

TESE DE DOUTORAMENTO

O LÉXICO LITERARIO DE ÁNXEL FOLE

Asdo. .....

Carme Ares Vázquez

DEPARTAMENTO DE FILOLOXÍA GALEGA
PROGRAMA DE LINGÜÍSTICA GALEGA (2122-06-1V01)
FACULTADE DE FILOLOXÍA

SANTIAGO DE COMPOSTELA

2015

DEPARTAMENTO DE FILOLOXÍA GALEGA
FACULTADE DE FILOLOXÍA

D. Francisco Fernández Rei, catedrático de Filoloxía Románica no Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Santiago de Compostela, como director da Tese de Doutoramento titulada *O léxico literario de Ánxel Fole*, presentada por Dna. Carme Ares Vázquez, alumna do programa de doutoramento Lingüística galega (Cód. 2122-06-1V01), Decreto 778/1997

AUTORIZA a presentación desta tese por considerar que reúne os requisitos esixidos no Regulamento dos estudos de doutoramento da Universidade de Santiago de Compostela.

Santiago de Compostela, 11 de novembro de 2015

Asdo. Francisco Fernández Rei

RESUMO

Neste estudo elaboramos un traballo de lexicografía práctica documentado na obra literaria de Ánxel Fole, autor ben significativo no panorama da literatura galega. Conforman a base documental 5 obras publicadas entre 1953 e 1981 que nos permiten elaborar un Glosario de 7.876 termos para os que establecemos como principio de clasificación a orde alfabética, ó igual ca nun Dicionario xeral de uso. Trátase dun estudo de léxico documentado, cun sistema de análise que describimos nas páxinas que preceden o Glosario. As diversas palabras léxicas e gramaticais rexistradas lematízanse baixo a forma correspondente, inclúen a súa caracterización gramatical, as distintas acepcións e unha cita ou exemplo que ilustra o significado e o uso que o autor lles dá. A continuación, nos casos que se documentan, figuran as unidades fraseolóxicas.

É un traballo descritivo, mais o enfoque normativo está igualmente presente. Consideramos que o enfoque descritivo e normativo non son incompatibles e empregamos este último para dar información sobre as preferencias actuais no estándar moderno, naqueles casos en que a forma empregada polo autor presenta diferenzas ou variacións coa actual.

Tentamos, pois, recoller o tesouro léxico amasado por Ánxel Fole na súa obra literaria e facer unha análise, que pretende ser exhaustiva, desde unha perspectiva lexicográfica.

PALABRAS CHAVE

Acepción, categoría gramatical, cita, definición, entrada, exemplo, fraseoloxía, lema, léxico, lexicografía, palabra, sublema, unidade pluriverbal.

RESUMEN

En este estudio elaboramos un trabajo de lexicografía práctica documentado en la obra literaria de Ánxel Fole, autor muy significativo en el panorama de la literatura gallega. Conforman la base documental 5 obras publicadas entre 1953 y 1981 que nos permiten elaborar un Glosario de 7.876 términos para los que establecemos como principio de clasificación el orden alfabético, al igual que en un Diccionario general de uso. Se trata de un estudio de léxico documentado, con un sistema de análisis que describimos en las páginas que preceden el Glosario. Las diversas palabras léxicas y gramaticales registradas se lematizan bajo la forma correspondiente, incluyen su caracterización gramatical, las distintas acepciones y una cita o ejemplo que ilustra el significado y el uso que el autor les da. A continuación, en los casos en que se documentan, figuran las unidades fraseológicas.

Es un trabajo descriptivo, pero el enfoque normativo está igualmente presente. Consideramos que el enfoque descriptivo y normativo no son incompatibles y usamos este último para dar información sobre las preferencias actuales en el estándar moderno, en aquellos casos en los cuales la forma utilizada por el autor presenta diferencias o variaciones con la actual.

Intentamos, pues, recoger el tesoro léxico amasado por Ánxel Fole en su obra literaria y hacer un análisis, que pretende ser exhaustivo, desde una perspectiva lexicográfica.

PALABRAS CLAVE

Acepción, categoría gramatical, cita, definición, entrada, ejemplo, fraseología, lema, léxico, lexicografía, palabra, sublema, unidad pluriverbal.

SUMMARY

The study at hand is a practical lexicography documented with the literary writings of Ánxel Fole, a very significant author in the panorama of Galician literature. Five books published between 1953 and 1981 are the base which allow us to put together a glossary of 7.876 terms. They are classified in alphabetical order, in the same way as a general Dictionary. The research is about the documented lexicon and the system of analysis we describe in the pages preceding the glossary. The different lexicon and grammatical words are referenced alphabetically and their grammatical characterization, different meanings and a quotation or example that illustrates the significance and the use the author gives them. After this, the cases are documented as they appear in phraseological units.

It is a descriptive task, but the normative approach is also present. We believe that descriptive and normative points of view are not incompatible and we use the last one to give information about the current preferences in modern standard Galician, in those cases in which the form used by the author is different or varies from the current forms.

We intent, then, to present the lexicon treasure used by Anxel Fole in his literary career again and to carry out an analysis that seeks to be exhaustive from a lexicography perspective.

KEYWORDS

Meaning, grammatical category, quotation, definition, entry, example, phraseology, lemma, lexicon, lexicography, word, sublemma, pluriverbal unit.

ÍNDICE

1. INTRODUCCIÓN	9-17
2. A BASE DOCUMENTAL	18-20
3. CRITERIOS XERAIS	21-40
3.1. Estrutura do glosario	21-28
3.2. O artigo lexicográfico: estrutura e contido	29-37
3.2.1. O lema ou entrada	29-30
3.2.2. Información ocasional relativa ó lema	30-31
3.2.3. A categoría e subcategoría gramatical	31-32
3.2.4. A acepción	32
3.2.5. A definición	33-34
3.2.6. A cita ou exemplo	34-35
3.2.7. A unidade pluriverbal	35-37
3.3. Abreviaturas e signos empregados	38-40
4. GLOSARIO.....	41-844
A	43-124
B	125-156
C	157-276
D	277-325
E	326-381
F	382-418
G	419-438
H	439-446
I	447-465
J	466
K	467
L	468-500
M	501-550
N	551-568
Ñ	569
O	570-585
P	586-661
Q	662-667
R	668-707
S	708-751
T	752-793
U	794-798
V	799-825
W	826
X	827-840
Y	841
Z	842-844
5. CONCLUSIÓN	845-854
BIBLIOGRAFÍA	855-869

1. INTRODUCCIÓN

Neste traballo pretendemos compilar e definir o léxico empregado polo escritor lugués Ánxel Fole na súa obra literaria. A escolla desta figura importante da nosa Literatura está suscitada, entre outras razóns, pola valía do escritor, pola importancia histórica da súa narrativa, polo atractivo e interese de moitas das súas páxinas, polo pensamento lingüístico que deixou manifesto e polo espazo xeográfico que delimita na súa obra. Isto obriga a unha exposición, aínda que sexa breve da súa vida e da súa obra, que será o obxecto desta introdución.

En Lugo, concretamente no nº 1 da praza do Campo do Castelo, naceu Ángel Alejandro Fole y Sánchez, o 11 de agosto de 1903, fillo de Reinaldo Fole Quiroga e Benita Sánchez Corredoira. Estudou nos colexios dos Maristas, no Seminario e posteriormente no Instituto desta cidade. No curso 1927-28 inicia os seus estudos universitarios en Valladolid onde se matricula en Dereito e Filosofía e Letras. No ano 1928 trasládase á Universidade de Madrid pero, ó ser pechada esta por motivos políticos, volve a Valladolid. Finalmente, entre 1929 e 1933 cursou os estudos de Dereito na Universidade de Santiago de Compostela que abandonará sen licenciarse, por razóns económicas, por falta de dedicación e, a maiores, por causa da Guerra Civil.

Nos anos universitarios publica os primeiros artigos e os primeiros poemas¹. Promove algunhas das revistas que proliferarán naqueles anos, acode a diversos faladoiros literarios, vive e comparte as inquedanzas estudiantís do momento con outros estudantes (como Luís Seoane, Suárez Picallo, Colmeiro, Dieste, entre outros) e le autores que han de deixar forte pegada na súa obra (especialmente Valle-Inclán, Gabriel Miró, Baroja e Antonio Machado).

Concretamente, en marzo de 1930 participa en Lugo na fundación da revista *¡Ahora!* que a partir de maio dese mesmo ano cambiará o seu nome por *Guión* co que perdura ata maio de 1931². No ano 1932 dispuxo en Lugo a edición do último número da revista *Resol. Hojilla volandera del pueblo*³. Baixo o pseudónimo de Bacurín participa na revista luguesa

---

¹ Segundo Rodríguez Fer (1997: 28), “Romanza del río Miño” é o único poema que se coñece publicado por Á. Fole antes da guerra en *El Pueblo Gallego* (5/10/1935) e asinado co pseudónimo Neumandro. Nesta época Fole fixo poesía en castelán e algúns poemas deste período faranse públicos posteriormente. En canto ás súas primeiras colaboracións en xornais, segundo Alonso Montero (1997:12) envíaas, estando aínda en Valladolid, ós xornais lugueses *La Provincia* e *El Progreso* e o seu primeiro artigo aparece o 17 de xaneiro de 1928 en *La Provincia* de Lugo baixo o título “Del panorama literario. Reflexiones en torno al centenario de Góngora”. Este mesmo ano publica tamén o seu primeiro traballo no xornal *El Progreso* de Lugo, baixo o título “Aspectos. El amor al libro” (25/ 10/ 1928).

² Esta revista aparece como *Semanario Republicano* no que se opinaba sobre acontecementos políticos do momento. Nela coincidirá Fole con outros galeguistas como Risco, os irmáns Vilar Ponte, Otero Pedrayo, Noriega Varela, entre moitos outros. Véxase Rodríguez Fer (1997:30) e Alonso Montero (1997:13).

³ Esta revista publicábase en Santiago desde 1932. O último número, de cuxa edición se encarga Fole en Lugo, foi dedicado ós escritores da terra luguesa e estaba disposta a edición para o 25 de xullo de 1936. A impresión foi feita nos primeiros días de xullo e os exemplares, agás un que se conserva na Fundación Penzól de Vigo grazas a que Ramón Piñeiro obtivera anticipadamente un exemplar da imprenta, desapareceron ó comenzo da guerra.

Horizontes (revista política na que se manifesta contrario á dereita provinciana e clerical de Lugo) e foi cofundador e director da revista *Yunque. Periódico de vanguardia política* de liña revolucionaria e marxista da que saíron seis números, tamén en Lugo, entre 1932 e 1934⁴.

Igualmente nos anos 30, frecuentaba os faladoiros de Lugo (nocturno no Hielo-Bar e diurnos no Círculo das Artes, no Mercantil e no Café-bar Nemesio) e de Santiago (no Café Suízo, no Derby e no Café Español) con compañeiros de faladoiro que, coma el, vivían intensamente o momento político e intelectual da Segunda República (García Sabell, Luís Seoane, Suárez Picallo, Carlos Maside, Fernández del Riego, Dieste, Colmeiro, entre outros).

Como xa indicamos, comezou o seu labor xornalístico nos anos anteriores á Guerra Civil. No ano 1935 é nomeado redactor do xornal vigués *El Pueblo Gallego*⁵, polo que se trasladará a Vigo, onde só vivirá uns meses, pois volve para Lugo desde onde manda as súas colaboracións. Tamén neste ano foi nomeado correspondente da axencia Febus, antecesora de Efe, en Lugo.

Neste ano de 1935 publica os seus dous primeiros contos en galego na Revista *Nós* (“Eu i-o meu corazón. Elexía ao xeito romántego” e “Idilio na Insua”) e no ano 1936 entrega á imprenta o libro de contos *Auga lizgaira* que se perdeu a causa da guerra e do que só se coñecen tres dos sete relatos⁶.

Ideoloxicamente estivo vinculado á movemento político representado pola Organización Republicana Gallega Autónoma (ORGA) e cando no 1931 se constitúe como sección a Organización Republicana Lucense que preside Luís Pimentel, Fole é elixido membro vogal dela. Paralelamente a esta adscrición republicana e autonomista, comezou a mostrar aberta sintonía co marxismo teórico. No 1932 entra no Partido Republicano Radical Socialista (PRRS) e chega a figurar como vicepresidente da agrupación do partido en Lugo e a presentarse como candidato nas eleccións a deputados o 19 de novembro de 1932, pero, pouco e pouco, foise apartando desta idea política na que posteriormente lamentou ter participado. No 1935 pasou a militar no Partido Galeguista (PG) a instancia de Ramón Piñeiro e foi nomeado secretario provincial en Lugo⁷. Segundo Rodríguez Fer (1997:38) “Neste partido encontrou o seu lugar máis acaído e mantivo a súa identificación con el ata a súa morte”.

Ó comezar a Guerra Civil Á. Fole abandona definitivamente os seus estudos e reside en Lugo, onde vive todo o período represivo no que foi detido e encarcerado un tempo. Unha vez

---

⁴ Neste xornal vangardista figuran ilustracións de Colmeiro, Maside, Seoane, aparecen poemas de L. Pimentel, Aquilino Iglesia Alvariño, prosas de Álvaro Cunqueiro e foi onde se publicaron por primeira vez, despois do seu paso por Lugo, versos galegos do poeta F. García Lorca.

⁵ Xornal vigués propiedade de Manuel Portela Valladares e dirixido daquela por Xulio Sigüenza. Neste periódico empeza a usar o pseudónimo Neumandro (‘home de espírito’) que seguirá a empregar tantas veces na posguerra en xornais como *El Progreso*, *La Noche* e *Hoja del Lunes de Lugo*.

⁶ Tratábase dunha colección de sete contos dunhas cen páxinas, dos que se conservan os dous citados que se publicaron en 1935 na revista *Nós* (núm. 133 e núm. 137-138, respectivamente) e un terceiro conto “Estampas da Terra brava. Trebonada na penedía” reproducido en 1946 en *La Noche*.

⁷ Cando C. Casares (1984: 51-52) lle pregunta a Á. Fole: “¿Que razóns o levaron ó Partido Galeguista?”, este contesta: “Xa lle dixen que eu fora sempre galeguista, aínda que formalmente non militase nese partido. E despois deuse a circunstancia de que era moi amigo de Ramón Piñeiro e el estaba empeñado en que pasase ó Partido Galeguista e acabei pasando. Fíxeno ademais con moito gusto”.

finalizada a guerra en 1939, encóntrase sen diñero, sen casa e sen traballo e comeza a impartir clases particulares en colexios e academias do ensino privado. Segundo el di: “Quedei na rúa, sen máis ben có ceo e a terra” (Casares 1984:59). No 1941 vai vivir ó pazo dos Quiroga na Veiguiña (Quiroga) para lles dar clases ós fillos desta familia e inicia un período de contacto co mundo rural, feito que influirá notablemente e será fundamental para a produción da súa obra en galego. Pasou varias tempadas no Incio e Quiroga con desprazamentos a zonas próximas do Courel e tamén viviu temporalmente coa súa familia na Terra Cha (en Pacios) no outono de 1944. Non volve definitivamente a Lugo ata 1953.

Tras a paréntese da Guerra Civil e da inmediata posguerra, reinicia a colaboración na prensa⁸, volve cultivar o galego nos anos cincuenta, e incorpórase ó proceso de restauración da cultura galega promovido pola Editorial Galaxia⁹. Desde entón usou este idioma nos seus libros e demais publicacións ata o final da súa vida (9 de maio de 1986).

A súa produción en galego é variada. Ten produción xornalística, ensaística e oratoria, ademais de narrativa breve e algúns poemas¹⁰, pero interésanos destacar e centrarnos, particularmente, na súa obra de ficción (narrativa e teatro) en formato libro que é a que constitúe a base documental do noso estudo.

Coa fundación da Editorial Galaxia no ano 1950 reiníciase o xénero narrativo, interrompido tras a guerra. No ano 1953 Á. Fole, sempre en sintonía co grupo promotor desta editorial impulsada por Ramón Piñeiro e Francisco Fernández del Riego, publica *Á lus do candil. Contos a carón do lume*, con prólogo de Fernández del Riego e no 1955 *Terra brava. Contos da solaina*, cun prólogo de Domingo García-Sabell. No 1958 a Editorial Citanía, dirixida por Luís Seoane, publica en Buenos Aires a súa única obra teatral *Pauto do demo*, con ilustracións do propio Luís Seoane. A década dos cincuenta foi a máis creativa do autor. Segundo Rodríguez Fer (1997:47) “Nela escribiu con extraordinaria fluidez e publicou con

⁸ Desde finais da década dos 40 e nos primeiros anos dos 50, desde O Incio, Quiroga e tamén en Lugo, colabora con poemas en castelán en diversas revistas galegas (como *Numen*, *Cartel*, *Mensajes de Poesía* e *Alba*) e reinicia a colaboración na prensa escribindo desde 1943 en *El Progreso* de Lugo (na sección “El kaleidoscopio de Lugo” e na sección “Lecturas” (recensións literarias), e máis adiante (1949) en *La Noche* de Santiago e no *Faro de Vigo* e desde 1961 na *Hoja del lunes de Lugo*. Tamén desde 1960 é colaborador habitual, ademais das citadas, noutras revistas como *Galicia Emigrante*, *Vida Gallega*, *Lucus*, *Vieiros*, *Grial*, *Ínsula*, etc.). A súa produción en revistas e prensa é fundamentalmente en castelán, aínda que a súa temática sexa galega.

⁹ O 25 de xullo de 1945 vai a unha xuntanza clandestina á casa de Fernández del Riego en Coruxo, con Ramón Piñeiro, Xaime Illa Couto, Marino Dónega e outros galeguistas e acordan crear unha editorial galega e unha revista que acabarán sendo a Editorial Galaxia e a revista *Grial*.

¹⁰ Tanto a súa produción galega publicada en libro como a múltiple obra dispersa por xornais, revistas, volumes colectivos ou mesmo publicacións non venais (calendarios, dípticos) foi recompilada e inventariada polo profesor Claudio Rodríguez Fer na súa edición da *Obra galega completa* que publicou en dous volumes a Editorial Galaxia en 1997, ano en que a Real Academia Galega lle dedica a Ánxel Fole o Día das Letras Galegas. No volume 2 pódense ver toda a obra dispersa que o editor compila e que, combinando criterios cronolóxicos e temáticos, subdivide en artigos e discursos, contos e semblanzas e un apéndice que contén a produción poética e aforística que Á. Fole deixou en lingua galega. A este importante traballo podemos engadir o volume que, baixo a coordinación do profesor Xesús Alonso Montero, publicou o Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Santiago de Compostela como homenaxe ó escritor Ánxel Fole en 1997, que ofrece algúns textos inéditos do escritor (dez cartas a Otero Pedrayo) e tres estudos que se centran en facetas de Fole pouco exploradas como, por exemplo, a de Ánxel Fole tradutor e que, en palabras de Alonso Montero (1997:8) “aportan datos novos para entendermos mellor a vida literaria galega nos anos da II República”. Todo este interesantísimo material, queda fóra da nosa análise neste traballo, pero tería igualmente grande interese a súa análise noutros estudos.

notable éxito o mellor da súa obra, á parte dos múltiples proxectos que ideou en tal época e que non chegou a materializar”.

No ano 1962 foi elixido académico de número da Real Academia Galega e o 5 de outubro de 1963 le o seu discurso de ingreso *Castelao i-a tradición galeguista*, que foi respondido polo daquela presidente da Academia, Sebastián Martínez-Risco. Xa na década dos 70 volve publicar libros de relatos. En 1972 Cartonajes Anmi publica un opúsculo co relato *¿E decímolos ou non-o decimos?* presentado en edición bilingüe¹¹. En 1973 ve a luz *Contos da néboa* en Edicións Castrelos e no 1981 aparece o seu derradeiro libro en galego *Historias que ninguén cre*, publicado en Edicións Xerais¹².

Nestes anos mantivo e mesmo incrementou a súa colaboración en diversos xornais e revistas galegas, tras incorporarse á redacción do xornal *El Progreso* de Lugo no ano 1957, onde mantivo diversas seccións, entre as que cabe destacar “Táboa Redonda”, (páxina literaria dominical que sae por primeira vez en maio de 1970). Desde que aparece en 1962 *Hoja del Lunes de Lugo*, Fole colabora con este periódico local no que, ademais doutras achegas, mantén unha sección fixa (titulada “Plaza Mayor”) ata 1984. Agás poucas excepcións, a lingua maioritaria nesta produción segue a ser o castelán e a súa temática diversa (cultural, histórica, política, social e mesmo cuestións relativas á lingua), deixando ver nas súas opinións o seu compromiso galeguista. Colaborou tamén no xornal *La Voz de Galicia* e, asemade, en moitas revistas que acolleron as súas colaboracións (*Vida Gallega*, *Lucus*, *Chan*) e noutros medios que foron aparecendo nos anos setenta (*A Nosa Terra*) e nos oitenta (*Tempo Galego*, *Dorna*, *Cadernos do Ateneo Ferrolán*).

Asemade, neste período prologa libros de autores galegos, escribe artigos e relatos para publicacións colectivas, participa en libros de homenaxes e conmemoracións, traduce ó galego fragmentos e capítulos de obras de autores da literatura española e fai unha tradución ó castelán dos *Seis poemas galegos* de Lorca. A súa produción é grande e variada.

Noutra orde de cousas, cómpre dicir que, en consideración a este inxente labor, recibe nos últimos anos da súa vida, numerosas homenaxes e recoñecementos. No ano 1975 foi nomeado Membro de Honor da Asociación de Prensa de Lugo, en 1977 a Fundación Pedro Barrié de la Maza outórgalle unha pensión vitalicia polo seu labor de escritor, en 1978 recibe o premio “Pedrón de Ouro” en Padrón, en 1979 é nomeado Persoeiro Lucense do ano pola Asociación de Prensa. No 1981 o Concello de Lugo adícalle unha rúa, o Círculo de las Artes desta cidade promove a aparición dun selo de Correos especial adicado a el, a revista *Grial* adícalle un monográfico; no ano 1982 o suplemento “Cultura” de *La Voz de Galicia* dedícalle un monográfico e neste mesmo ano recibe dúas homenaxes en Lugo promovidas por Edicións Xerais de Galicia e pola Agrupación Fotocinematográfica Fonmiñá; en 1983 a Asociación de Escritores en Lingua Galega faíno Presidente Honorífico e presenta a súa candidatura ó Premio Nobel; no 1985 pónenlle o seu nome a un instituto da cidade de Lugo e dedícaselle a V Semana Bibliográfica das Linguas Ibéricas, celebrada en Lugo¹³, recibe o título de Fillo

---

¹¹ A tradución ó castelán estaba feita por Juan Soto. Este conto aparecerá integrado posteriormente na obra *Historias que ninguén cre*.

¹² No ano 1981 publica tamén *Cartafolio de Lugo*, único libro publicado en castelán en vida do autor, que é unha recompilación de artigos que escribira ó longo da súa vida.

¹³ Con este motivo elabórase unha edición especial máis luxosa de *Terra Brava* en Galaxia, patrocinada polo Concello de Lugo e este Concello edita, ó coidado de X. Xiz un opúsculo con *O contro de nunca acabar*.

Predilecto da Cidade que acordara o ano anterior o Concello de Lugo e a Xunta de Galicia concédelle a Medalla Castelao; no ano 1986 recibe o Premio Celanova “Casa dos poetas” que lle concede o Patronato Curros Enríquez e iníciase o volume colectivo *Os escritores lucenses arredor de Fole*, publicado polo Concello de Lugo neste mesmo ano tras a morte do escritor.

Independentemente deste traballo notable na súa traxectoria bibliográfica e que brevemente acabamos de expoñer, interésanos particularmente a súa produción galega e concretamente a que constitúe o corpus deste traballo que, como xa dixemos, seguindo a orde cronolóxica, está constituída polas seguintes obras: *Á lus do candil. Contos a carón do lume*. Vigo: Galaxia, 1953. *Terra brava. Contos da solaina*. Vigo: Galaxia, 1955. *Pauto do demo. Teatro*. Buenos Aires: Editorial Citanía, 1958. *¿E decímolo ou non-o decimos?* Lugo: Cartonajes Anmi, 1972. *Contos da néboa*. Vigo: Castrelos, 1973. *Historias que ninguén cre*. Vigo: Edicións Xerais, 1981¹⁴.

Se a valía do escritor é indiscutible, a importancia histórica da súa produción literaria en galego (narrativa e teatral) non é menor, sobre todo tendo en conta o marco no que se desenvolve o cultivo literario da lingua propia. Á. Fole reinicia o xénero narrativo, interrompido coa guerra, coa obra *Á Lus do Candil*, que figura entre as primeiras publicacións da recente Editorial Galaxia que nestes anos vai funcionar como plataforma de expresión cultural do galeguismo. Ábrese un novo proceso histórico de elaboración da lingua galega escrita e esta editorial, que ten entre os seus obxectivos retomar a creación dunha prosa galega moderna, vai ter unha influencia patente no tipo de galego que se escribirá e publicará durante as décadas dos cincuenta, sesenta e aínda setenta.

Do ideario lingüístico do grupo Galaxia dannos información as palabras que C. Fernández de la Vega e R. Piñeiro expoñen no limiar á versión galega da obra de Julius Pokorny *Altkeltische Dichtungem* (1944) publicado en 1952 co título *Cancioneiro da poesía céltiga* e que citamos seguindo a R. Mariño (1998: 475) quen, ó falar da historia da lingua galega nos anos cincuenta e sesenta reproduce, máis amplamente, as verbas dos tradutores. Extraemos as seguintes alíneas:

“O galego é unha língoa de longa vida oral que inda non acadou unha fixación literaria plena. A fixación literaria da nosa língoa debe facerse gradualmente, sin forzar con violencias normativas a súa marcha natural cara a maturidade cultural. Tendo en conta que os recursos expresivos do galego son, pol-o xeneral, de orixe campesiña, a primeira etapa da súa conversión en língoa de cultura superior debe consistir na escolma daquela parte do seu vocabulario que, entremedias da riqueza de variantes propia das línguas de vida

¹⁴ Estas obras serán reeditadas en vida do autor. As dúas primeiras dentro da mesma editorial Galaxia. Concretamente, a 2ª edición de *Á lus do candil* aparece en 1968, a terceira en 1979, a 4ª edición en 1983 e a 5ª en 1985. A segunda edición de *Terra brava* é publicada no 1976 e a terceira no ano 1985.

A segunda edición da obra teatral *Pauto do demo* verá a luz en 1970 en Edicións Castrelos de Vigo e achega, como novidade, un interesante prólogo do propio autor titulado “Soleira. Terra de Quiroga”, datado en Lugo en febreiro de 1970.

O relato *¿E decímolo ou non-o decimos?* aparecerá integrado posteriormente na obra *Historias que ninguén cre* (1981).

Contos da néboa non viu máis edicións en vida do autor. A Editorial Galaxia, que no seu momento non editara o libro por consideralo inferior ás dúas coleccións anteriores (Rodríguez Fer, 1997:67) publicárono en 1991 e 1993, tras facerse cargo dos fondos de Edicións Castrelos

En vida de Fole aparecerán outras dúas edicións de *Historias que ninguén cre*, concretamente en 1983 a 2ª edición e en 1985 a terceira.

puramente oral, teña posibilidade de unha meirande dinidade literaria, procurando debullalo da codia do ruralismo vulgar a que o conduxo o abandono literario de séculos.

Entendemos que a nosa evolución lingüística aínda non pasou d-ista etapa de escolma a unha etapa, necesariamente posterior, de unificación. Hoxe en día non se podería trazar un lindeiro claro e seguro entre “galego literario” e “galego popular”, inda que estamos en camiño de acadar tal diferenciación”.

Hai que fixar gradualmente a lingua galega, recollendo, escolmando e dándolle dignidade literaria para conseguir o obxectivo da unificación na escrita. A literatura, recollendo e depurando, irá producindo a decantación polas mellores solucións posibles. O obxectivo era ir construíndo un galego literario partindo das raíces campesiñas do idioma con intención de superalas e depuralas. Cumpría habilitar o galego para o cumprimento de novas funcións¹⁵.

Esta viña a ser tamén a opinión de Ánxel Fole, gran defensor de recoller na literatura “o galego variado, rico, tal como aínda se fala en moitas comarcas” porque “sempre teimeei de escribir un galego que fose galego falado”. Completa estas verbas que aparecen en “Soleira” de *Contos da néboa* (1973: 7-8) baixo o epígrafe ‘Perdón polo meu galego’ cunhas palabras que nos parece pertinente incluír, aínda que sexa unha cita algo longa:

“Nos derradeiros movementos literarios galegos rexístrase unha tendencia cara á fala popular, integrando todo-los xeitos comarcaes.

Xa sei que o galego mal se pode defender da castelanización. Inda nos que falan un galego máis enxebre, atópanse barbarismos dabondo. Xa cuasamente ninguén di *gañar*, a non ser na montaña. Todo o mundo vai por *ganar*. En poucas bocas se conserva o *e* de *escuro*. Vaise decindo *oscuro* a feito. Mais iso quer decir que se debe escribir según o falan os que millor galego empregan.

A grandísima variedade do galego, moi semellante á do castelán do século XV, inda hoxe, é precisamente unha escarecedora nota da súa tipificación. E débese refrexar no escrito. Si decimos *nebra* tamén podemos decir *néboa*. E se escribo *outro*, tamén podo escribí-lo máis arcaico *autro*. Se por Queiroga din *un sauto de castiñeiros*, por Portomarín inda din *un sauto de castiñeiros*. Si por Lugo din *inda que*, pol-o Incio din *inque*, co mesmo significado.

Logo non haberá de se estranar ún si tanto escribimos *bidueira* coma *bídalo*. As verbas do galego vanean en poucos kilómetros. Cando en Sarria din *enoxar*, no Incio din, máis arcaicamente, *enodiar*.

Unha das funcións e misións da literatura actual galega é a de restaurá-la pureza do galego. Restaurá-lo galego, simplemente. Mais iso non é nada doado. Antre outras cousas porque non se entende ben a custión. O que é arcaico ou crásico nunha comarca non é o arcaico ou crásico na outra. Tan arcaico é o *lostrego* ou *lóstrego* da terra luguesa como o é o *alustre* do Caurel.

A literatura culta, escrita, collendo deiquí e deilí, vai formando engordíño, paseniño, a futura unidade do galego literario”.

---

¹⁵ Este postulado que recolle o pensamento lingüístico de R. Piñeiro e de F. Fernández del Riego e, con eles, o do grupo Galaxia e que concibe o galego culto como resultado da selección (‘escolma’) e elaboración do galego popular, aparecerá de xeito recorrente nos escritos de R. Piñeiro desta década e das décadas dos 60 e 70. Para máis información sobre isto remitimos a González Seoane (2003: 175-178) quen no seu traballo sobre a estandarización do léxico en Galicia describe (en contraposición a outras consideracións) a existencia nos anos 50 “dunha visión máis positiva da lingua popular que trata de procurar unha solución de continuidade entre esta e a lingua culta” (p. 175) e que, segundo este analista, representa R. Piñeiro e o grupo Galaxia na súa concepción do galego literario e culto como “unha construción que afinca os seus alicerces no galego popular ou rural e que se proxecta a través del mediante a elaboración e o cultivo” (González Seoane 2003: 177).

Atento e vixiante ante o castelanismo e coñecedor da rica variedade que caracteriza a lingua, móstrase partidario de ‘integrar’, de darlle entrada a unha razoable variedade de formas galegas para camiñar gradualmente cara á súa fixación na literatura. Consideraba labor do escritor restaurar e dignificar a fala do pobo. A literatura debe recoller a riqueza e a variedade do galego falado (*‘collendo deiquí e deilí’*) e actuar como un elemento aglutinador e superador desa variedade, para conseguir a futura unidade do galego literario.

En palabras de Fernández del Riego¹⁶ (1997:11): “[Fole] Prezábbase de que incorporara aos relatos unha chea de palabras moi empregadas nas terras onde residía, e que non figuraban no galego literario. No limiar que lle poñía ao libro [*Á lus do candil*] facía referencia á forma dobre de palabras usadas na fala coloquial: “uns” e “unhos”, “facer” e “faguer”, “aínda que” e “inunque”, entre tantas. *Coidaba que cumpría tal actitude antes de tentar a unificación definitiva da lingua. Neste sentido, os contos amosan unha realidade proveitosa*” [a cursiva é nosa].

Cumpría recoller, recuperar e fixar e Fole acepta ese labor. Como di Gasparo, un dos personaxes de *Terra brava*: “a literatura debe recoller toda a ametencia das difrentes comarcas” (páx. 72). Do contrario a fala “pérdese” e “derrámase”; como di O Fidalgo en “O Grande Parladoiro” desta obra: “según sentín a un amigo, cada xeneración deixa unha gavela de verbas no camiño. E logo o castrapo que cunde de máis en máis. Somentes os patrucios ou petrucios siguen a falar o galego coma il cómpre...”. En consecuencia di o compañeiro de faladoiro Gasparo: “A literatura ha de salvala fala. (...). Hai milleiros de voces e centos de xiros da fala popular que inda non entraron no galego literario” (páx. 68).

Ante esta tarefa, mostrando unha actitude exemplarizante, trata de incluír na súa obra “un galego vivo, falado, de todos e pra todos” porque “Non intresa un galego moi puro, moi antergo, formado i asubiado por trasfega de libro a libro como o latín da Renascencia” (*Terra brava*, páx. 68). En palabras de Gasparo, insiste en que se require que o galego escrito se achegue ó falado porque se non aquel “faise requintado, formulario e rixo. Se ha de requichar fai falla que se mergulle na fala do pobo. Debemos traballar con teimosía (...) I hase chegar a iso, agás que os nosos escritores non queiran ser populares” (*Terra brava*, páx. 68-69).

Dese galego vivo e popular el tenta reflectir o das terras luguesas, particularmente o das tres bisbarras galegas que constitúen o marco xeográfico de *Á lus do Candil*, *Terra brava* e *Pauto do demo* que é, respectivamente, O Courel, O Incio e Quiroga. A intención do escritor é rexistrar nestas obras a fala viva das súas xentes. En “Terra do Caurel” advirte: “Niste libro adoitamos o xeito de falar distas terras. Por iso se atoparán moitas verbas en varias formas” (*Á lus do candil*, páx. 25). Na anotación ou apuntamento final do libro *Terra brava* inclúese: “Os contos de TERRA BRAVA suceden na bisbarra do Incio. O galego usado polo autor é o falado alí”. En “Soleira. Terra de Quiroga” (prólogo que inclúe na 2ª edición de *Pauto do demo*) salienta que “o galego falado polos quirogueses amosa un gran intrínseco. Dende logo que está influído polo galego, máis arcaico, do Caurel” (1976:7).

Facemos fincapé na localización xeográfica destas tres obras coas que Fole conforma un ciclo dunha época, dunha temática e dun estilo concreto e que inclúen o seu manifesto cara ó

¹⁶ Fala Fernández del Riego de cando en xaneiro de 1952 Fole lle anunciou que tiña en mente editar un libro de contos, cuxo contido sometía á consideración de Galaxia e que, posteriormente, sería *Á lus do candil. Contos a carón do lume*.

labor do escritor como recolledor, analista e fixador de palabras dun dominio lingüístico concreto.

O relato *¿E decímolo ou non-o decimos?* centra a súa acción na capital luguesa. *Contos da néboa*, que inclúe dezaioito relatos, e *Historias que ninguén cre*, constituída por relatos de temática basicamente misteriosa e parapsicolóxica, foron escritos en Lugo fundamentalmente nos anos sesenta e setenta. Agás o prólogo “Soleira” de *Contos da néboa* do que falamos antes, non achegan estas obras reflexións sobre a lingua coma as anteriores, pero Fole materializa nelas os seus criterios sobre o galego escrito.

Non nos enfrontamos a un ensaio sobre a lingua galega, senón a unha obra literaria composta ó longo de varias décadas, na que en boca dalgúns dos seus personaxes e nalgúns dos seus prólogos, o autor expón reflexións sobre a lingua, salientando formas e fenómenos lingüísticos diferenciadores das comarcas nas que sitúa a súa obra narrativa e dramática, e sobre o modelo de galego que cumpría escribir. Son numerosas nas súas obras as páxinas que inclúen reflexións sobre a lingua e consideramos que teñen un gran valor documental porque, ó tempo que reflicten a enorme curiosidade, o grande interese e os coñecementos que tiña de moitas cuestións filolóxicas e dialectais, describen o ideario lingüístico dun autor que tenta contribuír á creación dun modelo de lingua literaria que estaba sen fixar¹⁷.

Centra, pois, as súas obras basicamente en Lugo e na súa provincia, concretamente, como dixemos na montaña do Courel, na bisbarra do Incio (zonas “*ásperas*” e “*bravas*”) e no val de Quiroga (onde ‘todo é *dondo*, *risoño*, *amantiño*’) e trata a realidade material e inmaterial destas terras galegas e das xentes que as habitan, configurando un espazo xeográfico e sociolóxico de grande interese que describe e caracteriza cos termos e unidades fraseolóxicas que incluimos no Glosario deste traballo¹⁸ e co que trata de materializar o seu pensamento lingüístico, baseado no uso da lingua que falan as xentes do lugar e seguindo a súa máxima de que *a fala é o que se fala*¹⁹.

Antes do Glosario, que constitúe a cerna deste traballo de investigación, figura a caracterización da base documental e os criterios que seguimos para presentar e analizar o caudal léxico do escritor. O Glosario inclúe un total de 7.876 voces clasificadas por orde alfabética. Tras a presentación e definición dos lemas correspondentes a cada letra, incluimos

¹⁷ Enfrontámonos a un escritor que deixou moitas páxinas escritas sobre o seu pensamento lingüístico. Ademais da información que inclúe na súa produción literaria que analizamos, Fole dedicou varios artigos xornalísticos a este tema. Cómpre salientar os escritos en galego “A loita pola língoa” (*Galicia Emigrante*, 20/5/1956, 25-26), “Tertulia del sábado. Falade galego” (*Hoja del lunes de Lugo*, 9/3/1970), “Recanto. Escribir en galego” (*El Progreso*, 17/5/1970), “Tertulia do sábado. Día das letras galegas” (*Hoja del lunes de Lugo*, 15/5/1982), “Día a día. Eufonía do galego” (*Tempo Galego*, 1, 15/9/1982, 11), incluídos tamén en A. Fole (1997. Vol. II: 263-274). Nestes artigos, ademais de achegar outros datos, coincide en moitos casos cos textos anteriormente citados.

¹⁸ Ademais dos termos que inclúe o Glosario, un aspecto salientable na narrativa galega de Á. Fole e a abondosísima presenza de topónimos. Este aspecto queda lonxe do propósito marcado para este estudo, pero ben merecería un estudo á parte. Consideramos interesante destacalo dado que o rico nomenclátor de toponimia, maior e menor, que utiliza na súa obra configura un espazo narrativo de referencia real que, con minuciosidade de topónimos, nos sitúa nesa Galicia rural e urbana, especialmente luguesa, que configura o ámbito existencial do escritor.

¹⁹ Este aforismo sobre a fala reproducíuse manuscrito na edición especial de *Terra brava* que o Concello de Lugo patrocinou en 1985 (Rodríguez Fer 1997: 11) e inclúese no Volume 2 da *Obra galega completa* (1997: 534) no apartado ‘Apéndice: Poemas e outros textos’.

o apartado das conclusións nas que tratamos de sintetizar, de maneira breve, algúns trazos lingüísticos, extraídos das citas do Glosario, que caracterizan e xustifican o modelo de lingua literaria que deixou Ánxel Fole. Rematamos este apartado das conclusións con dous gráficos que mostran o número e a porcentaxe de entradas por cada letra do Glosario. Finalmente, aparecen as fontes bibliográficas.

2. A BASE DOCUMENTAL

A base documental para o estudo do léxico literario de Ánxel Fole está formada polas obras *Á lus do candil*, *Contos a carón do lume*, *Terra brava*, *Contos da solaina*, *Pauto do demo*, *¿E decímolo ou non-o decimos?*, *Contos da néboa* e *Historias que ninguén cre*.

Para a análise do léxico nas catro primeiras obras citadas manexamos as concordancias da Base de Datos Lexicográfica do *Tesouro Informatizado da Lingua Galega (TILG)*, do Instituto da Lingua Galega, que xenerosamente nos cedeu o profesor Dr. D. Antón Santamarina Fernández, a instancia do director do traballo, o profesor Dr. D. Francisco Fenández Rei. A obra *Á lus do candil*, *Contos a carón do lume* está feita pola edición que no ano 1953 publicou a Editorial Galaxia pero a paxinación correspóndese coa edición de 1983⁴ desta mesma editorial por comprobarse que o texto coincide exactamente nas dúas edicións. A paxinación de *Terra Brava*, *Contos da solaina* corresponde á edición da Ed. Galaxia do ano 1976² por comprobarse, coma no caso anterior, que o texto coincide exactamente coa primeira edición de 1955. Na obra de teatro *Pauto do demo* séguese a primeira edición publicada pola Editorial Citania de Buenos Aires no 1958 e para o conto *¿E decímolo ou non-o decimos?* a primeira edición publicada en Lugo no 1972²⁰.

Ademais destas obras incluimos no inventario o léxico de *Contos da néboa*, Vigo: Edicións Castrelos. Colección Pombal. Serie Narrativa, 1973 e *Historias que ninguén cre*, Vigo: Edicións Xerais de Galicia. Colección Grandes Mestres, 1981. Este último libro inclúe relatos que Fole foi publicando en diversos xornais e revistas, fundamentalmente escritos en Lugo nos anos sesenta e setenta. Figura nesta edición o conto *¿E decímolo ou non o decimos?* (pp.55-65) pero, como indicamos anteriormente, neste caso seguimos a primeira edición imprimida en Lugo, con carácter non venal, en 1972 por Cartonaxes Anmi.

As abreviaturas destas obras que empregaremos nas citas son, na orde anterior, LUS, TER, PAU, DEC, CON e HIS. A carón delas, e despois dunha coma (,) aparecerán os números que fan referencia á páxina correspondente.

O obxectivo deste traballo é realizar un estudo léxico que dea conta do significado das palabras a partir do uso comprobado que se reflicte nas citas ou exemplos que se inclúen, pero que, ó mesmo tempo, permita ver tamén as diferentes solucións que para as distintas voces e/ou amálgamas emprega o autor na súa grafización.

En relación con esta variedade formal, e para recollermos todas as solucións que o autor emprega, incluimos no inventario de termos, ademais das palabras léxicas, as unidades de contido fundamentalmente gramatical (determinantes –artigos, demostrativos, posesivos,

---

²⁰ Mantemos o texto tal e como está na obra do autor nas citadas edicións, sen ter en conta a corrección ou actualización ortográfica da Base de Datos do *Tesouro Informatizado da Lingua Galega (TILG)* que presenta modificacións con respecto ó texto orixinal. Por exemplo formas como *ban*, *barrer*, *valeiro* ou *virollo* dos textos orixinais están rexistradas e lematizadas na citada Base de Datos coas formas *van*, *varrer*, *baleiro* e *birollo*.

cuantificadores, identificadores, numerais–, pronomes, preposicións e conxuncións), as súas correspondentes contraccións e outras amálgamas ás que o autor chega no seu uso literario e que supoñen a aparición de palabras gráficas²¹ que nos levan a formas como *ialma* (‘alma’), *iauga* (‘auga’), *despoixa* (‘despois + xa’), *dacó praló* (‘de acó para aló’) ou *pretrás* (‘para + atrás’) nas que graficamente contrae palabras gramaticais (especialmente preposicións e conxuncións) e palabras léxicas (fundamentalmente adverbios e substantivos) insólitas na grafía actual da lingua²².

Incluimos tamén as palabras formadas por onomatopeas, as interxeccións e as abreviaturas.

Quedan fóra do léxico obxecto específico do noso traballo as siglas (agás algúns casos que se empregan como substantivos²³), os topónimos, os nomes propios e os alcumes, os títulos de obras literarias ou poemas²⁴ e, obviamente, excluimos da nosa análise os fragmentos nos que diversos personaxes falan en castelán²⁵ ou nunha especie de “*castrapo*” empregado por algún deles que, con aparentes dificultades para falar ben esa lingua, tenta utilizala²⁶. O mesmo facemos cos títulos e versos que aparecen en castelán²⁷.

A diferenza dun dicionario xeral, elaboramos un traballo de lexicografía práctica documentado en testemuños literarios dun autor ben significativo no panorama da literatura

²¹ Entendemos por palabra gráfica cada un dos segmentos separados por espazos en branco na escrita.

²² Quedan fóra desta representación a grafía conxunta do verbo co alomorfo *-lo(s)*, *-la(s)* do artigo (‘*billalos pipotes*’ LUS, 30) e a do verbo co pronome átono enclítico (‘*perguntéille* ó encargado do bar’ CON, 47). Excluimos, tamén, outros casos esporádicos nos que aparece a variante alomórfica *-lo*, *-la* do artigo ou do pronome átono acusativo de terceira persoa e que representan a asimilación do *-s* final da palabra precedente. Son formas como *móitolos* (‘A señora sentíuse un pouco mal... O de sempre... Son *móitolos* anos’ TER, 132) ou *diolo/ diola* (‘ceibarán ó Galo. Que *Diolo* axude’ TER, 231. / ‘Miña esperencia de moitos anos dime que a vida é aceda, i a xente mala de seu, e que nin *Diola* fai boa...’ TER, 197).

²³ É o caso da voz CEDA que incluimos como substantivo feminino polo uso que o autor fai da forma: CEDA¹ s.f. Partido político de dereitas que actuou durante a Segunda República [Confederación Española de Dereitas Autónomas]: ‘Fumos falando de don Manuel Azaña, de Largo Caballero, do Frente Popular, da *Ceda* e de Gil Robles’ CON, 106.

²⁴ Son casos como o de “Negra Sombra” de Rosalía de Castro ou *Comedias Bárbaras* de Valle Inclán.

²⁵ Sérvenos de referencia o personaxe de Don Pancho, en *Pauto do demo*, a quen describe Fole como un home duns cincuenta e cinco anos, que viste coma un señorito, con chapeu e cadea de ouro que pasa dun peto a outro do chaleque e que como di textualmente “Non fai falla decir que vivíu moito tempo nas Américas” (páx. 9). Di Don Pancho cando o Epifáneo lle pregunta por qué volveu tan pronto das Américas:

“Me exiliaron de allí el contubernio presidencial y las insurgencias de la plebe. ¡Lindo negocio, ché, el de los nitratos!... Si no llega a sobrevenir la catástrofe numismática, arribo millonario como un lord a estos inhóspitos parajes. Como le decía el otro día al señor juez, la vida es allí más accidentada y locomotiva” (páx. 13).

²⁶ Referímonos a fragmentos que aparecen nas distintas obras, moitas veces cunha clara intención do autor de ridiculizar un personaxe, e que podemos exemplificar co uso de lingua que fai o pedáneo no relato “O documento” incluído en *Á lus do candil*:

“Que se haga vagantío al pie del freixo, que se acheguen todos los abajo firmantes... ¡Silencio!... que nadie interrumpa la redacción del documento. Después lo leeremos a ambas partes contratantes. Que se arrecheguen también el señor maestro y el señor cura, como testigos de calidad” (páx. 73).

²⁷ Por exemplo, no relato “O can que sentía saudades. Conto folklórico” que inclúe en *Contos da néboa* aparece: “Resoóu o himno “Amigo perro”:

*Juramos tratar bien a nuestros perros,
juramos por el Todopoderoso.
Como don Saturnnino trató a Pinto,
su perro tan hermoso, tan hermoso*’ (páx. 84).

galega e que nos permite valorar a súa contribución á historia da lingua escrita e ó léxico galego moderno. O estudo do léxico empregado por un escritor permítenos coñecer os novos valores que pode adquirir unha palabra, despois de ser sometida a un proceso de elaboración estético e estilístico consciente, o que nos permite ver a variedade de formas e a diversidade de significados, ás veces novidosos, atribuídos a esas voces. Esta documentación é, ademais, necesaria na nosa lingua en canto pode ser de interese no momento que se inicie a elaboración dun dicionario de autoridades. Aspiramos a rexistrar o uso comprobado dunha lingua nun autor concreto e nun período determinado da nosa historia. Á parte doutros factores de non menor consideración (fontes non literarias), é de obriga recoñecer o peso da literatura na cultura e na lingua dunha comunidade. As diversas fontes documentais (literarias ou non) son unha imaxe real do sistema xeral que permite comunicarse entre si a uns falantes con outros.

No momento no que escribe Anxel Fole o lindeiro entre o galego literario e o galego popular distaba de estar ben definido. A lingua popular é a base fundamental do seu galego literario. Como di o propio autor en *Á lus do candil*, “galego falado, aínda que sexa escrito” (páx. 25). Foi un home atento á maneira de falar da súa época e sobre este material fai un labor de recolleita, de recuperación e de creación lingüística. A súa creatividade está supeditada á procura dun modelo lingüístico galego enraizado na lingua do pobo porque considera que “Unha das funcións e misións da literatura actual galega é a de restaurá-la pureza do galego. Restaurá-lo galego, simplemente” (*Contos da néboa*, páx. 8). Neste sentido a súa obra é un testemuño lingüístico inestimable.

Estas fontes documentais literarias son un espello da lingua. Como di Fernández del Riego (1953: 9): “Emprega a fala popular, que manexa ao seu antoxo, dándolle unha limpa dignidade. Mantense sí, fidel ao xogo sintáctico e léxico-gráfico da fala viva, pero insuflándolle un rexo alento criador”.

3. CRITERIOS XERAIS

3.1. ESTRUCTURA DO GLOSARIO

As *entradas* preséntanse ordenadas alfabeticamente. Os dígrafos *ch* e *ll* figuran incluídos dentro das letras *c* e *l*, respectivamente.

As formas con flexión numérica preséntanse en singular e os verbos en infinitivo. Cando un nome –substantivo ou adxectivo– ou un verbo non aparece no texto en ningunha destas formas, senón flexionados, botamos man das parénteses cadradas [ ] para indicar que esta palabra foi reconstruída. As palabras con flexión de xénero aparecen recollidas, en masculino singular e inmediatamente despois da forma masculina aparece a forma feminina, se esta está representada nos textos e, nos pronomes que a rexistran, a forma neutra correspondente²⁸. Cando unha voz só está rexistrada en feminino, será esta a forma da entrada. Os substantivos con acepcións usadas exclusivamente en plural e dos que non se rexistra nin é común o uso do singular presentan como forma de entrada o plural²⁹. Naqueles casos en que o adxectivo presenta como único rexistro formas que inclúen o morfema flexional facultativo de superlativo este non se marca na entrada, lematízase o adxectivo no seu grao positivo³⁰. O mesmo ocorre coas formas de diminutivo³¹.

As **entradas** son de tres tipos:

1) *Palabras que coinciden co estándar de hoxe*, é dicir, formas consideradas normativas na lingua moderna actual³². Aparecen representadas en letra maiúscula negra.

2) *Palabras galegas non estándar*, fundamentalmente dialectalismos, popularismos, creacións expresivas e formas de uso específico. Distínguense das anteriores presentándoas en letra redonda negra. Desta mesma forma peresentamos as incorreccións ortográficas.

²⁸ No caso do artigo *o*, *a* e do pronome persoal acusativo de terceira persoa *o*, *a*, ó pertenceren a letras diferentes aparecen lematizados en singular e cada forma (masculino ou feminino) na letra correspondente. En consecuencia, os encontros de preposición e artigo e as concorrencias dos pronomes de dativo co acusativo de terceira persoa (*cha* / *cho*, *lla* / *llo*, *llelo*, non se rexistra a forma *llela*), *ma* / *mo*, etc. incluímoslos como entradas independentes.

²⁹ Son casos como por exemplo, *aforas*, *mamíferos* ‘clase destes animais’, *matemáticas* ‘ciencia’, *miolos*, *retóricas*, etc. que presentan o plural como forma de entrada.

³⁰ É, por exemplo, o caso de [VIRTUOSO –A] que rexistramos, tanto no masculino (*virtuosismo*, CON, 57) coma no feminino (*virtuosísima*, CON, 59), só en grao superlativo. Tampouco marcamos na definición a modificación de significado que poidan incluír, neste caso no sentido de ‘intensificación’.

³¹ É o caso do adxectivo ALEGRE que só presenta un rexistro baixo a forma *alegríños* (TER, 317-18).

³² Para a consideración de forma estándar seguimos o *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (VOLGa) (2004) elaborado polo Instituto da Lingua Galega e a Real Academia Galega, baixo a coordinación de Antón Santamarina Fernández e Manuel González González. Tendo en conta, como din os seus autores (2004: 6) que “nesta obra non está todo o léxico da nosa lingua: todas as palabras que están forman parte do galego, pero non todo o seu léxico está nesta obra” poden figurar como estándar algunhas formas (especialmente derivadas) que o VOLGa non rexistra.

3) *Palabras non galegas*, especialmente castelanismos e diferencialismos. Preséntanse en letra redonda negra precedidas dun asterisco (*).

Esta solución, baseada en marcas e na tipografía das letras, permítenos distinguir as formas non galegas, das que o son e, dentro destas, as que hoxe teñen carácter estándar-normativo daquelas que non o teñen.

Cada *artigo* está dedicado a unha palabra base. Conformamos **dous tipos de artigos** segundo a información que achegan:

a) Un primeiro tipo fórmalo aqueles nos que, tras o encabezamento, segundo a tipografía e a marca que acabamos de describir, figura toda a información relativa á unidade léxica que o constitúe. Por exemplo:

PALABRA *s.f.* **1.** Conxunto fixo de fonemas que constitúen unha unidade indivisible dotada de significado e función: ‘A millor *palabra* é a que está por decir, como dín os vellos’ LUS, 146. **2.** Cousa dita como verdade ou promesa: ‘Mais non temos eiquí papel nin pruma... / –Non fai falla –dixo o Bieito–. Abonda coa nosa *palabra*. Segredo xuramentado’ TER, 229. **Coller a palabra** *loc.v.*, empezar a falar: ‘Toda a familia que ateigaba o salón volvéuse erguer cando o conferenciante *colléu a palabra*’ CON, 114. **Dar (a) palabra** *loc.v.*, prometer: ‘¿Por qué non te mataches? Xa que *díchela palabra*, téla que cumprir’ LUS, 76. **Malas palabras** *loc.s.*, expresións groseiras ou inxuriosas: ‘A Garitera seica se entendía tamén co Xocas, home de *malas palabras* e piores feitos, fillo do Mingos de Crecente’ TER, 142. **Nin unha palabra** *loc.s.*, nada: ‘Asina o entendeu don Antonio. / Erguéuse e díxolle ás rapazas: / –*Nin unha palabra* á señora’ TER, 146.

romeiro (⇔ROMEU) *s.m.* Arbusto da familia das labiadas (*Rosmarinus officinalis*) moi recendente, de follas estreitas, enteiras e abrancazadas polo envés, flores liliáceas agrupadas en acios curtos axilares e froitos en aquenio ovoides e lisos: ‘¿Non ules o *romeiro* i o loureiro...? –preguntoume o padriño. / –Eu sempre asocio os fortes ulidos do *romeiro* e do loureiro ás vellas cociñas de lareira baixa’ TER 42.

*terciopelo (⇒VELUDO) *s.m.* Tea de seda con dous urdidos e unha trama, cuxos fíos se cortan unha vez tecidos para que quede unha superficie suave e con pelo: ‘Decontado volveu cun estuche na mao. Sentouse. Abríu o estuche, forrado todo il de *terciopelo*’ HIS, 149.

b) O segundo tipo son *remisións* entre formas que figuran no corpus analizado, e poden darse:

- 1) entre dúas solucións estándar;
- 2) entre formas non estándar (galegas ou non) que remiten á variante estándar e
- 3) entre dúas variantes non estándar.

A diferenza dunhas e outras vén dada pola tipografía e a marca da entrada e da palabra á que se remite (estándar, maiúscula negra / non estándar, redonda negra, precedida se é o caso de asterisco). Neste caso non aparecen definidas semanticamente, pero si categorialmente, e remitimos a outra palabra de referencia que recolle as acepcións desta, que si pode aparecer nos exemplos. Estas remisións facémolas, fundamentalmente, entre variantes próximas (dialectalismos, variantes afectadas por asimilacións, disimilacións, síncope vocálicas, epénteses, variación ortográfica, etc.) e cos castelanismos íntegros e máis ou menos disfrazados. Son casos como **PALPAR** / **APALPAR**, **irmao** / **IRMÁN**, ***rodilla** / **xionllo**.

• Nas *remisións entre dúas solucións estándar* tense en conta, de maneira xeral, a que presenta maior número de rexistros no corpus que analizamos. Por exemplo, entre **AÍNDA** e **INDA** incluímos a información no lema INDA que presenta un total de 177 rexistros (3 en LUS, 107 en TER, 11 en PAU, 1 en DEC, 26 en HIS e 29 en CON), fronte á forma AÍNDA da que rexistramos 107 casos (70 en LUS, 19 en TER, 4 en PAU e 14 en CON). Entre **CHOIVA** e **CHUVIA** decidimos incluír as diversas acepcións baixo a entrada CHOIVA que presenta un total de 48 rexistros (8 veces en LUS, 11 en TER, 1 en PAU, 4 en CON e 5 en HIS), fronte a CHUVIA que aparece con tres rexistros (2 en LUS e 1 en HIS). Caso semellante é o das formas **SEGA** (con 8 rexistros en total) fronte a **SEITURA** (con 5 rexistros) e que polo tanto aparece definida baixo a voz SEGA, ou o das formas **TRASGO** (1 rexistro en LUS) e **TRASNO** (13 rexistros: 11 en TER e 2 en PAU) que definimos baixo a entrada TRASNO.

Ás veces danse casos dun mesmo número de rexistros entre as distintas formas. Por exemplo **CARRILEIRA** e **CARRILLEIRA** (un único rexistro en PAU e TER, respectivamente) ou **TROULEAR** (1 rexistro en LUS) e **TROULAR** (1 rexistro en CON). Nestes casos incluímos a información indistintamente nunha ou noutra forma.

Algunhas excepcións poden subtraerse a este criterio. Son moi poucos casos, como por exemplo **SEGURANZA** (6 rexistros) e **SEGURIDADE** (3 rexistros) nas que incluímos as acepcións en SEGURIDADE por xerar fraseoloxía esta forma e non a primeira. Ou no caso de **CACHA**² e **CACHABA** ('vara ou bastón curvado por un dos seus extremos'). Malia que é CACHABA a forma máis numerosa, gráfase con *v* en 11 dos seus rexistros, fronte a 2 nos que a grafía é o *b*; de aí que sexa a forma CACHA² (con 5 rexistros) a que inclúe a información correspondente. Os dervidos **CACHAZO** e **CACHABAZO** presentan un único rexistro cada un, baixo estas formas sinaladas.

No caso dos verbos **PÓR** e derivados, dámoslle preferencia ás formas en *-OR*, porque presentan un número amplo de rexistros específicos, por ser máis diferencial e por non podermos computar nas formas conxugadas coincidentes cantas corresponderían a unha ou outra forma de infinitivo.

• *Entre unha forma galega non estándar e a estándar correspondente* a remisión faise presentando tras a entrada, en letra redonda negra, e a categoría gramatical a forma estándar documentada, en letra maiúscula negra.

• De se producir a *remisión entre dúas formas galegas non estándar*, tratamos de incluír a información relativa ó lema naquela máis próxima ó estándar actual. Se as dúas presentan un grao de proximidade semellante, facémolo na que presenta maior número de rexistros.

•*Nas voces non galegas*, que presentamos en letra redonda negra precedidas de asterisco (*), remitimos, sempre que se documente, á forma correspondente (estándar ou non) que aparece no corpus. Hai algunha excepción na que se inclúe a información na forma allea por presentar esta un número e frecuencia de fraseoloxía alto e porque parece un pouco forzada a inclusión de toda esta información na voz estándar. É o caso, por exemplo, da voz ***centella**, na que no canto da remisión correspondente a voz CHISPA, incluimos unha breve definición e un exemplo, seguidos de toda a fraseoloxía que se rexistra.

Así recollemos e definimos todas as palabras, independentemente da súa consideración (estándar, dialectalismo, vulgarismo, castelanismo, hiperenxebrismo, erro tipográfico, etc.). Cando unha mesma palabra presenta varias formas, a definición só se fai nunha delas, naquela que hoxe é considera estándar, ou de non existir esta, na máis próxima ó estándar actual ou na que presenta maior número de rexistros, que son considerada formas de referencia e ás que se remitirá desde as respectivas variantes. Cando se produce unha remisión deste tipo, a palabra de referencia irá colocada en maiúscula negra ou en redonda negra, inmediatamente despois da categoría gramatical e sen ningún outro tipo de información. Para coñecer o significado haberá que acudir a esa entrada. Ó final do artigo referencial indícase a variante ou variantes que presenta, precedidas da abreviatura Tm.

Presentamos a continuación algúns exemplos nos que se poden ver estes **tres tipos de remisións**:

•*Entre dúas solucións estándar*, como dixemos anteriormente, as acepcións recóllense naquela que presenta maior número de rexistros. Podemos exemplificalo con dous casos como o das formas *cobra* / *cóbrega*³³ e *coio* / *croio*³⁴:

COBRA s.f. **CÓBREGA**.

CÓBREGA s.f. Réptil ofidio, de corpo aproximadamente cilíndrico e moi longo con respecto ó seu grosor, de cabeza aplanada, boca grande e pel escamosa pintada simetricamente con diversas cores, que muda periodicamente: ‘Fuxíu unha sombra por diante de nós, esbarando coma unha *cóbrega* que correse moito, moito’ TER, 151. Tm. **COBRA**.

COIO s.m. Pedra pequena e dura, particularmente a que esta arredondada pola erosión: ‘Algunhas veces púñanselle diante. Entón, o capador guindáballes un *coio*. E batíalles... Os lobos despartábanse’ LUS, 41. Tm. **CROIO**.

[**CROIO**] s.m. **COIO**.

•*Entre formas non estándar que remiten ó estándar actual presente na base documental*. Collemos como exemplo as variantes *adeviñar*, *adiviñar*, *aduviñar* e as formas *argana* e *aragana* que presentarán a seguinte información:

³³ Destas rexístrase, no total do corpus, 6 veces a forma *cóbrega*, fronte a un único rexistro de *cobra*.

³⁴ Aparecen, en total, 3 rexistros da forma *coio* e 2 rexistros de *croio*.

[adeviñar] *v.t.* **ADIVIÑAR.**

ADIVIÑAR *v.t.* **1.** Predicir o futuro ou descubrir as cousas ocultas: ‘E logo que [a meiga] daba a todo. O mesmo que botaba as cartas, que *aduviñaba* o porvir, que curaba, que falaba co Demo, si chegaba o caso’ PAU, 24. **2.** Saber, acertar ou coñecer mediante datos particulares [algo que non se ve ou que se ignora]: ‘O seu galego deixaba *adiviñar* que estivera de médico nas Mariñas, en Mondoñedo, na Terra Cha’ TER, 30. Tm. **adeviñar, aduviñar.**

[aduviñar] *v.t.* **ADIVIÑAR.**

ARGANA *s.f.* Espiña de peixe: ‘Espetáraselle unha *argana* de troita na gorxa’ PAU, 24. Tm. **aragana.**

aragana *s.f.* **ARGANA.**

•*Entre dúas formas non estándar.* Se se trata de dúas variantes galegas, seguimos o mesmo criterio de remisión que entre as variantes estándar; isto é, o número de rexistros. Por exemplo, formas como *labre* e *labro*³⁵ presentan información da seguinte maneira:

labre (⇔LABIO) *s.m.* Cada unha das partes móbiles e carnosas que forman os bordos da boca: ‘I o don José María afirmou, inda máis resolto, tremándolle o *labre* i o bigote’ TER, 173. Tm. **labro.**

labro *s.m.* **labre.**

As *voces non galegas*, precedidas de asterisco (*) remiten a outra forma galega rexistrada no corpus, aínda que non sexa estándar, por non documentarse esta. Son casos como **rodilla* e *xionllo*, isto é, unha forma non galega que remite a outra galega pero non estándar:

[*rodilla] *s.f.* **xionllo.**

xionllo (⇔XEONLLO) *s.m.* Parte externa da articulación do fémur coa tibia: ‘Púxome un *xionllo* enriba do peito e botóume as maos ás gorxas’ TER, 220. **De xionllos** (⇔de xeonllos) *loc. adv.*, cos xeonllos dobrados e o corpo descansando sobre deles: ‘Foise cara ó altare maior. Ó chegar á escaleira do presbiterio, púxose *de xionllos*. Logo, ergueuse e ripóu a espada da vaina’ LUS, 135. Tm. ***rodilla.**

Se se rexistra a forma normativa, a voz non galega remitirá a ela:

[*hechizo] *s.m.* **FEITIZO**

Os *erros tipográficos* evidentes inclúense coa indicación “Erro por”. Para o seu significado debemos acudir, igualmente, á palabra de referencia. Non se inclúen como variantes ó final do lema correspondente. Ex.:

³⁵ Documéntanse 11 rexistros da forma *labre* fronte a 1 rexistro de *labro*. Non documentamos a estándar *labio*.

astilla *s.f.* Erro por **PASTILLA**.
oceso *adx.* Erro por **ACESO**.

Cando unha forma presenta *diferenza* na súa grafía **só polo acento gráfico** reunimos as variantes formais na mesma entrada separadas por unha barra (/) colocando en primeiro lugar a que presenta a solución gráfica actualmente correcta ou a que ten maior número de rexistros (no caso de seren as dúas estándar). Ex:

AGUIA / **águia** *s.f.*
AREA / **aréa** *s.f.*
CÁNTIGA / **CANTIGA** *s.f.*
PÓLA / **pola** *s.f.*

Seguimos este mesmo criterio con formas que presentan un *apóstrofo* (’), como o caso de *pr’* por *pra* que aparece ocasionalmente cando a seguinte palabra empeza por vogal, en usos como: ‘O tolo olla de novo *pr’á* sombra’ (PAU, 66), e tamén co *uso do trazo ou guión* (-) nos encontros de preposición máis artigo ou pronome, como por exemplo: ‘Xa non será meiga; xa poderéi soñar *co-ela* coma todal-as noites’ PAU, 66.

COA / **co-a** Encontro da preposición *con* e o artigo feminino *a*:
CON / **co-** *prep.*
POLA / **po-la** / **pol-a** Encontro da preposición *por* e o artigo feminino *a*:
POLO² / **po-lo** / **pol-o** Encontro da preposición *por* e o artigo masculino *o*:
pra / **pr’** *prep.* **PARA**.

As *contraccións ou amálgamas* entre dous elementos que hoxe grafamos separados preséntase por orde alfabética, en letra redonda negra, seguida da correspondente a información ortográfica, e gramatical que vai seguida dunha cita ou exemplo:

dacarón (⇔DE A CARÓN) Contracción da preposición *de* e a locución adverbial *a carón*: ‘Non lle dá a iauga nin lle queima o sol, pos non lle sal *dacarón* da lareira en inverno’ TER, 108.
deilí (⇔DE ALÍ) Contracción da preposición *de* e o adverbio *eilí*: ‘conto deiquí e conto *deilí* hastra que o patrón lles fixo un documento en Sarria polo que quedaban donos de Grandal e apartaba á filla con diñeiro’ TER, 287.

As *unidades fraseolóxicas* ordénanse baixo o lema dun dos compoñentes. Como criterio xeral, seguindo a proposta de Álvarez de la Granja (1999: 45), establecemos a seguinte orde de preferencia: *substantivo*, *adxectivo*, *adverbio*, *verbo*, *pronome*, *preposición*, *conxunción*, *artigo*. Así por exemplo, **Ir ós baños**, aparecerá en BAÑO; **Poñer verde**, baixo o lema VERDE; **Volver por si**, en VOLVER, etc. As locucións, frases ou expresións nas que concorran dúas ou máis voces da mesma categoría gramatical inclúense no artigo correspondente á primeira desas voces (por ex. **Arco da vella**, en ARCO, **Botar a perder** en BOTAR). Constitúen unha excepción aqueles casos nos que o segundo elemento só se rexistra como compoñente desa frase, por exemplo, os substantivo *beneficio* só se rexistra na expresión **Sin oficio nin beneficio**, ou *meca* que só a encontramos na frase **Da ceca prá meca**, neste caso inclúese a unidade pluriverbal nos dous artigos .

A colocación das unidades fraseolóxicas sempre presenta problemas en canto á súa atribución a lemas³⁶. Establecemos o sistema anteriormente descrito para atribuír cada unidade pluriverbal a un só lema. Con todo, cando un dos compoñentes da locución aparece cun sentido que non é o seu habitual e sería a forma pola que non se lematizaría a expresión, facemos unha remisión para orientar onde se encontra definida e exemplificada esa locución. Por exemplo, **Arco da vella**, como dixemos antes, irá en ARCO, pero en VELLA incluímos tamén a locución remitindo ó lector ó lugar onde está definida mediante o símbolo →. Isto é, no lema VELLA a frase figurará do seguinte xeito: **Arco da vella** → VELLA. Vemos outro exemplo:

RABO *s.m.* Apéndice da columna vertebral formado polas vértebras caudais que sobresaen no tronco dalgúns animais: ‘E mesmamente debaixo dela, unha vitrina onde vedes a foto dun gato e o seu *rabo* disecado’ CON, 60.
De cabo a rabo → CABO.

Cando unha palabra non se usa en forma illada, senón só nunha locución, nunha frase, etc. indicamos como lema esa palabra, no lugar alfabético correspondente, seguida da categoría gramatical. A continuación aparece unha breve definición tras a que figura a frase:

[**ARROBA**] *s.f.* Unidade de peso [de valor variable entre once e quince quilos, segundo as zonas]. **Por arrobas** *loc.adv.*, en abundancia, a montón: ‘os condenados tiñan a sorte *por arrobas*. Cando se lles acababan os cartos e tiñan que hipotecá-las fincas, morríalles unha tía celibata e deixáballes un millón de réas a cada un, poño por caso...’ CON, 51.

As locucións adverbias ou adverbios compostos que estean nesa situación, é dicir, que estean formados por un elemento inexistente fóra da expresión, presentan entrada propia coma os adverbios simples. Casos coma os seguintes:

apalpadas, as (⇔APALPADAS, ÁS) *loc.adv.* Guiándose polo tacto: ‘Baixou [a Faísca] media dispida, alumándose con mistos. E despois baixou a Filomena. Ista baixara ás escuras i *as apalpadas*, tamén dispida. Nin unha nin outra tan siquer se puxera as zocas’ TER, 280.
VERAS, DE *loc. adv.* De verdade, certamente: ‘Abofé que o sinto *de veras*’ TER, 248.

As expresións latinas inclúense no lugar alfabético correspondente.

Os lemas homógrafos aparecen marcados con cadanseu número situado no final da entrada como superíndice. Por exemplo:

³⁶ Sobre este particular remitimos á obra de Haensch et alii (1982: 503-510) e ós traballos de Álvarez de la Granja (1996 e 1999)

BOMBA¹ *s.f.* ('máquina aspersora')
BOMBA² *s.f.* ('fogo de artifício')
BOTA¹ *s.f.* ('recipiente de coiro para o viño')
BOTA² *s.f.* ('calzado')

Este mesmo sistema é o empregado cos *infinitivos que aparecen en función de substantivo*. Neste caso, o artigo correspondente ó substantivo aparece sempre en segundo lugar. Por ex.:

BRUAR¹ *v.i.*
BRUAR² *s.m.*
ZOAR¹ *v.i.*
ZOAR² *s.m.*

Tamén empregamos esta modalidade para diferenciar formas con significados propios da lingua, doutros usos desa mesma forma como *castelanismo semántico* ou como *diferencialismo*. Neste caso, ademais da distinción tipográfica, incluimos tamén o superíndice e presentamos en primeiro lugar a forma estándar e en segundo lugar o uso errado. Vémolos no caso de ROXO –A e RUBIR:

ROXO¹ –A *adx.* **1.** Dunha cor entre marrón clara e amarela, pero tirando máis a esta: 'Era un home aínda novo, pequenote íl, de barba *roxa*' LUS, 75. **2.** [Aplicado a persoa] que ten o pelo desa cor: 'Os outros [homes] chegaron de contado. Us baixos, outros altos; grosos, enxritos, *roxos*, morenos...' CON, 19.
 ***roxo**² –a (⇒VERMELLO) *adx.m.* Da cor do sangue: 'O sangue pingóu de *roxo* o xubón de terciopelo negro de doña Violante' LUS, 155. ***Guardias roxos** → guarda.

[**RUBIR**¹] *v.i.* Gabear, subiren as plantas agarrándose a unha parede, árbore, pau, etc.: 'milleiros de rosiñas brancas e roibas *rubían* polas vellas paredes, hastra o tellado' LUS, 116.
 [**rubir**²] (⇒SUBIR) *v.t. e v.i.* **1.** Ir por un sitio cara a arriba: '*Rubiamola* costa de Lebón' TER, 41. // *v.i.* **2.** Ascender, ir desde un sitio máis baixo a outro máis alto: 'dunha casoupa lonxana saía un cichón de fume branquismo. *Rubía* dereito coma unha coluna, e moi vagariño' TER, 260.

Os participios aparecen con entrada propia só naqueles casos que teñen valor como adxectivo e desenvolven acepcións distintas (aínda que próximas) ás que lle corresponden ó verbo. Nestes casos dedicámoslles unha entrada propia como adxectivos. Co seu valor de participio aparecerán no lema correspondente ó verbo en cuestión, agás os participios irregulares dalgúns verbos como por exemplo *comesto -a* que presentan entrada propia e que caracterizamos na súa definición como participio irregular do verbo que se trate.

3.2. O ARTIGO LEXICOGRÁFICO: ESTRUCTURA E CONTIDO

O *artigo* está constituído sempre polo **lema**, que é a voz obxecto de tratamento, e a información acerca desa voz. A estruturación básica dos artigos é, de maneira xeral, a seguinte:

LEMA (información ocasional relativa ó lema) *categoría e subcategoría gramatical*.
Número das distintas acepcións. *Indicación de uso*. Definición: ‘*exemplo*’ OBRA, número correspondente á páxina da obra na que se encontra a cita. **Unidades fraseolóxicas**. Abreviatura Tm. **variante(s)**.

Para os artigos que constitúen unha remisión a outra entrada a estrutura é:

LEMA *Categoría e subcategoría gramatical*. **ENTRADA DE REFERENCIA**.

3.2.1. O lema ou entrada

O lema é o elemento que encabeza o artigo lexicográfico e adoita ser unha soa palabra gráfica impresa en letra negra e con diferenciación tipográfica segundo o tipo de entrada que anteriormente describimos. As formas con flexión numérica preséntanse en singular e os verbos en infinitivo. Se só teñen conjugación pronominal preséntanse dese modo³⁷.

Porén, o lema pode conter varias formas nos seguintes casos:

- Cando se trata de secuencias que o autor escribe separadas cando hoxe son unidades indivisible. Por exemplo **mal pensado** [*adx.* (↔MALPENSADO)].
- Cando o lema está suxeito a flexión de xénero, e están representados nos textos tanto o masculino coma o feminino. Neste caso, inclúense inmediatamente despois da forma masculina a forma feminina, marcada co morfema *-a*, cando se trata dunha substitución ou da eliminación dun fonema; ou coa repetición da secuencia desde a última vogal tónica, cando se trata dun incremento (ex.: **CERTO** –**A**; **RAPAZ** –**AZA**). No caso dos pronomes que rexistran forma neutra, esta incorpórase despois da forma de feminino (**ESE**, **ESA**, **ISO**) e neste caso mantemos as formas plenas nos tres xéneros, separadas por unha coma (,).
- Se se trata dunha locución adverbial na que a preposición aparece posposta e separada por unha coma (por ex.: **ESGUELLO, DE**) ou dunha expresión latina na que a entrada fórmaa toda a locución (por ex.: **VADE RETRO**).
- Para presentar as variantes dunha mesma palabra diferenciadas pola presenza ou ausencia indebida do til (ex.: **LEND**A / **lénda**; **MÁIS** / **mais**) e para indicar o uso do guión ou do apóstrofo que aparece ás veces nos encontros de preposición máis artigo: **POLA** / **po-la** / **pol-a**; **pra** / **pr**’. Nestes casos, as distintas variantes formais da entrada separámolas cunha barra (/).

³⁷ Sérvenos de exemplo o verbo *bañarse*, exclusivamente con uso pronominal e que polo tanto lematizamos baixo a forma de entrada **BAÑARSE**.

Ademais destas particularidades, lembramos que o lema, que xeralmente é unha soa unidade gráfica, pode figurar entre parenteses cadradas [ ] para indicar que esa voz foi reconstruída, pode aparecer precedido do símbolo asterisco (*) para indicar que se trata dunha palabra non galega e pode ir seguido dun **superíndice** cando se produce unha confluencia formal entre dous lemas de orixe e significado diferente, para diferenciar os infinitivos verbais das formas substantivadas derivadas deles, ou para separar a forma galega, co seu significado propio, ds interferencia semánticas do castelán.

3.2.2. Información ocasional relativa ó lema

Ás veces segue, inmediatamente ó lema, entre parénteses, algunha información relativa a este, particularmente de carácter normativo. Presentamos esta información cando o lema é unha forma galega non estándar ou un castelanismo ou diferencialismo, se non se rexistra a variante estándar no corpus analizado.

Optamos pola seguinte representación:

1) Cando o lema é unha forma galega non estándar e, como dicíamos anteriormente, no corpus analizado non se rexistra a forma estándar presentamos esta en letra maiúscula inmediatamente despois da entrada, entre paréntese e precedida do signo ⇔ que deberemos ler como ‘*correspóndese coa forma estándar*’. Ex.:

[**receución**] (⇔RECEPCIÓN) *s.f.* Acto de recibir: ‘Cando foi a México e visitou ó Presidente no seu palacio, pousouno nunha mesilla da sala de *receucíos* e limpioullo un emigrado que era nativo il de Fazái’ HIS, 160.
rechao (⇔RECHÁN) *s.m.* Chaira que interrompe a pendente dun terreo: ‘Nun *rechao*, onde hai un xardín sombrizo, (...) vese unha fonte de pedra’ TER, 130. **Ir ó rechao** (⇔ir ó rechán) *loc.v.*, ir rodeando unha pendente: ‘Iba pola serra adiante, por un carreiriño moi costoso. Tiña que *ir ó rechao*, agatuñar, remar’ LUS, 58.

Se a solución estándar presenta un xénero diferente á entrada incluímolo despois da forma normativa, dentro da paréntese, en letra cursiva. Por exemplo:

paleira (⇔PALEIRO *s.m.*) *s.f.* Árbore semellante ó salgueiro, pero de folla máis estreita e redondeada: ‘Nos sitios lamaguentos ondia a iauga se encora, tamén se atopa unha especie de salgueiro que se chama *paleira*, ou simpresmente, nas salgadas terras da ribeira’ LUS, 17.

Empregamos esta mesma modalidade para as contraccións que se producen pola amalgama de elementos sucesivos no discurso e que hoxe non teñen representación escrita:

pratrás (⇔PARA ATRÁS) Contracción da preposición *pra* e o adverbio *atrás*: ‘Tres *pra* diante e un *pratrás*’ HIS, 157.

2) Un esquema similar presentarán os castelanismos e outras solucións impropias que, como xa indicamos, aparecerán precedidas de asterisco (*). A continuación do lema, entre paréntese e precedido do símbolo $\Rightarrow$ que deberemos ler como ‘*forma galega correspondente*’, presentamos a forma estándar en letra maiúscula. Exemplo:

***receta** ($\Rightarrow$ RECEITA) *s.f.* Relación detallada dos compoñentes e do modo de preparar [un medicamento]: ‘E que me día a *receta* daquil engüento que lle díu pró reuma...’ TER, 261.
 [***recetar**] ($\Rightarrow$ RECEITAR) *v.t.* Prescribir como remedio: ‘Tiña eu arriba un linimento da casa Roche, que *receitaba* moito ós meus enfermos...’ TER, 317.

Presentamos o léxico tal e como é empregado polo autor e, nos casos en que non se corresponden, reflectimos a adecuación ás entradas da normativa vixente. Deste xeito compatibilizamos o enfoque descritivo e normativo no noso traballo incluíndo información sobre as preferencias actuais no estándar galego.

3.2.3. Categoría e subcategoría gramatical

Despois da entrada aparece mediante abreviaturas³⁸, en letra cursiva, a *categoría gramatical*.

Nos substantivos e adxectivos tamén se indica o xénero (**LAGARTO** *s.m.*). Nas palabras que teñen flexión xenérica e están representados no texto tanto o masculino coma o feminino, a variación xenérica xa se recolle na entrada, polo que non se indica o xénero (**IRMÁN** –*Á s.*). Nas palabras variables, pero que só se empregan nas distintas obras nun dos dous xéneros, si se fai esa indicación (**ADMINISTRADOR** *s.m.*, **vagorenta** *adx.f.*). Nas palabras que só teñen un xénero, pero que, por castelanismo ou por outras causas, poden aparecer con outro alleo ó galego, ponse só a indicación categorial (**VIAXE** *s.* –rexístrase con xénero masculino–, **VERDOR** *s.*, –nos rexistros presenta xénero feminino–). Nas palabras sen flexión xenérica indícase o xénero, de non ser que sexa empregada cos dous (por exemplo **álbore** e **ÁRBORE** *s.*).

Nos verbos combinamos a indicación *v.* (verbo) con outras indicacións sobre a construción gramatical: *v.t.* (verbo transitivo), *v.i.* (verbo intransitivo) e *v.p.* (verbo pronominal). Se o verbo só ten conjugación pronominal, o pronome xa vai incluído na entrada como *v.p.* (**MOFARSE** *v.p.*).

As locucións, ou unidades léxicas compostas, tamén aparecen marcadas coa categoría gramatical que constitúen ó seren combinacións de palabras con funcións equiparables ás das palabras simples. De acordo co seu valor funcional, distinguiremos entre locución substantiva ou nominal (*loc.s.*), locución adxectiva (*loc.adx.*), locución verbal (*loc.v.*), locución adverbial (*loc. adv.*), locución conxuntiva (*loc.conx.*), locución preposicional (*loc. prep.*) e locución pronominal (*loc.pron.*).

³⁸ As abreviaturas que se usan aparecen recollidas máis abaixo no apartado 3.3. Abreviaturas empregadas.

Non levan marca de categoría as abreviaturas, as contraccións, os sons onomatopéicos (agás que sexan interxeccións), as fórmulas e outras unións gráficas que o autor emprega. Neste caso desenvolvemos a palabra completa (Abreviatura de..., Encontro de..., fórmula, etc.). Constitúe unha excepción o uso da abreviatura *contr.* (‘contracción’) cando remitimos dunha variante a outra na crase de formas que hoxe non se representan na escrita e que aparecen con pouca frecuencia ou ocasionalmente na lingua de Á. Fole. Ex.: **preló** *contr. praló*.

3.2.4. A acepción

As acepcións expóñense nun único parágrafo cunha numeración única do principio á fin do artigo lexicográfico. Se hai unha soa acepción, non se emprega ningún número.

Nas voces polisémicas, os distintos significados van separados por números arábigos, en negra. Nos vocablos que teñen acepcións de *adxectivo*, *substantivo* e *adverbio*, están agrupadas as de cada categoría gramatical seguindo esta orde indicada. Nos substantivos pospóñense as acepcións usadas exclusivamente en plural ás que poden empregarse en ambos os números. Nos verbos, cando se suceden acepcións de distintos tipos, aparecen en primeiro lugar as transitivas, seguen as intransitivas e van ó final as pronominais. Nos casos que unha mesma acepción presente uso como transitivo e intransitivo ou pronominal preséntanse, ás veces, xuntas³⁹. Se un cambio de acepción vai acompañado dun cambio de categoría ou subcategoría gramatical colócanse antes do dígito dúas barras (//) e a categoría correspondente.

No caso dos verbos que presentan usos improprios, particularmente o uso pronominal nalgúns acepcións, nas que en galego non ten ese uso, marcámolo precedendo o número da acepción dun asterisco (*). Podemos ver como exemplo as acepcións 22, 23 e 24 do verbo **LEVAR**:

- *22. [Indebidamente con uso pronominal] sufrir, recibir: ‘Sería millor de non lle decir nada á ama, pois *levaríase* un susto que acabaría con ela...’ TER, 117.
 *23. [Indebidamente con uso pronominal] facer que algo chegue a un punto ou lugar: ‘Outra vez a Inés *levóuse* o dedo índice ós labres’ CON, 122. *24. [Indebidamente con uso pronominal] coller, quitar: ‘O José María *levóuse* dous mil pesos dunha vez, i hóubolle que dar mil pesos ós pais da Francisca’ TER, 163.

Ás veces inclúese algunha *marca* ou *indicación do uso* tras a numeración e precedendo a definición. Inclúese en abreviatura, despois do número e en letra cursiva (ex. *fig.* ou *p.ext.*). É pouco frecuente o seu uso.

A definición (véxase apartado 3.2.5) e a cita ou exemplo (apartado 3.2.6) constitúen as dúas partes da acepción e mesmo podemos dicir que son o contido básico do Glosario.

³⁹ Por exemplo, na acepción 3 do verbo ZUGAR: ‘Soster cos beizos un cigarro aspirando o fume’. Rexistramos usos transitivos: ‘Mentres *zugaba* o seu xaruto’ HIS, 152 e usos intransitivos: ‘o Séneca *zugaba* do puro’ TER, 253. Inclúense ambos na mesma acepción.

3.2.5. A definición

Tras o número correspondente aparece a definición que tratamos de que sexa breve e suficiente. En xeral botamos man dunha explicación do significado da palabra, pero hai casos en que a definición sinónimica é de interpretación perfectamente intelixible e aclaradora do significado da palabra, polo que consideramos xustificada a definición mediante sinónimos da lingua estándar.

Nalgúns casos, precedemos a definición (como indicamos no apartado anterior) cunha indicación de uso, ou empezámola coa indicación do réxime preposicional no caso dos verbos⁴⁰. Noutras ocasións parece pertinente introducir na definición o contexto ou elementos habituais cos que se emprega. Esta información forma o contorno nos enunciados da palabra definida e non é parte substancial do contido desa palabra, pero si é aclaradora do uso, aínda que en moitos casos se concretiza claramente na cita ou exemplo. Cando a incluimos vai delimitada por parénteses cadradas. Isto permite diferenciar o esencial da definición doutros datos, tamén interesantes, pero accesorios. Podemos ver como exemplo as acepción 3 e 5 do verbo **REMATAR**:

3. Dar fin ou remate [a algo que se estaba realizando]: ‘Teiméi –dixen–, mais non puiden *rematar* a lectura por habere moitas letras borradas’ LUS, 138. **5.** [Seguido da preposición en] acabar, terminar, ter como extremo ou parte final [o que se indica]: ‘O tabique de madeira da escaleira estaba a tres pasos da porta de saída da casa de labor e *remataba* nunha pilastra de aristas comidas, recoberta de tablillada’ CON, 29.

Isto permítenos acercarnos á máxima de que a mellor definición é aquela que podería aparecer en lugar da palabra definida. En casos en que esta máxima non se cumpre por parecer necesario introducir na definición algún elementos habituais do uso, delimitamos o contorno por parénteses cadradas.

Este mesmo signo ([ ]) é o que empregamos para engadir algunha información complementaria a unha acepción ou ó artigo lexicográfico:

[***pamplona**] (⇒ANDRÓMENAS) *s.f.* Mentira ou comentario malicioso: ‘Outro conto pra *pamplonas*’ PAU, 54. [Suponse que será un erro por *pamplina].

Nos nomes con flexión de xénero que teñen o trazo léxico ‘animado’ e ‘humano’, aínda que aparezan só nun deles (xeralmente é o masculino), iniciamos xeralmente a definición como ‘Persoa’ pois ó ir caracterizado como masculino xa se deduce claramente que é persoa do sexo masculino. Deste xeito unificamos a definición coas formas que rexistran os dous xéneros. Por exemplo **PECADOR** *s.m.* ‘Persoa que peca ou ten propensión a pecar’. Isto non invalida a presenza de definicións como ‘Home que / muller que... en casos como

⁴⁰ Nestas indicacións incluimos ás veces usos indebidos, particularmente no caso de verbos que non admiten a construción reflexiva pero que é emprega polo escritor. Por exemplo: **XOGAR** *v.p.* ***8. fig.** [Indebidamente como pronominal] exporse a perder algo: ‘Xógome o pescozo –dixo o Bieito– a que ista calivera é a do corpo do xateiro que apareceu morto en Pacios’ TER, 226.

COSTUREIRA *s.f.* ‘Muller que se dedica a coser’ ou ***sarasa** ($\Rightarrow$ MARICA) *s.m.* Home homosexual ou efeminado’.

Nas definicións de plantas e animais inclúese o nome científico en letra cursiva e entre paréntese, con isto ofrecemos un dato adicional de contraste que pode resultar útil se se desexa buscar unha identificación máis precisa do termo fóra deste traballo.

A definición das palabras complementábase cunha cita do seu uso que reflicte as súas conexións con outros elementos do enunciado.

3.2.6. A cita ou exemplo

Despois da definición, e da indicación complementaria engadida a ela, separado por dous puntos (:), aparece entre comas altas (‘ ’) **unha cita** ou **exemplo** do uso da voz, no que aparece destacado en cursiva o termo definido. Unha vez rematado este colócase a **abreviatura da obra** da que está tirado e, tras unha coma (,) a **páxina**. Se a cita se reparte en dúas páxinas diferentes só se marca a páxina na que figura a palabra definida, a non ser que sexa esta a que se divide en dúas páxinas (por exemplo o adxectivo *alegre*, cun único rexistro, está segmentado entre a páxina 317 e 318 de *Terra Brava: alegri-/ -ños*), neste caso sinálanse as dúas (TER, 317-18). Deste xeito, cada fragmento citado vai acompañado da referencia exacta da súa procedencia.

BÁGOA *s.f.* Pinga de auga salgada que sae dos ollos segregada polas glándulas lacrimais: ‘Polo camiño, iba pensando que aquel home non botara nin unha *bágoa*’ TER, 205.

Incluimos unha única cita en cada acepción tratando de que sexa breve, pero coa extensión necesaria para ver claramente o uso da palabra⁴¹. Cando un exemplo é moi longo e se suprime texto farase unha indicación con puntos suspensivos entre parénteses (...). Se algunha palabra que non entra na cita é necesaria para a comprensión desta intercálase entre corchetes [ ]. O punto e á parte, e polo tanto os saltos de liña, do orixinal márcanse cunha barra (/).

Exemplificamo estes recursos coa cita da acepción 8 do lema *baixo* –a (para o uso dos puntos suspensivos entre parentese (...) mais dos corchetes [ ]) e, o retorno de liña (/) coa da voz *bandoleiro*:

BAIXO –A *adx. 8.* [Aplicado a voz] grave: ‘Os anxeliños do altare saíron voando por toda a eirexa, e voaban ó mesmo tempo que cantaban. (...) E dos outros [sartegos] saían voces *baixas* faguendo o contra canto ás voces dos anxeliños’ LUS, 136.

BANDOLEIRO *s.m.* Persoa que rouba a man armada en sitios despoboados [emprégase exclamativamente como insulto]: ‘Descolgouse

⁴¹ No caso das unidades pluriverbais, como expoñemos no seguinte apartado, cando unha mesma frase rexistra variantes de expresión, que presentamos separadas por unha barra, incluimos unha cita de cada unha das variantes tamén separadas por unha barra (/).

un mozo da póla mais baixa do carballo. E cuasemente que caíu riba da rapaceta. A Mariquiña ceiboulle unha torta. O mozo agarrouna pola cintura. / Os dous cairon ó chan. Era o Túzaro / ¡Pirata, *bandoleiro*! HIS, 51.

Cómpre salientar a importancia que, como testemuño, realiza a cita ou exemplo. É un elemento esencial dentro do artigo lexicográfico en canto que certifica o uso da palabra nesa acepción e, ademais, presentan a palabra directamente actuando dentro dun contexto determinado en combinación con outras formas. Coa cita acredítase o uso da voz e confírmase a definición.

3.2.7. A unidade pluriverbal

Unha vez rematada a exposición de todas as acepcións figuran, se é o caso, en letra negra, as unidades fraseolóxicas nas que a entrada se considera *palabra base*. Adoitan ser **unidades pluriverbais**, caracterízanse pola súa fixación sintáctica, léxica e semántica e clasifícanse segundo a categoría dos elementos que as conforman en nominais, adxectivas, verbais, adverbiais, pronominais, prepositivas e conxuntivas.

Entran tamén neste grupo as fórmulas, as interxeccións e locucións interxectivas, as perífrases verbais e algúns usos especiais non recollidos nas acepcións.

Como dixemos no apartado 3.1., para un tratamento sistemático destas unidades ordénanse baixo o lema dun dos seus compoñentes, seguindo a preferencia *substantivo*, *adxectivo*, *adverbio*, *verbo*, *pronome*, *preposición*, *conxunción*, *artigo*.

Preséntanse en primeiro lugar as combinacións que comezan coa palabra definida e despois, por orde alfabética do primeiro elemento, as outras combinacións. Cando nunha mesma entrada aparezan variantes dunha mesma expresión, con igual significado, colócanse seguidas, separadas por unha barra (/) pero incluímos un exemplo que constate o uso de cada unha desas variantes. Por exemplo, na voz **VEZ**:

De vez en cando / de vez en vez, *loc. adv.*, algunhas veces, nalgunha que outra ocasión: ‘*De vez en cando* acendía un fósforo e púñase a lér os letreiros e voz baixa’ LUS, 35 / ‘ladráballes ás avespas e *de vez en vez* abocaba a unha e despois cuspíaa con moito noxo’ TER, 260.

Cando unha unidade fraseolóxica presenta máis dunha acepción estas van numeradas, con número arábigo máis paréntese e separadas entre si por un punto e coma (;). No lema **ABAIXO** encontramos:

Virse abaixo *loc.v.*, 1) afundirse, derrubarse: ‘A parte outa [da torre] estaba derrubada dende faguía moitos anos. O arco da entrada xa non tiña porta. A bóveda *viñérase abaixo*’ LUS, 134; 2) arruinarse, perder os propios bens: ‘gastabamos sin “duelo”, como si fosemos millonarios. E nistes derradeiros anos, *veuse a casa abaixo*’ TER, 163.

Cando un dos constituíntes é un verbo este preséntase en infinitivo, aínda que nas citas o uso sexa coa forma verbal conxugada (é dicir, ‘*puña remedio a todos os achaques*’ irá como **Pór remedio a**, *loc.v.*). Se é un nome irá en singular, a non ser que o a frase estea formada polo seu uso en plural.

Se algún dos elementos constituíntes da frase (ben sexa a palabra base ou algún dos outros formantes) presenta unha forma ou grafía non estándar, botamos man do mesmo recurso que no segundo e terceiro tipo de entradas que definimos; isto é, tras a frase, entre paréntese e precedida do signo $\Leftrightarrow$ ou $\Rightarrow$ a escrita moderna en letra minúscula redonda:

Acó i aló / acó i acolá ($\Leftrightarrow$ acó e aló / acó e acolá) *loc. adv.*, denota indeterminadamente varios lugares: ‘Unha profesión como a miña, de abogado, supón sempre moitas relacións sociaes. Andar nas tascas, nos bares, nas sociedades. Citarse con cliente *acó i aló*’ CON, 45. / ‘Andiven candia iles así como de media xolda, bebendo cerveza *acó i acolá*’ CON, 88.

De eiqui endiante ($\Leftrightarrow$ de aquí en diante) *loc. prep.*, a partir deste momento: ‘Debíache dar vergonza beber tanto como bebes. Por eso sufres alucinacións, e se sigues polo mesmo camiño non hai máis remedio que internarte no manicomio. Pásalle o mesmo a moitos alcoholizados... *De eiqui endiante* non quero que bebas máis cá dous vasiños contados polo xantar e outros dous pola cea...’ HIS, 97.

*Arma de fogo ($\Rightarrow$ arma de fogo) *loc.s.*, a que dispara un proxectil por medio da explosión da pólvora: ‘Tamén traería *armas de fogo*’ HIS, 129.

*¡Virgen Santísima! ($\Rightarrow$ Virxe Santísima!) *interx.*, emprégase para manifestar disgusto, desagrado ou sorpresa: ‘Ó velo Toño levándose as maos á testa dixo: / ¡*Virgen Santísima!*... E como tedes esta ciratura’ TER, 102.

Cando é a palabra base a non-normativa xa quedou marcada na información complementaria ó lema; con todo, para mantermos coherencia cos casos nos que é algún dos outros elementos o que non presenta a forma ou grafía actual, decidimos incluír tamén a carón da frase ou sublema a información normativa. Podemos dicir que a locución é un sublema⁴² e nestes casos presentamos unha información, de carácter normativo, complementaria a ese sublema. A casuística é moi variada polo que aínda que nalgúns casos poida parecer redundante⁴³, noutros faise máis necesaria e así seguimos un modelo común. Cando se trata de frases que presentan variantes esta información irá separadas por unha barra (/), ó igual cás citas ou exemplos.

Preséntanse algúns casos en que a locución constitúe un castelanismo, aínda que a palabra base sexa galega. Neste caso, coma no terceiro tipo de entradas que caracterizamos máis

⁴² M. SECO (2005:XXI) considera que esta forma de locución é un sublema. A acepción ou acepcións que veñen despois dela non corresponden simplemente á palabra do lema, senón a unha locución da que é parte esa palabra.

⁴³ Por exemplo en casos como a locución substantiva **Meiciña legal**, pode parecer innecesaria, por velo claramente unhas liñas máis arriba na forma da entrada **meiciña** ($\Leftrightarrow$ MEDICINA) pero facémolo co criterio de unificarmos todos os casos.

arriba, precedemos a locución dun asterisco (*) e poñemos inmediatamente despois da locución a forma propia do galego, entre paréntese e precedida do signo $\Rightarrow$:

PISTO *s.m.* Guiso que se fai con anacos de tomate, pemento, cebola e outros vexetais fritos. ***Darse pisto** ($\Rightarrow$ darse pote) *loc.v.*, fachendear, presumir: ‘Se *pisto se daba* o pai coa gorra de prato, inda máis se daba o fillo, o Benxamín’ CON, 94⁴⁴.

Aínda que non sexa toda a frase (coma no caso de **darse pisto*) se algunha das palabras constituíntes da frase, aínda que non sexa a palabra base, é un castelanismo ou outra variante allea ó galego, precedemos igualmente toda a frase cun asterisco (*). É o caso de ***arma de fogo** ou ***sin oficio nin beneficio**. A presenza do substantivo **fuego* ou da preposición **sin*, baixo a forma castelá (no canto das galegas *fogo* e *sen*) fai que recorramos a isto e, polo tanto, a seguir entre paréntese e precedido de signo $\Rightarrow$ reproducirase a construción coas formas galegas propia.

Tras a presentación da unidade pluriverbal (e de ser o caso a correspondente información adicional entre paréntese) aparece a *categoría gramatical* en letra cursiva, seguida dunha coma (,) porque inmediatamente despois iniciamos a definición con letra minúscula. Despois da definición aparecerá o exemplo ou cita seguido da obra á que pertence e da páxina correspondente.

Así, as unidades pluriverbais achegan un modelo de información similar á das unidades monoverbais. Inclúe a **unidade fraseolóxica** en letra redonda minúscula negra –agás a inicial maiúscula–, a *categoría gramatical* coa correspondente abreviatura en letra cursiva seguida dunha coma (,), a definición –se hai máis dunha, numeradas e separadas por punto e coma (;)– e o exemplo de uso entre comas altas ‘ ’, seguido da fonte e da páxina correspondente.

⁴⁴ Neste caso en concreto é o único rexistro que encotramos para a voz PISTO polo que, como tamén indicamos e exemplificamos anteriormente co substantivo ARROBA, incluímos como lema a palabra base, no lugar alfabético correspondente, seguida da categoría gramatical e dunha breve definición tras a que figura a expresión, neste caso ***Darse pisto**.

3.3. ABREVIATURAS E SIGNOS EMPREGADOS

Abreviaturas

<i>adx.</i>	adxectivo
<i>adv.</i>	adverbio
<i>art.</i>	artigo
CON	<i>Contos da néboa</i>
<i>contr.</i>	contracción
<i>conx.</i>	conxunción
DEC	<i>¿E decímolo ou non-o decimos?</i>
<i>dem.</i>	demonstrativo
<i>etc.</i>	etcétera
<i>f.</i>	feminino
<i>fig.</i>	figurado
HIS	<i>Historias que ninguén cre</i>
<i>indef.</i>	indefinido
<i>interx.</i>	interxección
<i>loc. adv.</i>	locución adverbial
<i>loc. adx.</i>	locución adxectiva
<i>loc. conx.</i>	locución conxuntiva
<i>loc. prep.</i>	locución preposicional
<i>loc. pron.</i>	locución pronominal
<i>loc. s.</i>	locución substantiva
<i>loc. v.</i>	locución verbal
LUS	<i>Á lus do candil. Contos a carón do lume</i>
<i>m.</i>	masculino
<i>num.</i>	numeral
PAU	<i>Pauto do demo</i>
<i>p.ext.</i>	por extensión
<i>pers.</i>	persoal
<i>pos.</i>	posesivo
<i>pl.</i>	plural
<i>prep.</i>	preposición
<i>pron.</i>	pronome
<i>rel.</i>	relativo
<i>s.</i>	substantivo
TER	<i>Terra brava. Contos da solaina</i>
Tm.	tamén
<i>v.i.</i>	verbo intransitivo.
<i>v.p.</i>	verbo pronominal.
<i>v.t.</i>	verbo transitivo

Signos

/

- Para separar as variantes ortográficas nunha mesma entrada.
- Para separar as variantes formais dunha mesma unidade fraseolóxica, así coma os exemplos correspondentes a cada unha desas variantes.
- Para indicar que a cita inclúe no texto orixinal un punto e á parte.

//

- Para indicar o cambio de categoría e subcategoría gramatical entre as distintas acepcións.

()

- Para incluír información normativa ó lado de entradas que non o son.
- Para incluír o nome científico de plantas e animais.
- Para incluír algún termo de ampliación no enunciado das unidades fraseolóxicas.

(...)

- Para indicar que se suprime texto nun exemplo excesivamente longo.

[ ]

- *Na entrada*, para indicar que esa palabra foi reconstruída.
- *Na definición*, para sinalar o elemento ou elementos que corresponden ó contorno sintáctico da voz definida (non realmente ó contido da voz) e algunhas marcas de uso.
- *No exemplo*, para incluír algunha palabra que non entra na cita pero que resulta necesaria para a súa mellor comprensión.
- *Ó final do artigo lexicográfico*, para engadir algunha información complementaria, a modo de observación.

→ Remite ó artigo que se indica a continuación. Equivale a ‘*Vexase*’.

⇔ Remite á equivalencia estándar dunha voz ou frase galega non normativa. Deberemos ler como ‘*correspóndese coa forma estándar*’ ou ‘*debería ser*’.

⇒ Indica que o lema ou sublema que o precede é unha voz impropia no galego e remite á voz galega correspondente. Deberemos ler como ‘*forma galega correspondente*’ a que figura a continuación.

* Indica que se trata dunha palabra ou frase impropia do galego.

‘ ’ Delimitan a cita ou exemplo.

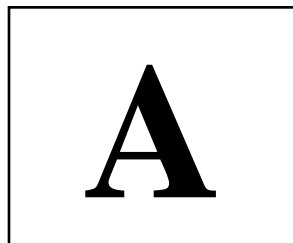

4. GLOSARIO

- A¹** *s.* Primeira letra do alfabeto que representa ó fonema /a/: ‘Frente por frente estaba o chalet de don Perfeito, chamado de mal nome o “Vámpiro”, con acento na “a”, seguramente porque emprestaba cartos ó doce por cento’ DEC, 11.
- A²** *art.* Artigo determinado feminino singular: ‘Volvéu coller *a* maleta e desenfundóu *a* pistola, cando sentíu que lle berraba *a* pantasma’ CON, 20.
- A³** *pron.pers.* Forma átona de terceira persoa, feminino singular, que desempeña a función de complemento directo: ‘A Subela arrechégase a mesa e fala moi baixiño, coma si tivese medo de que *a* sentisen de fora...’ PAU, 20.
- A⁴** *prep.* **1.** Introduce o complemento que indica a dirección ou o termo dun movemento: ‘Eu funme *a* Queiroga co meu ditoso chisqueiro, pra recoller unha partida de vigues en Santa Cubicia e levalas *a* Vigo nun camión’ CON, 86. **2.** Introduce o complemento que expresa o lugar ou a situación na que se encontra ou na que sucede o que se menciona: ‘Foi na Romería do San Pedro. Ti non estabas alí. Bailamos *á* sombra dos castiñeiros. Ila bicoume’ PAU, 36. **3.** Introduce o complemento que expresa tempo no que se fai ou acontece algo [especialmente a hora do día]: ‘O primeiro que atoparon os meus ollos foi a esquila de don Eugenio Losada de Zúñiga, ministro de Facenda, que falecera trasantonte *ás* doce da noite’ LUS, 93. **4.** Introduce o complemento que expresa a distancia [á que se encontra algo ou alguén]: ‘Algús dixeron que o mataran por arroubá-lo, e que despois o comeran os lobos: mais *a* douscentos metros de ondia o comeran foi atopado un lobo morto coa gorxa afurciada por unha bala’ LUS, 37. **5.** Introduce o medio ou instrumento con que se realiza unha acción: ‘E como morrera en “duelo” *a* espada, co corazón atravesado, diume por pintarlle unha pinga de sangue no peito, mesmo no sitio do corazón’ HIS, 37. **6.** Introduce o complemento que expresa forma ou maneira: ‘Vestía un pantalón *a* cadros e unha americana de bon corte, azul marino’ CON, 46. **7.** Introduce o complemento que expresa conformidade ou adaptación: ‘O cabaleiro vestía *á* moda romántica, con corbata de plastrón e fraque verde escuro’ TER, 180. **8.** Introduce o complemento que indica finalidade: ‘Eiquí chegaban moitos forasteiros, *a* consultar co-a meiga, que deixaban moi bos pesos. ¿Non é verdade, Farón?’ PAU, 23. **9.** Introduce o complemento que indica prezo ou cantidade proporcional: ‘seguramente porque emprestaba cartos *ó* doce por cento’

DEC, 11. **10.** Expresa contraposición ou comparación: ‘Prefiro –dixo– as novelas policíacas *ós* contos de aparecidos’ LUS, 90. **11.** Emprégase para introducir o complemento indirecto: ‘Vóuvolo a espricar tal cóma mo contaron *a* min...’ PAU, 20. **12.** Emprégase para introducir o complemento directo: ‘Tés razón. Hai que escorrental-os *a* todos’ PAU, 37. **13.** [En correlación con *de* ou *dende*] indica o espazo ou o tempo entre dúas cousas: ‘Deiquí *á* Pobra inda hai unha boa tiradiña’ TER, 206. **14.** Precede o infinitivo [nalgunhas perífrases verbais]: ‘Eche da irmá do Xidro, que xa sabes qui está *a* criar un neno de tres meses...’ PAU, 27. **15.** Forma parte de numerosas locucións [adverbiais e prepositivas e conxuntivas]: ‘Asín, pouquiño *a* pouquiño’ LUS, 39. **16.** Introduce o complemento propio de determinadas palabras ou de determinadas construcións: ‘¡Cheira *a* xofre!... ¡Cheira *a* xofre!..’ PAU, 63. **17.** Equivale a *con*: ‘Levaría unha hora dormido, cando espertou *ó* bruído dunhas pasadas que faguían renxer as táboas do piso’ TER, 81.

a⁵ *contr.* **Á.**

Á Encontro da preposición *a* e o artigo feminino *a*: ‘Cando cheguei *á* torre xa non estaban os dous homes na casa’ LUS, 48. Tm. **a.**

aa (⇔**Á**) *s.f.* [Nunha ave] extremidade situada ós dous lados do tórax que lles serve para voar: ‘Cáseque unha curuxa me bate cunha *aa* na cara’ TER, 345. Tm. ***aza.**

aaaaaooooeeiiiiuuuuu *interx.* Son onomatopeico que imita o son dun berro: ‘Sentimos todos aquil arrepiante berro. Un berro como nunca sentín na miña vida. Como si chegase do alén, que eisí coido que lle chaman ó mundo de alá. Todos nos erguemos e nos puxemos a escoitar. A voz era a mesma do “Furelo”, mais coma si estivera de volta do outro mundo. O berro era moi longo... / “¡Aaaaaooooeeiiiiuuuuu!”...’ HIS, 18.

abábaro (⇔**ABÁBORO**) *s.m.* Insecto himenóptero (*Vespa crabro*) semellante ó abellón que inocula veneno coa súa picadura moi dolorosa e que provoca un forte inchazo: ‘¿E por qué...? –preguntóulle o outro, medio brincando no asento, coma se lle pinchara un *abábaro*’ TER, 245.

ABADE *s.m.* Superior dun mosteiro: ‘Por alí daba eu paseadas e paseadas cun libro na mao, como un *abade* polo xardín do seu mosteiro’ LUS, 132. **Comer e beber coma abades** *loc.v.*, comer e beber ben e con abundancia: ‘Mercaron algunhas cousiñas pra as mulleres, e fóronse a comelo pulpo a unha taberna da rúa do Miño. *Comeron e beberon* a embute, coma dous *abades*’ LUS, 96.

[ABAFAR] *v.t.* Cubrir de bafo: ‘Traguete un espello. / –Nono *abafa*. Estaba morto’ HIS, 19.

ABAIXO *adv.* **1.** Indica un lugar máis baixo que aquel no que está o falante: ‘Funme *abaixo*, ó consultorio, e volví de contado’ TER, 331. **2.** Indica un lugar inferior con respecto doutro superior: ‘Todos os hortos estaban acugulados de frol. *Abaixo* as rosiñas brancas e bermellas; enriba a frol arrecendente das árbores’ LUS, 132. **3.** Cara á parte baixa, en sentido descendente: ‘Síntese o tróupele dos galochos do tolo pol-a escaleira *abaixo*’ PAU, 34. **Botar abaixo** *loc.v.*, derrubar: ‘un gran troncio parecêu *botala* casa *abaixo*’ TER, 171. **Costa abaixo** → COSTA. **De arriba abaixo** → ARRIBA. **Virse abaixo** *loc.v.*, 1)

afundirse, derrubarse: ‘A parte outa [da torre] estaba derrubada dende faguía moitos anos. O arco da entrada xa non tiña porta. A bóveda *viñérase abaixo*’ LUS, 134; 2) arruinarse, perder os propios bens: ‘gastabamos sin “duelo”, como si fosemos millonarios. E nistes derradeiros anos, *veuse* a casa *abaixo*’ TER, 163.

ABALAR *v.t.* Mover ou facer oscilar: ‘O amor que ha de ser meu / ha de ter a mao lixeira / ha de collelas rosiñas/ sin *abalala* roseira’ TER, 84.

[**ABANAR**] *v.p.* **ABANEAR**.

[**ABANEAR**] *v.t.* **1.** Mover dun lado a outro: ‘Saíu doña Amelia *abaneando* o corpo con moita donosía’ TER, 170. // *v.p.* **2.** Oscilar, moverse dun lado a outro: ‘vin craramente un home que estaba campaneando no aire. ¡Era o corpo dun aforcado! Estábase *abanando*, pendurado dunha pola’ HIS, 168. Tm. **ABANAR**.

[**ABANICARSE**] *v.p.* Darse aire cun abano: ‘Os homes estabamos en mangas de camisa; doña Amelia *abanicábase*; todos sudabamos’ TER, 167.

[**ABELLA**] *s.f.* Insecto himenóptero (*Apis mellifera*) de cor castaña ou anegrazada que vive en enxames e produce mel e cera: ‘Algús rapaces do sesto asistían ás crases de Apicultura que daba na Diputación o crego das *abellas*, un cura de Chantada de moita sona en Lugo por sere o home máis entendido en *abellas* de toda a provincia’ CON, 40.

[**ABELLÓN**] *s.m.fig.* Macho da abella que ten por misión fecundar a femia fértil: ‘Nistes trobos dispoñen os *abellós* ou zánganos’ TER, 59. Tm. ***zángano**.

abenza (⇔HABENZA) *s.f.* Gando miúdo, como ovellas e cabras: ‘Se iba un rato de estiña, eu daba unha volta pola campía lentorecida. O fresco bafo da terra mollada carexábame a carne. Sentía tinguelear as chocas da *abenza*’ TER, 85. Tm. **avenza**.

ABERTO –**A** *adx.* **1.** Que non está cerrado: ‘Polas fiestras *abertas* entraban os ramos dos prexigueiros’ LUS, 117. **2.** [Aplicado a automóbil] convertible, que ten unha capota que se pode pregar: ‘Meu tío e padriño Gasparo... Afigureimo na súa casa de Godral, aló no Incio, onde xa estivera eu dúas veces, ca regadeira na mao, a regar o xardín, despois de vir visitare os seus enfermos na súa besta ou no seu pequeno e vello “Peugeot” *aberto*’ TER, 29. **3.** Separado ou estendido: ‘os dedos *abertos* forman un ángulo’ CON. 91. **4.** *fig.* Franco ou sincero: ‘Eu non sei si outramente sería polo que me dixerá, pareceume que a súa ollada non era limpa nin *aberta*’ HIS, 9. **5.** [Aplicado a son, en oposición a cerrado] pronunciado cunha maior abertura dos órganos articulatorios: ‘os derradeiros [versos], cas súas vocás *abertas* e consonantes suaves, dan unha impresión de vagantío, de ámpido, de melanconía...’ TER, 67. **Ter a mao moi aberta** → MAN.

ABERTURA *s.f.* **1.** [Nunha superficie] oco, espazo baleiro que permite o paso a través dela: ‘Diante de nós tiñamos unha pequena *abertura* por onde podía pasar un home a gatas’ TER, 224. **2.** [Nunha peza de roupa] parte que permite meter e sacar os membros e axustala no sitio correspondente: ‘Da mesa brincóu a unha silla, onde estaba un chapeo ca *abertura* pra riba’ HIS, 177.

abesedo (⇔AVESEDO) *adx.m.* [Dito dun terreo ou dun lugar] que non recibe, ou que recibe pouco, a luz do sol. **De abesedo** (⇔de avesedo) *loc.adx.*, sombrizo: ‘Cavorcos, devesas, fragas, terras *de abesedo*’ TER, 51.

ABESULLAR *v.t.* **1.** Ventar, presentir o que vai ocorrer: ‘O Paco e mailo Fernando *abesullaron* o que se lles viña enriba. Dixeron que viñan moi cansos’ HIS, 26. // *v.i.* **2.** Observar procurando non ser visto: ‘A min, non sei por qué, diume a vértola de ire *abesullar* enriba. O que máis medo me puxo foi o estróupele do tellado’ PAU, 67. Tam. **abesungar**.

[**abesungar**] *v.t.* **ABESULLAR**.

[**ABETO**] *s.m.* Árbore da familia das abietáceas (*Abies alba*), de tronco recto e cortiza abrancazada, copa cónica e follas perennes en forma de agulla [propiade zonas frías e da alta montaña]: ‘Cingue o edificio un parque de moito alborado. Hai alí pradairos, tilos, *abetos*, alcipreses i eucaliptos’ TER, 130.

abó / abo -oa (⇔AVÓ -OA) *s.* **1.** Pai ou nai do pai ou da nai [dunha persoa]: ‘¡Cánto medrachas! Xa estás feito un mozo. E imitas moito ó teu *abó*, o maior da miña irmandade, despois de Rosa’ LUS, 121. // *pl.* **2.** Conxunto formado polo avó e maila avoa: ‘Chamábanlle oñeñor de Argonde, que iste era o nome da casa dos seus *abós*, máis alá do Río Miño’ TER, 141.

[**ABOCADAR**] *v.t.* Comer a bocados: ‘Como hai Dios que che poño unha inieución de rabia, i has de ir corceando polo monte, fuxindo da iauga coma os cas doentes. *Abocadarás* as túas propias maos...’ TER, 348.

[**ABOCAR**] *v.t.* **1.** Coller coa boca: ‘O meu can, o Gatuxo, tamén tumbado, acarón de min, ladráballes ás avespas e de vez en vez *abocaba* a unha e despois cuspíaa con moito noxo’ TER, 260. **2.** Trabar un can: ‘ningún bon entendedor diría que fora o Túzaro comesto dos lobos, sinón atacado e *abocado* polos cas’ HIS, 49.

ABOFÉ *adv.* Certamente, de verdade: ‘Nevaba manseliño sobor das laranxeiras do curro, que xa tiñan froito. *Abofé* que daba tristura de vé-las laranxas cubertas de neve’ CON, 28.

abogado (⇔AVOGADO) *s.m.* Persoa licenciada en dereito que ten como profesión aconsellar os seus clientes sobre cuestións xurídicas e defendelos nos xuízos: ‘A meiga de Torgán tiña moita sona antre todos os feitantes de aquilas terra. E cobraba pola consulta máis que un *abogado*: cinco pesos ou dez, poño por caso’ LUS, 108.

aboiar (⇔OULEO) *s.m.* Acción de oulear o can e son que emite: ‘O *aboiar* dos cas espertábanos a tódolos que quedabamos no pazo’ TER, 137.

*abonar (⇒ABOAR) *v.t.* Pagar o que se debe: ‘O seu tío quedaba na obriga de *abonarlle* ó pedáneo cen pesos de estipendio por formalización de escritura’ LUS, 74.

abondancia (⇔ABUNDANCIA) *s.f. fig.* Riqueza [de sentimento]: ‘Canto lin arredor da saudade deixóume como estaba. Sigo sin saber o qui é. / Cilistro.- Pra nos entendere agora, abonda con saber qui é a mesma *abondancia* do noso sentir’ TER, 65.

[**ABONDAR**] *v.i.* Chegar, ser suficiente: ‘Hai unha fonte enriba da aldeia, i a auga podería subir ás vivendas polo seu propio peso. *Abondaba* con que se puxesen de acordo os veciños’ TER, 34.

ABONDO *adv.* Bastante, non pouco: ‘Outramente, falaban da Santa Compañía. Chocábame *abondo* que o Breixo a estivera describindo, según din que se ve nas antigas lendas’ TER, 346. **De abondo** (⇔*dabondo adv.*) *loc.adv.*, bastante, en cantidade suficiente: ‘E falou o tío: / –Xa choramos *de abondo* túa tía i eu. Si teimas en matarte, que te parta unha centella’ LUS, 69.

ABONDOSO *adx.m.* Abundante, copioso, que ten en abundancia: ‘Xa cheira tanto «solpor», «serán», «soma», «ren», «beizos» e «prego»... ¿Pra qué escribir falas que non se din, señor?... E logo moita pirguiza pra recoller voces do pobo... Se o galego popular é máis *abondoso*’ TER, 69.

***abono** (⇒FERTILIZANTE) *s.m.* Produto que se incorpora á terra para manter a súa fertilidade ou incrementalala: ‘E sabe Dios os cartos que fixo istes anos co estraperlo do *abono* mineral e mais dos cementos. Din que está facendo unha casa en Monforte’ HIS, 12.

ABRACADABRA *s.f.* Palabra cabalística á que se atribuíu propiedades máxicas na antigüidade: ‘Iste triángulo que vedes é o célebre amuleto da *Abracadabra*, pra facer pauto co Demo’ CON, 20.

ABRAIADO *adx.m.* Asombrado, sorprendido: ‘E non levaría nin tres horas dormido, cando espertéi todo *abraiado*. Recordaba en soños a visión do arroubo do viril’ TER, 309.

ABRAIANTE *adx.* Asombroso, sorprendente, que causa abraio: ‘Pegada ós vidros estaba unha cara horríbel, aterrecedora; a faciana máis *abraiante* que ninguén poda imaxinar’ LUS, 65.

[**ABRANGUER**] *v.t.* **1.** Alcanzar coa vista: ‘*Abranguíase* todo o val do Mao nun soio golpe de vista’ TER, 265. **2.** Abarcar, comprender, incluír: ‘Un punto de vista *abrange* moitedume de ideas, doutrinas e teorías’ TER, 61.

[**ABRASAR**] *v.t.* **1. fig.** Queimar ou destruír con lume: ‘Pode ser que llo lambese a candonga da Garitera –dixo o Bastián. / I o Pepiño: / Mala chispa a *abrase*... Tendo muller tan guapa na casa e de tanto señorío’ TER, 151. **2. fig.** Producir sensación de segura ou de dor ardente: ‘Penso que estiven us minutos sin sentido. Era como si tivera a cabeza chea de lá. *Abrasábame* a sede, na boca e no peito’ TER, 345.

[**ABRAZARSE**] *v.p.* Rodeárense e apertárense cos brazos dúas persoas en sinal de afecto: ‘Pasóu cousa de medio minuto. Bicábanse i *abrazábanse* os dous’ TER, 172.

ABRENTE *s.m.* Amencer, primeira luz do día: ‘Brinquéi do leito i abrín a fiestra. A fermosura do *abrente* estoupaba en rexoubantes coores’ LUS, 66. **Ó abrente**, *loc. adv.*, ó amencer, no momento en que a luz do Sol apunta no horizonte: ‘Salíamos da casa ben cediño, ben cediño, *ó abrente* do día e faguíamos noite en Portomarín’ LUS, 147.

abriante *adx.* Erro por **ABRAIANTE**.

abrigare (⇔**ABRIGAR**) *v.p.* Arrouparse, taparse con roupa contra o frío: ‘Non me espicaba coma podía andar asina en día de tanta calor... Nin que os nosos labregos cresen que, a forcia de se *abrigare* no vrao acugulasen enerxías térmicas pra tornare os costipados no inverno’ TER, 262.

ABRIGO *s.m.* **1.** Protección contra o frío: ‘Chegou dalí a un instantiño, co paraugas, mais sin gabán nin outra roupa de *abrigo*’ CON, 19. **2.** Peza de vestir longa, con mangas, que se pon sobre as demais como protección para o frío: ‘un home novo, todo afeitado, que vestía moi elegante, con un *abrigo* a cadros de moi bon pano e corte’ TER, 322.

ABRIL *s.m.* Cuarto mes do ano: ‘De cando participara naquela velada da “Asociación de Estudiantes del Bachillerato de Lugo”, pra recaudar fondos pra unha excursión do remate de curso, con aquel número tan orixinal, no Teatro Principal, en *abril* do ano vinteseite’ HIS, 85.

ABRIR *v.t.* **1.** Descubrir o que estaba cerrado ou oculto: ‘Pois era unha caixa de habanos (...) Xa me dispuña a *abrila* caixa cando se puxeron en movemento os catro motores do avión’ TER, 326. **2.** Separar do marco a folla ou follas dunha porta ou ventá, facéndoas xirar sobre os seus gonzos, ou quitar ou separar calquera cousa con que estea cerrada unha abertura para que deixe de estalo: ‘Funme á eirexa cáseque correndo, ca seguranza de que a toparía o viril na cómoda dos ornamentos. *Abrín* a porta da eirexa i a da sancristía.’ TER, 312. **3.** Descorrer ou mover un pasador ou pecho con que se cerra algo: ‘Din que [o lubicán] *abría* os taravelos das cuabras coma unha persoa’ LUS, 38. **4.** Sacar parcialmente un caixón ou obxecto semellante do oco no que está encaixado: ‘O Xusto ripou unha chave pequena do peto i-*abríu* un caixón d-unha mesiña...’ DEC, 12. **5.** Deixar ó descuberto unha cousa, facendo que aquilo que a oculta se aparte ou separe: ‘*Abría* os ollos e miraba outra vez pra o cadro’ TER, 157. **6.** Separar partes dunha cousa que están unidas: ‘Ou regalábanlle a ún un libro. E cando se dispuña a *abrilo* pra lelo, estralaba un fulminante’ CON, 85. **7.** Separar dúas cousas ampliando o espazo que queda entre elas: ‘A meiga falaba cos dous brazos estalificados coma se fora dar unha aperta. / Eu díxenlle o meu caso, dándolle toda cras de sinais. Ila tardou un minuto en contestar. *Abríu* os brazos e dixo’ LUS, 110. **8.** Estender o que estaba dobrado ou encollido: ‘Toño *abríu* un gran paraugas azul’ LUS, 85. **9.** Cortar un corpo cerrado ou separar en partes a súa superficie: ‘Enceteino [o queixo] polo curuto, como se fai sempre; máis *abrino* despois de arriba abaixo’ HIS, 151. **10.** Facer, construír [un lugar de paso]: ‘fixéronse moitos bairros novos ó seu redor. Acabábase de *abrir* a rúa de Aguirre, que levaba a il’ LUS, 34. **11.** Facer [aberturas, buratos, etc.]: ‘estaba *abrindo* unha cova cun picachón de longo mango’ LUS, 118. **12.** Romper, desapegar ou cortar o sobre dunha carta para poder ver o seu contido: ‘Iste –dixo– é o sobre do soño do probe de meu irmao. Ímolo *abrir*... O escrito decía asina.’ TER, 176. **13.** Poner en funcionamento [unha actividade ou negocio]: ‘O Alberto estudou a abogado. E foille moi ben. (...) Tiña bufete *aberto* na Cruña e gañaba moitos preitos’ CON, 42. **14.**

Iniciar, comezar, dar principio: ‘A Xunta Direutiva acordou que ti *abrides* o baile’ CON, 132. // *v.p.* **15.** Separarse unha cousa móbil que tapa ou cobre unha abertura quedando esta libre: ‘Volvín ó leiteiro; quedei escoitando... *Abríuse* a porta do portal. (...) Un home cunha caiada subía pola escaleira’ LUS, 64. **16.** Quedar descuberto algo separándose ou quitándose o que a tapaba: ‘*Abríronse* e pecháronse as miñas pálpebras seis ou sete veces arreo’ HIS, 158.

ABROLLAR *v.i.* **1.** Saír auga, fluír, manar: ‘hai unhas fontes ondia van beber moitos forasteiros pra se curare. Dunha, *abrolla* un cachón de auga roxa, ferruxinosa’ LUS, 19. **2. fig.** Proceder de, xurdir: ‘É coma un pranto de desespero que *abrolla* do fonal da ialma’ TER, 84.

[**abrotia**] / [**abrotía**] (⇔ABRÓTEA) *s.f.* Planta liliácea do xénero *Asphodelus*, de follas estreitas e longas, que saen desde o pé, talo estreito e liso rematado nun conxunto de flores abrancazadas en forma de acio: ‘Atraveséi o souto e cheguéi á carretera. Co trebón da noite arrecendían as roseiras dos hortos. Nos barrancos frorecían as *abrotias*’ CON, 76.

ABSENTIA, IN Locución latina que significa en ausencia, estando ausente: ‘O ateo máis ateo de toda a vila é o don Paco, o tendeiro da esquina da praza. Como inda botarás seis ou sete días na vila, podes ti mesmo ir falar coil. Faite amigo seu, índolle mercar algo á tenda. O bon do home débcese por parolar cos librepensadores. Mais voucho presentar “*in absentia*” CON, 128.

abstrautra (⇔ABSTRACTA) *adx.f.* Que non representa a realidade obxectiva: ‘Vin ópera, «ballet» ruso e pintura impresionista. En todo aquilo inda se atopaba moito romantismo; moita finura i elegancia; moitas cousas de onte... I agora iste entrambilicamento da pintura *abstrauta*, da música dos negros, da psicoanálisis. A crisis de todo o noso, o remate do sentido común’ TER, 62.

[**ABURRIRSE**] *v.p.* Sufrir un estado de ánimo producido por falta de estímulos, diversións e distraccións: ‘Xa se marcharan os meus compañeiros e *aburríame* moito na cibdade’ LUS, 83.

ABUSO *s.m.* Uso excesivo ou indebido [de algo]: ‘o caciquismo foi un infame *abuso* da ñorancia e do desvalimento do labrego’ TER, 58.

acabalo (⇔ A CABALO) *loc.adv.* **CABALO.**

ACABAR *v.t.* **1.** Consumir, esgotar totalmente : ‘Andabamos todos á teima de quen máis gastase, e tamén a miña nai, coma si nunca se poidera *acabar* o que había’ TER, 163. // *v.i.* **2.** Terminar, dar fin [a algo]: ‘Pois colle a pastilla [de xabron] do meu coarto e vólvea a poñer no seu sitio cando *acabes*’ TER, 290. **3.** Concluír, finalizar, chegar á fin: ‘Ila di que se lle *acaba* a vida’ PAU, 18. **4.** [Coa preposición *con*] destruír, matar [a unha persoa]: ‘Será millor de non lle decir nada á ama, pois levaríase un susto que *acabaría* con ila’ TER, 117. **5.** [Coa preposición *con*] consumir, destruír, facer desaparecer: ‘Ben é que se fora isa miseria dos candiles de carburo, que a min me fan moito mal ós ollos. Antre o carburo i o abono mineral *acabaron* ca saúde de moita xente’ HIS, 14. // *v.i.* e *v.p.* **6.** Rematar, terminar, ter fin: ‘Gracias a Dios –decía o dono dunha funeraria– que se *acabou* a peste de

saúde' TER, 268. **Acabar de + infinitivo**, perífrase perfectiva que indica o final recente da acción expresada polo infinitivo: 'arrastróu a silla, achegándose ondia estaba meu tío, que *acababa de sentarse*' LUS, 121.

ACADEMIA *s.f.* Sociedade ou institución oficial de carácter artístico, literario ou científico: 'Con aqueles poucos datos eu empecei a miña investigación, demorando en tres meses a miña estada na vila de Ferreira. Cando rematei con ela, escribín unha memoria que dirixín á Real *Academia* de Historia. Mais pasaron os anos e non tiven resposta da *Academia* nin pouca nin moita, nin direuta nin indireuta, por todo o cal veño a concluir que a *Academia* pensou que estaba tolo' CON, 92.

ACADÉMICO *s.m.* Membro dunha academia: 'Ise sí que era un gran humorista. Coma aquíl *académico* francés, que estando nas últimas, veuno o cura confesar' CON, 49.

[**ACANEARSE**] *v.p.* Abalarse, abanearse, moverse ou inclinarse cara a un lado e cara a outro: 'A Mariquiña púxose a fitar pro Túzaro. Escupíulle na cara tres veces seguidas, mentras botaba as maos á cintura e *se acaneaba*' HIS, 52.

ACARICIAR *v.t.* Facer caricias: 'Carexar. Aloumiñar, *acariciar*' LUS, 163. Tm. **carexar**.

acarón, de ($\Leftrightarrow$ A CARÓN) *loc. prep.* **CARÓN**.

ACASARADO *adx.m.* [Dito dunha propiedade] composta de casa e leiras de labranza: 'Logo albisquéi, na outra banda do río Mao, o lugar *acasarado* de San Eufrasio i a vivenda de Padorna' TER, 264.

ACASO *adv.* Indica posibilidade incerta ou dúbida. ***Por si acaso** ($\Rightarrow$ por se acaso) *loc.adv.*, por precaución, en previsión dunha continxencia: 'Tería preparado o sobre dos recortes pra timar a quen non sabemos? ¿Faría aquilo *por si acaso*? Non o soupen. Endexamais o volvín vere' HIS, 145.

***acaudalado** ($\Rightarrow$ ADIÑEIRADO) *adx.m.* Que ten moitos cartos: 'Tamén berraron o seu nome engadindo "*acaudalado* propietario" CON, 133.

ACCIDENTE *s.m.* Acontecemento fortuíto que provoca un dano ou perigo físico: 'Morréu o Chorimicas de Belesar nun *accidente* de automóvil' CON, 132. Tm. ***aicidente**, ***aucidente**.

ACEDA *adx.f. fig.* Amarga, dolorosa, triste, que produce desgusto ou aflición: 'Miña esperencia de moitos anos dime que a vida é *aceda*, i a xente mala de seu' TER, 197.

ACEIRO *s.m.* Aliaxe de ferro e carbono, en diferentes proporcións, que, segundo o seu tratamento, adquire especial elasticidade, dureza ou resistencia: 'Antre as salgueiras rolocía o verde mollado dos prados i a iauga dos carrozos brillaba como o *aceiro*' TER, 136.

ACEITE *s.m.* **1.** Substancia graxa de orixe vexetal, animal ou mineral, líquida a temperatura ordinaria, de maior ou menor densidade e non miscible coa auga: 'Nun curruncho, ardía unha lamparilla de *aceite*, diante da imaxe da Virxe da Soedade' LUS, 87. **2.** Líquido

graxo de cor verde-amarela, comestible, que se obtén ó espremer as olivas ou outros froitos e sementes: ‘O fígado asado con *aceite* e pimento, os roxós i o raxo. Viño nunca falta. Tempo de fartura’ LUS, 40.

ACENAR *v.i.* Facer acenos ou sinais: ‘Todos me *acenaban* , sorridentes, ó mesmo tempo que bailaban’ LUS, 89.

ACENDER *v.t.* **1.** Facer que comece a arder: ‘Somentes podería *acender* lume de noite, xa moi de noite, pra non se descubrire’ TER, 228. **2.** Prender, conectar [un aparello ou circuío eléctrico]: ‘Saquéi o chavín i abrín a porta do piso ondia tiña o meu cuarto. Entréi nil i *acendín* a lus’ LUS, 64. // *v.p.* **3.** Poñerse en funcionamento [a luz]: ‘*Alcendéuse* a lus. A orquesta seguía tocando’ CON, 133. Tm. **alcender**, ***encender**.

ACENO *s.m.* Xesto ou sinal con que se avisa ou comunica algo: ‘Parecía mentira que poidera acontecer aquilo en tan belida noite. Tan soio o curuxar das noitaregas parecía un *aceno* do Alén’ LUS, 57. Tm. ***seña**.

ACENTO *s.m.* **1.** Maior intensidade na pronuncia dunha sílaba da palabra e, ortograficamente, til ou signo que a representa: ‘Frente por frente estaba o chalet de don Perfeito, chamado de mal nome o “Vámpiro”, con *acento* na “a” DEC, 11. **2.** Conxunto de elementos fónicos, melódicos e rítmicos peculiares da pronuncia dunha lingua nun territorio determinado: ‘Fálase polo Caurel un galego que non se pode confundir co galego das comarcas veciñas (...) O *acento* é nasal e xordo, moi doce e grave’ LUS, 24.

*aceña (⇒ACEA) *s.f.* Muíño fariñeiro que se move pola acción da auga: ‘víase un gran prado, de cincoenta ferrados, antes máis que menos i unha *aceña*; todo propiedade da casa’ TER, 271.

[**ACEPTAR**] *v.t.* Admitir un ofrecemento ou proposición: ‘Lo compro en un millón de pesetas. ¿Vale? Aquí está el cheque, a cobrar en el banco de... / A Lena *aceptóu*. / ¿Aquil señorón mercaría o ficheiro por ter unha ficha negra nil?’ CON, 104. Tm. **aceutar**.

*acera (⇒BEIRARRÚA) *s.f.* Parte lateral dunha rúa ou vía pública, xeralmente disposta a un nivel máis alto, destinada ó paso dos peóns: ‘Díulle unha labazada ó que viña detrás d-il pol-a *acera*’ DEC, 10.

[**ACERTAR**] *v.i.* Atinar, dar co certo: ‘Que ninguén me pregunte máis... A meiga *acertara*’ LUS, 114.

ACESO –**A** *adx.* **1.** Que está prendida [dito da luz]: ‘Grosas pingotas de sudor caíanme polo lombo abaixo. Deiteime coa luz *acesa*’ LUS, 64. **2.** Que está ardendo [dito do lume]: ‘Xa deixara de nevar... A porta da capela estaba espalancada e víanse seis grandes fachós *acesos*’ TER, 155.

ACETILENO *s.m.* Hidrocarburo gasoso que se obtén pola acción da auga sobre o carburo de calcio e que se emprega para diversos usos [como a produción de luz]: ‘Dúas noites despóis, eu estaba no bar do casino lendo o A.B.C., á lus dunha lámpada de *acetileno*’ / Todosos socios do casino estaban moi orgullosos da instalación de *acetileno*’ TER, 247.

aceutar *v.t.* **ACEPTAR.**

achádego ($\Leftrightarrow$ ACHADO) *s.m.* Cousa que se atopa ou descobre: ‘Anos despois, lía nun libro o *achádego* do chamado “Pithecantropo”, ou “Home de Java” TER, 233.

[**ACHAQUE**] *s.m.* Indisposición ou doenza habitual: ‘O de sempre... Falóume il dos seus *achagues* da vellez’ TER, 265.

[**ACHAR**] *v.t.* **1.** Atopar, encontrar, dar co que se busca: ‘¿Cómo non se *acharán* documentos?/ E meu curmao respondía: / ¿Non quedamos en que ise cabaleiro viña por iles? ¿Cóma queres que se atopen si os levóu?’ LUS, 91. // *v.p.* **2.** Encontrarse [nun determinado lugar]: ‘I enseguidita nos puxemos alí nós tamén, guiados pola lus do farol. / *Achámonos* nunha especie de coarto redondo cas paredes de penedo’ TER, 224.

ACHEGADA *adx.f.* Próxima na relación: ‘Isa razón túa, tan fermosa, é parente moi *achegada* da Diosa Razón dos utopistas’ TER, 60.

ACHEGAR *v.t.* e *v.p.* Poñer ou poñerse cerca ou a menor distancia: ‘Soan voces lonxe. O tolo *achégase* á porta de fora’ PAU, 66. Tm. **arrechegar.**

acibache *s.m.* **ACIBECHÉ.**

ACIBECHÉ *s.m.* Variedade de lignito, dura e compacta, de cor negra moi brillante e susceptible de pulimento: ‘O mais feroz, nas leas, era o mastín chamado Caín, cas orellas cortadas e tamen o rabo, pra que non o trabaran os lobos. Era negro como o *acibeche*’ HIS, 50. Tm. **acibache.**

acidentado ($\Leftrightarrow$ ACCIDENTADO) *s.m.* Persoa que sufriu un accidente: ‘Vestía un pantalón a cadros e unha americana de bon corte, azul marino. Sin nada á testa e cun gran esparadrapo na sen, como se for un *acidentado* de auto’ CON, 46.

ÁCIDO *s.m.* Substancia química que reacciona coas bases dando sal e auga. **Ácido úrico** *loc.s.*, substancia orgánica que se encontra no sangue, como un dos produtos finais do metabolismo, e que se expulsa a través da urina: ‘sentín unha dor súpeta na coxa esquerda que case me fixo berrar (...). Penséi no artrismo. (...) *Ácido* úrico. Tiña que porme a réxime. Nada de picante, alcohol nin de queixos levedados’ TER, 317.

ÁCIMO *adx.m.* [Dito do pan] sen fermento na masa: ‘E non se fixóu vostede na súa cara, tan redonda e tan branca, que mesmamente parez de papel de barba ou de pan *ácimo*’ TER, 243.

ACÓ *adv.* **1.** Indica un lugar próximo ó falante [na expresión dun movemento]: ‘Fíxeno todo coma ti me aconsellaches. Levaba todo matinado cando saín de *acó*’ PAU, 65. **2.** [Seguindo unha expresión de tempo iniciada por *de*] ata este tempo: ‘Pois dín que de vinte anos pra *acó* cambiou moito’ TER, 33. **Acó i aló / acó i acolá** ($\Leftrightarrow$ acó e aló / acó e acolá) *loc.adv.*, denota indeterminadamente varios lugares: ‘Unha profesión como a miña, de abogado, supón sempre moitas relacións sociaes. Andar nas tascas, nos bares, nas

sociedades. Citarse con cliente *acó i aló* CON, 45 / ‘Andiven candia iles asín como de media xolda, bebendo cerveza *acó i acolá*’ CON, 88. **De acó pra aló / dacó praló** (⇔de acó para aló) *loc.adv.*, dunha parte a outra: ‘sempre andaba *de acó pra aló* moi atarefada e resolta’ LUS, 116 / ‘O xan estaba inqueda, desacougado, ollando *dacó praló*’ HIS, 18.

acobillar *v.t. e v.p.* **ACUBILLAR.**

[**ACOCHARSE**] *v.p.* Retirarse da vista, ocultarse, pórse [dito do Sol]: ‘Xa empardecía cando rematou a xuntanza. A péndula díu a media prás oito. *Acochábase* o Sol tralos cumios lonxanos’ TER, 84.

ACOLÁ *adv.* En lugar pouco preciso, diferente e oposto ó que fala. **Deiquí pra acolá** (⇔de aquí para acolá) *loc. adv.*, dunha parte a outra: ‘O Sarillo andivo todo o día *deiquí pra acolá* faguendo os encargos’ TER, 279. **Acó i acolá** (⇔acó e acolá) *loc. adv.*, denota indeterminadamente varios lugares: ‘Andiven candia iles asín como de media xolda, bebendo cerveza *acó i acolá*’ CON, 88.

[**acomenter**] *v.t.* Erro por **ACOMETER.**

[**ACOMETER**] *v.t.* **1.** Vir repentinamente: ‘*Acomenteunos* a todos un sagro furor contra dos poetas que saíron rás. Estoupou a nosa carraxe nun troncio arrepiante...’ HIS, 177. **2.** Atacar fisicamente: ‘tundira a tres mozos bariles (...) il cun estadullo e iles *acometéndoo* coas facas’ CON, 73.

ACOMPAÑANTE *s.m.* Persoa que acompaña [a outra]: ‘O señor de Folch fora ferido nun brazo e na testa, aínda que non de gravidade. Un dos seus *acompañantes* traguía unha lixeira ferida no carrello’ LUS, 152.

[**ACOMPAÑAR**] *v.t.* Ir en compañía [doutro ou doutros]: ‘Un viernes pola tarde, mentras o *acompañaba* hastra a reitoral, conteille o meu soño. Acórdome ben...’ LUS, 137.

ACONSELLAR *v.t.* **1.** Recomendar, dar consello: ‘Fíxeno todo coma ti me *aconsellaches*. Levaba todo matinado cando saín de acó’ PAU, 65. // *v.p.* **2.** Pedir consello: ‘Unha tarde de maio, aparelléi a besta e funo visitar [ó médico don Froilán]. Quería *aconsellarme* con il arredor dalgún profesional’ TER, 195.

ACONTECEMENTO *s.m.* **1.** Feito ou suceso que acontece: ‘Vira e sentira unha escena de había coarenta anos. Naquil coarto quedara o rastro do *acontecemento*’ TER, 82. **2.** Suceso ou feito importante ‘E logo funme ver á condesa ó seu pazo, que estaba maliña a probe, ecomuniquéille tan memorábel *acontecemento*’ TER, 314.

ACONTECER *v.i.* Ocorrer, suceder, producirse [un feito]: ‘Todo canto *acontece* no mundo *acontez* porque a Divina Providencia quer’ DEC, 9.

[***acorazado**] (⇒ACOIRAZADO) *s.m.* Buque de guerra de grandes dimensións provisto de fortes chapas blindadas na súa estrutura e cunha gran potencia de fogo: ‘O mesmo que pintara aquiles tres *acorazados* botando fogo polas dúas bandas e sulcando un mar de ema de ovo’ TER, 247.

ACORDAR *v.t.* **1.** Decidir, determinar: ‘A Xunta Direutiva *acordou* que ti abrises o baile’ CON, 132. **2.** Recordar, facer que alguén teña algo na memoria: ‘*Acórdame* de que cho conte na casa despois de cear’ TER, 36. // *v.p.* **3.** Lembrarse, recordar, conservar na memoria: ‘Inanque era moi neno, eu ben *me acordo* de todo’ LUS, 43. ***Si mal non me acordo** → MAL. Tm. **acordare**.

acordare *v.t.* **ACORDAR**.

ACORDO *s.m.* **1.** Decisión ou resolución tomada en común [por varias persoas]: ‘¿Por qué non chegar a un *acordo* ca señora, señor mío, agora que o seu irmao está eiquí?’ TER, 164. **2.** Facultade ou capacidade para recordar: ‘Como non atopéi donde gorecerme, véuseme ó *acordo* a Cova das Choas’ TER, 218. **3.** Recordo, idea que vén á mente: ‘Nin tan siquer tiven *acordo* de collela escopeta’ TER, 219. **4.** Coñecemento, sentido, estado de plena consciencia ‘E caíu estalicado no chão. / Todos se alporizaron. Houbo moitos berros e prantos. Máis de dúas horas estivo sen sentido. Levárono ó leito. A forcia de fretas *volveulle o acordo*’ LUS, 42. **De acordo** *loc.adv.*, expresa conformidade: ‘Iste [o noivo] quería que viñeran vivir coiles cando se casaran, pois eran probes. A noiva estaba *de acordo*’ LUS, 106.

[**ACOSTUMAR**] *v.i.* Adoitar, ter un costume: ‘Cando chega a fogaxe do vrao, *acostumo* de esbroarme un ratiño no leito despois de xantar’ TER, 35.

[**ACOUGAR**] *v.i.* Acadar acougo ou sosego: ‘Quedamos no comedor a madriña, o Ramón e mais eu. A cea foi triste. A madriña non *acougaba*. I empezou a latanía...’ HIS, 27.

[**acricarse**] *v.p.* **anicrarse**.

[**ACTIVISTA**] *s.m.* Persoa que milita activamente como difusora dunha doutrina ou dunha ideoloxía: ‘Andan por alí rondando un de ises que chaman “*activistas*” do B.B.’ HIS, 77.

ACUBILLAR *v.t.* **1.** Cubrir, tapar ou ocultar: ‘Ises que lles chamamos borrachós non poden prescindir do alcol. Van ó viño como si o mesmo demo os empurrase. Son sempre xentes que *acubillan* algo no seu interior. Que escapan de sí mesmos’ CON, 45. **2.** *fig.* Encubrir, tapar [unha acción delituosa]: ‘*Acubillárase* todo. Dixérase que o cabaleiro falecera de un repente. Don Diego dispuxo que o seu corpo fora enterrado na eirexa de cote do Evanxeo’ LUS, 155. // *v.p.* **3.** Agocharse, esconderse [nun lugar]: ‘Hai quen di que [o Galo] está *acobillado* no Cebreiro, cas un parente de Zanfoga. Contan outros que se botou ós camiños i apóñenlle a il a morte do xateiro’ TER, 217. Tm **acobillar**.

[**ACUDIR**] *v.i.* **1.** Ir a onde chaman: ‘Ó promediá-la conferencia, o orador chamou cunha campanilla que había enriba da mesa. *Acudiu* un botones cunha chaqueta dobrada no brazo’ CON, 115. **2.** Ir en axuda de alguén: ‘E caíu debrazado enriba da mesa / Nen *acudían* un médico senón que *acudiron* dous, que estaban no banquete. / Tomáronlle o pulso... / Todo é inútil. Xa está con Dios’ HIS, 72.

[**ACUGULAR**] *v.t.* e *v.p.* **1.** Encher ou encherse completamente: ‘Todo é dondo, risoño, amantito. Cando a serra aínda está cuberta de neve, xa frolecen as margaridas nos prados i

os hortos *acugúlanse* de froles brancas e vermellas’ LUS, 23. // v.p. **2.** Amorearse, xuntarse: ‘*Acugulábanse* grandes nubres brancas no ceo’ TER, 167.

[**ACUSAR**] v.t. Atribuír unha falta ou unha culpa: ‘Fíxome soñar que me prandían e que me levaban á Comisaría, *acusado* de poñer a bomba na “Unión General de Derechas” HIS, 118.

***adautarse** (⇒ADAPTARSE) vp. Acomodarse ou axustarse [unha cousa a outra]: ‘os nosos gustos teñen que *se adautare* ós gustos dos máis’ TER, 54.

ADEGA s.f. Lugar no que se conserva e garda o viño: ‘Ardía un bon lume de leña de bidueira e de cepa. Asabamos chourizos ó espeto. O Cacharulo traguía os xarotes de viño da *adega*’ CON, 28.

ademáis (⇔ADEMAIS) adv. Introduce unha cousa ou acción que se engade a outra que se expresa: ‘o crima é moi bón prá saúde. *Ademáis* hai augas que remedian moitos males’ LUS, 19. **Ademáis de** (⇔ademais de) loc.prep., expresa que se engade algo ó xa citado: ‘Pol-o visto pagan en ouro... *Ademáis do* manturio’ PAU, 11

ADEMÁN s.m. Movemento ou xesto que denota disposición ou intención: ‘Il deu unhas pasadas cara onde estaban os seus irmaos; mais ningún dos fillos fixo *ademán* de se achegar a il, nin tan xiquer moveron os brazos’ TER, 172.

ademenistrador s.m. **ADMINISTRADOR.**

adeministración (⇔ADMINISTRACIÓN) s.f. Acción e efecto de administrar: ‘Confabulación é unha cousa, i-*adeministración* é outra. / O Carrizo / Pois eu coidaba qui eran o mesmo. / O Farón / *Adeministración* é gobernal-a casa con moito sentido e leval-as contas ben’ PAU, 15.

adeministrador s.m. **ADMINISTRADOR.**

[**adeministrar**] (⇔ADMINISTRAR) v.t. Dirixir a economía e atender o coidado e a utilización adecuada [dun negocio ou dunha propiedade]: ‘foi o que pintóu ises dous óleos que arrepresentan os dous fillos do don Juan Manuel, o morgado Álvaro, que *adeministróu* a finca, i o segundón, nado nas Américas’ CON, 58.

admirábel (⇔ADMIRÁBEL) adx. Extraordinario, digno de admiración: ‘A rapaza despedíuse de min cunha aperta (...) *Admirábel* muller. Fixéime que levaba unha cadea de ouro cun medallón, cun alifante branco grabado en releve’ TER, 336.

admirabelmente (⇔ADMIRABELMENTE) adv. De maneira admirable: ‘Refucíu a Estrela a manga esquerda da chombra i amosóume o brazo, *admirabelmente* torneado...’ TER, 216.

admirador (⇔ADMIRADOR) adx. Que admira, que ten en alta estima [polas súas calidades]: ‘díxolle que il representaba ó señor do pazo, que era amigo i *admirador* de Francia’ LUS, 158.

[**adimirar**] *v.t. e v.p.* **ADMIRAR**.

ademitir (⇔**ADMITIR**) *v.t.* **1.** Aceptar, crer, dar por certo: ‘O labrego non cre nos microbios nin *ademite* que a Terra seña redonda’ TER, 38. **2.** Consentir, tolerar: ‘Se hai Dios non se pode *ademitir* o crer de comenencia’ CON, 128. Tm. **ademitire**.

ademitire. *vt.* **ademitir**.

ademostrar *v.t.* **DEMOSTRAR**.

adentro *adv.* **DENTRO**.

adepartar *v.t. e v.p.* **APARTAR**.

adeprender *v.t.* **APRENDER**.

[**adequerir**] (⇔**ADQUIRIR**) *v.t.* Chegar a ter: ‘Todo o que está diante dos ollos cía pra lonxe, i as cousas relembradas *adequiren* unha rara presenza’ TER, 40.

[***adeudar**] (⇒**DEBER**) *v.t.* Ter unha débeda material [con alguén]: ‘I entregóume, mediante recibo firmado, os dez mil réas que lle *adeudaba* ó padastro da miña muller’ TER, 280.

adéus (⇔**ADEUS**) *interx.* Emprégase para despedirse ou para saudar a unha persoa coa que alguén se encontra e non se para a falar: ‘Coido que en ningures se di xa “Deus”; mais no Incio inda saúdan todos afeito decindo “*adéus*”...’ TER, 70.

adevertir *v.t.* **ADVERTIR**.

adevertire *v.t.* **ADVERTIR**.

[**adeviñar**] *v.t.* **ADIVIÑAR**.

adevirtir *v.t.* **ADVERTIR**.

[**ADHERENTE**] *s.m.* Achegado, partidario, que ten algo que ver: ‘Os meigallos non se poden transigir a ninguén, nin a alleos, nin a parentes, nin a *adherentes*’ PAU, 53.

ADIAANTADO –*A adx.* **1.** Que se produce antes do normal: ‘A noite eiquí chega media hora *adiantada*. Na montaña, inda terán un bon pedazo de día’ TER, 267. **2.** Que presenta máis desenvolvemento ou progreso do común na súa época: ‘I atracades como din que atracan os negros no Metro de Nova York. Estamos moi *adiantados*. A vida val moito máis que os cartos’ HIS, 145.

[**ADIAANTAR**] *v.t.* **1.** Avanzar, mover ou levar cara a adiante: ‘O don José, *adiantando* dous pasos cara il, díxolle’ TER, 173. // *v.p.* **2.** Anticiparse, chegar a facer algo antes ca outro: ‘Eu fun o primeiro que apriquéi eiquí as sulfamidas, a penicilina i a estreptomicina, *adiantándome* ós meus colegas dos pueblos veciños’ TER, 38.

ADIANTE *adv.* **1.** Cara a diante, en dirección á fronte: ‘Durmín e soñei... Iba pola serra *adiante*, por un carreiriño moi costoso. Tiña que ir ó rechao, agatuñar, recuar’ LUS, 58. **2.** [Reforzado con *máis*] despois de que pase algún tempo, non inmediatamente: ‘Ó outro día, xa estaba a tía Trécola dalle que dalle á rabila da máquina, faguendo roupa pra o seu sobriño. / Catro días *máis adelante*, xa lle estaba a probar brusas e calzós’ TER, 103. **Seguir adelante** *loc.v.*, continuar: ‘Pronto chegamos ondia o tío Pepe. Pero antes de *seguir adelante* hei decir que era o tío que eu máis quería’ LUS, 120.

adibal (⇔ADIVAL) *s.m.* Corda grossa e longa que se emprega para suxeitar a carga [do carro]: ‘Liame. *Adibal*, corda do carro’ LUS, 165.

adicar (⇔DEDICAR) *v.t.* **1.** Brindar, ofrecer en sinal de afecto ou respecto: ‘Niste intre, quérolle *adicar* a miña máis quente i agarimosa lembranza a Daniel, con quen tantas veces teño parolado polas antergas rúas santiaguesas’ TER, 73. **2.** Firmar engadindo unhas palabras de afecto: ‘fora moi amigo de Víctor Hugo e daquela novelista que escribía novelas ca firma de “Jorge Sand”. Tiña dous retratos, un de cada un, i os dous *adicados*’ TER, 184. // *v.p.* **3.** Empregar o tempo nunha ocupación ou traballo: ‘Entón *adicábame* a mercar e vender gado’ LUS, 27.

[**advertir**] *v.t.* **ADVERTIR.**

adivertirse *v.p.* **DIVERTIRSE.**

[**ADIVIÑANZA**] *s.f.* Enigma de carácter informal e humorístico proposto en forma de frase para ser resolto: ‘En tempo de inverno, arredor da lareira, cóntanse contos, adepréndense refrás, recóllese o herdo da tradición, repítense as *adiviñanzas* i hastra amosa o teatro sinxelo e brosmo dos arremedadores...’ TER, 46.

ADIVIÑAR *v.t.* **1.** Predicir o futuro ou descubrir as cousas ocultas: ‘E logo que [a meiga] daba a todo. O mesmo que botaba as cartas, que *adiviñaba* o porvir, que curaba, que falaba co Demo, si chegaba o caso’ PAU, 24. **2.** Saber, acertar ou coñecer mediante datos particulares [algo que non se ve ou que se ignora]: ‘O seu galego deixaba *adiviñar* que estivera de médico nas Mariñas, en Mondoñedo, na Terra Cha’ TER, 30. Tm. **adeviñar**, **aduviñar**.

ADMINISTRADOR *s.m.* Persoa encargada de administrar os bens ou negocios doutro: ‘si quer ver ise sartego –seguíu o *administrador*– non ten máis que falar. Eu teño a chave da eirexa’ LUS, 159. Tm. **ademenistrador**, **adeministrador**.

ADMINISTRATIVO *adx.* e *s.m.* Dereito que regula a Administración pública, a súa organización e os seus servizos, así como as súas relacións cos cidadáns: ‘A “víctima”, o que se dí, foi esta vez o “Pousón”, estudante de Dereito *Administrativo* (...) / Pepe Troitiño foino preparando pra a broma. Con moito cálculo, moi friamente / –¿E cómo andas co *Administrativo*? / –Moi mal. Xa me puxeron outro cero’ HIS, 90.

ADMIRADO *adx.m.* [Aplicado á persoa] que se ten en especial estimación: ‘Non creo que houbera outro tipo que máis fixese rir a Luís Seoane, o noso tan *admirado* pintor e escritor’ HIS, 92.

[**ADMIRAR**] *v.t.* **1.** Contemplan ou observar con emoción ou asombro: ‘ningunha igrexa tiña un ostensorio como aquí. Tódolos feligreses *ademirarían* moito’ TER, 308. **2.** Ter en especial estimación: –Mais tí parez que a *ademiras* [a Galicia arredada]. / –Como se *ademira* moitas veces o que un non quer que sexa’ TER, 43. // *v.p.* **3.** Asombrarse, marabillarse: ‘O probe era un pousón e tamén un papón. *Admirábase* de calquer cousa e creía nos miragres’ HIS, 90. Tm. **ademirar**.

adoitar *v.t.* **adoutar**.

[**ADORAR**] *v.t.* Sentir grande cariño [por alguén]: ‘Escribiches cun carbón, enriba da lápida: “Sigo *adorándote*” CON, 111.

[**adormentar**] (⇔ADORMECER) *v.i.* Prender o sono e quedar durmido: ‘Ben comido e ben bebido como iba, quedéime *adormentado* no asento’ TER, 322.

[**ADORNO**] *s.m.* Detalle que dá un aspecto máis fermoso ou agradable: ‘A entrada principal é pola banda do norte. Moi sinxela, sen *adornos* de ningunha cras, cáseque parez máis ben unha pendella que o pórtico dun pazo’ TER, 130.

[**adoutar**] (⇔ADOPTAR) *v.t.* **1.** Tomar legalmente como fillo a quen non o é naturalmente: ‘O Fidalgo de Espandariza houbera *adoutado* por filla si non tivera aqueles amores co Ramón de Ledo’ PAU, 27. **2.** Seguir, tomar como propio: ‘Neste libro *adoitamos* o xeito de falar distas terras. Por iso se atoparán moitas veces verbas en varias formas’ LUS, 25. Tm. **adoitar**.

adoutativo (⇔ADOPTIVO) *adx.m.* [Dito dunha persoa] elixida por unha persoa para tela polo que realmente non é con respecto a ela: ‘Y el José Rouco entrega al Crisanto Rodríguez, esposos de la susodicha nigromántica, la cantidad de dos mil quinientas pesetas por es traspaso del espíritu de don Nicolás... / A voz do Rouco / Debía decir: “que en paz estea.”... / A voz forte / Eiquí, non sería correspondiente nin *adoutativo*’ PAU, 56.

ADRAL *s.m.* **ADRO**.

adrento *adv.* **DENTRO**.

adrio *s.m.* **ADRO**.

ADRO *s.m.* Terreo que hai ó redor da igrexa: ‘Adrio. *Adro*, adral, entrada da eirexa’ LUS, 163. Tm. **ADRAL**, **adrio**.

[**adubiar**] (⇔ADOBIAR) *v.t.* Adornar, enfeitar, engadir algo para que pareza máis fermoso: ‘Non intresa un galego moi puro, moi antergo, formado i *adubiado* por trasfegas de libro a libro’ TER, 68.

ADUBO *s.m.* Conxunto de substancias coas que se prepara e sazona un alimento para lle dar máis sabor: ‘comen todo o ano arreo caldo de berzas con pouco *adubo*’ TER, 47.

[**ADÚLTERO**] *s.* Persoa que comete adulterio: ‘brincóu don Diego (...) berrando istas falas: *Adúlteros! Cadelos! Treidor da miña honra!...*’ LUS, 155.

aduviñación (⇔ADIVIÑACIÓN) *s.f.* Acción e efecto de adiviñar: ‘Ise sono é unha *aduviñación*, mais unha *aduviñación* do pasado, non do porvir’ LUS, 137.

[**aduviñar**] *v.t.* **ADIVIÑAR**.

ADVERSATIVO *s.m.* Conxunción que enlaza dúas palabras ou oracións con significados que se opoñen total ou parcialmente que expresa oposición ou contrariedade: ‘O *adversativo* castelán aúncue pódese dicir “inda que”, “inanque”, ou “inque”’ TER, 69.

ADVERTIR *v.t.* Facer saber algo que debe ser tomado en consideración: ‘Mais he de lles *advertire* que a custión non é tan doada como parez... A difrencia do galego de comarca pra comarca, en léxico e xiros, é grandisma...’ TER, 69. Tm. **adevertir**, **adevertire**, **adevirtir**, **adivertir**, **adivertire**.

adivertire *v.t.* **ADVERTIR**.

***adxetivo** (⇒ADXECTIVO) *s.m.* Clase de palabra con significado léxico que ten a función de cualificar e modificar o substantivo: ‘Cousa curiosa o que me pasóu a min no val do Incio co *adxetivo* murador’ TER, 70.

AERÓDROMO *s.m.* Terreo provisto de pistas e demais instalacións necesarias para a saída e para a aterraxe de aeronaves: ‘E veleiqué que me atopo de sutaque no *aeródromo* da capital federal, coma quen dí co pe no avión’ TER, 323.

***aerofagia** (⇒AEROFAXIA) *s.f.* Deglución inconsciente e involuntaria de aire que se acumula no estómago e produce molestias: ‘Dixérame de primeiro que sentira coma se tivera finchada a barriga, coma si tivera o tripón atuado, e que rabeaba ca dor. Asina, con istas mesmas falas / –Cecáis que fora “*aerofagia*”’ TER, 300.

[**AFACER**] *v.i.* **1.** Ter como costume ou hábito: ‘Non creio que haxa en ningures troitas máis finas e sabrosas que as distes ríos (...). Os que estamos *afeitos* a comelas, xa non lles damos valía’ LUS, 18. // *v.p.* **2.** Acostumarse ou adaptarse [a unhas determinadas circunstancias ou medio]: ‘Tampouco eu *me afago* na vila. Eu, pra min, que no campo está a verdadeira liberdade’ TER, 53. Tm. **afaguer**.

[**afaguerse**] *v.p.* **AFACER**.

[**AFASTAR**] *v.t.* e *v.p.* Situar ou situarse lonxe ou máis lonxe: ‘puxéronse a falar os dous en voz baixa, *afastados* da xente’ LUS, 75.

afé (⇔A FE) *loc.adv.* **FE**.

AFEITARSE *v.p.* Barbearse, cortar a barba un mesmo: ‘O Demo estaba *afeitándose* fronte ó espello. Enxabonábase a cara coa ponta do rabo. Ríase e botaba vento, que cheiraba a xofre. “O Demo –penséi– aproveita a ponta do rabo pra *se afeitar*”. O Demo é un aproveitado’ CON, 117.

afeito (⇔A FEITO) *loc.adv.* **FEITO**.

*afeizado (⇒AFECCIONADO) *adx.m.* Que ten inclinación ou afección [por unha actividade]: ‘O meu pai, señor e dono daquela finca grandísima, era moi *afeizado* á caceta e criaba toda cras de cas’ HIS, 50.

AFIADO –**A** *adx.* **1.** Cortante, que ten fío: ‘agucéi un lápiz cunha navalla ben *afiada*’ TER, 311. **2. fig.** Agudo, intenso, penetrante: ‘Un berro en tres tempos, como o auleo dos lobos, *afiado*, potente, estremecente’ HIS, 105.

AFIAR *v.t.* Darlle fío ou gume [a un instrumento cortante]: ‘Molexón. Moa, pedra de *afiar*’ LUS, 165.

aficaz (⇔EFICAZ) *adx.* Adecuado para producir un determinado efecto: ‘Mandoulle abril-a boca, e cando a tiña aberta, sen máis nen máis, cuspiulle dentro. Foi *aficaz* pra que botara a argana’ PAU, 24.

[**afigurar**] *v.t. e v.p.* **FIGURAR**.

AFILLADO –**A** *s.* Calquera persoa con respecto ó seu padriño ou madriña: ‘E cando lle regalaches aquela bicicleta ó teu *afillado*, que levara unha matrícula de honor no segundo curso. Aquil mesmo día que o teu *afillado* estrenou a bici, caíu d-ela e partíu unha perna’ DEC, 10.

[**AFIRMAR**] *v.t.* Asegurar, dar por certo: ‘I o don José María *afirmou*, inda máis resolto, tremándolle o labre i o bigote: / –...Y no me marcharé de aquí sin llevármelo’ TER, 173.

[***afloxarse**] (⇒AFROUXAR *v.i.*) *v.p.* **1.** Diminuír a presión ou a tirantez: ‘*Afloxouse* me a mao que termaba da linterna, e ísta caeu o chao terreo’ CON, 29. **2.** Debilitar, perder forza: ‘Sentín que se me *afloxaban* as pernas’ CON, 29.

[**AFOGAR**] *v.t.* **1.** Causar afogo ou sensación de afogo: ‘Figúrese vostede a solpresa de don Juan María. Sentíu que o *afogaba* unha carraxe barbarisma’ LUS, 144. **2.** Causar a morte por suspensión da respiración: ‘É o esquelete da señora Encarnación, que tan mala morte levou dise disgraciado que está sin sentido. Conóceselle por isa cadea e isa medalla. *Afougouna* cas maos cando estaba durmindo’ HIS, 19. // *v.p.* **3.** Matarse somerxéndose na auga: ‘Mátate, xa qui es tan teimudo. Cecáis fose millor que *te afogaras* no río, un domingo, á hora da misa, pra que ninguén te vira’ LUS, 71. Tm. **afougar, aufegar, oufegar**.

afogueirado (⇔FOGOSO) *adx.m.fig.* Impetuoso ou vehemente: ‘Era un señor de gran fachenda, outo e forte. Usaba barba, que por certo era roxa. O bon manturio lucíalle na cara. Se chegaba o caso, ninguén tan *afogueirado* coma il’ LUS, 101.

AFONDAR¹ *v.i.* Ir ó fondo [dunha masa de auga]: ‘tirara o seu corpo ó río Sil, ben liado con cordas e con dúas pesas de fero, pra que *afondase* i o comesen os peixes’ HIS, 12.

[**afondar**²] *v.t.* **AFUNDIR**.

afora *adv.* **FÓRA**.

AFORAS *s.f.pl.* Arredores ou inmediacións [dunha poboación]: ‘É unha taberna coma outras moitas que hai nas *aforas* da vilas’ LUS, 100.

AFORCADO *s.m.* Persoa morta por aforcamento: ‘vin craramente un home que estaba campaneando no aire. ¡Era o corpo dun *aforcado*! Estábase abanando, pendurado dunha pola’ HIS, 168.

AFORCAR *v.t.* **1.** Matar a alguén colgándoo polo pescozo: ‘E logo as mulleres: / ¡*Aforcalo*!... ¡Comerlle os fídagos!...¡Capalo inantes! TER, 209. // *v.p.* **2.** Matarse colgándose dunha corda polo pescozo: ‘Eu máto-me. Non podo vivir sen fla. Decídelle a Sabeliña que é unha garela. Tírome de eiquí ou *afórcome*. Xa trouguen a corda’ LUS, 69.

AFORRAR *v.t.* **1.** Gardar parte do diñeiro que se obtén: ‘Cando volvía [de Cuba] pra acó, no medio da travesía, acontecéu o caso... Volvía moi ledó, pois *aforrara* moitos pesos’ TER, 78. **2.** Economizar, evitar un gasto ou consumo maior: ‘Dun señor que se chamaba Carballo i escribía Carvallo decían que era por *aforrar* tinta’ CON, 91. **3.** Evitar [un traballo ou esforzo]: ‘Outra, –dixo o Pepe– que o enfermo *aforróunos* a nós o traballo de curalo’ TER, 304.

AFORRO *s.m.* Economía de traballo, de esforzo, de tempo, etc.: ‘O que gastase en tuberías compensárase de sobra no *aforro* de tempo e de traballo’ TER, 34.

[**afougarse**] *v.p.* **AFOGAR**.

AFRANCESADO *adx.m.* Partidario dos franceses ou do francés: ‘Don Francisco conviu co seu adeministrador, Farruco de Caldas, que íste se fixera *afrancesado*, agasallando ós invasores todo canto poidera’ LUS, 157.

afreitas (⇔**FREITAS**) *s.f.pl.* Papas de aveá: ‘Cando eu cheguei á súa casa, estaba na cociña comendo unha cunca de *afreitas* con leite’ TER, 205.

*afrentar (⇒**AFRONTAR**) *v.t.* Causar afronta ou deshonra: ‘que non pode botar unha o pe fora da casa, en chegando a noiteña... Andan homes de noite tralas mulleres, pra *afrentalas*’ TER, 215.

AFRODISÍACO *adx.m.* Que excita ou estimula o apetito sexual: ‘Xa había cirolas maduras. O forte arrecendo das azuceas tiña algo de *afrodisíaco* Asubiaba nun guindo o derradeiro merlo da tarde’ TER, 42.

AFUMADO *adx.m.* Curado ou conservado no fume: ‘Ise xamón vello, moi duro, moi *afumado*, é dos millores de Galicia. O coitelo arrinca virutas do seu magro’ LUS, 20.

AFUNDIR *v.t.e v.p.* **1.** Producir ou producirse un afondamento ou unha depresión [nunha superficie]: ‘Dímoslle volta ó corpo dúas ou tres veces. Na chamada “región occipital”, o óso do cráneo estaba un pouco *afundido*’ TER, 275. // *v.p.* **2.** Somerxerse nun medio líquido: ‘Quén sabe se aparece o monstro. / –Non –dixen– que o vin *afundirse* no río. Non daría tres cas pola vida que agora teña’ TER, 228. Tm. **afondar**², **fundir**.

[**afuraiar**] *v.t.* **AFURACAR.**

[**AFURACAR**] *v.t.* Esfuracar, facer un o máis furados: ‘E chamaráos moito a vosa atención unha lata de conservas se sardiñas Miau, *afuracada* pola bala dun revolver Smith. Era a que levaba o gato atada ó rabo...’ HIS, 127. Tm. **afuraiar**.

AGACHADAS, ÁS *loc.adv.* Escondéndose ou tratando de non ser visto: Cala, home, cala – decíalle a muller– que estás feito un larpeiro. Inda onte comiches lacón *ás agachadas*, cando eu iba na feira’ TER, 265.

[**AGACHARSE**] *v.p.* **1.** Encollerse dobrando o corpo cara a abaixo: ‘Saín á solaina. / –¡Non mire pra eiquí!... –berréille ó Galo–. Xa lle diréi cando pode mirar. / *Agachéime* unha miaxiña e púxenme a mirar polas lousas da solaina’ TER, 203. **2.** Esconderse, ocultarse nun lugar para evitar ser visto: ‘Víu que os obreiros deixaran unha escada arrimada ó tellado. E non o pensou máis. Subíu por íla e *agachouse* tralo cano da cheminea. Dende alí podía sentir todo o que falaban, sin que o visen’ TER, 122.

AGARDAR *v.t.* **1.** Esperar que chegue ou suceda algo: ‘está alí moita familia, na tasca do Crisanto, *agardando* que a meiga salla do rauto’ PAU, 32. **2.** Esperar que chegue unha persoa: ‘Foi ó camposanto ondia lle *agardaba* o noivo’ LUS, 105. **3.** Haber de ocorrerlle algo a unha persoa ou estarlle reservado para o futuro: ‘*Agárdanche* moitos disgustos e moitos desacougos, meu rapaz’ TER, 196. // *v.i.* **4.** Esperar, deixar pasar un tempo antes de que se realice algo: ‘*Agarde*. Non teño maos pra servir a tanta xente’ PAU, 40.

[**AGARIMAR**] *v.t.* Tratar con cariño e condescendencia: ‘O Román, inque non ten nada, quer que o *agarimen* coma si estivera malo’ TER, 300.

AGARIMO *s.m.* **1.** Atención ou trato delicado que se dispensa: ‘Tratábao [ó can] con moito *agarimo*’ LUS, 16. **2.** Manifestación dun sentimento [de afecto, cariño, tenrura, etc.]: ‘Moitas apertas, moitos bicos, moitas carexas i hastra bágoas de *agarimo*’ LUS, 86.

AGARIMOSO –**A** *adx.* **1.** Amoroso, cariñoso, que manifesta afecto: ‘Niste intre, quérolle adicar a miña máis quente i *agarimosa* lembranza a Daniel, con quen tantas veces teño parolado polas antergas rúas santiaguesas’ TER, 73. **2.** Acolledor, hospitalario e afectuoso [dito da xente]: ‘A xente é sofrida, traballadora e seria. Son *agarimosos* co forasteiro, aínda que de poucas falas’ LUS, 22. **3.** Que acolle e agrada pola súa suavidade e dozura [dito dun lugar]: ‘andivemos máis de media hora arreo por un carreiro que atravesaba os soutos. Media légoa á sombra dos castiñeiros. Terra *agarimosa* e faturenta. Freixos, choplos e vimbios espellábanse na auga cantareira’ TER, 51.

AGARRAR *v.t.* **1.** Colleir ou suxeitar coas mans: ‘*Agarra á súa muller por un brazo e dálle unhas losqueadas*’ PAU, 63. **2.** Pillar, contraer unha enfermidade: ‘*está mal da cabeza dende que *agarróu* un gálico en Chile*’ PAU, 30.

AGÁS *prep.* Excepto, con excepción de, fora de [indica exclusión]: ‘*E marchouse o Birollo. *Agás* Luís Seoane todos nos botamos a rír*’ HIS, 85. **Agás que** *loc.conx.*, a non ser que: ‘*Mais vostede contradise; *agás que* non lle ouvise ben...*’ TER, 59.

[**AGASALLAR**] *v.t.* Tratar con moita atención e agarimo: ‘*convíu co seu administrador, Farruco de Caldas, que íste se fixera afrancesado, *agasallando* ós invasores todo canto poidera*’ LUS, 157.

AGASALLO *s.m.* Regalo, cousa que se ofrece como mosta de afecto ou atención: ‘*Agradezo moito o *agasallo* dos vosos aprausos*’ CON, 61.

[***agatillar**] (⇒DISPARAR) *v.t.* Matar cun disparo [dunha arma de fogo]: ‘*E un revólver inglés marca “S.W.”. Penso que *agatillóu* a máis de tres con il*’ DEC, 12.

AGATUÑAR *v.i.* Subir a unha árbore ou lugar dificultoso axudándose dos pés e das mans: ‘*Era o que millor nadaba de todos nós i o que millor *agatuñaba* polas árbores*’ TER, 100.

***agenda** (⇒AXENDA) *s.f.* Libro ou caderno no que se anotan as cousas que un ten que facer ou outras notas de interese: ‘*Levaba as contas da casa, que íba anotando con letra grande e picuda nunha *agenda* moi grande*’ LUS, 116.

agoacil *s.m.* **ALGUACIL.**

AGOIRO *s.m.* Presaxio, sinal que anuncia algo que vai ocorrer: ‘*un moucho cantóu perto de nós. / –Mal *agoiro* –dixo o Zascallas*’ TER, 148.

AGORA *adv.* **1.** Neste momento: ‘*Vinno todo polos meus ollos, coma te estou vendo *agora* a tí*’ LUS, 30. **2.** Neste tempo, no tempo actual: ‘*Non foi sempre como é hoxe. Inantes, ise pazo era unha torre que *agora* é a casa dos caseiros*’ LUS, 141. **3.** Recentemente, hai pouco tempo: ‘*¿Seica che daban mala vida, ou...? Pois *agora* herdaron*’ TER, 282. **4.** No momento inmediatamente posterior a este: ‘*Vouna buscar. *Agora* vaille vir a visión. Marcho a preparalo augardente*’ LUS, 109. **5.** Nun contexto pasado, naquel momento: ‘*Houbo que acender máis fachucos. Parecía que sangaban as caras de todos nós. Camiñabamos *agora* por unha corga que nos sacaba a vista do val*’ TER, 154. **Agora ben** *loc.conx.*, pero, con todo [denota que unha vez admitido o anterior, hai que considerar a puntualización que segue]: ‘*Agora ben, eu mesmo non sei que pensar dista historia. Que eu tivera aquilo soño no tren, despois do que pasara na miña casa, non ten nada de raro*’ TER, 337. **Agora mesmo** *loc.adv.*, neste mesmo momento: ‘*Faga o favor –dixen– de botárseme fora *agora mesmo*, e que non volvan por eiquí deica dúas horas pasadas...*’ TER, 342.

AGOSTO *s.m.* Oitavo mes do ano: ‘*Eran as dez e media da noite de aquel mes de *agosto*. A noite estaba estrelecida*’ HIS, 86.

AGRA *s.f.* Extensión grande de terras de cultivo de propiedade colectiva: ‘Había unha *agra* grande cruzada por catro carreiros. No cruce dos catro, mesmo no medio e medio da *agra*, un carballo grandísimo, de redonda copa’ HIS, 50.

[**AGRADECER**] *v.t.* Mostrar ou sentir gratitude cara a alguén: ‘Nin tan siquer me botóu unha ollada. Eu *agradecinllo* no máis fondo do meu corazón’ LUS, 135.

AGRADECIDO *adx.m.* Que mostra ou sente agradecemento ou gratitude: ‘O bon do home estábame moi agradecido porque lle curara a muller dunha anemia que tivera por un malparto’ TER, 214.

AGRADO *s.m.* Pracer ou gusto: ‘A primeira copa de coñac bébese con *agrado*. A segunda, xa non tanto. A terceira xa sabe mal. Eu, nunca cheguéi á coarta’ CON, 45.

[**AGRANDAR**] *v.t.* Facer máis grande: ‘A soedade e mái-lo medo *agrandan* as sensacións e fan ver cousas que non hai nin houbo nunca’ CON, 68.

[**AGRAVANTE**] *s.f.* Factor ou circunstancia accidental que aumenta a gravidade dun delito: ‘Pra min, o crime perfeuto foi a morte que o fixo o Xes de Restrepo nativo il de Triacastela, cando matou en Sarria ó chamado “Rei dos Xamós”. Sin pólvora, puñal nin solimán ou veneno. Mais outramente con totalas *aggravantes* calificativas de asasinato, según o Código Penal. Premeditación, alevosía, y hastra saña e noiturnidade’ HIS, 67.

AGRÍCOLA *adx.* Relativo ou pertencente á agricultura: ‘Pediran pro homenaxeado a Cruz do Mérito Agrícola’ HIS, 69.

AGRICULTURA *s.f.* Cultivo da terra co fin de obter produtos vexetais para a alimentación: ‘Hai que ver cánto sal pra fora da nosa terra: que si carne de vaca e de porco, que si peixe, que si patacas, que si madeira... E moito máis podería saír si estivese industrializada a nosa *agricultura*...’ TER, 34.

[**AGRISADO**] *adx.m.* Que tira a gris: ‘I aquil vello tan ben conservado, de ollos *agrisados* e cellos mestos, que inda conservaba case tódalas moas e dentes, empezóu o seu conto’ TER, 197. Tm. **grisento**.

[**AGROMAR**] *v.i.* Aparecer, manifestarse, deixarse ver: ‘As estrelas errantes iban deixando pó de prata na escura bouta do ceo; *agromaban*, no fondo da tébrega, as rosas de lus dos foguetes’ LUS, 57.

agua *s.f.* **AUGA**.

*aguacil *s.m.* **ALGUACIL**.

AGUDO –**A** *adx. fig. 1.* Que percibe as cousas con rapidez e dicorre con acerto: ‘É *aguda* [a meiga] como unha donicela, coma un alustre’ PAU, 65. *2. fig.* Forte, intenso: ‘Son o que queda da lenda escrita co carboncillo “Te sigo adorando”. Atopámonos ante un caso de romantismo *agudo*’ CON, 107.

AGUIA / águia *s.f.* Ave falconiforme do xénero *Aquila*, de gran tamaño, cor apardazada, peteiro forte recto na base e curvo na punta, patas cubertas de plumas e garras afiadas: ‘Nunca vín *águías* tan fermosas como as desta terra, que eiquí chaman *aigues*’ LUS, 17. Tm. **aigue**.

AGUILLADA *s.f.* Vara longa cun aguillón na punta que se emprega para afalar o gando: ‘Tódolos homes traguían estadullos ou cachas. (...) Falóu un petrucio que traguía unha *aguillada*: Non queremos que se acobille isto, e que lle apoñan a morte da Sabela ós gitanos ou ó vento’ TER, 209.

AGUILLÓN *s.m.* Órgano que teñen algúns animais para picar e inxectaren veneno. ‘Ferrete (da serpe). *Aguillón*’ LUS, 165.

AGULLA *s.f.* **1.** Barriña delgada de metal cun extremo terminado en punta e outro provisto dun ollo por onde se pasa o fío, que serve para coser: ‘I unha vez que estaba o home fora púxolle no leito a súa cuñada unha *agulla*, i espetóuselle no coxote; i houbo que chamar un meiciñeiro, porque a *agulla* estaba enferruxada...’ TER, 281. **2.** Sabor acedo que teñen algúns viños: ‘Canti mellor é o [viño] que vendes ti, Farón, con aquila *agullña* que ten’ PAU, 51.

[**agusto**] (⇔A GUSTO *loc.adv.*) *adv.* **GUSTO**.

AGUZADO –**A** *adx. fig.* [Dito da voz ou do son] agudo, cunha frecuencia de vibracións elevada [por oposición a grave]: ‘A súa voz fagúase máis forte i *aguzada*’ TER, 168.

[**AGUZAR**] *v.t.* Facerlle punta a algo ou mellorar a que ten: ‘Pola tarde fixen as contas da eirexa. Cando estaba escribíndoas nun papel, *agucéi* un lápiz cunha navalla ben afiada’ TER, 311.

AH *interx.* Denota sorpresa ou admiración: ‘A pistola iba alí... Entréi no café España e pedín café e unha copa dobre de coñac. Paséi po-la rúa do Progreso, por diante da carbonería. Vin un carbón no chao e gardéino no outro peto da gabardina. A pistola quedara no caixón da mesa de noite... / –Ah! / –Fun parar á tasca do manco e alí botéi máis copas de coñac. E sin máis nin máis encamiñéime cara ó camposanto’ CON, 111.

ahí (⇔AÍ) *adv.* **1.** Indica, de modo preciso, un lugar situado a pouco distancia do que fala: ‘Cando vós estabades mirando como Román mataba o gato, eu andaba a enredar ca vexiga dun porco atada a unha fía i a fía a un pau... *Ehí* a tes acarón do cichón de sabugueiro’ TER, 114. **2.** [Precedido da preposición *por*] expresa un lugar indeterminado ou diversos lugares: ‘O patrón era un home concencioso e moi cabal en tódalas súas cousas. Tiña por *ahí* ciscados, a réditos, ó pe de dous mil pesos, antes máis que menos. E quería xuntalos todos e darllos á Rosinda’ TER, 287. **3.** Indica un asunto ou situación determinado: ‘Pois *ehí* está o negocio. Coma a xente ven pol-a meiga, o mesmo beben bon viño que as escorras d-un cortello, dispensando, si lle din qui é cerveza’ PAU, 52. **4.** Sinala unha persoa ou cousa que está á vista, identificándoa: ‘Vede *ahí* o seu neto don Ramilo, ferido de morte po-la lanza dun xinete de cabalaría’ CON, 58. **5.** [Precedido da preposición *de*] disto, diso, con matiz de derivación ou procedencia: ‘[o adxectivo murador] eu acordeime do mus-muris e supuxen que viña de *ahí*’ TER, 70. Tm. **ehí**.

AI¹ *s.m.* Suspiro, queixa, expresión de dor: ‘Un cacho caíulle no zapato i o golpe fíxolle guindar un *ai*’ CON, 42.

AI² *interx.* **1.** Expresa dor ou queixa: ‘Non faga vostede caso. Simplemente morréu laiando, queixándose da dolor das tripas: “¡Ai, ai, ai...! Que xa non podo arresistir...”’ CON, 135. **2.** Emprégase para chamar a atención de alguén: ‘¡Ai, Mariquiña!–, berróu unha voz. / A Mariquiña deu unha volta completa pra ver quen fose. Nada. / –¡Ai, Mariquiña! / E ¡paf! Descolgouse un mozo da póla mais baixa do carballo. E cuasemente que caíu riba da rapaceta’ HIS, 51. **3.** [Seguida da preposición *de* e un pronome] denota ameaza ou temor: ‘Cando a víu lonxe, ladróulle moito i alporizouse todo, coma si lle dixerá: “Ai *de* ti si te trabo!”... Cousas dos cas’ TER, 260.

*aicidente *s.m.* ACCIDENTE.

[*aición] *s.f.* **aucción.**

aigue *s.f.* AGUIA.

AÍNDA / **ainda** *adv.* e *conx.* **INDA.**

aiquí *adv.* **AQUÍ.**

AIRA *s.f.* Espazo chan próximo á casa onde se mallan os cereais, se coloca a palla ou secan os legumes: ‘Tiña muradelas que cinguían a horta, o soto da entrada, a *aira* i o xardín’ LUS, 15.

AIRE *s.m.* **1.** Fluído gasoso que constitúe a atmosfera terrestre, formado principalmente por nitróxeno e oxíxeno: ‘Unha mao de muller, grande e branca, acenando con un pano tamén branco, entrara pola ventá... Subía e baixaba, vagariño, vagariño, e desfíxose no *aire*’ TER, 93. **2.** Aspecto ou aparencia: ‘Tiña [o mozo] o cabelo aspro coma un porco-teixo, i os ollos pequeniños e moi bulideiros, dábanlle *aire* de rato’ TER, 307. **3.** *fig.* Parecido [dunha persoa con outra]: ‘os dous nos imitamos moito na cara, no corpo e no carácter. (...) Trátase de moito máis que un “*aire*”’ TER, 320. **4.** *fig.* Garbo no andar: ‘era unha rapaceta de quince anos, moi goapa e xeitosa ela. Ollo verde e cabelos de ouro. Andaba con moi bon *aire*, movendo moito as cachas’ HIS, 50. // *pl.* **5.** Clima: ‘Non tardóu en recibir contesta da súa muller, cun párrafo de Paquita, que era a máis grandíña das tres. Decía asina: “Dóime moito, papaiño, de que o noso Pintiño non queira comer. Está segura de que non lle sentan ben nin ises *aires* nin isas augas’ CON, 81. **Aire comprimido** *loc.s.*, *aire* cun volume que diminuíu por comprensión, para aumentar a súa presión e aproveitala como enerxía ó expansionarse: ‘Ti pedíchelle a escopeta de *aire comprimido* a un cativo na rúa...’ DEC, 10. **Ó aire** *loc. adv.*, ó descuberto, á vista: ‘O comedor estaba no piso. Todos os mobles era de castiñeiro ou de concheiro. O teito, coas vigues *ó aire*, i o chao de grandes táboas de castiñeiro’ LUS, 140. **Vivir do aire** *loc.v.*, vivir sen comer: ‘Como lle levo dito, non é ningún probe... ¿Por qué non chegar a un acordo ca señora, señor mío, agora que o seu irmao está eiquí?... Coma vostede mesmo dixo, e dixo moi ben, non vai *vivir do aire*’ TER, 164. Tm. **ár.**

AIREAR *v.t.* Pór ó aire para ventilar ou despexar [a cabeza]: ‘Boteime fóra pra *airea*-la cabeza. Con tanto café e tanta copa...’ HIS, 29.

*aitividade ($\Leftrightarrow$ ACTIVIDADE) *s.f.* Conxunto de accións ou tarefas que teñen un fin ou un efecto determinado: ‘os soñadores deixaron nos seus escritos unha gavela de ideas que serán o quenlle da nosa *aitividade* no porvir... Pra atinar compre ver craro. Fágase o que se faga na nosa terra, temos que ter en conta isa norma de *aitividade* que xa nos impón a xeografía’ TER, 58.

*aito *s.m.* ***auto**³.

*aitual ($\Rightarrow$ ACTUAL) *adx.* De agora, do momento presente: ‘Alá polo ano 80 do século pasado vivía aquí Don Juan María Somoza y Andrade, pai do *aitual* conde de Lonxío, a quen vostede coñece’ LUS, 142.

*aiuntamento *s.m.* **CONCELLO**.

AIXADA *s.f.* Instrumento de labranza formado por unha pa de ferro unida a un mango de madeira mediante un ollo circular formando un ángulo recto ou oblicuo, que se emprega especialmente para cavar e remover a terra: ‘Ó día seguinte –dixo o crego–foise alí don Juan có Ramón. Iste levaba unha *aixada*, unha pala i un sachó’ LUS, 144.

ALÁ *adv.* **1.** Indica un lugar afastado do falante: ‘*Alá* na Seara, que está cuasemente a dúas leguas deiquí, a poucas horas de camiño da raia de León, vivía unha rapaza moi goapa e xeitosa ela anque de casa probe’ HIS, 30. **2.** Indica un momento no tempo pasado: ‘Agora empeza a verdadeira historia do tesouro... *Alá* polo ano oitenta do século pasado vivía aquí Don Juan María Somoza y Andrade, pai do *aitual* conde de Lonxío’ LUS, 142. **3.** Indica cantidade aproximada, non precisa, equivalendo a outros adverbios como exactamente ou precisamente: ‘Chovía a todo chover, máis outramente non iba *alá* moito frío’ TER, 297. **Alá il** ($\Leftrightarrow$ alá el), expresión con que unha persoa se desentende dun asunto cargando sobre o outro toda a responsabilidade ou consecuencia: ‘Como víu que as cousas íbanlle mal dadas... Isca, paxaro... ¿Pra qué máis proba? / –¡Que fato!... / –*Alá il*...’ TER, 207. **Alá vai**, fórmula con que se anuncia que se vai expoñer algo: ‘–Veña ise conto –dixo o Pepe. / – Pois *alá vai*... –dixo o don Andrés’ TER, 304. **Alá vou**, fórmula con que se indica o comezo inmediato da acción que se expresa: ‘Tírome de eiquí ou afórcome. Xa trouguen a corda. Que se adeparten todos, pois non quero esmagar a ninguén. *Alá vou*’ LUS, 69. **Máis alá de** *loc.adv.*, 1) indica afastamento ou separación do lugar que se toma como referencia: ‘O cabalo do señor cura de Marei pegou un brinco e foi parar medio kilómetro *mais alá* da casa reitoral’ HIS, 87; 2) indica cantidade aproximada: ‘Non había a carretera da Ferreiría nin a da Pobra do Brollón i a Crus do Incio non tería *máis alá* de nove casas...’ TER, 198.

[**ALALÁ**] *s.m.* Canto popular composto de coplas octosilábicas e refrán: ‘Muiñeiras, foliadas, *alalás*. Cántigas da terra luges, da montaña e da beiramar’ TER, 84.

alamio / **alamío** ($\Leftrightarrow$ SABOR) *s.m.* Sensación que produce no gusto unha substancia: ‘O xamón da Ferreiría é de moi bon *alamio*’ TER, 50.

ALAMPADO -A *adx.m.* **1. fig.** Acalorado, excitado ou alporizado: ‘Ergueuse o Ferrete, todo *alampado*, e berróulle ó boticario, meténdolle os puños na cara’ TER, 246. **2.** Brillante [dito dos ollos]: ‘E contestoulle a rapaza con ollos *alampados*’ TER, 221. // *s.f.fig.* **3.** Manifestación brusca e repentina: ‘Movéuse o cadro, campaneando, que penduraba dun cravo. Veume a *alampada* da intuición’ CON, 34.

ALAMPAR *v.t.* **1.** Facer que algo arda desprendendo lapa: ‘*Alampar*. Inflamar’ LUS, 163. **2. fig.** Incendiar, iluminar intensamente, encher de luz: ‘Seique cando saíu de alí a meiga, despois d-unha hora de estar deitada co-il, un alustre *alampóu* todo o ceo i-estouróu un tronicio arrepíante’ PAU, 55. **3. fig.** Queimar, abrasar, producir unha sensación de dor ardente: ‘Todo o viño que bebéramos saíamos en grosas pingotas polo sarnizo abaixo... A iauga do viño, coido eu, pois o alcohol *alampábanos* os miolos’ LUS, 126. // *v.p.* **4. fig.** Acenderse ou ruborizarse: ‘Todalas olladas se chantaron en min. Sentín que se me *alampaba* a cara’ TER, 76. Tm. **lampar**.

alancañar (⇔ALANCAR) *v.i.* Andar apresuradamente e con grandes pasos: ‘Pra que non o visen os guardias tería que dar un arrodeo... / E botóu a *alancañar*, para chegar á casa inantes que os guardias. E tanto corría, galgando sebes e valos, que case enfuciñaba nun silveiro’ TER, 122.

[**alapado**] *adx.m.* Profundo, escondido, oculto: ‘Latexa nilas [nas cantigas] unha anguria moi fonda que parece abrollar dos máis *alapados* seos da ialma’ LUS, 23.

alauda (⇔LAVERCA) *s.f.* Paxaro da familia dos aláudidos (*Alauda arvensis*) de pluma parda, con pencas escuras, e ventre branco; ten bico cónico e o dedo posterior provisto dunha uña moi longa [vive nos montes e nos campos e fai o niño no chan]: ‘Tróugome unha ventlada o doce cheiro dos sabugueiros da congostra. E vin rubir unha *alauda* polo aire, chirlando bébeda de lus’ TER, 264.

*alaxe *s.f.* **ALFAIA**.

[***albañil**] (⇒ALBANEL) *s.m.* Persoa que se dedica a realizar obras de construción e reparación con materiais como pedra, ladrillo, cemento, etc. : ‘Naquiles días estaban a obrar na casa us pizarrantes i *albañiles* da Pobra do Brollón, ou Puebla do Brollón, como din todos agora’ TER, 109.

[**albar**] (⇔ALVARIZA *s.f.*) *s.m.* Conxunto agrupado de colmeas: ‘Sebes froilidas cinguen os hortelos; mouras paredes cinguen os *albares*’ TER, 50.

ALBISCAR *v.t.* **1.** Ver algo ó lonxe sen distinguilo ben ou percibíndoo con dificultade: ‘Os curutos dos montes parecían pintados en tinta contra do ceo grisento. Pasóu garniando un bando de choas... Xa se *albiscaba*, no fondo do val, o pazo de Lucencia’ TER, 136. **2.** Adiviñar, presentir ou intuír: ‘podería contar autros contos que proban que tamén o futuro se pode *albiscar*. Algús soños son premonitorios’ TER, 82.

[**albogo**] (⇔ALBOIO) *s.m.* Casa ou outra construción, xeralmente pequena e mal feita: ‘Seguía a chover. Dende a galería vía os camiños sulcalo campo mollado e perderse entre os *albos*. Os curutos dos montes aparecían envoltos en farrapos de brétema’ TER, 85.

***alborado** *s.m.* **arboreda**.

***álbore** *s.* **ÁRBORE**.

***alboreda** *s.f.* **arboreda**.

***alboredo** *s.m.* **arboreda**.

***albre** *s.* **ÁRBORE**.

alcacia ($\Leftrightarrow$ ACACIA) *s.f.* Árbore do xénero *Acacia*, de follas compostas, ás veces espiñosas, flores olorosas en racimo e froito en legume [cultivada frecuentemente como árbore de xardín]: ‘Sentámonos no xardín da Unión á sombra das árbores. (...) Chegaba a nós o recendo da frol das *alcacias*’ TER, 35.

[***alcahuetar**] ($\Rightarrow$ ALCAIOTAR) *v.i. fig.* Confabularse, pórse de acordo [para unha acción conxunta]: ‘Chegou eiquí borracho perdidíño. E berraba: “¡Valéideme, que me persigue un xigante ca espada despida!”. Levounos moito traballo apazugalo. Decía que estabamos todos en combinación co xigante... *Alcahuetados* coil, tiñosos...’ HIS, 29.

ALCALDE *s.m.* Presidente dun concello ou corporación municipal e máxima autoridade dun municipio: ‘I a dous kilómetros, enriba do pueblo, remanez a iauga a cachós de vrao e de inverno... A ningún *alcalde* se lle ocorríu de traguela. Outro tanto acontez en moitas máis vilas’ TER, 36.

ALCANCE *s.m.* Transcendencia ou importancia: ‘Alí atopéi ó don Ramiro, o veterinario, que espricaba a todos o *alcance* daquíl auto da inauguración do monumento a un cadelo de caza’ CON, 79.

[**alcender**] *v.t. e v.p.* **ACENDER**.

alciprés *s.m.* **ALCIPRESTE**.

ALCIPRESTE *s.m.* Árbore conífera da familia das cupresáceas (*Cupressus sempervirens*), de tronco recto, pólas ergueitas e curtas, copa rematada en punta, follas de cor verde escura e flores amareladas [moi común nos cemiterios]: ‘E puxen un anuncio no periódico de máis circulación da capital, co dibuxo dun *alcipreste* ó pé dun nicho’ HIS, 74. Tm. **alciprés**.

ALCOHOL *s.m.* **1.** Líquido incoloro, volátil e inflamable que se obtén mediante a destilación do viño e outras substancias fermentadas: ‘E logo engadía ríndose moito, que o don Gumersindo se bañaba en *alcohol* cinco ou seis veces ó ano’ TER, 239. **2.** Bebida que contén ese líquido: ‘Tiña que porme a réxime. Nada de picante, *alcohol* nin de queixos levedados’ TER, 317. Tm. **ALCOL**.

[**ALCOHÓLICO**] *s.m.* Persoa adicta ó alcohol e que padece alcoholismo: ‘Todos vós bebedes como cosacos. E sofrides as paramnesias típicas dos *alcohólicos*’ CON, 32.

ALCOHOLISMO *s.m.* Dependencia física e psíquica das bebidas alcohólicas: ‘A miña teima era o cultivo do lúpulo (...) ca mira de que amingoase o *alcoholismo*. Máis cerveza e menos viño e augardente’ TER, 323. Tm. **ALCOLISMO**.

[**ALCOHOLIZADO**] *s.m.* Persoa que, por abusar de bebidas alcohólicas, padece os efectos do alcohol no organismo: ‘Pois mira, Monchiño.... Debíache dar vergonza beber tanto como bebes. Por eso sufres alucinaciós, e se sigues polo mesmo camiño non hai máis remedio que internarte no manicomio. Pásalle o mesmo a moitos *alcoholizados*... De eiqui endiante no quero que bebas máis cá dous vasiños contados polo xantar e outros dous pola cea’ HIS, 97. Tm. **ALCOLIZADO**.

ALCOL *s.m.* **ALCOHOL**.

ALCOLISMO *s.m.* **ALCOHOLISMO**.

ALCOLIZADO *s.m.* **ALCOHOLIZADO**.

[**ALCOLIZARSE**] *v.p.* Facerse alcohólico: ‘A verdade é que ún *se alcoliza* por menos de nada. Unha profesión como a miña, de abogado, supón sempre moitas relacións sociaes. Andar nas tascas, nos bares, nas sociedades. (...) Bébesse moito máis do que se debe beber’ CON, 45.

ALCUME *s.m.* Sobrenome que se lle dá a unha persoa [xeralmente tomado dos seus defectos físicos, morais ou doutras circunstancias]: ‘A familia estaba composta polo Curuxo, do seu nome Manoel; a súa dona, a Engracia, e mailo criado, o Parrulo. Cecaís, lle viñera o *alcume* de que andaba coma un parrulo. Era baixo, corto de pernas, cas mans moi grandes’ HIS, 103. Tm. **ALCUÑO**.

ALCUÑO *s.m.* **ALCUME**.

ALDEA *s.f.* Núcleo de poboación rural, de poucos habitantes: ‘A *aldea* da Ferreiría é moi pintoresca. Unha *aldea* típica da montaña galega, con moitas pincheiras, con vellas casas sobor dos penedos e calzadas moi prepíctas’ TER, 50. Tm. **aldeia**.

aldeia *s.f.* **ALDEA**.

[**ALDRAXE**] *s.f.* **1.** Trato inxusto e humillante: ‘¿E qué lles debes ós teus irmaos? *Aldraxes* e disprecios, caracho!’ LUS, 70. **2.** Palabra ou expresión con que se insulta ou ofende: ‘Houbo risadas, houbo *aldraxes*. / Algús berraban: ¡Qué lle dean unha voa felpa! LUS, 76.

[**ALEGAR**] *v.t.* Expoñer como fundamento ou apoio: ‘[O Mingos de Sindín] Tivo que pasar pola Xunta de Clasificación, pois *alegóu* que estaba xordo como un cabozo’ HIS, 134.

ALEGORÍA *s.f.* Imaxe ou figura que representa ou simboliza unha idea abstracta: ‘O pe do viril era unha *alegoría* da Fe; unha muller de habitelos folgados e cos ollos vendados’ TER, 307.

ALEGRÍA *s.f.* Sentimento de pracer e satisfacción que produce algo favorable: ‘*Alegría e viño na xarra*’ LUS, 26.

[**ALEGRE**] *adx.* [Referido á comida] picante, que produce sensación de ardor no padal: ‘a min gustábanme moito os chourizos, as guindillas, os callos “ben *alegríños*”, a coñá i o queixo manchego’ TER, 317-18.

***aleiro** *s.m.* **BEIRAL**.

ALELUIA *interx.* Berro que expresa alegría: ‘E peguéi iste berro: ¡*Aleluia!*’ LUS, 66.

ALEMÁN *s.m.* **1.** Habitante ou natural de Alemaña: ‘E moita máis vida que sairía si tiveramos o consorcio industrial que teñen os *alemás...*’ PAU, 15. **2.** Lingua de orixe xermánica falada en Alemaña, Suíza e Austria: ‘díxolles ós outros unhas falas en *alemán*’ TER, 333. Tm. **alimán**.

ALÉN *s.m.* O mundo de despois da morte: ‘Conte, conte... Cousa sabida que nunha xuntanza de galegos hase de falar do *alén*’ TER, 75.

***alevosía** ($\Rightarrow$ **ALEIVOSÍA**) *s.f.* Precaución que se toma cando se comete un delito para evitar posibles consecuencias negativas para o delincente e que constitúe unha circunstancia agravante da responsabilidade criminal: ‘Pra min, o crime perfeuto foi a morte que o fixo o Xes de Restrepo nativo il de Triacastela, cando matou en Sarria ó chamado “Rei dos Xamós”. Sin pólvora, puñal nin solimán ou veneno. Mais outramente con todas as agravantes calificativas de asesinato, según o Código Penal Premeditación, *alevosía*, i hastra saña e nocturnidade’ HIS, 67.

[**ALFAIA**] *s.f.* **1.** Obxecto de valor fabricado principalmente con metal e pedras preciosas: ‘En calquera casa pudente do val de Queiroga, había gardados moitos centos de onzas. Tamén había *alfaias* de moito valor’ LUS, 43. **2. fig.** Persoa maliciosa e trampulleira: ‘A Faísca ten peito pra todo... Xa de rapaza noviña era peor que a sarna... Vivíu catro anos cun irmao casado, o Pedro, e tívola que botar da casa por boa *alhaxe*. Metéu cizaña no matrimonio e veña a levarlle contos a seu irmao contra súa cunhada’ TER, 281. Tm. ***alaxe**, ***alhaxe**.

alferesía ($\Leftrightarrow$ **ALFERECÍA**) *s.f.* Doenza que se caracteriza por convulsións e xeralmente perda do coñecemento: ‘Acórdese do que lle dixo o médico. Si se dis gusta pódelle dar un ataque e levalo o demo. Está propenso a unha *alferesía*’ HIS, 69.

ALFÉREZ *s.m.* Oficial do exército de grao inferior ó de tenente e cunhas funcións semellantes ás deste: ‘Foi *alférez* provisional na guerra civil e botóu us cantos meses no fronte de Teruel’ TER, 316.

***alfiler** ($\Rightarrow$ **ALFINETE**) *s.m.* Utensilio en forma de barriña metálica moi fina, con punta nun extremo e cabeza no outro, que se emprega normalmente para prender ou suxeitar: ‘O letreiro está prendido por un *alfiler* na solapa dereita’ DEC, 9.

[**ALFORXA**] *s.f.* Obxecto en forma de dúas bolsas ou saquitos unidas entre si polos extremos, que se coloca sobre o lombo das bestas para levar cargas repartindo o peso: ‘dous rapaces con dous burros, ondia viñan, ben cargadas nas *alforxas*, as municións i as provisións’ LUS, 25.

ALGO *indef.* **1.** Designa una cousa cuxa identidade é descoñecida ou indeterminada, ou que non interesa precisar: ‘Sentímo-lo asubío dunha máquina do tren... Non sei por qué penséi naquilo entre que iba pasar *algo*’ HIS, 18. **2.** Designa unha cantidade indeterminada ou non precisada [xeralmente pequena]: ‘Mercáralo [o coche] por oito mil réas, vai pra catorce anos... / –Pois podíalo vender e mercar outro, poñendo tí *algo*’ TER, 37. // *adv.* **3.** Un pouco, non completamente ou de todo: ‘E non tiñas en min confianza? Eu che valería no que pondera. E xa sabes que *algo* poido’ LUS, 146.

ALGODÓN *s.m.* Substancia fibrosa e suave que recobre as sementes do algodoeiro e que, limpa e esterilizada, se emprega para usos sanitarios ou hixiénicos: ‘tiña unha venda enchoupada en sangue. / Saquéille a venda i o *algodón* dembaixo. A ferida non tiña importancia’ TER, 330.

algúa /alqua (⇔ALGUNHA) *indef.f.* **ALGÚN.**

ALGUACIL *s.m.* Empregado da administración de xustiza que executa as ordes do xuíz ou do tribunal: ‘E logo apareceu o cabo de vara do inferno, qui é un *alguacil* do xuzgado de Monforte’ PAU, 42. Tm. **agoacil**, ***aguacil**.

[**algueirar**] (⇔ALGAREAR) *v.i.* Falar facendo ruído: ‘Nun soto da orella do río había moita familia que *algueiraba* moi forte’ LUS, 68.

ALGUÉN *indef.* Designa de maneira indeterminada unha ou varias persoas: ‘Pois sinto coma si estivera paxexando *alguén* dentro de min; mais non se lle entenden as falas’ PAU, 48.

ALGÚN –UNHA *indef.* **1.** Designa indeterminadamente unha ou varias persoas ou cousas respecto a outras [e en oposición a *ningún*]: ‘Alúmean a escea varios candiles de carburo e de gas. *Algús* xateiros i arrieiros petan coas caxabas e coas aguilladas nas mesas’ PAU, 39. **2.** Expresa un número ou cantidade indeterminada, nin grande nin pequena [de persoas ou cousas]: ‘Non tería tal sorte se non fose amigo de Pepiño o Xaropes, que foi quen me levou alí. O de “Xaropes” viñalle de botar *algúns* anos de mancebo de botica na cidade do Eo’ HIS, 173. Tm. **algúa**, **alqua**.

ALGURES *adv.* Algunha parte ou algún lugar indeterminado ou descoñecido: ‘O gando é, principalmente, o gando vacuno, que tamén se lle chama a facenda, como en *algures* chámase a vida’ LUS, 20.

*alhaxe *s.f.* **ALFAIA.**

ALÍ *adv.* **1.** Designa de modo preciso un lugar afastado da persoa que fala: ‘Deixou que o seu fillo, fora vivir á casa dos que debían ser os seus abós un mes sí i outro non do ano... *Alí* está vivindo agora’ HIS, 33. **2.** [Precedido da preposición *de*, e seguido de expresión de tempo] emprégase cun significado temporal aludindo a un tempo determinado por algo que

acaba de dicir e xa é sabido polo que escoita: ‘De *alí* a uns anos embarquei pra México. E de alá funme a Venezuela, onde botei cuasemente dez anos’ HIS, 106. Tm. **eilí**.

ALIADÓFILA *adx.f.* Partidaria das nacións aliadas en contra de Alemaña durante a Segunda Guerra Mundial: ‘No mes de Maio do 44, fixen un viaxe a Lugo, ida por volta, e mercara unha revista de propaganda *aliadófila*’ TER, 336.

ALIADOS *s.m.pl.* **1.** Conxunto de nacións que loitaron contra Alemaña, Austria-Hungría, Bulgaria e Turquía durante a Primeira Guerra Mundial: ‘aló polo ano dezaioito, cando o remate da guerra europea (...) decían que o trougueran as tropas de indios e negros que os *aliados* empregaran contra dos alemás’ TER, 269. **2.** Países que durante a Segunda Guerra Mundial loitaron contra Alemaña e contra os outros países do Eixe: ‘eu levo predito a guerra civil española, o trunfo dos *Aliados* na derradeira guerra mundial’ CON, 102.

[**ALICERCE**] *s.m.* Base, cimento, parte dun edificio que queda baixo terra e sostén a construción: ‘un tronicio arrepiante parecêu arrincalo pazo dos seus *alicerces*’ TER, 171.

[**aliface**] (⇔ALIFAFE) *s.m.* Vicio ou defecto: Mais non hai quen non teña *alifaces*, i os veciños apúñanlle á boa da señora María de sere pescudeira i amiga de trasfegare contos dunha casa a outra’ TER, 105.

alifante (⇔ELEFANTE) *s.m.* Mamífero proboscídeo da familia dos elefántidos (*Laxodoma africana* e *Elephas cuaxomus*), o máis grande dos animais terrestres, de pel grosa e rugosa, nariz longo en forma de trompa e con dous incisivos superiores moi longos e aguzados: ‘A moitedume foise apartando prás beiras... i aparecéu un *alifante*. Eu ben sabia que os yanquis eran moi raros... Mais, ¿il estarían por me tomar o pelo?... ¿Cómo iba eu meter un *alifante* no avión?...’ TER, 326.

[**aligustre**] (⇔LIGUSTRO) *s.m.* Arbusto oleáceo (*Ligustrum vulgare*) de casca griseira e lisa, follas ovais, flores recedentes con corola branca, que dá como froito unhas bagas negras venenosas: ‘O chamado bairro das casas baratas era un dos máis bonitos de Lugo. Había *aligustres* plantados e tamén algún tamarindo’ DEC, 11.

[**alimán**] *s.m.* **ALEMÁN**.

ALIMENTO *s.m.* Substancia que lles proporciona ós seres vivos a materia e a enerxía necesarias para a vida: ‘Iademáis que os nosos *alimentos* son de máis mantencia e teñen máis celme. ¿Ondia coméu vostede un xamón máis gracioso que o d-iste país?’ PAU, 15.

[***aliso**] *s.m.* **AMIEIRO**.

[**ALIVIAR**] *v.i.* Diminuír a intensidade [dunha dor]: ‘¿Pasouche a dór, Eleniña? / A voz de Eleniña / Xa vai *aliviando*’ PAU, 47.

ALIVIO *s.m.* Diminución da intensidade dunha dor ou padecemento [físico ou moral]: ‘E sintín outras puntadas na coxa. Us intres de *alivio* i outras cantas puntadas’ TER, 318.

ALLADA *s.f.* Trasnada, acto realizado como divertimento: ‘Por min non teñas medo de que se vaia descubrir a *allada*’ TER, 114.

***allambre** (⇒ARAME) *s.m.* Fío de metal: ‘O medo alporízalle os cabelos. Parécelle que lle cravaran *allambres* na testa. Váiselle a voz, perde o sentido’ LUS, 39.

***allanamiento** (⇒APLANAMIENTO) *s.m.* Acción e efecto de aplanar. ***Allanamiento de morada** (⇒violación de domicilio) *loc.s.*, acción delituosa consistente en entrar indebidamente ou con violencia na casa dunha persoa sen o seu consentimento: ‘Pra il a violación de domicilio, o “*allanamiento de morada*” é o peor e o máis antisocial de tódolos delitos’ TER, 45.

ALLÁPARO *s.m.* **1.** Ser mitilóxico, especie de cíclope, que ten dous ollos, un na fronte e outro na caluga: ‘Os *alláparos*, que nautres chámanlles “*olláparos*”, según os libros antigos, eran us homes misteriosos que tiñan un ollo enriba da caluga, ademáis de outro na fronte’ TER, 213. **2.** [Despectivamente] monstro, persoa mala, perversa [emprégase exclamativamente como insulto]: ‘¡Si viras cóma corrían!... ¡Casta de demos!... ¡*Alláparos*!’ PAU, 64. Tm. **OLLÁPARO**.

ALLEO –**A** *adx.* **1.** Que pertence a outro: ‘Cáseque todos, homes e mulleres, eslumece por saber a vida *allea*’ TER, 105. // *s.m.* **2.** Aquilo que pertence a outros: ‘Disque é moi goberneira do seu e mais do *alleo*’ HIS, 12. **3.** Persoa que non pertence a un determinado ámbito ou grupo: ‘Falaban antre iles os da casa: mais cando chegaba un *alleo* todos calaban, tanto o servicio coma os señores’ TER, 141.

ALLO *s.m.* Bulbo da planta do mesmo nome, branco, redondo e de cheiro forte que se emprega como condimento: ‘Sopas de pan de centeo con manteiga, ben sequiñas, con pimento e moito *allo*’ HIS, 133.

ALMA *s.f.* **1.** Parte espiritual e inmortal que, segundo algunhas crenzas, conforma o ser humano: ‘A Filosofía di se hai Dios ou non hai Dios... Si temos *alma* ou, dispensando, somos coma os porcos’ TER, 250. **2. fig.** Parte máis íntima da propia personalidade: ‘É coma un pranto de desespero que abrolla do fondal da *ialma*’ TER, 84. **3. fig.** Persoa, individuo, ser humano: ‘Non tería a vila naquíl tempo máis de vinte mil *almas*’ TER, 34. **4.** Conciencia ou sentimento colectivo: ‘E logo, Castelao, que chegou ó fondo da *ialma* do noso pobo polo vieiro do humorismo’ TER, 72. **Partir a alma** *loc.v.*, causar fonda compaixón ou pena: ‘O can subía por todos nós, oubeando, que *partía a ialma*’ TER, 146. ***Fora Dios e a ialma** → DEUS. Tm. *ialma*.

ALMACÉN *s.m.* Lugar onde se gardan produtos comerciais en grandes cantidades para a súa posterior distribución ou venda por xunto: ‘Porque aquil banquete era tamén un aito de desagravios a don Juan, “O Rei dos Xamós”, que puxera na vila o *almacén* de esportación de xamós meirande de España enteira’ HIS, 69.

***almidonada** (⇒AMIDONADA) *adx.f.* Aprestada con amidón: ‘Levaba unha chaqueta de pana mouro (...) I unha camisa *almidonada*...’ LUS, 28.

[***almirez**] (⇒MORTEIRO) *s.m.* Recipiente de material duro que serve para machucar ou triturar certas substancias: ‘Na rebotica, unha mesa chea de matraces, provetas i *almireces...*’ TER, 240.

***almoada** *s.f.* **ALMOFADA.**

***almoadón** (⇒ALMOFADÓN) *s.m.* Funda de tea para cubrir a almofada: ‘Volvín enriba pola maleta e tamén collín o coitelo do Parrulo espetado no *almoadón*’ HIS, 106. Tm. ***almohadón**, ***almodón**.

ALMOFADA *s.f.* Obxecto de tea a modo de saco cerrado e recheo de material brando, que se pon sobre o colchón para apoiar a cabeza na cama: ‘E [din] que de cando en cando mándalle un anónimo, e que il ten moito medo, e que dorme cun revólver debaixo da *almofada*’ CON, 64. Tm. ***almoada**.

***almohadón** *s.m.* ***almoadón**.

***almodón** *s.m.* ***almoadón**.

[**ALMORZAR**] *v.i.* Tomar o almuerzo: ‘Os pizarrantes i os canteiros *almorzaban* cun cachiño de pan i unha copiña’ LUS, 35. Tm. ***desaunar**.

ALMORZO *s.m.* Primeira comida do día que se fai pola mañá: ‘en días inteiros non botaba o pe fora do seu cuarto. Levábanlle alí o *almorzo*, o xantar i a cea’ TER, 186. Tm. ***desaúno**.

ALÓ *adv.* **1.** Designa un lugar afastado da persoa que fala: ‘todo o mundo o díu por verdadeiro que a Encarna estaba vivindo ondia o seu fillo *aló* no Brasil’ HIS, 12. **2.** [Seguido da preposición *por*] indica un momento no tempo pasado: ‘Unha noite que chovía mesto, *aló* polas dúas da madrugada, pasaba eu co meu parguas aberto, por debaixo do arco da porta de Santiago’ HIS, 45. **Máis aló de** *loc.adv.*, 1) indica afastamento ou separación do lugar que se toma como referencia: ‘Aínda quedaba a treboada por *máis aló do* Picato. Alustraba cada vez máis’ LUS, 35; 2) indica cantidade aproximada: ‘Unha dúcea de ovos, poño por caso, mercábase por dez reás, i un bon cebote non custaría *máis aló de* oito pesos’ TER, 214.

[**ALONGADO**] *adx.m.* Máis longo ca ancho: ‘Servíanos a filla mais nova do caseiro, a Liberata, que por certo tiña cara de siberiá, cos ollos *alongados*, en forma de améndoa’ HIS, 26.

alonxar *v.t.* **ARREDAR.**

ALOUMIÑAR *v.t.* Acariñar, tocar ou rozar suavemente como demostración de cariño: ‘Queríalles moito ó cadelo i ó gato (...) *Aloumiñaba* e carexaba a entramos’ TER, 108.

[**ALOUMIÑO**] *s.m.* Acción de rozar suavemente coa man como mostra de cariño: ‘Carexas. *Aloumiños*, caricias’ LUS, 164.

ALPACA *s.f.* Tecido feito co pelo do mamífero ruminante deste mesmo nome: ‘Levaba unha chaqueta de pana mouroa ribeteada de *alpaca*’ LUS, 28.

[***alparagata**] (⇒ALPARGATA) *s.f.* Calzado feito con tea de lona e coa sola de esparto ou de cânabo: ‘E logo que andaba feito un larafozas, ca cara luxada, cas *alparagatas* rachadas, amosándolle as dedas, i as canelas cheas de aruños’ TER, 106.

ALPENDRE *s.m.* **1.** Construción cuberta, situada ó lado da casa, que serve para gardar os aveños de labranza e outros obxectos materiais: ‘Cando cheguéi á torre xa non estaban os dous homes na casa. mandáronme coller leña ó *alpendre* do forno. Alí vin a caixa pousada nun carro’ LUS, 48. **2.** Caseto que se constrúe nunha leira afastada da casa [para gardar os apeiros de labranza e outras cousas]: ‘Pai, nai e fillo puxeron pé prá casa dende o *alpendre* do cimo do horto, ondia deixaron o carro valeiro’ LUS, 129. **3.** Calquera construción cuberta feita provisional ou rusticamente: ‘A praza, con alcacias e bancos de pedra, tiña no medio e medio unha fonte, e servía de feiras e de adro da eirexa. Había varios *alpendres* de pedra sin calear’ TER, 238.

ALPORIZADO –**A** *adx.* Enervado, enfurecido, encolerizado: ‘seguía a botar lume polos ollos. E dixo todo *alporizado*, sacudido pola carraxe’ TER, 173.

ALPORIZAR *v.t.* **1.** Encrespar, poñer de punta: ‘O medo *alporízalle* os cabelos’ LUS, 39. // *v.p.* **2.** Alterarse, perder a calma: ‘Entraron na casa. As mulleres estaban na cociña. Na gran lareira había un bon lume. / –Traguédeme auga –dixo o capador. / E caíu estalicado no chao. / Todos *se alporizaron*. Houbo moitos berros e prantos’ LUS, 42.

[***alquilar**] *v.t.* **ALUGAR.**

ALTAR *s.m.* [No culto cristián] especie de mesa consagrada na que o sacerdote celebra a misa: ‘entróu na eirexa pra poñer un ramo de froles no *altar* de San Antón’ LUS, 119. **Altar maior** *loc.s.*, o principal [dunha igrexa]: ‘O *altare maior* tiña un outo retabro cheo de vangallos de ouro’ LUS, 133. **Estar nos altares** *loc.v.*, ser tido por santo: ‘Dígoche a tí que tiven mais pacencia coil que tivo Santa Rita. Dios me perdoe si digo que tamén merecía *estar nos altares* despois de morta...’ HIS, 24. **Levar ó altare** (unha muller) (⇔levar ó altar) *loc.v.*, casar con ela: ‘Quen che diría, cando te casaches, que o que te *levaba ó altare*, íbate levar á morte do propio intento’ TER, 207. Tm. **altare**.

altare *s.m.* **ALTAR.**

[***altavoz**] (⇒ALTOFALANTE) *s.m.* Aparello que serve para amplificar ou refozar o son: ‘E sesenta ou setenta *altavoces*, todos a un tempo, berran tamén: “¡Atención!... ¡Atención!... Doctor don José Bouzón...”’ TER, 323.

ALTERARSE *v.p.* Modificarse, transformarse, sufrir algún cambio: ‘Son sempre xentes que acubillan algo no seu interior. Que escapan de sí mesmos. Buscan no alcol un refuxio contra iles, contra a súa concencia de homes frustrados. Sinten a diabólica necesidade de *alterarse*, de se sentir outros’ CON, 45.

ALTITUDE *s.f.* Altura dun punto da terra en relación co nivel do mar: ‘Chegamos ó porto da montaña da Crus do Outeiro, a mais de mil metros de *altitude*’ HIS, 28.

ALTO¹ –**A** *adx.* **1.** Que en dirección vertical chega a moita distancia do chan: ‘A igrexa grande, fermosa i antiga, de estilo románico, cunha torre moi *alta* con catro campás’ TER, 238. **2.** [Aplicado a persoa] de estatura superior á considerada media: ‘Era un mozo moi *alto*’ TER, 172. **3.** Que está situado no nivel máis elevado: ‘Ó sul da eirexa, toda atafanada polas hedras, estaba a outra torre. Era xa unha ruiña. A parte *outa* estaba derrubada dende faguía moitos anos’ LUS, 134. **4.** Situado en zona montañosa ou de maior altitude: ‘Istas posturas de sol das terra *altas*, ben *altas*, son semellantes ás das chas’ TER, 42. **5. fig.** [Aplicado a voz] sonora, audible ou que ten máis intensidade da normal ou media: ‘I asomóuse unha esquela cunha gran beira negra. E líu en voz *alta*: “Don Agapito Méndez Traseira. Falleció cristianamente en esta ciudad de Santiago, el 20 de los corrientes, a los 45 años de edad...”’ TER, 248. // *s.m.* **6.** Altura, dimensión vertical dun corpo: ‘O salón tiña máis de seis metro de *alto*’ CON, 26. **7.** Outeiro, lugar elevado: ‘En liña reuta, da casa do caseiro ó *Alto* de Lúxara inda non haberá un coarto de légua; mais fan falla case dúas horas de camiño pra chegar aló’ TER, 145. Tm. ***outo**.

ALTO² *s.m.* Parada ou detención [na marcha ou en calquera actividade]. **Dar o alto** (a alguén) *loc.v.*, ordenar que se deteña na súa marcha: ‘¿Listos todos...? Andando xa. Seguiremos seguidiño o camiño da serra e guiarémonos polo can. Si batísemos con alguén, *darémoslle o alto!* / Iso é –dixo o Pepe–. Berrarémoslle “¡Alto! ¿Quien vive?... Cuerpo a tierra!”... I ai dil si non responde...’ TER, 147. **Alto ahí** (⇔alto aí), expresión que se emprega para que a persoa que está a falar se deteña no seu discurso: ‘¿Pra qué escribir falas que non se din, señor?... E logo moita pinguiza pra recoller voces do pobo... Se o galego popular é máis abondoso. / *Alto ahí*, meu señor... Pola terra padroesa e por Ordes sentín decir a cotío “ren” e “solpor”’ TER, 69.

altruismo (⇔ALTRUÍSMO) *s.m.* Preocupación polo ben dos máis, aínda descoidando o propio: ‘Mais sería ben que o Gasparo nos dixese o que il entende por particularismo, individualismo i *altruismo*’ TER, 56.

altruista (⇔ALTRUÍSTA) *adx.* Que mira ou se preocupa polo ben dos outros, mesmo en prexuízo do propio: ‘En canto á desconfianza, vai moitas veces contra il, porque non lle deixa ser *altruista*. Non é *altruista*, precisamente porque é particularista... A desconfianza mata ó galego’ TER, 56.

ALUCINACIÓN *s.f.* Percepción ilusoria na que a persoa cre ver, oír ou sentir cousas que en realidade non existen: ‘Eu estaba sobreescitado por aquil arroubo sacrílego, e nada de particular ten que soñase con il e que tivese tamén *alucinaciós*...’ TER, 315.

ALUGAR *v.t.* Tomar unha cousa para usala por un tempo determinado a cambio de certa cantidade de diñeiro: ‘Tiven que *alugar* un “taxi”, e collín o tren polos pelos’ TER, 322. Tm. ***alquilar**.

ALUMAR *v.t.* **1.** Proxectar luz [sobre algo]: ‘*Alumean* a escea varios candiles de carburo e de gas’ PAU, 39. // *v.i.* **2.** Dar luz [un obxecto]: ‘Somentes *alumaba* unha lámpada de aceite, no medio e medio da eirexa’ LUS, 135. Tm. **ALUMEAR**.

[**ALUMEAR**] *v.t.* e *v.i.* **ALUMAR**.

ALUSTRAR *v.i.* **1.** Haber alustros: ‘no Inicio o verbo castelán relampaguear dise “*alustrar*” TER, 69. **2.** *fig.* Ocorrer, vir de repente [unha idea á mente]: ‘Púñase moi fea a cousa... / *Alustróume* unha idea’ TER, 210.

alustre *s.m.* **ALUSTRO**.

ALUSTRO *s.m.* Resplandor intenso e súbito que se produce no ceo como consecuencia dunha descarga eléctrica: ‘Naquil intre estroqueleóu un trono abraiante. Cara á caseta viña un home. Outro *alustro* i outro trono meirande’ LUS, 35. **Nun alustre** (⇔nun alustro) *loc.adv.*, moi rapidamente: ‘Botóuse do leito e miróu pola ventá... VÍu e sentíu que o Luceiro couceaba e rinchaba. / Vistíuse *nun alustre* e baixóu á cociña’ TER, 158. Tm. **alustre**.

ALUUUUÁ Son onomatopeico que imita o son que emite un paxaro: ‘Todos sentiron coma min berrá-lo paxaro laión... *Aluuuuá*... E tódo-los que baixaban ou subían po-la escaleira tamén viron aquilo coma min’ CON, 69.

AMANTE *s.m.* Persoa que mantén con outra relacións sexuais extramatrimoniais: ‘Dame os teus beizos de mel; embebédame cos teus bicos aínda que morra agora mesmo”. “Aínda que morramos”, repitéu doña Violante, xuntando a súa boca á do seu *amante*’ LUS, 155.

amantiño –a *adx.* **AMOROSO**.

[**AMAÑAR**] *v.t.* **1.** Poñer no estado adecuado ou conveniente: ‘Eu estaba enrulado na roupa do leito, tendido no chan, e vendo rirse á miña muller, que estaba de pé diante de min, *amañando* o camisón de durmir’ CON, 43. **2.** Solucionar, facer que deixe de existir [un problema ou inconveniente]: ‘Parece que –dixo non sei quen– “eso *arrégloo* eu ensiguidiña co chumbo do meu revólver”... E seica lle dixo o don Juan: “Díame vostede unha lista das persoas que lle estorben. Xa lles faremos unha visita despois das doce da noite...”’ HIS, 70. Tam. ***arreglar**.

*ambiente (⇒AMBIENTE) *s.m.* Condicións ou circunstancias que rodean a unha persoa e que poden actuar sobre o seu carácter e personalidade: ‘Podo decir que me criéi, na miña casa de Engroba, nun *ambiente* moi romántico’ TER, 62.

AMBICIOSO *adx.m.* Que ten desexo intenso de poder e riquezas: ‘Dios lle perdóe si foi certo que matóu ó cabaleiro por se quedare co seu tesouro. Non o faguería, aínda que era home moi *ambicioso*’ LUS, 156.

ambre (⇔ÁMBAR) *s.m.* Resina fósil de cor amarela translúcida, procedente de diversas coníferas [e que se emprega para fabricar diversos obxectos]: ‘Apareceu o don Casimiro fumando ca súa boquilla de *ambre*’ DEC, 17.

[**AMEDRENTAR**] *v.t.* Meter medo, asustar: ‘Unha caixa de morto sempre *amedrenta* a un rapaz’ LUS, 49.

AMEIGADO *adx.m.* **ENMEIGADO.**

AMEIGAR *v.t.* Embruxar, exercer influencia por medio da bruxería ou da maxia [sobre algo ou sobre alguén]: ‘Ouvín a voz do Pelandrusco: / –Esquence iso. Debéronte *ameigar* cando saliches da casa. Así Dios me salve’ LUS, 29.

AMÉN *s.m.* Aprobación, consentimento. **Nun decir amén** ($\Rightarrow$ nun dicir amén) *loc.adv.*, en pouquísimo tempo, nun instante: ‘Todo foi *nun decir amén*... / O don Fernando diu media volta, achegouse ó aparador, abriu un caixón, ripou dil un revólver grande e negro e púxollo ó irmao no peito’ TER, 173.

AMÉNDOA *s.f.* Froito e semente comestible da amendoeira, de forma ovada: ‘Servíanos a filla mais nova do caseiro, a Liberata, que por certo tiña cara de siberiá, cos ollos alongados, en forma de *améndoa*’ HIS, 26.

[**AMENDOEIRA**] *s.f.* Árbore rosácea (*Prunus amygdalus*) de madeira dura, follas lanceoladas e dentadas, flores brancas, froito en drupa oval e semente comestible: ‘Alí medran as laranxeiras, as *amendoeiras*, as citroeiras’ LUS, 23.

AMERICANO –ANA *adx.* **1.** De América: ‘Alí estaba o seu carón, o revólver con seis cartuchos valeiros no bombo. Era un revólver *americano*’ LUS, 38. // *adx.* e *s.m.* **2.** Dos Estados Unidos; estadounidense, norteamericano: ‘Xa sabedes que os *americanos*, os do Norde, son moi amigos de xogos e dados ás bromas e bulras, como ben se ademostra no seu cine’ CON, 85. // *s.m.* **3.** Emigrante que volveu das Américas: ‘Demo de *americano*. Ninguén lle entende o que fala. / O Carrizo / Pra decire que ganou moita prata e que farreou moito nas Américas non ten por que andar con tantas retóricas’ PAU, 29. // *s.f.* **4.** Chaqueta de tea, con solapa e botóns, que cobre ata máis abaixo da cintura: ‘Vestía un pantalón a cadros e unha *americana* de bo corte’ CON, 46.

AMETENCIA *s.f.* **1.** Chea, aumento do caudal do río: ‘Sería a vigue dun pontigo ou dunha chapacuña levada polo río un día de *ametencia*’ TER, 189. **2. fig.** Riqueza, abundancia: ‘Por iso a literatura debe recoller toda a *ametencia* de difrentes comarcas’ TER, 72. Tm. ***crecida.**

AMETER *v.i.* **1.** Medrar, aumentar: ‘*Ameter*. Medrar, aumentar’ LUS, 163. **2. fig.** Axudar, contribuír: ‘A nosa tristura ven máis ben dunha probeza de sigros. Nas nosas cántigas chora a servidume medieval da gleba. / O fidalgo.– Todo *amete*...’ TER, 67.

ametralladora ($\Leftrightarrow$ METRALLADORA) *s.f.* Arma de fogo automática que pode disparar sucesiva e rapidamente un grande número de proxectís: ‘As razas de color matan brancos cos mesmos cañós i *ametralladoras* que iles fabricaron’ TER, 59.

[**AMIEIRO**] *s.m.* Árbore betulácea (*Alnus glutinosa*) de follas alternas redondeadas, cuneiformes na base, flores monoicas, de madeira de fácil pulimento e longa resistencia baixo a auga: ‘De iso ven o nome toponímico de A Veneira, que se atopa tanto. Non ten nada que ver cos aveneiros ou *amieiros*, chamados en castelán alisos’ LUS, 19. Tm. ***aliso, aveneiro.**

AMIGO –**A** *adx. e s.* **1.** Persoa que mantén con outra relacións afectivas e de confianza: ‘Estaba eu ceando cas do meu vello *amigo* o Cosme de Reiriz. Era unha noite chuviosa do outono, en Lugo’ HIS, 149. **2. fig.** [Referido a animais e cousas] que mantén relación de amizade ou de boa harmonía: ‘non hai campía fermosa sin álbores. Ilas i a iauga, tan boas *amigas*, son a gracia i o engado da paisaxe’ TER, 39. **3.** Persoa que manifesta afección ou inclinación por algo: ‘apúñanlle á boa da señora María de sere pescudeira i *amiga* de trasfegare contos dunha casa a outra’ TER, 105. **4.** Tratamento afectuoso que se usa cunha persoa coñecida coa que se ten ou non amizade: ‘ise mal non se cura, meu *amigo*, non hai meiroadas pra il’ TER, 133.

AMÍLICA *adx.f.* Relativo ou pertencente ó alcohol obtido por fermentación de materias feculentas: ‘Se a rúa da Cruz chámasele “a gran arteria *amílica* e etílica de Lugo”, a antiga praza do Campo é considerada como “o grán foro tabernario lugués’ DEC, 11.

[**amingoar**] (⇔MINGUAR) *v.i.* Diminuír, ir a menos: ‘A miña teima era o cultivo do lúpulo (que agora non me acordo cómo se chama en galego; mais que o hai silvestre na miña terra), ca mira de que *amingoase* o alcolismo. Máis cerveza e menos viño e augardente’ TER, 323.

[**AMNESIA**] *s.f.* Perda total ou parcial da memoria: ‘E volvíñ a pensar no alcolismo e nas alucinacións que sufrira varias veces e tamén nas moitas *amnesias* e paramnesias dos dados ás bebidas’ CON, 47.

AMO –**A** *s.* **1.** Persoa que ten criados ou servos ó seu servizo: ‘Teñen pensamentos de servos porque sempre tiveron *amos*’ TER, 56. **2.** Dono ou posuidor [dun animal ou dunha cousa]: ‘Cáseque parecían dous cás que foran co seu *amo*’ LUS, 41. **3.** Dono, señor da casa: ‘Ai, señora *ama*, que se me escacha o corazón... Arrepare que o cativo non ten millor amparo que o de vostede’ TER, 125. // *s.f.* **4.** Criada dun crego: ‘Tan soio vivían coil [co crego] a vella *ama*, Rosinda, e un criado aínda novo’ LUS, 140. **Ama de chaves** *loc.s.*, muller que está ó servizo dunha casa para dirixir os asuntos domésticos: ‘Servía a mesa a súa *ama de chaves*, unha dona de cabelo branco’ CON, 34.

amoca (⇔AMOCADURA) *s.f.* Fastío, amoladura ou contrariedade: ‘O demo da meiga qué *amoca* levóu...’ PAU, 66.

[**AMODO**] *adv.* Pouco a pouco, lentamente: ‘Achegábase a iles un home, ou o que for, moi *amodiño*, todo branco dos pes á testa, que traguía algo na mao como unha vela acesa’ TER, 254. Tm. **a modiño**.

[**AMOLAR**] *v.t.* Causar molestia ou fastío: ‘Abofé que me *amolaba* moito tanta farra á miña costa’ LUS, 84.

[**amontar**] *v.i. e v.p.* Fuxir ou botarse ó monte: ‘¿Non sentíchedes falar do Valente? Iba ó frente dunha partida de oito ou nove homes. Levaban co iles dúas mulleres. O Valente *amontárase* porque matara ó pai da súa noiva, que dín qui era unha das mulleres que iban co il’ LUS, 44.

AMOR *s.m.* **1.** Afecto ou inclinación por unha persoa ou cousa: ‘A súa forma máis xeneralizada [da saudade] é, coido eu, a querencia da terra, o *amor* polos eidos nativos’ TER, 65. **2.** Sentimento ou instinto paixonal que xorde entre dúas persoas: ‘os dous fuxiríamos ista mesma noite, aínda que fósemos parar a terra de mouros, e seríamos alí ditosos vivindo nada máis que pra o noso *amor*’ LUS, 154. **3.** Persoa amada: ‘O *amor* que ha de ser meu / ha de ter a mao lixeira/ ha de collelas rosiñas/ sin abalala roseira’ TER, 84. // *pl.* **4.** Relacións amorosas: ‘Tiña *amores* con outra muller na parroquia de Viso’ TER, 206. **Facer o amor** *loc.v.*, cortexar ou manter relacións sexuais: ‘Cando voltou *fíxolle o amor* á filla do tendeiro e casóuse con ela’ CON, 129. ***Por amor ó arte** ($\Rightarrow$ por amor á arte) *loc.adv.*, desinteresadamente, sen esperar recompensa: ‘O Chumbito e máis eu xa imos vellos e xa non traballamos *por amor ó arte*’ HIS, 78. Tm. **amore**.

amore *s.m.* **AMOR.**

AMOROSO –**A** *adx.* **1.** Relativo ou pertencente ó amor: ‘as cantigas compostas por mulleres, cáseque sempre de tema *amoroso*, son máis poéticas que as compostas polos homes’ TER, 84. **2.** Doce e apacible [dito da paisaxe]: ‘A paisaxe é unhas veces suave i *amantiña*; i outras rexa, severa i grandiosa’ TER, 50. **3.** Cariñoso, afectuoso, que denota ou manifesta amor: ‘Por aquelas terras queren moito ás caís (como íles dñ). Chámanlle velliños, que é o xeito máis *amantiño* de chamar a alguén’ LUS, 16. Tm. **amantiño**.

[**AMORTALLAR**] *v.t.* Pór a mortalla [a un defunto]: ‘a tía Ramona díxonos que fora *amortallado* co traxe que tiña colgado no armario do corredor’ LUS, 123. Tm. ***amortaxar**.

[***amortaxar**] *v.t.* **AMORTALLAR.**

amosa *s.f.* **MOSTRA.**

AMOSAR *v.t.* **1.** Ensinar ou mostrar: ‘I *amosóulle* o ovo azul que traguía cos outros no cesto’ TER, 124. **2.** Manifestar, expresar, dar a coñecer: ‘Abondoulle pra isto *amosarlle* gran interés pola súa eirexa’ LUS, 137. // *v.i.* e *v.p.* **3.** Deixarse ver, mostrarse: ‘Pola outra banda do val, enriba dos montes cincentos, *amosaba* o arco da vella’ LUS, 92. Tm. **amostrar**.

[**amostrar**] *v.t.* **AMOSAR.**

AMPARO *s.m.* Protección ou axuda: ‘Arrepare que o cativo non ten millor *amparo* que o de vostede’ TER, 125.

ámpido ($\Leftrightarrow$ ÁMBITO) *s.m.* **1.** Extensión, espazo comprendido dentro de certos límites: ‘Eu xuraría que polo *ámpido* do parque devalaban pantasma’ TER, 182. **2.** *fig.* Amplitude, folgura, desaforo: ‘os derradeiros [versos], cas súas vocás abertas e consonantes suaves, dan unha impresión de vagantío, de *ámpido*, de melanconía...’ TER, 68.

AMPLIACIÓN *s.f.* Copia ampliada: ‘Mais á miña dereita, no medio e medio da parede, á esquerda da gran cheminea de marbre verde Lóuzara, que ten máis de cen anos, podedes ver a *ampliación* dunha fotografía feita en Lugo po-lo fotógrafo don Constante Rodríguez, da rúa do Conde de Pallares, de don Alberto Ozores Aguiar’ CON, 59.

*amplio *adx.m.* ***ampro.**

*ampro –**a** *adx.* Grande, espazoso, extenso: ‘O comedor era moi *ampro*. Nun gran aparador víanse fontes de prata repuxadas’ LUS, 87. Tm. ***amplio.**

AMULETO *s.m.* Obxecto ó que se atribúe supersticiosamente unha virtude preservadora contra os malos espíritos e as desgrazas: ‘Iste triángulo que vedes é o célebre *amuleto* da Abracadabra, pra facer pauto co Demo’ CON, 20.

ANACO *s.m.* Parte pequena dun todo considerada independentemente: ‘Tiña un ángulo cortado pola parte de enriba i á mesma mao. Mais o *anaco* non estaba desprendido de todo da cuartela’ TER, 319.

ANACONDA *s.f.* Serpe acuática americana moi velenosa (*Eunectes murinus*), de gran tamaño, cor parda agrisada con manchas negras redondeadas no dorso e cabeza de cor escura cunha banda alaranxada por detrás dos ollos: ‘Hastra tiña unha cheminea de salón i a pel dunha serpente *anaconda* enriba’ HIS, 102.

ANACRÓNICA *adx.f.* Propia doutra época: ‘A impresionante elegancia *anacrónica* de don Elías de Andía’ HIS, 123.

análese (⇔ANÁLISE) *s.f.* Exame ou estudo detido: ‘Fixo unha *análese* do Enemigo empezando po-la punta dos cornos e rematando na punta do rabo’ CON, 114.

[**ANARQUISTA**] *s.* Partidario ou seguidor do anarquismo: ‘Os comunistas xa saíron á calle, os *anarquistas* tamén saíron á rúa... Os socialistas queren saír á rúa... Os da Falange van saír á calle. Todos saen á rúa. ’ HIS, 43.

ANCHO –**A** *adx.* **1.** De anchura considerable ou excesiva: ‘Chamábanlle asina porque tiña un carrelo moi *ancho*, con xoraba’ LUS, 46. **Por todo o ancho** *loc.adv.*, en toda a extensión: ‘Asopraba un vento forte. *Por todo o ancho* da carreteira víronse espalladas centos de cuartelas’ CON, 103.

ANCHURA *s.f.* Medida horizontal [dunha persoa ou cousa vista de fronte ou de costas]: ‘Cando lle fixeron a autopsia, todos os que a presenciaron quedáronse admirados, i o forense o primeiro, da *anchura* do seu peito e do tamaño das súas partes, dispensando’ TER, 233.

*ancra (⇒ÁNCORA) *s.f.* Instrumento de ferro constituído por unha barra e dous ou máis brazos curvados que, pendente dunha cadea, se bota ó fondo da auga para suxeitar as embarcacións: ‘Un tatuaxe / –Iso é. Unha *ancra* de barco e máis unha boca de can recachando a dentamía’ HIS, 150.

andacio (⇔ANDAZO) *s.m.* Enfermidade pouco grave que afecta ó mesmo tempo e no mesmo lugar a un gran número de persoas: ‘Había moitos que dicían que aquíl *andacio* viñera polos gases asfísiantes que botaran os alemás’ TER, 268.

[**ANDADA**] *s.f.* Andaina, percorrido: ‘*Andadas*’ TER, 48. [É o título dun apartado da 1ª parte de *Terra Brava*, ‘Solaina’ e o único rexistro que temos desta palabra].

andamio¹ *s.m.* **CORREDOR.**

andamio² (⇔**ANDANTE**) *s.m.* [Na cociña de lareira] pontón vertical e xiratorio que serve para pendurar a gramalleira ou calquera outro obxecto colgante: ‘*Andamio*. A viga que sostén o caldeiro’ LUS, 163.

ANDAR *v.t.* **1.** Camiñar, percorrer [unha determinada distancia ou camiño]: ‘Iba sempre a cabalo, pois tiña que *andar* máis de catro légoas por fragas, devesas e caborcos’ LUS, 16. // *v.i.* **2.** Camiñar, ir dun lugar a outro a pé: ‘era unha rapaza pequenota ela e grosa, que petaba moito ó *andar*’ CON, 22. **3.** Moverse, desprazarse mecanicamente: ‘Pétalle de se parar no camiño [o coche], e pra faguelo *andar*, haille que arrimar unha chea de couces ó motor’ TER, 37. **4.** Estar, acharse [nun lugar]: ‘Eiquí estivo alguén. ¿Non vedes ista cambada de peixes? E aínda fumea o farol. Non debe *andar* lonxe’ LUS, 113. **5.** Dedicarse, realizar [unha determinada actividade]: ‘¿Qué me ben veu saber arremedar o laio das noitaregas i-o aulear dos lobos. Adeprendino cando *andaba* de pastor na serra’ PAU, 65. **6.** Estar nun determinado estado ou situación: ‘Fai xa días que *anda* medio baldado’ TER, 261. **7.** Haber, existir: ‘Cantas malas almas *andan* polo mundo’ TER, 111. **8.** Estar ou circular: ‘O tema *anda* hoxe de moda pola prensa da Europa Oucidental’ CON, 127. **9.** Ir, moverse dun lugar para outro: ‘¿Non vedes unha lus que *anda* de acó pra aló pol-a parede?’ PAU, 47. **10.** [Seguido da preposición *con*] acompañarse de: ‘Porque –contestou Ramón– o Pedro escapara da casa, e o pai nunca quixo saber nada dil. Sei que *andaba* cos gitanos’ LUS, 151. **11.** Obrar, actuar [da forma que se expresa]: ‘Debéuna de matar il a propio intento... O que mal *anda* mal acaba. Tiña amoros con outra muller na parroquia de Viso’ TER, 206. **12.** [Seguido da preposición *a* e con nomes en plural que indiquen golpes ou accións violentas (como tiros, paus, etc.)] dalos, efectualos contra alguén: ‘hai que *andar* a tiros co-iles’ PAU, 11. **13.** Buscar, procurar, perseguir: ‘Tiña quince anos e xa *andaba* tralas mozas’ TER, 161. **14.** Aproximarse a unha cantidade: ‘E vin diante min un home alto e escaño, que xa *andaría* polos cincoenta e ben tantos anos’ HIS, 9. **15.** [Seguido da preposición *con*] manter relacións afectivas con alguén: ‘Marchouse il, e díxose que embarcara pra Cuba. Cousa de dous ou tres meses despóis, soupérase que a rapaciña con que *andivera* quedara en cinta’ TER, 162. **Anda**, emprégase para animar a alguén a facer algo, para rogar ou insistir: ‘O Breixo botouse a chorar coma unha criatura. / I eu baixéi a voz. / –*Anda*, cóntamo, bobiño, qui é pra ter curare’ TER, 348. **Andando**, emprégase para dar présa ou exhortar a outro ou outros a poñerse en marcha ou a actuar: ‘Déixenme a min co enfermo. Ben sei o que teño que faguer... Váianse comelo pulpo á feira... ¡*Andando!*...’ TER, 342. **Andar + a + infinitivo / andar + xerundio**, perífrase verbal que indica acción durativa: ‘Agárdanche moitos disgustos e moitos desacougos, meu rapaz –dixo. / –Xa levéi algús. / –Unha loita arreo, arreo... / –Xa *ando a loitar*... / –Atoparáste –seguíu o don Froilán– con moitas vestas bravas e con motas bestas mansas... E son ístas as piores’ TER, 196 / ‘A Lucrecia *anda cazolando* de acó pra aló, e pon unha tixola ó lume’ PAU, 9. Tm. **andare**.

andare *v.i.* **ANDAR.**

[**andra**] *s.f.* Variedade de cogomelo comestible: ‘Doña Violante faleceu us meses depóis. Ó parecer, logo de cear choupís i *andras* con perdiz. Díxose que antre os choupís iban setas venenosas...’ LUS, 156. [A única documentación que se encontra desta palabra é no prólogo de Fole á 2ª edición de *Pauto do demo* (Ed. Castrelos, Vigo, 1970) onde di: ‘Ós cazadores góstalles moito comer un prato de setas con cebola e xamón picadiño. Isas setas que lle chaman *andras* e choupís’]. Tm. **andrada**.

[**andrada**] *s.f.* **andra**.

[**ANDROLLA**] *s.f.* Embutido feito coa tripa gorda do porco rechea de ósos, costela e carne e adubada con pemento, allo e loureiro: ‘Fanse moi ben o botelo i as *androllas*. (...) As *androllas* son unhas morcillas cheas de coiros de touciño’ LUS, 21.

[**ANDRÓMENA**] *s.f.pl.* Contemplacións ou miramentos: ‘O Sidro contárame isa loita por mor do gato... / Por iso non me andiven con *andrómenas*, púxenlle o revólver ó peito’ TER, 178.

[**ANDURIÑA**] *s.f.* Paxaro da familia dos hirundínidos (*Hirundo rustica*) de cor negra azulada por riba e branca por baixo, coas ás rematadas en punta e o rabo bifurcado [chega ó empezar a primavera e emigra a finais do verán en busca de zonas máis temperadas]: ‘E volveréi decire que era pola primaveira. Xa faguía un mes que chegaran as *anduriñas*. Todos os hortos estaban acugulados de frol’ LUS, 132.

[**ANEGADO**] *adx.* Que ten exceso de auga ou doutro líquido. **Beber como anegados** *loc.v.*, tomar bebidas alcohólicas en gran cantidade: ‘Erguérame ben cedo e aló po-la hora da cea, xa non podía co meu corpiño. Mais non era cousa de pechar, pois aínda había dez ou doce parroquianos bebendo como *anegados*’ CON, 76.

***anelo** (⇒ANEL) *s.m.* **1.** Elemento circular ou colocado a modo de circunferencia que rodea un corpo: ‘Fumaba nunha pipa de pata de lebre con *anelo* de prata’ CON, 100. **2.** Aro de metal que se leva como adorno nos dedos da man: ‘amosóulles a todos un *anelo* de ouro cun gran diamante’ TER, 189. ***Caer os anillos**, (⇒caer os aneis) *loc.v.*, sentirse rebaixado ou humillado por ter que facer algo: ‘¿E seica vou vir cargado con todo iso, coma un burro?... –dixo o Sarillo/ ¿E logo, quén o vai tragar...? Non che *caerán os anillos*... –decía a muller’ TER, 277. Tm. ***anillo**.

ANEMIA *s.f.* Situación patolóxica común a moitas enfermidades, consistente na diminución da cantidade de sangue ou dalgúns dos seus compoñentes, sobre todo glóbulos vermelloes ou hemoglobina: ‘O bon do home estábame moi agradecido porque lle curara a muller dunha *anemia* que tivera por un malparto’ TER, 214.

ANESTESIA *s.f.* Substancia empregada nas intervencións cirúrxicas que produce a perda de sensibilidade no corpo ou nunha parte del: ‘fora ferido, pouco máis ou menos, ás catro da tarde, e dous días despois sacáranlle a bala, sin *anestesia*, nun posto de socorro’ TER, 320.

ANEXO *s.m.* Parroquia agregada ou unida a outra principal: ‘Ise pobiño da Cruz do Incio – dixen– conmove pola súa catividade i a súa homildeza. (...) / O segredario, o médico, o mestre,

o veterinario, que saen da rebotica de parlicar da caza; a eirexa do *anexo*, pequena e ruína, con dous cornabudes prantados ó pe da porta... ' TER, 44.

ANFITRIÓN *s.m.* Persoa que ten convidados: 'Cando o noso *anfitrión* remedou o berro do Parrulo todos nos tiñamos a ollada chantada nil, sin palpebrear' HIS, 105.

ANGAZO *s.m.* Instrumento agrícola que consta dun mango que nun dos extremos leva unha especie de peite con dentes de madeira ou ferro [e que se emprega para xuntar palla, herba, estrume, etc.]: 'Estaba il traballando na aira, recollendo o coaño cun *angazo*' TER, 314.

[**ANGUÍA**] *s.f.* Peixe da familia dos anguílidos (*Anguilla anguilla*) de corpo serpentiforme, moi longo, delgado e cilíndrico, cor verdosa e pel recuberta dunha mucosidade que a fai moi escorregadiza [vive no río pero desova no mar]: 'Máis de cen capós i outros tantos cabritos cobraban de renta ó ano, e ochenta libras de *anguías*' LUS, 45.

ÁNGULO *s.m.* [Nunha superficie] parte ou zona limitada por dúas liñas que parten dun mesmo punto: 'E namentras pensaba eu nisto, enredando cas tixeiras ou tesouras, din un corte na carta, sacándolle o *ángulo* superior dereito' TER, 317.

anguria (⇔ANGUSTIA) *s.f.* Sentimento intenso e opresivo de ansiedade, temor, inquietude e incerteza: 'Fixen vida noitébrega, porque tiña medo, un medo terrible de deitarme cedo. E aínda deitándome tarde, espertaba moitas veces cheo de *anguria*, desacougado por abriantes pesadillas' LUS, 62.

anguriada (⇔ANGUSTIOSA) *adx.f.* Que expresa ou está chea de angustia: 'E viñeron logo as apaixonadas leuturas da *anguriada* poesía de Rosalía' TER, 65.

[**anicharse**] *v.p.* **anicrarse**.

[**anicrarse**] (⇔ANICARSE) *v.p.* Agacharse dobrando os xeonllos e apoiando o peso do corpo sobre as pernas: 'Collín un canto inda ben grande cas dúas maos. Il *anicróuse* pra que non lle batise na testa; mais eu guindéillo contra o carrello' TER, 220. Tm. **acricarse**, **anicharse**.

[***anillo**] *s.m.* ***anelo**.

ÁNIMA *s.f.* Alma, espírito [dunha persoa]: 'Se non é *ánima* ha de tér sangue. E se é o demo ha de probare os cartuchos cargados por min...' LUS, 50. **Ánima en pena** *loc.s.*, 1) alma que pena no Purgatorio e que se aparece ós vivos: 'Mais o Currecorre seguía coa teima dos aparecidos: / –Pois eu dígovos que ben poidera ser unha *ánima en pena* ou o Demo en figura de pantofo' CON, 21; 2) persoa de carácter triste e melancólico: 'E vostede mesmo o pode decir, pois dende que vai pra un ano que está eiquí, xa parez outro home, e ten outra color. Moito volvéu por si... Si parecía unha *ánima en pena*' PAU, 17.

ANIMAL *s.m.* **1.** Ser vivo, dotado de sensibilidade e de movemento, privado de razón [en oposición ó ser humano]: 'O can seguiría o rastro do cabaleiro. / O *animal* colléu cara ó río, rastrexando as pegadas' TER, 188. **2. fig.** Persoa ignorante ou bruta: '¿Quén sería o *animal* do pintor que pintara aquil fresco' TER, 247. **3. fig.** Persoa que destaca pola súa

corpulencia ou forza: ‘¡Qué cacho *animal!*... Os brazos, longos; as maos grandismas; as orellas, moi arredadas da testa... Con decirche que creba os conchos cos cotomelos...’ TER, 46.

ÁNIMO *s.m.* **1.** Alma ou espírito en canto é principio da actividade humana: ‘O Destino é o nome de algo que inda non se descubriu. Penso que foi Herodoto quen dixo: “O *ánimo* do home é o seu Destino”... O Destino é sempre persoal’ DEC, 10. **2.** Alento, forza moral e valor: ‘Veña xa candia min, si lle parez. Vexa á señora e dálle *ánimos*, e logo merendaremos xuntos’ TER, 133.

ANINOVO *s.m.* Ano que está a punto de comezar ou que acaba de comezar: ‘El foi quen me encargou que viñese pronunciá-lo discurso de *aninovo* nista cea ditosa da noite vella do ano sesenta e oito’ CON, 59.

[**ANIÑAR**] *v.i.* **1.** Faceren o niño as aves e viviren nel: ‘Alí veñen a recollerse as choas, polas anoitecidas, en bandos de centos e centos. E tamén *aniñan* alí’ TER, 213. **2.** Vivir, medrar e desenvolverse [nun determinado lugar]: ‘dormen en xergós de folla de millo, onde *aniñan* as pulgas por milleiros’ TER, 33.

ANO *s.m.* **1.** Período de tempo de doce meses que empeza o día un de xaneiro e remata o trinta e un de decembro: ‘naciches un trece martes, do *ano* trece, o mesmo *ano* en que o Rey don Alfonso foi vítima dun atentado’ DEC, 9. **2.** Período de tempo de doce meses contados a partir dunha data calquera: ‘Púxose de acordo coa Lurpia, e unha noite de inverno, de moita néboa, véu ó pazo. Pensou que vostedes xa estaban deitados. Fora dez *anos* despóis de atopalo tesouro na torre’ LUS, 150. **3.** Curso, período docente: ‘Casouse moi nova con don Sidro, e íste deixara por íla a carreira de meiciña no terceiro *ano*’ TER, 162. **4.** Época, período de tempo indeterminado: ‘Por aqueles *anos* era enterrador un home que lle chamaban o Lordanas’ LUS, 34. // *pl.* **5.** Idade, tempo de vida: ‘María Santísima, cánto albre alí había! Teixos, alcipreses, outros que lles chamaban paulonios os señoritos, castaños de Indias e buxos de centos de *anos*’ LUS, 44. ***Ano de gracia** (⇒ano de graza) *loc.s.*, ano da era cristiá: ‘Iste Francisco de Paula diu a volta á Península Ibérica no ano catorce. Chegou coa caravana de autos, il no seu Renault, que entrou en Lugo coa infanta Isabel o mesmo *ano de gracia*’ CON, 59. **Ano novo** *loc.s.*, o que está a punto de comezar ou que acaba de comezar: ‘Ergo a miña copa de champán facendo votos porque tódo-los que me escoitan teñan un ventureiro *ano novo*, especialmente os señores da nobre casa de Ozores’ CON, 61. **Entrado en anos** *loc.adx.*, maduro, de idade avanzada [sen chegar a vello]: ‘Eu tamén atendía ó que decían os outros cazadores e mais ó que decían os obreiros do Salto. / E dixo un dístes, xa *entrado en anos*, que era nativo de Figueiredo: / –Pois disque volve a manía de buscar tesouros’ HIS, 17. **Iste ano** (⇔este ano) *loc.s.*, o ano en que estamos: ‘O Chumbito e máis eu xa imos vellos e xa non traballamos por amor ó arte, por romantismo. Queremos nos retirar *iste ano* ou o que ven e coidar dos nosos eidos alá en Triacastela, ó mesmo pe do Iribio...’ HIS, 78. **O ano pasado / o outro ano** *loc.s.*, o inmediatamente anterior ó ano en que se está: ‘¿O escribano de Rendar? Bon peixe. Lavoume a min o *ano pasado* vinte pesos por un documento que non valía de nada’ PAU. 21’ / ‘Había xa tempo que eu curara ó pedáneo. Curáralle unha filla do sarampín o *autro ano*’ TER, 205. **Non pasar un ano** (por unha persoa) *loc.v.*, non verse mostras de envellecemento: ‘estás feito un mozo... Non *pasa un ano* por ti’ TER, 100. **Por anos de**

anos *loc.adv.*, por moito tempo: ‘Unha broma verdadeiramente histórica –decía o xuez– . Quedará constancia *por anos de anos* nista ilustre vila’ TER, 255.

ANOITECER *v.i.* Facerse noite: ‘Cando empezaba a *anoitecer*, unha miaxiña inantes de pechar a casa, chegaron dous homes pola calzada’ LUS, 47.

ANOITECIDA *s.f.* Noitiña, tempo en que anoitece: ‘Era unha *anoitecida* chuviñosa no mes do castañal’ TER, 45.

ANÓNIMO *adx.m.* **1.** De autor descoñecido: ‘Acórdome dun poema *anónimo* lugués tidoado La inmortal balada de los bebedores de Lugo, con estrofas en galego i en castelán’ CON, 46. // *s.m.* **2.** Mensaxe emitida por unha persoa que oculta a súa identidade: ‘Din que deu cartos pra que mataran un home, fai xa ben anos. E que ise home vive, inque il cría que estaba morto e ben morto. E que de cando en cando mándalle un *anónimo*, e que il ten moito medo, e que dorme cun revólver debaixo da almofada’ CON, 64.

[**ANOTAR**] *v.t.* Apuntar, tomar nota por escrito: ‘Levaba as contas da casa, que iba *anotando* con letra grande e picuda nunha agenda moi grande’ LUS, 116.

[**anovelar**] (⇔ANOBELAR) *v.i.* **1.** Encollerse facendo un nobelo: ‘Os cas estaban moi cansadiños os probes e dormían *anovelados* ós pés dos cazadores’ HIS, 15. // *v.p.* **2.** Cangarse, atravesarse unha cousa sólida na gorxa [formando un nobelo ou bóla]: ‘Non sei qué cousa *se me anovela* na gorxa, que non quer baixare’ PAU, 46.

[**ANOXAR**] *v.p.* Sentir desgusto e rabia á vez: ‘Fai anos, us politiqueiros preparáronme unha trapela. (...) *Anoxado*, quixen marcharme. Mais todo o pobo veume pregar que me quedara’ TER, 38.

***unque** (⇒INDA QUE) *conx.* **INDA.**

ANSIA *s.f.* Interese e preocupación: ‘Dígoche a tí que istes fillos han acabar connigo a disgustos. Non pensan mais que en divertirse. Veña cazar e biriscar e ir ás festas, como si chovesen os cartos do ceo. Deixan que faga todo o caseiro e dano por ben feito. Non teñen *ansia* pola casa...’ HIS, 24.

ANSIAR *v.t.* Desexar intensamente: ‘Eslumecer. Debecer, *ansiar*, consumirse por algunha cousa’ LUS, 164.

ANTE *prep.* En presenza de: ‘Son o que queda da lenda escrita co carboncillo “Te sigo adorando”. Atopámonos *ante* un caso de romantismo agudo’ CON, 107.

ANTEBODEGA *s.f.* Peza ou espazo que precede a bodega: ‘Frente por frente da escaleira estaba a *antebodega* coa súa porta de dúas follas’ CON, 69.

ANTEDILUVIANA *adx.f.* Anterior ó diluvio universal: ‘Sentíu ese berro un señor de Lugo, catedrático il do Instituto, e dixo, ao chegar a Lugo, que xuraría que procedía dunha besta *antediluviana*’ HIS, 87.

ANTEOLLOS *s.m.pl.* Instrumento óptico, composto por dúas lentes situadas nos extremos dun tubo, que permite ver ampliados os obxectos afastados: ‘Cando a xeira a Sobrado dos Monxes, por Melide, algúis levaron *anteollos* de larga vista: un catalexo, us prismáticos... E tamén máquinas de facer fotos’ CON, 41. Tm. ***catadexo**, ***catalexo**.

ANTEPASADOS *s.m.pl.* Serie de ascendentes ou membros da familia que preceden a unha persoa: ‘I o teniente engadío: “É curioso. Os meus *antepasados* foron templarios. Moitos fuxiron eiquí a Hespaña e Portugal’ LUS, 159. Tm. **antergos**.

[**ANTEPOR**] *v.t.* Pór a unha persoa antes ou diante doutra: ‘Primeramente –dixen– examinar el cadáver. / O Ramilo *antepuxo* pra enriba o matrimonio. Sentín rosmar á Faísca, namentras subía a escaleira: / –Lerias... Non sei qué lle van ensaminare’ TER, 273.

[**ANTEPRESENTAR**] *v.t.* Informar previamente dunha persoa que vai ser presentada: ‘Mañá temos convidados pra xantar... O Cilistro, o Gumersindo, o don Ramón. / –¿E quén son ises señores? / –Os tres vellos amigos meus... O Cilistro estudou canda min en Santiago. Foi médico rural e agora ten clínica en Vigo (...) / –Pois “*antepreséntame*” outro’ TER, 52.

antergo –a *adx.* **ANTIGO**.

antergos *s.m.pl.* **ANTEPASADOS**.

ANTERIOR *adx.* Que precede ou está antes [no tempo]: ‘E logo decía [o periódico] que fora atopado o corpo de un veciño que desaparecera o día *anterior* da casa, completamente carbonizado por unha centella. E que se supoñía ser o de don Valeriano García HIS, 168.

ANTES *adv.* **1.** Nun momento ou tempo anterior [con respecto a aquel no que se fala o do que se fala]: ‘Mais pra habere o soño do tren, tivo que haber *antes* o do medallón co alifante’ TER, 337. **2.** Denota prioridade ou preferencia e equivale a máis ben ou mellor: ‘E durmín seis horas arreo, *antes* máis ca menos’ CON, 75. **Antes de loc. prep.**, 1) nun momento ou tempo anterior [con respecto a aquel que se sinala]: ‘*Antes de* saír da casa díxome a tía: Mira onde pós os pés pra non derramar as botinas’ LUS, 117; 2) nun lugar anterior: ‘Do café do Trunfo á casa do velatorio non haberá douscentos metros. Dez *antes de* chegar á casa do velatorio estábano agardando’ HIS, 144. **Inantes que / inantes de que** (⇔antes que / antes de que) *loc.conx.*, nun momento ou tempo anterior [con respecto a aquel que se sinala]: ‘Dín que pola mañá cedido, ó outro día, *inantes que* chegara eiquí o Pirata, xa cacheara todo o Pedro de Levaste. E tamén dixeron que atopara unha moeda, mais non de ouro’ LUS, 148. / ‘quedóuse atormentada. O derradeiro que víu, *inantes de que* o sono lle pechase as pálpebras, foi o cadro que tiña enfrente. E tivo un soño...’ TER, 157. Tm. **inantes**.

ANTESALA *s.f.* Peza que precede inmediatamente á sala principal ou ó despacho no que se recibe as persoas: ‘Despachéi tódolos meus asuntos po-la mañá, i á unha xa estaba na *antesala* do médico’ CON, 48.

***antifaz** (⇒ANTEFACE) *s.m.* Peza de tea ou careta que tapa a parte da cara situada arredor dos ollos: ‘Afé que me deu unha miaxiña de medo ver que aquil home tiña un *antifaz* posto’ TER, 331.

ANTIGÁS *adx.* Que serve para protexerse dos gases tóxicos: ‘O famoso don Fabulón de Lugo atopábase en Madrid un día de abril do ano 1919. E deu unha volta polo Rastro. E veleiquí que viu unha máscara *antigás* que estaba de venta’ HIS, 181.

ANTIGO –**A** *adx.* **1.** Que existe desde hai moito tempo: ‘Se a rúa da Cruz chámasele “a gran arteria amilíca e etílica de Lugo”, a *antiga* praza do Campo é considerada como “o grán foro tabernario lugúes” DEC, 11. **2.** Propio de tempos ou épocas pasadas: ‘E tamén moitas armas *antigas*: mosquetes, arcabuces, trabucos, espadas, floretes’ LUS, 141. **3.** [Dito do tempo] pasado, especialmente afastado: ‘En tempos *antigos*, había moitos que iban á terra con tódalas alfaías que tiñan’ TER, 244. // *s.m.pl.* **4.** Persoas que viviron noutro tempo: ‘Pensará que a Terra está quieta ou parada no espacio, qui é o Sol i as estrelas os que se moven, como crían os *antigos*’ TER, 80. **De antigo** *loc. adv.*, desde hai moitos anos: ‘Atopámonos de casual na Ferreiría, cas Marcial, chamada *de antigo* o Pacio da Condese’ TER, 100. Tm. **antergo**.

antiparras *s.f.pl.* **LENTES**.

ANTISOCIAL *adx.* Contrario á orde social: ‘a violación do domicilio, o “allanamiento de morada” é o peor e máis *antisocial* de tódolos delitos’ TER, 45.

ANTOLÓXICA *adx.f.* Que consiste nunha antoloxía ou participa dos seus caracteres: ‘veu Seoane a Lugo , a participar na Mostra *Antolóxica* do Círculo de Bos Aires’ HIS, 92.

ANTONTE *adv.* No día inmediatamente anterior ó de onte: ‘A min, enterráronme *antonte* en Santiago de Compostela; mais outramente, viñen dar unha volta por iste camposanto, pois tiña de costume cando estaba vivo de vir esquí furgar nas tumbas...’ TER, 254.

***antoxo** (⇒ANTOLLO) *s.m.* Desexo caprichoso. ***Ó seu xeito i antoxo** *s*(⇒ó seu xeito e antollo), *loc. adv.*, segundo acostuma e segundo a libre vontade [da persoa que se trata]: ‘Quer mandar e dispoñer de todo, i a min non me podería mandar *ó seu xeito i antoxo*’ TER, 164.

antre *prep.* **ENTRE**.

ANTRO *s.m.* Lugar desagradable ou de mala reputación. **Antro de perdición** *loc.s.*, establecemento de dubidosa ou de mala reputación: ‘E citaron ó bon do crego, sin pensar en que era crego... ó Café Suizo... (...) / O bon do crego quedou arrepiado: / ¿Pra qué me trouxédes a iste *antro* de perdición?... Probe de min si chega a sabelo o señor bispo...’ CON, 40.

antroidada (⇔ENTROIDADA) *s.f.* Broma grotesca: ‘¿Qué che parez, Carrizo? / O Carrizo / Xa che dixen qui era unha *antroidada*. De eiquí non sai cousa boa. / O Píndaro / Pois eu estou moi ledó. Así xa sei que é o espiritismo’ PAU, 50.

antroido (⇔ENTROIDO) *s.m.* Período de tempo que comprende os tres días anteriores á Coresma: ‘Alegría e viño na xarra / dende o Nadal hastra o *Antroido*’ LUS, 26.

ANTROPOIDE *s.m.* Simio que polos seus caracteres morfolóxicos externos se asemella ó home: ‘E logo os seus brazos de *antropoide*, que, coas manxoiras, lle daban aire de gorila...’ CON, 67.

[**ANTROPÓLOGO**] *s.m.* Persoa especializada en antropoloxía: ‘Mais dunha vez penséi se o monstro non sería un home primitivo, único supervivente dunha caste xa desaparecida. E tentado estiven de lles escribir ós *antropólogos* pra que viñesen eiquí a eisaminalos seus restos, enterrados no camposanto da parroquia’ TER, 233.

[**ANUNCIAR**] *v.t.* Dar noticia ou aviso de: ‘Certa noite, na tertulia do sábado, don Segundo *anuncióunos* a todos que ó día seguinte iría candia o seu xenro á Cruña e que levaría un libro inédito pra imprentar aló’ CON, 102.

ANUNCIO *s.m.* **1.** Aviso mediante o que se pon en coñecemento público algunha cousa: ‘En chegando a Caracas, alquilamos un piso pra nosa oficiña na calle de Stalingrado. E puxen un *anuncio* no periódico de máis circulación da capital, co dibuxo dun alcipreste ó pé dun nicho: / “AGENCIA EL CIPRES. Se encarga de Operaciones resolutivas de toda clase, garantizando el perpetuo sigilo’ HIS, 74. **2.** Conxunto de palabras, signos e imaxes con que se dá a coñecer un produto comercial: ‘as pernas, nin moi grosas nin moi enxotas, parecían o dibuxo dun *anuncio* de medias’ TER, 330.

[***ánxel**] *s.m.* **ANXO.**

ANXO *s.m.* **1.** Ser celestial creado por Deus para o seu ministerio: ‘Cando era tempo seréo, a espuma azuada da lonxanía faguíame pensar na Goria. Os cumios dos montes parecían pintados por un *anxo*. Era de mel aquíl silencio’ LUS, 16. **2.** Figura que o representa [xeralmente un neno con ás]: ‘Abriuse a porta sin que il a tocara, renchendo moito, moito... Os *anxeliños* do altare saíron voando por toda a eirexa, e voaban ó mesmo tempo que cantaban’ LUS, 136. Tm. ***ánxel**.

AÑO *s.m.* Cría da ovella que non pasa dun ano: ‘A carne de *año* ou de cabrito tan soio se proba nas festas, coa tarxa ou torta de pantrigo’ LUS, 21.

AO *contrac.* **Ó.**

APAGAR *v.t.* **1.** Extinguir a luz ou o lume: ‘Acende i-*apaga* o foco moitas veces seguidas’ PAU, 65. // *v.p.* **2.** Deixar de haber luz ou lume: ‘Naquil mesmo intre *apagóuse* a luz. Fundíronse os plomos’ CON, 22. Tm. **apagare.**

apagare *v.t.* **APAGAR.**

[***apaixoadá**] (⇒APAIXONADA) *adx.f.* Que expresa paixón ou entusiasmo: ‘E viñeron logo as *apaixoadas* leuturas da anguriada poesía de Rosalía’ TER, 65.

APALABRAR *v.t.* Facer un trato de palabra: ‘Son o Paxarón de Corbelle, que veño de Táboga, de *apalabrar* unhas xuvencas’ TER, 148.

apalpadas, as (⇔APALPADAS, ÁS) *loc.adv.* Guiándose polo tacto: ‘Baixóu [a Faísca] media dispida, alumándose con mistos. E despóis baixou a Filomena. Ista baixara ás escuras i *as apalpadas*, tamén dispida. Nin unha nin outra tan siquer se puxera as zocas’ TER, 280.

[APALPAR] *v.t.* PALPAR.

APAÑAR *v.t.* **1.** Recoller un froito [da terra ou das plantas]: ‘Faguía todo o labor de fora. Preparaba o manturio dos ranchos e dos cochos da ceba; sachaba o horto, sin nunca se doer do seu corpo; *apañaba* a verdura; estraba as cortes...’ TER, 106. **2.** Recoller ou coller unha cousa do chan: ‘Tiña que secala roupa. Púxenme a *apañar* garabullos i a cortar uces e felgos secos’ TER, 218. **3.** Coller, pillar: ‘I os dous *apañaban* borborotos de vermes co coitelo e imbábanos’ TER, 302. **4.** Agarrar, coller unha enfermidade: ‘E tiña moito medo dos microbios. O Ferrete decía dil que sempre collía os picaportes cun pano, por medo de *apañar* algunha enfermidade’ TER, 239. **5. fig.** Conseguir, obter, lograr [algunha cousa]: ‘Ti, vaite pra Lugo e non volvas deica o outro día. Ninguén sospeitará nada... *Apañá* tódolos cartos que podías. Lévoos pensado de fai moito tempo’ TER, 288.

APARADOR *s.m.* Moble para gardar a vaixela e, en xeral, todo o relativo ó servizo de comedor: ‘Entróu unha rapaciña morena candia a dona. Foise ó *aparador* e sacóu o mantel i a vaixela’ TER, 267.

aparato *s.m.* APARELLO.

aparcería (⇔PARCERÍA) *s.f.* Contrato polo que o propietario de terras ou dun negocio cede a súa explotación a outra persoa e recibe en compensación unha parte proporcional dos produtos ou beneficios: ‘Antón propoñíalle a seu compañeiro que mercaran unha serrería que se vendía na Puebla. Pedro decíalle que era millor coller en *aparcería* o Muíño de Moscán. Faríanse ricos en poucos anos’ LUS, 97.

APARECER *v.i.* **1.** Presentarse, facer acto de presenza [nun lugar]: ‘eu estaba léndo a esquila no único diario da cidade, sentado nunha mesa do Verruga ás doce da mañá, chiscando un chato. (...) Decontado *apareceron* outros bebedores’ DEC, 16. **2.** Pórse á vista: ‘*Aparecéu* o pazo sobor dun outeiro’ LUS, 85. **3.** Dar unha cousa as primeiras mostras da súa existencia: ‘Dous irmaos du parto, ós trinta anos, poño por caso... *Aparecéulle* a un diles unha úlcera de duodeno’ TER, 320. **4.** Ser atopado: ‘Era un xateiro da terra de Lemos. Mais inantes matárono dunha perdigonada no bandullo... E non *aparecéu* a súa testa por ningures’ TER, 215. **5.** Figurar: ‘Unha foto do conferenciante e máis eu. Mais eu *aparecía* nela con unha grandísima xoroba’ CON, 116. **6.** Poñerse á vista dunha determinada maneira, ofrecer certo aspecto: ‘Os curutos dos montes *aparecían* envoltos en farrapos de brétema’ TER, 85 // *v.p.* **7.** Presentarse un aparecido ou unha aparición: ‘Tamén eiquí hai ben meigallos e toda crás de aparecidos. Sin ir máis lonxe, o dez de agosto *aparecéuselle* unha pantasma a un carabiniro que volvía de Estepona con permiso, mesmo mesmo na porta do Camposanto, por detrás da verxa’ CON, 20.

APARECIDO –A *s.* Espectro dun defunto: ‘Xa nunca volvín soñar con *aparecidos*’ LUS, 66.

[**APARELLAR**¹] *v.t.* Pór os aparellos a unha cabalaría: ‘Unha tarde de maio, *aparelléi* a besta e funo visitar’ TER, 195.

[**aparellar**²] (⇔EMPARELLAR) *v.i.* Estar en harmonía ou relación [unha cousa con outra]: ‘O seu pasado está *aparellado* co presente. Non se foi, senón que ficóu acobillado’ TER, 79.

[**APARELLO**] *s.m.* **1.** Utensilio disposto para unha función determinada: ‘Leve o termómetro, se fai o favor, i o *aparato* da tensión’ TER, 133. **2.** Conxunto de pezas que se lle poñen a unha cabalaría para montala ou cargala: ‘Víanse algúas tendas con escaparates sin vidros, onde se espuñan *aparells* de bestas, liames, nasas pra pescar, quinqués e candiles de metal e de folla de lata’ TER, 238. Tm. **aparato**.

APARICIÓN *s.f.* Acción e efecto de aparecer: ‘A relación –dixen – antre o soño i o que acontecéu, está marcada pola *aparición* do home do antifaz’ TER, 178.

[**APARTAR**] *v.t.* **1.** Separar ou retirar: ‘A palanca que il tiña –dixo – é para *adepartalo* chanto’ TER, 224. **2.** Excluír ou deixar fóra: ‘hastra que o patrón lles fixo un documento en Sarria, polo que quedaban donos de Grandal e *apartaba* á filla con diñeiro’ TER, 287. **4.** [Co substantivo *ollos*] deixar de mirar: ‘eu tiña chantádolos ollos naquila frecha. Queríaos *adepartar* dila, mais non podía’ TER, 315. // *v.p.* **5.** Moverse para un lado de modo que quede espazo libre: ‘Que *se adeparten* todos, pois non quero esmagar a ninguén’ LUS, 69. **6.** Afastarse ou marcharse: ‘Algunhas veces púñanselle diante. Entón, o capador guindáballes un coio. E batíalles. Os lobos *desapartábanse*’ LUS, 41. Tm. **adepartar**, **desapartar**.

APAZUGAR *v.t.* Acalmar, tranquilizar, poñer en calma: ‘E berraba: “ ¡Valéideme, que me persigue un xigante ca espada despida!”’. Levounos moito traballo *apazugalo*’ HIS, 29.

[**APEARSE**] *v.p.* Baixar dun vehículo: ‘*Apeóuse* un rapaz dunha bicicleta e díxome: / Ai, don Gasparo... Boas tardes... Veño de Laiosa e tráíolle unha razón’ TER, 297.

APEDRAR *v.t., v.i.* Estragar, derramar, botar a perder: ‘Derramar val tanto como *apedrar*, botar a perder’ LUS, 24.

[**APEGAR**] *v.t. e v.p.* **PEGAR**.

[**APELIDO**] *s.m.* Nome de familia co que se distinguen as persoas e que se transmite de pais a fillos: ‘Eilí estaban os seus nomes escritos, cos seus *apelidos*: / Duquesa de Walford, 1888 / Duque de Manzanares, 1890 / Marquesa de Blodin-Terry, 1877’ CON, 27. Tm. ***apellido**.

*apellido *s.m.* **APELIDO**.

APENAS *adv.* Case non, escasamente: ‘Ise don Casto morréu dun cáncer na gorxa. Mesmamente se valeiróu dunha hemorraxia. Fai tres días, aínda andaba de pé. *Apenas* se lle entendía xa o que falaba dende algún tempo’ CON, 98.

[***apeonar**] ($\Rightarrow$ CORRICAR) *v.i.* [Dito da perdiz] andar a pé e aceleradamente: ‘Serpean polas encostas camiños que parez que van ás nubes; *apeonan* unhas perdices por unha chousa’ TER, 51.

APERTA *s.f.* Acción de cingirse ou rodearse dúas persoas cos brazos en sinal de cariño ou amizade: ‘Arxemiro non dixo nada, mais sorriu moi ledó. Dínlle unha forte *aperta*’ LUS, 56. Tm. ***apreta**.

[**APERTAR**] *v.t.* **1.** Acelerar a marcha: ‘Chegar, chegaría. Un lostrego, outro lostrego. *Apretéi* o paso’ HIS, 166. // *v.i.* **2.** Exercer forza ou presión [sobre algo]: ‘Case palpexando boteille as mans á gorxa e *apertei* todo o forte que puiden’ HIS, 105. **3.** Ser forte e intenso: ‘*Apretaba* a calor’ HIS, 140. **4.** Pór en dificultades ou apuros: ‘E din que Dios *aperta*, mais non oufega’ TER, 48. Tm. ***apretar**.

[**APESTAR**] *v.i.* Cheirar moi mal: ‘teñen que fumar a fúrria, tabaco do país que *apesta*’ LUS, 22.

APETITO *s.m.* Gana de comer: ‘Xa tiñan a cea preparada, mais don Ramilo foise pra a súa casa, decindo que non tiña *apetito*’ LUS, 105.

APICULTURA *s.f.* Arte e técnica de criar abellas para obter mel e cera: ‘Algús rapaces do sexto asistían ás crases de *Apicultura* que daba na Diputación o crego das abellas, un cura de Chantada de moita sona en Lugo por sere o home máis entendido en abellas de toda a provincia’ CON, 40.

[**apiñotar**] ($\Leftrightarrow$ APIÑAR) *v.t.* e *v.p.* Encher ou encherse formando un conxunto moi compacto: ‘Tódalas álbores estaban *apiñotadas* de frol. Daría groria ver aquíl horto no outono, todo encheito de froito’ LUS, 139.

[***aplantillar**] *v.i.* **LISCAR**.

[**APLAUDIR**] *v.i.* Bater as palmas como sinal de entusiasmo ou aprobación: ‘Brindaron polo Rei dos Xamós dous peritos agrícolas, tres veterinarios, dous médicos, dous abogados, catro mestres de escola. *Aplaudiron* os de Láncara os de Páramo, os de Paradela’ HIS, 71.

[**APLAUSO**] *s.m.* Acción de aplaudir: ‘Il erguérase para contestar ós moitos *aplausos*’ HIS, 71. Tm. ***aprauso**.

APLICACIÓN *s.f.* Acción e resultado de aplicar: ‘Soupen a data da primeira bicicleta que correra po-la villa e tamén do primeiro automóvil, así coma cando se formara o primeiro coro enxebre con gaiteiros. E tamén a primeira *aplicación* das sulfamidas e da penicilina’ CON, 127.

APLICADO *adx.m.* Que se aplica no estudo: ‘O Birollo’, que era birollo, o que se dí, era un estudante de primeiro de Dereito, moi *aplicado*. Mais tiña un defecto: o seu soño tan pesado’ HIS, 88. Tm. ***apricado**.

APLICAR *v.t.* **1.** Empregar, administrar ou pór en práctica [para un determinado fin]: ‘Eu fun o primeiro que *apriquéi* eiquí as sulfamidas, a penicilina i a estreptomicina, adiantándome ós meus colegas dos pueblos veciños’ TER, 38. **2.** Facer que algo recaia sobre alguén: ‘Andaba por alí rondando un de ises que chaman “activistas” do B.B. Saíu o Chumbito co seu chintófano pola ventá, e dun chumbazo ripoulle o chapeo da testa e logo volveulle *aplica-lo* soplete... (...) / Cheiraba a carne torrada!...’ HIS, 77. // *v.p.* **3.** Esforzarse, pór interese e esforzo [nun traballo ou actividade]: ‘Sí, señora, sí –decía o Toño–. Heime de *apricar* [no estudo], pra tela contenta’ TER, 104. Tm. ***apricar**.

[**APOCALÍPTICO**] *adx.m. fig.* Terrorífico, espantoso: ‘Mais hoxe o pesimismo é unánime. E ten que ser, porque inda temos diante dos ollos acontecementos *apocalípticos*’ TER, 63.

apodrecer¹ (⇔APODRENTAR) *v.t.* **1. fig.** Facer que algo se poña podre: ‘Parecíame que toda a xente era feliz menos eu. Un xordo resentemento *apodrecíame* os miolos’ LUS, 62.

apodrecer² (⇔PODRECER) *v.i.* **1.** [Referido a unha materia orgánica] descomporse pola acción de bacterias, fungos ou outro microorganismos: ‘En morrendo ún, acabóuse todo. Non hai paxaro laión nin tales carneiros. Imos prá terra e alí *apodrecemos*’ CON, 67. **2.** Estar encerrado [no cárcere]: ‘Pois iles deberon *apodrecer* na cárcel –dixen eu– e ti botar dous anos tamén, por non decir nada á Xusticia’ TER, 292. TER, 288. **Apodrecerlle o sangue** (a alguén) → SANGUE.

[**APOIAR**] *v.i.* Estar posta unha cousa sobre outra de modo que recaia nesta o peso ou a presión: ‘A señora da casa, que levaba dous meses de casada, estaba de pé, medio *apoiada* nunha xámboa de cheminea’ CON, 61.

APOÑER *v.t.* **1.** Atribuír a responsabilidade dunha acción: ‘Perdidiño son... Todos *apoñeránme* a min a morte da miña muller, empezando polos meus cuñados’ TER, 205. // *v.p.* **2.** Arrepoñerse, enfrontarse a unha persoa resisitíndose a facer o que manda: ‘O Raúle *apúxoselle* un día cunha fouce ó Furelo’ HIS, 11. Tm. **APOR**¹.

[**APOR**¹] *v.t.* **APOÑER**¹.

[**apor**²] *v.t. e v.p.* **PÓR**.

APOSTA *s.f.* Pacto entre varias persoas que afirman cousas diferentes, segundo o cal gañará a cantidade de diñeiro ou a cousa apostada aquela que estea no certo: ‘Queda a *aposta* feita... O que se raxe, léveme o demo, é un capado. Eiquí están os meus vinte pesos, depositados na mao do mozo’ TER, 246.

[**APOSTAR**] *v.t.* **1.** Facer apostas: ‘e deixaron os cartos *apostados* na mao do mozo’ TER, 247. // *v.i. e v.p.* **2.** Situar-se nun lugar esperando e axexando: ‘Nas torres da eirexa, nas das campás e na do tesouro, estaría *apostado* don Francisco cos trinta homes. Il na torre do Tesouro con vinte; os outros dez baixo o mando do millor cazador, Cilistro da Eirela, na das campás. Á voz de ¡Fuego! dispararían todos’ LUS, 157.

[***aposto**] *adx.m.* **GARRIDO**.

apousado –a (⇔PAUSADO –A) *adx.* Repousado, lento ou calmoso: ‘Istes nomes, no falar *apousado* do tío, soaban ó mesmo tempo a romance antigo i a intimidade’ TER, 31.

apousar *v.t.e v.p.* **POUSAR.**

apouso (⇔POUSO) *s.m.* Calma e tranquilidade: ‘Moito me folgo de que hoxe nos xuntaramos eiquí us cantos galegos pra falar con moito siso i *apouso* de cousas que tanto nos intresan a todos’ TER, 68.

[***aprauso**] *s.m.* **APLAUSO.**

APRECIAR *v.t.* **1.** Percibir a través dos sentidos ou da intelixencia [unha cousa, característica ou calidade]: ‘A temperatura era a normal, i a presión dous grados máis dos que correspondía á idade daquela señora. *Apreciéi* síntomas do comenzo dunha gastritis’ TER, 139. **2.** Valorar, recoñecer o mérito: ‘Dende logo, que pra *apreciar* o que un home val, ten que morrere’ TER, 250.

APREIXAR *v.t.* **1.** Coller, agarrar [algunha cousa]: ‘E vin unha mao grande e negra i a sombra dun viril na parede. Aquila mao *apreixaba* o viril polo pe... E logo, todo desaparecéu’ TER, 308. **2. fig.** Abarcar, incluír ou facer que quede dentro dos seus límites: ‘Atinóu [Castelao] a *apreixar*, nas súas prosas e nos seus dibuxos, a Galicia real de onte e de hoxe’ TER, 72.

APRENDER *v.t.* Adquirir o coñecemento [de algo]: ‘Has de *aprender* a Doutriña; poñerte ben en cuentas e na escritura; entendido que has de saber pe a pa a Historia Sagrada’ TER, 103. Tm. **adeprender, aprendere.**

aprendere *v.t.* **APRENDER.**

apresa (⇔Á PRÉSA) *loc. adv.* **presa.**

[**apresentar**] *v.t.* **PRESENTAR.**

***apreta** *s.f.* **APERTA.**

[***apretar**] *v.t. e v.i.* **APERTAR.**

***apricado** *adx.m.* **APLICADO.**

***apricar** *v.t. e v.p.* **APLICAR.**

[**APROBAR**] *v.t.* Superar, conseguir a cualificación de apto: ‘Eu estaba desexando deixar Santiago. Era polos derradeiros días do mes de maio. *Aprobara* con moi boas notas o curso preparatorio de Dereito’ LUS, 83.

apropensa *adx.f.* **PROPENSO.**

APROPIADO *adx.m.* Adecuado, que vai ben para o que se pretende: ‘un cepillo non é instrumento *apropiado* pra se sacar ún a vida’ CON, 111.

APROVEITADO *s.m.* O que sabe sacarlle proveito ás cousas: ‘O Demo –penséi– aproveita a punta do rabo pra se afeitar’. O Demo é un *aproveitado*’ CON, 117.

APROVEITAR *v.t.* Sacar proveito ou utilidade [a algo]: ‘Auga nas casas, auga pra regalar fincas, auga pra os nosos corpos... *Aproveitala* auga que a Natureza nos dúu... Galicia é un país ricaz, empezando pola iauga’ TER, 34.

[**APUNTAR**] *v.t.* **1.** Anotar, tomar nota por escrito: ‘Un dos rapaces dira unha conferencia nunha aula do centro. Levaba todo *apuntadiño* en tiras de papel’ CON, 40. // *v.i.* **2.** Colocar unha arma na dirección do obxectivo que se quere alcanzar: ‘os outros entraron diante con escopetas *apuntando* pra dentro’ LUS, 113. **3.** Sinalar [unha persoa determinada]: ‘O señor cadeirádego *apuntóulle* co dedo índice, berrando: / –¡Vade retro, maldito!’ CON, 38.

*apunte (⇒APUNTAMENTO) *s.m.* **1.** Nota escrita: ‘I agora voulle a lér o único *apunte* do borrador, que teño gardado no caixón da mesa do meu coarto’ LUS, 144. // *pl.* **2.** Notas que os alumnos toman nas aulas sobre as explicacións do profesor: ‘Trai tódolos libros i *apuntes*. Eiquí podes chapalo que queiras, hastra enodiala cultura’ TER, 30.

[**APURADO**] *adx.m.* Que ten dificultades ou apuros: ‘Xuraría, Dios me perdoe, que il fora o que arroubara o viril. A cousa estaba ben crara pra min... Il veríase moi *apuradiño*. Correría perigo de morte, e faríalle a Dios promesa de restituir o viril’ TER, 315.

AQUEL, AQUELA, AQUILO *dem.* **1.** Designa o que física ou mentalmente está lonxe da persoa que fala e da persoa coa que se fala [no espazo ou no tempo]: ‘Eu xogara *aquela* mesma tarde con *aquel* señor no antigo Lugo-Bar. Xogara ó tute e perdera. Era un dos poucos señores que por *aquelas* datas usaba patillas ben longas’ HIS, 165. **2.** [En oposición a *este* e con referencia a termos mencionados no discurso] designa o que foi mencionado en primeiro lugar: ‘Queríalles moito ó cadelo i ó gato; cecáis máis a iste que a *aquíl*. Aloumiñaba e carexaba a entramos, i entramos andaban á puxa a quen maila quixera. I a patrona falaba con iles coma se foran dous cristianos’ TER, 108. **3.** Fai referencia a algo que se mencionou antes, pero non inmediatamente: ‘E ouvíuse un berro estarrecedor, como ninguén ouvira nunca na súa vida. Non era un berro. Mais ben... Como vinte touros xuntos que bruasen a un mesmo tempo. (...) Sentíu ese berro un señor de Lugo, catedrático il do Instituto, e dixo, ao chegar a Lugo, que xuraría que procedía dunha besta antediluviana. Quizaves de un brontosauro. O cabalo do señor cura de Marei pegou un brinco e foi parar medio kilómetro mais alá da casa reitoral. ¿E o xastre? Pois fóiselle a fala por tres días, co medo que colleu, por *aquel* berro tremendísimo’ HIS, 87. **4.** [En xénero neutro] fai referencia a algo consabido pero que non se desexa mencionar: ‘Que non, que é unha egua... Como había pouca lus cando o eisaminéi, paséille a lus dun foco por toda a barriga; e non tiña *aquelo*...’ CON, 32. **5.** [Precedido da preposición *dende* e na forma feminina] aquel momento ou aquela ocasión: ‘¿O pensamento dos carpinteiros pasou a min, e de min á patrona?... Puido que pasase á patrona, e da patrona a min. *Dende aquila* sempre tiven a dúbida de si eu recibiría o pensamento de outros e comunicaría o seu sin mediá-la fala’ TER, 78. **Aquilo de loc.pron.**, presenta ou sinala o que vai ser mencionado textualmente: ‘Eu lembréi *aquilo de* «la terrible cordura de un idiota», de Antonio Machado’ TER, 244.

Con aquilo de ($\Leftrightarrow$ con aquilo de) *loc.prep.*, co motivo de ou por causa de: ‘O Xan de Pascasio conocino eu casamente de casual. Tróugome un bon regalo de Caracas, do meu amigo Bieito de Freitas. *Con aquilo do* regalo axiña intimamos e nos atutamos. Entramos vivíamos daquela na Cruña’ HIS, 101. Tm. **aquil / aquíl, aquila, aquilo.**

AQUÉN *s.m.* O mundo ou a vida terrea: ‘Poixa que dimos unha paseada polo Alén, voltemos pró “*Aquén*” TER, 83.

AQUÍ *adv.* **1.** Neste lugar [indica de modo preciso o lugar onde se atopa o que fala]: ‘Levóume don Ramón a un coarto pequeno onde había unha camilla pra braseiro (...) / – *Eiquí* –dixo– paso moitas horadas nos meses de invernia. Traime a criada un braseiro, i *equí* xanto, ceo, leo, escribo e fago contas’ TER, 140. **2.** A este lugar: ‘Lucrecia/ Pois ben mirado é unha disgracia que se morra a meiga. / Epifáneo / Abofé que o sinto, coma me chamo Efifáneo. / Lucrecia / *Eiquí* chegaban moitos forasteiros, a consultar co-a meiga, que deixaban moi bos pesos’ PAU, 23. **3.** Indica o momento ou unha situación ou punto actuais: ‘A liberdade de todos é liberdade de cada un. Chegando *eiquí*, o altruismo ven de seu’ TER, 56. **4.** Sinala unha persoa ou cousa que está á vista, identificándoa: ‘*Eiquí* tedes a don Segundo Frores, que leva gañadas vinte copas no tiro de pichón’ CON, 57. **Daquí pra aló / deiquí pra alí / deiquí pra acolá** ($\Leftrightarrow$ de aquí para aló / de aquí para alí / de aquí para acolá) *loc.adv.*, dunha parte a outra: ‘Iba *daquí pra aló* buscando o que non atopaba en ningures: a calma do esprito. Que sei eu as terras que vín!’ LUS, 62 / ‘I eu miraba *deiquí pra alí* coma un papón’ TER, 323 / ‘andivo todo o día *deiquí pra acolá* faguendo encargos’ TER, 279. **Deiquí** ($\Leftrightarrow$ de aquí) *loc.adv.*, deste lugar: ‘A muller é *deiquí*, e de cando en cando ven dar unha volta no seu coche’ TER, 52. **Deiquí a**, ($\Leftrightarrow$ de aquí a) *loc.prep.*, indica o punto de partida ata un límite [no tempo ou no espazo]: ‘*Deiquí* á Pobra inda hai unha boa tiradiña’ TER, 206. / ‘*Deiquí* a poucos anos retirareime’ TER, 37. **De eiquí endiante** ($\Leftrightarrow$ de aquí en diante) *loc. prep.*, a partir deste momento: ‘Debíache dar vergonza beber tanto como bebes. Por eso sufres alucinaciós, e se sigues polo mesmo camiño non hai máis remedio que internarte no manicomio. Pásalle o mesmo a moitos alcoholizados... *De eiquí endiante* non quero que bebas máis cá dous vasiños contados polo xantar e outros dous pola cea...’ HIS, 97. Tm. **aiquí, eiquí / eiqui, equí.**

ár ($\Leftrightarrow$ AR) *s.m.* **AIRE.**

[**arabuñar**] *v.t.* Erro por **arrabuñar**.

ARADO *s.m.* Instrumento agrícola para abrir regos na terra co fin de acondicionala para a semente, formado por unha rella que se finca na terra, un temón que se suxeita ós animais e unha rabela por onde se empuña: ‘Outra, que todos o enganarían i o estafarían. Arroubaríanlle os *arados*, poño por caso, e non se decataría. É un home sin vontade pra nada’ TER, 165.

ARADURA *s.f.* Acción de arar: ‘Esfender. Fender a terra. Primeira *aradura* cando a terra leva tempo sin labrar’ LUS, 164.

aragana *s.f.* **ARGANA.**

[**ARANDO**] *s.m.* Froito en baga da arandeira, comestible, pequeno, negro ou azulado e de sabor agri doce: ‘polo outono [cóllese] os *arandos*, que son as uvas bravas, i os doirados e roxos froitos dos hérbedos’ LUS, 21.

ARAÑA *s.f.* **1.** Arácnido que presenta oito patas, na boca un par de uñas velenosas e outro de palpos ou apéndices e no extremo do abdome órganos produtores de seda coa que elabora unha especie de rede para atrapar as súas presas: ‘¿Qué animal sería aquí? Parecía que tiña algo de *araña* i algo de ourizo cacho’ TER, 121. **2.** Lámpada de teito de cristal con varios brazos: ‘Pendurando do teito, enriba da mesa, unha “*araña*” de moitos brazos’ TER, 130.

ARAR *v.t.* Traballar a terra removéndoa e facendo sucos co arado: ‘Mais il era un labrego que tiña que traballar a terra, señor mio... / Cuasemente sinto vergonza de che decire que deixara que a súa muller *arase* por il’ HIS, 140.

ARAUCHARIA *s.f.* Árbore da familia das abietáceas (*Araucaria sp.*), con pólas horizontais cubertas de follas verticiladas, rixidas e sempre verdes, que forman unha copa cónica e espesa, flores dioicas pouco visible e froito drupáceo: ‘Eu admiraba moito as grandes froles dos magnolios i as súas follas tan limpas e tan lustradas, e tamén unha *araucaria*, que eu lle chamaba o albre esqueleto’ LUS, 80.

ÁRBORE *s.* Planta de tronco leñoso que se ramifica a unha certa altura formando unha copa máis ou menos característica para cada especie: ‘Unha vez xuntáronse os mozos da aldea, collérona [á Subela] i atárona despida a un *árbore*’ LUS, 127. ***Álbore xenealóxica**, (⇒*árbore xenealóxica*) *loc.s.*, representación gráfica en forma de *árbore* na que figuran os membros, vivos ou xa falecidos, dunha familia: ‘Enriba dunha gran mesa de pes de tesoura, moi antiga, vese un pergameo cunha *álbore xenealóxica* con moitos dibuxos en cores’ TER, 131. ***Albre esqueleto** (⇒*árbore esqueleto*) *loc.s.*, *araucaria*: ‘Eu admiraba moito as grandes froles dos magnolios i as súas follas tan limpas e tan lustradas, e tamén unha *araucaria*, que eu lle chamaba o *albre esqueleto*’ LUS, 80. Tm. ***álbore**, ***albre**, **arbre**.

[**arboreda**] (⇔**ARBOREDO** *s.m.*) *s.f.* **1.** Lugar poboado de árbores: ‘Espalladas polo val vense as aldeas de Lama, Barreiros, Carralcova e Dontide, i albíscase o fermoso pazo de Don Piñor, antiga cas dos condes de Campomanes, sobor do río Cabe. Prados i *arboresas* de choplos i amieiros’ TER, 49. **2.** Conxunto de árbores: ‘A casa de Padorna estaba nun fondal, cinguida toda ila polo *alborado* do horto, de moitas pereiras, mazairas e cerdeiras grandismas’ TER, 264. Tm. ***alborado**, ***alboreda**, ***alborado**.

[**arbre**] *s.* **ÁRBORE**.

ARCA *s.f.* Caixa grande de madeira, de base rectangular, con tapa superior xeralmente plana: ‘O Grilo foi batir co coche fúnebre e puxo entramas maos no cristal, ó tempo que lle falaba... ó ataúde en forma de *arca* e de color caoba’ HIS, 44.

[**ARCABUZ**] *s.m.* Antiga arma de fogo, co canón de ferro e caixa de madeira, semellante ó fusil: ‘moitas armas antigas: mosquetes, *arcabuces*, trabucos, espadas, floretes’ LUS, 141.

[**ARCAÍSMO**] *s.m.* Palabra ou expresión antiga, cunha forma ou un significado que resultan anticuados en relación cun momento determinado: ‘é moi enxebre [o galego falado no Caurel], espallado de lediciosos *arcaísmos*’ LUS, 24.

[**ARCEA**] *s.f.* Ave limícola (*Scolopax rusticola*) de pequeno tamaño, co lombo e ás pardas, ventre branco, pescozo e patas curtas e peteiro longo e recto, que vive en terreos húmidos: ‘Tamén hai *arceas* e labancos, e moitos parrulos bravos na lagoa da Seara’ LUS, 18.

***archiduque** (⇒ARQUIDUQUE) *s.m.* Persoa co título de nobreza superior á de duque: ‘Craro é que se refería ás parexas dos beilantes. Eilí estaban os seus nomes escritos, cos seus apelidos... (...) / *Archiduque* Fernando de Estiria, 1919’ CON, 27.

ARCIPRESTE *s.m.* Sacerdote que, nomeado polo bispo, ten certas atribucións sobre os cregos e igrexas dun teritorio determinado: ‘Sinto non ter eiquí o caderno onde escribín a historia do tesouro da torre. Deixeillo, fará tres semás, ó *arcipreste* de Forxán’ LUS, 142.

ARCO *s.m.* Elemento arquitectónico construtivo e de sostén que, mediante o uso de formas curvas, cobre un espazo entre dous puntos fixos: ‘A parte outa [da eirexa] estaba derrubada dende faguía moitos anos. O *arco* da entrada xa non tiña porta. A bóveda viñérase abaixo’ LUS, 134. **Arco da vella** *loc.s.*, fenómeno meteorolóxico consistente na aparición de arcos de cores producidos pola refracción e reflexión das raiolas do sol nas pingas de chuvia: ‘O viril estaba nunha vitrina, enriba da cómoda dos ornamentos, e batíalle o sol da tardiña baixa, que entraba por unha ventaiña moi estreita. Todo il raiolaba cas cores do *arco da vella*’ TER, 307.

[**ARDENTE**] *adx.* Cheo de ardor ou paixón: ‘Endexamáis sentín falas tan *ardentes* como as vosas. Ademáis de guerreiro, sodes tamén trovador?’ LUS, 154. // *s.m.* **2.** Vara seca de uz que se empregaba para alumar: ‘Inda hai casas que se alumna cos “*ardentes*”, ou pitelos de uz espetados nas paredes’ TER, 43.

ARDENTÍA *s.f.* Brillo ou resplandor: ‘O ceo enteiro parecíame unha festa de lus e de beleza; toda a vasta *ardentía* das estrelas me locía na ialma’ LUS, 58.

ARDER *v.i.* **1.** Estar acendido ou queimándose: ‘*Ardía* un bon lume de leña de bidueira’ CON, 28. **2.** Ter moita sede: ‘Traguédeme o porrón que eu *ardio*’ TER, 263. **3.** Recibir exceso de sol ou calor: ‘E xa o creo –decía o caseiro– que *ardeu* [o viño] ben todo o vrau i é feito con uva escolmada por mín’ HIS, 25.

[**ARDOR**] *s.m.* Sensación de calor [nalgunha parte do corpo, especialmente no estómago]: ‘Asuras. *Ardores* que dá a sede’ LUS, 163.

AREA / aréa *s.f.* Substancia en forma de partículas granulosas de natureza mineral: ‘O vento asopraba con carraxe lombando as álbores. Antre a *area*, voaban milleiros de follas dos pradairos e tilos’ TER, 170. Tm. **areia**.

areia *s.f.* **AREA**.

ARELA *s.f.* Desexo moi forte: ‘Todos os labregos sentían fortes *arelas* de se vengare, pois os franceses habían arroubado en totalas casas i esforzaran máis de vinte mozas’ LUS, 82.

ARELANTE *adx.* Que desexa ou anhela intensamente: ‘Atinóu a apreixar, nas súas prosas e nos seus debuxos, a Galicia real de onte e hoxe, *arelante* e dramática’ TER, 72.

ARESTORA *adv.* Agora, neste momento: ‘¿Quénes son as tres meirandes figuras da nosa literatura de *arestora*? / Cilistro.– Aventuro a respostar por todos... Rosalía, Castelao e Otero Pedrayo’ TER, 72.

ARGALLADA *s.f.* Historia ou invención para enganar ou complicar: ‘¿E qué di vostede agora, faga o favor, don Gumersindo? / Gumersindo.– Pois que todo foi unha bonita *argallada* de vostede favorecida pola casualidade’ TER, 76. Tm. **ARGALLO**.

ARGALLAR *v.t.* 1. Tramar, inventar mentiras e enredos para confundir e enganar: ‘I-o castizo do escribano, tan teso co-a súa carteria, que *argallou* toda ista antroidada por ganar mil réas’ PAU, 65. // *v.i.* 2. Andar, remexer, furgar [nunha cousa]: ‘A gaveta estaba pechada; mais ó *argallar* alí Enrique, desfondouse a pechadura’ LUS, 91.

ARGALLEIRO *adx.m.* Que con mentiras ou trampas procura enganar: ‘Cando morre unha meiga ou un escribano *argalleiro*, según din os libros antigos, sal pra a Terra a banda de música do Inferno’ PAU, 61.

ARGALLO *s.m.* **ARGALLADA**.

ARGANA *s.f.* Espiña de peixe: ‘Espetáraselle unha *argana* de troita na gorxa’ PAU, 24. Tm. **aragana**.

ARGUEIRO *s.m.* Pequena cantidade: ‘O que hai é o que se chama unha telepatía i outro fenómeno raro, cahamado premonición. E disto nada máis que un pouquichiño: unha fronza, un *argueiro*’ TER, 316.

ARISTOCRACIA *s.f.* Clase social formada por persoa con títulos nobiliarios: ‘Tiña alí un tío casado cunha dama da *aristocracia* francesa’ TER, 183.

[ARISTÓCRATA] *s.m.* Persoa que pertence á aristocracia: ‘Il foi o que fixo que se foran a París, decíndolles que alí os *aristócratas* españoles tiñan o que querían en custión de mulleres’ CON, 52.

[arlotía] (⇔TRAVESURA) *s.f.* Acción indevida, perigosa ou molesta pero de pouca importancia e ás veces enxeñosa [especialmente feita por nenos ou rapaces]: ‘Mais [o Toño] era listo coma o lume e sempre andaba a matinar *arlotías*’ TER, 100.

ARMA *s.f.* 1. Instrumento ou dispositivo que serve para atacar ou defenderse: ‘Eu, que non collín unha *arma* na mao, nin forméi ningunha tropa’ TER, 321. 2. Cada unha das seccións en que se divide un exército: ‘O retratado era o comandante da *arma* de Artillería’ HIS, 37.

***Arma de fogo** (⇔arma de fogo) *loc.s.*, a que dispara un proxectil por medio da explosión da pólvora: ‘Si me atopara dormido machacárame a testa con un martelo.

Tamén traería *armas de fuego*. Sentín que me entraba o frío do medo no corpo...' HIS, 129. **Presentar armas** *loc.v.*, colocárense os soldados dunha formación firmes e co fusil sostido diante do peito en sinal de respecto a algún personaxe: 'En canto ós soldados, todos *presentaban armas*, e cada un diles levaba un nabo espetado na baioneta' TER, 323.

ARMAR *v.t.* **1.** Proporcionar ou prover de armas: '*Armóu* a todos con escopetas, fusiles, trabucos e pistolas. Algús levaban, ademais, fouces que trogueran da casa' LUS, 157. **2.** Poñer unha trampa para cazar: 'O Toño estaba no horto, *armando* un terbello ós gorrifallos' TER, 112. **3.** Causar, producir: '*I-arkan* tal batifondo, que se lles sinte en tres légoas á redonda' PAU, 61. // *v.p.* **4.** Facerse, formarse: 'e logo *armouse* un nubeiro de fumo de xofre, e xa non puiden ver máis nada' PAU, 43.

ARMARIO *s.m.* Moble alto, con portas, estantes e caixóns, que serve para gardar roupa e outros obxectos: 'Si eu morrera d-un repente e abrisen o *armario* onde gardo a roupa, verían unha chaqueta c-un letreiroño, escrito á máquina' DEC, 9.

armonium (⇔HARMONIO) *s.m.* Órgano de reducidas dimensións, con forma exterior dun piano, con palletas libres accionadas por medio dun fol que se infla activándoo cos pés: 'No remate da plática preguntóu se antre os fieles había quen soupera tocá-lo *armonium*, pra acompañá-los cánticos dos fieles (...) / Levantóuse un dos estudantes e dixo que il sabía tocar ben o *armonium*' CON, 39.

ARO *s.m.* Liña curva que representa un círculo: 'Os bigotes de encarnado, cas guías pra enriba. Un *aro* en cada meixela. Unha estrela na fronte. Na punta das nachas... Non te rías...' HIS, 89.

ARPA *s.f.* Instrumento musical de corda, formado por un soporte triangular e unha serie de cordas, de distinta lonxitude, dispostas verticalmente: 'Doña Violante tocaba a *arpa*, e tiña a loira cabeleira solta' LUS, 155.

ARQUEOLOXÍA *s.f.* Ciencia que estuda os restos que nos legaron as civilizacións antigas: 'Pois estudia (...) prehistoria, etnografía, *arqueoloxía*; que eu ben o sei' TER, 243.

ARQUIVO *s.m.* Lugar ou moble destinado a gardar documentos: 'Na biblioteca, outra cheminea, ísta de marbre si mal non me acordo, i o *archivo* do pazo, qui é unha lacea ca porta de ferro. No *archivo* gárdanse as escrituras' TER, 131.

ARQUIVOLTA *s.f.* Conxunto de molduras que, ó longo da súa curva, forman a cara exterior frontal dun arco: 'Xa ve vostede que ise tío iba ó negocio, e pouco lle intresaba a arqueoloxía, por moitas conferencias que dese encol do románico de *arquivolta* frolida' CON, 102.

[***arrabaldo**] (⇒ARRABALDE) *s.m.* Barrio ou lugar periférico [dunha poboación]: 'Un bon día atopéime en Vigo. / Daba longas paseadas polos *arrabaldos* da gran vila. Chegaba a pé hastra Panxón ou hastra Baiona' LUS, 62.

arrabear *v.i.* **rabear.**

[**arrabuñar**] (⇔RABUÑAR) *v.t.* Facer feridas superficiais na pel coas uñas ou con outra cousa punzante: ‘Por dúas veces que teimóu de o agarrar polo rabo, [o gato] botóulle as gadoupas i *arabuñoulle* toda a cara’ TER, 108.

arradio (⇔RADIO) *s.m.* Aparello que capta e reproduce sons ou outros sinais transmitidos por ondas hertzianas: ‘¿Non ve que tranquilos vivimos todos no Burgo, sin lus eléutrica, sin cine e sin *arradio*?’ TER, 242.

ARRASTRAR *v.t.* **1.** Mover rozando o chan: ‘A tía Ramona *arrastróu* a silla, achegándose ondia estaba meu tío, que acababa de sentarse’ LUS, 121. **2.** Producir ou levar consigo: ‘A gama de tronicios era variadísima. Algúns estoupaban sin *arrastrar* eco’ HIS, 167.

arrastro, de (⇔A RASTRO) *loc.adv.* Arrastrando ou arrástrandose polo chan: ‘E dú volta o cabalo levando *de arrastro* ó cabaleiro’ TER, 157. Tm. **darrastro**.

[**arraubar**] *v.t.* **ROUBAR**.

arrauto *s.m.* **RAUTO**.

ARREAR¹ *v.t.* Poñer os arreos a unha cabalaría: ‘Cando me vía *arreal* besta, o can rebuldaba coma un neno’ LUS, 16.

ARREAR² *v.t.* **1.** Estimular un animal para que ande: ‘Mentres zugaba o seu xaruto espetoume, *arreando* á cabalo’ HIS, 52. **2.** Dar, pegar: ‘Caléi; mais dar déronme ganas de lle *arrear* un cachabazo ó Cacharulo’ CON, 69. **Arre de Dios** → DEUS. **Arre que arre** (⇔erre que erre) *loc.adv.*, expresa insistencia nunha cousa ou a súa repetición: ‘É moi dado a ler libros dos chamados de vulgarización centífica. Eu vinlle na casa unha coleución de revistas desnudistas de América. E sempre *arre que arre* que o home ven do mono’ CON, 129.

ARREBATADORA *adx.f.* Que arrebatou ou atrae pola súa beleza ou encanto: ‘A esposa do señor alcalde estaba verdadeiramente *arrebataadora*’ CON, 132.

arrecendente (⇔RECENDENTE) *adx.* Que exhala un cheiro agradable: ‘Abaixo as rosiñas, brancas e bermellas; enriba a frol *arrecendente* das álbores’ LUS, 132. .

[**arrecender**] *v.i.* **RECENDER**.

arrecendo *s.m.* **RECENDO**.

arrechegar *v.t. e v.p.* **ACHEGAR**.

[***arreciar**] (⇒INTENSIFICARSE) *v.i.* Facerse máis forte ou intensa [a choiva]: ‘*Arreciaba* a chover. Gracias que levaba gabardina. Outro lóstrego alampou todo o ceo’ HIS, 166.

ARREDADO –A *adx.* Afastado e illado: ‘Estamos na mesma soleira da Galicia *arredada*. A media légoa deiquí empeza a terra brava dos lobos e das águas’ TER, 42.

ARREDAR *v.t.* **1.** Afastar, separar, establecer distancia ou aumentala: '[Teu pais] Querte *arredar* das tascas, dos cafés e dos cines' TER, 30. **2. fig.** Evitar, apartarse de: 'E se di "se foramos"... di, en troques "si estivera..."', pra *arredala* cacofonía' TER, 71. // *v.p.* **3.** Afastarse, separarse, poñerse a distancia: 'Tres ou catro rillotes *arredáronse* do pé do freixo' LUS, 69. Tm. **alonxar**.

arredío (⇔ESQUIVO) *adx.m.* Que evita o trato ou a relación con outras persoas: 'Como non falaba ben o castelán nin o galego, pouco parlicaba ca xente, o que lle daba sona de home raro e *arredío*' TER, 184.

ARREDOR *adv.* **1.** No espazo que rodea [a alguén ou a algo]: 'As dúas moreas de terra medraban e medraban. Os catro rapaces parecía que andaban en procura dun premio. A xente íbase xuntado *arredor*. Un trapo podre, outro trapo podre...' HIS, 107. // *s.m.pl.* **2.** Conxunto de paraxes ou zonas próximas [a un lugar determinado]: 'Eiquí estivo alguén. ¿Non vedes ista cambada de peixes? E aínda fumea o faron. Non debe andar lonxe. / Hai que dar unha batida polos *arredores*. ¡Vamos xa!' LUS, 113. **Arredor de loc.prep.**, 1) no espazo que rodea: 'Un a un íbamos sentándonos *arredor do* lume' LUS, 52; 2) acerca de, sobre: 'Canto lin *arredor da* saudade deixóume como estaba' TER, 65.

[**arregañar**] *v.t.* **REGAÑAR**.

[***arreglar**] *v.t.* **AMAÑAR**.

ARREGUIZO *s.m.* Estremecemento causado polo medo ou polo frío: 'Moito faláramos aquíl día do mes do castañal, pola noiteña, na tasca do Souto Grande, perto do pazo de Dompniñor, si era ou non era verdade o do *arreguizo*. (...) / O Xan de Brais aseguraba que cando un batía cos lobos pola noite, nun sitio soedoso, púñanselle os pelos tesos...' TER, 89.

ARREITAR *v.i.* **1.** Botar auga a chorros: '*Arreitaban* os canos do tellado faguendo un balbordo nas lousas do patio' LUS, 92. **2.** Erguer, levantar: '*Arreitar*. Poñer ergueita unha cousa' LUS, 163.

[**arrematar**] *v.t.* **REMATAR**.

[**ARREMEDADOR**] *s.m.* Persoa que arremeda: 'En tempo de inverno, arredor da lareira, cóntanse contos, adepréndense refrás, recóllese o herdo da tradición, repítense as adiviñanzas i hastra amosa o teatro sinxelo e brosmo dos *arremedadores*' TER, 46.

ARREMEDAR *v.t.* Reproducir ou tratar de reproducir de maneira aproximada: '¡Qué me ben veu saber *arremedar* o laio das noites i-o aulear dos lobos' PAU, 65. Tm. **arremedare, arromedar, arromedare, remedar**.

arremedare *v.t.* **ARREMEDAR**.

arrempuxón *s.m.* **EMPUXÓN**.

arrenegar *v.i.* **RENEGAR**.

[**arrenunciar**] *v.i.* **RENUNCIAR**.

[**ARREO**¹] *s.m.* Aparello das cabalgaduras: ‘Unha vez, na cantina da Cruz, xogóu a besta con todos os *arrees*, e perdeuna’ LUS, 39.

ARREO² *adv.* Continuamente, sen interrupción: ‘Nin que non chovera en todo o ano... I eu, que pensaba ir mañá de caza. Choverá toda a noite *arreo*’ TER, 297.

[**arregar**] *v.i.* **REPARAR**.

arregar *v.i.* **REPARAR**.

[**ARREPENTIDO**] *adx.m.* Que se arrepiante [do que fixo]: ‘púxenlles moitos exemplos de moitos ladrós *arrepentidos*’ TER, 310.

ARREPIANTE / **arrepíante** *adx.* Que produce arrepiño: ‘un alustre alampóu todo o ceo i-estourou un troncico *arrepíante*’ PAU, 55.

[**ARREPIAR**] *v.t.* Aterrorizar, producir pavor ou espanto: ‘Os forasteiros non queren parar eiquí moito tempo, pois atopan isto moi bravo, arredado da civilización. Cecáis os *arrepíe* a friaxe distas terras tan outas’ LUS, 19.

ARREPÍO *s.m.* Estremecemento causado polo medo ou polo frío: ‘O cabaleiro dos ollos abertos entraba na torre do tesouro coa espada ergueita, alumando. O outro, caíu diante da porta... Batíanme os dentes co *arrepíu*’ LUS, 136.

arrepíante *adx.* Erro por **ARREPIANTE**.

ARREPORSE *v.p.* **1.** Enfrontarse a unha persoa resistíndose a facer o que manda: ‘Non collía un libro na mao e somentes pensaba en faguer trasnadas. *Arrepúñase* ós profesores i un día houbo de pegar lume ó colexio’ TER, 160. **2.** Volverse contra alguén: ‘Atínáralle [ó lobo] na testa e no fuciño, e iba deixando un regueiro de sangue. Arrincaba cos dentes os cañotos das xestas. Cecais non se me *arrepuxo* porque era de día’ LUS, 38.

[**arrepresentar**] *v.t.* **REPRESENTAR**.

arresistir *v.t. e v.i.* **RESISTIR**.

arresponsar (⇔RESPONSAR) *v.t.* **1.** Rezar responsos [por alguén]: ‘teño sendido decir moitas veces que o animal que máis quer o demo pra se lle meter dentro son os gatos, e inda millor si son negros coma o Morito. / ¡Jesús María...! –Dixo a tía Trécola–. Falaréi co señor cura, e que o *arresponse*’ TER, 110. **2.** Rifar, botar reprimendas: ‘E chegando aló, a tía empezóuno a *arresponsar* ben arresponsado, como se di por istas terras’ TER, 103.

[**arresucitar**] *v.i.* **RESUCITAR**.

ARRIBA *adv.* **1.** Nun lugar superior, respecto daquel no que está o falante: ‘Tiña eu *arriba* un linimento da casa Roche, que recetaba moito ós enfermos’ TER, 317. **2.** Cara á parte

alta, en sentido ascendente: ‘Eu botéi escaleiras *arriba*. Saquéi o chavín i abrín a porta do piso ondia tiña o meu cuarto’ LUS, 64. **De arriba abaixo** *loc.adv.*, totalmente, completamente, dun extremo a outro: ‘E vimos todos, arrepiados, como a chispa esgazaba *de arriba abaixo*, o grande eucalipto de enfente’ TER, 174.

ARRIEIRO *s.m.* Persoa que transporta mercadorías en cabalarías: ‘En Quintá, faguía pouco tempo, mataran un *arrieiro* para arroubalo’ LUS, 47.

ARRIMAR *v.t.* **1.** Acercar a un lugar: ‘saquéi o meu coche do garax, deixándoo *arrimado* á casa’ TER, 329. **2.** Pór unha cousa en contacto con outra ou apoiada nela: ‘Víu que os obreiros deixaran unha escada *arrimada* ó tellado’ TER, 122. **3.** Dar ou pegar: ‘Pétalle [ó coche] de se parar no camiño e para faguelo andar haille que *arrimar* unha chea de couces ó motor’ TER, 37. // *v.p.* **3.** Acercarse, achegarse, aproximarse [a un lugar]: ‘*Arrimóuse* a un nicho de cantería con gran cruz, que estaba a mao dereita según se entra’ CON, 106. **4.** Convivir maritalmente unha parella sen estaren casados legalmente: ‘Dende que lle morreu a primeira muller, a nai do Raúle, outramente, sempre viviu *arrimado*. Iba sempre e vai busca-las queridas a Monforte’ HIS, 10.

ARRINCAR *v.t.* **1.** Sacar de raíz o que está plantado na terra: ‘O chamado bairro das Casas Baratas era un dos máis bonitos de Lugo. Había aligustres plantados e tamén algún tamarindo. (...) Cando quixeron *arrincal-os* aligustres, un cronista local puxo ista “coña” no único xornal da cidade’ DEC, 11. **2.** Sacar con forza unha cousa dun lugar ó que está adherida ou suxeita, ou do que forma parte: ‘Había que lle arrincar aquilo segredo, coma quen *arrinca* unha moa’ TER, 347. **3.** Quitar con forza ou violencia: ‘Un diles botoulle os dentes á cachava i *arrincoulla* da mao’ LUS, 41. **4.** Sacar, facer saír [dun lugar]: ‘A forza de berrarlles conseguín *arrincalos* de alí. Fumos á cuadra, a arrealas bestas’ LUS, 41. **5.** Producir, xerar: ‘O conferenciante batíu as maus unha contra outra e *arrincóu* chispas’ CON, 116. **6.** Obter, conseguir algo dunha persoa con habilidade: ‘Veume a idea de que tiña que haber algo esterrecente i escondido na vida daquil home. Había que lle *arrincar* aquilo segredo, coma quen *arrinca* unha moa’ TER, 347. // *v.i.* **7.** Empezar a andar un vehículo: ‘I os tres subiron ó auto e iste *arrincóu* con moita violencia’ TER, 333. **7.** Partir, ter orixe ou principio: ‘A porta da cociña daba a un andamio moi amplo, e dalí *arrincaba* a escaleira do piso’ TER, 272.

ARRINQUE *s.m.* Comezo, principio. **Punto de arrinque** *loc.s.*, lugar do que se parte: ‘E non entenderá si lle decimos que, indo sempre nunha direución, chegará un intre en que volverá ó *punto de arrinque*’ TER, 80.

[**ARROBA**] *s.f.* Unidade de peso [de valor variable entre once e quince quilos, segundo as zonas]. **Por arrobas**, *loc.adv.*, en abundancia, a montón: ‘os condenados tiñan a sorte *por arrobas*. Cando se lles acababan os cartos e tiñan que hipotecá-las fincas, morríalles unha tía celibata e deixáballes un millón de reás a cada un, poño por caso...’ CON, 51.

ARRODEAR *v.t.* **1.** Estar ó redor: ‘O misterio *arrodeános* sempre’ TER, 74. **2.** Estar ou colocárense varias persoas ó redor [de algo ou de alguén]: ‘A casa estaba *arrodeada* de homes armados’ TER, 344. // *v.i.* **3.** Ir por camiño máis longo có ordinario: ‘Inanque me diran canto val o mundo, non atravesaría a campá. Vamos polo camiño da Encomenda, aínda que teñamos que *arrodear*’ LUS, 98. Tm. **RODEAR**.

ARRODEO *s.m.* Acción seguir un camiño máis longo do habitual ou necesario: ‘Pra que non o visen os guardias tería que dar un *arrodeo*’ TER, 122.

ARROLAR *v.i.* Emitiren as pombas un son monótono e peculiar para atraer a súa parella: ‘As pombas a *arrolar* nos peitorís de pedra i os merlos asubiando nas sebes de buxo dos xardís vedraños’ TER, 63. Tm. **asurar**.

ARROLO *s.m.* **1.** Canto suave e doce para adormecer: ‘Tiña arelas de chorar e de cantar ó mesmo tempo. Cantéi unha cántiga moi doce e tristenta, tenra e soave coma un *arrollo*’ LUS, 58. **2.** Canto monocorde e rouco das aves: ‘Ca postura do sol, todo era de ambre. Chegó dun fondal a melodiosa ventolada dun *arrollo*’ TER, 41.

arromedar *v.t.* **ARREMEDAR.**

arromedare *v.t.* **ARREMEDAR.**

ARROTAR *v.i.* Expulsar ruidosamente pola boca os gases procedentes do estómago: ‘Cando se apagóu o augardente, a meiga empezóu a beber ós bocós ó mesmo tempo que *arrotaba*’ LUS, 109.

ARROTO *s.m.* Expulsión ruidosa de gases do estómago pola boca: ‘A min enódiame ise galeguismo de *arroto* e de lacón con grelos’ TER, 35.

arroubar *v.t.* e *v.i.* **ROUBAR.**

arroubo *s.m.* **ROUBO.**

ARROZ *s.m.* Grans de cor branca e forma ovada, fariñentos e comestibles que se obteñen da planta gramínea de igual nome: ‘Teño un galo noviño, que inda non fai un ano que pica ás pitas, dispensando. Poñeréino con *arroz* e uns pementos morrós’ CON, 19.

ARRUFADO *adx.m.* **1.** Valente, afouto, que non ten medo a enfrontarse a un perigo ou unha situación difícil: ‘Don Froilán, inaque era home moi *arrufado*, tiña medo ós ladrós. E non era por menos. En Quintá, faguía pouco tempo, mataran un arriero pra arroubalo’ LUS, 47. **2.** Resolto, con ánimo e resolución: ‘Funme moi *arrufado* a falar co tendeiro. Mais sóio estaba o dependente, un rapaz que tiña cara de brutiño’ CON, 129.

[***arruñar**] (⇔ARRUINAR) *v.t.* Deixar na ruína: ‘Candía min entrara o tendeiro *arruñado* polo “Vámpiro” DEC, 16.

ARTE *s.f.* **1.** Actividade humana encamiñada a crear obras cunha finalidade estética [empregando diversos métodos e materiais]: ‘Unha vez máis doínme de non ser pintor paisaxista. Pintaría ista terra brava de contrastes; levaría ó mundo da *arte* ista Galicia arredada, según decía o padriño’ TER, 50. **2.** Conxunto de obras dunha época determinada que se crean con esta actividade: ‘Mais teño entendido que o XIX representa unha reación contra o XVIII, emprincipiando pola súa *arte* i a súa literatura, tan difrentes do formalismo neoclásico’ TER, 61. **3.** Conxunto de coñecementos e técnicas necesarias para facer ben

unha cousa: ‘O tío louvaba moito a súa *arte* coquinaria’ TER, 32. **4.** Maña ou habilidade para facer algo: ‘Os seus alcumes de “Séneca” e “Ferrete” víñanlles da súa teima e da súa *arte* de espelexar ós outros vilegos’ TER, 239.

[**ARTELLAR**] *v.t. fig.* Unir, relacionar ou asociar: ‘Viches o teu soño. ¿Enténdesme? Recordaches o soño dun xeito raro. A casualidade fixo o demáis. Se te quedaras dormido, verías o mesmo, mais xa non te acordarías de nada. A casualidade de que falo está *artellada* cun soño’ con nada máis que un soño’ LUS, 94.

ARTERIA *s.f. fig.* Rúa importante [dunha poboación]: ‘Se a rúa da Cruz chámasele “a gran *arteria* amílica e etílica de Lugo, a antiga praza do Campo é considerada como “o grán foro tabernario lugués’ DEC, 10.

***arterioesclerosis** (⇒**ARTERIOESCLEROSE**) *s.f.* Enfermidade do aparello vascular que se caracteriza pola perda de elasticidade e polo endurecemento das arterias, o que impide o paso normal do sangue: ‘Falóume il dos seus achaques da vellez; i eu faléille da hipertensión, da *arterioesclerosis* e do ácido úrico’ TER, 265.

ARTESA *s.f.* Recipiente de madeira de forma rectangular, máis estreito na base que na boca, que serve para amasar e gardar alimentos: ‘Na mesma soleira da porta da cociña estaban os dous lobecos, loitando a dentadas por quen se levaría o cabirto, xa esganifado, que sacaran da *artesa*’ LUS, 129.

***artesano** (⇒**ARTESÁN**) *s.m.* Persoa que realiza determinados traballos de maneira manual ou non industrializada: ‘Olléi pró don Rogelio, tan insinificante, co seu metro e medio de estatura, os seus ollos pitañosos i o seu aire de *artesano* lugués...’ CON, 105.

ARTIFICIAL *adx.* Non natural, feito a imitación e como substituto do natural: ‘Rebotóu no chan como unha pelota e foi cair nunha cuspideira. O conferenciante sacóu a boliña de alí e volvéuna encaixar na conca do ollo. ¡Levaba un ollo *artificial*! CON, 115.

ARTIGO *s.m.* Escrito sobre un tema determinado, xeralmente asinado, que se publica nunha revista ou noutra publicación análoga: ‘O Cilistro estudóu candia min en Santiago. Foi médico rural i agora ten clínica en Vigo. (...) Publica *artigos* nas revistas médicas e nos boletís’ TER, 52.

[**ARTISTA**] *s.m.* Persoa que cultiva algunha das belas artes: ‘En París debéu ir moitas veces ás xuntanzas que tiñan os literatos i *artistas* románticos nos cafés’ TER, 184.

ARTRITISMO *s.m.* Predisposición a determinado tipo de doenzas como as afeccións articulares, obesidade, diabete, certas litiasas, etc.: ‘Moito *artritismo*, moito galoxo, moita avitaminosis’ TER, 33.

[***aruño**] (⇒**RABUÑADURA** *s.f.*) *s.m.* Marca ou ferida superficial que se fai ó rabuñar a pel: ‘i as canelas cheas de *aruños* de andar a cachear as silveiras en procura dos niños’ TER, 106.

ASADOR *s.m.* Aparello ou utensilio para asar: ‘ceamos, coma sempre, os tres na cociña, (...) Manxámolo caldo e sacámoslos bullós do *asador* e botámolo leite’ TER, 289.

ASAR *v.t.* Preparar un alimento para o seu consumo mediante a acción do lume ou da calor: ‘Colléu o Cabirto e levouno a cas dun veciño que estaba cocendo o pan. Pregoulle que llo matara e que llo deixase *asar* no forno’ LUS, 128.

ASASINATO *s.m.* **1.** Acción e efecto de asasinar: ‘Relembro hoxe o *asasinato* do Presidente John Dennedy nunha rúa de Dallas’ CON, 31. **2.** Delito que comete quen mata deliberadamente unha persoa: ‘Pra min, o crime perfeito foi a morte que o fixo o Xes de Restrepo nativo il de Triacastela, cando matou en Sarria ó chamado “Rei dos Xamós”. Sin pólvora, puñal nin solimán ou veneno. Mais outramente con totalas agravantes cualificativas de *asesinato* según o Código Penal’ HIS, 67. Tm. ***asesinato.**

ASCENDENCIA *s.f.* Serie de membros da familia que preceden unha persoa: ‘na *ascendencia* da doña Mercedes tivo que haber un meigo con facultás fora do corrente’ TER, 179.

ASCENDENTE *s.m.* Familiar anterior na liña xenealóxica: ‘Si vostede líra os letreiros dos dous sartegos vería que os dous tiñan o mesmo nome: Enrique Folch. o descendente está enterrado fronte por fronte do seu *ascendente*’ LUS, 138.

ASCENSIÓN *s.f.* Festa cristiá na que se celebra a subida de Cristo ó ceo: ‘Era o día da *Ascensión*, i as campás chamaban a misa das oito’ LUS, 136.

ASEARSE *v.p.* Facer a limpeza persoal e compoñer a vestimenta axeitadamente: ‘Cando puxen o pé no pazo, o tempo xa non era pra min o tempo de inantes... / Fumos *asearnos* ó noso cuarto, ondia Toño levara as nosas maletas’ LUS, 87.

*asegún prep. e conx. *según.

ASEGUNDAR *v.t* e *v.i.* Repetir un acto pouco despois de realizalo por primeira vez: ‘Eu matéi un con dous tiros de posta. Foi morrer tres cantos máis aló de ondia o *asegundara*’ LUS, 38.

ASEGURAR *v.t.* **1.** Afirmar a certeza do que se di: ‘O Xan de Brais *aseguraba* que cando un batía cos lobos pola noite, nun sitio soedoso, púñanselle os pelos tesos’ TER, 90. **2.** Facer que algo estea seguro ou garantido: ‘Tiña *asegurados* os meus miúdos da semá: o tabaco, o café...’ CON, 105. // *v.p.* **3.** Comprobar que unha determinada cousa é certo: ‘Ollóu en redor pra *asegurarse* de que ninguén escoitaba’ LUS, 121.

[ASENTAR] *v.t.* [Co substantivo *golpes*] dalos: ‘Collía un mazo de madeira de alcacia, que tiña pra billalos pipotes, i *asentáballo* dous golpes ben dados no curuto da testa’ LUS, 30.

ASENTO *s.m.* **1.** Moble ou obxecto para sentar: ‘Ergueuse do seu *asento* o tío, deume un bico na fronte e carexoume as fazulas’ LUS, 121. **2.** Lugar no que sentar ou situarse: ‘E que o esprito anda a buscar *asento*’ PAU, 47. **Coller *asento* loc.v.,** sentarse: ‘Veña pre acá,

señor, faga o favor, que te teño que lle contar cousa de moito intrés... *Colla asento* namentras lle sirvo un vaso de viño da parra' CON, 76. Tm. ***asiento**.

[**aseparada**] *adx.f.* **SEPARADO**.

aseparar *v.t.* **SEPARAR**.

[***asesinar**] ($\Rightarrow$ ASASINAR) *v.t.* Dar morte a unha persoa de xeito intencionado: '*Asesinaron* hoxe en Madrid ó señor presidente do Consello, don José Canalejas' CON, 24.

***asesinato** *s.m.* **ASASINATO**.

***asesino** ($\Rightarrow$ ASASINO) *s.m.* Persoa que comete un asasinato: 'foi o que matóu ó que iba a sere o meu *asesino*' HIS, 102.

ASEXAR *v.t.* Vixiar procurando non ser visto: '*Asexar*. Vixilar, estar á espreita' LUS, 163.

ASEXO, Ó *loc.adv.* Vixiando sen ser visto: 'pois sábese que o levóu [o tesouro] á súa casa de Diciona nas alforxas dunha besta, un día que había feira na Puebla. Diste xeito desbotaba ós espías que poderían estar *ó asexo*' LUS, 149. Tm. **AXEXO, Ó**.

[**asfisiante**] ($\Leftrightarrow$ ASFIXIANTE) *adx.* [Aplicado a gas] que causa a morte por asfixia: 'aquí andacio viñera polos gases *asfisiantes* que botaran os alemás' TER, 268.

ASÍ *adv.* **1.** Desta, desa ou daquela maneira: 'A fe que me da carraxe sentirvos falar *así*' PAU, 54. **2.** [Detrás dun substantivo] deste tipo, desta clase ou deste estilo: 'É pra esforlarte, condenairo... E nunca me dixeches nada. Un conto *así* val máis que o tesouro' LUS, 150. **3.** Por conseguinte, en consecuencia [engade valor consecutivo á secuencia que precede]: 'Fíxose ca tenda d-ise disgraciado por pouco máis de cen mil réas. *Eisí* ten catro casas na Cruña.. E cando estivo alá... Xa me entendes...' DEC, 11. **Asín coma** ($\Leftrightarrow$ así como) *loc.conx.*, denota a suma de dúas nocións e equivale a *e tamén*, *e ademais*: 'Inda tiven sorte con aquil reportaxe da vila de Chantada. Soupen a data da primeira bicicleta que correra po-la villa e tamén do primeiro automóvil, *asín coma* cando se formara o primeiro coro enxebre con gaiteiros' CON, 127. **Así é**, fórmula de asentimento [que se emprega como oración independente]: 'Logo o que falou é o Crisanto, o home da meiga. / O Farón / *Así é*' PAU, 43. **Así e todo** *loc.conx.*, con todo, a pesar de todo: 'E pensóu de convidala, pra que a bulra fose de máis sona. Mais, *así e todo*, sentía boligar certo desacougo aló moi adrento' LUS, 128. Tm. **asín**, **asina**, **eisí**.

***asiento** *s.m.* **ASENTO**.

[***asignatura**] ($\Rightarrow$ MATERIA) *s.f.* Disciplina que é obxecto de estudo: 'Empezóu a carreira de Farmacia en Santiago, e cando as *asignaturas* estaban duras, cambióu por Dereito' TER, 316.

asín *adv.* **ASÍ**.

asina *adv.* **ASÍ**.

[**ASISTENTE**] *s.m.* Persoa que está presente [nun acto ou lugar]: ‘Todos os *asistentes* partíanse a rir’ CON, 56.

ASISTIR *v.t.* **1.** Socorrer, axudar ou atender: ‘Mandáronlle razón ó médico de Ber pra que fora *asistir* unha muller de parto’ TER, 81. // *v.i.* **2.** Acudir a un sitio ou acto e estar presente nel: ‘Fíxose o enterro de noite, por orden do señor. *Asistiron* moitos cabaleiros’ LUS, 156.

ASMÁTICO *s.m.* Persoa que padece asma: ‘Sintíuse no silencio da noite a recia voz do Xocas, medio de *asmático*: / E pensar que xa terán aberto o sobre dos recortes. Bon chasco que se levaron os dous piratas...’ HIS, 143.

ASOCIACIÓN *s.f.* Conxunto de persoas asociadas para unha actividade común: ‘orgaizárase unha *Asociación* de Estudiantes que promovera ciclos de conferencias’ CON, 40.

[**ASOCIAR**] *v.t.* Poñer en relación: ‘Eu sempre *asocio* os fortes ulidos do romeiro e do loureiro ás vellas cociñas de lareira baixa’ TER, 42.

[**ASOMARSE**] *v.p.* Deixarse ver ou mostrarse: ‘*Asoméime* á ventá... Non se vía alma na rúa, que xa era dos arrabaldos da cidade’ CON, 63.

[**asoparar**] *v.t e v.p.* **SEPARAR.**

asoprar (⇔**SOPRAR**) *v.t. e v.i.* **1.** Botar aire pola boca con forza sobre algunha cousa, estreitando a abertura dos beizos: ‘Esquencérame de *asoprar* a chama, como faguía tódalas noites’ TER, 309. // *v.i.* **2.** [Dito do vento] correr con intensidade facendo ruído: ‘Tívenme que levantar a pechá-la venta. *Asopraba* un vento forte i enseguidiña volvéu tronar, coma si a treboada andivese dando voltas por todo o val’ CON, 75.

asosegamento *s.m.* **SOSEGO.**

[**asosegar**] (⇔**SOSEGAR**) *v.i.* Acougar, acadar un estado de ánimo tranquilo [despóis dunha axitación]: ‘Mais había que irse, pois tínhamos aínda unha hora de camiño pra chegar á casa. / Eu teimaba por me quedare na festa. Arxemiro turraba por min. Pouco a pouco fun *asosegando*’ LUS, 57.

aspro –a (⇔**ASPERO –A**) *adx.* **1.** De orografía irregular: ‘Terra de Caurel, *aspra* e forte, de inxente beleza’ LUS, 17. **2.** Que resulta desagradable ó tacto: ‘Aquil cabelo tiña como unha coarta. Era *aspro* como unha serda’ TER, 203.

***asta** *prep.* ***hastra.**

astilla *s.f.* Erro por **PASTILLA.**

***astra** *prep.* ***hastra.**

[**astreverse**] *v.* **ATREVERSE.**

ASTURIANA *adx.f.* Relativa ou pertencente a Asturias: ‘A nosa música é sinxela e poética (...). Inda máis sentimental que a *asturiana* i a vasca’ TER, 83.

ASUBIAR *v.i.* **1.** Emitir un son agudo facendo saír o aire por unha abertura estreita da boca: ‘Mais en rematando decir isto, sentíuse o asubío do boticario. / O Séneca volvéu *asubiar*. Condestóulle o Boticas’ TER, 252. **2.** Producir un son agudo: ‘*Asubiaba* a máquina do tren pola banda de San Clodio’ HIS, 14. **3.** Produciren algúns animais o seu son característico: ‘*Asubiaban* as cochorras no xardín; chirlaban as anduriñas no aleiro do tellado’ LUS, 92. Tm. **asubiare**.

asubiare *v.i.* **ASUBIAR**.

ASUBÍO *s.m.* **1.** Son agudo que se produce ó pasar o aire pola boca cos labios comprimidos ou a través dos dedos introducidos nela: ‘Sentimos un *asubío* pola banda do carrozo. Outro *asubío* contestóu dende o piñeiral’ LUS, 52. **2.** Son agudo semellante que se produce ó pasar o aire a través dun corpo ou dun instrumento oco: ‘Sentímo-lo *asubío* dunha máquina do tren... Non sei por qué penséi naquél intre que iba pasar algo’ HIS, 18.

ASUCADA *adx.f.* Que ten sucos: ‘sacóu unha xabroneira de color verde, toda *asucada*, de aquilas que se usaban moito fai vinte ou trinta anos’ TER, 293.

asulagar ($\Leftrightarrow$ ASOLAGAR) *v.t.* **1.** Cubrir a auga un lugar: ‘Sentíuse rombalo río, que empezaba a *azulagar* os prados da ribeira’ TER, 171. // *v.p.* **2.** Cubrirse de auga [un lugar]: ‘Todo aquilo día chovera a todo meter. A campa de Xan da Cruz estaba no camiño do camposanto. Toda íla *se azulagara*’ LUS, 98.

ASUNTO *s.m.* **1.** Cousa que afecta ou interesa: ‘Enterrárono [ó marido] sin que soupera nada a señora. Dixéranlle que tivera que marchar por un *asunto* urxente’ TER, 176. **2.** Tema, materia, aquilo do que se está a falar ou do que trata algo: ‘O quid de todo isto é que doña Mercedes ten o poder de ver en soños o que pasa na realidade... O seu fillo meirande herdara dila íse poder. / –¡Qué me dí...! / –Tal como llo conto... Mais isto xa é *asunto* da segunda historia, que vai deseguida. / –Pois conte, conte, que eu estaría a escoitalle a vostede deica as catro da mañá’ TER, 160. **3.** Aquilo que se representa [nunha composición pictórica]: ‘E logo moitos grabados e catro ou cinco óleos de *asuntos* de caza’ TER, 131. **4.** Actividade, negocio ou ocupación: ‘Levábanse moi ben e faguían moi bós choios. Nunca rifaron polos seus *asuntos*. Eran homes moi cabales íles’ LUS, 96. **5.** Caso ou suceso notorio: ‘Mais non vais crér que interviñen pra nada no *asunto* do magnicidio de Dallas. Chamáronme, eso sí, anos despois, para dirixir a “Operación Chumbo na Boca”’ HIS, 74.

[**ASURA**] *s.f.* Ardor producido pola sede: ‘Inanque soio sexa por botar un trago, pois sinto unhas *asuras* que me parten a íalma’ LUS, 76.

[**asurar**] *v.p.* **ARROLAR**.

ASUSTAR *v.t.* **1.** Meter medo [a alguén]: ‘Ó millor foi o mesmo enterrador, imitado a voz da muller pra te *asustare*’ LUS, 102. // *v.p.* **2.** Alterarse, perder a calma: ‘Alporizarse. *Asustarse*, axitarse, soliviantarse, encolerizarse’ LUS, 163. Tm. **asustare**.

asustare *v.t.* **ASUSTAR**.

[**ATACAR**] *v.t.* Ir contra alguén para facerlle dano: ‘Moitas veces ouvín decir que os lobos non *atacan* ás persoas. E isto non é certo’ LUS, 37.

ATAFANAR *v.t.* **1.** Ocultar, cubrir, tapar: ‘Ó sul da eirexa, toda *atafanada* polas hedras, estaba a outra torre’ LUS, 134. **2.** Apagar, matar o lume poñéndolle algo enriba: ‘*Atafanéi* o lume e tamén apaguéi o candil’ CON, 68. Tm. **atafenar**.

ATAFEGAR *v.t.* Tapar, cubrir: ‘Atafanar. *Atafegar*, tapar, cubrir’ LUS, 163.

ATAFEGO *s.m.* Movemento intenso ou grande actividade: ‘¿I as cacerías...? Era de velo *atafego* da casa pola víspora da primeira caceta. Viñan cazadores de Monforte e de Lugo’ TER, 137.

[**atafenar**] *v.t.* **ATAFANAR**.

atagallo (⇔**ATADALLO**) *s.m.* Cinta, cordel ou vara que serve para atar: ‘había un saco atado polo cimo, metido nun foio. Colléuno o Senín e cortóulle o *atagallo* ca navalla’ TER, 226.

atal *adv.* **TAL**.

[**ATALLAR**] *v.i.* Interromper a alguén no que vai dicindo: ‘Aventúroche vinte pesos –dixo o boticario– a que non es home de ir... / I *atallóulle* o Ferrete: / –Aventúrame a min outros tantos e xa verás’ TER, 245.

ATALLO *s.m.* Camiño máis curto có normal: ‘Fuñen e viñen pol-o *atallo*, tirando pol-a devesa adiante. Logo estarán eiquí’ PAU, 64.

ATAQUE *s.m.* Manifestación repentina e aguda dunha doenza: ‘Un ratiño despois repetíalle o *ataque* ó meu tío, i ó coarto de hora estaba con Dios’ TER, 75.

ATAR *v.t.* **1.** Suxeitar con cordas ou con algo semellante [para evitar que se mova ou que caia]: ‘O millor é subir o corpo do señor enriba do cabalo i *atalo* ben atado cunhas leas, ou con biortos, se non hai outra cousa’ TER, 152. **2.** Facer un nó ou un lazo: ‘A tía botouse outra vez as maos á testa e despois de se *atar* o pano, que sempre levaba ca lazada pra riba, como as labregas luguesas, volveu ós seus requilorios’ TER, 102.

ATAREFADA *adx.f.* Ocupada, cargada de traballo: ‘sempre andaba de acó pra aló moi *atarefada* e resolta’ LUS, 116.

ATAÚDE *s.m.* Caixa na que se pon un cadáver para enterralo: ‘Petaba cunha mao na caixa do peito, e soaba oco como un *ataúde* valeiro’ LUS, 65.

***ataxea** *s.f.* Canle de condución de auga feita de ladrillo ou cachotaría: ‘O xastre volvía de palicar ca súa noiva, a Lucinda, e tiña que atravesar a carretera. Puxo o pé mesmo enriba dunha *ataxea*’ HIS, 86.

[**ATEIGAR**] *v.t.e v.p* **1.** Encher ou encherse completamente: ‘Alí quedou a miña mocidade, nos baixíos *ateigados* de abrotías, nos cimos cheos de carpanzas’ LUS, 17. **2. fig.** Encher, dar en abundancia: ‘un ramo de frores pra poñelo ós pés de dona Leonor, a quen o ceo *ateigue* de bendicións’ CON, 59.

ATEÍSMO *s.m.* Calidade, actitude ou doutrina do ateo: ‘batín con don Xocas, oficial do Xusgado de Primeira Instancia, que me falou de don Telesforo, un dos poucos ateos da vila / ¿Pois sabes, chacho, que estaría moi ben unha esculca ben feita e ben esposta encol do *ateísmo* vilego? O tema anda hoxe de moda pola prensa da Europa Ocidental’ CON, 127.

ATENCIÓN *s.f.* Acción de atender. **Chamar a atención** *loc.v.*, provocar ou espertar interese ou curiosidade: ‘E *chamaráos* moito a vosa *atención* unha lata de conservas das sardiñas Miau, afuracada pola bala dun revolver Smith’ HIS, 127.

ATENDER *v.t.* **1.** Ocuparse, coidar de: ‘un criado aínda novo, que lle chamaban o Turús, que *atendía* ó gando i a labranza’ LUS, 140. // *v.i.* **2.** Prestar atención [ó que se está dicindo]: ‘En canto a min, verdade que non *atendía* moito á conversa’ TER, 167.

ATENTADO *s.m.* Acción criminal contra a vida dunha persoa: ‘o mesmo ano en que o Rey don Alfonso foi vítima d-un *atentado*’ DEC, 9.

ATENTO *adx.m.* Amable, cortés, que se comporta con amabilidade e cortesía: ‘Don Ramón, o Fidalgo de Engrova, lévame catro ou cinco anos. Usa barba i é moi elegante. (...) Moi fino, moi *atento* il..’ TER, 53.

ATEO –**A** *adx.* **1.** Que nega a existencia de Deus: ‘Dígame o que se queira a Cencia é *atea* dende os tempos de Galileo po-lo menos’ CON, 127. // **2.** Persoa que non cre en Deus: ‘Iste don Telesforo é máis ben un *ateo* teórico. Il vai á misa todo-os domingos e cumpre co Preceuto Pascoal. Mais sempre di que estudando Química nunca batíu con Dios (dispensando) por ningunha parte’ CON, 127.

ATERRECEDORA *adx.f.* Que causa ou produce terror: ‘Pegada ós vidros estaba unha cara horríbel, *aterrecedora*; a faciana máis abraiante que ningún podía imaxinar’ LUS, 65.

ATERRECER *v.p.* Sentir terror: ‘Era cousa de encantamento. Os meus ollos non tiñan pálpebras. Caíran ós meus pés como follas secas. *Aterrecérame* aínda máis, si isto fora posíbel’ LUS, 135.

ATERRECIDO *adx.m.* [Cos verbos *estar* e *quedar*] cheo de terror, moi asustado: ‘Saíron do saco varios botes. Todos quedamos *aterrecidos*... Antre os botes, rulou polo chao unha calivera’ TER, 226.

ATINAR *v.i.* **1.** Alcanzar cun golpe ou disparo: ‘Eu matéi un con dous tiros de posta (...) *Atínáralle* na testa e no fuciño’ LUS, 38. **2.** Realizar de maneira acertada: ‘Pra *atinar*

compre ver craro. Fágase o que se faga na nosa terra, temos que ter en conta isa norma de aitividade que xa nos impón a xeografía' TER, 58. **3.** Acertar, encontrar o que se pretende ou busca: 'E pra rematarse iste conto: / As meigas *atinan* sempre' LUS, 130. **4.** [Seguido de preposición máis infinitivo] conseguir facer o que se indica: 'Púxenme todo nervioso. Non *atinaba* a buscar unha navalla nin unhas tesouras pra tallala cinta' TER, 327.

[**ATIZAR**] *v.t.* **1.** Avivar [o lume]: '*Atiza* o lume e lévalle un feixe de outono ós xatos' PAU, 35. **2.** Dar, pegar [un golpe ou un tiro]: 'Don Ramilo díxolles en voz baixiña que, se algún escapaba, *atizáballe* un tiro sen máis nin máis' LUS, 104. Tm. **tizar**.

ÁTOMO *s.m.* Partícula máis pequena e indivisible dun elemento químico que aínda conserva integramente as súas propiedades: 'Se for iso verdade, tería máis importancia que ceibar a enerxía do *átomo*' TER, 80.

ATOPAR *v.t.* **1.** Encontrar, dar co que se busca: 'Por honrado tróugente connigo pra ver de *atopalo* tesouro' LUS, 146. **2.** Ver unha determinada característica ou calidade: 'Os forasterios non queren parar eiquí moito tempo, pois *atopan* isto moi bravo' LUS, 19. // *v.t.* e *v.p.* **3.** Dar con algo ou con alguén sen buscalo: 'E funme ó café de Roca a tomar unha cerveza, pois era día de moita fogax. Alí *atopéi* ó don Ramiro, o veterinario' CON, 79. // *v.p.* **4.** Estar nun lugar determinado: 'Anos despóis *atopábame* eu en Santiago, rematando o segundo curso de Meiciña' HIS, 53. **5.** Estar de certa maneira ou en certa situación: 'Nunca me *atopaba* canso de abondo' LUS, 63.

[**ATORMENTAR**] *v.t.* Causar dor ou molestia física: 'Cheiraba o disgraciado a pelos queimados. O soplete que lle achegaban era da miña invención. Un soplete de gas butano que se podía meter no bolsillo da gabardina / De iste home non teño duelo. Mais de aquí que *atormentei* en Bos Aires e que metimos nun avión...' HIS, 77.

[**ATRACADOR**] *s.m.* Persoa que atraca: 'De como o Xocas deu o timo do sobre a dous *atracadores*' HIS, 137.

[**ATRACAR**] *v.i.* Asaltar para roubar: 'I *atracades* como din que *atracan* os negros do Metro de Nova York. Estamos moi adiantados... A vida val moito máis que os cartos' HIS, 144.

[**ATRANCAR**] *v.t.* Pechar cunha tranca: '*Atranca* o portelo e mira se quedóu algúa pita fora' PAU, 35.

[**ATRAPAR**] *v.t.* Pillar, coller con rapidez ou habilidade: 'Unha mañá *atrapamos* un piquelo que batira nun espello botándolle as puchas i as chaquetas enriba' LUS, 117.

ATRÁS *adv.* **1.** Cara ó lugar que está detrás: 'O cazador perdeu pé nun escalón e caíu *pretrás*' HIS, 19. **2.** En lugar que está ás costas do que fala: 'Deixamos *atrás* Castrocán i o Val do Mao' TER, 40. **3.** Na zona posterior a aquela en que está situado o que se toma como punto de referencia: 'Era unha noite estrelecida (...) As bestas parece que tiñan aínda máis presa que nós de chegar á casa. Eu camiñaba un pouquichiño *atrás*' LUS, 31. **3.** [Co verbo quedar] en situación desfavorable respecto ó que se toma de referencia: 'Se o de San Simón é sabroso, non lle queda *atrás* o da Mancha ou o de Cibrales' CON, 130. **4.** Expresa momento ou tempo pasado, anterior ó momento de referencia: 'Eu conocía xa de tempo

atrás ó señor Xermán de Grandal' TER, 269. **Por atrás** *loc. adv.*, pola parte posterior: 'Xuraría que o Godallo me dúa unha topada por diante i-otra *por atrás* na cacha dereita' PAU, 68. **Volverse atrás** *loc.v.*, desdicirse, non manter o que se dixo ou prometeu anteriormente: 'Sabía que era noite de lúa e non *me volvería atrás* do da paseada' HIS, 166. Tm. **tras**².

ATRASO *s.m.* Falta ou insuficiencia de desenvolvemento na civilización ou nos costumes: 'O caciquismo é un refugallo do feudalismo. Está moi leado ó *atraso* i á rutina' TER, 58.

[**atravancar**] (⇔ATRABANCAR) *v.t. fig.* Obstaculizar ou impedir: 'O humanismo chámase de primeiro "humanismo"; despois, é o racionalismo; logo, faise romantismo... Hoxe, terá outro nome... Non haberá freita que o *atravanque*' TER, 61.

ATRAVESADO *adx.m.* [Dito do modo de mirar] de través, sen mirar directamente: '[O Pirata] Era de moita fachenda e moi botado pra diante nas romerías, aínda que parecía que non tiña media lospia. Sempre *ollaba atravesado*' LUS, 148.

ATRAVESAR *v.t.* **1.** Cruzar ou percorrer dunha parte a outra: 'Iso figuróuselle a alguén que colléu medo ó *atravesal*-a serra de noite' PAU, 55. **2.** Pasar a través dun corpo penetrando nel de parte a parte: 'Catorce anos despois a estocada dun marido celoso *atravesáralle* o corazón nun "duelo" HIS, 37.

[**ATREVERSE**] *v.p.* **1.** Ter decisión ou valor para facer algo sen ter en conta o risco ou as consecuencias: 'Tí non es home nin es nada. Se non *te estreves* de te casar ca Engraciña, por non lle dare ise disgusto ós teus pais, colle o barco prá América' HIS, 32. **2.** Enfrontarse ou loitar: '¿Sabedes cando se estreven os lobos cos homes? (...) Así lle acontecéu ó Pastrán de Vesuña, fai moitos anos. Mais si o home non perde a coraxe, non *se atreven* co il' LUS, 39. Tm. **astreverse, estreverse**.

atribuir (⇔ATRIBUÍR) *v.t.* Considerar a alguén autor ou responsable [dunha acción]: 'Apoñer. *Atribuir*, imputar' LUS, 163.

ATRIL *s.m.* Soporte en forma de plano inclinado no que se colocan os libros ou papeis para lellos con comodidade: 'Era dona de moito saber pra aqueles tempos. Tiña unha gran biblioteca i alí se pasaba horas e horas lendo co libro nun *atril*' LUS, 80.

[***atropellar**] (⇒ATROPELAR) *v.t.* Alcanzar violentamente un vehículo a alguén: 'A pouco máis o *atropella* un auto que iba soando a bocina pola carretera' LUS, 105.

[**ATUAR**¹] *v.t.* **1.** Tratar de *ti* a alguén ó falar con el [e non de *vostede*]: 'Pois eu... dinlle unha labazada ca mao do revés nos nefres e díxenlle, *atuándoo* e todo: "Dasme noxo..." TER, 284. // *v.p.* **2.** Trátárense de *ti* dúas persoas ó falaren: 'O Xan de Pascasio conocino eu casamente de casual. Tróugome un bon regalo de Caracas, do meu amigo Bieito de Freitas. Con aquilo do regalo axiña intimamos e *nos atutamos*' HIS, 101. Tm. **atular, atutar**.

[**atuar**²] (⇔ATOAR) *v.t.* Tapar ou cerrar unha abertura metendo algo nela: 'E despois de pechalo garax, saquéi dúas follas do meu carnet *iatuéi* conilas o ollo da pechadura, pra que non se vise lus dentro' TER, 332.

[**atular**] *v.t.* **ATUAR**¹.

ATUAR *v.t.* Soportar, aguantar [algo ou a alguén que resulta molesto ou desagradable]: ‘Cecáis un namorado baironiano ou esproncediano, capaz de se esfuracá-la testa dun pistoletazo por non *aturá-la* vida sen amor’ CON, 108.

[***aturdida**] (⇒ATORDADA) *adx.f.* Confundida ou desconcertada [por algo que emociona ou sorprende]: ‘E logo funme ver á condesa ó seu pazo, que estaba maliña a probe, e comuniquéille tan memorábel acontecemento. / E ila díxome, *aturdida* pola emoción: / Moi queridísimo don Andrés... Hoy es el día más feliz de mi vida’ TER, 314.

[***aturullado**] (⇒ATORDADO) *adx.m.* Confundido e desconcertado, sen saber que dicir ou que pensar: ‘Viches o teu soño. ¿Enténdesme? Recordaches o soño dun xeito raro. A casualidade fixo o demáis. Se te quedaras durmido, verías o mesmo, mais non te acordarías de nada. A casualidade de que falo está artellad cun soño, con nada máis que un soño. / Quedéi máis *aturullado* que inantes’ LUS, 94.

[**atutar**] *v.t.* **ATUAR**¹.

aubear *v.i.* **OUVEAR**.

***aucidente** *s.m.* **ACCIDENTE**.

aución (⇒ACCIÓN) *s.f.* **1.** Acto, feito, aquilo que alguén fai: ‘A vella máis vella sacou una tenacilla de riza-lo pelo de debaixo do mostrador da tenduca e... Colléu un periódico ca tenacilla e deumo a min, como si tivera medo de botarlle a man ó periódico. E repitíu a *aución* con don Efe, o violinista. Estaba visto que tiña medo de agarra-la peste...’ HIS, 112. **2.** Serie de acontecementos que constitúen o argumento [dunha obra literaria]: ‘*Pauto do demo*. Conto escénico en tres cadros. A *aución* desenrólase n-un pobiña das ribeiras do Sil, en tempo da vendimia’ PAU, 7. **3.** Cada unha das partes nas que se considera dividido o capital dunha sociedade anónima: ‘Cando llo dixero ó don Juan, iste púxose a contar polos dedos a riqueza que fora facendo cos seus trinta anos de traballo: os muiños do Lombriga: sete solares en Lugo, na Agra do Rolo, tres casas na Cruña, máis unha estación de Servicio; catro casas en Sarria; medio millón de pesetas en *aiciós* na Telefónica’ HIS, 69. **Ganarlle a aución** (⇒ganarlle a acción) *loc.v.*, anticiparse ós intentos de alguén, impedíndolle realízalos: ‘Botóu a mao á correa, mais eu non lle deixéi desenganchala. Co puño da dereita, aticéille un cufifón, e medio se cambaleóu. Había que *ganarlle a aución*, inantes que se botara enriba de min’ TER, 220. Tm. ***aición**.

[**aucionar**] (⇒ACCIONAR) *v.t.* Poñer en funcionamento: ‘Metera a iauga na casa montando unha bomba nun pozo *aucionada* por un muíño de vento’ TER, 31.

AUDIENCIA *s.f.* Tribunal de xustiza dun territorio determinado e edificio onde se reúne: ‘Un xateiro / ¡Qué ben fala o escribano! / Outro xateiro / Mesmamente parez que está na *Audiencia* / Un arrieiro / Un home así faríase de ouro en Madrí’ PAU, 50.

aufegarse *v.p.* **AFOGAR**.

AUGA *s.f.* **1.** Líquido que, en estado puro, é incoloro e transparente, inodoro e insípido ou salgado, formado pola combinación dunha parte de osíxeno e dúas de hidróxeno: ‘Gorgoleaba a *iauga* dunha fontela’ LUS, 81. **2.** *p.ext.* Chuvia: ‘Ven a San Martín de Queiroga tódalas feiras do mes, con *auga*, con sol ou con neve’ HIS, 9. **3.** *p.ext.* Corrente dese líquido: ‘Encorar. Remansar, embalsar, deterse as *augas*’ LUS, 164. **4.** Vertente [dun tellado]: ‘Isolada [a casa] con lousado a catro *augas*’ TER, 31. **Auga de carabaña** *loc.s.*, a mineral, medicinal, con propiedades purgantes e antisépticas, cuxo manantial se encontra no municipio de Carabaña (Comunidade de Madrid): ‘Non lle dixo nada, mais metéuselle na testa a zunia de se vengare. Un día de festa convidouna á súa casa, e botoulle no viño *auga de carabaña*’ LUS, 127. **Auga destilada** *loc.s.*, a de pureza elevada, obtida por destilación: ‘a peixeira que había no escaparate da botica, estaba chea de *auga destilada*’ TER, 240. **Auga mineral** *loc.s.*, a de manancial que contén sales en disolución: ‘Cando estaba bebendo as salutíferas augas acordábame do que decía o señor Farruco de Ameixende: / –¿Salutíferas as *augas mineráis*? Reconcho, salutífero o viño’ CON, 30. **Botala iauga** (↔botar a auga) *loc.v.*, modificar o curso da auga polos regos para regar os prados: ‘Eu viña de *botala iauga* ó prado’ LUS, 101. **Ca iauga nos osos** (↔coa auga nos ósos) *loc.adv.*, enchoupado, moi mollado: ‘Cheguéi aló canso e *ca iauga nos osos*’ TER, 218. **Chover a Dios dar máis auga** → DIOS. **De augas** *loc.adx.*, [dito dunha peza de roupa] impermeable: ‘vestía gabardina i un sombreiro *de augas*’ TER, 328. **Ir nas augas / tomarlas augas** *loc.v.*, ir curarse a un balneario: ‘Mais eiquí hai, en Chantada, outro ateo, iste máis prático. Non cho podó presentar porque, por disgracia, *vai nas augas* a Guitiriz’ CON, 127 / ‘En rematando de *tomarlas augas*, ven canda min a Pacios’ TER, 102. **Meterse en auga** *loc.v.*, [aplicado a día ou a tempo] poñerse persistentemente chuvioso: ‘*Metérase* o tempo *en agua* e máis dunha vez me puxen ó enxoiito debaixo dos carballos’ HIS, 111. Tm. **agua, iauga, iaugua.**

AUGAMANIL *s.m.* Moble no que se coloca a almofía para lavarse, un xarro con auga, o xabón e outras cousas para o aseo persoal: ‘E nun currunchó un lavabo dises que lles chaman *augamaniles*, cun espelliño, xarrón e dous pendes cheos de pelo’ TER,300.

AUGARDENTE *s.* Bebida alcohólica de graduación elevada que se obtén por destilación do viño, do seu bagazo ou doutras substancias despois de fermentaren: ‘A nós, máis *augardente* / Sirve a Nisclona’ PAU, 39. **Augardente de caña** *loc. s.* a obtida pola destilación dos caldos da cana de azucre: ‘E que non lle faltase o queixo nin a copiña de caña pola mañá... Por certo que agora aquíl *augardente de caña* non se ve por ningures...’ LUS, 34. **Augardente de herbas** *loc.s.*, a que se elabora con herbas aromáticas que lle dan un ton verdoso característico e que ten propiedades dixestivas: ‘¿E qué che pasa? ¿Vaiche mal? ¿Queres unha copiña de *augardente de herbas*? Eche moi boa pra os males súpetos’ LUS, 29. Tm. ***caña.**

AÚL Son onomatopeico que imita o son dun berro: ‘Cando volvíñ pola coarta copa de coñá, atopeime que estaban bailando e cantando mozas e mozos arredor do foio onde estaba o esquelete, collidos das mans, E berraban o mesmo berro do Parrulo pucos intres inantes de se caír morto: ¡*Aúl, aúl, aúl...*!’ HIS, 108.

AULA *s.f.* Sala destinada a impartir docencia [nun centro de ensino]: ‘E orgaizárase unha Asociación de Estudiantes que promovera ciclos de conferencias e xeirás. Un dos rapaces dira unha conferencia nuna *aula* do centro’ CON, 40.

aular¹ *v.i.* OUEAR.

aular² *s.m.* oubeo.

aulear¹ *v.i.* OUEAR.

aulear² *s.m.* oubeo.

auleo *s.m.* oubeo.

aulido *s.m.* oubeo.

AUMENTAR *v.i.* Agrandar, facerse maior: ‘Ameter. Medrar, *aumentar*’ LUS, 163.

AUMENTO *s.m.* Acción de aumentar o caudal dun río: ‘Ametencia. *Aumento*, crecida’ LUS, 163.

[***aunar**] (⇒XAXUAR) *v.i.* Privarse de comer e de beber: ‘O que vostede quer, don Gaspariño –díxome– é que eu *aúne* pra me ir á cova’ TER, 265.

***auntamento** *s.m.* CONCELLO.

AURICULAR *s.m.* [No teléfono ou outro aparello para recibir sons] parte ou peza que se aplica ó oído para escoitar por el: ‘Naquil intre chamaron ó meu teléfono por min. Eu estaba limpando o sombreiro. Ó colle-lo *auricular* metín o cepillo no peto i o chapeo púxeno na cabeza’ CON, 111.

auriol *s.m.* auriolo.

auriolo *s.m.* (⇔OURIOLO) *s.m.* Ave passeriforme (*Oriolus oriolus*) de pluma amarela, con ás, patas e peteiro negros os machos adultos, mentres as femias e os machos novos son verdosos polo dorso, abrancazados no ventre e teñen ás pardas: ‘De vez en cando sentábame e púñame a ouvir as ledas cántigas dos paxariños. Non sei quen cantaba millor, si o *auriolo* ou a cochorra. Cecáis o xílgaro, pois alí non había reiseñores’ LUS, 132. Tm. **auriol, oreol, oureol, ouriol**.

AUSCULTAR *v.t.* Escoitar os sons que se producen dentro do corpo [especialmente no corazón e no aparato respiratorio]: ‘Dispúxenme a tomarlle o pulso e maila temperatura i *auscultalo*’ TER, 299.

AUSENCIA *s.f.* Feito de estar ausente [dun lugar] e tempo que dura: ‘Puxera o pe eiquí, despois de tantos anos de *ausencia*, unha tarde de outono’ TER, 184.

***ausolución** ($\Rightarrow$ ABSOLUCIÓN) *s.f.* Acción sacramental de redimir os pecados feita polo sacerdote: ‘Coma aquíl académico francés, que estando nas últimas, veuno o cura confesar. Ó darlle a *ausolución* díxolle que tiña que perdoar ó seu maior nemigo’ CON, 49.

***ausolutista** ($\Rightarrow$ ABSOLUTISTA) *adx.* Intolerante ou intransixente: ‘ise fondo morno i escuro da renartería i a retranca do noso labrego é tanto ou máis unha calidade como un defeuto... Fai supor que non é *ausolutista* e doumático, e que é tolerante ca opinión allea; que non lle vai o autoritarismo’ TER, 56.

austriaco ($\Leftrightarrow$ AUSTRÍACO) *adx.m.* De Austria: ‘Ben sei que ti te cartearas cun xudeo de Madrid, *austriaco* il, que se chama Moisés Frankl’ HIS, 153.

***ausurdo** ($\Rightarrow$ ABSURDO –A) *adx.* **1.** Contrario á lóxica ou ó bo sentido: ‘Que haxa outra vida, parécenos *ausurdo*; mais si pensamos que non a hai, parécenos aínda máis *ausurdo*’ TER, 74. // *s.m.* **2.** Cousa contraria á lóxica ou ó bo sentido: ‘Decía que na súa persoa había un imán que chamaba polo *ausurdo*. Que lle pasaban de cote cousas inespricabres e molestas’ HIS, 173.

***auta** ($\Rightarrow$ ACTA) *s.f.* Relación escrita do tratado ou acordado nunha reunión: ‘O Fidalgo.– Moito me folgo de que hoxe nos xuntamos eiquí us cantos galegos pra falar con moito siso i apouso de cousas que tanto nos intresan a todos. Conversa sin retesías. E que ademáis fora coma de casualidade. / Cilistro.– Coma que é cousa de levantar *auta*...’ TER, 68.

[**AUTO**¹] *s.m.* [En plural] conxunto de actuacións ou documentos dun procedemento xudicial: ‘Por iso o chama ó Xuzgado o señor segredario, pra praucicar as dilixencias propias do caso, según as disposicións “vigentes”... / O Ramilo pegáraselle algo da literatura dos *autos*’ TER, 269. **De autos** *loc.adx.* relativo ó momento no que sucedeu un feito: ‘Istes son os ouxetos da noite ou do día *de autos* / Díxome isto no despacho do señor alcalde, os dous fronte por fronte. / –Eiquí están os ouxetos que foron atopados po-lo enterrador enriba da sepultura hoxe mesmo’ CON, 106.

AUTO² *s.m.* Vehículo con motor incorporado que lle permite producir a forza precisa para moverse por si mesmo e que debe ser guiado por un condutor mediante un dispositivo axeitado: ‘Mais inantes de chegar a Fisteos, pechouse tanto a nebra que houbo que poñelo *auto* a doce por hora. (...) Arrepiaba mirar pra aqueles derrubadoiros da nosa mao esquerda. Si nos botásemos fóra da carretera, o *auto* rularía galgando pola costa hastra chegar ó río, que se sentía rombar, mais non se via’ HIS, 27. Tm. **automóvil**.

***auto**³ ($\Leftrightarrow$ ACTO) *s.m.* Acontecemento público ou solemne: ‘espricaba a todos o alcance daquil *auto* de inauguración do monumento’ CON, 79. Tm. ***aito**.

[**AUTOBIOGRÁFICO**] *adx.m.* Relativo ou pertencente á vida dunha persoa escrita por ela mesma: ‘O que mais me chocou dos papeles *autobiográficos* que me deixou o Xes, foi o seu retrato feito polo millor dibuxante da Interpol’ HIS, 78.

AUTOBÚS *s.m.* Vehículo automóbil de gran capacidade destinado ó transporte colectivo de viaxeiros: ‘Cando il entróu eilí, paraba diante da porta un *autobús* que iba prá feira do Incio’ TER, 119.

automóvil ($\Leftrightarrow$ AUTOMÓBIL) *s.m.* **AUTO**².

autono *s.m.* **OUTONO**.

AUTÓNOMA *adx.f.* Que ten capacidade de actuar con independencia e segundo as súas propias normas ou criterios [dito dunha organización ou grupo]: ‘Organización Republicana Gallega *Autónoma*’ HIS, 83.

AUTOPSIA *s.f.* Exame dun cadáver para establecer as causas da morte: ‘Xa foi o don Gumersindo e négase a “librar” o “correspondiente” certificado de defunción e di que se lle debe faguer a *autopsia* ó cadáver’ TER, 269.

AUTOR *s.m.* **1.** Persoa que é causa dalgunha cousa ou que realizou unha acción: ‘o poeta recitador era o *autor* resposábel de aquela broma’ HIS, 176. **2.** Persoa que creou unha obra literaria: ‘Se de Valle-Inclán se dixo que a realidade galega era moitas veces valleinclanesca, outro tanto poderíase dicir do *autore* de *Cousas*’ TER, 72. **3.** Persoa que comete un delito: ‘púxenlles moitos exemplos de moitos ladrós arrepentidos edas grandes penas que agadaban na outra vida ós *autores* de arroubos sacrílegos’ TER, 310. Tm. **autore**.

autore *s.m.* **AUTOR**.

AUTORIDADE *s.f.* **1.** Potestade legal de mandar ou prohibir: ‘Respetade a miña *autoridade*, galafates, ou fareivos saber a todos quen é o pedáneo de Canedo’ TER, 210. **2.** Persoa que exerce a autoridade: ‘Nada máis que en chegando, o Ramilo sentiuse *autoridade*, e berróu, sin tan xiquer contestar ós daídos dos que alí estaban: / –Eiquí chega a Xusticia’ TER, 272.

[**AUTORITARIO**] *adx.m.* Propio da persoa que lle gusta ser obedecida sen discusións: ‘Ergueuse do seu asento un home novo, moi ancho do carrello, e dirixiuse ó mozo de café con moitos pulos *autoritarios*’ HIS, 43.

AUTORITARISMO *s.m.* Sistema fundado na submisión incondicional á autoridade: ‘Fai supor que non é ausolutista e doumático, e que é tolerante ca opinión allea; que non lle vai o *autoritarismo*’ TER, 56.

auto-retrato ($\Leftrightarrow$ AUTORRETRATO) *s.m.* Retrato dunha persoa pintado ou feito por ela mesma: ‘Fíxese agora –dixo don Ramón– no retrato do cabaleta. É o *auto-retrato* do cabaleiro namorado da fada do relanzo’ TER. 180.

autro –a *indef.* **OUTRO**.

[**AVANZADA**] *s.f.* Partida de soldados que se adianta ó corpo principal con fins de observación, exploración, etc.: ‘fora ferido, pouco máis ou menos, ás catro da tarde, e dous

días despois sacáranlle a bala, sin anestesia, nun posto de socorro, non lonxe das *avanzadas*’ TER, 320.

[**AVANZAR**] *v.i.* Estenderse, ir cara a adiante, ocupando un lugar: ‘A nebra da choiva *avanzaba* sobor do río e iba esborrallando o perfil das montañas’ HIS, 14.

AVE *s.f.* Animal vertebrado, ovíparo, de sangue quente, corpo cuberto de plumas, con patas e extremidades anteriores en forma de ás, e coa boca rematada nun peteiro córneo: ‘Ergueuse o mozo nun intre. Lixeiro como unha *ave* subiu pola grade e agatuñou polo tronco do carballo’ HIS, 50.

[**AVEA**] *s.f.* Planta gramínea anual de talo delgado e oco, que ten no extremo unhas políñas con espigas moi pequenas que poden ter de dúas a nove flores: ‘Tremelecían as *aveas* i os centeos, xa marelos pola maturidade’ TER, 264.

avelaneira (⇔ABELEIRA) *s.f.* **1.** Arbusto da familia das betuláceas (*Coryllus avellanus*) de madeira dura, pólas abundantes e follas alternas, serradas e caducas, que dá como froito a abelá: ‘Fúmonos os dous pra un pradiño da oreia, i ó pe dunha *avelaneira*, nun sitio enxoiado, sentados nunha cacarocha un bon ratiño, decíndonos todas isas cousas que se din os namorados’ TER, 222. **2.** Madeira deste arbusto: ‘veña de zorregarlle diante nós cunha vara de *avelaneira*’ TER, 100.

[**AVEMARÍA**] *s.f.* Oración propia da relixión católica dedicada á Virxe María: ‘O coarto do difunto estaba no sobrado, con porta pola solaina, que tiña unha escaleira que daba ó curro. Subía e baxiaba moita familia pola escaleira de cantería. Eu sentía o xon-xon dos padrenuestros e *avemarías*’ CON, 69. **Ave María / Ave María Purísima** *loc.s.*, emprégase con carácter exclamativo indicando admiración, sorpresa ou asombro: ‘¡Cánto me quer meu cadelino!... ¿E logo, que me dis, meu Choliño?... *Ave María*, canto agarimo, Jesús, María y José, qué gato tan doce...’ TER, 108 / ‘Ai, meu gatiño querido, canto me quer... *Ave María Purísima*...’ TER, 109.

[**avencellar**] (⇔VENCELLAR) *v.t.* Unir, establecer relación: ‘É pra supoñer que hai unha misteriosa “simpatía telepática”, por lle chamar dalgún xeito, que *avencella* ás dúas persoas’ TER, 320.

[**aveneiro**] (⇔ABENEIRO) *s.m.* **AMIEIRO.**

AVENTURA *s.f.* Suceso extraordinario e con certo risco que lle acontece a alguén: ‘caíu nas miñas maos un libro de *aventuras* de Sherlock Holmes’ TER, 233.

AVENTURADO *adx.m.* Que implica certo risco ou perigo: ‘E outramente que sempre é *aventurado* andar en líos coa xusticia’ LUS, 146.

AVENTURAR *v.t.* **1.** Apostar [unha cantidade de diñeiro]: ‘*Aventúroche* vinte pesos –dixo o boticario– a que non es home de ir’ TER, 245. **2.** Arriscar, dicir algo aínda existindo o risco de equivocación: ‘Veríalle movela mao, faguendo coma por refrexo un sinal de escribir, i *aventurou* a súa opinión’ TER, 77. // *v.p.* **3.** Arriscarse, atreverse, decidirse a facer algo a pesar do risco de equivocación que implica: ‘¿Quénes son as tres meirandes

figuras da nosa literatura de arestora? / Cilistro.– *Aventúrome* a responder por todos... Rosalía, Castelao e Otero Pedrayo' TER, 72.

avenza *s.f.* **abenza**.

[**AVERGOÑARSE**] *v.p.* Sentir vergoña: 'chega a crer ún cousas moi raras, que despois *avergoñase* de habelas crido' CON, 67.

***averiguar** (⇒INVESTIGAR) *v.t.* Facer o necesario para coñecer ou descubrir [algunha cousa]: 'Ben sei que vostede ten moito intrés por *averiguar* a ónde foi parar o retrato de don Fernando de Guzmán' HIS, 39.

AVERNO *s.m.* Inferno, lugar no que reciben castigo as almas das persoas mortas en pecado mortal [segundo a relixión cristiá]: '¡Era o Cancerbeiro do *Averno*, que non deixa que saia ningún morto do tebregoso reino de Plutón! O seu ladrar facía tremé-la casa' CON, 27.

AVESPA *s.f.* Insecto himenóptero (*Vespula vulgaris*) que vive en sociedade, de cor amarela con listas negras, ás ben desenvolvidas e dotado dun aguillón co que produce picaduras dolorosas que causan inflamación e dor: 'Néspora. *Avespa*' LUS, 165.

AVIACIÓN *s.f.* Sistema de locomoción aérea por medio de avións: 'Un día entréi nunha tasca. Estaban falando us bebedores, con aire de homes grokianos, encol da *aviación*. Don Segundo metéuse na conversa i espricóulles a todos de cómo empezara a voar o home, dende Ícaro hastra Berliot. CON, 103.

AVIADOR *s.m.* Persoa que pilota un aparello de aviación: 'E que outro lle diga que o seu fillo mais vello, o *aviador*, tivo unha cita cun sobriño do Andrés Nin' HIS, 76.

AVIÓN *s.m.* Aparello de locomoción aérea máis pesado có aire, con alas e propulsado por un ou varios motores: 'Chamáronme a Londres, anos antes, e funme prelo en *avión*' HIS, 75.

AVISAR *v.t.* Informar, comunicar, dar noticia ou aviso: 'O mesmo Daniel foi *avisala* Xusticia' LUS, 53.

AVISO *s.m.* Noticia ou recado: 'Cecáis alguén que pasara pola serra e vira o corpo do señor, e levase *aviso* ó pazo' TER, 155.

***avitaminosis** (⇒AVITAMINOSE) *s.f.* Carencia dunha ou varias vitaminas no organismo: 'Moito artrismo, moito galoxo, moita *avitaminosis*' TER, 33.

AXEITADO *adx.* Apropiado, adecuado, que se axusta ás características [de alguén]: 'A il [a Castelao] si que lle ven *axeitado* aquilo do sorriso antre bágoas... Iso foi a súa vida i a súa obra' TER, 73.

AXENTE *s.m.* Persoa que actúa cunha determinada misión ó servizo ou en representación doutra, dunha organización ou dun organismo: 'O primeiro preguntoiro correu de conta dun *axente* que tiña casamente tódolos dedos de entramas maus tortos. (...). Era un *axente* social encargado de servicios especiais' HIS, 118.

AXEXAR *s.m.* Acción de observar cautelosamente con intención de atacar: ‘soupen que a trapela de cazalos ratos chamábase “muradeira”, e “murear” ou “murar” ó *axexar* do gato inantes de brincar enriba do rato’ TER, 70.

AXEXO, Ó *loc.adv.* **ASEXO, Ó.**

ÁXIL *adx.* Que se move ou actúa con rapidez, axilidade ou facilidade: ‘Lizgaira. *Áxil*, lixeira’ LUS, 165.

AXIÑA *adv.* Nun prazo breve, en pouco tempo: ‘Ninguén como Cosme pra preparar *axiña* unha merenda’ LUS, 96. **Tan axiña coma** ($\Leftrightarrow$ *axiña* que) *loc.conx.*, tan pronto como, en canto, inmediatamente despois que: ‘*Tan axiña coma* o reló do Consistorio daba as doce, aparecía pola horta do camposanto a filla do Lordanas’ LUS, 34.

AXITARSE *v.p.* Perder a serenidade, a tranquilidade ou o sosego: ‘Alporizarse. Asustarse, *axitarse*, soliviantarse, encolerizarse’ LUS, 163.

[**AXÓUXERE**] *s.m.* Esfera oca de metal que leva dentro unha ou máis boliñas soltas, tamén metálicas, para que emitan son ó axitalas: ‘Ouvíronse os *axóuxeres* de dous cás de caza’ LUS, 74.

AXUDA *s.f.* Acción de axudar: ‘Acricóuse xunto ó difunto e desabrochóulle os zocos. / Ayúdenme a sacalos –dixo– pues ya están los miembros rígidos. / Sacóunos con *axuda* de nós; e puxo il despóis os zocos do difunto’ TER, 275.

[**AXUDANTE**] *s.* Persoa que axuda a outra no seu traballo: ‘Chamábanme á consulta de Filadelfia, de San Francisco, de Denver...; tiña unha clínica grandísima con vinte ou trinta *axudantes*’ TER, 323.

AXUDAR *v.t.* Prestar colaboración: ‘Xa verá que muller tan disposta é a Florita. *Axúdalle* unha rapaciña que dí que é filla do taberneiro, e seica non se leva ben ca Flora. Mais ísta dispón e goberna como ama da casa’ HIS, 12.

[**AXUSTAR**] *v.t.* Concertar o prezo [nunha compra]: ‘Pois merca na Gran Bretaña –dixo o patrón– e dille a don Anxel qui é pra min. Ben sabe que soncomprador de moitos anos... Si lle dis que é pró Xermán de Grandal, hache faguer unha rebaixa, mais primeiro *axusta* ben’ TER, 277.

AXUSTE *s.m.* Acción e efecto de axustar. **Axuste de contas** *loc.s.*, vinganza que se toma contra alguén: ‘Din que non foi natural a cousa. Din que houbo un *axuste de contas*’ DEC, 16.

[***aza**] *s.f.* **aa.**

AZAFRÁN *s.m.* Planta bulbosa da familia das iridáceas (*Crocus sativus*), de flores violáceas con estigmas de cor amarela arrubiada dividido en tres partes colgantes, que se usan como

colorante e aromatizante: ‘O Alberto era máis ben rubio, con cabelos da color do *azafrán*’ CON, 42.

AZANCAR *v.i.* Andar a grandes pasos: ‘Xa chegamos ó cano de Albedro. Tremecimos todos cando sentimos oubear o can... E veña de *azancar* todo o que pudiamos’ TER, 149. Tm. **zancar**.

AZORINIANA *adx.f.* Característica do escritor español Azorín (1873-1967) ou da súa obra: ‘en Valle non se dá a nota típica xeneracional do 98 da descrición da paisaxe castelá, tan *azoriniana* e tan baroxiana’ TER, 64.

AZOTEA *s.f.* Cuberta plana dun edificio pola que se pode andar: ‘Eu funme pró coarto que daba á terraza da casa que era unha *azotea* que fora coberta’ HIS, 128.

***azuado** –a (⇒AZULADO –A) *adx.* De cor azul ou que tira a zul: ‘A eirexa do Hospital é unha eirexa románica, pequena, mais moi fermosa, de marbre *azuado* do país’ TER, 49.

[***azucea**] (⇒AZUCENA) *s.f.* Planta liliácea (*Lilium candidum*) cun bulbo do que nacen as follas longas, estreitas e lustrosas, talo alto e flores brancas, grandes e moi recendentes: ‘O forte arrecendo das *azuceas* tiña algo de afrodisíaco’ TER, 42.

AZUCRE *s.m.* Substancia branca sólida, cristalizada, de sabor doce característico, que se extrae basicamente da cana e da remolacha [e que se emprega en alimentación]: ‘Tómase o té en grandes cuncas, con mel ou con *azucres*. Haino por Soldón’ LUS, 22. Tm. **zucres**.

AZUL *adx.* **1.** Da cor propia do ceo sen nubes: ‘amosólle o ovo *azul* que traguía cos outros no cesto’ TER, 124. // *s.m.* **2.** Esa cor, a quinta do espectro solar: ‘unha aira de cantería co se hórreo pintado de *azul*’ TER, 271. **Azul marino** *loc.s.*, o que é moi escuro: ‘Levaba pantalón *azul marino* e chaqueta a cadros brancos e negros’ CON, 47.

[**AZULEXO**] *s.m.* Placa de cerámica, vidrada por unha das súas caras, que se emprega para revestir paredes e pavimentos: ‘A cociña era de moita folganza con *azulexos* no chao e nas paredes’ TER, 31.

azulagar *v.t.* Erro por **ASULAGAR**.

***azurrar** *v.t.* **ENCIRRAR**.

B

BABA *s.f.* Cuspe que sae da boca. **Caerlle a baba** (a alguén) *loc.v.*, experimentar compracencia [con algo]: ‘Ó Bieito pai cuasemente *caíalle a baba*, o que se dí, cando vía ó seu Bieitiño saír do Casino en compañía do fillo do notario’ CON, 92.

[**baboar**] *v.i.* Erro por **BAGOAR**.

bacaceiro (⇔FOLGAZÁN) *adx. e s.m.* Persoa pouco amiga do traballo [emprégase exclamativamente como insulto]: ‘Agora deulle polo amore. Eu coidaba que isas cousas eran dos señoritos. ¡*Bacaceiro!* Criamos unha cóbrega e non un home de proveito’ LUS, 70.

bacalláu (⇔BACALLAU) *s.m.* Carne deste peixe mariño (*Gadus morhua*) de igual denominación, seca e salgada: ‘Parolaba con moitos á vez. Dirixíase especialmente a unha señora que lle mercara dous kilos de *bacalláu*’ CON, 131.

***bachiler** *s.m.* ***bachiller**¹.

***bachiller**¹ (⇒BACHAREL) *s.m.* Persoa que rematou satisfactoriamente os estudos de bacharelato: ‘Ven un labrego á miña botica a mercar unhas meiroadas. Eu non lle pergunto de onde ven, ou si é fidalgo, ou si é *bachiller*’ TER, 55. Tm. ***bachiler**.

***bachiller**² (⇒BACHARELATO) *s.m.* Conxunto de estudos correspondentes ó nivel intermedio entre o ensino primario e o superior: ‘O [fillo] do medio, o don José María, foi o que máis disgustos lle dúu a súa nai. / Non quixo estudar nin siquiera o *bachiller*’ TER, 160.

badelada (⇔BADALADA) *s.f.* **1.** Son que produce o badalo ó bater contra a campá: ‘faguían un bruído como de *bateladas*: tan, tan, tan...’ LUS, 35. **2.** Ton sonoro, semellante ó das campás, que anuncia a hora: ‘Un reló dúu as oito. Coa derradeira *badelada* pareceume que entrara no cuarto unha ventolada de misterio’ LUS, 87. Tm. **batelada**.

BADÍA *s.f.* Entrada do mar na costa, normalmente ancha e de extensión considerable: ‘A néboa enchía os caborcos, e parecía de gasa, como moitas veces se ve o mar de noite. Había lúar. Era como se fósamos ribeirando unha *badía*. O vento levantaba as follas caídas dos castiñeiros’ HIS, 28.

BADUAR *v.i.* Falar moito e sen sentido: ‘Saín en procura dos meus compañeiros. Berreilles dende o pasadelo, pois non quería entrar no cuarto. Aínda estaban xogando e *baduando*’ LUS, 31.

BAFO *s.m.* **1.** Vapor producido por un exceso de humidade: ‘O fresco *bafo* da terra mollada carexábame a carne’ TER, 85. **2.** Condensación que se forma nunha superficie por efecto do frío: ‘Tamén vin que folerpaba manseliño a traveso do *bafo* dos vidros do balcón’ CON, 120. **3.** Aire expelido pola boca produto da espiración: ‘O Tumbarón arrechegouse a min. Botándome o *bafo* na orella, díxome con voz baixiña’ LUS, 31. **4.** Mal olor, tufo: ‘decía que a copíña era para lle sacar o *bafo* de podre que lle deixaban os difuntos’ LUS, 34.

BAGO *s.m.* Froito da vide, redondo ou ovado, que se agrupa con outros formando acios: ‘Co pedrazo que veu po-lo San Isidro, non quedou un *bago* en toda a miña viña da encosta do río’ CON, 130. Tm. **vago**.

BÁGOA *s.f.* Pinga de auga salgada que sae dos ollos segregada polas glándulas lacrimais: ‘Polo camiño, iba pensando que aquilo home non botara nin unha *bágoa*’ TER, 205.

BAGOAR *v.i.* Verter bágoas: ‘Vin que moitos *bagoaban*... I eu tamén rematéi o sermón *bagoando*’ TER, 315. **2. fig.** Caer auga das nubes en forma de gotas: ‘Parez latexar nila a tristura da paisaxe neboenta (...) *Bagoa* o ceo e bagoan os ollos’ TER, 84. Tm. **bagoare**.

bagoare *v.i.* **BAGOAR.**

***baieta** (⇒BAETA) *s.f.* Tea de la, ás veces mesturada con algodón, de trama frouxa e pouco tupida: ‘Un patrón que levaba chileque de *baieta*, sen chaqueta’ LUS, 68.

BAILAR *v.t.* **1.** Executar un baile determinado: ‘Había insinado a *bailala* rumba a totalas mozas e mozos das aldeas do concello’ LUS, 120. // *v.i.* **2.** Mover compasadamente o corpo ó son da música: ‘Todos me acenaban, sorridentes, ó mesmo tempo que *bailaban*’ LUS, 89. **3.** Moverse ou oscilar [unha cousa] sen cambiar de lugar: ‘Ó Tonecho *bailóulle* na mao a cunca do café’ CON, 33. Tm. **bailare, beilar**.

bailare *v.i.* **BAILAR.**

BAILE *s.m.* **1.** Acción de bailar: ‘A pouco máis andamos a paos con outros mozos por custión do *baile*’ LUS, 57. **2.** Festa ou reunión na que se baila: ‘¡Era un *baile* de pantasmas! As datas sinaladas eran as das súas mortes’ CON, 27.

BAIONETA *s.f.* Arma branca de infantaría deseñada para ser axustada no extremo do canón do fusil: ‘En canto ós soldados, todos presentaban armas, e cada un diles levaba un nabo espetado na *baioneta*’ TER, 323.

BAIRONIANO *adx.m.* Propio do poeta británico lord Byron (1788-1824) ou da súa obra: ‘Eu pre min era o misterioso suxeto que estivo eiquí e trazóu isas letras que a choiva borróu. Cecáis un namorado *baironiano* ou esproncediano capaz de se esfuracá-la testa dun pistoletazo por non aturá-la vida sen amor’ CON, 108.

bairro *s.m.* **BARRIO.**

bais *prep.* Erro por **MAIS**.

BAIXAR *v.t.* **1.** Percorrer un traxecto descendendo de nivel: ‘Us coches rubindo a costa i outros tantos *baixánda*’ CON, 113. **2.** Poñer abaixo, máis abaixo ou no chan: ‘Mais xa o Polonio subía pola escaleira (...) Ten conta da lingua, pastrán, que te *baixo* dun cachazo’ TER, 210. **3.** Diminuír o tamaño, intensidade, cantidade etc. [dunha cousa]: ‘I acordéime que, cando era neno e me mancaba na testa, me puña enriba do teto un peso de prata, para facelo *baixar*’ CON, 30. **4.** Facer que un son sexa menos agudo: ‘O Breixo botóuse a chorar coma unha critarura. I eu *baixei* a voz’ TER, 348. **5.** Mover ou facer mover algo de xeito que se incline ou tenda cara a abaixo: ‘O Polonio sacóu o chapeo e *baixóu* a testa’ TER, 211. // *v.i.* **6.** Descender dun lugar ou posición máis alto a outro que está nun nivel inferior: ‘*Baixa* do freixo e fagueremos unha escritura’ LUS, 71. // *v.i.* e *v.p.* **7.** Apearse, saír dun vehículo: ‘Paróuse o coche diante da miña porta. *Baixóu* do auto un home e chamou’ TER, 328. Tm. **baixare**.

baixare *v.i.* **BAIXAR.**

[**BAIXÍO**] *s.m.* Terreo baixo o situado máis abaixo cós que o rodean: ‘Alí quedóu a miña mocidade, nos *baixíos* ategados de abrotías, nos cimos cheos de carpanzas’ LUS, 17.

BAIXO –**A** *adx.* **1.** De pouca altura: ‘Don Froilán era un home *baixo* e groso’ LUS, 45. **2.** Que está nun lugar inferior con respecto a outras cousas da mesma clase ou natureza: ‘Tódalas xanelas do piso *baixo* tiñan rexas de grosos ferros’ LUS, 139. **3.** Que chega a unha elevación relativamente pequena respecto do chan ou de calquera outro punto de referencia: ‘I estiven antre as uces deica que me descubriron. Seis ou sete horas, ou máis, porque non levaba reló. Xa estaba o sol *baixiño*’ TER, 344. **4.** [Dito da temperatura] fría ou inferior á ordinaria: ‘Con temperaturas tan *baixas* non me funciona o cerebro’ HIS, 75. **5.** *fig.* Que non chega a un nivel alto ou tan alto coma outro: ‘quizaves Montes... A súa “Negra Sombra”, inda que máis *baixa* que a letra, párceme do mellor’ TER, 83. **6.** Inclinado cara a abaixo, en dirección ó chan: ‘Andaba apresa, cáseque correndo, ca testa *baixa*’ TER, 175. **7.** Que ten escasa potencia ou intensidade [dito da voz]: ‘púñase a lér os letreiros en voz *baixa*’ LUS, 35. **8.** [Aplicado a voz] grave: ‘Os anxeliños do altare saíron voando por toda a eirexa, e voaban ó mesmo tempo que cantaban. (...) E dos outros [sartegos] saían voces *baixas* faguendo o contra canto ás voces dos anxeliños’ LUS, 136. // *s.m.* **9.** Piso que está ó nivel da rúa: ‘Boteime fora, e fun buscalo Tumarón á taberna, que estaba no *baixo*’ LUS, 29. **10.** Voz humana de son máis grave: ‘Iles e máis eu cantamos a dúas voces. Por certo que o Fidalgo tiña unha fermosa voz de *baixo*’ TER, 83. // *adv.* **11.** Con pouca intensidade: ‘A Subela arrechégase a mesa e fala moi *baixiño*, coma si tivese medo de que a sentisen de fora...’ PAU, 20. **12.** [Precedido da preposición *por*] debaixo, na parte inferior: ‘¡Xusticia pra ise verdugo que oufegóu a súa muller!... ¡Que o guinden nunha fogueira e que lle poñan lume por *baixo*’ TER, 208. **13.** [Precedido da preposición

para] abaixo, cara á parte inferior, en dirección ó chan: ‘unha consola, cun gran espello e mesa de marbre verde, con dous pes afigurando peixes, un ca testa pra riba, i o outro *pra baixo*’ TER, 180. // *prep.* **14.** So, en lugar inferior respecto do que se indica: ‘O rombar das máquinas escorrentaba as ovellas que pacían *baixo* as sobreiras’ LUS, 85. **15.** Indica a persoa ou cousa da que depende ou á que está sometida outra: ‘Nas torres da eirexa, na das campás e na do tesouro, estaría apostado don Francisco con trinta homes. Il na torre do Tesouro con vinte; os outros dez *baixo* o mando do millor cazador, Cilistro da Eirela, na das campás’ LUS, 157. **Baixo de** *loc.prep.*, so, en lugar inferior respecto do que se indica: ‘botaba todos os días catro ou cinco horas léndo ou cabilando *baixo das* polas froidas das mazairas e das cerdeiras’ LUS, 132. **Botar pra baixo** ($\Leftrightarrow$ botar para baixo) *loc.v.*, facer de menos, subestimar: ‘Chamámoslle crítico e catastrófico (...) ó que *bota pra baixo* os nosos costumes’ TER, 62. **Ir pra baixo** ($\Leftrightarrow$ ir para baixo) *loc.v.*, decaer, ir a menos: ‘Inque se fixeron cinco casas máis en vinte anos, é un pobo que *vai pra baixo*, cousa rarisma en Galicia’ TER, 45. **Polo baixo** *loc. adv.*, en voz pouco intensa ou que case non se oía: ‘O Currecorre i o Destoncias iban traseiros, entramos baixo do mesmo paraugas. E dixo aquí *polo baixo*: / –Facía ben anos, máis de vinte, que non arremedaba o canto do galo’ CON, 24.

BAIXOTE –**A** *adx.* Que tira a baixo: ‘é unha muller grosa e *baixota* ila’ PAU, 38.

BALA *s.f.* Proxectil das armas de fogo: ‘O revolve estaba alí e faltáballe unha *bala* do bombo’ PAU, 16.

balado ($\Leftrightarrow$ VALADO) *s.m.* Muro de terra ou pedras que cerca unha propiedade: ‘i eu fun a coller balocas polos *balados* para facelas estoupar coas maos’ LUS, 119.

BALANCÍN *s.m.* Randeeira suspendida dunha póla que se move de diante cara a atrás: **Facer balancín** *loc.v.*, balancearse: ‘¡Era o corpo dun aforcado!. Estábase abanando, pendurado dunha pola e *facendo balancín* ou vinvaste’ HIS, 168.

BALANDRÁN *s.m.* Capa sen mangas, longa e cumprida, que empregaban os eclesiásticos: ‘O señor cura vestía un *balandrán* e levaba un chapeo de labrego’ LUS, 72.

BALANZA *s.f.* Instrumento que serve para pesar, equilibrando con pesos coñecidos o do corpo que se pesa: ‘un mostrador pequeniño con lousa de marbre, onde había unha *balanza* de precisión’ TER, 240.

BALBORDO *s.m.* **1.** Murmurio da auga correndo: ‘Arreitaban os canos do tellado facendo un *balbordo* nas lousas do patio’ LUS, 92. **2.** Ruído de voces: ‘Ergueuse un *balbordo* de tódolos escanos’ HIS, 89. **3. fig.** Rumor continuo: ‘Valle sigue sempre a ser galego polo seu xeito de vela Natureza, polo *balbordo* de misterio que sentimos na súa obra’ TER, 64.

BALCÓN *s.m.* **1.** Abertura na parede dun edificio desde o chan dos pisos, que adoita estar protexida por unha varanda e, ás veces, ten unha plataforma que sobresae da liña da parede: ‘Estabamos no *balcón* do comedor’ TER, 265. **2.** Conxunto formado polos marcos e fiestras que pechan esa abertura: ‘Abrín os *balcós* i espertéi a Enrique’ LUS, 89.

BALDADO -A *adx.* Tolleito ou impedido de movemento: ‘Non sabes que a túa tía está *baldada*? Terá que ir en dúas muletas’ LUS, 71.

BALDE *s.m.* Recipiente troncocónico ou cilíndrico feito de diferentes materiais para transportar líquidos ou para outros usos: ‘O patrón sacou os espejuelos e púxose a ler o boletín de Lugo, namentres a fillastra botaba auga quente do caldeiro nun *balde*’ TER, 289.

*baldequín ($\Rightarrow$ BALDAQUINO) *s.m.* Especie de teito ou dosel que se coloca sobre o leito: ‘Tiñan algúns camas antigas de *baldequín*’ TER, 140.

[**BALEA**] *s.f.* Denominación xenérica aplicada ós mamíferos cetáceos mysticetos de gran tamaño. **Balea branca** *loc.s.*, beluga, cetáceo da familia dos monodóntidos (*Delphinapterus leucas*) carente de aleta dorsal, de cabeza truncada na parte superior e boca provista de dentes triangulares: ‘é unha especie de radar, como o dos moricegos ou das *baleas brancas*’ TER, 99.

BALEIGÁN *s.m.* Persoa que non é amiga do traballo e pasa a maior parte do tempo sen facer nada: ‘Pirata, gandul... Heite esfolar coma un gato. Iste *baleigán* non val a iauga que bebe’ TER, 101.

BALLET *s.m.* Representación teatral que combina a danza, a mímica e a música orquestral: ‘Vin ópera, “*ballet*” ruso e pintura impresionista’ TER, 62.

BALLÓN *s.m.* Tromba de auga forte e intensa: ‘Probe de aquíl que o pille iste *ballón* atravesando a serra... E nós, eiquí quentiños como os pegos no niño’ TER, 302.

BALNEARIO *s.m.* Establecemento público de baños, normalmente medicinais, no que tamén poden hospedarse os clientes: ‘Vino unha vez no *balneario* de Guitiriz’ CON, 42.

ballo *s.m.* VALO.

[**BALOCA**] *s.f.* Planta herbácea da familia das escrofulariáceas (*Digitalis purpurea*) de talo recto e pouco ramudo; as súas flores, que saen do talo, teñen a corola en forma de dedal e son de cor rosácea: ‘fun a coller *balocas* polos balados para facelas estoupar coas maos’ LUS, 119.

[**BALOIRA**] *s.f.* Vara longa que se emprega para sacudir as pólas das árbores e provocar que caia a froita: ‘Fixo don Gonzalo vir homes con liames, pancas e *baloiras* de varealas castañas’ TER, 189.

balume ($\Leftrightarrow$ VALUME) *s.m.* **1.** Rumor, noticia que vai de boca en boca: ‘Empezóuse a correr por eiquí o *balume* de que o señor tiña amoros cunha muller de moi mala sona’ TER, 142. **2.** Volume, vulto que forman varias cousas xuntas: ‘Chegou a Lucencia cun gran equipaxe, que viña en tres carros de moito *balume*, tirados por mulas’ TER, 183. **3. fig.** Corpo que non se distingue con precisión: ‘Unha rapaza baixaba correndo a non correr máis, pola encosta. Tras ilar negrexaba o *balume* dun home’ TER, 219. **Faguer (moito) balume** ($\Leftrightarrow$ facer valume) *loc.v.*, avultar: ‘Os petos da levita do oufegado *faguían moito balume*... ¿Que diaños levaría nils?’ TER, 190.

BAM Son onomatopeico que imita o son producido pola bucina dun automóvil: ‘Entrou un camión no patio do cuartel de San Fernando. O Mingos iba de par do capitán médico, parolando con él. O camión iba mesmo detrás dos dous. Nove veces tocóu a bocina: *bam, bam, bam...*’ HIS, 135.

ban (⇔VAN) *s.m.* Espazo, oco: ‘Naquil comedor merendara eu moitas tardes (...) Era un *ban* de moita folganza, con piso e mobles de castiñeiro’ TER, 264.

BANCARIO *adx.m.* Pertencente ou relativo á banca ou ó banco de crédito: ‘Pediran pro homenaxeado a Cruz do Mérito Agrícola, a Cruz do Mérito Forestal, a Cruz do Mérito Industrial, a Medalla de Esforzo *Bancario*, a Medalla de Ouro da Vila. ¡Qué sei eu!’ HIS, 69.

BANCO *s.m.* **1.** Asento estreito e longo para varias persoas, con ou sen respaldo: ‘Senteime no *banco*, i o pedáneo empezou a escribir’ LUS, 74. **2.** Establecemento de crédito: ‘Cando eu fun cobrar a un *Banco* de Sarria un cheque de cen mil réas, estaba na porta aquel suxeto, parolando cun individuo pequeno e medio xorobeta’ HIS, 127.

BANDA¹ *s.f.* **1.** Cada un dos lados ou beiras [dun camiño, río, etc.]: ‘No cimo dun teso pola outra *banda* do río, víanse as ruínas dun castelo’ LUS, 85. **2.** Lugar xeográfico indeterminado próximo a un lugar ou zona que se expresa: ‘Víase a neve nos cumios das serras, pola *banda* de Navia e pola do Cebreiro’ TER, 328. **3.** Lado, parte lateral: ‘Arrimada a casa, pola *banda* do norte, había unha gran palleira’ TER, 271. **De banda a banda** *loc.adv.*, de lado a lado, dun extremo ó outro: ‘Prendeu un gancho, e sacaron unha vigue que tiña un gran ferro que pasaba de *banda a banda*’ TER, 189.

BANDA² *s.f.* **1.** Grupo de persoas unidas con fins ilícitos: ‘Pode ser –dixo o fillo máis novo– a *banda* de ladrós que arroubaron o outro día a reitoral de Morgas’ TER, 145. **2.** Conxunto musical con instrumentos de vento e percusión: ‘Ás catro xa estábamos o campo da festa. (...) Tocaban dúas *bandas*, e tamén gaiteiros’ LUS, 57.

BANDA³ *s.f.* **1.** Franxa ou tira: ‘As paredes locían unha *banda* de azulexos roxos e brancos’ LUS, 140. **2.** Cinta magnética que serve de soporte para a gravación de sons: ‘iste é un aparato que trougo o meu fillo máis vello de Londres. Con il lle gastamos a broma a ise borrachón... / Isa estrena tivo en Sarria o aparato de *banda* magnetofónica’ HIS, 98.

BANDALLO *s.m.* Persoa sucia, mal amañada ou descoidada no seu aspecto ou vestido [empregase como insulto]: ‘Cala, *bandallo*, se non queres que che bote as maus ós colares’ PAU, 58.

bandarria (⇔MARRA) *s.f.* Maza grande de ferro: ‘E berraban os mozos i os petrucios: / ¡Esmagarlle a testa cunha *bandarria*’ TER, 209.

BANDEIRA *s.f.* Anaco de tea, polo xeral rectangular, que se asegura por un dos seus lados a unha hasta e que se emprega como insignia ou símbolo [dunha nación, estado, corpo militar, etc.]: ‘Estaba formada unha compañía de “Marines” con *bandeira* e música. A *bandeira* estaba despregada ó vento’ TER, 323.

bandeixa (⇔BANDEXA) *s.f.* Peza plana ou cóncava, con bordos, para servir, levar, presentar ou depositar cousas: ‘Loguiño sentimos o peto dos pasos da doncela. Coma tóda-las persoas baixas, petaba moito ó andar. Cando apareceu coa *bandeixa*, o Patricio botoulle unha mirada de esguello’ CON, 121.

banderola (⇔BANDOLEIRA) *s.f.* Correa que rodea o corpo desde o ombreiro ata a cadeira do lado oposto e da que colga unha arma. **En *banderola*** (⇔en *bandoleira*) *loc.adv.*, cruzado desde un ombreiro á cadeira do lado oposto: ‘Levaba unha escopeta de dous canos cruzada polo carrelo, *en banderola*, como se di’ TER, 220.

BANDIDO *s.m.* Persoa que foxe da xustiza: ‘E tivo que sair do castelo cos seus máis fideles servidores, camiñando de noite coma un *bandido*, hastra chegar ós Pirineos’ LUS, 153.

BANDO *s.m.* **1.** Grupo de aves que voan xuntas: ‘Pasou garniando un *bando* de choas’ TER, 136. **2.** Grupo, conxunto de persoas que están xuntas ou que realizan unha actividade común: ‘É ben doado... o Particularista é un home de *bando*, de fato; o individualista, todo o contrario’ TER, 56.

BANDOLEIRO *s.m.* Persoa que rouba a man armada en sitios despoboados [emprégase exclamativamente como insulto]: ‘Descolgouse un mozo da póla mais baixa do carballo. E cuasemente que caíu riba da rapaceta. A Mariquiña ceiboulle unha torta. O mozo agarrouna pola cintura. / Os dous cairon ó chan. Era o Túzaro / ¡Pirata, *bandoleiro*! HIS, 51. Tm. ***brigante**.

BANDULLO *s.m.* **1.** Estómago do porco: ‘O botelo é o *bandullo* do porco, atado e cheo de costelas’ LUS, 21. **2.** Barriga [referido a persoa]: ‘Mais aló, por un díxome, díxome espétanlle a un un coitelo no *bandullo*, ou lle deixan a tiros a pelexa como unha peneira’ PAU, 16.

[**BANQUETA**] *s.f.* Asento pequeno e individual sen respaldo: ‘E alí o Mingos colocaba as mesas i as *banquetas* po-los días que apretaba a calor’ CON, 74.

BANQUETE *s.m.* Comida á que asisten gran número de convidados que celebran algún acontecemento: ‘O nomeamento foi debidamente celebrado cun *banquete* no Finisterre’ CON, 42.

*banquillo (⇒BANCO) *s.m.* [Nun xuízo] lugar no que se senta o acusado. ***Ir ó *banquillo*** *loc.v.*, ser procesado: ‘A zamarra i os pelos foron ó Xuzgado, como probas en favor da inocencia do Galo. Moito lle valéu a miña declaración. Mais como il se escapara tivo que ir ó *banquillo*’ TER, 232.

BANXO *s.m.* Instrumento musical formado por un bastidor circular sobre o que se tensa unha pel que actúa como resoador, e por un mango longo, cun número de entre cinco e nove cordas [típico do primitivo jazz e da musica folk americana]: ‘Trougueron unha orquesta de Lugo, de catro violís, *banxo* e saxofón’ CON, 112.

BAÑADOR *s.m.* Peza de roupa, xeralmente dunha soa peza, que se emprega para bañarse en público ou para nadar: ‘Sentáronse a tomar café, todos de cara ó esceario. Subíu o pano e apareceu Valentina sin máis vestido que un *bañador*, acaneándose moito mentras seguía o compás dun charlestón’ CON, 40.

BAÑARSE *v.p.* Meter o corpo an auga por hixine, diversión ou con fins medicinais: ‘Cando iba *bañarse* ó río da Antigua candia os demais picaritos do lugar, todo o mundo ríase de velo despido’ TER, 100.

BAÑO *s.m.pl.* Sitio onde se realizan prácticas terapéuticas de augas minerais medicinais: ‘A señora aínda non volvera dos *baños* da Cruña’ LUS, 147. **De baño** *loc.adx.* [aplicado a cuarto] que reúne as correspondentes instalacións e servizos hixiénicos [lavabo, bañeira, váter e outro sanitarios]: No piso de embaixo estaban a cociña, a bodega, a dispensa, a biblioteca, o comedor i o cuarto *de baño*’ TER, 31.

BAR *s.m.* Establecemento público no que se serven bebidas e comidas: ‘Un día, despois de xantar, funme a tomar café a un *bar* do centro da vila. Senteime na terraza’ LUS, 62.

[**BARALLAR**] *v.t.* Considerar distintas posibilidades que poden darse: ‘Máis o doutor Pansofo, sempre falando da interpretación dos mitos e *barallando* nomes alemás’ CON, 32.

baranda ($\Leftrightarrow$ VARANDA) *s.f.* Especie de reixa de madeira, ferro, etc. que serve de protección e apoio nun balcón, pasamán, corredor, etc.: ‘As casas eran vellas, con balcóns de *baranda* de madeira’ TER, 238.. Tm. ***barandal**.

***barandal** *s.m.* **baranda**.

[**BARATA**] *adx.f.* Vendida ou comprada a baixo prezo: ‘O chamada bairro das Casas *Baratas*’ DEC, 11.

[***baraxa**] ($\Rightarrow$ BARALLA) *s.f.* Conxunto de naipes que se empregan en varios xogos de mesa: ‘O Nasa trougo dúas *baraxas*, xarras con tinto dos Peares...’ CON. 19.

BARBA *s.f.* **1.** Pelo que medra nas fazulas e no queixo: ‘Era un bon mozo de *barba* negra’ LUS, 88. **2.** [Nalgúns mamíferos] guecho de pelo que colga da mandíbula inferior: ‘un cabrón tremendismo (...) que ten unha *barba* roxa coma tinguída de sangue’ PAU, 54. **De barba** *loc.adx.*, [aplicado a papel] forte e satinado e cos bordos sen cortar: ‘díume por pintar ó pastel, nun folio de papel *de barba*, o retrato do cabaleiro’ HIS, 37. **Con toda a barba** *loc.adx.*, que está na plenitude das súas calidades: ‘Somos tres tíos *con toda a barba*’ TER, 252. **Por barba** *loc.adv.*, por persoa: ‘Pouco despois de chegar o Roberto e mái-la súa dona e despois de se bañaren os dous –dixo a Inés– eu fun dispoñé-la cea. Había seis perdices. Unha *por barba* para cada un de nós i outra a maiores’ CON, 124.

BARBADELA *s.f.* Pelos da mazaroca do millo: ‘con bigote e tamén barba da color da *barbadela* das espigas de millo’ HIS, 175.

barbañada (⇔BARBAÑA) *s.f.* Chuvia miúda e pouco intensa: ‘O cabalo i a besta batugaban no trollo dunha corga. Ouvíase o manseliño farfular da *barbañada* nos castiñeiros e mailo rosmar do río’ TER, 137.

BARBAÑAR *v.i.* Chover miudiño e con pouca intensidade: ‘Aló por San Clodio empezou a *barbañar*’ LUS, 84.

barbañas *v.i.* Erro por **BARBAÑAR**.

BARBARIZADO *adx.* [Dito dun idioma] adulterado polo uso de barbarismos: ‘Por unha parte, [o galego do Courel] é moi enxebre, espallado de lediciosos arcaísmos; por outra *barbarizado* de abondo’ LUS, 24.

BÁRBARO –**A** *adx.* **1.** Enorme, extraordinario: ‘Sentía que o afogaba unha carraxe *barbarisma*’ LUS, 144. **2.** Excelente, magnífico: ‘E ti –dixo o Boticas– estiveches *barbarismo*. Unha verdadeira ánima en pena... Boa leición que levaron...’ TER, 254.

BARBEIRO *s.m.* Persoa que ten por oficio cortar o pelo e barbear ou amañar a barba: ‘Tiña a cara de leite fervido i os pelos loiros e bravos. Mais isto, cando o *barbeiro* non lle deixaba a testa luída coma un seixo’ TER, 100.

BARBERÍA *s.f.* Establecemento onde traballa o barbeiro: ‘Entremos nesta *barbería*’ HIS, 90.

[**barburiña**] *s.f.* Variedade de pera moi branda e con moita auga: ‘Caían as peras dunha pereira de *barburiñas*’ TER, 265.

BARCA *s.f.* Embarcación pequena, xeralmente de madeira, que serve para navegar nos ríos e preto da costa: ‘¿E non poñerémo-lo pe na *barca* do Caronte, chacho?’ CON, 102.

BARCO *s.m.* Embarcación grande, propulsada por remos, vela ou motor: ‘Cando don Pedro tiña catorce ou quince anos, embarcou en Rinlo nun *barco* de pesca, aló polo ano quince, cando a primeira guerra europea. O *barco* naufragou a dez légoas da costa. Mais recolleu os náufagos un *barco* de guerra inglés, que os levóu a Lisboa’ HIS, 153.

bargo *s.m.* **VARGO**.

[**BARGUEÑO**] *s.m.* Moble de madeira tallada con moitas gavetas e compartimentos [feito ó estilo dos que se construían en Bargas (Toledo)]: ‘E logo moitos máis óleos e grabados, consolas, cadelabros, velós, “arañas”, *bargueños*, tapices...’ TER, 131. Tm. **gargueño**.

[**BARIL**] *adx.* Forte, de gran fortaleza física: ‘Ben sabía que tundira a tres mozos *bariles* na festa de Vilañán, un ano antes de se casare, il cun estadullo e iles acometéndoo coas facas...’ CON, 73.

***barman** (⇒CAMAREIRO) *s.m.* Persoa encargada de servir ou de preparar bebidas nun bar: ‘Perguntaríalle ó *barman* si sabía dun médico e iría velo mañá. E sin máis nin máis, preguntéille ó encargado do bar, un home forte e xa patrón il’ CON, 47.

BARÓN *s.m.* Título nobiliario inmediatamente inferior ó de vizconde: ‘*Barón* de Rothschild, 1901’ CON, 27.

BAROXIANA *adx. f.* Característica do novelista español Pío Baroja (1872-1956) ou da súa obra: ‘en Valle non se dá a nota típica xeneracional do 98 da descrición da paisaxe castelá, tan azoriniana e tan *baroxiana*’ TER, 64.

BARRA *s.f.* Peza ríxida, alongada e delgada, xeralmente cilíndrica: ‘ripou dun peto do chileque unha *barra* de lacre e un sello ou *cuño*’ HIS, 144.

[**BARRACA**] *s.f.* [Nas festas populares] construción provisional desmontable que se destina a espectáculos, diversións, etc.: ‘E despois fóronse ó café Español e tomaron seus cafeses e súas copiañas. E veña unha volta pola feira a velas *barracas*’ LUS, 96.

BARRANCA *s.f.* Pendente vertical do terreo moi abrupta e profunda: ‘Fraga. *Barranca*, derrubadoiro’ LUS, 165. Tm. **derrubadoiro**.

BARRANCO *s.m.* Precipicio, corte profundo no terreo: ‘Mais o Pepiño non chegara á hora da cea. Sentámonos á mesa sin il. Mandaron buscalo ó pastor e máis ós fillos do caseiro. Volveron decindo que os outros cazadores non diran razón dil. / I o pastor, que era algo fato, falou asina: / Ben se puido esfragar por un *barranco*’ HIS, 26.

BARRENO *s.m.* Cartucho explosivo: ‘Aquil berro de ¡Caronte! estoupou como un *barreno*’ CON, 28.

BARRENTO –A *adx. 1.* [Dito da terra] que forma barro: ‘Era unha faciana moura, de guechas longas, con pelas de terra *barrenta* nas meixelas’ LUS, 65. **2.** Da cor do barro: ‘Víase no seu fondo un castelo en ruínas, sobor dun teso, dun marelo *barrento*’ TER, 181.

[**barrer**] (⇔VARRER) *v.t. 1. fig.* Facer desaparecer totalmente: ‘ó dar unha gran calentura [os cocimentos de unto de cóbrega] *barren* os microbios’ LUS, 19. // *v.p. 2.* Perder momentaneamente o coñecemento: ‘*Barréuselle o sentido* –dixo calquera das dúas’ TER, 341.

BARRICA *s.f.* Recipiente de madeira para o viño formado por taboas curvas unidas e reforzadas por aros, de tamaño mediano ou pequeno: ‘Da noxo iste viño. Debéu coller aire a *barrica*’ PAU, 41.

BARRIGA *s.f.* Parte do corpo onde están os intestinos: ‘Doime a *barriga* coma si estivera entripada coma unha perdiz’ PAU, 46.

BARRIO *s.m.* Cada unha das partes en que se divide unha poboación: ‘unha vez comera il soliño cas da Concha, no *barrio* da Ponte, tres ducias de ovos cocidos, con pimento picante e sal’ CON, 17. Tm. **bairro**.

BARRO *s.m.* Material formado por terra areosa e auga, que se pode modelar e se emprega en olaría e cerámica: ‘o caso foi que o Pirata atopou unha ola de *barro* nunha especie de covallo que había na parede’ LUS, 148.

BARROCA *adx.f.* Relativa ó estilo artístico que se desenvolveu nos séc. XVII e XVIII ou que ten as características deste estilo: ‘i eu gorentaba o engado de aquila Galicia anterga, románica e *barroca*, chea de gracia inxel’ TER, 63.

BARROTE *s.m.* Listón de madeira longo e delgado que se emprega como reforzo: ‘Sentín que me esbaraba o lombo contra a esquina comida, recuberta de *barrote*’ CON, 29.

[**BARULLAR**] *v.i.* Falar facendo ruído: ‘A Voz do Rouco / ¡Que ninguén *barulle*!’ PAU, 49.

baso *s.m.* VASO.

basoira (⇔VASOIRA) *s.f.* Utensilio formado por un feixe de ramas flexibles ou de filamentos doutro material xeralmente suxeitos ó extremo dun mango longo, que se usa para varrer: ‘Foi como unha *basoira*... Botóu todo pra fora’ PAU, 27. Tm. ***escoba**.

[**BASTAR**] *v.i.* Ser suficiente, abondar: ‘*Basta* con decirlle que teña sentido’ PAU, 36.

BASTIDOR *s.m.* Armazón de madeira ou metal no que se colocan os vidros das ventás: ‘Berréille, despois de erguer o *bastidor* [da ventá] / –Ai, Ramona...’ TER, 334.

[**BASTO**] *adx.m.* Que está moi xunto: ‘Andan os lobos –adevirtulle- moi *bastos*’ LUS, 40.

BASTÓN *s.m.* **1.** Vara cunha empuñadura que serve para apoiarse ó andar: ‘levaba un *bastón* de ébano con puño de prata’ HIS, 121. **2.** Vara ou pau labrado que se usa como insignia de mando: ‘O seu tricornio, o seu *bastón* de mando, as súas polainas, según vestía cando deiquí partíu’ CON, 58.

BATALLA *s.f.* **1.** Acción de guerra na que combaten dous exércitos inimigos: ‘falaba das grandes *batallas* de Napoleón’ LUS, 158. **2. fig.** Loita por conseguir algo que implica unha certa dificultade: ‘Decateime que ganara a *batalla*. Mellor dito, eu non: a cencia’ TER, 39.

[**batelada**] *s.f.* **badelada.**

BATER *v.t.* **1.** Golpear repetidamente: ‘Pasábamos pola ponte romá cantando e *batindo* cónchegas’ LUS, 147. **2.** Axitar, sacudir, mover con forza: ‘*Batíu* as aas [unha aguiá] dúas ou tres veces e logo rubíu e rubíu polo ámpido alampado do ceo’ TER, 260. // *v.i.* **3.** Golpear unha cousa contra outra: ‘A espada, pendurando do cinto, ó *bater* no chao soaba máis forte’ LUS, 135. **4.** Latexar, dar latexos [o corazón]: ‘*Batíame* o corazón con forza’ TER, 312. **5.** Tropezar con algo dando un golpe contra el: ‘E víu tamén como don Enrique *batía* ca testa nun penedo’ TER, 157. **6.** Dar, acertar, atinar: ‘Si disparaban algunha bala *batiríalle* ó adeministrador’ LUS, 160. **7.** Atopar, encontrar casualmente [algo ou a alguén]: ‘Mais desenrolando istas precuras ou inquéritos, *batín* con don Xocas, oficial do Xusgado de Primeira Instancia, que me falou de don Telesforo, un dos poucos ateos da vila’ CON, 127. **8.** Dar [o aire, o sol, a luz ou a auga] nalgunha parte: ‘Sentía rombalo vento e *batila* choiva contra os vidros das xanelas’ TER, 63. **9.** Golpear causando dano: ‘Cáseque unha curuxa me *bate* cunha aa na cara’ TER, 345. // *v.p.* **10.** Enfrontárense dúas

persoas: ‘E il foi o que fixo que os dous *se batiran* a morte no chamado Campo da Veiga’ CON, 53. Tm. ***batir**.

BATIDA *s.f.* Acción de explorar unha zona en busca de alguén ou de algo: ‘Hai que dar unha *batida* polos arredores. ¡Vamos xa! Ondia o atopemos, o matamos’ LUS, 113.

BATIFONDO *s.m.* Barullo, bulla, ruído grande: ‘E logo veñen os diaños cativos, asoprando e batindo toda crás de instrumentos... I-arman tal *batifondo*, que se lles sinte en tres légoas á redonda’ PAU, 61.

***batir** *v.t., v.i. e v.p.* **BATER**.

[**batugar**] (⇔BATUXAR) *v.i.* Golpear a auga cos pés de xeito que salte e faga ruído: ‘E desandéi o camiño cara ó monte. (...) E sentín que *batugaba* pola aiuga’ TER, 345.

BATUTA *s.f.* Vara delgada e curta que utiliza o director dunha agrupación musical para marcar o compás: ‘Ó fronte de todo-los músicos vai o Satanás dos Profundos dirixíndoos a todos co seu rabo teso, como unha *batuta*’ PAU, 61.

[**bauteria**] (⇔BACTERIA) *s.f.* Microorganismo formado por unha soa célula sen núcleo, que pode causar diversas enfermidades e intervén en importantes procesos químicos, como a fermentación: ‘Ise mundo chamado o outro mundo, está dentro deste mundo que vemos, como o mundo das *bauterias* e dos electróns, que ninguén sospeitara que o houber’ TER, 74.

BAUTISMO *s.m.* [Na relixión cristiá] sacramento que borra o pecado orixinal e fai cristián a quen o recibe: ‘Os datos da súa idade seinos polas partidas de *bautismo* e de defunción’ TER, 184.

BAZA *s.f.* Número de cartas que en certos xogos da baralla recolle o que gana cada xogada. **Meter baza** *loc.v.*, intervir nunha conversa: ‘Voulle contar –dixo– o que lle chamo “O conto de Betote”... E ti, Amelia, faime o favor de non *meter baza*, como fas sempre’ TER, 267.

[**BEATA**] *s.f.* Muller devota que frequenta moito as igrexas: ‘Todo iso dos aparecidos sonche prosmeiradas das *beatas* e dos cregos’ TER, 251.

[**BEBEDEIRA**] *s.f.* Estado de embriaguez: ‘Eu ben sei cómo son as túas *babedeiras*. Onte colliches unha pítima tremebunda’ CON, 110.

BÉBEDO –A *adx.* 1. Borracho, que está baixo os efectos do alcohol: ‘Cando chego *bebedo* á casa, non durmo ca miña muller’ HIS, 96. 2. *fig.* Cheo de: ‘Chirlaban as anduriñas, *bébedas* de ledicia’ LUS, 116.

BEBEDOR *adx. e s.m.* Persoa que bebe, especialmente bebidas alcohólicas: ‘O señor Ramilo vía coma si vera o demo, pois era sabedor de que toda a súa vida fora un perdidíño, *bebedor* e xogantín’ TER, 92.

BEBER *v.t.* **1.** Inxerir un líquido: ‘Mais dixo a Faíxa: “Non *beba* o leite. Está moi constipado i o mellor é que *beba* un xarro de viño ben quente con mel’ TER, 289. // *v.i.* **2.** Consumir bebidas alcohólicas: ‘Tamén teu pai, que en gloria estea, *bebía* máis do que debía, e non se lle podía deixar a chave da bodega’ LUS, 146. Tm. **bebere**.

bebere *v.i.* **BEBER**.

BEBERAXE *s.* Bebida con propiedades medicinais: ‘dixo o boticario, que estaba a remecer un *beberaxe* escuro cunha canela de vidro’ TER, 243.

BEBIDA *s.f.* Hábito ou vicio de beber: ‘Síntese a voz da meiga, grosa coma a de un home dado á *bebida*’ PAU, 41.

BEBIDO *adx.m.* Que bebeu. **Comido e bebido** *loc.adx.*, alimentado, mantido: ‘Ben *comido e ben bebido* como iba, quedéime adormentado no asento’ TER, 322.

BECERRO –**A** *s.* **1.** Cría da vaca [ata os dous anos aproximadamente]: ‘Ten coidado con que a *becerra* non coma as coles’ TER, 266. **2.** Pel deste animal, curtida e disposta para varios usos: ‘Traime tamén un bos zapatós de *becerro* do 44’ TER, 277.

BECQUERIANO *adx.m.* Característico do escritor español G. A. Bécquer (1836-1870) ou da súa obra: ‘O estilo das [cartas] da miña tía era moi romántico, moi *becqueriano*’ LUS, 91.

BEDEL *s.m.* [Nos centros de ensino] empregado que se encarga de manter a orde fóra das aulas, ademais doutras funcións auxiliares: ‘Mais como o local estaba ateigado de estudantes, e había moita calor, un *bedel* abriu unha ventá’ CON, 40.

BEDUÍNO *s.m.* Individuo das tribos nómades ou seminómades que habitan as estepas e desertos de Oriente Medio e África Setentrional: ‘¿O galego querlle tantismo á súa terra porque é moi fermosa, ou qué...? Tamén o esquimal i o *beduíno* sinten nostalxia do lugar onde se criaron’ TER, 66.

[**beilante**] (⇔**BAILANTE**) *s.m.* Persoa que baila: ‘sinalóume unha cartulina escrita na cara dunha pilastra. Lin a cartulina. / Craro é que se refería ás parexas dos *beilantes*’ CON, 27.

beilar *v.i.* **BAILAR**.

BEIRA *s.f.* **1.** Límite ou bordo dunha superficie e parte que está xunto a el: ‘Poucos anos inantes fixérase a carretera do campo-santo que ten unhas alcacias prantadas nas *beiras*’ LUS, 34. **2.** Marxe, orela, zona inmediata ó río: ‘O camiño seguía a *veira* do río antre prados lamaguentos e soutos onde cantaban as rolas’ LUS, 137. **Á beira de** *loc.prep.*, ó lado de, xunto a: ‘Á *beira* do lume estaba o can dogo Tor, tan grande e mouro’ CON, 30. **Facer as veiras** (⇔**facen as beiras**) *loc.v.*, cortexar, tentar namorar: ¿E cómo se estrevería o Filiberto, simple oficial de Correos, *facerlle as veiras* a Dosindiña’ HIS, 69. Tm. **veira**.

BEIRAL *s.m.* Parte do tellado que sobresaí das paredes e serve para que non escorra por elas a auga da chuva: ‘Andaban as anduriñas a revolexar sobor dos hortos i a chirilar no *beiral* do tellado’ TER, 196. Tm. ***aleiro**.

BEIRAMAR *s.f.* Territorio cercano ó mar ou na súa área de influencia: ‘Cántigas da terra luguesa, da montaña e da *beiramar*’ TER, 84.

BEIRIL *s.m.* Bordo, parte na que remata unha cousa ou que a rodea: ‘A ver si prendeu o lume no bote de billetes do *beiril* da cambota’ CON, 95.

BEIZO *s.m.* **1.** Cada unha das partes carnosas que forman os bordos da boca: ‘Aparecía sempre nas romerías vestido de branco, co xaruto nos *beizos*’ LUS, 120. **2. p.ext.** Boca: ‘Todo foi seguídiño... A todos se nos callaron as falas nos *beizos*’ TER, 93.

BELEZA *s.f.* Fermosura, conxunto das calidades que producen deleite espiritual, admiración ou gusto: ‘Terra de Caurel, aspra e forte, de inxente *beleza*’ LUS, 17.

BELIDO –**A** *adx.* Belo, fermoso, que ten as calidades que constitúen a beleza: ‘Doña Violante era dona tan *belida* domo xentil e discreta’ LUS, 153.

BELISCO *s.m.* Acción e efecto de apertar con forza entre dous dedos unha porción de pel ou de carne: ‘O Cabezudo deitouse coa súa muller, sin dispensar, a doña Filomena. Aló po-lo fusque-lusque, pegoulle ó seu home un *belisco* na barriga’ CON, 24. Tm. **belizco**.

[**belizco**] *s.m.* **BELISCO**.

BEN *s.m.* **1.** Beneficio ou proveito: ‘aconséllolle, polo seu *ben*, que non salla deiquí’ TER, 205. // *adv.* **2.** Na forma debida ou conveniente: ‘E ten tento pra conducilo auto. Non fagas como o Paquiño, que me mete cada medo cando leva o volante... / (...) O Ramón guiaba moi *ben*’ HIS, 27. **3.** En forma satisfactoria: ‘Era fermosa coa forte e será fermosura que ten a pedra *ben* traballada’ LUS, 133. **4.** Indica cantidade ou intensidade elevada: ‘De todos ises fenómenos, eu quedome ca transmisión do pensamento, que é certa e *ben* certa’ TER, 76. **5.** Con claridade: ‘Eu non entendía *ben* o que quería dicir’ TER, 289. **6.** Con boa saúde: ‘Pareceume que o “Furelo” se puña pálido. “Iste home –dixen eu ca miña língoa pequena– non anda nada *ben*’ HIS, 17. **7.** Reforza unha afirmación: ‘*Ben* sabes que me folgo moito da pintura de Prego, especialmente polo seu xeito de mestría’ CON, 31. // *conx.* **8.** Relaciona dúas posibilidades distintas: ‘Quén sabe si sería a derradeira vez que a vía. Podíame acontecer calquer disgracia polo camiño; *ben* que se esfragara a besta, *ben* que me dira un súpeto de morte...’ TER, 263. **De ben** *loc.adx.*, [seguindo a substantivos como *home* e *xente*] honrado: ‘Polo que máis queiras, miña naiciña que me trougueches a iste mundo sin eu cho pedir... Déixame trague-la Engraciña prá casa. Vou sólo pai do seu fillo. Quero cumprir como un home *de ben*’ HIS, 31. **Máis ben** → **MÁIS**. **Pois ben** *loc.conx.*, precedendo cunha pausa unha oración, denota que esta continúa e desenvolve o contido noutra anterior: ‘*Pois ben*... O Bieito presentouse dous meses despois cas don Fabulón’ HIS, 182. ***Vostede lo pase bien** (⇒que lle vaia ben), fórmula de despedida, especialmente dirixida a alguén que marcha: ‘Todol-os que quedan din: / –Boas noites. Moitas gracias. / –*Vostede lo pase bien*’ PAU, 29. Tm. ***bien**.

[***bendecir**] (⇒BENDICIR) *v.t.* Invocar o sacerdote a protección divina sobre algo con palabras e cerimoniais rituais: ‘O señor cura rezou o responsorio e *bendeciu* a terra que botaban o enterrador e mái-lo fillo sobor da caixa’ CON, 94.

[**BENDICIÓN**] *s.m.* Graza e protección outorgada pola divindade: ‘Recollo istes aplausos e fago con iles un ramo de frores para poñelo ós pés de dona Leonor, a quen o ceo ateigue de *bendicións*’ CON, 59.

BENDITO –**A** *adx.* [Referido a un santo] benaventurado: ‘¡Dios nos asista!... ¡San Benitiño *bendito*! Vinde todos *acó*’ TER, 144. **Coma un bendito**, *loc. adv.*, en paz e profundamente: ‘Queda –dixo don Andrés– sornexando *coma un bendito*’ TER, 301.

BENEFICIO *s.f.* Utilidade, proveito. ***Sin oficio nin beneficio** (⇒sen oficio nin beneficio) *loc.adx.*, desocupado, sen traballo nin ocupación: ‘Non sei qué faguer da miña vida... Maldita seña a hora en que se me ocorreu deixalos estudos. Con muller e tres fillos, e *sin oficio nin beneficio*... Ter que vivir á conta da nai...’ TER, 162.

BERCE *s.m.* **1.** Leito dos nenos pequenos, xeralmente de bordos altos, que se pode bambear: ‘hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como “testa”, “xabre”, “xarope”, “renarte”, “orxo”, “*berce*”, “corbella”...’ TER, 47. **2. fig.** Lugar de nacemento: ‘en Boade, un pobiño que está á veira mesma do antigo camiño de Santiago, sobor do val do Cabe, non lonxe do *berce* diste río’ LUS, 131.

bermello –**a** *adx.* **VERMELLO.**

BERRAR *v.t.* **1.** Dicar en voz alta: ‘Ó chegar a iste intre, brincou don Diego coa espada despida detrás do cortinón, *berrando* istas falas: Adúlteros! Cadelos!’ LUS, 155. // *v.i.* **2.** Dar berros ou falar moi alto: ‘I eu *berraba* máis forte aínda, petando co puño na mesa’ TER, 348. **2.** [Seguido da preposición *por*] chamar por alguén: ‘Quedárame de noite a rezar na eirexa, sin decatarme que xa saíran todos os feligreses. O crego estaba a pechala porta por fora. *Berréi* por il. Non me sentíu’ LUS, 135. **3.** Emitiren algúns animais a súa voz ou son característico: ‘Todos sentiron coma min *berrá-lo* paxaro laión’ CON, 69. Tm. **verrar.**

BERRO *s.m.* **1.** Son agudo emitido con forza e en voz alta [por unha persoa]: ‘Doña Mercedes guindou un *berro* e caíu estalicaada, sin sentido’ TER, 174. **2.** Expresión proferida con esa voz: ‘E peguéi iste *berro*: ¡Aleluia! / Xa nunca volví soñar con aparecidos’ LUS, 66. **3.** Voz característica de certos animais: ‘canto ou *berro* da curuxa e doutros paxaros noitaregos’ LUS, 164. **A berros**, *loc.adv.*, dando voces, berrando: ‘Sentín que me chamaban *a berros* dende o curro’ HIS, 25.

[**berza**] (⇔VERZA) *s.f.* Folla da col: ‘comen todo o ano arreo caldo de *berzas* con pouco adubo’ TER, 47.

besgo (⇔VESGO) *adx.m.* Que ten a vista torta: ‘Fixéime que o mostro era *besgo*. Eu insultábo, il rinchaba. Debía de ser mudo’ TER, 220.

BESTA *s.f.* **1.** Mamífero solípede femia (*Equus caballus*), doméstico, de crina e rabo longo [de moita utilidade para o traballo]: ‘O cabalo i a *besta* batugaban no trollo dunha corga’ TER, 137. **2.** Animal [en xeral]: ‘Sentíu ese berro un señor de Lugo (...) que xuraría que procedía dunha *besta* antediluviana’ HIS, 87. **3. fig.** Persoa ignorante: ‘non puideron terminar os estudos por leva-lo número límite de suspensos. O que lles diu aínda máis sona de *bestas*. Mais de *bestas*, *bestas* non tiñan nada’ CON, 51. **Besta brava** *loc.s.*, persoa ignorante e bruta [emprégase como insulto]: ‘Escoita o que che vou decire, *besta brava*... É polo teu ben’ LUS, 75.

BIBLIOTECA *s.f.* Lugar onde hai considerable número de libros ordenados para a lectura: ‘No piso de embaixo estaban a cociña, a bodega, a dispensa, a *biblioteca*, o comedor i o curato de baño. / (...) Na *biblioteca* habería hastra dous milleiros de libros’ TER, 31.

BICAR *v.t.* **1.** Tocar ou acariciar cos beizos como sinal de cariño ou saúdo: ‘A meiga viña arrastrando os pés e salaiando. E hastra me parece que *bicaba* ó querido’ LUS, 109. // *v.p.* **2.** Darse bicos mutuamente como sinal de amor, cariño, amizade, saúdo, etc.: ‘Pasóu cousa de medio minuto. *Bicábanse* i abrazábanse os dous’ TER, 172.

BICHO *s.m.* **1.** Verme, animal invertebrado de forma xeralmente alongada, corpo brando, sen esqueleto nin patas articuladas: ‘E que ninguén lle dixese que a terra era a que criaba ós *bichos*’ TER, 248. **2.** Animal [en xeral]: ‘A garfela subira un *bicho* moi colorado, semellante a un sapo concho, mais moito meirande, que tiña moitas gadoupas’ TER, 116. // *pl.* **3.** Microbios, seres unicelulares só visibles a través do microscopio, que producen enfermidades: ‘¿E quí é iso dos *bichiños*? / –E que vai sere... Os microbios’ TER, 38.

BICI *s.f.* **BICICLETA.**

BICICLETA *s.f.* Aparello de locomoción provisto de dúas rodas de igual tamaño, das que a posterior é a motriz debido á acción dos pedais, dun piñón e dunha cadea de transmisión: ‘E cando lle regalaches aquela *bicicleta* ó teu afillado, que levara unha matrícula de honor no segundo curso. Aquil mesmo día que o teu afillado estrenou a *bici*, caíu d-ela e partíu unha perna’ DEC, 10. Tm. **BICI.**

BICO *s.m.* **1.** Labios [dunha persoa]: ‘O Fiz de Cotobelo (...) Tiña o *bico* moi groso e movíase e falaba con moito apouso’ TER, 90. **2.** Fociño [dun animal]: ‘O Morito estaba sentado enriba da espeiteira, lavicando o *bico* ca peta’ TER, 110. **3.** Acción de tocar cos labios algo ou a alguén con agarimo: ‘Surrí cara a súa sombra e dalle un *bico*’ PAU, 37. **Non abrir o bico** *loc.v.*, non falar, non dicir nada: ‘Penséino cando estaba a mirar pola ventá. Mais non *abrín o bico* por se os rapaces petáballes de saír a ver o que fora ou non fora’ TER, 145.

BIDUEIRA *s.f.* Árbore betulácea (*Betula pubescens*) propia das zonas húmidas, de cortiza branca e fina, pólas delgadas e caídas, con follas pequenas aguzadas e dobremente serradas ou dentadas: ‘Atopábame eu na cociña de labor. Alá en Santa Cubicia, no fermoso val de Queiroga. Ardía un bon lume de leña de *bidueira* e de cepa’ CON, 28.

BIEITO *adx.m.* Pertencente á orde relixiosa fundada por San Bieito de Nursia: ‘E non se soupo máis dil despóis da morte da súa muller. Según algús, foi frade *bieito* en Samos; según outros, morrera na guerra cos mouros’ LUS, 156.

***bien** *adv.* **BEN.**

BIGOTE *s.m.* Conxunto de pelos que medran sobre o labio superior: ‘Un era groso, con *bigote* moi grande; o outro, enxoiito, de cara secaña’ TER, 121.

BILLAR¹ *s.m.* Xogo que se realiza con tres bólas, impulsadas mediante un taco sobre unha mesa rectangular. **Mesa de billar** *loc.s.*, mesa rectangular, rodeada de bandas elásticas e cuberta cun feltro de cor verde que se emprega neste xogo: ‘[o casino] tiña bar, biblioteca e *mesa de billar*’ TER, 238.

billar² (⇔ABILLAR) *v.t.* Poñerlle unha billa a un recipiente: ‘Collía un mazo de madeira de alcacia, que tiña para *billalos* pipotes’ LUS, 30.

[**BILLETE**] *s.m.* Papel impreso, posto en circulación polo Estado, que ten valor de diñeiro: ‘tres mil reás en *billetes*’ TER, 227. **Billete verde** *loc.s.*, o de mil pesetas: ‘No peto de dentro estaban os meus catro *billetes verdes* chamuscados po-la beira’ CON, 90.

***bimba** (⇒SOMBREIRO DE COPA) *s.f.* Sombreiro de á estreita e copa alta, case cilíndrica e plana por riba: ‘Cando dirixe as súas tan sonadas operacións, viste como amostra o presente dibuxo. Moi elegante, de *bimba*, polainís e paraugas enrolado’ HIS, 79.

bimbio *s.m.* **VIMBIO.**

BIOGRAFÍA *s.f.* Relato que narra a vida dunha persoa: ‘Xa dibuxéi oito ilustracións para a *biografía*, que me prometiches, de Pepe Troitiño’ HIS, 92.

BIOLÓXICA *adx.f.* Vital, relacionada coa vida: ‘a necesidade de se cambear de chaqueta, cinco veces ó día po-lo menos, era pre il cuasemente *biolóxica*’ CON, 115.

[**biorto**] (⇔VIORTO) *s.m.* Ligadura, especialmente a feita con plantas diversas, que serve para atar: ‘O millor é subir o corpo do señor enriba do meu cabalo i atalo ben atado cunhas leas, ou con *biortos*, se non hai outra cousa’ TER, 152.

birbiriquí (⇔BERBEQUÍ) *s.m.* Ferramenta para tradear constituída por unha manivela que se fai xirar arredor dun puño axustado nun dos seus extremos, para que xire a barrena situada no outro extremo: ‘E tamén se vían unha cantas [centellas] como un *birbiriquí* de lume, dando voltas sobor de si mesmas’ HIS, 167.

birisca *s.f.* **BRISCA.**

biriscar *v.i.* Xogar á brisca: ‘Non pensan mais que en divertirse. Veña a cazar e *biriscar* e ir ás festas’ HIS, 24.

BIROLLO *adx.m.* Que padece estrabismo: “O Birollo”, que era *birollo*, o que se dí, era un estudante de primeiro de Dereito’ HIS, 88. Tm. **virollo**.

BIS *interx.* Voz para chamar o gato: ‘I a ama chamou o gato: / *Bis, bis, bis...* Meu queridiño, vente pra acó... Moritiño, Moritiño...’ TER, 111.

[**bisabós**] ($\Leftrightarrow$ BISA VÓS) *s.m.pl.* Pais dos avós [con respecto ós seus netos]: ‘por un pleito de augas son nemigas dende os tempos dos *bisabós*’ TER, 55.

BISBISBISBIS Son onomatopeico que reproduce ó son que se produce ó falar en voz baixa ou entre dentes [dúas ou máis persoas]: ‘Entramos puxéronse a papexar falas e falas á orella un doutro... *Bisbisbisbis, bisbisbisbisbis*’ HIS, 142

BISPO *s.m.* Sacerdote que recibiu a ordenación episcopal e ten ó seu cargo o goberno dunha diocese: ‘O bon do crego quedou arrepiado: / ¿Pra qué me trouxéstedes a iste antro de perdición?... Probe de min si chega a sabelo o señor *bispo*...’ CON, 40.

[**BISTÉ**] *s.m.* Tallada fina de carne que se come fritida ou asada: ‘O xantar compúñase de sopa de fideo, xamón, *bistés* de solomillo, tortilla, queixo e melocotón’ TER, 32.

BIZANTINO –**A** *adx.* Da antiga Bizancio ou do imperio de que era capital na Idade Media: ‘Cecáis fose unha moeda *bizantina* que lle caíra, fai moitos anos, a algún peleríño estranxeiro que fora a Santiago’ LUS, 143.

***blanco** –**a** *adx.* **BRANCO**.

[***blanquear**] *v.i.* **BRANQUEAR**.

BO –**OA** *adx.* **1.** Que posúe todas as calidades propias da súa natureza e da súa función: ‘*Boa* terra, se as hai, aquila de Amandi’ LUS, 67. **2.** De excelente calidade: ‘O viño que se vende alí, blanco ou tinto, é viño caseño, moi *bo* por certo’ LUS, 100. **3.** Útil e a propósito para algo: ‘¿Queres unha copiña de augardente de herbas? Eche moi *boa* pra os males súpetos’ LUS, 29. **4.** Que proporciona satisfacción ou proveito: ‘Iste sí que é un *bon* negocio’ PAU, 41. **5.** Oportuno ou conveniente: ‘Ten agora –díxome– *boa* ocasión de velo pazo de Lucencia; inda que pra vostede calquera ocasión é *boa*’ TER, 132. **6.** Gustoso, agradable, apetecible: ‘Eu xa non lle atopo tan *bon* saibo ás patacas, como cando se lles botaba esterco da cuadra, dispensando’ HIS, 14. **7.** Grande [en tamaño, duración, cantidade ou intensidade]: ‘Estiveran inda un *bon* ratiño a contos ó pe do lume’ TER, 144. **8.** Que ten ou manifesta bondade: ‘Era moi *bon* home’ LUS, 153. **9.** [Referido ó tempo atmosférico] apracible ou temperado: ‘Se fai *bon* tempo, durmen na palleira’ LUS, 22. **10.** [Aplicado apersoa] que reúne satisfactoriamente as calidades esixibles á súa actividade ou condición: ‘Eu cuasemente que non tiña acordo do meu tío. Seica era moi *bon* cazador e que levaba moi ben a finca’ HIS, 25. **11.** Emprégase con intención irónica para destacar algunha calidade dunha persoa: ‘por contos de miña sogra, e tamén da miña nai, que *boas* son as dúas’ TER, 343. **12.** [Ante nome cualificador referido a persoas] emprégase ponderando a intensidade da calidade expresada: ‘¿O escribano de Rendar? *Bon* peixe, PAU, 25. **13.** Emprégase para dirixirse con intención de cordialidade a unha persoa descoñecida: ‘¿Que lle pasa a vostede, *bon* home?’ HIS, 44. **14.** [En masculino e usando o castelanismo *boeno,

*bueno] emprégase como muleta e serve de enlace na cadea falada ou como apoio incidental co que se trata de reforzar ou matizar a expresión: ‘Cuasemente que eu os criei i estudei a todos. *Boeno*... Isto de estudar... Ti sabes tan ben coma min cómo foron os estudos dos meus fillos. Gastar cartos sin proveito ningún’ HIS, 24. / ‘levaba debaixo do brazo unha caixa, envolta en papel branco i azul (...). Tamén levaba unha carteira negra. *Bueno*... A caixa iba atada cunha cintiña encarnada. Polo tamaño, a caixa debía de ser unha caixa de puros’ TER, 322. // *s.f.* **15**. Equivale a perigo, reprimenda, lío, etc. ou, en xeral a algo negativo e de considerable importancia: ‘Se son ladrós –dixo don Ramilo– do camposanto van pra cadea. Eu mesmo os levo detidos. E *boa* lles agarda por arroubar en sagrado’ LUS, 102. **Faguer bon de alguén** ($\Leftrightarrow$ facer bo de alguén) *loc.v.*, lograr que abandone certos hábitos ou modos considerados malos e os adquira bos: ‘Dirílle ó teu pai e máis á túa nai que non puiden *faguer bon* de ti, e que tes o trasno no corpo’ TER, 125. **O bo / a boa de**, 1) [seguido dun nome de persoa ou dun alcume] fórmula con que se pon de relevo a honradez inxenua ou a inocencia da persoa que se menciona: ‘*O bó do* Birollo botouse da cras correndo e chorando’ HIS, 89; 2) [seguido de substantivos como *home, señora, rapaz -a*] indica unha valoración moral favorable: ‘dixo que era un regalo pra vostede –contestóume *a boa da rapaza*’ TER, 327; 3) [aplicado a un animal] expresa compaixón: ‘*O bon do* can primeiro oubeaba depóis daba ó rabo e ladraba’ CON, 83. **Pol-as boas** ($\Leftrightarrow$ polas boas) *loc. adv.*, voluntariamente, sen ter que empregar a forza ou a violencia: ‘O que queira falar, que se bote fora... E se non é *pol-as boas*, é pol-as malas’ PAU, 58. **Vaiche boa**, fórmula que expresa que hai unha gran diferenza entre o que se di e o que realmente é: ‘Non con isa razón dos racionalistas do sigro XVIII capaz de facer felices ós pobos... ¡*Vaiche boa!*’ TER, 60. Tm. ***boeno, bon, *bueno**.

[**BOBO**] *adx.e s.* Persoa de pouca intelixencia ou inxenua: ‘O que vive mellor é o que engaña máis *bobos*’ PAU, 52.

BOCA *s.f.* **1**. Orificio e cavidade superior do aparato dixestivo do home e dos animais por onde se introducen os alimentos: ‘Volve abril-a *boca*, rapaza’ PAU, 47. **2**. *p.ext.* Labios: ‘Si te vexo co pito na *boca*, Toñito, dígollo á tía’ TER, 120. **3**. *fig.* Órgano da palabra: ‘Da súa propia *boca* sentinlle decir ó Xusto que lle tremaran as pernas’ DEC, 15. **4**. Buraco ou abertura que pon en comunicación as partes interior e exterior de algo: ‘O can saíra á *boca* da cova’ TER, 219. **Coa boca aberta** *loc. adx.*, abraiado ou sorprendido: ‘Senón me esbecese polos queixos de San Simón non che podería contar a historia de que vas ser sabedor, nin tampouco amostrarche unha cousa que te deixará *coa boca aberta*, o que se di...’ HIS, 149. **Facer boca** *loc.v.*, tomar algún alimento como estimulante do apetito antes dunha comida ou como comezo dela: ‘Pantrigo e queixo, pra *facen boca*, namentres agardamos po-la cea’ CON, 19.

***bocacalle** ($\Rightarrow$ BOCA DA RÚA) *s.f.* Entrada ou embocadura dunha rúa: ‘Andiven i andiven, i eu non lle vía o cabo a aquila rúa. / (...) Tirei por unha *bocacalle*. Sentía unha ledicia sépeta. Estaba salvado! Aquila rúa era a rúa ondia estaba a miña casa.’ LUS, 64.

BOCADILLO *s.m.* Pan ou anaco de pan partido en dúas rebandas entre as que se colocan outros alimentos sólidos: ‘E mercóu nun bar un *bocadillo* de xamón. Diullo ó can. Coméuno todo’ CON, 83.

BOCADO *s.m.* **1.** Pouca cantidade de comida: ‘Si foi un nadiña... Coma quen di, un *bocadiño* pra un neno que se desteta’ TER, 265. **2.** Manxar, alimento ou comida: ‘Ai, chacho, que non hai *bocado* para min como o coello de monte’ HIS, 16. **Non comer bocado** *loc.v.*, non comer absolutamente nada: ‘Ás dez menos coarto puxémonos a cear. E boa garula tiñamos os dous, pois a tarde fora fría, i un *non comera bocado* dende o xantar...’ LUS, 140.

***bocina** *s.f.* **BUCINA.**

[***bocinazo**] (⇒BUCINADA) *s.m.* Ruído forte producico cunha bucina: ‘Sin me despir casamente, bótome no leito. Serían polas tres da mañá. Mais me espertaron tres *bocinazos* seguidos dun camión do demo: poam, poam....’ HIS, 96.

***bociña** *s.f.* **BUCINA.**

BOCIO *s.m.* Hipertrofia da glándula tiroide que adoita manifestarse externamente por un avultamento na parte anterior do pescozo: ‘hai moito galoxo ou *bocio* na comarca’ LUS, 19.

[**bocón**] (⇔SORBO) *s.m.* Cantidade de líquido que se bebe dunha vez: ‘Díu o crego tres *bocós* á copa de coñac’ LUS, 142. **Ós bocós** (⇔a sorbos) *loc. adv.*, pouco a pouco: ‘a meiga empezou a *beber ós bocós* ó mesmo tempo que arrotaba’ LUS, 109.

boda (⇔VODA) *s.f.* Cerimonia mediante a que dúas persoas se unen en matrimonio e festa con que se celebra: ‘Quedamos os dous apalabrados de casamento. A *boda* sería ó cabo de dous meses’ TER, 230.

BODEGA *s.f.* Lugar no que se conserva e garda o viño: ‘Preparade café e que traian augardente e viño da *bodega*. Temos que velar toda a noite’ LUS, 52.

[**BODEGÓN**] *s.m.* Composición pictórica que presenta en primeiro plano alimentos ou flores, a carón de útiles diversos: ‘En Vigo vin un cadro seu [de Prego], dunha lavandeira; en Ouréns ten outro do mesmo tema. Dúas mozas rendando as patacas, na Cruña i en Santiago. Dous *bodegós*, con senllas bolas de millo: un en Vigo, outro en Santiago’ CON, 31.

***boeno** *adx. m.* **BO.**

***bofetada** *s.f.* **LABAZADA.**

[**bógoa**] *s.f.* Erro por **BÁGOA.**

BOHEMIO *adx.* Que leva unha vida libre, pouco convencional: ‘Era il medio *bohemia*, inque estaba casado e tiña tres fillos’ CON, 17.

BOI *s.m.* Animal macho vacún castrado que se dedica ós labores agrícolas: ‘Si se poidese levar á feira, quén sabe se daría por il doce ou catorce billetes coma por unha parexa de bos *bois*’ PAU, 53.

[**BÓLA**] *s.f.* Corpo esférico: ‘caíulle da conca do ollo do monóculo, que era o dereito, unha *boliña* de vidro coma a das gaseosas’ CON, 115.

BOLA *s.f.* Peza de pan redonda e baixa: ‘O coche fumegaba como unha *bola* cando se saca do forno’ TER, 36.

BOLETÍN *s.m.* Publicación periódica de carácter informativo e cultural ou científico [dunha determinada entidade ou corporación]: ‘En comparanza co il [co Cilistro], eu son un pobre das portas. Publica artigos nas revistas médicas e nos *boletís*’ TER, 52.

BOLICHE *s.m.* **1.** Botella de gasosa que tiña unha *boliña* de cristal na gorxa: ‘Que me traigan unha queimada con café, que teño flato. E pra a pequena, un *boliche* e roscas’ PAU, 50. **2.** Bóla pequena: ‘sen empregar a dinamita ou os *boliches* de carburo’ LUS, 18.

boligar *v.i.* **BULIGAR.**

BOLÍGRAFO *s.m.* Instrumento para escribir que consta dun depósito cilíndrico con tinta e cunha *boliña* na súa punta que, ó apoiála sobre o papel, permite o paso da tinta: ‘Funme enriba, ó despacho do Xan de Pascasio. E púxenme a escribir co meu *bolígrafo*, toda ista historia que estás rematando de ler, leutor’ HIS, 107.

[**BOLO**] *s.m.* Masa de fariña cocida ó forno. ***Non estar o forno pra bolos** ($\Rightarrow$ non ter gana de leria) *loc.v.*, non estar en boa disposición para algo ou non ser o momento adecuado: ‘Xa podes empezalo conto, e ten moito procura de non desbarrar como fas cando te embebedas, pois *non está o forno para bolos...*’ LUS, 146.

[**bolos**] ($\Leftrightarrow$ BIRLOS) *s.m.pl.* Xogo que consiste en pór dereitos sobre o chan certo número paus, de forma alongada e base plana (tamén chamados *birlos*), e derrubar cada xogador os que poida ó tirarlles unha bóla: ‘Foi o día que tiveren máis parroquia de todo o ano. Veña xente a xantar, a tomar café e rapaces e máis rapaces a xogar ós *bolos* baixo o parral do patio’ CON, 76.

***bolsillo** *s.m.* **PETO**¹.

BOLSO *s.m.* Recipiente de materia flexible provisto de cerre e xeralmente con asa ou asas para levar ou gardar algunha cousa: ‘Díxolle ó taberneiro que tivese atado o cadelo mentras non voltaban, e deixoulle o *bolso* de rede con tres perdices’ LUS, 103.

BOMBA¹ *s.f.* Máquina ou artefacto para aspirar e elevar a auga ou outro líquido e impulsala nunha dirección determinada: ‘Metera a iauga na casa montando unha *bomba* nun pozo’ TER, 31.

BOMBA² *s.f.* **1.** Artefacto pirotécnico que leva unha carga de pólvora sostida nunha cana e que, cando lle poñen lume, sobe e estala no aire producindo un forte estoupido: ‘Supoño que virás hoxe á inauguración do monumento ó Pinto, o cadelo de caza de don Saturnino, mesmo diante do Consistorio. Isas *bombas* que tiran é po-la festa da Venatoria Provincial’ CON, 79. **2.** Artefacto cargado de material explosivo e provisto dun mecanismo que o fai estourar: ‘Fíxome soñar que me prandían e que me levaban á Comisaria, acusado de poñer

a *bomba* na “Unión General de Derechas”. Fora certo que estalara unha *bomba* facía tres días no referido Centro de Dereitas’ HIS, 118. **Bomba de palenque** *loc.s.*, foguete de gran tamaño e de maior potencia que ó estourar produce unha gran detonación: ‘O Demo deu un berro abraiante, ó mesmo tempo que botaba un vento que estourou coma unha *bomba de palenque*’ CON, 117.

BOMBARDINO *s.m.* Instrumento musical de vento, de metal, provisto de embocadura e pistóns, e con perforación cónica: ‘I-é tamén home moi sabedor en custiós de armonía, pois sei que tocara catro anos o *bombardino* na banda de Manchica’ PAU, 23.

[**BOMBEIRO**] *s.m.* Membro dun corpo organizado e especializado para extinguir incendios e prestar axuda en caso de sinistro: ‘e moitos tocaban chintófanos con moitas chaves, como os que leva a banda dos *bombeiros* de Chaves’ PAU, 43.

***bombilla** *s.f.* LÁMPADA.

***bombín** (⇔CHAPÉU DE FUNGO) *s.m.* Sombreiro de copa baixa, ríxida e de forma semiesférica, con ala estreita: ‘Cando remataba a tertulia, don Segundo sempre daba unha voltiña inantes de ir a cear. Vivía no primeiro piso da casa da librería. Si era tempo de inverno saía sempre de capa e *bombín*, o que lle daba un aire de libreiro madrileño do ano dez’ CON, 100.

BOMBO *s.m.* 1. Instrumento músico de percusión cun tambor cilíndrico grande que se fai soar cun mazo: ‘¡Que burro de músico! (..) I-eu toca que toca no seu *bombo*’ PAU, 64. 2. [Nun revólver] tambor, peza en forma de cilindro, onde están as balas: ‘O revolve estaba alí e faltáballe unha bala do *bombo*’ DEC, 16.

bon *adx.m.* BO.

BONITO –A *adx.* 1. Que resulta esteticamente agradable: ‘O chamado bairro das Casas Baratas era un dos máis *bonitos* de Lugo’ DEC, 11. 2. Bo, agradable, divertido: ‘¿E qué di vostede agora, faga o favor, don Gumersindo? / Gumersindo.– Pois que todo foi unha *bonita* argallada de vostede favorecida pola casualidade’ TER, 76.

BOQUILLA *s.f.* Pequeno tubo no que se introduce o extremo do cigarro para fumalo e que adoita levar filtro: ‘Aparecéu o don Casimiro fumando ca súa *boquilla* de ambre’ DEC, 17.

[**BORBOROTO**] *s.m.* Conxunto apiñado de elementos: ‘I os dous apañaban *borborotos* de vermes co coitelo e imbábanos’ TER, 302.

***borde** (⇒BORDO) *s.m.* Beira ou límite [dunha superficie ou dunha cousa]: ‘Asina estaban os ouxetos. O cepillo de cepillar sombreiros, co *borde* rachado; o frasquiño de perfume, cheo diste líquido que non ule’ CON, 107.

BORRACHEIRA *s.f.* Estado de embriaguez: ‘O vento e mái-la choiva fixéronche pasa-la *borracheira*’ CON, 111. **De borracheira** *loc.v.*, emborrachándose: ‘Andaba de caceta e cáseque sempre *de borracheira*’ TER, 161. Tm. ***borrachera**.

***borrachera** *s.f.* **BORRACHEIRA.**

BORRACHO *adx. e s.* **1.** Persoa trastornada polo exceso de alcohol inxerido: ‘Cando algún *borracho* barullaba moito e teimaba por non saír da taberna, il non andaba con requisitorias nin prosmadas’ LUS, 29. // *s.m.* **2.** Persoa que se embriaga habitualmente: ‘Ises que chamamos *borrachós* non poden prescindir do alcohol’ CON, 45. Tm. **BORRACHÓN.**

[**BORRACHÓN**] *s.m.* **BORRACHO.**

BORRADOR *s.m.* Escrito provisional para ser corrixido ou emendado: ‘voulle a lér o único apunte do *borrador*, que teño gardado no caixón da mesa do meu coarto’ LUS, 144.

[**BORRAR**] *v.t.* **1.** Facer desaparecer algo escrito ou marcado: ‘Eu pre min era o misterioso suxeto que estivo eiquí e trazou isas letras que a choiva *borrou*’ CON, 108. **2.** Facer desaparecer [en xeral]: ‘Cousa curiosa –dixo don Crisanto– o que me pasa con iste conto... Ó chegar eiquí, é coma si se me enchese a memoria de néboa. Podo dar poucos detalles. Coma si unhas cousas *borrasen* as outras’ TER, 273.

[**bosco**] *s.m.* **BOSQUE.**

BOSQUE *s.m.* Grande extensión poboada de arboredo mesto: ‘En países de paisaxes coma ista nacería o Romantismo. Estamos a ver dun intre pra outro, a Oberón e Titania, i as fadas e mailos gnomo enredando no *bosque*’ HIS, 28. Tm. **bosco.**

BOTA¹ *s.f.* Recipiente de coiro para o viño, con forma de pera e cunha abertura na parte máis estreita, na que se axusta un tapón cun burato polo que se fai saír o líquido para beber: ‘Comín hastra fartarme e valeiréi a *bota* de viño’ TER, 219.

BOTA² *s.f.* Peza de calzado, xeralmente de coiro, que cobre o pé e parte da perna: ‘Fixeime en que calzaba unhas *botas* ferradas de proteitores’ HIS, 127. **Botas altas** *loc.s.*, as que cobren a perna ata o xeonllo: ‘Apareceu un home. Calzaba *botas altas* e vestía con un poncho ou capote manta’ LUS, 88.

BOTAR *v.t.* **1.** Tirar, facer que [unha cousa] chegue a un determinado lugar mediante un impulso: ‘Non volvas pór os pes eiquí, que te mato dun tiro de postas...’ E dín que lle *botou* a roupa pola ventá’ TER, 143. **2.** Introducir, meter ou depositar [nun determinado lugar]: ‘¿Quén o *botaría* [o bicho] na pota do caldo?... ¡Qué gadoupas e qué lomba ten!...’ TER, 116. **3.** Expulsar, despedir de si: ‘estaba vivo porque lle vía o bafo que *botaba* pola boca’ TER, 346. **4.** Facer que algo caia nun sitio determinado: ‘Ti acendiches a estufa do comedor e *botácheslle* coza, decindo que a Liberata non sabía acendela’ CON, 124. **5.** Derramar, verter: ‘O máis chocante é que non *bota* sangue’ CON, 86. **6.** Derribar, demoler: ‘un gran troncío parecêu *botala* casa abaixo’ TER, 171. **7.** Expulsar, facer saír: ‘Aquila é unha cantina coma a miña. Non pode *botar* os parroquianos fora’ PAU, 33. **8.** Saírlle a un ser vivo algunha parte ou órgano: ‘xa facía un mes que *botaran* frol as amendoeiras’ CON, 70. **9.** Atribuír, achacar un feito ou actitude [a alguén]: ‘Estábanlle *botando* as culpas a unha inocenta’ CON, 122. **10.** Poñer, aplicar: ‘Lavéina, desinfeutéina e *botéille* sulfamidas’ TER, 331. **11.** Dar, distribuír, repartir: ‘O Román *botou* o caldo pra todos’ TER, 115. **12.** [Coa palabra *contas*] facelas: ‘Mataríannnos a todos tres e non se saberá máis de nós...’

¿Qué contas se *botaría* a xente? TER, 228. **13.** Xogar, levar a cabo partidas de xogo: ‘podíamos *botar* unha partidiña de tute’ TER, 301. **14.** Pronunciar, dicir, proferir: ‘Se pensades que eu vou *botar* un discurso solene, vades quedar chasqueados’ CON, 57. **15.** Proxectar [unha película]: ‘ve todos cantos films se *botan* en Lugo de asunto de misterio’ CON, 105. **16.** [Con algúns nomes] facer o que estes expresan: ‘Nin tan siquer me *botóu* unha ollada’ LUS, 135. **17.** Empezar a ter relacións [coa persoa que se expresa]: ‘era un rillote moi forte, que xa *botara* noiva’ LUS, 56. **18.** Pasar, estar durante certo tempo nun lugar: ‘Cheguéi a Lugo e *botéi* día e medio nista vila’ TER, 326. **19.** Encerrar, provocar un animal para que ataque: ‘vaite pra a nena, que che *boto* os cais’ PAU, 46. **20.** Poñer algunha peza de roupa por enriba: ‘Leva o cinguideiro *botado* pola cabeza’ PAU, 19. **21.** Mover ou dirixir un membro do corpo en determinada dirección: ‘vin como lle *botaba* os brazos por detrás’ TER, 219. // v.i. e v.p. **22.** Dirixirse, ir cara a un lugar: ‘saín da casa polo portelo do horto e *botéime* monte arriba’ TER, 343. // v.p. **23.** Tirarse, lanzarse con ímpetu: ‘un rapaz que *se botou* ó desamargullo nun pozo do río’ HIS, 12. **24.** Lanzarse, precipitarse [contra unha persoa ou cousa]: ‘*Bótanse* os lobos enriba dil i esnaquízano’ LUS, 39. **25.** Saír dun lugar: ‘Levantáronse algús. Outros, por non se comprometeren, *botáronse* fora. Pero ó sentí-lo tiro entróu máis xente da rúa’ CON, 86. **26.** Deitarse, poñer o corpo en posición horizontal: ‘*Botouse* enriba dunha mesa, pois tiña chao terreo a casoupa. Púñase unha manta farrapeira debaixo’ LUS, 35. **27.** Dedicarse a un tipo de vida: ‘Contan outros que *se botóu* ós camiños i apóñenlle a il a morte do xateiro’ TER, 217. **28.** [Coa palabra *noite*] anoitecer, facerse noite: ‘un kilómetro despois da Crus do Incio *botóuse* a noite enriba’ TER, 298. **Botar(se) a + infinitivo**, perífrase verbal que indica o comezo da acción expresada polo infinitivo: ‘Pois porque me viu hoxe enredando con ela [coa crus], pola mañá, e *botóu a correr* e non volvéu prá casa deica a noite’ TER, 111. / ‘E Lombo de palla *botábase a chorar* coma un neno’ LUS, 46. **Botar a perder** loc.v., apedrar, estragar: ‘Derramar val tanto como apedrar, *botar a perder*’ LUS, 24.

BOTE *s.m.* Vasilla ou recipiente, xeralmente cilíndrico, con tapa ou cerrado dalgún modo, que serve para gardar ou envasar [algunha cousa]: ‘Arroubéille a Román un *bote* de pintura azul’ TER, 125.

BOTELLA *s.f.* Recipiente de plástico, vidro ou barro, alongado e de pescozo estreito, destinado a conter líquidos: ‘recolléu todo o servizo menos as copas i a *botella* de coñac’ LUS, 143.

BOTELO *s.f.* Embutido feito co bandullo do porco cheo de carne e ósos picados, xeralmente adubado con pemento, allo e sal: ‘Fanse moi ben o *botelo* i as androllas’ LUS, 21.

BOTICA *s.f.* **1.** Lugar onde se venden e se preparan medicamentos: ‘Diréi agora que a *botica* era unha de tantas *boticas* da vila. Moitos estantes con moitos tarros de louza branca, con letreiriños’ TER, 240. **2. p.ext.** Medicamento, menciña: ‘Ti es a miña perdición. ¡Mil réas en *boticas*! ¿De ónde os vou sacare?’ TER, 48.

BOTICARIO *s.m.* Persoa preparada cientificamente para facer medicamentos e para dirixir unha botica: ‘Un cadeirádego fala mal de outro cadeirádego, un *boticario* de outro *boticario*, un médico de outro... Pódese decir que é unha maledicencia profesional’ TER, 54.

[**BOTINA**] *s.f.* Tipo de calzado que cobre o pé e o tornecelo: ‘Don Pancho é un home d-us cincuenta anos. Viste coma un señorito, con traxe craro e *botinas* marelas’ PAU, 9.

BOTÓN *s.m.* **1.** Peza pequena, xeralmente redonda, que serve para abrochar ou adornar as pezas de roupa: ‘A zamarra soilo tiña un *botón*’ TER, 225. **2.** [Nun aparello] peza ou dispositivo que se pulsa para facelo funcionar: ‘ripou dil unha caixa revestida de coiro. Premeu un *botón* e a caixa “dixo”: “Descanse en paz’ HIS, 97.

***botones** ($\Rightarrow$ MOZO) *s.m.* Empregado encargado de facer recados ou outros servizos en hoteis e outros establecementos: ‘Ó promediá-la conferencia, o orador chamou cunha campanilla que había enriba da mesa. Acudíu un *botones* cunha chaqueta dobrada no brazo’ CON, 115.

BOUREO *s.m.* Ruído grande e confusión de voces e gritos: ‘Sentimos un gran *boureo* na corredoira’ TER, 208.

bouta *s.f.* **BÓVEDA.**

BOUZA *s.f.* Terreo que está a monte e que se cava para cultivalo: ‘Xa estou máis canso que si traballase todo o día na *bouza*’ LUS, 144.

BÓVEDA *s.f.* Construción de forma arqueada que cobre un espazo entre muros, piares ou columnas: ‘Era xa unha ruína. A parte alta estaba derrubada dende faguía moitos anos. O arco de entrada xa non tiña porta. A *bóveda* viñérase abaixo’ LUS, 134. **Bouta do ceo** ($\Leftrightarrow$ bóveda celeste) *loc.s.*, ceo, firmamento: ‘As estrelas errantes iban deixando pó de prata na escura *bouta do ceo*’ LUS, 57. Tm. **bouta**.

brabádeg *s.m.* **BRAVÁDEGO.**

bracar ($\Leftrightarrow$ BRECAR) *v.i.* Emitir a vaca ou o boi a súa voz característica: ‘Unha vaca que estaba a parir *bracaba* na corte. E tamén *bracaban* os xatos i os bois’ LUS, 136.

BRANCO –**A** *adx.* **1.** [Dito da cor] que resulta da combinación de todas as cores do espectro solar: ‘i os hortos acugúlanse de froles *brancas* e vermellas’ LUS, 23. **2.** De cor clara [por oposición ó que é de cor escura]: ‘O viño que se vende alí, *blanco* ou tinto, é viño caseño’ LUS, 100. // *s.m.* **3.** A cor máis clara que resulta da combinación de todas as cores do espectro solar: ‘Aparecía sempre nas romerías vestido de *branco*’ LUS, 120. **4.** Persoa que pertence á raza humana europea ou caucásica: ‘As razas de color matan *brancos* cos mesmos cañós i ametralladoras que iles fabricaron’ TER, 59. Tm. ***blanco**.

BRANQUEAR *v.i.* **1.** Pintar con cal: ‘Viven pai e filla nunha casoupa que non se *branqueóu* dende que se fixo’ TER, 47. **2.** Tornarse branca ou máis branca unha cousa: ‘Xa lle *branqueara* de todo a súa longa barba’ TER, 132. **3.** Amosar cor branca: ‘olléi prá miña casa de Godral, e vira *branquear* entre a escura verdor dos castiñeiros’ TER, 263. Tm. ***blanquear**, **BRANQUEXAR**.

[**BRANQUEXAR**] *v.i.* **BRANQUEAR.**

branzado (⇔BANZADO) *adx.m.* Tabicado, cerrado ou separado con tabiques [xeralmente de táboa]: ‘*Branzado* en medio co comedor, está un coarto con tres camas’ TER, 302.

BRAQUICÉFALO *adx.m.* Que ten un cranio case redondo porque o seu diámetro maior excede en menos de un cuarto o menor: ‘E como un era *braquicéfalo* e loiro, i outro dolococéfalo e moreno, penséi nos celtas e nos íberos’ TER, 301.

BRASA *s.f.* Porción de materia combustible que se mantén acesa sen chama: ‘Tiña [o viril] pedriñas brancas, verdes, vermellas e moradas. No seu cimo, un rubí, aínda ben grande semellaba unha *brasa*’ TER, 307.

BRASEIRO *s.m.* Recipiente de metal que contén brasas e serve para quentar o ambiente: ‘Eu estaba lendo unha revista médica acarón dun *braseiro*’ TER, 328.

[**BRASILEIRO**] *s.m.* Persoa natural ou habitante de Brasil: ‘no xardín da miña casa de Godral, fumando un dises charutos ou xarutos que os *brasileiros* chaman “cigarilhas”’ TER, 259.

[**BRAVÁDEGO**] *s.m.* **1.** Castiñeiro novo sen enxertar: ‘*Brabádegos*. Castiñeiros novos’ LUS, 163. **2.** Madeira desa árbore: ‘Foise a Varisa á feira i alí víu á Subela, que tiña as tres pitas arrobas metidas nun queipiño de *bravádegos*’ LUS, 127. Tm. **brabádego**.

BRAVÍO *s.m.* Cheiro característico dalgúns animais do monte e dalgúns domésticos, [coma o castrón]: ‘Botaba un tafo ó bravío como o que bota un godallo’ TER, 216. **Cheirar a bravío** *loc.v.*, cheirar mal ou despedir un olor como o dalgúns animais bravos: ‘En diante de min estaba o monstro (...), cheirando a *bravío* coma un castrón ou coma un godallo’ TER, 219.

BRAVO –**A** *adx.* **1.** [Aplicado a terra ou terreo] escabroso, inculto e pouco acolledor: ‘Xa faguía unha longa tempada que eu vivía na casa de Abrantes como adeministrador dos señores de Basilie, aló na *brava* terra do Caurel’ LUS, 15. **2.** [Dito dun animal] que vive en estado salvaxe: ‘Tamén hai arceas e labancos, e moitos parrulos *bravos* na lagoa da Seara’ LUS, 18. **3.** [Aplicado a un vexetal] non cultivado, que nace de seu: ‘parece que se están ulindo herbas e froles *bravas*’ LUS, 21. **4.** [Referido ó tempo atmosférico] rigoroso: ‘E coma o tempo se puxera *bravo*, quedouse a dormir na torre’ TER, 81. **5.** Que resulta duro e difícil: ¡Tempos aquiles da miña mocidade!... Máis ruíños e infres que os de hoxe, mais tamén menos *bravos* e máis sinxelos’ TER, 196. **6.** Rebelde, difícil de dominar: ‘Tiña cara de leite fervido i os pelos loiros e *bravos*’ TER, 100. **7.** Forte, intenso, vivo: ‘Aínda estaba o sol *bravo*. Gracias que levaba o sombreiro de palla’ TER, 263. **8.** [Dito dunha persoa] de xenio vivo ou de mal carácter: ‘Os dous seguimos polo antigo camiño real de Soldón, que é bravo como unha sogra ben *brava*’ HIS, 30.

BRAZO *s.m.* **1.** Membro do corpo humano que vai dende o ombreiro á man: ‘Agarra á súa muller por un *brazo* e dálle unhas losqueadas’ PAU, 63. **2.** Candeeiro que sae da parte central dunha lámpada ou candelabro: ‘Mais naquíl mesmo intre vimos cómo nos tremelaban as copas de Champaña. Tamén tremelou a vaixela do aparador de enfrente e e máila lámpada de catro *brazos*’ CON, 34. **3.** Persoa que actúa obedecendo ou seguindo as directrices ou as ordes dalguén: ‘Calquera de nós pode sere, calquer día, o *brazo* executor

sinalado pol-a Divina Providencia. Podes selo, tí, Xusto. Facer unha morte por vontade da Providencia' DEC, 10. **Brazo de mare** ($\Leftrightarrow$ brazo de mar) *loc.s.*, canal longa de mar que entre terra adentro: 'Da outra banda daquíl *brazo de mare*, viña unha sombra que tiña a forma dun navío' TER, 312. ***En brazos** ($\Rightarrow$ no colo) *loc.adv.*, de xeito que o peso recaía sobre dos brazos e achegándoo ó peito [da persoa que o colle]: 'E sin máis nin máis o señor presidente cólleme *en brazos* e lévame pola escaleira do avión' TER, 325.

brelo ($\Leftrightarrow$ RAMA) *s.m.* Cada unha das partes que nacen do tronco ou do talo dunha planta, coa mesma estrutura ca este e nas que agroman as follas, as flores e os froitos, se os teñen: 'Non se abaneaba nin un *brelo*' TER, 260.

BRÉTEMA *s.f.* Fenómeno climático que se produce pola condensación do vapor da auga ó entrar en contacto coa terra: 'Os curutos dos montes aparecían envoltos en farrapos de *brétema*' TER, 85.

BRETEMOSA *adx.f.* Con brétema: 'Un cabalo cuasemente todo branco, mergullado nas gasas grisentas da paisaxe *bretemosa*' CON, 32.

BRETÓN *s.m.* Lingua céltica falada na Bretaña: 'Dixo o nome do Demo en sánscrito, grego, latín, *bretón*, alemán, provenzal, galego, etc.' CON, 114.

[**breva**] ($\Leftrightarrow$ BÉVERA) *s.f.* Figo grande, de cor morada escura [o primeiro producido por unha figueira que dá dúas colleitas ó ano]: 'Paveas, figos de vendima, *brevas*, préxegos, nísperos' LUS, 23.

***brigante** *s.m.* **BANDOLEIRO.**

***brilante** *adx.* **BRILLANTE.**

***brilar** ($\Rightarrow$ BRILAR) *v.i.* Despedir luz propia ou reflectida: 'un sol marelo faguía *brilar* a iauga encorada dos prados' LUS, 84.

BRILLANTE *adx.* **1.** Que brilla: 'Vin relocir unha cousa moi *brillante* no fondo' TER, 189. // *s.m.* **2.** Diamante tallado polas dúas caras: 'O *brillante* do anelo do Xan Pascasio valerá cuarenta mil pesos ou mais' HIS, 101. Tm. ***brilante.**

BRINCAR *v.i.* **1.** Dar brincos ou saltos: 'Chegaron o Sultán i o Rabelo *brincando* ó seu redor e dando oubeos de ledicia' LUS, 42. **2.** Erguerse do chan ou do sitio no que se estaba cun impulso: '*Brinquéi* do leito i abrín a fiestra' LUS, 66.

BRINCO *s.m.* Salto, movemento brusco feito por unha persoa ou animal, que fai que o corpo se separe do chan ou pase sobre algo: 'O Morito díu un *brinco* e subíase ó colo da tía Trécola' TER, 109.

[**BRINDAR**] *v.i.* Expresar un desexo ó tempo que se ergue a copa ou vaso do que se vai beber: '*Brindaron* polo Rei dos Xamós dous peritos agrícolas, tres veterinarios, dous médicos, dous abogados, catro mestres de escola. Aplaudiron os de Láncara, os de Páramo, os de Paradela...' HIS, 71.

***brindis** ($\Rightarrow$ BRINDE) *s.m.* Palabras que se din ó brindar: ‘deixéi o traballo do meu bufete de Lugo para pronunciar un *brindis* de aninovo’ CON, 60.

BRISBISCHIRISBÍS Son onomatopeico que reproduce o son que se produce ó falar en voz baixa ou entre dentes [dúas ou máis persoas]: ‘Todo o mundo falaba mal d-il, papexando falas baixiñas no ouvido de quen for... / –Fíxose ca tenda d-ise disgraciado por pouco máis de cen mil reás. Eisí ten catro casas na Cruña... E cando estivo alá... Xa me entendes... *Brisbischirisbís*...’ DEC, 11.

BRISCA *s.f.* Xogo da baralla, no que se dan ó principio tres cartas a cada xogador, e se descobre outra que indica o pao de trunfo. Despois de cada baza xogada, vanse collendo unha a unha as cartas que quedaron ata rematalas, e gaña o que faga máis puntos: ‘Estiven xogando á *brisca* cun veciño hastra que pingaron as doce da noite’ HIS, 103. Tm. **birisca**.

BROMA *s.f.* Dito ou feito con intención humorística: ‘Era moi ledo de seu e as súas *bromas* e chuscadas tiñan gran sona en dúas léguas á redonda’ LUS, 120. **Broma pesada** *loc.s.*, a que causa prexuízo ou molestia: ‘Antre os estudantes estaban de moda as *bromas pesadas*, i hastra llas daban ós cadeirádegos’ CON, 38. Tm. ***coña**.

BRONCE *s.m.* Aliaxe de cobre e estaño, a miúdo con porcións doutros elementos: ‘i unha pistola de *bronze* de dous canos’ TER, 180.

bronconeumonía ($\Leftrightarrow$ BRONCOPNEUMONÍA) *s.f.* Proceso inflamatorio que afecta os bronquios, bronquiolos e alvéolos pulmonares: ‘Vai para tres anos que morreu. E foi dunha *bronconeumonía*. Como inda non había penicilina, palmouna’ HIS, 121.

***bronquitis** ($\Rightarrow$ BRONQUITE) *s.f.* Inflamación da mucosa dos bronquios que se manifesta con tose e expectoración: ‘padecía seis ou sete males á vez, antre iles o reúma, unha *bronquitis* e neuralxia’ LUS, 88.

BRONTOSAURO *s.m.* Dinosaurio do xénero *Brontosaurus*, de cabeza pequena, pescozo longo e flexible, tronco moi voluminoso terminado nunha gran cola e extremidades grandes con cinco dedos [propio do Xurásico e do Cretácico]: ‘Sentíu ese berro un señor de Lugo, catedrático il do Instituto, e dixo, ao chegar a Lugo, que xuraría que procedía dunha besta antediluviana. Quizaves un *brontosauo*’ HIS, 87.

brosmo ($\Leftrightarrow$ RUDO) *adx.m. fig.* Ordinario, pouco delicado ou pouco elaborado: ‘hastra amosa o teatro sinxelo e *brosmo* dos arremedadores’ TER, 46.

BRUAR¹ *v.i.* **1.** [Dito do vento] zoar, producir un son agudo ó soprar fortemente: ‘Síntese *bruar* o vento’ PAU, 36. **2.** Bramar, emitir a súa voz o touro: ‘E ouvíuse un berro estarrecedor, como ninguén ouvira nunca na súa vida. Non era un berro. Mais ben... Como vinte touros xuntos que *bruasen* a un mesmo tempo’ HIS, 86. **3. fig.** Producir un ruído forte e rouco: ‘E tamén os había [tronicios] que *bruaban* ca carraxe dun marido ofendido gravemente pola súa dona’ HIS, 167.

BRUAR² *s.m.* Ruído forte e rouco: ‘A súa voz era coma o soído do punteiro; o eco que devolvían as encostas, o xordo *bruar* do roncón’ LUS, 23.

bruído / bruído *s.m.* **RUÍDO**.

[**BRUSA**] *s.f.* Peza de vestir exterior, ancha e con mangas, que cobre a parte superior do corpo: ‘Catro días máis adiante, xa lle estaba a probar [ó seu sobriño] *brusas* e calzós’ TER, 103.

*brutarate (⇒BRUTÁN) *adx.* **1.** [Aplicado a unha persoa] que se comporta con brusquidade e gran violencia: ‘Ó cabo de dous anos de estar aló en Cuba, un negro xamaiquino, que din que son dos máis sanguinos e *brutarates*, espetóulle unha navalla no corazón’ TER, 95. // *s.m.* **2.** Persoa bruta, sen delicadeza nin finura: ‘E logo que tiña as orellas moi asepadas da testa, i a queixada de embaixo moi botada pra diante, o que lle daba aire dun *brutarate*’ HIS, 16. **3.** Emprégase como insulto: ‘O adeministrador non lle andaba con andrómenas. Chegaba xunto il e berráballe, poñéndolle un revólver ó peito: / –Non te moas, *brutarate*, qui es vítima! ¿Tanta prisa tés de defuntarte? LUS, 46.

BRUTO *adx.m.* [Aplicado a persoa] falta de delicadeza e amabilidade: ‘Funme moi arrufado a falar co tendeiro. Mais sóio estaba o dependente, un rapaz un rapaz que tiña cara de *brutiño*’ CON, 129. **En bruto** *loc.adv.*, non elaborado, sen puír: ‘Pois semella un cacho de cristal de roca; ou será, penso eu, un diamante sin tallar, un diamante *en bruto*’ HIS, 149.

[***buche**] (⇒BUCHO) *s.m.* Cántidade de líquido que se bebe dunha vez: ‘Bocós. *Buches*, sorbos, tragos’ LUS, 163.

BUCINA *s.f.* [Nun automóbil] aparello mecánico ou eléctrico de sinais acústicos: ‘Chegamos ó porto da montaña da Crus do Outeiro, a mais de mil metros de altitude. / Tocámo-la *bucina* do auto, chamamos e petamos á porta da única taberna e que tamén era pousada do pobo’ HIS, 28. Tm. ***bocina**, ***bociña**.

BUDISTA *adx.* [Aplicado a persoa] que practica o budismo: ‘A min non me colle na cabeza que por ser ún *budista* vaia despois de morto a outro sitio distinto do que vai un cismático grego’ CON, 128.

[***bueno**] *adx. m.* **BO**.

BUFANDA *s.f.* Peza de abrigo, alongada, de la ou doutro tecido, que se coloca arredor do pescozo: ‘Vestía elegante. En inverno, unha capa e unha *bufanda*’ HIS, 117.

[**BUFAR**] *v.i.* Resoprar de forma ameazadora [un animal]: ‘o Morito (...) puña o rabo teso e *bufáballe* ó cadelo’ TER, 108.

BUFETE *s.m.* Despacho de avogado: ‘O Alberto estudou a abogado (...) Tiña *bufete* aberto na Cruña’ CON, 42.

BUFO *s.m.* Ave de rapina nocturna da familia dos estríxidos. **Bufo real** *loc.s.*, ave de rapina nocturna (*Bubo bubo*) de cor parda clara con manchas negras, co pico curvo e os ollos moi

grandes e colocados na parte anterior da cabeza, sobre a que ten unhas plumas alzadas que semellan orellas e que lle dan un aspecto característico: ‘O salón chamado de caza está ateigado de animás disecados: corzos, rebezos, xabarís, cervos, cas; unha aguia, un oso, un *bufo real*, un lobo...’ TER, 131.

BUGUINA *s.f.* Molusco gasterópodo mariño da familia dos cimatídeos (*Buccinum undatum*), de tamaño grande e coa cuncha en espiral e de forma cónica e cunha abertura provista de sifón. **Faguer buguina** (coas mans) ($\Leftrightarrow$ facer buguina) *loc.v.*, poñer as mans como unha peza de forma cónica para reforzar o son e oír mellor: ‘Algús poñen a mao na orella, *faguendo buguina*’ PAU, 42.

BULA *interx.* Expresa desprezo, indignación ou rexeitamento [cara a unha persoa]: ‘A Subela (...) hastra lle arroubaba a un o pensamento se non tiña procuro en gardalo ben gardadiño... ¡*Bula* pra ila!...’ LUS, 127.

BÚLGARO –**A** *adx.* 1. Inculto e bruto [aplicado a persoa]: ‘Os valegos chámanlles ós montaneiros xíbaros, túzaros e *búlgaros*. Eu coido que se parecen todos íles’ LUS, 23. 2. Que non lle gusta relacionarse coa xente e que é de trato difícil: ‘Xa se vai o “Furelo”... Nin diu a propina nin saudou. A ises homes asina chámanlles “túzaros” ou “*búlgaros*” HIS, 10.

BULIDEIRO –**A** *adx.* 1. Que está en actividade constante: ‘A súa dona era unha muller enxoita e *bulideira*’ TER, 263. // *pl.* 2. [Dito dos ollos] vivos e expresivos: ‘Tiña o cabelo aspro coma un porco-teixo, i os ollos pequeniños e moi *bulideiros*, dábanlle aire de rato’ TER, 307.

BULIGAR *v.i.* 1. Moverse dun lado a outro: ‘Alí vin a caixa pousada nun carro. / (...) Olléi pra ila. Xuraría que algo *boligaba* drento’ LUS, 48. 2. Moverse, axitarse, entrar en actividade [algo inmaterial]: ‘Eu sentía *buligar* dentro de min coma unha inqueda; mais sin medo. Talmente coma si for que me iba pasar algo que recordaría por moito tempo’ CON, 48. Tm. **boligar**.

[**BULIR**] *v.i.* 1. Moverse ou axitarse: ‘ladaban os cas con máis forcia. –Mire, señor –lle advertín–, que cando fun pola leña parecúme que algo *bulía* dentro [da caixa]’ LUS, 50. 2. Apurar, realizar unha acción con rapidez: ‘é unha muller grosa e baixota ila, xa vella mais outramente forte. Anda *bule* que te *bule* sirvindo ós parroquianos’ PAU, 38.

BULLEIRO *s.m.* Lama, masa branda que se forma ó mesturar terra con auga: ‘traguía os galochos i as perneiras dos calzós cheas de *bulleiro*’ TER, 343.

[**BULLÓ**] *s.m.* Castaña asada e desprovista de casca: ‘O Xan de Brais, o Vicentiño de Freituxe e máis eu estabamos a comer un magosto. E veña de mougar *bullós* e de pasalo xarrote’ TER, 90.

bulra ($\Leftrightarrow$ BURLA) *s.f.* Acción ou palabras con que se pretende ridiculizar a alguén: ‘¿Habería cousa máis graciosa que rirse dunha meiga? Inantes que o paparan os lobos, paparíano íles... E pensóu de convidala, para que a *bulra* fose de máis sona’ LUS, 128.

[**bulrarse**] (⇔BURLARSE) *v.p.* Rirse, facer burla de alguén: ‘De min non *se bulra* ningún desgraciado’ CON, 133.

bulto (⇔VULTO) *s.m.* **1.** Volume ou tamaño [dunha cousa]: ‘Con moita calma ripóu do peto de adrento da chaqueta un sobre grande, inda de ben *bulto*’ HIS, 141. **2.** Corpo do que só se percibe confusamente a forma: ‘Vin un *bulto*... Era un home que se puxo a andar tras de min’ TER, 215.

BURACO *s.m.* Abertura, xeralmente redonda, feita nunha superficie: ‘leva unha pucha c-un *buraco* no curuto’ PAU, 9. Tm. **BURATO**.

BURATO *s.m.* **BURACO**.

BURGO *s.m.* Poboación pequena dependente doutra máis importante que está próxima: ‘tiña casa e facenda en Bocamaos, perto de Ombreiro. Un *burgo* pequeno que ten un fermoso cruceiro antigo’ HIS, 165.

BURRADA *s.f. fig.* Necidade, parvada ou desatino: ‘Pois eu xúrovos –decía o Séneca– que iste tío tan raro é salteador de tumbas. / –*Burradas*... –dixo o boticario’ TER, 244.

BURRO –A *s.* **1.** Animal cuadrúpede da familia dos équidos (*Equus asinus*), máis pequeno có cabalo, con longas orellas e a punta do rabo poboada de sedas [que se emprega como cabalaría e como besta de carga]: ‘En canto a min, fustrigaba a *burra* co ramal’ TER, 149. // *adx. e s.* **2.** Persoa de pouco alcance ou entendemento: ‘Si estudiara, chegaría a médico; pois outramente din que *burro* non é’ TER, 243. **Burro pousón** *loc.s.*, emprégase como insulto: ‘¿Ves cómo non se cría no río?... ¿Qué habías de saber ti, *burro pousón*, si nunca saíches deiquí?...’ TER, 118. **Coma burros** *loc.adv.*, moito: ‘Dáte a cavilar, picariño, que os teus pais teñen catro fillos e que todos teñen que *traballar coma burros*’ TER, 104. **Non ver un burro a tres pasos** *loc.v.*, haber pouca visibilidade: ‘Xantara aquilo día en cas do Rulo. Enchéranse de néboa os caborcós. *Non se vía un burro a tres pasos*’ LUS, 40.

BUSCAR *v.t.* **1.** Facer o preciso para encontrar [a alguén ou algo]: ‘Eu revolvía a biblioteca *buscando* libros raros e curiosos’ LUS, 92. **2.** Ir recoller a unha persoa ou unha cousa para acompañala ou levala a algunha parte : ‘¿E viran *buscalo* don Pepiño? HIS, 29.

BUTACA *s.f.* Cadeira de brazos, con respaldo, para unha persoa: ‘A dona estaba a ler nun libro de pastas verdes, sentada nunha *butaca*, acarón da xanela’ TER, 138.

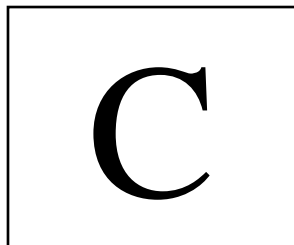
butacón *s.m.* Butaca grande: ‘Rubimos por unha escaleira escura hasta a galería, ondia estaba sentado meu tío nun gran *butacón*’ LUS, 120.

BUTANO *s.m.* Hidrocarburo incoloro, inflamable, presente no gas natural e no petróleo, que se emprega como combustible: ‘O soplete que lle achegaban era da miña invención. Un soplete de gas *butano* que se podía meter no bolsillo da gabardina’ HIS, 77.

BUXO *s.m.* Arbusto da familia das buxáceas (*Buxus sempervirens*), con talos dereitos moi ramudos, follas perennes, duras e lustrosas, flores pequenas abrancazadas e madeira moi dura e compacta: ‘un pequeno xardín con bancos de cantería, *buxos* i alcipreses’ TER, 186.

Sano coma un buxo ($\Rightarrow$ san coma un buxo) *loc.adx.*, moi san: ‘estivo falando cas meigas cinco días antes de morrer, i *estaba sano coma un buxo*, que morreu de cairse borracho da besta’ HIS, 29.

CA¹/ cá *conx.* Conxunción comparativa que precede o segundo termo da comparación: ‘A min resúltame duro o aconsellalo por ser il máis vello, e ben máis vello, *ca* min’ TER, 165.

ca² *contrac.* COA.

CABAL *adx.* **1.** Asisado, que obra con cordura e prudencia: ‘Home *cabal* il en tódalas súas cousas, o don Crisanto’ TER, 262. **2.** Exacto ou preciso: ‘E logo que os labregos empregan moitas falas galegas sin saberen ben o seu significado *cabal*’ TER, 70. ***Non estar nas súas cabales** ($\Rightarrow$ estar mal da cabeza) *loc.v.*, estar fóra de xuízo: ‘Entrou o agoacil a darlle unha razón, e cando o viu falando co can, inque non entendía o galego, pensou que *non estaba nas súas cabales*’ CON, 83.

CABALARÍA *s.f.* Corpo do exército formado polas tropas a cabalo: ‘Vede ahí o seu neto don Ramilo, ferido de morte po-la lanzada dun xinete de *cabalaría* do xeneral carlista Ramón Cabrera, que deixou un fillo póstumo’ CON, 58.

CABALEIRO *s.m.* **1.** Membro dunha orde [relixiosa militar]: ‘E como e iso –preguntou o teniente– que haxa eiquí un *cabaleiro* francés enterrado”. “Era –espricou o adeministrador– un *cabaleiro* templario, que viña fuxido de Francia e que morréu eiquí niste pazo onde estamos nós comendo’ LUS, 159. **2.** Home, especialmente adulto: ‘Naquil intre saía un *cabaleiro* do portal, cunha carteira debaixo do brazo’ CON, 98. **3.** Home montado a cabalo: ‘E seguíu soñando (...) E que cabalo e *cabaleiro* se metían no cadro e quedaban coma sempre’ TER, 158. **4.** Home distinguido: Tres *cabaleiros* de moi escrarecido linaxe foron a cazar ós montes do Caurel’ HIS, 133.

CABALETE *s.m.* Armazón de madeira, cun soporte horizontal destinado a soste o lenzo ou a taboa para pintar sobre eles ou, unha vez pintados, para expoñelos: ‘Nun *cabalete*, o retrato dun cabaleiro, de medio corpo pra riba’ TER, 180.

CABALO *s.m.* **1.** Mamífero solípede da familia dos équidos (*Equus caballus*), herbívoro, de tamaño grande, cabeza alongada, orellas pequenas, crina e rabo longos e as extremidades tamén longas rematadas nun pezuño: ‘O *cabalo* do señor cura de Marei pegou un brinco e

foi parar medio kilómetro mais alá da casa reitoral' HIS, 87. **2.** Unidade de potencia que corresponde a 75 quilogrametros por segundo: 'Cada un mercóu un auto Fiat de oito *cabalos*' CON, 52. **A cabalo** *loc.adv.*, 1) montado nunha cabalaría: 'Iba sempre *a cabalo*, pois tiña que andar máis de catro légoas por fragas, devesas e caborcos' LUS, 16; 2) montado ás carranchas [enriba dunha cousa]: 'Púxenme *acabalo* sobor da vigne. Logo, collín a rapaza polos brazos e subina á ponte' TER, 221.

CABANA *s.f.* Casa terrea, pequena e pobre, que serve de refuxio ou para gardar útiles: 'Sempre me acordaréi daquela *cabana* no cimo do monte Narón. Era unha casoupa coas paredes de terra i o teito de ramax de xesta e de ouceiro' LUS, 110.

CABECEIRA *s.f.* Parte vertical da cama correspondente ó lugar onde se coloca a almofada: 'collín o almohadón. Metino debaixo da colcha pra que fixese bulto, metade dil arrimado á *cabeceira* da cama' HIS, 104.

CABELEIRA *s.f.* Conxunto de pelos da cabeza: 'Era un mozo moi alto. Tiña a *cabeleira* i o bigotiño loiros' TER, 172.

CABELO *s.m.* **1.** Cada un dos pelos da cabeza [dunha persoa]: 'Enredado na costura do botón da zamarra, había un longo *cabelo* da cor do orxo. / (...) O *cabelo* enredado no botón i un dos que tiña na carteira eran da mesma cor' TER, 225. **2.** Conxunto de todos eles: 'Servía a mesa a súa ama de chaves, unha dona de *cabelo* branco' CON, 34.

[**CABER**] *v.i.* Poder conterse [dentro duns límites]: 'Había unha estrela roxa que latexaba coma un corazón, parecíame o meu, que non me *cabía* no peito e se fora ó ceo' LUS, 58.
Non caber a menor dúbida→ DÚBIDA.

CABEZA *s.f.* **1.** Parte superior do corpo humano, onde se encontra o cerebro e algúns órganos dos sentidos, separada do tronco polo pescozo: 'Achegueime apuntando ó cadaleito. Apuntaba cara ondia podería tér a *cabeza* o que estivera alí' LUS, 52. **2.** Animal [considerado individualmente]: 'a avenza contaba máis de dúas centas *cabezas*' LUS, 15. **Coller na cabeza** *loc.v.*, resultar concibible ou comprensible: 'A min non me *colle na cabeza* que por ser ún budista vaia despóis de morto a outro sitio distinto do que vai un cismático grego' CON, 128. **De cabeza** *loc.adv.*, directamente: '¡Ai, meu irmanciño, que te matéi! Vou *de cabeza* ó inferno...' CON, 55. **Irse(lle) a cabeza** (a alguén) *loc.v.*, empezar a sufrir mareo ou perder o sentido: 'Ó mesmo tempo, sentía unha grande debilidade. *Íbaseme a cabeza*. Sería máis que reuma' TER, 318. **Mal da cabeza / perdidíño da cabeza** *loc.adx.*, louco: 'Moi bon home, non dispreciando a ninguén. Estaba algo *mal da cabeza*; mais outramente non se metía con naide' TER, 248. / 'Barréuselle o sentido –dixo calquera das dúas. / –Está *perdidíño da cabeza* –dixo a outra' TER, 342. **Meter na cabeza** (algo a alguén) *loc.v.*, convencelo diso: 'E logo, vostede pensa... / –Que foi a de Viso a que lle *metéu na cabeza* iso da morte de Isabel' TER, 206. **Sentar a cabeza** *loc.v.*, facerse formal ou xuízoso: 'Estou deseando que case o Paco, a ver si *senta a cabeza*' HIS, 24. **Tirarlle da cabeza** (algo a alguén) *loc.v.*, facer que unha persoa deixe de pensar aquilo que se expresa: 'O labrego non cre nos microbios (...) e custa moito *tirarlle da cabeza* a xeneración espontánea...' TER, 38.

CABEZAL *s.m.* Almofada, especie de coxín, xeralmente alongado, no que se apoia a cabeza na cama: ‘No leito de Arxemiro non había amosas de que alguén durmira nil. O *cabezal* non estaba afondado, tan soio a manta farrapeira de enriba víase dobrada’ LUS, 60.

cabirto *s.m.* **CABRITO**.

CABLE *s.m.* Telegrama transmitido por condutores eléctricos submarinos: ‘De alí ós quince días recibín un *cable* de Riga: “Xa está no sal...”’ HIS, 76.

CABO *s.m.* **1.** Extremo, parte en que termina algo: ‘Ataron o fardelo ó *cabo* da corda’ LUS, 74. **2.** Parte pequena que queda por consumir [dunha candeia ou dun misto]: ‘Teimóu a Micaela de buscar os mistos pra acender o *cabo* de vela da mesa de noite’ HIS, 183. **3.** Fin, remate [dun espazo]: ‘Berróu logo o Bastián, que iba moi dianteiro co seu fachuco e que chegara xa ó *cabo* da corga’ TER, 154. **4.** [No exército] individuo que ten a categoría inmediatamente superior á de soldado: ‘Logo marchaban o intérprete i o teniente máis un *cabo* con dez soldados’ LUS, 159. // *prep.* **5.** Xunto de: ‘Pedín conferencia con Chantada, pra falar co Xocas... / –Mira, chacho. Éche o lío do demo. Us dicen que sí, outros que non. Ven *cabo* min’ CON, 134. **Cabo de loc. prep.**, xunto a , a carón de: ‘I eu vou *cabo do* curmao do señor Ramilo’ TER, 94. **Cabo de vara loc.s.**, xefe ou responsable dun grupo de persoas que realizan un traballo ou están nunha determinada situación: ‘E logo apareceu o *cabo de vara* do Inferno, qui é un alguacil do xuzgado de Monforte (...), e púxolle unha cadea de ferro ó pescozo, e despois levouno diante do Demo Meirande’ PAU, 42. **De cabo a rabo loc. adv.**, do principio á fin: ‘Lú a esquela *de cabo a rabo* i o artigo necrolóxico’ LUS, 93. **Levar a cabo loc.v.**, realizar: ‘Mais eu lles direi o que deben facer pra *levar a cabo* a “Operación Dacha”’ HIS, 75. **O cabo do mundo loc.s.**, un lugar moi apartado: ‘Ista terra parecúme *o cabo do mundo*, iso que non vira Lóuzara’ TER, 198. **Ó cabo loc.adv.**, por fin, finalmente: ‘Eu non sabía que faguer. Cifábame a testa. *Ó cabo*, díxenlle: / –Era o viño, home, era o viño. Vólvetede deitare’ LUS, 59. **Ó cabo de loc.prep.**, despois de: ‘Crése que o mataron ou que fuxiu prás Américas. *Ó cabo de* dous ou tres anos ninguén fala dil’ LUS, 38.

caborco *s.m.* **CAVORCO**.

cabozo (⇔CABAZA *s.f.*) *s.m.* Froito da cabaceira. **Xordo como un cabozo loc.adx.** totalmente xordo: ‘pois alegóu que estaba *xordo como un cabozo*’ HIS, 134.

CABRA *s.f.* Mamífero ruminante doméstico, da familia dos bóvidos (*Capra hircus*), de corpo áxil e esvelto, cornos curvados cara a atrás, pelo curto e áspero, rabo curto e unha mata de pelos longos debaixo da mandíbula: ‘A leite do café non che é de vaca, nin de *cabra*, nin de burra...’ PAU, 27.

CABREADO *adx.m.* Enfadado, aborrecido, malhumorado: ‘Surría. Xa *cabreado* eu, preguntéille en latín si se podía pasar’ CON, 26.

CABRÍO *adx.m.* Relativo ou pertencente á cabra. **Macho cabrío loc.s.**, cabra macho ‘Gadallo. *Macho cabrío*’ LUS, 165.

CABRITO *s.m.* **1.** Cría da cabra, desde que nace ata que deixa de mamar: ‘Máis de cen capós i outros tantos *cabritos* cobraban de renta ó ano’ LUS, 45. **2.** Persoa maliciosa ou malintencionada [emprégase como vocativo] ‘¡Xa sei quen tí es, *cabrito*! ¡Tí es Caronte! ¡Caronte!’ CON, 28. Tm. **cabirto**.

CABRÓN *s.m.* **1.** Macho da cabra: ‘¿E quen é o Gran Godallo? / Epifáneo / Pois un *cabrón* tremendismo que somentes se aparece de noite. Din os que o viron que é moito meirande que un boi’ PAU, 54. **2. fig.** Persoa maliciosa ou malintencionada: ‘Téñolle o ollo botado á Rola... Veremos si algún *cabrón* se me pon diante...’ TER, 92.

CABUXO *s.m.* Cría da cabra que xa non mama: ‘Fora o que fora, a Varisa prometéralle á meiga un *cabuxo* que tiña’ LUS, 128.

cacáis *adv.* Erro por **cecáis**.

cacarocha (⇔CARACUCHA) *s.f.* Tronco vello e comido polo caruncho: ‘Sentarémonos naquila *cacarocha* de castiñeiro, e ti falas i eu escoito’ LUS, 146.

CACERÍA *s.f.* Partida de caza: ‘don Diego dispuxo que se fixera unha gran festa i unha gran *cacería* de corzos e xabarís na devesa de Boade e na fraga de Forgás’ LUS, 152. Tm. **caceta**, **cazata**.

caceta *s.f.* **CACERÍA**.

CACHA¹ *s.f.* Partes carnosa e redondeada situada na parte posterior e superior da coxa: ‘Xuraría que o Godallo me díu unha topada por diante i-outra por atrás, na *cacha* direita...’ PAU, 68.

CACHA² *s.f.* Vara ou bastón curvado por un dos seus extremos que serve para apoiarse: ‘O pedáneo, batindo por dúas veces ca *cacha* na baranda, berrúlles a todos’ TER, 209. Tm. **CACHABA**, **cachava**, **caxaba**.

[**CACHA**³] *s.f.* Peza que cobre ou adorna a culata [dunha arma] ‘I en decindo isto, ripóu un revólver grande, de *cachas* de nacre, do peto da cueira’ TER, 93.

CACHABA *s.f.* **CACHA**².

cachava *s.f.* **CACHABA**.

CACHABAZO *s.m.* **CACHAZO**.

CACHAZO *s.m.* Golpe dado cunha *cacha*²: ‘Ten conta da lingua, pastrán, que te baixo dun *cachazo*... Non te me arrepoñas’ TER, 210. Tm. **CACHABAZO**.

CACHEAR *v.t.* Rexistrar, examinar con coidado e detemento en busca de algo: ‘Pois hai que *cachear* toda a casa dende a bodega hastra o faio’ CON, 123.

CACHELADA *s.f.* Comida a base de cachelos: ‘Sentíáselles decir decote:”*cachelada*”, “farta de troitas”, “pulpada”...’ TER, 239.

[**CACHELO**] *s.m.* Anaco de pataca pelada que se coce en auga con sal: ‘Bon xantar, e que Dios nono lo dea pior. Chourizos con *cachelos* e viño de Lor’ LUS, 27.

***cachete** *s.m.* **CARRACHA.**

CACHIMBA *s.f.* Utensilio para fumar tabaco picado, consistente nunha cazoleta unida a un tubo con boquilla por onde se aspira o fume: ‘Vestía abrigo de esclavina, que se di manferián, cunha gorra de visera á cadros marelos e negros. A *cachimba* fumegante pendurando dos labres. Calzaba guantes de color marea’ HIS, 121.

CACHO *s.m.* **1.** Anaco, parte pequena: ‘Os pizarrantes i os canteiros almorzaban cun *cachiño* de pan i unha copiña’ LUS, 35. **2.** [En expresións exclamativas] acentúa a grandeza do nome ó que acompaña: ‘O Secundino botóulle mao a unha pouta, tivo mao dil un pouquichiño e pousóuno enriba da mesa. / ¡Qué *cacho* de animal!... –dixo. Debéu de se criar na iauga’ TER, 116. **Ourizo cacho** → OURIZO.

CACHOLA *s.f.* Cabeza [dunha persoa]: ‘[O porteiro] Acenóume que sí coa *cachola*’ CON, 26.

CACHÓN *s.m.* Chorro grande [de auga]: ‘Dunha [fonte], abrolla un *cachón* de auga roxa, ferruxinosa’ LUS, 19. **A cachón** *loc.adv.*, en gran cantidade: ‘Morréu botando sangue *a cachón* coma un porco’ TER, 95.

[**cacicacho**] *s.m.* **CACIQUE.**

cacicar (⇔CACIQUEAR) *v.i.* Intervir en asuntos empregando indebidamente autoridade, axuda, favor ou influencia: ‘O [caciquismo] da nosa terra levaba un cruño especial, cecáis por ser un refugallo do feudalismo, –coma foi dito fai un instantiño– ou polo carácter dos nosos labregos... Eu pra min que, de dez dos nosos labregos, a seis góstalles *cacicar* coma comer cos dedos’ TER, 58.

CACIQUE *s.m.* Persoa que exerce un poder abusivo sobre unha colectividade valéndose do seu poder económico ou da súa posición social: ‘Teñen pensamentos de servos porque sempre tiveron amos. Primeiro, os señores feudales; despois, os *caciques*’ TER, 56. Tm. **cacicacho.**

CACIQUISMO *s.m.* Dominio ou influencia excesiva do cacique: ‘Tamén había *caciquismo* en Palencia i en Murcia, poño por caso... O *caciquismo* era un sistema de goberno, e xa se sabe, que o que tiña de bon ben lle compría’ TER, 58.

CACOFONÍA *s.f.* Repetición ou encontro de sons que resultan desagradables ó oído: ‘E se di “se foramos”... di, en troques, “si estivera...” pra arredala *cacofonía*’ TER, 71.

CADA *indef.* **1.** Emprégase para establecer correspondencia distributiva entre os membros numerables dunha serie, precedendo o nome desta en singular, e os membros doutra: ‘Por

cada balcón hai polo menos tres xanelas' TER, 130. **2.** [Seguido de numeral cardinal] indica a distribución de grupos de certo número fixo de unidades: 'Somentes se dá un caso distes *cada* cinco centos anos en cada parroquia' PAU, 61. **3.** [Ante un nome numerable singular] emprégase para individualizalo dentro da serie á que pertence: 'era o que contaba os contos máis belidos, aínda que todos andiveramos á puxa. *Cada* noite contaba dous ou tres' LUS, 26. **4.** Con valor ponderativo intensifica a palabra á que acompaña: 'E ten tento pra conducilo auto. Non fagas como o Paquiño, que me mete *cada* medo cando leva o volante...' HIS, 27. **Cada un** *loc.pron.*, designa separadamente a unha persoa en relación ás outras: '*Cada un* falaba según o xeito da súa terra' LUS, 26. **A cada pouco / cada pouco**→POUCO. **Cada vez**→VEZ. **Cada vez que**→VEZ.

CADALEITO *s.m.* Caixa onde se mete un cadáver para ser enterrado: 'Traguían co iles un burro, i enriba dil un *cadaleito* ou caixa de morto, atado con cordas' LUS, 47.

CADÁVER *s.m.* Corpo morto: 'O *cadáver* do señor Xermán estaba no andamio, ó pe da escaleira' TER, 274. Tm. **cadavre**.

cadavre *s.m.* **CADÁVER**.

CADEA *s.f.* **1.** Serie lineal de elos metálicos enlazados entre si, que serve de suxeición ou de adorno: 'Unha gran *cadea* de ouro pasa d-un peto a outro do chaleque' PAU, 9. **2.** Cárcere, prisión: 'Se son ladrós –dixo don Ramilo– do camposanto van prá *cadea*' LUS, 102. **3.** Serie de empresas comerciais pertencentes a un mesmo grupo: 'Que lle saquen unha foto ondia mín, prá *cadea* de periódicos onde eu escribo' CON, 115.

CADEIRA *s.f.* Moble para sentarse, individual e con respaldo: 'Sentouse na *cadeira* ondia eu deixara a roupa' LUS, 65. Tm. ***silla**.

*cadeirádego *s.m.* **CATEDRÁTICO**.

CADELA *s.f.* **1.** Mamífero femia da familia dos cánido (*Canis familiaris*), de tamaño, e forma diversos segundo as razas: 'Lubicán. Fillo de loba e can ou de lobo e *cadela*' LUS, 165. **2.** Cartos, diñeiro: '¡Que sei eu o que bebéramos! Tanto o un coma o outro quedamos sen *cadela* no peto' LUS, 57. **Fillo de cadela** →FILLO. **Nin cadela** *loc.s.* nada: 'estábame moi agradecido porque lle curara a muller dunha anemia que tivera por un malparto, e non lle cobrara *nin cadela*' TER, 214.

CADELO *s.m.* **1.** Can pequeno ou aínda novo: 'Na casa había un *cadeliño* novo que lle daba por esconder as cousas' TER, 289. **2.** Emprégase como insulto: 'Ó chegar a iste intre, brincou don Diego coa espada despida detrás do cortinón, berrando istas falas: Adúlteros! *Cadelos*! Treidor da miña honra!... I espetóulle a espada no carrello' LUS, 155. ***Cadelo faldeiro** (⇒cadelo faldreiro) *loc.s.*, persoa que mostra gran submisión a outra: 'Parolaba o Farfán ca súa voz de *cadelo faldeiro*: / –Iste velatorio de Crisanto ha de tere tanta sona como o de don Perfeuto de Andrade' HIS, 143.

CADERNO *s.m.* Conxunto de follas de papel cortadas, pegadas ou cosidas en forma de libro, que se emprega para escribir: 'Sinto non ter eiquí o *caderno* onde escribín a historia do tesouro da torre' LUS, 142. Tm. ***coaderno**, ***cuaderno**, ***libreta**.

cadia *prep.* Erro por **candia**.

CADRAR *v.i.* **1.** Coincidir, axustar unha cousa con outra: ‘os dous ángulos cortados eran igualiños, como si unha mesma tesoura fixese o mesmo corte despois de facer *cadrar* as dúas quartelas’ TER, 319. **2.** Suceder por casualidade: ‘Iba eu de paseo un día e *cadroume* de pasar perto da casa do Marcelino’ TER, 314.

[**CADRIL**] *s.m.* Cada unha das dúas partes saíntes que hai ós lados do corpo, debaixo da cintura, formadas polo óso superiores da pelve: ‘Con toda a forcia que puiden sacudínlle un couce nos *cadris* a aquil home’ TER, 219. Tm. ***cuadril**.

CADRO *s.m.* **1.** Figura xeométrica cadrada [que forma serie con outros]: ‘vestía moi elegante, con un abrigo a *cadros* de moi bon pano e corte’ TER, 322. **2.** Pintura, debuxo ou gravado, feitos sobre lenzo, papel, tea, etc., xeralmente posto nun marco, e destinados a colgarse como adorno nas paredes: ‘Cando vostede chegue ó coarto de doña Mercedes, fíxese ben nun *cadro* que está en fente da ventá. É un *cadro* moi grande, pintado ó óleo, que representa un cabaleiro montado nun cabalo negro’ TER, 133. **3.** División dunha obra dramática, semellante ó acto, pero máis breve e que ás veces é unha subdivisión del: ‘Pauto do demo. Conto escénico en tres *cadros*. A aución desenrólase n-un pobiña das ribeiras do Sil, en tempo da vendimia’ PAU, 7. Tm. ***coadro**, ***cuadro**.

CAER *v.i.* **1.** Ir cara a abaixo [un corpo] pola acción do seu propio peso: ‘Abrino [o queixo] cas maos e *caíu* o diamante enriba da mesa’ HIS, 151. **2.** Perder o equilibrio ata ir parar ó chan ou a a outro lugar: ‘Enfuciñar. Tropezar e *caer*’ LUS, 164. **3.** Colgar, pender [dunha determinada forma]: ‘Tiña o cabelo doirado, que lle *caía* en guechas da cór da mel, coma miña noiva’ LUS, 58. **4.** Desprenderse do seu lugar natural ou do lugar ó que está adherido: ‘*Caían* as peras dunha pereira de barburíñas’ TER, 265. **5.** Efectuarse a acción dun fenómeno meteorolóxico: ‘empezaba a *cair* unha choiva miudiña’ TER, 85. **6.** Aparecer ou presentarse [nun lugar]: ‘Saíremos todo o día, e de volta *caeremos* na tasca do “Furelo”’ HIS, 12. **7.** Ir parar, aparecer: ‘E se conoce que perdeu o pé e foise rulando pra baixo, hastra *cair* onde estamos vendo o esqueleto do burro...’ HIS, 33. **8.** Estar situado [nalgunha parte]: ‘¿E pra ondia *cai* a Guínea? ¿Hai que ir a Cuba ou a Parihuela pra achegarse aló?’ PAU, 10. **9.** Causar unha determinada impresión [en alguén]: ‘A sogra querlles deixar todo o seu capital ó matrimonio. O Filiberto *caiulle* en gracia. Eu fixen todo o que puiden’ HIS, 71. **10.** Acaer, ser adecuado o resultar apropiado [algo a unha persoa]: ‘e si saes agudo i apricado e che *cai* ben o estudio, quen sabe se, Dios mediante, podrás estudar a crego’ TER, 104. **11.** Acaer, sentar, adaptarse [unha cousa a outra]: ‘E, sen máis nin máis, puxo o chapeo que levaba na mao enriba da cruz, de xeito que lle *caía* como si o puxese na súa testa’ CON, 106. **12.** Pasar á situación que se expresa: ‘Sópose en toda Ferreira que o xastre Bieito *caíra* no leito con gripe con complicación de pulmonía. Morréu un miércoles’ CON, 94. // *v.p.* ***13.** [Indebidamente con uso pronominal] desprenderse do seu lugar natural ou do lugar ó que está adherido: ‘Vese que en tempos antigos [as torres] eran moito máis altas, e que *se caíra* a parte cimeira, ou lles foran rebaixando’ TER, 49. ***14.** [Indebidamente con uso pronominal] perder o equilibrio ata ir parar ó chan ou a a outro lugar ‘Esfragarse é derrubarse, *caírse* por un derrubadoiro’ LUS, 24. **Ó caer da tarde** → TARDE. Tm. **caír**, **cair**.

CAFÉ *s.m.* **1.** Semente da cafeeira, de aproximadamente un centímetro de longa, convexa por unha parte e, pola outra, plana cun suco lonxitudinal: ‘ben gardadas nas alforxas, as municións i as provisións... Queixos, botellas de coñac, latas de conserva, *café*, azucre, chiculture’ LUS, 25. **2.** Bebida que se fai por infusión con esta semente torrada e moída: ‘Cando baixes, tráinos máis *café* e máis augardente’ PAU, 50. **3.** Establecemento público onde se serve esta e outras bebidas: ‘Mais o Pitouto iba en Ribadeo e alá o fun buscar. Atopeino nun *café*’ HIS, 152. **Café cantante** *loc.s.*, establecemento público onde se serven bebidas e se representan números de música e canto: ‘Sempre que tiñan cartos os estudantes iban ó novo *café cantante* que se chamaba O Suizo, sito onde antes estiveran o Gran Café Central e o Café La Peña’ CON, 39.

***cafetera** (⇒CAFETEIRA) *s.f.* Aparello que serve para facer café: ‘Foi despois do xantar. Enrique faguía café nunha *cafetera* rusa’ LUS, 92.

***caiada** (⇒CAXATA) *s.f.* ***caiado**.

***caiado** (⇒CAXATO) *s.m.* Vara ou bastón coa empuñadura curvada que serve para apoiarse: ‘Cando tiña o reló na mao, ouvíñ tres ou catro petos secos, como os que dá un *caiado* no chao: ta, ta, ta.’ LUS, 63. Tm. ***caiada**.

CAÍDA *s.f.* Feito de caer: ‘A relación –dixen– antre o soño i o que acontecúe, está marcada (...) pola *caída* da árbore e polo cura revestido’ TER, 178.

[**CAÍDO**] *adx.m.* Que está en posición máis baixa da normal ou común: ‘Baixo, morenote il, cos bigotes moi *caídos*, home de poucas falas’ HIS, 152.

CAINITA *adx.* De actitude ou comportamento hostil respecto dos seus achegados ou afíns: ‘Tódo-los ollos estaban chantados nos dous fidalgos / Tristento final dun complexo *cainita* –dixen eu’ CON, 55.

CAÍNZO *s.m.* Armazón tecida con canas, varas ou vimbios entretecidos, que, colocada na cambota da cheminea, serve para curar e secar diversos produtos: ‘cunha cociña de chao terreo e lareira de pedra. O *caínzo* por enriba i as manxadoiras a entrambas bandas’ TER, 47.

caír / cair *v.i.* **CAER**.

CAIRRRRRR Son onomatopeico que imita o ruído agudo e xeralmente desapacible que produce unha cousa ó xirar ou ó rozar con outra: ‘Baixou o pousadeiro i abriu a porta. Desatracou por dentro. Meteu a chave na pechadura... *Cairrrrrrr*... Correu un cerrollo e despois outro’ HIS, 29.

CAIXA *s.f.* **1.** Recipiente de diversas formas e materiais, con tapa solta ou unida ó corpo principal, que serve para gardar ou transportar cousas: ‘Do que sí estou seguro é de que levaba debaixo do brazo unha *caixa*, envolta en papel branco i azul, como o das *caixas* de dulces, e que inantes de se sentare pousou a *caixa* na “rejilla”’ TER, 322. **2.** Cuberta rixida que protexe un aparello ou un dispositivo mecánico: ‘un gran reló de pe de tipo inglés, dises de pesas e de *caixa* estreita i alta’ TER, 180. **3.** Ataúde, cadaleito: ‘Iste velatorio de

Crisanto ha de tere tanta sona como o de don Perfeuto de Andrade, en outono do ano dazaito, que se ergueu da *caixa* decindo: / ¿ E quen foi o fillo de tal que dixo que eu morrera da gripe?’ HIS, 143. **4.** Tambor, instrumento musical de percusión: ‘Séntense golpes fora: ton, ton, ton... / A voz delgada / Que salla un, a ver se hai fora algún tocando o *caixo*’ PAU, 59. ***Caixa de caudales** (⇒caixa de cadaís) *loc.s.*, moble ou caixa de materiais moi resistentes, con pechadura de seguridade, destinado a gardar cartos e obxectos de valor: ‘E logo veña a lér e lér as escrituras, qu-il saca da *caixa de caudales*, onde empeta os billetes que lle van pagando das hipotecas’ DEC, 12. **Caixa de morto** *loc.s.*, cadaleito: ‘Traguían co íles un burro, i enriba dil un cadaleito ou *caixa de morto*, atado con cordas’ LUS, 47. **Caixa de música** *loc.s.*, a que ten un mecanismo que, ó abrila, toca unha melodía producida por un cilindro con pugas que funciona por unha espiral de reloxo: ‘A miña aboa pasábase moitas horadas de lecer, sentada ó piano, a tocar vales de Chopín. E logo as *caixiñas de música...*’ TER, 62. **Caixa de Pandora** *loc.s.*, [na mitoloxía grega] a que abriu Pandora, muller creada polos deuses para castigar os homes, e que contiña todos os males que se espaxaron pola Terra, permanecendo soamente a esperanza no fondo da caixa: ‘E a caixa do movemento contino. Está chamada a ter tanta sona histórica como a *caixa de Pandora*’ HIS, 118. **Caixa de resonancia** *loc.s.*, cavidade que acompaña a un resoador e reforza a vibración sonora: ‘Por eso aulaban os cans como si ventasen a morte, cando sentín aquel berro tremendísimo. A taxea facía de *caixa de resonancia*’ HIS, 87. **Caixa do peito** *loc.s.*, aramazón ósea constituída principalmente polas costelas, unidas por detrás á columna vertebral e por diante ó esterno: ‘¡Un esquelete! Contábanselle tódolos osos da *caixa do peito*’ HIS, 19.

caixo *s.m.* CAIXA (*s.f.*)

CAIXÓN *s.m.* **1.** [Nun moble] compartimento independente, que se pode meter e sacar do oco no que vai encaixado: ‘A pistola quedara no *caixón* da mesa de noite’ CON, 111. **2.** Caixa grande: ‘Dígolle a vostede que inda teño hoxe, despois de tantos anos, o triquitraque de aquel maldito *caixón* metido nos miolos: Traca, traca, traca... (...) Era unha caixa de case medio metro de beira e dous decímetros de alta. Pechada con dúas pechaduras e pintada de marelo’ HIS, 117.

CAL¹ *s.m.* Substancia branca, lixeira e cáustica, constituída por óxido de calcio, que se obtén da pedra calcaria e que, en suspensión, se emprega para recubrir superficies: ‘O taboeiro do piso estaba medio podre, as paredes non tiñan *cal* i o teito era de táboas, como aínda é agora en tódalas casas deiquí’ TER, 200.

CAL² / **cál** *pron.* **1.** [Como pronome interrogativo] emprégase para preguntar pola identidade dunha persoa ou cousa individual entre dúas ou máis posibles: ‘O mellor regalo que vostede me pode faguer... / –¿Cál...? / –Pois un conto...’ TER, 266. [Neste uso rexístrase sempre con til] **2.** [Como pronome relativo] refírese, de maneira anafórica, a un elemento ou grupo sintáctico anterior no contexto [equivale a *que* e vai precedido de artigo] : ‘Collín o candil de gas e subín ó meu coarto, que daba á solaina, a *cal* tiña escaleira pró horto’ HIS, 103. **Tal cal / coal / cual** → TAL. Tm. ***coal**, ***cual**.

CALADO –**A** *adx.* [Aplicado a cousa] silencioso, sen ruído: ‘Saen os tres. A escea queda us intres *calada*’ PAU, 29.

calafate (⇔PILLABÁN) *adx.* Persoa de poucos escrúpulos ou que engana con habilidade e picardía: ‘Sóupose que na vila lle tocan trescentos mil pesos ó tío máis *calafate* que houbera nila’ CON, 131.

CALAMIDADE *s.f.* Persoa inútil ou que acostuma actuar con desacerto: ‘Ti xa sabes – decía o Xocas– que o probe do Crisanto era unha verdadeira *calamidade*’ HIS, 140.

CALAR *v.i.* **1.** Deixar de falar: ‘*Cala*, Farón. Deixa seguilo-o conto ó Epifáneo’ PAU, 26. **2.** Gardar silencio e non falar: ‘Logo chegamos á praza do pazo. Xa deixara de nevar... A porta da capela estaba espalancada e víanse seis grandes facho acesos. Todos *calabamos*... E non era pra menos...’ TER, 155.

*calaveira *s.f.* ***calivera.**

[CALAZA] *s.f.* Carne morta e podre: ‘il dixo que o enterrara il mesmo e que fedía coma as *calazas*’ CON, 93.

[CALCETAR] *v.i.* Facer labor de punto á man con agullas longas: ‘A tía Trécola *calcetaba* nunha silla baixa’ TER 109.

CALCETÍN *s.m.* Media curta que cobre o pé e parte da perna, sen chegar ó xeonllo: ‘levaba un gran mendo marelo na perneira do pantalón i un *calcetín* dunha cor i outro doutra’ TER, 324.

CALCIO *s.m.* Elemento químico metálico, branco e brando, de número atómico 20 e símbolo Ca, moi abundante na natureza: ‘unha iauga branca como a leite, que debe ter *calcio*’ LUS, 19.

CALCO *s.m.* Acción e efecto de calcar, de apertar co pé: ‘Botéi toda a cinza do platillo sobor da cartulina, pra seca-las manchas do *calco* dos tres pés do galo sobor da cartulina’ HIS, 159.

CÁLCULO *s.m.* **1.** Acción e efecto de calcular: ‘Pepe Troitiño foino preparando pra a broma. Con moito *cálculo*, moi friamente’ CON, 90. **2.** Conxectura, suposición ou hipótese: ‘Todo saíu según os meus *cálculos*’ CON, 56.

CALDEIRO *s.m.* **1.** Recipiente xeralmente en forma de cono truncado, máis alto que ancho, con asa na circunferencia de arriba, que é a maior, e co fondo na menor: ‘Xogaba alí un neno, que fora aquíl vao ós baños á Cruña. Enchía de cinza un *cubiño* de folla de lata cunha paletina, que era a mesma coa que enredara nas areas de Riazor’ CON, 28. **2.** Recipiente metálico, grande e cilíndrico, xeralmente cunha asa que vai de lado a lado da boca, que se emprega para cocer, ferver ou quentar a comida dos animais: ‘Unha [cociña] de labor, coa súa lareira i o seu gran *caldeiro* de cobre pra cocelas patacas i os nabos ós ranchos de ceba e da cría’ LUS, 140. **A caldeiros** *loc.adv.*, intensamente: ‘A iauga caía a *caldeiros* e resoaba con estrondo’ TER, 300. Tm. ***cubo.**

CALDEIRÓN *s.m.* Conduto natural ou artificial que serve para levar auga: ‘Morrera cando viña de botala auga, faguía sete días... Atopárono morto ó pé dun *caldeirón*’ TER, 79.

***caldereta** ($\Rightarrow$ CALDEIRETA) *s.f.* Recipiente de lata ou aluminio, aberto pola parte superior, con asa e tapadeira: ‘E non te esquezas –díxolle a súa Muller– de mercar tamén dous baldes i unha pota grande prós roxós... I unha *caldereta*’ TER, 277.

***calderilla** ($\Rightarrow$ SOLTO *s.m.*) *s.f.* Conxunto de moedas, xeralmente de pouco valor: ‘Sometérono á proba de *calderilla*. Tiraron cinco pesos en monedas de cobre detrás dil, e nin tan siquer revirou a testa. Repetiron a proba con dez pesos en *calderilla*’ HIS, 134.

CALDO *s.m.* Alimento que se obtén cocendo en auga carne, patacas, verduras, fabas, unto e outro ingredientes: ‘Coma en moitas outras aldeas, hai eilí o costume de comer o *caldo* detrás’ TER, 115. **Caldo limpo** *loc.s.*, auga na que se coceu carne ou outros ingredientes dos que colleu a substancia: ‘inque non ten nada, quer que o agarimen coma si estivera malo e dixo que quería *caldo limpo*’ TER, 301.

CALEAR *v.t e v.i.* Branquear con cal: ‘o Román, que estaba a *calear* o corredor, víu ó Toño na aira e fois cabo dil’ TER, 118.

CALENDARIO *s.m.* Sistema de representación do paso dos días, agrupados en unidades superiores, como semanas, meses, etc.: ‘Mais eu ben sabía que o seu dono lle puxera tal nome do mes “ventoso” do *calendario* da Revolución Francesa, por ser nado niste mes’ CON, 99.

***calentura** *s.f.* QUENTURA.

[**caleza**] *s.f.* Erro por CALAZA.

CALIBRE *s.m.* Diámetro dun proxectil: ‘Un furaquiño que como si pasase-pasara-por eilí unha bala de revólver “S.W.”, de *calibre*...’ DEC, 9.

[**calidá**] *s.f.* CALIDADE.

CALIDADE *s.f.* **1.** Condición determinada polas propiedades [dunha cousa]; ‘¿E qué cea! Todo era da millor *calidade*’ LUS, 88. **2.** Propiedade, característica ou maneira de ser que distingue unha persoa ou cousa doutra: ‘ise fondo morno i escuro da renartería i a retranca do noso labrego é tanto ou máis unha *calidade* como un defeuto’ TER, 56. Tm. **calidá**.

[***calificativa**] ($\Rightarrow$ CUALIFICATIVA) *adx.f.* Que cualifica: ‘Mais outramente con todas as agravantes *calificativas* de asesinato, según o Código Penal’ HIS, 67

cális ($\Leftrightarrow$ CÁLIZ) *s.m.* Recipiente, xeralmente en forma de copa, de ouro, prata, ou bañado nestes metais, que se emprega para consagrar o viño na misa: ‘Levaron todo canto había de valor. Hastra un *cális* de ouro que había na capela’ LUS, 81.

***calisquera** *indef.* CALQUERA.

***calivera** ($\Rightarrow$ CAVEIRA) *s.f.* Conxunto unido dos ósos da cabeza, sen carne nin pel: ‘Un cazador atopa nunha xesteira unha *calivera*. ¿De quen sería?’ LUS, 39. Tm. ***calaveira**.

calixeira (⇔CALIXEIRO *s.m.*) *s.f.* Néboa de pouca densidade [que se forma especialmente nos días de moita calor]: ‘Houbera moita calor. Polo val do Miño váase a *calixeira*’ LUS, 35.

[**CALLAR**] *v.i.* **1.** [Dito da neve] formar unha capa compacta sobre unha superficie: ‘A neve, outramente, non *callaba* por habere moita lentor no chan’ CON, 119. // *v.p.* **2.** Tomar consistencia máis ou menos sólida [unha substancia líquida]: ‘En chegando ca palla, sentín que *se me callaba* o sangue. Unha gran cotra do seu cobríalle todo un lado da cara’ TER, 150. **2. fig.** Ter corpo ou consistencia [algo non material]: ‘Pasaban as nubes por diante da lúa deixando as súas sombras nas congostras. Era como si *se callase* o silencio...’ TER, 182. Tm. ***cualarse**.

***calle** *s.f.* **RÚA.**

CALLOS *s.m.pl.* Guiso que se fai con anacos do estómago e pata da vaca: ‘I a min gustábanme moito os chourizos, as guindillas, os *callos* “ben alegriños”, a coñá i o queixo manchego’ TER, 317.

CALLOUBADA *s.f.* Queimada de augardente con café: ‘Veredes –decía Enrique– que queimada vamos faguer. Será mellor que as *calloubadas* luguesas, que teñen tanta sona’ LUS, 93.

CALMA *s.f.* **1.** Falta de apresuramento: ‘O Xocas non o fixo máis que se sentare... Con moita *calma* ripóu do peto de adentro da chaqueta un sobre grande, inda de ben bulto’ HIS, 141. **2.** Paz ou tranquilidade: ‘Iba aquí pra aló buscando o que non atopaba en ningures: a *calma* do esprito’ LUS, 62. **En calma** *loc.adx.* [dito do mar] sen ondada: ‘Os vosos ollos –decía o señor de Folch– son fermosos e seréos como o mar *en calma*’ LUS, 154.

CALMOSA *adx.f.* Serena ou tranquila: ‘O tic-tac do reló, a voz *calmosa* do crego’ LUS, 141.

CALOR *s.f.* Temperatura elevada: ‘Foi por un día do mes de San Xohán. Houbera moita *calor*’ LUS, 35. **Entrar en calor** *loc.v.*, recuperar a temperatura natural do corpo [unha persoa que ten frío]: ‘Ó cabo dalgúas horas, cando [doña Mercedes] iba *entrando en calor*, pouquiño a pouco fóiselle refucindo a dor e quedouse adormentada’ TER, 157. **Ó calor de** *loc.prep.*, coa axuda de: ‘Como sabían que da cociña se iba pró sobrado e que non os sentiría o “Furelo”, estando tamén a Florita na cociña, *ó calor* do viño todos se puxeron a esmendrellalo’ HIS, 17.

***calqueira** *indef.* **CALQUERA.**

***calquel** *indef.* Erro por ***calquer**.

***calquer** *indef.* **CALQUERA.**

CALQUERA *indef.* Designa unha persoa ou unha cousa indeterminadas, sen precisar cal dentro da súa clase: ‘Non hai máis remedio que crér... *Calquera* de nós pode sere, *calquer*

día o brazo executor sinalado po-la Divina Providencia’ DEC, 10. Tm. ***calisquera**, ***calqueira**, ***calquer**.

CALUGA *s.f.* Parte superior e posterior do pescozo que corresponde ó lugar no que se une o espiñazo coa cabeza: ‘Diría eu que sentía coma si unha forcia eistrana me premese a *caluga*, que en castelán dise “nuca” HIS, 113. Tm. ***nuca**.

CALVO -*A adx.* Que perdeu total ou parcialmente o pelo da parte superior da cabeza: ‘Era *calvo* e tiña os cellos mestos i a cara redonda’ TER, 263. ***A ocasión píntana calva** → OCASIÓN.

CALZADA *s.f.* **1.** Camiño ancho, achanzado e empedrado: ‘E doña Violante sentíu o paso do cabalo polos coios da *calzada*’ LUS, 154. **2.** Parte da rúa por onde circula o tráfico: ‘Unha noite que chovía mesto, aló pola dúas da madrugada, pasaba eu, co meu paraugas aberto, por debaixo do arco da porta de Santiago. Vin que na *calzada* un home que andaban a gatas... ¿Que lle pasa a vostede, bon home? ¿Quer que o axude a erguerse?’ HIS, 44.

[**CALZAR**] *v.t.* **1.** Levar posto nos pés un tipo de calzado: ‘Aparecéu un home. *Calzaba* botas altas e vestía con un poncho’ LUS, 88. **2.** [Referido a guantes] levar postos: ‘*Calzaba* guantes de color marela. E levaba un bastón de ébano con puño de prata’ HIS, 121.

CALZADO *s.m.* Conxunto de pezas destinadas a cubrir os pés e protexelos no seu contacto co chan: ‘Mercóu a ferramenta na Gran Bretaña, visitóu ó abogado, andivo por dous ou tres comercios de *calzado*...’ TER, 279.

CALZÓN *s.m.* **1.** Peza de vestir masculina que cobre da cintura ata os xeonllos, dividida en dúas partes a partir da ingua, correspondentes ás dúas pernas: ‘Vestían todos [o teniente e a tropa dos franceses] *calzón* branco, guerreira azul e polainas negras’ LUS, 158. **2.** Pantalón masculino: ‘Ti namórase hastra dun espantallo, con tal de que leve *calzós*’ TER, 105.

CAMA *s.f.* **1.** Moble destinado a durmir ou a descansar tendido sobre el, e conxunto que forma xunto co colchón e a roupa que o cobre: ‘Empecéime a despir, apaguéi a luz e metínme na *cama*’ CON, 77. **2.** Capa de palla ou herba seca que serve para descansar ou poñer un animal: ‘Andivo por alí dando voltas, mirando onde puxeran as pitas. Na *cama* da pita branca, que era a máis poñedora, había dous ovos’ TER, 123.

CÁMARA *s.f.* Cuarto, estancia ou peza [dunha casa] ‘Xa están pingando as doce no vello reló inglés do currunchio dista *cámara* de tanta folganza’ CON, 62.

[**CAMAREIRO**] *s.m.* Persoa que serve as consumicións en restaurantes, bares e establecementos similares: ‘Os *camareiros* iban de acó pre aló con bandeixas de whisky e coñá, cos seus fraques brancos’ CON, 132. Tm. ***camarero**.

***camarero** *s.m.* **CAMAREIRO**.

CAMBADA *s.f.* Cantidade de peixes que colgan dun gancho: ‘Eiquí estivo alguén. ¿Non vedes ista *cambada* de peixes? LUS, 113.

[**CAMBALEARSE**] *v.p.* Moverse dun lado a outro ó perder o equilibrio: ‘Co puño da dereita, aticéille un cutifón, e [o monstro] medio *se cambaleóu*’ TER, 220.

[**CAMBAR**] *v.t.* Arquear, curvar ou dobrar: ‘i o Morito *cambaba* o lombo, puña o rabo teso e bufáballe ó cadelo’ TER, 108.

cambeo *s.m.* **CAMBIO.**

cambear *v.t. e v.p.* **CAMBIAR.**

[**CAMBIAR**] *v.t.* **1.** Mudar, transformar, facer que sexa distinto: ‘Somentes a industria faguerá *cambeala* mentalidade do noso labrego’ TER, 57. **2.** Intercambiar, realizar un cambio recíproco: ‘Eu *cambeaba* moi poucas falas coa miña prima’ LUS, 88. // *v.i.* **3.** Deixar unha cousa para coller outra: ‘Empezóu a carreira de Farmacia en Santiago, e como as asignaturas estaban duras, *cambiou* por Dereito’ TER, 316. **4.** Converterse en algo distinto: ‘Moito *cambeará* a vida do país cando se esplota o ferro que pechan os seus montes’ LUS, 22. **5.** [Dito dunha persoa] sufrir alteración, facerse distinto a como era: Don Venancio *cambeóu* de todo; xa non era o mesmo home’ LUS, 31. // *v.i. e v.p.* **6.** Mudarse, quitar unha roupa e pór outra: ‘O orador á vista do público, *cambeouse* de chaqueta. Dixo que a necesidade de *se cambear* de chaqueta, cinco ó día po-lo menos, era pre il cuasemente biolóxica’ CON, 115. Tm. **cambear.**

CAMBIO *s.m.* Acción e efecto de cambiar: ‘Foi inantes da guerra de Cuba, cando aínda non se fixera o *cambeo* do ouro’ LUS, 43. **En cambio** *loc.adv.*, polo contrario [emprégase para expresar unha oposición ou contraste]: ‘A Parrula era unha rapaza pequenota ela e grosa, que petaba moito ó andar. *En cambio* o señor Nasa, máis ben alto i enxoito, sempre parecía que iba en zapatillas, inda que calzase galochos ou zocos’ CON, 22. Tm. **cambeo.**

CAMBOTA *s.f.* Parte inferior dunha cheminea, máis ancha ca esta e en forma de campá para recoller ben o fume: ‘A lareira era baixa, cunha gran cheminea de *cambota* e dous escanso polas dúas maos’ TER, 271.

***camelancia** (⇒CONTO) *s.f.* Engano ou mentira: ‘Fai anos que levo dito –dixo o doutor Pansofo– que a polaridade mítica da vida sexual no subconsciente, pendura antre o mito dos Priapos i o mito do Laberinto / Vaite ó caracho tí e máis os teus mitos. Todo iso dos mitos é unha *camelancia*’ CON, 33.

***camelo** (⇒ENGADO) *s.m.* Encanto para atraer ou engaiolar ‘Botaríalles un discurso en castelán todo de *camelo*, coma se di... A ver si os impresionaba’ TER, 210.

***camilla** (⇒MESA DE BRASEIRO) *s.f.* Mesa, xeralmente redonda, normalmente cunha tarima debaixo para colocar o braseiro, que adoita cubrirse cunhas faldras: ‘levounos a un cuarto pequeniño ondia había unha *camilla* con braseiro’ LUS, 109.

CAMIÑAR *v.i.* **1.** Andar a pé: ‘O alcume de Pousón víñalle de ser groso e de *camiñar* casi sempre con aire de moita canseira’ HIS, 90. **2.** Andar, moverse ou desprazarse: ‘Botáronse os tres [homes] a terra e puxéronse a *camiñar* a gatas’ LUS, 113. **3.** Desprazarse por un camiño: ‘*Camiña* que te *camiña*, logo chegaron a Paradela’ LUS, 97.

CAMIÑO *s.m.* **1.** Espazo trazado e disposto para o tránsito: ‘Cando collímo-lo *camiño* da ribeira do Sil, por tralas ruiñas do castelo dos Nováis, xa iba empardecendo’ HIS, 13. **2.** Viaxe dun lugar a outro: ‘Aínda tiñamos que faguer dúas horas de *camiño*’ LUS, 85. **3.** Conxunto de lugares por onde se pasa [ó ir dun sitio a outro]: ‘Son o Paxarón de Corbelle, que veño de Táboga, de apalabrar unhas xuventas (...) / Il dixo que non vira nada no *camiño*, seguramente por sela noite tan pecha’ TER, 148. **4.** Dirección que hai que seguir para chegar a un lugar: ‘Gracias a Dios que coñecía ben o *camiño*’ LUS, 40. **5.** Dirección ou rumbo do comportamento ou da actuación: ‘Nos anos que inda botéi en Santa Comba, nunca queixa tiven que dar do Marcelino, nin como feligrés nin como veciño. I eu folguéime moito de que ninguén sospeitase dil. Que seguise polo bon *camiño*, que era a vontade de Deus’ TER, 315. **6.** Acción de marchar ou de camiñar: ‘Cantaba millor que o ruiseñor, i engadaba ós mozos que iban de *camiño* pola orela...’ TER, 190. **Camiño de / en camiño pra** *loc.prep.*, marchando en dirección a: ‘Tan loguiño que rematedes de cear, xa vos estou vendo ós dous *camiño do Caurel*’ HIS, 27 / ‘Saíu a tía Ramona da eirexa, e puxémonos *en camiño pra* Folgueira’ LUS, 119. **Camiño de Santiago / Camiño francés** *loc.s.*, camiño histórico que vai desde varios lugares a Santiago de Compostela: ‘pasara eu unha tempadiña cas dus parentes, en Boade, un pobiño que está á veira mesma do antigo *camiño de Santiago*’ LUS, 131. / ‘A eirexa foi forteza dos Hospitalarios, que gardaban o antigo vieiro de peleríños que pasa por eilí, e que, según sentín decir, vai collelo chamado *Camiño Francés* non lonxe de Rubián de Cima’ TER, 49. **Camiño real** *loc.s.*, o construído á custa do Estado, máis ancho cós outros, e que poñía en comunicación entre si poboacións de certa importancia: ‘Os dous seguimos polo antigo *camiño real* de Soldón’ HIS, 30. **Botarse ós camiños** *loc.v.*, facerse vagabundo: ‘Contan autros que *se botou ó camiños* i apóñenlle a il a morte do xateiro’ TER, 217. **Poñerse en camiño** *loc.v.*, emprender a viaxe: ‘Díume razón de que aparecera unha muller morta no leito, e pregóume que me *puxera en camiño* pra aló’ TER, 198. **Saír ó camiño** (de alguén) *loc.v.*, 1) ir na busca de alguén que se aproxima para encontrarse con el: ‘Ben podería sere –dixo– que esta mesma noite me *saía* [o Falcón] *ó camiño*’ TER, 93; 2) entorpecer ou impedir o cumprimento dos seus propósitos: Mais eu que tí, casábame ca Engracia, contra a cara do demo que me *sáise ó camiño*. Como me chamo Avaristo...’ HIS, 32.

CAMIÓN *s.m.* Vehículo automóbil, de catro ou máis rodas, destinado ó transporte de cargas pesadas ou voluminosas: ‘Eu funme a Queiroga co meu ditoso chisqueiro, pra recoller unha partida de vigues en Santa Cubicia e levalas a Vigo nun *camión*’ CON, 86.

CAMIONEIRO *s.m.* Persoa que conduce un camiión: ‘Don Saturnino mandaba as cartas á casa po-los *camioneiros* do pescado’ CON, 81.

CAMISA *s.f.* Peza de roupa de tea, abotoada por diante, con colo e mangas, que cobre a parte superior do corpo: ‘Funme despindo prenda por prenda, hastra quedar en *camisa* i en cirolas’ TER, 218. **Írselle a camisa do corpo** (a alguén) *loc.v.*, estar asustado ou cheo de temor: ‘cando víu unha mesa da funeraria mesmo diante da cancela do xardín da casa do don Perfeuto. Tivo valor pra achegarse a lél-a esquela mortuorio (...) Chamóume por teléfono. / –*Váiseme a camisa do corpo*, chacho. Debéu de...’ DEC, 15.

CAMISÓN *s.m.* Peza de roupa feminina empregada para durmir, que cobre o corpo e cae solta ata os xeonllos ou ata os pés: ‘Eu estaba enrulado na roupa do leito, tendido no chan,

e vendo rirse á miña muller, que estaba de pé diante de min, amañando o *camisón* de durmir' CON, 43.

CAMPA *s.f.* Lugar onde medra a herba espontaneamente, xeralmente con árbores: 'Tiñan que atravesar a *campa* de Xan da Cruz, pois decidiron, pra estar máis cedo na casa, deixar a carretera e ir polo atallo. Aquila *campa* é moi grande' LUS, 97.

CAMPÁ *s.f.* Instrumento de percusión, de metal sonoro, en forma de copa invertida, e que se fai soar golpeándoa co badalo: 'Apareceu o pazo sobor dun outeiro. Soaba unha *campá* na lonxanía tocando a morto' LUS, 85.

CAMPAMENTO *s.m.* Lugar e instalacións onde se establecen temporalmente tropas dun exército: '¿Non ves aquíl luceiro azul que tira a verde, a carón daquíl outro tan branco? Sempre o vexo cando estou de vela no *campamento*, alá na terra de mouros' LUS, 58.

CAMPANARIO *s.m.* Torre na que están colocadas as campás [dunha igrexa]: 'No medio erguíase a eirexa (...) E forteza fora en tempos antigos, cando había alí un hospital de peleriños. Unha daquilas torres era o *campanario*; a outra era a chamada Torre do Tesouro' LUS, 133.

[**campanear**] *v.i.* Balancear, oscilar, facer movemento de vaivén: 'vin craramente un home que estaba *campaneando* no aire. ¡Era o corpo dun aforcado!' HIS, 168.

***campanilla** (⇒CAMPAÍÑA) *s.f.* **1.** Campá pequena con mango: 'Ó promediá-la conferencia, o orador chamou cunha *campanilla* que había enriba da mesa' CON, 115. **2.** Campá pequena que se lles pon ós animais no pescozo: 'Parece que tocan aló lonxe unha *campanilla*, como esas chocas que lle poñen ós becerros na miña terra' HIS, 135.

CAMPANTE *adx.* Tranquilo ou despreocupado: 'Fai oito días, a istas horas, estaba nista mesma mesa tomando café, e tan *campante*...' TER, 248.

CAMPELA *s.f.* Lugar onde medra a herba espontaneamente: *Campa*. *Campela*, xeralmente con álbores' LUS. 163..

CAMPESIÑO –**A** *s.* Persoa que se dedica habitualmente ó cultivo da terra e vive do seu produto: 'i o pano da testa, tamén negro, atado por enriba, como as *campesiñas* da terra de Lugo' TER, 301.

CAMPÍA *s.f.* Terreo extenso e chan onde hai moito prado: 'Eu ollaba prá *campía* entorecida. As augas do Sil tiñan cór de pizarra' LUS, 84.

CAMPO *s.m.* **1.** Terreo extenso con vexetación fóra da poboación: 'Dende a galería vía os camiños sulcalo *campo* mollado e perderse antre os albogos' TER, 85. **2.** Medio rural [por oposición á cidade e á vila]: 'O que viaxe polas nosas vilas por forcia terá que decir que en Galicia cómese moi ben... Mais no *campo* xa é outra cousa' TER, 32. **3.** Terreo descuberto e chan reservado para unha determinada actividade: 'Ás catro xa estábamos no *campo* da festa. Era un souto moi grande, xunto ó río, moi ben pra bailare' LUS, 57. **4.** Extensión de terreo onde nace ou se cultiva herba: 'Xuntáramos todos no mesmo *campo*, perto dun

craustro en ruínas' CON, 41. **5. fig.** Espazo ou esfera de acción [dunha persoa]: 'Non señas prosmeiro... Ti es home que me fas falla. Eu son home que fago falla a ti. Eiquí, non hai *campo* pra nós. Imonos pra Caracas' HIS, 73. **De campo** *loc.adx.* [aplicado a xuíz] dun duelo: 'Foi o Natillas o que se encargou dos preparativos do duelo. (...) Irían alí en tres autos negros, ó romper o día, os testigos, o xuez *de campo* –o mesmo Natillas– e máil-lo médico, que era eu mesmo' CON, 55.

CAMPOSANTO *s.m.* Lugar disposto para enterrar os mortos: 'Xa facía ben anos que se inaugurara o novo *camposanto* de San Froilán, alá nas Arieiras' HIS, 44. Tm. **campo-santo**.

campo-santo *s.m.* **CAMPOSANTO**.

CAN / cán *s.m.* **1.** Mamífero carniceiro doméstico da familia dos cánidos (*Canis familiaris*) de tamaño, forma e pelo moi diferente segundo as razas: 'Chama pol-o *can*, que debe andar pol-o soto' PAU, 35. **2.** Emprégase como insulto reflectindo desprezo: '¿Qué che importa a ti, pastrán, o que eu bebo ou deixo de beber?... Heite matar agora mesmo, *can* xudéu... E cando eu esteña a comer o caldo, ti xa levarás dúas horas no inferno' TER, 142. **Can de paleiro** *loc.s.*, o que resulta do cruzamento de varias razas: 'Por iso tiña un gran *cán de paleiro*, fero coma un lobo, que lle trougueran de Lóuzara' LUS, 139. **Can de perdices / can perdigueiro** *loc.s.*, o de talle mediano, con corpo robusto, pescozo ancho e forte, cabeza fina, fociño saínte, labios colgantes, orellas moi grandes e caídas e pelo curto e fino. [É moi apreciado para a caza polo ben que aventa e que rastrexas]: 'E sempre que se marchaba iba no seu cabalo Luceiro e levaba candia il o seu *can de perdices*' TER, 142. / 'Fuxín coma un *cán perdigueiro* cando ventéa o lobo' LUS, 64. **Can doente** *loc.s.*, o que ten rabia: 'Onde o atope, alí o mataréi o mesmo que un *can doente*... ou il me mata a min' TER, 94. **Can dogo** *loc.s.*, o de corpo e pescozo grosos e curtos, peito ancho, cabeza redonda, fronte cóncava, fociño obtuso, beizos gordos, curtos no centro e colgantes polos lados, orellas pequenas coa punta dobrada, patas moi robustas, e pelaxe xeralmente curto e recto, de gran forza: 'O pastor zugaba a pipa ateigada de furria. Chascaba a leña na lareira. Á beira do lume estaba o *can dogo* Tor, tan grande e mouro' CON, 30. **Can Urco** *loc. s.* [nas lendas populares] monstro malvado, xigantesco e devorador de homes e de nenos [describo como o ve na visión o personaxe: 'un can grandismo, meirande que un cabalo, medio boi e medio can, pois tiña cornos, e todo il negro' TER, 346]: 'Xa non lle preguntéi si sabía o que era o *can Urco*. Cecáis o Breixo sentise falar de neno, moi neno, da Estadea e do Urco, e xa non se relembra' TER, 347.

CANA *s.f.* Instrumento para pescar, formado por unha vara delgada e flexible, de lonxitude variable, de cuxo extremo máis delgado colgan a sedela e o amocelo: 'Somentes se lle vía unha mao, branca i esguía, agarrando un goante ou luva, apousada sobor da empuñadura dunha *cana*' TER, 181.

[**CANADO**] *s.m.* Medida de capacidade para líquidos equivalente a 32 litros: 'Collíanse máis de oito centos *canados* de viño e máis de vinte de aceite' LUS, 45.

[***canalón**] (⇒**CANLÓN**) *s.m.* Conduto que recolle e verte a auga do tellado: 'Chovía a Dios dar máis auga (...) Axiña se sentíu o gargoleo dos *canalós*' TER, 171.

CANAVAL *s.m.* Lugar con canaveiras: ‘Tamén había [no xardín] unha laga pra a rega i un *canaval*. E moitísimas roseiras’ LUS, 44.

CÁNCAMO *adx.m.* Acabado, consumido, feble: ‘Xa sinto a friaxe nos osos. Vai un un vello *cáncamo*. Boto de menos a quentura do braseiro’ TER, 182.

CANCELA *s.f.* Estrutura feita de táboas, de paus ou de listóns separados e dispostos en horizontal e vetical, que se coloca nunha entrada para abrir e pechar o paso: ‘A *cancela* da horta estaba entreaberta’ LUS, 119.

CANCELO *s.m.* Cancela pequena: ‘*Cancelo*. Cancela pequena’ LUS, 163.

*cáncer *s.m.* **CANCRO.**

*cancerbeiro (⇒CÉRBERO) *s.m.* Can de tres cabezas que custodiaba a entrada do inferno: ‘Non sei cómo olléi pró can dogo esculpido no plinto do salón de tanto vagantío. Empezóuse a mover, como si quixera dar un brinco, i en vez dun can vin tres / ¡Era o *Cancerbeiro* do Averno, que non deixa que saia ningún morto do tebregoso reino de Plutón! O seu ladrar facía tremé-la casa’ CON, 27.

CANCIÓN *s.f.* Composición, xeralmente en verso, feita para ser cantada: ‘tanguía moi xeitosamente a arpa e cantaba con docísima voz de anxo tristentas *canciós* de amor’ LUS, 153.

CANCRO *s.m.* Tumor maligno provocado polo desenvolvemento anormal das células nun tecido orgánico: ‘¿Por qué se morréu de *cancro*, arrabeando, Vicente de Sabadelle, se non o había máis bon en toda a comarca?’ CON, 129. Tm. ***cáncer**.

CANDEA *s.f.* Flor do castiñeiro: ‘Olla pra aquiles [castiñeiros], que xa están coa *candea*. Semellan grandes seos verdes’ TER, 40

CANDELABRO *s.m.* Candeeiro de varios brazos: ‘Levaba na mao un *candelabro* de cobre con catro velas acesas’ TER, 81.

CANDELORIA *s.f.* Festa da purificación da Virxe María, que a Igrexa católica celebra o dous de febreiro: ‘Xa na *Candeloria* amósase a primaveira, i os días son quentes i as noites tépedas’ LUS, 23.

candia (⇔CANDA) *prep.* Establece unha relación de compañía e/ou simultaneidade [na acción ou no tempo]: ‘Dixéronme que a Mariquiña embarcara prá Habana *candia* un tio seu’ HIS, 53.

CANDIL *s.m.* Lámpada portátil, de aceite ou de gas, formada por un recipiente de metal cun gancho para colgala e que aluma por medio dunha torcida que arde: ‘Tamén había un *candil* de gas enriba da mesa de noite’ TER, 200.

CANDO *adv.* 1. Expresa circunstancia de tempo co significado de no tempo, no momento ou na ocasión en que: ‘*Cando* cheguéi á torre xa non estaban os dous homes na casa’ LUS, 48.

2. [Precedido de preposición] o momento en que: ‘Eu tratábao de anos atrás. ‘Xa verás cómo cantas pra *cando* pinguen as cinco, o mais tardar’ HIS, 119. 3. Como interrogativo equivale a en que momento?: ‘¿Cómo a fillastra non sospeitou de que ti colleraza pastilla? ¿E *cándo* a colliches?’ TER, 291. [Neste uso gráfao con til]. // *conx.* 4. Sempre que, en todos os casos ou en todas as ocasións en que: ‘O mesmo fai o ladrón *cando* arrouba: o que menos lle intresa é a condición social do arroubado’ TER, 55. 5. Introduce unha condición cunha referencia temporal e equivale a en caso de que, se: ‘*Cando* teñas que reclamar algo, faino por un terceiro’ TER, 161. 6. Despois que: ‘Quixen mais asistir a aquel xantar na casa do alciprés que vinte mil pesos en man. / E fun *cando* recibín a súa carta’ HIS, 102. // *prep.* 7. Indica tempo e equivale a durante, en tempos de: ‘De Pepe Troitiño soupen que fora médico militar das tropas americanas *cando* a reconquista das Illas Filipinas’ HIS, 92. **De cando en cando** *loc.adv.*, algunhas veces, de maneira repetida pero espaciada: ‘*De cando en cando* asopraba con forcia o vento que viña da serra e logo folerpaba un bon ratiño’ CON, 119.

CANDONGA *s.f.* Muller pouco seria ou que obra de mala fe: ‘Pode ser que llo lambese a *candonga* da Garitera dixo o Bastián’ TER, 151.

CANELA¹ *s.f.* 1. Tubo ou vara delgada: ‘Estaba a remecer un beberaxe escuro cunha *canela* de vidro’ TER, 243. // *pl.* 2. Parte da perna, entre o pé e os xeonllos: ‘i as *canelas* cheas de aruños de andar a cachear as silveiras’ TER, 106. 3. Pernas: ‘lávate ben lavadiño de *canelas* e cara, que te quero ver limpo coma un riarengo’ TER, 106.

CANELA² *s.f.* 1. Condimento moi aromático, de cor acastañada, constituído pola codia interior da caneleira (*Cinnamomum zeylanicum*): ‘Veña de comer boas magras e de lambuzar roscón i arroz con leite e *canela*...’ TER, 106. 2. Cor acastañada, [semellante á da codia da caneleira]: ‘Era un can ben xeitoso, branco con pintas de *canela*’ CON, 80.

[**canfullar**] (⇔ESCANGALLAR) *v.t.* Romper, desfacer ou deixar inservible: ‘O Toño pediu tabaco, papel e mistos. Parece ser que xa *canfullara* o mecheiro que lle dira o Xesús’ TER, 120.

CANÍBAL *s.m. fig.* Persoa salvaxe, ignorante ou bruta [emprégase como insulto]: ‘¿E tí tes alma, *caníbal*?... Vai pra tres meses que andas no 5 na tabla de multiplicar, bandallo’ TER, 101.

CANÍCULA *s.f.* Período do ano no que vai máis calor, normalmente nos meses de xullo e agosto: ‘Era pola *canícula*, depóis da sega’ TER, 162.

canipo (⇔GARABULLO) *s.m.* Pau pequeno e delgado: ‘puxen us liscos de touciño a derreter na chama, espetados nun *canipo*’ TER, 218.

CANO¹ *s.m.* 1. [Nunha arma de fogo] peza oca e cilíndrica por onde sae o proxectil: ‘Chegou o Daniel coa escopeta dun *cano* e co revólver’ LUS, 53. 2. Parte oca e cilíndrica [dun obxecto]: ‘¿Xa está o demo estroqueleando pol-o tellado!... Teima de entrare pol-o *cano* da chimenea...’ PAU, 63. 3. Tubo que recolle a auga, que a verte ou que a conduce: ‘o meu chapeo de dril arreitaba coma o *cano* dun tellado’ TER, 218. 4. Brazo de auga: ‘síntese o tronicio dunha pincheira nun *cano* do Lóuzara...’ TER, 51. Tm. ***caño**.

CANO² *adx.m.* Total ou parcialmente branco: ‘Tiña o pelo xa *cano* i a dentamia moura’ LUS, 108.

[**CANSADO**] *adx.m.* **CANSO**.

[**CANSAR**] *v.t.* **1.** Causar aburrimiento ou fatiga [a alguén]: ‘¿E *cansaréinos...*? / O Fidalgo / – Todos nos folgamos moitismo de que siga a falare’ TER, 65. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente como verbo pronominal] sentir fatiga: ‘E non saíu do río hastra que non *se cansou* de nadar de costas’ TER, 121.

CANSEIRA *s.f.* Falta de forzas e malestar debido a unha actividade ou a un esforzo: ‘sentíase desgana e con *canseira*’ TER, 102.

CANSO –**A** *adx.* **1.** Que sente canseira: ‘Ti, vaite prá cama, que xa estarás ben *cansa*’ TER, 289. **2.** Farto, aburrido: ‘Dígoche a ti que estás *canso* de vivir’ CON, 85. Tm. **CANSADO**.

CANTANTE *adx.* Que canta. **Café cantante** *loc.s.*, establecemento público onde se serven bebidas e se representan números de música e canto: ‘Sempre que tiñan cartos os estudantes iban ó novo *café cantante* que se chamaba O Suizo, sito onde antes estiveran o Gran Café Central e o Café La Peña’ CON, 39.

CANTAR *v.t.* **1.** Emitir coa voz os sons e a letra dunha composición musical: ‘*Cántase* por ahí unha cántiga que di asina: / Viva o Incio, viva o Incio, / terra de lobos e xestas, / onde os homes son valentes / i as rapaciñas ben feitas’ TER 50. **2.** [No xogo] decir en voz alta o número de puntos conseguidos ó obter algunha combinación especial de cartas: ‘Iba un tute, mais outramente non sei quén ganaba. O Chinchas remataba de *cantare* as coarenta, berrando moi forte’ LUS, 28. // *v.i.* **3.** Emitir coa voz sons harmoniosos: ‘Unha vez *cantaba* un mozo que estaba gardando o gando no fondo dunha valigota. A súa voz era como o soído do punteiro’ LUS, 23. **4.** Producir sons continuados e xeralmente melodiosos [unha ave ou outro ser]: ‘Os campesiños decían que as noites de lúa chea sentíase *cantar* a serea. *Cantaba* millor que o reiseñor, i engadaba ós mozos que iban de camiño pola orela...’ TER, 190. **5. fig.** Manifestarse ou revelarse: ‘Parecíame imposible que ninguén chorara aquela noite tan fermosa, coma non fora de felicidade. Sentía *cantar* o amor na miña sangue’ LUS, 58. Tm. **cantare**.

cantare *v.t.* e *v.i.* **CANTAR**.

CANTAREIRA *adx.f.* **1.** Afeccionada a cantar: ‘Mais ista xente é moi pouco *cantareira*’ LUS, 24. **2.** [Aplicado a auga] que produce un son continuado e harmonioso: ‘Freixos, choplos e vimbios espellábanse na auga *cantareira*’ TER, 51.

CANTARUXAR *v.i.* Cantar en voz baixa e sen entoar correctamente: ‘Eu, antre sonos, sentín á Faísca fregar e *cantaruxar*’ TER, 290.

CANTAZO *s.m.* Golpe dado cun canto: ‘E xa lle iba guindar outro *cantazo*, cando os dous perdimos o pé e rulamos tamén cara o río’ TER, 220.

*canteiría *s.f.* **CANTERÍA.**

CANTEIRO *s.m.* Persoa que labra a pedra para a construción: ‘Foron os pais os que trougueron un *canteiro* pra que fíxese ista crus que estamos vendo’ HIS, 33.

CANTERÍA *s.f.* Pedra labrada: ‘E tamén fixo alí un pequeno xardín con bancos de *cantería*, buxos i alcipreses i unha fonte de pedra cunha serea, tamén de *cantería* qui é a mesma que está hoxe no medio do parque’ TER, 186. Tm. ***canteiría.**

canti *adv.* **CANTO.**

[CÁNTICO] *s.m.* Canto relixioso: ‘No remate da plática preguntóu se antre os fieles había quen soupera tocá-lo armonium, pra acompañá-los *cánticos* dos fieles’ CON, 39.

CANTIDADE *s.f.* Calidade que fai que as cousas sexan medibles. **En cantidade** *loc.adv.*, en abundancia: ‘Na dilixencia de autopsia quedóu demostrado que o señor Xermán bebera viño *en cantidade* e que probablemente estaba borracho’ TER, 281.

CÁNTIGA / CANTIGA *s.f.* **1.** Composición poética de carácter popular destinada ó canto: ‘Cantéi unha *cántiga* moi doce e tristenta, tenra e soave coma un arrollo’ LUS, 58. **2.** Composición poética medieval de carácter culto, destinada a ser cantada: ‘Sin me decatar pasaran de golpe máis de vinte anos. Nin que eu estivera sentindo cantar o reiseñor da Gloria da *cántiga* do Rei Sabio’ CON, 113. **3.** Canto, acción e efecto de cantar [unha ave]: ‘botaba todolos días catro ou cinco horas léndo ou cavilando baixo das polas froidas das mazairas ou das cerdeiras. De vez en cando sentábame e púñame a ouvir as ledas *cántigas* dos paxariños. Non sei quen cantaba millor, si o auriolo ou a cochorra. Cecáis o xílgaro’ LUS, 132.

[CANTIMPLORA] *s.f.* Frasco de metal, aplanado e revestido de material illante, para levar a bebida: ‘Bebimos viño das *cantimploras*. E seguímo-la caceta’ HIS, 13.

CANTINA *s.f.* Establecemento público no que se venden e se serven bebidas e alimentos: ‘Aquila é unha *cantina* coma a miña. Non pode botar os parroquianos fora. En pagando...’ PAU, 33.

CANTO¹ *s.m.* Acción e efecto de cantar: ‘Acordábame dunha copra que ouvira no Incio: / O verao é o tempo dos *cantos*, / o inverno é o tempo dos contos... / Alegría e viño na xarra, / dende o Nadal hastra o Antroido’ LUS, 26. **Canto chao** (⇔canto chan) *loc.s.*, o propio da liturxia cristiá, cuxos puntos e notas son de igual e uniforme figura e proceden coa mesma medida de tempo: ‘As *cántigas* do Caurel, as propias do país, son tristentas, vagariñas. Recordan o chamado *canto chao* dos cregos. Non se desenrolan co isas graciosas reviravoltas das *cántigas* de beiramar’ LUS, 23.

CANTO² *s.m.* Pedra ou anaco de pedra: ‘O Túzaro caíu de costas e batíu ca traseira da testa contra un *canto* que estaba mesmo ó pé do carballo’ HIS, 52.

CANTO³ *s.m.* Extremo ou lado [dunha parte ou sitio]: ‘Non che pase coma ó Bieito de Corga, cando iba pra Ferramolín, que se derrubóu polo *canto* do Mazo e foi dar ó río’ LUS, 40.

CANTO⁴ –**A / cánto** –**a indef.** **1.** Expresa unha cantidade ou número indeterminado: ‘E sintín outras puntadas na coxa. Us intres de alivio i outras *cantas* puntadas’ TER, 318. **2.** Expresa grande abundancia: ‘Mirade decía a rapaza *cantas* luces se moven polo Alto de Lúxara, máis pra acó de Bonxío... ¿E il será a Santa Compañía...?’ TER, 144. **3.** [En plural, precedido de *us*, *unhas*] algúns, non moitos: ‘Non cheguéi a por os pés na cárcel; mais tiven que botar *us cantos* días en Queiroga prestando decraraciós’ TER, 231. / ‘Unhas *cantas* lancañadas máis e xa estaría na casa’ LUS, 42. // *adx. e pron. relativo* **4.** [Só ou acompañando a un substantivo] todo o que, o que: ‘O mesmo día de San Xohán podes publicar *cánto* che conte’ HIS, 74. **5.** [En masculino plural] todas as persoas que: ‘Tódalas olladas de *cantos* había no velatorio, que xa pasaban de vinte, chantáronse no Xocas’ HIS, 142. // *adx. e pron. interrogativo* **6.** Que número de ou que cantidade [emprégase, só ou agrupado cun substantivo, para preguntar polo número ou a cantidade do que se expresa]: ‘¿E *cántos* mistos acendéu vostede? / Somentes un’ TER, 202. // *adx. e pron. exclamativo* **7.** Que cantidade de [emprégase, só ou agrupado cun substantivo, para ponderar a cantidade do que se expresa]: ‘¡Ouh!... ¡Ouh! ... ¡o qué vin aló!... ¡*Cánta* xente conocida!’ PAU, 42. // *adv.* **8.** Todo o que: ‘E botóu a correr *canto* puido, tirando coa maleta...’ CON, 20. **9.** O moito que: ‘Eu ben sei *canto* custa a vocación de médico rural.’ TER, 37. **10.** [Anteposto a outros adverbios ou en correspondencia con *tanto*] compara oracións e indica equivalencia cuantitativa: ‘O labrego é máis materialista que o home da vila. Sempre se rixe polo principio de que «tanto vales, *canto* tes’ TER, 55. **Canto máis** *loc.adv.* con máis motivo [contrapón ó que xa se dixo o que se vai dicir, denotando neste segundo membro ponderación]: ‘Pois que se quede eiquí de adeministrador, no meu posto. Ninguén máis indicado que un fillo da señora, *canto máis*, pasando necesidade... ¿E qué lle parez...?’ TER, 164. **En canto** *loc.conx.* 1) tan pronto como: ‘Loguiño me vou prá cama. *En canto* a Flora sirva a merenda ós cazadores e me traia unha cunca de caldo’ HIS, 16. // *loc.adv.* 2) no mesmo momento en que: ‘Subín á solaina. *En canto* quixen petar, vin que estaba a porta aberta’ TER, 201. **En canto a** *loc.prep.*, polo que respecta a, ou no que se refire a: ‘Papabase pouco menos de media libra de touciño. *En canto ó* viño, traguíalle dous netos ou máis nunha bota’ LUS, 34. Tm. **canti**.

CANTOR *s.m.* Persoa que canta: ‘Se po-la barba non for, sería moi semellante a un *cantor* da corda de baixos do Coro de Cosacos do Kubán, que sentin cantar en Lugo, no Círculo das Artes, o mes de abril do ano vintecatro’ CON, 25

***caña** *s.f.* **AUGARDENTE.**

***caño** *s.m.* **CANO**¹.

[***cañón**] (⇒CANÓN) *s.m.* Peza de artillería de tubo longo que lanza proxectís pesados a gran distancia: ‘As razas de color matan brancos cos mesmos *cañós* i ametralladoras que íles fabricaron por vez primeira’ TER, 59.

[***cañoto**] (⇒CANOTO) *s.m.* Parte do talo que queda unida á raíz despois de cortar unha planta: ‘Arrincaba [o lobo] cos dentes os *cañotos* das xestas’ LUS, 38.

CAOBA *s.f.* **1.** Madeira da árbore deste mesmo nome (*Swietenia mahagoni*), dura e de cor amarela en fresco, e parda avermellada co paso do tempo: ‘Drento, hai cousas de moito

mérito, como camas antigas de *caoba* e de ébano' LUS, 141. // *adx.* **2.** [Aplicado a cor] semellante ó desta madeira: 'O Grilo foi batir co coche fúnebre e puxo entramas maos no cristal, ó tempo que lle falaba... ó ataúde en forma de arca e de color *caoba*' HIS, 44.

CAOS *s.m.* Desorde ou confusión extremas: 'Moitos franceses que andiveran no oitocentos pola cincuenta pensarían que chegara o *caos*' TER, 63.

CAPA *s.f.* Peza de roupa externa, sen mangas, aberta por diante, axustada ó pescozo e ampla na parte de abaixo: 'E todo il iba vestido de negro cunha chistera i unha *capa* que lle chegaba hastra os pes' TER, 184. **Capa pluvial** *loc.s.*, vestidura litúrxica que o sacerdote católico emprega en actos solemnes: 'Cando ouvíu o crego estas falas, desprendéuse da *capa pluvial* e quedóuse en roquete' CON, 94.

CAPADO *s.m. fig.* **1.** Covarde, persoa que sente medo ante os posibles perigos ou consecuencias: 'Queda a aposta feita... O que se raxe, léveme o demo, é un *capado*' TER, 246. **2.** Emprégase como insulto: 'I os Irmandiños, despóis de prender lume ó pazo, berrábanlle ós da torre: "Maricas! *Capados!*". "Si nos deixades o tesouro, nos vos deixaremos as vidas" LUS, 156.

CAPADOR *s.m.* Home que ten por oficio capar os animais: 'fora pola Santa Lucía cando lle acontecéu o que vos vou contar. Por ise tempo todos sabedes que non traballan os *capadores*' LUS, 40. Tm. **CASTRADOR**.

CAPAR *v.t.* Extraer ou inutilizar os órganos reprodutores: 'Queríano moito en todos os sitios ondia *capaba* ranchos, e convidábano sempre á mata' LUS, 40. Tm. **CASTRAR**.

CAPATAZ *s.m.* Persoa que ten ó seu cargo un grupo de traballadores: 'Tiñan alí un mono dises que lle chaman chimpancé, que tiña a mesma cara do meu *capataz*. Non lle dían máis voltas. O home ven do mono' CON, 131.

CAPAZ *adx.* **1.** Que pode facer aquilo que se expresa: 'Cecáis un namorado baironiano ou esproncediano, *capaz* de se esfuracá-la testa dun pistoletazo por non aturá-la vida sen amor' CON, 108. **2.** [Aplicado a cousa] que pode producir un determinado efecto: 'Non con isa razón dos racionalistas do sigro XVIII *capaz* de faguer felices ós pobos' TER, 60. **Ser capaz de** *loc.v.* existir a posibilidade de que realice aquilo que se expresa: 'Cando se embebedaba, todos fuxían do seu carón, pois cegábase, i era *capaz* de faguer unha morte' LUS, 46.

CAPELA *s.f.* **1.** Pequena igrexa ou santuario: 'A carón do horto estaba a *capela*. Era unha *capela* do seculo XVII, de pranta redonda' LUS, 81. **2.** Igrexa dunha minoría relixiosa: 'Un día foron seis ou sete á *Capela* Evanxélica da rúa de García Abad. Pradicaba un pastor novo, inglés, que usaba lentes, moi colorado il de cara' CON, 39. Tm. ***capilla**.

*capellán (⇒CAPELÁN) *s.m.* Crego que atende o servizo dunha capela: 'Quedaron soio á beira da cheminea, onde ardía un bon lume de carballo, a dona da casa, o *capellán* don Ramón, que se atopa hoxe de párroco en Fornadeiros, o señor da casa e máis eu' CON, 60.

***capíduo** (⇒CAPÍTULO) *s.m.* Cada unha das partes con unidade temática en que se divide un escrito: ‘A historia que lles vou contare parece máis ben a maxinación dun novelista. Coma os relatorios pantásticos daquil poeta tolo que se chamóu Edgardo Poe, emprincipia polo derradeiro *capíduo*’ TER, 321.

***capilla** *s.f.* CAPELA.

CAPITAL *adx.* **1.** [Aplicado a pecado, e segundo a doutrina cristiá] dos sete que se consideran fonte ou raíz de todos os demais: ‘Cecáis fose nas chamadas das sete virtudes, porque o ouro trai sempre coilo os sete pecados *capitales*’ LUS, 138. // *s.m.* **2.** Cantidade de diñeiro que se posúe: ‘O médico di que hai que casar, canto antes millor, á Diosindiña co Filiberto. A sogra querlles deixar todo o seu *capital* ó matrimonio’ HIS, 71. // *s.f.* **3.** Cidade principal na que xeralmente residen os organismos da administración dun Estado ou doutra división territorial: ‘En chegando a Caracas, alquilamos un piso pra nosa oficiña na calle de Stalingrado. E puxen un anuncio no periódico de máis circulación da *capital*, co dibuxo dun alcipreste ó pé dun nicho’ HIS, 74.

CAPITÁN *s.m.* **1.** [No exército] oficial de categoría inmediatamente superior á de teniente e inferior á de comandante: ‘[O soldado] Díulle unha labazada ó que viña detrás d-il pol-a acera. Era o *capitán* da súa Compañía vestido de peisano’ DEC, 10. **2.** Persoa que manda un barco: Tamén podedes ver un catalexo que foi dun *capitán* dun barco negreiro’ HIS, 127. **Capitán médico** *loc.s.*, [no exército] oficial que profesa e exerce a medicina: ‘O *capitán médico* da Xunta desconfiou que fose un pillastre disposto a se librar do servizo militar fose como fose’ HIS, 134.

CAPITOLIO *s.m.* Palacio que alberga órganos lexislativos ou administrativos do Estado: ‘¿Quén sería o animal do pintor que pintara aquilo fresco, na parede de enfrente, do *Capitolio* da Habana?...’ TER, 247.

CAPOEIRA *s.f.* Lugar onde se recollen e se crían as pitas: ‘Vaite pra o sábado á feira de San Clodio, e alí verás as túas pitas. A moi lagarta tenas no fallo, pechadas nunha *capoeira*, pra que ti non as vexas’ LUS, 127.

[**CAPÓN**] *s.m.* Galo castrado e cebado: ‘Máis de cen *capós* i outros tantos cabritos cobraban de renta ó ano’ LUS, 45.

CAPOTA *s.f.* Teito pregable [dun vehículo]: ‘cando vai auga hai que levar as polainas postas, pois a *capota* [do coche] val de moi pouco, xa que chove nil de baixo pra enriba’ TER, 37.

CAPOTE *s.m.* Capa de abrigo con mangas ou abertura para os brazos. **Capote manta** *loc.s.*, manta usada como abrigo, cunha abertura no medio para meter por ela a cabeza: ‘Calzaba botas altas e vestía con un poncho ou *capote manta*’ LUS, 88.

CAPUCHA *s.f.* Especie de gorro en punta que vai unido a unha peza de roupa: ‘Empezaba a barbañar, e il botara a *capucha* do seu impermeable sobor da testa i eu abrira o meu paraugas’ TER, 135-136.

CARA *s.f.* **1.** Parte anterior da cabeza humana: ‘A *cara* daquil home era a dun difunto: enxoita, marela’ LUS, 36. **2.** Expresión natural que lle dá a unha persoa unha determinada fasquía: ‘Funme moi arrufado a falar co tendeiro. Mais sóio estaba o dependente, un rapaz que tiña *cara* de brutiño’ CON, 129. **3.** Aspecto que denota un estado físico determinado: ‘Élle o de sempre. Outramente, non ten mala *cara* nin lle enodia a comida’ TER, 262. **4.** Cada unha das superficies que forman un poliedro: ‘Entón, co seu bastonciño en forma de remo, sinalóume unha cartulina escrita na *cara* dunha pilastra’ CON, 27. **5.** [Nunha moeda] parte na que se representa unha figura humana ou algo semellante: ‘Non é de propio a segunda parte: é máis ben a outra parte... A ver si vostede me entende, señor... Coma unha moeda, que ten *cara* e ten crus’ TER, 156. **6.** Lado ou vertente [dos dous que pode ofrecer unha cousa non material]: ‘Tódalas cousas teñen *cara* e crus. A *cara*, o que se dí a *cara*, é o que se ve dilas; a crus é o que teñen escondido’ TER, 156. // *prep.* **7.** En dirección a: ‘foron candia min *cara* Trascastro, e non lles tiven máis medo que si foran cadelos’ TER, 90. **Cara a** *loc.prep.*, 1) en dirección a: ‘Iremos *cara a* Rugando e despois baixaremos pola ribeira do Sil’ HIS, 13. 2) preto, cerca de [indica proximidade no tempo]: ‘Era polo autono, *cara ó* San Lucas’ HIS, 111. **Cara de circunstancias** *loc.s.*, a de expresión seria, afectadamente adecuada a unha situación: ‘Pois ben, alí estaban xa, agardándome, o Patricio e mái-la Irene. E con *cara de circunstancias*’ CON, 121. **Cara de leite fervido** *loc.s.*, a que expresa palidez: ‘A súa facha non podía ser máis ruinzalla. Tiña *cara de leite fervido* i os pelos loiros e bravos’ TER, 100. **Cara dura** *loc.s.*, desvergonzado, descarado: ‘Outra vez a Inés levóuse o dedo índice ós labres. A Liberata viña recollé-lo servicio. Lostregou o odio nos ollos do Patricio. Medio dixo en voz baixa: / –¡*Qué cara dura!*’ CON, 122. **De cara al pra** *loc.prep.* mirando a, en dirección ou posición a: ‘Sentáronse a tomar café, todos *de cara ó* esceario’ CON, 40. / ‘Déitate no chao, *de cara pra* o teito’ PAU, 45.

CARABAÑA *s.f.* [Dito da auga] propia do municipio de Carabaña (Madrid). **Auga de carabaña** *loc.s.*, auga mineral, medicinal, con propiedades purgantes e antisépticas, cuxo manantial se encontra no municipio de Carabaña (Comunidade de Madrid): ‘Un día de festa convidouna á súa casa, e botoulle no viño *auga de carabaña*’ LUS, 127.

CARABELA *s.f.* **1.** Cesta de vimbios aplanada: ‘Sempre levaban dous ou máis criados candia iles con unha besta do ramal cargada co as *carabelas* i as municións de reposto’ TER, 137. **2.** Comida para comer no campo: ‘Seu home e seu fillo, Farruquiño, un rapacete de dez anos, saíran pola mañá cediño co carro, a rozar monte. Levaran a *carabela* pra todo o día’ LUS, 128.

***carabinero** (⇒CARABINEIRO) *s.m.* Soldado pertencente a un corpo especial destinado á persecución do contrabando: ‘Sin ir máis lonxe, o dez de agosto aparecéuselle unha pantasma a un *carabinero* que volvía de Estepona con permiso, mesmo mesmo na porta do Camposanto, por detrás da verxa’ CON, 20.

caracho (⇔CARAFIO) *s.m.* **1.** [Baleiro de significado] emprégase para reforzar ou marcar a intención despectiva da frase: ‘¿Sei que te esquenciches de que fumos xuntos á escola? ¿*Qué señorito* nin que *caracho?*’ LUS, 56. // *interx.* **2.** Denota sorpresa, anoxo ou admiración: ‘Non tivo resposta... ¡*Caracho!*... O que pensaba que era unha cacha era un rodo dises de botala iauga ós prados...’ TER, 78. **Irse ó caracho**, fórmula que expresa rexeitamento: ‘*Vaite ó caracho* tí e máis os teus mitos. Todo iso dos mitos é unha camelancia’ CON, 33. Tm. **carracho**.

[**caraiter**] *s.m.* **caráuter**.

[**CARAMBOLA**] *s.f.* Resultado afortunado, obtido máis por sorte ca por habilidade: ‘Que necesitamos un tirador que onde poña o ollo poña o chumbo; dises de dúas *carambolas* seguidas...’ HIS, 74.

CARAUTA *s.m.* Desvergonzado, descarado ‘No meu impeitizo empezéi a sospeitar. Se o conferenciante era o Demo, o Demo era moito máis diabólico do que eu poidera crer. ¡Qué cínico! Cara dura, *carauta*... Aquelo da “Sarta do Demo” CON, 116.

caráuter (⇔CARÁCTER) *s.m.* **1.** Modo de ser e de comportarse de cada persoa: ‘Xa dixeran que o don Sidro lle imitaba moito a seu pai, e tamén no *caráuter*, pois era moi serio il e respetoso’ TER, 160. **2.** Signo de escritura e a súa forma: ‘Atinóu a lér dúas sílabas da moeda, que lle pareceron gregas, pois estaban escritas nistes *caraiteres*...’ LUS, 143. Tm. **caraiter**.

CARAVANA *s.f.* Fileira de vehículos que circulan por unha rúa ou por unha estrada a curta distancia uns dos outros: ‘Iste Francisco de Paula diu a volta á Península Ibérica no ano catorce. Chegou coa *caravana* de autos, il no seu Renault, que entrou en Lugo coa infanta Isabel o mesmo ano de gracia’ CON, 59.

CARAVEL *s.m.* Flor da caraveleira, de flores diversas e moi arrecendente: ‘Pintóuno tan como il era, coa crista vertendo sangue, como un *caravel*, i as prumas verdes do papo’ CON, 21.

CARBALLEIRA *s.f.* Lugar poboado de carballos: ‘Un lostrego, outro lostrego. Apretéi o paso. Aquela centella cairá nunha *carballeira* de Meilán. Vin o refrexo do lostrego no río’ HIS, 166.

CARBALLO *s.m.* Árbore da familia das fagáceas (*Quercus robur*) con tronco groso e grandes pólas, de madeira moi dura, follas caducas de marxe lobulada, flores de cor verde amarela en amentos axilares e froito (a landra) en glande: ‘No cruce dos catro [carreiros], mesmo no medio e medio da agra, un *carballo* grandísimo, de redonda copa’ HIS, 50. **Forte coma un carballo** *loc.adx.*, moi forte: ‘Un labrego *forte coma un carballo* falou por todos’ TER, 39.

CARBOEIRO *s.m.* Persoa que fai ou vende carbón: ‘Na taberna habería media ducia de parroquianos. Tres mecánicos que traballaban no Salto; un *carboeiro* de Sodordei, que iba atravesalo río i outros dous cazadores’ HIS, 14.

CARBÓN *s.m.* **1.** Anaco de materia sólida, lixeira e moi combustible, que resulta da combustión incompleta da madeira ou doutros corpos orgánicos, ou da fosilización da materia leñosa, e que se emprega para producir calor: ‘Paséi po-la rúa do Progreso, por dinatada da carbonería. Vin un *carbón* no chao e gardéino no outro peto da gabardina’ CON, 111. **2.** Barra de madeira carbonizada que serve para debuxar: ‘Eu, dibuxaba, pintaba e sacaba fotos. Era o meu oficio. Dibuxaba ó *carbón* e tamén en tinta. Iba daco prelo ca miña grande carteira de papel de dibuxos’ HIS, 157. **Carbón vexetal / carbón de madeira** *loc.s.*,

residuo sólido resultante da carbonización da madeira: ‘Tamén metía [no peto] un cacho de *carbón vexetal*, como o que empregan os nenos pra pintar monigotes nas paredes’ CON, 106. / Mais fixéime no carboncillo de *carbón de madeira* que o don Rogelio pousara enriba da lápida’ CON, 107. Tm. ***carboncillo**.

***carboncillo** *s.m.* **CARBÓN**.

***carbonería** ($\Rightarrow$ CARBOEIRA) *s.f.* Lugar no que se vende carbón: ‘Paséi po-la rúa do Progreso, por dinате da *carbonería*. Vin un carbón no chao e gardéino no outro peto da gabardina’ CON, 111.

[**CARBONIZAR**] *v.t.* Reducir a carbón [un corpo orgánico]: ‘E logo decía que fora atopado o corpo de un veciño que desaparecera o día anterior da casa, completamente *carbonizado* por unha centella’ HIS, 169.

CARBURO *s.m.* Combinación binaria de carbono con outro elemento, preferentemente metálico [que se emprega para producir luz]: ‘Ben é que se fora isa miseria dos candiles de *carburo*, que a min me fan moito mal ós ollos. Antre o *carburo* i o abono mineral acabaron ca saúde de moita xente’ HIS, 14.

***cárcel** *s.f.* ***cárcele**.

***cárcele** ($\Rightarrow$ CÁRCERE *s.m.*) *s.f.* Edificio público destinado á custodia de persoas privadas legalmente de liberdade: ‘Os dous estiveron na *cárcel* por arroubarlle, fai cinco anos, a mel das colmeas ó Barafullas da Ermida’ PAU, 51. Tm. ***cárcel**.

carexa *s.f.* **CARICIA**.

carexar *v.t.* **ACARICIAR**.

[**CARGA**] *s.f.* Conxunto de cousas que se transportan: ‘Unha recua de mulas que traguían tras díles deixaron as *cargas* polo caborco adiante’ LUS, 82.

CARGADO -A *adx.* Forte, saturado, que ten un alto grao de concentración: ‘Que che dean unha cunca chea de manzanilla ben *cargadiña*’ PAU, 27. **Cargado de lombo** $\rightarrow$ LOMBO.

CARGAR *v.t.* **1.** Pór nun vehículo ou sobre un animal as cousas que ha de transportar: ‘Inantes de deixar pra sempre o castelo, *cargaron* nas bestas todo o que atoparon a mao de valor’ LUS, 153. **2.** Emborrachar ou facer beber en exceso: ‘E despois de *cargalo* ben *cargadiño*, de viño do Ribeiro, cafeses e copas, librou o papo de todo’ TER, 145. // *v.t.* e *v.i.* **3.** Introducir a munición nunha arma de fogo: ‘colléu a escopeta de dous canos, que penduraba dun cravo xunto á xanela. *Cargouna* con dous cartuchos de bala que había enriba da mesa, e deixouna alí’ LUS, 50. // *v.i.* **4.** Poner sobre si algo que pesa: ‘Cos seus setenta anos aínda cargaba con dúas fanegas de pan ó carrelo’ LUS, 30. Tm. **carregar**.

CARGO *s.m.* Emprego ou posto que ocupa: ‘Cando morrera don Daniel, o adeministrador vello, chamáronme a min por si quería quedar no seu *cargo*’ TER, 135. **Faguerse cargo** ($\Leftrightarrow$ facerse cargo) *loc.v.*, responsabilizarse, encargarse, ocuparse [da cousa que se expresa]:

Os seus herdeiros, que viñeran a *se faguer cargo* do pouco que deixara, tiveron que vendelos muebles pra pagar as deudas' LUS, 31. **Facerse de cargo** *loc.v.*, decatarse, darse de conta: '¿E non *te fas de cargo* / que ó neno do Mourullo / puxérono de largo /con pantalón chanchullo?' CON, 38.

[**CARICIA**] *s.f.* Acción de rozar suavemente coa man como mostra de cariño: 'Carexas. Aloumiños, *caricias*' LUS, 164. Tm. **carexa**.

CARIDADE *s.f.* Actitude solidaria coa necesidade e co sufrimento alleo: 'Mais hei de adevirtir a todos, inantes de seguir adiante, que Don Froilán era home de moita *caridade*' LUS, 48.

CARILLÓN *s.m.* [Nun reloxo] xogo de campás que reproducen unha melodía: 'O *carillón* do comedor deu a unha da madrugada' DEC, 15.

CARLISTA *adx.* Adepto ó carlismo: 'Vede ahí o seu neto don Ramilo, ferido de morte po-la lanzada dun xinete de cabalaría do xeneral *carlista* Ramón Cabrera, que deixou un fillo póstumo' CON, 58.

CARLISTADA *s.f.* Guerra carlista: 'Fora xeneral de don Carlos na primeira *carlistada* e vivía alá dende o Convenio de Vergara' TER, 183.

CARNAL *adx.* Ligado por un parentesco de consanguinidade: 'É a Estrela, sobriña *carnal* miña, por parte da nai, que vive na casa xa vai pra dous anos' TER, 214.

CARNE *s.f.* **1.** Tecido muscular do corpo do home e dos animais: 'Eu quería saber se estaba desperto e cravéi unha uña na *carne*, na palma da mao. Doíame...' LUS, 88. **2.** Parte muscular do corpo dos animais considerada como alimento [en particular a comestible de reses]: 'A *carne* de año ou a de cabrito tan soio se proba nas festas' LUS, 21. **3.** Corpo: Se iba un rato de estiña, eu daba unha volta pola campía lentorecida. O fresco bafo da terra mollada carexábame a *carne*' TER, 85. **De carne e oso** ($\Leftrightarrow$ de carne e óso) *loc.adx.*, real, non imaxinado ou representado: 'Mais o cabaleiro que se achegou á gaveta, seguíame parecendo *de carne e oso*' LUS, 89.

CARNEIREIRO *s.m.* Pastor de carneiros e ovellas: 'Os dous seguimos polo antigo camiño real de Soldón, que é bravo como unha sogra ben brava, según lle sentín decir a un *carneireiro*' HIS, 30.

CARNEIRO *s.m.* Ruminante ovino macho domesticado (*Agnus carnarius*), de cornos ocos e estriados enrolados en espiral, útil pola súa carne e pola súa la: 'Mataba un *carneiro* e un cabrito todo-los sábados' CON, 74.

***carnet** ($\Rightarrow$ CADERNO) *s.m.* Caderno pequeno de peto para coller notas: 'E despois de pechalo garax, saquéi dúas follas do meu *carnet* i atuéi con ilas o ollo da pechadura' TER, 332.

CARNICERÍA *s.f.* Lugar onde se vende carne destinada ó consumo: ‘Administraba o seu chigre e non se metía na vida de ninguén. Tamén tiña *carnicería*. Mataba un carneiro e un cabrito tódo-los sábados’ CON, 74.

CARNIZA *s.f.* Carne morta: ‘Sempre me tiróu a caza, como a *carniza* ó corvo’ TER, 198.

CARO *adx.m.* De prezo alto: ‘Acabo de ser sabedor que ese retrato de don Fabulón de Lugo ven de ser vendido en Santiago en vinte mil pesos. Non é *caro*...’ HIS, 181.

CARÓN *s.m.* Beira ou lado: ‘Cando se embebedaba, todos fuxían do seu *carón*’ LUS, 46. **A carón** *loc.adv.*, xunto a, ó lado de [indica proximidade na localización espacial]: ‘Cala, miña nena, que estóu *ó teu carón*’ PAU, 60. **A carón de** *loc.prep.*, xunto a, ó lado de [indica proximidade na localización espacial]: ‘*A carón do* horto estaba a capela’ LUS, 81. Tm. **acarón**.

[**carpanza**] ($\Leftrightarrow$ CARPAZA) *s.f.* Arbusto da familia das cistáceas (*Cistus hirsutus* e *Cistus salvifolius*) con talos ramudos, follas peludas e flores brancas: ‘nos baixíos ateigados de abrotías, nos cimos cheos de *carpanzas*’ LUS, 17.

CARPENTA *s.f.* Obra ou labor do carpinteiro ‘Eu tiña no piso carpinteiros a obrar na galería (...) Eran dous os que traballaban na *carpenta*’ TER, 77.

CARPINTEIRO *s.m.* Persoa que ten por oficio traballar a madeira e facer obxectos con ela: ‘Deixounos eiquí un home que dixo que era *carpinteiro*, que ceou eiquí, dormíu e marchou sin pagar’ HIS, 150.

carpulla *s.f.* Moita fame: ‘Recorcio si tiña *carpulla*... Non comía, que tragaba’ TER, 330.

[**CARQUEIXA**] *s.f.* Arbusto da familia das leguminosas (*Chamaesparium tridentatum*), moi ramificado, con talos alados, sen follas e con flores que teñen un cáliz peludo: ‘Montes de uceiras, *carqueixas*, escambrós e xardós’ LUS, 21.

[**CARRACHA**] *s.f.* Golpe dado coa man aberta, especialmente na cara ou na cabeza: ‘Cando nos trabucábamos ou non lle sabíamos a leución, pegábanos unhas *carrachas* na testa coa mao do revés’ LUS, 116. Tm. ***cachete**.

carracho *s.m.* **caracho**.

CARRANCA *s.f.* Colar ancho de coiro con pugas de ferro: ‘Chega a facenda do monte cun gran can con *carranca* que vai reloucando dianteiro’ TER, 50.

carraquear ($\Leftrightarrow$ RENXER) *v.i.* Producir un ruído estridente ou semellante ó dunha carraca: ‘¿E il levaría moito medo cando sintíu *carraquea*-las navallas e lostrega-las follas diante dos ollos?’ HIS, 145.

CARRAXE *s.f.* **1.** Forza, intensidade: ‘O vento asopraba con *carraxe* lombando as árbores’ TER, 170. **2.** Enfado violento: ‘Ninguén coma il pra mandare. Cando lle viña a *carraxe*,

todos tremábamos' LUS, 46. **3.** Irritación ou rabia: 'Sentín unha fonda *carraxe* contra min mesmo por non poder gorentar daquela primaveira tan fermosa e tépeda' LUS, 62.

carregar *v.t.* **CARGAR.**

carreguizo *s.m.* **CARRELO.**

CARREIRA *s.f.* **1.** Acción de correr: 'Sentía *carreiras* polos andamios, berros e prantos por tódolos sitios' TER, 175. **2.** Estudos que se deben desenvolver para ser titulado nunha profesión: 'Do herdo que deixou don Enrique María, nada máis don Fernando conserva a parte que lle tocóu... Iste foi o único que estudiou *carreira*' TER, 134. **3.** Carreiro, camiño estreito: 'Marchouse o Farruco. Colléu pola *carreiriña* do xardín abaixo' TER, 262. **Á carreira** *loc.adv.* correndo, a todo correr: 'Camiñei máis apresada. Máis apresada tamén ouvín quil ta, ta... E botéime á *carreira*' LUS, 64.

CARREIRO *s.m.* Camiño estrito: 'Durmán e soñei... Iba pola serra adiante, por un *carreiriño* moi costoso' LUS, 58.

CARRELO *s.m.* **1.** Lombo, parte de corpo humano oposto ó peito: 'Tívoise que baixar o Manoliño, de xeito que lle dise a lus dos faros no *carrelo*' HIS, 27. **2.** Espiñazo, columna vertebral: 'O enterrador sentiría que lle frotaban o lombo todo ó longo do *carreguizo* cun anaco de xeo' LUS, 36. **De carrelo** *loc.adv.*, 1) presentando a parte posterior do corpo: 'cando esteña na aira, pónase *de carrelo* prá casa de xeito que eu o vexa a vostede dende eiquí, e vostede non me vexa a min' TER, 203; 2) sobre do lombo: 'Ciou un pouco, e logo topóu contra min coma un touro, dándome ca testa no peito... Derrubéime *de carrelo*, sentindo coma si se me viñese o sangue á boca...' TER, 220. **Ó carrelo** *loc.adv.*, 1) sobre o lombo, ás costas: 'Cos seus setenta anos aínda cargaba con dúas fanegas de pan ó *carrelo*' LUS, 30; 2) ás costas, por detrás (dunha persoa): '*Ó meu carrelo* dixo alguén: / Iste mozo ten os hachizos' LUS, 70. Tm. **carreguizo, correlo.**

[**CARRETAR**] *v.t.* Transportar ó lombo ou na man: 'Os camareiros sudaban a cachón, *carretando* caixas de champán' HIS, 69.

***carretera** *s.f.* **ESTRADA.**

***carreteira** *s.f.* **ESTRADA.**

CARRETILLA *s.f.* **1.** Pequeno carro de man, cun caixón para poñer a carga, dúas varas posteriores para agarralo a persoa que o transporta e dous pés sobre os que descansa, que se despraza sobre unha roda de goma: 'O Pirata sacando terra coa pala; o Pedro, levándoa pra lonxe nunha *carretilla*' LUS, 148. **2.** Cantilena, argumento ou frase que se repite insistentemente e ás veces de maneira mecánica: 'Ehí onde a ve, isa cerdeira, tan corpulenta ela, vai pra trinta anos que foi prantada por min, o día do Corpus; por iso miña nai decía que me tragaría disgracia. O pai repetía o que decía a nai, i a miña muller colléu a mesma *carretilla*...' CON, 73.

CARRILEIRA *s.f.* **CARRILLEIRA.**

CARRILLEIRA *s.f.* Camiño de carro para servir unha leira: ‘Corrín e corrín, fuxindo daquela visión. Mais tiven que parar ó chegar a unha *carrilleira*... No medio e medio dila, vin sentado un can grandísimo’ TER, 347. Tm. **CARRILEIRA**.

[**carriola**] *s.f.* **corriola**.

CARRO *s.m.* **1.** Vehículo de transporte de dúas rodas e tracción animal: ‘saíran pola mañá cediño co *carro*, a rozar monte’ LUS, 128. **2.** [Nunha máquina de escribir] peza dotada dun movemento de traslación horizontal na que se coloca o papel: ‘O axente puxo un folio no *carro* da máquina e dirixiuse a min, mesmamente pasándome un pito aceso por diante dos fuciños...’ HIS, 120.

carrozo (⇔CARRONZO) *s.m.* Congostra por onde baixan as augas das chuveiras: ‘*Carrozo*. Torrenteira. Cauce dos torrentes que baixan do monte’ LUS, 164.

CARTA *s.f.* **1.** Escrito, xeralmente cerrado dentro dun sobre, enviado por unha persoa a outra para comunicar algo: ‘E si escribín agora todo isto dun tirón é porque recibín *carta* de París. *Carta* de Xan, de quen non sabía cousa dende facían ben anos’ HIS, 20. **2.** Naípe, cada unha das cartolinas que compoñen unha baralla: ‘quedábame a ler no leito a Valle-Inclán, en vez de xogar ás *cartas* ou ir de troula cos compañeiros da pousada’ TER, 63. **Botar as cartas** *loc.v.*, interpretar o porvir por medio dos naipes: ‘O mesmo que *botaba as cartas*, que aduviñaba o porvir’ PAU, 24.

CARTAPACIO *s.m.* Carpeta grande: ‘Unha tarde, remexendo na biblioteca, atopéi un *cartapacio* azul con dous atagallos. Desatéino i abrino. Había moitas follas escrita a máquina’ TER, 86.

CARTEARSE *v.p.* Comunicarse a través de cartas: ‘Ben sei que ti *te carteas* cun xudeo de Madrid, autriaco il, que se chama Moisés Frankl’ HIS, 153.

CARTEIRA *s.f.* **1.** Utensilio pregable de peto para meter diñeiro, papeis e documentos: ‘Botéi a mao á *carteira* que levaba no peto de dentro da americana, pra ver se me quedaba diñeiro, ademáis das catro mil pesetas en billetes verdes’ CON, 87. **2.** Utensilio de forma cuadrangular, xeralmente de material flexible e con asa, para levar libros, documentos, etc.: ‘Loguiño apareceu traguendo unha *carteira* con papeles. Abriuna enriba da mesa’ LUS, 145.

CARTEIRO *s.m.* Persoa que reparte a domicilio as cartas do correo: ‘O *carteiro*: / –Dende logo, que pra apreciar o que un home val, ten que morrere’ TER, 250.

cartel *s.m.* **CUARTEL**.

[***carterista**] (⇒CARTEIRISTA) *s.m.* Ladrón de carteiras: ‘Ista fonda do Curuxo tiña moi mala nota. Os días das festas, como istes, ategábase de familia. Subastadores, gandeiros e tamén *carteristas*’ HIS, 103.

CARTILLA *s.f.* Libro que contén o principal da ensinanza da relixión: ‘has de empezala pasantía... Xa che merquéi a “Enciclopedia”, unha *cartilla* i unha guía’ TER, 106.

*carto *adx.m.* **CUARTO.**

CARTO *s.m.pl.* Diñeiro: ‘Que non se esperte a túa muller... Baixa diante de min á tenda coa chave do caixón dos *cartos* e sin dar fala. Cando abras o caixón e me días tódolos *cartos* en billetes, desatráncala porta’ CON, 78. **Facer cartos** *loc.v.*, gañar diñeiro: ‘Mais ti ponte a pensar en tódolos que *fixeron moitos cartos*’ CON, 128. **Non ter un carto** *loc.v.*, estar falto de diñeiro: ‘Bótalle a mao ó cabalo, porque il *non tén un carto*. Xa sabes que lle zuga o diñeiro a ladra da querida que ten en Leixazós’ LUS, 110. **Carto máis carto menos** *loc.adv.*, aproximadamente: ‘Mercara a casa cas terras en cinco mil pesos, *carto máis carto menos*’ TER, 31. **Nin carto / un carto** *loc.s.*, nada, ningunha cantidade de diñeiro: ‘E cando me viñeron pagar os parentes do enfermo non lles quixen cobrar *nin carto*’ TER, 38. / Díxenlle que as inieucións e as meiroadas corrían da miña conta e que non lle cobraría *un carto* polas visitas’ TER, 48.

CARTUCHERÍA *s.f.* Conxunto de cartuchos: ‘Fixo tal estrondo a bomba, que os veciños da plaza de San Fernando creron mesmamente que voara o almacén onde estaba *cartuchería* do Reximento’ HIS, 136.

CARTUCHO *s.m.* Cilindro que envolve unha carga de explosivo: ‘carguéi a escopeta cun *cartucho* de posta e outro de bala’ TER, 221.

*cartulina (⇒CARTOLINA) *s.f.* Cartón delgado de textura fina: ¿E tiraría co tinteiro?... E tirou. E logo patexou na tinta verquida... ¿E poría os pes na grande *cartulina* de dibuxar?... E púxoos’ HIS, 159.

CARTUXEIRA *s.f.* Muller que se dedica á adiviñación por medio das caras: ‘E logo que ten sona de meiga. Bótalle as cartas como a mellor *cartuxeira*...’ TER, 282.

CAS¹ *prep.* Na casa de: ‘Cousa de dez minutos despois estábamos a xantar *cas* Xulián’ TER, 32. **Cas de** *loc.prep.*, na casa de ou á casa de: ‘Por aquel ano de 193... pasara eu unha tempadiña *cas dus* parentes, en Boade’ LUS, 131.

cas² *s.f.* **CASA.**

CASA *s.f.* **1.** Edificio que alberga unha ou varias vivendas: ‘Cando remataba a tertulia, don Segundo sempre daba unha voltiña inantes de ir a cear. Vivía no primeiro piso da *casa* da librería’ CON, 100. **2.** Edificio dunha ou poucas plantas destinada a vivenda unifamiliar [en oposición a piso]: ‘Vivíamos entón no campo, a unhas catro leguas de Lugo, nunha belida *casa* con horto e xardín’ LUS, 115. **3.** Vivenda, lugar no que se habita: ‘Eu andaba a devalar polas rúas. Cando ía pola da Reina, sentín que me chamaba miña irmá Ramona, que paseaba cunhas amigas: / Ai, Gasparo, que tes carta do tío na *casa*’ TER, 29. **4.** Pertenzas ou conxunto das cousas dunha vivenda: ‘Tiñamos moito medo dos ladrós. Xa dúas veces quixeran arroubala *casa*’ LUS, 139. **5.** Familia ou grupo de persoas que conviven nunha mesma vivenda: ‘Non che día vergoña, rapaza –díxolle o tío– que o don Froilán é coma se for da *casa*’ TER, 215. **5.** Liñaxe ou descendencia que arrinca do mesmo tronco e conserva o mesmo apelido: ‘Mais agora quérovos presentar con permiso da señora e máis do señor desta ilustre *casa* dos Ozores, ós persoaxes que nos están ollando dende os

seus cadros CON, 57. **6.** Local destinado a unha actividade comercial: ‘Tiñamos xuntanzas cuase todo-los días *cas* Ferreirós ou *cas* o Verruga, plaza do Campo e rúa da Cruz, respectivamente’ DEC, 10. **7.** Industria comercial: ‘Tiña eu arriba un linimento da *casa* Roche, que recetaba moito ós meus enfermos’ TER, 317. **8.** Local onde funciona un servizo ou onde se desenvolve unha actividade: ‘Iba buscar rapazas polacas a Varsovia prás *casas* de prostitución’ CON, 101. **9.** País ou territorio propio: ‘Ningún escritor noso foi tan imitado dentro da *casa*. Vinte anos arreo de literatura valleinclanesca en castelao i en galego’ TER, 64. **Casa de empeño** *loc.s.*, establecemento no que se prestan cartos mediante a entrega de xoias, roupa ou outros bens mobles como peñor: ‘Chegou dalí a un instantiño, co paraugas, mais sin gabán nin outra roupa de abrigo. Todos se surriron, mirando pre il... Deixaría o abrigo, coma sempre, na *Casa de Empeño*’ CON, 19. **Casa de labor** *loc.s.*, aquila na que viven os labregos e teñen os apeiros e mesmo o gando: ‘Xa chegaron os cazadores, mais o Pepiño non veu cadia iles. Están na *casa de labor*, contando as perdices e mailos coellos’ HIS, 23. **Casa do pobo** *loc.s.*, sede do Partido Socialista Obreiro Español: ‘Hastra houbera unha folga, protestando po-la implantación do chamado Plan Callejo, do nome do ministro de Instrución da Dictadura do Xeneral Primo de Rivera. Con un mitin na *Casa do Pobo*, con presidencia de estudantes e todo’ CON, 38. **Casa forte** *loc.s.*, a que é moi rica [en terra e/ou en cartos]: ‘Faguía pouco que se casara cunha moza de *casa forte*’ LUS, 40. **Casa reitoral** *loc.s.*, a destinada a vivenda do cura e que, xeralmente é propiedade da Igrexa: ‘O cabalo do señor cura de Marei pegou un brinco e foi parar medio kilómetro mais alá da *casa reitoral*’ HIS, 87. **Acabar ca casa** ($\Leftrightarrow$ acabar coa casa) *loc.v.*, arruinar ou gastar en exceso: ‘Lobos te coman, rachada, que me estas *acabando ca casa*’ TER, 47. **Da casa** *loc. adx.*, [aplicado a muller] que atende con dedicación e eficacia o goberno da súa casa: ‘A tía Trécola, Diol-a teña na groria, era unha santiña... Unha santa leda, unha santa *da casa*’ TER, 126. Tm. **cas**.

CASADEIRA *adx.f.* Que está en idade de casar: ‘Mais outramente era un home il pacífico de seu, con tres fillas xa *casadeiras*’ CON, 74.

CASAMENTO *s.m.* Acción e efecto de casar: ‘O derradeiro retrato desta galería é o de dona Leonor de Groba e Lanzós, debido ó Julio Moisés. A señora dista torre dos Ozores, por *casamento* con don Fernando, quen trougo, no ano coarenta e cinco, o primeiro trautor a istas terras’ CON, 59.

CASAR *v.t.* **1.** Unir dúas persoas en matrimonio: ‘O médico di que hai que *casar*, canto antes millor, á Diosindiña co Filiberto’ HIS, 71. // *v.i.* **2.** Contraer matrimonio: ‘Vivían os dous soños, dende que fora *casar* pra fora a súa filla Amaliña’ TER, 263. // *v.p.* ***3.** [Indebidamente como verbo pronominal] esposarse, unirse en matrimonio: ‘¿Seica pensas, padriño, *casarte* outra vez?’ TER, 36. Tm. **casare**.

casare *v.p.* **CASAR.**

[**CASCAR**] *v.t.* Dar, executar [a acción que indica o substantivo que segue]: ‘Inantes de saír, a viuda do difunto *cascoulle* un bico na meixela ó Xocas’ HIS, 142.

CASCO *s.m.* **1.** Peza arredondada, de material duro, que serve para protexer a cabeza: ‘Saíu de alí o sarxento despóis de coadrarse, cinguirse o sabre e poñerse o *casco*’ LUS, 159. **2.** Pezuño [dunha cabalaría]: ‘Sentíu batilos *cascos* dun cabalo no encachado da praza do

pazo' TER, 158. **3.** Recipiente baleiro [dunha botella]: 'Eu mesma fun buscá-la botella. Unha botella de coñac que ninguén sabía que a houbera... Vou buscá-lo *casco* que aínda debe ter un cuase nada de coñac' CON, 124.

CASE *adv.* Denota que falta pouco para que se cumpra ou complete o significado pola palabra á que acompaña: 'Entra a Subela, pechando o paraugas. É unha muller xa *case* vella, outa i-esguía' PAU, 19. **Case que** *loc.adv.*, *case*: 'E non hai dúbida que "seica" é outra enclítica que ven de "sei que", como "*cáseque*" é enclítica de "*case que*" TER, 69. Tm. **CASEMENTE**, *cáseque*, *casi, *cuase, *cuasemente, *cuasi.

CASEIRO –**A** *adx.* **1.** Que se fai ou que se cría na casa: 'Ninguén tiña tan boa mao prós coellos, o mesmo de monte que *caseiros*, que a Parrula, a cociñeira do Nasa' CON, 17. // *s.* **2.** Persoa que administra ou traballa as terras doutros: 'Meu pai fora *caseiro* na torre do Conde i eu servira alí de pastor, cando era un rapaciño' LUS, 44.

CASEMENTE *adv.* **CASE.**

CASEÑO –**A** *adx.* **1.** Que se elabora na casa: 'non che ha de fallar nin pantrigo, nin roscas *caseñas*, nin ovos con azucre' TER, 105. **2.** Do país: '*Caseño*. Propio do país, propio da casa' LUS, 164.

cáseque *adv.* **CASE.**

***caserío** (⇒**CASARÍO**) *s.m.* Casa rural con dependencias e terras anexas: 'os carrozos da serra estaban ateigados da frol da mimoseira. O mouro *caserío* da Bergaza estaba cinguido dun anelo de ouro. E xa amosaba a frol granate dos pavieiros e a rosada dos melocotoneiros' CON, 70.

CASETA *s.f.* Pequena construción destinada a diversos usos, agás a vivenda: 'Deixara a porta da casoupa aberta. Colléu a chaqueta e botouse fora. / Máis pronto recuou arrepiado. Naquil intre estroqueou un trono abaiante. Cara á *caseta* viña un home' LUS, 35.

***casi** *adv.* **CASE.**

CASINO *s.m.* **1.** Asociación recreativa e cultural: 'A xente da vila estaba moi orgullosa do seu "*casino*", que tiña bar, biblioteca e mesa de billar. Alí iban tomar café e xogar o secretario do Auntamento, o do Xuzgado, o médico, o boticario, o veterinario i outros máis' TER, 238. **2.** Edificio desta asociación: 'O *casino* e maila botica eran as dúas únicas casas que tiñan instalación de acetileno' TER, 240.

CASO *s.m.* **1.** Suceso, acontecemento, cousa que sucede: 'Somentes se da un *caso* d-istes cada cinco centos anos en cada parroquia' PAU, 61. **2.** Suceso ou asunto que é obxecto dunha investigación: 'Por iso o chama ó Xuzgado o señor segredario, pra practicar as dilixencias propias do *caso*, según as disposicións "*vigentes*".' TER, 269. **3.** Ocasión ou circunstancia que se presenta: 'O bon manturio lucíalle na cara. Se chegaba o *caso*, ninguén tan afogueirado coma il' LUS, 101. **4.** Situación na que un se encontra: 'A meiga falaba cos dous brazos estalificados coma se fora dar unha aperta. / Eu díxennlle o meu *caso*, dándolle toda cras de sinais' LUS, 110. **5.** Asunto que se trata, o que verdadeiramente

importa: ‘Eu non sei ben como fora a cousa. Asegún sentín contar, o *caso* foi que o Pirata atopou unha ola de barro nunha especie de covallo que había na parede’ LUS, 148. **6.** Cada unha das manifestacións individuais dunha doenza ou dun determinado feito: ‘Tratábase dun *caso* de cancro de pulmón con vómitos de sangue’ TER, 38. **Facer caso** *loc.v.*, 1) prestar atención ou ter en consideración: ‘íballo decir ó señor presidente que me era imposible levarlle o regalo ó doctor Nóvoa Santos, porque morrera xa faguía ben anos. Mais il non me *fixo caso* e seguiu a falar’ TER, 325; 2) dar credibilidade [a algo]: ‘E non *faga caso* de psicoanálisis, qui é cousa de tolos, coma o cubismo’ TER, 242. **Facer ó caso** / **vir ó caso** *loc.v.*, ser oportuno ou necesario: ‘¿I o segundo que lle veu ó pensamento...? – Non *fai ó caso*... / –Eiquí, *fai* todo ó *caso*. Son eu quen pregunta, por obriga e por dereito’ TER, 201. / ‘Si *viña ó caso*, tamén il lle axudaría a traballar’ LUS, 143. **Darse o caso**, *loc.v.*, ocorrer, suceder, acontecer [a cousa que se expresa]: ‘O peor é –dixo a Liberata– se do corpo do gato brinca o trasno en un de nós. Xa *se dúo o caso*’ TER, 110. **Ir ó caso** *loc.v.*, centrarse no asunto: ‘Pois *vamos ó caso*... Un viernes pola tarde, mentras o acompañaba hastra a reitoral, conteille o meu soño’ LUS, 137. **Non haber caso** *loc.adv.*, non haber problema ou non haber necesidade de tomar unha determinada medida: ‘De Hong-Kong mandáronma fai us días. Xa me entendes. Chámanme de aló pra que dirixa a “Operación Mandarín”. / –¿E non tés medo dos Guardias Roxos? / –*Non hai caso*. Vai candia min o Chumbito’ HIS, 78. **O caso é que**, fórmula que presenta o feito expresado a continuación como o que verdadeiramente interesa: ‘*O caso é que* xa conviron en que o Rouco daría dez mil réas pol-o traspaso do espírito a súa fillada’ PAU, 22. **Polo que sexa do caso** *loc.adv.*, por se acaso, polo que poida pasar: ‘Acarón da camilla púxenme a ler un libro de contos policíacos á luz dun candil de carburo. *Polo que fora de caso*, co revolver Smith cargado enriba da camilla’ HIS, 128. **Poñer por caso** *loc.v.* dar como exemplo: ‘Unha dúcea de ovos, *poño por caso*, mercábase por dez réas’ TER, 214. ***Por si de caso for** (⇒por se de caso for) *loc.adv.*, por se acaso, por precaución: ‘Andresíño o Cabezudo ollou prós seus chanclos, que mercara por tres pesetas no comercio da “Gran Bretaña”. Tamén levaba capa e paraugas *por si de caso for*. Había unha néboa pingona’ CON, 17. **Ser de /do caso** *loc.v.*, 1) ser oportuno ou preciso ‘¿E non din que na terra dos lobos hai que aular como iles? / –Mais agora, non *é do caso* –dixo o Bastián’ TER, 153; 2) ser preciso ou necesario: ‘Quero saber de qué morreu...’. I eiquí estou eu, pra o que *seña de caso*’ TER, 199. ***Si es caso** (⇒SE ACASO) *loc.adv.* Ó sumo, como moito: ‘Alí se pasaba horas e horas o señor Xermán á beira do lume, despois de írense todos prá cama; e bebendo “*si es caso*” unha cunca de viño quente con azucre’ TER, 272.

casoupa (⇒CASOPA) *s.f.* **1.** Casa terrea, pequena e pobre: Viven pai e filla nunha *casoupa* que non se branqueou dende que se fixo, cunha cociña de chao terreo e lareira de pedra’ TER, 47. **2.** Caseta, pequena construción destinada a diversos usos, agás a vivenda ‘Sempre me acordarei daquela cabana no cimo do monte Narón. Era unha *casoupa* coas paredes de terra i o teito de ramax de xesta e de ouceiro’ LUS, 110.

CASQUEIRA *adx.f.* Superficial, pouco profunda: ‘A ferida non tiña importancia. Parecéume producida por un rabuñazo de bala, porque era *casqueira*’ TER, 331,

CASTA *s.f.* **CASTE.**

CASTAÑA *s.f.* Froito do castiñeiro, con forma de corazón e cuberto dunha casca de cor pardo escuro: ‘Eiquí non se varexa a *castaña* coma en terras de Lugo ou do Incio’ LUS, 20.

CASTAÑAL *s.m.* Tempo no que se recollen as castañas: ‘Alí se faguían tamén os magostos polo *castañal*, asando as castañas nun tambor’ LUS, 140. **Mes do castañal** → MES.

CASTAÑO –A *adx.* Da cor da casca da castaña: ‘Xa non traguía aquela pucha *castaña* por onde lle saía un guecho do curuto da testa’ TER, 103.

***castaño** *s.m.* **CASTIÑEIRO.**

CASTE *s.f.* **1.** [Nunha especie animal] raza, variedade formada pola transmisión dalgúns caracteres hereditarios: ‘O cadelo era ruño; un cadelacho de mala *caste*, branco e raxado de gris, que lle chamaban o Cholo’ TER, 107. **2.** Especie ou clase: ‘Nunca se viu tal *caste* de home –dixo o Senin–. Máis ben parece un animal que un cristiano’ TER, 230. **Ser da casta de Caín** *loc.v.*, ser moi malo. ‘Viven los caníbales, que son salvajes que se comen los hombres asados. / O Carrizo / Sentín decir que eran todos da *casta* de Caín, o que matou a Abel’ PAU, 12. Tm. **CASTA.**

CASTELÁN –A *adx.* **1.** De Castela: ‘en Valle non se dá a nota típica xeneracional do 98 da descrición da paisaxe *castelá*’ TER, 64. **2.** Propio da lingua española: ‘por eiquí, no Incio, o verbo *castelán* relampaguear dise “alustrar”’ TER, 69. // *s.m.* **3.** Español, lingua oficial en toda España e dos países da América hispánica: ‘Din que nunca puido falar ben o *castelán*, inaque serviu ó Rei en Castela’ TER, 142. Tm. **castelao**, ***castellano**.

castelao *s.m.* **CASTELÁN.**

***castellano** *s.m.* **CASTELÁN.**

CASTELO *s.m.* Edificio fortificado e defendido por murallas, baluartes, foxos e outras fortificacións: ‘Cando collímo-lo camiño da ribeira do Sil, por tralas ruínas do *castelo* dos Nováis, xa iba empardecendo’ HIS, 13.

[**CASTIGAR**] *v.t.* Aplicar unha pena ou un castigo por cometer unha falta: ‘Meu padriño decía que tiña moi boa saúde, que era moi dado ás bulras, e que Dios o *castigara* por se mofare dos difuntos’ LUS, 34.

CASTIÑEIRO *s.m.* **1.** Árbore da familia das fagáceas (*Castanea sativa*) de tronco grosso, copa ancha e redonda, follas caducas longas, lanceoladas e de beiras dentadas, flores de cor amarela en forma de acio e froito en ourizos que gardan no seu interior a castaña: ‘andivemos máis de media hora arreo por un carreiro que atravesaba os soutos. Media légoa á sombra dos *castiñeiros*’ TER, 51. **2.** Madeira desta árbore: ‘Era un ban de moita folganza, con piso e mobres de *castiñeiro*’ TER, 264. ***Castañ de Indias** (⇒castiñeiro de Indias) *loc.s.*, árbore da familia das hipocastanáceas (*Aesculus hippocastaneum*), de tronco grosso, follas anchas e flores brancas ou rosadas, que dá un froito parecido á castaña [é árbore de adorno, oxirinaria das Indias]: ‘Por alí viviría o señorío da vila. *Castãos de Indias*, tilos, pradairos...’ LUS, 63. **Castiñeiro novo** *loc.s.*, bravádegos: ‘Brabádegos. *Castiñeiros novos*’ LUS, 163. Tm. ***castaño**, **CASTIRO.**

CASTIRO *s.m.* **CASTIÑEIRO.**

CASTIZO *s.m.* **1.** Porco semental: ‘Hai que engadir vinte ou trinta porcos co seu *castizo*’ LUS, 15. **2.** [Despectivamente, aplicado a persoa] porco: ‘A ver cando cala ise *castizo* de embaixo. / Sigue léndo o escribano’ PAU, 58.

CASTRADOR *s.m.* **CAPADOR.**

[**CASTRAPADA**] *s.f.* Expresión lingüística castelá inzada de formas e construcións galegas: ‘Outramente, era persoa honrada e cabal. As súas *castrapadas* faguíanme rir moitas veces’ TER, 205.

CASTRAPO *s.m.* Castelán agalegado: ‘Din que nunca puido falar ben o castelán, inaque servíu ó Rei en Castela. Falaba en galego ou en *castrapo*’ TER, 142.

[**CASTRAR**] *v.t.* **CAPAR.**

CASTRO *s.m.* Fortificación prerromana construída sobre un outeiro: ‘O chigre era mouro, con seis ou oito mesas. Iban alí tomar café e copas os domingos tódo-os veciños cuasemente, e tamén os mozos de Campos de Vila e de Barreiros. E dende alí víase o *castro*, que, mesmamente, parecía un queixo de Castela...’ CON, 74.

CASTRÓN *s.m.* **1.** Macho cabrío apto para a procreación: ‘cheirando a bravío coma un *castrón* ou coma un godallo’ TER, 219. **2.** Emprégase despectivamente como insulto [aplicado a un home]: ‘Ten coidado co que falas, *castrón*’ PAU, 39.

CASUAL *adx.* Que ocorre por azar, sen unha intención previa. **De casual / por un casual** *loc.adv.*, por casualidade, por azar: ‘Atopámonos *de casual* na Ferreiría, cas Marcial, chamada de antigo o Pacio da Condessa...’ TER, 99. / ‘E sin máis nin máis encamiñéime cara ó camposanto. *Por un casual* o enterrador deixara a porta aberta. Entréi e collín cara a sepultura de Amparo’ CON, 111.

CASUALIDADE *s.f.* **1.** Suceso imprevisto, fortuíto, impensado: ‘Serían o mesmo home o home do tren, o da revista i o do antifaz?... Non sei qué decir... Eu penso que o do tren foi pura *casualidade*... Cecáis, pra que se diran os fenómenos premonitorios, téñanse que dar certas *casualidades* previas’ TER, 337. **2.** Causa con que se explica unha circunstancia non prevista ou que non obedece á razón: ‘Viches o teu soño. ¿Enténdeseme? Recordaches o soño dun xeito raro. A *casualidade* fixo o demais’ LUS, 93. **De casualidade** *loc.adv.*, por azar, de maneira casual: ‘Dispúxenme a tomarlle o pulso e maila temperatura i auscultalo, cando chegou don Andrés, o cura de Reboiro, que *de casualidade* estaba en Laiosa, cas o Rubio, e soupera o que pasaba’ TER, 299.

catalá, á (⇔Á BITOLA) *loc.adv.* [Referido á maneira de beber] deixando caer na boca o líquido desde arriba, sen tocar cos labios o recipiente: ‘Pai e fillo foron ó porrón do viño e veña de beber *á catalá*’ CON, 95.

***catadexo** *s.m.* **ANTEOLLOS.**

CATADOR *s.m.* Persoa que cata ou degusta [unha bebida]: ‘Iso me dixo o Xocas mentras papaba as natillas de postre. Bon comedor se os había e bon *catador* dos viños do país’ CON, 127.

***catalexo** *s.m.* ANTEOLLOS.

CATAPLUM *interx.* CATAPLÚN.

CATAPLÚN *interx.* 1. Imita o ruído que produce o trono: ‘Un lostrego, outro lostrego. Apretéi o paso. Aquila centella cairá nunha carballeira de Meilán. Vin o refrexo do lostrego no río. ‘¡*Cataplún*, plun, plun...!’ HIS, 166. 2. Imita o ruído dun golpe, concretamente unha caída: ‘Pasaron cousa de dous minutos. Sentimos que se esgozaba unha póla do carballo. ¡*Cataplum*! Caíu o Túzaro’ HIS, 52. Tm. **CATAPLUM**.

[**catapocio**] (⇔MEDICAMENTO) *s.m.* [Familiarmente] menciona: ‘*Catapocios*. Meiciñas, píldoras’ LUS, 164.

CATADURA *s.f.* Aspecto ou aparencia: ‘Tirrín, tirrín, tirrín... Era o ruído dos proteitores das botas que aquil suxeto de mala *catadura* da porta do Banco. Estaba seguro’ HIS, 129.

[**CATAR**] *v.t.* 1. Probar para valorar o sabor [dun alimento ou dunha bebida]: ‘A min gostábame moito mais quedarme na casa, i aló pola tardiña baixa, cando os cazadores volvían, eu estaba na bodega *catando* viños en compañía do caseiro, o señor Marcos de Begonde’ HIS, 23. 2. Probar, tomar unha determinada cantidade [dunha alimento ou dunha comida]: ‘Unha comida coma ista non se *cata* nin nos días de festa nas casas da as aldeas’ TER, 32. **Catar que** *loc.adv.*, poida que, se cadra, talvez: ‘Índa non chegou o Chilindrainas. / –*Catar que* non podía vir. / –¿E non ha de poder? Ven a mantido, como sempre, convidado por min. E non empeza a traballar hastra as once da noite’ CON, 19.

CATARRO *s.m.* Afección inflamatoria das mucosas respiratorias, acompañada de secreción: ‘Era noite de lúa chea i eu collín o camiño de volta pra Pacios. E fun pensando que a voz de neno de don Casto facía tempo que era un pouco rouca, coma si tivera un *catarro* á gorxa’ CON, 97.

CATASTRÓFICO *adx.m.* Desastroso, moi malo: ‘Chamámoslle crítico e *catastrófico* ó que non se ve craro, ó que non se entende ben, ó que bota pra baixo os nosos costumes...’ TER, 62.

[**CÁTEDRA**] *s.f.* Posto de profesor da categoría máis alta no ensino oficial: ‘Teu pai é de conformidade de que veñas preparar eiquí isas oposicións a *cátedras* de Literatura... Xa puidiches escoller outra carreira de máis proveito’ TER, 30.

CATEDRAL *s.f.* Igrexa principal dunha diocese na que está a sé episcopal e o seu cabido: ‘En Santiago ibas sempre coa boca e cos ollos abertos, coma un papón. E cando viches a *catedral*, dixeches: Quén me dira ser o crego dista parroquia’ LUS, 147.

CATEDRÁTICO *s.m.* Persoa titular dunha cátedra: ‘Houbera moito que ver e que decir cando o eminente *catedrático* de Madrid, o insigne penalista don Luís Jiménez de Asúa dera aquela conferencia no paraninfo da Universidade’ HIS, 83. Tm. *cadeirádego.

CATIVEIRO –**A** *adx.* **1.** Malo ou pequeno: ‘Cos músicos tivemos máis *cativeira* sorte que cos poetas i os prosistas’ TER, 83. **2.** Pequeno, de pouco tamaño: ‘Matan un porco *cativeiro*, mais il vende os xamós i o touciño’ TER, 47. **3.** [Aplicado a persoa] de pouca estatura ou pouco desenvolvido: ‘Era un rapazote *cativeiro* íl’ LUS, 76. **4.** Mesquiño, vil: ‘loitéi contra o espírito vilego, sempre *cativeiro* e ruíño’ TER, 37.

cativez (⇒CATIVEZA) *s.f.* Calidade do que é pequeno ou de pouca importancia: ‘Ise pobiño da Cruz do Incio –dixen– conmove pola súa *cativez* i a súa homildeza’ TER, 44.

CATIVO –**A** *adx.* **1.** Pequeno ou máis novo: ‘Ó meu irmao *cativo* queríalle e quérolle coma un fillo’ TER, 316. // *s.* **2.** Neno, persoa que aínda está na nenez: ‘Un coro de nenas e nenos empezou a cantá-lo himno. Levaban vestidos brancos, con sombreiros de palla. Cada *cativo* ou *cativa* co seu cadelo’ CON, 84.

CATORCE *num.* **1.** Trece máis un: ‘Si se poidese levar á feira, quén sabe se daría por il doce ou *catorce* billetes coma por unha parexa de bois’ PAU, 53. **2.** Decimo cuarto, que nunha serie ocupa o lugar inmediatamente despois do décimo terceiro: ‘Iste Francisco de Paula diu a volta á Península Ibérica no ano *catorce*. Chegou coa caravana de autos, il no seu Renault, que entrou en Lugo coa infanta Isabel o mesmo ano de gracia’ CON, 59. // *s.m.* **3.** Cousa que nunha serie vai marcada co número catorce: ‘O seu abó fixérase rico vendendo lá ós franceses na guerra do *catorce*’ CON, 101.

CATRO *num.* **1.** Tres máis un: ‘Había *catro* criados na casa: a Visita, a Engracia o Bértolo e mailo Sindo, ademais de Farruco, o pastor’ HIS, 128. // *s.f.pl.* **2.** Cuarta hora despois do mediodía ou da media noite: ‘¿E non sentíu nada de particular po-la noite, aló po-las *catro* menos coarto da madrugada, inantes de rompé-lo día?’ CON, 76.

CATROCIENTOS *num.* Trescentos noventa e nove máis un: ‘Ibamos de conversa todo o camiño, hastra chegar á reitoral, que estaba alonxada daquela tres ou *catrocentos* metros’ LUS, 137.

[***caudal**] (⇒CADAL) *s.m.* Capital, diñeiro que se posúe ***Caixa de caudales** (⇒caixa de cadais) *loc.s.*, moble ou caixa de materiais moi resistentes, con pechadura de seguridade, destinado a gardar cartos e obxectos de valor: ‘E logo veña a lér e lér as escrituras, qu-il saca da *caixa de caudales*, onde empeta os billetes que lle van pagando das hipotrecas’ DEC, 12.

CAUSA *s.f.* **1.** Aquilo que fai que algo ocorra ou pase a existir: ‘A verdadeira *causa* é que inda non ten conciencia da unidade da súa terra’ TER, 57. **2.** Proceso xudicial: ‘Un ano despois foi o xuicioral (...) / O pedáneo de Canedo asistiu á *causa* en Lugo. De volta á aldea, contáballo a todos’ TER, 232. **A causa de loc. prep.**, polo motivo que se indica: ‘Os dous sangraban polas nachas, *a causa do golpe*’ CON, 56

[**CAUSAR**] *v.t.* Producir, ser a causa ou o motivo de: ‘Según ista dilixencia, a morte de don Enrique fora *causada* polo golpe da testa contra un penedo’ TER, 159.

CAVAR *v.i.* Abrir unha cavidade máis ou menos profunda na terra: ‘E por qué?... Por máis que *cave* e *cave*, non daremos co tesouro...’ LUS, 144.

[**CAVILACIÓN**] *s.f.* Acción de cavilar: ‘Maldixen o intre que se me ocorrira falar coa meiga de Torgán... Mais non tiven tempo pra moitas *cavilaciós*’ LUS, 112.

CAVILAR *v.t.* e *v.i.* Meditar con calma e profundidade: ‘Como non tiña cousa de máis presa que faguer, botaba todolos días catro ou cinco horas léndo ou *cavilando* baixo das polas frolidas das mazairas ou das cerdeiras’ LUS, 132.

CAVILOSO *adx.m.* Que cavila ou está en actitude de cavilar: ‘Nós ben sabiamos que aqueles días o Uxío andaba moi *caviloso*, e sospeitabamos que fora menazado de morte polo Falcón’ TER, 92.

[**CAVORCO**] *s.m.* **1.** Depresión ou valgada profunda na terra debida a un forte desnivel do terreo: ‘Tremecía unha nebra branca nos *cavorcos*’ TER, 267. **2.** Paso entre montañas: ‘*Caborco*. Val estreito, paso antre montes’ LUS, 163. Tm. **caborco**.

[**caxaba**] *s.f.* **CACHA**².

caxote *s.m.* **COXOTE**.

caxoto *s.m.* Muller de pouco xuízo e toleirana [emprégase interxectivamente como insulto] ‘A Nisclona / Agarde. Non teño maos pra servir a tanta xente. / Un xateiro / ¡Chufona! / Un labrego / ¡Pelouro! / Un arrieiro/ ¡Caxoto!’ PAU, 40.

CAZA *s.f.* **1.** Acción de cazar: ‘Chegou o outono, e collín a escopeta e funme pasar quince días de *caza* á serra’ TER 213. **2.** Conxunto de animais que poden ser obxecto de caza: ‘Polas terras veciñas teñen sona de moita *caza* istes montes’ LUS, 18. **3.** Animal ou animais cazados: ‘Logo que me puxen ó enxoiro, pousei a escopeta, a carabela, o cinto dos cartuchos e toda a *caza* no chao’ TER, 218.

CAZADOR *s.m.* Persoa que caza: ‘Viña de caza. Non había millor *cazador* que il por aquelas terras’ LUS, 100. **Salsa de cazador** →SALSA.

CAZAR *v.t.* e *v.i.* Buscar ou perseguir animais para matalos ou apresalos: ‘Botéi tres días e medio en Forgas, *cazando* arreo pola serra’ TER, 217.

cazata *s.f.* **CACERÍA**.

CAZOLA *s.f.* Recipiente de cociña, de base cilíndrica e pouco fondo, que se emprega para cocinar: ‘Foi un bon xantar. Máis da metade das pitas e polos do pazo foron parar á *cazola*’ LUS, 158.

[**cazolar**] ($\Leftrightarrow$ CAZOLEAR) *v.i.* Traballar na cociña preparando a comida: ‘A Lucrecia anda *cazolando* de acó pra aló, e pon unha tixola ó lume’ PAU, 9.

[**CAZOLO**] *s.m.* Vasilla de barro, do tamaño dunha cunca, de forma troncocónica e sen asas: ‘De alí a un intre, xa estaban os cazolos de barro das sopas enriba da mesa’ HIS, 133.

CEA *s.f.* **1.** Acción de cear: ‘A hora da *cea* era a hora da conversa’ LUS, 88. **2.** Comida, xeralmente a última do día, que se fai polo serán ou pola noite: ‘Preparade a *cea*. Tamén eu cearéi aquí’ LUS, 52.

***ceador** ($\Rightarrow$ PÉRGOLA) *s.m.* Espazo pequeno, xeralmente circular, dentro dun xardín, cercado e cuberto de plantas rubideiras sostidas por unha armazón: ‘Tamén o xardín era tristento (...). Nun curruncho, un fermoso *ceador* cinguido de corriolas, que na primaveira arrecendía a mel’ LUS, 80.

CEAR *v.t.* **1.** Comer na cea [un determinado alimento]: ‘Aquila noite, de casualidade, tamén *ceara* ovos fritos e patacas con rustrido i un vaso de leite fresco’ TER, 309. // *v.i.* **2.** Tomar a cea: ‘Esto me contou unha vez en Vilán, *ceando* na casa do curo don Cándido’ CON, 97. Tm. ***cenar**.

CEBA *s.f.* Acción de cebar [un animal para que engorde]: ‘Proparaba o manturio dos ranchos e dos cochos da *ceba*’ TER, 106.

[**CEBAR**] *v.t.* Darlle comida a un animal para alimentalo ou para que engorde: ‘Aseguraba que o conferenciante chegaba naquíl mesmo intre de xentar cas do Lúculo lampreas *cebad*as con carne dos corpos dos gladiadores que morreran no circo’ CON, 114.

cebote ($\Leftrightarrow$ CEBÓN) *s.m.* Porco que se ceba para unha segunda mata: ‘Unha dúcea de ovos, poño por caso, mercábase por dez reás, i un *cebote* non custaría máis aló dos oito pesos’ TER, 214.

CECA *s.f.* Nome dado polos cristiáns mozárabes á mesquita de Córdoba. **Da ceca prá meca** *loc.adv.*, dun lado para outro: ‘Andaba *da ceca prá meca* por aquelas terras’ TER, 322.

cecais / cecaís *adv.* **QUIZABES.**

CEDA¹ *s.f.* Partido político de dereitas que actuou durante a Segunda República [Confederación Española de Dereitas Autónomas]: ‘Fumos falando de don Manuel Azaña, de Largo Caballero, do Frente Popular, da *Ceda* e de Gil Robles’ CON, 106.

***ceda**² ($\Rightarrow$ CETA *s.m.*) *s.f.* Nome da letra *z* que se emprega para representar o fonema fricativo interdental xordo /θ/ cando vai seguido de *a*, *o*, *u*: ‘Ó pronunciar “Bouzón”, a muller siseara a *ceda*, e penséi si sería estranxeira’ TER, 329.

[**CEDER**] *v.i.* Diminuír ou cesar a resistencia: ‘Metéu logo a palanca por debaixo, i a pedra *cedéu* pra unha beira’ TER, 224.

CEDO *adv.* **1.** Nas primeiras horas do día: ‘Antón foi varexar as castañas, pola mañá ben *cediño*’ LUS, 98. **2.** Pronto, nun tempo anterior ó habitual ou ó esperado: ‘E ceí *cediño*. Aló polas oito’ TER, 311. **3.** Antes do momento do que se trata: ‘Se fose máis *cedo*, –dixo un mozo– iríamos avisalos gaiteros de Óutara e fagueríamos unha miixa de baile’ TER, 222.

CEGADORA *adx.f.* Que cega momentaneamente: ‘A centellas tiñan unha fermosura arrepiante, o que se di. Algunhas semellaban xigantescas coitelas rechando un inmenso paso de terciopelo mouro. Outras eran, mesmamente, como unha serpentiña de luz *cegadora*’ HIS, 167.

[**CEGARSE**] *v.p.* Ofuscarse, perder a capacidade de razoar ou de darse conta con claridade das cousas: ‘Cando se embebedaba, todos fuxían do seu carón, pois *cegábase*, i era capaz de faguer unha morte’ LUS, 46.

CEGO *s.m.* Persoa privada do sentido da vista: ‘Saquéi fotos e dibuxei *cegos* tocando a zanfona, parexas de bois, raparigas, nenos, moinantes, homes bebendo na taberna’ HIS, 157.

CEIBAR¹ *v.t.* **1.** Soltar unha persoa ou un animal que estaba encerrado ou atado: ‘Prepárese a cea. Tamén eu cearéi eiquí. Que Daniel vaia a *ceibalos* cás, mais que lles pechen a porta do curro’ LUS, 52. **2.** Lanzar con violencia: ‘Díronme ganas de lle *ceibar* un lapote’ HIS, 63. **3.** Botar fóra, lanzar: ‘Empecéi a *ceibar* ventos por enriba e por embaixo e desaparecéume a dor [da barriga]’ TER, 300. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente con uso pronominal] liberarse, desprenderse de: ‘Non era certo eso de que se sofra moito cando se morre, cando a ialma *se ceiba* do corpo, no supremo intre do tránsito’ CON, 29.

*ceibar² ($\Rightarrow$ SOLTAR) *v.t.* Deixar de suxeitar: ‘Puxen o pé na pedra dunha cornisa. Estaba falsa. Inda era ben grandíña. Vina cair, ó mesmo tempo que eu recuaba nun rápido movemento, mais sin *ceibá-la* máquina [de facer fotos]’ CON, 42.

CEIBE *adx.* Libre, sen ningún tipo de ataduras: ‘No campo atópome máis cómodo, máis tranquílo e mais *ceibe*’ TER, 53.

CELEBRAR *v.t.* **1.** Realizar un acto seguindo un determinado ritual ou programa: ‘Dibuxo da rá que provocou o escándalo no recital poético *celebrado* no salón da Cultural Ribadense’ HIS, 174. **2.** Festexar, conmemorar [un acontecemento]: ‘Foi elixido novo decano do Ilustre Colexio de Abogados. Eu sei que bebemos champán pra *celebrar* non sei qué cousa –dixo o Patricio.’ CON, 124.

CÉLEBRE *adx.* **1.** Famoso, que ten moita sona: ‘Ise don Saturnino que vedes tódolos días, coa súa barba, e no inverno, coa súa capa azul o os seus zocos, foi dono do can que será máis *célebre* da historia de Galicia. Moito máis que o da condesa de Espoz y Mina...’ CON, 80. **2.** Forte, intenso: ‘Seique dixo [o médico] que estaba apropensa a un ataque *celebérrimo* se non tiña máis procura’ PAU, 18.

CELIBATO –**A** *adx.* Célibe, solteiro, que non casou: ‘Alí vivía a miña tía Rosa María, hirmá do meu abó paterno. Era unha muller *celibata* de setenta anos’ LUS, 79.

CELLA *s.f.* Parte saínte con forma curvilínea situada sobre a órbita ocular e conxunto de pelos que a cobren: ‘Cello. *Cella*’ LUS, 164.

CELLO *s.m.* **1.** Parte saínte con forma curvilínea situada sobre a órbita ocular e conxunto de pelos que a cobren: ‘O don Crisanto, un home de máis de setenta anos, groso i alto, (...) Era calvo e tiña os *cellos* mestos i a cara redonda’ TER, 263. **2.** Espazo da fronte que queda entre as cellas: ‘Meteulle dous tiros seguidos no *entrecello* ó galgar un pasadelo’ LUS, 38. Tm. ***entrecello**.

CELME *s.m.* **1.** Gusto, sabor [dun alimento]: ‘os nosos alimentos son de máis mantencia e teñen máis *celme*’ PAU, 16. **2.** Esencia, conxunto de caracteres invariables que fan que unha cousa sexa o que é e sen os cales non o sería: ‘Reboiro, Reádegos, Xilgueiros... Istes nomes no falar apousado do tío, soaban ó mesmo tempo a romance antigo i a intimidade; tiñan pra min *celme* e gracia de soño cara a paisaxe’ TER, 41. **Collerlle celme a loc.v.**, afeccionarse: ‘Eu, pra min, que no campo está a verdadeira liberdade. (...) Outra, que [no campo] se lle *colle* máis *celme* á lectura’ TER, 53.

CELO *s.m.* **1.** Período no que a femia dun animal está preparada para a procreación e admite a unión co macho: ‘Garela. Perdiz en *celo*’ LUS, 165. // *pl.* **2.** Envexa que causa que outro goce de algo que un quería para si: ‘O gato non fixo tan boas migas co Toño coma o cadelo, nin moito menos. Quizabes sentira *celos* dos agarimos da tía’ TER, 108.

CELOSO *adx.m.* Que ten celos: ‘Catorce anos despois a estocada dun marido *celoso* atravesáralle o corazón’ HIS, 37.

[**CELTA**] *s.m.* Individuo dun pobo ou grupo de pobos orixinario de Centroeuropa que no século VII antes de Cristo invadiron o occidente de Europa: ‘E como un era braquicéfalo e loiro, i outro dolococéfalo e moreno, penséi nos *celtas* e nos íberos’ TER, 310.

céltigo –a (⇔CÉLTICO –A) *adx.* **1.** Relativo ou pertencente ós celtas: ‘Mais Valle sigue sempre a ser galego (...) polo seu humorismo de raigaña *céltiga*’ TER, 64. **2.** De orixe celta: ‘Mais somos sabedores de que os chamados pobos *céltigos* queren á súa terra cun amor que é un namoro’ TER, 66.

CEMBA *s.f.* Outeiro, pequena elevación de terreo: ‘Polo cimo da *cemba* viñan tres homes. Todos tres levaban escopetas’ LUS, 113.

***cementerio** *s.m.* **cimiterio**.

[**CEMENTO**] *s.m.* Substancia en po formada de arxila e materiais calcáreos que, ó mesturala con auga, se solidifica e endurece e que se emprega na construción: ‘E sabe Dios os cartos que fixo istes anos co estraperlo do abono mineral e mais dos *cementos*’ HIS, 12.

CEN *num.* Noventa e nove máis un: ‘Vendeumo a min por *cen* dólares’ HIS, 160. ‘presentáronse no souto máis de *cen* persoas, que viñeran en auto dende Monforte’ CON, 55. [Diante doutro numeral multiplícao por cento: Morréu a súa tía dona Amelia i herdaron *cen mil* pesos antre entramos’ CON, 51.] ***Por cen** (⇒por cento) *loc.adv.*, de cada cento

[emprégase precedido dun número, que indica a cantidade que se toma de cada cento]: ‘Como decían as malas línguas, fixérase rico e ben rico antes dos cincuenta anos emprestando cartos ó doce *por cen* de intrés’ CON, 92.

*cenar v.i. **CEAR.**

cencia s.f. **CIENCIA.**

[cenguir] v.p. **CINGUIR.**

*centella (⇒CHISPA) s.f. Descarga eléctrica da treboada: ‘Un lostrego, outro lostrego. Apretéi o paso. Aquela *centella* cairá nunha carballeira de Meilán. Vin o refrexo do lostrego no río’ HIS, 166. **¡*Centella!** (⇒¡raios!) *interx.* Expresa sorpresa: ‘Un [habano] pra cada un, e dos bos... (...) / ¡*Centella!*... I é Partagás...’ TER, 253. ***Como unha centella** (⇒como unha chispa) *loc.adv.*, moito ou moi rápido [emprégase en construcións de sentido comparativo para ponderar a rapidez]: ‘Corría *como unha centella*’ TER, 333. ***Mala centella** (⇒mal raio), fórmula de maldición: ‘*Mala centella*... Eu non sei qué corcio pasa vivindo isolado na aldea, que chega a crer ún en cousas moi raras’ CON, 67. ***Que te / os parta unha centella** / ***ogallá os parta unha centella** (⇒que te / os parta un raio / oxalá os parta un raio), fórmula que expresa o desinterese que alguén mostra pola persoa á que fai referencia o pronome: ‘Xa choramos de abondo túa tía i eu. Si teimas en matarte, *que te parta unha centella*’ LUS, 69 / ‘todo pra min e prós meus; ós autros, *que os parta unha centella*’ TER, 57 / ‘A iles, entramos, home e muller, *ogallá os parta unha centella* e apodrezan gafes’ TER, 282. ***Pártame unha centella** (⇒pártame un raio), fórmula que expresa sorpresa: ‘*Pártame unha centella*: Si gobernara a súa casa ise condenado de fidalgo, máis conta lle tería’ LUS, 77.

CENTENARIO s.m. Día ou ano en que se cumpre un ou varios centos de anos do nacemento ou morte dalgunha persoa ilustre e acto co que se celebra: ‘E foi unha mágoa, porque versaba sobre Felipe II, xa que era o *centenario* do discutido monarca. / O outro *centenario* era o de Góngora. Os rapaces máis versados en Literatura adicáronse todos a ler as Soledades, inda que non as entenderan’ CON, 41.

CENTEIO *adx.m.* **1.** [Dito do pan] que está feito con fariña deste cereal: ‘Comín un par de chourizos con pan *centeo* e aínda botéi catro ou cinco vasos de coarto de neto’ CON, 28. // *s.m.* **2.** Planta herbácea anual da familia das gramíneas (*Secale cereale*) moi parecida ó trigo, co talo delgado e flexible, follas planas e estreitas, espiga longa, estreita e comprimida, na que están os grans, de forma oblonga, que constitúen o froito: ‘Xantaremos en Sarria, rapaz... Xa está ben marelo o *centeo*’ TER, 32. **3.** Conxunto de grans deste cereal [que se emprega como alimento]: ‘Collíanse máis de cinco centos ferrados de *centeo*’ LUS, 15.

centífica *adx.f.* **CIENTÍFICO.**

centíficamente (⇒CIENTIFICAMENTE) *adv.* Segundo os preceptos da ciencia: ‘unha metade da humanidade pode esmagar á outra metade da humanidade, moi *centíficamente*, moi téunicamente, sin ningunha razón pra o faguer’ TER, 60.

CENTO *s.m.* **1.** Conxunto formado por cen unidades: ‘Nas devesas da Regueira e do Rebolo hai teixos grandísimos que teñen *centos* e *centos* de anos’ LUS, 17. // *num.* **2.** Cen, noventa e nove máis un [diante doutros numerais súmase a eles]: ‘Eu estaba alí, ceando candia os outros *cento* cincuenta comensáis’ HIS, 69. **Por cento** *loc.adv.*, de cada cen [emprégase precedido dun número, que indica a cantidade que se toma de cada cen]: ‘Mira tí o caso do Andresiño o Cabezudo. Eu ben sei que empresta cartos co dez *por cento* de intrés’ CON, 18.

*centolla *s.f.* **CENTOLO.**

CENTOLO *s.m.* Crustáceo decápodo mariño dos braquiúros (*Maja squinado*), cunha cuncha case redonda cuberta de pelo e pugas, e cinco pares de patas longas e peludas [vive en fondos de rocha e é unha especie comestible moi apreciada]: ‘Bocado de señoritos... Un *centolo* que lle chaman en castellano *centolla*... Quén os pillara por equí... Críanse no mare’ TER, 118. Tm. ***centolla.**

CENTRAL *adx.* **1.** Situada no centro: ‘Era un nicho de lápida de marbre que estaba na orella da carreira *central* a vinte ou trinta metros da capela’ CON, 107. **2.** [Referido a cociña] non apegada á parede: ‘A cociña de ferro era das chamadas *centrales* con escanos arredor’ TER, 31.

CENTRO *s.m.* **1.** Zona dunha poboación, onde adoita haber máis animación ou máis actividade comercial [que xeralmente coincide co centro espacial]: ‘Un día, despois de xantar, funme a tomar café a un bar do *centro* da vila.’ LUS, 62. **2.** Institución ou sociedade onde se leva a cabo algún tipo de actividade (educativa, política, etc.): ‘Leváronos a estudar ós Escolapios deiquí e despois ó Instituto de Lugo. Un profesor daquil *centro* decíalles: / –“Os parecéis en todo, principalmente en que sois dos burras”’ CON, 50.

CENTURIA *s.f.* Século, período de tempo de cen anos: ‘O sigro XVIII proclama a liberdade de pensamento, que a *centuria* seguinte teima de levar ó mundo enteiro’ TER, 61.

CEO *s.m.* **1.** Parte do espazo que está sobre a superficie da Terra con aparencia dunha bóveda limitada pola liña do horizonte: ‘Os curutos dos montes parecían pintados en tinta contra do *ceo* grisento’ TER, 136. **2.** Firmamento, espazo ilimitado que rodea a Terra e onde se ven os astros: ‘Mais eu non podía estar triste. O *ceo* enteiro parecíame unha festa de lus e de beleza; toda a vasta ardentía das estrelas me locía na ialma’ LUS, 58. **3.** [Segundo a relixión cristiá] rexión superior considerada como morada de Deus e dos xustos: ‘Non diréi que a oíu unha meiga, senón Dios mesmo que está no *Ceo*, e que nos ha xusgar a todos’ HIS, 32. **4.** O propio Deus: ‘Sinto que todos aplaudides. Recoilo istes aplausos e fago con iles un ramo de frores para poñelo ós pés de dona Leonor, a quen o *ceo* ateigue de bendicións...’ CON, 59. **Chover do ceo** *loc.v.* acontecer ou vir de maneira inesperada e moi oportuna: ‘Non pensan mais que en divertirse. Veña cazar e biriscar e ir ás festas, como si *chovesen* os cartos *do ceo*. Deixan que faga todo o caseiro e dano por ben feito’ HIS, 24. **Limparse o ceo** *loc.v.*, clarexar, disipárense as nubes: ‘O *ceo* íbase *limpando* de nubes’ CON, 74.

CEPA *s.f.* **1.** Acción e efecto de cepar: ‘A *cepa* ou poda chámase demouca’ LUS, 24. **2.** Videira, planta da familia das vitáceas (*Vitis vinifera*) que produce as uvas: Xa verás que bon viño saíu o das *cepas* da costa. Moito millor que o do ano pasado’ HIS, 25. **3.** Tronco desta planta: ‘Atopábame eu na cociña de labor. Alá en Santa Cubicia, no fermoso val de Queiroga. Ardía un bon lume de leña de bidueira e de *cepa*’ CON, 28.

CEPAR *v.i.* Podar, cortar as pólas [dunha planta]: ‘Regaba, *cepaba*, inxertaba e coidaba os semilleiros’ LUS, 139.

CEPILLAR *v.t.* Limpar fretando cun cepillo: ‘Asina estaban os ouxetos. O cepillo de *cepillar* sombreiros, co borde rachado; o frasquiño de perfume, cheo diste líquido que non ule’ CON, 107.

CEPILLO *s.m.* Utensilio formado por unha serie de sedas, ou elementos semellantes, suxeitas a unha superficie plana e que serve para limpar fretando: ‘Vin que don Rogelio metía no peto da gabardina un *cepillo* de cepillar os sombreiros, con cobertura e mango de prata. A garnición do *cepillo* tiña unha mancha de color do sangue’ CON, 106.

CEPO *s.m.* Toro gordo dunha árbore que se coloca como apoio para partir leña: ‘Esquencíchete, rapaza de cortarlle o pescozo ó galo no *cepo* de picá-la leña...’ CON, 22.

CERA *s.f.* Substancia sólida, branda, amarelada e fundible que segregan as abellas para formar as celas dos panaís e que se emprega principalmente para facer candeas: ‘Inantes collín *cera* da colmea e púxena nos fuciños, de modo que parecera unha calivera regañando moito os dentes’ CON, 72.

CERCA *adv.* A curta distancia. **Cerca de** *loc.prep.*, indica proximidade [no espazo ou no tempo]: ‘Era xa *cerca do* abrente cando me espertou o canto da curuxa’ LUS, 121. **Por cerca de** *loc.prep.*, [cun complemento do cantidade] case, arredor de, [indica aproximación]: ‘Andaría *por cerca da* trintena de anos’ HIS, 117.

CERDEIRA *s.f.* **1.** Árbore froiteira da familia das rosáceas (*Prunus avium*), de tronco alto e groso e cortiza agrisada, follas simples lanceoladas e serradas no bordo, flores grandes con pétalos brancos e froito (a cereixa) de cor vermella máis ou menos forte en forma de drupa: ‘A vella *cerdeira* (...) Ehí onde a ve, isa *cerdeira*, tan corpulenta ela, vai pra trinta anos que foi prantada por min’ CON, 73. **2.** Madeira desta árbore: ‘no comedor, enriba dun aparador de *cerdeira*, había un trabuco e dúas pistolas de bronce’ LUS, 119.

CEREBRAL *adx.* Que afecta ó cerebro: ‘Veño de batir co doutor Mández, que foi o que chamaron. O don Perfeuto morréu d-un derrame *cerebral*. Non se atoupou ningunha bala’ DEC, 17.

CEREBRO *s.m.* Parte superior do encéfalo na que residen os centros da vida relacional, vexetativa e psíquica: ‘Pois non contén connigo. Con temperaturas tan baixas non me funciona o *cerebro*’ HIS, 75.

[**CEREIXA**] *s.f.* Froito comestible da *cerdeira*, redondo, carnosos e con óso, pel lisa e de cor vermella máis ou menos forte: ‘Quede vostede a comer con nós. E comerá de postre as

cereixas da cerdeira, que xa están ben maduras e non as hai millor en todo o val, inque seña moito decir' CON, 77.

***ceremonia** *s.f.* **cirimonia**.

CERO *s.m.* **1.** Puntuación mínima [nunha cualificación]: '¿E cómo andas co Administrativo? / Moi mal. Xa me puxeron outro *cerro*...' HIS, 90. **2.** [Nunha medida] punto de orixe da escala: '¿E cuántos grados de temperatura haberá agora arredor do Kremlin? / O menos vinte debaixo do *cerro*...' HIS, 75.

[**CERRAR**] *v.t.* Encaixar no seu marco a folla dunha porta de maneira que impida o paso: 'Naquil intre saíron os outros da eirexa. O adeministrador fixo que *cerraba* a porta' LUS, 160.

***cerre** (⇒CERRUME) *s.m.* Cerca que rodea e pecha un terreo: 'Balado. Valo. *Cerre* que serara as fincas' LUS, 163.

cerrollo (⇒FERROLLO) *s.m.* Barra ou pasador de ferro, movable entre dúas argolas, que serve para trancar portas ou ventás: 'Ista porta, como vostede ve, péchase por dentro con *cerrollo*...' TER, 201.

CERTIFICADO *s.m.* Documento no que se asegura a verdade dun feito: '¿E ti trás *certificado* de Satanás de conforme resucitaches? Porque sinón, non é nada. Volves prá cova' CON, 95. **Certificado de defunción** *loc.s.*, o que certifica o falecemento dunha persoa: 'Morriches de gripe complicado con pulmonía. ¿Ou queres ti saber máis que o médico que che estendéu o *certificado de defunción*?' CON, 96.

CERTO –**A** *adx.* **1.** Verdadeiro, que responde á verdade: 'Fora *certo* que estalara unha bomba facía tres días no referido Centro de Dereitas' HIS, 118. **2.** Seguro, que non ofrece dúbida: 'Pra min era cousa *certa* de que fora o monstro o que matara á súa muller; mais non atopaba xeito de probalo' TER, 229. **3.** Non determinado, non precisado ou que non quere nomearse: 'O ano pasado veume facer unha visita *certo* cabaleiro que vaixaba en yate polo mar do Caribe' HIS, 77. **4.** Algún, non moito: 'Tiña *certa* semellanza aquila faciana ca do poeta Espronceda' TER, 180. **Por certo** *loc.adv.*, 1) abofé, certamente, con certeza: 'Puiden comprobar que as cereixas eran do millorciño que se poidera catar. Mais gostóume moito máis o viño tinto, ben fortiño *por certo*' CON, 77; 2) emprégase para iniciar unha frase con algo recordado ou suxerido nunha conversa: 'Andaba por toda a finca da Torre, que *por certo* estaba toda ela pechada por unha muralla que medía cuasemente unha media légoa' HIS, 50.

***cerveza** (⇒CERVEXA) *s.f.* Bebida alcohólica obtida da fermentación de malte, cebada ou doutros cereais, coa adición de lúpulo: 'E funme ó café de Roca a tomar unha *cerveza*, pois era día de moita fogax' CON, 79.

[**CERVO**] *s.m.* Mamífero ruminante da familia dos cérvidos (*Cervus elaphus*), con corpo áxil e esvelto, patas longas e rabo curto, pelame escura e cornos macizos e ramificados nos machos, que mudan anualmente: 'Según os vellos máis vellos, fai moitos anos nas devesas había osos e *cervos*' LUS, 18.

CESTA *s.f.* Recipiente feito de vimbios, varas ou láminas estreitas de madeira, máis grande có cesto, con asas ou sen elas, que serve para conter ou transportar cousas: ‘Cando morréu o pai, eran moi pequerrechos. Coma se di, collían todos tres debaixo dunha *cesta*’ TER, 134.

CESTO *s.m.* Recipiente de forma cilíndrica ou troncocónica feito de vimbios ou de láminas estreitas de madeira, de menor tamaño cá cesta e cunha asa que vai de lado a lado: ‘Entróulle curiosidade de saber qué habería no *cesto*. Era un *cesto* dises chamados “de tapa”, que se abría cun ganchillo, feito de vimbios’ TER, 120.

CHA¹ *s.f.* Extensión considerable de terreo chan ou con poucas ondulacións: ‘Empezóuse a correr por eiquí o balume de que o señor tiña amores cunha muller de moi mala sona, chamada a Garitera, no lugar de Bonxío, pasada xa a serrra, na *cha* de Táboga, a tres leguas do pazo’ TER, 142. Tm. **CHAIRA**.

CHA² Encontro do pronome persoal *che*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal *a*, obxecto directo feminino: ‘Pois eu inda daría algo por que vostede me contase a min a [cousa] máis interesante que lle acontecera. / –Pois contar contareicha, mais con unha condición...’ TER, 197.

CHÁ / **cha** *adx.f.* **1.** Que carece de relevos ou desigualdades ou que os ten pouco pronunciados: ‘E chegamos hastra unha pena *cha*, sobre un esfragadoiro por onde se sentía, aló embaixo, ruxir un riacho’ HIS, 30. **2.** [Aplicado a un terreo] situado en zonas de menor altitude [por oposición a alto ou montañoso]: ‘Istas posturas de sol das terras altas, ben altas, son semellantes ás das *chas*. Moito horizonte, moitas coores’ TER, 42. **3.** [Aplicado a palabra] grave, que ten o acento fonético na penúltima sílaba: ‘E formas *chás* en vez de esdrúxulas coma fosemos, por fósems’ LUS, 24.

chachear *v.t.* Erro por CACHEAR.

***chacho** (⇒RAPAZ) *s.m.* Emprégase como vocativo afectuoso cara a unha persoa coa que se ten confianza: ‘Mira, *chacho*. Éche o lío do demo. Us dicen que sí, outros que non. Ven cabo min’ CON, 134.

[**CHAGA**] *s.f. fig.* Dano ou infortunio: ‘hai que desbotalo caciquismo i o señoritismo, dúas *chagas* da nosa vida rural e vilega’ TER, 58.

CHAIRA *s.f.* **CHA**¹.

chaleque (⇒CHALECO) *s.m.* Peza de roupa, sen mangas, que cobre a parte superior do corpo ata a cintura e que normalmente se pon por enriba da camisa: ‘Unha gran cadea de ouro pasa d-un peto a outro do *chaleque*’ PAU, 9. Tm. **chileque**.

***chalet** (⇒CHALÉ) *s.m.* Vivenda unifamiliar de unha ou poucas plantas, con xardín: ‘Nun de aquiles *chalets* do bairro residencial vía a familia do Xusto. Frente por frente estaba o *chalet* de don Perfeuto’ DEC, 11.

***chalina** (⇒GRAVATA) *s.f.* Tira de tea, de distintas clases e cores, que se coloca como adorno arredor dos colares da camisa, caendo as puntas sobre o peito: ‘O chambergo era sempre negro. Usaba sempre *Chalina* inda ben grandíña’ HIS, 117.

CHAMA *s.f.* Masa gasosa de cor viva que se desprende dun corpo que arde: ‘Cando baixaron todos do velatorio, prendínlle lume ó augardente. Xa sabe que dá unha *chama* azul e marela, como din que é o lume do inferno, que atiza o Satanás’ CON, 72. Tm. **flama**, ***llama**.

CHAMADA *s.f.* Acción e efecto de chamar: ‘Os relós de parede resoaban no silencio noctébreo da casa, coma unha *chamada* de tempos idos’ LUS, 82.

CHAMAR *v.t.* **1.** Dar voces ou facer sinais para que alguén acuda ou atenda: ‘Sentín que me *chamaban* a berros dende o curro da casa de labor. Era o Fernando’ HIS, 25. **2.** Convocar, citar, comunicarlle a alguén que ten que ir a certo sitio ou presentarse nel: ‘*Chamámolos* a decrarar, ó home primeiro i á muller despóis’ TER, 276. **3.** Aplicar unha denominación, título ou cualificativo: ‘Ás ventanas *chámaselles* por eiquí “ventás; mais nautros sitidos, “xanela”, “fiestras”, “fenestras” TER, 69. **4.** Pór un nome ou un alcume: ‘E dis que tiña un sobriño, o Bieito, *chamado* o “Cacholán” de mal nome’ HIS, 182. **5.** Atraer [cara a unha parte ou punto]: ‘Unha serra que estaba de pé *chamou* á chispa. A chispa fíxolle bati-la testa contra da parede’ HIS, 152. **6.** Espertar do sono [a alguén]: ‘Mais tiña un defecto: o seu soño tan pesado (...) / Foi Pepe Troitiño que dirixíu a operación, en “complot” coa criada, a Margarida. / –Mañán nono *chames* hastra cinco minutos antes da hora da cras’ HIS, 88. **7.** Telefonar, establecer unha comunicación telefónica: ‘Dinque o *chamaron* por teléfono dende o mesmo Círculo...’ CON, 65. // *v.i.* **8.** Petar á porta ou tocar o timbre para que abran: ‘Paráronse diante da porta e *chamaron* petando coas cachavas na folla aberta (...) / A Rebola berrara dende drento: / –¿Quén *chama*?’ LUS, 47. // *v.p.* **9.** Ter un determinado nome: ‘Non sei por qué caracho algunha xente me chama “don Inda”. Eu non *me chamo* Indalecio’ CON, 99. **10.** Aplicarse unha denominación, título ou cualificativo: ‘Polo demáis, era un bon rapaz. Moi ledó e sinxelo, il mesmo *se chamaba* home do seu tempo’ LUS, 84. **11.** Convocárense mediante sinais ou berros os animais: ‘Os lobos seguían a *chamarse* us ós outros’ LUS, 42. **Chamada a loc.v.** destinada a, que ha de: ‘E a caixa do movemento contino. Está *chamada a* ter tanta sona histórica como a caixa de Pandora’ HIS, 118.

***chambergo** *s.m.* Sombreiro de copa máis ou menos acampanada e de ala ancha levantada por un lado e suxeitada cunha presilla, que adoitaba adornarse de plumas e cunha cinta que rodeaba a base da copa e caía por detrás: ‘Vestía elegante. En inverno, unha capa e unha bufanda. O *chambergo* era sempre negro. Usaba sempre *Chalina* inda ben grandíña’ HIS, 117.

CHAMBÓN *s.m.* Persoa que negocia en mobles usados e cousas antigas: ‘Sei que por un retrato que hai no salón roxo, un *chambón* de Madrid mandáballe ó conde catro mil pesos’ LUS, 141.

CHAMBRA *s.f.* Peza de vestir exterior, ancha e con mangas, que cobre a metade superior do corpo: ‘Refucíu a Estrela a manga esquerda da *chambra* i amosóume o brazo’ TER, 216.

CHAMIZO *s.m.* Anaco de pau queimado ou chamuscado: ‘O “suxeto” era mouro como un *chamizo*, cas guías dos bigotes pra riba, moi tesas’ HIS, 127.

*champán *s.m.* **CHAMPAÑA.**

CHAMPAÑA *s.m.* Viño branco ou rosado escumoso e con moitas burbullas, criado en cava, orixinario da rexión francesa de Champaña: ‘Xa o descubriremos ó remate da cea, cando bebámo-lo *champaña*’ CON, 34. Tm. ***champán.**

[**CHAMUSCADO**] *adx.m.* Queimados lixeira ou superficialmente: ‘Tiña na carteira catro billetes verdes, xuntos, un pouco *chamuscados* na beira, dun día que acendera unha vela e non tivera coidado’ CON, 87.

CHAN *s.m.* **1.** Superficie sobre a que se anda: ‘¡Paf! O cadro caíu no *chan*. Fun eu o que lle botóu a man e adepartóu os papeles de periódico’ CON, 34. **2.** Parte superficial da codia terrestre: ‘A neve, outramente, non callaba por habere moita lentor no *chan*’ CON, 119. **3.** Lugar onde se nace: ‘Tódolos homes sinten morriñas do *chao* matrio, cando viven afastados dil’ TER, 66. Tm. **chao, cháó.**

*chanchullo (⇒BOMBACHO) *s.m.* Pantalón ancho que leva os bordos inferiores recollidos ou axustados á perna: ‘Xa estaba de moda o sinsombreirismo e pantalón moi folgado, que lle chamaban *chanchullo*, que levabamos cuasemente tódolos estudantes’ CON, 37.

[***chanclo**] (⇒CHANCO) *s.m.* Calzado de goma que se coloca como protección por enriba de calquera outro: ‘Andresiño o Cabezudo ollóu prós seus *chanclos*, que mercara por tres pesetas no comercio da “Gran Bretaña”’ CON, 17.

CHANTADINA *adx.f.* De Chantada: ‘Gracias ás súas esculcas nos documentos somos hoxe sabedores de que o Gran Capitán, inda que se chamaba Gonzalo de Córdoba, era de oriundez *chantadina*’ CON, 57.

[**CHANTAR**] *v.t.* **1.** Cravar, fixar con insistencia: ‘Cando se foi a doncela, a Irene *chantóu* a ollada nos meus ollos’ CON, 121. **2.** Poñer, colocar firmemente: ‘Lobeiro *chantóume* as patas dianteiras nos ombros, con risco de me derrubar, e teimaba por lamberme a cara’ LUS, 119. // *v.i.* **3.** Cravar, meterse ou introducirse nun corpo unha cousa aguzada: ‘A bala atopouse tres anos despois, *chantada* no estante d-unha librería, antre dous libros’ DEC, 17. **4.** Estar nun sitio sen moverse: ‘Eiquí –decía– don Crisanto pásome as horas mortas *chantado* niste sillón’ TER, 265.

CHANTO *s.m.* Pedra grande de pouco grosor que se crava no chan para facer valados: ‘Tras daquil *chanto* cara o que ladraba o can, –díxennlles– ten que haber algo’ TER, 223.

CHANZA *s.f.* Broma ou burla enxeñosa: ‘A macabra *chanza* do Grilo’ HIS, 41.

chao / cháó *s.m.* **CHAN.**

CHAPACUÑA *s.f.* Represa no curso dun río de onde saen derivacións para os muíños e para os prados: ‘O sitio non pode sere máis fermoso. O cachón da iauga da *chapacuña* fai un grandismo estrondo’ CON, 87.

CHAPAR *v.t.* Estudar con empeño: ‘Trai tódolos libros i apuntes. Eiquí podes *chapalo* que queiras, hastra enodiala cultura’ TER, 30.

chapeo *s.m.* **CHAPEU.**

CHAPEU / chapéu *s.m.* Peza de vestir que cobre a cabeza, de textura máis ou menos ríxida, sen viseira pero, xeralmente, con á: ‘Apareceu no escenario vestido de gaúcho. Espolas, guitarra, *chapeu* e polainas’ HIS, 85. Tm. **chapeo**.

CHAQUETA *s.f.* Peza de roupa, exterior, aberta e abotoada por diante, con mangas, axustada ó corpo e que chega ata as cadeiras: ‘O home aquí levaba a *chaqueta* por riba dos hombros, sin meté-los brazos nas mangas’ CON, 88.

CHARLESTÓN *s.m.* Baile creado pola comunidade de orixe africana dos Estados Unidos, que tivo unha gran difusión en Europa nos anos vinte, de ritmo e movementos rápidos: ‘Subiu o pano e apareceu Valentina sin máis vestido que un bañador, acaneándose moito mentras seguía o compás dun *charleston*’ CON, 40.

CHARRETE *s.f.* Coche de cabalos, lixeiro, de dúas rodas e con dúas ou catro prazas: ‘Aquele mesma tarde o meu pai levome á nosa casa da vila na *charrette*’ HIS, 52.

[**charro**] (⇔SALMANTINO) *s.m.* Persoa natual ou habitante de Salamanca: ‘Tamén antre o castelán dos *charros* e dos manchegos hai moitisma difrencia’ TER, 71.

charuto *s.m.* **XARUTO.**

CHAS *interx.* **1.** Imita o ruído dun estalo: ‘¡Kikiriki!... Vinlle perfeutamente as catro patas... ¡Chas! A foto xa estaba feita. O galo voou pró patio...’ HIS, 159. **2.** Imita o ruído que produce unha labazada: ‘O noivo ceiboulle unha losqueada ó cabaleiro. ¡Chas!’ / –Pra que adeprendas...’ HIS, 178.

[**CHASCAR**] *v.i.* Producir [o lume ou algo que se queima] un ruído semellante ó dun estalo: ‘O pastor zugaba a pipa ateigada de furria. *Chascaba* a leña na lareira’ CON, 30.

CHASCO *s.m.* Decepción ou desilusión que se produce cando algo non sae como se esperaba: ‘E pensar que xa terán aberto o sobre dos recortes. Bon *chasco* que se levaron os dous piratas...¡Ja, ja, ja!...’ HIS, 143.

[***chasqueado**] (⇒DECEPCIONADO) *adx.m.* Frustrado ou desilusionado: ‘Se pensades que eu vou botar un discurso solene, vades quedar *chasqueados*’ CON, 57.

***chasquear** (⇒ESTALAR) *v.i.* Facer un estalo ou estalos, particularmente ó crebar: ‘Fai anos puxeron de moda us enredos pra *chasquear*. Dábanlle a ún unha libreta cun lápiz moi bonito. Cando se puña a escribir co il, o lápiz doblábase po-la metade. / Ou regalábanlle a

ún un libro. E cando se dispuña a abrillo pra lelo, estralaba un fulminante e queimábase medio libro' CON, 85.

chata (⇔TACHA) *s.f.* Defecto ou falta: 'Arrepara en que os seus cadros son sempre unha leución de pintura. Somentes lles poréi unha *chata*: que parez que os fai por parexas' CON, 31.

CHATO –**A** *adx.* **1.** Que ten o nariz aplanado ou pequeno: 'A Nisclona era unha muller outa, que andaba polos coarenta, *chata*, de ollos negros' LUS, 119. **2.** Máis curto ou máis baixo do normal: 'Non se conocera un home tan feo en vinte légoas á redonda. Ten *chato* e gordo o pescozo' CON, 93. // *s.m.* **3.** Vaso pequeno de viño servido nunha taberna ou nun bar: 'eu estaba léndo a esquela no único diario da cidade, sentado núnha mesa do Verruga ás doce da mañá, chiscando un *chato*' DEC, 16.

CHAVE *s.f.* **1.** Instrumento metálico, alongado e estreito, que introducido nun peito permite activar o mecanismo que o abre e o pecha: 'Baixa diante de min á tenda coa *chave* do caixón dos cartos e sin dar fala' CON, 78. **2.** [Nun instrumento musical de vento] aparello metálico que, movido polos dedos, abre ou cerra o paso do aire: 'O Inferno está de festa... Porque marreu o escribano', e moitos chintófanos cón moitas *chaves*, coma os que leva a banda dos bombeiros de Chaves...' PAU, 43.

CHAVEIRO *s.m.* Utensilio en forma de argola no que se levan as chaves ou outros útiles para abrir: 'Drento había un home. Tiña un revolver nunha mao, e na outra un *chaveiro* con ganzúas e coitelo' LUS, 53.

CHAVÍN *s.m.* Chave pequena e plana: 'Saqueí o *chavín* i abrín a porta do piso ondia tiña o meu cuarto' LUS, 64.

CHE *pron.pers.* Forma átona de segunda persoa que se emprega como complemento indirecto ou como pronome de solidariedade: '¿E qué *che* pasa? ¿Vaiche mal? ¿Queres unha copíña de augardente de herbas? Éche moi boa pra os males súpetos' LUS, 29.

CHEA *s.f.* Gran cantidade: 'pra faguelo andar, haille que arrimar unha *chea* de couces ó motor' TER, 37. **Ás cheas** *loc.adv.*, con abundancia: Estamos na metrópoli do xamón. Manturio forte i *ás cheas*' TER, 32.

CHECO *adx.m.* Da República Checa: 'Estaban a beilar Tristeza, de Chopin. Despois beilaron o valse O derradeiro laio de despedida, dun músico *checo*' CON, 27.

CHEGADA *s.f.* Acción e resultado de chegar: 'A *chegada*' TER, 41.

CHEGAR *v.i.* **1.** Completar a marcha ou a traxectoria cara a un lugar: '*Chegaría* a Hombreiro, inda que fora de noite voltaría pra Lugo pola carretera da Cruña. Si *chegaba* a Lugo ás tres da madrugada, a ninguén tiña que lle dar conta' HIS, 166. **2.** Aparecer, presentarse [nun lugar]: 'en chegando, o Ramilo sentiuse autoridade, e berróu, sin tan xiquer contestar ós saúdos dos que alí estaban: / Eiqué *chega* a Xusticia...' TER, 272. **3.** Ter lugar, producirse, suceder, vir [aquilo que se expresa]: 'E que lle veu a de morrere, e cando *chega* a de morrere non val ser meigo nin santo' PAU, 21. **4.** Durar ata unha época ou

tempo determinado: ‘Endexamáis me esquenceréi inda que viva máis que o meu abó José Manuel, que *chegou* ós centos seis anos’ CON, 26. **5.** Lograr, alcanzar, conseguir [un obxectivo ou meta]: ‘Si estudiara, *chegaría* a médico, pois outramente din que burro no é’ TER, 243. **6.** Obter, acadar [como resultado dunha acción ou dunha operación]: ‘E según contan, xa *chegaron* a un pauto co pai de Elena’ PAU, 21. **7.** [Seguido da preposición *a* e un infinitivo] alcanzar ou producirse a acción indicada polo infinitivo: ‘Se o deixamos e o arrouban, e *chégase* a saber que habia diñeiro eiquí, apoñeránnolo a nós’ TER, 229. **8.** Avanzar ata un determinado punto: ‘Si queres que todo quede antre nós, cóntame cómo fixeche aquela broma do velatorio. / Mais ó *chegar* eiquí hei decire que xa facía un mes que botaran frol as amendoeiras’ CON, 70. **9.** Ir ata un límite ou conseguir tocalo: ‘A calivera inda conservaba o cabelo, de muller, que lle *chegaba* ás costelas’ HIS, 19. **10.** Ascender á cantidade que se expresa: ‘Toda a comarca non *chega* ós sete mil habitantes’ LUS, 18. **11.** Abondar, ser suficiente: ‘Empezou a traballar. Ó cabo de dúas horas preguntoulle a don Juan: / E *chega*, xa, señor? / E iste díxolle: / Sigue traballando, Ramón, hastra que che mande parar’ LUS, 144. // *v.p.* **12.** Acercarse, ir [a un lugar]: ‘Cando non me doi moito, *chégome* hastra o prado ou hastra a chousa e falo co pastor, fumando un pito’ TER, 265. **Chegar ás maos** → MAN. Tm. **chegare**.

chegare *v.i.* **CHEGAR.**

[**CHEIRAR**] *v.t.* **1. fig.** Aduviñar ou sospeitar: ‘Igoalmente se dixo que iba en percura dos cartos, que os *cheiraba* de lonxe. Fillá única e con gran capital’ CON, 53. // *v.i.* **2.** Despedir cheiro: ‘Síntese verrar ós que fuxen: “¡*Cheira* a xofre!... ¡*Cheira* a xofre!...”’ PAU, 63.

CHEIRO *s.m.* Sensación que se percibe polo olfacto: ‘Tróugome unha ventallada o doce *cheiro* dos sabugueiros da congostra’ TER, 264.

CHEMINEA *s.f.* **1.** Instalación que se abre na parede interior dunha casa para recoller o fume da cociña e botalo ó exterior a través dun conduto que sobresaí do tellado: ‘queiméi xofre, moito xofre. O fume iba cara a *cheminea* e despois envolvía a casa’ PAU, 66. **2.** Conduto exterior desa instalación por onde sae o fume: ‘Fumegaban tódalas *chemineas* da aldea’ TER, 198. **3.** Espazo acondicionado nun cuarto para acender lume e provisto dunha saída de fume: ‘Fun buscá-la Liberata á cociña pra que me servise o desaúno. Xa estaba acesa a *cheminea* do coarto de estar’ CON, 121. Tm. ***chimenea**.

CHEO –*A* *adx.* **1.** Que ten a súa capacidade ocupada, por completo ou en gran medida: ‘Ramón pousou na mesa unha cuncha *chea* de augardente ardendo’ LUS, 109. **2.** Que ten moito [de algo]: ‘E non hei de querer, señor cura –dixen *cheo* de degaro’ LUS, 138. **3.** Farto, canso de facer ou de aguantar: ‘Ai, don Gasparo, que estamos *cheas* de sufrir...’ TER, 342. **4.** [Aplicado a lúa] que se ve con todo o seu círculo iluminado: ‘Abrín as contras da ventá pra que entrase o luar. Era a lúa *chea* de maio’ HIS, 104. Tm. **encheito**.

CHEQUE *s.m.* Documento polo que o titular dunha conta bancaria dá unha orde de pagamento con cargo ós seus depósitos: ‘Cando eu fun cobrar a un Banco de Sarria un *cheque* de cen mil réas, estaba na porta aquel suxeto, parolando cun individuo pequenote e medio xorobeta’ HIS, 127.

CHICA *s.f.* Moeda de cinco céntimos de peseta. **Non cobrar unha chica** *loc.v.*, non cobrar nada: ‘I estamos en deuda con vostede... Tantas visitas, e *non cobrar unha chica...*’ TER, 266.

***chicle** ($\Rightarrow$ GOMA DE MASCAR) *s.m.* Pasta de goma branda, aromatizada e doce, que como lambetada se leva na boca masticándoa e que non se consome: ‘Chocóume moito que tódolos soldados formados estiveran remoendo *chicle* e cuspiendo’ TER, 324.

[**CHICO**] *s.m.* Antiga moeda de cinco ou de dez céntimos de peseta: ‘Unha vez, cando o tiña sacado, caíulle da conca do ollo do monóculo, que era o dereito, unha boliña de vidro coma a das gaseosas que custan tres *chicos*, que chaman “boliches” CON , 115.

chiculate ($\Leftrightarrow$ CHOCOLATE) *s.m.* **1.** Pasta alimenticia feita a base de cacao e azucre moídos e outros ingredientes: ‘Queixos, botellas de coñac, latas de conserva, café azucre, *chiculate*. Viño, había na torre’ LUS, 25. **2.** Bebida, xeralmente espesa, que se fai con esta pasta cocida en auga ou en leite: ‘Hastra *chiculate* lle dá ó almorzo, o mesmo que a un crego’ TER, 283.

***chiflado** *s.m.* **TOLO.**

chigre *s.m.* **TABERNA.**

[**chilar**] *v.i.* **CHIRLAR.**

chileque *s.m.* **chaleque.**

***chimenea** *s.f.* **CHEMINEA.**

CHIMPANCÉ *s.m.* Mamífero antropomorfo africano, da orde dos primates e da familia dos pónxidos (*Pan troglodytes*), de cabeza grande, nariz esmagada, corpo roubusto cuberto de pelo pardo anegrazado, mans e pés prénsiles, de costumes arborícolas e dotado de grande intelixencia: ‘Eu estiven moitas veces no parque zoolóxico da Habana. Traballaba eu no parque do Vedado. ¿E vostede sentirían falar dil? Tiñan alí un mono dises que lle chaman *chimpancé*, que tiña a mesma cara do meu capataz’ CON, 131.

[**CHIMPAR**] *v.t.* Botar abaixo: ‘Eu conto hastra trinta. Se ó rematare non baixas, *chímpote* dun tiro’ LUS, 76.

CHIN Son onomatopeico que imita o son que produce un corpo metálico ó rozar con outro ou ó rozar ou tocar unha superficie: ‘Mais sentín un ruidiño na terraza, coma dos zapatos que tivesen proteutores de ferro, como os zapatós dos cazadores. *Chin-chin-chin*. O primeiro que penséi é que un ladrón andaba pola terraza’ CON, 68.

***chinero** ($\Rightarrow$ CHINEIRO) *s.m.* Armario para gardar a louza e demais útiles que se usan no servizo da mesa: ‘Levóume don Ramón a un coarto pequeno onde había unha camilla pra braseiro, us sillós i un *chinero*’ TER, 140.

***chino** –a (⇒CHINÉS –A) *adx.f.* **1.** [Aplicado a tinta] que se obtén basicamente de negro de fume, ó que se lle engade alcanfor, auga e outros produtos, e que se emprega fundamentalmente para debuxar: ‘Enriba da mesa do meu estudo deixaba sempre os cartós de dibuxar e mais os tinteiros de *tinta china*’ HIS, 158. // *s.m.* **2.** Persoa natural ou habitante da China: ‘A lus da bombilla batía na cara do Currecurre, de ollos pequerrechiños e bigotes caídos, coma os dos *chinos*’ CON, 19.

CHINTÓFANO *s.m.* Aparello [emprégase para designar un obxecto cando non se recorda ou non se quere citar o nome]: ‘e moitos tocaban *chintófanos* con moitas chaves, como os que leva a banda dos bombeiros de Chaves’ PAU, 43.

CHIRLAR *v.i.* **1.** Piaren os paxaros: ‘Asubiaban as cochorras no xardín; *chirlaban* as anduriñas no aleiro do tellado’ LUS, 92. **2.** Dar berros: ‘Sempre se lle escapaba a alguén un tiro, i as mulleres *chilaban*, coidando que houbera unha desgracia’ TER, 137. **3. fig.** Falar, protestar ou queixarse: ‘Respetade a miña autoridade, galafates, ou fareivos saber a todos quén é o pedáneo de Canedo. Eiquí, non hai guapo que *chirle* estando eu diante’ TER, 210. **4.** Rinchar, facer ruído continuo: ‘*Chirlar*. Chirriar’ LUS, 164. Tm. **chilar**, ***chirriar**.

***chirriar** *v.i.* **CHIRLAR.**

[**CHISCAR**] *v.t.* **1.** Cerrar e abrir rapidamente un ollo, deixando o outro aberto, para facer un sinal ou aceno: ‘E gardou no sobre o resto dos cartos e volveu a mete-lo sobre no peto de dentro da chaqueta, que por certo era de pana e noviña, como saída do trinque, ó mesmo tempo que lle *chiscaba* o ollo ó Miro de Candas’ HIS, 142. **2.** Beber, tomar [unha bebida]: ‘eu estaba léndo a esqela no único diario da cidade, sentado nunha mesa do Verruga ás doce da mañá, *chiscando* un chato’ DEC, 16. Tm. **CHUSCAR.**

CHISCO *s.m.* **1.** Porción pequena [dun líquido que se bebe]: Tes eiquí queixo e xamón... Inda quedou un *chisco* na bota.’ TER, 255. **2.** Vaso de viño: ‘Talmente como aquela noite en que o ilustre xuriconsulto señor Lamas me noticiou do sucedido no bar Calvo, namentras botabamos un *chisco*’ CON, 31.

CHISPA *s.f.* **1.** Raio, descarga eléctrica da treboada: ‘Mais non morreu abrasado propiamente pola centella, como vostede di. Unha serra que estaba de pé chamou á *chispa*. A *chispa* fíxolle bati-la testa contra da parede. Polo golpe saíronlle os miolos fora, dispensando’ HIS, 152. **2.** Partícula acesa que resulta do rozamento de dous corpos: ‘O conferenciante batíu as maus unha contra outra e arrincou *chispas*’ CON, 116. **Coma unha chispa** *loc.adv.* 1) moi rápido [emprégase en construcións de sentido comparativo para ponderar a rapidez]: ‘Miréi a hora: eran as oito. Botéime do leito *coma unha chispa*’ TER, 312; 2) moi ou moito [emprégase en sentido comparativo par indicar a intensidade do que expresa o adxectivo]: ‘E ista filla era a Sabela, cecáis chamada asina, a Faísca, por ser viva *coma unha chispa*’ TER, 270. **De chispa** *loc.adx.* [aplicado a escopeta] aquela cuxo fundamento estaba na acción dunha chispa producida polo choque do pedernal cunha peza de ferro, sobre o cebo convenientemente preparado: ‘trabucos, pistolas, escopetas *de chispa*, etc.’ TER, 131.

CHISQUEIRO *s.m.* Utensilio que serve para producir unha pequena chama ó provocar cunha chispa a ignición dun produto inflamable contido nun pequeno depósito: ‘Pois cando veu a

miña sobriña de Nova York regalóume un *chisqueiro*, decindo que me daría moita sorte. / O *chisqueiro* era igualiño a unha pistola do sete e medio. Cada vez que se alcendía estralaba un fulminante que soaba o mesmo, mesmiño que un tiro' CON, 85. **Chisqueiro de roda** *loc.s.*, utensilio para producir lume, que contén unha mecha e unha pequena roda dentada que, ó xirar, roza sobre unha pedra que produce chispa: 'Mira que *chisqueiro*... / E insinóulle un *chisqueiro de roda* con media vara de mecha / (...) O rapaz, ollando pró *chisqueiro*, dixo: / O *mecheiro*, primeiro. Unha por outra. Contaréicho todo. O Xesús diulle o *mecheiro*' TER, 113. Tm. ***mecheiro**.

CHIST *interx.* Emprégase para impór silencio: 'A voz do Rouco / ¡Chist!... ¡Que calen todos!' PAU, 55.

[**CHISTAR**] *v.i.* Dicir algo: 'O señor xuez arre que arre que había que lle faguer a autopsia ó cadáver, e que si algúen *chistaba*, mandaríao prender' TER, 158.

CHISTE *s.m.* Dito agudo, ocurrente e gracioso que provoca risa: 'Din que procede dun humorista de Lugo, que escribiu unha fórmula pra facer *chistes*. O *chiste* é o humorismo puramente mecánico' CON, 49.

*chisteira *s.f.* **CHISTERA**.

CHISTERA *s.f.* Sombreiro de copa alta e cilíndrica [que se emprega en cerimoniais e solemnidades]: 'Irían de etiqueta, con *chistera*' CON, 55. Tm. ***chisteira**.

CHO Encontro do pronome persoal *che*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal *o*, obxecto directo masculino: '¿Non quixeches dare o cabuxiño?... ¡Pois hancha de comelo os lobos!' LUS, 128.

[**choa**] (⇔CHOIA) *s.f.* Ave semellante ó corvo pero máis pequena (*Pyrrhocorax graculus*), con pluma completamente negra e brillo metálico no pescozo e no dorso; o peteiro está algo encorvado na mandíbula superior e as ás, pregadas, non chegan á punta do rabo: 'Chámase a Cova das *Choas* porque alí veñen a recollerse as *choas*, polas anoitecidas, en bandos de centos e centos' TER, 213.

CHOCA *s.f.* **CHOCALLO**.

CHOCALLO *s.m.* Pequena campá que colga do corpo dalgúns animais para avisar da súa presenza: 'Levan *chocallos* as vacas e bois pra que non se perdan na néboa' LUS, 20. Tm. **CHOCA**.

CHOCANTE *adx.* Que causa sorpresa ou extrañeza: 'Pois o mais *chocante* —dixo o Farruquiño— é que din que está eiquí de volta das Américas, o Raúle, o seu afillado. Seica o viron en San Clodio trasantonte' HIS, 18.

[**CHOCAR**¹] *v.t.* Manter o ovo a ave a temperatura conveniente para que se produza a súa incubación: 'E il viría ó galiñeiro calquer paxaro raro poñer alí o seu ovo pra que o *chocara* unha pita?' TER, 123.

CHOCAR² *v.t.* **1.** Dar a man como saúdo ou para mostrar acordo: ‘Don Elias de Andia ripou o guante da súa man dereita pra me *chocar* a miña’ HIS, 121. // *v.i.* **2.** Resultar estraño ou sorprendente: ‘O que máis me *chocou* foi que ninguén se rira. Por iso non me estrevín eu’ CON, 115.

CHOFER *s.m.* Condutor dun vehículo: ‘Ten coidado, rapaz que ahí ven un camión. / Mingos dirixíuse ó *chofer* e beroulle: / –Xa podías ter más coidado, besta brava, e tocar a bocina...’ HIS, 135.

CHOIO *s.m.* **1.** Asunto, cuestión de que se trata: ‘E non lle vaías con prosmeiradas a don Pedro, que ti es medio fato. Dille o *choio* tal como é, i en paz’ TER, 278. **2.** Asunto ou negocio do que se saca moito proveito: ‘Tanto o notario como eu decíamos que non había negocio coma o de mercar vigas de nogueira e castaño e logo revendelas. Que se gañaba moito, que se facía un bon *choio*’ CON, 125.

CHOIVA *s.f.* Precipitación en forma de gotas de auga caídas das nubes, proveniente da condensación do vapor de auga existente na atmosfera: ‘Descargou a *choiva* con carraxe. ¿Qué lle importaba a *choiva*?’ LUS, 36. Tm. **CHUVIA**.

CHOLA *s.f.* **1.** Cabeza [dunha persoa]: ‘Tiña o cello mesto e xa lle branquexaba. E tamén o pelo da *chola*, que xa era ben pouco’ HIS, 16. **2.** Mente, pensamento: ‘¿Qué lle diría?... O primeiro que se me viñese á *chola*’ TER, 334. **Mal da chola** *loc.adx.*, louco: ‘Estaba casado, tiña unha filla de sete e vivía ca nai e ca sogra. Decían dil que estaba moi *mal da chola*’ TER, 341.

chopín *s.m.* Erro por **CHOUPÍN**.

choplo *s.m.* **CHOPO**.

[**CHOPO**] *s.m.* Árbore da familia das salináceas (*Populus nigra*) de grande altura, flexible e de copa ancha, de cortiza agrisada e madeira branca moi resistente á auga, follas caducas anchas e con grandes pecíolos, flores en amento e froito en acio: ‘A min sempre me gostou mirar cómo chove, e funme á porta a mirar prá paisaxe. Xa se puñan marelas as pontas das pólas dos *chopos*’ HIS, 14. Tm. **choplo**.

CHORAR *v.i.* **1.** Verter bágoas: ‘E botéime a *chorar*. *Choraba* coma un neno cando a nai o tunde’ TER, 312. **2. fig.** Manifestar tristeza: ‘Naquila cántiga *choraba* toda a paisaxe, co seu ceo grisento, coa súa terra moura, coa infinda tristura da neboenta lonxania...’ LUS, 23. Tm. **chorare**.

chorare *v.i.* **CHORAR**.

CHORÓN *s.m.* Árbore da familia das salicáceas (*Salix babylonica*) de ramas moi longas, flexibles e colgantes e follas moi estreitas e finamente dentadas: ‘Ista é a sepultura dun tío meu, irmao da miña nai (...). Xa podías buscar outro sitio / Escollín iste por estar debaixo do *chorón*, e non verse a lus dende fora. Teu tío non nos oirá...’ TER, 253.

CHORREAR *v.i.* Botar auga a chorros: ‘Arreitar. (...). *Chorrear*’ LUS, 163.

CHOUPÍN *s.m.* Cogomelo comestible (*Macrolepiota procera*) inicialmente ovoide, despois redondo e finalmente estendido coma un paraugas cuberto de escamas, de carne branca ou rosada: ‘Doña Violante faleceu us meses depóis. Ó parecer, logo de cear *choupís* i andras con perdiz. Díxose que antre o *choupís* iban setas venenosas’ LUS, 156.

CHOURIZO *s.m.* Embutido elaborado con carne de porco adobada con sal e pemento e curado ó fume: ‘O tolo vaise a lacena e saca pan, un *chourizo* i-unha xarra de viño’ PAU, 64.

CHOUSA *s.f.* Leira, prado ou porción de monte pechado: ‘Trouxo dous mil pesos aforrados de Cuba, e cando se acabaron tivo que vender unha cortiña e unha *chousa*’ HIS, 140.

CHOVER *v.i.* **1.** Caer auga das nubes en forma de gotas: ‘Lostregaba e tronaba. E logo *chovía* amodiño’ HIS, 158. **2.** Vir, caer sobre alguén en abundancia: ‘Ganarían moito máis, qui é do que se trataba. Os dous vían *chover* onzas do ceo’ LUS, 97. **A todo chover** *loc.adv.*, intensamente: ‘Chovía *a todo chover*’ TER, 297. **Chover a Dios dar máis auga→DIOS.**

[**CHUCHAR**] *v.i.* Sacar ou traer coa lingua e os beizos o zume ou a substancia [dun alimento]: ‘Comede e *chuchade*, qui é cousa rica’ TER, 118. Tm. **CHUPAR.**

CHUFAR *v.t.* Ponderar as boas calidades: ‘Abofé que é moi gracioso [o viño]... E non é por *chufarcho*’ PAU, 52.

CHUFONA *s.f.* Persoa que gaba algo ou se gaba excesivamente [úsase interxectivamente como insulto]: ‘A Nisclona / Agarde. Non teño maos pra servir a tanta xente. / Un xateiro / ¡*Chufona!*’ PAU, 40.

CHULO *s.m.* Home que explota a unha muller e vive á custa dela: ‘[A Rebola] Sempre se buscaba un querido ou *chulo* antre os criados, e sempre arroubaba xamón ou queixo pra lle dar ó seu galán’ LUS, 45.

CHUMBAZO *s.m.* Disparo feito empregando o chumbo ou bala como proxectil: ‘Saíu o Chumbito co seu chintófano pola ventá, e dun *chumbazo* ripoulle o chapeo da testa e logo volveulle aplica-lo soplete’ HIS, 77.

[**CHUMBEIRA**] *s.f.* Planta cactácea (*Opuntia vulgaris*) con talos carnosos en forma de pas con espiñas, flores grandes asentadas nos bordos dos talos con pétalos encarnados ou amarelos, que dá como froito o figo chumbo: ‘Millor che fora, disgraciado, seguir andando entre as *chumbeiras*, cheo de piollos e comendo figos chumbos’ HIS, 77.

CHUMBO¹ *s.m.* **1.** Elemento químico metálico, brando e pesado, de cor gris azulada, dúctil e maleable, que se oxida doadamente co aire e que produce sales velenosos: ‘Na mesma casa da Veiga había as dúas pistolas coas correspondentes balas, que eran de *chumbo*’ CON, 55. **2.** Bala [dunha arma de fogo]: ‘Que sempre levaba o meu Colt cargado con seis *chumbos*...’ HIS, 73. Tm. ***plomo.**

[**CHUMBO**²] *adx.m.* Propio da chumbeira. **Figo chumbo** *loc.s.*, froito da chumbeira, de forma elipsoidal, verde-amarelo, espiñento e de polpa comestible, alaranxada, doce e chea de sementes brancas e miúdas: ‘Millor che fora, disgraciado, seguir andando entre as chumbeiras, cheo de piollos e comendo *figos chumbos*’ HIS, 77.

CHUPAR *v.t.* **CHUCHAR.**

[**CHUSCADA**] *s.f.* Dito ou feito gracioso: ‘Era moi ledo de seu e as súas bromas e *chuscadas* tiñan gran sona en dúas leguas á redonda’ LUS, 120.

[**CHUSCAR**] *v.t.* **CHISCAR.**

chusco (⇔**CHOSCO**) *s.m.* Persoa á que lle falta a vista dun ollo: ‘Agora mesmo chegan tódalas señoras de Proteución de animás de Lugo, presididas po-la súa presidenta, que é a viúda dun abogado de moita sona. / E logo dixo un *chusco*: / –Pois si se van adicar a protexer ós animais, tiñan dabondo que facer en Lugo’ CON, 82.

CHUVIA *s.f.* **CHOIVA.**

CHUVIÑAR *v.i.* Caer unha chuvia moi miúda e de pouca intensidade e cantidade: ‘Barbañar. *Chuviñar*, chover miudiño’ LUS, 163.

CHUVIÑOSA *adx.f.* **CHUVIOSA.**

CHUVIOSO -A *adx.* Abundante en choiva: ‘Era unha noite *chuviosa* do outono, en Lugo’ HIS, 149. Tm. **CHUVIÑOSA.**

ciar (⇔**CEAR**) *v.i.* Retroceder, ir cara a atrás: ‘Pra atopar outro tempo tan revolucionario, hai que *ciar* deica a Renacencia’ TER, 62.

***cibdade** *s.f.* **CIDADE.**

cicáis *adv.* **QUIZABES.**

CICHÓN *s.m.* **1.** Especie de xiringa feita cun pau oco para cichar auga a presión: ‘eu andaba a enredar ca vexiga dun porco atada a unha fía i a fía a un pau... Ehí a tes acarón do *cichón* de sabugueiro...’ TER, 114. **2.** Masa que sae dun orificio de maneira continuada: ‘dunha casoupa lonxana saía un *cichón* de fume branquismo’ TER, 260. **3. fig.** Persoa que anda con contos e murmuracións [emprégase como vocativo]: ‘Si te rachas, *cichón*, non me volvas dar fala en toda a vida’ TER, 251.

[**CICLO**] *s.m.* Conxunto de actos de carácter cultural, relacionados entre si, que se celebran nun período de tempo determinado: ‘orgaizárase unha Asociación de Estudiantes que promovera *ciclos* de conferencias e xeirás’ CON, 40.

CIDADE *s.f.* **1.** Poboación importante polo seu tamaño e pola súa categoría administrativa e con habitantes que desenvolven a súa actividade primordialmente dentro dela e non no campo: ‘Asoméime á ventá... Non se vía alma na rúa, que xa era dos arrabaldos da

cidade’ CON, 63. **2.** Poboación non rural [en xeral, por oposición a campo]: ‘A min sempre me gostou dar unha volta pola fermosa *cidade* de Ribadeo. O de fermoso, fermosa, vai máis ben pola paisaxe da ría. Góstame o apouso con que falan os habitantes da vila ou *cidade*’ HIS, 173. Tm.***cibdade**.

cidrón (⇔LIMÓN) *s.m.* Froito do limoeiro, de cor amarela, forma ovada e sabor acedo: ‘Antre a area, voaban milleiros de follas de pradairos e tilos... Había unha lus coma de *cidrón* ou ema de ovo’ TER, 170.

CIENCIA *s.f.* **1.** Conxunto de coñecementos obtidos mediante a observación e o razoamento, sistematicamente estruturados e dos que se deducen principios e leis xerais: ‘O progreso... A técnica, filla da *cencia*; a *cencia*, filla da razón... / O Fidalgo.– Pois agora está de moda renegar do progreso, da técnica, da *cencia* e da razón...’ TER, 59 **2.** Cada parte concreta deses coñecementos sistematizados e considerados como un campo de investigación ou obxecto de estudo: ‘Por aquela tempada do ano 193... lía eu moitos libros de Metapsíquica *ciencia* que dempois se chamou Parapsicoloxía’ HIS, 111. // *s.f.pl.* **3.** [Por oposición a letras] estudos que comprenden as matemáticas, a física, a química e as ciencias naturais: ‘Asistía as crases de *Cencias* e tamén as de Letras na Universidade; máis non estaba matriculado’ HIS, 117. **De cencia** (⇔de ciencia) *loc.adx.*, [aplicado a home] que posúe coñecementos especiais dunha ciencia: ‘A volta dos anos, a cencia, a cencia, nin máis nin menos, esculcará iste problema. / ¿E tí, *home de cencia*, falas en serio?’ TER, 74. Tm. **cencia**.

CIENTÍFICO –**A** *adx.* **1.** Relativo á ciencia: ‘A biblioteca dun médico culto, con máis preocupacións que as *científicas*’ TER, 32. // *s.m.* **2.** Persoa que se dedica a algunha ciencia: ‘Seica un *científico* inglés puido fotografiar unha boda que houbo nunha eirexa, ó cabo de vintecinco anos da cerimonia...’ TER, 80. Tm. **científica**.

[**cifar**] (⇔CIFRAR) *v.i.* Producir ruído xordo e continuo: ‘A voz de Arxemiro parecía que viña de moi lonxe. Eu non sabía que faguer. *Cifábame* a testa’ LUS, 59.

[**CIFRA**] *s.f.* Signo gráfico que representa un número: ‘Nun coaderno de contas, todo emborranchado, hai moitas *cifras* de miles de réas’ TER, 186.

CIGARRO *s.m.* **1.** Cilindro de tabaco picado e envolto en papel para fumar: ‘O Tumbaron escoitaba sen perder fala. De pouco a pouco acendía un *cigarro*’ LUS, 30. **2.** Puro, rolo de follas de tabaco prensadas que forman unha masa compacta que se fuma: ‘Era unha caixa de *cigarros* habanos de marca “Partagás” (...) decatéime de que pesaba moito pra ser unha caixa de puros’ TER, 327.

CIMA *s.f.* **CIMO**.

***cimeira** (⇒SUPERIOR) *adx.f.* Que está na parte superior e finaliza ou remata polo alto algunha cousa elevada: ‘Nas beiras do adrio, hai dúas torres arredadas da eirexa, cas paredes cheas de hedra. Vese que en tempos antigos eran moito máis altas, e que se caíra a parte *cimeira*, ou lles foran rebaixando’ TER, 49.

cimenterio *s.m.* **cimiterio**.

cimiterio *s.m.* (⇔CEMITERIO) *s.m.* Lugar disposto para enterrar os mortos: ‘Un home pasóu. Era un difunto que viña do *cimiterio*’ LUS, 65. Tm. ***cementerio, cimiterio**.

CIMO *s.m.* Parte máis alta: ‘Subíuse don Gumersindo ó *cimo* da escaleira e baixóu apresá’ TER, 275. Tm. **CIMA**.

[**CINAMONO**] *s.m.* Arbusto da familia das oleáceas (*Syringa vulgaris*), de tres a catro metros de altura, follas ovadas, flores pequenas olorosas, de cor morada clara característica, rosadas ou brancas, agrupadas en inflorescencias paniculares, e froito capsular: ‘Había nil roseiras, glicinas, *cinamonos*, que embebedaban co seu doce cheiro’ LUS, 132.

CINCEIRO *s.m.* Recipiente no que se depositan a cinza e os restos dos cigarros: ‘Os *cinceiros* estaban ateigados de colillas de xarutos’ TER, 68.

[**CINCENTO**] *adx.m.* Que ten a cor da cinza: ‘Pola outra banda do val, enriba dos montes *cincentos*, amosaba o arco da vella’ LUS, 92.

CINCHA *s.f.* Correa ou corda que pasa por baixo da barriga das bestas para asegurar a albarda ou a sela: ‘e desaparecéume a dor, que era coma unha *cincha*, cinguida ós riles’ TER, 300.

CINCO *num.* **1.** Catro máis un: ‘Todos nós nos erguimos coa copa de champán na mao. ¿Egua ou cabalo? *Cinco*, que egua; outros tantos, que cabalo...’ CON, 34. // *s.m.* **2.** Número da serie natual que segue o catro: ‘Contas ca mente hastra *cinco*. Chuscas o ollo esquerdo... E xa verás qué ben te trata’ HIS, 91. // *s.f.pl.* **3.** Quinta hora despois do mediodía ou da media noite: ‘Aquil mesmo día, ás *cinco* da tarde collemos pra Betote’ TER, 271. **Cinco centos** (⇔CINCOCENTOS) *num.*, catrocentos noventa e nove máis un: ‘Collíanse máis de *cinco centos* ferrados de centeo’ LUS, 15.

cincoenta *num.* **CINCIENTA**.

CINCIENTA *num.* **1.** Corenta e nove máis un: ‘Chámanlle a Rosinda, e xa pasará hoxe dos *cincuenta* anos’ TER, 286. **2.** Qincuaxésimo, que nunha serie ocupa o lugar inmediatamente despois do corenta e nove: ‘Na mesma casa da Veiga había as dúas pistolas coas correspondentes balas, que eran de chumbo. Unhas pistolas francesas do ano *cincoenta* do pasado sigro’ CON, 55. Tm. **cincoenta**.

CINCIENTENA *s.f.* Idade comprendida ente os cincuenta e os sesenta anos: ‘Moitos franceses que andiveran no oitocentos pola *cincuentena* pensarían que chegara o caos’ TER, 63.

CINE *s.m.* **1.** Procedemento ou técnica que permite rexistrar e proxectar imaxes animadas: ‘Ouviron voces drento. Bueno. Era cousa de teatro ou de *cine*...’ LUS, 103. **2.** Local preparado para proxectar esas imaxes: ‘Querte arredar das tascas, os cafés e dos *cines*’ TER, 30. **3.** Películas cinematográficas: ‘Xa sabedes que os americanos, os do Norde, son moi amigos de xogos e dados ás bromas e bulras, como ben se ademostra no seu *cine*’

CON, 85. **De cine** *loc.adx.*, estupendo ou marabilloso: ‘O cear ben é unha groria, inda que seña no camposanto. É cousa *de cine...*’ TER, 252.

CINGUIDEIRO *s.m.* Peza de roupa que se utiliza para protexer a parte dianteira do corpo en determinados labores que poden ocasionar manchas: ‘[polo Caurel] Os nenos chámanse ninos, os mandiles *cinguideiros*’ LUS, 24.

CINGUIR *v.t.* **1.** Rodear, estar ó redor: ‘Don Fabulón presentárase na tasca cunha coroa de loureiro *cinguíndolle* a testa, coma se mesmamente fose un deus ou heroi’ HIS, 181. **2.** Dar, pegar [un golpe]: ‘Eu vinlle xogala cacha contra tres mozos xuntos... E veña de *cinguirllas* palicadas, e tundilos a todos tres’ TER, 91. // *v.p.* ***3.** [Indebidamente con uso pronominal] poñer suxeito á cintura: ‘Saíu de alí o sarxento despóis de coadrarse, *cinguirse* o sabre e poñerse o casco’ LUS, 159. Tm. **cenguir**.

CINTA *s.f.* **1.** Tira de tea longa e estreita que serve para atar, cinguir ou adornar: ‘Cobría a súa testa un pequeno chapeo atado por debaixo cunha *cinta*’. **2.** *p.ext.* Tira, semellante á de tea, feita doutro material: ‘Din que trouguera un cofre con *cintas* de ferro que gardaba moitas moedas de ouro hespañolas e francesas’ TER, 183. **3.** Filme, película de cine: ‘O capitán médico levóuno candia él ó cine. A *cinta* era sonora, dos irmaos Marx. Traballaba un de mariñeiro e facía rir moito ó público’ HIS, 135. **En cinta** ($\Leftrightarrow$ encinta) *loc.adx.*, preñada: ‘E tamén se dixo que ila estaba *en cinta*’ LUS, 156.

CINTO *s.m.* **1.** Banda de coiro, tea, ou outro material flexible que se emprega para cinguir a roupa á cintura ou como adorno: ‘Vestían abrigos de coiro con *cinturón* e levaban os chapeus moi metidos na testa’ TER, 333. **2.** Dispositivo que se suxeita arredor da cintura: ‘pousei a escopeta, a carabela, o *cinto* dos cartuchos e toda a caza no chao’ TER, 218. Tm. ***cinturón**.

CINTURA *s.f.* Parte máis estreita do corpo humano, por enriba das cadeiras: ‘O cabaleiro colléuna pola *cintura* [a doña Violante] e levóuna ó escano’ LUS, 155. **Meter en cintura** *loc.v.*, dominar ou someter a unha conduta que se considera correcta [a alguén]: ‘A ver o que di o abogado, e si podemos *meter en cintura* a ise pillastre’ TER, 278.

*cinturón *s.m.* **CINTO**.

CINZA *s.f.* **1.** Po de cor gris clara que queda como resto dunha combustión: ‘Fumei pipada tras pipada, hastra deixar cheo de *cinza* o platillo que me servía de cinceiro’ HIS, 158. // *pl.* **2.** Restos dunha persoa morta: ‘A ver, Lorán –continuou a tía– si podes recoller as *cinzas* de meu pai, que están na sepultura do currunch, pra levalas ó nicho novo’ LUS, 118. Tm. **sinsa**.

[***ciño**] *s.m.* **CISNE**.

CIRCO *s.m.* Recinto con bancadas ó redor dunha pista circular destinada á exhibición de espectáculos diversos: ‘Aseguraba que o conferenciante chegaba naquíl mesmo intre de xentar cas do Lúculo lampreas cebadas con carne dos corpos dos gladiadores que morreran no *circo*’ CON, 114.

CIRCULACIÓN *s.f.* **1.** Feito de utilizarse [unha moeda]: ‘Acordéime que levaba un peso de prata, xa fora de *circulación*, no peto do chileque. E dinllo’ CON, 26. **2.** Movemento ou difusión: ‘E puxen un anuncio no periódico de máis *circulación* da capital, co dibuxo dun alcipreste ó pé dun nicho’ HIS, 74.

[**CIRCUNSTANCIA**] *s.f.* Feito ou situación que acompaña a persoa, cousa ou momento de que se trata. **De circunstancias** *loc.adx.*, [aplicado a cara] de expresión seria, afectadamente adecuada a unha situación: ‘Pois ben, alí estaban xa, agardándome, o Patricio e mái-la Irene. E con *cara de circunstancias*’ CON, 121.

cirimonía (⇒CERIMONIA) *s.f.* **1.** Acto celebrado con solemnidade e axustado a certas normas ou costumes: ‘Seica un científico ingrés puido fotografar unha boda que houbo nunha eirexa, ó cabo de vintecinco anos da *ceremonia*’ TER, 80. **2.** Maneira de tratar alguén con cortesía e consideración [especialmente se é esaxerada e responde a certas convencións]: ‘O Venancio estivo inda un bon ratiño falando co cabaleiro da carteira. Despedíronse con moita *cirimonía*’ CON, 98. Tm. ***ceremonia**.

[**CIRIO**] *s.m.* Peza de cera, xeralmente cilíndrica, cunha mecha no interior que se emprega para alumar: ‘Mais a nai díxolle o fillo que primeiro o quixera ver morto antes, antre catro *cirios*, que velo casado ca Engracia’ HIS, 31. Tm. ***vela**.

[**CIROLA**] *s.f.* Froito drupáceo da ciroleira, doce e con moito zume, de forma e cor variadas segundo as especies: ‘ou arroubar peras e *cirolas* nos hortos dos veciños’ TER, 100.

CIROLAS *s.f.pl.* Calzóns, peza de roupa interior masculina que cobre da cintura para abaixo, dividida en dúas partes a partir da ingua, correspondentes ás dúas pernas, e que poden chegar ata os pés: ‘Funme despindo prenda por prenda, hastra quedar en camisa i en *cirolas*, e sequéi a roupa pasándoa polas lapas’ TER, 218.

***ciruxano** (⇒CIRURXIÁN) *s.m.* Médico especialista en cirurxía: ‘Polo visto xa tiña os fígados apodrecidos e chegáballe o cáncer ó entripado. O *ciruxano* abriu e coséu deseguida. Xa non había qué faguer’ TER, 258.

CISCAR *v.t.* **1.** Mollar ou manchar con pingas [unha superficie]: ‘Atopáronno pol-a mañá derrubado de códabos sobor da mesa, que estaba *ciscada* de sangue’ DEC, 16. **2.** Esparexer de forma desordenada: ‘E que collera unha espiga de millo da fiestra da solaina. Que a desgraara, e que quedaran os graos *ciscados* polo chan do coarto’ HIS, 158. **3. fig.** Espallar, estender ou difundir: ‘O laio da noitarea seguía a *ciscar* medo na noite’ LUS, 143.

[**CISMAR**] *v.i.* Cavilar, pensar de maneira obsesiva: ‘Os outros falan pra fora; ti falas pra drento. ¡Qué ben te entendín! Xa non *cismo* máis. Tes razón. Hai que escorrental-os a todos’ PAU, 37.

CISMÁTICO *s.m.* Persoa que pertence a unha igrexa ou comunidade separada doutra por un cisma: ‘A min non me colle na cabeza que por ser ún budista vaia despóis de morto a outro sitio distinto do que vai un *cismático* grego...’ CON, 128.

CISNE *s.m.* Ave palmípede da familia dos anátidos (*Cygnus olor*), de gran tamaño, de pluma branca, cabeza pequena, pescozo longo e flexible e peteiro de cor laranxa cun tubérculo negro na base: ‘E cantóu us intres inantes de morrere, como din os poetas que fai o *cisne*...’ CON, 24. Tm. ***ciño**.

CISPAR *v.i.* Fuxir apresuradamente: ‘Din que o viron –dixo il– *cispar* cara a serra pola ponte de Trascastró...’ TER, 94.

[**CISTERNA**] *s.f.* Depósito de auga: ‘Pradicaba un pastor novo, inglés, que usaba lentes, moi colorado il de cara. O tema da súa plática era a cita evanxélica “Vós sodes coma *cisternas* rotas”.’ CON, 39.

CITA *s.f.* **1.** Acordo entre dúas persoas para encontrárense no día, hora e lugar sinalados: ‘A *cita* era ás sete. Primeiro, a partida de tute. Endespóis, a cea’ CON, 18. **2.** Ese encontro ou reunión: ‘Eran dous noivos, que tiveran a derradeira *cita* no camposanto’ TER, 105. **3.** Palabras textuais que se citan [dun libro]: ‘O tema da súa plática era a *cita* evanxélica “Vós sodes coma *cisternas* rotas”.’ CON, 39.

[**CITAR**] *v.t.* **1.** Sinalar día hora e lugar para que alguén acuda: ‘E *citaron* ó bon do crego, sin pensar en que era crego... ó Café Suízo’ CON, 40 // *v.p.* **2.** Acordar día, hora e lugar para encontrarse: ‘algún aseguraba que *se citaba* de noite cunha muller á orella do río’ TER, 186.

[**citroeira**] (⇔LIMOEIRO *s.m.*) *s.f.* Árbore perenne da familia das rutáceas (*Citrus limon*) de tronco liso e ramudo, copa aberta, follas alternas, elípticas e dentadas, flores olorosas, abrancazadas e froito ovado de cor amarela (o limón): ‘Cando baixan á ribeira débelle parecer que entran no paradiso. Alí medran as laranxeiras, as amendoeiras, as *citroeiras*’ LUS, 23.

CIVIL *adx.* [Aplicado a guerra] entre os habitantes dunha mesma nación: ‘Foi alférez provisional na guerra *civil* e botóu us cantos meses no fronte de Teruel’ TER, 316.

CIVILIZACIÓN *s.f.* **1.** Acción e efecto de civilizar ou civilizarse: ‘A casa libéranos da escravitude meteorolóxica. Outra, que é un foco de *civilización* como podía selo a escola’ TER, 45. **2.** Mundo constituído polas sociedades máis civilizadas ou evolucionadas: ‘Os forasteiros non queren parar esquí moito tempo, pois atopan isto moi bravo, arredado da *civilización*’ LUS, 19.

***cizaña** (⇒DISCORDIA) *s.f.* Motivo de enemistade que alguén introduce nas relacións entre persoas: ‘Metéu *cizaña* no matrimonio e veña a levarlle contos a seu irmao contra súa cuñada i apodrecerlle o sangue’ TER, 281.

CLARO -A *adx.* **1.** De cor ou tonalidade pouco intensa e máis proximo ó branco có negro: ‘Viste coma un señorito, con traxe *craro* e botinas mareladas’ PAU, 9. **2.** [Dito dunha cor] non moi subida, pouco intensa: ‘Tiña os ollos grandes, tirando a verdes i o cabelo, castaño *craro*’ TER, 217. **3.** Que se percibe ou comprende ben: ‘Pois está ben *claro* –ouservéi eu– que iste diamante foi arroubado polo Pedro Golpe’ HIS, 153. **4.** Evidente, que non crea dúbida nin confusión: ‘Se conoz que aquil documento era a venta en falso, e que o bon do home sentíu remorsos e pensaba faguerlle compensación á filla... A cousa está *crara*

‘TER, 288. // *adv.* **5.** De maneira clara e precisa: ‘Apartáronse as nubes. E vin *crariño*, *crariño*, que debaixo desta cerdeira que todos estades vendo, había unha sepultura aberta, feita pra min’ HIS, 106. **6.** De forma intelixible e comprensible: ‘Unha voz tremendisma, que berraba por sete, disas de baixo profundo, dixo ben *craro*: / –Fun eu, Dios, dispensando’ CON, 133. **7.** Naturalmente, sen dúbida [emprégase para dar por certo ou afirmar o que se di]: ‘*Craro*... O loureiro prós guisotes de lebre i o romeiro prós beberaxes caseños’ TER, 42. **8.** [Seguido de *que*] dálle énfase ó que se di inmediatamente despois: ‘Atopeino nun café. *Craro é que* non lle dixen cousa do diamante’ HIS, 152. Tm. **craro**.

clas *s.f.* **CLASE.**

CLASE *s.f.* **1.** Grupo dos que resultan de repartir elementos dun conxunto reunindo aqueles que teñen características comúns: ‘O meu pai, señor e dono daquela finca grandísima, era moi afeitoado á caceta e criaba toda *cras* de cas: mastís, de palleiro, de perdices, galgos, dogos...’ HIS, 50. **2.** Aula, sala destinada a impartir docencia: ‘Facían unhas trastadas moi sonadas nas aulas. Entraban os dous na *clase* e un deitábase ó pé do irmao... Ó pasar lista o cadeiradeiro preguntaba polo irmao que non se vía’ CON, 50. **3.** Acto ou sesión docente: ‘Tiña as *crases* de Economía Política ás dez da mañán, e moitas veces chegaba á *cras* sin se levar, casi á carreira’ HIS, 88. **4.** Conxunto de alumnos que reciben ensinanza nun mesmo grupo: ‘O único estudante feminino da *cras* virou a testa e fitou pra o Birollo’ HIS, 89. **Dar clase** *loc. v.*, [seguido da preposición *de*] ensinar: ‘Don Elias de Andia, o precetor dos meus fillos mais novos. *Dalle cras* de Matemáticas, Literatura, Latin... Era amigo meu en Santiago’ HIS, 121. Tm. **clas**, ***cras**, ***crás**, ***crase**.

CLASIFICACIÓN *s.f.* Acción de clasificar: ‘Tivo que pasar pola Xunta de *Clasificación*, pois alegou que estaba xordo como un cabozo’ HIS, 134.

clason / **clasón** *s.m.* **CLAXON.**

CLAUSTRO *s.m.* Galería cuberta que rodea un patio e separada del por columnas e arquerías: ‘A foto estaba feita no *claustro* da Catedral, ó pé dunha fonte monumental’ CON, 37. Tm. **craustro**.

[***clavar**] *v.t.* **CRAVAR.**

CLAXON *s.m.* Bucina eléctrica [dun automóbil]: ‘Sentín o peto, talmente como agora estou sentindo o *claxon* dun auto que pasa diante da casa: ¡Pom!...’ CON, 43. Tm. **clason**, **clasón**.

CLIENTE *s.* **1.** Persoa que fai uso dos servizos dun profesional: ‘Unha profesión como a miña, de abogado, supón sempre moitas relacións sociais. Andar nas tascas, nos bares, nas sociedades. Citarse con *clientes* acá i aló’ CON, 45. **2.** Persoa que compra habitualmente nun establecemento: ‘Xa fora dependendete na mesma tenda antes de se embarcar. Cando voltou fíxolle o amor á filla do tendeiro e casouse con ela. (...) Foi daquela cando os veciños e *clientes* deixáronlle de chamar “o Farruco de Líncora” e chamáronlle “don Paco da esquina”’ CON, 129.

CLÍNICA *s.f.* Establecemento hospitalario ou de atención ós enfermos: ‘Foi médico rural i agora ten *clínica* en Vigo’ TER, 52.

CLÍNICO *s.m.* Persoa dedicada ó exercicio práctico da medicina: ‘Ista conversa era millor prá noite, coma cando paseabamos po-la Ferradura e contabamos disas historias de medo, ás que era tan afeitoado o gran *clínico* don Roberto Nóvoa Santos’ CON, 98.

[**CLOQUECHAR**] *v.i.* Facer ruído o calzado que ten piso de madeira: ‘Os zocos de Farruco *cloquechaban* no bulleiro’ LUS, 123.

CO¹ / **có** Encontro da preposición *con* e o artigo masculino *o*: ‘E despoixa engadiu que se marchara *co* fillo prás Américas’ HIS, 11.

co² / **co-** *prep.* CON.

[**CÓ**] Encontro da conxunción comparativa *ca* co artigo masculino *o*: ‘Ti ben sabes –dixo o Cosme– que me debezo polos queixos de San Simón. Atópolles millor alamio *cós* de Villalón, do Cabreiro ou de Cabrales’ HIS, 149.

COA / **co-a** Encontro da preposición *con* e o artigo feminino *a*: ‘Pois moitas veces escribíense soídos que non hai, como nas contraucións “*coa*” e “*aos*”, que cuasi todos din “*ca*” e “*ós*”’ TER, 71. Tm. **ca**.

coaderno *s.m.* CADERNO.

***coadrado -a** *adx.* ***cuadrado -a**.

***coadro** *s.m.* CADRO.

***coal** *pron.relat.* CAL.

COAÑO *s.m.* Espigas baleiras e anacos de palla que aparecen mesturados co gran despois da malla: ‘Estaba il traballando na aira, recollendo o *coaño* cun angazo’ TER, 314.

***coarenta** *num.* CORENTA.

***coarentena** *s.f.* CORENTENA.

coarta *s.f.* CUARTA.

coartel *s.m.* CUARTEL.

[***coartela**] *s.f.* ***cuartela**.

coarto¹ *s.m.* CUARTO¹.

coarto² *-a adx. e s.m.* CUARTO².

coarzo (⇔CUARZO) *s.m.* Mineral de sílice, moi duro, capaz de raiar o aceiro, de brillo vítreo, incoloro cando é puro e de cor que varía segundo a substancia coa que estea

mesturado: ‘No meu pequeno museo de cousas curiosas podedes vere un chisqueiro de esca ca súa punta de corno de cabra chea de esca e tamén o seu eslabón e o seu pedragallo de *coarzo* marelo, chamado “*coarzo francés*” HIS, 127.

coaución ($\Leftrightarrow$ COACCIÓN) *s.f.* Presión ou influencia: ‘I o mundo melloraría moito. Hai que ver qué *coaución* suporía o lle decir a un: “Todo o que ti fagas poderá ser recollido nun documento gráfico’ TER, 80.

coaxutor ($\Leftrightarrow$ COADXUTOR) *s.m.* Crego auxiliar do párroco: ‘De Lois Taboada, o de Vigo, morto en Madrid o ano seis, que cando se atopou moi maliño dunha pulmonía, mandoulle razón ó *coaxutor* da parroquia pra que lle trouguese os santos óleos’ CON, 49.

CÓBADO *s.m.* **1.** Parte posterior e saínte da articulación do brazo co antebrazo: ‘O outro brazo, víase que estaba partido por dous sitios, enriba i embaixo do *cóbado*’ TER, 150. **2.** [Nunha peza de roupa] parte dunha manga que cobre esa zona: ‘Cuase me daba vergoña darlle a miña gabardina, cotrosa polos *cóbados*’ CON, 26. ***Falar polos codos** ($\Rightarrow$ falar polos *cóbados*) *loc.v.*, falar moito ou demasiado: ‘Despóis da cea, eu *faléi* co padriño *polos codos*. Quen o diría...’ TER, 85. Tm. **códabo**, ***codo**.

COBERTURA *s.f.* Cuberta, cousa que se coloca sobre outra ou que a recobre: ‘Vin que don Rogelio metía no peto da gabardina un cepillo de cepillar os sombreiros, con *cobertura* e mango de prata’ CON, 106.

cobo, de *loc. prep.* Erro por **CABO, DE**.

COBRA *s.f.* **CÓBREGA**.

COBRAR¹ *v.t.* Recibir unha cantidade como pagamento: ‘I-a cartuxeira de Pantón, que *cobraba* cinco pesos por consulta’ PAU, 41.

***cobrar**² ($\Rightarrow$ CAZAR) *v.t.* **1.** Obter unha peza de caza: ‘Bebimos viño das cantimploras. E seguímo-la caceta. Cando xa empardecía, antre todos non tiñamos *cobrado* máis que quince perdices e dous coellos’ HIS, 13. **2.** Recuperar, recoller o can unha peza de caza abatida: ‘¿E non vístedes cómo aquela perdíz fixo torre?... Iba entripada. Caíu naquíl derrubadoiro e non sei cómo o can a *cobrou* e ma trougo á mao, que iste condenado do “Pin” medio se amontou e colleu moi malas mañas’ HIS, 15.

COBRE *s.m.* Metal avermellado, maleable e dúctil, excelente condutor da calor e da electricidade, que se localiza en cavidades de rochas ígneas básicas: ‘Levaba na mao un candelabro de *cobre* con catro velas acesas’ TER, 81.

CÓBREGA *s.f.* Réptil ofidio, de corpo aproximadamente cilíndrico e moi longo con respecto ó seu grosor, de cabeza aplanada, boca grande e pel escamosa pintada simetricamente con diversas cores, que muda periodicamente: ‘Fuxíu unha sombra por diante de nós, esbarando coma unha *cóbrega* que correse moito, moito’ TER, 151. Tm. **COBRA**, ***culebra**.

[**cobrir**] *v.t.* e *v.p.* **CUBRIR**.

COBRO *s.m.* Acción e efecto de cobrar como pagamento: ‘vendía a seus tíos en vinte mil reás todos os eidos da ribeira (...), e tamén renunciaba ó *cobro*, recoñecendo que os seus tíos habían gastado outro tanto na súa crianza’ LUS, 74.

COCA *s.f.* Veleno para pescar no río: ‘ninguén lle puña o pé diante en custión de pescar peixes con *coca*’ TER, 100.

COCEDOIRA *s.f. fig.* Carga, sufrimento, situación penosa [que recae sobre alguén]: ‘¡Ai, miña nena, pídelles a Dios que te leve (...) Pois logo pídello ó demo, miña filla... Isto é unha negrura, unha *cocedoira*’...’ TER, 48.

COCER *v.t.* **1.** Someter un alimento introducido en auga á acción do lume: ‘i o seu gran caldeiro de cobre pra *cocelas* patacas i os nabos ós ranchos da ceba’ LUS, 140. **2.** Someter á acción da calor do forno [dito do pan]: ‘Colléu o Cabirto e levouno a cas dun veciño que estaba *cocendo* o pan’ LUS, 128.

COCHE *s.m.* Vehículo de catro rodas con motor incorporado, destinado ó transporte de persoas: ‘A muller é deiquí, e de cando en cando ven dar unha volta no seu *coche*’ TER, 52.

Coche fúnebre *loc.s.*, o destinado á condución de cadáveres ó cemiterio: ‘O Grilo foi batir co *coche fúnebre* e puxo entramas maos no cristal, ó tempo que lle falaba... ó ataúde en forma de arca e de color caoba’ HIS, 44.

***cochero** (⇒COCHEIRO) *s.m.* Individuo que ten por oficio guiar un coche de cabalos: ‘E inda estaban eiqú algún criados que xa serviran no pazo cando morréu o señor. Un diles era o que fora *cochero*, o Cuco’ TER, 141.

COCHO *s.m.* Mamífero paquidermo ungulado da familia dos súidos (*Sus scrofa*), doméstico, omnívoro, de cabeza grande e fociño case cilíndrico no que se abren os orificios nasais, orellas grandes, caídas, patas curtas e o corpo cuberto de sedas: ‘partia dos *cochos*’ LUS, 24. **Cocho marón** *loc.s.*, castizo: ‘Castizo. *Cocho marón*, “verraco” LUS, 164.

[**cocimento**] (⇔COCEMENTO) *s.m.* Líquido, xeralmente medicinal, que resulta de cocer unha substancia en auga: ‘Empréganse os *cocimentos* de unto de cóbrega pra curar varios males’ LUS, 19.

COCIÑA *s.f.* **1.** Cuarto destinado a preparar os alimentos para a comida: ‘Fun buscá-la Liberata á *cociña* pra que me servise o desaúno’ CON, 121. **2.** Aparello no que se quentan, cocen ou fríen os alimentos: ‘Alumean a escea dous candiles de carburo, un pendurado d-un gancho enriba da *cociña* i-outro enriba da mesa’ PAU, 9. **3.** Xeito ou arte de preparar os alimentos: ‘Aquelos de esporretadas pareceulles cousa moi típica da *cociña* montañesa. / De alí a un intre, xa estaban os cazolos de barro das sopas enriba da mesa’ HIS, 133. **Cociña económica** *loc.s.*, a de fundición, especialmente deseñada para que consuma pouco carbón ou pouca leña e para que comunique a calor a outros compartimentos, normalmente un forno e un depósito de auga: ‘Ai, tío... Mesmamente parece que imos viaxando nunha *cociña económica*... ¿E il estaría iste coche na batalla do Marne?...’ TER, 36.

[**COCINAR**] *v.t. e v.i.* Preparar os alimentos para que se poidan comer: ‘E o que mais rabia me daba dil era que sabía *cocinar* moi ben. Fora cociñeiro nun hotel non sei si de Matanzas? HIS, 140.

COCIÑEIRO –*A s.* Persoa que cociña ou que ten por oficio cociñar: ‘Coma si tamén os criados durmisen. I eran tres: o Farruquiño , a Farruca e máila Liberata. Criado pra todo, *cociñeira* e doncela’ CON, 120.

COCO *s.m.* Verme, animal invertebrado de forma xeralmente alongada, corpo brando, sen esqueleto nin patas articuladas: ‘despóis, queixo do Cebreiro, moi gracioso, cheo de *cocos*’ LUS, 141.

[**códabo**] *s.m.* **CÓBADO**.

CÓDIGO *s.m.* Conxunto de leis ou preceptos legislativos dispostos de maneira sistemática e metódica: ‘Mais outramente con totalas agravantes calificativas de asesinato, según o *Código Penal*. Premeditación, alevosía, i hastra saña e noiturnidade’ HIS, 67.

***codo** *s.m.* **CÓBADO**.

***codorna** *s.f.* **PASPALLÁS**.

COELLO *s.m.* **1.** Mamífero herbívoro da orde dos lagomorfos (*Lepus cuniculus*), de longas orellas, pelo suave, fociño arredondado e rabo curto, con extremidades posteriores adaptadas para o brinco e a carreira: ‘Antre os tres traguemos trinta e dúas perdices e sete *coellos*, sin contar o que traía o Pepiño...’ HIS, 26. **2.** Carne deste animal: ‘Ee temos empanada de *coello*. Veñen de sacala do forno’ TER, 214.

COFARSE *v.p.* Rascarse, fricionar a pel: ‘Cando eu rematéi de contarlle todo, dixo o crego *cofándose* a testa: / Ise soño é unha aduviñación’ LUS, 137.

COFRE *s.m.* Caixa resistente con tapadeira, xeralmente cóncava, e pechadura, destinada normalmente a gardar cousas de valor: ‘Traguían os franceses oito bestas cargadas de fardos e *cofres*. En dous distes viña, polo visto, o tesouro do señor de Folch’ LUS, 152.

COIDADO *s.m.* **1.** Atención que se pon en facer ben unha cousa ou en evitar un erro, dano ou perigo: ‘Cos ladrós de noite todo *coidado* é pouco’ CON, 68. **2.** Perigo ou temor: ‘Non hai *coidado* de que nos solprendan –dixo o Bieito’ TER, 228. // *interx.* Emprégase como aviso dun perigo: ‘¡*Coidado*, tí...! –berrou o Senín. / Arredámonos todos, i o canto caíu’ TER, 224. **Ter sen cuidado** (⇔ter sen coidado) *loc.v.*, non importarlle nada: ‘Meu padriño decía que tiña moi boa saúde, que era moi dado ás bulras, e que Dios o castigara por se mofare dos difuntos. Mais ós difuntos *teríalles sen cuidado*, coido eu...’ LUS, 34. Tm. **cuidado**.

COIDAR *v.t.* **1.** Crer, ter unha opinión, unha idea ou unha sospeita: ‘Agora deulle polo amore. Eu *coidaba* que isas cousas eran dos señoritos’ LUS, 69. **2.** Responsabilizarse do coidado de: Queremos nos retirar iste ano ou o que ven e *coidar* dos nosos eidos alá en Triacastela, ó mesmo pe do Iribio... ‘ HIS, 78.

coil (⇔CON EL) Encontro da preposición *con* e o pronome persoal *il*: ‘O “Furelo” estaba tralo mostrador, i o cazador máis groso falaba *coil*’ HIS, 15.

[**COINCIDENCIA**] *s.f.* Acción e efecto de coincidir: ‘Non hai tal transmisión do pensamento... O que hai son *coincidencias*, suxestións ou alucinacións’ TER, 76.

[**COINCIDENTE**] *adx.* Que coincide: ‘Levaron un enfermo a Lugo, e cos diagnósticos *coincidentes* de tres médicos, trouguéronmo a min por ver si me trabucaba’ TER, 38.

[**COINCIDIR**] *v.i.* Ser igual [unha cousa a outra]: ‘Puxen unha quartela enriba da outra e *coincidían* esautamente, de xeito que os dous ángulos cortados eran igualiños’ TER, 319. Tm. **concidir**.

COIO *s.m.* Pedra pequena e dura, particularmente a que esta arredondada pola erosión: ‘Algunhas veces púñanselle diante. Entón, o capador guindáballes un *coio*. E batíalles... Os lobos desapartábanse’ LUS, 41. Tm. **CROIO**.

COIRO *s.m.* Pel dos animais curtida e preparada: ‘Abriu un caixón da mesa de escritorio e ripou dil unha caixa revestida de *coiro*’ HIS, 97. **En coiros** *loc.adv.*, espido, sen ningunha roupa: ‘Mire vostede que fai quince días recibíu ó Presidium na súa dacha de inverno e mentras il ceaba e bebía vodka mandóu a Guardia que os puxera *en coiros*, partíndose de risa, ó mesmo tempo que lles decía: / –“¡Pra que vexades que, pra min, sodes como piollos!” HIS, 75.

COITADO *adx.* **1.** Infeliz, desventurado: ‘Matareite coma a un can doente, que outro xeito de morte non mereces, treidor, así me leve o demo. / O *coitado* Ramón, máis morto que vivo, díxolle a seu señor’ LUS, 145. // *s.m.* **2.** Persoa que é vítima da sorte adversa: ‘Teño –dixo– unha fame de lobo. Eu tampouco ceara. ¿Deixaron algo ises *coitadiños*?... Que corran hastra que se esnafren’ TER, 254. **3.** Emprégase para chamar a atención ou como advertencia do que se di: ‘E hoxe levará unha caixa de puros que teño gardada pra vostede, xa fai ben tempo... E *coitadiño* con me decir que non...’ TER, 266. // *interx.* **4.** Expresa compaixón con matiz despectivo: ‘Todas ollaban ó cimo. Eu ouvía berrar a home i a mulleres. / –¡Probiño!... ¡Mangante!... ¡Coitadiño!... ¡Prosmeiro!’ LUS, 68.

COITELA *s.f.* **1.** Folla de aceiro cun fío, empregada para cortar: ‘A centellas tiñan unha fermosura arrepiante, o que se di. Algunhas semellaban xigantescas *coitelas* rechando un inmenso paso de terciopelo mouro’ HIS, 167. **2. fig.** Figura que semella esa folla: ‘A *coitela* dun lóstrogo rachóu o nubeiro por enriba da serra’ TER, 170.

COITELO *s.m.* **1.** Instrumento cortante formado por unha folla de metal, cun só fío, unida fixamente a un mango: ‘Eu tiña o puño pecho. Era o Parrulo, que entrou cun *coitelo* de mata-los porcos. E cravouno... no almodón’ HIS, 104. **2. fig.** Figura en forma triangular ou que remata en ángulo agudo: ‘O *coitelo* de sombra dun alciprés rechaba unha nube ourilocente’ LUS, 85.

[**COL**] *s.f.* Planta de horta da familia das crucíferas (*Brassica oleracea*), de cano alto e follas verdes e moi anchas, flores pequenas brancas ou amarelas en racimo e semente moi miúda: ‘Ten coidado con que a becerra non coma as *coles*’ TER, 266.

COLA *s.f.* Extremo ou parte posterior. **De cola** *loc.adx.*, [aplicado a piano] que ten as cordas e a caixa de resonancia en posición horizontal: ‘O piano era *de cola* e moito meirande ca todo-los outros que eu vira. Todo il de ébano’ CON, 26.

COLARES *s.m.pl.* [Nunha peza de roupa] parte superior do bordo do dianteiro que se dobra cara a fóra: ‘Seica lle dixo, despóis de lle botar as maos ós *colares* e tumbalo enriba dun pipote’ TER, 142. **Coller polos colares** *loc.v.*, agarrar de maneira ameazadora: ‘Ó chegar eiquí, o señor *colléu* ó criado *polos colares* e díxolle case berrando: / É pra esfolarte’ LUS, 149.

COLCHA *s.f.* Peza que cobre a cama por enriba das mantas: ‘Farrapeira. *Colcha* de farrapos ou trapos’ LUS, 165.

coleición (⇔COLECCIÓN) *s.f.* Conxunto de obras de características comúns: ‘caíu nas miñas maos un libro de aventuras de Sherlock Holmes. Ó rematar de lelo, sorrín moi orguloso. Tamén eu fora bon detective... E merquéi toda a *coleición*’ TER, 233. Tm. **coleución**.

COLEGA *s.m.* Persoa que ten a mesma profesión ou ocupación ca outra: ‘Asina lles recomendaba o filósofo Ortega y Gasset ós seus *colegas* do Congreso de deputados que lexislasen’ CON, 46.

coleución *s.f.* **coleición**.

COLEXIO *s.m.* **1.** Centro privado de ensinanza primaria ou secundaria: ‘Os nenos estaban en Monforte, internos no *Colexo* dos Escolapios’ CON, 121. **2.** Edificio no que se exerce esa ensinanza: ‘Metérono de interno nos Escolapios de Monforte (...). Arrepúñase ós profesores i un día houbo de pegar lume ó *colexio*’ TER, 160. **3.** Asociación oficial de persoas dunha mesma profesión, que defende os intereses colectivos dos seus membros e os autoriza para exercerem a actividade profesional: ‘Foi elexido novo decano do Ilustre *Colexio* de Abogados. O nomeamento foi debidamente celebrado cun banquete no Finisterre’ CON, 42. **Colexio electoral** *loc.s.*, local onde se realiza a votación para elección de cargos públicos: ‘Onde queira que fora, o Chilindrainas sempre iba a mantido, o mesmo a un *Colexio* Eleitoral que a uns Xogos Froráis’ CON, 18. Tm. **colexo**.

colexo *s.m.* **COLEXIO**.

COLGANTE *s.m.* **1.** Obxecto de adorno, xeralmente de xoiería, que se leva e pon colgando: ‘O Cela ripóu o reló do peto do chileque. Un reló de ouro, cun *colgante* tamén de ouro. / Cousa preciosa ise *colgante*. Mirade qué figuras ten no dereito e máis no revés’ CON, 19. // *pl.* **2.** Carúncula, excrescencia carnosa de cor vermella que lle colga do papo ó galo: ‘Pintóuno [o galo] tan como il era, coa crista vertendo sangue, como un caravel, i as prumas verdes do papo, i os *colgantes* encarnadiños’ CON, 21.

COLGAR *v.t.* Suspender en alto sen chegar a tocar o chan: ‘O que debía faguer é *colgalo* d-unha vique’ PAU, 26.

***colilla** (⇒CABICHA) *s.f.* Extremo ou punta do cigarro que queda sen fumar: ‘Naquil mesmo intre, eu estaba vendo unha *colilla* na escaleira’ TER, 204.

COLLEITA *s.f.* Conxunto de produtos agrícolas que se recollen nunha época determinada do ano, cando están maduros ou en sazón: ‘Aquil ano houbera gran *colleita* de millo, patacas e fabas’ LUS, 142.

COLLER *v.t.* **1.** Suxeitar coas mans ou por medio dun instrumento axeitado: ‘*Colleú* un periódico ca tenacilla e deumo a min, como si tivera medo de botarlle a man ó periódico’ HIS, 112. **2.** Apoderarse de algo alleo: ‘¿Cómo a fillastra non sospeitou de que ti *collerala* pastilla? ¿E cando a *colliches*? / *Collina* ó outro día, inantes que chegara o médico, e díxenlle á condenada que vira o cadelo enredar con ila’ TER, 291. **3.** Pasar a ter algo non material [unha sensación, un sentimento, un costume, etc.]: ‘¿E cómo non dixeches nada á Xusticia? –según preguntando. / –Porque *collín* medo. O que fai unha morte tamén fai dúas’ TER, 292. **4.** Pasar a ter ou padecer [unha enfermidade, unha borracheira ou outra cousa que se considere mala]: ‘Onte *colliches* unha pítima tremebunda e créndote Werther galgaches a tapia do camposanto, puxecheste dde xionllos acarón do nicho da probe Amparito...’ CON, 110. **5.** Pasar a ter na condición que se expresa: ‘Pedro decíalle qui era millor *coller* en aparcería o muíño de Moscán’ LUS, 97. **6.** Apañar, recoller, facer a colleita: ‘*collíanse* máis de cinco centos ferrados de centeo’ LUS, 15. **7.** Apañar, recoller despois de cortar: ‘As maos, finas e longas –coidaba eu– tan soio poderían tocalo piano ou *coller* rosas’ LUS, 86. **8.** Adquirir ou tomar: Unha nebra branca viña cara min. A nebra *colléu* a figuración dunha muller’ TER, 346. **9.** Comprar, adquirir a cambio de diñeiro: ‘Saíron todos á carreteira e preguntaban a tódo-los camiós e turismos que se paraban pra *coller* gasolina’ CON, 83. **10.** Reter ou recibir no seu interior: ‘Da noxo iste viño. Debeu *coller* aire a barrica’ PAU, 41. **11.** Retirar ou recoller dun lugar: ‘Pasou por eiquí pre *colle-lo* correo en San Clodio e irse pra Vigo’ HIS, 32. **12.** Empezar a facer uso de: ‘Toda a familia que ateigaba o salón, volvéu se erguer cando o conferenciante *colléu* a palabra’ CON, 114. **13.** Pillar por sorpresa: ‘Botouna da casa o adeministrador porque a *collera* na cama cun mozo’ LUS, 45. **14.** Montar nun vehículo: ‘Se non te estreves de te casar ca Engraciña, por non lle dare ise disgusto ós teus pais, *colle* o barco prá América’ HIS, 32. **15.** Atropelar, golpear un vehículo en movemento a alguén causándolle dano: ‘Nun tris estivo que non me *collera* un coche, outro, outro. Us coches rubindo a costa i outros tantos baixándoa’ CON, 113. **16.** Empezar a seguir unha dirección: ‘*Collín* un camiño costa abaixo e funme achegando ó val’ TER, 345. **17.** Con certos substantivos verbais significa o mesmo que os verbos dos que se derivan eses substantivos: ‘Veña pre acó, señor, faga o favor, que te teño que lle contar cousa de moito intrés... *Colla* asento namentras lle sirvo un vaso de viño da parra’ CON, 76. // *v.i.* **18.** Empezar a seguir unha dirección determinada: Gracias a que *collín* pol-o atallo da devesa, tiven tempo pra contarcho todo’ PAU, 67. **19.** Caber, ter cabida: ‘Morréu o Chorimicas de Belesar nun accidente de automóvil. Deixa cinco pequenos, que *collen* todos nunha cesta’ CON, 132.

[**COLMEA**] *s.f.* Recipiente no que viven as abellas e no que elaboran o mel e a cera: ‘Os dous estiveron na cárcel por arroubarlle, fai cinco anos, a mel das *colmeas* ó Barafullas da Ermida’ PAU, 51.

COLO *s.m.* Acubillo para levar ou terun meniño que se fai cos brazos e co peito cando se está de pé, ou coa parte entre o ventre e os xeonllos cando se está sentado: ‘I equí o estaba

agardando, enriba diste penedo onde estamos sentados nós, a Engracia. Xa dera a lus e levaba o seu fillo de seis meses no *colo*' HIS, 32.

[**COLOCAR**] *v.t.* Pór [nun lugar]: 'Por diante da casa había unha gran parra pegada á mesma. E alí o Mingos *colocaba* as mesas i as banquetas po-los días que apretaba a calor' CON, 74.

COLOR *s.f.* **COR.**

COLORADO -**A** *adx.* **1.** De cor vermella: 'A garfela subira un bicho moi *colorado*, semellante a un sapo concho' TER, 116. **2.** [Aplicado ó rostro] cun ton máis ou menos vermello: 'A merceira era unha vella miuda, cas meixelas moi *coloradas*' HIS, 39. **Porse colorado** *loc.v.*, ruborizarse: 'Ó sentí-las falas aquelas eu sentín que *me puña colorado*' CON, 122.

coluna (⇔**COLUMNA**) *s.f.* Elemento arquitectónico de forma alongada, vertical, xeralmente cilíndrica que serve de sostén ou ben de elemento ornamental: 'dunha casoupa lonxana saía un cichón de fume branquismo. Rubía dereito como unha *coluna*, e moi vagariño' TER, 260.

COMA¹ *conx.* **1.** Expresa unha comparación de igualdade entre dous elementos: 'Unha serpe longa *coma* un adival e grosa *coma* unha vigue, viña polo carrozo arriba' LUS, 59. **2.** Emprégase como introdutor de complementos exemplificativos: 'O derradeiro non tén carretera. Os dous primeiros son vilas. E moitas aldeias, *coma* Vilamor, Vilarbacú, Soldón, Pacios da Serra, Veiga de Brañas, Céramo, Santa Eufemia, Hórreos, etc.' LUS, 18. **Coma se** *loc.conx.*, expresa valor comparativo condicional: 'Doña Amelia falaba ca súa nora, con voz esmorecida, *coma se* estivese moi cansa' TER, 166.

coma² / **cóma** *adv.* **COMO.**

COMADRE *s.f.* Madriña ou nai dunha persoa respecto ó pai ou ó padriño desa persoa: 'I apareceu o Xocas. / E díxolle a súa *comadre*, a Leonor: /-Non é pra tanto, home... Que o difunto non se iba a escapar' HIS, 141.

COMANDANTE *s.m.* Xefe militar superior na escala ó capitán e inferior ó tenente coronel: 'O retratado era o *comandante* da arma de Artilería don Fernando de Guzmán y Perojo' HIS, 37. Tm. **comendante**.

COMARCA *s.f.* Zona xeográfica cuns límites naturais bastante precisos e con caracteres xeográficos, históricos e culturais comúns: 'Era unha vella torre dos século XIV (...) feita cando os seus abós dominaban naquila *comarca* hastra o val do Sil' LUS, 15.

comas (⇔**COMO** / **COMA AS**) Amálgama da conxunción comparativa *coma* /*como* e o artigo feminino plural *as*: 'Trougo dúas cestas (...) i unhas botinas de botós *comas* súas, pra súa cunhada' TER, 102.

***combatir** (⇒**COMBATER**) *v.i.* Loitar, pelexar [contra alguén]: 'Ó chegar a Liñares tivera que *combatir* cunha partida de ladrós' LUS, 152.

COMBINACIÓN *s.f.* Acción e efecto de poñérense de acordo dúas ou máis persoas para unha acción conxunta: ‘Levounos moito traballo apazugalo. Decía que estabamos todos en *combinación* co xigante... Alcahuetados coil, tiñosos’ HIS, 29.

COMEDIANTE *s.m.* Actor, persoa que representa un papel: ‘Es un gran *comediante*, Boticas... ¡Con qué naturalidade desenrolaches o teu papel!...’ Se case me levéi eu medo ó verte tremar’ TER, 254.

COMEDOR *s.m.* Sala destinada a realizar comidas: ‘Estabamos de conversa no *comedor* do pazo, despois de xantar, tomando o café’ TER, 166.

COMENDADOR *s.m.* [Nunha orde] membro con dignidade superior á de cabaleiro: ‘Drento da eirexa pódese ver o sartego dun *Comendador* da Orde’ TER, 49.

comendante *s.m.* **COMANDANTE.**

COMENENCIA *s.f.* **1.** Cousa conveniente [para alguén]: ‘Agarda un pouquiño, home, que ser difunto non penso que sexa moita *comenencia*’ LUS, 70. **2.** Interese, sentimento egoísta que move a algunha persoa para tirar algún proveito ou utilidade: ‘Eiquí andan todas tras da súa *comenencia*, a que máis pillastre sexa’ PAU, 52. **De comenencia** *loc.adv.*, por proveito propio: ‘Crer e non crer é o mesmo que non crer. Se hai Dios non se pode ademitir o crer *de comenencia*. Ises crenes *de comenencia* fanlles crer ós outros que cren” CON, 128.

[**COMENSAL**] *s.m.* Cada unha das persoas que comen xuntas nunha mesma mesa: ‘Eu estaba alí, ceando candia os outros cento cincuenta *comensáis*. Os camareiros sudaban a cachón, carretando caixas de champán’ HIS, 69.

COMENTO *s.m.* Opinión, xuízo ou observación [que se fai acerca de algo]: ‘O lapidario *comento* de Paco foi iste: / –Todos sabemos que non hai Dios’ CON, 131.

*comenzar *v.i.* **COMEZAR.**

*comenzo (⇒**COMEZO**) *s.m.* Principio ou inicio [dunha cousa]: ‘Había que lle arrincar aquíl segredo, coma quen arrinca unha moa. Sería o *comenzo* da súa cura’ TER, 347.

COMER *v.t.* e *v.i.* **1.** Tomar alimento pola boca: ‘*Cómesese* moi ben en Sarria’ TER, 32. **2.** Tomar alimento sólido: ‘Leva todo prá mesa, e ponse a *comer* i-a beber sin deixar de falar’ PAU, 64. // *v.t.* **3.** Amortecer ou facer desaparecer: ‘E que hai neve, i a neve *come* os soídos e mailas voces, o mesmo na terra que no mare’ TER, 154. **4.** Corroer, destruír [un axente físico unha materia]: ‘O tabique de madeira da escaleira (...) remataba nunha pilastra de aristas *comidas*, recoberta de tablillada’ CON, 29. // *v.i.* **5.** Tomar a comida de mediodía: ‘A miña muller i as tres nenas van *comer* de invitadas. Prégóche que te quedas a xantar na miña compañía’ CON, 48. Tm. **manxar**.

COMERCIANTE *s.m.* Persoa aue se dedica ó comercio: ‘O Cosme foise a Madrid prescindindo da miña intervención, a ver ó *comerciante* de xoias Moisés Frankl,’ HIS, 153.

COMERCIO *s.m.* **1.** Actividade que ten por obxecto a compra, venda ou cambio de mercadorías: ‘Non hai boa comida sin bon café. Hastra axuda a pensar... E debémosllo ó *comercio*. O progreso...’ TER, 59. **2.** Establecemento comercial de venda ó público: ‘iréi a Lugo no primeiro tren, que chega alí ás nove da mañá, pra mercar ferramentas, que tanta falla nos fan. Como os *comercios* non pechan hastra as dúas, podo volver no tren da tarde’ TER, 276.

COMESTO –A Participio irregular de *comer*: ‘Máis ningún bon entendedor diría que fora o Túzaro *comesto* dos lobos, sinón atacado e abocado polos cás’ HIS, 49.

[**COMETA**] *s.f.* Astro do sistema solar con cola luminosa que describe unha órbita parabólica arredor do Sol: ‘Ben sabes que os espíritos teñen rabo, coma isas lumíeiras do ceo que lles chaman *cometas*...’ PAU, 47.

[**COMEZAR**] *v.t.* **1.** Dar principio a: ‘Sentíase o laio dunha noitarega. Estralaba unha madeira no fallo. Don Sebastián *comenzóu* o seu conto’ LUS, 142. // *v.i.* **2.** Empezar, ter o seu principio: ‘Si quer sabere a historia do tesouro da torre, que *comeza*, como lle dixer, con ise cabaleiro dos ollos abertos’ LUS, 138. **3.** [Seguido da preposición *a* e un infinitivo] dar comezo á acción que expresa o infinitivo: ‘Cando saímos da Folgueira *comenzóu* a barbañar’ LUS, 122. Tm. ***comenzar**.

CÓMICO *adx.m.* **1.** Que fai rir ou propio para facer rir: ‘Un dos episodios máis *cómicos* da Historia do Humorismo Universal’ CON, 53. // *s.m.* **2.** Actor que representa calquera xénero, e especialmente do que representa comedias: ‘Mais o condenado ten arte pra representar. Coma un *cómico* do cine’ CON, 86.

COMIDA *s.f.* **1.** Conxunto de cousas que serven para alimentarse: ‘E moito máis podería saír si estivese industrializada a nosa agricultura... Encomencemos pola *comida*... Si se pode, impoñamos ós nosos labregos a obriga de comer moito millor do que comen’ TER, 34. **2.** Conxunto de alimentos que se toman dunha vez nunha das horas do día, xeralmente establecida para iso: ‘Pra min, non hai boa *comida* sin bon queixo’ TER, 302.

COMIDO *adx.m.* Que comeu. **Comido e bebido** *loc.adx.*, alimentado, mantido: ‘Ben *comido* e ben *bebido* como iba, quedéime adormentado no asento’ TER, 322.

COMIGO *pron.pers.* Forma que adopta o pronome de primeira persoa *min* cando vai precedido da preposición *con*: ‘¿E casaraste *comigo*, Estreliña...?’ TER, 221. Tm. ***connigo**.

comisaria (⇔COMISARÍA) *s.f.* Oficina policial pública a cargo dun comisario: ‘Fíxome soñar que me prandían e que me levaban á *Comisaria*, acusado de poñer a bomba na “Unión General de Derechas”’ HIS, 118.

COMITIVA *s.f.* Conxunto de persoas que forman o acompañamento: ‘O enterro era de primeira, de persoa moi principal, sin dispreziar a ningún. Moitas croas fúnebres e unha *comitiva* de máis de trinta coches’ HIS, 44.

COMO / cómo *adv.* **1.** Do modo ou da maneira que: ‘tiña que quedar todo *como* está hastra que chegara a Xusticia’ LUS, 53. **2.** En sentido comparativo, denota idea de equivalencia, semellanza ou igualdade e significa xeralmente o modo ou maneira que, ou a modo ou maneira de: ‘Nunca vin aguías tan fermosas como as desta terra, que eiquí chaman aigues. Unhas son loiras; outras brancas, *como* de prata’ LUS, 17. **3.** Aproximadamente, máis ou menos: ‘Todos ficamos ó asexo... Pasaron *coma* cinco minutos, ou cecais dez... Eu diría que pasara unha semá’ LUS, 51. **4.** Emprégase como introdutor de complementos exemplificativos equivalendo a por exemplo: ‘I os mesmos remates en “e”, tan sobexos, *como* “andare”, “maré”, “grise”, “maie”. “irmae”...’ TER, 71. **5.** Segundo, conforme: ‘*Como* dicía unha vella, coas súas risadas xebraban as tristuras coma os namorados coas súas cántigas as penas de amor’ LUS, 25. **6.** [Usado como interrogativo] de qué modo ou maneira [pregunta sobre o xeito en que algo se produce ou realiza]: ‘¿E *cómo* che foi...? Inda estás feito un mozo’ TER, 100. [Neste uso gráfase sempre con til]. **7.** [Como interrogativo] por qué motivo, causa ou razón ou en virtude de qué: ‘E íla preguntóume: / –¿E *cómo* ten pechada a casa... ? ¿E *cómo* está o coche fóra... ? / I eu: / –Pois porque me peta.’ TER, 334. [Neste uso gráfase sempre con til]. **8.** Con valor exclamativo denota extrañeza ou admiración e emprégase para pedir explicación de algo que non se esperaba ou non parecía natural: ‘Ó velo Toño levándose as maos á testa dixo: / ¡Virgen Santísima!... E *cómo* tedes ista criatura... Si parez que anda polos matos do Brasil, todo esmendrellado...’ TER, 102. [Neste uso gráfase sempre con til]. **9.** [En exclamacións] expresa abundancia ou intensidade equivalendo a canto, o moito que: ‘pois a sudor dávame proicio. / ¡*Coma* tizaba a vella!, coma dicían por terras do Incio’ LUS, 126. // *conx.* **10.** [Como conxunción comparativa] compara dous elementos denotando igualdade ou semellanza [en canto ó modo, á calidade, á cantidade ou á intensidade]: ‘O foio era *como* a sepultura dun cristiano’ HIS, 17. **11.** Expresa condición equivalendo a *se*: ‘Digolle a vostede que estamos perdediños co noso Mandamáis. Elie peor que Iván o Terrible. *Como* se vaia un da língoa aparece na Siberia por días de vida’ HIS, 75. **12.** Dado que, posto que, en vista de que [denota causa do que se vai expresar]: ‘*Como* eilí facía escuro, acendín a miña linterna eléutrica’ CON, 29. **13.** Substitúe a *que* [nalgúns expresións aseverativas]: ‘Logo o que falou é o Crisanto, o home da meiga. / O FARÓN/ Así é. / LUCRECIA / Abofé *coma* impón a voz da meiga’ PAU, 43. // *prep.* **14.** En calidade de: ‘Xa faguía unha longa tempada que eu vivía na casa de Abrantes *como* adeministrador dos señores de Basile’ LUS, 15. **15.** A maneira de [emprégase designando de modo impreciso un obxecto]: ‘Acórdome de que ó pensar isto, veume un ulido *como* a bon tabaco’ TER, 322. **Como se / *si** *loc.conx.*, expresa valor comparativo condicional: ‘Dúas rapaciñas fitaron pre min *como si* acabase de apousarme no chan, *como se* for un paracaidista’ CON, 114. **Coma que** ($\Leftrightarrow$ como que) *loc.conx.*, equivale a tanto que, ata tal punto que [sinala os resultados que se derivan dunha acción ou situación]: ‘Moito me folgo de que hoxe nos xuntáramos eiquí us cantos galegos pra falar con moito siso i apouso de cousas que tanto nos intresan a todos. (...) / Cilistro.– *Coma que* é cousa de levantar auta...’ TER, 68. Tm. **coma.**

CÓMODA *s.f.* Moble con taboleiro superior e caixóns grandes que ocupan toda a fronte, e que normalmente se empregan para gardar roupa: ‘O coarto onde eu durmía tiña unha grande *cómoda* de nogueira, un espello redondo’ CON, 119.

cómodamente ($\Leftrightarrow$ COMODAMENTE) *adv.* De maneira cómoda: ‘Hai us petriles á beira da carreteira, onde pode ún sentarse *cómodamente*’ CON, 88.

[**COMODIDADE**] *s.f.* Cousa necesaria para vivir a gusto e con descanso: ‘Inda que as casas dos nosos labregos non teñan moitas máis *comodidades* que as “yurtas” dos nómadas dos desertos fríos de Asia’ TER, 46.

CÓMODO –*A adx.* **1.** Que proporciona descanso e benestar: ‘E namentras merendaba, relembra a súa casa de Godral. Era folgada, *cómoda* e limpa’ TER, 30. **2.** [Aplicado a persoa] que está ou se sente a gusto [nun lugar]: ‘No campo atópome máis *cómodo*, máis tranquílo e máis ceibe’ TER, 53.

COMPADRE *s.m.* Pai ou padriño dunha persoa con respecto ó padriño, ó pai ou á madriña desa persoa: ‘E logo pasamos a falare do seu *compadre*, o Crisanto de Aspái e do mal que quedaba a súa viuda, a Leonor, con tres nenos, o maior de doce anos’ HIS, 139.

COMPANGO *s.m.* **1.** Alimento sólido que se toma co pan: ‘Logo sacou da lacea os pratos, culleres e cuncas e mailo pan i o *compango* da cea, e levou todo pra enriba da mesa’ TER, 114. **2.** Alimento que se toma para acompañar outro: ‘Cando baixes, tráinos máis café e máis augardente. / Un labrego / A nós máis viño i-algo de *compango*’ PAU, 50.

COMPAÑA *s.f.* **1.** Circunsantacia de estar acompañado: ‘Xa sabía eu que eras home de sentido e que che gustaba a *compaña* i a conversa dos vellos’ TER, 197. **2.** Persoa ou conxunto de persoas que acompañan: ‘E boas tardes teñan vostedes, don Pancho i-a *compaña*’ PAU, 18. **En compaña de loc.prep.**, con ou sendo acompañado por: ‘Ó Bieito pai cuasemente caíalle a baba, o que se di, cando vía ó seu Bieitiño sair do Casino *en compaña do* fillo do notario e do sobriño do propietario do hotel’ CON, 93. **Santa Compañía loc.s.**, procesión nocturna de almas en pena: ‘¿Qué che pasa? ¿Foite visitar o enemigo? ¿Viches a *Santa Compañía*? ¿Por qué estás tan pálido?’ LUS, 59.

compañamento (⇔ACOMPANAMIENTO) *s.m.* Persoa ou grupo de persoas que acompañan a outra: ‘Un día pasou un enterro con máis de cen autos de *compañamento* por diante da súa librería’ CON, 100.

[**COMPAÑEIRO**] *s.m.* **1.** Persoa que vai con outra ou está na súa compaña: ‘Camiña que te camiña, logo chegaron a Paradela. Antón propoñíalle a seu *compañeiro* que mercaran unha serrería que se vendía na Puebla’ LUS, 97. **2.** Persoa que realiza algunha actividade, especialmente de maneira habitual, con outra: ‘Me parece que era un profesor co que tamén estudéi eu. Destacaban xogando ó fútbol e tamén en andar a tortas cos seus *compañeiros*. Por recomendacións remataron o bachiller’ CON, 50.

COMPAÑÍA *s.f.* Unidade militar que forma parte do batallón e que normalmente está mandada por un capitán: ‘Estaba formada unha *compañía* de “Marines” con bandeira e música’ TER, 323. ***Santa compañía** (⇒santa compaña) *loc.s.*, procesión nocturna de almas en pena: ‘Mirade –decía a rapaza– cantas luces se moven polo Alto de Lúxara, máis para acó de Bonxío... ¿E il será a *Santa Compañía*...?’ TER, 144.

COMPARANZA *s.f.* Acción de analizar para buscar diferenzas ou semellanzas: ‘E logo que non o había máis murador. E servía de *comparanza* ós labregos’ TER, 107. **En**

comparanza con *loc.adv.*, comparando con: ‘Ganará ó pé de cen pesos diarios. *En comparanza* co il, eu son un pobre das portas’ TER, 52.

COMPÁS *s.m.* **1.** Instrumento formado por dous brazos articulados entre si por un extremo e rematados en punta e que serve para trazar circunferencias, medir ángulos ou transportar lonxitudes: ‘Porque os dedos abertos, forman un ángulo, que é o ángulo do *compás* que se conservaba no templo de Salomón’ HIS, 91. **2.** Ritmo dunha peza musical: ‘Eu marcaba o *compás* do vals co dedo índice’ CON, 60.

*compautar ($\Rightarrow$ PACTAR) *v.t.* Acordar, decidir de común acordo: ‘Por iso o Rouco i-o Crisanto, o home da meiga, *compautaron* un papeliño, e chamaron ó escribano de Rendar, pra faguelo’ PAU, 21.

compensa *s.f.* **COMPENSACIÓN.**

COMPENSACIÓN *s.f.* **1.** Acción e efecto de compensar: ‘Se conoz que aquil documento era unha venta en falso, e que o bon do home sentíu remorsos e pensaba faguerlle *compensación* á filla...’ TER, 288. **2.** Aquilo que se dá ou recibe para compensar algo: ‘Miña esperencia de moitos anos dime que a vida é aceda, i a xente mala de seu, e que nin Diola fai boa... Pra un bon, vinte malos... Ó remate da túa vida teras coma *compensa*... moitas cousas que contare’ TER, 197. Tm. **compensa.**

[**COMPENSAR**] *v.t.* Igualar o efecto negativo dunha cousa co efecto positivo doutra: ‘O que se gastase en tuberías *compensárase* de sobra no aforro de tempo e de traballo’ TER, 34.

[**COMPETENCIA**] *s.f.* Feito de competir [con outro ou outros]: ‘Sal ti, si queres, que eu non che quero *competencias* cos trasnos’ PAU, 60.

COMPETENTE *adx.* [Aplicado a persoa] á que lle compete unha responsabilidade: ‘Según certificado do facultativo *competente* –engadú o fillo’ CON, 95.

cómpito ($\Leftrightarrow$ CABAL) *adx.* Asisado, que obra con cordura e prudencia ‘o señor de Sabaréi (...) Era o home máis *cómpito* do mundo. Contóume isto en Lugo, nunha tasca da Mosqueira’ LUS, 94.

COMPLETA *adx.f.* **1.** Enteira, sen que falte nada: ‘A Mariquiña deu unha volta *completa* pra ver quén fose. Nada’ HIS 51. **2.** Que ten todos os elementos que normalmente lle corresponden: ‘E non te esquezas, rapaciña –dixo o Xan... de nos trague-lo queixo de Castilla e tamén os cafeses e mailas copiñas, caracho... Que senón non é cea *compreta*’ HIS, 17. Tm. ***compreta.**

COMPLETAMENTE *adv.* De maneira completa, sen que nada falte: ‘E logo decía que fora atopado o corpo de un veciño que desaparecera o día anterior da casa, *completamente* carbonizado por unha centella’ HIS, 169

COMPLEXO *s.m.* Conxunto de vivencias, ideas e sentimentos, conscientes e inconscientes, que inflúen na personalidade e na conduta do individuo: ‘Tristento final dun *complexo* cainita –dixen eu’ CON, 55.

COMPLICACIÓN *s.f.* **1.** Cousa que complica, que quita a sinxeleza ou a facilidade de algo: ‘Realizaba o seu ideal dunha vivenda pra vivire sin *complicaciós*’ TER, 30. **2.** Fenómeno que se presenta no curso dunha doenza, sen ser propio dela e que xeralmente a agrava: ‘Sóupose en toda Ferreira que o xastre Bieito caíra no leito con gripe con *complicación* de pulmonía. Morréu un miércoles’ CON, 94.

[**COMPLICAR**] *v.i.* Unirse ou mesturarse unha cousa con outra adquirindo gravidade: ‘Morriches de gripe *complicado* con pulmonía’ CON, 96.

complido *adx.m.* **CUMPRIDOR.**

COMLOT *s.m.* Acordo secreto entre dúas persoas contra outra: ‘Foi Pepe Troitiño que dirixíu a operación, en “*complot*” coa criada, a Margarida’ HIS, 88.

COMPOR *v.t.* **1.** Crear, elaborar, escribir [un texto] ‘soio me queda por decir que arrinquéi da lenda do relanzo enfeitizado para *compola* historia de aquil cabaleiro’ TER, 191. **2.** Constituír, integrar o que se expresa [varias persoas]: ‘Porque se parecía moito nos seus xeitos. A concrusión do cal é que antre os dous *compuñan* unha soia persoalidade’ CON, 51. // *v.p.* **3.** Estar formado ou constituído por aquilo que se expresa: ‘A tropa *compúñase* do teniente, dous sarxentos e case trinta homes máis, antre soldados e cabos’ LUS, 158.

COMPOSTO *adx.m.* Que se reparou ou amañou: ‘O [candelabro] da dereita –dixo o señor–. Fíxese ben que ten un brazo *composto*...’ TER, 82.

COMPOSTOR *s.m.* Persoa que se dedica a compor fracturas ou escordaduras de ósos: ‘Hai tamén moitos menciñeiros e *compostores* de ósos (...). Tamén eiquí óucese falar do Crego de Remesar, en terras de Bóveda, o millor *compostor* de toda Galicia, según ista xente’ LUS, 19.

COMPOTA *s.f.* Doce feito cunhn froita partida en anacos e cocida con auga e azucre: ‘Trougo a criada pan e queixo, *compota* de peras i unha xarriña de viño’ TER, 141.

COMPRADOR *s.m.* Persoa que compra: ‘Pois merca na Gran Bretaña –dixo o patrón– e dille a don Anxel que é pra min. Ben sabe que son *comprador* de moitos anos’ TER, 277.

COMPRAR *v.t.* Adquirir mediante diñeiro: ‘A señora que mercara o bacalláu fitóu pró don Paco e dixo: / O home foi criado a imaxe e semellanza de Dios, conforme ás Sagradas Escrituras... Nunca eiquí volvo a *comprar* cousa’ CON, 131.

[**COMPRENDER**] *v.i.* **1.** Percibir o alcance ou o significado de algo: ‘Eu, que xa estaba alí, boligando coma se vira a Santa Compañía, ó sentir aquilo de “non bota sangue” *comprendín* de seguida’ CON, 86. **2.** Encontrar lóxicos ou xustificados os actos doutros: ‘Pechámola porta tras nós; e xa *comprenderán* por que’ LUS, 28.

*compreta *adx.f.* **COMPLETA.**

[**COMPRIMIR**] *v.t.* Presionar algo facendo que ocupe menos espazo. **Aire comprimido** *loc.s.*, aire cun volume que diminuíu por comprensión, para aumentar a súa presión e aproveitala como enerxía ó expansionarse: ‘Ti pedíchele a escopeta de *aire comprimido* a un cativo na rúa...’ DEC, 10.

[***comprir**] *v.t.* **CUMPRIR.**

***comprobanza** (⇒COMPROBACIÓN) *s.f.* Acción e efecto de comprobar: ‘O primeiro, a *comprobanza* de que temos un segundo corpo. Do suposto haxe chegar á realidade’ TER, 74.

COMPROBAR *v.t.* Confirmar a veracidade ou a exactitude [dunha cousa]: ‘Puiden *comprobar* que as cereixas eran millorciño que se poidera catar’ CON, 77.

[**COMPROMETERSE**] *v.p.* **1.** Implicarse nun asunto: ‘Levantáronse algús. Outros, por non *se comprometeren*, botáronse fóra. Pero ó sentí-lo tiro entróu máis xente da rúa’ CON, 86. **2.** Adquirir o compromiso formal de matrimonio: ‘Parce que en París se namorara dunha rapaza moi nova, *comprometida* xa pra se casare’ TER, 185.

COMÚN *adx.* Que non é privativo dunha soa persoa, senón que é compartido: ‘E fun candia il a Ribadeo, pra escoitar un recital de poemas do noso *común* amigo o Lías de Moxenas’ HIS, 175. **Sentido común**→SENTIDO.

COMUNICACIÓN *s.f.* Acción e efecto de comunicar ou estar en contacto [un lugar con outro]: ‘Unha gran ponte de xoroba puña en *comunicación* o Burgo vello co Burgo novo’ TER, 238.

[**COMUNICAR**] *v.t.* **1.** Notificar, facer saber: ‘Saíron da casa as nenas de don Saturnino *comunicándolles* a todo-los seus veciños da vila que xa estaba chegando o Pintiño’ CON, 84. **2.** Transmitir, facer que algo chegue a outro: ‘Dende aquila sempre tiven a dúbida de si eu recibiría o pensamento de outros e *comunicaría* o seu sin mediala fala’ TER, 79. // *v.i.* **3.** Servir de unión ou de paso [dun lugar a outro]: ‘e non había máis que unha porta, que *comunicaba* directamente ca eirexa, pola mao do Evanxeo’ TER, 308.

COMUNICATIVO *adx.m.* Dado a conversar cos mais: ‘Falagueiro. Falador, *comunicativo*’ LUS, 164.

***comunión** (⇒COMUÑÓN) *s.f.* Sacramento da Eucaristía. **Primeira comunión** (⇒primeira comunión) *loc.s.*, acción de recibir a comunión por primeira vez: ‘Xa vas pra trece anos e inda non fixeches a *primeira comunión*’ TER, 103. **De primeira comunión** (⇒de primeira comunión) *loc.adx.*, vestido co traxe habitual da primeira comunión: ‘Unhas fotos dos nenos *de primeira comunión*, si mal non me acordo’ CON, 122.

COMUNISMO *s.m.* Doutrina política e económica partidaria da eliminación do sistema capitalista e da superación da loita de clases e que propugna a propiedade colectiva: ‘Nin se fai nin se deixa faguer. Todos do fato, todos da grea. O *comunismo* da imbecilidade. Como eu non fago nada non quero que ninguén faga cousa’ TER, 58.

[**COMUNISTA**] *s.m.* Partidario ou seguidor do comunismo: ‘Os *comunistas* xa saíron á calle, os anarquistas tamén saíron á rúa’ HIS, 43.

CON / co- *prep.* **1.** Introduce un complemento que expresa compañía ou cooperación: ‘Pasóu beilando por diante de min unha dama moi pálida; inque pálidas eran todas e tamén os cabaleiros *con* quenes beilaban’ CON, 27. **2.** Introduce un complemento que expresa contido, inclusión ou propiedade: ‘O Nasa trougo dúas baraxas, xarras *con* tinto dos Peares...’ CON, 19. **3.** Introduce un complemento que expresa o momento en que ocorre a acción: ‘Fose polo viño ou pola calor, non espertóu hastra moi tarde, *con* noite pecha’ LUS, 35. **4.** Introduce un complemento que expresa instrumento ou medio: ‘Tiña o costume de sinadar a ún *co* coitelo ou *co* bolígrafo cando se dirixía a il’ CON, 33. **5.** Introduce un complemento que expresa modo: ‘O señor do pazo, don Diego de Moscoso, recibíunos a todos *con* gran cortesía’ LUS, 151. **6.** Expresa a circunstancia con que se realiza ou sucede algo: ‘Ven a San Martín de Queiroga tódalas feiras do mes, *con* auga, *con* sol ou *con* neve’ HIS, 9. **7.** Expresa idea de relación ou comunicación [con outros]: ‘I a patrona falaba *con* iles coma se foran dous cristianos...’ TER, 108. **8.** [Con algúns verbos] serve como elemento introdutor do obxecto directo: ‘E botóu a correr canto puido, tirando *coa* maleta...’ CON, 20. **9.** Introduce o complemento propio de determinadas palabras: ‘Basta *con* decirlle que teña sentido’ PAU, 36. **10.** Introduce a frase que expresa causa ou consecuencia: ‘A fe que batía dente con dente, non sei si *co* frío ou *co* medo’ TER, 155. **11.** Anteposto a un infinitivo equivale a un xerundio: Si non llo contéi inantes, foi porque había no medio morte de home... E qué necesidade había dilo si *con* contalo non se remediaba nada?’ LUS, 146. **Con tal de que** →TAL. Tm. **co**.

CONCA *s.f.* **CUNCA**.

***concellal** (⇒CONCELLEIRO) *s.m.* Membro da corporación municipal: ‘Non facía máis que chegare cando se achegóu a min o don Rogelio, *concellal* do Aiuntamiento e encarregado do camposanto’ CON, 105.

CONCELLO *s.m.* **1.** Corporación composta por un alcalde e varios concelleiros, que ten ó seu cargo a administración e goberno dun municipio: ‘Naquel casino conocín e tratéi ó Ferrete i o Séneca, escribentes do *Auntamiento* e do Xuzgado’ TER, 239. **2.** División administrativa gobernada por un alcalde e varios concelleiros que representan a poboación: ‘Había insinado a bailala rumba a todas mozas e mozos das aldeas do *concello*’ LUS, 120. Tm. ***aiuntamiento**, ***auntamiento**.

concencia *s.f.* **CONCIENCIA**.

concencioso (⇔CONCIENCIUDO) *adx.m.* Que fai as cousas con atención, coidado e detemento: ‘O patrón era un home *concencioso* e moi cabal en tódalas súas cousas’ TER, 287.

CONCERTINO *s.m.* Violinista primeiro dunha orquestra, encargado de executar os solos: ‘A Xunta Direutiva do Casino contratou unha orquestra, como Violín *concertino* viña o señor Efe, que eu ben coñecía na Cruña’ HIS, 112.

[**conceuto**] ($\Leftrightarrow$ CONCEPTO) *s.m.* Opinión ou xuízo [sobre algo]: ‘Á volta dos anos, tamén reutificará as imaxes-*conceutos* que temos arestora do pasado, do presente e do futuro’ TER, 80.

[**CONCHA**] *s.f.* **CÓNCHEGA**.

[**CÓNCHEGA**] *s.f.* Cuberta exterior que protexe o corpo dalgúns moluscos [particularmente da vieira] e que se emprega como instrumento musical de percusión para producir son ó fregar unha contra outra polas estrías da parte convexa: ‘faguíamos noite en Portomarín. Pasábamos pola ponte romá cantando e batindo *cónchegas*’ LUS, 147. Tm. **CONCHA**.

CONCHEIRO *s.m.* **1.** Árbore caducifolia da familia das xuglandáceas (*Juglans regia*), de gran tamaño, con tronco curto e groso, copa grande e redondeada, follas grandes e pinnadas, flores abrancazadas, que dá como froito o concho ou noz: ‘É moi fermosa aquela terra, pois hai moito alborado de castiros e *concheiros*, prados ben regados e ricos hortos’ LUS, 131. **2.** Madeira desta árbore: ‘O comedor estaba no piso. Todos os mobles eran de castiñeiro ou de *concheiro*’ LUS, 140.

[**CONCHO**¹] *s.m.* Froito do concheiro, de forma ovoide, que presenta unha cáscara dura e rugosa, que envolve a semente comestible: ‘Con decirche que creba os *conchos* cos cotomelos...’ TER, 46.

CONCHO² *s.m.* Emprégase eufemisticamente no canto de *coño* para marcar ou reforzar a intención despectiva da frase ou para marcar extrañeza ou enfado: ‘A Faísca é peor que a séneca. Mala, *concho*, mala, que non hai por onde lle botar a mao’ TER, 283.

[**concidir**] *v.i.* **COINCIDIR**.

CONCIENCIA *s.f.* **1.** Coñecemento inmediato ou espontáneo dunha realidade: ‘Parecíame ir perdendo a xusta *concencia* do espazo e do tempo’ TER, 40. **2.** Coñecemento interior do ben e do mal que permite facer un xuízo moral dos propios actos: ‘¿A *conciencia*, dís? Pois non creo que a teña, nin pouca nin moita...’ HIS, 10. Tm. **concencia**.

concluir ($\Leftrightarrow$ CONCLUÍR) *v.t.* Deducir, chegar a unha conclusión despois dunha análise previa: ‘Mais pasaron os anos e non tiveron resposta da Academia nin pouca nin moita, nin directa nin indirecta, por todo o cal veño a *concluir* que a Academia pensou que estaba tolo’ CON, 92.

[**CONCORDE**] *adx.* Que está de acordo, que se corresponden ou coinciden ‘Tamén tódalas declaracións estaban *concordes* de que o señor Xermán bebera un xarro de viño quente con mel inantes de se deitar’ TER, 281.

***concrusión** ($\Rightarrow$ CONCLUSIÓN) *s.f.* Resolución á que se chega despois de tratar unha cousa ou de pensar sobre ela: ‘Tratéinos moito e viñen descubrir que entramos se tiñan xenreira porque moitas veces ún facía o que facía o outro. Porque se parecía moito nos seus xeitos. A *concrusión* do cal é que entre os dous compuñan unha soa persoa’ CON, 51.

condabado *adx. e s. m.* **CONDENADO**.

condanado –a *adx.* e *s.* **CONDENADO.**

CONDE –**ESA** *s.* Persoa con título de nobreza inmediatamente inferior ó de marqués e superior ó de vizconde: ‘Alá polo ano 80 do século pasado vivía aquí Don Juan María Somoza y Andrade, pai do aitual *conde* de Lonxío, a quen vostede coñece’ LUS, 142.

CONDENADO –**A** *adx.* **1.** [Precedendo inmediatamente ó nome a que se refire] emprégase para mostrar rexeitamento ou destacar algo negativo: ¡Moito frío vai niste *condenado* Lugo! Inda en maio...’ HIS, 135. // *adx.* e *s.* **2.** Persoa que causa molestia ou dano coas súas argalladas ou accións: ‘Máis de dúas horas levamos na cociña, tomando copas e cafeses. Mais o *condenado* do borracho non acaba de despertar’ HIS, 29. **3.** Persoa perversa ou de mala intención: ‘A Faísca –dixo a Filomena– fregara as escaleiras... Quedaran ben a xeito pra que o seu padastro esbarase e se partise a crisma... (...). Aquila mesma noite sentinlle berrar en soños á *condenada*: “Se non chega o xabron, outro día será aceite” TER, 291. **4.** Emprégase ás veces con intención afectiva: ‘Asubiáu moi ledó un ouriol na figueira. ¡*Condabado*!... Sempre se levaba a proba dos figos temporás’ TER, 260. Tm. **condabado, condanado, condenairo, condermaira.**

condenairo *adx.* e *s.m.* **CONDENADO.**

condermaira *adx.* e *s.f.* **CONDENADO.**

CONDICIÓN *s.f.* **1.** Cousa necesaria para que sexa ou ocorra outra: ‘Pois contar contaréicha, mais con unha *condición*.... / –Vostede dirá cá... / –Que te quedas eiquí a merendar’ TER, 197. **2.** Clase ou posición social: ‘O mesmo fai o ladrón cando arrouba: o que menos lle intresa é a *condición* social do arroubado’ TER, 55. // *pl.* **3.** Estado ou a situación [en que se encontra unha persoa]: ‘Gran parte dos nosos labregos siguen a vivir en *condicións* verdadeiramente míseres’ TER, 33. **En condicións** ($\Leftrightarrow$ en condicións) *loc.adv.*, nas circunstancias ou estado adecuado: ‘Mais como a súa casa non estaba *en condicións* pra recibir a un señor notario das Asturias, que iso era o seu home, pararon connosco, e tamén porque eran amigos de vello.’ CON, 120.

[**CONDICIONAL**] *adx.* Que introduce unha condición: ‘Outramente, tamén “que” ou “qui”, “se” ou “si” *condicionás*, “outro” ou “autro”, “sen” ou “sin”, “como” ou “coma”...’ TER, 70.

[**CONDICIONAR**] *v.t.* Facer depender [dunha condición]: ‘O emprego dunha ou outra fala, ou do remate das que teñen dous, está *condicionado* pola fala dianteira ou pola que lle sigue’ TER, 70.

[**CONDOERSE**] *v.p.* Compadecerse ou sentir lástima: ‘*Condoeuse* moito das disgracias do señor de Folch, e dín que hastra chegou a bagoare...’ LUS, 153.

CONDUCIR *v.t.* Guiar, manexar un vehículo: ‘E ten tento pra *conducilo* auto. Non fagas como o Paquiño, que me mete cada medo cando leva o volante...’ HIS, 27.

*conduitor (⇒CONDUTOR) *s.m.* Persoa que conduce [un vehículo]: ‘Parouse diante de onde eu estaba un Mercedes mouro, con *conduitor* con gorra de plato. Saía un cabaleiro do auto, cunha gran carteira debaixo do brazo’ HIS, 73.

CONDUTA *s.f.* Maneira de actuar ou de comportase. **Sacar a conduta** *loc.v.*, difamar: ‘Verdade, verdade, que tiña sona de sere un pouquichiño dada ás meiguerías... (...) Outramente, nunca se lle soupo que *sacase* a ninguén a *conduta*’ TER, 105.

CONFABULACIÓN *s.f.* Acción ou efecto de confabularse: ‘A *confabulación* é o pauto do mancomún: que cada un vaia pra diante porque van todos’ PAU, 15.

CONFABULARSE *v.p.* **1.** Porse de acordo [dúas ou máis persoas]: ‘Dispoña vostede de min. Trageréille tinteiro, pruma e papel. *Confabularémono-los* dous pra practicar as dilixencias que haxa menester’ TER, 206. **2. fig.** [Referido a cousas] unirse, xuntárense dúas cousas para un mesmo fin: ‘Pois eu coido qui entra todo no pauto, pois unha cousa está *confabulada* co-a outra’ PAU, 53.

CONFERENCIA *s.f.* Exposición oral en público de carácter didáctico: ‘Houbera moito que ver e que decir cando o eminente catedrático de Madrid, o insigne penalista don Luís Jiménez de Asúa dera aquela *conferencia* no paraninfo da Universidade, un día metido en auga do mes de marzal’ HIS, 83. **2.** Comunicación telefónica dunha localidade a outra: ‘Deixei o periódico. Pedín *conferencia* con Chantada, pra falar co Xocas...’ CON, 134.

CONFERENCIANTE *s.m.* Persoa que dá unha conferencia: ‘Chegou o confrenciante ou *conferenciante* –como máis lle goste ó leutor–. Erguéuse o púbrico, batendo palmas. O *conferenciante* era alto, forte, e usaba monóculo’ CON, 114. Tm. ***confrenciante**.

CONFESAR *v.t.* **1.** escoitar o crego a alguén no sacramento da penitencia: ‘Ó velo crego, o Román dixo: “Que me sacramenten agora mesmo, que logo seréi con Dios. A ialma, primeiro que o corpo”... Dispúxose a *confesalo* i eu baixéi á cociña’ TER, 299. // *v.i.* **2.** Expor as culpas ou pecados diante do sacerdote no sacramento da penitencia: “Descanse en paz. Don Francisco Teijeiro Tenorio. Falleció en esta villa...” Era o mesmo. ¿E il *confesaría* ou non *confesaría*? A esquila decía que sí’ CON, 134. Tm. **confesare**.

confesare *v.t.* **CONFESAR**.

CONFESIONARIO *s.m.* Lugar onde se coloca o crego para confesar os fieis: ‘Despúxenme a pasala noite alí, sentado nun escano, ó pé dun *confesionario*’ LUS, 135.

[CONFIADO] *adx.* Que ten ou mostra confianza [en alguén]: ‘Se os galegos fósomos máis *confiados* us dos outros, estaríamos todos máis notorros’ TER, 56.

CONFIANZA *s.f.* Sentimento de seguridade e tranquilidade do que confía [en alguén]: ‘Pois por habere morte de home –adevirtíu don Juan– debíchesmo contar todo. E non tiñas en min *confianza*?’ LUS, 146. **En confianza** *loc.adv.*, entre persoas coas que se ten un trato familiar: ‘Haille cousas... Serálle mellor non falar... / –Fala, muller, fala que estamos *en confianza*’ TER, 282.

CONFIDENTE *s.m.* Persoa á que outra lle confía as súas preocupacións ou segredos: ‘O único malo que lle atopaba á madriña é que sempre me collía de *confidente* das súas disgracias e disgustos, que eran tantos e tantos como as areias do mar’ HIS, 24.

[**CONFISCAR**] *v.t.* Apoderarse a autoridade competente de bens para poñelos a disposición do fisco: ‘Todas as súas propiedades foran *confiscadas*’ LUS, 153.

CONFORME *prep.* **1.** Expresa conformidade ou acordo entre os termos que relaciona; de acordo con, consonte, axustándose a: ‘O home foi criado a imaxe e semellanza de Dios, *conforme* ás Sagradas Escrituras...’ CON, 131. // *conx.* **2.** Indica que unha cousa se fai depender do que se di a continuación; segundo, en conformidade a como: ‘¿E il voltaria a gobernar Azaña ou sería Largo Caballero o home da situación? *Conforme* se virasen as cousas’ HIS, 112.

CONFORMIDADE *s.f.* Acordo ou correspondencia no parecer. **De conformidade** *loc. adx.* [cos verbos *ser* e *estar*] conforme, acorde con alguén [nunha opinión, ditame... etc.]: ‘Iso de que Dios creou o mundo en seis días non puido ser. Que me perdoen vostedes, pero iso é unha zarapallada. / –Son *de conformidade* –dixen eu’ CON, 130. **De conformidade con** *loc.prep.*, de acordo con, conforme a: ‘decatarémonos que dí, poño por caso, “qui é”, e non “que é”, *de conformidade con* isa lei da eufonía...’ TER, 71.

***confreciante** *s.m.* **CONFERENCIANTE.**

CONFUNDIR *v.t.* Pensar erroneamente que unha persoa ou cousa é outra: ‘Nunca se soupo ben quen fora, dos dous, o que dixera aquelas falas. A xente sempre os *confundía*, apoñéndolle a un as falas i os feitos do outro’ CON, 54.

CONGOSTRA *s.f.* Camiño estreito e profundo, que discorre xeralmente entre valos, cómaros ou outras elevacións do terreo: ‘Alí está o Eiribio, en terras de Triacastela; máis pra alá, o Padornelo i as *congostras* do Cebreiro’ TER, 51.

CONGRESO *s.m.* Reunión ou asemblea de persoas convocadas para deliberar sobre asuntos ou cuestións previamente fixadas. ***Congreso de deputados** (⇒ Congreso de deputados) *loc.s.*, corpo lexislativo composto polos representantes elixidos polos cidadáns: ‘Asina lles recomendaba o filósofo Ortega y Gasset ós seus colegas do *Congreso de deputados* que lexislasen’ CON, 46.

[**CONÍFERA**] *s.f.* Planta leñosa ximnosperma de tronco ramificado, de froito cónico ou esférico e follas pequenas e persistentes: ‘Poucas *coníferas* hai por Caurel, a non ser o texo ou teixo das devesas, os máis corpulentos que nunca vira’ LUS, 20.

***connmigo** *pron.pers.* **COMIGO.**

CONMOVER *v.i.* Emocionar, impresionar, causar emoción: ‘Eu ademiro moito o flamenco; mais non chega a *conmover*. Máis arte que poesía. Decir, non me dí nada fondo’ TER, 83.

CONNOSCO *pron.pers.* Forma ligada do pronome de primeira persoa de plural *nós* cando vai precedido da preposición *con*: ‘Tamén estaba invitado o meu curmao Enrique, que vivía *connosco*’ LUS, 83. Tm. **conosco**.

***conocemento** ($\Rightarrow$ COÑECEMENTO) *s.m.* Entendemento, capacidade de coñecer, entender e xulgar as cousas: ‘A razón é moito máis que un simple instrumento do *conocemento*’ TER, 60.

***conocer** *v.t.* **COÑECER**.

conosco *pron.pers.* **CONNOSCO**.

[**CONQUISTA**] *s.f.* Amorío, relación amorosa pasaxeira e superficial: ‘Pequenote, moreno e sempre moi ben vestido, con moitas copas gañadas no tiro de pichón e falando das súas *conquistas* amorosas en Sevilla, Madrid e París’ CON, 52.

[**CONSEGUIR**] *v.t.* Lograr, chegar a facer [aquilo que se intenta]: ‘A forza de berrarlles *consequín* arrincalos de alí’ LUS, 31.

CONSELLO *s.m.* **1.** Opinión que se lle dá a alguén sobre como debe actuar: ‘Fólgome moito –dixo– de que me veña visitar un colega novo e inda máis de que me pida *consello*’ TER, 196. **2.** Órgano colexiado que dirixe ou administra unha organización pública: ‘Asesinaron hoxe en Madrid ó señor presidente do *Consello*, don José Canalejas...’ CON, 24.

[**CONSENTIR**] *v.i.* Aceptar alguén aquilo que se lle pide ou propón: ‘¡Cobarde, que *consintes* en ver perdido o teu sangue! ¡Lobos te coman!’ HIS, 32.

CONSERVA *s.f.* Alimento preparado e envasado de forma que se poida manter inalterado durante un longo período de tempo: ‘Queixos, botellas de coñac, latas de *conserva*, café, azucre, chicolate’ LUS, 25.

[**CONSERVAR**] *v.t.* **1.** Seguir tendo: ‘I aquil vello tan ben conservado, de ollos agrisados e cellos mestos, que inda *conservaba* case tódalas moas e dentes’ TER, 197. // *v.p.* **2.** Seguir existindo: ‘E gracias que *se conserva* a música popular. Dila pode saír o futuro “ballet” galego’ TER, 83. **3.** Manterse nun determinado estado: ‘Pois il *consérvase* ben rexo. Dá consulta tódo-los días e vai ó Xuzgado’ CON, 80.

CONSERXE *s.m.* Persoa que ten ó seu cargo a vixilancia e o coidado dun edificio ou dun establecemento público: ‘Unha vez que estivo eiquí o pintor Corredoira sacoulle un dibuxo, pra pintalo na casa. E tamén Manoliño Castro Gil, o fillo do *conserxe* do Aiuntamiento, que disque lle dá moi ben á pintura’ CON, 21.

CONSIDERACIÓN *s.f.* Opinión ou xuízo: ‘Houbo un estremecemento, un arrepío antre o público cando o orador presentou á *consideración* de todos a chamada “Sarta de Demo”, formulada por il por primeira vez’ CON, 115.

[**CONSIDERAR**] *v.t.* Ter no concepto que se indica: ‘a antiga praza do Campo é *considerada* como “o gran foro tabernario lugués” DEC, 11.

[**CONSISTIR**] *v.i.* Residir, estar fundamentado: ‘Pra que vostede vexa –díxome un día– que a xente, a masa, a moitedume, cuasemente sempre se trabuca. O trabucarse da xente *consiste* en vé-las cousas con malicia. Velas con esteuticismo é cousa moi difrente’ CON, 99.

CONSISTORIO *s.m.* Casa do Concello: ‘Tan axiña como o reló do *Consistorio* daba as doce, aparecía pola horta do camposanto a filla do Lordanas’ LUS, 34.

[**CONSOGRA**] *s.f.* Nai dun dos cónxuxes respecto ó pai ou á nai do outro: ‘Presentóuse no consultorio o Breixo de Gosende candia a súa nai i a súa sogra. As dúas parecías máis irmás que *consogras*’ TER, 341.

CONSOLA *s.f.* Moble en forma de mesa alongada que se apegar á parede para servir de soporte a obxectos decorativos: ‘E levóuno a un coarto onde había unha *consola* con dous candelabros de cobre’ TER, 81.

[***consonante**] (⇒CONSOANTE) *s.f.* Son da lingua orixinado polo cerre total ou parcial dos órganos de articulación seguido dunha apertura que permite o paso do aire e a produción dese son: ‘os derradeiros [versos], cas súas vocás abertas e *consonantes* suaves, dan unha impresión de vagantío, de ámpido, de melanconía...’ TER, 67 – 68 .

CONSORCIO *s.m.* Asociación de carácter económico entre persoas ou entidades: ‘E moita máis vida que saíría si tiveramos o *consorcio* industrial que teñen os alemás...’ PAU, 15.

CONSTANCIA *s.f.* Proba ou testemuno [dun feito]: ‘Unha borma verdadeiramente histórica –decía o xuez–. Quedará *constancia* por anos de anos nista ilustre vila’ TER, 255.

CONSTAR *v.t.* Quedar ratificado oralmente [o que se expresa]: ‘Que *conste* que non o coñezo a vostede, nin sei quen é. Mais tamén sei que vostede vai varias veces ó ano por Ribadeo e que pasa pola rúa da Pomba’ HIS, 39.

CONSTERNARSE *v.p.* Abaterse, sentir pena, dor, abatemento: ‘Esterrecerse. *Consternarse*’ LUS, 164.

CONSTITUCIONAL *adx.* Propio da constitución dun individuo ou relativo a ela: ‘á grande semellanza fisionómica corresponde unha gran semellanza interna, orgánica; o que se di, *constitucional*’ TER, 320.

CONSULTA *s.f.* **1.** Acto ou efecto de atender, dar consello, ou opinión [sobre un asunto]: ‘I-a cartuxeira de Pantón, que cobraba cinco pesos por *consulta*’ PAU, 41. **2.** Feito de recibir ou atender o médico ós enfermos: ‘Sendo eu médico en Cambados, veu ó meu consultorio unha rapaza inda nova que me dixo que estaba casada... Despóis da *consulta*, vinme na obriga de lle decir que tiña o gálico’ TER, 73. **3.** Lugar onde o médico recibe os paciente: ‘que emigrara ós Estados Unidos; que traballaba aló de médico (...) Chamábanme á *consulta* de Filadelfia, de San Francisco, de Denver...; tiña unha clínica grandísima con vinte ou trinta axudantes’ TER, 322.

CONSULTAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Pedir o parecer, o consello ou a instrución de alguén: ‘Váiteme *consultar* con don Pedro, de parte miña, o asunto do Xocas. Xa sabes que don Pedro é o meu abogado e que vive na calle de San Marcos’ TER, 277. **2.** Buscar datos ou información: ‘Xa verá vostede quen era ise Romualdo Acevedo... Imos *consultá-lo* meu arquivo da trastenda’ CON, 101. // *v.i.* **3.** Recibir e atender o médico ós enfermos: ‘Aquil mediodía estaba eu a *consultar* na Crus do Incio. Era día de feira i agardaban moitos enfermos’ TER, 341. **4.** Dar parecer ou ditame [sobre un asunto]: Vivían nunha casa baixiña, un pouco arredada da aldea. Sempre *consultaba* [a meiga] despóis das doce da noite e con moito misterio’ LUS, 108. // *v.p.* **5.** Someterse a exame médico: ‘Sentín decir – dixo o alcalde– que *se* fora *consultar*, non sei si a Lugo ou a Santiago. Xa fai tempo que se sinte mal dos fígados’ TER, 247.

CONSULTORIO *s.m.* Local onde o médico recibe os pacientes: ‘Aquil mediodía estaba eu a *consultar* na Crus do Incio. Era día de feita, i agardaban moitos enfermos. Presentouse no *consultorio* o Breixo de Gosende candia a súa nai i a súa sogra’ TER, 341. ‘Un ano i un día despóis de tal acontecemento entraba o Moncho no *consultorio* de don Fico, o seu médico’ HIS, 96.

CONSUMICIÓN *s.f.* Aquilo que se consomen nun bar ou noutro establecemento similar: ‘Entréi no Bar do Centro, sito na Plaza Maior, e pedín un vaso de viño branco. Non facía máis que chegare cando se achegou a min o don Rogelio, concellal do Aiuntamiento e encargado do camposanto. Pagou a súa *consumición* e mái-la miña’ CON, 105.

CONSUMIRSE *v.p.* Sentir ansiedade ou desacougo: ‘Eslumecer. Debecer, ansiar, *consumirse* por algunha cousa’ LUS, 164.

CONTA *s.f.* **1.** Acción e efecto de determinar a cantidade exacta: ‘Puxéronse todos a contalos cartos. Despóis de moitas *contas* parecía que non faltaban nin dous réas’ LUS, 29. **2.** Cantidade total de cartos que constitúe unha débeda: ‘Dous días despois dista conversa pagaba eu a *conta*, aló contra a noitiña’ HIS, 150. **3.** Utilidade, proveito ou interés: ‘Pártame unha centella: ‘Pois din que é moi amorosiña nos seus tratos cos homes. / O Carrizo / Pol-a *conta* que lle ten’ PAU, 40. **4.** Asunto ou cuestión: ‘Eu sempre tiven a sospeita de que o Antonio tiña unha *conta* pendente co señor Golpe’ HIS, 152. **5.** Xustificación ou explicación [dun acto]: ‘Si chegaba a Lugo ás tres da madrugada, a ninguén tiña que lle dar *conta*’ HIS, 166. **6.** Responsabilidade, coidado ou incumbencia: ‘Xa sabe vostede que, pra isas cousas, eu teño mao de santo. Deixeo da miña *conta*’ HIS, 69. // *pl.* **7.** Cálculo ou operación aritmética: ‘Il non os podía atender porque estaba faguendo as *contas* dos xornaleiros’ LUS, 48. **8.** As catro operacións matemáticas básica: ‘Has de aprender a Doutrina; poñerte ben en *cuentas* e na escritura’ TER, 103. **9.** Relación detallada de ingresos e gastos: ‘Levaba as *contas* da casa, que iba anotando con letra grande e picuda nunha agenda moi grande’ LUS, 116. **Á conta** *loc.adv.*, como pagamento parcial anticipado: ‘Volvéu cando xa a rapaza se casara, i o primeiro que fixo foi reclamar o que lle tocaro do herdo do pai. A nai tívolle que dar *á conta* us miles de pesos’ TER, 161. **A conta de** *loc.prep.*, a custa de, aproveitándose de [alguén]: ‘A Liberata vaise casare. Seica fai peto, e non sei se o fará *a nosa conta*’ CON, 122. **Á conta de** *loc.prep.*, a custa de, a cargo de, correndo os gastos a cargo de quen se indica: ‘Con muller e fillos, e sin oficio nin beneficio... Ter que vivir *á conta da* nai... Se agora fose médico, iríame defendendo’ TER, 162. **Axuste de contas** →AXUSTE. **Botar contas** *loc.v.*, pensar:

‘Mataríannos a todos tres e non se saberá máis de nos... ¿Qué *contas se botaría* a xente...?’ TER, 228. **Darse conta** *loc.v.*, decatarse: ‘Vasear e máis vasear, como gañás. Hastra perderon o respecto a iles mesmos. Non *se dan conta* que inda son señoritos’ HIS, 24. **De conta de**, *loc. prep.*, a cargo de, baixo a responsabilidade de: ‘O primeiro preguntoiro corrêu *de conta dun* axente que tiña casemente tódolos dedos de entramas maus tortos’ HIS, 118. **Facerse de conta** *loc.v.*, imaxinar ou considerar como un feito [o que se expresa]: ‘Agora *fágase de conta* qui é vostede o que escoita o Cuco na tasca do Grolo...’ TER, 145. ***Ter conta da lingua / língoa** ($\Rightarrow$ ter conta da lingua) *loc.v.*, conterse no falar, calando o que quere dicir: ‘O Filiberto de Rul, fervendo ca carraxe, berróulle: / –*Ten conta da lingua*, pastrán, que te baixo dun cachazo...’ TER, 210. **Ter conta do viño** *loc.v.* bebelo con moderación ou coas precaucións debidas [sen que chegue a emborrachar]: ‘A burrada elle non saber *ter conta do viño*, como lles pasa a il e tamén a vostedes, señoritos’ HIS, 26. **Ter en conta** *loc.v.*, ter presente ou en consideración: ‘Fágase o que se faga na nosa terra, temos que *ter en conta* esa norma de aitividade que xa nos impón a xeografía’ TER, 58. Tm. ***cuenta**.

contado, de *loc.adv.* **DECONTADO**.

CONTADOR *s.m.* Persoa que ten ó seu cargo o control das contas: ‘E cando saín do Círculo sentín a voz do *contador* da Sociedade na Segredaría’ CON, 33.

CONTAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Referir, relatar un feito ou unha serie de feitos [reais ou imaxinarios]: ‘Non señas bobiño e *cóntamo* todo, que millor che será’ TER, 113. // *v.t.* **2.** Incluír entre as persoas ou cousas de que se trata: ‘Demos me coman se non se *conta* alí a metade da parroquia’ PAU, 32. **3.** Establecer a cantidade exacta de persoas ou cousas dándolle a cada un un número correlativo: ‘Puxéronse todos a *contalos* cartos. Despois de moitas contas parecía que non faltaban nin dous reás’ LUS 29. **4.** Ter [un número de anos]: ‘moito máis nova que o seu esposo, pois aínda non *contaba* vinte anos, e aquíl comprira xa os coarenta’ LUS, 153. **5.** Ter en conta, considerar: ‘levamos, antre os dous, vinte cartuchos de postas i unha dúcea de bala, sin *contalos* de perdigós’ TER, 148. // *v.i.* **6.** Ter, dispoñer de: ‘Ista comarca *conta* tan soio con dúas carreteras ou estradas’ LUS, 22. **7.** Confiar ou ter por certo que se poderá dispoñer de alguén: ‘Pois si hai que ir, vaise. Dille que *conte* comigo’ TER, 262. **8.** Dicar a serie dos números: ‘Eu *conto* hastra trinta. Se ó rematare non baixas, chímpote dun tiro’ LUS, 76. **Contalo** *loc.v.*, saír con vida: ‘Se un se cai por eiquí embaixo, xa non *o conta* –dixen eu’ HIS, 30. Tm. **contare**.

contare *v.t.* **CONTAR**.

contares Erro por **contare**.

***conteira** ($\Rightarrow$ REGATÓN *s.m.*) *s.f.* [Nun bastón] peza de material resistente que se pon como remate no extremo oposto á empuñadura, a modo de protección: ‘Estaba cavilando, enredando co bastón, escribindo letras no chao. A *conteira* batíu nunha cousa metálica, unha cousiña que brillaba’ LUS, 142.

***contemplación** ($\Rightarrow$ CONTEMPLACIÓN) *s.f.* Acción de contemplar: ‘Fun a Pontevedra, a Marín i a Combarro. Mais a *contemplación* do mar dárame unha gran tristura’ LUS, 61.

*contemprar (⇒CONTEMPLAR) *v.t.* Mirar atentamente: ‘Outramente, nin era poeta nin pintor. Mais sempre me folguei de *contemprar* a Natureza, pois romántico nunca deixei de selo de todo’ HIS, 112.

CONTENTA *adx.f.* Alegre ou satisfeita: ‘Sí, señora, sí –decía o Toño–. Heime de apricar, pra tela *contenta*’ TER, 104.

CONTER *v.t.* Ter dentro de si: ‘Xa se decatará cando lle siga lendo as fichas do meu arquivo, que *contén* máis dun milleiro de moita xente de Galicia’ CON, 101.

*contertulio (⇒COMPAÑEIRO DE FALADOIRO) *s.m.* Persoa que asiste ó mesmo faladoiro ca outra: ‘Cinco *contertulios* máis, todos iles amigos’ CON, 32. ‘Pois pódese decir que é a millor tertulia de toda España –sinalou un *contertulio*’ CON, 100.

contesta (⇔CONTESTACIÓN) *s.f.* Resposta, acción e efecto de contestar [a unha comunicación]: ‘O primeiro que fixo don Saturnino, ó chegar á casa onde paraba namentras non atopaba unha pra toda a familia, foi escribir á casa e decir que tiña un gran disgusto por estar o can maliño. / Non tardou en recibir *contesta* da súa muller, cun párrafo de Paquita, que era a máis grandíña das tres’ CON, 81.

CONTESTAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Responder ó que se pregunta ou se fala: ‘¿E padecía dalgo aquela muller? / –Non lle sei... / E non lle puiden sacar máis nada. Sempre *contestaba*: “Non sei...” “Quezáis...” “Pode ser...”’ TER, 199. **2.** Corresponder a unha acción dirixida a un: ‘Nada máis que en chegando, o Ramilo sentiuse autoridade, e berrou, sin tan xiquer *contestar* ós saídos dos que alí estaban: / –Eiquí chega a Xusticia’ TER, 272. // *v.i.* **3.** Responder a unha chamada ou sinal: ‘Sentimos un asubío pola banda do carrozo. Outro asubío *contestou* dende o piñeiral’ LUS, 52. Tm. **contestare**.

contestare *v.i.* **CONTESTAR.**

CONTIGO *pron.pers.* Forma que adopta o pronome de segunda persoa de singular *ti* cando vai precedido da preposición *con*: ‘Levaba-la bomba debaixo da gabardina dobrada cando batín *contigo* na praza do Toural’ HIS, 118.

contino *adx.m.* **CONTINUO.**

[**CONTINUAR**] *v.i.* Seguir [cunha determinada actividade]: ‘A súa filla Lena, nai de dous pequerrechos, *continuou* co negocio da librería de seu pai’ CON, 104.

CONTINUO *adx.m.* Que dura ou que se produce sen interrupción temporal: ‘E traguían a caixa do movemento *continuo*, o caixón do traca-traca-traque da librería’ HIS, 119. Tm. **contino**.

CONTO *s.m.* **1.** Narración breve de sucesos ficticios: ‘Acarón da camilla púxenme a ler un libro de *contos* policíacos á lus dun candil de carburo’ HIS, 128. **2.** Obra literaria narrativa en prosa e breve: ‘Pauto do demo. *Conto* escénico en tres cadros’ PAU, 7. **3.** Historia, narración dun feito real curioso e interesante: ‘Ó día seguinte fora atopada baixo da ventá, cos miolos de fora i o candelabro ó seu carón... ¿Mais vostede non sentira contalo *conto*? /

–Na miña vida –dixo o médico. / –Pois fai coarenta anos que se matóu –dixo o señor–. Aínda vive algún vello na parroquia que se recorda’ TER, 82. **4.** Asunto, cousa que se trata: ‘Polas nosas penas do Purgatorio, que o *conto* non salla das dúas...’ TER, 105. **5.** Mentira, cousa que non é certa nin verdadeira: ‘Todo iso –dixo o Vicente de Freituxe– é un *conto*. Eu atopéinos [ós lobos] moitas veces na Carranchá, en noites ben tebregosas, e foron candia min cara Trascastro, e non lles tiven máis medo que si foran cadelos’ TER, 90. **6.** Murmuración, noticia, verdadeira ou non que versa sobre a vida privada dunha persoa, frecuentemente con intención de desacreditala: ‘Marchouse il, e díxose que embarcara pra Cuba. Cousa de dous ou tres meses despois, soupérase que a rapaciña con quen andivera quedara en cinta. Tamén a doña Mercedes chegou a sabelo... Sempre sobra quen leve ises *contos*’ TER, 162. **Estar a contos** *loc.v.*, estar falando ou conversando: ‘O Manoliño i o Paco *estiveron a contos* hastra o lumbrigar do día. Eu boteime da casa pra dar un paseño polo camiño do Soldón’ HIS, 29. **Ir co conto** *loc.v.*, levar murmuracións ou noticias desfavorables acerca dunha persoa: ‘Unha dona do servico *foille co conto* ó amo... Mentras don Diego iba cazar ou saía a ver os seus eidos, doña Violante i o señor de Folch tiñan longas conversas no salón ou na solaina do pazo, despois de faguerlle aquila a cura do brazo... Ila mesma escoitara todo tras un cortinón’ LUS, 153. **Morrer o conto** *loc.v.*, procurar que sexa esquecido o asunto de que se trata: ‘Eiquí tes vinte mil reás, que son teus. Non me debes nada. Douscos eu porque me peta. Pró meu afillado i os sus irmanciños. E *morreu o conto*’ HIS, 142. **Vir a conto** *loc.v.*, ser oportuno ou adecuado: ‘Sin *vir a conto* dixo o Brais: / –Dígoche a ti que estás canso de vivir.’ CON, 85. **Volver ó conto** *loc.v.*, volver ó asunto do que se trataba: ‘*Volvamos ó conto*. Xa sei ondia iba. Agardade... Foi por un día do mes de San Xohán’ LUS, 35.

[**CONTRA**¹] *s.f.* Porta de madeira que serve para resgardar os vidros dunha ventá e para tapar a luz do exterior: ‘Acendíao [o foco] i-apagabao asina, asina; cara a xanela do cuarto da meiga, que non ten *contras*...’ PAU, 65.

CONTRA² *prep.* **1.** Denota oposición, contraposición, ataque ou enfrontamento: ‘Como xa sabía que don Fabulón trataba en cousas antigás, teimou de lle mercar a careta *contra* gases’ HIS, 182. **2.** Precede o complemento que expresa a cousa sobre a que se produce un golpe ou choque: ‘Índa que ún se dise un golpe coa testa *contra* a pilastra, non se feriría’ CON, 29. **3.** Cara a ou preto de [indica unha localización imprecisa nun determinado tempo]: ‘O médicho chegou *contra* a noitiña’ TER, 81. **Contra de / en contra de** *loc.prep.*, denota oposición, contraposición, loita ou enfrontamento ‘Máis eiquí ven a conto o seu trato cun parente lonxano, de mal nome o Natillas, máis vello ca iles, que é o que os enzarzaba, que os encirraba un *contra do* outro, por gosto de se rir de entramos’ CON, 52. / ‘Hei dicir agora que o Filiberto, o pretendiente da súa filla, era fillo dun xuez municipal que fallara dúas veces *en contra do* don Juan. Por iso iste lle tiña tanta xenreira’ HIS, 71.

contra canto ($\Leftrightarrow$ CONTRACANTO) *s.m.* Melodía secundaria, elaborada polifonicamente en relación á principal: ‘Aquil sartego estaba fronte por fronte do outro... E dos outros saían voces baixas faguendo o *contra canto* ás voces dos anxeliños’ LUS, 136.

[***contradecirse**] ($\Rightarrow$ CONTRADICIRSE) *v.p.* Dicir algo contrario ó que se dixera antes: ‘Por máis que fixen, non *se contradeciron* nas súas decraracións’ TER, 278.

*contradictorio ($\Rightarrow$ CONTRADITORIO) *adx.* Que implica contradición: ‘E como iles fan isto e mái-lo outro, resulta que cren e non cren ó mesmo tempo, o cal é ausurdo, *contradictorio*, como din os dialécticos’ CON, 128.

CONTRAESPIONAXE *s.f.* Actividade de vixiar ou descubrir espías inimigos: ‘Falaba en alemán... Empezaba a entender algo... Asunto de espionaxe e *contraespionaxe*’ TER, 333.

[**CONTRAFORTE**] *s.m.* Obra maciza apegada a un muro para reforzalo nos puntos en que este soporta as maiores forzas: ‘Toda lila [a eirexa] semellaba unha forteza, cos seus grosos *contrafortes* e as súas torres un pouquiño arredadas’ LUS, 133.

CONTRARIO -A *adx.* **1.** Que vai en sentido oposto: ‘Camiñaba en dirección *contraria* á do outro, de xeito que tería que cruzarse na mesma acera’ CON, 47. **2.** Que presenta a maior diferenza posible respecto a outro: ‘Mais a meiga, se non morrere d-ista xa non poderá faguere máis curas nin meigallos. En caso *contrario* ten a obriga de devolverlle os dez mil reás ó Rouco, máis cen pesos a moiores por desconflautamento do pauto’ PAU, 22. **Todo o contrario** *loc.adv.*, ó revés, de maneira oposta á mencionada ou aludida: ‘Xa non hai que faguer –dixo o meu amigo/ –¿Morréu logo...? / –*Todo o contrario*: Arresucitóu...’ TER, 299.

*contraseña ($\Rightarrow$ CONTRASINAL) *s.f.* Sinal acordada e secreta que dan unhas persoas a outras para recoñecérense ou identificárense: ‘Estaba agardando na carretera. Il daríalle a *contraseña*, tocando o corno; o do auto contestaría tocando a bocina’ LUS, 106.

CONTRASTE *s.m.* Oposición ou diferenza notable: ‘Unha vez máis doínme de non ser pintor paisaxista. Pintaría ista terra brava de *contrastos*; levaría ó mundo da arte ista Galicia arredada’ TER, 50

[**CONTRATAR**] *v.t.* Coller para un determinado traballo axustando o prezo e as condicións: ‘A Xunta Direutiva do Casino *contratou* unha orquesta, como Violín concertino viña o señor Efe, que eu ben coñecía na Cruña’ HIS, 112.

CONTRATO *s.m.* **1.** Pacto ou acordo, oral ou escrito, entre partes que se obrigan sobre unha materia ou cousa determinada: ‘Mais iles foran a Lugo por rematar un *contrato* de travesas pra a vía do tren’ LUS, 96. **2.** Documento que recolle as condicións dese acordo: ‘Pola mañá fixeran o *contrato*. Os dous estaban moi ledos’ LUS, 96.

[***contraución**] ($\Rightarrow$ CONTRACCIÓN) *s.f.* Fenómeno morfofonolóxico que consiste en unir dúas palabras nunha soa: ‘Pois moitas veces escríbense soídos que non hai, como nas *contraucións* “coa” ou “aos”, que cuasi todos din “ca” e “os”’ TER, 71.

CONTRIBUCIÓN *s.f.* Cota ou cantidade coa que o cidadán está obrigado a contribuír ós gastos da Administración: ‘Ó sentir aquilo de subilas *contribucións* e pagalas costas, todos, todos, baixaron a escaleira’ TER, 211.

[**CONVENCER**] *v.t.* **1.** Conseguir parecer razoable ou aceptable: ‘Vostede é un ouxetador moi agudo... Mais xa que non lle *convence* iste caso, contaréille outro, e vostede e mailos

autros señores xulgarán...’ TER, 77. **2.** Gustar ou satisfacer: Non me *convence* iste xeito de prepará-lo galo con arroz...’ CON, 23.

CONVENCIONALISMO *s.m.* Opinión ou procedemento baseado en ideas falsas, que se acepta e se pon en práctica por tradición, costume, uso ou conveniencia: O caso é que eu atopábame na vila de Ferreira, de casual, no ano corenta e cinco, o mesmo que rematou a Segunda Guerra Mundial. (...) Po-lo demáis ise nome de “a vila de Ferreira” é un puro *convencionalismo*. O mesmo puido ser en Monforte, que en Ribadavia ou en Ouréns’ CON, 92.

CONVENIO *s.m.* Acordo ou pacto destinado a producir efectos xurídicos e que reviste, en principio, un carácter obrigatorio para os que se adhíren a el. **Convenio de Vergara** *loc.s.*, tratado de paz suscrito durante a primeira guerra carlista, ratificado en Vergara en agosto de 1839, e que puxo fin ós enfrontamentos bélicos no norte: ‘Fora xeneral de don Carlos e vivía alá [en Francia] dende o *Convenio de Vergara*’ TER, 183.

CONVERSA *s.f.* Acción e efecto de falar familiarmente unha ou varias persoas con outra ou outras: ‘Don Segundo metéuse na *conversa* i espricóulles a todos de cómo empezara a voar o home, dende Ícaro hastra Berliot’ CON, 103.

[**CONVERTER**] *v.t.* **1.** Facer que algo chegue a ser o que se expresa: ‘Unha [torre] é hoxe campanario i a outra está *convertida* en panteón dos señores da casa da Pobra’ TER, 49. // *v.p.* **2.** Pasar a ser algo o que se expresa: ‘A talladura que me fixera pola tarde, *convertírase* nun rubí raíolante’ TER, 312.

CONVIDADA *s.f.* Convite, acción e efecto de convidar: ‘Pois logo –dixen– que vaian desprumando istas perdices. Vai da miña conta a *convidada* pra toda ista xente, e tamén o viño’ TER, 222.

[**CONVIDADO**] *s.m.* Persoa que recibe un convite: ‘Mañá temos *convidados* pra xantar... O Cilistro, o Gumersindo, o don Ramón’ TER, 52.

CONVIDAR *v.t.* **1.** Pedirlle a alguén, por cortesía ou amizade, que estea presente nun determinado acto ou lugar: ‘Queríano moito en todos os sitios ondia capaba ranchos, e *convidábano* sempre á mata’ LUS, 40. **2.** Agasallar con algo, correndo os gastos a cargo do que agasalla: ‘tíveno que *convidar* moitas veces a beber e darlle tabaco. Unha noite *convidéino* a cear na tasca do Grolo’ TER, 145.

[**CONVIR**] *v.t.* e *v.i.* Acordar, decidir de acordo [dúas persoas]: ‘O caso é que xa *conviron* en que o Rouco daría dez mil réas pol-o traspaso do espírito á súa fillada...’ PAU, 22.

CONXURAR *v.t.* Exorcizar [ó demo]: ‘No “Ciprianillo” hai escritas máis de trinta maneiras de *conxurar* ó Demo’ CON, 21.

CONXURO *s.m.* Chamada ou reclamación imperiosa: ‘E Santiago volvéu a parecerme fermoso, máis fermoso que nunca ó *conxuro* da lectura’ LUS, 83.

***coña** *s.f.* **BROMA.**

coñá *s.* **COÑAC**.

COÑAC *s.m.* Bebida alcohólica de graduación elevada que se obtén destilando diversas clases de viños e que se madura en barricas de carballo: ‘Invitóunos a tomar, despois de cear, unha copa de *coñac* francés na súa casa’ DEC, 12. Tm. **coñá**.

COÑECEDOR *adx.* Que coñece ou está enteirado [de algo]: ‘Debo decir que eu xa era *coñecedor* da broma que preparaba Troitiño’ HIS, 89.

COÑECER *v.t.* **1.** Ter idea ou saber como é [unha persoa ou unha cousa]: ‘Vostede ben *coñece* o pazo de Lonxío’ LUS, 141. **2.** Ter trato ou comunicación [con alguén]: ‘Alá polo ano 80 do século pasado vivía aquí Don Juan María Somoza y Andrade, pai do aital conde de Lonxío, a quen vostede *coñece*’ LUS, 142. **3.** Recoñecer, identificar, percibir como diferente dos máis: ‘*Conocino* pola voz. Era o Farruco, o criado de don Crisanto de Padorna’ TER, 261. **4.** Saber, dominar: ‘Cruzáronse os dous unhas falas en inglés. Inda que eu *conoço* moi mal isa língoa, parecúme entenderlles que “o enemigo” pasaría axiña’ TER, 331. // *v.p.* **5.** Ter coñecemento mutuo: ‘Saudámonos o crego i eu. Xa *nos conociamos* de tempo’ TER, 301. ***Conócese que** ($\Rightarrow$ coñecese que) *loc.adv.*, ó parecer, segundo parece, a vulgar polos indicios: ‘Pois *se conoce que* eu me erguera de noite e fora a roubar ó coarto do matrimonio da casa’ CON, 122. Tm. ***conocer**.

COÑECIDO *–A adx.* **1.** [Aplicado a persoa] coa que se ten trato ou comunicación, pero non amizade: ‘agardando que a meiga salla do rauto, pra sabere o que víu nos Profundos, pois todos pensan que víu aló a moitas persoas *coñecidas*’ PAU, 32. **2.** [Aplicado a persoa] que a coñece moita xente: ‘Foi cousa ben rara que nen il nen a xente da súa familia pensase no tolo Montero, sendo tan *coñecido*’ LUS, 36.

[***coor**] *s.f.* **COR**.

COPA *s.f.* **1.** Vaso para beber, xeralmente constituído por unha parte de forma acamapanada sostida sobre un pé: ‘Entrou a Florinda e recolléu todo o servizo menos as *copas* i a botella de coñac’ LUS, 143. **2.** Líquido que contén: ‘Despois d-unha *copa* foi outra’ DEC, 12. **3.** Bebida alcohólica: ‘Iban alí tomar café e *copas* os domingos tódo-los veciños cuasemente, e tamén os mozos de Campos de Vila e de Barreiros’ CON, 74. **4.** Trofeo coa forma deste vaso, xeralmente grande e de metal, que se lle concede ó gañador nunha competición deportiva: ‘Un corredor de contos, como hai tantos. Pequenote, moreno e sempre moi ben vestido, con moitas *copas* gañadas no tiro de pichón e falando das súas conquistas amorosas en Sevilla, Madrid e París’ CON, 52. **5.** [No sombreiro] parte oca na que entra a cabeza: ‘Os dous se mercaron, cada un, un chapeo de *copa* redonda’ CON, 52. **6.** [Nunha árbore] conxunto de pólas e follas que forman a parte superior: ‘Os cás puxéronxe a ladrar con carraxe ollando prá *copa* da álbore e regañando a dentamía’ HIS, 51.

[**COPIAR**] *v.t.* Reproducir a man e máis ou menos fielmente [un escrito]: ‘Voulle lér a vostede os anacos [da historia do tesouro] que *copiei* en galego’ LUS, 151.

COPLA *s.f.* Estrofa de catro versos de arte menor, de carácter popular, con rima asonante nos versos pares: ‘Asina decía a *copla* luguesa: ¿E non te fas de cargo / que ó neno do Mourullo / puxérono de largo / con pantalón chanchullo?’ CON, 37. Tm. **copra**.

copra *s.f.* **COPLA**.

COPULATIVO *adx.m.* Que enlaza dúas palabras ou oracións cuxos significados se suman: ‘i emprégase o “i” *copulativo*, case sempre, diante da vocal que non seña “i”: “us i outros”; “e inda” TER, 70.

*coquinaria (⇒**CULINARIA**) *adx.f.* [Aplicado a arte] de cocinar: ‘Vivía cunha criada xa patrona, que se chamaba a Presenta. O tío louvaba moito a súa arte *coquinaria*’ TER, 32.

COR / cór *s.* **1.** Impresión ou sensación que producen nos órganos da vista as radiacións da luz diversamente absorbidas e reflectidas polos corpos: ‘E xa amosaba a frol granate dos pavieiros e a rosada dos melocotoneiros. Parecían nubes de *colores*, mesmamente...’ CON, 70. **2.** Cada unha desas impresións, diferentes entre si, que percibe o sentido da vista: ‘Doña Amalia abriu o caixón e sacou unha xabroneira de *color* verde’ TER, 293. **3.** Tonalidade natural da pel humana: ‘pois dende que vai pra un ano que está eiquí xa parez outro home e ten outra *color*. Moito volvéu por si...’ PAU, 17. **De color** *loc.adx.*, 1) que non é branco, negro ou gris: ‘E dormida se quedou aquela anoitecida, co “Blanco y Negro” que estaba a ler aberto enriba da mesa, baixo aquela lámpada de pergameo, con dibuxos *de color*, que o seu home trouguera de Barcelona’ HIS, 25.; 2) [aplicado a raza] doutra que non sexa a branca, especialmente cando é a negra: ‘As razas *de color* matan brancos cos mesmos cañós i ametralladoras que iles fabricaron por primeira vez’ TER, 59. **En cores** *loc.adx.*, [aplicado a debuxo] que non é en branco e negro senón que reproduce diversas tonalidades: ‘Enriba dunha gran mesa de pes de tesoura, moi antiga, vese un pergameo cunha álbore xenealóxica con moitos dibuxos *en cores*’ TER, 131. Tm. **COLOR**, ***coor**.

CORAL *s.m.* Celentéreo antozoo mariño (*Coralium rubrum*) que vive en colonias e ten esqueleto calcáreo e córneo de cor vermella ou rosada. [Emprégase en construción de sentido comparativo para ponderar a limpeza]. **Limpa como un coral** *loc.adx.*, moi limpa: ‘En vendo a dona, –decían os veciños– ben se sabe cómo é a casa”. I a dona era *limpa coma un coral*’ TER, 105.

CORAXE *s.f.* Valor, actitude decidida coa que se afronta un perigo ou unha dificultade: ‘Chamábanlle de mal nome o Falcón, pola súa valentía e *coraxe* nas liortas das romerías’ TER, 91.

CORAZÓN *s.m.* **1.** Órgano muscular que actúa como impulsor da circulación do sangue: ‘Facía xa unha tempada que [o tío Pepe] non saía de alí por estar enfermo do *corazón*’ LUS, 117. **2.** Punto onde residen os sentimentos, os desexos e as paixóns: ‘Nin tan siquer me botou unha ollada. Eu agradecínlllo no máis fondo do meu *corazón*’ LUS, 135. **3.** Boa vontade: ‘Unha razón chea de cordura, de *corazón*, que vai pra nós mesmos e prós mais, prás persoas e prós pobos’ TER, 60. **Escachárselle o corazón** [a alguén] *loc.v.*, sentir mágoa : ‘Ai, señora ama, que *se me escacha o corazón*... Arrepare que o cativo non ten mellor amparo que o de vostede...’ TER, 125. **Esfender o corazón / esganifar o corazón / premer o corazón** *loc.v.*, causar mágoa: ‘Abofé que me *esfende o corazón*. Dende que lle

díu o mal, fixo agora dous anos pol-o San Pedro, sempre anda falando solo' PAU, 31. / 'Disque o fillo se lle puxo de rodillas diante da nai, e que lle falou dunha maneira que *esganifaba o corazón*' HIS, 31. / 'A terra seca *prémeme o corazón*' TER, 39. **Esfender os corazós** ($\Leftrightarrow$ esfender os corazóns) *loc.v.*, namorar: 'Enríque díxolle á prima: / –Tés unhos ollos que *esfenden os corazós*. / Eu fixeime nos ollos da prima (...). Moi fermosos, por certo, coma toda ila' LUS, 86. ***Sin corazón** ($\Rightarrow$ sen corazón) *loc.adx.*, cruel : 'Crimen ben matinado; o crimen típico da muller estuta e *sin corazón*, que desbota todo risco e peligro na súa execución' TER, 293.

***corbata** *s.f.* ($\Rightarrow$ GRAVATA) *s.f.* Tira de tea, de distintas clases e cores, que se coloca como adorno arredor dos colares da camisa, caendo as puntas sobre o peito: 'O Alberto e máis eu estabamos no medio e medio da foto, e se nos distinguía moi ben cos nosos traxes noviños i as nosas *corbatas* de nó moi pequeno, como se levaba daquela' CON, 37.

corbella *s.f.* Cesta pequena: 'hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como “testa”, “xabre” (...) “*corbella*”...' TER, 47.

[**CORCEAR**] *v.i.* Brincar, saltar [coma un corzo]: 'Xa se fixera a vendima, i os cazadores andaban todo o día *corceando* por ises montes de Dios. Que *corceansen* o que quixeran' HIS, 23.

corcio ($\Leftrightarrow$ CARAFIO) *s.m.* [Baleiro de significado, seguindo a un termo interrogativo] emprégase para reforzar ou marcar a intención despectiva da frase: –¿E qué *corcio* facía don Saturnino en Villacastín?' CON, 80. Tm. **cordio**.

CORDA *s.f.* **1.** Conxunto de fíos que, torcidos uns sobre outros, forman un único corpo máis ou menos groso, longo e flexible que serve para atar ou suxeitar: 'Houbo quen dixo que o “Furelo” matara a súa muller na casa e que tirara o seu corpo ó río Sil, ben liado con *cordas* e con dúas pesas de ferro, pra que afondase i o comesen os peixes' HIS, 12. **2.** Espiral ou resorte que fai funcionar un mecanismo: ¿E daráselle *corda* [á caixa do movemento continuo] tan xiquier unha vez ó ano?' HIS, 118. **3.** Cada unha das catro voces musicais fundamentais de baixo, tenor, contralto e soprano: 'Se po-la barba non for, sería moi semellante a un cantor da *corda* de baixos do Coro de Cosacos do Kubán, que sentin cantar en Lugo, no Círculo das Artes, o mes de abril do ano vintecatro' CON, 25.

[**cordaneiro**] ($\Leftrightarrow$ CORDEIRO) *s.m.* Persoa que fai cordas: 'Unha tempada despois do castañal, pola mata, chegan os *cordaneiros* de Ourense. (...) As cordas que fan, de serdas de porco, son de mota dura' LUS, 21.

[**CORDIAL**] *s.m.* Medicamento para estimular ou fortalecer o corazón: 'Repetíronlle os ataques. A enferma non deixaba de preguntar por don José María... Hóubolle que dar moitos “*cordiales*”' TER, 175.

cordio *s.m.* **corcio**.

CORDO *adx.m.* Que está no seu xuízo: 'Estar alí [no manicomio] é peor que estar en presidio. Figúrate os outros tolos e ti *cordo*. Cótamo...' TER, 347.

CORDOBÉS *adx.* De Córdoba: ‘O outro centenario era o de Góngora(...). / A min gostábanme moito os versos do gran poeta *cordobés*’ CON, 41.

CORDÓN *s.m.* Conxunto de fíos retorcidos entre si en forma de corpo longo, delgado e redondo que serve para suxeitar ou atar: ‘Os zapatos díronme de abondo que faguer pra sacalos, pois fixérase un nudo nun *cordón*’ LUS, 64.

CORDURA *s.f.* Prudencia e bo xuízo: ‘Aínda non se lle puxo nome a isa razón superior á pura razón discursiva (...) Unha razón chea de *cordura*, de corazón, que vai pra nós mesmos e prós mais, prás persoas e prós pobos’ TER, 60.

*corear (⇒ACOMPANÑAR) *v.t.* Executar a coro o acompañamento [dunha composición musical]: ‘Iban *corear* unha canción mexicana que tiña un éisito tolo, na sesión da tarde’ CON, 39.

CORENTA *num.* **1.** Trinta e nove máis un: ‘máis nova que o seu esposo, pois aínda non contaba vinte anos, e aquil compriría xa os *coarenta*’ LUS, 153. **2.** Cuadraxésimo, que nunha serie ocupa o lugar inmediatamente despois do trinta e nove: ‘O caso é que eu atopábame na vila de Ferreira, de casual, no ano *corenta* e cinco, o mesmo que rematou a Segunda Guerra Mundial’ CON, 91 // *s.f.pl.* **3.** [No tute] número de puntos que gaña quen reúne o cabalo e o rei do pau de trunfo, declarándoo ou cantándoo ó facer unha baza: ‘Iba un tute (...). O Chinchas remataba de cantare *as coarenta*, berrando moi forte’ LUS, 28. Tm. ***coarenta, *cuarenta.**

CORENTENA *s.f.* Idade comprendida ente os corenta e os cincuenta anos: ‘O Pepe, andaría pola *corentena*, era máis ben baixo, moi ancho, ca cara *coadrada*’ TER, 301 Tm. ***coarentena.**

[**corexar**] *v.t.* Erro por **carexar**.

CORGA *s.f.* Camiño estreito e fonto que discorre entre elevacións de terreo: ‘Camiñabamos agora por unha *corga* que nos sacaba a vista do val’ TER, 154.

[**CORNA**] *s.f.* Cornamenta, conxunto formado polos dous cornos dun animal: ‘Os bois son moi fermosos e xeitosiños. Teñen as *cornas* pechas como os touros de lidia’ LUS, 20.

[**CORNABUDE**] *s.m.* Arbusto da familia das anacardiáceas (*Pistacia terebintus*) que pode acadar os seis metros de altura, de follas alternas, flores en acios laterais, froito en drupa e madeira dura e compacta que zumega unha trementina branca moi recendente: ‘a eirexa do anexo, pequena e ruíña, con dous *cornabudes* prantados ó pe da porta’ TER, 44.

*cornisa (⇒CORNIXA) *s.f.* Coroamento composto de molduras, ou corpo saínte con moldura, que serve de remate a outro: ‘Puxen o pé na pedra dunha *cornisa*. Estaba falsa’ CON, 42.

CORNO *s.m.* **1.** Apéndice óseo, xeralmente aguzado e algo curvado, que teñen certos animais na cabeza: ‘Dixo que era o rabo do esprito; mais cando víu os *cornos* do godallo, xa non soupo qué decir’ PAU, 65. **2.** Calquera cousa de forma semellante a eses apéndices: ‘A

careta era negra, bermella e marela e tiña dous *cornos* pequechos saindo da fronte' HIS, 105. **3.** Especie de bucina feita con estes apéndices: 'Sentiron que tocaba un *cornu* no camposanto (...) 'O *cornu* era pra a sinal, pra que o auto se achegara ó pé da corredoira do camposanto' LUS, 106.

CORNUCOPIA *s.f.* Espello de marco moi traballado e, xeralmente, dourado: 'Alí vin outro bon cadro, do sigro pasado (...) I un diván "imperio" i unha *cornucopia*' TER, 131.

CORO *s.m.* **1.** Conxunto de persoas que cantan simultaneamente unha peza musical: 'Un *coro* de nenas e nenos empezou a cantá-lo himno. Levaban vestidos brancos, con sombreiros de palla' CON, 84. **2.** Serie de manifestacións verbais de varias persoas ó mesmo tempo: 'Arrechegaronse á nosa mesa seis ou sete persoas, i empezou o *coro* de loubanzas...' TER, 248.

COROA *s.f.* **1.** Adorno en forma de aro destinado a ser colocado na cabeza como signo de dignidade, de premio ou como enfeite: 'Don Fabulón presentárase na tasca cunha *coroa* de loureiro cinguíndolle a testa' HIS, 181. **2.** Conxunto de flores e follas dispostas en círculo [particularmente como homenaxe a un morto]: 'O enterro era de primeira, de persoa moi principal, sin despreciar a ninguén. Moitas *croas* fúnebres e unha comitiva de máis de trinta coches' HIS, 44. Tm. **croa**.

CORONEL *s.m.* Xefe militar de categoría inmediatamente inferior á de xeneral e superior á de tenente coronel: 'Unha semá enteira estiveran no pazo os franceses. Mandaba a tropa o *coronel* Le Blanc' LUS, 81.

CORPO *s.m.* **1.** Conxunto dos sistemas orgánicos que constitúen un ser vivo: 'Din que o Maligno, chamado tamén o Enemigo por sere nemigo de todos, pódese meter no *corpo* dunha cabra, dunha xuvenca ou dun galo' CON, 22. **2.** Aquilo que ten extensión limitada, perceptible polos sentidos: 'Despois, ¡catapúm!... O peso dun *corpo* que se derruba...' HIS, 18. **3.** Tronco humano [por oposición á cabeza e ás extremidades]: 'Pecha ben os ollos. Estalica os brazos ó longo do *corpo*' PAU, 45. **4.** O organismo humano [por oposición ó espírito]: 'E será o único caso do mundo de un *corpo* que teña dúas almas' PAU, 25. **5.** Figura dunha persoa [considerada pola súa beleza]: 'A Estrela era moi ben feita de *corpo* e de cara' TER, 217. **6.** Cadáver [aplicado a persoa]: 'Dixérase que o cabaleiro falecera de un repente. Don Diego dispuxo que o seu *corpo* fora enterrado na eirexa de cote do Evanxeo' LUS, 155. **7.** Grosor ou consistencia material [que presenta unha cousa]: 'A porta era de castiñeiro, de táboas inda novas e de moito *corpo*' TER, 308. **8.** Grupo de persoas que forman un conxunto organizado, unha corporación ou unha comunidade: 'Tamén o doutor Rocha, que tiña a zunia do alcoholimo i os seus estragos no chamado *corpo* social' CON, 32. **Corpo a corpo** *loc.adx.*, [aplicado a un enfrontamento] entre dúas persoas sen armas ou con armas brancas, no que se produce un contacto físico directo entre os adversarios: 'Á voz de ¡Fuego! dispararían todos. E xa se vería o que pasaba. Cecáis habería que loitar *corpo a corpo*' LUS, 157. **Corpo do delito** *loc.s.*, cousa na que ou coa que se cometeu un delito ou na que existen sinais del: 'Abre, Amalia, o caixón do aparador i amósalle a don Gasparo o que eu lle chamo "o *corpo do delito*" TER, 293. **De corpo presente** *loc.adx.* [dito dun cadáver] exposto e preparado para ser enterrado: 'soupeamos que morrera o tío Pepe. Non o vimos *de corpo presente*, pero a tía Ramona díxonos que fora amortallado co traxe que tiña colgado no armario do corredor'

LUS, 123. **Non poder co corpo** *loc.v.*, acharse moi canso: ‘Erguérame ben cedo e aló po-la hora da cea, xa *non podía co meu corpiño*’ CON, 76.

CORPULENCIA *s.f.* Calidade de corpulento: ‘Falaba o Mingos con voz apousada: un home robusto de tanta *corpulencia*, cuasemente, coma a cerdeira’ CON, 73.

CORPULENTO -A *adx.* **1.** De corpo grande, alto e forte [dito dunha persoa]: ‘Mais non lles dixeran aínda coma era o Tumberón. Era un home moi *corpulento*, forte coma un penedo’ LUS, 29. **2.** Grande, de grandes proporcións: ‘Ehí onde a ve, isa cerdeira, tan *corpulenta* ela, vai pra trinta anos que foi prantada por min’ CON, 73.

CORPUS *s.m.* Festa en que a Igrexa católica conmemora a institución da Eucaristía: ‘Sempre gardaréi lembranza daquela noite do *Corpus* do ano 1.95...’ CON, 74.

CORREA *s.f.* Tira de coiro que serve para suxeitar: ‘Levaba unha escopeta de dous canos cruzada polo carrelo, en banderola, como se di. / Botou mao á *correa*, mais eu non lle deixei desenganchala’ TER, 220.

corredeira (⇔CORREDÍA) *adx.* Que abre ou cerra esbarando por carrís ou guías. **De corredeira** (⇔corredía) *loc.adx.* : 1) [dito dunha porta] montada sobre carrís ou guías e que se abre e cerra lateralmente escorregándose por eles: ‘A porta do coarto do baño era *de corredeira*’ CON, 117; 2) que se pode correr ou esvarar lonxitudinalmente: ‘Sobor da mesa unha lámpada de petróleo, disas de *corredeira*, de loza e bronce’ LUS, 88.

CORREDOIRA *s.f.* Camiño estreito e fondo que discorre entre elevacións de terreo: ‘Atraveséi por unha *corredoira* e loguíño me atopéi na carretera da Cruña. Dúas horas despois, en Lugo’ HIS, 168.

CORREDOR *s.m.* **1.** Espazo exterior dunha casa, cuberto polo tellado e con varanda pola parte de fóra, que percorre a fachada: ‘Eu fitaba prá vella cerdeira, que non era tan vella, prantada á beira da carretera, mesmo debaixo do balcón corrido da casa. Podíase subir moi doado por ela ó *corredor*’ CON, 73. **2.** Parte longa e estreita do interior dunha casa ou edificio, que comunica uns cuartos con outros: ‘Foi á terra con aquil traxe. Eu non quixen vestir xa máis o meu. Alí está, colgado no armario do *corredor*’ LUS, 122. **Corredor de contos** *loc.s.*, individuo amigo de andar con contos e murmuracións: ‘Un tío celibato il, que se daba a gran vida e sempre estaba de moi bon humor, despelexando a todo o mundo coa súa lingua gafe. Un *corredor de contos*, como hai tantos’ CON, 52. Tm. **andamio**, **endamio**, ***pasigo**, ***pasillo**.

correlo *s.m.* **CARRELO**.

CORRENTE *adx.* Común, regular, non extraordinario: ‘Eu pra min, penso –dixo o don Ramón– que na ascendencia de doña Mercedes tivo que haber un meigo con facultás fora do *corrente*’ TER, 179. **Ó corrente** *loc.adv.*, informado [dun asunto]: ‘Estóu segura de que non lle sentan ben nin ises aires nin isas augas. Tenme *ó corrente*, e dálle catro bicos da nosa parte...’ CON, 81.

CORREO *s.m.* **1.** Conxunto de cartas e outros escritos que se envían ou reciben: ‘Naquil intre entróu no comedor o Toñito, que traguía o *correo*. Había cartas e tres ou catro xornaes’ LUS, 92. // *pl.* **2.** Servizo público de transporte e repartición da correspondencia: ‘¿E cómo se estrevería o Filiberto, simple oficial de *Correos*, facerlle as veiras a Dosindiña, filla única do don Juan e tan rica herdeira?’ HIS, 69.

CORRER *v.i.* **1.** Andar rapidamente de maneira que entre un paso e o seguinte quedan os dous pés no aire por un instante: ‘Non había tempo que perder. Non sei cómo o medo me deixou *correr*. Dun brinco puxenme no camiño que baixaba ó val’ LUS, 113. **2.** Ir á présa [cara a un lugar]: ‘¡Acudan todos, por María Santísima, que eiquí está o señor, non sei si de Corpo e ialma!.. Ten unha racha na testa. / Todos *correron* pra aló’ TER, 149. **3.** Moverse ou desprazarse [algunha cousa]: ‘*Corría* a poeira pola estrada adiante’ TER, 263. **4.** Transitar, circular [un vehículo]: ‘Soupen a data da primeira bicicleta que *correra* po-la villa e tamén do primeiro automóvil’ CON, 127. **5.** Circular [un fluído]: ‘Sentín que non me *corría* o sangue. Á primeira ollada, decatéime de que a mataran’ TER, 202. **6.** Estar a cargo de alguén: ‘Mañán nono chames hastra cinco minutos antes da hora da cras. O demais *corre* da nosa conta’ HIS, 88. **7.** Difundirse, circular con rapidez [unha noticia ou un rumor]: ‘Empezóuse a *correr* por eiquí o balume de que o señor tiña amoros cunha muller de moi mala sona’ TER, 142. **8.** Estenderse ó longo: ‘Hai moitos choplos brancos que dan unha sombra mesta. Todo ó logo da tapia de barro da finca de Lamela *corría* unha glicina en frol’ CON, 87. **9.** Trancorrer ou ter curso: ‘Contéi os cartos que tiña no bolsillo do chileque: seis pesos en plata. *Corría* un día do mes de marzal do ano trinta e seis, ventoso e cuasemente chuvioso’ CON, 105. // *v.t.* **10.** Estar exposto a: ‘Il veríase moi apuradiño, *correría* perigo de morte, e faríalle a Dios promesa de restituir o viril’ TER, 315. **11.** Mover ou desprazar [un ferrollo]: ‘Baixou o pousadeiro i abriu a porta. Desatrancou por dentro. Meteu a chave na pechadura... Cairrrrrr... *Correu* un cerrollo e despóis outro’ HIS, 29. **A non correr máis** *loc.adv.*, o máis rápido posible, coa máxima velocidade: ‘Unha rapaza baixaba correndo *a non correr máis*, pola encosta’ TER, 219.

CORRESPONDENCIA *s.f.* Relación por escrito [entre dúas persoas]: ‘Hei de decir que o meu amigo X, o da carta, morrera sin que eu poidera ter *correspondencia* con il. Se il vivise, xa estaría todo espricado’ TER, 337.

[**CORRESPONDENTE**] *adx.* Que garda relación ou que corresponde: ‘Na mesma casa da Veiga había as dúas pistolas coas *correspondentes* balas, que eran de chumbo’ CON, 55. Tm. ***correspondiente**.

[**CORRESPONDER**] *v.i.* **1.** Tocar ou pertencer: ‘E dempóis fun sabedor que se chamba don Elías de Andia e Campuzano e que lle *correspondía* un vizcondado vinculado á súa familia dende tempos de Alfonso X’ HIS, 117. **2.** Estar en consonancia con: ‘A temperatura era a normal, i a presión dous grados máis dos que *correspondían* á idade daquela señora’ TER, 139. // *v.p.* **3.** Cadrar, axustarse, coincidir [unha cousa con outra]: ‘Quedéime dunha peza. Aquila dor miña no coxote... *Correspondíanse* os días e cuasi as horas. ¿Sería pura casualidade?’ TER, 319.

*correspondiente *adx.* **CORRESPONDENTE.**

CORRIDO *adx.m.* Continuo, seguido, que vai dun lado a outro sen interrupción [dito dun elemento de construción]: ‘Don Crisanto estaría agora, sentado na súa butaca de bimbio, no balcón *corrido* do comedor, mirando pró aire, pró hórreo, pró horto, prá aira’ TER, 263.

De corrido *loc.adv.*, con rapidez e sen dificultade: ‘Era un home moi ben educado... E lía o francés *de corrido*, coma se fora o castellano’ TER, 250.

[**corriola**] (⇔CORREOLA) *s.f.* Planta herbácea da familia das plantagináceas (*Plantago lanceolata*), con efectos medicinais, de folles lanceoladas, estreitas nas dúas puntas e flores en espiga, de corola parda e estames abrancazados: ‘Nun curruncho, un fermoso ceador cinguido de *corriolas*, que na primaveira arrecendían a mel’ LUS, 80. Tm. **carriola**.

corrompemento (⇔CORRUPCIÓN *s.f.*) *s.m.* Acción e efecto de alterar ou deturpar [un elemento da lingua]: ‘E tamén lle chaman Donoso, coma a Donoso Cortés. A razón diso xa non se sabe tan ben. Hai quen di que é porque ten moi boa crianza e cortesía. Mais eu penso que o “don Donoso” venlle doutra variante do seu dito “inda me enodia”, “qué noxo. / Un *corrompemento* da fala na boca do vulgo’ CON, 100.

[**CORSO**] *adx.m.* Da illa de Córsega: ‘Un caso –dixen eu– coma os dos irmaos *corsos* da novela de Dumas’ CON, 51.

CORTAR *v.t.* **1.** Dividir ou partir por medio dun fío: ‘había un saco atado polo cimo, metido nun foio. Colléuno o Senín e *cortóulle* o atagallo ca navalla’ TER, 226. **2.** Separar cun obxecto afiado unha parte dun todo ou unha cousa doutra á que está unida: ‘Despóis, cunhas grandes tixeiras enfurraxadas, que faguína chin, chin, poñíase a *cortar* rosas pra faguer grandes ramos e levalos á eirexa’ LUS, 116. **3.** Dar a forma necesaria ás pezas que, cosidas, constituirán unha peza de vestir: ‘Levaba un vestido azul moi ben *cortado* i unha corbata verde con un brillante’ TER, 173.

CORTE¹ *s.m.* **1.** Acción e efecto de cortar: ‘enredando cas tixeiras ou tesouras, din un *corte* na carta, sacándolle o ángulo dereito superior’ TER, 317. **2.** Arte de cortar e dar forma a unha peza de roupa: ‘Vestía un pantalón a cadros e unha americana de bon *corte*, azul marino’ CON, 46.

CORTE² *s.f.* Lugar cerrado e cuberto onde se garda o gando: ‘Desapareceu un bon día, despóis de meté-lo gado na *corte*’ CON, 77. Tm. ***cuadra**.

CORTELLO *s.m.* **1.** Corte pequena: ‘Os *cortellos* están na mesma vivenda i os xatos meten o rabo no pote do caldo’ TER, 33. **2.** Porqueira, lugar onde se acomodan os porcos: ‘¡Que os emborquillen a todos no zurrio do *cortello* dos porcos!’ HIS, 177.

CORTESÍA *s.f.* **1.** Conxunto de normas de comportamento propias da persoa cortés ou ben educada: ‘A razón diso xa non se sabe tan ben. Hai quen di que é porque ten moi boa crianza e *cortesía*’ CON, 99. **2.** Actitude e comportamento que mostra boa educación e amabilidade: ‘O señor do pazo, don Diego de Moscoso, recibíunos a todos con gran *cortesía*’ LUS, 151.

CORTEXO *s.m.* Comitiva, conxunto de persoas que forman o acompañamento: ‘Moitas croas fúnebres e unha comitiva de máis de trinta coches. O guardia da porra fixo sinal de que se detivese o *cortexo*’ HIS, 44.

cortinón (⇔CORTINA *s.f.*) *s.m.* Peza grande e normalmente de tecido groso, que se colga para tapar unha porta ou ventá ou para separar dúas partes dun cuarto: ‘Ila mesma escoitara todo tras un *cortinón*’ LUS, 154.

CORTIÑA *s.f.* Terreo próximo á casa, xeralmente cercado, destinado a prado ou ó cultivo de produtos como cereais ou legumes: ‘Trouxo dous mil pesos aforrados de Cuba, e cando se acabaron tivo que vender unha *cortiña* e unha chousa’ HIS, 140.

***corto** –a *adx.* e *s.m.* **CURTO.**

[**corva**] (⇔CURVA) *adx.f.* Que non é recta nin forma ángulo: O retrato arreprentaba un home novo, de nachas *corvas*, cun grao de tamaño dun chícharo na meixela dereita’ HIS, 37.

CORVO *s.m.* Paxaro omnívoro da familia dos córvidos (*Corvus corax*), de pluma negra, peteiro cónico, longo e groso, patas con uñas robustas e cola de contorno arredondado: ‘A osamente dun burro, que se esfragou. Os *corvos* i os lobos mondarón os osos...’ HIS, 30.

CORZO *s.m.* Mamífero ruminante da familia dos cérvidos (*Capreolus capreolus*), rabelo, de cor parda ou gris vermella, de cornos curtos e con tres gallos nas puntas: ‘Si non minten as crónicas, cazou máis de cen *corzos* nas bravas terras do Caurel e once osos nos Ancares’ CON, 59.

CÓS *s.m.* Parte da camisa que vai de manga a manga na parte superior do corpo. **En mangas de có** *loc.adv.*, sen chaqueta ou sen outra peza que cubra a camisa: ‘Esbárame a sudor polo carrelo, iso que estou *en mangas de có*’ TER, 261.

cosa *s.f.* Erro por **CASA**.

[**COSACO**] *s.m.* Individuo dos pobos nómades habitantes das estepas do sur de Rusia: ‘Se po-la barba non for, sería moi semellante a un cantor da corda de baixos do Coro de *Cosacos* do Kubán, que sentin cantar en Lugo, no Círculo das Artes, o mes de abril do ano vintecatro’ CON, 26. **Beber como cosacos** *loc.v.*, tomar bebida alcohólica en gran cantidade: ‘Todos vós *bebedes como cosacos*. E sofrides as paraamnesias típicas dos alcohólicos’ CON, 32.

COSER *v.i.* **1.** Facer labor de costura: ‘unha vez que estaba a Varisa *cosendo* na solaina da súa casa, pasou por alí a meiga’ LUS, 128. **2.** Unir con puntos de fío os bordos dunha ferida: ‘e chegáballe o cáncer é entripado. O ciruxano abriu e *coséu* deseguida’ TER, 248.

COSTA *s.f.* **1.** Faixa de terra que está á beira do mar ou próxima a ela: ‘Cando don Pedro tiña catorce ou quince anos, embarcou en Rinlo nun barco de pesca, aló polo ano quince, cando a primeira guerra europea. O barco naufragou a dez légoas da *costa*’ HIS, 153. **2.** Terreo en pendente: ‘Rubiamola *costa* de Lebón’ TER, 41. // *pl.* **3.** [Nunha persoa] parte posterior do

corpo comprendida entre os ombreiros e a cintura: ‘Máis ben baixote il e ancho de *costas*’ CON, 73. **4.** [Nun animal] parte posterior do tronco: ‘E, de sutaque, zorregáballe [ó gato] unha vareada nas *costas*... Unha vez i outra’ TER, 114. **Costa abaixo** *loc.adv.*, en sentido descendente: ‘Tiñan que faguer cáseque unha legua de camiño *costa abaixo*’ LUS, 129. **Ás costas** (de alguén) *loc.adv.*, detrás del: ‘Sentía decir ben crariño ¡Fernando! *ás miñas costas*. Viraba a testa e non vía a ningún que me conocera’ CON, 45. **Ás costas / enriba das costas** *loc.adv.*, encima, recaendo ou pesando sobre alguén: ‘Dende que cumprira os setenta anos xa non saíra ás festas, i os derradeiros meses, con setenta e tres xa *ás costas*, non botaba o pé fóra da casa’ LUS, 120. / ‘O meu fillo máis vello é un perdulario. Está entrampado dende fai dous anos. Teño un embargo *enriba das costas*’ CON, 86. **De costas** *loc.adv.*, 1) presentando a parte posterior do corpo: ‘O don José María, pálido como a cera, viróuse *de costas* e botóuse fora sin dar fala’ TER, 174; 2) boca arriba [aplicado á forma de nadar]: ‘non saíu do río hastra que non se cansóu de nadar *de costas*, a desamargullo e coma os cadelso’ TER, 121; 3) sobre o lombo: ‘O Túzaro caíu *de costas* e batíu ca traseira da testa contra un canto que estaba mesmo ó pé do carballo’ HIS, 52. **En costa** *loc.adx.* costento, empinado: ‘De sutaque, atopeime nunha rúa moi longa que non coñecía. Debía ir ó porto, porque era *en costiña*’ LUS, 63. **Medirille as costas** (a alguén) *loc.v.*, darlle unha malleira: ‘Deberíante tundire. ¿Por qué non te mataches? Xa que díchela palabra, téla que cumprir. Gracias ó fidalgo non lle *mediron as costas*’ LUS, 76. Tm. ***espalda**.

COSTADO *s.m.* **1.** Parte lateral do corpo, particularmente a comprendida entre a axila e o van: ‘foise pró leito inantes de cear, pois sentía un punto no *costado*’ TER, 114. **2.** Lado, parte máis ou menos diferenciada do contorno dunha cousa. ‘Naquil mesmo intre viuse no ceo unha grandísima fumareda. Aparecéu un cativo na porta do Camposanto e berróu: /¡Arde a reutoral *po-los catro costados!*’ CON, 94.

[***costar**] *v.i.* **CUSTAR.**

***costas** (→CUSTAS) *s.f.pl.* Gastos dun proceso xudicial: ‘tendrán que concurrir todos, uno por uno, a declarar ante el señor juez de Instrucción de este Partido, por vía de apremio, y se les subirá la contribución y tendrán que pagar las costas. (...) / Ó sentir aquilo de subilas contribucións e pagalas *costas*, todos, todos, baixaron a escaleira’ TER, 211. ***Á costa de** (→á custa de) *loc.prep.*, a expensas de, á conta de: ‘Abofé que me amolaba moito tanta farra *á miña costa*’ LUS, 84.

costeiro *adx.m.* **costoso.**

COSTELA *s.f.* **1.** Cada un dos óso longos e arqueados que saen das vértebras dorsais e delimitan a caixa torácica: ‘tiña as canelas secas coma pitelas e pondíanselle contar tódalas *costelas* unha por unha’ TER, 100. **2.** Cada un destes ósos coa carne que o envolve, dos animais preparados para o consumo [particularmente do porco]: ‘O botelo é o bandullo do porco, atado e cheo de *costelas*’ LUS, 21.

[**costipado**] (⇔CONSTIPADO) *s.m.* Inflamación da mucosa respiratoria, acompañada de secreción: ‘Nin que os nosos labregos cresen que, a forcia de se abrigare no vrao acumulasen enerxías térmicas pra tornare os *costipados* no inverno...’ TER, 262.

costoso (⇔COSTENTO) *adx.m.* Que ten costa ou está en costa: ‘Gostábame moito aquela vella reitoral. Tiña un horto grande, *costosiño*, que chegaba hastra o río’ LUS, 139. Tm. **costeiro**.

***costrución** (⇒CONSTRUCCIÓN) *s.f.* Feito e resultado de construír: ‘A *costrución* da nosa fala, tan diferente da do castelán, responde á mesma lei’ TER, 71.

COSTUME *s.m.* 1. Modo de proceder ou de comportarse adquirido por un longo uso ou pola repetición do mesmo acto: ‘Todo aquilo veu por sere eu un romántico. Por té-lo *costume* estético –perdón, leutor– de dar longas paseadas de noite por sitios isolado’ HIS, 165. // *pl.* 2. Conxunto de calidades ou inclinacións e usos que forman o carácter distintivo dun pobo: ‘Chamámoslle crítico e catastrófico (...) ó que bota pra baixo os nosos *costumes*...’ TER, 62. **De costume / por costume** *loc.adv.*, por ter hábito ou por estar afeito [a aquilo que se expresa]: ‘viñen dar unha volta por iste camposanto, pois tiña *de costume* cando estaba vivo de vir eiquí furgar nas tumbas’ TER, 254. / ‘Aquela noite tiven que cear unha hora despois do que tiña *por costume*’ TER, 336.

COSTURA *s.f.* Serie de puntadas que unen dúas pezas que se cosen: ‘Enredado na *costura* do botón da zamarra, había un longo cabelo da cor do orxo’ TER, 225.

COSTUREIRA *s.f.* Muller que se dedica a coser: ‘Acábame de contalo todo a Rita de Framil, a *costureira*’ PAU, 20.

COTARELO *s.m.* Outeiro, pequena elevación de terreo: ‘Cemba. *Cotarelo*, outeiro’ LUS, 164.

cote, de (⇔DECOTE) *adv.* Continuamente, acotío: ‘Decía que na súa persoa había un imán que chamaba polo ausurdo. Que lle pasaban *de cote* cousas inespricabres e molestas’ HIS, 173.

***cote** (⇒LADO) *s.m.* [Con respecto a un lugar] cada unha das partes que o rodean: ‘Entraron na eirexa todos, agás o cabo e os soldados, que ollaban dun *cote* pra outro, dispostos pra faguer fogo á primeira amosa de perigo’ LUS, 160. ***De cote de** (⇒ó lado de) *loc.prep.*, a carón de, á par de: ‘Don Diego dispuxo que o seu corpo fora enterrado na eirexa *de cote* do Evanxo’ LUS, 155.

cotifón *s.m.* **cutifón**.

cotío, a (⇔ACOTÍO) *adv.* Continuamente, seguido: ‘Tíñalle certa xenreira porque sempre se ría de min. Hai que tomarte de coña, decíame *a cotío*’ LUS, 83.

[**COTOMELO**] *s.m.* Parte exterior de cada unha das articulacións dos dedos da man: ‘Non me sentíu. Batín a porta cos *cotomelos* e cos pés. Nada’ LUS, 135.

cotón (⇔COTO) *s.m.* Parte alta dun monte: ‘No cimo dun *cotón* hai unha igrexa pequeniña e moi vella’ TER, 213.

COTRA *s.f.* Capa dura que se forma ó endurecerse unha substancia: ‘sentín que se me callaba o sangue. Unha gran *cotra* do seu cobríalle todo un lado da cara’ TER, 150.

COTROSA *adx.f.* Sucia, que ten manchas ou suciedade: ‘Cuase me daba vergoña darlle a miña gabardina, *cotrosa* polos cóbados’ CON, 26.

COUCE *s.m.* **1.** Patada, golpe que dá unha persoa movendo o pé con violencia: ‘Peguei un brinco... Con toda a forcia que puiden sacudínlle un *couce* nos cadrís a aquel home’ TER, 219. **2. fig.** Agresión moral ou tratamento agresivo: ‘Agárdanche moitos disgustos e moitos desacougos, meu rapaz (...) / Atoparástes –seguíu o don Froilán– con moitas bestas bravas e con moitas bestas mansas... E son istas as piores. Cando máis descoidado esteñas, zorregaranche un *couce*... Pra ser un bon médico rural cáseque hai que ser un héroi’ TER, 196.

[**COUCEAR**] *v.i.* Patear, dar couces [un animal]: ‘Sentía rinchar un cabalo na praza... Botóuse do leito e miróu pola ventá... Vú e sentíu que o Luceiro *couceaba* e rinchaba’ TER, 158.

COUSA *s.f.* **1.** Obxecto existente de calquera orde que sexa, material ou inmaterial, animado ou inanimado: ‘No meu pequeno museo de *cousas* curiosas podedes vere un chisqueiro de esca ca súa punta de corno de cabra chea de esca e tamén o seu eslabón e o seu pedragallo de coarzo marelo, chamado “coarzo francés” HIS, 127. **2.** Designa unha realidade máis ou menos consabida que non se acerta a nomear ou que non se quere precisar: ‘Agradezco que me fales do “Furelo”. Góstame o conto ise, como hai Dios. E non sei qué *cousa* rara lle atopo a ise tío. Coma se un remorso lle estivera rila que rila nos miolos...’ HIS, 9. **3.** Obxecto inanimado [por oposición a persoa]: ‘É como cando se está a punto de relembra o nome dunha persoa ou dunha *cousa*, e non se lembra’ TER, 290. **4.** Obxecto material [ás veces indeterminado]: ‘E logo, moi goberneira. Quer que cada *cousa* estea no seu sitio, e que non se mova unha palla sin que íla o dispoña’ TER, 262. **5.** Acontecemento, feito ou suceso: ‘Pois o mais chocante –dixo o Farruquiño– é que din que está eiquí de volta das Américas, o Raúle, o seu afillado. Seica o viron en San Clodio trasantonte... / Non se falaba doutra *cousa* –dixo o Rosendo– o outro día en San Martín’ HIS, 18. **6.** Asunto, materia ou cuestión: ‘No mes de maio do ano trinta e seis vín a Seoane na Coruña. Na exposición de Colmeiro falamos de moitas *cousas* ademáis de admirar os cadros’ HIS, 92. **7.** Dito, acción, feito, etc. que se considera peculiar de alguén: ‘E no mes que ven, virás candia min á Bretaña. Alí sí que sabe a xente *cousas* do Demo’ CON, 116. **8.** [En oracións negativas] nada: ‘Non digas *cousa* a ninguén de todo canto viches’ HIS, 52. **Cousa de loc.prep.**, arredor de, preto da cantidade que se expresa: ‘Levaríamos beilando *cousa de* cinco minutos. E logo... apagóuse a luz’ CON, 133. **Cousas da vida**, fórmula que se emprega para aludir ás alternativas e vicisitudes que ofrece a vida: ‘Tiña a muller fora faguía máis dun ano. *Cousas da vida*. Houbera moitos disgustos antre iles’ LUS 107. **Cousa nunca vista** *loc.s.*, suceso extraordinario ou sorprendente: ‘Eu atopábame como *cousa de* cen metros, chamando polos sete cas, cada un por seu nome, que se quedaran lapexando auga nun regueiro. *Cousa nunca vista*. / –¡Ai, Mariquiña!–, berróu unha voz’ HIS, 51. **Non ser cousa / non ser cousa de loc.v.**, non ser razoable [facen aquilo que se expresa]: ‘*Non é cousa que* eu brinque pola parede ca cesta da cea’ TER, 246. / ‘Cada vez chovía con máis forza. *Non era cousa se* se gorecere no oco dun albre, por perigo das chispas’ HIS, 167. **O que son as cousas**, fórmula con que se comenta o curioso ou extraño

daquilo que se di: ‘Chegara co tempo xusto prá presenciar os efectos do “telegrama homicida”. Un asesinato xenial... Fun sabedor dil polo mesmo Filiberto. *O que son as cousas*. Un ano despois casábase ca Donsindiña’ HIS, 72. **Pouca cousa** *loc.adx.*, 1) de escasa importancia ou pouco relevante: ‘A nosa música culta é moi *pouquiña cousa*’ TER, 83; // *loc.s.*, 2) algo, non moito, pequena cantidade ou variedade [de algo]: ‘Voulle falar á Maripepa pra que dispoña a merenda... *Pouca cousa*... Peixes, xamón e queixo con viño caseño...’ TER, 197. **Ser cousa de** *loc.v.*, 1) convir ou ser oportuno: ‘Mais no camiño díxéronnos que xa estaba con Dios e que o estaban amortaxando. *Era cousa de* ir un ratiño ó velatorio’ CON, 69; 2) ser cuestión de, depender de: ‘Tiven que subir enriba a decirlles a todos que aquilo *era cousa do* augardente que beberan no velatorio’ CON, 70. **Ser outra cousa** *loc.v.*, ser mellor ou de categoría superior: ‘No campo, o que non ten casa de seu non é ninguén. (...) Da intemperie, prá casa. Nas vilas, xa *é outra cousa*. Hai o intermedio da rúa, da tasca, do bar, do cine...’ TER, 45. ***Sin outra cousa** ($\Rightarrow$ sen outra cousa) *loc.adv.*, sen máis, sen dubidalo ou sen pensalo: Díxome que era o seu curmao, e, *sin outra cousa*, atutóume i eu tamén o atutéi.’ CON, 48.

COVA *s.f.* 1. Cavidade profunda, xeralmente natural, aberta na terra: ‘Río abaixo, non lonxe, atópase a *Cova* das Choas. É unha abertura na beira do monte, de moito vagantío. Sempre penséi que era a entrada dunha mina de ferro de tempos dos romanos’ TER, 213. 2. Sepultura: ‘Xa non foi home para máis nada. Estivo dous meses no leito, e dil foi prá *cova*’ LUS, 36.

covallo *s.m.* Pequena cavidade: ‘Asegún sentín contar, o caso foi que o Pirata atopou unha ola de barro nunha especie de *covallo* que había na parede’ LUS, 148.

COXA *s.f.* Parte da perna que vai da cadeira ó xeonllo: ‘sentín unha dor súpeta na *coxa* esquerda, que case me fixo berrar’ TER, 317.

[**COXEAR**] *v.i.* Camiñar inclinándose para un dos lados [por doenza ou por defecto nunha perna ou nun pé]: ‘*Coxeaba* ó andar, e por iso levaba sempre caiada cando iba a pe’ TER, 184.

CÓXEGAS *s.f.pl.* Sensación que experimenta alguén ó lle tocaren levemente algunhas partes sensibles do corpo e que se manifesta nun riso involuntario: ‘¿E non andas tras das rapazas? / (...) ¿E faslles *cóxegas*?’ LUS, 85.

COXO –**A** *adx.* 1. Que coxea: ‘Il non era *coxo* de nacemento... ¿Por qué chegaría, logo, *coxo* ó pazo?’ TER, 184. // *s.m.* 2. Persoa que ten na perna ou no pé algunha doenza ou defecto físico que o fai coxear: ‘Seguín pra diante sen faguer caso. Sería un mendigo, un *coxo*, ou un cego’ LUS, 63.

COXOTE *s.m.* Coxa, parte da perna que vai da cadeira ó xeonllo: ‘Aló polas tres da mañá, espertéi cunha gran dor na mesma coxa (...) Doíame no mesmo medio e medio do *coxote* esquerdo’ TER, 318. Tm. **caxote**.

COZA *s.f.* Raíz, particularmente de uz, que se utiliza na combustión ou para facer carbón: ‘Alí traballan os carboeiros, arredor dos foios, que fumegan polos curutos faguendo carbón de *coza*, ou raigaña de uz, e de carballo’ LUS, 21.

crabuñar (⇔CRAVUÑAR) *v.t.* Afiar a gadaña por medio de golpes de martelo sobre a engra: ‘*Crabuñar* (as gadañas). Facer fío ás gadañas petando cun martelo especial’ LUS, 164.

CRAC Son onomatopeico que imita o ruído seco que produce algo que renxe: ‘Ou te raxamos o bandullo de arriba abaixo, e quedas eiquí sangando. / Entramos puxéronlle cada un a súa navalla diante dos fuciños. O Xocas ben sentira facer *crac, crac, crac, crac...*’ HIS, 144.

[***cramar**] (⇒CLAMAR) *v.t.* Expresar en voz alta: ‘Morréu dun repente e *cramando* que había Dios: “¡Hai Dios... Hai Dios... Hai Dios...!”’ CON, 134.

***cráneo** (⇒CRANIO) *s.m.* Conxunto de ósos que forman a parte superior e posterior da cabeza que encerran e protexen o encéfalo: ‘Na chamada “región occipital”, o óso do *cráneo* estaba un pouco afundido’ TER, 275.

***craramente** (⇒CLARAMENTE) *adv.* De maneira clara, con nitidez: ‘Outro alustre lampou o ceo e seguíu un tronicio arrepiante, a lus dun lostrego vin *craramente* un home que estaba campaneando no aire’ HIS, 168.

***crarexar** (⇒CLAREXAR) *v.i.* **1.** Poñerse claro ou máis claro: ‘Puxérase moi loda a iauga, e tiveron que agardar unhas horas a que volvease a *crarexar*’ TER, 189. **2.** Amencer, abrir o día: ‘Atopéime á beira da carretera, a cen pasos do Hospital do Incio. Estaba *crarexando*. Xa non tiña medo. E víñenme prá casa’ TER, 346. ***Ó crarexar do día** (⇒ ó clarexar do día) *loc.adv.*, ó amencer, no momento en que comeza a saír o Sol: ‘Cheguéi eiquí da feira de Monforte *ó crarexar do día...*’ TER, 201.

***craridade** (⇒CLARIDADE) *s.f.* **1.** Calidade de claro: ‘Os vosos ollos –decía o señor de Folch– son fermosos e seréos como o mar en calma. Pola súa meiga *craridade* vai o navío do meu pensamento’ LUS, 154. **2.** Efecto que causa a luz iluminando un espazo: ‘Apagara a lus i a careta relumaba como os ollos dos lobos din que reluman de noite. Xa sei que me ides decir que é porque refrexan sempre algunha *craridade*. Pois entraba algunha miaxiña de lus da rúa’ HIS, 101.

***craro –a** *adx.* **CLARO.**

***cras / crás** *s.f.* **CLASE.**

***crase** *s.f.* **CLASE.**

***crásico –a** (⇒CLÁSICO) *adx.* **1.** Típico, característico: ‘Tiña os ollos grande e craros i a boca moi ben dibuxada. Unha faciana *crásica*’ TER, 138. **2.** Que non se aparta do tradicional: ‘E logo, Castelao, que chegou, ó fondo da ialma do noso pobo polo vieiro do humorismo. Sinxelo, poético e *crásico*, a súa obra é inmorredoirá’ TER, 72.

craustro *s.m.* **CLAUSTRO.**

[**CRAVAR**] *v.t.* **1.** Introducir [un obxecto rematado en punta]: ‘Era o Parrulo, que entrou cun coitelo de mata-los porcos. E *cravouno*... no almodón’ HIS, 104. **2.** Fixar, asegurar con cravos: ‘Mais o que moito me chocou era que [a caixa] tamén estaba *clavada* e sellada, con sellos de lacre e de papel con firmas’ HIS, 118. Tm. ***clavar**.

***crave** (⇒CLAVE) *s.f.* Dato ou aclaración necesarios para entender ou resolver ben un asunto: ‘Ó terceiro día de acontecer aquilo, tiven a *crave* do misterio’ LUS, 92.

CRAVO *s.m.* Peza de meta, longa e delgada, con cabeza nun extremo e punta no extremo oposto, que serve para introducila nalgunha parte, ou para asegurar unha cousa a outra: ‘Movéuse o cadro, campaneando, que penduraba dun *cravo*’ CON, 34.

[**CREAR**¹] *v.t.* **1.** Sacar ou facer algo da nada: ‘Iso de que Dios *creóu* o mundo en seis días non puido ser. Que me perdoen vostedes, pero iso é unha zarapallada’ CON, 130. **2.** Facer que empece a existir: ‘Alto, enxoito i esguío como a encarnación pelicular do famoso persoaxe *creado* por Sir Arthur Conan Doyle’ HIS, 121. Tm. **criar**².

crear² *v.t.* **CRIAR**¹.

[**CREBADO**] *adx.m.* Esgrevio, moi accidentado: ‘As parexas tiran todas a molida como en todos os sitios moi *crebados*’ LUS, 20.

CREBAR *v.t.* Partir ou romper en anacos ou partes: ‘Con decirche que *creba* os conchos cos cotomelos’ TER, 46. **Ó crebar o día** →DÍA.

***crecida** *s.f.* **AMETENCIA**.

***creer** *v.t.* e *v.i.* **CRER**.

CREGO *s.m.* **1.** Cura, sacerdote, persoa que recibiu as ordes relixiosas necesarias para celebrar a misa: ‘Non se recorda millor ano pra médicos, *cregos* e boticarios’ CON, 94. **2.** Párroco, sacerdote titular dunha parroquia: ‘Eu era moi amigo do *crego* da parroquia’ LUS, 136.

CREPÚSCULO *s.m.* Claridade no ceo entre o ocaso e a noite: ‘Sobor dos cumiaes lonxanos, afigurábase unha cidade de cúpulas e torres de ópalo e topacio. / –É un *crepúsculo* – dixeran– dunha maxia pasmosa’ TER, 42.

CRER *v.t.* **1.** Aceptar como certo ou verdadeiro: ‘Non sei cómo non che dá vergoña de *crer* todo iso que dis, cando xa fai un ano que volviches do servizo e botaches dous na Cruña’ CON, 67. **2.** Coidar, pensar unha cousa ou estar convencido dela: ‘Desaparece un home. *Crése* que o mataron ou que fuxiu prás Américas’ LUS, 39. // *v.i.* **3.** Tomar por verdadeiro, ter por certo [a existencia de algo ou de alguén]: ‘Non *creo* na fatalidade, no destino, na mala sorte. Daríame vergoña *crer* niso, como me daría vergoña de *crer* nas meigas’ DEC, 9. **4.** [Usado sen complemento] ter crenzas relixiosas: ‘E como iles fan isto e mái-lo outro, resulta que *cren* e non *cren* ó mesmo tempo, o cal é absurdo, contradictorio, como din os dialécticos. *Crer* e non *crer* é o mesmo que non *crer*. Se hai Dios non se pode admitir o *crer* de comenencia’ CON, 128. // *v.p.* **5.** [Indebidamente como verbo pronominal] verse

[en determinada situación]: ‘E logo pensóu o que pensaría calquera de nós; que na torre podería haber algún tesouro acubillado. E don Juan xa *se creía* rico, inmensamente rico’ LUS, 143. **6.** [Indebidamente como verbo pronominal] considerarse, terse por: Eu ben sei cómo son as túas bebedeiras. Onte colliches unha pítima tremebunda e *créndote* Werther galgaches a tapia do camposanto, puxeche de xionllos acarón do nicho da probe Amparito...’ CON, 110. **Non crea**, fórmula con que se trata de matizar unha afirmación ou de quitarlle importancia ó expresado nela: ‘E xa lle quero ó pazo como si nil nacera. Eu, *non crea* vostede, que bos disgustos me ten dado a adeministración’ TER, 135. **Se non o vexo non o creo** → VER. **Xa o creo**, fórmula de asentimento ou confirmación enfáticos: ‘Xa verás que bon viño saíu o das cepas da costa. Moito millor que o do ano pasado.../ –*xa o creo* –decía o caseiro– que ardeu ben todo o vrao i é feito con uva escolmada por mín’ HIS, 25. Tm. ***creer**.

CRETO *s.m.* Confianza ou fiabilidade. **Dar creto** *loc. v.*, crer [aquilo que se expresa]: ‘Os meus ollos non *daban creto* ó que estaba vendo. Candía iles iba... ¡Don Elias de Andia y Campuzano! ‘ HIS, 120.

CRI Son onomatopeico que imita o son agudo e característico que produce un grilo: ‘Pasaron ben anos. O Grilo estaba diante de min, no café España sorbendo unha copa de coñac. Non decía nada. Somentes: / *Cri, cri, cri, cri, cri, cri...*’ HIS, 41.

CRIADO –*A s.* Persoa que a cambio dun salario serve na casa doutra: ‘Estando eu soliño na casa, unha noite de febreiro, todo o servicio me pediu permiso pra ir a un fiandón a Campos de Vila. Fóronse todos, *criadas* e *criados*, levando os cás coíles’ CON, 67.

CRianza *s.f.* **1.** Acción e efecto de criar: ‘e tamén renunciaba ó cobro, recoñecendo que os seus tíos habían gastado inantes outro tanto na súa *crianza*’ LUS, 74. **2.** Educación: ‘Penséi que vostede fora educado con millor *crianza*... Eu son un mozo labrego, e cando teño que esporretar, apártome a un lado’ HIS, 136.

CRIAR¹ / **críar** *v.t.* **1.** Alimentar con leite materna: ‘Por máis que o buscamos, non atopamos leite por ningures... Eche da irmá do Xidro, que xa sabes que está a *criar* un neno de tres meses’ PAU, 27. **2.** Alimentar e coidar no seu desenvolvemento [a unha persoa ou animal]: ‘Meteuse antre as xestas, o pouco despois saía de alí con dous lobecos pequechiños. Díxolle ó pai que llos deixara levar á casa e *crialos*. Cousas de nenos... Hei de advertire que o rapaz fora *criado* con moito meco’ LUS, 129. **3.** Producir ou dar lugar ó nacemento ou desenvolvemento [de algo]: ‘Non seña que che escalde a testa, e non volvas a *críar* máis lá’ PAU, 39. // *v.p.* **4.** Crecer e desenvolverse [unha persoa]: ‘E parece que tivo un fillo dila, que estaba a *se criare* en cas dos labregos da terra de Lemos’ LUS, 46. **5.** Orixinarse, producirse: ‘¡Qué cacho de animal!... Debéu de *se criar* na iauga. Hainos parecidos no río, mais son moito máis pequerrechos’ TER, 116. Tm. **crear**².

criar² *v.t.* **CREAR**¹.

CRIATURA *s.f.* Neno pequeno: ‘Morréu o Chorimicas de Belesar nun accidente de automóvil. Deixa cinco pequenos, que collen todos nunha cesta. ¿E qué vai ser disas *criaturas*?’ CON, 132.

CRICAS *s.m.pl.* Home apoucado e covarde: ‘Pois verá... Inda que o Sarillo é un *cricas*, gústanlle tódalas mulleres...’ TER, 283.

***crima** (⇒CLIMA) *s.m.* Condicións atmosféricas propias dunha rexión: ‘Cecáis os arrepié a friaxe distas terras outas. / Mais o *crima* é moi bón prá saúde’ LUS, 19.

CRIME *s.m.* Asasinato, feito de matar a unha persoa: ‘Un *crime* dise “unha morte” en galego. “O Andrés fixo unha morte...” HIS, 67. Tm. ***crimen**.

***crimen** *s.m.* **CRIME**.

CRIMINAL *adx. fig. 1.* Malo, malvado, perverso: ‘Máis si o fixo asina é o criminal máis *criminal* que pode habere’ TER, 207. // *s.m. 2.* Persoa que comete ou procura cometer un crime ou un delito grave: ‘Ó chegar ó pontigo, penséi que si a algún *criminal* lle dise por sacar algunha das táboas, eu caería ó río’ TER, 293.

CRIMINOLOXÍA *s.f.* Ciencia social que estuda as causas e as circunstancias dos delitos, a personalidade dos delincuentes e o tratamento adecuado para eles: ‘o qui é propio das persoas moi estutas, según lin nun tratado de *Criminología*’ TER, 307.

CRIPTA *s.f.* Capela ou panteón subterráneos: ‘Xeiras a Samos, a Santa Eulalia de Bóveda i a Sobrado dos Monxes. A *cripta* de Santa Eulalia descubrírase o ano anterior’ CON, 41.

CRIS Son onomatopeico que imita o ruído que produce algo que se torra ou queima: ‘*Cris, cris, cris*, facían os chourizos ó derreterse na chama’ CON, 28.

***crisis** (⇒CRISE) *s.f.* Momento malo, con desenvolvemento posterior incerto, en que hai problemas e cambios decisivos: ‘I agora iste entrambilicamento da pintura abstracta, da música dos negros, da psicoanálisis. A *crisis* de todo o noso, o remate do sentido común / Cilistro.– Moitas veces a *crisis* é nosa, persoal, máis que do mundo’ TER, 62.

CRISMA *s.f.* Cabeza [dunha persoa]: ‘Quedaran ben a xeito pra que o seu padastro esbarase e partise a *crisma*’ TER, 291.

CRISTA *s.f.* ‘Carnosidade de cor vermella que teñen algunhas aves sobre a cabeza: ‘As orellas do Cabezudo parecían tan coloradas coma a *crista* do galo’ CON, 23.

CRISTAL *s.m. 1.* Material terso, incoloro e transparente, moi brillante e composto de sílicie, óxido de chumbo e potasa [que se emprega para facer bens de consumo e útiles de decoración]: ‘Decían dil que cando daba o do de peito esnaquizaba unha copa de *crystal*’ CON, 26. **2.** Vidro, lámina desa materia[que se emprega para cubrir un van]: ‘O escaparate [da botica] era un dos poucos da vila que tiña *crystal*’ TER, 240. **Cristal de roca** *loc.s.*, cuarzo cristalizado, incoloro e transparente: ‘Pois semella un cacho de *crystal de roca*; ou será, penso eu, un diamante sin tallar, un diamante en bruto. E o primeiro que vexo’ HIS, 150.

***cristiano** –a (⇒CRISTIÁN –Á) *adx.* **1.** Relativo ou pertencente á relixión que segue a doutrina de Cristo: ‘O home non ven do mono, Paquiño. Foi feito por Dios á súa imaxe e semellanza, como di a Doutrina *Cristiana*’ CON, 134. // *s.* **2.** Persoa que profesa a relixión de Cristo: ‘Ningún *cristiano* debe traballar pouco nin moito o día do Santísimo Corpus’ CON, 75. // *s.m.* **3.** Persoa: ‘O can subía por todos nós, oubeando que partía a ialma. Mesmamente parecía un *cristiano*’ TER, 146.

CRISTO *s.m.* [Coloquialmente] persoa. **Todo cristo** *loc.s.*, todo o mundo, toda a xente: ‘¿Non ves que se riría de nós *todo cristo* na vila, dous anos arreo?’ TER, 251.

CRÍTICO *adx.m.* **1.** Sumamente delicado ou grave: ‘Chamámoslle *crítico* e catastrófico ó que non se ve craro, ó que non se entende ben’ TER, 62. // *s.m.* **2.** Persoa xulga ou crítica expresando a súa opinión razoada: ‘Outra, como di un *crítico*, en Valle non se dá a nota típica xeneracional do 98 da descrición da paisaxe castelá’ TER, 64.

CROA¹ *interx.* Son onomatopeico que reproduce o berro ou canto característico da ra: ‘Naquil preciso intre todos sentimos, coma si estiveramos na ourela do río Eo / ¡Croa¡!... ¡Croa¡!...¡Croa¡! (...) / A rá brincou do peto da chaqueta do poeta e todos a vimos salticar enriba da mesa’ HIS, 176.

[croa²] *s.f.* **COROA.**

[CROIO] *s.m.* **COIO.**

CROMO *s.m. fig.* Imaxe amañada e composta [que se intenta difundir pero que non é a real ou verdadeira]: ‘levaría ó mundo da arte ista Galicia arredada, según decía o padriño, tan diferente da Galicia do *cromo* e do tópico literario’ TER, 50.

[**CRÓNICA**] *s.f.* Narración detallada de feitos ou acontecementos: ‘Si non minten as *crónicas*, [iste Francisco de Paula] cazou máis de cen corzos nas bravas terras do Caurel e once osos nos Ancares’ CON, 59.

CRONISTA *s.m.* Xornalista que escribe artigos, de carácter informativo, sobre cuestións de actualidade: ‘Cando quixeron arrincal-os aligustres, un *cronista* local puxo ista “coña” no único xornal da cidade’ DEC, 11.

***croquis** (⇒BOSQUEXO) *s.m.* Debuxo esquemático: ‘En tal data coma aquela, días tras ou diante, nunca tasca da Plaza do Campo fixéralle un *croquis* a don Fabulón. E diste *croquis* saíu logo un retrato’ HIS, 181.

***cruce** (⇒CRUZAMENTO) *s.m.* Punto onde se cruzan dúas ou máis cousas: ‘Había unha agra grande cruzada por catro carreiros. No *cruce* dos catro, mesmo no medio e medio da agra, un carballo grandísimo, de redonda copa’ HIS, 50.

CRUCEIRO *s.m.* Cruz de pedra, de dimensions variables, que soe alzarse sobre unha plataforma cuadrangular con chanzos, e que se coloca xeralmente nunha encrucillada ou nun adro: ‘Sabía que tiña casa e facenda en Bocamaos, perto de Hombreiro. Un burgo pequeno que ten un fermoso *cruceiro* antigo’ HIS, 165.

***crudo** ($\Rightarrow$ CRU) *adx.m.* Que non está preparado pola acción do lume: ‘Bon caldo de repolo lugués; xamón *crudo*, ben curado’ LUS, 141.

cruño *s.m.* CUÑO.

crus *s.f.* CRUZ.

CRUZ *s.f.* **1.** Obxecto constituído por dúas pezas, unha vertical e outra horizontal máis curta, que se cortan perpendicularmente [símbolo da relixión cristiá]: ‘Don Rogelio levaba o chapeo no mao. Arrimouse a un nicho de cantería con gran *cruz*, que estaba a mao dereita según se entra. E, sen máis nin máis, puxo o chapeo que levaba na mao enriba da *cruz*’ CON, 106. **2.** [Nunha moeda, por oposición a cara] reverso: ‘A ver si vostede me entende, señor... Coma unha moeda, que ten cara e ten *crus*’ TER, 156. **3.** Lado ou vertente [dos dous que pode ofrecer unha cousa non material]: ‘Funa sabendo polo que me contou a mesma señora... Cara e *crus*... Tódalas cousas teñen cara e *crus*. A cara, o que se di a cara, é o que se ve dilas; a *crus*, é o que teñen escondido, o que teñen de misterio e de verdade’ TER, 156. **4.** Insignia honorífica [de certas ordes ou institucións]: ‘Pediran pro homenaxeado a *Cruz* do Mérito Agrícola, a *Cruz* do Mérito Forestal, a *Cruz* do Mérito Industrial, a Medalla de Esfuerzo, Bancario, a Medalla de Ouro da Vila. ¡Qué sei eu!’ HIS, 69. **Sinal da crus** $\rightarrow$ SINAL. Tm. **crus**.

CRUZADA *s.f.* Expedición militar feita polos cristiáns contra os musulmáns que ocupaban as terras de Palestina, convocada polo Papa, que concedía indulxencias ós participantes: ‘especialmente moedas i ouxetos de ouro i alfaías que os seus antergos trougeran de Oriente ó castelo cando as guerras das *Cruzadas*’ LUS, 153.

CRUZAR *v.t.* **1.** Atravesar, pasar dun lado ó outro: ‘Tivemos que *cruzar* unha esterqueira onde fozaban unhos porcos’ LUS, 119. **2.** Pór ó través: ‘Levaba unha escopeta de dous canos *cruzada* polo carrello’ TER, 220. // *v.p.* **3.** Pasar por un punto ou camiño en dirección oposta [dúas persoas]: ‘En tres minutos era imposible que se fora á casa e que cambeara de roupa. Por sabido. Camiñaba en dirección contraria á do outro, de xeito que tería que *cruzar*se na mesma acera’ CON, 47. **4.** Intercambiar [aquilo que se expresa]: ‘*Cruzáronse* os dous unhas falas en inglés’ TER, 331.

cú ($\Leftrightarrow$ CU) *s.m.* Parte do corpo humano constituída polas nádegas: ‘O soldado pensou que lle deran un couce no *cú* dispensando’ DEC, 10.

***cuaderno** *s.m.* CADERNO.

***cuadra** *s.f.* CORTE².

***cuadrado** **-a** ($\Rightarrow$ CADRADO **-A**) *adx.* **1.** Que é case tan alto como ancho [de forma parecida á da figura xeométrica de igual nome]: ‘O Pepe, andaría pola corentena, era máis ben baixo, moi ancho, ca cara *coadrada*’ TER, 301. **2.** [Aplicado a unha unidade de medida de superficie] que equivale á superficie dun cadrado que ten de lado a unidade lineal que se expresa: ‘Abonda con ver que mantén, somentes con vintenove mil kilómetros *cuadrados*, dous millós setecentos mil habitantes’ TER, 34. // *s.m.* **3.** Corpo cuxos lados e seccións son

iguais [como a figura xeométrica de igual nome]: ‘A mín era o prato que mais me gostaba ise das andradas e chopís, chamadas setas, enceboladas e con *cuadradiños* de xamón’ HIS, 25. Tm. ***coadrado**.

[***cuadril**] *s.m.* **CADRIL**.

CUADRILLA *s.f.* **1.** Grupo de persoas que actúan conxuntamente: ‘O lus, ás sete da mañá, que inda non lubrigara de todo, xa estaba toda a *cuadrilla* de cazadores chamando á porta da miña casa’ HIS, 13. **2.** Grupo de persoas que actúan conxuntamente á marxe da lei: ‘Con iste trabuco, un brigante de *cuadrilla* da Pepa a Loba esborreloulle os miolos a un usureiro que emprestaba ó quince por cento... Penso que foi na vila de Melide’ HIS, 160.

***cuadro** *s.m.* **CADRO**.

***cual** *pron.relat.* **CAL**².

[***cuallarse**] *v.p.* **CALLARSE**.

***cuarenta** *num.* **CORENTA**.

***cuaresma** (⇒**CORESMA**) *s.f.* Período de corenta días que, no ano litúrxico cristián, precede a Pascua: ‘–E nun diles –dixen eu– estaba o diamante / –Atinaches redondo. No derradeiro que abrín, que foi no mes de febreiro, xa entrada a *Cuaresma*’ HIS, 141.

[**CUARTA**] *s.f.* Medida de lonxitude duns vinte centímetros, equivalente á distancia que hai entre o extremo do dedo maimiño e o polgar, coa man aberta: ‘Téño visto eiquí cando a canícula oufega ós paxaros e fai botar ós cas dúas *cuartas* de língoa de fora’ HIS, 9. Tm. **coarta**.

CUARTEL *s.m.* **1.** Edificio ou conxunto de instalacións destinadas ó aloxamento das tropas: ‘Entróu un camiión no patio do *cuartel* de San Fernando’ HIS, 135. **2.** Cada unha das divisións ou subdivisións dun escudo: ‘Enriba mesmo da porta da entrada vese unha pedra labrada ela cun escudo dun solo cartel ou *coartel* que arreprenta unha testa de lobo, cos dentes regañados’ HIS, 49. Tm. **cartel**, **coartel**.

***cuartela** (⇒**CUARTILLA**) *s.f.* Folla de papel para escribir do tamaño da cuarta parte dun prego e que vén equivalendo á metade dun folio: ‘Batiron os meus ollos nunha *cuartela* que había no vade, que era o comenzo dunha carta escrita a máquina, dirixida a min’ TER, 317. Tm. ***coartela**.

CUARTO¹ *s.m.* **1.** Cada un dos compartimentos ou pezas en que se divide unha casa: ‘Despóis viña ó *cuarto* da consulta e vendábase os ollos’ LUS, 108. **2.** Dormitorio, peza da casa destinada a durmir: ‘Os dous tiñamos moitos desexos de durmir. Il foise pra o seu *cuarto* i eu pra o meu’ LUS, 58. **Cuarto de baño** *loc.s.*, o que reúne as correspondentes instalacións e servizos hixiénicos [lavabo, bañeira, váter e outro sanitarios]: ‘Cando volvín do *cuarto de baño*, xa esaba o padriño paseando polos carreiros en mangas de cóis’ TER, 41. **Cuarto de estar** *loc.s.*, [nunha vivenda] dependencia destinada a convivir e estaren

xuntos os membros da familia: ‘O comedor i o *cuarto de estar* eran de moito vagantío, i as únicas pezas luxosas de toda a casa’ TER, 31. Tm. **coarto**, ***habitación**.

CUARTO² -A *adx.* 1. Que segue inmediatamente en orde ó terceiro: ‘Entrou na cras cuasemente sudando. Sentouse no medio do *cuarto* escano’ HIS, 88. // *s.m.* 2. Cada unha das catro partes en que se divide un todo: ‘Unha noite tal coma a de hoxe, de fai un *coarto* de sigro...’ CON, 60. 3. Cada unha das catro partes en que se divide a hora: ‘Síntese un péto. Un reló de parede da un *cuarto*’ PAU, 45. Tm. ***carto**, **coarto**.

***cuase** *adv.* CASE.

***cuasemente** *adv.* CASE.

***cuasi** *adv.* CASE.

CUBERTA *s.f.* Cada un dos pisos dunha embarcación, especialmente o superior: ‘Faguía moita calor e il pasaba as noites na *cuberta* do barco deica as catro da mañá. Aquila mesma noite, xa polas dúas, non quedara na *cuberta* máis pasaxeiro que il... i outro’ TER, 78.

CUBISMO *s.m.* Movemento artístico nacido en Francia nos primeiros anos do século XX, que pretende representar a realidade xeometrizando as formas e valorando a expresión primaria do volume: ‘E non faga caso de psicoanálisis, qui é cousa de tolos, coma o *cubismo*’ TER, 242.

[***cubo**] *s.m.* CALDEIRO.

CUBRIR *v.t.* 1. Estar diante ou encima dunha cousa ocultándoa ou tapándoa: ‘Polo norde, unha gran devesa de máis de media légoa *cobre* as encostas’ TER, 49. 2. Resgardar, protexer por arriba: ‘Cando rematabamos de comer, apareceu na cociña un petrucio que *cubría* a testa cunha monteira’ TER, 229. 3. Protexer a acción ofensiva ou defensiva doutra persoa: ‘Os dous que viñeron candia min, prenden lume ó palleiro arrimado á casa, e ardedes todos, se inantes non te deixan teso a tiros de escopeta. Son os que me *cobren* a retirada’ CON, 78. 4. Teitar un espazo que está ó descuberto: ‘Hei de decir que as ventás da terraza *coberta* estaban espalancadas. O coarto onde eu lía tiña unha porta que daba á terraza’ HIS, 128. 5. Encher [de algo]: ‘De alí a dous días eu estaba en Chantada. A primavera *cubría* de froles toda a ribeira do Asma’ CON, 134. // *v.p.* 6. Protexer ou tapar o propio corpo: ‘Levaban us machadas e fouciñas; outros, rozos ou mañuzos de palla. *Cobríanse* us con mantas; outros, con capas de xoncas’ TER, 147. 7. Encherse total ou parcialmente: ‘Era pola primaveira, nos primeiros días do mes de maio. Xa *se cubrían* de follax os castiros, máis as polas dos carballos estaban espidas’ LUS, 132. 8. Quedar oculto ou tapado [por certa cousa]: ‘*Cobrírase* o ceo de nubes negras’ TER, 169. 9. Pasar a ter moito [da cousa que se expresa]: ‘chegóu dúas horas inantes que iles, nun cabalo *cuberto* de sudor’ LUS, 157. Tm. **cobrir**.

cuca (⇔CUCO) *s.f.* Cuco femia: ‘E il viría ó galiñeiro calquer paxaro raro poñer así o seu ovo pra que o chocara unha pita?... Asina fai a *cuca*, pon os seus ovos no niño doutro paxaro...’ TER, 123.

[**CUCO**¹] *s.m.* Ave da familia dos cucúlidos (*Cuculus canorus*), con pluma de cor cincenta, azulada por enriba, máis clara e con raias pardas polo peito e polo abdome, cola negra con pintas brancas e ás pardas. Caracterízase polo seu canto e porque a femia pon os seus ovos nos niños doutras aves: ‘Istas [as anduriñas], os *cucos* i os oreoles, teñen máis presa de chegar eiquí que a ningures’ LUS, 23.

CUCO² *adx. e s.m.* Persoa hábil e arteira para conseguir o que se propón: ‘A razón dos listos, dos agudos, dos golpiños e dos *cucos*...’ TER, 60.

CUEIRA *s.f.* **1.** Cu, parte do corpo humano constituída polas nádegas: ‘As dúas vestían de loito, con galochos e mantón. I entramas eran moi morenas, co cabelo branco e moita *cueira*’ TER, 341. **2.** Parte traseira e superior do pantalón: ‘¿E que nos salen ó camiño? Levo un bon revólver na *cueira* do pantalón’ LUS, 97.

CUEIRO *adx.m.* Situado na cueira [dunha peza de roupa]: ‘Botei a mao á meixela, ó tempo de ripar o meu chisqueiro do peto *cueiro* dos calzós’ HIS, 168.

[***cuenta**] *s.f.* **CONTA.**

CUESTIÓN *s.f.* Asunto ou materia: ‘¿E quer saber vostede que nos vinte anos que levo a servir na casa, nin unha soia vez rifamos por *cuestión* do labor’ TER, 262. Tm. **custión.**

cuidado *s.m.* **COIDADO.**

CULATA *s.f.* Parte posterior da caixa dunha arma de fogo manual que serve para agarrala ou para apoiála no ombreiro antes de disparar: ‘Pois é cousa ben rara... –dixo o Senín, tentando a pedra ca *culata* da escopeta. Parez que soa a oco’ TER, 223.

***culebra** *s.f.* **CÓBREGA.**

CULLER *s.f.* Utensilio formado por unha peza ovada e cóncava e un mango, que serve para levar á boca alimentos líquidos ou pouco consistentes: ‘E remexía nunha fonte o augardente co azucre, cunha *culler* de sopa’ LUS, 109.

CULLERADA *s.f.* Cantidade que se colle cunha culler: ‘E sacóu tamén unha culler, destapóu o frasco e tomóu unha *cullerada*’ CON, 38.

CULPA *s.f.* Responsabilidade ou causa de que algo prexudicial suceda: ‘quedóu demostrado que o señor Xermán bebera viño en cantidade e que probablemente estaba borracho, moito ou pouco. Il tivera a *culpa* da súa morte’ TER, 281.

CULTIVO *s.m.* Acción e efecto de cultivar: ‘A miña teima era o *cultivo* do lúpulo (...), ca mira de que amingoase o alcoholismo’ TER, 323.

CULTO –*A adx.* **1.** Que ten un nivel cultural elevado: ‘Mais o sentimento da paisaxe é un sentimento da xente *culta*. Abonda con ver que aparece, na arte e na literatura, onte mesmo, coma quen di...’ TER, 65. **2.** Que denota coidado e arte [na súa feitura ou no seu uso]: ‘Iste fenómeno foi apreixado pola literatura popular e maila *culta*’ TER, 66.

CULTURA *s.f.* Conxunto de coñecementos adquiridos pola instrución ou pola experiencia: ‘Querían un adeministrador inda novo, que soupese de escrituras e tivese algunha *cultura*’ TER, 135.

CULTURAL *s.f.* Centro que organiza ou favorece a difusión da cultura: ‘Dibuxo da rá que provocou o escándalo no recital poético celebrado no salón da *Cultural* Ribadense’ HIS, 174.

CUMIAL *s.m.* **CUMIO.**

CUMIO *s.m.* Parte máis alta [dun monte]: ‘Para ondia queira que se olle, vense os montes máis outos da Serra: O Pía Páxaro, Licenza, Montouto, o monte da Golada. Os seus *cumios* están cubertos de neve hastra o verao’ LUS, 17. Tm. **CUMIAL.**

*[**cumplir**] *v.t.* **CUMPRIR.**

CUMPRIDO *adx.m.* **CUMPRIDOR.**

CUMPRIDOR *adx.m.* Exacto e puntual no cumprimento das súas obrigas ou compromisos: ‘Sempre fora un home raro e de vello inda se fixera máis. Mais tiña sona de home honrado e *cumpridor* de seus tratos’ TER, 270. Tm. **complido, CUMPRIDOR.**

CUMPRIR *v.t.* **1.** Executar, levar a efecto [o que se debe, o que corresponde, o que está ordenado]: ‘Se non dispón outra cousa o señor Xuez, curiosos e nenos, todos pra fora... Vimos *cumprir* as “diligencias de rigor”’ TER, 272. **2.** Chegar a ter [o número de anos que se expresa]: ‘moita máis nova que o seu esposo, pois aínda non contaba vinte anos, e aquíl *comprira* xa os coarenta’ LUS, 153. // *v.i.* **3.** Facer aquilo que se debe, que corresponde ou que era esperado: ‘Déixame trague-la Engraciña prá casa. Vou sélo pai do seu fillo. Quero *cumprir* como un home de ben’ HIS, 31. **4.** Corresponder, ser apropiado ou adecuado: ‘Era parda a tarde, morna e sin vento, como *compre* ó mes de maio pra que medren os froitos’ TER, 196. **5.** Facer algo polo que se demostra cortesía: ‘Cousa rara, que sendo tí veciño do don Perfeuto non lle foses o énterro. Hai que *cumprir* ca sociedade...’ DEC, 17. **6.** Ser conveniente, preciso ou necesario: ‘Verá vostede... Hai un caso que os dous debemos estudar. Faga o favor de vir candia min ó Aiuntamiento. A cousa é segreda. *Compre* que ninguén sepa nada do que se trata’ CON, 105. Tm. ***comprir, *cumplir.**

CUN / c-un Encontro da preposición *con* e o indefinido *un*: ‘Estiven xogando á brisca *cun* veciño hastra que pingaron as doce da noite’ HIS, 103.

CUNHA / c-unha Encontro da preposición *con* e o indefinido *unha*: ‘Compre de celebralo *cunha* copa de champán’ CON, 53.

CUNCA *s.f.* **1.** Recipiente cóncavo, coa boca máis ancha cá base, que serve para beber ou para tomar alimentos líquidos: ‘Loguiño me vou prá cama. En canto a Flora sirva a merenda ós cazadores e me traia unha *cunca* de caldo’ HIS, 16. **2.** Cada unha das dúas cavidades situadas debaixo da fronte nas que están situados os ollos: ‘Debía ser un xigante

pra chegar coa testa por riba da porta. As *cuncas* dos ollos tiñaas valeiras’ LUS, 65. Tm. **CONCA**, ***taza**.

[***cundir**] (⇒DIFUNDIRSE) *v.i.* Estenderse, espallarse, propagarse: ‘E logo o castrapo que *cunde* de máis en máis. Somentes os patrucios ou petrucios siguen a falar o galego coma il compre...’ TER, 68.

***cuneta** (⇒GABIA) *s.f.* Canle que se fai a cada lado dun camiño ou dunha estrada para que corra a auga: ‘Un coche coma iste vaille moi ben a un médico rural (...). Outras veces bótase a andar, cando o deixo solo, i aparez na *cuneta*...’ TER, 37.

CUÑADO –**A** *s.* Irmán ou irmá dun dos cónxuxes con respecto ó outro: ‘E o Ramiliño, meu *cuñado*. Istes días non fai máis que rirse. Non sei qué lle pasa...’ PAU, 31.

[**CUÑAR**] *v.t.* Pór o cuño: ‘Non había ollo que non fitase pra íl. O Xocas, tan tranquilo, ripou dun peto do chileque una barra de lacre e un sello ou cuño. Alcendeu un misto Derritiu o lacre. Botou algún na punta do plegue do sobre. Ergueu o cuño e ¡zas! O sobre quedaba *cuñado*’ HIS, 144.

CUÑO *s.m.* **1.** Instrumento cun figuras ou debuxos gravados para imprimilos ou gravalos nun obxecto: ‘O Xocas, tan tranquilo, ripou dun peto do chileque una barra de lacre e un sello ou *cuño*’ HIS, 144. **2.** Impresión ou sinal, feita con tinta ou en relevo, que deixa este molde: ‘E logo, do peto da chaqueta onde se levaba o pano de presumir, ripou a súa estilográfica e firmou o sobre por riba do *cuño* de lacre. Co seu nome’ HIS, 144. **3. fig.** Marca, carácter peculiar ou distintivo: ‘O [caciquismo] da nosa terra levaba un *cruño* especial, cecáis por ser un refugallo do feudalismo’ TER, 58. Tm. **cruño**.

[**CÚPULA**] *s.f.* Bóveda semiesférica: ‘Sobor dos cumiales lonxanos, afigurábase unha cidade de *cúpulas* e torres de ópalo e topacio’ TER, 42.

CURA *s.f.* **1.** Acción e efecto de curar: ‘Había que lle arrincar aquil segredo, coma quen arrinca unha moa. Sería o comenzo da súa *cura*’ TER, 347. **2.** Aplicación de menciñas ou substancias para sandar unha ferida ou lesión: ‘A pequerrecha mancárase nun coxote, i eu fíxenlle a *cura*’ TER, 77. // *s.m.* **3.** Sacerdote, persoa que recibiu as ordes relixiosas necesarias para celebrar a misa: ‘Eu estudiéi a *cura* hastra o primeiro ano de Teoloxía’ TER, 135. **4.** Párroco, sacerdote titular dunha parroquia: ‘Eiqué –dixo o *cura* de Boade– faltan varias follas no coaderno’ LUS, 153.

CURAR *v.t.* **1.** Aplicar os remedios necesarios para que remita unha doenza ou unha lesión: ‘I-o que non entendo eu é porque chamaron ó médico... Debería *curare* o esprito de don Nicolás. Se *cura* ós outros...’ PAU, 21. **2.** Someter un alimento á acción do frío, do fume ou do sal para que seque e se conserve: ‘Bon caldo de repolo lugués; xamón crudo, ben *curado*; logo, as troitas fritidas con unto’ LUS, 141. // *v.i.* **3.** Devolverlle o estado de saúde a alguén: ‘E logo que daba a todo. O mesmo que botaba as cartas, que aduviñaba o porvir, que *curaba*, que falaba co Demo, si chegaba o caso’ PAU, 24. **4.** Sandar, recobrar a saúde: ‘I en cousa de poucos meses, o Breixo *curou* de todo’ TER, 349. // *v.p.* **5.** Recuperar a saúde: ‘Perto da Seara hai unhas fontes ondia van beber moitos forasteiros pra *se curare*’ LUS, 19. **6.** Desaparecer [unha doenza ou unha ferida]: ‘O mal da tristura de quen tivo

moitos disgustos. / –Pois ise mal non *se cura*, meu amigo; non hai meiroadas pra il’ TER, 133. Tm. **curare**.

curare *v.t. e v.p.* **CURAR**.

CURATO *s.m.* Cargo de cura párroco: ‘Eu era moi amigo do crego da parroquia. Vou decir quen era íste. Chamábase Don Sebastián e levaba no *curato* máis de trinta anos’ LUS, 136.

CURIA *s.f.* Conxunto de avogados, escribáns, procuradores e outros empregados da administración de xustiza: ‘Estaban citados todos trece pra ir cear cas do Nasa, o figón do Polvorín, que tanta sona ten en Lugo (...) / Cuasemente todos eran da *curia*, agás do Papaovos i o Chilindrainas’ CON, 17.

CURIAL *s.m.* Membro da curia: ‘Don Ramón era un home dus sesenta anos (...) a súa facha era unha mestura de fidalgo e de *curial*’ TER, 132.

CURIOSIDADE *s.f.* **1.** Cousa curiosa: ‘O Edelmiro invitounos, a unha grea de amigos. Eu ben sabía que tiña un museo de *curiosidades*’ HIS, 160. **2.** Desexo de saber ou coñecer: ‘Entróulle *curiosidade* de saber qué habería no cesto’ TER, 120.

CURIOSO –**A** *adx.* **1.** [Aplicado a cousa] que chama a atención pola súa rareza ou interés: ‘Cousa *curiosa* –dixo don Crisanto– o que me pasa con iste conto...’ TER, 272. **2.** [Aplicado a persoa] entremetido, que lle gusta enteirarse dos asuntos dos outros de maneira indiscreta: ‘Eu estaba tremendo que chegase dun intre a outro a Ramona, vise o meu coche fora i aquila muller i empezase a faguer preguntas.... Pois non a había máis *curiosa* e pescudeira que ila, nin que menos conta tivese da língoa’ TER, 332. **3.** [Aplicado a persoa] coiadoso limpo e ordenado: ‘Regaba, cepaba, inxertaba e coidaba os semilleiros. Non había ninguén máis *curioso* que il pra todas istas labores’ LUS, 139. // *s.m.* **4.** Persoa que ten curiosidade: ‘Se non dispón outra cousa o señor Xuez, *curiosos* e nenos, todos pra fora...’ TER, 272.

curmao (⇔**CURMÁN**) *s.m.* [Con respecto a unha persoa] fillo dun irmán ou dunha irmá do pai ou da nai: ‘En Torgán vivíu moitos anos o meu *curmao* Valerio, inantes de se ire pra as Américas LUS, 126.

currículum (⇔**CURRÍCULO**) *s.m.* Historial ou méritos dunha persoa. **Currículum vitae** *loc.s.*, relación ou serie de datos persoais, formación, actividades profesionais e méritos dunha persoa: ‘Xa sei que estás buscando datos pra escribir a miña biografía. Ven xantar candia nós ó Hostal, e alí chos daréi. Nista carteira levo o meu “*Currículum Vitae*” HIS, 73.

CURRO *s.m.* Recinto de pequenas dimensións, xeralmente cerrado, situado diante ou a carón da casa labrega, que serve para soltar certos animais domésticos, para gardar algúns útiles e para outros labores: ‘Colle a machada e vai partir leña ó *curro*. A ver si a tes partida pra cando cheguemos’ PAU, 35.

CURRUNCHO *s.m.* Lugar pequeno, apartado ou oculto, dentro doutro maior: ‘Nun *curruncho*, ardía unha lamparilla de aceite (...). Noutro *curruncho* do cuarto, outra mesa cunhas gavetas’ LUS, 87.

CURSO *s.m.* **1.** Cada un dos niveis en que se estrutura o ensino: ‘levara unha matrícula de honor no segundo *curso*’ DEC, 10. **2.** Conxunto de leccións ou materias que corresponden a un nivel de estudos: ‘Aprobara con moi boas notas o *curso* preparatorio de Dereito’ LUS, 83. **3.** Período de tempo durante o que se desenvolve a actividade docente nun centro de ensinanza: ‘Estaba datada no ano vinteseite, no ano en que me fixen bachiller. Unha foto de fin de *curso* con coarenta rapazas e rapaces do sexto ano, con tres profesores’ CON, 37.

CURTO –*A adx.* **1.** De pouca lonxitude [con respecto a outra cousa da súa clase]: ‘Os calzós, inque de pana, eran *curtos* coma os dos nenos dos señoritos’ TER, 103. **2.** Breve, de pouca duración: ‘Fixera fuxir ós ladrós despóis dunha *curta* loita, matando a dous diles’ LUS, 152. **3.** [Aplicado a tren] que fai traxectos de pouca distancia [en oposición a outros de longos percorridos]: ‘O home que se sentara fronte de min no tren *corto*, que levaba unha caixa debaixo do brazo’ TER, 337. // *s.m.* **4.** Tren que fai un traxecto ferroviario de pouca distancia: ‘Viaxaba eu fai tres anos, no 45, unha tarde de outono, no tren chamado “o *corto*”, que fai o servicio entre A Coruña e Lugo, e que chega a ista capital ás dez e media da noite’ TER, 321. Tm. ***corto**.

CURUTO *s.m.* **1.** Parte máis alta [dun monte, dunha construción ou de calquera cousa que teña forma de cono]: ‘Enceteino [o queixo de San Simón] polo *curuto*, como se fai sempre; mais abrino despóis de arriba abaixo’ HIS, 151. **2.** Parte superior e posterior da cabeza: ‘O Currás era un patrón dus cincoenta anos. Ripou o pucho da testa e rascouse o *curuto*’ HIS, 159.

CURUXA *s.f.* Ave de rapina nocturna (*Tyto alba*) de cabeza grande e redonda, ollos grandes, peteiro curto e encorvado na punta e plumas de cor branca polo peito e parda dourada polo lombo: ‘Escoitan todos o laio dun-ha *curuxa*’ PAU, 60.

[**CURUXAR**¹] *v.i.* Emitir a súa voz a noite: ‘Era como si se callase o silencio. *Curuxóu* unha noite no cimo dun texo’ TER, 182.

CURUXAR² *s.m.* Berro da curuxa e doutros paxaros noitébregos: ‘Do piñeiral do monte da casa veu o *curuxar* dunha noite’ LUS, 87.

CUSPIDEIRA *s.f.* Recipiente para cuspir: ‘caíulle da conca do ollo do monóculo, que era o dereito, unha boliña de vidro coma a das gaseosas que custan tres chicos, que chaman “boliches”. Rebotóu no chan como unha pelota e foi cair nunha *cuspideira*. O conferenciante sacóu a boliña de alí e volvéuna encaixar na conca do ollo. ¡Levaba un ollo artificial!’ CON, 115.

[**CUSPIDO**] *adx.* Idéntico ou moi parecido: ‘Viña candia ila un mociño moreno e moi alto que gastaba moitos cartos. Todos decían que era *cuspidiño* o señor de Argonde, cando iste era mozo’ TER, 159.

[**CUSPIR**] *v.t.* **1.** Expulsar con forza [algo que se ten na boca]: ‘ladráballes ás avespas e de vez en vez abocaba a unha e despóis *cuspíaa* con moito noxo’ TER, 260. // *v.i.* **2.** Expulsar cuspe da boca: ‘Mandoulle abril-a boca, e cando a tiña aberta, sen máis nin máis, *cuspíulle* drento’ PAU, 24. Tm. ***escupir**.

[**CUSTAR**] *v.i.* **1.** Ter algo un determinado prezo ou valor que hai que pagar ó adquirilo: ‘Pois eu perdín a petaca i-o chisqueiro que me *custaron* cinco pesos en Lugo, nas Feiras do San Froilán’ PAU, 68. **2.** Resultar traballoso ou difícil: ‘O que máis me *custa* de che perdonar, rillote, é o do Morito...’ TER, 126. **3.** Levar consigo [a perda que se expresa]: ‘Mais non me descubras. *Costaríame* a vida’ HIS, 91. Tm. ***costar**.

custión *s.f.* **CUESTIÓN.**

cutifón (⇔PANCADA) *s.m.* **1.** Labazada ou puñazo: ‘Cala, rapaz. Vas lamber un *cutifón*’ LUS, 122. **2.** Golpe forte: ‘Caíume o feixe i a gadaña e dinlle un *cutifón* co codo no medio e medio do peito’ TER, 216. Tm. **cotifón**.

***cutis** (⇒CUTE) *s.m.* Pel da cara: ‘Cecás for a muller máis fermosa que vira na miña vida. Alta e lanzal. Ollos grandes, ovalados, verdes; *cutis* limpo’ TER, 330.

D

DA Encontro da preposición *de* e o artigo feminino *a*: ‘Cóntame o *da* desaparición *da* señora Encarnación’ HIS, 11.

DABONDO *adv.* En cantidade suficiente: ‘A ninguén se lle ocorríu de metela iauga na casa. / –Pois auga hai *dabondo*’ TER, 34.

dacarón (⇔DE A CARÓN) Contracción da preposición *de* e a locución adverbial *a carón*: ‘Non lle dá a iauga nin lle queima o sol, pos non lle sal *dacarón* da lareira en inverno’ TER, 108.

dacha *s.f.* Casa de campo rusa: ‘Mire vostede que fai quince días recibíu ó Presidium na sua *dacha* de inverno’ HIS, 75.

dacó (⇔DE ACÓ) Contracción da preposición *de* e o adverbio *acó*: ‘O Xan estaba inquedo, desacougado, ollando *dacó* praló’ HIS, 18.

dacordo (⇔DE ACORDO) *loc.adv.* Cun parecer común [expresa conformidade]: ‘Ela pensóu que se puxeran *dacordo* os dous irmaos, e deixou de falar coiles’ CON, 53.

DADO –**A** *adx.* Propenso ou inclinado a: ‘Síntese a voz da meiga, grosa o coma a de un home *dado* á bebida’ PAU, 41.

DAGUERROTIPO *s.m.* Fotografía feita cun aparello fotográfico no que as imaxes se fixan sobre unha plancha de metal: ‘Un cadro fermoso e moi ben pintado –dixen eu. / –Fíxese agora naquíl *daguerrotipo* de fronte da ventá’ TER, 181.

dalgo (⇔DE ALGO) Contracción da preposición *de* e o indefinido *algo*: ‘¿E padecía *dalgo* aquila muller’ TER, 187.

DALGÚN –[**dalgúa**] (⇔DALGUNHA) Encontro da preposición *de* e o indefinido *algún*, *algúa*: ‘funo visitar. Quería aconsellarme con il arredor *dalgún* profesional’ TER, 195. /

‘mais algo puiden saber da súa vida alá, engadíndolle os detalles *dalgúas* cartas súas’ TER, 185.

dalí (⇔DE ALÍ) Encontro da preposición *de* e o adverbio *alí*: ‘Chegou *dalí* a un instantiño, co paraugas, mais sin gabán nin outra roupa de abrigo’ CON, 19.

DAMA *s.f.* **1.** Muller nobre ou distinguida: ‘Tiña alí un tío casado cunha *dama* da aristocracia francesa’ TER, 183. **2.** Muller, señora: ‘Pasou beilando por diante de min unha *dama* moi pálida; inque pálidas eran todas e tamén os cabaleiros con quenes beilaban’ CON, 27.

[DANÉS] *adx.* De Dinamarca: ‘Non somentes [lía libros] do Premio Nobel Charles Richet, senón tamén de outros autores xaponeses, filandeses, *daneses* e da cas do demo (con perdón)’ HIS, 111.

DAQUELA¹ Encontro da preposición *de* e o demostrativo feminino *aquela*: ‘Endexamais esquencerei a beleza romántica *daquela* noite’ HIS, 28. Tm. **daquila**¹.

DAQUELA² *adv.* Entón, naquel tempo: ‘Eu criábame ceibe como un neno salvaxe, o que se di. Mais xa sabía lere e escribire *daquela*, cando fixera os sete anos’ HIS, 50. Tm. **daquila**².

daquil (⇔DAQUEL) Encontro da preposición *de* e o demostrativo *aquil*: ‘Funme á beiramar, terra leda, pra esquencer aquil amor desgraciado. A disgracia *daquil* amor non fai ó caso’ LUS, 61.

daquila¹ *contrac.* **DAQUELA**¹.

daquila² *adv.* **DAQUELA**².

DAR *v.t.* **1.** Facer que algo pase a poder doutro [gratuitamente, a cambio doutra cousa ou como retribución]: ‘A min xa me leva *dado* a nai, a conta do que me toque do meu pai, máis de dous mil pesos’ TER, 163 **2.** Entregar, pór en poder doutro: ‘*Diulle* o telégrama, cando il se dispuña a dalas gracias’ HIS, 71. **3.** Proporcionar, pór a disposición: ‘¿E faráme vostede o favor de me *dare* lume pró meu pito?’ CON, 20. **4.** Aplicar [unha substancia]: ‘Us, *daban* untacio ós zapatos i ás polainas; outros limpaban as escopetas’ TER, 137. **5.** Atribuír [unha calidade ou característica]: ‘I eu estou ben pago coa sona de bon médico que me *diron*’ TER, 38. **6.** Conceder, facer que alguén dispoña ou goce [da circunstancia que se expresa]: ‘E dende logo *deu* permiso pra que deixaran a caixa no curro, ondia non se mollara’ LUS, 48. **7.** Prescribir ou receitar: ‘E que me día a receta *daquil* engüento que lle *díu* pró reuma. Fai xa días que anda medio baldado’ TER, 261. **8.** Dicir, expresar, pór de manifesto: ‘Eu pensaba no vestido e nas botinas que mercaría coa onza o día da feira. Xa non me acordo se lle *dira* as gracias...’ LUS, 52. **9.** Producir como froito ou resultado: ‘macira (álbore que *dá* mazás)’ LUS, 165. **10.** Producir ou causar [unha sensación ou unha emoción]: ‘A fe que me *da* carraxe sentirvos falar así’ PAU, 54. **11.** Traer, causar ou ocasionar [aquilo que se indica]: ‘¿E pra qué queres tí o automóvil que non *dá* mais que gasto?’ HIS, 27. **12.** Executar, realizar [a acción indicada pola substantivo que segue]: ‘Eu boteime da casa pra *dar* un paseño polo camiño do Soldón’ HIS, 28. **13.** Pegar, propinar [un golpe]: ‘Agarra á súa muller por un brazo e *dalle* unhas losqueadas’ PAU, 63. **14.** Ofrecer, celebrar: ‘Ó día seguinte *díuse* a festa en honor dos paleríños, asistindo a ila

todolos fidalgos daquilas terras' LUS, 152. **15.** Expór ou presentar: 'Entróu o vento que fixo voar tódolos papeliños dos apuntes... I o estudante non puido *dar* a conferencia' CON, 41. **16.** Impartir [clases]: 'Don Elias de Andia, o preceptor dos meus fillos mais novos. *Dalle* cras de Matemáticas, Literatura, Latin...' HIS, 121. **17.** [Co substantivo bromas] facelas: 'Era farrista e moi amigo de *dar* bromas pesadas os do seu trato, foran quen fosen' HIS, 173. **18.** Soar no reloxo as badaladas da hora correspondente: 'Ta axiña coma o reló do Consistorio *daba* as doce, aparecía pola horta do camposando a filla do Lordanas' LUS, 34. **19.** [Seguido da preposición *por*] supoñer, considerar, xulgar [o que se indica]: 'Deixan que faga todo o caseiro e *dano* por ben feito. Non teñen ansia pola casa...' HIS, 24. // v.i. **20.** Teimar, empeñarse en executar unha cousa: 'Na casa había un cadeliño novo que lle *daba* por esconder as cousas, o mesmo as zocas que os novelos, e levalos pra baixo dos bancos' TER, 289. **21.** Sobrevir e empezar a sentir [física ou moralmente]: 'Abofé que me esfende o corazón. Dende que lle *dú* o mal, fixo agora dous anos pol-o San Pedro, sempre anda falando solo' PAU, 31. **22.** Bater, tocar, facer impacto: 'E *daba, daba* no piso coa súa maldita caiada' LUS, 65. **23.** Acertar, atinar, dar no punto exacto: 'Disparaches con ela. E fúcheslle *dar* na cacha a un soldado' DEC, 10. **24.** Activar, accionar [un mecanismo]: 'Ripéi o meu chisqueiro do peto da cueira do calzón, sin acordarme xa de que cando lle *daba* ó gatillo estoupaba o fulminante xoguete' CON, 88. **25.** Mover [o rabo, un animal]: 'Subíalle polas pernas e *dáballe* ó rabo, coma se o conocera de toda a vida' TER, 107. **26.** Estar aberto ou orientado [cara a unha parte ou dirección]: 'Déitome no coarto que *da* ó xardín, ca vontade espalancada' HIS, 96. **27.** [Seguido da preposición *en*] caer en, ocorrerse: '¿E por qué non se lle ocorríu de botarse fora por ver si vía algo?... Se inda non enfriara de todo... / Pois... porque non *din* nilo' TER, 202. **28.** [Seguido da preposición *con*] encontrar, atopar: 'Por máis que cave e cave, non *daremos* co tesouro...' LUS, 144. **29.** Incidir [sobre algo ou alguén, o sol, a choiva, etc.]: 'Espoñer, -díxolle- espónselle ben pouco. Non lle *dá* a iauga nin lle queima o sol, pois non lle sal daron da lareira en inverno, nin do corredor polo vrao' TER, 108. **30.** Importar: '¿Por qué has de ser tan teimuda, muller?... ¿Qué máis che *daba* fregalas escaleiras hoxe que mañá?' TER, 290. **31.** Parar, acabar [nun lugar]: 'Non che pase coma ó Bieito de Corga, cando iba pra Ferramolín, que se derrubóu polo canto do Mazo e foi *dar* ó río' LUS, 40. **32.** Presentarse nunha persoa temporalmente un estado ou disposición de ánimo: 'O que queira falar, que se bote fora... E se non é pol-as boas, é pol-as malas. / Un arrieiro / Non che *dará* tan forte...' PAU, 58. // v.p. **33.** Producirse, ocorrer, suceder: 'Non lonxe deiquí, na torre de Rubián de Cima, *díuse* un caso ben curioso, il haberá vinte anos, antes máis que menos... Vouno contare...' TER, 81. **34.** [Seguido da preposición *a* e o infinitivo dalgúns verbos] executar a acción indicada polo infinitivo: 'Pensa nos teus tíos, que che queren coma un fillo! *Date* a cavilar, pirata, que sen teu procuro quedan desamparados na vellez' LUS, 68. **35.** [Con algúns substantivos] dedicarse a, facer ou realizar [aquilo que se expresa] 'Un tío celibato il, que *se daba* a gran vida e sempre estaba de moi bon humor' CON, 52. **36.** Existir, haber: 'De par de Antonio Machado, non *se dú* lírico nas literaturas da Hespaña que puxe por enriba dila en fondura e pureza' TER, 72. **Dalle que dalle**, fórmula que se emprega para para expresar a insistencia nunha cousa ou a súa reiteración: 'Ó outro día, xa estaba a tía Trécolo *dalle que dalle* á rabila da máquina, faguendo roupa para o seu sobriño' TER, 103. **Dar que + inf. loc.v.**, indica que o mencionado no suxeito é a causa de que se realice a acción expresada polo infinitivo: 'E sabe vostede -dixo o padáneo- que me *dá* moito *que* pensar o que me dí' TER, 208. **Dar por loc.v.**, ter como obsesión ou dedicación primordial [o que se expresa]: 'Agora *deulle* polo amore. Eu coidaba que isas cousas eran dos señoritos' LUS, 69. **Quen /quén me / nos dira** (⇒quen me / nos dera), fórmula que

expresa o desexo vivo de ter ou de que suceda a cousa que se expresa: ‘A subela / *Que me dira* estar enriba pra pescudar por alí’ PAU, 51. / ‘*Quén nos dira* a nós, na nosa tasca, outra vidente’ PAU, 52. Tm. **dare**.

dare *v.t.* **DAR**.

darrastro *loc.adv.* **arrastro, de**.

DATA 1. Tempo en que se fai ou sucede unha cousa: ‘Endexamáis me esquenceréi daquela *data* da noite do San Silvestre do ano cincoenta e nove’ CON, 63. **2.** Indicación de tempo e lugar: ‘O ano sesenta, no mes de setembro, cando as festas de Ribadeo, recibín aquela misteriosa carta. Non traguía *data*. A firma era ilexibel’ HIS, 39.

[**DATAR**] *v.i.* Pórllle a data [a un escrito]: ‘Non tiña firma, mais estaba *datado* en 1850’ LUS, 151.

[**DATO**] *s.m.* Elemento informativo necesario para chegar ó coñecemento de algo: ‘Xa sei que estás buscando *datos* pra escribir a miña biografía. Ven xantar candia nós ó Hostal, e alí chos daréi’ HIS, 73.

dautro -a *contr.* **DOUTRO**.

dazaito *num.* Erro por **dazaoito**.

dazanove *num.* Dezaioito máis un: ‘Que xa andaba nos *dazanove* anos; i a costureiriña, do seu nome Engracia, andaba polos *dazaseis*...’ HIS, 31.

dazaoito *num.* **DEZAOITO**.

dazaseis / dazaseís *num.* **1.** Décimo sexto, que nunha serie ocupa o lugar inmediatamente despois do décimo quinto: ‘En Lugo, polas sete da tarde do día *dezaséis* de San Xoán de 1950’ TER, 29. **2.** Que nunha serie vai marcada co número dezaseis: ‘Esto me contou unha vez en Vilán, ceando na casa do cura don Cándido. Era po-lo outono, despois de San Froilán, e ceáramos perdices que o mesmo cura don Cándido cazara coa súa escopeta do *dazaseís*’ CON, 97.

dazasete *num.* **DEZASETE**.

DE / d- *prep.* **1.** Indica propiedade ou pertenza: ‘A campa *de* Xan da Cruz estaba no camiño do camposanto’ LUS, 98. **2.** Denota orixe ou procedencia: ‘Ninguén como Cosme pra preparar axiña unha merenda. ¡E qué bon viño *de* Chantada tiña!’ LUS, 96. **3.** [En correlación coa preposición *pra*] equivale a desde e indica o punto de partida dunha distancia: ‘Eu iba *de* Savane pra Vigo cun camión de madeira’ LUS, 125. **4.** [Con certos nomes] indica o tempo en que sucede ou se realiza algo: ‘Pois un cabrón tremendismo que somentes se aparece *de* noite’ PAU, 54. **5.** Indica a materia, a composición ou a clase dos compoñentes: ‘Levaba chapeo, vestido *de* pana negra e traguía faixa’ HIS, 9. **6.** Indica causa ou motivo: ‘Ise don Casto morréu *dun* cáncer na gorxa. Mesmamente se valeirou *dunha* hemorraxia’ CON, 98. **7.** Serve para introducir oracións de infinitivo: ‘Seica é o

señorito da Navarega quen lles mete ises cocos na testa. Coido que tamén il pensa *de* ir aló' PAU, 10. **8.** Emprégase como nexo do réxime dos verbos: 'Decateime *de* que tiña algo de intrínseco que dicirlle, porque ollóu en redor seu pra asegurarse de que ninguén escoitaba' LUS, 121. **9.** Introduce o complemento propio de determinadas palabras ou de determinadas acepción: 'Chamábanme o Cuco porque arredaba moi ben o canto diste paxaro, que por certo é ben doado *de* arredare' TER, 146. **10.** Serve de enlace entre o nome xenérico e o específico: 'Era aló polo día dez ou once do mes *de* San Martiño do ano doce' CON, 18. **11.** Indica a idade: 'Eche da irmá do Xidro, que xa sabes qui está a criar un neno *de* tres meses...' PAU, 27. **12.** Indica o asunto ou materia de que se trata: 'O mesmo mesmíño que un conto *de* fadas' TER, 80. **13.** Indica o contido: 'Mais o cepillo, mais o frasquiño de perfume, cheo *dun* líquido que non cheira...' CON, 108. **14.** Indica o prezo ou o valor: 'Por enriba, había unha dúcea de puros; por embaixo dos puros, cinco moedas de ouro *de* cinco dólares cada unha e cinco billetes *de* cen dólares' TER, 327. **15.** Explica o modo, a maneira de facer ou suceder: 'A un que lle dixo: "Pouco lle debes a Dios", houboo de matar *dunha* puñalada' CON, 94. **16.** Úsase para crear diversas locucións adverbiais de modo: 'Puxémonos todos *de* pe' TER, 73. **17.** [Seguida de *un/unha* + substantivo] indica a execución rápida de algo: 'E si escribín agora todo isto *dun* tirón é porque recibín carta de París' HIS, 20. **18.** Expresa a natureza, condición ou calidade: 'Xa sei que eres un home *de* ben, Ramonciño, aínda que che gusta demáis o augardente' LUS, 145. **19.** Emprégase para reforzar un cualificativo: 'Xa non podía resistir máis –dixo o bon *do* home' LUS, 42. **20.** Úsase entre distintas partes da oración con expresións de lástima, queixa ou ameaza: '¡Ai *de* ti si te trabo!' TER, 260. **21.** Indica finalidade ou uso e equivale a *para*: 'había dúas cociñas. Unha *de* labor' LUS, 140. **22.** Expresa función, condición ou papel: 'Faguía dous ou tres meses que estaba *de* mestre aló' LUS, 67. **23.** Indica a forma: 'Tiña unha porta *de* arco' LUS, 133. **24.** [Con verbos que significan *acabar*, *rematar*, *vir* e seguida de infinitivo] forma perífrases aspectuais perfectivas que contemplan a acción como proceso concluído: 'Toda a cantina está ategada de xente. En primeiro término, sentados arredor d-unha mesa, están o Farón, o Carrizo, a Lucrecia, Epifáneo, a Subela, o músico i o Píndaro, que acaban *de* chegar' PAU, 38. **25.** Actúa como nexo entre o perfecto de indicativo do verbo haber e un infinitivo, constituíndo unha perífrase temporal que indica que a acción estivo a punto de se realizar pero non se realizou: 'Chamoume señorito. *Houben de ir*me ás maos co il. Ti es parvo –díxenlle–. ¿Sei que te esquenciches de que fumos xuntos á escola?' LUS, 56. **26.** [Precedida do verbo *deber* e seguida de infinitivo] forma perífrases de valor hipotético: 'Xa non hai luz na ventá do "Vámpiro". Debeuse *de* deitar' DEC, 15. **27.** [Precedida do verbo *haber* e seguida de infinitivo] forma unha perífrase verbal de futuridade ou inminencia: 'Xúrovos polo que máis queirades que eu vin todo con istes meus ollos que han *de* comer os vermes...' TER, 93. **28.** Emprégase para a construción de locucións prepositivas: 'sentados arredor d-unha mesa, están o Farón, o Carrizo, a Lucrecia' PAU, 38. **29.** Serve para introducir o axente da voz pasiva [en certas construcións]: 'Moitas veces [os dous fidalgos] viñan á botica de polainas, acompañados *dos* seus cas' TER, 241. **30.** Úsase para introducir o termo da comparación: 'A casa da tía Trécola era a mellor *de* todo o lugar' TER, 106. **31.** Introduce o segundo termo nas construcións de superlativo relativo: 'Era o home máis cómpito *do* mundo' LUS, 95. **32.** Úsase con valor partitivo ante un termo que indica o conxunto do que se subtrae aquela cantidade: 'Eu pra min que, *de* dez dos nosos labregos, a seis góstalles cacicar coma comer cos dedos' TER, 58.

DEBAIXO *adv.* Nun lugar inferior con respecto a outro superior: ‘Puiden ler estas falas en maiúsculas: “DÁ NOXO” / E logo *debaixo*: / “Dos cen casos en que tiven que decir “da noxo” CON, 103. **Debaixo de** *loc.prep.*, 1) so, en lugar inferior a: ‘Pois é verdade que durme co revolve *debaixo da* almoadá’ DEC, 11; 2) emprégase para indicar inferioridade cuantitativa respecto á que se toma como referencia: ‘¿E cántos grados de temperatura haberá agora arredor do Kremlin? / “–O menos vinte *debaixo do* cero...” HIS, 75. Tm. **endebaixo**.

debecer (⇔DEVECER) *v.i.* **1.** [Acompañado da preposición *por*] gustar ou desexar moito [unha cousa]: ‘*Debecía* por se casare’ TER, 105. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente como verbo pronominal] gustar ou desexar moito [unha cousa]: ‘O bon do home *debécese* por parolar cos librepensadores’ CON, 128. Tm. **esbecer**.

DEBER *v.t.* **1.** Ter unha débeda material con alguén: ‘Boca ladroa tiñalle xenreira, seguramente porque o levóu ó Xuzgado porque lle *debía* a feitura dun traxe’ CON, 94. **2.** Ter a obriga de dar como compensación ou de corresponder a: ‘¿E qué lles *debes* ós teus irmaos? Aldraxes e dispresios, caracho!’ LUS, 70. **3.** Ter por causa, ser consecuencia de: ‘Non hai boa comida sin bon café. Hastra axuda a pensar... E *debémosllo* ó comercio’ TER, 59. **Deber + (de) + infinitivo** 1) perífrase verbal que expresa a obriga ou a necesidade de que se cumpra o expresado no infinitivo: ‘I entregóume unha carta. / Lina... *Debo de* gardar o segredo... O firmante era un vello amigo e colega meu, e morréu o ano pasado’ TER, 328’ / Verá vostede... Hai un caso que os dous *debemos* estudar. Faga o favor de vir candia min ó Aiuntamento’ CON, 105; 2) perífrase verbal que expresa probabilidade: ‘Por certo que sigue sendo unha moza moi guapa. Xa *debe* andala nena polos oito ou nove anos’ TER, 163. / ¿Mais qué concho fai enriba dunha sepultura un frasco de perfume? *Débese de* tratar dun tolo escapado do sanatorio de Villapedre ou do Conxo’ CON, 108. **Como se debe** *loc.adv.*, como corresponde ou é lícito: ‘Mais contando *cómo se debe...*’ HIS, 75. **Debido a** *loc.v.*, realizado por: ‘Como vedes, a dos Ozores foi unha estirpe moi dada ós progresos do tempo. E pra ademostralo ehí está o retrato de don Francisco de Paula Ozores y Osorio e máilo da súa fermosa e virtuosísima dona, dona Violante de Sangro, sobriña do conde de Sobreira, *debidos ó* escrarecido pincel do pintor lugués Xesús Corredoira’ CON, 59.

DEBIDAMENTE *adv.* Segundo corresponde ó caso: ‘Foi elixido novo decano do Ilustre Colexio de Abogados. O nomeamento foi *debidamente* celebrado cun banquete no Finisterre’ CON, 42.

DEBILIDADE *s.f.* Falta de vigor ou forza física: ‘Levaba a perna darrastro. Ó mesmo tempo, sentía unha grande *debilidade*. Íbaseme a cabeza. Sería máis que reuma...’ TER, 318.

[**debrazarse**] Erro por **DEBRUZARSE**.

[**DEBRUZARSE**] *v.p.* Inclinar-se cara a adiante: ‘Aquila noite, nacida xa a lúa, o cabaleiro *debruzárase* no peitoril da xanela co seu catadexo...’ TER, 189.

DECANO *s.m.* Presidente dunha corporación [de determinada profesión universitaria]: ‘Xa facía catro anos que eu vivía na Cruña. Foi elixido novo *decano* do Ilustre Colexio de

Abogados. O nomeamento foi debidamente celebrado cun banquete no Finisterre’ CON, 42.

DECATARSE *v.p.* Tomar conciencia ou percibir polos sentidos: ‘¿E non *se decatará* que pra morrer sempre hai tempo?’ LUS, 70. Tm. ***enterarse**.

[**DECÍMETRO**] *s.m.* Unidade de lonxitude equivalente á décima parte do metro: ‘Era unha caixa de case medio metro de beira e dous *decímetros* de alta’ HIS, 117.

DÉCIMO *adx.m.* **1.** Que segue inmediatamente en orde ó noveno: ‘E logo veume a anguria que sentía moitas veces: de morrerme de repente do corazón, en calquer sitio. Sempre tiña ise medo cando viaxaba. Empezaba a sentilo cando iba no *décimo* grolo’ CON, 47. // *s.m.* **2.** Décima parte dun billete de lotería: ‘Cando chegou ó seu dormitorio veulle o acordo de que o papeliño queimado era... un *décimo* de lotería premiado con vinte mil reás’ HIS, 175.

***decir** *v.t.* **DICIR**.

***decire** *v.t.* **DICIR**.

DECONTADO *adv.* Enseguida, en pouco tempo: ‘Candia min entrara o tendeiro arruíñado pol-o “Vámpiro”. / (...) *Decontado* apareceron outros bebedores’ DEC, 16. Tm. **de contado**.

DECORACIÓN *s.f.* Representación figurada do lugar en que se desenvolve unha acción teatral: ‘Unha cociña moi semellante a do primeiro cadro. Pode servir a mesma *decoración*, mais un pouco cambeada’ PAU, 38.

[**DECORRENTE**] *adx.* Que transcorre, que pasa, que se desenvolve: ‘Compre de velos feitos *decorrentes* en síntesis. Se o XVIII proclama a liberdade de pensar, o XIX proclama a liberdade de sentir’ TER, 61.

DECOTE *adv.* Sempre, de maneira continua: ‘Us cren na outra vida i outros non, mais todos pensan *decote* nila’ TER, 74.

***decramar** (⇒DECLAMAR) *v.t.* Recitar coa entoación adecuada: ‘O Lías de Moxenas foinos cuase *decramando* un poema do recital polo camiño: / “¡Ouh, labrego que verques suor e bágoas sobre os pardos torros da chaira infinda!”’ HIS, 175.

***decraración** (⇒DECLARACIÓN) *s.f.* **1.** Acción e efecto de declarar: ‘En casos coma istes, o que se fai é unha *decraración* por escrito e firmada por todos’ TER, 229. **2.** Manifestación formal que realiza unha persoa con efectos xurídicos [particularmentes a que fan as partes ou testemuñas nun proceso]: ‘Tamén tódalas *decraraciós* estaban concordes de que o señor Xermán bebera un xarrote de viño quente con mel inantes de se ire deitar’ TER, 281.

***decrarar** (⇒DECLARAR) *v.i.* Dicir o que sabe sobre dos feitos que se xulgan: ‘Chamámolos a *decrarar*, ó home primeiro i á muller despóis’ TER, 276.

documentación (⇔DOCUMENTACIÓN) *s.f.* Documento ou conxunto de documentos que acreditan a identidade: ‘Moito señorío na sala, o que se di. Chaquetas brancas, fraques, lentes, fotografías, unha dama ben entrada en anos, ollando pra us i autros, talmente como si lles pedira a *documentación*’ CON, 114.

documento *s.m.* DOCUMENTO.

[**DEDA**] *s.f.* Dedo do pé: ‘andaba feito un larafozas, ca cara luxada, cas alparagatas rachadas, amosándolle as *dedas*, i as canelas cheas de aruños’ TER, 106.

dediante *adv.* DIANTE.

DEDIL *s.m.* Funda para protexer un dedo: ‘Detívose un auto pintado de encarnado, de marca D.K.W. Baixóu do auto, cun grandismo ramo de froles, un home de cuase dous metros, cun *dedil* no dedo de matá-las pulgas’ CON, 110.

DEDO *s.m.* Cada unha das cinco partes prolongadas móbiles en que termina a man e o pé: ‘¿Desprenderíase o anelo ó esbarar polo *dedo* mollado?’ TER, 189. **Dedo de matá-las pulgas** (⇔dedo de mata-las pulgas) *loc.s.*, polgar, matapiollos: ‘un home de cuase dous metros, cun *dedil* no *dedo de matá-las pulgas*’ CON, 110. **Dedo índice / dedo furabolos** *loc.s.*, o segundo da man, que xeralmente se usa para sinalar: ‘fóiseme a navalla e fíxenme unha ferida na mao deretia, antre o *dedo índice* (chamado por equí “furabolos”) i o dedo maior’ TER, 311. / ‘O rubí estaba nun anelo que levaba a mao, no *dedo furabolos*’ TER, 312. **Dedo maior** *loc.s.*, o terceiro da man, entre o índice e o anular: ‘antre o *dedo índice* (chamado por eiquí “furabolos”) i o *dedo maior*’ TER, 311. **Chupar os dedos**, fórmula con que se pondera o moito que lle gusta algo a alguén: ‘Facía unha paella, que *se chupaban os dedos*, e tamén plátanos fritos e outras suculencias’ HIS, 140.

DEFECTO *s.m.* Feito ou calidade polo que unha persoa ou cousa non é perfecta ou non se axusta ó modelo esixido ou desexado: ‘O Birollo’, que era birollo, o que se dí, era un estudante de primeiro de Dereito, moi aplicado. Mais tiña un *defecto*: o seu soño tan pesado’ HIS, 88. Tm. **defeuto**.

DEFENDER *v.t.* **1.** Protexer, evitar que sufra dano: ‘a avenza contaba máis de dúas centas cabezas. Dous mastís das terras de León, Lusco e Fusco, un branco i outro mouro, loitaban moitas veces co lobo polas *defender*’ LUS, 16. // *v.p.* **2.** Actuar en contra de alguén para responder ó seu ataque: ‘E alá se foi o Rugando tan soio cunha cachava de freixo i a súa navalla no peto pra *se defendere*’ LUS, 40. **3.** Ter unha certa folgura económica: ‘Con muller e tres fillos, e sin oficio nin beneficio... Ter que vivir á conta da nai... Se agora fose médico, iríame *defendendo*’ TER, 162. Tm. **defendere**.

defendere *v.p.* DEFENDER.

[**DEFENDIDO**] *s.m.* Persoa a quen defende un avogado: ‘Mais eu tiña inda ben que facer en Monforte. Visitar ós meus *defendidos* no pleito da Territorial...’ CON, 47.

DEFENSA *s.f.* Feito de defenderse: ‘A renartería i a retranca son manifestaciós do instinto de *defensa* do labrego’ TER, 56. **Lexítima defensa** *loc.s.*, actuación para defender unha

persoa en resposta a un ataque ilexítimo: ‘Inda que en *lexítima defensa* da vida dunha persoa, eu matara un home’ TER, 231.

DEFENSOR *s.m.* Avogado que nun xuízo se encarga defender o acusado: ‘Levaría tres días arreo, sin comer nin beber, escoitando ó fiscal i o *defensor*...’ TER, 232.

defeuto *s.m.* DEFECTO.

DEFUNCIÓN *s.f.* Morte, falecemento [dunha persoa]: ‘Xa non había qué faguer... Vexa a esquela de *defunción*’ TER, 248.

DEFUNTAR *v.t.* **1.** Acabar, consumir, dar fin: ‘E quén foi o que dixo aquilo de “¿*difuntámo-la botella!*”? / –Fuches ti, Xerardo. Déixame facer memoria –dixo a Inés’ CON, 124. // *v.p.* **2.** Matarse, quitarse a vida: ‘Non te movas, brutarate, qui es vítima! ¿Tanta prisa tés de *defuntarte?*’ LUS, 46. Tm. ***difuntar**.

degaro (⇔DEGORO) *s.m.* Desexo impaciente: ‘E non hei de querer, señor cura –dixen cheo de *degaro*’ LUS, 138.

DEICA¹ *prep.* **1.** Expresa o límite espazal ou temporal dunha acción a partir dun punto de orixe dado: ‘O Ferrete i o Séneca estiveron no casino botando un chisco, i ós tres coartos prá unha saíron pró camposanto. Soupen despois que o aguacil fora tras diles velándoos *deica* a mesma porta’ TER, 250. **2.** Emprégase en fórmulas de despedida diante do adverbio que designa o momento previsto para o próximo encontro: ‘Don Pancho / Buenas noites / Anduriño / Boas noites / Tiberio / *Deica mañá*’ PAU, 29.

***deica**² (⇒ATA) *prep.* **1.** Emprégase indebidamente como equivalente exacto de *ata* ou *até* sen precisar un punto de partida no espazo ou no tempo: ‘Cando voltéi pra Santiago a seguir os meus estudos de Dereito, aquila vila e toda Galicia parecíanme moi románticas. Descubrira no estranxeiro o romantismo da miña terra. Atopáballe un feitizo melancónico que *deica* entón non lle atopara.’ TER, 63. **2.** Emprégase indebidamente como equivalente exacto de *ata* ou *até* indicando o termo ou fin ó que se chega na acción: ‘I os dous rapaces botáronse a rir *deica* bagoar’ TER, 114. ***Deica que** (⇒ata que) *loc.prep.*, emprégase para indicar o límite ou remate da acción expresada polo verbo principal: ‘I estiven antre as uces *deica que* me descubriron’ TER, 344.

deilí (⇔DE ALÍ) Contracción da preposición *de* e o adverbio *eilí*: ‘conto deiquí e conto *deilí* hastra que o patrón lles fixo un documento en Sarria polo que quedaban donos de Grandal e apartaba á filla con diñeiro’ TER, 287.

deiquí (⇔DE AQUÍ) Contracción da preposición *de* e o adverbio *eiquí*: ‘Son eu, o Xocas de Chantada. Quérenche facer un homenaxe os socios do Casino *deiquí*. Tes que estar eiquí o martes’ CON, 132.

DEITAR *v.t.* **1.** Botar, facer saír [un líquido]: ‘unha fonte de pedra (...) con unha serea moi ben traballada que *deita* dous fíos de auga polos seos’ TER, 130. **2.** Proxectar, facer visible sobre unha superficie [a imaxe ou a sombra dun corpo]: ‘Un parral *deitaba* unha sombra azuada sobor da iauga da laga’ TER, 42. // *v.p.* **3.** Irse á cama ou a durmir: ‘¿Non notaches

algo moi raro onte á noite, un pouquichiño despóis de *te deitares?*’ LUS, 90. **4.** Porse en posición horizontal: ‘*Déitate* no chao, de cara pra o teito’ PAU, 45. Tm. **deitare**.

deitare v.p. **DEITAR**.

DEIXAR v.t. **1.** Soltar o que se ten collido ou poñelo nalgún lugar: ‘Achegouse ó don Juan o ordenanza de Telégrafos, que *deixara* a bicicleta na porta de verxa’ HIS, 71. **2.** Non quitar ou non coller de onde está: ‘Hai que dispoñerse. A ver que faguemos con todo isto... Se o levamos ou *deixámolo* eiquí... O que vostede diga, don Froilán’ TER, 228. **3.** Abandonar, non proseguir [unha actividade]: ‘Non sei qué faguer da miña vida... Maldita seña a hora en que se me ocorríu *deixalos* estudos’ TER, 162. **4.** Abandonar, non continuar usando: ‘Fun parar á fonda do Moscón. Nada mais en chegando díxome a patrona: / A millor habitación é a que *deixou* onte míster Golpe’ HIS, 150. **5.** Producir [certa ganancia ou beneficio]: ‘¿E non é bon parroquiano?... ¿Quen *deixa* máis diñeiro qu-íl n-ista casa?’ PAU, 30. **6.** Dar ou entregar: ‘d-un que víu de Ourense que veu consultar co-ila, que paróu eiquí na casa, que me *deixou* cinco pesos de propina’ PAU, 24. **7.** Legar ó morrer: ‘Morréu moi vello, *deixando* ó pe de tres millós de reás de capital, que naquíl tempo era moitísima riqueza’ TER, 183. **8.** Facer [unha persoa] que quede algo ó faltar ou estar ausente: ‘Vostede, que é home de tanta sabencia, ten a obriga de *deixar* un libro á posteridade’ CON, 102. **9.** Prestar, emprestar: ‘Sinto non ter eiquí o caderno onde escribín a historia do tesouro da torre. *Deixeillo*, fará tres semás, ó arcipreste de Forxán. Mais coido que me acordo de case todo o escrito...’ LUS, 142. **10.** Vender [pola cantidade que se expresa]: ‘Ti non tes museo... ¿Quéresme *deixar* ise galo de catro patas en mil pesos?... Heino poñer acarón do kepis do xeneral De Gaulle’ HIS, 161. **11.** Adiar, aprazar, sinalar para máis adiante [aquilo que se pensaba facer inmediatamente]: ‘E logo dixo: “Vou fregala escaleira...”. I eu dixen, “É millor, miña ama, que o *deixe* pra mañá. Fregaréina eu”...’ TER, 289. **12.** Consentir, permitir, non facer nada por impedir: ‘A Engracia foi moito máis boa que ela. *Deixou* que o seu fillo, fora vivir á casa dos que debían ser os seus abós un mes sí i outro non do ano’ HIS, 33. **13.** Ceder, permitir o uso: ‘Tamén teu pai, en groria estéa, bebía máis do que debía, e non se lle podía *deixar* a chave da bodega’ LUS, 146. **14.** Confiar, encargar ou encomendar: ‘Xa sabe vostede que, pra isas cousas, eu teño mao de santo. *Deixeo* da miña conta. Acórdese do que lle dixo o médico’ HIS, 69. **15.** Abandonar, separarse rompendo unha relación: ‘Mais a noiva non quería esperar tanto tempo pra que estudara unha carreira que inda non empezara. E *deixou* por un sastre a Pepe Troitiño. Mais éste...’ HIS, 86. **16.** Afastarse dun punto [ó camiñar, viaxar, etc.]: ‘*Deixamos* atrás Castrocán i o Val do Mao’ TER, 40. **17.** Abandonar, irse: ‘Aquíl edificio, coa fachada revestida de marbre, non o había cando eu *deixara* Lugo’ CON, 25. **18.** Separarse [de alguén nun lugar]: ‘E decindo isto, metéu espuelas á besta. Seu compañeiro tivo que o seguir. Unha hora despóis *deixábao* na casa’ LUS, 98. **19.** Facer que [alguén ou algo] quede da maneira que se expresa: ‘Por un casual o enterrador *deixara* a porta aberta’ CON, 111. **20.** Non inquietar, perturbar nin molestar: ‘o máis raro de todo isto era aquíl ulido. Un ulido que non me *deixaba* en paz, vamos...’ TER, 281. **21.** Non quitar, non desposuír: ‘Maricas! Capados!’. “Si nos *deixades* o tesouro, nós vos *deixaremos* as vidas’ LUS, 156. **22.** Producir [un determinado efecto, sinal, etc.]: ‘A súa muller, a señora Encarnación, desapareceu sin *deixar* rastro’ HIS, 10. **23.** Abandonar por esquecemento: ‘*Deixouno* esquencido [o chisqueiro de esca] na mesa do alcalde...’ HIS, 160. // v.i. **24.** Parar, cesar, interromper unha acción: ‘Xa *deixara* de nevar’ TER, 155. // v.p. **25.** Permitir, non ofrecer reacción ou resistencia: ‘E sei que non *se deixaría* aforcar por trinta millós de reás’ CON,

112. **26.** Non facer o que corresponde ó expresado: ‘*Deixádevos* de coñas... A Filosofía di se hai Dios ou non hai Dios...’ TER, 250. **27.** [Seguido de infinitivo] producirse a acción expresada polo infinitivo: ‘Viña coa lingua de fora coma si viñesen tras il. *Deixouse* caír nun banco’ LUS, 101.

[**DEL**] Encontro da preposición *de* e o pronome persoal de terceira persoa *el*: ‘Houbo algú que se bañaron na lagoa do Monteiro. Un *deles* foi o Alberto’ CON, 41. Tm. **dil**.

DELA / d-ela Encontro da preposición *de* e o pronome persoal feminino de terceira persoa *ela*: ‘Os dous din que se entendían coa ama de chaves, unha boa moza á que chamaban de alcume a Parafusa. Por culpa *dela* estiveron unha tempada sin falarse’ CON, 52. Tm. **d-ela**, **dila**, **d-ila**.

DELGADO –A *adx.* Suave ou pouco intenso [dito da voz ou do son]: ‘O que falaba con voz grossa é o Prosmas de Pantide, i-o que falaba con voz *delgada* é o Pándigo de Leixazós’ PAU, 51.

DELINCUENCIA *s.f.* Feito de cometer delito: ‘Unha obra maestra da *delincuencia*’ TER, 293.

deliriar (⇔DELIRAR) *v.i.* Desvariar, dicir ou pensar cousas fóra do normal: ‘Noites como istas facían *deliriar* ós poetas románticos do primeiro Romantismo’ HIS, 28.

DELITO *s.m.* Acción penada pola lei: ‘Pra il, a violación do domicilio, o “allanamiento de morada”, é o peor e máis antisocial de tódolos *delitos*...’ TER, 45.

***delo** (⇒DISTO) Encontro da preposición *de* e o pronome neutro *elo*: Xa tiñan na tasca lus elétrica. Os bebedores estaban falando *delo* co “Furelo”, chamado do seu nome Andrés’ HIS, 14. Tm. **dilo**, **d-ilo**.

delor *s.* **DOR**.

delore *s.* **DOR**.

demáis¹ (⇔DEMAIS) *indef.* **1.** [Precedido de artigo determinado en singular] o resto, o restante, a parte que non se menciona dun todo: ‘Recordaches o soño dun xeito raro. A casualidade fixo o *demáis*’ LUS, 93. **2.** [Precedido de artigo determinado en plural], os máis, os outros, as restantes persoas: ‘Vinme abaixo cos *demáis*. Puxeron enriba dun escano o corpo do “Furelo”, que non daba sinal de vida’ HIS, 19. **Polo demás** (⇔polo demais) *loc.adv.*, polo que se refire a outras consideracións, á parte do que se dixo: ‘Abofé que me amolaba moito tanta farra á miña costa. / *Polo demás*, era un bon rapaz’ LUS, 84.

demáis² (⇔DE MÁIS) Contracción da preposición *de* e o adverbio *máis*: ‘Xa sei que eres home de ben, Ramonciño, aínda que che gusta *demáis* o augardente’ LUS, 145.

dembaixo (⇔DE EMBAIXO) Contracción da preposición *de* e o adverbio *embaixo*: ‘Tiña sete dentes de ouro, tres na manxoiira denriba e catro na *dembaixo*’ TER, 226.

DEMIURGO *s.m.* Deus ou principio creador do universo: ‘O poeta recitador abriu os brazos e moveunos da dereita prá esquerda e da esquerda pra dereita e falou con voz potente e solene (...). Parecía un santo *demiurgo* apazugando as foulas alporizadas pola treboada’ HIS, 177.

DEMO *s.m.* 1. [Segundo a relixión cristiá] anxo que se rebelou contra Deus e foi desterrado pasando a morar no inferno, e no que reside o espírito do mal: ‘O mesmo que botaba as cartas, que aduviñaba o porvir, que curaba, que falaba co *Demo*, si chegaba o caso’ PAU, 24. 2. *fig.* Persoa sumamente mala ou astuta: ‘Xa sabedes tan ben coma min que caste de *demo* é o Falcón. Nin el recúa nin eu tampouco’ TER, 92. 3. [Anteposto ó nome dunha persoa] emprégase para referirse a ela despectivamente: ‘*Demo* de americano. Ninguén lle entende o que fala’ PAU, 29. // *pl.* 4. Emprégase en construción interrogativa para reforzar ou marcar a intención despectiva da frase: ‘O vento e mái-la choiva fixéronche pasá-la borracheira... ¿Mais cómo *demos* tiñas un cepillo no peto da gabardina? ¿Ónde esquencérala pistola?’ CON, 111. ***Demo meirande** ($\Rightarrow$ demo maior) *loc.s.*, sataná: ‘púxolle unha cadea de ferro ó pescozo, e despois levouno diante do *Demo Meirande*. Os outros *demos* cantaban aquela cántiga de “O Inferno está de festa... Porque marreu o escribano” PAU, 43. **Arrenegado seia o demo** ($\Leftrightarrow$ renegado sexa o demo), fórmula que se emprega para escorrentar ou espantar o demo ou outra cousa nociva: ‘As mulleres decían a cada pouquiño: –*Arrenegado seia o demo!* Virgen Santisma! Divino Jesús!’ LUS, 53. **Así me leve o demo / léveme o demo / o demo me /o leve / que o demo me leve**, especie de xuramento ou maldición con que se reforza a verdade do que se afirma: ‘Entón dixo a Varisa: / –*Así me leve o demo* se non foi a Subela’ LUS, 127. / ‘Queda a aposta feita... O que se raxe, *léveme o demo*, é un capado’ TER, 246. ‘*Léveme o demo* se non parece unha muller’ LUS, 60. / ‘¿E virán buscalo don Pepiño? Pois estalle roncando, *o demo o leve*, na cama do cuarto do lado.’ HIS, 29. / ‘Mais non atopaba o xabón e dixo: ‘*Que o demo me leve* si non o levóu o tús-tús...’ TER, 289. **Cómame non o demo**, fórmula que implica unha ameaza ou maldición contra un mesmo [desexando que non se cumpra ó matizalo co adverbio *non*]: ‘¿Probe Sabeliña!... Ruíña sorte tiveches nista vida, *cómame non o Demo*...’ TER, 207. **Demos me coman / que o demo me coma**, fórmula que implica unha ameaza ou maldición contra un mesmo: ‘*Demos me coman* se non se conta alí a metade da parroquia’ PAU, 32. / ‘Téñolle o ollo botado á Rola... Veremos si algún cabrón se me pon diante... Ou pra min ou pra terra, *que o demo me coma*...’ TER, 92. **Do demo** *loc.adx.*, 1) emprégase, seguindo ó nome dunha persoa, para referirse a ela despectivamente: ‘Xa tiñas que saír ti, lurpia *do demo*. ¿E non é bon parroquiao?’ PAU, 30; 2) moi grande ou terrible: ‘Mira, chacho. Éche o lío *do demo*. Us dicen que sí, outros que non. Ven cabo min’ CON, 134. **Levar o demo** *loc.v.*, 1) morrer: ‘Acórdese do que lle dixo o médico. Si se disgusta pódelle dar un ataque e *levalo o demo*’ HIS, 69; 2) irritar, enfadar, encolerizar: ‘*Levábame o demo* ó velo tumbado polos camiños’ LUS, 31; 3) fracasar, non saír ben ou non saír como se pensaba: ‘Xa sera vostede sabedor que *levou o demo* a nosa “Operación Plátano Frito”... Máis agora ideamos a “Operación Barba-Fiel”. Estamos agardando que vostede se poña ó fronte da mesma” HIS, 77. **Léveme non o demo**, expresión que implica unha ameaza ou maldición contra un mesmo [desexando que non se cumpra ó matizalo co adverbio *non*]: ‘E si testaleas de matarte, *léveme non o demo*, ¿por qué non fixeches inantes un papeliño diante do escribano, dispoñendo as túas cousas? LUS, 70. **Nin o demo**, fórmula que se emprega para indicar a imposibilidade daquilo que se trata ‘*Nin o demo* argalla o que tí...’ TER, 114. **Que a levaba o demo** *loc.adv.*, moito: ‘Nós ouvímola moi ben, aínda que estaba no outro cuarto. Berraba *que a levaba o demo*’ LUS, 109. **Ter o**

demo no corpo *loc.v.*, estar enmeigado: ‘E logo que non lles quer nin á filla, nin á muller, nin á súa nai... / –Eu coído que *ten o demo no corpo*... / Díxonos a saia que estaba ameigado...’ TER, 342.

DEMOCRACIA *s.f.fig.* Sistema político comprometido coa igualdade ou coa distribución equitativa do poder entre os cidadáns: ‘É a economía da terra. Pola terra teñen liortas os veciños e mátanse os irmaos. Non hai a *democracia* i o liberalismo do diñeiro...’ TER, 55.

[**DEMORAR**] *v.t.* Retardar, facer que ocorra máis tarde: ‘Con aqueles poucos datos eu empecei a miña investigación, *demorando* en tres meses a miña estada na vila de Ferreira’ CON, 92.

[**DEMOSTRAR**] *v.t.* Facer ver a verdade, mediante un razoamento rigoroso ou feitos evidentes: ‘Na dilixencia da autopsia quedou *demonstrado* que o señor Xermán bebera viño en cantidade’ TER, 281. Tm. **ademostrar**, **demostrare**.

demostrare *v.t.* **DEMOSTRAR**.

DEMOUCA *s.f.* Acción e efecto de podar: ‘A cepa ou poda chámase *demouca*’ LUS, 24.

[**DEMOUCAR**] *v.t.* Cortar as pólas [dunha planta]: ‘O Pepe esfragouse cando estaba *demoucando* un carballo’ LUS, 24.

dempois / dempoís *adv.* **DESPOIS**.

DENDE *prep.* **1.** Introduce un complemento que expresa punto de partida no espazo ou no tempo: ‘*Dende* Sahagún viñeran arreo, arreo, parándose somentes pra manxar e dormir en Ruitelán e no Cebreiro’ LUS, 152. **2.** Indica o lugar en que está a persoa cando se ve ou cando se fai algo: ‘Si as estiven vendo [as bombas] eu tamén *dende* eiquí, namentras non me chamaron pra cear...’ TER, 344. **3.** [En correación con *a* ou *ata*] indica a totalidade ou a xeneralidade dunha serie de elementos cuxos extremos son os designados polos substantivos: ‘Pois hai que cachear toda a casa *dende* a bodega *hastra* o faio’ CON, 123. **Dende logo** → **LOGO**. Tm. **DESDE**.

denriba (⇔**DE ENRIBA**) Contracción da preposición *de* e o adverbio *enriba*: ‘Abríuse a folla *denriba* da porta da cociña, i apareceu no recadro iluminado a silueta do mesmo Pepe’ TER, 299.

DENTADA *s.f.* Acción e efecto de cravar os dentes. **A dentadas** *loc.adv.*, cos dentes: ‘Na mesma soleira da porta da cociña estaban os dous lobecos, loitando *a dentadas* por quen se levaría o cabirto’ LUS, 129.

dentamia *s.f.* **DENTADURA**.

DENTADURA *s.f.* Conxunto de todos os dentes: ‘Non sei qué relación atopaba antre as espidas nogueiras do adro da eirexa, que estaba vendo naquel intre, co sabor a bon coñac

que aínda tiña na boca despois de limpar a *dentadura* no coarto de baño' CON, 122. Tm. **dentamia**.

DENTE *s.m.* **1.** Cada unha das pezas duras da boca, implantada nas mandíbulas, que serven para comer, morder, etc.: 'Arrincaba cos *dentes* os cañotos das xestas' LUS, 38. **2.** Cada unha das partes en que se divide a cabeza do allo, separadas por unha envoltura particular: 'Metéu dous *dentes* de allo na boca. Trincounos ben cos dentes e...' HIS, 134. **Bater dente con dente / bater os dentes** *loc.v.*, tremer co frío ou co medo: 'A fe que *batía dente con dente*, non sei si co frío ou co medo' TER, 155. / 'Arxemiro *batía os dentes* coma un home despido unha mañá de xeadas' LUS, 60. **Regañar os dentes** *loc.v.*, ensinalos en sinal de ameaza: 'Houbérame derrubado morto de sutaque se non foran os cás. *Regañaban os dentes* cara o cadaleito. Tanto tremeleceía, que cáseque non podía termar do farol' LUS, 49.

DENTRO *adv.* **1.** Na parte interior: 'E volvín berrar. Sen máis nen máis, entréi [na cabana]. *Dentro* faguía moi escuro' LUS, 112. **2.** No interior da persoa, na intimidade da conciencia: 'Chega unha época da vida na que non hai gozo coma o pensar. Vive un cara *adentro*, coma si dixéramos... ¿Enténdesme?...' TER, 44. **Dentro de** *loc.prep.* 1) [seguido dun substantivo que expresa tempo] ó cabo de [emprégase para indicar o remate dun período de tempo visto desde a perspectiva do presente]: 'Eu coido que *drento de* dez minutos estarán os demos eiquí' PAU, 61. // *loc.adv.* 2) no interior de: 'Sentíanse as voces *drento da* eirexa' LUS, 160. **De dentro** *loc.prep.*, da parte interior: 'E díume a mala intención de ver qué tiña nos petos da chaqueta, Dios me perdoe... / No peto *de dentro* estaban os meus catro billetes verdes chamuscados po-la beira...' CON, 89. Tm. **adentro, drento**.

DENUNCIA *s.f.* Notificación, verbal ou por escrito, dun feito ilegal, efectuada perante as autoridades: 'Recordéi (...) a *denuncia* do arroubo que presentara ós guardias, e cómo as pescudas distes non deran ningún resultado' TER, 311.

DEPARTAMENTO *s.m.* Cada unha das partes en que está dividido un espazo, separadas convenientemente: 'Case que iba o tren valeiro. Cando chegou o tren a Betanzos, subíu ó meu *departamento* un home forte e inda novo' TER, 322.

DEPENDENTE *s.m.* Persoa que atende ó público nunha tenda: 'Póñame vostede, si fai o favor, medio kilo de café. ¿Vostede é o *dependente*? A min dixéronme que o dono dista tenda non cría en Dios' CON, 129.

depois / depóis *adv.* **DESPOIS**.

[**DEPOSITAR**] *v.t.* Colcoar baixo a garda ou custodia [de alguén]: 'Eiquí están os meus vinte pesos, *depositados* na mao do mozo...' TER, 246.

[***deprumar**] (⇒DESPLUMAR) *v.t.* Quitar as plumas [a unha ave]: 'Pois logo –dixen –que vaian *deprumando* istas perdices' TER, 222.

[**DEPUTADO**] *adx.* **1.** [Aplicado a pais, ironicamente no canto de *putativo*] que é tido por pai ou nai, sen selo por natureza: 'Xa non me acordo cómo se chaman isa crás de pais que son pais e non son pais ó mesmo tempo.... Seica pais *deputados*... / Don Pancho / No

hombre, no. Se llaman padres “putativos” PAU, 27. // *s.m.* **2.** Persoa elixida polos cidadáns para representalos nunha cámara lexislativa: ‘Asina lles recomendaba o filósofo Ortega y Gasset ós seus colegas do Congreso de *diputados* que lexislasen’ CON, 46. Tm. ***diputado**.

DEREITA *s.f.* **1.** Man situada no lado oposto ó do corazón: ‘Botóu a mao á correa, mais eu non lle deixéi desenganchala. Co puño da *dereita*, aticéille un cutifón, e medio se cambaleóu’ TER, 220. **2.** Parte que queda, en relación a unha persoa, no lado contrario ó que esta ten o corazón: ‘Ollóu prá *dereita* e prá esquerda. Colléu o chapeo na man. E saíu do Camposanto’ CON, 110. // *pl.* **3.** Sector ou colectividade política que engloba e representa os partidos ou persoas de ideas conservadoras: ‘¡Maldita caixa! Fíxome soñar que me prandían e que me levaban á Comisaria, acusado de poñer a bomba na “Unión General de Derechas”. Fora certo que estalara unha bomba facía tres días no referido Centro de *Dereitas*’ HIS, 118. Tm. **dreita**.

DEREITO¹ *s.m.* **1.** Ciencia e carreira que estuda o conxunto de leis e regras que rexen as relacións entre as persoas e ás que están sometidos todos os cidadáns: ‘Cando Luís Seoane, que era estudante de *Dereito*, fixo no mes de maio, a súa primeira Exposición no Café Español da Rúa do Vilar’ HIS, 83. **2.** Posibilidade legal ou moral [de facer ou esixir algunha cousa]: ‘porque todos, en certas cousas, deben ter os mesmos *dereitos*. Os *dereitos* de todos fan que vallan os meus’ TER, 56. **Dereito administrativo** *loc.s.*, parte do ordenamento xurídico que regula a Administración pública, a súa organización e os seus servizos, así como as súas relacións cos cidadáns: ‘Mais a broma máis gloriosa do Troitiño sería aquel mesmo ano, ao rematar do curso, tamén na Facultade de Dereito, cando don Xoaquín García Labella examinaba de *Dereito Administrativo*’ HIS, 90. **Non haber dereito** *interx.*, emprégase para protestar ante algo que se considera inxusto: ‘A tódolos que ateigaban o vagantío do salón ocurriúselles a mesma idea: o poeta recitador era o autor responsábel de aquela broma. / –¡Non hai dereito! / –¡Máis respecto pró auditorio!’ HIS, 176. **Por dereito** *loc.adv.*, conforme á norma aplicable: ‘Eiquí, fai todo ó caso. Son eu quen pregunta, por obriga e *por dereito*’ TER, 201. Tm. **direito**¹.

DEREITO² –*A adx.* **1.** [Dito dunha parte do corpo humano] que está situado no lado oposto ó do corazón: ‘Unha bala de escopeta asubióu perto da miña orella *dereita*’ LUS, 114. **2.** [Dito dunha cousa] que cae ou mira cara á man situada no lado contrario a aquel no que está o corazón do observador: ‘Pareceume que ollaba pro peto *dereito* da súa chaqueta’ HIS, 176. **3.** Directo, sen voltas nin rodeos: ‘e sin máis nada funme *dereitiño* á pendella da Casa dos Arcos, onde deixara o cabalo’ TER, 298. **4.** Erguido ou en posición vertical: ‘Os dous vimos cómo se anichaba diante da sepultura coas mans *dereitiñas*, coma si rezara’ CON, 110. **5.** Recto, sen torcerse: ‘aínda camiñaba[o tío Pepe] *dereito* coma un fuso. Eu sempre o recordaréi coa cabeleira branca’ LUS, 120. // *s.m.* **4.** Cara ou lado principal [por oposición a revés]: ‘A táboa está pintada po-los dous lados. Ten *dereito* e tamén rivés. Por un lado é egua; por outro, cabalo’ CON, 34. **Do dereito** ($\Leftrightarrow$ do dereito) *loc.adv.*, do modo normal, debido ou esperado: ‘Contábamas [as súas disgracias], volvíamos contar, *do dereito*, do revés, e logo quedábase dormida ó lentor do braseiro’ HIS, 24. Tm. **direito**².

DERRADEIRO¹ –*A adx.* Que pecha unha serie da que xa non hai máis elementos: ‘I agora contaréille a vostedes a terceira e *derradeira* historia: a historia do Cabaleiro namorado da fada do Relanzo...’ TER, 179.

*derradeiro² –a (⇒ÚLTIMO) *adx.* Emprégase indebidamente co significado exacto de último, o máis recente, sen ser o elemento final dunha serie: ‘pois ó chegar ó camposanto puxeron a carteira nun nicho ondia estaba enterrado o *derradeiro* crego da parroquia’ LUS, 106.

DERRAMAR *v.t.* **1.** Estragar, deixar inservible ou en mal estado: ‘Mira onde pós os pés, pra non *derramar* as botinas. Non sea que leves unha losqueada’ LUS, 117. // *v.t.* e *v.p.* **2.** Botar ou botarse a perder: ‘Ai, señor... –dixo a Presenta –Xa pensamos que non viña hoxe... *Derramouse* o xantar que lle tiñamos disposto’ TER, 41.

*derrame (⇒DERRAMO) *s.m.* Acumulación anormal dun líquido orgánico [especialmente do sangue] nunha cavidade: ‘O don Perfeito morréu d-un *derrame* cerebral’ DEC, 17.

DERRETER *v.i.* Fundir mediante a calor: ‘puxen us liscos de touciño a *derreter* na chama’ TER, 218. Tm. ***derritir**.

[***derritir**] *v.t.* **DERRETER**.

derrubadoiro *s.m.* **BARRANCA** (*s.f.*).

DERRUBAR *v.t.* **1.** Facer caer ó chan [o que está de pé, erguido ou en alto]: ‘Unha vez vimos dez lobos xuntos cando íbamos *derrubar* unhos castiñeiros bravos’ LUS, 17. **2.** Destruír ou botar abaixo [unha construción]: ‘Cando o novo enterrador púxose a abrir un nicho no Camposanto, tivo que medio *derrubá*-la sepultura da dreita pegada ó nicho’ CON, 91. **3.** Facer caer [algunha cousa]: ‘Fitou prá súa dona e batiu co puño pecho enriba da mesa, *derrubando* o xarrote de viño’ HIS, 95. // *v.i.* **4.** [Seguido da preposición *de* e o nome dunha parte do corpo] caer [da forma que se expresa]: ‘Atopáronno pola mañá *derrubado* de códabos sobor da mesa, que estaba ciscada de sangue’ HIS, 63. // *v.p.* **5.** Caer ó chan: ‘E vimos todos, arrepiados, como a chispa esgazaba de arriba abaixo, o grande eucalipto de enfrente, e como *se derrubaba* ó pe do balcón’ TER, 174. **6.** Caer chocando contra o chan dende un lugar elevado: ‘E logo foi cando *me derrubéi* por unha encosta e vin a visión’ TER, 345. **7. fig.** Afundirse, deixarse dominar polo desánimo e o desalento: ‘Loitéi contra manciñeiros, sabias e compostores, (...); loitéi contra o espírito vilego, sempre cativoiro e ruíño. *Derrubábame* i erguíame. Mais pouco a pouco, á volta de us anos, fun impoñendo eiquí a eficadia i o prestixio da cencia’ TER, 37.

[**DESA**] Encontro da preposición *de* e o demostrativo feminino de segunda persoa *esa*: ‘Chocoume que houbese perto da mesa dous picachós e máis dúas palas, *desas* que usan os enterradores’ HIS, 105. Tm. **disa**.

[**DESABOTOAR**] *v.t.* Soltar os botóns dos ollais en que están presos: ‘O don Antonio, ancicrouse, *desabotoóulle* a chaqueta e sacóulle a carteria do peto de adrento’ TER, 151.

[**DESABROCHAR**] *v.t.* **1.** Soltar aquilo co que se ata ou axusta [un obxecto]: ‘Acricóus xunto ó difunto e *desabrochóulle* os zocos’ TER, 275. // *v.p.* **2.** Soltarse o que estaba abrochado ou atado: ‘Agarda, que *se me desabrochóu* un zapato...’ TER, 251.

desacobillar ($\Leftrightarrow$ DESACUBILLAR) *v.t. fig.* Descubir, destapar o que está oculto: ‘O pasado está aparellado co presente. Non se foi, senón que ficóu acobillado. A cencia anda pra o *desacobillar*’ TER, 79.

DESACOUGADO *adx.* Inquedo, intranquilo, con falta de acougo ou tranquilidade: ‘O Xan estaba inquedo, *desacougado*, ollando daco praló. Sentíanse mais pasadas enriba’ HIS, 18.

DESACOUGO *s.m.* Intranquilidade, falta de acougo e calma: ‘Un estrano *desacougo* faguíame ir calado...’ LUS, 31.

DESAFIARSE *v.p.* Retarse, invitar unha ou máis persoas a outra ou outras a competiren ou enfrontárense: ‘Viñen a pensar eu que a rapaza da miniatura, a muller por quen *se desafiara* de morte en París i a fada do mansío eran a mesma musa’ TER, 187.

DESAFÍO *s.m.* Acción e efecto de desafiárense [dúas ou máis persoas]: ‘Parce que en París se namorara dunha rapaza moi nova, comprometida xa pra se casare, según as miñas esculcas. Houbo un *desafío* a pistola’ TER, 185.

[**DESAGRAVIO**] *s.m.* Reparación dun agravio ‘Porque aquil banquete era tamén un aito de *desagravios* a don Juan, “O Rei dos Xamós”, que puxera na vila o almacén de esportación de xamós meirande de España enteira’ HIS, 69.

desamargullo, a ($\Leftrightarrow$ MERGULLO, A) *loc.adv.* Ata o fondo da auga: ‘Houbo quen dixo que o “Furelo” matara a súa muller na casa e que tirara o seu corpo ó río Sil, ben liado con cordas e con dúas pesas de ferro, pra que afondase i o comesen os peixes. Unha das pesas de ferro din que a víu un rapaz que se botou ó *desamargullo* nun pozo do río...’ HIS, 12.

[**DESAMPARAR**] *v.t.* Abandonar ou deixar sen amparo: ‘sen teu procuro quedamos *desamparados* na vellez’ LUS, 68.

[**DESANDAR**] *v.t.* Percorrer en sentido contrario [un camiño xa andado]: ‘E *desandéi* o camiño cara o monte’ TER, 345.

DESAPARECER *v.i.* **1.** Deixar de ser visible ou localizable: Mais inda no me dixeches cómo *desapareceu* a señora Encarnación’ HIS, 11. **2.** Deixar de existir ou de ser perceptible: ‘Empecéi a ceibar ventos por enriba e por embaixo e *desaparecéume* a dor, que era coma unha cincha cinguida ós riles’ TER, 300.

DESAPARICIÓN *s.f.* Feito de desaparecer: ‘Cóntame o da *desaparición* da señora Encarnación. É o que mais me interesa’ HIS, 11.

desapartarse *v.p.* **APARTAR.**

DESASNAR *v.t.* Formar, educar, dar cultura ou educación: ‘É perdé-lo tempo teimar de *desasnar* a istes disgraciados. As masas, as moitedumes, está visto que son nemigas da cultura’ CON, 103.

DESASTRE *s.m.* Acción na que se produce moito dano ou destrución: ‘Tívoise noticia no lugar do *desastre* que houbera en África. TER, 310. **Desastre de Anual** (⇔*desastre de Annual*) *loc.s.*, derrota sufrida polos españois na localidade marroquí de Annual no ano 1921, no que pereceron a maior parte das forzas españolas: ‘Isto era polos primeiros días do mes de San Xohán do ano 1921. Xa sabedes que foi o ano do *desastre de Anual*’ LUS, 56.

[**DESATAR**] *v.t.* Soltar o que está atado: ‘atopéi un cartapacio azul con dous atagallos. *Desatéino* i abrino’ TER, 86.

[**DESATRANCAR**] *v.t.* Quitar a tranca [a unha porta]: ‘Baixa diante de min á tenda coa chave do caixón dos cartos e sin dar fala. Cando abras o caixón e me días tódo-os cartos en billetes, *desatránca*-la porta’ CON, 78.

***desaunar** *v.i.* **ALMORZAR**.

***desaúno** *s.m.* **ALMORZO**.

DESBARRAR *v.i.* Dicar desatinos: ‘Xa podes empezalo conto, e ten moito procuro de non *desbarrar* como fas cando te embebedas’ LUS, 146.

DESBOTAR *v.t.* Excluir, rexeitar, non admitir ou aceptar: ‘hai que *desbotalo* caciquismo i o señoritismo, dúas chagas da nosa vida rural e vilega’ TER, 58.

DESCAMPADA, EN *loc.adv.* A descuberto, á intemperie, sen abrigo ou protección: ‘Mais abofé de que dende aquela noite arrenunciéi a contemplar outra treboada *en descampada*’ HIS, 167.

[**DESCANSAR**] *v.i.* Xacer, estar enterrado. **En paz descanse**, fórmula piadosa que segue á mención dalgún defunto: ‘Don Agapito, en paz *descanse*, era un filósofo...’ TER, 249.

DESCANSO *s.m.* Acto de descansar. **Eterno descanso** *loc.s.*, gloria ou felicidade eterna: ‘I eu soupen, inda non fai moito tempo, que pagara trinta misas ó párroco, polo *eterno descanso* da ialma de don Enrique María...’ TER, 159.

DESCARGA *s.f.* Serie de disparos efectuados simultaneamente: ‘Asegúndelle noutra *descarga*, Don Froilán. Outros dous tiros, seguidiño un de outro’ LUS, 51.

[**DESCARGAR**] *v.t.* **1.** Quitar a carga: ‘Despóis foi cabo do pai, a axudarlle a *descarrregalo* carro’ LUS, 129. // *v.i.* **2.** Caer [a choiva]: ‘O home da chistera foise engordiño por unha carreira que iba cara á capela. *Descargóu* a choiva con carraxe’ LUS, 36. Tm. **descarregar**.

[**descarregar**] *v.t.* **DESCARGAR**.

***descarriada** (⇒DESCARREIRADA) *adx.* Que se afastou da razón ou do que é xusto e razonable. ***Ovella descarriada** (⇒ovella descarreirada) *loc.s.*, persoa que pola súa mala conduta se diferencia notablemente dos outros membros [dunha familia, grupo, etc.]: ‘díxolle ó Manueliño: / Atende as miñas falas, *ovella descarriada*’ LUS, 72.

[**DESCASTAR**] *v.t.* e *v.p.* Extinguir ou extinguirse [unha casta de animais nun lugar]: ‘Primeiro, falamos do tempo; da caza dos corzos, que cáseque iban *descastados* naqueles montes’ LUS, 141.

***descaste** (⇒DESLEIXO) *s.m.* Abandono, despreocupación, falta de atención e coidado: ‘¿E non lle parez que hai un pouco de *descaste* no noso pobo en deixar perder e derramar a súa fala?’ TER, 68.

DESCENDENCIA *s.f.* Conxunto de persoas que descenden doutra: ‘Eu pra min, penso –dixo o don Ramón– que na ascendencia da doña Mercedes tivo que haber un meigo con facultás fora do corrente. Cecáis a potencia dise esprito, ó pasar á *descendencia*, seguíu dous vieiros difrentes’ TER, 179.

DESCENDENTE *s.m.* Persoa que descende doutra por sucesión xenealóxica: ‘Chamábase Henri Folch como o cabaleiro templario alí enterrado. Era seu *descendente*, que viñera morrer onde il...’ LUS, 161.

[**DESCIFRAR**] *v.t.* Explicar ou interpretar [algo oculto ou escuro]: ‘A ver si ti, que és tan erudito, *descifras* iste misterio’ CON, 132.

descobridor (⇔DESCUBRIDOR) *s.m.* Persoa que descobre ou encontra algo oculto ou non coñecido: ‘Valle foi un xenial *descobridor* da Galicia, como foron grandes *descobridores* da Hespaña os seus compañeiros da xeneración do 98, Baroja, Azorín, Unamuno e Antonio Machado’ TER, 64.

descobrir *v.t.* **DESCUBRIR.**

descobrire *v.p.* **DESCUBRIR.**

DESCOIDADADO *adx.m.* Desprevido ou despreocupado: ‘Cando máis *descoidado* esteñas, zorregaranche un couce’ TER, 196.

[**DESCOIDARSE**] *v.p.* Non prestar o coidado debido ou necesario: ‘Ten coidado con que a becerra non coma as coles. / (...) Se nos *descoidamos*... –dixo a doña Amelia’ TER, 267.

DESCOLGAR *v.t.* **1.** Baixar o que está colgado: ‘Mais non puidemos *descolgalo* espello, pois estaba engarrado a dous fortes listós’ LUS, 90. // *v.p.* **2.** Baixarse ou deixarse caer [dun lugar elevado]: ‘E ¡paf! *Descolgouse* un mozo da póla mais baixa do carballo. E cuasemente que caíu riba da rapaceta. A Mariquiña ceiboulle unha torta’ HIS, 51.

***descomulgado** (⇒EXCOMUNGADO) *s.m.* Persoa excomulgada: ‘Vai tras il o trasno segundeiro, qui é o maiordomo do inferno, toca que toca no seu gaitolo, que leva un fol feito co-a pelexa d-un *descomulgado*’ PAU, 61.

[***descomulgar**] (⇒EXCOMUNGAR) *v.t.* Apartar da comunidade dos fieis e do uso dos sacramentos: ‘Non sei cóma non-a *descomulgóu* o señor cura’ PAU, 24.

DESCONFIADO *adx.m.* Que ten, sente ou manifesta desconfianza: ‘E logo qui é de seu moi *desconfiado*, inque se diga que a confianza mata ó galego’ TER, 55.

DESCONFIANZA *s.f.* Receo, falta de confianza: ‘A renartería i a retranca son manifestacións do instinto de defensa do labrego. En canto á *desconfianza*, vai moitas veces contra il, porque non lle deixa ser altruista’ TER, 56.

[**DESCONFIAR**] *v.i.* Recear, dubidar [de alguén ou de algo]: ‘O capitán médico da Xunta *desconfiou* que fose un pillastre disposto a se librar do servicio militar fose como fose’ HIS, 134.

desconflautamento ($\Leftrightarrow$ DESBARATAMENTO) *s.m.* Acción e efecto de desbaratar ou de impedir que se cumpra [un pauto]: ‘En caso contrario ten a obriga de devolverlle os dez mil réas ó Rouco, máis cen pesos a moiores por *desconflautamento* do pauto’ PAU, 22.

[**desconflautar**] ($\Leftrightarrow$ DESBARATAR) *v.t.* Impedir que se realice ou cumpra: ‘Logo estarán eiquí. ¡Cántas ganas tiña de verte pra contarche todo. *Desconflauteilles* o argallo... ¡Qué burro de músico!’ PAU, 64.

desconxurar ($\Leftrightarrow$ ESDONXURAR) *v.t.* Dicar as oracións para arredar o espírito maligno: ‘Xa ven o señor cura, xa ven o señor cura; veleiquí que o vai *desconxurar*, decían algús’ LUS, 72.

descougo *s.m.* Erro por **DESACOUGO**.

DESCRIBIR *v.t.* Explicar ou dar a coñecer por medio da linguaxe as características [de alguén ou de algo]: ‘Non fai ó caso que eu *describa* o pazo i a persoa da condesa, pois non voi faguer literatura’ TER, 305.

DESCRICIÓN *s.f.* Acción e efecto de describir: ‘en Valle non se dá a nota típica xeneracional do 98 da *descripción* da paisaxe castelá’ TER 64.

DESCUBRIR *v.t.* **1.** Facer que deixe de estar cuberto ou tapado: ‘O cadro estaba cuberto de papel de periódicos. / Xa o *descubriremos* ó remate da cea, cando bebámo-lo champaña’ CON, 34. **2.** Facer que deixe de ser descoñecido ou de estar oculto: ‘O Destino é o nome de algo que inda non se *descubríu*’ DEC, 9. **3.** Facer que se coñeza a identidade, as accións ou as intencións [de alguén]: ‘Xa se sabe que os ladrós que andan de noite son moitas veces asesinos tamén. Van dispostos a matar a quen sea, porque non se lles *descubra* o roubo’ CON, 97. **4.** Desvelar, dar a coñecer: ‘Por min, non teñas medo de que se vaia *descubrir* a allada’ TER, 114. **5.** Enteirse de algo que se ignoraba: ‘Tratéinos moito e viñen *descubrir* que entramos se tiñan xenreira porque moitas veces ún facía o que facía o outro’ CON, 51. // *v.p.* **6.** Delatarse, facer que se coñeza o propio paradeiro ou escondedoiro [que trataba de manterse oculto]: ‘Eu coido –dixo o Senín– que fai pouco tempo que chegara eiquí... ¡Qué vida a dise home!... Somentes podería acender lume de noite, xa moi de noite, pra non se *descobrir*’ TER, 228. Tm. **descobrir, descubrir**.

DESDE *prep.* **DENDE**.

DESDOBRAMENTO *s.m.* Acción e efecto de dividirse en dous elementos da mesma entidade: ‘Ise segundo corpo vai sempre candia nós, drento de nós (...) Il é o que “ve” certas cousas que o noso corpo visíbel non pode apreixar... Din que aparece nos fenómenos de *desdobramento* que acontecen pra algús, inantes de morrere’ TER, 75.

[**DESE**] Encontro da preposición *de* e o demostrativo masculino de segunda persoa *ese*: Un *deses* tipos que os lugueses chaman “pataqueiros” CON, 63. Tm. **dise**.

***desear** *v.t.* **DESEXAR**.

DESEGUIDA *adv.* **1.** A continuación ou inmeditamente despois: ‘O señor que presentou ó Moxenas dixo que era un inspiradísimo cantor do mais novo xeito. E *de seguida* afirmou que os dous poetas meirandes da Historia eran Homero e Pablo Neruda’ HIS, 176. **2.** Axiña, de contado, en pouco tempo: ‘Mandáronme razón fai tres horas. Aparelléi o cabalo e saín pra esquí *deseguidiña*, case ó gallope’ TER, 299. Tm. **de seguida**.

[**DESEMBARCAR**] *v.i.* Baixar dunha embarcación: ‘Doce anos despois (...) apareceu no pazo de Lucencia. / *Desembarcara* na Cruña i alí vivíu algús anos’ TER, 183.

[**DESENFUNDAR**] *v.t.* Sacar da súa funda: ‘Volvéu coller a maleta e *desenfundou* a pistola, cando sentíu que lle berraba a pantofoa’ CON, 20.

DESENGANCHAR *v.t.* Soltar o que está enganchado: ‘Botóu a mao á correa, mais eu non lle deixéi *desenganchala*’ TER, 220.

***desenrolar** *v.t.* **DESENVOLVER**.

DESENTERRADO *s.m.* Persoa sacada da tumba ou do lugar no que estaba enterrada: ‘Iba sempre falando solo. A súa cara parecía a dun *desenterrado*’ LUS, 36.

[**DESENVOLVER**] *v.t.* **1.** Sacar o envoltorio: ‘Enriba da mesa estaba unha caixa (...) atada cunha cintiña encarnada i envolta nun papel que... (...) / *Desenvolvina*. Era unha caixa de cigarros habanos de marca Partagás’ TER, 327. **2.** Desempeñar, realizar [un papel ou función]: ‘Es un gran comediante, Boticas... ¡Con qué naturalidade *desenrolaches* o teu papel!... Se cáseque me levéi eu medo ó verte tremar’ TER, 254. **3.** Expór, estudar ou analizar con amplitude e detalle [un tema ou asunto]: ‘Inda tiven sorte con aquil reportaxe da vila de Chantada. Soupen a data da primeira bicicleta que corra po-la villa e tamén do primeiro automóvil, asín coma cando se formara o primeiro coro enxebre con gaiteiros. E tamén a primeira aplicación das sulfamidas e da penicilina. Os mortos que tivera a vila na guerra de Cuba e no desastre de Annual... / Mais *desenrolando* istas precuras ou inquéritos, batín con don Xocas, oficial do Xugado de Primeira Instancia, que me falou de don Telesforo, un dos poucos ateos da vila’ CON, 127. // *v.p.* **4.** Suceder ou ter lugar: ‘A aución *desenrólase* n-un pobiña das ribeiras do Sil, en tempo da vendimia’ PAU, 7. **5.** Medrar ata acadar o grao de madurez ou perfección, ter maior actividade ou adquirir maior importancia: ‘Pois o gran punto de vista dos tempos modernos é o punto de vista “home”, o humanismo, que sigue a *se desenrolar* no século XIX’ TER, 61. Tm. ***desenrolar**.

[**DESERTO**] *s.m.* Grande extensión de terreo moi árida, que carece total ou case totalmente de vexetación e de habitantes: ‘Inda que as casas dos nosos labregos non teñan moitas máis comodidades que as “yurtas” dos nómadas dos *desertos* fríos de Asia’ TER, 46.

DESESPERADO *adx.m.* Que perdeu a esperanza ou que chegou a un estado de desacougo e impaciencia: ‘Moitos días despois, nun vello libro de pergameo, atopou un cuaderno, cando xa estaba *desesperado* de cachear, canso de buscar en libros e papelotes’ LUS, 151.

DESESPERO *s.m.* Falta de esperanza: ‘É [ista cántiga] coma un canto de *desespero* que abrolla do fondal da ialma’ TER, 84.

[**DESEXAR**] *v.t.* Ansiar, querer intensamente: ‘Eu estaba *desexando* deixar Santiago’ LUS, 83. Tm. ***desear**, **dexexar**.

[**DESEXO**] *s.m.* Tendencia da vontade cara á realización de algo: ‘Cando chegamos á casa xa se me había emboutado de todo a borracheira. Os dous tiñamos moitos *desexos* de durmir’ LUS, 58.

desfaguer (⇔**DEFACER**) *v.t.* **1.** Descompór ou destruír [o que está feito]: ‘Don Gonzalo mandou *desfaguer* o xardín da fada. A fonte foi levada ó parque pedra por pedra’ TER, 190. **2.** Romper ou destruír [unha relación]: ‘Coas súas pescudas i as súas trapalladas, había *desfeito* moitos noivados e moitos matrimonios’ LUS, 127. // *v.p.* **3.** Desaparecer, esvaecerse: ‘*Desfagúíanse* no ceo sereo os brancos verlos das nubes’ TER, 35.

DESFEITA *s.f.* Acción e efecto de desfacerse ou disolverse: ‘Despois da *desfeita* da feira daremos unha volta pola vila, pra airea-la cabeza’ HIS, 10.

[**DESFILAR**] *v.i.* Pasar unha persoa tras doutra [por algún sitio]: ‘Advírtoche que xa *desfilaron* máis de cen persoas por diante dista pintura’ CON, 32.

[**desfollarse**] (⇔**ESFOLLAR** *v.i.*) *v.p. fig.* Perder as follas [unha flor]: ‘No fondo do espello *desfollouse* unha gran rosa ourilocente’ TER, 140.

[**DEFONDAR**] *v.t.* **1.** Quitar ou romper o fondo ou aquilo que tapa [unha cousa]: ‘Xa sabedes que había un home vivo drento da caixa (...) Acheguéime apuntado ó cadaleito. Apuntaba cara ndia podería tér a cabeza o que estivera alí. (...) zorrégueille outros dous tiros. Foi cando lle berréi ó Lombo de Palla pra que *esfondara* a caixa’ LUS, 52. // *v.p.* **2.** Desencaixarse, saír do seu sitio: ‘A gaveta estaba pechada; mais ó argallar alí Enrique, *desfondouse* a pechadura’ LUS, 91. Tm. **esfondar**.

desfumar (⇔**DEFUMAR**) *v.i.* Botar o fume para fóra: ‘Por aquila fenda *desfuma* a cova...’ TER, 228.

DESGANA *s.f.* Falta de apetito: ‘¿E qué ten logo? / Xa lle dixen que o de sempre... *Desgana*, falta de sono... necesita velo médico, pra que a tranquilice’ TER, 133.

DESGANADO –A *adx.* Inapetente, sen ganas de comer: ‘¿Por qué fuches ti onte o único de todos nós que non probaches o caldo?... Eu ven me decatéi. / –Porque estaba *desganado*’ TER, 119.

[**desgraar**] (⇔DEGRAER) *v.t.* Debullar, separar os grans da mazaroca: ‘E que collera unha espiga de millo da fiestra da solaina. Que a *desgraara*, e que quedaran os graos ciscados polo chan do coarto e que puñera tres xuntiños na mesa onde dibuxaba’ HIS, 158.

***desgracia** (⇒DESGRAZA) *s.f.* **1.** Suceso que causa dor, dano ou prexuízo: ‘Sempre se lle escabapa a alguén un tiro, i as mulleres chilaban, coidando que houbera unha *desgracia*’ TER, 137. **2.** Sorte mala ou adversa: ‘Máis que o tesouro –seguíu o Ramón– val non ter nada, pois tiña mal fado e traguía *disgracia*’ LUS, 150. ***De disgracia** (⇒de desgraza) *loc.adv.* [co verbo morrer] debido a un suceso inesperado e funesto [por oposición a causas naturais]: ‘É o marido da señora, don Enrique María. / Sentílle decir a vostede, se mal non recordo, que morrera *de disgracia*’ TER, 134. ***Por disgracia** (⇒por desgraza) *loc.adv.*, desgraciadamente [precede ou segue a mención dun feito que se considera lamentable]: ‘Mais eiquí hai, en Chantada, outro ateo, iste máis prático. Non cho podo presentar porque, *por disgracia*, vai nas augas a Guitiriz’ CON, 127. Tm. ***disgracia**.

DESGRACIADO –A *adx.* **1.** Que causa ou implica desgraza: ‘Cando viñen pró pazo, inda se falaba moito da *desgraciada* morte de don Enrique María’ TER, 141. **2.** Que sofre desgrazas ou unha desgraza: ‘Ai, don Gasparo, que *desgraciadiño* lle son. E din que Dios aperta, mais non oufega... Caracho! TER, 48. **3.** Que non é feliz ou afortunado: ‘Mais é a razón que nos fai moi *desgraciados*, que nos engaña sempre’ TER, 60. // *s.m.* **4.** Persoa que ten mala fortuna ou sorte adversa: ‘Fíxose ca tenda d-ise *disgraciado* por pouco máis de cen mil réas’ DEC, 11. **5.** Persoa desprezable ou de mala índole: ‘Funme alá cunha carraxe... Si lle botara a mao ó *disgraciado* que me ripara os cartos...’ CON, 88. **6.** Emprégase como insulto: ‘¡Vaite prá casa, *disgraciado*!’ HIS, 44. Tm. **disgraciado**.

[**DESHIDRATAR**] *v.t.* Facer que un organismo perda total ou parcialmente a auga dos seus tecidos: ‘Mais non era tal cadelo, senón o famoso alifante xa *deshidratado*’ TER, 325.

DESHIPOTECAR *v.t.* Cancelar a hipoteca: ‘Cando voltou fíxolle o amor á filla do tendeiro e casouse con ela. Decían que pra *deshipotekar* a tenda e mái-la casa’ CON, 129.

DESHONRADA *adx.f.* Que perdeu a horna [dito dunha muller]: ‘A historia dunha maldición cumprida dunha muller *deshonrada*... ¿E non o cansaréi?’ HIS, 30.

DESIGUAL *adx.* Que non resulta equitativo nin proporcional: ‘A nosa literatura é moi *desigual*. Poetas i ensaístas dabondo; mailos novelistas e dramaturgos pódense contar polos dedos’ TER, 72.

[***desinfeutar**] (⇒DESINFECTAR) *v.t.* Eliminar os xermes nocivos que provocan ou poden provocar unha infección: ‘Lavéina [a ferida], *desinfeutéina*, botéille sulfamidas e púxenlle unha venda limpa’ TER, 331.

[**DESLEIGADO**] *s.m.* Persoa que mostra pouco apego ou pouco afecto pola xente ou polas cousas do lugar onde naceu: ‘A súa compañía era o peor do peor... Larengos, larchás e *desleigados* que sempre andaban de troula’ TER, 92.

[**DESMEDRAR**] *v.i.* Diminuír, minguar, pasar a ser menor: ‘E medra pouco [ise pobiño da Cruz do Incio]... / Non medra, que *desmedra*. Inque se fixeron cinco casas máis en vinte anos, é un pobo que vai pra baixo’ TER, 45.

***desmoronar** *v.t.* **ESBORRALLAR**.

DESPACHAR *v.t.e v.i.* **1.** Atender os clientes ou ó público vendendo un produto: ‘O taberneiro i as súas fillas *despachaban* cafeses, copas, vasos, pantrigo, queixo...’ LUS, 29. // *v.t.* **2.** Concluír ou resolver axiña: ‘Subín ó escritorio, pois tiña que *despachar* algunhas recetas i escribir tres cartas’ TER, 327. **3.** Despedir, desfacerse de: ‘Ten vostede razón. Haino que *despachar*. Fáganlle un homaxe con cea’ HIS, 76.

DESPACHO *s.m.* Local destinado ó estudo ou a unha actividade profesional: ‘Levaba unhas coartelas no peto da chaqueta. Funme enriba, ó *despacho* do Xan de Pascasio. E púxenme a escribir co meu bolígrafo, toda ista historia que estás rematando de ler, leutor’ HIS, 107.

***despampanante** (⇒IMPRESIONANTE) *adx.* Que chama a atención polas súas calidades ou características: ‘Quince días despóis da morte de don Segundo detívose diante da librería un auto *despampanante*, con chófer de uniforme’ CON, 104.

DESPEDIDA *s.f.* Acción de despedirse: ‘Despois beilaron o valse O derradeiro laio de *despedida*, dun músico checo’ CON, 27.

DESPEDIR *v.t.* **1.** Prescindir do servizo [dunha persoa]: ‘A casa iba moi mal. Houbera que *despedir* máis da mitá do servizo’ TER, 163. // *v.t.* e *v.p.* **2.** Facer ou dicir algunha expresión de cortesía e afecto para separarse de alguén: ‘O Miro i o Xocas erguéronse e *despedíronse* de todos’ HIS, 142. Tm. **despidir**.

[**DESPEGAR**] *v.i.* **1.** Separárense dúas persoas que estaba unidas ou apegadas: ‘Baixamos dos autos. O Natillas diu dúas palmadas... pegáronse de costas e *despegaron*. O Natillas contaba os pasos’ CON, 55. // *v.p. fig.* **2.** Apartarse, separarse ou desprenderse: ‘E sendo tan rica a nosa música popular, a nosa música culta é moi pouquiña cousa. Case non *se despegóu* do folklore’ TER, 83.

[***despelexar**] *v.t.* **ESFOLAR**.

despertador *s.m.* **ESPERTADOR**.

despertar *v.i.* **ESPERTAR**.

desperto *adx.m.* **ESPERTO**.

[**despidir**] *v.p.* **DESPEDIR**.

despido –a *adx.* **ESPIDA.**

despirse (⇒ESPIRSE) *v.p.* Quitar toda a roupa ou parte dela: ‘Déitome no coarto que da ó xardín, ca vontá espalancada. Sin *me despir* casemente, bótome no leito. Serían polas tres da mañá’ HIS, 96. Tm. **dispirse.**

DESPOIS / despoís / despoís *adv.* **1.** Máis tarde, nun momento ou tempo futuro [con respecto a aquel no que se fala ou do que se fala]: ‘Afogouna cas maos cando estaba durmindo. E *despois* enterrouna de noite’ HIS, 19. **2.** Denota posterioridade na orde, xerarquía ou preferencia: ‘Chamámolos a decrarar, ó home primeiro i á muller *despoís*’ TER, 276. **3.** Ademais, encima, indica que se engade algo ó xa citado: ‘I-hai qué ver canto sal pra fora d-iste val... Que si patacas, que si madeira, que si castañas, que si xamós. (...) / O Músico / E *despoís* que eiquí é natural, sen química’ PAU, 15. **Despois de loc.prep.** 1) máis tarde, nun momento ou tempo futuro [con respecto a aquel no que se fala ou do que se fala]: ‘¿E qué che parece se un día distes, *despois da* vendima fósemos de caza os mesmos do ano pasado?’ HIS, 12; 2) denota posterioridade no espazo e indica que unha cousa está a continuación doutra: ‘Quererás decir —apuntóu o Toño— que representa unha egua, pois non ten aquilo, o mexadeiro, *despoís da* barriga, antre as pernas CON, 32; 3) denota posterioridade na orde, xerarquía ou preferencia: ‘E imitas moito ó teu abó, o maior da miña irmandá, *despoís de* Rosa, que teña tamén Dios en gloria’ LUS, 121. **Despois que loc.conx.**, des que, así que, a partir do momento en que: ‘*Despois que* pasara dous anos na aldea, na montaña, chegué a Lugo unha tarde de choiva, po-lo mes de febreiro’ CON, 25. Tm. **dempois, dempoís, depois, depóis, despoixa, dispóis, endespoís.**

despoixa *adv.* **DESPOIS.**

DESPÓTICA *adx.f. fig.* Opresiva, tiránica, que exerce un poder excesivo: ‘Na vila os nosos gostos teñen que se adautare ós gostos dos máis. A tiranía das modas e costumes é moito máis *despótica*’ TER, 54.

[**DESPREGAR**] *v.t.* Estender ou estenderse [algo que estaba pregado]: ‘A bandeira estaba *despregada* ó vento’ TER, 323.

DESPRENDERSE *v.p.* **1.** Deixar de estar unida ou suxeita [unha cousa a algo]: ‘*Desprendéuse* a pedra da cornisa da torre’ CON, 43. **2.** Deixar de levar posto ou encima: ‘Cando ouvíu o crego estas falas, *desprendéuse* da capa pluvial e quedouse en roquete, ó mesmo tempo que berraba’ CON, 94.

[***desprevenido**] (⇒DESPREVIDO) *adx.m.* Que non ten a prevención ou o coidado precisos [para algo]: ‘E si nos pillan *desprevenidos* e nos ganan a aución... Mataríannos a todos tres e non se saberá máis de nós...’ TER, 228.

[**DESTACAR**] *v.i.* Distinguirse entre os demais: ‘*Destacaban* xogando ó fútbol e tamén en andar a tortas cos seus compañeiros’ CON, 50.

[**DESTAPAR**] *v.t.* Quitar a tapa ou o tapón: ‘E sacóu tamén unha culler, *destapóu* o frasco e tomóu unha cullerada’ CON, 38.

DESTE –A Encontro da preposición *de* e o demostrativo *este -a*: ‘Mira po-la túa vida, que pode rematar eiquí, nada máis que eu prema o gatillo *deste* revólver’ CON, 78. Tm. **diste –a**.

[**DESTETAR**] *v.t.* Facer que deixe de mamar [un meniño]: ‘Cala, home, cala –decíalle a súa muller– que estás feito un larpeiro... Inda onte colliches lacón ás agachadas (...). / –Si foi un nadiña... Coma quen di, un bocadiño pra un neno que *se desteta*’ TER, 265.

[**DESTILAR**] *v.t.* Separar por medio da calor unha substancia volátil doutras máis fixas, mediante evaporación e posterior condensación. **Auga destilada** *loc.s.*, a de pureza elevada, obtida por destilación: ‘a peixeira que había no escaparate da botica, estaba chea de *auga destilada*’ TER, 240.

[**DESTINAR**] *v.t.* Designar para un determinado cargo ou función: ‘Don Saturnino foi *destinado* ó Xuzgado de Villacantín, e levóu candia il o Pinto, un cadelo de caza que non o había tan bon en toda Becerreá e Cervantes’ CON, 79.

DESTINO *s.m.* Forza, allea á vontade humana, que determina de modo inexorable o curso dos acontecementos: ‘O *Destino* –con maiúscula– levámolo drento de nos, non fóra. O *Destino* é o nome de algo que inda non se descubriu. Penso que foi Herodoto que dixo: “O ánimo do home é o seu *Destino*”... O *destino* é sempre persoal’ DEC 9-10.

***desvalimento** (⇒DESVALEMENTO) *s.m.* Sentimento ou situación de desamparo e abandono: ‘o caciquismo foi un infame abuso da iñorancia e do *desvalimento* do labrego’ TER, 58.

DESVIACIONISTA *s.m.* Persoa que se aparta da norma ortodoxa ou convencional: ‘E cando esteña ben cargadiño de vodka, que se achegue un a il e que lle diga que a súa filla está namorada dun *desviacionista*’ HIS, 76.

DETALLE *s.m.* **1.** Dato de pouca importancia pero que dá información sobre un asunto ou a completa: ‘Pero falta un *detalle*... ¿Qué facía riba da lápida un frasco coma de perfuma?’ CON, 112. **2.** Pormenor, parte ou fragmento [de algo]: ‘Non tiréi dil moita cousa; mais algo puiden saber da súa vida alá, engadíndolle os *detalles* dalgúas cartas súas’ TER, 185. **Con todo detalle** *loc.adv.*, minuciosamente, en profundidade: ‘Pois hoxe pódeo ver *con todo detalle*, i alí mesmo contaréille isas historias que lle prometín de contare’ TER, 132.

DETECTIVE *s.m.* Persoa que se dedica a facer investigacións, xeralmente por encarga dun particular: ‘E ben anos despois, aló polo remate da guerra europea, caíu nas miñas maos un libro de aventuras de Sherlock Holmes. Ó rematar de lelo, sorrín moi orguloso. Tamén eu fora moi bon *detective*...’ TER, 233. Tm. **deteitive**.

deteitive *s.m.* **DETECTIVE**.

DETENCIÓN *s.f.* Privación provisoria da liberdade [ordenada por unha autoridade]: ‘Tamén tódalas decraracións estaban concordes de que o señor Xermán bebera un xarroto de viño quente con mel inantes de se ire deitar. / Non había por qué ordear a *detención* de ninguén’ TER, 281.

DETER *v.t.* **1.** Parar, facer que deixe de moverse ou de avanzar: ‘Tan pronto viu os castiñeiros quería botarse do coche. *Detiveron* o coche’ CON, 83. **2.** Arrestar, prender, privar de liberdade [a quen comete delito]: ‘Se son ladrós –dixo don Ramilo– do camposanto van pra a cadeá. Eu mesmo os levo *detidos*. E boa lles agarda por arroubar en sagrado’ LUS, 102. // *v.p.* **3.** Parar, deixar de moverse, de andar ou de proseguir unha acción: ‘Quince días despois da morte de don Segundo *detívose* diante da librería un auto despampanante, con chófer de uniforme’ CON, 104.

DETERMINISMO *s.m.* Relación de causa e efecto entre dous fenómenos: ‘As paisaxes son semellantes: fistérregas, bretemosas... Eiquí xoga o *determinismo* xeográfico’ TER, 66.

DETONANTE *adx.* Que ten a propiedade de detonar ou estourar: ‘Estourante. *Detonante*’ LUS, 164.

DETRÁS *adv.* **1.** Na parte posterior ou con posterioridade de lugar [con respecto a alguén ou a algo]: ‘Farruco iba diante cun farol aceso. Levaba unha capa de xuncas. *Detrás* iban as mulleres baixo un paraguas moi grande’ LUS, 123. **2.** Despois ou a continuación: ‘Coma en moitas outras aldeas, hai eilí o costume de comer o caldo *detrás*’ TER, 115. **Detrás de loc.prep.**, na parte posterior [dunha persoa ou dunha cousa]: ‘Díulle unha labazada ó que viña *detrás* dil pola acera’ HIS, 58. **Por detrás / por detrás de loc.adv.**, pola parte posterior: ‘¡Aqueles eran os catro ollos que se chantaran nas nosas calugas! / Fai dous minutos, intre mais ou menos, que fitan por *detrás*’ HIS, 114. / ‘aparecéuselle unha pantasma a un carabiniro que volvía de Estepona con permiso, mesmo mesmo na porta do Camposanto, por *detrás da* verxa’ CON, 20.

*deuda (⇒DÉBEDA) *s.f.* **1.** Obriga de devolver ou pagar unha cantidade de diñeiro: ‘escribú unha nota decindo que don Alberto non pagaba as *deudas* de xogo’ CON, 59. **2. fig.** Obriga moral de corresponder a algo: ‘A miña sagra *deuda* co pintor Luís Seoane chámase “Pepe Troitiño”’ HIS, 83. ***Estar en deuda** (⇒estar en débeda) *loc.v.*, deber [diñeiro ou favores]: ‘*I estamos en deuda* con vostede... Tantas visitas, e non cobrar unha chica...’ TER, 266.

DEUS *s.m.* **1.** Ser supremo, creador e rector do universo [segundo as relixións monoteístas]: ‘Coido que en ningures se di xa “*Deus*”; mais no Incio inda saúdan todos afeito decindo “adéus”...’ TER, 70. **2.** Ser inmortal obxecto de culto e admiración [nas relixións politeístas]: ‘Outros, mesmamente, eran o estroúpele dos sagros galochos do *dios* Júpiter estarabouzando polo Olimpo adiante’ HIS, 167. **3.** Cousa á que se lle tributa especial consideración ou veneración: ‘Il mesmo me chamaba home ouxetivo, home positivo. Pra il non había máis *Dios* que a cencia. Os versos parecíanlle cousas de mulleres’ LUS, 83. **Deus ex máchina loc.s.**, persoa ou cousa que coa súa intervención, pouco verosímil, resolve unha situación ou cousa complexa ou difícil: ‘Gasparo.– Eu teimo na miña tesis... O ultramundo é un intramundo: o outro mundo está niste, como o pasado está no presente... / Gumersindo.– Que me esnaquice unha chispa si entendo unha jota... Non saíras co *Deus ex máchina* do hiperespacio... / Gasparo.– O pasado está aparelado co presente. Non se foi, senón que ficou acobillado. A cencia anda pra o desacobillar’ TER, 79. ***Dios do Ceo** (⇒Deus do ceo) *interx.*, expresa admiración ou sorpresa: ‘Ó remate, funme dormindo engordioño, despois de moitas horas de vela. E soñéi... Qué soño tiven *Dios do Ceo*!’ LUS, 134. ***Dios mediante / *si Dios quer** (⇒Deus mediante /se Deus quere), 1) fórmula con

que se enuncia, como desexado, un feito futuro: ‘e si saes agudo i apicado e che cai ben o estudio, quén sabe se, *Dios mediante*, podrás estudar a crego’ TER, 104. / Xa escribín o guión prá miña nova película, que ha de titoarse *si Dios quer* “Luz acaba de se esfregar”...’ CON, 116; 2) fórmula que acompaña a mención do tempo correspondente a un proxecto ou actividade: ‘Como a Misa, pasado mañá *Dios mediante*, non é hastra as once, poderemos estar de conversa deixa a medianoite’ LUS, 139. / ‘Mañá, *si Dios quer*, –dixo o don Andres– irá polo seu propio pe á eirexa’ TER, 304. ***Dios me perdoe** ($\Rightarrow$ Deus me perdoe), fórmula que precede a expresión dunha sospeita ou a afirmación de algo negativo [sobre alguén]: ‘Xuraría, *Dios me perdoe*, que il fora o que arroubara o viril’ TER, 315. ***Dios mío** ($\Rightarrow$ meu Deus) *loc. interxectiva.*, expresa admiración, dor ou sobresalto: ‘¡Ai, que disgracia, *Dios mío!*... ¡Baixade todos!... ¡Sabela!... ¡Filomnea!... Maldito seña o viño i a pranta que o dá’ TER, 280. ***Dios nos libre** ($\Rightarrow$ Deus nos libre) fórmula con que se mostra oposición ou rexeitamento ó que se expresa: ‘Iba unha fogaxe que *Dios nos libre*, e viña candia min o can da casa’ TER, 348. ***Diolo teña na groria** / ***Diol-a teña na groria** ($\Rightarrow$ Deus o / a teña na gloria), fórmula que segue a mención dunha persoa morta: ‘Vai pra catro meses que morréu o señor Xermán, *Diolo teña na groria*. Non había outra persoa boa na casa’ TER, 282. / ‘A tía Trécola, *Diol-a teña na groria*, era unha santiña’ TER, 126. ***A Dios dar máis auga** ($\Rightarrow$ a Deus dar máis auga) *loc. adv.*, [co verbo chover] moitísimo: ‘Chovía a *Dios dar máis auga*. Unha nebra grisenta fixo desaparecer a serra da miña vista’ TER, 171. ***Ai, Dios!** ($\Rightarrow$ vaia por Deus) *interx.*, expresa admiración ou temor: ‘Mire, mire cómo chove... ¡Ai, *Dios!*...! Nin os lobos andarán hoxe de noite’ TER, 300. ***Arre de Dios** ($\Rightarrow$ arre de Deus), expresión que se emprega para salientar a insistencia en realizar aquilo que se expresa: ‘Ti e máis eu podíamos entendernos...’ I *arre de Dios* que me había de bicar i empézame a dar belizcos nos brazos e nas pernas, chuscándome o ollo’ TER, 284. ***Así Dios me salve** ($\Rightarrow$ así Deus me salve), expresión que se usa como afirmación, poñendo por testemuña a Deus: ‘Pois que me falou un difunto cando eu pasaba a ras da porta do camposanto. *Así Dios me salve* coma foi certo’ LUS, 101. ***Como hai Dios** ($\Rightarrow$ como hai Deus), fórmula coa que se asegura enfaticamente o que se di: ‘Istes coellos ímolos merendar, cunhas pataquiñas, cas o “Furelo”, *como hai Dios*– dixo o Xan’ HIS, 13. ***De Dios** ($\Rightarrow$ de Deus) *loc.adx.*, acompaña o substantivo como simple elemento expletivo: ‘Veña xente a xantar, a tomar café e rapaces e máis rapaces a xogar ós bolos baixo o parral do patio. Saían as greas dos rapaces i entraban outras. Asina todo o día *de Dios*...’ CON, 76. ***Estar con Dios** ($\Rightarrow$ estar con Deus) *loc.v.*, estar morto e ter conseguido a benaventuranza: ‘E caíu debrazado enriba da mesa. / Nen acudían un médico senón que acudiron dous, que estaban no banquete. / Tomáronlle o pulso... / –Todo é inútil. Xa *está con Dios*. / –Xa non hai que facer. *Está con Dios*... / Fíxose un silencio de día de nevada. /E saíu unha voz, que nunca se soupo de quen fora: / – ¡Home!... Con Dios é moito decir...’ HIS, 72. ***Estar de Dios** ($\Rightarrow$ estar de Deus) *loc.v.*, estar predestinado, e en cosecuencia ser inevitable: ‘E xa os dous sentados na ponte, díxome a Estrela: / –*Estaba de Dios* que tiñas que ser ti o que me salvara do monstro’ TER, 221. ***Fora Dios e a ialma** ($\Rightarrow$ fóra Deus e a alma), expresión que se emprega cando se compara unha persoa con outro ser ou outra cousa, como pedindo perdón polo atrevemento: ‘A súa ollada parecía a dun boi, *fora Dios i a alma*. Pareceume un pasmón’ LUS, 85. ***Gracias a Dios** $\rightarrow$ *gracia. ***Gozar de Dios** ($\Rightarrow$ gozar de Deus) *loc.v.*, estar morto e ter conseguida a gloria ou felicidade eterna: ‘Fai máis de trinta anos, tal día como hoxe, seu señor pai, que *goza* de Dios por home complido que era, véu á torre con outros homes’ LUS, 147. ***Home de Dios** $\rightarrow$ HOME. ***Levar Dios** (a alguén) ($\Rightarrow$ llevar Deus), *loc.v.*, morrer: ‘Que me *leve Dios* se non é verdade –dixo

Román' TER, 109. **Loubado seña Deus o Noso Señor** ($\Leftrightarrow$ loado sexa Deus), fórmula que expresa satisfacción, ou sorpresa: '*Loubado seña Deus o Noso Señor* O Pintiño xa come e dá ó rabo...' CON, 83. ***Nin Dios** ($\Rightarrow$ nin Deus) *loc.s.*, ninguén: '*Nin Dios* lle fai pagarme a ise tío os intreses de dous anos xa vencidos, dos dez mil réas que lle emprestéi xa vai pra catro anos' TER, 277. ***Por Dios** ($\Rightarrow$ por Deus), fórmula que expresa súplica: '*Cóntanos, por Dios*, todo o que sepias' PAU, 30. ***Que Dios teña na súa Groria/ *que Dios o teña na Groria** ($\Rightarrow$ que Deus teña na súa Gloria / que Deus o teña na Gloria), fórmula que segue a mención dunha persoa morta: '*Por disgracia, vaille pasar igualito ó que lle pasou ó seu pai, que Dios teña na súa Groria*, que, cando levaba dez anos de casado é cando máis toleóu...' HIS, 24. / Mais de vinte anos tiven a onza de ouro que me dira Don Froilán. Era moi bon home. *Que Dios o teña na Groria*' LUS, 53. ***Sabe Dios** ($\Rightarrow$ sabe Deus), fórmula que se emprega para manifestar a inseguridade ou ignorancia do que se expresa: '*Se non fora polo rapaz, sabe Dios* o que pasaría. Quén sabe si nos segarían os pescozos a todos' LUS, 52. ***Vaia por Dios** ($\Rightarrow$ vaia por Deus) *interx.*, emprégase para manifestar disgusto, compaixón ou resignación [ó sufrir un contratempo]: '*Vaia por Dios* que iste ano xa podemos gastar... Co pedrazo que veu po-lo San Isidro, non quedou un bago en toda a miña viña da encosta do río...' CON, 130. Tm. ***dios**.

devalar ($\Leftrightarrow$ DEAMBULAR) *v.i.* Camiñar sen dirección determinada: '*Eu andaba a devalar* polas rúas. Cando ía pola da Reina, sentín que me chamaba miña irmá Ramona' TER, 29.

DEVANCEIRO *s.m.* Antecesor, predecesor no tempo: '*O Xusto era un devanceiro* dos mozos de hoxe, con perilla e guedellas longas' DEC, 10.

DEVESA *s.f.* Terreo extenso, acoutado e poboado con árbores non moi mestas, xeralmente destinado a pasto: '*Polo norde, unha gran devesa* de máis de media légoa cobre as encostas' TER, 49.

DEVOLVER *v.t.* **1.** Restituír, entregar a quen o posuía con anterioridade: '*O caso é que xa conviron en que o Rouco daría dez mil réas pol-o traspaso do espírito á súa fillada (...)* En caso contrario ten a obriga de *devolverlle* os dez mil réas ó Rouco' PAU, 22. **2.** Enviar algo que chegou ó lugar de orixe: '*Unha vez cantaba un mozo que estaba gardando o gando no fondo dunha valigota. A súa voz era coma o soído do punteiro; o eco que devolvían* as encostas, o xordo bruar do roncón' LUS, 23. // *v.i.* **3.** Troustar, vomitar [o contido do estómago]: '*Si golsas, sálvaste. Si non, lévate patetas...*' Mais non había xeito de faguela *devolver*, e chamaron á meiga' PAU, 27.

[**dexexar**] *v.t.* **DESEXAR.**

[**dexuncir**] ($\Leftrightarrow$ DESXUNGUIR) *v.t.* Quitar o xugo [ós animais que estaban xunguidos]: '*Namentras o pai dexuncía* os bois o pequerrecho foi busca a chave ó molexón' LUS, 129.

DEZ *num.* **1.** Nove máis un: '*cando levaba dez* anos de casado é cando máis toleóu' HIS, 24. **2.** Décimo, que ocupa o lugar inmediatamente despois do noveno: '*Si era tempo de inverno saía sempre de capa e bombín, o que lle daba un aire de libreiro madrileño do ano dez*' CON, 100. // *s.m.* **3.** [Aplicado ós días do mes] día que segue en orde ó noveno: '*Sin ir máis lonxe, o dez* de agosto aparecéuselle unha pantasma a un carabiniro que volvía de Estepona' CON, 20. // *s.f.pl.* **5.** Décima hora despois do medio día ou da media noite:

‘Todos iles, despois de cear, xa pasadas as *dez*, pedíronme permiso pra ir a verbena da vila’ HIS, 128.

DEZAOITO *num.* **1.** Dezasete máis un: ‘entróu correndo na taberna un rapaciño de *dazaoito* anos’ LUS, 101. **2.** Décimo oitavo, que ocupa o lugar inmediatamente despois do decimo séptimo: ‘aquiles restos eran dun enterrador no mes de outono do ano *dezaoito*, cando a peste de gripe’ CON, 92. Tm. **dazaoito**.

DEZASETE *num.* **1.** Dezaseis máis un: ‘Eu estaba a pensar que o meu fillo máis vello, rapaz de *dezasete* anos, que estudiaba a périto industrial, teimaba de se ire pra Francia sin rematá-la carreira’ CON, 63. Tm. **dazasete**.

DÍA / día *s.m.* **1.** Tempo que emprega a Terra en dar unha volta sobre si mesma, que equivale a vinte e catro horas: ‘A noite do *día* en que o Sarillo fora a Lugo, ceamos, coma sempre, os tres na cociña’ TER, 289. **2.** Tempo que dura a claridade do Sol: ‘Pola fiestra entreaberta chegaba a primeira lus do *día*’ LUS, 66. **3.** Tempo atmosférico referido a un día determinado ou a gran parte del: ‘Arreitaban os canos do tellado faguendo un balbordo nas lousas do patio, que me traguían e lembranza dos *días* de choiva en Compostela’ LUS, 92. **4.** Data na que se conmemora ou se celebra un acontecemento ou unha festividade: ‘Matouno cando lle diron, ó Rei dos Xamós, aquil banquete de cea nos xardís da Unión de Sarria, o *día* do seu santo, o vintecatro do mes en que frolece o sabugueiro’ HIS, 67. **5.** Ocasión, momento indeterminado: ‘Tamén a min me pasóu iso un *día* que bebín moito’ LUS, 60. **Día de festa** *loc.s.*, o sinalado para conmemorar algún acontecemento [civil ou relixioso]: ‘Hai labregos da montaña que somentes se lavan a cara os *días de festa* e que non se bañan en todo o ano’ TER, 33. **Día de labor** *loc.s.*: o ordinario e laborable [por contraposición ó de festa]: ‘visten de pana e levan galochos. Por isto se supón que é *día de labor*’ PAU, 10. **Con día pequeno** *loc.adv.*, quedando poucas horas de luz solar: ‘Colléu o mercancías que pasa por Lugo pola madrugada e chegou a Betote xa *con día pequeno*’ TER, 280. **De día** *loc.adv.*, coa luz do Sol: ‘Aquela mesma noite os lobos o mondaron, o que se dí. E logo, xa *de día*, viñeron os corvos. Non quedou do seu corpo máis que os osos...’ HIS, 33. **Do día** *loc.adx.*, [referido a periódico] actual, publicado ese mesmo día: ‘Cantaba e ría. Enriba da mesiña de noite alguén pousara un periódico *do día*’ CON, 116. **Lumbrigar o día / romper o día** *loc.v.*, amencer: ‘Abrín a porta da pendellla e saín a carretera ca miña maleta. Empezaba a *lumbrigar o día*. Ladraban os cas. Non se vía a ningúnen...’ HIS, 106. / ‘¿E non sentíu nada de particular po-la noite, aló po-las catro menos coarto da madrugada, inantes de *rompé-lo día*?’ CON, 76. ***Moi buenos días** (⇒moi bos días), fórmula de saúdo que se emprega durante a mañá: ‘Tan pronto como víu á miña tía, dixo: / E *moi buenos días*, doña Ramona... Xa saberá que a Garela de Cernadas fai oito días que está no leito’ LUS, 118. **Ó crebar o día / ó lumbrigar o día / ó romper o día** *loc.adv.*, ó amencer, no momento en que empeza a saír o Sol: ‘mañá teste que erguer ó *crebalo día*, rapaza’ TER, 289. / Tiñan que estar en Lugo ás dez da mañá, e por iso se foron no seu Peugeot cuasemente *ó lumbrigar o día*’ CON, 121. / ‘Írían alí en tres autos negros, *ó romper o día*, os testigos, o xuez de campo –o mesmo Natillas– e máil-lo médico, que era eu mesmo’ CON, 54. **O día menos pensado** *loc.adv.*, calquera día imprevisto: ‘¿Qué pasóu en Trascastro, que sentimos dous tiros...? / –Pois o que xa se vía que iba acontecelo *día menos pensado*... O Falcón, que matóu á Rola...’ TER, 94. **O outro día** *loc.s.*, un día pasado, non moi afastado: ‘Non se falaba doutra cousa –dixo o Rosendo– *o outro día* en San Martín’ HIS, 18. **Ó / o outro /autro día**, *loc. adv.*, ó día seguinte: ‘Aquila

noite (...). *Ó outro día* pola mañá, a criada que lle levóu o almorzón, atopóu a porta do coarto espalancada i o leito sin desfaguer...' TER, 188. / 'Eu quedéime en Canedo hastra o *outro día* pola mañá, que chegou a Xusticia de Queiroga' TER, 212. **Pechar o día** *loc.v.*, anoitecer, facerse noite: 'Eran as sete da tarde e xa *pechara* de todo o *día*. Había unha néboa mesta e pingona' CON, 63. ***Todo o día de Dios** ($\Rightarrow$ todo o día de Deus) *loc.adv.*, constantemente: '¿E non che dará vergonza andar borracho *todo o día de Dios* polas rúas da vila, como si foras un rapaz de vinte anos?' HIS, 95. **Todo o día e toda a noite** *loc.adv.*, a todas horas, constantemente: 'Cisma que te cisma, *todo o día e toda a noite...*' TER, 342. **Un día / un bon día** ($\Leftrightarrow$ un bo día) *loc.s.*, calquera día pasado: 'Un *día*, despois de xantar, funme a tomar café a un bar do centro da vila' LUS, 62. / 'Desapareceu un *bon día*, despois de meté-lo gado na corte' CON, 77. **Un día sí i outro tamén** ($\Leftrightarrow$ un día si e outro tamén) *loc.adv.*, sempre: 'Xogaba a miña partidita, *un día sí i outro tamén*, no café do Roca' TER, 328.

DIABÓLICO -A *adx.* Malo ou perverso: 'No meu impenitizo empezei a sospeitar. Se o conferenciante era o Demo, o Demo era moito máis *diabólico* do que eu poidera crer' CON, 116.

[**DIAGNÓSTICO**] *s.m.* Determinación e cualificación dunha enfermidade segundo os síntomas e signos que a caracterizan: 'Levaron un enfermo a Lugo, e cos *diagnósticos* coincidentes de tres médicos, trouguéronmo a min por ver si me trabucaba' TER, 38.

dialeutica ($\Leftrightarrow$ DIALECTICA) *s.f.* Argumentación, conxunto de razoamentos e modo de estruturalos [nun discurso, narración, controversia, etc.]: 'na torre de Rubián de Cima, díuse un caso ben curioso, il haberá vinte anos, antes máis que menos... Vouno contrare... / A *dialeutica* do conto, coma a dos gitanos...' TER, 81.

[**DIALÉCTICO**] *s.m.* Persoa que profesa a arte de discutir ou argumentar ou ten actitudes para ela: 'E como iles fan isto e máis-lo outro, resulta que cren e non cren ó mesmo tempo, o cal é ausurdo, contradictorio, como din os *dialécticos*' CON, 128.

DIAMANTE *s.m.* Pedra preciosa composta de carbono puro cristalizado, de gran dureza e moito brillo: 'traguía a mao pecha. Abriuna i amosúlles a todos un anelo de ouro cun gran *diamante*' TER, 189. **Diamante en bruto** *loc.s.*, o que está sen tallar: 'Pois semella un cacho de cristal de roca; ou será, penso eu, un diamante sin tallar, un *diamante en bruto*' HIS, 149.

DIÁMETRO *s.m.* Recta que pasa polo centro e une dous puntos opostos dunha circunferencia ou dun círculo: 'Frente por frente da ventá do coarto de estar, no chao, víase o redondel de lus dun foco da rúa, coma de vinte metros de *diámetro*' CON, 63.

diáncaro *s.m.* **DIAÑO.**

DIANTE *adv.* **1.** Na parte anterior ou con anterioridade de lugar [con respecto a alguén ou a algo]: 'Farruco iba *diant*e cun farol aceso. Levaba unha capa de xuncas. Detrás iban as mulleres baixo un paraguas moi grande' LUS, 123. **2.** En fronte: 'Abofé que estou tremando como si vira o lobo *diant*e' LUS, 145. **3.** En presenza de: 'E si testaleas en matarte, léveme non o demo, ¿por qué non fixeches inantes un papelito *diant*e o escribano,

disponiendo as túas cousas?’ LUS, 70. **4.** Antes, con anterioridade: ‘puxéronse a camiñar gatas. Cando estiveron perto da cabana, erguéronse os tres. Un acendéu un foco i os outros entraron *diant*e coas escopetas apuntando pra dentro’ LUS, 113. **5.** Despois, máis tarde: ‘En tal data coma aquela, días tras ou *diant*e, nunca tasca da Plaza do Campo fixéralle un croquis a don Fabulón’ HIS, 181. **Diant**e *de loc.prep.*, 1) ante, precedendo inmediatamente a: ‘i emprégase o “i” copulativo, casi sempre, *diant*e de vocal que non seña “i”’ TER, 70; 2) ante, en presenza de, á vista de: ‘púxolle unha cadea de ferro ó pescozo, e despois levouno *diant*e do Demo Meirande’ PAU, 43; 3) en fronte: ‘víu unha mesa da funeraria mesmo *diant*e da cancela do xardín da casa do don Perfeuto’ DEC, 15; 4) antes, con anterioridade: ‘Vosa merced será a primeira vítima de calquera emboscada que se nos faga. Irá *diant*e de nós. E agora, andando’ LUS, 159. **Botado pra diant**e (⇔botado para diant)e *loc.adx.*, 1) atrevido, ousado, decidido: ‘Era home moi *botado pra diant*e, i o primeiro nas liortas’ LUS, 39; 2) pronunciado, acentuado ou moi marcado: ‘E logo que tiña as orellas moi aseparadas da testa, i a queixada de embaixo moi *botada pra diant*e, o que lle daba aire dun brutarate’ HIS, 16. **En diant**e *loc.adv.*, a partir do momento en que se fala, a partir de agora: ‘Si te vexo *en diant*e pegarlle ó gato –díxolle a tía –estalícoche as orellas’ TER, 108. **Endiant**e (⇔en diant)e *loc.adv.*, a partir do momento en que se fala, a partir de agora: ‘De eiqui *endiant*e no quero que bebas máis cá dous vasiños contados polo xantar e outros dous pola cea...’ HIS, 97. **Endiant**e *de* (⇔en diant)e *de loc.prep.*, en fronte: ‘Tiña o periódico *endiant*e dos ollos’ HIS, 168. **Ir pra diant**e (⇔ir para diant)e *loc.v.*, progresar, avanzar: ‘Nada máis que en poñer o pe en Sarria –dixen eu–, decátase un que é unha vila rica, de economía sólida, que *vai pra diant*e’ TER, 35. **Por diant**e *loc.adv.*, pola parte anterior: ‘Xuraría que o Godallo me dúu unha topada *por diant*e i-autra por atrás, na cacha direita’ PAU,68. **Sacar pre diant**e (⇔sacar para diant)e *loc.v.*, facer que acade o desenvolvemento desexado: ‘O caso é que il *sacara* os fillos *pre diant*e, que eran catro i unha filla. O fillo máis vello estudiaba a médico en Santiago e veu coa tuna escolar a Ferreira, sendo agasallado hastra po-lo alcalde’ CON, 92. Tm. **dediant**e, **endiant**e..

DIANTEIRA *s.f.* Parte anterior: ‘Ó chegar a Celada del Camino o can iba mirando po-lo ventano da *diant*eira do turismo’ CON, 83.

DIANTEIRO, -A *adx.* **1.** Que está ou vai diant:e: ‘Desandámolo camiño en dous fatos (...) / Sentíase falar ós do fato *diant*eiro. Arrecheguéime...’ TER, 153. **2.** Máis avanzado, que avantaxa ós da súa clase: ‘Se tivera máis pulo a súa industria, [Galicia] sería a rexión máis *diant*eira da Hespaña’ TER, 34. **3.** Anterior, situado máis perto da cabeza: ‘Lobeiro chantoume as patas *diant*eiras nos hombros, con risco de me derrubar’ LUS, 119.

DIÑO *s.m.* **1.** [Segundo a relixión cristiá] anxo que se rebelou contra Deus e foi desterrado pasando a morar no inferno, e no que reside o espírito do mal: ‘Vai tras il o trasno segundeiro, qui é o maiordomo do inferno, toca que toca no seu gaitolo, que leva un fol feito co-a pelexa d-un descomulgado. E logo veñen os *diaños* cativos, asoprando e batindo toda crás de instrumentos’ PAU, 61. **2.** [Segundo a un termo interrogativo e baleiro de significado] emprégase para reforzar ou marccar o carácter despectivo da frase: ‘Os petos da levita do oufegado faguían moito balume... ¿*Qué diaños* levaría niles?...’ TER, 190. **Que as leva o diáncaro** (⇔que as leva o diaño) *loc.adv.*, moito: ‘E tiraba pedras ó tellado. Como é tan prepícto, galgan *que as leva o diáncaro*’ PAU, 65. **Léveme non o diaño**, expresión que implica unha ameaza ou maldición contra un mesmo [desexando que non se cumpra ó matizalo co adverbio *non*]: ‘Se vostede se vai, *léveme non*

o diaño, don Gasparo, as chachadas han decir canto lle queremos...’ TER, 39. Tm. **diáncaro**.

DIARIO -A *adx.* **1.** Correspondente a todos os días ou a cada día: ‘Aquel mesmo día chegara á nosa xuntanza *diaria* do Café Español “o Birollo” HIS, 85. // *s.m.* **2.** Periódico que se publica todos os días: ‘O día seguinte, que era o do enterro, eu estaba léndo a esquela no único *diario* da cidade, sentado nunha mesa do Verruga ás doce da mañá, chiscando un chato’ DEC, 16. **3.** Libro no que se anotan por días sucesos ou reflexións: ‘Folleí logo o seu *Diario* Intimo.... Non tirei dil moita cousa; mais algo puiden saber da súa vida alá’ TER, 185.

***dibuxada** (⇒DEBUXADA) *adx.f.* Trazada ou perfilada: ‘Aduviábase que doña Mercedes fora unha muller moi fermosa na súa mocidade. Tiña os ollos grandes e craros i a boca moi ben *dibuxada*. Unha faciana crásica’ TER, 138.

***dibuxante** (⇒DEBUXANTE) *s.m.* Persoa que ten como profesión debuxar: ‘Croquis psicolóxico de Xes de Restrepo feito polo mellor *dibuxante* da Interpol’ HIS, 68.

***dibuxar** (⇒DEBUXAR) *v.i.* Facer debuxos: ‘Eu, *dibuxaba*, pintaba e sacaba fotos. Era o meu oficio. *Dibuxaba* ó carbón e tamén en tinta’ HIS, 157.

***dibuxo** (⇒DEBUXO) *s.m.* **1.** Representación gráfica dunha imaxe trazada mediante liñas e sombras sobre unha superficie plana: ‘Atinóu [Castelao] a apreixar, nas súas prosas e nos seus *dibuxos*, a Galicia real de onte e hoxe’ TER, 72. **2.** Motivo decorativo: ‘baixo aquela lámpada de pergameo, con *dibuxos* de color, que o seu home trouguera de Barcelona cando se instalara a lus eléctrica’ HIS, 25.

***dichosa** (⇒MALDITA) *adx.f.* [Precedendo o nome ó que se refire] manifesta rechazo ou protesta: ‘Facía unha tempada que sempre me aparecía aquela *dichosa* foto diante dos ollos’ CON, 37.

[**DICIR**] *v.t.* **1.** Expresar con palabras: ‘Decateime de que tiña algo de intrés que *dicirille*, porque ollóu en redor seu para asegurarse de que ninguén escoitaba’ LUS, 121. **2.** Expresar de calquera outro xeito: ‘Se vostede se vai, léveme non o diaño, don Gasparo, as cachadas han *decir* canto lle queremos...’ TER, 39. **3.** [Dito dun escrito ou dun libro] conter determinada información ou inscrición: ‘Inda antonte lle sentín decir a meu tío, que estivo nas Américas máis de vinte anos, que alí en todol-os tres puñan un letreiriño que *decía*: “Cien pesos de multa al que diegue esquencida la bomba debago del asiento” PAU, 17. **4.** *fig.* Indicar, denotar ou dar mostras de algo: ‘Un gran escudo de canteiría, no cimo da porta, *decía* que era casa de señores’ LUS, 15. **5.** Murmurar ou comentar: ‘Inda xogaría dez pesos a que era aquil criadiño que vostede tivo na casa fai uns cinco anos e que *din* que lle arroubara e que desaparecera’ CON, 77. **6.** Realizar o crego a cerimonia da misa: ‘Abrín a eirexa e dispóis a sancristía... O viril non estaba eilí. Arraubárono... / I aquil día foi un dos tres en que non *dixen* misa en máis de vinte anos’ TER, 310. **7.** Nomear, chamar ou denominar [de determinado maneira]: ‘Vestía abrigo de esclavina, que se *di* manferían’ HIS, 121. **8.** Pronunciar os sons correspondentes [a unha palabra]: ‘A todo-los labregos lles sinto *decir* “Mondañedo”, non “Mondoñedo” HIS, 111. **9.** Contar, narrar [unha historia]: ‘Ista é a historia do tesouro da torre. Non sei si a *dixen* fala a fala, tal como ma contou o

señor cura de Boade' LUS, 162. **10.** Soster, afirmar: 'Si se quer, o individualismo é o egoísmo lóxico e moral; o particularismo, é o egoísmo somentes negativo. O individualista *di*: "non queiras pra ti o que non queiras prós máis, porque todos, en certas cousas, deben telos mesmos dereitos. Os dereitos de todos fan que vallan os meus" TER, 56. ***Decir para si** ($\Rightarrow$ dicir para si) *loc.v.*, pensar ou considerar: 'De sutaque, atopeime nunha rúa moi longa que non coñecía. (...) E *dixen pra mín*: "Seguiréi por ila. Cando chegue ó porto xa voltaréi" LUS, 63. **Atal que llo digo** ($\Leftrightarrow$ tal como llo digo), fórmula que se emprega para ratificar o que se vén de dicir e que lle resultou sorprendente ó interlocutor: 'Naquil mesmo intre, entra a Sabela na cociña. Non díu fala, mais botóume unha ollada de lume. / –Déixasme dunha peza, rapaza... / –*Atal que llo digo*... Asina foi a cousa por tres días...' TER, 283. ***Calisquera diría que** ($\Rightarrow$ calquera diría que), fórmula coa que se pondera a aparencia de verdade do que se expresa a continuación: 'Inda non saíra o gado ó pasto. Non se vía alma en ningures. *Calisquera diría que* hasta os vencellos estaban a dormila sesta' TER, 260. **Coma quen di** / ***coma si dixeramos** ($\Rightarrow$ coma se dixeramos), fórmula que expresa o carácter meramente aproximativo co que se está empregando o termo ó que acompaña: 'A presión dos outros sobor de nós mesmos é moito meirande no campo que na vila; pola sinxela razón de que os temos, *coma quen di*, sempre nos fuciños' TER, 54. / 'Chega unha época da vida na que non hai gozo coma o pensar. Vive un cara adentro, *coma si dixeramos*' TER, 44. ***Con decirche que** ($\Rightarrow$ con decirche que), fórmula que introduce unha oración coa que se pondera a importancia do que se dixo antes: '¡Qué cacho animal!... Os brazos, longos; as maos, grandismas; as orellas moi arredadas da testa... *Con decirche que* creba os conchos cos cotomelos...' TER, 46. **Diga**, fórmula que se emprega para responder a unha chamada: 'Ai, Ramona... / E *diga*, señor... –dixo a Ramona. / –Váiteme a Becerreá enseguidiña... –*dixen*' TER, 334. **Dito e feito**, fórmula que expresa a rapidez con que se fai ou se fixo algo: '¿E virás ti, Carrizo? / O Carrizo / Eu nunca me raxo. / O Píndaro / *Dito e feito*. / Érguense todos' PAU, 34. ***É decir** $\rightarrow$ SER. ***É moito decir** $\rightarrow$ MOITO. **E xa non se diga**, fórmula con que se pondera a maior intensidade ou relevancia dunha cousa con respecto a outra da que se falou antes: 'Hai moitos que non proban o xamón, e xa non se *diga* a carne de vaca ou o pescado TER, 33. ***Inda que me esteña mal o decilo** $\rightarrow$ MAL². **Levo dito** $\rightarrow$ LEVAR. **Millor dito** $\rightarrow$ MELLOR. ***Nin que decir ten** ($\Rightarrow$ nin que dicir ten), fórmula que se emprega para dar a entender que algo é evidente ou sabido de todos: 'Díume ista a impresión dunha muller moi aguda. / *Nin que decir ten* que a todos tres lles tomamos declaración por separado' TER, 278. **Non dicir nada** [unha cousa] *loc.v.*, non suscitar interese ou non importar: 'Eu ademiro moito o flamenco; mais non chega a conmoer. Máis arte que poesía. Decir, *non me di nada* fondo' TER, 83. **O que se di**, fórmula coa que se pon de relevo o que segue, para precisalo con exactitude: 'A vila estaba á beira do río, dunha i outra banda. Somentes tiña unha rúa i unha praza. Mais que unha vila, era *o que se di* un pueblo' TER, 238. ***Por decire asína** ($\Rightarrow$ por dicir así), fórmula que expresa o carácter simplemente aproximativo co que se está empregando o termo ó que acompaña: 'Entramos vivíamos daquela na Cruña, que foi onde me insinou aquela arrepiente máscara dos negros ñáñigos. "Calzouna", *por decire asína*, na cara. Daba medo' HIS, 101. **Pra que logo digan** ($\Leftrightarrow$ para que logo digan), fórmula coa que se enfatiza algo inesperado na persoa ou cousa a que se refire: '*Pra que logo digan* que non hai cousas misteriosas. Morréu ás tres da madrugada, esautamente cando caíches do leito...' CON, 44. **Que digamos**, fórmula con que se subliña o carácter negativo da oración precedente: 'Non se levan moi ben *que digamos* coas xentes da ribeira quiroguesa, ou, sinxelamente, non se entenden co ilas' LUS, 22. **¡Qué me dí / que me dis!** ($\Leftrightarrow$ que me di /

dis!) *interx.*, expresa sorpresa ou contrariedade: ‘O quid de todo isto é que doña Mercedes ten o poder de ver en soños o que pasa na realidade... O seu fillo meirande herdara dila ise poder. / –¡*Que me dí...!* / –Tal como llo conto...’ TER, 160. / ‘Vólvelle andar de noite xente armada polos camiños, coma nos tempos da faución. / –¡*Qué me dis...!* / –O que sinte’ TER, 215. **Quén che diría** (⇒quen che diría), fórmula que expresa estrañeza pola incongruencia entre a aparencia ou a suposición e a realidade: ‘¡Probe Sabeliña!... Ruíña sorte tiveches nista vida, cómame non o Demo... *Quén che diría*, cando te casaches, que o que te levaba ó altare, íbate levar á morte de propio intento’ TER, 207. **Quén o diría** (⇒quen o diría), fórmula que se emprega para indicar incredulidade: ‘Despóis da cea, eu falei co padriño polos codos. *Quén o diría...*’ TER, 85. **Querer decir** → QUERER. Tm. ***decir**, ***decire**.

***dictadura** *s.f.* **DITADURA**.

[***dieta**] (⇒AXUDA DE CUSTO) *s.f.* Cantidade diaria que se lle paga a unha persoa por realizar un traballo fóra do lugar onde reside: ‘Todo Lugo fala do ditoso cadro... ¡Qué burros! ¿E qué máis dá que seña egua ou cabalo? Nin que se tratase das *dietas*’ CON, 33.

DIFERENTE *adx. 1.* Que ten outras características, que non é igual ou que non é o mesmo: ‘Os autros versos do soneto eran *diferentes*’ CON, 53. // *pl. 2.* Varios, máis de un: ‘Por iso a literatura debe de recoller toda a apetencia de *difrentes* comarcas’ TER, 72. Tm. **difrente**.

difícile (⇒DIFÍCIL) *adx.* Que custa traballo ou esforzo: ‘Non é *difícile* se figurare como estarían don Ramilo e os compañeiros’ LUS, 104.

DIFICULTADE *s.f.* Inconveniente ou contrariedade que impide entender ben [unha cousa]: ‘Exprícame eso, pra me decatarse... / Non ten maior *dificultade*, penso eu’ CON, 31.

difrencia (⇒DIFERENZA) *s.f. 1.* Aquilo que distingue unha cousa doutra: ‘Terra agarimosa e farturenta. Freixos choplos e vimbios espellábanse na auga cantareira. ¡Qué *difrencia* ca terra brava de enriba!’ TER, 51. **2.** Variedade, diversidade: ‘A *difrenza* do galego de comarca pra comarca, en lésico e xiros, é grandisma...’ TER, 69.

difrente *adx.* **DIFERENTE**.

[***difuntar**] *v.t.* **DEFUNTAR**.

***difunto** –a (⇒DEFUNTO –A) *adx.m. 1.* Morto, sen vida: ‘Non che pase coma ó Bieito de Corga, cando iba para Ferramolín, que se derrubóu polo canto do Mazo e foi dar ó río. Alí quedóu *difunto* cos cuadrís partidos por testalán’ LUS, 40. // *s. 2.* Finado, persoa morta: ‘Xa facía ben anos que se inaugurara o novo camposanto de San Froilán, alá nas Arieiras. / Os *difuntos* eran levados en auto ó camposanto xa facía algún tempo’ HIS, 44. ***De difuntos** (⇒de defuntos) *loc.adx.* [referido a tempo] no que a Igrexa conmemora os fies difuntos (polo 2 de novembro): ‘Xa sabedes que hai unha crás de dulce que lle chaman osos de santos, que se venden nas dulcerías polo tempo *de Difuntos*’ LUS, 105.

dil / díl *contrac.* **DEL**.

dila / [díla] *contrac.* **DELA**.

DILIXENCIA *s.f.* **1.** Actuación emprendida por un xuíz ou polo secretario dun tribunal para tramitar un asunto: ‘di que se lle debe faguer a autopsia ó cadáver... Por iso o chama ó Xuzgado o señor segredario, pra prauticar as *dilixencias* propias do caso’ TER, 269. **2.** Constancia escrita desa actuación: ‘Según ista *dilixencia*, a morte de don Enrique fora causada polo golpe da testa contra un penedo’ TER, 159. **3.** Coche de cabalos cerrado que se destinaba ó transporte de viaxeiros: ‘Probiños de nós si tiveramos que nos alumar outra vez con velós, viaxar en *dilixencia* ou en barco de vela...’ TER, 59.

***dilo** / **d-ilo** *contrac.* ***delo**.

DIMINUTIVO *s.m.* Palabra formada cun sufixo que se usa para expresar pequenez ou afecto. **En diminutivo** *loc.adx.*, abreviado [dito dun nome]: ‘Aquil mesmo día faléi por primeira vez coa súa filla Magdalena, Lena *en diminutivo*, que iba casarse cun inxenheiro de minas chamado Quico’ CON, 101.

DINAMITA *s.f.* Explosivo sólido formado por nitroglicerina e outros materiais porosos: ‘Non é raro que un pescador traria prá casa, á noite, oito ou dez libras d’ilas [de troitas], sen empregar a *dinamita* ou os boliches de carburo’ LUS, 18.

[***dina**] (⇒DIGNA) *adx.f.* Que merece [aquilo que se expresa]: ‘Eiquí vexo ás tan distintas e fermosas señoritas de Cavados, unha loira e moreniña outra, *dinas* de inmorredoiros madrigaes’ CON, 57.

DIÑEIRO *s.m.* **1.** Conxunto de moedas ou billetes de curso legal: ‘Xa se sabe que entón non había bancos pra gardalo *diñeiro*’ LUS, 44. **2.** Capital que se posúe: ‘Pois teño sentido decir que hoxe había moito *diñeiro* na montaña’ TER, 33.

***dios** *s.m.* **DEUS**.

***diosa** (⇒DEUSA) *s.f.* Cousa á que se lle tributa especial consideración ou veneración: ‘Isa razón túa, tan fermosa, é parente moi achegada da *Diosa* Razón dos utopistas do século XVIII’ TER, 60.

***diputación** (⇒DEPUTACIÓN) *s.f.* Edificio no que ten a súa sede a corporación elixida para dirixir e administrar os intereses dunha provincia: ‘Algús rapaces do sesto asistían ás crases de Apicultura que daba na *Diputación* o crego das abellas, un cura de Chantada de moita sona en Lugo por sere o home máis entendido en abellas de toda a provincia’ CON, 40.

[***diputado**] *s.m.* **DEPUTADO**.

dir (⇔DE IR) Contracción da preposición *de* e o infinitivo do verbo *ir*: ‘Xa vexo que volves moi valente da aldea, cando dis que te estreves *dir* pre aló’ CON, 25.

DIRECTIVO *s.m.* Membro dunha xunta ou dun equipo de dirección: ‘Ó día seguinte, despois de xentar, funme tomar café ó Círculo. Non fixen máis que chegar cando sentín a un *directivo* da Xunta, que berraba’ CON, 33. Tm. **direutivo**.

direito¹ *s.m.* **DEREITO**¹.

direito²–a *adx.* **DEREITO**².

direución (⇔DIRECCIÓN) *s.f.* **1.** Camiño ou rumbo que un corpo segue no seu movemento: ‘Camiñaba *en direución* contraria á do outro, de xeito que tería que cruzarse na mesma acera’ CON, 47. **2.** Enderezo, datos do lugar en que se vive: ‘Un día, eiquí, na miña casa do Incio, estaba eu a buscar unha tarxeta ca *direución* dun amigo... Quería sabela *direución* dise amigo pra lle escribir a pedirlle un favor’ TER, 316.

direutamente (⇔DIRECTAMENTE) *adv.* **1.** Dunha maneira directa: ‘A señora vira a cousa *direutamente*, tal cóma fora, polo misterio...’ TER, 157. **2.** Sen demora nin paradas: ‘A igrexa de Santa Comba estaría a media hora de camiño do pazo. O rapaz e máis eu fomos *direutamente* pra aló’ TER, 307.

direutiva (⇔DIRECTIVA) *adx.f.* **1.** Que ten autoridade ou poder para dirixir: ‘A Xunta *Direutiva* do Casino contratou unha orquesta, como Violín concertino viña o señor Efe, que eu ben coñecía na Cruña’ HIS, 112. // *s.f.* **2.** Xunta de goberno [dunha corporación ou sociedade]: ‘Por sabido que o Alberto asistiría ó banquete, xa que era tan amigo como eu do novo decano e por sere tamén da *Direutiva* do Colexio’ CON, 42.

direutivo *s.m.* **DIRECTIVO.**

direuto –a (⇔DIRECTO –A) *adx.* **1.** Dereito ou en liña recta: ‘Asegún a nosa posición a bala tivera que ir mesmo *direuta* á ventá do don Perfeuto’ DEC, 15. **2.** Que se realiza sen intermediarios: ‘Mais pasaron os anos e non tiven resposta da Academia nin pouca nin moita, nin *direuta* nin indireuta, por todo o cal veño a concluir que a Academia pensou que estaba tolo’ CON, 92.

direutor (⇔DIRECTOR) *s.m.* **1.** Persoa encargada de dirixir ou gobernar [o funcionamento de algo]: ‘Por favor, son o *direutor* da Folla do Lus. Dígame se ise animal do cadro é egua ou cabalo’ CON, 33. **2.** [En cine] persoa que organiza e coordina a realización dun filme: ‘Presentóume a dez escritores, dez periodistas e tres *directores* de cine...’ CON, 116.

DIRIXIR *v.t.* **1.** Poñer nunha carta os datos que indiquen o destinatario: ‘Batiron os meus ollos nunha cuartela que había no vade, que era o comenzo dunha carta escrita a máquina, *dirixida* a min. ¿Cómo había alí unha carta *dirixida* a min?...’ TER, 317. **2.** Enviar, facer que algo teña como destino [aquilo que se indica]: ‘Cando rematéi con ela, escribín unha memoria que *dirixín* á Real Academia de Historia. Mais pasaron os anos e non tiven resposta da Academia nin pouca nin moita’ CON, 92. **3.** Organizar ou dispoñer o modo de realizar ou de desenvolver [unha operación]: ‘Mais non vais crér que interviñen pra nada no asunto do magnicidio de Dallas. Chamáronme, eso sí, anos despois, para *dirixir* a “Operación Chumbo na Boca” HIS, 74. **4.** Conxuntar e marcar a orientación artística dunha banda de música: ‘Ó fronte de todolo-os músicos vai o Satanás dos Profundos *dirixíndoos* a todos co seu rabo teso, como unha batuta’ PAU, 61. **5.** Dedicar, dicir [de palabra ou por escrito]: ‘A moza estaba de coña, dispensando, e facíalles caso ós dous, falando con un os días pares da semá, e co outro, os nones. O Calros *dirixíulle* un soneto á rapaza que

comenzaba asina:’ CON, 53. // v.p. 6. Facer a alguén destinatario do que se di: ‘Foi o mellor sermón de toda a miña vida. Nin que decir ten que eu tremaba ca emoción. *Dirixínme* ós feligreses case con bógoas nos ollos... “Queridísimos hermanos míos:’ TER, 313. 7. Ir, encamiñarse [a un punto ou lugar indicado]: ‘O estudante alto *dirixíuse* ó percheiro e sacou do seu gabán un despertador’ CON, 38.

disa *contrac.* **DESA.**

DISCO *s.m.* [Coloquialment] expresión, dito ou tema que se repite monótonamente: ‘Pre que vexades que non hai Dios... / Adeprendínme o *disco*...’ CON, 132.

***disconforme** (⇒DESCONFORME) *adx.* Que non está conforme ou de acordo: ‘Mais isa xa é cousa *disconforme* co que levamos dito, porque a filla herdou de súa nai a meigalla, coma ti herdaches de teus pais isas nádigas requichadas que tés...’ PAU, 54.

DISCRETA *adx.f.* Que se comporta con prudencia e reserva ou que non chama a atención en ningún sentido: ‘Doña Violante era dona tan belida como xentil e *discreta*’ LUS, 153.

***disculpar** (⇒DESCULPAR) *v.t.* Alegar motivos que xustifican [algo ou a alguén]: ‘A ises chámanlles sonámbulos. ¿Mais a qué ven iso? / Eiquí non hai sonámbulos, o que hai son ladrós / Xa sei pra ónde vas –dixo o Patricio–. Non sei si te entenderás coa Liberata e quérela *disculpar*. Perdoa que seña tan mal pensado’ CON, 123.

[***discurrir**] (⇒DISCORER) *v.t.* Idear, argallar ou inventar: ‘Boa leición que levaron... O do fuego fatuo... Hai que velo que *discurriches*... ¡Ja, ja, ja...!’ TER, 255.

DISCURSIVA *adx.f.* Propia do discurso ou do razoamento: ‘Aínda non se lle puxo nome a isa razón superior á pura razón *discursiva*, onde entra o sentimento, a moral, o respecto ó intreses alleos...’ TER, 60.

DISCURSO *s.m.* Exposición sobre un tema pronunciada en público ou destinada a iso: ‘O *discurso* escribirallo o segredario do Xuzgado Municipal’ HIS, 71.

DISCUTIDO *adx.m.* Que é obxecto de debate ou discusión: ‘E foi unha mágoa, porque versaba sobre Felipe II, xa que era o centenario do *discutido* monarca’ CON, 41.

DISCUTIR *v.t.* e *v.i.* Falar sobre algo sostendo opinións diferentes e tratando de chegar a unha solución ou acordo: ‘Os cas estaban moi cansadiños os probes, e dormían anovelados ós pés dos cazadores. *Discutían* ístes a sorte das tiradas’ HIS, 15.

dise *contrac.* **DESE.**

DISECAR *v.t.* Preparar un animal morto para que conserve a súa aparencia de cando estaba vivo: ‘Vede por qué tedes ehí o rabo do gato Mouro que o noso anfitrión mandou *disecar* en Sarria’ CON, 61.

DISFRAZAR *v.t.* Vestir de modo que non se recoñeza ou que pareza outra persoa: ‘O Pedro coidou que alí estaba o tesouro. Púxose de acordo coa Lurpia, e unha noite de inverno, de moita néboa, véu ó pazo. (...) Viñera *disfrazado* sin ningún documento no peto, polo que fora do caso...’ LUS, 150.

[***disfroit**] (⇒GOZAR) *v.i.* Ter ou posuír: ‘O caso foi que non poideron terminar os estudos por levá-lo número límite de suspensos. O que lle diu aínda máis sona de bestas da que *disfroitaban*’ CON, 51.

***disgracia** *s.f.* ***desgracia**.

disgraciado *adx. e s.m.* DESGRACIADO.

disgraciarse (⇔DESGRACIARSE) *v.p.* Botarse a perder ou sufrir algún dano grave: ‘¿Sabes qué se me ocorre? Que isa pedra preciosa ten maleficio. Que *se disgracian* tódolos os que a teñen no seu poder’ HIS, 153.

***disgustarse** (⇒DESGUSTARSE) *v.p.* Sentir desgusto, enfado ou pesar: ‘Si *se disgusta* pódelle dar un ataque e levalo o demo’ HIS, 69

***disgusto** (⇒DESGUSTO) *s.m.* **1.** Sensación ou sentimento negativo causado por aquilo que non se axusta ós nosos desexos ou esperanzas: ‘Qué *disgusto* se levarían a muller e mái-los fillos cando foran sabedores da miña morte’ CON, 47. **2.** Feito ou acontecemento que causa ese sentimento: ‘Alí empeza, naquil cadro, unha historia de *disgustos* e traxedias prá probe doña Mercedes’ TER, 134. **3.** Discusión ou enfrontamento: ‘Seica houbo *disgustos* tremendísimos no matrimonio’ HIS, 11.

DISIMULAR *v.t.* **1.** Ocultar ou dar unha idea falsa [do que se pensa]: ‘Na cidade, maiormente, ningún ten intrín en *disimulalo* que pensa’ TER, 54. // *v.i.* **2.** Ocultar ou encubrir para que non se note ou para que pareza distinto do que é: ‘Ó decatarse que *ila* tivera que ver con outro home aquila noite, si é que tivo que ver, entrarlle a carraxe i oufegala... Ou chegaría ca zunia de o faguer asina, e faría... o outro, pra mellor *disimulare*’ TER, 206. Tm. **disimulare**.

disimulare *v.i.* DISIMULAR.

disnea (⇔DISPNEA) *s.f.* Dificultade para respirar: ‘Tiña *disnea*. Logo me viría a taquicardia. O millor era perguntar por un médico’ CON, 47.

DISO / díso Encontro da preposición *de* e o demostrativo neutro de segunda persoa *iso*: ‘¿Por qué non chegar a un acordo ca señora, señor mío, agora que o seu irmao está eiquí?... (...) / –Pois *diso* lle quería falar... Mais calemos, que ahí ven don Fernando’ TER, 164.

[***disoñar**] (⇒DISONAR) *v.t.* Resultar chocante ou estraño: ‘Impresionoume a súa facha, o que se di. A súa distinción e tamén elegancia. O día era do mes de marzal e facía frío. No medio do feiral *disoñaba* a súa silueta i a súa vestimenta, tan orixinal. Si, mesmamente, señor, parecía o detective Sherlock Holmes’ HIS, 121.

DISPARAR *v.t.* **1.** Lanzar, tirar, botar: ‘Outra, que había festa en Canedo, e *disparaban* moitos foguetes’ TER, 344. **2. fig.** Lanzar, facer [unha pregunta]: ‘mais il non me dixera nada si visitara ou non visitara ó Xocas. / *Disparéille* a pregunta: / ¿Y no ha estado en casa del Xocas, en la Ruanueva, de parte del señor Germán, a reclamarle una cantidad que debía a éste?...’ TER, 281. // *v.t.* e *v.i.* **3.** Facer que unha arma lance o proxectil co que está cargada: ‘Ti pedíchelle a escopeta de aire comprimido a un cativo na rúa... Xa sabes quen foi verdade... *Disparaches* con ela. E fúcheslle dar na cacha a un soldado’ DEC, 10. // *v.p.* **4.** Lanzar unha arma o proxectil co que está cargada: ‘Unha vez cáulle o revólver e *disparóuselle*. Por iso leva sempre un furaco do bombo valeiro’ HIS, 60.

[**DISPARO**] *s.m.* Acción e efecto de disparar: ‘Fixen dous *disparos*, ¡Pum! ¡Pum!... O primeiro tiro esfuracó a lata que o gato tiña atada ó rabo. (...) Sentín as voces dos criados que voltaban da festa. Ladraban os cas polos *disparos*’ HIS, 129.

dispensa (⇔DESPENSA) *s.f.* Dependencia acondicionada para gardar alimentos: ‘No piso de embaixo estaban a cociña, a bodega, a *dispensa*, a biblioteca, o comedor i o cuarto de baño’ TER, 31.

[**DISPENSAR**] *v.t.* Desculpar ou escusar: ‘E cando voltéi, díxome: “*Dispénseme* vostede que o fixera vir de tan lonxe e pra nada...”’ TER, 300. **Dispensando**, emprégase como fórmula de cortesía para pedir perdón: ‘O soldado pensou que lle deran un couce no cú, *dispensando*’ HIS, 58

dispida *adx.f.* **ESPIDA.**

dispirse *v.p.* **despirse.**

dispóis *adv.* **DESPOIS.**

DISPOÑER *v.t., v.i.* e *v.p.* **DISPOR.**

DISPOR *v.t.* e *v.i.* **1.** Preparar todo o necesario: ‘Pouco despóis de chegar o Roberto e mái-la súa dona e despóis de se bañaren os dous –dixo a Inés– eu fun *dispoñé-la* cea’ CON, 124. **2.** Determinar, ordenar ou mandar: ‘Se non *dispón* outra cousa, señor Xuez, curiosos e nenos, todos pra fora...”’ TER, 272. // *v.i.* **3.** [Coa preposición *de*] ter, facer uso ou valerse de: ‘Pra iso se “inventaron” os cabalos... Andando de inverno por unha corredoira sábese ben canto val *dispoñer* dunha boa besta, dispensando o leutor’ CON, 119. // *v.p.* **4.** Prepararse ou ter a intención de facer [aquilo que se expresa]: ‘Diulle o telégrama, cando il *se dispuña* a dalas gracias, según un discurso que levaba de dous días adeprendido de mamoria’ HIS, 71. Tm. **DISPOÑER.**

[**DISPOSICIÓN**] *s.f.* Precepto legal ou regulamentario que determina o que hai que facer ou como hai que facer: ‘Por iso o chama ó Xuzgado o señor segredario, pra practicar as dilixencias propias do caso, según as *disposicións* “vigentes”...”’ TER, 269.

DISPOSTA *adx.f.* Dilixente e capaz: ‘Sairemos todo o día, e de volta caeremos na tasca do “Furelo”. Xa verá que muller tan *disposta* é a Florita’ HIS, 12.

***dispreziar** (⇒DESPREZAR) *v.t.* Considerar que non é digna de estimación [unha persoa]: ‘O enterro era de primeira, de persoa moi principal, sin *dispreziar* a ninguén’ HIS, 44.

***disprezio** (⇒DESPREZO) *s.m.* Falta de aprecio ou de estima: ‘Vivía eu daquela en Mondañedo. Era polo autono, cara ó San Lucas. Non facía máis que me dare boa vida, inque sin *disprezio* de ninguén’ HIS, 111.

[**DISPUTA**] *s.f.* Discusión, confrontación de puntos de vista: ‘Mais sempre di que estudando Química nunca batíu con Dios (dispensando) por ningunha parte. Sempre engade nas *disputas* da súa rebotica: / Dígase o que se queira a Cencia é atea dende os tempos de Galileo po-lo menos...” CON, 127.

DISPUTAR *v.i.* Discutir, debater ou polemizar: ‘Eu sentino *disputar* un día [na xuntanzas da rebotica]. Debía de sere home culto e moi pesimista’ TER, 241.

DISQUE *adv.* Indica dúbida a cerca do que se di, pero con probabilidade de que sexa certo e equivale a segundo parece, segundo se di, ó parecer: ‘Mais a nai díxolle o fillo que primeiro o quixera ver morto antes, antre catro cirios, que velo casado ca Engracia. *Disque* o fillo se lle puxo de rodillas diante da nai, e que lle falou dunha maneira que esganifaba o corazón...” HIS, 31.

DISTANCIA *s.f.* Espazo que hai [entre unha persoa ou cousa e outra]: ‘Mida ca vista a *distancia* ó cimo do muro’ CON, 109.

diste –a *contrac.* **DESTE.**

DISTINCIÓN *s.f.* Característica da persoa que polo seu aspecto demostra categoría, elegancia ou bo gusto: ‘Impresionoume a súa facha, o que se di. A súa *distinción* e tamén elegancia’ HIS, 121.

DISTINGUIDO *adx.m.* **1.** Que denota distinción ou elegancia: ‘Era moi *distinguido* aquíl cabaleiro, como diría miña tía’ LUS, 88. **2.** Que ten relevancia ou recoñecemento social ou profesional: ‘¿Estaba no seu ficheiro o señor da esquela, don Fernando Margoyes, *distinto* erudito da provincia?’ CON, 101. Tm. **distinto**³.

[**DISTINGUIR**] *v.t.* Ver ou percibir con claridade: ‘O Alberto e máis eu estabamos no medio e medio da foto, e se nos *distinguía* moi ben cos nosos traxes noviños i as nosas corbatas de nó moi pequeno, como se levaba daquela’ CON, 37.

DISTINTO¹ –A *adx.* Diferente, non igual: ‘Elas, con traxe de noite; iles, con fraques negros. Xente moi *distinta*. Loiras, pretas; morenos, roxos’ CON, 26.

distinto² –a *adx.* **DISTINGUIDO.**

distinto³ (⇔ DE INSTINTO) *s.m.* Encontro da preposición *de* e o substantivo istinto: ‘Cando [os lobos] se atopan un home soio pola serra, póñense a traballalo. Teñen moito *distinto*... Xa veredes como o traballan’ LUS, 39.

DISTO Encontro da preposición *de* co demostrativo neutro de primeira persoa *isto*: ‘O que hai é o que se chama unha telepatía i outro fenómeno raro, chamado premonición. E *disto* nada máis que un pouquichiño’ TER, 316.

DISTRAÍDO *adx.m.* Despistado, que non presta atención ó que pasa ó redor: ‘Disparárona desde unha fiestra do patio do coartel, cando o Mingos estaba *distraído*, ollando prá cantina, falando con capitán’ HIS, 136.

DITADURA *s.f.* Réxime de goberno que concentra todo o poder nunha soa persoa ou institución que o exerce de forma autoritaria: ‘Pasaba todo isto aló po-los tempos da *Ditadura* do xeneral Primo de Rivera’ CON, 79. Tm. ***dictadura**.

DITO -A *adx.* **1.** [Anteposto ó substantivo e sen artigo] citado antes: ‘E sen máis, púxose a lélo documento. Por *dito* documento, o Manueliño vendía a seus tíos en vinte mil réas todolos eidos da ribeira’ LUS, 74. // *s.m.* **2.** Cousa que se di: ‘Mais eu penso que o “don Donoso” venlle doutra variante do seu *dito* “inda me enodia”, “qué noxo” CON, 99. **3.** Frase, refrán ou proverbio popular: ‘Xa o dí o refrán: En Leixazós non entra carro nin Dios. Son *ditos* de xente búlgara...’ LUS, 111. **Propiamente dita** *loc.adx.*, que leva con verdadeira propiedade a denominación que se cita: ‘Inantes, ise pazo era unha torre, que agora é a casa dos caseiros. A torre *propiamente dita* (falo da torre do pazo, non de ningunha das dúas da eirexa) xa non ten teito’ LUS, 141.

[**DITOSO**¹ -A] *adx.* Feliz, que goza dun estado de felicidade: ‘Si tivésedes valor, engado da miña ialma, os dous fuxiríamos ista mesma noite, aínda que fósemos parar a terra de mouros, e seríamos alí *ditosos* vivindo nada máis que pra o noso amore’ LUS, 154.

***ditoso**² (⇒MALDITO) *adx.m.* [Precedendo o nome ó que se refire] manifesta rechazo ou protesta: ‘É como unha psicosis. Todo Lugo fala do *ditoso* cadro... ¡Qué burros!’ CON, 33.

DIVÁN *s.m.* Asento de superficie mol, longo e estreito, con ou sen brazos e xeralmente sen respaldo, que permite deitarse nel: ‘Fai o favor de deitarte naquíl *diván*. Fai unha hora que xantaches e debes durmi-la sesta’ HIS, 119.

divertición *s.f.* **DIVERTIMENTO.**

DIVERTIMENTO *s.m.* **1.** Acción de divertirse: ‘Toda a casa por túa. Como *divertimento* ou vagar, podes, podes vir candia min visitalos enfermos’ TER, 30. **2.** Distracción, cousa que divirte: ‘aínda saía algunhas veces de caza. Outramente, era ísto, o único *divertimento* que se permitía’ LUS, 136. Tm. **divertición**.

DIVERTIRSE *v.p.* Distraerse, entreterse, pasar o tempo de modo agradable: ‘E despois de tres días de andar de cazata polo monte e que inda non viñera o Pepiño... Dígoche a tí que istes fillos han acabar connigo a disgustos. Non pensan mais que en *divertirse*’ HIS, 23. Tm. **adivertirse**.

DIVINO -A *adx.* **1.** De Deus: ‘Todo canto acontece no mundo acontenez porque a *Divina* Providencia quer, quixo, que acontecera. Na cabeza, dispensando, da *Divina* Providencia o pasado é o presente e tamén o futuro...’ DEC, 9. **2.** [Acompañando ó nome Jesús]

emprégase como fórmula de tratamento para dirixirse de forma exclamativa a Cristo: ‘Arrenegado seia o demo! Virgen Santisma! *Divino* Jesús!’ LUS, 53. Tm. **diviña**.

diviña *adx.f.* **DIVINO**.

díxome díxome / díxome, díxome (⇔DIXOMEDÍXOME) *s.m.* Cousa sen fundamento que se conta ou que se di: ‘En canto ó Pirata, eu coido que nunca foi home de Dios. Enxoiito, mais forte, por un *díxome díxome* ripaba a navalla do peto, i espetáballa a un no corpo’ LUS, 148.

DO Encontro da preposición *de* e o artigo masculino *o*: ‘Eu vou falar *do* rabo *do* gato’ CON, 57.

DÓ *s.m.* Primeira nota da escala musical. **Do de peito** (⇔dó de peito) *loc.s.*, nota máis aguda a que chega a voz de tenor: ‘Decían dil que cando daba o *do de peito* esnaquizaba unha copa de cristal’ CON, 26.

DOADO –A *adx.* **1.** Fácil, que se fai ou se consegue sen esforzo: ‘De boa gana vería ise sartego’. ‘Cousa ben *doadada* –dixo o adeministrador–, pois a eirexa está moi perto de eiquí’ LUS, 158. // *adv.m.* **2.** Facilmente, con facilidade: ‘Eu fitaba prá vella cerdeira, que non era tan vella, prantada á beira da carretera, mesmo debaixo do balcón corrido da casa. Podíase subir moi *doadado* por ela ó corredor’ CON, 73.

[***doblar**] *v.p.* **DOBRAR**.

***doble** *adx.* **DOBRE**.

DOBRA *s.f.* Cantidade dúas veces maior: ‘Eiquí están os meus vinte pesos, depositados na mao do mozo... Como me chamo Xan... Que o Pedro poña outros tantos, e ti a *dobra*...’ TER, 246.

DOBRAR *v.t.* **1.** Inclinar de xeito que perda a posición vertical: ‘Medio vin como o Xan lle acenaba *dobrando* o pescozo, como se quixer decir que alguén morrera’ HIS, 20. **2.** Pregar, facer que algo pase a ter unha parte totalmente sobre outra: ‘Levaba-la bomba debaixo da gabardina *dobrada* cando batín contigo na praza do Toural’ HIS 118. // *v.p.* **3.** Inclínarse perdendo a posición vertical: ‘Cando se puña a escribir co il, o lápiz *doblábase* po-la metade’ CON, 85. Tm. ***doblar**.

DOBRE *adx.* **1.** Que contén exactamente dúas veces unha cantidade: ‘E díxenlle a Filomena que se quedara e que lle daría *doble* soldada da que lle daban cas dos Sarillo’ TER, 284. **2.** Que está formado por dúas cousas iguais: ‘¿Non te fixas?... Leva pintada na fronte a *dobre* estrela de David’ HIS, 89. // *s.m.* **3.** Bebida en cantidade dúas veces maior do habitual: ‘Sentéime diante dunha ventá. Estaba de Dios ou do demo que tiña que seguir bebendo. Pedín por máquina un *dobre* de coñac ó mozo’ CON, 46. **En dobre** *loc.adv.*, polas dúas caras: ‘A táboa está pintada po-los dous lados. Ten dereito e tamén rivés. (...) / Se unha táboa pintada *en dobre* deu tanto que cavar e disputar, ¿qué non dará unha concencia dobre’ CON, 35. Tm. ***doble**.

DOCE¹ / **dóce** *adx.* **1.** Que non ten sabor acedo, amargo nin salgado: ‘Eiquí non se varexa a casataña coma en terras de Lugo ou do Incio. Déixase caír e recóllese nos sequeiros. É moi *doce*’ LUS, 20. **2.** Que resulta agradable e apracible: ‘Vou morrer, dixer pre min. Mais se a morte é asina, a morte é ben *doce*, de verdade’ CON, 29. // *s.m.* **2.** Alimento que na súa composición leva fundamentalmente azucre ou mel: ‘Xa sabedes que hai unha crás de *dulce* que lle chaman osos de santo’ LUS, 105. **3.** Froita cocida con azucre que forma unha masa compacta: ‘Aquil mesmo día achegouse por Santa Cubicia un tratante de froita e mercoulle as cereixas da cerdeira ó Mingos por seis mil reás. Levábaas pra facer *dulce*’ CON, 78. Tm. ***dulce.**

DOCE² *num.* **1.** Once máis un: ‘Eu xuraría que o cabaleiro dira *doce* pasos xustos hastra chegar á mesa das gavetas’ LUS, 89. **2.** Duodécimo, que ocupa o lugar inmediatamente despois do undécimo ‘Era aló polo día dez ou once do mes de San Martiño do ano *doce*’ CON, 18. // *s.m.* **3.** Cousa que nunha serie vai marcada co número doce: ‘E tamén unha escopeta do *doce* con cartuchos deposta e de bala’ LUS, 140. // *s.f.pl.* **4.** Hora do mediodía ou da media noite: ‘Xa están pingando as *doce* no vello reló inglés do curruncho dista cámara de tanta folganza’ CON, 51.

*doctor *s.m.* **DOUTOR.**

DOCUMENTO *s.m.* Escrito que serve de proba ou que proporciona unha información, especialmente de carácter histórico, oficial ou legal: ‘Non se rían de min si lles digo que fun testigo dun *documento* firmado no cimo dun freixo, alá na terra de Amandi’ LUS, 67. **Documento gráfico** *loc.s.* o que representa algo mediante debuxos, ilustracións, signos, etc.: ‘Hai que ver qué coacción suporía o lle decir a un: “Todo o que ti fagas poderá ser recollido nun *documento gráfico*”... Deiquí a retratalo pensamento non hai máis que unha pasada’ TER, 80. Tm. **documento.**

DOENTE *adx.* [Aplicado a can] que ten a rabia: ‘Era Lobeiro, o meu gran amigo, o can de palleiro do meu tío. / –Ten coidadado; non xogues coil, que pode estar *doente* –dixo a tía’ LUS, 119.

DOER *v.i.* **1.** [Dito dunha parte do corpo] causar e facer sentir dor: ‘¡Maldición de perna!... Cando non me *doi* moito, chégome hastra o prado ou hastra a chousa’ TER, 265. // *v.p.* **2.** Queixarse ou manifestar dor [de algo] ‘sachaba o horto, sin nunca *se doer* do seu corpo’ TER, 106. **3.** Sentir dor [de algo]: Unha vez máis *doínme* de non ser pintor paisaxista. Pintaría ista terra brava de contrastes’ TER, 50. **4.** Compadecerse [de alguén] ‘Miréi de casual por unha xanela da cociña e vin atravesar o xardín ó don José María. Andaba apresada, cáseque correndo, ca testa baixa... Abofé que *me doín* moito dil’ TER, 175.

DOGO *adx.m.* [Aplicado a can] de corpo e pescozo grosos e curtos, peito ancho, cabeza redonda, fronte cóncava, fociño obtuso, beizos gordos, curtos no centro e colgantes polos lados, orellas pequenas coa punta dobrada, patas moi robustas, e pelaxe xeralmente curto e recto, de gran forza: ‘Á beira do lume estaba o can *dogo* Tor, tan grande e mouro’ CON, 30.

doirado *adx.m.* **DOURADO.**

[**DÓLAR**] *s.m.* Unidade monetaria dos Estados Unidos de América: ‘que emigrara ós Estados Unidos; que traballaba aló de médico; que ganaba moreas de *dólares*, sanando e mantando xente’ TER, 323.

DOLICOCÉFALO *adx.m.* De cranio ovado, de xeito que o seu diámetro maior excede en máis de un cuarto ó menor: ‘E como un era braquicéfalo e loiro, i outro *dolicocéfalo* e moreno, penséi nos celtas e nos íberos’ TER, 301.

DOMÉSTICA *adx.f.* Da casa, do fogar: ‘Eu sempre asocio os fortes ulidos do romeiro e do loureiro ás vellas cociñas de lareira baixa (...). Homildeza *doméstica* de horto e lar’ TER, 42.

DOMICILIO *s.m.* Vivenda, lugar en que se vive. **Violación de domicilio** *loc.s.*, acción delituosa consistente en entrar indebidamente ou con violencia na casa dunha persoa sen o seu consentimento: ‘Pra il a *violación de domicilio*, o “allanamiento de morada” é o peor e o máis antisocial de tódolos delitos’ TER, 45.

[**DOMINAR**] *v.t.* **1.** Coñecer ben [un idioma]: ‘O que se achegara díxolles ós outros unhas falas en alemán. / Inda que tampouco *domino* ben ise idioma, nin moito menos, coidéi entender que lles decía:’ TER, 333. // *v.i.* **2.** Ter dominio, poder, forza ou influencia: ‘Era unha vella torre do século XIV según lle ouvira decir a un dos señoritos, feita cando os seus abós *dominaban* naquela comarca’ LUS, 15.

DOMINGO *s.m.* Día da semana que segue ó sábado: ‘Mañá é *domingo*, e como non teño traballo, iréi a Lugo no primeiro tren, que chega alí ás nove da mañá’ TER, 276. **Domingo de Pascua** *loc.s.*, o posterior á Semana Santa, no que a igrexa católica celebra a resurrección de Cristo: ‘Deitábame ás tres ou catro da mañá. Tóda-las noites andaba de farra: e chegou o baile do *domingo de Pascua*’ CON, 132.

DON –A *s.* Tratamento de cortesía que se antepón ó nome propio en sinal de respecto: ‘Como vedes, a dos Ozores foi unha estirpe moi dada ós progresos do tempo. E pra ademostralo ehí está o retrato de *don* Francisco de Paula Ozores y Osorio e mái-lo da súa fermosa e virtuosísima dona, *dona* Violante de Sangro, sobriña do conde de Sobreira’ CON 58-59. Tm. **doña**.

DONA *s.f.* **1.** Muller, especialmente adulta: ‘Unha *dona* do servicio foille co conto ó amo’ LUS, 153. **2.** Ama, propietaria, muller que posúe: ‘Quedaron soio á beira da cheminea, onde ardía un bon lume de carballo, a *dona* da casa, o capellán don Ramón, que se atopa hoxe de párroco en Fornadeiros, o señor da casa e máis eu’ CON, 60. **3.** Esposa, muller casada [con relación ó seu marido]: ‘A familia estaba composta polo Curuxo, do seu nome Manoel; a súa *dona*, a Engracia, e mailo criado, o Parrulo’ HIS, 103. **Miñas donas e meus señores**, fórmula de cortesía que se emprega para dirixirse a un auditorio: ‘Miñas *donas* e meus señores: / Se pensades que eu vou botar un discurso solene, vades quedar chasqueados’ CON, 57.

DONCELA *s.f.* **1.** Muller nova, especialmente a que é virxe: ‘O sol antre a choiva, tristento o tenro, como o sorriso dunha *doncella* que sentise degaros de amor...’ TER, 136. **2.** Criada que se ocupa das faenas da casa ou que atende ou serve a unha señora: ‘Nove criados,

catro *doncelas*, tres cociñeiras... Mais xa iba todo pra baixo, dende que morréu o señor. Agora, un criado pra todo, ademáis dos caseiros e da cociñeira i a *doncela*...' TER, 136. Tm. ***doncella**.

***doncella** *s.f.* **DONCELA**.

***donde** *adv.* **ONDE**.

DONDO –**A** *adx.* Suave, delicado, sutil: 'os dous tipos de paisaxe danse a mao: a forte paisaxe dos carballos e das fragas i a *donda* paisaxe dos prados e dos castiñeiros' TER, 50.

DONICELA *s.f.* Mamífero carnívoro da familia dos mustélidos (*Mustela nivalis*), con patas e cabeza pequenas, corpo alongado e pel de cor parda polo lombo e branca polo ventre, de movementos rápidos e lixeiros: 'É aguda como unha *donicela*, coma un alustre' PAU, 65. 2. Muller malintencionada. [Úsase como insulto]: '¿Tan mala foi pra ti...? / ¡*Donicela*!.... ¡Peloura!... Agora metéulle un rapaciño novo de criado, i anda revolta con il...' TER, 283.

DONO *s.m.* Propietario, persoa que posúe: 'Don Ramilo era o *dono* dunha das casas máis pudentes da ribeira, que estaba xunto ó río a unha legua da vila' LUS, 100.

donosía (⇔**DONOSURA**) *s.f.* Gallardía, graza e donaire: 'Saíu doña Amelia abaneando o corpo con moita *donosía*' TER, 170.

***doña** *s.f.* **DON**.

DOR *s.* Sensación física, molesta e desagradable, máis ou menos intensa, debida a unha causa interna ou externa: 'a señora fórase ó leito cun forte *dor* de cabeza' TER, 143. Tm. **delor**, **delore**.

dormir *v.t. e v.i.* **DURMIR**.

dormire *v.i.* **DURMIR**.

[**DORMITORIO**] *s.m.* Cuarto destinado a durmir nel: 'No piso de enriba, que era onde estaba o coarto de doña Mercedes, vin moitos *dormitorios* con chemineas baixas' TER, 139-140.

***doumático** (⇒**DOGMÁTICO**) *adx.m.* Que mantén as súas opinións como verdades indiscutibles: 'ise fondo morno i escuro da renartería i a retranca do noso labrego é tanto ou máis unha cualidade como un defeuto... Fai supor que non é ausolutista e *doumático*, e que é tolerante ca opinión allea' TER, 56.

DOURADO –**A** *adx.* Da cor do ouro ou parecido a el: 'consolas con grandes espellos de marcos *dourados*' TER, 140. Tm. **doirado**.

DOUS –**DÚAS** *num. 1.* Un máis un: 'foi o que pintóu ises *dous* óleos que arrepresentan os *dous* fillos do don Juan Manuel' CON, 58. // *s.f. 2.* Número que na serie natural segue ó un: 'Eu conto hastra trinta. Se ó rematare non baixas, chimpote dun tiro. Se es home de ben,

has de baixare. Os dous comeremos da miña carabela naquela mesa, e botaremos un trago mao a mao. E morra o conto. Puxose a contar o fidalgo de Tambarría: Unha, *dúas*, tres, catro...' LUS, 76. // *s.f.pl.* **3.** Segunda hora despois do medio día ou da media noite: 'Ás *dúas* da noite, neste tempo soio andan por equí os ladrós i os lobos' HIS, 28.

DOUSCENTOS –DUASCENTAS *num.* Cento noventa e nove máis un: 'Do café do Trunfo á casa do velatorio non haberá *douscentos* metros' HIS, 144.

DOUTOR *s.m.* Persoa legalmente autorizada para exercer a medicina: 'Veño de batir co *doutor* Mández, que foi o que chamaron, o don Perfeito morreu dun derrame cerebral' DEC, 17. Tm. ***doctor.**

DOUTORALMENTE *adv.* De modo enfático e solemne: 'O doutor Rocha falou moi *doutoralmente*: / –Todos vós bebedes como cosacos. E sufrides as paraamnesias típicas dos alcohólicos.' CON, 32.

DOUTRINA *s.f.* **1.** Conxunto de ideas ou opinións relixiosas, filosóficas, políticas, etc. que sustenta unha persoa, un grupo ou un sistema: 'O home non ven do mono, Paquiño. Foi feito por Dios á súa imaxe e semellanza, como di a *Doutrina* Cristiana' CON, 134. **2.** Conxunto de principios da relixión cristiá que se expoñen no catecismo: Se non o vexo, non o creio... ¿Non vos dá vergonza de ter iste rapaz coma un hirexe, sin sabé-la *Doutriña*?...' TER, 102. Tm. ***doutriña.**

*doutriña *s.f.* **DOUTRINA.**

DOUTRO –**A** Encontro da preposición *de* e o indefinido *outro* –**a**: 'Non se falaba *doutra* cousa –dixo o Rosendo– o outro día en San Martín' HIS, 18. Tm. **daoutro.**

[**DRAGÓN**] *s.m.* Soldado de cabalaría que combate indistintamente a cabalo ou a pé: 'Foi unha hora inantes de xantar cando chegaron os franceses ó pazo. Iban pra Santiago. Era unha sección de *dragós* ó mando dun teniente' LUS, 157.

DRAMÁTICA *adx.* **1.** Que ten carácter de drama (suceso ou situación lamentable): '¿E non é isto unha verdadeira Causa de Castelao? / GASPARO.– E non ha sere... Unha cousa da vida, ben sinxela e *dramática*' TER, 73. **2.** Que emociona ou conmove: 'Atinou a apreixar, nas súas prosas e nos seus dibuxos, a Galicia real de onte e hoxe, arelante e *dramática*' TER, 72.

[**DRAMATURGO**] *s.m.* Autor de dramas: 'A nosa literatura é moi desigual. Poetas i ensaístas dabondo; mailos novelistas e *dramaturgos* pódense contar polos dedos' TER, 72.

dreita *s.f.* **DEREITA.**

drento *adv.* **DENTRO.**

DRIL *s.m.* Tea forte de fío de algodón: 'Alancañei monte abaixo. As matugueiras mollábanme as pernas; o meu chapeo de *dril* arreitaba coma o cano dun tellado; íbame enchoupando todoño' TER, 218.

DÚAS *num.f.* **DOUS**.

DUASCENTAS *num.f.* **DOUSCENTOS**.

DÚBIDA *s.f.* Estado de quen non está seguro dalgunha cousa ou que entre varias posibilidades non sabe cal escoller: ‘Non se acordaba ben ondia estaba. Un segundo alustro, que alampóu todo o ceo, sacouno de *dúbidas*: as sepulturas brincaban diante dos seus ollos’ LUS, 35. **Non caber a menor dúbida / non haber dúbida** *loc.v.*, ser absolutamente certo: ‘*Non cabe a menor dúbida*, ou eu non son eu, que o misterioso namorado, brincóu por eiquí pra fora’ CON, 109. / ‘O vocabulario do labrego é probe. Tampouco é moi rico pra outros sentimentos, como o do amore persoal, e *non hai dúbida* de que ise sentimento teno...’ TER, 66.

dúcea *s.f.* **DUCIA**.

DUCHARSE *v.p.* Darse unha ducha: ‘Vaite *duchar*, Gaspariño. Agardareite no horto... Ben conoces a casa...’ TER, 41.

DUCIA *s.f.* Conxunto de doce unidades: ‘Eu o vín paparse nun xantar dúas perdices e *ducia* e media de filloas con mel’ LUS, 46. Tm. **dúcea**.

DUELISTA *s.m.* Persoa que se bate nun duelo: ‘As condicións do duelo eran istas: coas espaldas apegadas daba cada un vinte pasos, alonxándose do outro *duelista*. Volta rápida. Un tiro cada un cunha pistola de dous canos. Irían de etiqueta, con chistera’ CON, 55.

DUELO¹ *s.m.* Combate entre dúas persoas, a consecuencia dun desafío: ‘Todos os seus amigos, tomándoos de coña, decíanlles o mesmo: “Debe levarse con sangue”. / Foi o Natillas o que se encargóu dos preparativos do *duelo*. Sería na finca da Veiga. Unha torre vella que il lles mercara ós dous por vinte mil pesos’ CON, 54.

*duelo² (⇒DÓ) *s.m.* **1.** Sentimento de aflicción ou pena: ‘De iste home non teño *duelo*. Mais de aquíl que atormentei en Bos Aires e que metimos nun avión... Aquíl parecíase moito, polos seus xeitos mais que pola súa cara, a un amigo meu de Eirexalba’ HIS, 77. **2.** Reunión de parentes e/ou amigos que asisten ó velorio, á condución dun cadáver ou ó funeral: ‘Un home con chistera e levita, como se fora de *duelo* nun enterro de primeira’ CON, 20. ***Sin duelo** (⇒SEN DÓ) *loc.adv.*, abundantemente, sen taxa nin miramento: ‘Eu e mailo Fernando gastabamos *sin “duelo”*, como si fosemos millonarios’ TER, 163.

*dulce *s.m.* **DOCE**¹.

[***dulcería**] (⇒DOCERÍA) *s.f.* Establecemento onde se fan ou se venden doces: ‘Xa sabedes que hai unha crás de dulce que lle chaman osos de santo, que se venden nas *dulcerías* polo tempo de Difuntos’ LUS, 105.

DULLETA *s.f.* Peza de roupa que empregan os curas a modo de abrigo por enriba da sotana: ‘Seique cando [o crego] iba á vila levaba tella e *dulleta*’ LUS, 137.

DUN / d-un, -DUNHA / d-unha Encontro da preposición *de* e o indefinido *un* –*unha*: ‘Xentamos no cimo *dun* monte’ HIS, 13. / Sentímo-lo asubío *dunha* máquina do tren...’ HIS, 18.

DUODENO *s.m.* ‘Primeira porción do intestino delgado, que comunica directamente co estómago e termina na rexión do xexuno: ‘Aparécelle a un diles unha úlcera no *duodeno*; ó outro, tamén’ TER, 320.

DUQUE *s.m.* Persoa co título de nobreza máis alto, inferior a príncipe e superior a marqués e conde: ‘Falaba en castelao, como se dixo, pois habíase criado na Cataluña, no pazo do seu parente o *duque* de Cardona, don Ramón Folch’ LUS, 152.

DURA *s.f.* Duración, feito de resistir ou conservarse [ó longo de determinado tempo]: ‘As cordas que fan, de serdas de porco, son de moita *dura*’ LUS, 22.

[**DURAR**] *v.i.* Desenvolverse ou ocorrer durante certo espazo de tempo: ‘As festas do verao *duran* varios días’ LUS, 22.

DURMIR *v.t.* e *v.i.* **1.** Estar nun estado de repouso que se caracteriza pola suspensión momentánea da consciencia: ‘Trouguéronlle o xantar coma todos os días, e púxose a *durmir* a xiesta na casoupa que había nun curruncho do cemiterio’ LUS, 35. // *v.i.* **2.** Pasar a noite e descansar [nalgún lugar]: ‘Dende Sahabún viñeran arreo, arreo, parándose sómentes pra manxar e *dormir* en Ruitelán e no Cebreiro’ LUS, 152. **3.** Ter contacto sexual: ‘Ninguén coma il pra mandare. Cando lle viña a carraxe, todos tremábamos. Berraba e púñase rubio. Din que *durmía* coa rapaciña que faguía de doncella. Eu vinos bicarse unha vez nun cuarto’ LUS, 46. Tm. **dormir, dormire, durmire.**

durmire *v.i.* **DURMIR.**

DURO –A *adx.* **1.** Que non ten a brandura ou a flexibilidade necesarias: ‘nalgús sitios a neve estaba *dura* i esbaraban os galochos’ TER, 149. **2.** Que implica esforzos, penalidades ou sufrimentos: ‘teñen que ser pesimistas e cucos como tódolos que viven unha vida *dura*, señan labregos ou non’ TER, 55. **3.** Difícil, embarazoso ou incómodo: ‘A min resúltame moi *duro* o aconsellalo por ser il máis vello, ca min’ TER, 165. **Cara dura** → CARA.

E

E *conx.* **1.** Une palabras, frases ou oracións denotando a suma das nocións expresadas por elas: ‘Zarzallaba *e* facía frío. Acendimos unha fogueira *e* torramos, ó espeto, uns liscos de touciño. Bebimos viño das cantimploras. *E* seguímo-la caceta’ HIS, 13. **2.** [Sen enlace con vocábulo ou frase anterior] emprégase ó principio da frase, para darlle énfase ou forza de expresión ó que se pregunta ou ó que se di: ‘Pois eu sinto marcharme sin vel-o Demo... ¿*E* ondia vai a Subela? PAU, 62. **3.** Úsase en exclamacións para facer máis expresiva ou máis harmoniosa a frase: ‘Ninguén como Cosme pra preparar axiña unha merenda. ¡*E* qué bon viño de Chantada tiña!’ LUS, 96. **4.** [Precedida e seguida da mesma palabra] denota idea de repetición indefinida: ‘Veña rabanda *e* rabanda de pan, cunca *e* cunca de viño’ CON, 28. **E mais** *loc.conx.*, une palabras, frases ou oracións coa mesma función e supón un reforzo ou intensificación do simple *e*: ‘E sabe Dios os cartos que fixo istes anos co estraperlo do abono mineral *e mais* dos cementos. Din que está facendo unha casa en Monforte’ HIS, 12. **E logo** → LOGO.Tm. **i, i-**.

ÉBANO *s.m.* Madeira negra e dura da árbore do mesmo nome (*Dyospiros ebenum*) [moi apreciada para mobles e instrumentos de música]: ‘Drento [do pazo], hai cousas de moito mérito, como camas antigas de caoba e de *ébano*’ LUS, 141.

[***ecliuser**] (⇒ECLIPSAR) *v.t.* Diminuír ou anular unha persoa os méritos ou calidades doutra: ‘A dona do alcalde *ecliusera* a tóda-las demáis donas co seu vestido negro hastra ós pés, feito po-la modista Morandeira de Lugo’ CON, 133.

ECO *s.m.* **1.** Son que se percibe como efecto da reflexión das ondas sonoras ó bateren cun obstáculo: ‘Unha vez cantaba un mozo que estaba gardando o gando no fondo dunha valigota. A súa voz era coma o soído do punteiro; o *eco* que devolvían as encostas, o xordo bruar do roncón’ LUS, 23. **2.** Son que perdura: ‘Fumos prá cociña. As nosas pasadas deixaban un longo *eco* no silencio do andamio’ TER, 45.

ECONOMÍA *s.f.* Conxunto de actividades relativas á produción, distribución e consumo dos bens materiais na sociedade: ‘Nada máis que en poñer o pe en Sarria –dixen eu– decátase un que é unha vila rica, de *economía* sólida, que vai pra diante’ TER, 35. **Economía política** *loc.s.*, ciencia que ten por obxecto o coñecemento dos fenómenos de produción,

distribución e consumo de bens materiais na sociedade: ‘Tiña as crases de *Economía Política* ás dez da mañán, e moitas veces chegaba á cras sin se levar, casi á carreira’ HIS, 88.

ECONÓMICO –**A** *adx.* **1.** Relativo ou pertencente á economía: ‘Non hai espírito de solidariedade. / O que non hai é sentido *económico*. O que se gastase en tuberías compensaríase de sobra no aforro de tempo e de traballo’ TER, 34. **2.** [En feminino, aplicado a cociña] de fundición, especialmente deseñada para que consuma pouco carbón ou pouca leña e para que comunique a calor a outros compartimentos, normalmente un forno e un depósito de auga: ‘A cociña da tasca do Farón. / Non hai n-ila pedra lareira, senón unha cociña de ferro das chamadas “*económicas*”. Bancos e mesas longas’ PAU, 9.

ECÓNOMO *s.m.* Eclesiástico que rexenta unha parroquia vacante ata o nomeamento do párroco, ou por ausencia temporal deste: ‘Aló polo ano vinte rexía eu, como *ecónomo*, a parroquia de Santa Comba, en terras de Sober’ TER, 304.

***edade** (⇒IDADE) *s.f.* Tempo que viviu unha persoa: ‘Setenta anos de *idade*’. Xa tiña netos’ DEC, 15. ***Edade Media** (⇒Idade Media) *loc.s.*, período da vida humana que vai desde o século V ó XV: ‘A Galicia sin carreteras, de devesas grandismas, isolada e primitiva (...). Poñelo pe nila é coma ciar hastra a *Edade Media*’ TER, 43. ***Maior de idade** (⇒maior de idade) *loc.adx.*, [dito dunha persoa] que polos seus anos goza de todos os dereitos e deberes civís e políticos: ‘Os tíos non querían que se casara a rapaza tan axiña, inanque era *maior de idade*’ LUS, 105.

[**EDICIÓN**] *s.f.* Conxunto de exemplares dunha obra impresos dunha soa vez sobre un mesmo molde. **Edición príncipe** *loc.s.*, a primeira dunha obra [cando se teñen feitas varias]: ‘No arquivo gárdanse as escrituras. Nas librerías, moitos libros antigos, españoles i estranxeiros. Alí vin algúas *edicións* “*principes*”’ TER, 131.

EDIFICIO *s.m.* Construción fixa, feita con materiais resistentes, para vivenda ou para outros usos: ‘Frente por frente levantábase un *edificio* de moitos pisos. Dos ventanales do primeiro piso saía moita lus. Chegaban as notas dunha peza de baile. / Aquil *edificio*, coa fachada revestida de marbre, non o había cando eu deixara Lugo’ CON, 25.

[**EDUCADO**] *adx.m.* Que ten boa educación: ‘Eran finos, ben *educados*, coma poucos rapaces da súa idade. Pedían perdón inantes de pasar diante dun e bicábanlle a mao ás damas’ CON, 51.

[**EDUCAR**] *v.t.* Ensinar boas formas e modos de comportamento: ‘Penséi que vostede fora *educado* con millor crianza...’ HIS, 136.

[**efeuto**] (⇒EFECTO) *s.m.* **1.** Impresión, sensación causada no ánimo [por certa cosa]: ‘Chegara co tempo xusto prá presenciar os *efeutos* do “telegrama homicida”. Un asesinato xenial’ HIS, 72. **2.** Aquilo que é producido pola acción de algo: ‘Asoméime á ventá... Non se vía alma na rúa, que xa era dos arrabaldos da cidade. Por vere os *efeutos* da néboa pecha; diante dos focos, toda ela irisada’ CON, 63. **Nefeuto** (⇒en efecto) *loc.adv.*, efectivamente [emprégase para confirmar algo dito anteriormente]: ‘Cando levabamos vivindo eiquí medio ano, soupemos que se vendera a casa de Grandal con tódolos seus

eidos (...) / *Nefeuto*, cousa de dous ou tres meses despois xa vivían en Grandal us labradores do lado da Cervela' TER, 285.

EFICACIA *s.f.* Capacidade de lograr o efecto propio ou esperado: 'Mais pouco a pouco, á volta de us anos, fun impoñendo eiquí a *eficacia* i o prestixio da cencia' TER, 37.

egoísmo (⇔EGOÍSMO) *s.m.* Calidade e actitude de quen pensa unicamente no seu propio interese: 'Si se quer, o individualismo é o *egoísmo* lóxico e moral; o particularismo, é o *egoísmo* somentes negativo' TER, 56.

EGUA *s.f.* Mamífero solípede femia (*Equus caballus*), doméstico, de crina e rabo longo, [de moita utilidade para o traballo]: 'Tócame a min revelá-lo segredo diste cadro. Non é *egua* nin cabalo, senón que é *egua* e tamén cabalo. A táboa está pintada po-los dous lados. Ten dereito e tamén rivés. Por un lado é *egua*; por outro, cabalo. Mesmamente son igualiños' CON, 34.

ehí *adv.* **ahí.**

[**EIDO**] *s.m.* **1.** Terreo de cultivo: Por riba dos cumiales azúes, aló nautra banda do Sil, víase fumegala calixeira. En ningures se atopaba xente traballando nos eidos' LUS, 126. **2. fig.** Patria, terra nativa: 'Canto lin arredor da saudade deixóume como estaba. Singo sin saber o qui é. / (...) A súa forma máis xeneralizada é, coído eu, a querencia da terra, o amor polos *eidos* nativos' TER, 65.

eilí *adv.* **ALÍ.**

eiquí / eiqui *adv.* **AQUÍ.**

eirexa *s.f.* **IGREXA.**

EIS *adv.* Fai referncia ó enunciado anteriormente no discurso: 'Se o XVIII proclama a liberdade de pensar, o XIX proclama a liberdade de sentir. A liberdade do sentimento: *eis* o significado do romantismo' TER, 61.

*eisamen *s.m.* ***examen.**

eisaminar *v.t. e v.p.* **EXAMINAR.**

eisí *adv.* **ASÍ.**

[***eispricar**] *v.p.* ***espricar.**

*eistrana *adx.f.* ***estranho.**

EIXE *s.m.* Liña imaxinaria arredor da que se move un corpo: 'Din que ise país está no medio do *eixe* de mundo, ondia as calores fan ferver as augas dos ríos' PAU, 11.

EL / él –ELA *pron. pers.* **1.** Forma tónica de terceira persoa que designa calquera ser, animado ou inanimado, que non sexa nin o emisor nin o receptor e funciona como suxeito, como complemento con preposición ou como segundo termo dunha comparación: ‘*Ila* di que se lle acaba a vida, e que sóio terá folgos pra tres ou catro días. Hoxe pol-a mañá estivo o médico a vela. *Ela* non quería...’ PAU, 18. **2.** [En masculino singular] emprégase como suxeito gramatical de verbos que aparecen en enunciados impersoais: ‘Foramos o Ricardo e eu a vela meiga de Torgán, e *il* *haberá* vinte anos, coma decían os vellos’ LUS, 107. **3.** [En masculino singular] emprégase como reforzo interrogativo: ‘Había unha néboa pingona. ¿E *il* chovería ou non chovería?’ CON, 17. Tm. **ele, il –ila.**

ele *pron.pers.* **EL.**

ELEGANCIA *s.f.* **1.** [Referido a persoa] bo gusto ou distinción no vestir, na aparencia ou no comportamento: ‘Os meus ollos non daban creto ó que estaba vendo. Candia iles iba... ¡Don Elias de Andia y Campuzano! (...) Impresionoume a súa facha, o que se di. A súa distinción e tamén *elegancia*’ HIS, 121. **2.** [Referido a cousa] calidade daquilo que ten graza, refinamento e harmonía: ‘No ano 13 din unha volta por Europa. Estiven en París e máis en Viena. Vin ópera, “ballet” ruso e pintura impresionista. En todo aquilo inda se atopaba moito romantismo; moita finura i *elegancia*; moitas cousas de onte...’ TER, 62.

ELEGANTE *adx.* **1.** [Aplicado a persoa] que ten bo gusto ou distinción para vestir: ‘Don Ramón, o Fidalgo de Engroba, lévame catro ou cinco anos. Usa barba i é moi *elegante*’ TER, 53. **2.** [Aplicado a cousa] que reflicte distinción, refinamento e bo gusto: ‘As señoras eran agasalladas á entrada con grandes ramos de froles. Daba gusto velas con *elegantes* vestidos de noite, brancos ou negros, con ramiños de froles pendurando antre os seos’ CON, 132.

ELÉCTRICO –**A** *adx.* **1.** Que funciona mediante electricidade: ‘Vin unha cara diante de min. Parecéume a do rapaz da tarde, que me miraba moito cando eu metía os cartos e billetes no caixón do mostrador. Termaba dun foco *eléctrico* aceso e botaba lus á súa cara’ CON, 77. **2.** [Aplicado a luz] que se produce por medio da electricidade: ‘A casa onde vivía, inque estaba isolada, coma a un tiro de fusil da pequeniña vila onde estaba o Auntamento, tiña lus *eléctrica*, teléfono, auga na casa e máis no coarto de baño’ CON, 119. Tm. **elétrica, eléctrico.**

elétrica *adx.f.* **ELÉCTRICO.**

eleitoral (⇔ELECTORAL) *adx.* Pertencente ou relativo a electores ou ás eleccións: ‘Onde queira que fora, o Chilindrainas sempre iba a mantido, o mesmo a un Colexio *Eleitoral* que a uns Xogos Froráis’ CON, 18.

elétrico –**a** *adx.* **ELÉCTRICO.**

[**eleutrón**] (⇔ELECTRÓN) *s.m.* Partícula elemental e estable cargada de electricidade negativa, que xira arredor do núcleo do átomo e dá lugar á corrente eléctrica: ‘Ise mundo que vemos, como o mundo das bauterias e dos *eleutrós*, que ninguén sospeitara que o houber’ TER, 74.

[***elixir**] (⇒ELIXIR) *v.t.* Nomear ou designar por votación [para un cargo]: ‘Xa facía catro anos que eu vivía na Cruña. Foi *elixido* novo decano do Ilustre Colexio de Abogados’ CON, 42.

***ema** (⇒XEMA) *s.f.* Parte central, de cor marela, do ovo: ‘Antre a area, voaban milleiros de follas dos pradairos e tilos... Había unha lus coma de cidrón ou *ema* de ovo’ TER, 170.

EMBAIXO *adv.* **1.** Presenta a posición inferior desde o punto de vista do falante dentro dun espazo considerado: ‘Viamos toda a veiga do Cabe ós nosos pes. Somentes brillaba unha luz aló *embaixo*’ TER, 154. **2.** Nun lugar inferior, con respecto doutro superior: ‘Figúrase que no piso de enriba están a Meiga, o Crisanto, dous testigos, o Ruso i-a súa filla Eleniña. Despois chega o escribano. Dende *embaixo*, síntese moi ben as voces de todos iles’ PAU, 38. **3.** Cara á parte baixa, en sentido descendente: ‘Escorríanme as pingotas de sudor polo lombo *embaixo*’ HIS, 158. **(Por) embaixo de loc.prep.**, debaixo de, en lugar inferior a: ‘Por enriba [da caixa], había unha dúcea de puros; *por embaixo dos* puros, cinco moedas de ouro de cinco dólares cada unha e cinco billetes de cen dólares’ TER, 327. / ‘O outro brazo, víase que estaba partido por dous sitios, enriba i *embaixo do* cóbado’ TER, 150.

***embalsar** *v.i.* **ENCORAR.**

EMBARCAR *v.i.* **1.** Subir a bordo dunha embarcación: ‘Dixéronme que a Mariquiña *embarcara* prá Habana candia un tio seu’ HIS, 53. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente con uso pronominal] subir a bordo dunha embarcación: ‘Todos pensaron que morrera alá. Xa fora dependente na mesma tenda antes de *se embarcar*’ CON, 129.

embargante, non loc.conx. embargantes, non.

embargantes, non (⇔NON OBSTANTE) *loc.conx.* A pesar de, así a todo, con todo: ‘Por certo que unha vez chegaron os lobos á cabana. Un encetoulle un caxote [ó cabalo]. Gracias que o carboeiro tiña unha escopeta. *Non embargantes*, viuse negro pra que non llo mataran’ LUS, 111.

EMBARGO *s.m.* Retención de determinados bens por parte dunha autoridade xudicial ou administrativa [para asegurar o pagamento dunha débeda ou a responsabilidade derivada dun delito ou falta]: ‘Todo me sai mal nesta porca vida. Estáse millor no outro mundo / (...) Pois arroubáronmos. Perdín a miña muller. O meu fillo máis vello é un perdulario. Estóu entrapado dende fai dous anos. Teño un *embargo* enriba das costas’ CON, 86.

EMBEBEDAR *v.i. fig.* **1.** Embriagar, causar pracer ou satisfacción: ‘Un dos máis belidos hortos era o da casa onde eu vivía. Había nil roseiras, glicinas, cinamonos, que *embebedaban* co seu doce cheiro’ LUS, 132. // **2.** *v.p.* Emborracharse, inxerir bebida alcohólica ata perturbar as facultades mentais: Xa sei que te *embebedaches* antonte – dixolle o médico. / –Si, señor. / –¿E cántas peas pescas ó ano?’ HIS, 96.

EMBOLIA *s.f.* Obstrución provocada por un émbolo que se forma nun vaso sanguíneo, e que impide a circulación do sangue: ‘O médico dixo que morrera dunha *embolia* cerebral’ TER, 176.

[**emboular**] ($\Leftrightarrow$ ENGULIR) *v.t.* Tragar, pasar dende a boca ata o estómago: ‘O Xaropes fitaba pra il e sorria coma deben sorrir os raposos cando lapan o sangue da pita, inantes de *emboulala*’ HIS, 176.

[***emborquillar**] ($\Rightarrow$ ENVORCALLAR) *v.t.* **1.** Tirar e enzoufar: ‘Acomenteunos a todos un sagro furor contra dos poetas que sairon rás. Estoupou a nosa carraxe nun tronicio arrepiante... (...) ¡Que os *emborquillen* a todos no zurrio do cortello dos porcos!’ HIS, 177. // **2.** *v.p.* Tirarse polo chan dando voltas e refregándose contra el: ‘has morrer dunha perdigonada no bandullo. Como hai Dios que has morrer asina. E cando estas *emborquillándote* no chao, heite asegundar ben coma fago cos lobos’ LUS, 76.

EMBORRACHAR *v.i. fig.* **1.** Embriagar, causar pracer ou satisfacción: ‘Embebedar. Emborrachar’ LUS, 164. // **2.** *v.p.* Emborracharse, inxerir bebida alcohólica ata perturbar as facultades mentais: ‘No fondo do meu corazón eu agradecíalle ó Pepiño que *se emborrachara*. Senón, eu non podería escoitar tan interesante historia’ HIS, 34.

emborranchado ($\Leftrightarrow$ ESBORRANCHADO) *adx.m.* Cheo de borranchos: ‘Nun coaderno de contas, todo *emborranchado*, hai moitas cifras de miles de réas...’ TER, 186.

EMBOSCADA *s.f.* Acción de agochárense unha ou máis persoas para atacar por sorpresa [a outra ou a outras]: ‘Vosa merced será a primeira vítima de calquera *emboscada* que se nos faga’ LUS, 159.

[***emboutarse**] ($\Rightarrow$ PASAR) *v.p.fig.* Cesar, parar ou perder intensidade: ‘Cando chegamos á casa xa se me *había emboutado* de todo a borrachera. Os dous tiñamos moitos desexos de durmir. Il foise pra o seu cuarto e eu pra o meu’ LUS, 58.

[**EMBOZAR**] *v.i.* Tapar a parte inferior da cara cunha peza de tea: ‘O autro, máis ben enxoiro e tamén pequeno il, iba *embozado* nunha capa azul. Levaba, coma o autro, chapeo e gafas’ CON, 63

embromar ($\Leftrightarrow$ CHANCEARSE *v.p.*) *v.t.* e *v.p.* Gastar bromas ou unha broma: ‘Eu coido – dixo o taberneiro– que te quixeron *embromar*. Algús amigos teus serían’ LUS, 101.

***embrullo** ($\Rightarrow$ ENVURULLO) *s.m.fig.* Enredo, lío, cousa confusa e difícil de entender: ‘Empréganse moito as formas chas nos nosos verbos. Débese decir, poño por caso, “fosemos” ou “fosesemos”, sin acento, e non “fósemos”, e tamén “andiveramos”, e non “andivéramos”. Nautres, empréganse as formas esdrúxulas: “andaríamos”, “cantásemos”. / Gumersindo.– Pois vaia *embrullo*, coma o da ortografía... Pois moitas veces escríbense soídos que non hai’ TER, 71.

EMBUTE, A *loc.adv.* En gran cantidade: ‘e fóronse a comelo pulpo a unha taberna da rúa do Miño. Comeron e beberon *a embute*, coma dous abades’ LUS, 96.

EME *s.m.* Nome da letra *m*: Nomeado queda. Entramos levaredes senllas gorras de prato, cun ese e cun *eme*, que quer decir Servicio Municipal, porque ó Municipio servides’ CON, 93.

EMIGRADO *adx.m.* 1. Que está na emigración: ‘Un labrego *emigrado* que esmorece polos seus eidos, non se acorda pra nada das patacas, do centeo ou da herba dos seus prados’ TER, 66. // *s.m.* 2. Persoa que vive na emigración: ‘Veleiqui o Kepis do general De Gaulle. Cando foi a México e visitou ó Presidente no seu palacio, pousouno nunha mesilla da sala de receucións e limpioullo un *emigrado* que era nativo il de Fazái, perto de Bascuas’ HIS, 160.

EMIGRANTE *s.m.* Persoa que emigra: ‘Xa está. Veleiqué a ficha deste trampullán. Atenda. “Foi *emigrante* na Habana o ano vinte’ CON, 101.

[**EMIGRAR**] *v.i.* Deixar a terra propia para se establecer nun país estranxeiro: ‘E penséi que faguía o que penséi de faguer moitas veces na vida mais que non puiden faguer nunca: que *emigrara* ós Estados Unidos’ TER, 322.

EMINENTE *adx.m.* Que destaca ou sobresaí polos seus méritos ou coñecementos: ‘Houbera moito que ver e que decir cando o *eminente* catedrático de Madrid, o insigne penalista don Luís Jiménez de Asúa dera aquela conferencia no paraninfo da Universidade, un día metido en auga do mes de marzal’ HIS, 83.

EMOCIÓN *s.f.* Estado afectivo intenso e pasaxeiro caracterizado por unha leve alteración física e psíquica: ‘Abofé que sudaba ca *emoción* de aquel sucedo, que parecía un miragre’ HIS, 159.

EMPANADA *s.f.* Alimento que consiste nunha envoltura plana de masa de pan rechea de carne, peixe ou outros ingredientes que se coce no forno: ‘Arre que arre que tiña que xantar na súa casa (...) E temos *empanada* de coello. Veñen de sacala do forno’ TER, 214.

EMPARDECER *v.i.* Anoitecer, facerse noite: ‘Cando xa *empardecía*, antre todos non tiñamos cobrado máis que quince perdices e dous coellos’ HIS, 13. **Polo empardecer do día** *loc.adv.* contra a noite, ó finalizar a tarde: ‘Era enxoito, esguio e paseaba sempre solo pola Ferradura, chovese, fixese sol ou nevase. Cuasemente sempre *polo empardecer do día*’ HIS, 117.

EMPARENTADO *adx.m.* [Aplicado a persoa, co verbo *estar*] que ten parentesco con outra [por ascendencia común ou por vínculos matrimoniais]: ‘Chamábanlle o señor de Argonde, que iste era o nome da casa dos seus abós, máis aló do Río Miño. Estaba *emparentado* cos Andrade i os Ulloa’ TER, 141.

[**EMPECER**] *v.i.* Impedir ou ser obstáculo [para aquilo que se expresa]: ‘Eslumecía por leelo coma un neno por unha lambetada. Estaba desexando que chegara a noite pra gorentar a súa prosa ricaz sin que ninguén me *empecese*’ LUS, 83.

EMPEDRADA *adx.f.* Revestida ou cuberta de pedras: ‘A rúa era estreita e retorta, *empedrada* de pelouros’ TER, 238.

[**EMPEÑARSE**] *v.p.* Teimar ou insistir firmemente [en algo]: ‘*Empeñouse* en que estrenaríamos os dous traxes pola festa do San Martiño’ LUS, 122.

EMPEÑO *s.m.* Acción de empeñar. **Casa de empeño** *loc.s.*, establecemento no que se prestan cartos mediante a entrega de xoias, roupa ou outros bens mobles como peñor: ‘Chegou dalí a un instantiño, co paraugas, mais sin gabán nin outra roupa de abrigo. Todos se surriron, mirando pre il... Deixaría o abrigo, coma sempre, na *Casa de Empeño*’ CON, 19.

EMPERADOR *s.m.* Xefe supremo dun imperio: ‘Íbamos a Santiago por iste mesmo vello camiño dos peleríños, por onde dín que foi o *emperador* Carlomagno, e San Francisco, e que sei eu...’ LUS, 147.

EMPETAR *v.t.* **1.** Meter ou gardar no peto [os cartos]: ‘E logo veña a ler e ler as escrituras, quil saca da caixa de caudales, onde *empeta* os billetes que lle van pagando das hipotecas’ DEC, 12. // *v.t.* e *v.i.* **2.** Aforrar, gardar os cartos sen gastalos: ‘Tamén sería boa que a ise usuras lle arderan os billetes de mil. Non fixo máis que *empetar* i *empetar* toda a vida’ CON, 95.

EMPEZAR *v.t.* **1.** Dar principio [a unha cousa]: ‘Cando o vello reló díu as dez bateladas, *empezou* o crego o seu conto’ LUS, 141. // *v.i.* **2.** Principiar, ter o seu principio [una cousa]: ‘Mais agora quérovos presentar con permiso da señora e máis do señor desta ilustre casa dos Ozores, ós persoaxes que nos están ollando dende os seus cadros, *empezando* polo que restaurou ista torre dos Ozores, despois de vinte anos de estada nas Américas’ CON, 58. **4.** [Seguido da preposición *a* e un infinitivo] dar comezo a acción que expresa o infinitivo: ‘Abrín a porta da pendellla e saín a carretera ca miña maleta. *Empezaba* a lumbrigar o día. Ladraban os cas. Non se vía a ningún’ HIS, 106.

EMPINAR *v.t.* **1.** Levantar e inclinar para beber: ‘Meu curmao, *empinando* copa tras copa de un augardente de vinte anos, puña remedio a todos’ LUS, 88. // *v.i.* **2.** Beber, tomar bebida alcohólica: ‘Era un home moi forte de carrello ancho e pouca perna. Canto máis bebía con máis pulos traballaba. (...) O Lorán, despois de *empinar*, cofouse a testa, guindando unha gargallada estourante’ LUS, 118.

EMPREGADO *s.m.* Persoa que desempeña un traballo a cambio dun salario: ‘Eu estudiéi a cura hastra o primeiro ano de Teoloxía; e despois estiven us cantos anos de *empregado* no Xuzgado’ TER, 135.

EMPREGAR *v.t.* Utilizar, facer uso de: ‘Que me dispensen os meus leutores si eu escribo Inferno con maiúscula. Tamén escribo Demo, Camposanto ou Catedral, por singularidade. Somos pouco dados a *empregar* maiúsculas’ CON, 91.

EMPREGO *s.m.* Acción de empregar: ‘Toda fala ten as súas leises propias, i a máis xeneral da nosa é a da eufonía. O *emprego* dunha ou outra fala, ou do remate das que teñen dous, está condicionado pola fala dianteira ou pola que lle sigue’ TER, 70.

[**EMPRENDER**] *v.t.* Facer obxecto dun ataque [a alguén]: ‘E logo que andaba en amores con tódalas mozas do lugar (...). Nos poucos días que estivo en Lucencia, sópouse que a *emprendera* con outra rapaza, cáseque unha nena... I os pais viñeran ó pazo a dalas queixas’ TER, 161.

EMPRESTAR *v.t.* Deixar cartos ou outra cousa coa condición de que sexan devoltos: ‘Era a casa do “Rufo”, que *emprestaba* diñeiro en toda a parroquia’ HIS, 31.

empricipar *v.i.* Erro por **emprincipiar**.

emprincipiar (⇔PRINCIPIAR) *v.i.* **1.** Comezar, ter principio: ‘Iba *emprincipiar* o vraneo. O Xusto estaba solo na casa. Invitounos a tomar, despois de cear, unha copa de coñac francés na súa casa’ DEC, 12. **2.** [Seguido da preposición *a* e un infinitivo] empezar a, dar comezo a acción que expresa o infinitivo: ‘O Mingos de Sindin, dunha familia moi coñecida da Pontenova, entrou nas quintas alá por aqueles tempos en que *emprincipiaban* en Lugo a vé-lo cine sonoro’ HIS, 134.

[***empromar**] *v.t.* Soldar con chumbo: ‘Polos vidros *empromados* das xanelas entraban as luces da postura do sol’ LUS, 155.

EMPUÑADURA *s.f.* Parte por onde se suxeita coa man [un determinado utensilio]: ‘Somentes se lle vía unha mao, branca i esguía, agarrando un goante ou luva, apousada sobor da *empuñadura* dunha cana’ TER, 181.

[**EMPURRAR**] *v.t.* **1.** Facer forza contra algo de modo que se mova: ‘As ventalladas *empurraban* a choiva i a carretera parecía un río’ TER, 332. **2.** Estimular ou inducir [a alguén a unha acción]: ‘Ises que lles chamamos borrachós non poden prescindir do alcol. Van ó viño como si o mesmo demo os *empurrase*’ CON, 45.

EMPUXÓN *s.m.* Impulso ou golpe dado con forza contra unha persoa ou cousa para movela do sitio: ‘Cutifón. Golpe, *empuxón*, lapote’ LUS, 164. Tm. **arrempuxón**.

EN *prep.* **1.** Introduce o complemento que indica o lugar onde: ‘Dime *nela* que o Raúle vive casado *en* Lugo, *na* Agra do Rolo. E que il xa vai pra dous anos que traballa *en* París a obreiro dunha fábrica de prásticos’ HIS, 20. **2.** Introduce o complemento que expresa o tempo que dura un feito: ‘Con aqueles poucos datos eu empecei a miña investigación, demorando *en* tres meses a miña estada na vila de Ferreira’ CON, 92. **3.** Introduce o complemento que indica o tempo en que sucede ou se realiza algunha cousa: ‘De cando participara naquela velada da “Asociación de Estudantes del Bachillerato de Lugo”, pra recaudar fondos pra unha excursión do remate de curso, con aquel número tan orixinal, no Teatro Principal, *en* abril do ano vinteseite’ HIS, 85. **4.** Introduce o complemento que indica o modo ou a maneira: ‘Todos, menos o Carrizo, están aterrecidos. Us poucos falan *en* voz baixiña’ PAU, 42. **5.** Introduce o complemento que indica medio ou instrumento: ‘Fixen un viaxe *en* turismo á vila da Meira, un día de feira’ HIS, 120. **6.** Introduce un complemento que expresa prezo: ‘Mercara a casa cas terras *en* cinco mil pesos, carto máis carto menos’ TER, 31. **7.** Introduce un complemento que expresa materia: ‘Enriba dun plinto de graíño rosado víase un can dogo labrado *en* marbre mouro como o acibeche’ CON, 26. **8.** Denota o termo dalgúns verbos de movemento: ‘Entraron *na* casa. As mulleres estaban na cociña’ LUS, 42. **9.** Introduce o complemento propio de determinados verbos ou dalgunha das súas acepcións: ‘Sempre que pensaba *no* Paradiso Terreal pensaba *nun* horto coma aquí’ LUS, 81. **10.** [Con algúns verbos] serve como elemento introdutor do obxecto directo: ‘O Rocha sentenciou, zugador *no* seu charuto: / –Pois o mundo está ateigado de concencias dobres’ CON, 35. **11.** Introduce un complemento que expresa o aspecto en que se cumpre o

enunciado antes: ‘Era home moi botado pra diante, i o primeiro *nas* liortas’ LUS, 39. **12.** [Diante dun xerundio] dálle un valor de posterioridade á acción sinalada pola forma finita: ‘*En* chegando ó pazo –díxolle o adeministrador ó Paxarón– vásteme enseguidiña no teu cabalo levar razón á Xusticia’ TER, 155. **13.** Úsase para formar diversas locucións adverbiais: ‘Fala, muller, fala que estamos *en* confianza –díxenlle eu’ TER, 282. **14.** Emprégase para a formación de locucións prepositivas: ‘Igoalmente se dixo que iba *en* percura dos cartos, que os cheiraba de lonxe’ CON, 53. **15.** Forma locucións conxuntivas: ‘Loguiño me vou prá cama. *En* canto a Flora sirva a merenda ós cazadores e me traia unha cunca de caldo’ HIS, 16. **16.** Pode equivaler a *con*: ‘Non sei si sabes que era o inventor da caixa do movemento contino. Quixo que a meteran ondia il no ataúde. Así o fixemos, envolvéndoa *en* trapos’ HIS, 122.

[**enbebedar**] Erro por **EMBEBEDAR**.

[**enbuligado**] (⇔EMBOSTADO) *adx.m.* Cheo de bosta: ‘Tódalas moscas iban á cotra da súa chaqueta i ós galochos *enbuligados*’ TER, 262.

encachado (⇔EMPEDRADA *s.f.*) *s.m.* Pavimento de pedras: ‘Sentíu batilos cascos dun cabalo no *encachado* da praza do pazo’ TER, 158.

ENCAIXAR *v.t.* Meter unha cousa dentro doutra de maneira que quede axustada: ‘O conferenciante sacóu a boliña de alí e volvéuna *encaixar* na conca do ollo. ¡Levaba un ollo artificial!’ CON, 115.

[**ENCALAR**] *v.t.* Branquear con cal: ‘Era unha capela do século XVII, de pranta redonda. Tiña unha linterna no curuto do tellado i estaba *encalada*’ LUS, 81.

ENCAMIÑARSE *v.p.* Dirixirse cara a un lugar: ‘Fun parar á tasca do manco e alí botéi máis copas de coñac. E sin máis nin máis *encamiñéime* cara ó camposanto’ CON, 111.

ENCANTAMENTO *s.m.* Acción e efecto de someter a unha acción que sobrepasa o natural por medio da maxia: ‘Quería pechalos ollos e non podía. Cando puña as maos diante iles, aquilas faguíanse de vidro. Era cousa de *encantamento*. Os meus ollos non tiñan pálpebras’ LUS, 135.

[**ENCAPRICHARSE**] *v.p.* Ter capricho por algo: ‘Dígolles que por seren vostedes matéi o galo, porque estaba *encaprichado* por il. Era moi bonitiño...’ CON, 21.

ENCARGADO *s.m.* Persoa que ten ó seu cargo un establecemento ou un negocio: ‘E sin máis nin máis, preguntéille ó *encargado* do bar, un home forte e xa patrón il’ CON, 47. Tm. **encarregado**.

ENCARGAR *v.t.* **1.** Mandar traer: ‘díuse conta que non fora buscar a meiciña pró reuma que tanto lle *encargara* o patrón, e díu volta pra Lugo’ TER, 279. // *v.p.* **2.** Ocuparse, facerse cargo [do que se expresa]: ‘O que sí, que falabamos da súa situación. Eu coido que debера *encargarse* da adeministración do pazo’ TER, 165. Tm. **encarregar**.

ENCARGO *s.m.* Cousa que se encarga ou encomenda: ‘Un día pasou por alí o Rufo, que era un rapaz dos Nogáis, e preguntoulle si, de volta de Madrid, quería que lle levase algún *encargo* pra Becerreá’ CON, 81.

ENCARNACIÓN *s.f.* Representación ou personificación dun personaxe [nunha obra cinematográfica]: ‘Si, mesmamente, señor, parecía o deteitive Sherlock Holmes. Alto, exoito i esguío como a *encarnación* pelicular do famoso persoaxe creado por Sir Arthur Conan Doyle’ HIS, 121.

ENCARNADO –*A adx.* **1.** Colorado, rubio, da cor do sangue: ‘A firma era ilexibel. Estaba manchada cunha pinga de sangue ou pintura *encarnada*’ HIS, 39. // *s.m.* **2.** Vermello, cor do sangue: ‘Detívose un auto pintado de *encarnado*, de marca D.K.W.’ CON, 110.

ENCARNAR *v.i.* Tomar forma carnal ou material: ‘O Enemigo –dixo o Cela– pode *encarnar* nunha ovella, nun cocho ou nun galo. No “Ciprianillo” hai escritas máis de trinta maneiras de conxurar ó Demo’ CON, 21.

encarregado *s.m.* **ENCARGADO.**

[**encarregar**] *v.t.* **ENCARGAR.**

[**ENCEBOLAR**] *v.t.* Preparar con moita cebola [unha comida]: ‘Baixa axiña, que xa estamos merendendo as andradas *enceboladas* e con xamón’ HIS, 25.

*encender *v.t.* **ACENDER.**

[**ENCETAR**] *v.t.* **1.** Quitarlle o primeiro anaco a unha peza de alimento: ‘*Enceteino* [o queixo] polo curuto, como se fai sempre; mais abrino despois de arriba abaixo’ HIS, 151. **2.** Morder, trabar: ‘Por certo que unha vez chegaron os lobos á cabana. Un *encetoulle* un caxote [ó cabalo]. Gracias que o carboeiro tiña unha escopeta’ LUS, 111. // *v.p.* **3.** Infectarse, aborrecerse, contraer unha infección: ‘Xa tiñas que saír ti, lurpia do demo. ¿E non é bon parroquiano?... ¿Quén deixa máis diñeiro qu-íl n-ista casa? (...) Lástima que non *se che encetase* a lingua, caracho...’ PAU, 30.

encheito *adx.m.* **CHEO.**

enchenta *s.f.* **ENCHENTE.**

ENCHENTE *s.f.* Farta de comida e de bebida: ‘Ti estás na liña da saudade; eu, máis ben, na da *enchente* e na da retranca... Fagamos iscar a fame i a melanconía...’ TER, 35. Tm. **enchenta.**

ENCHER *v.t.* **1.** Ocupar por completo ou en grande medida [un espazo]: ‘A néboa *enchía* os caborcos, e parecía de gasa, como moitas veces se ve o mar de noite’ HIS, 28. // *v.p.* **2.** Pasar a estar cheo total ou parcialmente [daquilo que se expresa]: ‘*Enchéranse* de néboa os caborcos. Non se vía un burro a tres pasos’ LUS, 40.

[**ENCHOUPAR**] *v.i.* **1.** Impregnar un líquido un corpo sólido: ‘Por debaixo dil tiña unha venda *enchoupada* en sangue’ TER, 330. // *v.p.* **2.** Empaparse, mollarse moito: ‘As matugueiras mollábanme as pernas; o meu chapeo de dril arreitaba coma o cano dun tellado; íbame *enchoupando* todiño’ TER, 218.

ENCICLOPEDIA *s.f.* Libro escolar que inclúe varias materias ou ciencias: ‘Pró primeiro de setembro, se Dios nos deixa chegar aló, has de empezala pasantía... Xa che merquéi a “*Enciclopedia*”, unha cartilla i unha guía’ TER, 106.

ENCINTA *adx.f.* [Aplicado a muller] preñada: ‘Dalí a pouco tempo, a Garitera marchóu de Bonxío. Dixérase que iba *encinta*. Seica embarcara en Vigo pró Norde’ TER, 159.

ENCIRRAR *v.t.* **1.** Provocar [un animal, particularmente o can] para que ataque: ‘¿E se fora un vivo e non un difunto? Porque os cás regañaban os dentes e máis eu non os *encirrrei*...’ LUS, 50. **2. fig.** Incitar para que loiten entre elas [dúas persoas]: ‘Máis eiquí ven a conto o seu trato cun parente lonxano, de mal nome o Natillas, máis vello ca iles, que é o que os enzarzaba, que os *encirraba* un contra do outro, por gosto de se rir de entramos’ CON, 52. Tm. ***azuzar**, **enzorretar**.

ENCLÍTICA *adx.f.* [Referido a palabra] formada pola ligazón dun vocábulo co precedente [constituíndo unha soa palabra]: ‘Pois o que máis me chocóu eiquí foron certas palabras *enclíticas* como “poixa” e “despoixa”. / Cilistro.– E non hai dúbida que “seica” é outra *enclítica* que ven de “sei que”, como “cáseque” é *enclítica* de “case que”’ TER, 69.

encol de (⇔SOBRE) *loc.prep.* Acerca de [indica que algo xira arredor dun asunto tema]: ‘Un día entréi nunha tasca. Estaban falando us bebedores, con aire de homes gorkianos, *encol da* aviación’ CON, 103.

ENCOLERIZARSE *v.p.* Perder a calma, poñerse colérico: ‘Alporizarse. Asustarse, axitarse, soliviantarse, *encolerizarse*’ LUS, 163.

encomenzar (⇔ENCOMEZAR) *v.i.* Pasar en primeiro lugar [por un elemento dunha serie]: ‘*Encomencemos* pola comida... Si se pode, impoñamos ós nosos labregos a obriga de comer moito millor do que comen’ TER, 34.

ENCANTRO *s.m.* Acción e efecto de encontrárense [dúas ou máis persoas]. **Vir ó encontro** *loc.v.*, dirixirse cara a alguén que se aproxima para encontrarse con el: ‘Os franceses traguían coiles un treidor de Lugo, que lles servía de intérpretes (...) / O mesmo don Farruco lles *víu ó encontro*. Cando baixaban pola calzada, fíxolles sinal cun pano branco’ LUS, 158.

ENCORAR *v.i.* Deterse ou facerse moi lenta [unha corrente de auga]: ‘*Encorar*. Remansar, embasar, deterse a auga’ LUS, 164. Tm. ***embalsar**.

encosta (⇔ABA) *s.f.* Ladeira, declive dunha montaña ou dun terreno que está en pendente: ‘Alí está o Eiribio, en terras de Triacastela; máis pra alá, o Padornelo i as congostras do Cebreiro. Serpean polas *encostas* camiños que parez que van á nubes’ TER, 51.

endamio *s.m.* **CORREDOR.**

endebaixo de *loc.prep.* **DEBAIXO.**

ENDEXAMAIS / endexamáis *adv.* Nunca, en ningún momento ou tempo: ‘¿Tería preparado o sobre dos recortes pra timar a quen nos sabemos? ¿Faría aquilo por si acaso? Non o soupen. *Endexamais* o volvín vere’ HIS, 145.

endespois *adv.* **DESPOIS.**

endiante (⇔en diante) *loc.adv.* **DIANTE.**

*enemigo (⇒INIMIGO) *adx. e s.* **1.** Persoa que ten sentimento hostil cara a outra e que lle desexa ou lle fai dano: ‘Eisí me pagaron. A condenada da vella dixome: “Agora xa non necesitamos guardaespaldas. Bótalle zucre”. Eu, que fora visitar tantos *enemigos* dil despóis da media noite... Que sempre levaba o meu Colt cargado con seis chumbos’ HIS, 72. **2. fig.** O Demo: ‘Din que o Maligno, chamado tamén o *Enemigo* por sere nemigo de todos, pódese meter no corpo dunha cabra, dunha xuvenca ou dun galo. Xa se diron moitos casos’ CON, 22. Tm. ***nemigo.**

ENERXÍA *s.f.* **1.** [En física] capacidade dun corpo ou sistema para efectuar un traballo: ‘Se for iso verdade, tería máis importancia que ceibar a *enerxía* do átomo’ TER, 80. **2.** Firmeza ou determinación: ‘Interviñen eu na conversa con *enerxía* e cuase con carraxe’ DEC, 10.

ENFEITIZADO *adx.m.* Embruxado, enmeigado, sometido a unha acción que sobrepasa o natural [por medio da bruxería ou da maxia]: ‘I agora –seguíu –soio me queda por decir que arrinquéi da lenda do relanzo *enfeitizado* pra compola historia daquil cabaleiro’ TE, 191.

*enfermedade (⇒ENFERMIDADE) *s.f.* Alteración orgánica ou funcional que afecta a saúde: ‘O Ferrete decía dil que sempre collía os picaportes cun pano, por medo de apañar algunha *enfermedade*’ TER, 239.

ENFERMO –A *adx.* **1.** Que padece unha enfermidade: ‘Facía xa unha tempada que non saía de alí por estar *enfermo* do corazón’ LUS, 117. // *s.* **2.** Persoa que padece unha enfermidade: ‘Chegou o médico ó cabo dunha hora. Dixo que a cousa era grave. Repetíronlle os ataques. A *enferma* non deixaba de preguntar por don José María...’ TER, 175.

[ENFERRUXADA] *adx.f.* Cuberta de ferruxe: ‘púxolle no leito a súa cunhada unha agulla, i espetóuselle no coxote; i houbo que chamar un meiciñeiro, porque a agulla estaba *enferruxada*...’ TER, 281.Tm. **enfurruxado.**

[ENFIAR] *v.t.* Ensartar ou atravesar: ‘Cambada. Os peixes ou troitas que levan os pescadores *enfiados* nun xunco’ LUS, 163.

*enfrente (⇔en fronte) *loc.adv.* **FRONTE.**

[***enfriar**] ($\Rightarrow$ ARREFRIAR) *v.i.* Porse frío ou máis frío: ‘É que aínda non acabou de arrincarlle a ialma, como hai Dios. Mentras o corpo do difunto non *enfrie...*’ CON, 69.

enfuciñar ($\Leftrightarrow$ ENFOCIÑAR) *v.i.* **1.** Caer de fociños: ‘¡Poom!, os segundos dous tiros. Os dous irmaos *enfuciñaron* no chao’ CON, 55. **2.** Tropezar, bater, dar con: ‘Ó pasar pola ponte de Viduedo, perto xa do medodía, mesmo *enfuciñei* co Senín de Reboiro’ TER, 213.

enfurruxado –a *adx.* **ENFERRUXADA.**

ENGADADO –A *adx.* Embruxado, enmeigado, sometido a unha acción que sobrepasa o natural [por medio da maxia]: ‘Metería os libros na maleta, e leríaos aló no silencio *engadado* do pazo’ LUS, 83.

[**ENGADAR**] *v.t.* **1.** Exercer unha acción máxica ou marabillosa [sobre algo]: ‘Reiseñores e malvises *engadan* as noites coas súas frautas milagreiras’ LUS, 23. **2.** *fig.* Conquistar, atraer con sedución e encanto: ‘“o romantismo párceme unha das épocas máis cheas e fermosas que viviu o mundo. Pra atopar outro tempo tan revolucionario hai que ciar deica a Renacemento. *Engádame* a súa facha tan súa, dende a música hastra o vestido’ TER, 62.

engádego ($\Leftrightarrow$ ENDEGO) *s.m.* Ovo que se deixa no niño como sinal para que a ave vaia poñer alí: ‘Na cama da pita branca, que era a máis poñedora, había dous ovos. Un, o *engádego*; o outro... ¿E il sería unha visión? (...) O outro, era un ovo azul’ TER, 123.

ENGADIR *v.t.* **1.** Agregar, sumar, incorporar [unha cousa a outra]: ‘En canto a facenda, mantiña dúas parexas de bois e doce vacas e xatos. Ha que *engadir* vinte ou trinta porcos co seu castizo, e cabalos, bestas e machos’ LUS, 15. **2.** Dicir ou escribir algo despois do que se dixo ou escribiu antes: ‘Entrou don Paco de Línco de ganchete da súa dona. Tamén berraron o seu nome *engadindo* “acaudalado propietario”. Entrou sorridente, vestido de etiqueta’ CON, 133.

ENGADO *s.m.* Encanto, poder de sedución: ‘Tamén o xardín era tristento. Entón non se lle atopaba o romántico *engado* que lle atopéi despóis’ LUS, 80.

[**ENGANCHAR**] *v.i.* Quedar suxeito ou prendido: ‘traguía na mao a chisteira do cabaleiro, que estaba *enganchada* na raigaña dun castiñeiro da outra orella’ TER, 189.

***engañar** ($\Rightarrow$ ENGANAR) *v.t.* Facer crer como verdade algo que non o é: ‘Os nosos sentidos están a nos *engañar* decote’ TER, 79.

[**ENGARRAR**] *v.t.* **1.** Impedir, estorbar, poñer obstáculos [para a realización de algo]: ‘Querte arredar das tascas, dos cafés e dos cines. Trai tódolos libros i apuntes. Eiquí podes chapalo que queiras, hastra enodiala cultura. Ninguén te *engarrará*’ TER, 30. **2.** *fig.* Molestar, disgustar ou irritar: ‘Calade con iso, reconcho, que xa sabedes que me *engarra*. Fala ti, Píndaro’ PAU, 32. // *v.i.* **3.** Enganchar, estar suxeito a: ‘Mais non puidemos descolgalo espello, pois estaba *engarrado* a dous fortes listós’ LUS, 90.

engarro *s.m.* Estorbo, obstáculo ou inconveniente: ‘Como pensar, eu penso que hai Dios, inque non sabemos cómo é. Mais ti ponte a pensar en tódolos que fixeron moitos cartos.

Todos lles se portan coma si non houbera Dios. E que me deixen de gaitas. Dios é un *engarro* prá maoría da xente' CON, 128.

ENGORDE *adv.* Lentamente, a pouca velocidade: 'Apareceu unha águia pola banda de Lóuzara. Viña tan lonxa que parecía que baixaba *engorde...*' TER, 260. Tm. **engordíño**.

engordíño *adv.* **ENGORDE**.

engüento (⇔UNGÜENTO) *s.m.* Preparado farmacéutico semisólido, de uso externo, que serve como medio de aplicación dalgún medicamentos: 'E que me día a receta daquíl *engüento* que lle dú pró reuma' TER, 261.

ENMEIGADO -A *adx.* Embruxado, enfeitizado, sometido a unha acción que sobrepasa o natural [por medio da bruxería ou da maxia]: 'Non lle toque, que ten o Demo no corpo / – Coidado, que está *enmeigado* / Pois *enmeigado* ou non, [o galo] ha de volver prá pota' CON, 23. Tm. **AMEIGADO**.

enodiar (⇔ANOXAR) *v.t.* **1.** Aborrecer, sentir aversión ou noxo: 'Élle o de sempre. Trai tódolos libros i apuntes. Eiquí podes chapalo que queiras, hastra *enodiala* cultura' TER, 30. **2.** Causar noxo, rexeitamento ou enfado: 'Inda me *enodia* ler na Prensa ou sentir falar do "crime perfeuto". Ou, poño por caso, ver unha película sobor do tema' HIS, 67. **3.** Causar repugnancia ou noxo [a comida] 'Outramente, non ten mala cara nin lle *enodia* a comida' TER, 262. **4.** Aborrecer, abominar, detestar: 'Ningúa persoa é quen pra maldecir a outra. Nin o pai ó fillo, nin o fillo pró pai. Dios *enoxa* ós que maldicen...' HIS, 33. // *v.p.* **5.** Enfadarse, desgustarse, sentir noxo ou enfado: 'Sempre que se *enoxaba* [a tía Ramona] lembrábase de que era maestra e poñíase a falar en castelao' LUS, 116. Tm. ***enoxar**.

[***enoxar**] *v.t.* e *v.p.* **enodiar**.

[**enrabexado**] (⇔ENRABECHADO) *adx.m.* Encolerizado, enrabiado, propio dun neno que ten unha rabecha: 'Garniar. Chorar *enrabexado* dos nenos' LUS, 165.

ENREDAR *v.t.* e *v.p.* **1.** Entrecruzar ou entrecruzarse de maneira complicada e desordenada [algo de estrutura liñal]: '*Enredado* na costura do botón da zamarra, había un longo cabelo da cor do orxo. (...) O cabelo *enredado* no botón i un dos que tiña na carteria eran da mesma cor' TER, 225. // *v.i.* **2.** Xogar, facer algo para distraerse, divertirse ou para pasar o tempo: 'Condenados de pequenos. Xa podían *enredar* con outra cousa...' HIS, 129.

ENREDO *s.m.* Obxecto que serve para entreterse ou xogar con el: 'Fai anos puxeron de moda us *enredos* pra chasquear. Dábanlle a ún unha libreta cun lápiz moi bonito. Cando se puña a escribir co il, o lápiz doblábase po-la metade' CON, 85.

ENRIBA *adv.* **1.** Presenta a posición superior desde o punto de vista do falante dentro dun espazo considerado: 'Tiven que subir *enriba* a decirlles a todos que aquilo era cousa do augardente que beberan no velatorio. Mais ninguén me fixo caso' CON, 70. **2.** Nun lugar superior en relación a outro inferior: 'Xa sabedes o que lle pasa a iste río... Ten dous quenlles, un *enriba* do outro. (...) Polo tempo de verao, vése o quenlle de *enriba* seco, cheo de riarengos (...) Mais cando veñen as chuvias de outono, aparez de novo a iauga no

quenlle de *enriba*' LUS, 132. **3.** Nunha posición ou lugar superior con respecto ó obxecto de referencia, pero en contacto con el: 'Unha mañá atrapamos un piquelo que batira nun espello botándolle as puchas i as chaquetas *enriba*, sen facer caso dos berros da nai e da tía' LUS, 117. **4.** Cara á parte alta, en sentido ascendente: Levamos candia nós ó fillo mais novo do caseiro, o Manoliño, e collimos pola costa *enriba*, cara ó Caurel. Pasamos axiña pola Goia' HIS, 27. **Enriba de loc.prep.** sobre, na parte superior de: 'Nin que o demo a pousara alí. *Enriba da* mesiña de noite estaba a foto de que tanto falei' CON, 43. **Botarse enriba loc.v.**, vir ou chegar: 'Mesmo un kilómetro despóis da Crus do Incio *botouse* a noite *enriba*. Non se vía terra nin ceo' TER, 298. **Vir enriba** (algo a alguen) *loc.v.* caer, sobrevir [algo a unha persoa]: 'O Paco e mailo Fernando abesullaron o que *se lles viña enriba*. Dixeron que viñan moi cansos' HIS, 26.

[***enriqueñar**] (⇒ENRIQUECER) *v.t. fig.* Engrandecer, ennobrecer ou dignificar: 'A súa prosa [de Otero Pedrayo] é unha roseira chea de rosas arrecendentes, que nunca se murchan. Ninguén *enriquentou* como il a imaxe da nosa terra' TER, 73.

ENROLADO *adx.m.* Envolto en forma de rolo: 'Cando dirixe as súas tan sonadas operacións, viste como amostra o presente dibuxo. Moi elegante, de bimba, polainís e paraugas *enrolado*' HIS, 79. Tm. **enrulado**.

ENRUGA *s.f.* Prega ou dobra irregular que se forma na pel: 'E faguíalle unha *enruga* co labro de enriba, cuberto de mouro peluxe' TER, 105. Tm. **ruga**.

enrulado *adx.m.* **ENROLADO**.

[**enrular**] (⇔ARROIAR) *v.t.* Pasar violentamente por encima de alguén causando dano: 'Mingos dirixíuse ó chofer e beroulle: / Xa podías ter máis coidado, besta brava, e tocar a bocina... Pensei que nos *enrulabas* ó capitán e mais a min' HIS, 135.

ENSAÍSTA *s.m.* Escritor de ensaios: 'E dos vivos, Otero Pedrayo, o noso millor estilista i o noso mellor *ensaísta*. A súa prosa é unha roseira chea de rosas arrecendentes, que nunca se murchan' TER, 73.

ensaminare *v.t.* **EXAMINAR**.

ENSEGUIDA *adv.* Axiña, de contado, en pouco tempo: 'Pegóu a correr costa abaixo i *enseguida* ouvín petá-los seus zapatos na ponte, mentres eu lle berraba que volvese' CON, 88. Tm. **ensiguida**.

[**ensiguida**] *adv.* **ENSEGUIDA**.

ENTANGARAÑADO *adx.m.* Tollido, eivado ou con algunha deformidade física: 'Namentras, todos seguiron falando coíl. (...) Un vello, medio *entangarañado*, díxolle' LUS, 73.

ENTEIRO –**A** *adx.* Completo, que non lle falta ningunha parte ou compoñente: 'Unha semá *enteira* estiveran no pazo os franceses' LUS, 81. Tm. **inteiro**.

ENTENDEDOR *s.m.* Persoa que entende: ‘A roupa, toda esmedrellada, esganifada, tanto a chaqueta como os calzós. Máis ningún bon *entendedor* diría que fora o Túzaro comesto dos lobos, sinón atacado e abocado polos cás, xa que non tiña os osos ó aire’ HIS, 49.

ENTENDEMENTO *s.m.* Facultade do ser humano de coñecer, comprender e xulgar as cousas: ‘Pois pra saber que unha pataca non pode ser nunha unha laranxa, non faguía falla que mo dixese don Agapito... Pra iso me díu Dios o *entendemento*...’ TER, 249-250.

ENTENDER *v.t.* **1.** Comprender, percibir claramente por medio da intelixencia: ‘E non *entenderá* [un home sen ningún insino] si lle decimos que, indo sempre nunha direución, chegará un intre en que chegue ó punto de arrinque’ TER, 80. **2.** Comprender, captar o sentido ou o significado: ‘Demo de americano. Ninguén lle *entende* o que fala / (...) Tamén estiveron alá o Farruco de Leiva i-o afillado do Rucho, i-*enténdeslle* moi ben o que falan’ PAU, 29. **3.** Encontrar algún motivo ou xustificación que explique a conduta ou a actitude de alguén: ‘Ninguén me *entende*... Eu vexo o fondo do mundo, acugulado de tébregas’ PAU, 36. **4.** [Seguido da preposición *por*] atribuír un significado [a algo]: ‘Mais sería ben que o Gasparo nos dixese o que il *entende* por particularismo, individualismo i altruismo’ TER, 56. // *v.i.* **5.** Saber, ter coñecemento e experiencia [nunha manteria determinada]: ‘¿E il haberá en Monforte un bon médico, que tamén *entenda* de tolos? / Non lle hai outro coma o don Javier, que vive na acera de enfrente. *Entende* moito de tolos e inda din que tamén il está un pouco tocado’ CON, 48. **6.** Ocuparse [dun asunto]: ‘Cando estaba descoidado, falando co capitán médico que *entendía* no seu caso, dispararon un mortero mesmo detrás das súas costas’ HIS, 135. // *v.p.* **7.** Levarse ben ou pórse de acordo: ‘Non se levan moi ben que digamos coas xentes da ribeira quiroguesa, ou, sinxelamente, non *se entenden* co ilas, e chámannelles subaixos, renartes e solertes...’ LUS, 22. **8.** Manter relacións amorosas secretamente: ‘[Vivían] Na mesma casa dos Arcos, que é unha das milliores de toda a comarca. Os dous din que *se entendían* coa ama de chaves, unha boa moza á que chamaban de alcume a Parafusa’ CON, 52. **¿Entende? / ¿Entendedes? / ¿Entendes? / ¿Enténdesme?**, fórmula con que se pide comprensión ó interlocutor sobre o verdadeiro sentido do que se di: ‘Saíu do armario un traxe finchado, gris a raias, coma se o vestise un home sen cabeza nin pes. *¿Entende?* E saíu voando pola fiestra, de cara á lúa, moi amodiño. ¿Qué quería dicir isto?’ LUS, 122. / Mentiría se dixera que non sentín medo. Unha miaxiña. Un coco de medo que iba rillando drento coma un remorso. *¿Entendedes?*’ LUS, 64. / ‘Seique lle dixera o adeministrador cando a botara: “Non estando os señores, eiquí, nada máis que hai un galo... *¿Entendes?*...”’ LUS, 45. / ‘Chega unha época da vida na que non hai gozo coma o pensar. Vive un cara adentro, coma si dixéramos... *¿Enténdesme?*...’ TER, 44. **Entendido que**, fórmula con que se insiste nunha aseveración: ‘Has de aprender a Doutriña; poñerte ben en cuentas e na escritura; *entendido que* has de saber pe a pa a Historia Sagrada. Quero que chegues a sere un home de proveito’ TER, 103. **Pra nos entender** (⇔para nos entender), fórmula que precede unha explicación de máis doada comprensión: ‘Gumersindo.– Canto lin arredor da saudade deixóume como estaba. Sigo sin saber o qui é. / *Pra nos entender* agora, abonda con saber qui é a mesma abundancia do noso sentir’ TER, 65. **Ter entendio** (algo) *loc.v.*, ter noticia do que se expresa pero sen total confirmación: ‘En Valparaíso. Allí estuve radicado máis de siete años. Es la urbe más linda de todas las trasandinas (...) / O Farón / Mais *teño entendido* que Buenos Aires é moito meirande’ PAU, 14. **Xa me entende / xa me entendes**, fórmula con que se comenta o innecesario de calquera explicación complementaria e que por iso se omite: ‘vinos vir moi achegados un ó outro, coma dous novios, e coller cara a palleira.

Estiveron alí inda un bon ratiño. *Xa me entende...* TER, 284. / ‘Fíxose ca tenda d-ise disgraciado por pouco máis de cen mil reás. Eisí ten catro casas na Cruña... E cando estivo alá... *Xa me entendes...* Brisbischiribís...’ DEC, 11. Tm. **entendere**.

entendere *v.p.* **ENTENDER**.

ENTENDIDO *adx.m.* Experto ou con moitos coñecementos [sobre algo]: ‘un cura de Chantada de moita sona en Lugo por sere o home máis *entendido* en abellas de toda a provincia’ CON, 40.

*enterarse *v.p.* **DECATARSE**.

ENTERRADOR *s.m.* Persoa que ten por oficio enterrar mortos: ‘Asegún datos do Arquivo Municipal, aqueles restos eran dun *enterrador* no mes de outono do ano dezaioito, cando a peste de gripe, i o *enterrador* chamábase de alcume “Boca ladroa”, po-lo moito que xuraba’ CON, 92.

ENTERRAMENTO *s.m.* Acción e efecto de enterrar: ‘Somentes saquéi en limpo que o cabaleiro era francés e que pertencía ó Orden do Temple. Nin tan siquera lía ben o seu nome nin a data do *enterramento*’ LUS, 138.

ENTERRAR *v.t.* **1.** Meter baixo terra: ‘Nise monte da xesteira –dixo o Belisario– é onde din que o “Furelo” *enterrou* á señora Encarnación’ HIS, 18. **2.** Meter un cadáver na sepultura: ‘O señor mandou que fora *enterrado* fronte por fronte dil, e que se lle fixera outro sartego cun escudo labrado con dúas testas de lobo. Os outros franceses foron *enterrados* no Camposanto LUS, 161.

ENTERRO *s.m.* **1.** Acción e efecto de enterrar [un cadáver] e actos que se celebran: ‘Don Diego dispuxo que o seu corpo fora enterrado na eirexa de cote do Evanxeo, i hastra mandou labrar o sartego. Fíxose o *enterro* de noite, por orden do señor. Asistiron moitos cabaleiros que levaban fachós na mao’ LUS, 156. **2.** Cadáver que se leva a enterrar e xente que o acompaña: ‘Un día pasou un *enterro* con máis de cen autos de compañamento por diante da súa librería’ CON, 100. Tm. ***entierro**.

*entierro *s.m.* **ENTERRO**.

ENTÓN *adv.* Naquel momento ou naquel tempo [sempre referido ó pasado]: ‘fagúíamos noite en Portomarín. (...) Qué leda era *entón* aquela vila! Unha vez, ti viñeras connosco’ LUS, 147.

entorecida *adx.f.* Erro por **lentorecida**.

ENTRADA *s.f.* Espazo por onde se entra: ‘E logo pensei que podería dar unha longa paseada pola carretera de Hombreiro e merendar unha tortilla de xamón no bar Xesta, mesmo debaixo da parra da *entrada*’ HIS, 166.

ENTRADO –*A adx.* [Dito dun período de tempo] avanzado, adiantado: ‘O xastre iba palicar ca noiva despois do traballo. E voltaba pra seu lugar de Gomeán xa ben *entrada* a noite’ HIS, 86. **Entrado en anos** → ANO.

ENTRAMBILICAMENTO *s.m.* Cousa confusa e difícil de comprender ou de resolver ‘I agora iste *entrambilicamento* da pintura abstracta, da música dos negros, da psicoanálisis’ TER, 62.

ENTRAMBOS –*AS indef.* Ambos, os dous: ‘Era polo ano trinta, en Santiago, no ambiente universitario de aquel revoltado ano político. O mesmo en que morrería o meu tan admirado escritor Gabriel Miró. Cando se publicaran as revistas “Nueva España” e “Nosotros”, *entrambas* de orientación revolucionaria’ HIS, 83. Tm. **entramos**.

entramos –*as indef.* **ENTRAMBOS**.

ENTRAMPAR *v.t.* Endebedar, empeñar, encher de débedas: ‘disque andaba moito trálas rapazas e que tamén xogaba o que non debía xogarse e que por isto morrera ben *entrampado*, seguindo, outramente, a tradición da familia’ HIS, 25.

***entranas** (⇒ENTRAÑAS) *s.f.pl. fig.* Parte máis oculta ou interior [dunha cousa]: ‘E ouvíuse un berro estarrecedor, como ninguén ouvira nunca na súa vida. Non era un berro. Mais ben... Como vinte touros xuntos que bruasen a un mesmo tempo. Parecía vir de moi fondo: das *entranas* da terra’ HIS, 86.

ENTRAR *v.i.* **1.** Ir ou pasar do exterior ó interior [dun lugar]: ‘Eran as doce do mediodía. *Entréi* no Bar do Centro, sito na Plaza Maior, e pedín un vaso de viño branco’ CON, 105. **2.** Pasar por unha parte para introducirse noutra: ‘¡Xa está o demo estroqueleando pol-o Tellado!... Teima de *entrare* pol-o cano da chimenea...’ PAU, 63. **3.** Empezar ou ter principio [unha estación ou outra parte do ano]: ‘Atinaches redondo. No derradeiro que abrín, que foi no mes de febreiro, xa *entrada* a Cuaresma’ HIS, 151. **4.** Empezar a estar na idade que se menciona: ‘Cando eu o conocera [don Segundo] xa *entrara* no medio século. Medio calvo, co bigote caído, máis ben alto que baixo.’ CON, 100. **5.** Empezar a sentir [o que o nome significa]: ‘Ó cabo dalgúas horas, cando iba *entrando* en calor, pouquiño a pouco fóiselle refucindo a dor e quedóuse adormentada’ TER, 157. **6.** Empezar a deixarse sentir ou a exercer a súa influencia [unha sensación, un estado de ánimo, etc.]: ‘Puido sere tamén outra cousa... Ó decatarse que ía tivera que ver con outro home aquela noite, si é que tivo que ver, *entrarlle* a carraxe i oufegala...’ TER, 206. **7.** Formar parte ou estar incluída [unha cousa noutra]: ‘I-os migallos, *¿entrarán* co-as curas no traspaso? Eu penso que non. / Epifáneo / Pois eu coido qui *entra* todo no pauto, pois unha cousa está confabulada co-a outra’ PAU, 53. **8.** Incorporarse a: ‘Hai milleiros de voces e centos de xiros da fala popular que inda non *entraron* no galego literario’ TER, 68. **9. fig.** Penetrar ou introducirse [algo non material]: ‘Cando escoito música da nosa terra, síntome dúas veces galego. Galicia *éntrame* polos ouvidos máis que polos ollos’ TER, 83. **10.** Intervir ou tomar parte [en algo]: ‘O don Froilán cambeaba a voz, dándolle difrente tono a cada personaxe que *entraba* no relatorio’ TER, 199. Tm. **entrare**.

entrare *v.i.* **ENTRAR**.

ENTRE *prep.* **1.** Denota a situación dentro do espazo delimitado polos elementos designados: ‘¡Ehí está o coitelo, espetado *entre* dúas costelas!’ HIS, 107. **2.** Denota paso polo espazo delimitado polos elementos designados: ‘O camiño seguía a veira do río *antre* prados lamaguentos e soutos onde cantaban as rolas’ LUS, 137. **3.** Designa o grupo do que alguén forma parte: ‘Algús levaban, ademáis, fouces que trougueran da casa. *Antre* iles había seis ou sete cazadores de oficio, que apuntaban moi ben’ LUS, 157. **4.** Precede o substantivo que designa unha colectividade en que se localiza un feito: ‘A meiga de Torgán tiña moita sona *antre* todos os feirantes de aquilas terra’ LUS, 108. **5.** Denota os límites dunha extensión ou percorrido: ‘Viaxaba eu fai tres anos, no 45, unha tarde de outono, no tren chamado “o corto”, que fai o servicio *entre* A Cruña e Lugo, e que chega a ista capital ás dez e media da noite’ TER, 321. **6.** No medio de, no interior de [denota situación no interior do designado]: ‘I estiven *antre* as uces deica que me descubriron’ TER, 344. **7.** Denota estado intermedio: ‘Lusco e fusco, escurecer, *entre* noite e día’ LUS, 165. **8.** Denota cooperación [de dúas ou máis persoas na realización de algo]: ‘Acudimos a doncella i eu i *antre* os dous levámola ó seu leito’ TER, 174. **9.** Denota suma dos elementos que conducen a un resultado: ‘A tropa compúñase do teniente, dous sarxentos e case trinta homes máis, *antre* soldados e cabos’ LUS, 158. **10.** Expresa idea de reciprocidade: ‘E foron estudar dereito á Universidade de Valladolid. Moitas veces rifaban *antre* eles e decíanse as cousas máis insultantes. Facían unhas trastadas moi sonadas nas aulas’ CON, 50. **11.** Designa os destinatarios dunha distribución: ‘¿Repartiríanse o diñeiro *antre* os dous curmaos?’ TER, 231. **12.** Precede ó elemento que designa as persoas que comparten unha información ou un segredo: ‘Prégoche po-lo que máis queiras no mundo que o que levamos dito quede *antre* nós’ CON, 112. **13.** Establece comparación [entre dúas ou máis persoas ou cousas]: ‘Tamén *antre* o castelán dos charros e dos manchegos hai moitisma difrencia’ TER, 71. Tm. **antre.**

ENTREABERTA *adx.* Un pouco aberta ou aberta a medias: ‘Pola fiestra *entreaberta* chegaba a primeira lus do día’ LUS, 66.

ENTRECANA *adx. f.* Medio branca: ‘Eu vía no espelliño da dianteira as súas nocas grandes e fortes, a súa cabeleira *entrecana* i os seus ollos craros’ TER, 32.

*entrecello *s.m.* **CELLO.**

ENTREGAR *v.t.* Pór en mans ou en poder doutro: ‘Diríalle ó presidente que o mandaran por barco e que eu me encargaría de llo *entregar* á familia’ TER, 325.

ENTRIPADO **–A** *adx.* **1.** Ferido no ventre: ‘¿E non vístedes cómo aquela perdiz fixo torre?... Iba *entripada*. Caíu naquil derrubadoiro e non sei cómo o can a cobrou e ma trougo á mao’ HIS, 15. // *s.m.* **2.** Conxunto das tripas: ‘Polo visto xa tiña os fígados apodrecidos e chegáballe o cáncer ó *entripado*’ TER, 248.

ENTUSIASMARSE *v.p.* Sentir entusiasmo: ‘Pro os máis sóilo *se entusiasmban* coas travesías do Atlántico en avión’ CON, 41.

[***envenenar**] (⇒ENVELENAR) *v.t.* Matar con veneno: ‘Debía faguer cinco ou seis horas que morrera, pois estaba frío e teso. Fora *envenenado*. ¿Quén lle botaría o solimán á comida’ LUS, 112.

ENVERGADURA *s.f.* Importancia ou alcance ‘Non me gusta nada a *envergadura* que colle isto. Eu coido qui é o Gran Godallo da serra’ PAU, 59.

enverlado *adx.m.* [Aplicado a pelo] rizo, encrechado [coma o vélaro dunha ovella]: ‘Tiña todo o seu corpo coberto de pelo mesto i *enverlado*, talmente coma un oso’ TER, 233.

ENVEXA *s.f.* **1.** Sentimento de pesar polo ben alleo: ‘Nas vilas hai, ben ás cheas, máis *envexa* e hipocresía que no campo’ TER, 54. **2.** Desexo de ter o mesmo que ten outra persoa: ‘Os calzós, inque de pana, eran curtos coma os dos nenos dos señoritos. E todos ollabamos pra il con unha miaxiña de *envexa*’ TER, 103.Tm. **invexa.**

[***enviudar**] (⇒ENVIUVAR) *v.i.* Quedar viúvo: ‘Eu caséime co a Estrela dalí a dous meses. Vai pra quince anos que *enviudéi*’ TER, 232.

[**ENVOLVER**] *v.t.* **1.** Cubrir unha cousa rodeándoa con papel: ‘Do que sí estou seguro é de que levaba debaixo do brazo unha caixa, *envolta* en papel branco i azul’ TER, 322. **2.** Cubrir ou estar arredor de: ‘queimei xofre, moito xofre. O fumo iba cara a cheminea e despois *envolvía* a casa...’ PAU, 66.

***enxabonarse** (⇒ENXABOAR *v.t.*) *v.p.* Untarse ou fregarse con xabón: A porta do coarto do baño era de corredeira. Non estaba pecha de todo. Miréi po-la regandixa. E quedéime arrepiado... ¡O Demo estaba afeitándose fronte ó espello! *Enxabonábase* a cara coa ponta do rabo’ CON, 117.

[**enxamio**] (⇒ENXAME) *s.m.* Grupo de abellas que viven nunha colmea: ‘Sentíase [no horto] o rombar dos *enxamios*’ LUS, 132.

ENXE BRE *adx.* Puro, sen mestura: ‘Fálase polo Caurel un galego que non se pode confundir co galego das comarcas veciñas, por tér moitas verbas e xeitos propios. Por unha parte, é moi *enxebre*, espallado de lediciosos arcaísmo; por outra, barbarizado de abondo’ LUS, 24.

enxogar (⇒ENXUGAR *v.t.*) *v.p.* *[Indebidamente como verbo pronominal] secar, enxoiar [algo mollado]: ‘En canto a min, non faguía máis que *enxogarme* a teste co pano das nádigas, pois a sudor dávame proicio’ LUS, 126.

ENXOITO –**A** *adx.* **1.** Delgado, fraco, de poucas carnes: ‘A Parrula era unha rapaza pequenota ela e grosa, que petaba moito ó andar. En cambio o señor Nasa, máis ben alto i *enxoito*, sempre parecía que iba en zapatillas, inda que calzase galochos ou zocos’ CON, 22. **2.** Seco, sen auga ou sen humidade: ‘Iste río, que pra moitos é o primeiro Cabe, polo vrao, deixa *enxoito* o seu quenlle, cheo de riarengos; mais sigue a correr por debaixo da terra’ TER, 50. **A pé enxoiado**→**PÉ. Ó enxoiado** *loc.adv.*, en seco, fóra da auga [da chuvia]: ‘Metérase o tempo en auga e máis dunha vez me puxen *ó enxoiado* debaixo dos carballos de mesta follax’ HIS, 111.

enzorretar *v.t.* **ENCIRRAR.**

[**EPISODIO**] *s.m.* Incidente ou suceso que enlazado con outro ou outros forman un todo ou conxunto: ‘Un suceso que quedará pra sempre na Historia do Humorismo Galego. (...) Un dos *episodios* máis cómicos da Historia do Humorismo Universal. A tendencia a facé-lo mesmo dos dous xemeos e tamén a mala lingua do Natillas fixo posibre aquil desafío tan singular’ CON, 53.

ÉPOCA *s.f.* **1.** Período de tempo que se distingue polos feitos históricos ocorridos nel e polas formas de vida: ‘En troques, o romantismo párceme unha das *épocas* máis cheas e fermosas que vivíu o mundo’ TER, 62. **2.** Espazo de tempo: ‘Chega unha *época* da vida na que non hai gozo como o pensar’ TER, 44.

EPÓNIMO *adx.m.* Que dá nome a: ‘Por certo que a Quiroga, os vellos aínda lle chaman Queiroga, coma o río do mesmo nome, *epónimo* da comarca e de moitas familias’ LUS, 19.

***epopeia** (⇒EPOPEA) *s.f.* Feito ou conxunto de feitos heroicos dignos de seren contados: ‘Índa está por escribir a *epopeia* do médico rural na nosa terra’ TER, 38.

equí *adv.* **AQUÍ.**

EQUIPAXE *s.* Conxunto de maletas e outras cousas que se levan nunha viaxe: ‘Chegou a Lucencia cun gran *equipaxe*, que viña en tres carros de moito balume, tirados por mulas’ TER, 183.

[**ÉRBEDO**] *s.m.* Arbusto da familia das ericáceas (*Arbustus undeo*) que pode chegar ós cinco metros de alto, de follas alternas lanceoladas e persistentes de cor verde escura e beiras dentadas, flores en panícula e froitos pequenos, redondos de cor vermella e superficie granulada: ‘Polos pes dos montes espállanse moito soutos; as cimas están espidas. Xestas, uces, *érbedos*, escambrós, cornabudes, penedos, regatas, costas prepíctas...’ TER, 129. Tm. **hérbedo**, ***madroño**.

ERGUEITO –**A** Participio irregular de *erguer*: ‘O cabaleiro dos ollos abertos entraba na torre do tesouro coa espada *ergueita*, alumando’ LUS, 136. // *adx.m.* **2.** Dereito, recto, que non se encurva: ‘Chamábase Don Sebastián e levaba no curato máis de trinta anos. Xa vello il, mais forte i *ergueito*, aínda saía algunhas veces de caza’ LUS, 136.

ERGUER *v.t.* **1.** Mover de abaixo cara a arriba: ‘O Pedro iba lonxe coa carretilla. Teimou de *erguela* ola; mais pesaba moito’ LUS, 148. **2.** Alzar, levantar dirixir cara a arriba [a vista ou unha parte do corpo]: ‘Xa lle vía os ollos. Era toda branca. Tiña que *erguer* a testa, pra vela toda’ TER, 346. **3.** Pór dereito ou en posición vertical: ‘O cabaleiro dos ollos abertos entraba na torre do tesouro coa espada *ergueita*, alumando’ LUS, 136. // *v.p.* **4.** Levantarse, pórse de pé: ‘Ca copa de champán na mao, o don Juan leu o telegrama. A súa dona estába abanicándose. Il *erguérase* pra contestar ós moitos aplausos’ HIS, 71. **5.** Levantarse, saír da cama: ‘Ó outro día, ben cediño, inantes de *se erguere* ninguén, foise o Sarillo collelo tren a Sarria’ TER, 279. **6.** Retirarse, separarse [unha cousa que está sobre outra, adherida a ela ou cubríndoa]: ‘Tiña que ver á forcia aquila cousa abriante que iba acontecer!... / *Ergueuse* a tapa do sartego i amosou a testa do cabaleiro’ LUS, 135. **7.** Pórse dereito ou en posición vertical: ‘Vin que na calzada un home que andaban a gatas... / ¿Que lle pasa a vostede, bon home? ¿Quer que o axude a *erguerse*?’ HIS, 44. **8.** Alzarse, sobresaír,

elevarse sobre unha susperfície: ‘No medio [do horto] *erguíase* a eirexa. Tamén teño que chamarlle fermosa’ LUS, 133. **9. fig.** Recuperarse, recobrar forza ou pulo: ‘Loitéi contra manciñeiros, sabias e compostores, que son as forcias da maxia e da rutina; loitéi contra o espírito vilego, sempre cativoiro e ruíño. Derrubábame i *erguíame*’ TER, 37. Tm. **erguere**.

erguere v.p. **ERGUER**.

ERMIDA s.f. Igrexa pequena, xeralmente situada nun lugar solitario: ‘O pousadeiro da Crus de Outeiro falaba como un daqueles santos que se arredaban do mundo e cavilaban e cavilaban nunha *ermida*, aconsellando sempre de non desear-la morte de ningún, cumprindo a Lei de Dios’ HIS, 33.

[ERRANTE] *adx.* Que vai dun lado para outro sen ter un lugar fixo: ‘As estrelas *errantes* iban deixando pó de prata na escura bouta do ceo’ LUS, 57.

ERUDITO *adx.m.* **1.** Instruído ou douto en varias ciencias ou materias: ‘Xa saberás que hai outro viño italiano co mesmo nome... A ver si ti, que és tan *erudito*, descifras iste misterio’ CON, 132. // *s.m.* **2.** Persoa que ten coñecemento amplo e profundo de varias materias: ‘¿Estaba no seu ficheiro o señor da esquela, don Fernando Margoyes, distinto *erudito* da provincia?’ CON, 101.

*esautamente (⇒EXACTAMENTE) *adv.* Con exactitude: ‘Puxen unha quartela enriba da outra e coincidían *esautamente*, de xeito que os dous ángulos cortados eran igualiños’ TER, 319.

esbarar (⇔ESVARAR) v.i. **1.** Desprazarse involuntariamente sobre unha superficie sen deixar de rozala, caendo ou perdendo a súa posición ou o control do movemento: ‘Cando estaba no cimo do castiñeiro *esbarou* e caíu’ LUS, 98. **2.** Moverse ou avanzar suavemente [sobre unha superficie]: ‘Arrecendían os sabugueiros. A sombra das nubes *esbaraba* polo río’ CON, 87. **3.** Tanscorrer ou pasar [o tempo]: ‘Despois do balón de San Xoán o tempo púxose máis fresco. Os días *esbaraban* tranquiños, sereos, us igual ós outros’ TER, 52.

[ESBARDALLAR] v.i. Falar moito e sen sentido: ‘Mais coido que estou *esbardallando*. ¿A qué ven todo isto?’ LUS, 83.

[esbecer] v.i. **debecer**.

esberrecar (⇔ESBORREGAR) v.i. Emitir a súa voz característica o gando vacún: ‘debíanse levar a vivir un ano arreo a unha palloza do Cebreiro, deitándose como as bestas na herba do sobrado e sentindo *esberrecalas* vacas toda a noite de Dios...’ TER, 43.

ESBORRALLAR v.t. **1.** Destruír ou derrubar [unha cousa sólida] ‘*Esborrallar*. Desmoronar’ LUS, 164. **2.** Desfacer, descompor en partes: ‘vostede e o seu irmao, o señorito Antón, disparáronlle a un tempo. Abofé que lle *esborrallaron* a testa con dous tiros de postas’ LUS, 149. **3.** Disipar, facer desaparecer pouco a pouco: ‘A nebra da choiva avanzaba sobor do río e iba *esborrallando* o perfil das montañas’ HIS, 14. // v.p. **4.** Esvaerse, desaparecer pouco a pouco: ‘Ó chegar a unha aldea da orella do río, unha muller que levaba, pra se

gorecer do sol, un paraguas aberto, atravesou a carretera. Axiña *se esborrallou* a súa mouroa figura na mesta sombra dunhas figueiras' LUS, 126. Tm. ***desmoronar, esborrelar**.

esborrelado *adx.m.* Co sentido perdido. **Estar esborrelado dos miolos** *loc.v.*, ter perdido o xuízo: 'O. Ramiliño. *Está esborrelado dos miolos*, bais outramente ten máis tino que un can pra gardal-a casa' PAU, 33.

esborrelar *v.t.* **ESBORRALLAR**.

esbroarse ($\Leftrightarrow$ ESBOROARSE) *v.p.* Tombarse, deitarse para descansar ou durmir: 'Cando chega a fogaxe do vrao, acostumo de *esbroarme* un ratiño no leito despóis de xantar' TER, 35.

ESCA *s.f.* Materia vexetal moi seca e tratada para que arda con facilidade: 'No meu pequeno museo de cousas curiosas podedes vere un chisqueiro de *esca* ca súa punta de corno de cabra chea de *esca* e tamén o seu eslabón e o seu pedragallo de coarzo marelo' HIS, 127.

ESCACHADA *adx.f.* Fendida, gretada: 'No cimo dun teso pola outra banda do río, víasen as ruínas dun castelo, coma unha dentamía de pedra xa *escachada*' LUS, 85.

[**ESCACHAR**] *v.t.* **1.** Romper en cachos: 'O Toño fumaba ás escondidas. Un día, despóis de xantar, *escachou* o seu peto de barro, colléu os cartos que metera nil e foise mercar tabaco' TER, 119. // *v.i.* **2.** [Seguido da preposición *a* e un infinitivo] romper a, empezar a: 'A choiva nas parras e nas figueiras párcenos falar ó ouvido da quentura fogareña, do agarimo dos nenos e tamén dise xon-xon que fan os potes na lareira cando *escachan* a ferver' HIS, 15.

ESCACHARRARSE *v.p.* Romperse en cachos: 'O seguinte día quedeime dunha peza cando lin nun periódico da Cruña unha noticia... Non lonxe de Luarca *escacharrárase* un auto, resultado os seus ocupantes mortos.' HIS, 151.

ESCADA *s.f.* Instrumento para subir e baixar, formado por dúas pezas longas colocadas paralelamente e unidas por outras pezas máis pequenas colocadas transversalmente a unha distancia semellante: 'Viu que os obreiros deixaran unha *escada* arrimada ó tellado. E non o pensou máis. Subiu por ela e agachouse tralo cano da cheminea' TER, 122.

escadeira *s.f.* Erro por **ESCALEIRA**.

[**ESCALDAR**] *v.t.* Meter en auga fervendo ou botala por riba: 'O Morito empezou a malear coma si o *escaldasen*, i asopraba e requichaba as gadoupas' TER, 111.

ESCALDEIRA *s.f.* Limpeza das canles de rego dos prados: 'Era polo mes de Nadal, polo tempo da *escaldeira* dos prados. Os amos estaban fora' LUS, 47.

ESCALEIRA *s.f.* Construción formada por unha serie de chanzos situados en niveis sucesivos, que serve para subir e baixar entre diferentes plantas ou alturas: 'Collín o candil de gas e subín ó meu coarto, que daba á solaina, a cal tiña *escaleira* pró horto. Eu ben coñecía a casa' HIS, 103.

[**ESCALLO**] *s.m.* Planta arbórea da familia das rosáceas (*Crataegus oxyacantha*) de catro a seis metros de altura, con ramas espiñentas, follas dentadas, flores brancas e olorosas e froto oviode: ‘Escambrós. *Escallos*, espiños’ LUS, 164.

***escalón** (⇒CHANZO) *s.m.* Cada unha das partes horizontais dunha escaleira na que se apoia o pé para subir ou baixar: ‘Alguén encendeu un misto. O cazador perdeu pé nun *escalón* e caíu pretrás, e todos viramos pretrás. Volta a subir a escaleira’ HIS, 19.

[**ESCAMBRÓN**] *s.m.* Planta arbórea da familia das rosáceas (*Crataegus oxyacantha*) de catro a seis metros de altura, con ramas espiñentas, follas dentadas, flores brancas e olorosas e froto ovoide: ‘Montes de uceiras, carqueixas, *escambrós* e xardós’ LUS, 21.

ESCAMPAR *v.i.* Parar de chover: ‘Estiñar. *Escampar*’ LUS, 164.

ESCANO *s.m.* Banco de madeira con respaldo: ‘Dispúxenme a pasala noite alí, sentado nun *escano*, ó pé dun confesionario’ LUS, 135.

escantiá que *adv.* Indica que o que se expresa ocorreu hai moito tempo: ‘*Escantiá que* o Uxío se foi pra o Norte. Seica ten un gran capital. Casouse eilí e xa leva os fillos criados’ TER, 95.

escaño *adx.m.* Erro por **SECAÑO**.

ESCAPAR *v.i.* **1.** Afastarse dalgún sitio precipitadamente para evitar un dano ou perigo: ‘Cando aquil home teimaba de *escapar* pola horta do pazo, cara á tapia, i o can o tiña trabado, vostede e o seu irmao, o señorito Antón, disparáronlle a un tempo’ LUS, 149. **2.** Conseguir saír do lugar onde está preso: ‘Según decían algús, estivera preso dos mouros, con outros moitos. Poidera *escapar* despóis de moitas aventuras’ TER, 310. **3.** Fuxir ou tratar de librarse [dunha situación]: ‘Son sempre xentes que acubillan algo no seu interior. Que *escapan* de sí mesmos. Buscan no alcol un refuxio contra iles’ CON, 45. // *v.p.* ***4.** [Indebidamente como pronominal] fuxir, irse dun lugar: ‘Tiñan uns cas moi feros e iban armados de rifles. Seica os obreiros que traballaban nas minas *escapábanse* con diamantes. E asegún il me dixo, algúns guardas mataban ós que fuxían, sacábanlles os diamantes e despóis eran iles os que fuxían’ HIS, 153. ***5.** [Indebidamente como pronominal] irse, soltarse algo involuntariamente: ‘outros limpaban as escopetas; i outros, escolmaban os cartuchos. Sempre *se lle escapaba* a alguén un tiro, i as mulleres chilaban, coindando que houbera unha desgracia’ TER, 137. Tm. **escapare**.

escapare *v.i.* **ESCAPAR**.

ESCAPARATE *s.m.* Espazo ou oco na fachada dun establecemento que serve para expor mercadorías ou outros obxectos: ‘O *escaparate* [da botica] era un dos poucos da vila que tiña cristal’ TER, 240.

ESCAPE, A *loc.adv.* Con gran rapidez: ‘¿Estaba no seu ficheiro o señor da esquila, don Fernando Margoyes, distinto erudito da provincia? / Os seus dedos recorreron *a escape* as marelas fichas’ CON, 102. TER, 268.

escás (⇔**ESCASA**) *adx.f.* Pouco abundante: ‘Terra de moito centeo e moitas patacas. A froita é *escás*’ LUS, 20. LUS, 20.

[ESCATIMAR] *v.t.* Empregar de xeito limitado ou escaso: ‘Enódiame a vila, empezando polas casas, que mesmamente parez que enfuciña un nas paredes, tanto *escatiman* alí o espacio’ TER, 53.

ESCAVACIÓN *s.f.* Acción de escavar [o chan]: ‘Habería que faguer unha *escavación* na torre. Mais deberíase gardalo segredo’ LUS, 143.

***escea** *s.f.* **ESCENA**.

***esceario** *s.m.* **ESCENARIO**.

escelentísimo *adx.m.* **EXCELENTÍSIMO**.

ESCENA *s.f.* **1.** [No teatro] escenario, lugar onde se representa o espectáculo: ‘Sábese que sal pra fora porque se oucen as pisadas dos seus galocho. / Vese us intres a *escea* valeira’ PAU, 29. **2.** Suceso ou episodio que se observa ou que se vive: ‘Vira e sentira unha *escena* de había coarenta anos. Naquil coarto quedara o rastro do acontecemento’ TER, 82. Tm. ***escea**.

ESCENARIO *s.m.* **1.** [Nun teatro] lugar onde se representa unha obra ou espectáculo: ‘De cando participara naquela velada da “Asociación de Estudiantes del Bachillerato de Lugo”, pra recaudar fondos pra unha excursión do remate de curso, con aquel número tan orixinal, no Teatro Principal, en abril do ano vinteseite... / Disque o número era orixinal seu. / Apareceu no *escenario* vestido de gaúcho. Espolas, guitarra, chapeu e polainas. Sentouse nunha silla e empezou a cantar en son de tango’ HIS, 85. **2.** Lugar no que ten lugar un feito ou suceso: ‘O *esceario* da primeira parte diste conto telo diante dos ollos... É aquila solaina de barandal de madeira pintada de verde que está á outra mao diste horto’ TER, 197. Tm. ***escenario**.

ESCÉNICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á escena: ‘Pauto do demo / Conto *escénico* en tres cadros / A aución desenrólase n-un pobiña das ribeiras do Sil’ PAU, 7.

escerellada (⇔**ESCALAZADA**) *adx.f.* Desgastada polo tempo e polo uso: ‘Decontado batiron os meus ollos nunha zamarra *escerellada*. Botéille a mao...’ TER, 225.

esceuticismo (⇔**ESCEPTICISMO**) *s.m.* Desconfianza ou dúbida [acerca da verdade ou da eficacia dalgunha cousa]: ‘O trabucarse da xente consiste en vé-las cousas con malicia. Velas con *esceuticismo* é cousa moi difrente’ CON, 99.

[escéutico] (⇔**ESCEPTICO**) *adx.m.* Que dubida ou que no cre facilmente nunha cousa: ‘estou seguro que tódolos labregos, galegos ou non, son realistas, i *escéuticos*’ TER, 55.

ESCLAVINA *s.f.* Peza sobreposta que soe ir unida ó colo do abrigo ou dunha capa e que cobre os ombreiros: ‘Vestía abrigo de *esclavina*, que se di manferián, cunha gorra de visera á cadros marelos e negros’ HIS, 121. Tm. ***escravina**.

ESCOAR *v.i.* **1.** Caer esvarando [un líquido]: ‘Daba tremor o cadavre do Túzaro. Un ollo estoupado e botado fóra. *Escoáballo* o sangue do pescozo’ HIS, 49. **2.** Desprenderse algo do líquido que o molla ou impregan: ‘O impermeable, que deixara sobor do respaldo dunha cadeira, *escoaba* coma se o sacaran do río’ TER, 299.

***escoba** *s.f.* **basoira**.

ESCOITAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Prestar atención para oír [algo ou o que alguén di]: ‘Conteille o que me pasaba. O Tumbaron *escoitaba* sen perder fala’ LUS, 30. **2.** Oír ou percibir polo oído: ‘Iste silencio –dixo o tío– é unha das cousas que máis me gustan na vida do campo. Parece que se *escoita* coma unha música. Está cheo de relembrs e de acenos de estrelas...’ TER, 44. // *v.i.* **3.** Aplicar o oído para oír algo: ‘Sentín pasos e voces ó lonxe. Apaguéi o farol e boteime fora. *Escoitéi*. Polo outro lado da cemba viña xente’ LUS, 112. // *v.p.* **4.** Mostrar satisfacción de un mesmo ó falar [polo que se di ou pola maneira de dicilo]: ‘[o Filiberto de Rul] falaba con moito apouso, rebuscando moito as palabras coma si *se escoitase* a si mesmo, e que se daba moito pote por ser pedáneo’ TER, 205.

ESCOLA *s.f.* Establecemento público onde se imparte a instrución primaria: ‘¿E qué será do seu fillastro, o Raúle? Xa fai ben anos que se marchou prás Américas. Fun coil á *escola*’ HIS, 10.

[**ESCOLAPIO**] *s.m.* **1.** Membro da orde relixiosa das Escolas Pías, fundada por San Xosé de Calasanz a finais do século XVI: ‘Os nenos estaban en Monforte, internos no Colexo dos *Escolapios*’ CON, 121. **2.** Centro de ensinanza rexentado por eses relixiosos: ‘Leváronos a estudar ós *Escolapios* deiquí e despois ó Instituto de Lugo’ CON, 50.

ESCOLAR *adx.* Estudiantil, dos estudantes [universitarios]: ‘O caso é que il sacara os fillos pre diante, que eran catro i unha filla. O fillo máis vello estudiaba a médico en Santiago e veu coa tuna *escolar* a Ferreira, sendo agasallado hastra po-lo alcalde’ CON, 92.

***escoleira** (⇒**DIQUE** *s.m.*) *s.f.* Obstáculo natural ou artificial para conter augas correntes: ‘Unha recua de mulas que traguían tras díles deixaron as cargas polo caborco adiante; outras esfragáronse polas *escoleiras* do Sil’ LUS, 82.

ESCOLLER *v.t.* Elixir ou seleccionar [entre varios]: ‘¿E ti, Tiberio, inda teimas de te marchare pra a Guinea. (...) *Escolle* un sitio ondia se podía gañar moita prata. Isa é a custión’ PAU, 10.

ESCOLLIDO *adx.m.* Selecto, do mellor na súa especie: ‘Sempre que se enoxaba lembrábase de que era maestra e poñíase a falar en castelao, moi *escollido*, de moi finos xeitos’ LUS, 116.

ESCOLMA *s.f.* Escolla, selección, conxunto de cousas que se escolman: ‘Eu adicábame a estudar i a ler. Funme á biblioteca e fixen unha *escolma* de libros’ TER, 85.

[**ESCOLMAR**] *v.t.* Seleccionar ou escoller entre varios: ‘Xa verás que bon viño saíu o das cepas da costa. Moito millor que o do ano pasado... / –E xa o creo –decía o caseiro– que ardeu ben todo o vrao i é feito con uva *escolmada* por mín’ HIS, 25.

ESCOLTA *s.f.* Persoa ou conxunto de persoas que acompañan outra para protexela ou mirar pola súa seguridade: ‘Eran as motos da *escolta* presidencial. Se conoz que o señor presidente dos Estados Unidos viña tomar o avión pró estranxeiro’ TER, 323.

ESCONDIDAS, ÁS *loc.adv.* Escondéndose ou tratando de non ser visto: ‘O Toño fumaba *ás escondidas*’ TER, 119.

ESCONDER *v.t.* **1.** Colocar nun lugar onde non poida ser visto ou atopado: ‘E como lle sentira decir antre sonos o do aceite... I *escondín* ben escondida a pastilla nunha vigne do meu cuarto, pra que aquila meiga non batise con ila’ TER, 292. **2.** Conter en si algo que non se percibe a simple vista: ‘Tódalas cousas teñen cara e crus. A cara, o que se di a cara, é o que se ve dilas; a crus, e o que teñen *escondido*, o que teñen de misterio e de verdade’ TER, 156. // *v.p.* **3.** Colocarse nun lugar onde non se poida ser visto ou atopado: ‘As mulleres foron *esconderse* á devesa, cos vellos’ LUS, 157.

esconfundir (⇒FUNDIR) *v.t.* Desbaldar, dilapidar ou malgastar: ‘Os dous se mercaron, cada un, un chapeo de copa redonda; os dous foron a unha pasantía de francés, teimando de ire a *esconfundir* os miles de pesos a París’ CON, 52.

ESCOPEA *s.f.* Arma de fogo, lixeira, de un ou de dous canos, que se emprega especialmente para cazar: ‘¡Ai de ti se dás un berro cando eu saía...! Os dous que viñeron candia min, prenden lume ó palleiro arrimado á casa, e ardedes todos, se inantes non te deixan teso a tiros de *escopeta*’ CON, 78.

escorbellar (⇒DEBULLAR) *v.t.* Quitar da vaíña [os legumes]: ‘Eiquí non tes que levala facenda ó pasto, nin axudar a sacalo esterco, nin faguella viceira, nin *escorbellas* fabas...’ TER, 104.

***escorchar** (⇒DESTAPAR) *v.t.* Quitarlle a rolla [a unha botella]: ‘Na miña vida vin *escorchar* tantas botellas’ HIS, 69.

escorra (⇒ESCORREDURA) *s.f.* Liña ou sinal que deixa un líquido que se vai derramando: ‘¿Non vé a *escorra* de sangue? Asegúndelle noutra descarga, Don Froilán’ LUS, 51.

ESCORRAS *s.f.pl.* Residuos dun líquido que escorre: ‘o mesmo beben bon viño que as *escorras* d-un cortello, dispensando, si lle din qui é cerveza’ PAU, 52.

[**ESCORREGAR**] *v.i.* Caer esvarando [un líquido]: ‘E veña a chover arreo, a Dios dar máis auga. A choiva *escorregaba* polas polainas e polo pescozo do cabalo’ TER, 298.

ESCORRENTAR *v.t.* **1.** Facer fuxir: ‘O rombar das máquinas *escorrentaba* as ovellas que pacían baixo as sobreiras’ LUS, 85. **2. fig.** Facer desaparecer: ‘Daba voltas e voltas no

leito, canso e todo como estaba, sin podere *escorrentar* do pensamento a imaxen da Estrela' TER, 217.

[**ESCORRER**] *v.i.* Saír ou desprenderse un líquido [de algo ó que molla ou empapa]: 'Ludrio. Zurrio que *escorre* das cortes' LUS, 165.

ESCOTE *s.m.* Parte que paga cada un nun gasto común. **A escote** *loc.adv.*, pagando cada un a parte que lle corresponde [dun gasto común]: '¿E qué vos parece si pediramos unha xarra con catro netos / O Píndaro / A min, moi ben. Vamos *a escote* antre os homes' PAU, 39.

escrarecido (⇔ESCLAREIDO) *adx.* Distinguido ou ilustre: 'Tres cabaleiros de moi *escrarecido* linaxe foron a cazar ós montes do Caurel. E xa o primeiro día cazaron trinta perdices, dous corzos e un xabari' HIS, 133.

***escravina** *s.f.* **ESCLAVINA**.

ESCRAVITUDE *s.f.* Cousa que implica suxeición ou sometemento: 'A casa libéranos da *escravitude* meteorolóxica' TER, 45.

***escribano** (⇒ESCRIBÁN) *s.m.* Funcionario público que tiña autorización para dar fe dos documentos e de certos feitos que pasaban ante el: 'Por iso o Rouco i-o Crisanto, o home da meiga, compautaron un papeliño, e chamaron ó *escribano* de Rendar, pra faguelo' PAU, 21.

[**ESCRIBENTE**] *s.m.* Persoa que ten por oficio escribir ou copiar o que lle mandan: 'Naquil casino conocín e tratéi ó Ferrete i o Séneca, *escribentes* do Auntamento e do Xuzgado' TER, 239.

ESCRIBIR *v.t.* e *v.i.* **1.** Representar as palabras ou as ideas con letras ou outros signos trazados en papel ou noutra superficie: 'Eu criábame ceibe como un neno salvaxe, o que se di. Mais xa sabía lere e *escribire* daquela, cando fixera os sete anos' HIS, 50. **2.** Comunicar por escrito: 'O primeiro que fixo don Saturnino, ó chegar á casa onde paraba namentras non atopaba unha pra toda a familia, foi *escribir* á casa e decir que tiña un gran disgusto por estar o can maliño' CON, 81. // *v.t.* **3.** Compoñer representando por medio de signos gráficos [unha obra literaria ou parte dela, un discurso, etc.]: 'Decían que era poeta. *Escribía* sonetos e mais sonetos. Tamén decían que era moi sabedor de magia negra. E dempóis fun sabedor que se chamba don Elías de Andia e Campuzano' HIS, 117. Tm. **escribire**.

escribire *v.i.* **ESCRIBIR**.

ESCRITO *adx.m.* **1.** Que se expresa ou se transmite por medio da escritura: 'A literatura ha de salvara fala. Mais pra iso requirese que se achegue máis o galego *escrito* ó falado' TER, 68. // *s.m.* **2.** Texto que se escribiu: 'E que a outra noite tiven un soño moi malo. Tanto me chocóu, pódenmo cer, que o escribín tan logo que me espertéi... Metín o *escrito* nun sobre que lacréi despóis, como si se tratase dun testamento ológrafo' TER, 166.

ESCRITOR *s.m.* Persoa que escribe obras literarias: ‘Era polo ano trinta, en Santiago, no ambiente universitario de aquel revolto ano político. O mesmo en que morrería o meu tan admirado *escritor* Gabriel Miró’ HIS, 83.

ESCRITORIO *s.m.* **1.** Moble cerrado, con divisións interiores, apropiado para gardar papeis, e que ó abrilo ten un taboleiro sobre o que se pode escribir: ‘Arrimados ás paredes, un diván; unha cama antiga de cerdeira; un *escritorio*, tamén antigo, de moitas gavetas; unha consola’ TER, 180. **2.** Despacho ou oficina: ‘Sábese pol-a criada. Cando chaman ó “Vámpiro” o teléfono, despois de cear, sempre di: “Vouno poñer ca “hipoteca”, onde está don Perfeito léndo escrituras”... Pol-o visto sempre lle chama ó *escritorio* “a hipoteca”...’ DEC, 12.

ESCRITURA *s.f.* **1.** Documento ou papel manuscrito, mecanografado ou impreso: ‘No día de autos, como se di nas *escrituras* da Xusticia, estaba unha grade de pé arrimada ó tronco...’ HIS, 50. **2.** Documeto público ante notario no que se declara que unha ou varias persoas contraen formalmente un compromiso: ‘Si é vrao il deixa a ventá espalancada e pousa o revolve cargado enriba da mesa do escritorio. E logo veña a lér e lér as *escrituras*, qu-il saca da caixa de caudales, onde empeta os billetes que lle van pagando das hipotecas’ DEC, 12. **Sagradas Escrituras** *loc.s.*, a Biblia: ‘O home foi criado a imaxe e semellanza de Dios, conforme ás *Sagradas Escrituras*...’ CON, 131.

ESCUDO *s.m.* Representación simbólica dunha persoa, familia ou liñaxe, formada por unha superficie xeométrica, delimitada por un bordo ou liñas, na que se representan os elementos heráldicos: ‘Enriba mesmo da porta da entrada vese unha pedra labrada ela cun *escudo* dun solo cartel ou coartel que arrepresenta unha testa de lobo, cos dentes regañados; antre iles, unha espada. Iste é o *escudo* dos Lopo. A torre é do sigro XIV’ HIS, 49.

ESCULCA *s.f.* **1.** Acción de esculcar, de observar con moita atención para encontrar ou descubrir algo: ‘O millor –dixo o Senín– é que collamos un farol i unha palanca e vaíamos faguer unha *esculca* na cova namentras nos proparan a cea’ TER, 223. **2.** Pescuda ou indagación: ‘Parce que en París se namorara dunha rapaza moi nova, comprometida xa pra se casare, según as miñas *esculcas*’ TER, 185.

ESCULCAR *v.t.* Procurar datos [sobre algo]: ‘Us cren na outra vida i autros non, mais todos pensan decote nila. (...) A volta dus anos, a cencia, a cencia, nin máis nin menos, *esculcará* iste problema’ TER, 74.

[**ESCULPIR**] *v.t.* Cicelar, labrar á man: ‘Non sei cómo olléi pró can dogo *esculpido* no plinto do salón de tanto vagantío’ CON, 27.

ESCULTURAL *adx.* Que participa das características da escultura, pola súa beleza e perfección: ‘Reparéi nila.... Era inda nova (...); un peito verdadeiramente *escultural*’ TER, 330.

ESCUMA *s.f.* Conxunto de burbullas que se forman na tona da auga [cando cae nun desnivel de terreo ou cando bate contra un corpo]: ‘A pincheira baixa a cachón por un gran penedo, facendo moito estrondo e formando un remoíño de *escumas*’ TER, 188.

*escupir *v.i.* **CUSPIR.**

[ESCURECER] *v.i.* Facerse noite: ‘Mais parecía raro que [o cabalo] estivera aínda na regata, pois xa había *escurecido* de todo’ LUS, 112.

ESCURIDADE *s.f.* Falta de luz ou de claridade: ‘A figura do valeiro da porta liscou, perdéndose na *escuridade* da noite’ HIS, 20.

ESCURO –**A** *adx.* **1.** Que non ten luz ou que ten pouca: ‘En canto á porta, xa sei que dá a un cuarto *escuro* que tén saída á solaina’ LUS, 90. **2.** [Dito da cor] que tira a negro ou que está máis cerca do negro en comparación con outros: ‘Todo o cadro estaba pintado en cores *escuras*, agás dunha nube bermella que partía a pintura metade por metade’ TER, 181. **3.** [Dito dunha cor] que se contrapón a outra máis clara, pero da mesma gama: ‘viréi a testa i olléi prá miña casiña de Godral, e vina branquear entre a *escura* verdor dos castiñeiros’ TER, 263. **4. fig.** Misterioso ou difícil de interpretar: ‘Penso que ise fondo morno i *escuro* da renartería i a retranca do noso labrego é tanto ou máis unha calidade coma un defeuto’ TER, 56. **Ás escuras** *loc.adv.*, sen luz: ‘¡Un misto!... A escaleira está *ás escuras*’ HIS, 19. **Facer escuro / ir moito escuro** *loc.v.*, haber pouca luz: ‘A porta era de dúas follas. Como eilí *facía escuro*, acendín a miña linterna eléutrica’ CON, 29. / ‘De parte do Boticas, coma vostedes lle chaman, que lle asubíen en chegando á porta do cimiterio, porque *vai moito escuro*. Responderálles il con outro asubío’ TER, 250. Tm. ***oscuró.**

[ESDRÚXULA] *adx.f.* Que leva o acento na antepenúltima sílaba: ‘Nautres, empréganse as formas *esdrúxulas*: “andaríamos”, “cantásemos” TER, 71.

ESE *s.m.* Nome da letra *s*: ‘Nomeado queda. Entramos levaredes senllas gorras de prato, cun *ese* e cun *eme*, que quer decir Servicio Municipal, porque ó Municipio servides’ CON, 93.

ESE, ESA, ISO *dem.* **1.** Que está á vista do oínte ou a unha distancia nin moi próxima nin moi afastada de quen fala: ‘Se alguén –dixo o Ramilo– botase unha ollada para acó, dende *isa* ventá que se ve con luz, pensaría que eramos a Santa Compañía, que iba buscar un morto’ TER, 154. **2.** Que está unido ou próximo ó oínte: ‘O seu sobriño díxolle: / –Que me tiro, meu tío, que me tiro. Que toda *isa* xente se vaia á súas casas a procurar polas súas vidas’ LUS, 71. **3.** Aplícase a algo non ligado directamente ou non próximo ó falante ou ó ouvinte, pero que o falante presupón que é coñecido polo oínte: ‘Parece que tocan aló lonxe unha campanilla, como *esas* chocas que lle poñen ós becerros na miña terra’ HIS, 135. **4.** Denota matiz despectivo ou certa queixa [respecto a unha persoa]: ‘Pro que aprenda *ese* interventor do Rouco, que sempre mete a pezuña’ PAU, 57. **5.** Representa ou sinala o que acaba de ser mencionado: ‘Teño que deixarte. É que estou citado pra a reunión segreda da nosa sociedade. / ¿E qué sociedade é *esa*? / A sociedade máis segreda de todas’ HIS, 90. **6.** Representa ou sinala o que vai ser mencionado: ‘Mais hai quen se alcoliza sin decatarse. E penséi que esto me estaba pasando a min. Xa empezaba a sentir alucinacións. Poño por caso, sentía que me chamaban sin que me chamase ninguén. Sentía decir ben crariño ¡Fernando! *ás* miñas costas. Viraba a testa e non vía a ninguén que me conocera. Sentía que alguén me chamaba do meu nome cando me deitaba... / Aquelo que estaba vendo ben podía ser *iso*: unha alucinación de alcolizado’ CON, 46. **7.** Úsase con referencia a un tempo relativamene distante no pasado pero que foi referido anteriormente:

‘Se non me trabuco, fora pola Santa Lucía cando lle acontecéu o que vos vou contar. Por *ise* tempo todos sabedes que non traballan os capadores’ LUS, 39. **Iso é→SER. Iso que / e iso que** *loc.conx.*, a pesar de que, malia que: ‘Non se dí “¡Alto tres veces!...”, senón ¡alto! tres veces seguidas, rapaz... *Iso que* estiveches no Servicio’ TER, 148. / ‘Todo o que lle quedou non valería nin dous mil reás. *E iso que* fora o millor médico que houbo eiquí’ LUS, 31. **Por iso** *loc. prep.*, expresa causa ou motivo: ‘¿E cóma vai saber-o Rouco si se lle traspasou ou non o espírito do médico pr-á filla? (...) / *Por iso* o Rouco i-o Crisanto, o home da meiga, compautaron un papeliño, e chamaron ó escribano de Rendar, pra faguelo’ PAU, 21. Tm. **ise, isa, eso**.

[**ESFACHAR**] *v.t.* Lanzar viloentamente unha cousa contra outra para que quede esnaquizada: ‘Pecha o pico, capado, ou che *esfacho* o candil na testa’ PAU, 56.

ESFAMEADO *adx.m.* **1.** Que ten ou pasa fame: ‘Xa sei que andas *esfameado*. Que te botaron da casa do Rei...’ HIS, 72. // *s.m.* **2.** Persoa sen recursos: ‘¿Cómo se estrevería aquí *esfameado* de poñelos seus ollos na súa filla?’ HIS, 69.

[**ESFARAGULLAR**] *v.t.* Desfacer en faragullas [o pan]: ‘O outro día, despois de xantar, a Liberata *esfaragullou* pan no leite, nun plato de porcelá’ TER, 112.

ESFARRAPADO –**A** *adx.* **1.** Moi gastado e rachado [dito da roupa]: ‘Estaban dous rapaciños morenos, xogando ó tute. (...) Os probes traguían a roupa *esfarrapada*’ LUS, 100. **2.** [Aplicado a persoa] coa roupa rota ou feita farrapos: ‘que te quero ver limpo coma un riarengo, e que non me volvas *esfarrapado* prá casa’ TER 107.

ESFENDER *v.t.* **FENDER.**

[**ESFOLADURA**] *s.f.* Ferida superficial producida ó levantarse a pel: ‘Fora oufegada e... A gorxa estaba arrabuñada e na mesma noz tiña dúas *esfoladuras*’ TER, 200.

ESFOLAR *v.t.* **1.** Sacarlle a pel a un animal: ‘As mulleres da casa puxéronse a pelar as perdices i a *esfolar* os coellos’ TER, 222. **2. fig.** Criticar duramente: ‘Un tío celibato il, que se daba a gran vida e sempre estaba de moi bon humor, *despelexando* a todo o mundo coa súa lingua gafe’ CON, 52. Tm. ***despelexar, espelexar**.

esfondar *v.t.* **DESFONDAR.**

esforzar (⇔FORZAR) *v.t.* Violar [unha persoa]: ‘¿Non te acordas de Mariquiña, aquela rapaceta que teimara de *esforzar* o Túzaro?’ HIS, 53.

ESFORZO *s.m.* Acción que supón a aplicación dunha forza física ou moral superior á normal: ‘A rapaceta era cuasamente unha nena. E tiven que facer un gran *esforzo* de imaxinación prá supola filla do “Furelo”. Pois era unha nena humildiña e moi xeitosa, de cara fina’ HIS, 15.

ESFRAGADOIRO *s.m.* Pendente vertical, abrupta e profunda, do terreo: ‘E chegamos hastra unha pena cha, sobre un *esfragadoiro* por onde se sentía, aló embaixo, ruxir un riacho’ HIS, 30.

esfragare *v.p.* **ESFRAGARSE.**

ESFRAGARSE *v.p.* Caer dende unha altura por un lugar fragoso: ‘I o pastor, que era algo fato, falou asina: / –Ben se puido *esfragar* por un barranco’ HIS, 26.

[**ESFURACAR**] *v.t.* Facer un ou máis furados: ‘Fixen dous disparos, ¡Pum! ¡Pum!... O primeiro tiro *esfuracou* a lata que o gato tiña atada ó rabo’ HIS, 129.

ESGANIFADA *adx.f.* [Aplicado a roupa] esfarrapada ou rachada: ‘A roupa, toda esmedrellada, *esganifada*, tanto a chaqueta como os calzós’ HIS, 49.

ESGANIFAR *v.t.* **1.** Esgazar, rachar, separar en dúas ou máis partes algo unido: ‘Na mesma soleira da porta da cociña estaban os dous lobecos, loitando a dentadas por quen se levaría o cabirto, xa *esganifado*, que sacaran da artesa’ LUS, 129. **2. fig.** Causar pena ou profunda dor moral [cos substantivos *corazón* e *alma*]: Mais a nai díxolle o fillo que primeiro o quixera ver morto antes, antre catro cirios, que velo casado ca Engracia. Disque o fillo se lle puxo de rodillas diante da nai, e que lle falou dunha maneira que *esganifaba* o corazón...’ HIS, 31.

esgarafetarse *v.p.* Mancarse ou ferirse lixeiramente: ‘Os cadelos, animalíños, iban moi ledos, sin que *se esgarafetasen* uns cos outros’ HIS, 13.

[**esgaravellar**] (⇔**ESCARAVELLAR**) *v.i.* Furgar, escarvar superficialmente: ‘En chegando unha hora máis tarde, cecáis atopariámolos lobos *esgaravellando* na neve e comendo nil’ TER, 150.

[**ESGAZAR**] *v.t.* **1.** Rachar, separar en dúas partes, total ou parcialmente, algo unido: ‘E vimos todos, arreciados, como a chispa *esgazaba* de arriba abaixo, o grande eucalipto de enfrente, e como se derrubaba ó pe do balcón’ TER, 174. // *v.t.* e *v.i.* **2.** Partir a póla dunha árbore: ‘E moito coidadiño con roubala froita ós veciños. Que ninguén me día unha queixa de que lle *esgaches* unha pola, de que lles raspiñaches algo’ TER, 104.

[**ESGOTAR**] *v.t.* e *v.p.* Acabar ou acabarse totalmente: “¿E faráme vostede o favor de me dare lume pró meu pito?... Levo tanto tempo no Camposanto que *se me esgotaron* os mistos” CON, 20.

[**esgozar**] *v.i.* Erro por **ESGAZAR**.

***esgrevio** (⇒**EGREXIO**) *adx.* Que polos seus méritos ou pola súa categoría sobresaie entre os demais: ‘O *esgrevio* pincel de Fierros deixouno listo prá Historia’ CON, 58.

[**ESGUEDELLARSE**] *v.p.* Tirarse do pelo ou desamañarse o pelo con violencia: ‘Non sei que tiña prás rapazas, que as namoraba a todas. Moitas, por mor dil, rifaban i *esguedellábanse* na fonte’ TER, 161.

ESGUELLO, DE *loc.adv.* Disimuladamente e dirixindo a vista cara a un lado sen mover a cabeza: ‘Nos ollos da Liberata raiolaba a lus da franqueza. Sorría coma unha nena. A Irene ollóume *de esguello*’ CON, 122.

ESGUÍO / esguio –**A** *adx.* **1.** Delgado, de poucas carnes: ‘Entra a Subela, pechando o paraugas. É unha muller xa case vella, outa *i-esguía*. Viste de loito’ PAU, 19. **2.** Alto e delgado: ‘*Esguía*. Larguirucha’ LUS, 164. Tm. ***larguirucha**.

esistencia (⇔EXISTENCIA) *s.f.* Feito de existir: ‘Xa ves: se non me chamaran ó teléfono mañá mesmo me farían a autopsia. O misterio da *esistencia*. ¡A miña vida estaba pendente do fío do teléfono!’ CON, 112.

***eslabón** (⇒ELO) *s.m.* Ferro aceirado do que saltan chispas ó bater cun pedernal: ‘No meu pequeno museo de cousas curiosas podedes vere un chisqueiro de esca ca súa punta de corno de cabra chea de esca e tamén o seu *eslabón* e o seu pedragallo de coarzo marelo, chamado “coarzo francés”’ HIS, 127.

[**esligar**] *v.i.* Ter moita sede ou adoecer coa sede: ‘Abrasábame a sede, na boca e no peito. *Esligaba*, talmente...’ TER, 345.

ESLUMECER *v.i.* Desexar intesamente: ‘Conta, Ramonciño, conta, pola túa ialma –pregou o señor– que *eslumezo* por sabelo todo...’ LUS, 149.

ESMAGALLAR *v.p.* Deformarse ata o punto de achatarse, rebentar ou esmigallarse [por efecto dun golpe]: ‘Caían as peras dunha pereira de barburíñas *i esmagallábanse* contra os bargos da aira cun peto seco’ TER, 265.

ESMAGAR *v.t.* **1.** Desfacer, deformar ou causar un grave dano sometendo a un golpe ou a unha presión fortes ou violentos: ‘Eu máto-me (...) Tírome de eiquí ou afórcome. Xa trouguen a corda. Que se adeparten todos, pois non quero *esmagar* a ningún. Alá vou...’ LUS, 69. **2. fig.** Oprimir, someter a presión ou dominio: ‘unha metade da humanidade pode *esmagar* á outra metade da humanidade, moi científicamente, moi téunicamente, sin ningunha razón pra o faguer’ TER, 60.

ESMENDRELLADO –**A** *adx.* **1.** Desaliñado, mal composto ou mal vestido: ‘Il anda todo *esmendrellado* por non mercar roupa’ TER, 47. **2.** [Aplicado a roupa] esfarrapada ou rachada: ‘En diante de min estaba o monstro, como lle chamara a rapaza, ca roupa toda *esmendrellada*, os seus longos cabelos, a súa longa barba’ TER, 219.

ESMENDRELLAR *v.t.* **1. fig.** Esnaquizar ou destruír [de palabra]: ‘Como sabían que da cociña se iba pró sobrado e que non os sentiría o “Furelo”, estando tamén a Florita na cociña, ó calor do viño todos se puxeron a *esmendrellalo* / –Nise monte da xesteira –dixo o Belisario– é onde din que o “Furelo” enterrou á señora Encarnación. / –Pois o mais chocante –dixo o Farruquiño– é que din que está eiquí de volta das Américas, o Raúle, o seu afillado. Seica o viron en San Clodio trasantonte...’ HIS, 17. // *v.p.* **2.** Rir moito, partirse [de risa]: ‘Eu ben sentín berrar que era o trasno que cispaba do corpo do gato... E volta a *esmendrellarme* ca risa’ TER, 114.

ESMERALDA *s.f.* Pedra preciosa, variedade de berilo, de cor verde polo óxido de cromo que contén: ‘Brilaba na corbata granate, coma un verme canteiro, a gota de lus dunha *esmeralda*’ TER, 180.

ESMOLA *s.f.* Doazón que se dá por caridade: ‘Botouna da casa o adeministrador porque a collera na cama cun mozo. Moitos anos despóis andaba a pedir *esmola* polos camiños’ LUS, 45.

ESMORECER *v.t.* **1.** Facer minguar ou diminuír ‘Cando un a escoita [a cántiga], pensa que moitas veces a melanconía é mais fermosa que a ledicia. Mais que ceibalas penas, *esmoreceas* non máis’ TER, 84. // *v.i.* **2.** Ir desaparecendo ou minguando pouco a pouco: ‘*Esmorecía* vagariña a lus do sol, deitando melanconía en toda a tarde’ TER, 196. **3.** Desfalecer, perder forza ou ánimo: ‘Son as cántigas morriñentas, que fan *esmorecelo* esprito...’ LUS, 23. **4.** [Seguido da preposición *por*] anhelar, ansiar ou suspirar por : Un labrego emigrado que *esmorece* polos seus eidos, non se acorda pra nada das patacas, do centeo ou da herba dos seus prados’ TER, 66.

ESMORECIDO –*A* *adx.* **1.** Enfraquecido, debilitado, que non ten forza ou intensidade [dito da voz] : ‘Doña Amelia falaba ca súa nora, con voz *esmorecida*, coma se estivese moi cansa’ TER, 166. **2.** Desfalecido, sen vitalidade ou forza [por efecto do sono]: ‘Eran as once cando nos fumos ó leito. (...) Mais pronto deixei o libro, e funme quedando *esmorecido*’ LUS, 88.

ESMOUCAR *v.i.* Partir un corno [un animal]: ‘*Esmoucar*. Partir un corno’ LUS, 164.

ESNAFRAR *v.p.* Caer de focíños e ferirse neles: ‘Non brinques tanto, pequeno, que te vas *esnafrar*; deixa os lagartos’ LUS, 117. Tm. **esnafrare**.

esnafrare *v.p.* **ESNAFRAR**.

ESNAQUIZAR *v.t.* **1.** Romper en anacos: ‘A bala atopouse tres anos despóis, chantada no estante d-unha librería, antre dous libros cuase arrimados. Era a mesma que furara a solapa da miña chaqueta de espiguilla. A que *esnaquizara* a pantalla, cando xa facía us intres que espichara o “Vámpiro”...’ DEC, 17. // *v.p.* **2.** Romperse en anacos: ‘A pedra caíu i *esnaquizouse* mesmo ós pés do Alberto’ CON, 42. **3. fig.** Desfacerse, desaparecer: ‘ó deixar de tocar o reló, *esnaquizouse* aquil engado’ LUS, 89.

eso *dem.* **ISO**.

[***espabilar**] *v.p.* **ESPELIR**.

***espacio** (⇒**ESPAZO**) *s.m.* **1.** Extensión que contén todos os corpos existentes: ‘Pensará que a Terra está quieta ou parada no *espacio*, qui é o sol i as estrelas os que se moven, como crían os antigos’ TER, 80. **2.** Superficie limitada na que se pode situar unha cousa: ‘empezando polas casas, que mesmamente parez que enfuciña un nas paredes, tanto escatiman alí o *espacio*’ TER, 53.

ESPADA *s.f.* Arma branca, de folla longa, recta, aguzada, cortante e con empuñadura: ‘Chegou eiquí borracho perdidíño. E berraba: “¡Valéideme, que me persigue un xigante ca *espada* despida!’ HIS, 29.

ESPALANCADA *adx.f.* Totalmente aberta [aplicado a porta e a ventá]: ‘Sarria estaba en festas. Apretaba a calor i a ventá do cuarto estaba *espalancada*’ HIS, 140.

[***espalda**] *s.f.* **COSTAS**.

ESPALLAR *v.t.* **1.** Botar, despedir de si unha cousa que se estende en distintas direccións: ‘Unha serpe longa como un adibal (...) *Espallaba* faíscas polos ollos’ LUS, 59. // *v.i.* e *v.p.* **2.** Estenderse en distintas direccións: ‘Polos pes dos montes *espállanse* moitos soutos; as cimas están espidas’ TER, 129. **3.** Estenderse, difundirse [unha cousa noutra]: ‘Por unha parte é [o galego do Caurel] moi enxebre, *espallado* de lediciosos arcaísmo’ LUS, 24.

ESPANTALLO *s.m.* Boneco que se coloca nun lugar para escorrentar as aves e evitar que danen os froitos e as semenese: ‘Cando a súa ama rifaba con ela, decíalle: “Ti namórase hastra dun *espantallo*, con tal de que leve calzós...”’ TER, 105.

ESPANTAR *v.t.* **1.** Facer que se vaia ou desapareza: ‘buscamos os mistos i acendimos o candil. Metímonos todos nun leito,e falamos moito pra *espantalo* medo’ LUS, 123. **2.** Asustar un animal facendo que fuxa: ‘Pode ser –dixo o Farruco de Cernadas– que alguén lle saíse ó camiño e se espantase o cabalo... Ou llo *espantase*...’ TER, 151. // *v.p.* **3.** Asustarse ou sentir espanto: ‘A lúa chea parecía ollar pasmada prá terra, coma si *se espantase*... ¿E il veríaa chea de monstros...?’ TER, 233. **4.** Asustarse un animal tratando de fuxir: ‘Pode ser –dixo o Farruco de Cernadas– que alguén lle saíse ó camiño e *se espantase* o cabalo... Ou llo espantase...’ TER, 151.

ESPAÑOL -A *adx.* De España: ‘Nista trastenda da miña librería eu levo predito a guerra civil *española*’ CON, 102.

ESPARADRAPO *s.m.* Tira de tea ou plástico, adhesiva por un dos seus lados, que se emprega para fixar apósitos e vendas: ‘Sin nada á testa e cun gran *esparadrapo* na sen, como se for un accidentado de auto’ CON, 46.

[**ESPÁRRAGO**] *s.m.* Agromo comestible da esparragueira: ‘E cando chegamos ós ovos con *espárragos*, díxenlle ó tío:’ TER, 46.

ESPECIAL *adx.* **1.** Distinto do habitual ou ordinario: ‘Era un axente social encargado de servizos *especiáis*’ HIS, 118. **2.** Preparado ou disposto particularmente para unha cousa concreta: ‘Era un axente social encargado de servizos *especiáis*. (...) O axente *especial* pasou os dedos polo bigotiño’ HIS, 119.

ESPECIALIZADO *s.m.* Persoa que se especializou: ‘A súa frase repetida é ista: “O porvir do mundo é dos *especializados*. Hai que especializarse”’ HIS, 79.

ESPECIALIZARSE *v.p.* Adquirir aptitudes especiais para algo: ‘A súa frase repetida é ista: “O porvir do mundo é dos *especializados*. Hai que *especializarse*”’ HIS, 79.

ESPECIALMENTE *adv.* **1.** De maneira especial: ‘Ergo a miña copa de champán facendo votos porque tódo-los que me escoitan teñan un ventureiro ano novo, *especialmente* os señores da nobre casa de Ozores’ CON, 61. **2.** Sobre todo ou principalmente: ‘Inantes de deixar pra sempre o castelo, cargaron nas bestas todo o que atoparon a mao de valor, *especialmente* moedas i ouxetos de ouro i alfaías’ LUS, 153.

ESPECIE *s.f.* **1.** Conxunto de individuos con características morfolóxicas, xenéticas e fisiolóxicas semellantes e que se reproducen entre si: ‘En canto ó amor, decía que era unha trapela da Natureza pra perpetuala *especie*’ LUS, 83. **2.** [Coa preposición *de* e un substantivo] indica que a cousa de que se trata é parecida á indicada por ese substantivo: ‘Levaba chapeo e vestía unha *especie* de poncho’ TER, 139.

[**ESPECÍFICO**] *s.m.* Medicamento que se fabrica por xunto e que se vende envasado e baixo un nome rexistrado: ‘Entrou a criada co correo... Dous boletís, unha revista médica, tres folletos de *específicos* e unha carta’ TER, 318.

ESPECTÁCULO *s.m.* Aquilo que se ofrece á vista e que provoca admiración: ‘¡Qué *espectáculo* o daquil salón! Endexamáis me esquenceréi inda que viva máis que o meu abó José Manuel, que chegou ós centos seis anos. Unha orquesta tocaba o Vals Triste de Sibelius’ CON, 26.

***espejeulos** *s.m.pl.* **LENTES.**

espelexar *v.t.* **ESFOLAR.**

ESPELIR *v.p.* **1.** Sacudir a preguiza: ‘E que sinto saudades da sesta. Cando chega a fogaxe do vrao, acostumo de esbroarme un ratiño no leito despóis de xantar... Pra nos *espelir*, iremos tomar us cafeses á Unión’ TER, 35. **2.** Apurar, bulir, darse présa [na realización dunha acción]: ‘Temos de ir á serra. Pepiño levará a miña escopeta, i eu a do señor. Arreade a burra e metede cordas, vendas de liño e palla nas alforxas... ¿A ver...! ¡*Espabiládevos*....!’ TER, 147. Tm. ***espabilar**.

[**ESPELLARSE**] *v.p.* Reflectirse [coma nun espello]: ‘Terra agarimosa e faturenta. Freixos, choplos e vimbios *espellábanse* na auga cantareira’ TER, 51.

ESPELLO *s.m.* **1.** Obxecto constituído por unha placa de vidro recuberta nunha das súas caras con azougue que reflicte a luz e a imaxe dos obxectos que ten diante: ‘Do outro lado da cama había un lavado cun espello. / (...) Entraba o luar, que batía no *espello*. Tamén batíu no *espello* a ollada do Parrulo. E no *espello* refrexábase a miña careta de ñáñigo, que era como a cara do mesmo demo’ HIS, 104. **2.** Causa que reflicte ou dá a imaxe daquilo que se expresa: ‘Parecíame imposible que ninguén chorara aquela noite tan fermosa, como non fora de felicidade. Sentía cantar o amor na miña sangue. O ceo era o *espello* da miña segreda ledicia...’ LUS, 58.

ESPERAR *v.t.* **1.** Permanecer certo tempo nun lugar ou nunha situación ata que chegue alguén ou ata que algo aconteza: ‘[A noiva] Foi ó camposando ondia lle agardaba o noivo. Alí puxéronse a falar das súas cousas. Un auto agardaría por ila na carretera. / Como xa

dixen, il *esperóu* pola noiva' LUS, 105. // v.i. **2.** [Dito dunha cousa] estar en perspectiva para alguén: 'O Juan Carlos i o Fadrique quedaron orfos cando andaban polos dez anos. Non tiñan máis irmaos e *esperáballes* unha boa herencia' CON, 50.

esperencia (⇔EXPERIENCIA) *s.f.* **1.** Feito de sentir ou de coñecer unha persoa algo por si mesma: 'Estóu vivindo –penséi– a miña *esperencia* da morte. Deiquí a us intres, atoparéime no Alén' CON, 29. **2.** Coñecemento que se vai adquirindo [coa práctica ou coa idade]: 'outro con máis *esperencia* ca min non o han de atopar' HIS, 78.

ESPERNEXAR v.i. **1.** Mover repetidamente e con forza as patas [un animal]: 'Cando o gato estaba a lapexar o leite, erguéuno e... ¡pan!... Atinóulle no medio e medio da testa... O Morito quedóu un rato *espernexando* co lombo pegado ó chao' TER, 112. **2. fig.** Morrer, falecer: 'Eu seguía azuzando ós cas: / –¡Anda con il, Caín! ¡Crávalle os dentes, León! / O Rin estaba arrincando unha orella. / O Túzaro estaba *espernexando*. / Os cas fóronse adeptando do seu corpo sin deixar de roñar' / ¿E il estaría morto? Se asín fose, sería o primeiro morto que eu vira na miña vida' HIS, 52.

[**ESPERPENTO**] *s.m.* [En literatura, referido a Valle Inclán] obra dramática caracterizada pola deformación sistemática da realidade, da que resalta os trazos máis grotescos: 'Mais Valle sigue sempre a ser galego polo seu xeito de vela Natureza, polo balbordo de misterio que sentimos na súa obra; outramente, polo seu humorismo de raigaña céltiga... Os *Esperpentos* coido que son a nosa retrans subrimada en miragre estético' TER, 64.

ESPERTADOR *s.m.* Reloxo que fai soar unha alarma a unha hora previamente seleccionada: 'Espertéi. O *espertador* da mesa de noite seguía petando tic-tac, tic-tac' HIS, 120. Tm. **despertador**.

ESPERTAR v.t. **1.** Facer que alguén deixe de estar durmido: 'Aló polas sete xa non puiden resistir máis no leito. Abrín os balcóis i *espertéi* a Enrique' LUS, 89. **2.** Producir, ou facer que se manifeste, un sentimento ou un desexo: 'Volvéu acubillala [a ola], deixando todo como estaba, pra non *espertar* as sospeitas do seu compañeiro' LUS, 148. // v.i. **3.** Deixar de durmir: 'Sempre soño con un ladrón que entra na miña casa pola noite. Sempre se me achega ó leito. E sempre me bota as maos á gorxa pra me afogar. Eu berro i a miña muller *esperta*.' CON, 97. // v.p. ***4.** [Indebidamente con uso pronominal] deixar de durmir: 'E que a outra noite tiven un soño moi malo. Tanto me chocóu, pódenmo crer, que o escribín tan logo que me espertéi...' TER, 166. Tm. **despertar**.

ESPERTO *adx.m.* Que non está durmido: 'Todo isto que ti dis, eu pra min que é soñar *espertos*' TER, 57. **Soñar esperto** / **desperto** *loc.v.*, imaxinar como posibles ou reais cousas que non o son: 'Todo iso que tí dis, eu pra min que é *soñar espertos*' TER, 57. / 'A contemplación da paisaxe ía esmorecendo o meu esprito, coma se *soñase desperto*' TER, 40. Tm. **desperto**.

ESPETAR v.t. **1.** Introducir un obxecto aguzado nun corpo: 'Cando chegue Pepe Troitiño heilla *espetar* [a navalla] no corazón' HIS, 85. **2. fig.** Dicir de maneira inesperada ou brusca: 'Eu levéi vinte anos seguidos sin poñé-los pés en Becerreá. E quedéime dunha peza, o que se di, cando o alcalde de Becerreá *espetóume*: / Supoño que virás hoxe á inauguración do monumento ó Pinto, o cadelo de caza de don Saturnino, mesmo diante do

Consistorio' CON, 79. **3. fig.** Cravar, fixar con insistencia [a ollada]: 'Ollaron uns pra os outros. Luís Seoane foi *espetando* olladas' HIS, 85. // *v.t.* e *v.p.* **4.** Introducir ou introducirse un corpo nun obxecto aguzado: '*Espetouse* nun fungueiro polo bandullo, e saíalle a punta polo lombo' LUS, 98.

ESPETEIRA *s.f.* **1.** Taboa ou andel con espetos ou puntas para pendurar útiles da cociña: 'Vese tamén [na cociña da tasca do Farón] unha lacena i-unha *espeteira*...' PAU, 9. **2. fig.** Peito da muller: 'Xa a verá [á Florita]. Morocha, con moita *espeteira* e cos ollos grandes' HIS, 12.

ESPETO *s.m.* **1.** Barra de ferro rematada en punta na que se crava un alimento para asalo nas brasas: 'Acendimos unha fogueira e torramos, ó *espeto*, uns liscos de touciño' HIS, 13. **2.** Pau ou barra doutro material que remata en punta: 'Polas almas dos seus difuntiños, que me adeparte ise *espeto* da gorxa, que non me deixa dar fala. (...) / Don Juan metéu o estoque no bastón' LUS, 145.

[**ESPÍA**] *s.m.* Persoa que observa e vixía, sen ser vista: 'Mais non foi así, pois sábese que o levóu [o tesouro] á súa casa de Diciona nas alforxas dunha besta, un día que había feira na Puebla. Diste xeito desbotaba ós *espías* que poderían estar ó asexo' LUS, 149.

[**ESPIAR**] *v.t.* Observar disimuladamente ou en segredo: 'Unha dona do servicio foille co conto ó amo... Mentras don Diego iba cazar ou saía a ver os seus eidos, doña Violante i o señor de Folch tiñan longas conversas no salón da solaina do pazo (...). / "Don Diego fixo que os *espíasen*. Voltóu a dona a pórse ó asexo' LUS, 154.

ESPICCHAR *v.i.* Morrer, falecer: 'A bala atopouse tres anos despois, chantada no estante dunha librería, antre dous libros cuase arrimados. Era a mesma que furara a solapa da miña chaqueta de espiguilla. A que esnaquizara a pantalla, cando xa facía us intres que *espichara* o "Vámpiro" DEC, 17.

[**ESPIDA**] *adx.f.* **1.** Núa, sen roupa: 'Baixóu [a Faísca] media *dispida*, alumándose cos mistos. E despois baixóu a Filomena. Ista baixara ás escuras i as apalpadas, tamén *dispida*' TER, 280. **2.** [Aplicado a árbore] desprovista de follas: 'Non sei qué relación atopaba antre as *espidas* nogueiras do adro da eirexa, que estaba vendo naquel intre, co sabor a bon coñac que aínda tiña na boca despois de limpar a dentadura no coarto de baño' CON, 122. **3.** [Aplicado a un terreo] desprovisto de vexetación: 'Polos pes dos montes espállanse moitos souts; as cimas están *espidas*' TER, 129. **4.** [Referido a espada] que está fora da súa funda: 'E berraba: "¡Valéideme, que me persigue un xigante ca espada *despida*!" HIS, 29. Tm. **despida, dispida.**

ESPIGA *s.f.* **1.** Conxunto de grans dispostos sobre un carozo que constitúen a semente do millo: 'Viñame o acordo de que deixara un tinteiro sin tapar acarón da máquina de fotos. E que collera unha *espiga* de millo da fiestra da solaina' HIS, 158. **2.** Debuxo formado por unha liña como eixe central e outras laterais paralelas entre si e oblicuas á primeira [particularmente o empregado en certos tecidos]: 'Sentín como si unha mao invisibre me tirara da solapa da chaqueta, que por certo era nova e de *espiguilla*' DEC, 15. Tm. **espiguilla.**

*espiguilla *s.f.* **ESPIGA.**

ESPIÑAZO *s.m.* Conxunto de vértebras dispostas en fila e articuladas entre si que forman o eixe do esqueleto dos vertebrados: ‘Carreguizo. *Espiñazo*’ LUS, 164.

[**ESPIÑO**] *s.m.* Planta arbórea da familia das rosáceas (*Crataegus oxyacantha*) de catro a seis metros de altura, con ramas espiñentas, follas dentadas, flores brancas e olorosas e froto ovoide: ‘Escambrós. Escallos, *espiños*’ LUS, 164.

ESPIONAXE *s.f.* Actividade secreta para obter información, especialmente sobre un país: ‘Falaba en alemán... Empezaba a entender algo... Asunto de *espionaxe* e de contraespionaxe’ TER, 333.

[**ESPÍRITO**] *s.m.* **1.** Parte inmaterial do ser humano: ‘*Espiritiño* de don Nicolás, / vaite pra a nena, que che boto os cais. / Bota pra fora e non volvas máis, / *espiritiño* de don Nicolás’ PAU, 46. **2.** Ser irreal que alguén cre ver: ‘Xuraría que o Godallo me dúu unha topada por diante iáutra por atrás na cacha direita... E non sei quen me meteu a mao no seo / O Carrizo/ Era cousa de cine... / Epifáneo / Non me fagas falar, Carriciño, que ti eras o que máis alancañabas... E iso que crías nos *espritos*...’ PAU, 68. **3.** Ánimo, actitude ou disposición afectiva ou mental: ‘Son as cántigas morriñentas, que fan esmorecelo *esprito*...’ LUS, 23. **4.** Disposición ou inclinación cara a un determinado comportamento: ‘Abondaba con que se puxesen de acordo os veciños. / Non hai *esprito* de solidaridade’ TER, 34. Tm. **esprito**.

ESPIRITISMO *s.m.* Conxunto de prácticas encamiñadas a evocar o espírito dos mortos para conversar con eles: ‘Xa che dixen qui era unha antroidada. De eiquí non sai cousa boa. / O Píndaro / Pois eu estou moi ledado. Así xa sei que é o *espiritismo*’ PAU, 50.

esplificación (⇔EXPLICACIÓN) *s.f.* Manifestación o revelación da causa o do motivo [de algo]: ‘¿E ises tres goteirós de sangue? ¿Qué *esplificación* poden ter?’ CON, 108. Tm. ***espricación**.

[**esplotar**] (⇔EXPLOTAR) *v.t.* Sacar beneficio ou proveito [dunha fonte de riqueza]: ‘Moito cambeará a vida do país cando se *esplote* o ferro que pechan os seus montes, que é do mellor que hai’ LUS, 22.

[***espola**] (⇒ESPORA) *s.f.* Peza de metal que remata nunha rodiña ou nunha estrela con puntas, colocada na parte de atrás do calzado do xinete para aguillar o cabalo: ‘Apareceu no escenario vestido de gaúcho. *Espolas*, guitarra, chapeu e polainas. Sentouse nunha silla e empezou a cantar en son de tango’ HIS, 85. ***Meter espuelas** (⇒aguillar) *loc.v.*, picar a cabalería para que camiñe ou para que corra máis: ‘Inanque me diran canto val o mundo, non atravesaría a campa. Vamos polo camiño da Encomenda, aínda que teñamos que arrodear. E decindo isto, *meteu espuelas* á besta. Seu compañeiro tivo que o seguir’ LUS, 98. Tm. ***espuela**.

*espolique *s.m.* Mozo que acompaña a pé a un cabaleiro: ‘Dixéralle á súa esposa pola mañá, que tiña que ir a Samos, a visitar ó abade daquil mosteiro. Saíu inantes de xantar co seu *espolique*. E doña Violante sentíu o paso do cabalo polos coiros da calzada’ LUS, 154.

ESPONTÁNEA *adx.f.* Que se realiza sen acción ou intervención exterior. ***Xeneración espontánea** ($\Rightarrow$ xeración espontánea) *loc.s.*, aparición de seres vivos sen a intervención de proxenitores físicos: ‘O labrego non cre nos microbios nin ademite que a Terra seña redonda, e custa moito tirarlle da cabeza a *xeneración espontánea...*’ TER, 38.

espoñer *v.t.* e *v.p.* **espor.**

[**espor**] ($\Leftrightarrow$ EXPOR) *v.t.* **1.** Presentar ou pór para que sexa visto: ‘Víanse algúas tendas con escaparates sin vidros, onde se *espuñan* aparellos de bestas, liames, nasas pra pescar, quinqués e candiles de metal e de folla de lata’ TER, 238. **2.** Explicar para que se coñeza [unha cuestión ou idea]: ‘¿Pois sabes, chacho, que estaría moi ben unha esculca ben feita e ben *esposta* encol do ateísmo vilego? O tema anda hoxe de moda pola prensa da Europa Occidental’ CON, 127. // *v.p.* **3.** Someterse, ser o punto onde incide a acción dun axente: ‘*Espoñer* –díxolle –*espónselle* ben pouco. Non lle dá a iauga nin lle queima o sol, pois non lle sal dacaron da lareira en inverno’ TER, 109. Tm. **espoñer.**

esporretar *v.t.* **1.** Salpicar con algo contido na boca: ‘Sopas de pan de centeo con manteiga, ben sequiñas, con pimento e moito allo (...) / Vexan vostedes cómo as *esporreto...* / Metéu dous dentes de allo na boca. Trincounos ben cos dentes e... Logo asoprou con forza pra fora e ciscóu as trincas de allo enriba das sopas dos cazolos. / —Xa están ben *esporretadas*’ HIS, 134. // *v.i.* **2.** Peidar, expulsar gases intestinais polo ano: ‘Penséi que vostede fora educado con millor crianza... Eu son un mozo labrego, e cando teño que *esporretar*, apártome a un lado. / E despois venteou como un can de perdices pra todos os puntos cardinás’ HIS, 136.

esportación ($\Leftrightarrow$ EXPORTACIÓN) *s.f.* Acción e efecto de exportar: ‘Porque aquíl banquete tamén un aito de desagravios a don Juan, “O Rei dos Xamós”, que puxera na vila o almacén de *esportación* de xamós meirande de España enteira’ HIS, 69.

[**esportar**] ($\Leftrightarrow$ EXPORTAR) *v.t.* Vender ou enviar a un país estranxeiro produtos propios: ‘Si aquela rapaza fina e loira era a filla do Segretario do Auntamento ou a da tenda da esquina, o pai da cal fixera máis de dous millóns de reás *esportando* castañas e xamós pra Francia’ CON, 93.

ESPOSO –**A** *s.* Persoa unida a outra en matrimonio: ‘Frente por frente dil estaba sentada na mesa a *esposa* de don Diego, doña Violante, muller de grandisma fermosura, moita máis nova que o seu *esposo*, pois aínda non contaba vinte anos, e aquíl comprira xa os coarenta’ LUS, 153.

ESPREITA *s.f.* Acción e efecto de espreitar. **Á espreita** *loc.adv.*, vixiando sen ser visto: ‘Asexar. Vixilar, estar *á espreita*’ LUS, 163.

espresión ($\Leftrightarrow$ EXPRESIÓN) *s.f.* Acción e efecto de expresarse ou manifestarse: ‘Maís cabal sería dicir que ise sentimento [da paisaxe] húbouo, máis ou menos, dende sempre, mais que a súa *espresión* é serodia’ TER, 65.

***espricabre** ($\Rightarrow$ EXPLICABLE) *adx.* Que se pode explicar: ‘Mais xa é moitísimo menos *espricabre* que, levando un diles un golpe na orella ou noutro sitio o outro [irmao dun parto] sinta que lle doe tamén a orella’ TER, 320.

***espricación** *s.f.* **esplicación.**

***espricar** ($\Rightarrow$ EXPLICAR) *v.t.* **1.** Facer coñecer dando datos e detalles: ‘Vóuvolo a *espricar* tal cóma mo contaron a min...’ PAU, 20. **2.** Expor a razón ou a causa de algo: ‘Facédeme o favor de *espricar* o que isto sinifica. ¿Cómo me atopo eiquí, cos habítelos dos frades franciscanos?’ CON, 95. // *v.p.* **3.** Chegar a comprender a razón ou a causa [dunha cousa]: ‘Por sabido que o Alberto asistiría ó banquete, xa que era tan amigo como eu do novo decano e por sere tamén da Direutiva do Colexio. / Mais non asistíu, sin que ninguén *se eispricase* a ausencia’ CON, 42. **4.** Dar unha razón como xusificación: ‘Aventuro vinte pesos a que é un cabalo. Será cousa de ire todos cas do Lamas e pasarlle a mao. Que *se esprique* o dono da pintura’ CON, 32. Tm. ***eispricar**.

esprito *s.m.* **ESPÍRITO.**

ESPRONCEDIANO *adx.m.* Propio do escritor romántico español José de Espronceda (1808-1842) ou da súa obra: ‘Eu pre min era o misterioso suxeto que estivo eiquí e trazou isas letras que a choiva borróu. Cecáis un namorado baironiano ou *esproncediano*, capaz de se esfuracá-la testa dun pistoletazo por non aturá-la vida sen amor’ CON, 108.

***esprumar** ($\Rightarrow$ DESPLUMAR) *v.t.* Quitar as plumas [a unha ave] ‘Namentras, o señor Nasa estaba na cociña vendo cómo a Parrula *esprumaba* o galo’ CON, 21.

[***espuela**] *s.f.* ***espola.**

[**ESQUECER**] *v.t.* **1.** Deixar de ter na memoria: ‘Endexamaís *esquencerei* a beleza romántica daquela noite. Toda ela parecía mergullada no mais pantástico misterio’ HIS, 28. **2.** Deixar de ter en conta: ‘*Esquence* iso. Debéronte ameigar cando saliches da casa’ LUS, 29. **3.** Deixar por descoido: ‘O vento e mái-la choiva fixéronche pasá-la borracheira... ¿Mais cómo demos tiñas un cepillo no peto da gabardina? ¿Ónde *esquencé*ra-la pistola?’ CON, 111. // *v.p.* **4.** Deixar de ter na memoria: ‘Ti oiras contar o teu pai que a tía Rosa estivera pra se casare con Don Eugenio. Poda ser que *te esquenceras* do nome diste señor’ LUS, 93. **5.** Ser deixado ou omitido algo por descoido ou inadvertencia: ‘*Esquecinme* de lle decir que aquila pistola que vostede víu na panoplia, trouguéaa il de París’ TER, 191. Tm. **esquencer.**

***esquela** ($\Rightarrow$ NECROLÓXICA) *s.f.* Notificación da morte duna persoa que se publica nos medios de comunicación cun recadro en negro: ‘Eu collín o ABC de Madrid. O Primeiro que atoparon os meus ollos foi a *esquela* de don Eugenio Losada de Zúñiga, ministro de Facenda, que falecera trasantonte ás doce da noite’ LUS, 93.

esquelete ($\Leftrightarrow$ ESQUELETO) *s.m.* Conxunto de pezas duras e resistentes, articuladas entre si, que dan consistencia ó corpo dos vertebrados e sosteñen ou protexen as súas partes brandas: ‘¿E seguirá ehí, no foio, o corpo do Parrulo? E decir, o seu *esquelete*. Tería

gracia que estivésemos todos nos xantando á beira dun *esquelete*. Eu penso que sí' HIS, 107. ***Albre esquelete** → ÁRBORE.

esquencer *v.t. e v.p.* **ESQUECER.**

ESQUERDO –**A** *adx.* **1.** Situado no lado do corazón [dito dunha parte do corpo ou das cousas que están a ese lado]: 'tiña o brazo *esquerdo* medio inútil dende que se caíra do cabalo' LUS, 111. // *s.f.* **2.** Lado que está situado, respecto a unha persoa, na parte do corazón: 'Ó subir unha lomba, un moucho cantou perto de nós. / –Mal agoiro –dixo o Zascallás–. E foi pola *esquerda*. Din os libros antigos que trai disgracia' TER, 148. **3.** [Referido ó lado dun obxecto] que, con relación á súa parte dianteira, está situado como na persoa a parte do corpo que está no lado do corazón: 'ollei pra un gran retrato de marco doirado que estaba na parede, á *esquerda* da xanela' LUS, 29.

***esquimal** (⇒ESQUIMÓ) *s.m.* Individuo pertencente ó grupo de pobos que habitan as rexións árticas e Groenlandia, América do Norte e Asia: '¿O galego querlle tantismo á súa terra porque é moi fermosa, ou qué...? Tamén o *esquimal* i o beduíno sinten nostalxia do lugar onde se criaron...' TER, 66.

ESQUINA *s.f.* **1.** Liña de intersección de dúas caras ou lados, considerada polo seu lado exterior: 'Sentín que me esbaraba o lombo contra a *esquina* comida, recuberta de barrote' CON, 29. **2.** Parte correspondente ó ángulo de unión de dous lados: 'Tiña un alciprés na *esquina* do xardín, un olmo, un texo e tres grandismas cerdeiras. Todas istas árbores xa has había de antigo' HIS, 102. **3.** Lugar no que forman ángulo dúas rúas: 'O ateo máis ateo de toda a vila é o don Paco, o tendeiro da *esquina* da praza' CON, 128.

ESTACIÓN *s.f.* Lugar destinado á parada de trens, para recoller ou deixar pasaxeiros ou mercadorías: 'O tren iba baixando unha costa. Dalí a un minuto paraba na *estación* de Curtis. Xa non estaba o viaxeiro que se sentara fronte de min' TER, 326. ***Estación de servizo** (⇒estación de servizo) *loc.s.*, instalación provista de bombas de gasolina, gasóleo, lubricantes e outros servizos para os vehículos: 'Cando llo dixero ó don Juan, iste púxose a contar polos dedos a riqueza que fora facendo cos seus trinta anos de traballo: os muiños do Lombriga: sete solares en Lugo, na Agra do Rolo, tres casas na Cruña, máis unha *estación de Servizo*; catro casas en Sarria; medio millón de pesetas en aicións na Telefónica...' HIS, 69.

ESTADA *s.f.* Feito de permanecer certo tempo nun lugar: 'Na primeira tempada da súa *estada* no pazo, daba il moitas paseadas a cabalo pola serra e polo val' TER, 185.

ESTADEA *s.f.* Visión fantástica e fantasmal que aparece de noite envolta nunha túnica branca: 'A nebra colléu a figuración de unha muller. (...) Vínase achegando, achegando. Xa lle vía os ollos.... Era toda branca. Tiña que erguer a testa, pra vela toda. Chantaba os ollos en min i era como se me zugase a ialma. / Acenéille de que parara de falar. / ¿E ti sabes o quí é a *Estadea*? / Eu, non, señor. / Preguntáralles a outros labregos do Incio pola *Estadea*, e ningún sabía o que era. Outramente, falaban da Santa Compañía. Chocábame abondo que o Breixo a estivera describindo, según din que se ve nas antigas lendas' TER, 346.

ESTADO *s.m.* Situación na que está ou se atopa [unha persoa]: ‘Supoñamos un home sen ningún insino, en *estado* de natureza...’ TER, 80. **En estado** *loc.adv.*, preñada: ‘tiña unha filla casada en Chantada, que tivera de solteiro. Casárase contra o gusto do pai e xa iba *en estado*’ TER, 286.

ESTADULLO *s.m.* Pau que se coloca verticalmente no lateral carro para evitar que caia a carga e para soste o adral: ‘Diante de todos azancaba un tangaleirán de chapeo de palla, cas mangas da camisa refucidas, que traguía un *estadullo* na mao’ TER, 209.

ESTAFA *s.f.* Abuso no cobro: ‘Foi o Natillas o que se encargou dos preparativos do duelo. Sería na finca da Veiga. Unha torre vella que il lles mercara ós dous por vinte mil pesos. Todos decían que fora unha *estafa*’ CON, 54.

[**ESTAFAR**] *v.t.* Causarlle prexuízo económico a alguén, mediante engano: ‘Outra, que todos o enganarían i o *estafarían*. Arroubaríanlle os arados, poño por caso, e non se decataría’ TER, 165. Tm. ***timar**.

[**estafón**] (⇔ESTAFADOR) *s.m.* Persoa que estafa [emprégase exclamativamente como insulto]: ‘Pois ehí está o negocio. Coma a venté ven pol-a meiga, o mesmo beben bon viño que as escorras d-un cortello, dispensando, si lles din qui é cerveza. ¡*Estafós!*’ PAU, 52.

[**ESTALAR**] *v.i.* **ESTRALAR**.

[**ESTALICAR**] *v.t.* **1.** Estender o que estaba encollido ou dobrado: ‘A cadeira, sen que íl fixese nada por movela, viña esbarando cara ó leito. *Estaliquéi* o brazo; a cadeira volvéu andar. Volvino *estalicar*; i a cadeira parouse. I estiven co brazo estalicado non sei canto tempo’ LUS, 65. **2.** Estirar, tirar con forza alongando: ‘Si te vexo en diante pegarlle ó gato, –díxolle a tía– *estalícoche* as orellas’ TER, 108. // *v.i.* **3.** Tenderse, tombarse estendido: ‘Sin saber cómo, atopeime no coarto do “Furelo”. A bombilla estaba acesa. O “Furelo”, *estalicado* no chao tan longo era. E non seu leito... O que endexamais se vira en ningúna cama’ HIS, 19.

estámago (⇔ESTÓMAGO) *s.m.* Órgano do aparato dixestivo no que se transforman os alimentos para seren asimiliados polo organismo, situado entre o esófago e o intestino: ‘Que se me baten os dentes coma si xiara. Non sei qué cousa se me anovela na gorxa, que non quer baixare. / A voz da meiga / E o esprito, que teima de pasare pol-o carreiriño que vai ó *estámago*...’ PAU, 46.

ESTAMPA *s.f.* Escena ou cousa que se percibe coa vista: ‘Podo decir que me criéi, na miña casa de Engroba, nun ambiente moi romántico. Sendo eu rillote, moitas leuturas de Walter Scott, de Víctor Hugo, de “Jorge Sand”, de Puskin. A miña aboa pasábase moitas horas de lecer, sentada ó piano, a tocar vales de Chopin. E logo as caixiñas de música... / Gumersindo.– Unha *estampa* do “Museo de Familias”...’ TER, 62.

ESTANCO *s.m.* Establecemento comercial no que se vende tabaco e outros produtos como selos e impresos oficiais: ‘foise mercar tabaco, papel e mistos ó *estanco* de Pacios, que estaba á beira da carretera’ TER, 119.

ESTANQUEIRA *s.f.* Muller que ten ou atende un estanco: ‘O Toño pediu tabaco, papel e mistos. (...) / Non será pra tí o tabaco? –díxolle a *estanqueira*–. Si te vexo co pito na boca, Toñito, dígollo á tía’ TER, 120.

ESTANTE *s.m.* Taboa horizontal que, colocada nun moble ou adosada a unha parede, serve para colocar cousas encima: ‘A bala atopouse tres anos despóis, chantada no *estante* d-unha librería, antre dous libros cuase arrimados’ DEC, 17.

***estantería** (⇒ANDEL) *s.f.* Moble constituído por unha serie de estantes: ‘Vin na *estantería* unha linterna eleútrica. Collina. Tamén botei man ó revolver. Abrín a porta de súpeto, ca mesma man da linterna acesa’ HIS, 129.

***estanza** (⇒ESTANCIA) *s.f.* Cuarto dunha casa: ‘Fíxese ben –dixo– en todo o que hai niste coarto. / Ca vela da palmataroria acendéu as dun candelabro que había nunha consola. / Asina –dixo– poderá ver mellor a *estanza*’ TER, 180.

ESTAR *v.* **1.** [Como verbo *copulativo*] presenta unha calidade que expresa unha característica máis ou menos accidental do designado no suxeito. [A diferenza de *ser* na mesma función copulativa presenta esta característica como resultante dalgún cambio ou evolución observados ou supostos no designado polo suxeito]. ‘O Papaovos *estaba* rubio coma un tomate. / (...) E tódo-los autros *estaban* pálidos, marelos coma o pergameo’ CON, 23. **2.** [Seguido do participio dun verbo transitivo] forma unha construción pasiva en que se expresa que o designado no suxeito recibiu ou sufriu con anterioridade ó tempo indicado polo verbo *estar*, a acción significada polo segundo verbo: ‘Non había documentos [na gaveta], senón moitas cartas. (...) Unhas cartas *estaban* firmadas por ilar; outras, por Eugenio Losada de Zúñiga. Ise era o señor que houbera de casarse coa nosa tía’ LUS, 91. // *v.i.* **3.** Atoparse ou permanecer en determinado lugar ou situación: ‘No ano 13 din unha volta por Europa. *Estiven* en París e máis en Viena’ TER, 62. **4.** Atoparse ou situarse nunha determinada data ou momento: ‘Vivía por aquela data en Madrid. *Estabamos* no ano 42...’ TER, 329. **5.** [Coa preposición *a*] emprégase par indicar que transcorre un determinado día do mes ou da semana: ‘Pois o lus que ven. Hoxe *estamos* a martes... Avisarei ó Farruquiño de Vilañán, ó Belisario de San Paio, ó Pepiño de Barxa... Sairemos todo o día, e de volta caeremos na tasca do “Furelo”’ HIS, 12. **6.** [Coa preposición *de*] desempeñar un emprego ou cargo: ‘Puiden *estar* de médico, con moitas ventaxes, nunha vila grande; mais collínlle moita querencia a ista terra’ TER, 37. **7.** [Coa preposición *de*] encontrarse facendo algo ou en determinadas circunstancias: ‘Como a Misa, pasado mañá Dios mediante, non é hastras as once, poderemos *estar* de conversa deica a media noite’ LUS, 139. **8.** [Coa preposición *para*] denota a disposición próxima ou determinada para facer ou suceder algo: ‘O Cacharulo veume decir que *estaba pre* morrer o Pándigo de Campos de Vila’ CON, 68. **9.** [Coa preposición *por*, dito dunha persoa] encontrarse determinada a facer algo ou sentir a tentación de facelo: ‘Mais non asistíu, sin que ninguén se eispricase a ausencia. *Estiven po-lo* chamar á súa casa, mais esquencínme. O banquete, que era de cea e con discurso e lecturas de telegramas e cartas duróu dúas horas, antes máis que menos’ CON, 43. **10.** Resultar do xeito que se expresa: ‘Xa ve que na casa do señor Román hai de todo, inda que me *esteña* mal o decilo’ TER, 303. **¿Estamos?**, expresión interrogativa que se emprega para apoiar o que se di ou comprobar se hai acordo ou conformidade: ‘Pois por min –dixo o Séneca– mañá mesmo xa que hoxe non pode ser, porque xa ceamos. / Mañá tampouco (...) Eu teño que estar alí agardandovos á unha...

Outra, que istes días teño moito traballo. Pasado mañá é feira... *¿Estamos?* Trato feito. Veñan isas maos...' TER, 247. **Estar a + infinitivo**, perífrase verbal que indica a acción indicada polo segundo verbo está en desenvolvemento: 'Os cas *estaban a* roelos coellos, ciscados polo chao' HIS, 18. **Estar + xerundio**, perífrase verbal que indica a acción indicada polo segundo verbo está en desenvolvemento: 'O demo me leve... Esmaguéino... Sentín o peto, talmente como agora *estóu* sentindo o claxon dun auto que pasa diante da casa: ¡Pom!' CON, 43. Tm. **estare**.

ESTARABOUZAR *v.i.* Producir ruído desagradable: 'Sentimos *estarabouzar* us galochos pola ponte' TER, 230.

ESTARABOUZO *s.m.* Ruido molesto ou desagradable: 'pol-a escaleira, grandismo *estarabouzo* de galochos. Berros e prantos' PAU. 63.

estare *v.i.* **ESTAR**.

ESTARRECEDOR *adx.m.* Que fai tremer: 'E ouvíuse un berro *estarrecedor*, como ninguén ouvira nunca na súa vida. Non era un berro. Mais ben... Como vinte touros xuntos que bruasen a un mesmo tempo. Parecía vir de moi fondo: das entranas da terra' HIS, 86. Tm. **esterrecedor**, **esterrecente**.

ESTATUA *s.f.* Obra de escultura que representa unha figura: 'Enriba dun plinto de graño rosado víase un can dogo labrado en marbre mouro como o acibeche. Unha fermosa *estatua*' CON, 26.

ESTATURA *s.f.* Medida dunha persoa desde os pés á cabeza: 'E pasou o mesmo home, que tamén me parecêu que ollara pre min. A mesma *estatura*, o mesmo esparadrapo na sen. Todo igoaliño. Tamén moreno i enxoito' CON, 47.

ESTE / éste, ESTA, ISTO / isto *dem.* **1.** Designa o que está a unha distancia próxima e á vista de quen fala e de quen escoita: 'Veló eiquí, díxome o meu amigo Xan na tasca do "Peniche". *Iste* é o home de que tanto se conta' HIS, 9. **2.** Representa ou sinala o que acaba de ser mencionado: '¡Arde a reitoral po-los catro costados! / Cando ouvíu o crego *estas* falas, desprendéuse da capa pluvial e quedouse en roquete, ó mesmo tempo que berraba' CON, 94. **3.** Representa ou sinala o que vai ser mencionado: 'E con tal motivo empezamos a falar dos humoristas novos e vellos españoles. De Lois Taboada, o de Vigo, morto en Madrid o ano seis, que cando se atopou moi maliño dunha pulmonía, mandoulle razón ó coaxutor da parroquia pra que lle trouguese os santos óleos con *estas* falas: / –“Dile a don Santiago que son para mí, y que me los traiga de los mejores”.' CON, 49. **4.** Acompaña unha unidade de tempo no que se sitúa o falante: 'O don Juan ten medo de que a súa sogra, que xa anda polos oitenta anos, faga testamento. Por iso lle dixo a filla que siga en Santiago. Remata *iste* ano a carreira de boticario' HIS, 70. **5.** Fai referencia ó lugar en que está ou se sitúa o falante: 'Os forasteiros non queren parar eiquí moito tempo, pois atopan *isto* moi bravo, arredado da civilización. Cecáis os arrepié a friaxe *distas* terras tan outas' LUS, 19. Tm. **iste/ éste, ista / ésta, esto**.

ESTELA *s.f.* Anaco de leña fendido: 'E cando o neno pensou que a tía iba coller unha *estela* e medirlle o lombo, aquila achegouse a il e dúlle un bico' TER, 125.

ESTELARMENTE *adv.* De maneira estelar ou extraordinaria: ‘Autro tanto decía o gran poeta Goethe da estrela, que camiña sin presa e sin pausa. / O bon bebedor debe beber *estelarmente*, goethianamente. / Asina lles recomendaba o filósofo Ortega y Gasset ós seus colegas do Congreso de deputados que lexislasen’ CON, 46.

ESTENDER *v.t.* **1.** Escribir un documento segundo a forma habitual: ‘¿Vivo?... Morriches de gripe complicado con pulmonía. ¿Ou queres ti saber máis que o médico que che *estendéu* o certificado de defunción?’ CON, 96. // *v.p.* **2.** Ocupar certo espazo ou extensión: ‘Unha chama de ambre *estendíase* polo ceo. Os montes lonxanos semellaban de cobre’ TER, 267.

ESTEPA *s.f.* Extensión grande de terreo, máis ou menos chan, con vexetación de plantas pequenas resistente ó frío e á sequidade, propia de climas extremos: ‘Inda hai casas que se aluman cos “ardentes”, ou pitelos de uz espetados nas paredes. / –De xeito semellante alúmanse tamén nas “isbas” da *estepa* rusa’ TER, 43.

ESTERCO *s.m.* Excremento dos animais mesturado con estrume que serve de fertilizante natural: ‘Un veciño do Polvorín, que viña de Lugo cun carro de *esterco*, víuno achegarse á porta do camposanto’ LUS, 36.

ESTERQUEIRA *s.f.* Lugar onde se xunta esterco: ‘Tivemos que cruzar unha *esterqueira* onde fozaban unhos porcos, con moito procura pra non meter as botinas no ludrio’ LUS, 119.

esterrecedor *adx.m.* **ESTARRECEDOR.**

esterrecente *adx.m.* **ESTARRECEDOR.**

esterrecerse (⇔ESTARRECERSE) *v.p.* **1.** Arrepiarse, estremecerse, tremar [por causa do frío, do medo ou de algo desabradable]: ‘O home do cuadro –dixo– morréu fai máis de vinte anos. / *Esterrecinme*... Il seguíu falando’ LUS, 30. **2.** Abaterse, sentir pena, dor, abatemento: ‘*Esterrecerse*. Consternarse’ LUS, 164.

estéticamente (⇔ESTETICAMENTE) *adv.* No aspecto estético: ‘Pois a min non me vai *estéticamente* o sigro XVIII. Atópoo falso, sin quentura, sobexo de convencionalismo e de formalismo’ TER, 61.

ESTÉTICO –*A* *adx.* Pertencente ou relativo á percepción e apreciación da beleza: ‘Cecáis seña a calidade *estética* da nosa paisaxe o que fai remanecer, de moi lonxe, o sentimento da saudade’ TER, 67.

ESTILISTA *s.m.* Escritor que se caracteriza polo coidado do seu estilo ou expresión: ‘E dos vivos, Otero Pedrayo, o noso millor *estilista* i o noso mellor ensaísta. A súa prosa é unha roseira chea de rosas arrecendentes, que nunca se murchan’ TER, 73.

ESTILO *s.m.* **1.** Conxunto de trazos que individualizan e caracterizan a tendencia artística dunha época: ‘A igrexa grande, fermosa i antiga, de *estilo* románico, cunha torre moi alta

con catro campás, enriba do porche de pilastras da entrada' TER, 238. **2.** Modo persoal de falar ou de expresarse: 'Eu sentino disputar un día. Debía de sere home culto e moi pesimista. Falaba cun *estilo* algo finchado' TER, 241.

ESTILOGRÁFICA *s.f.* Pluma de escribir que leva incorporado un depósito recargable ou un cartucho de tinta: 'E logo, do peto da chaqueta onde se levaba o pano de presumir, ripou a súa *estilográfica* e firmou o sobre por riba do cuño de lacre. Co seu nome' HIS, 144.

estiña (⇔**ESTIÑADA**) *s.f.* Período breve de tempo no que para de chover: 'Se iba un rato de *estiña*, eu daba unha volta pola campía lentorecida. O fresco bafo da terra mollada carexábame a carne' TER, 85.

ESTIÑAR *v.i.* Parar de chover: 'Cando *estiñaba* un ratiño, un sol marelo faguía brilar a iauga encorada dos prados' LUS, 84.

ESTIÑO *s.m.* Período breve de tempo no que para de chover: '*Estiño*. Bon tempo' LUS, 164.

ESTIPENDIO *s.m.* Remuneración que recibe unha persoa por un traballo ou un servizo: 'O seu tío quedaba na obriga de abonarlle ó pedáneo cen pesos de *estipendio* por formalización de escritura' LUS, 74.

[**ESTIRAR**] *v.i.* Tenderse, tombarse estendido: 'Estalicado. *Estirado*' LUS, 164.

ESTIRPE *s.f.* Ascendencia ou descendencia dunha persoa: 'Como vedes, a dos Ozores foi unha *estirpe* moi dada ós progresos do tempo. E pra ademostralo ehí está o retrato de don Francisco de Paula Ozores y Osorio e mái-lo da súa fermosa e virtuosísima dona, dona Violante de Sangro, sobriña do conde de Sobreira, debidos ó escrarecido pincel do pintor lugués Xesús Corredoira, pintados en Lugo no ano do trece' CON, 58.

ESTOCADA *s.f.* Ferida que resulta de cravar o estoque ou outra arma similar: 'Catorce anos despois a *estocada* dun marido celoso atravesáralle o corazón nun "duelo" HIS, 37.

ESTOPA *s.f.* **1.** Parte basta e grosa do liño ou do cânabo, que queda despois de asedalos: 'Aquela testa tan grande debía de estar chea de estopa' CON, 67. **2.** Tea grosa e brava tecida con ese material: 'Fai poucos anos, aínda usaban por alí unha túnica de *estopa* sin mangas como a dos servos medievás' TER, 43.

ESTOQUE *s.m.* Espada estreita e sen fío coa que só é posible ferir de punta: 'Polo visto don Juan levaba sempre un bastón de *estoque*, pois tiña moito medo ós cás doentes' LUS, 142.

[**ESTORBAR**] *v.i.* Causar molestia ou incomodidade: 'E seica lle dixo o don Juan: "Díame vostede unha lista das persoas que lle *estorben*. Xa lles faremos unha visita despois das doce da noite..." HIS, 70.

ESTOUPAR *v.t.* **1.** Facer que algo rebente ou estale: 'i eu fun a coller balocas polos balados pra facelas *estoupar* coas maos' LUS, 119. // *v.i.* **2.** Rebentar ou abriarse violentamente e con ruído: 'As orellas do Cabezudo parecían tan coloradas coma a crista do galo. A cara do Chilindrainas alampábase como si fora *estoupar*' CON, 23. **3.** Abriarse ou rebentar por

efecto da presión interior: ‘I ademáis que quero mexar, que teño a vexiga que me *estoupa...*’ LUS, 71. **4.** Manifestarse violentamente: ‘Que o demo me leve. Aquil berro de ¡Caronte! *Estoupou* como un barreno. Baixéi as escaleiras de catro en catro’ CON, 28. **5.** Manifestarse de repente e con forza [aquilo que se sente]: ‘Acomenteunos a todos un sagro furor contra dos poetas que sairon rás. *Estoupou* a nosa carraxe nun tronicio arrepiante...’ HIS, 177.

ESTOURANTE *adx.* **1.** Que ten a propiedade de estourar ou detonar: ‘*Estourante*. Detonante’ LUS, 164. **2.** Que se manifesta de repente e con forza: ‘O Lorán, despois de empinar, cofouse a testa, guindando unha gargallada *estourante*’ LUS, 118.

ESTOURAR *v.i.* **1.** Rebentar ou abriarse violentamente e con ruído: ‘Era po-lo día de Santiago e sentíase *estourar* as bombas en Vilañán’ CON, 87. **2.** Manifestarse de repente e con forza: ‘*Estoura* a gargallada do tolo’ PAU, 68. **3.** Producir un ruído brusco e seco: ‘Sentíuse *estourar* un tiro, e resoou por todo o val. Logo, outro tiro...’ TER, 93. **4.** Manifestarse violentamente: ‘Alá cara á noiteña empezaron a *estourar* os primeiros tronos’ LUS, 35.

ESTOURO *s.m.* Ruído que produce algo ó estourar: ‘Sentíuse fora un *estouro*. / ¿Non sentíchedes...? preguntou o Secundino. / Foi o trasno –dixo o Gumersindo– que saíu pra fora do corpo do gato... Din que dá un estralo como cando estoupa unha vexiga de porco’ TER, 112.

ESTRADA *s.f.* Camiño público, ancho e xeralmente asfaltado, destinado ó tránsito de vehículos: ‘Ista comarca conta tan soio con dúas carreteras ou *estradas*’ LUS, 22. Tm. *carretera, *carreteira.

[**ESTRAGO**] *s.m.* Dano grande: ‘Alí estaba o señor Lamas, o dono do cadro. / Tamén o doutor Rocha, que tiña a zunia do alcoholismo i os seus *estragos* no chamado corpo social’ CON, 32.

estralampar (⇔ESTRELAMPAR) *v.i.* Deixar de chover: ‘Emprinciaba a *estralampar* e xa non petaba con forza a choiva no tellado do hórreo’ HIS, 168.

[**ESTRALAR**] *v.i.* **1.** Rebentar violentamente e con ruído: ‘Ou regalábanlle a ún un libro. E cando se dispuña a abrillo pra lelo, *estralaba* un fulminante e queimábase medio libro’ CON, 85. **2.** Renxer, producir un ruído seco e estridente: ‘Sentíase o laio da noitarega. *Estralaba* unha madeira no fallo. Don Sebastián comenzou o seu conto’ LUS, 142. Tm. **ESTALAR.**

ESTRALO *s.m.* **1.** Ruído que fai un obxecto ó rebentar: ‘¿Non sentíchedes...? preguntou o Secundino. / Foi o trasno –dixo o Gumersindo– que saíu pra fora do corpo do gato... Din que dá un *estralo* como cando estoupa unha vexiga de porco’ TER, 112. **2.** Ruído forte e seco provocado por unha explosión: ‘O día seguinte fixéronlle a proba da bomba de dez *estralos*’ HIS, 136. **3.** Son ou ruído seco que produce unha navalla ó abrillo: ‘Aquel mesmo día chegara á nosa xuntanza diaria do Café Español “o Birollo”. Non fixo máis que chegar e ripou do peto da cueira do calzón unha navalla de non sei cántos *estralos*, de Albacete; abríuna e deixouna sobre a mesa’ HIS, 85.

***estranado** (⇒ESTRAÑADO) *adx.m.* Que expresa ou denota estañeza: ‘Entón o cadeirádego preguntaba *estranado*: / Pero, ¿no decía usted que su hermano quedaba enfermo en casa?’ CON, 50.

***estran** (⇒ESTRAÑO) *adx.m.* Raro, que non é frecuente ou normal: ‘Un *estran* desacougo faguíame ir calado... Sentín que unha ollada se me chantaba na caluga’ LUS, 31. Tm. ***eistrana**.

ESTRANXEIRO –*A adx.* **1.** Que é ou vén dun país que non é o propio: ‘Cecáis fose unha moeda bizantina que lle caíra, fai moitos anos, a algún peleriño *estranxeiro* que fora a Santiago...’ LUS, 143. // *s.m.* **2.** País ou países distintos do propio: ‘O Alberto estudou a abogado. E foille moi ben. Vino unha vez no balneario de Guitiriz, estando os dous a tomar tan salutíferas augas. Tiña bufete aberto na Cruña e gañaba moitos preitos. Andivera po-lo *estranxeiro* e volvera á Cruña’ CON, 42.

ESTRAPERLO *s.m.* Comercio clandestino e fraudulento de artigos de comercio: ‘E sabe Dios os cartos que fixo istes anos co *estraperlo* do abono mineral e mais dos cementos. Din que está facendo unha casa en Monforte’ HIS, 12.

[**ESTRAR**] *v.t.* **1.** Botar estrume: ‘sachaba o horto, sin ninca se doer do seu Corpo; apañaba a verdura; *estraba* as cortes...’ TER, 106. **2.** Ciscar, estender polo chan de maneira desordenada: ‘Había nun curruncho unha gabela de herba seca, i outra de palla *estrada* tamén polo chao’ TER, 224.

ESTREITO –*A adx.* Que ten pouca anchura ou menos da normal: ‘Pasamos por diante dunha casa *estreitiña*. No portal había unha mesa mortuoria’ CON, 98.

ESTRELA *s.f.* **1.** Corpo celeste que brilla no firmamento na noite, agás a Lúa: O ceo íbase limpando de nubes; relocían as *estrelas* e cantaban os sapos e mái-las noitaregas’ CON, 74. **2.** Figura convencional dese corpo celeste constituída xeralmente por un conxunto de puntas que parten dun centro común: ‘Era [o gato] grande, mouro coma o carbón, cunha pinchiña branca coma unha *estrela* na frente’ TER, 107. **Estrela da tarde** *loc.s.*, luceiro da tarde que brilla despois da posta do Sol: ‘¿E dille unhas cousas!... Así Dios me perdone coma me fai rire... Chámalle “engado da miña vida”, “lus dos meus ollos”, “*estrela da tarde*”...’ PAU, 22. **Estrela de David** *loc.s.*, a de seis puntas, símbolo do xudaísmo: ‘¿Non te fixas?... Leva pintada na fronte a dobre *estrela de David*’ HIS, 89.

[**ESTRELECER**] *v.i.* Brillar, despedir luz: ‘Xa somos ricos –dixo o Bieito, *estrelecéndolle* os ollos’ TER, 227.

ESTRELECIDA *adx.f.* Que ten estrelas: ‘Era as dez e media da noite de aquel mes de agosto. A noite estaba *estrelecida*’ HIS, 86.

ESTREMECEMENTO *s.m.* Tremor ou arrepío súbito: ‘Houbo un *estremecemento*, un arrepío antre o público cando o orador presentou á consideración de todos a chamada “Sarta de Demo”, formulada por il por primeira vez’ CON, 114.

estremecente (⇔ESTREMECEDOR) *adx.* Que estremece: ‘Se por iste diamante non for, non me pasaría aquilo, tan *estremecente*, da fonda do Curuxo mesmo a saída de Chantada, pola carretera que leva a Monforte...’ HIS, 101.

[**ESTREMECER**] *v.t.* **1.** Facer tremer: ‘Chegaba xunto il e berráballe, poñéndolle un revólver ó peito: / Non te movas, brutarate, qui es vítima! ¿Tanta prisa ‘tés de defuntarte? / E Lombo de palla botábase a chorar coma un neno, pousando a machada. / Ai, Don Froilán –decía– sáqueme ise ferro, que me *estremece*!’ LUS, 47. // *v.p.* **2.** Tremer, moverse con sacudidas rápidas e repentinas: ‘Abaneábase o piso ó andar, coma se *se estremecesen* de vellas as táboas de castiñeiro’ LUS, 80.

***estrena** (⇒ESTREA) *s.f.* Acción e efecto de estrear: ‘Penso que o Moncho vai xa curado... iste é un aparato que trougo o meu fillo máis vello de Londres. Con il lle gastamos a broma a ise borrachón... / Isa *estrena* tivo en Sarria o aparato de banda magnetofónica’ HIS, 98.

[***estrenar**] (⇒ESTREAR) *v.t.* Usar por primeira vez: ‘Aquil mesmo día que o teu afillado *estrenou* a bici, caíu d-ela e partíu unha perna’ DEC, 10.

ESTREPTOMICINA *s.f.* Antibiótico sintetizado polos fungos do xénero *Streptomyces*, ou por determinadas bacterias, que é activo contra diversos bacilos, entre outros o da tuberculose: ‘Eu fun o primeiro que apriquéi eiquí as sulfamidas, a penicilina i a *estreptomicina*, adiantándome ós meus colegas dos pueblos veciños’ TER, 38.

estrevemento (⇔ATREVEMENTO) *s.m.* Decisión ou valor [para aquilo que se expresa]: ‘Estaba de Dios que tiñas que ser ti o que me salvara do monstro... / Atuábame... E istas falas díronme *estrevemento* pra lle decir o que sigue: / ¿E casaráste conmigo, Estreliña...?’ TER, 221.

[**estreverse**] *v.p.* **ATREVERSE.**

***estribación** (⇒SOMONTE *s.m.*) *s.f.* Conxunto de montes laterais máis baixos que saen dunha cordilleira: ‘Polo leste vai unha serra *estribación* da do Caurel, onde puxan por enriba dos outros montes Santa Bárbara, Monteagudo i o teso de Eume’ TER, 49.

ESTRIBEIRA *s.f.* Peza para pousar o pé o xinete cando vai dacabalo: ‘Sentía que volvía o cabalo... E víu que o seu marido viña de arrastro polo chao co pe enganchado na *estribeira*’ TER, 157.

[**ESTRIBO**] *s.m.* Peza para pousar o pé o xinete cando vai dacabalo: ‘Ladraba [o Lusco], rebrincaba, ouveaba, i hastra me botaba os dentes ós *estribos* ou ás polainas’ LUS, 16.

[**ESTROFA**] *s.f.* Combinación de versos cunha disposición determinada de metro e de rima, que constitúe unha unidade independente nunha composición poética: ‘Eu bebo o coñac moi amodiño, con apouso. Acórdome dun poema anónimo lugués tidoado La inmortal balada de los bebedores de Lugo, con *estrofas* en galego i en castelán’ CON, 46.

ESTRONDO *s.m.* Ruído moi forte: ‘Fixo tal *estrondo* a bomba, que os veciños da plaza de San Fernando creron mesmamente que voara o almacén onde estaba cartuchería do Reximento: Pom, pom, pom...!’ HIS, 136. Tm. **estronicio**.

estronicio *s.m.* **ESTRONDO**.

estroquear *v.i.* **estroupelear**.

[**estroquelear**] *v.i.* **estroupelear**.

[**estroupelar**] *v.i.* **estroupelear**.

estroupelear (⇔TROUPELEAR) *v.i.*: Facer ruído: ‘Estroquelear. Faguer bruído, *estroupelear*’ LUS, 164. Tm. **estroquear**, **estroquelear**, **estroupelar**.

estróupele (⇔TRÓUPELEO) *s.m.* Ruído producido cos pés ó andar: ‘Sentín o *estróupele* dos rapaces na escaleira. Subían coma foguetes’ CON, 64.

ESTRUME *s.m.* Mato rozado que se bota na corte dos animais para facerlles a cama e obter esterco: ‘Arrimada a casa, pola banda do norte, había unha gran palleira i unha gran pendella, sempre chea de *estrume*, de reigaños e rachós’ TER, 271.

***estuche** (⇒ESTOXO) *s.m.* Caixa ou funda para gardar un ou varios obxectos: ‘Ergueuse, abriu unha porta. Decontado volveu cun *estuche* na mao. Sentouse. Abriu o *estuche*, forrado todo il de terciopelo’ HIS, 149.

ESTUDANTE *s.m.* Persoa que cursa estudos nun centro de ensinanza: ‘Pepe Troitiño era *estudiante* de Medicina, natural el do Corgo, en Lugo’ HIS, 85.

[**ESTUDAR**] *v.t.* e *v.i.* **1.** Exercitar o entendemento e a memoria para lograr comprender e aprender unha cousa: ‘O Alberto era máis ben rubio, con cabelos da color do azafrán. E xa andaba po-las tascas. Mais nunca se esquencía de *estudiar* ben as leucíos’ CON, 42. **2.** Cursar estudos nun centro docente: ‘Cando se deitan todos na casa, e todos son tres, a filla casada, a nena que *estuda* no Instituto e mail-a criada, il vaise ó seu despacho’ DEC, 12. // *v.t.* **3.** Facilitarlle a alguén a posibilidade de ter estudos: ‘Non se dan conta que inda son señoritos. Nin tampouco que levo viuda máis de vinte anos. Cuasemente que eu os criei i *estudei* a todos. Boeno... Isto de *estudiar*... Ti sabes tan ben coma min cómo foron os estudos dos meus fillos’ HIS, 24. **4.** Pensar detidamente sobre algo [para decidir ou actuar dunha determinada maneira]: ‘Verá vostede... Hai un caso que os dous debemos *estudar*. Faga o favor de vir candia min ó Aiuntamiento. A cousa é segreda. Compre que ninguén sepa nada do que se trata’ CON, 105. **5.** Observar ou examinar atentamente: ‘Din –dixo o mozo do bar– que vai coller caliveras ó osario e que ten máis dunha dúcea na casa. Quererá *estudiar* os osos do corpo... Como il *estudíou* a médico’ TER, 244. Tm. ***estudiar**.

***estudiante** *s.m.* **ESTUDANTE**.

***estudiar** *v.t.* e *v.i.* **ESTUDAR**.

*estudio *s.m.* **ESTUDO.**

ESTUDO¹ *s.m.* **1.** Acción e efecto de estudar: ‘Sempre foi moi preguizoso pró *estudio*’ TER, 316. **2.** Obra ou traballo en que se estuda unha determinada materia: ‘Don Ramón, o Fidalgo de Engroba (...) Tíranlle moitos os *estudos* de heráldica’ TER, 53. // *pl.* **3.** Conxunto de materias que se estudan para obter un título académico: ‘Cando voltéi pra Santiago a seguir os meus *estudos* de Dereito, aquela vila e toda Galicia parecíanme moi románticas’ TER, 63. Tm. ***estudio**.

*estudo² (⇒ESTUDIO) *s.m.* Lugar de traballo dun intelectual ou dun artista: ‘Eu, dibuxaba, pintaba e sacaba fotos. Era o meu oficio. (...) Paraba eu na casa do Currás, no Campo da Compañía. Alí puxen o meu *estudo*. Gostábame a casa pola súa tipicidade do Monforte antigo. O meu coarto tiña unha solaina cunha ventá baixiña’ HIS, 157.

ESTUFA *s.f.* Aparello para producir calor, particularmente mediante combustión: ‘Ti acendiches a *estufa* do comedor e botácheslle coza, decindo que a Liberata non sabía acendela’ CON, 124.

estuta (⇔ASTUTA) *adx.f.* Hábil para enganar, para evitar o engano ou para conseguir os seus propósitos: ‘Crimen ben matinado; o crimen típico da muller *estuta* e sin corazón, que desbota todo risco e peligro na súa execución’ TER, 293.

[**ESVAERSE**] *v.p.* Desaparecer pouco a pouco: ‘Aquil home era seu pai cun vestido de pana, en mangas de cós e cun rodo na mao... *Esvaéuse* a visión. / Cando chegou á aldea, o primeiro que viu foi que seus irmaos vestían de loito... E soupo que atoparan a seu pai morto no prado’ TER, 78.

ETC. Abreviatura da locución latina *et caetera* que significa ‘e o demais’ ‘e resto’, e que se emprega ó final dunha enumeración para omitir a mención doutros elementos desta: ‘E moitas aldeas, coma Vilamór, Vilarbacú, Soldón, Pacios da Serra, Veiga de Brañas, Céramo, Santa Eufemia, Hórreo, *etc.*’ LUIS, 18.

ETERNO –**A** *adx.* Que non ten fin ou que dura para sempre: ‘Ieu soupen, inda non fai moito tempo, que pagara trinta misas ó párroco, polo *eterno* descanso da ialma de don Enrique María...’ TER, 159.

ETÍLICA *adx.f.* Relativo ou pertencente ó alcol que se obtén por destilación de produtos de fermentación de substancias azucaradas ou feculentas (como uva, melaza, remolacha, pataca) e que forma parte de moitas bebidas alcohólicas (como o viño, a augardente, a cervexa, etc.): ‘Se a rúa da Cruz chámase “a gran arteria amílica e *etílica* de Lugo”, a antiga praza do Campo é considerada como “o grán foro tabernario lugués’ DEC, 11.

ETIMOLOXÍA *s.f.* Orixe dunha palabra, do seu significado e da súa forma: ‘A tertulia da trastenda da librería “O Parnaso” duraba das sete e media hastra as dez da noite. Falábase e discutíase de todo. Tanto da *etimoloxía* dun nome grego como da función do neutrino no seu átomo, poño por caso’ CON, 100.

ETIQUETA *s.f.* Anaco de papel ou doutro material que se pon nun obxecto para indicar a súa marca, contido, composición e outros datos: ‘Ista era a botella que ninguén sabía que houbera agás de min. Veleiquí. / Todos limos na *etiqueta*: “Cognac Biscuit” e logo unha notiña pegada por abaixo que decía: “Fino coñac francés legítimo, comprado en Lugo, en Las Américas, el año 1920’ CON, 125. **De etiqueta** *loc.adx.*, [co verbo *ir* e *vestir*] adecuado para un acto solemne: ‘As condicións do duelo eran istas: coas espaldas apegadas daba cada un vinte pasos, alonxándose do outro duelista. Volta rápida. Un tiro cada un cunha pistola de dous canos. Irían de *etiqueta*, con chistera’ CON, 55. / ‘Entrou don Paco de Líncora de ganchete da súa dona. Tamén berraron o seu nome engadindo “acaudalado propietario”. Entrou sorridente, vestido *de etiqueta*’ CON, 133.

ETNOGRAFÍA *s.f.* Ciencia que ten por obxecto o estudo e a descrición dos grupos humanos e dos seus caracteres antropolóxicos, culturais, sociais, etc.: ‘Pois estudia –dixo o boticario, que estaba a remecer un beberaxe escuro cunha canela de vidro– prehistoria, *etnografía*, arqueoloxía; que eu ben o sei...’ TER, 243.

EU *pron. pers.* Forma tónica de primeira persoa do singular, invariable para masculino e feminino, que designa dentro da frase a persoa que a expresa e que funciona como suxeito: ‘o Fogueteiro petaba co puño na mesa; *eu... eu* erguía a testa pra fitar aquilo home. Xa non estaba alí!’ LUS, 28.

EUCALIPTO *s.m.* Árbore de grande altura, da familia das mirtáceas (*Eucalyptus sp.*), con tronco dereito e copa cónica, de follas persistentes, olorosas, lanceoladas e colgantes, que teñen propiedades medicinais, e froito capsular: ‘O adrio é sombrizo con castiñeiros e concheiros i un gran *eucalipto* ó pé do panteón’ TER, 49. Tm. **eucaliptus**.

eucaliptus *s.m.* **EUCALIPTO**.

EUFONÍA *s.f.* Sonoridade agradable da palabra e da frase: ‘E logo que o seu castelán [de Valle Inclán] ten saibo i arrecendo de galego. A súa suavidade i a súa *eufonía* veñen da nosa lingua vernácula’ TER, 64.

EUFÓNICA *adx.f.* Que ten eufonía: ‘Encol dísto diremos que se acha eiquí, coma na terra do Incio e da de Quiroga, unha *i* en moitas verbas, que non sei si chamarlle *eufónica*, e que non hai noutras comarcas. Díse forcia, aldeia, creio, ondia, partia dos cochos...’ LUS, 24.

EUROPEA *adx.f.* De Europa: ‘Estivo en Cuba e tamén no Norte. Chegou de volta despois de se rematar a derradeira guerra *europaea*. Todos pensaron que se morrera alá’ CON, 128.

EVANXÉLICA *adx.f.* **1.** Do Evanxeo: ‘O tema da súa plática era a cita *evanxélica* “Vós sodes coma cisternas rotas” CON, 39. **2.** Dunha das comunidades relixiosas protestantes que conceden especial importancia á conversión persoal e á salvación a través da morte de Cristo: ‘Había unha grea de estudantes do quinto curso que levaban as súas pesadas bromas lonxe das aulas. Un día foron seis ou sete á Capela *Evanxélica* da rúa de García Abad. Pradicaba un pastor novo, inglés, que usaba lentes, moi colorado il de cara’ CON, 39.

EVANXEO *s.m.* Libro que contén o relato da vida e mensaxe de Cristo. **Do Evanxeo** *loc.adx.* [Nunha igrexa, referido a lado] esquerdo, desde o punto de vista dos fieis: ‘As dúas ventás da sancristía tiñan grosos ferros por fora, e non había máis que unha porta, que comunicaba directamente ca eirexa, pola mao *do Evanxeo*’ TER, 308.

EVOCACIÓN *s.f.* Acción e efecto de traer algo á memoria ou á imaxinación: ‘E [a fotografía] chegou a sere tan preciosa pre min como un talismán da *evocación*’ CON, 37.

***examen** (⇒EXAME) *s.m.* **1.** Acción de mirar atentamente: ‘Ripéi a roupa do leito e miréi ben mirado o seu corpo. Foi oufegada e... A gorxa estaba arrabuñada e na mesma noz tiña dúas esfoladuras. / Cando rematéi o meu *eisamen*, fitéi pró Galo. E iste sostivo a iña ollada sin palpebrexar’ TER, 200. **2.** Proba que se fai para comprobar ou demostrar o aproveitamento dunha persoa nos estudos: ‘Cando te examines faille ao profesor don Xoaquín o saúdo segredo do grado vinteseite da Masonería. (...) Cando te examines metes o naríz entre os dous dedos, índice e maior da man dereita. (...) Ben pode maxinar o leitor de cómo rematou o *examen* do Pousón’ HIS, 92. Tm. ***eisamen**.

EXAMINAR *v.t.* **1.** Observar e analizar atentamente para coñecer as súas características ou o seu estado: ‘Que non, que é unha egua... Como había pouca lus cando o *eisaminéi* [o cadro], paséille a lus dun foco por toda a barriga; e non tiña aquilo’ CON, 32. // *v.t.* e *v.i.* **2.** Someter a alguén a un exame para xulgar a súa aptitude: ‘Mais a broma máis gloriosa do Troitiño sería aquel mesmo ano, ao rematar do curso, tamén na Facultade de Dereito, cando don Xoaquín García Labella *examinaba* de Dereito Administrativo’ HIS, 90. // *v.p.* **3.** Realizar un exame para demostrar a aptitude: ‘*Examínome* pra a semana que ven. ¿Falaches co el? / Cando *te examines* faille ao profesor don Xoaquín o saúdo segredo do grado vinteseite da Masonería. Mais non me descubras. Costaríame a vida. Cando *te examines* metes o naríz entre os dous dedos, índice e maior da man dereita. / ¿ E por qué?’ HIS, 91. Tm. **eisaminar, ensaminare**.

EXCELENTÍSIMO *adx.m.* [Anteposto ó substantivo *señor*] emprégase como tratamento oficial propio de determinados cargos ou dignidades: ‘Veleiqué o chisqueiro de esca que lle regalaron en Mondoñedo o *Excelentísimo* señor don Avelino Monterio Ríos e fiscal do Tribunal Supremo’ HIS, 160. Tm. **escelentísimo**.

EXCURSIÓN *s.f.* Viaxe de curta duración que se fai para coñecer algún lugar, como pracer ou como recreo: ‘De cando participara naquela velada da “Asociación de Estudiantes del Bachillerato de Lugo”, pra recaudar fondos pra unha *excursión* do remate de curso’ HIS, 85.

EXECUCIÓN *s.f.* Acción de executar ou levar a efecto [unha cosa]: ‘Crimen ben matinado; o crimen típico da muller estuta e sin corazón, que desbota odo risco e peligro na súa *execución*, como diría un penalista’ TER, 293.

EXECUTOR *adx.m.* Que executa ou fai algo: ‘Ti fuches o brazo *executor* da Divina Providencia’ DEC, 17.

EXEMPLO *s.m.* Cousa que se presenta como explicación ou apoio dunha explicación ou afirmación: ‘O primeiro domingo, faléilles ós feligreses do arroubo e púxenlles moitos *exemplos* de moitos ladrós arrepentidos e das grandes pensas que agardaban na outra vida

ós autores de arroubos sacrílegos' TER, 310. **Por exemplo** *loc.adv.*, emprégase para ilustrar ou probar cunha demostración o que se dixo antes: 'Niste libro adoitamos o xeito de falar distas terras. Por iso se atoparán moitas veces verbas en varias formas. *Por exemplo*, outro i outro, sexa e seña, cimo e cumial, cantare ou cantar' LUS, 25.

EXÉRCITO *s.m.* Conxunto das forzas armadas dun país, especialmente as de terra e aire: 'Traguía unha fotografía do presidente Truman, arrodeado de moitos militares do *Exército* e da Mariña' TER, 336.

[***exiucio**] ($\Rightarrow$ EXIPCIO) *s.m.* Persoa natural ou habitante do antigo Exipto: 'Escantiá que se fala dise segundo corpo. Xa en tempos dos *exiucios*... Arestora, os teósofos' TER, 74.

exoit *adx.m.* Erro por **ENXOITO**.

EX-SEMINARISTA *s.m.* Persoa que foi e xa non é seminarista: 'Antre as estudantes do curso había unha rapaza goapa e xeitosa. Viña sempre, á saída da crase derradeira da mañá, un *ex-seminarista* moi alto a recollela. Os dous daban paseos melancónicos po-las aforas' CON, 40.

EX-SUICIDA *s.m.* Persoa que tivo e xa non ten predisposición ou tendencia ó suicidio: '¿E cómo che foi en tanto tempo, meu queridiño *ex-suicida*?' CON, 112.

EXPOSICIÓN *s.f.* Presentación pública de obras de arte: 'Cando Luís Seoane, que era estudante de Dereito, fixo no mes de maio, a súa primeira *Exposición* no Café Español da Rúa do Vilar. Contaba vinte anos' HIS, 83.

F

[**FABA**] *s.f.* **1.** Planta herbácea de horta, da familia das papilionáceas (*Phaseolus vulgaris*), de talos rubideiros, follas grandes, flores brancas e froito en legume con sementes grandes, oblongas, aplandas, comestibles: ‘Dimos unha voltiña polo horto. Foime insinando as leitugas, as *fabas* subideiras, os tirabeques. Xa había cirolas maduras’ TER, 41. **2.** Froito e semente desta planta: ‘Aquil ano houbera gran colleita de millo, patacas e *fabas*. No pazo non había onde gardar tanto froito’ LUS, 142.

[**FÁBRICA**] *s.f.* **1.** Edificio ou conxunto de edificios dotado de instalacións, maquinaria e todo o necesario para fabricar ou elaborar determinados produtos: ‘Non folgaría hastra ver instaladas trinta *fábricas* de cerveza en Galicia’ TER, 323. **2.** Construción ou parte dela [nun edificio]: ‘O Pazo de Lucencia foi feito no século XVII. (...) A *fábrica* é de pizarra i os marcos das portas, fiestras e balcós, de marbre do país’ TER, 130.

[**FABRICAR**] *v.t.* Facer por procedementos industriais: ‘As razas de color matan brancos cos mesmos cañós i ametralladoras que iles *fabricaron* por vez primeira’ TER, 59.

[**FABULADOR**] *s.m.* Persoa que crea ou inventa unha fábula ou historias fantásticas ou imaxinarias: ‘O mesmo día de San Xohán podes pubricar cánto che conte. Ninguén che crerá. Pensarán todos que se trata dun *fabulador*. A Galicia é a terra dos millores *fabuladores* e máis graciosos do mundo’ HIS, 74.

[**FACA**] *s.f.* Navalla de folla curva e de grandes dimensións: ‘Ben sabía que tundira a tres mozos bariles na festa de Vilañán, un ano antes de se casare, il cun estadullo e iles acometéndoo coas *facas*...’ CON, 74.

[**FACENDA**] *s.f.* **1.** Conxunto de bens ou riquezas [dunha persoa]: ‘Sabía que tiña casa e *facenda* en Bocamaos, perto de Hombreiro’ HIS, 165. **2.** Conxunto de animais dunha casa de labranza [especialmente o gando vacún]: ‘En canto a *facenda*, mantiña dúas parexas de bois e doce vacas e xatos’ LUS, 15. **3.** Bens e rendas do Estado: ‘Eugenio Losada de Zúñiga. Iste era o señor que houbera de casarse coa nosa tía. Según me dixo Enrique, era agora ministro de *Facenda*’ LUS, 91.

FACER *v.t.* **1.** Producir, dar forma [a algo material]: ‘Foron os pais os que trougueron un canteiro pra que *fixese* ista crus que estamos vendo’ HIS, 32. **2.** Compoñer, elaborar, crear intelectualmente: ‘Sempre aparecía no cuarto cando estaba *faguendo* versos’ LUS, 84. **3.** Preparar un alimento ou comida: ‘Aquil mesmo día achegouse por Santa Cubicia un tratante de froita e mercóulle as cereixas da cerdeira ó Mingos por seis mil réas. Levábaas pra *facer* dulce’ CON, 78. **4.** Efectuar, realizar, levar a efecto [unha determinada actividade ou acción]: ‘Iles pensan que Dios está decindo sempre: ‘non *fagas* isto, non *fágalo* outro... E como iles *fan* isto e mái-lo outro, resulta que cren e non cren ó mesmo tempo, o cal é ausurdo, contradictorio’ CON, 128. **5.** [Co pronome *lo*] realizar ou executar a acción dun verbo previamente enunciado: ‘Hoxe, báñanse alí os picariños i os rillotes; mais outramente, anos atrás, non había quen se estrevera de *faguelo*’ TER, 190. **6.** Causar ou producir [un efecto ou unha sensación]: ‘Nunha vila da ribeira do Sil aconteceu o que vos vou contar. *Fixérame* moita gracia cando a ouvira’ LUS, 99. **7.** Provocar ou motivar [unha acción]: ‘Entrou o vento que *fixo* voar tódo-los papeliños dos apuntes’ CON, 41. **8.** [Con verbos en infinitivo] obrigar a que se execute a acción significada por estes verbos: ‘Non seña que pérdalo tren e nos *fagas* erguer pra abrirche’ TER, 279. **9.** Constituír ou totalizar [unha cantidade]: ‘Xa levaba recollidos dezasete mil réas que tiña gardados no seu coarto, dende faguía meses, que cos dez mil que cobrara o Sarillo en Lugo *fan* vinteseite mil’ TER, 288. **10.** Converter en algo [a unha persoa ou cousa]: ‘Os tres meirandes son o mesmo, tanto o Pasco como o Ramón, como o Fernando... E si deixaran o pequeno cos seus estudos. Mais tamén o queren *facen* un perdulario coma iles’ HIS, 24. **11.** Percorrer, andar [unha distancia]: ‘Unha tarde de maio, aparelléi a besta e funo visitar. Quería aconsellarme con il arredor dalgún profesional. Tiven que *faguer* unha legua de camiño’ TER, 195. **12.** Ser a causa de que algo sexa como é: ‘As persoas trunfan na vida ca outra razón cativa: ca da renartería, da maña e do instinto... A razón dos listos, dos agudos, dos golpiños e dos cucos... Non con isa razón dos racionalistas do sigro XVIII capaz de *faguer* felices ós pobos’ TER, 60. **13.** Resolver as operacións que unha cousa demanda ou leva consigo: ‘Traime a criada un braseiro, i equí xanto, ceo, leo, escribo e *fago* as contas...’ TER, 140. **14.** Conseguir ou gañar: ‘¿Repartiríanse o diñeiro antre os dous curmaos?... O Bieito de Barxa embarcara pra Habana un mes despóis. Mais a América xa a *fixera* eiquí, penso eu...’ TER, 232. // *v.i.* **15.** [Con nomes de oficios e a preposición *de*] exercelos, desempeñalos: ‘Farruco era un mozo dunhos trinta anos, baixo, preto e forte; de poucas falas, cecáis por ser medio tatexo. Sempre se vía traballando. *Facía* de hortalán e pastor’ LUS, 119. **16.** Obrar, actuar, proceder: ‘*Faguende* como queirades –dixo a tía Trécola’ TER, 112. **17.** Importar, convir: ‘Cos seus setenta anos aínda cargaba dúas fanegas de pan ó carrelo. Mais isto non *facía* ó caso’ LUS, 30. **18.** Procurar, intentar: ‘Fun ó día seguinte á serra, en busca do Carboeiro. Debería chegar cabo dil cara á noitiña, sen que me vise chegar, pois outramente xa sabía que *faría* por escaparse’ LUS, 110. **19.** Converter en algo: ‘Aínda que non catara o leite, soía decir: / O leite i o viño *fan* do vello mociño’ LUS, 118. // *v.p.* **20.** Converterse, chegar a ser: ‘Como decían as malas línguas *fixérase* rico e ben rico antes dos cincuenta anos’ CON, 92. **21.** Finxir, aparentar, simular: ‘convíu co seu adeministrador, Farruco de Caldas, que íste *se fixera* afrancesado, agasallando ós invasores todo canto poidera’ LUS, 157. **22.** [Coa preposición *con*] obter, apoderarse de: ‘*Fíxose* ca tenda d-ise disgraciado por pouco máis de cen mil réas’ DEC, 11. **23.** Producirse algo: ‘*Fíxose* un silencio de día de nevada’ HIS, 72. // *v.impersoal.* **24.** Ir, haber ou presentarse [unha determinada circunstancia meteorolóxica]: ‘Cando *facía* bon tempo, ás seis da mañá xa estaba sacando auga do pozo’ LUS, 116. **25.** Cumprirse exactamente [un período de tempo]: ‘*Fai* unha hora que xantaches e debes durmi-la sesta’ HIS, 119. **26.** Estar: ‘Como

eilí *facía* escuro, acendín a miña linterna eléutrica’ CON, 29. **Facer unha das túas** *loc.v.* cometer unha trasnada ou unha falcatuada habitual [na persoa de que se trata]: ‘Acordaraste ben do que che preguntei: / ¿Pra onde vas, Andresiño? ¿Non irás *facen unha das túas*? / O axente especial pasou os dedos polo bigotiño’ HIS, 119. **Non haber que facer** *loc.v.*, ser inútil calquera esforzo: ‘Polo visto xa tiña os fígados apodrecidos e chegáballe o cancro ó entripado. O ciruxano abriu e coséu deseguida. Xa non *había qué faguer*... Vexa a esquela de defunción’ TER, 248.Tm. **faguer, faguere**.

FACHA *s.f.* Traza, aparencia ou aspecto: ‘É de pranta redonda e ten no cimo do tellado, tamén redondo, unha luceira ou linterna, o que lle dá, vista de lonxe, certa *facha* de igrexa rural rusa’ TER, 130.

FACHADA *s.f.* Parte exterior dun edificio, particularmente a principal: ‘Aquil edificio, coa *fachada* revestida de marbre, non o había cando eu deixara Lugo’ CON, 25.

FACHENDA *s.f.* Orgullo, presunción ou vaidade: ‘Era [o Pirata] de moita *fachenda* e moi botado pra diante nas romerías’ LUS, 148.

FACHENDOSO *adx.m.* Que ten ou mostra fachenda: ‘Tódolos homes traguían estadullos ou cachas. O Polonio viña moi *fachendoso* na dianteira. Amosáballe o pelo do peito polas rachadelas da camisa’ TER, 209.

FACHÓN *s.m.* Presa de palla que se prende nun extremo para alumar: ‘A cada beira [da señora], os fillos do caseiro, cada un con un *fachón* ardendo en cada mao, i as dúas criadas con súa vela cada unha’ TER, 156.

FACHUCO *s.m.* Fachón, presa de palla que se prende nun extremo para alumar: ‘Haberá que levar un *fachuco* de pallas, pois a noite é tebrosa’ PAU, 34. Tm. **fechuco**.

FACIANA *s.f.* Cara, parte anterior da cabeza humana: ‘Unha sombra de tristura pousouse na súa *faciana*’ CON, 112.

[**facultá**] (⇔FACULTADE) *s.f.* Aptitude ou capacidade persoal: ‘Que as miñas *facultás* mentás non funcionaban como funcionaran sempre’ CON, 47.

FACULTATIVO *s.m.* Médico, persoa que exerce a medicina: ‘E ti, condenado xastrico, ¿non estabas morto? Todos os que traen eiquí deben estar mortos de veras. / Según certificado do *facultativo* competente –engadú o fillo’ CON, 95.

FADA *s.f.* Ser fantástico representado por unha muller con poderes máxicos: ‘Unha pastoriña andaba coas ovellas. Era fermosa coma unha *fada*’ LUS, 58.

FADO *s.m.* Forza sobrenatural que determina os acontecementos: ‘Máis que o tesouro – seguío o Ramón– val non ter nada, pois tiña mal *fado*, e traguía disgracia’ LUS, 150.

faguer *v.t., v.i., v.p., v.impersoal.* **FACER**.

faguere *v.t.* **FACER**.

[**FAIA**] *s.f.* Árbore da familia das fagáceas (*Fagus silvatica*), con tronco grosso, liso, de cortiza gris e pólas moi altas que forman unha copa redonda e espesa, follas pecioladas, alternas, de punta aguda e madeira de cor moi clara tirando a rubia: ‘Pode ser que eiquí [no Courel] se achen as devesas meirandes de Galicia. Hai *faias* nilas, e choplos, rebolos, bidueiras.’ LUS, 17.

FAIO *s.m.* **1.** Parte superior da casa que está inmediatamente debaixo do tellado: ‘Pois hai que cachear toda a casa dende a bodega hastra o *faio*’ CON, 123. **2.** Teito de madeira dun cuarto: ‘Sentíase o laio da noitarega. Estralaba unha madeira no *fallo*’ LUS, 142. Tm. ***fallo**.

[**FAÍSCA**] *s.f.* Chispa pequena que salta do lume. **Espalllar faíscas polos ollos** *loc.v.* mostrar agresividade violenta: ‘Unha serpe longa coma un adibal e grosa coma unha vigue, viña polo carrozo arriba. Fungaba a condanada, botando o ferrete pra fora, coma un foguete ó rachalo ár. *Espallaba faíscas polos ollos*’ LUS, 59.

FAIXA *s.f.* Peza de roupa que cingue o corpo pola cintura: ‘E vin diante min un home alto e escaño, que xa andaría polos cincoenta e ben tantos anos. Levaba chapeo, vestido de pana negra e traguía *faixa*’ HIS, 9.

FALA *s.f.* **1.** Facultade de falar: ‘¿E o xastre? Pois fóiselle a *fala* por tres días, co medo que colléu’ HIS, 87. **2.** Acción e resultado de falar: ‘Todo o mundo falaba mal d-il, papexando *falas* baixiñas no ouvido de quen for...’ DEC, 11. **3.** Maneira peculiar de falar: ‘Hai milleiros de voces e centos de xiros da *fala* popular que inda non entraron no galego literario’ TER, 68. **4.** Idioma, lingua, sistema lingüístico dunha colectividade, con trazos propios: ‘Na nosa *fala* e na nosa música, refréxase a nosa paisaxe coma nun espello. A nosa *fala* é en xeral soave e doce coma a nosa paisaxe’ TER, 67. **5.** Palabra, son ou conxunto de sons articulados que expresan unha idea: ‘Pois o máis chocante do caso foi que me quedéi durmindo acordándome das *falas* da miña nai: “Isa cerdeira hache de tragner disgracia’ CON, 78. **Fala a fala** *loc.adv.* literalmente, con toda exactitude: ‘Ista é a historia do tesouro da torre. Non sei si a dixeran *fala a fala*, tal como ma contou o señor cura de Boade’ LUS, 162. **De poucas falas** *loc.adx.* calado, parco en falar: ‘Era un rapaz pequeno, louseño, algo virollo e *de moi poucas falas*’ TER, 341. **Non dar fala** *loc.v.*, non dicir nada, gardar silencio: ‘Por máis que lle perguntéi, *non diu fala*’ CON, 26. **Sen perder fala** *loc.adv.* prestando moita atención a todo o que outro ou outros din: ‘Conteille o que me pasara. O Tumbarón escoitaba *sen perder fala*. De pouco en pouco acendía un cigarro’ LUS, 30. ***Sin dar fala** ($\Rightarrow$ sen dar fala) *loc.adv.*, calando ou gardando silencio: ‘O don José María, pálido como a cera, viróuse de costas e botouse fora *sin dar fala*’ TER, 174.

FALADO *adx.m.* Que se expresa ou se transmite por medio da fala: ‘A literatura ha de salvara fala. Mais pra iso requirise que se achegue máis o galego escrito ó *falado*’ TER, 68.

FALADOR –ORA *adx.* **1.** Que fala moito ou que lle gusta falar: ‘Don Ramón era un home dus sesenta anos, moi simpático e *falador* de seu’ TER, 132. **2.** Que por imprudencia ou malicia conta todo o que ve ou oe: ‘Lécora. *Faladora*, trapalleira’ LUS, 165.

***falange** (⇒FALANXE) *s.f.* Organización política de dereitas fundada en 1933 por J.A. Primo de Rivera: ‘Os socialistas queren saír á rúa... Os da *Falange* van saír á calle. Todos saen á rúa’ HIS, 43.

FALANGUEIRO –*A adx.* Dado a conversar ou que conversa con amenidade: ‘O Senín era un home alto e moreno, inda novo, simpático e moi *falangueiro*. Mais aínda era máis *falangueira* a súa muller’ TER, 214.

FALAR *v.t.* **1.** Coñecer ou empregar un idioma: ‘Somentes os patrucios ou petrucios siguen a *falar* o galego coma il compre’ TER, 68. **2.** Dicir ou comentar: ‘Cando pasaron ó seu rente, sentíulles o que *falaban*’ TER, 121. // *v.i.* **3.** Articular, proferir palabras: ‘Empeza a dar voltas pol-a cociña. Vai de acó pra aló, sen deixare de *falar*’ PAU, 36. **4.** Expresarse por medio de palabras: ‘¡Qué ben *fala* o escribano! PAU, 50. **5.** Charlar, dialogar, conversar acerca de: ‘o señor de Sabarei *falaba* moitas veces connmigo, mao a mao, como se fora do meu igual’ LUS, 95. **6.** Tratar ou ter como tema [unha cousa]: ‘Pouco se *fala* i escribe disa Galicia arredada, como ti lle chamas’ TER, 43. **7.** Dicir cousas [sobre algo ou alguén]: ‘Da liberdade do campo habería moito que *falar*’ TER, 54. **8.** Comentar ou murmurar. ‘Seica a Garitera está preñada... E din quí é do Xocas (...) / –Pois tamén *se fala* –papexóu o Ramilo– qui é do señor’ TER, 153. **9.** [Co adverbio *mal*] emitir opinións contrarias: ‘Todo o mundo *falaba mal* d-il’ DEC, 11. // *v.p.* **10.** Relacionarse ou tratarse: ‘Por culpa dela estiveron unha tempada sin *falarse*’ CON, 52. **Nin falar**, fórmula con que se rexeita decididamente o que se acaba de dicir ou oír: ‘¿E daráselle corda tan xiquer unha vez ó ano? / O libreiro sorriu con misterio / –*Nin falar*... E a caixa do movemento contino’ HIS, 118. Tm. **falare**.

falare *v.i.* **FALAR.**

[**FALCÓN**] *s.m.* Ave de rapina da familia dos falcónidos, de ás puntiagudas, cabeza pequena, ollos escuros e pálpebras amarelas, peteiro forte, curvo e dentado na mandíbula superior e uñas curvas e moi fortes: ‘Dous *falcós* iban cara a devesa da Rogueira. Estaba lenvantándose a nebra nuns sitios, e facéndose máis mesta nautros’ HIS, 31.

***falda** (⇒FALDRA) *s.f.* Peza de roupa feminina que cobre da cintura para baixo: ‘vin que a Estrela esbaraba e quedaba pendurada pola *falda* no cabo dunha vigue’ TER, 221.

***faldeiro** (⇒FALDREIRO) *adx.m.* [Aplicado a cadelo] de pequeno tamo, que é apreciado como animal de compañía. ***Cadelo faldeiro** (⇒cadelo faldreiro) *loc.s.*, persoa que mostra gran submisión a outra: ‘Parolaba o Farfán ca súa voz de *cadelo faldeiro*: / –Iste velatorio de Crisanto ha de tere tanta sona como o de don Perfeuto de Andrade’ HIS, 143.

[**FALECER**] *v.i.* Morrer, deixar de existir: ‘Dixérase que o cabaleiro *falecera* de un repente’ LUS, 155.

FALLA *s.f.* Feito de faltar. **Facer falla** *loc.v.*, ser necesario: ‘Viste [Don Pancho] coma un señorito, con traxe craro e botinas marelas. Leva un chapeo gris que tira a branco. Unha gran cadea de ouro pasa d-un peto a outro do chaleque. Non *fai falla* decir que viviu moito tempo nas Américas’ PAU, 9.

FALLAR¹ *v.i.* Carecer, ter falta de: ‘E si nos levamos ben, meu queridiño, i ademostras ser un home formal, non che ha de *fallar* nin pantigro nin roscas caseñas, nin ovos con azucre’ TER, 105.

[***fallar**²] (⇒DITAMINAR) *v.t.* Decidir ou determinar [nun proceso ou litixio]: ‘Hei decir agora que o Filiberto, o pretendiente da súa filla, era fillo dun xuez municipal que *fallara* dúas veces en contra de don Juan. Por iso iste lle tiña tanta xenreira’ HIS, 71.

***fallo** *s.m.* **FAIO**.

FALSO –**A** *adx.* **1.** Falto de realidade ou de veracidade: ‘Atópoo [o sigro XVIII] *falso*, sobexo de convencionalismo e de formalismo’ TER, 62. **2.** Inseguro, sen estabilidade: ‘Puxen o pé na pedra dunha cornisa. Estaba *falsa*. Vina cair, ó mesmo tempo que eu recuaba nun rápido movemento, mais sin ceibá-la máquina’ CON, 42. **3.** Traizoeiro, que fai algunha acción negativa non esperable: ‘Pois porque... porque a besta do Galo é máis *falsa* que un escribano, e xa me derrubou dúas veces’ TER, 199. **En falso** *loc.adv.*, non conforme á verdade: ‘Se conoz que aquil documento era unha venta *en falso*, e que o bon do home sentíu remorsos e pensaba faguerlle compensación á filla’ TER, 288.

FALTA *s.f.* **1.** Carencia ou privación de: ‘¿E qué ten logo? / –Xa lle dixeran que o de sempre...Desgana, *falta* de sono... necesita velo médico, pra que a tranquilice’ TER, 133. **2.** Feito de non actuar correctamente: ‘Si hastra é unha *falta* de respecto, señor mío’ TER, 154. ***Sin falta** (⇒sen falta) *loc.adv.*, con toda seguridade: ‘Cando se foi, díxome que estaría de volta, *sin falta*, das sete prás oito’ TER, 146.

[**FALTAR**] *v.i.* **1.** Non estar unha cousa onde debería: ‘O revolve estaba alí e *faltáballe* unha bala do bombo’ DEC, 16. **2.** Non haber ou non ter: ‘Despois de xantar nunca lle *faltaba* o seu café i a súa copa’ LUS, 120. **O que faltaba**, fórmula que indica que certa cousa ocorre ou chega nun momento pouco oportuno, ou que se xunta con outras circunstancias adversas: ‘Non valedes pra nada, Ramón. Nunca tivéstedes sentido. Non sabedes mais que gastar... ¿E pra qué queres tí o automóvil que non dá mais que gasto? Era *o que nos faltaba*’ HIS, 27. **Non faltaba máis**, fórmula con que se rexeita calquera dúbida sobre o que se acaba de dicir: ‘¿E cómo as queren? ¿Esporretadas ou sin esporretar? / Respondeu un polos tres: / –Esporretadas... *Non faltaba máis*.’ HIS, 133.

FALTO *adx.m.* Carente ou necesitado de: ‘Trato feito... Dous mil réas. / E como don Fabulón se atopase *falto* de cartos...’ HIS, 182.

faltriqueira (⇔FALDRIQUEIRA) *s.f.* Bolso que se ata cunhas cintas ó van e que se pode colocar por riba ou por baixo da roupa: ‘Eu mesma pechei a tienda e saín. Non saquei a chave da *faltriqueira*. Pola mañá, o abrir vin a pinga de sangue. Penso que iste retrato ten meigallo’ HIS, 40.

FAMA *s.f.* Opinión que a xente ten [sobre algo]: ‘Hoxe, báñanse alí [no Relanzo da Fada] os picariños i os rillotes; mais outramente, anos atrás, non había quen se estrevera de faguelo... Nin tan xiquer pasar de noite por alí, pois tiña *fama* de estar enfeitizado’ TER, 190.

FAME *s.f.* **1.** Gana e necesidade de comer: ‘¿Sabedes cando se estreven os lobos cos homes? Cando teñen moita *fame*’ LUS, 38. **2.** Escaseza de alimentos e sufrimento que causa: ‘Xa vexo, rapaz, que vas pra poeta... Coidado ca *fame*’ TER, 40. **Morrer de fame** *loc.v.* ter ou padecer moita miseria: ‘¿E teu fillo, quí é? I o pai díxolle: “Eu..., non sei cómo lles chaman a ises que se *morren* todos *de fame*...” “Poetas”, dixo o outro’ TER, 40.

FAMILIA *s.f.* **1.** Conxunto de persoas que teñen parentesco entre si: ‘Cando chegamos á casa estaban na cociña tódalas persoas da *familia* do señor Xermán. É decir, a Faísca, o Sarillo i o dous netos’ TER, 272. **2.** Conxunto de persoas que viven xuntas [especialmente pais e fillos]: ‘N-un de aqueles chalets do bairro residencial vía a *familia* de Xusto’ DEC, 11. **3.** Fillos, descendencia: ‘Túa muller vai ter *familia* dentro de tres meses, e non túa coma ti sabes’ LUS, 109. **4. fig.** Xente [en sentido xeral]: ‘Pois nada, que está alí moita *familia*, na tasca do Crisanto, agardando que a meiga salla do rauto’ PAU, 32.

[**FAMILIAR**] *s.m.* Persoa da familia: ‘Servía a mesa a súa ama de chaves, unha dona de cabelo branco. Tódo-los seus *familiares* estaban fora, en Santiago, onde estudiaba a médico o seu fillo máis vello’ CON, 34.

FAMOSO *adx.m.* Que ten fama ou sona: ‘Alto, enxoiado i esguío como a encarnación peculiar do *famoso* personaxe creado por Sir Arthur Conan Doyle’ HIS, 121.

[**FANEGA**] *s.f.* Medida de capacidade para áridos que oscila entre os catro e os cinco ferrados: ‘Cos seus setenta anos aínda cargaba con dúas *fanegas* de pan ó carrelo’ LUS, 30.

FARDELO *s.m.* Saco pequeno: ‘Que me poñan o documento nun *fardelo*, con pruma e tinteiro, atado ó cabo da corda’ LUS, 72.

[**FARDO**] *s.m.* Paquete grande debidamente acondicionado para o transporte: ‘Traguían os franceses oito bestas cargadas de *fardos* e cofres’ LUS, 152.

farfalar¹ *v.i.* **FARFALLAR.**

farfalar² (⇒**FARFALLAR**) *s.m.* Rumor, murmurio, ruído xordo e continuado: ‘Síntese barbañas, e tamén o *farfalar* do vento na folla das álbores’ PAU, 10. Tm. **farfular**.

[**FARFALLAR**] *v.i.* **1.** Dicar confusamente ou con sons mal articulados: ‘O Xusto *farfalóu*, c-unha voz que parecía d-autro: / –¡Xa estamos na mañá do día trece do mes da sega i-é martes!’ DEC, 15. **2. fig.** Producir un ruído continuo e xordo [similar ó murmurio de xente falando ó mesmo tempo]: O vento levantaba as follas caídas dos castiñeiros. E *farfallaban*, coma si milleiros e milleiros de persoas se puxeran a papexar segredos’ HIS, 28. Tm. **farfalar**¹.

farfular *s.m.* **farfalar**².

FARIA *s.f.* Puro peninsular de febra longa: ‘Xantaramos ben, e despois do café botaramos dúas ou tres copas de coñá. Tiven que alugar un “taxis”, e collín o tren polos pelos. Chegué á estación fumando a *faria* do xantar’ TER, 322.

FARMACIA *s.f.* Ciencia que se ocupa da preparación dos medicamentos e das propiedades dos seus compoñentes: ‘Empezóu [o meu irmao cativo] a carreira de *Farmacia* en Santiago, e como as asignaturas estaban duras, cambióu por Dereito’ TER, 316.

[**FARO**] *s.m.* Foco dianteiro [dun vehículo]: ‘Tívoise que baixar o Manoliño, de xeito que lle dise a lus dos *faros* [do automóbil] no carrelo’ HIS, 27.

FAROL *s.m.* Caixa de vidro ou doutro material transparente, portátil ou fixa, dentro da que se pon unha luz: ‘Anduriño séntase cos outros i-apaga o *farol*’ PAU, 18. Tm. ***farola**.

***farola** *s.f.* **FAROL**.

***farra** *s.f.* **TROULA**.

FARRAPEIRA *adx.f.* **1.** [Aplicado a manta] feita con anacos de tea diversos e xeralmente de diferentes cores: ‘Botouse enriba dunha mesa, pois tiña chao terreo a casoupa. Púñase unha manta *farrapeira* debaixo’ LUS, 35. // *s.f.* **2.** Colcha feita con farrapos ou trapos: ‘*Farrapeira*. Colcha de farrapos ou trapos’ LUS, 165.

[**FARRAPO**] *s.m.* **1.** Anaco de tea: ‘Colcha de *farrapos* ou trapos’ LUS, 165. **2.** Porción de neve que cae: Folerpas, *Farrapos* de neve’ LUS, 165. **3. fig.** Capa ou manto que cobre: ‘Os curutos dos montes aparecían envoltos en *farrapos* de brétema’ TER, 85.

[***farrear**] *v.i.* **TROULEAR**.

***farrista** (⇒TROULEIRO) *adx.* Afeccionado á troula: ‘Non tería tal sorte se non fose amigo de Pepiño o Xaropes, que foi quen me levou alá. O de “Xaropes” viñalle de botar algúns anos de mancebo de botica na cidade do Eo. Era *farrista* e moi amigo de dar bromas pesadas os do seu trato, foran quen fosen’ HIS, 173.

FARTA *s.f.* Acción ou efecto de fartar ou fartarse [de comer]: ‘Sentíaselles decir decote: “cachelada”, “*farta* de troitas”, “pulpada”... Parecía que naceran pra andar de enchente todo o ano de Dios’ TER, 239.

FARTARSE *v.p.* **1.** Satisfacer totalmente a fame: ‘Tiña unha fame de lobo. Botéi mao á carabela e puxen us liscos de touciño a derreter na chama, espetados nun canipo. (...) / Comín hastra *fartarme* e valeireí a bota de viño’ TER, 219. **2. fig.** Satisfacer o gusto ou o desexo [dalgunha cousa]: ‘¿Non dis que che gusta ver paisaxe? Pois podes *fartarte* de ver serras, vagantas e devesas...’ TER, 30.

FARTO *adx.m.* Canso ou aburrido de: ‘Podes estar *farto* de rabilar todo o día de Dios...’ TER, 115.

FARTURA *s.f.* **1.** Abastanza, abundancia excesiva: ‘O fígado asado con aceite e pimento, os roxós i o raxo. Viño nunha falta. Tempo de *fartura*’ LUS, 40. **2.** Estado de quen comeu en exceso: ‘Estivo na figueira come que te comerás, hastra que arrotaba ca *fartura*’ TER, 121.

FARTURENTA *adx.f.* **1.** Fértil, fecunda, que produce en abundancia: ‘Outra vegada, fumos a Teixíz, no Val do Mao. Deicámol-o coche na carretera i andivemos máis de media hora arreo por un carreiro que atravesaba us soutos. Media légoa á sombra dos castiñeiros. Terra agarimosa e *farturenta*’ TER, 51. **2. fig.** Abundante, copiosa, rica: ‘Tremelecían as aveas i os centeos, xa marelos pola maturidade. Antre a follaxe lostregante dos choplos da ribeira, revolexaban as anduriñas. A *farturenta* beleza do val enchía os ollos de ledicia’ TER, 264.

FATALIDADE *s.f.* **1.** Calidade do que é ou parece fatal ou irremediable: ‘Pesaba sobor de entramos a *fatalidade* de ser xemeos’ CON, 52. **2.** Forza que determina o curso dos acontecementos, especialmente no sentido da desgraza: ‘Pois eu –dixo o Xusto– non son providencialista nin fatalista. Non creo na *fatalidade*, no destino, na mala sorte. Daríame vergoña crér n-iso’ DEC, 9.

FATALISTA *adx.* Que cre que os acontecementos, especialmente aqueles que conducen á desgraza, están determinados de antemán polo destino: ‘Pois eu –dixo o Xusto– non son providencialista nin *fatalista*. Non creo na *fatalidade*, no destino, na mala sorte. Daríame vergoña crér n-iso’ DEC, 9.

faterna (⇔FRATERNA) *s.f.* Aquilo que preocupa o sentimento: ‘Remoíase no aire a tritura i a *faterna* de moitas horadas de vagar’ TER, 45.

FATO¹ *adx.m.* Que ten ou demostra pouca intelixencia: ‘Mais o Pepiño non chegara á hora da cea. Sentámonos á mesa sin il. Mandaron buscalo ó pastor e máis ós fillos do caseiro. Volveron decindo que os outros cazadores non diran razón dil. / I o pastor, que era algo *fato*, falou asina: / –Ben se puido esfragar por un barranco’ HIS, 26.

FATO² *s.m.* Grupo [de persoas]: ‘Pouco despóis de pasala ponte, espallábanse os cazadores en tres ou catro *fatós* pola serra adiante’ TER, 137.

[FATÓN] *s.m.* Variedade de ameixa de forma oblonga e cor denegrada: ‘E logo, moita froita: cirolas, *fatós*, figos, pexegos, mazás, peras’ LUS, 139.

FATUO *adx.* De curta duración. ***Fuego fatuo** (⇒fuego fatuo) *loc.s.*, pequena chama, que se forma no aire a curta distancia do chan, por inflamación de certas materias que se elevan dos corpos animais ou vexetais en putrefacción: ‘Faga o favor –dixo– Colla lume pró seu puro diste *fuego fatuo*... ¿E vostedes se non é mota a pregunta..., qué tempo hai que morreron... A min enterráronme antonte en Santiago de Compostela’ TER, 254.

faución (⇔FACCIÓN) *s.f.* Bando ou partido de tendencia violenta: ‘¿E non sintíu nada vostede?... Vólvelle andar de noite xente armada polos camiños, coma nos tempos da *faución*’ TER, 215.

FAVOR *s.m.* Servizo ou axuda que se presta, só por amabilidade ou afecto: ‘Quería sabela direución dise amigo pra lle escribir e pedirlle un *favor*’ TER, 316. **Fai / faga / fagan / fará... o favor de**, expresión de cortesía con que se pide algo: ‘*Fagan o favor*. Pasen prá cociña’ HIS, 29. **En favor de** *loc.adv.*, en beneficio ou utilidade [de alguén]: ‘A zamarra i os pelos foron ó Xuzgado, como probas *en favor da* inocencia do Galo’ TER, 232. **Por favor** *loc.adv.*, emprégase para formular de maneira cortés unha petición: ‘Chamáronme ó

teléfono. / *Por favor*, son o director da Folla do Lus. Dígame se ise animal do cadro é egua ou cabalo' CON, 33.

[**FAVORECER**] *v.t.* Proporcionar beneficio ou vantaxe: 'Pois que todo foi unha bonita argallada de vostede *favorecida* pola casualidade' TER, 76.

[**FAZULA**] *s.f.* Parte máis carnosa da cara a ambos os lados da boca, desde o pómulos ata o queixo: 'Toda a cama se abaneaba. Dín dúas voltas á chave na pechadura. Ta, ta, faguía a caiada no andamio. Pingas de sudor esbarábanme polas *fazulas*' LUS, 65.

FE / fé *s.f.* Virtude teoloxal que consiste en crer todo o que a Igrexa ensina: 'O pe do viril era una alegoría da *Fe*; unha muller de habíelos folgados e cos ollos vendados' TER, 307. **A fe** *loc. adv.*, abofé, certamente, de verdade: 'A *fe* que está ben pintado este cabaliño. Dende a testa ó rabo, longo e máis ben castaño' CON, 32.

[**FEBREIRA**] *adx.f.* Propia do mes de febreiro: 'A neve *febreiriña* pica a galiña... De cando en cando asopraba con forcia o vento que viña da serra e logo folerpaba un bon ratiño. A neve, outramente, non callaba por habere moita lentor no chan. Eran días de moita friaxe' CON, 119.

FEBREIRO *s.m.* Segundo mes do ano [con vinte e oito días nos anos ordinarios e ninte e nove nos bisestos]: 'No derradeiro [queixo] que abrín, que foi no mes de *febreiro*, xa entrada a Cuaresma. Enceteino polo curuto, como se fai sempre; mais abríno despois de arriba abaixo' HIS, 151.

[**FECHAR**] *v.t.* **PECHAR.**

fechuco *s.m.* **FACHUCO.**

[**FECUNDO**] *adx.m. fig.* Fértil, produtivo: 'I o que é máis importante, chégase a úbedos ou *fecundos* puntos de vista' TER, 61.

[**FEDER**] *v.i.* Cheirar moi mal: 'Chamábanlle "Boca ladroa" porque por menos de nada puña a tódo-los santos perdidíños. Cando lle deron terra a un frade e lle dixeron que morrera en "olor de santidad", il dixo que o enterrara il mesmo e que *fedía* coma as calazas' CON, 93.

FEDERAL *adx.* Relativo ou pertencente a unha federación de estados: 'E veleiquí que me atopo de sutaque no aeródromo da capital *federal*, coma quen dí co pe no avión' TER, 323.

FEIRA *s.f.* **1.** Reunión periódica de xentes e comerciantes nun lugar público coa finalidade de mercar, vender ou intercambiar produtos: 'Cando il entróu eilí, paraba diante da porta un autobús que iba prá *feira* do Incio' TER, 119. **2.** Lugar de acceso público no que se celebra esa reunión: 'Lobos te coman, rachada, que me estás acabando ca casa. ¿Pra te lucire na *feira*, pelandra?...' TER, 47. **3.** Conxunto de instalacións recreativas ó aire libre establecidas por un prazo determinado de tempo, con motivo da festa local: 'E despois fóronse ó café Español e tomaron seus cafeses e súas copíñas. E veña unha volta pola *feira* a velas barracas' LUS, 96.

FEIRAL *s.m.* Campo da feira: ‘A praza, con alcacias e bancos de pedra, tiña no medio e medio unha fonte, e servía de *feiral* e de adro da eirexa’ TER, 238.

[**FEIRANTE**] *s.m.* Persoa que concorre a unha feira, especialmente para mercar ou vender: ‘Fora na feira de Rubián (...) Aquil home era o do cuadro! Boteime fora, e fun buscalo Tumarón á taberna, que estaba no baixo. Moitos *feirantes* había nila. O taberneiro i as súas fillas despachaban cafeses, copas, vasos, pantrigo, queixo...’ LUS, 29.

FEITA *adx.f.* [Co adverbio *ben*, dito dunha persoa] guapa e ben proporcionada: ‘A Estrela era moi ben *feita* de corpo e de cara’ TER, 217.

FEITIZO *s.m. fig.* **1.** Poder de sedución ou encantamento: ‘Descobriera no estranxeiro o romantismo da miña terra. Atopáballe un *feitizo* melancónico que deica entón non lle atopar’ TER, 63. **2.** Meigallo, operación de bruxaría destinada a causar dano: ‘Hachizos. *Feitizos*, meiguerías’ LUS, 165. Tm. ***hachizo**, ***hechizo**.

FEITO *s.m.* **1.** Realidade, cousa que ten existencia real e verdadeira: ‘A fotografía retrospectiva é xa un *feito*’ TER, 80. **2.** Acto ou acción: ‘A xente sempre os confundía, apoñéndolles a un as falas i os *feitos* do autro’ CON, 54. **3.** Suceso, cousa que aconteceu: ‘E xa descrito o escaerio, pasemos ós *feitos*...’ TER, 272. **Afeito** ($\Leftrightarrow$ a feito) *loc.adv.*, sen deixar nada, sen escoller ou sen excepción: ‘A peste era como unha sega. Levaba mozos e vellos *afeito*’ TER 268.

FEITURA *s.f.* Confección [dunha peza de roupa]: ‘Boca ladroa tiñalle xenreira, seguramente porque o levóu ó Xuzgado porque lle debía a *feitura* dun traxe’ CON, 94.

FEIXE *s.m.* **1.** Porción atada de herba, leña ou cousas semellantes: ‘Atiza o lume e lévalle un *feixe* de outono ós xatos’ PAU, 35. **2.** Conxunto de partículas ou raios luminosos dunha mesma orixe que se propaga sen dispersión: ‘ripou do peto unha linterna eléutrica i acendeuna. Batíu o *feixe* de lus contra a lápida dun nicho de parede’ HIS, 122. **3. fig.** Grupo: ‘Fato. Sust. : Grupo, *feixe*’ LUS, 165.

[**FELGO**] *s.m.* **FENTO.**

FELICIDADE *s.f.* Satisfacción, gusto, contento: ‘Parecíame imposíbel que ninguén chorara aquela noite tan fermosa, coma non fora de *felicidade*’ LUS, 58.

***feligrés** ($\Rightarrow$ FREGUÉS) *s.m.* Persoa que pertence a unha determinada parroquia: ‘Nos anos que inda botéi en Santa Comba, nunca queixa tiven que dar do Marcelino, nin como *feligrés* nin como veciño. I eu folguéime moito de que ninguén sospeitase dil’ TER, 315.

FELIZ *adx.* Que se sente plenamente satisfeito: ‘Parecíame que toda a xente era *feliz* menos eu. Un xordo resentemento apodrecíame os miolos’ LUS, 62.

FELPA *s.f.* Serie de golpes fortes que se lle dan a alguén: ‘Xa verdes que susto lle damos. Han levar unha boa *felpa*’ LUS, 102.

[**FELPAR**] *v.i.* Mallar, golpear [unha persoa]: ‘E todos nós a botar risadas namentras *felpaba* nil’ TER, 101.

FENDA *s.f.* Abertura estreita e longa que se forma nun corpo sólido: ‘É a primeira *fenda* na parede que separa o presente do pasado’ TER, 80. Tm. ***grieta**.

FENDER *v.t.* **1.** Labrar a terra abrindo sucos: ‘Esfender. *Fender* a terra. Primeira aradura cando a terra leva tempo sin labrar’ LUS, 164. **2.** Abrir, separar en dúas ou máis partes [un corpo sólido]: ‘Era coma se o corazón me *fendese* o peito e quixese escapárase de dil’ TER, 312. Tm. **ESFENDER**.

[***fenestra**] *s.f.* **FIESTRA**.

FENÓMENO *s.m.* Manifestación ou aparencia perceptible de maneira sensitiva ou espiritual: ‘Mais somos sabedores de que os chamados pobos céltigos queren á súa terra cun amor que é un namoro. Iste *fenómeno* foi apreixado pola literatura popular e maila culta’ TER, 66.

[**FENTO**] *s.m.* Planta da familia das polipodiáceas (*Pteridium aquilinum*) con rizoma longo e serpeante, follas con folíolos algo lanceolados, sen flores, que se atopa en lugares con pouca luz e moita humidade: ‘Un camiño daba un arrodeo, coma si sentira deixala veiga. Víanse valigotas cheas de *fentos*. Ca postura do sol, todo o ceo era de ambre’ TER, 40. Tm. **FELGO**, **fiento**.

FEO –*A adx.* **1.** Que carece de beleza: ‘Eu non lle sacaba ollo ó “Furelo”. Como *feo* era ben *feo*. Tiña o cello mesto e xa lle branquexaba’ HIS, 15. **2.** [Aplicado a cousa] ameazante ou que ofrece malas perspectivas: ‘Chegaban moitas persoas á aira, i algúas xa subían pola escaleira. Púñase moi *fea* a cousa...’ TER, 210.

FERA *s.f.* Animal salvaxe e indómito [especialmente carnívoro]: ‘Alí andarán máis mestas isas *feras* [os tigres] que eiquí os lobos. / Don Pancho / Y los hipopótamos, los tigres y los rinocerontes... / Tiberio / E tamén os alifantes’ PAU, 12.

FERIDA *s.f.* Lesión traumática por un golpe ou por unha incisión [causada no organismo, ou nunha parte del]: ‘Un dos seus acompañantes traguía unha lixeira *ferida* no carrelo’ LUS, 152.

FERIDO *s.m.* Persoa que resultou ferida: ‘E ben foi –dixo o adeministrador–. Paxarón, que apareceras ti co teu cabalo, pois eu máis ben penséi nun *ferido* que nun morto, i era millor a burra dado o caso’ TER, 152.

[**FERIR**] *v.t.* **1.** Causar unha ferida: ‘O lobo se non se lle *fire* de morte é peor. Eu matéi un con dous tiros de postas’ LUS, 38. // *v.p.* **2.** Producirse un mesmo unha ferida: ‘O tabique de madeira da escaleira estaba a tres pasos da porta de saída da casa de labor e remataba nunha pilastra de aristas comidas, recoberta de tabillaza. Inda que un se dise un golpe coa testa contra a pilastra, non *se feriría*’ CON, 29.

FERMOSO –**A** *adx.* **1.** [Aplicado a persoa] fisicamente guapo ou ben parecido: ‘Unha pastoriña andaba coas ovellas. Era *fermosa* como unha fada’ LUS, 58. **2.** Agradable á vista ou ó oído: ‘cantábame *fermosas* historias de piratas e negreiros, alá polo mar do Caribe’ LUS, 120. **3.** Bo, apracible ou sereno: ‘Parecíame imposible que ningún chorara aquela noite tan *fermosa*, como non fora de felicidade’ LUS, 58.

FERMOSURA *s.f.* Beleza das cousas que se percibe polo oído ou pola vista: ‘Na fala popular cáseque non se achan adxetivos prá *fermosura* da paisaxe’ TER, 65.

FERO *adx.m.* Que ataca con saña: ‘Por iso tiña un gran cán de palleiro, *fero* como un lobo’ LUS, 139.

FERRADO *s.m.* **1.** Medida de superficie que oscila entre 400 e 600 metros [segundo os lugares]: ‘Alí empezaba a serra ondia se levaban a pacer as ovellas. Máis de dous mil *ferrados* de serra eran da casa’ LUS, 45. **2.** Medida de capacidade para cereais e outros froitos, que oscila entre os 11,5 e 187 Kg [segundo os lugares]: ‘Collíanse máis de cinco centos *ferrados* de centeo’ LUS, 15. **3.** Especie de caixón trapezoide con esa capacidade: ‘Vimos un farolillo de folla de lata no medio do andamio, xunta un *ferrado* de medilo pan’ TER, 275.

[**FERRADURA**] *s.f.* Peza metálica plana de forma adaptada ó casco do animal no que se coloca cravada como protección: ‘E logo as *ferraduras* da miña besta resoaron nas táboas dun pontigo’ TER, 264.

FERRAMENTA *s.f.* **1.** Instrumento que se emprega para facer un traballo manual: ‘Mañá é domingo, e como non teño traballo, iréi a Lugo no primeiro tren, que chega alí ás nove da mañá, pra mercar ferramentas, que tanta falla nos fan’ TER, 276. **2.** Conxunto de instrumentos dos que un se serve para facer un traballo manual: ‘acontecéu o que lle vou contare dous ou tres días inantes de empezalas obras do rebaixe. Levóu alí dous homes porque quería faguer un rocho na torre pra gardala *ferramenta*’ LUS, 147.

[**FERRAR**] *v.t.* Gornecer de ferro ou outro metal: ‘Fixeime en que calzaba unhas botas *ferradas* de proteitores’ HIS, 127.

ferrateiro (⇔FERRAXEIRO) *s.m.* Persoa que ten unha ferraxería: ‘O Juan Carlos namoróuse dunha moza chamada Lucía, un día que a vira saír da misa das doce nos Escolapios. As malas linguas decían que iba tralo diñeiro do seu pai, o *ferrateiro*’ CON, 53.

[**FÉRREA**] *adx.f.* Que contén ferro: ‘aparecéu a tía Trécola cas o Toño, dicindo que viña tomas as augas *férreas*’ TER, 101.

[**ferreiría**] (⇔FERRERÍA) *s.f.* Obradoiro onde se traballa o ferro: ‘Hai moito mineral de ferro por istes montes . (...) Hai *ferreirías* en moitos sitios, dende Pacios da Serra hastra Rugando (xa en terras de Quiroga)’ LUS, 19.

FERREIRO *s.m.* Home que ten por oficio traballar o ferro e outros metais: ‘teño que sacar un molde de cera do ollo da pechadura do camposanto, pra que o *ferreiro* me faga unha chave’ TER, 246.

ferreta *s.f.* **FERRETE**.

FERRETE *s.m.* **1.** Órgano que teñen algúns animais para picaren e inxectaren veneno: ‘Fungaba a condanada [unha serpe], botando o *ferrete* pra fora, coma un foguete ó rachalo ár’ LUS, 59. **2.** Órgano ríxido e punzante: ‘¡Cantas patas ten [un centolo]!... E que *ferretes*’ TER, 118. Tm. **ferreta**.

FERRO *s.m.* **1.** Metal dúctil, maleable e moi resistente, de cor gris azulado, de número atómico 26 e símbolo Fe: ‘Moito cambeará a vida do país cando se esplote o *ferro* que pechan os seus montes’ LUS, 22. **2.** Obxecto ou peza deste metal: ‘sacaron unha vigue que tiña un gran *ferro* que a pasaba de banda a banda’ TER, 189. **3.** Revólver, arma curta de fogo e de repetición: ‘Chegaba xunto il e berráballe, poñéndolle un revólver ó peito: (...) / – Ai. Don Froilán –decía– sáqueme ise *ferro* que me estremece’ LUS, 47. **A ferro** *loc.adv.*, con arma branca: ‘Din que o que *a ferro* mata, *a ferro* morre... E se non é, debería de sere... O cabo de dous anos de estar aló en Cuba, un negro xamaiquino, que din que son dos máis sanguinos e brutarates, espetóulle unha navalla no corazón’ TER, 95.

FERROCARRIL *s.m.* Camiño con dous carrís de ferro paralelos sobre os que circulan os trens: ‘Tripulando un globo montgolfier, no ano setenta e tantos, atravesóu a liña do *ferrocarril* de Lugo á Cruña mesmo mesmo cando pasaba por debaixo o segundo tren que chegou a Lugo’ CON, 58.

FERRUXINOSA *adx.f.* Que contén ferro: ‘Dunha [fonte], abrolla un cachón de auga roxa, *ferruxinosa*’ LUS, 19.

FERVER *v.i.* **1.** Producir burbullas un líquido ó aumentar suficientemente a súa temperatura: ‘A choiva nas parras e nas figueiras párcenos falar ó ouvido da quentura fogareña, do agarimo dos nenos e tamén dise xon-xon que fan os potes na lareira cando escachan a *ferver*...’ HIS, 15. **2.** Estar nun estado de excitación e alporizamento: ‘O Filiberto de Rul, *fervendo* ca carraxe, berróulle: / –Ten conta da lingua, pastrán, que te Baixo dun cachazo’ TER, 210.

FESTA *s.f.* **1.** Día en que a Igrexa honra de maneira especial a Deus, á Virxe ou a algún Santo: ‘Empeñouse en que estrenaríamos os dous traxes pola *festa* do San Martiño’ LUS, 122. **2.** Día que se celebra unha solemnidade, relixiosa ou civil: ‘Un día de *festa* convidouna á súa casa, e botoulle no viño auga de carabaña’ LUS, 127. **3.** Acto destinado á alegría e entretemento dos asistentes: ‘Mais inantes, don Diego dispuxo que se fixera unha gran *festa* i unha gran cacería’ LUS, 152. **4.** Reunión de xente para divertirse, frecuentemente bailando: ‘E logo que tamén había *festa* en Forgás’ TER, 344. **5. fig.** Cousa que causa alegría ou pracer: ‘O ceo enteiro parecíame unha *festa* de lus e de beleza’ LUS, 58. // *pl.* **6.** Serie de días nos que se celebra publicamente algo: ‘Xa sabedes que todolos labregos, en tres leguas á redonda, van a Lugo polas *festas* do San Froilán’ LUS, 96.

FESTUCA *s.f.* Planta vivaz da familia das gramíneas (*Festuca sp.*), de follas lineais liguladas e panícula ramificada, espontáneas en prados e pasteiros e, por extensión, vara desa planta: ‘O imponente porteiro sinalábame as parexas que beilaban cunha *festuca* ou cachaviña que tiña forma de remo’ CON, 26.

[**FEUDAL**] *adx.* Pertencente ou relativo ó feudo ou ó feudalismo: ‘Primeiro, os señores *feudales*; despois os caciques’ TER, 56.

FEUDALISMO *s.m.* Sistema político e social baseado no feudo: ‘O caciquismo é un refugallo do *feudalismo*’ TER, 58.

FÍA *s.f.* Conxunto de fíos envoltos para atar: ‘eu andaba a enredar ca vexiga dun porco atada a unha *fía* i a *fía* a un pau’ TER, 114.

FIANDÓN *s.m.* Reunión nocturna que se facía para fiar liño ou lá e para pasar ó mesmo tempo unha velada de festa: ‘todo o servicio me pediu permiso para ir a un *fiandón* a Campos de Vila’ CON, 67.

[**FICAR**] *v.i.* Quedar, permanecer [nun lugar ou estado]: ‘*Ficamos* todos un ratiño sin dar fala’ TER, 291.

FICHA *s.f.* Papel ou cartolina en que se apuntan determinados datos, xeralmente para ser ordenada ou clasificada: ‘¿Aquil señor non mercaría o ficheiro por ter unha *ficha* negra nil?’ CON, 104.

FICHEIRO *s.m.* Caixa ou moble para gardar fichas: ‘¿Estaba no seu *ficheiro* o señor da esquela, don Fernando Margoyes, distinto erudito da provincia?’ CON, 101.

[**fídago**] *s.m.* **FÍGADO.**

FIDALGO *s.m.* Persoa pertencente á fidalguía [estamento máis baixo da nobreza]: ‘Ó día seguinte díuse a festa en honor dos paleríños, asistindo a ila tódolos *fidalgos*, daquilas terras en número de vinte’ LUS, 152.

[**fidel**] *adx.* **FIEL.**

FIDEO *s.m.* Pasta alimenticia feita de fariña, en forma de fío, máis ou menos delgado: ‘O xantar compúñase de sopa de *fideo*, xamón, bistés de solomillo, tortilla, queixo e melocotón’ TER, 32.

FIEL *adx.* **1.** Que dá mostras de lealtade, que non contraría a confianza depositada: ‘O rei Felipe de Francia, ó desfaguer o Orden do Temple puxera a precio a súa testa. E tivo que saír do castelo cos seus máis *fideles* servidores, camiñando de noite coma un bandido’ LUS, 153. **2.** Incapaz de traizoar á persoa coa que se establece unha relación afectiva: ‘Pois que a miña muller me volvía o que eu lle fago con outras mulleres... E que se esquencera de pechalas porta. / –Logo vostede... / Il baixou a testa. / –Eu non lle era *fiel* ... –dixome’ TER, 202. // *s.m.* **3.** Persoa que segue unha relixión: ‘No remate da plática preguntou se ante os *fieles* había quen soupera tocá-lo armonium, pra acompañá-los cánticos dos *fieles*’ CON, 39. Tm. **fidel.**

[**fiento**] *s.m.* **FENTO.**

FIESTRA *s.f.* **1.** Abertura feita nunha parede, a unha determinada altura do chan, para deixar pasar a luz e o aire: ‘Disparárona desde unha *fiestra* do patio do coartel, cando o Mingos estaba distraído’ HIS, 136. **2.** Armazón con vidros, con que se abre ou pecha esa abertura: ‘Tamén se abriu a *fiestra* sen que nadie lle tocara’ LUS, 121. Tm. ***fenestra**.

FÍGADO *s.m.* Órgano propio dos animais vertebrados, situado na parte superior dereita do abdome, que desempeña funcións importantes, entre elas a secreción de bile: ‘Inda rebule en min o espírito. Sinto que se me esganifan os *fígados*’ PAU, 46. Tm. **fídago**.

[**FIGO**] *s.m.* Froito da figueira, de sabor doce e pel morada, verde ou negra, segundo as clases, e cheo de sementes miúdas no interior: ‘Sempre se levaba a proba dos *figos* temporás’ TER, 261. **Figo chumbo** *loc.s.*, froito da chumbeira, de forma elipsoidal, verde-amarelo, espiñento e de polpa comestible, alaranxada, doce e chea de sementes brancas e miúdas: ‘Millor che fora, disgraciado, seguir andando entre chumbeiras, cheo de piollos e comendo *figos chumbos*’ HIS, 77.

*figón *s.m.* **TABERNA**.

FIGUEIRA *s.f.* Árbore da familia das moráceas (*Ficus carica*), de mediana altura, secretora de látex amargo e astrinxente, de follas grandes, lobuladas, verdes e brillantes por riba, grises e áperas por baixo, e flores unisexuais, que ten como froito o figo: ‘A mesta sombra dunha *figueira* daba sobor da solaina de moura pedra’ LUS, 116.

FIGURA *s.f.* **1.** Forma exterior dun corpo pola que se diferencia doutro: ‘Nada máis que poñe-los pés na feira batiron meus ollos ca grosa *figura* de Roberto’ HIS, 120. **2.** Debuxo ou pintura que represnta o corpo dunha persoa: ‘Estaban as paredes tapizadas de papel verde dourado con *figuras* de cazadores’ TER, 180. **3.** Persoa destacada: ‘Vede eiquí ó do Constante de Fórneas, gran *figura* do foro galego cando aínda anda po-los coarenta anos’ CON, 57. // *pl.* **4.** Movementos ou acenos feitos para entreter: ‘Ise é un mandileiro... Non hai máis que sentirlle aquelas falas de sarasa que o demo lle díu. Non sal da cociña, e veña de facerlle *figuretas* á muller’ TER, 283. Tm. **figureta**.

FIGURACIÓN *s.f.* **1.** Acción e efecto de figurarse [algo]: ‘Pois non daba niso... Mais si o fixo asina é o criminal máis criminal que pode habere. / –É unha *figuración* miña –dixo o pedáneo’ TER, 207. **2.** Representación que reproduce a figura [dunha perssoa ou cousa]: ‘Unha nebra branca viña cara min. A nebra colléu a *figuración* de unha muller’ TER, 346.

FIGURAR *v.t.* **1.** Representar trazando ou formando visualmente a figura: ‘Ollaba eu pró grande cadro que había enfrente da xanela... *Afiguraba* un cabaleiro sobor dun cabalo negro’ TER, 139. **2.** Ter forma ou aparencia de: ‘unha consola, cun gran espello e mesa de marbre verde, con dous pes *afigurando* peixes’ TER, 180. // *v.i.* **3.** Acharse ou encontrarse [entre os elementos dun conxunto]: ‘Un gran escudo de canteiría no cimo da porta (...). Nil *figuraban* testas de lobos, águas, lagartos, froles raras’ LUS, 15. **4.** Constar, encontrarse escrito ou representado [nun lugar]: ‘vendía a seus tíos en vinte mil reás todolos eidos da ribeira, que *figuraban* na escritura coa medida e lindes’ LUS, 74. // *v.p.* **5.** Imaxinar, facerse unha idea ou unha imaxe: ‘E botouse a rír. *Figúrese* vostede a sorpresa de don Juan María. Sentíu que o afogaba unha carraxe barbarisma’ LUS, 144. Tm. **afigurar**, **figurare**.

figurare *v.p.* **FIGURAR.**

[**figureta**] *s.f.* **FIGURA.**

FILA *s.f.* Serie ordenada de cousas colocadas unha detrás ou ó lado doutra formando unha liña recta: ‘Moito señorío na sala, o que se di. (...) Sentéime eu na única cadeira valeira, que era unha dunha *fila* do medio’ CON, 114.

[**filandés**] (⇔FINLANDÉS) *adx.* De Finlandia: ‘Non somentes do Premio Nobel Charles Richet, senón tamén de outros autores xaponeses, *filandeses*, daneses e da cas do demo (con perdón)’ HIS, 111.

fillada (⇔PORFILLADA) *s.f.* Filla adoptiva [respecto de quen a adopta]: ‘Eu, pra min, que todo iso é unha trapallada... ¿E cóma vai saber-o Rouco si se lle traspasou ou non o espírito do médico pr-á filla? (...) / O caso é que xa conviron en que o Rouco daría dez mil réas pol-o traspaso do espírito a súa *fillada*’ PAU, 22.

FILLASTRO –**A** *s.* Fillo ou filla de un só dos cónxuxes [con relación ó outro]: ‘O patrón sacou os espejuelos e púxose a ler o boletín de Lugo, namentras a *fillastra* botaba auga quente do caldeiro nun balde’ TER, 289.

FILLO –**A** *s.* **1.** Persoa ou animal respecto de seu pai ou de súa nai: ‘O “Rufo” estaba casado ca “Resca”. O matrimonio tiña dúas *fillas* e un *fillo*, o Monchiño’ HIS, 31. **2.** *fig.* O que procede ou sae doutra cousa, [con relación a ela]: ‘A técnica, *filla* da cencia; a cencia, *filla* da razón’ TER, 59. **3.** Expresión de cariño cara a unha persoa coa que se ten confianza: ‘¿Ai, meu *filliño*!... Xa pareces outro... O que fai a roupa nova’ TER, 103. **Fillo de cadela / fillo de tal / fillo do Demo** *loc.s.*, persoa de mala intención. [Úsase como insulto ou expresión de desprezo]: ‘Veleiqué a ise *fillo de cadela*. Non se decatou que a comida estaba envenenada’ LUS, 113. / ‘¿E quen foi o *fillo de tal* que dixo que eu morrera de gripe?’ HIS, 143. / ‘¿Sabes ti, *fillo do Demo*, con quen estás falando?’ TER, 210. **Fillo predileuto** (⇔fillo predilecto) *loc.s.*, persoa nacida nunha localidade a quen se lle concede o título honorífico que leva o mesmo nome: ‘Querente nomear “*fillo predileuto* da vila de Chantada”...’ CON, 132.

[**FILLOA**] *s.f.* Doce feito de masa moi fina composta basicamente de fariña, leite ou auga, ovos e sangue de porco e fritida na tixola ou na filloeira: ‘Eu o vín paparse nun xantar dúas perdices e ducia e media de *filloas* con mel’ LUS, 46.

[***film**] (⇒FILME) *s.m.* Película cinematográfica: ‘Ben sei –díxome– que vostede é un leutor veterano de Conan Doyle e que ve todos cantos *films* se botan en Lugo de asunto de misterio’ CON, 105.

FILOSOFÍA *s.f.* Ciencia que trata de explicar a esencia, propiedades, causas e efectos das cousas naturais: ‘Quererás decir, besta brava, de *filosofía*... A *Filosofía* é... ¿qué che diréi eu?... A cencia que trata dos corpos e das almas, e dínos cáles son os misterios cerebrales...’ TER, 249.

FILÓSOFO *s.m.* **1.** Especialista en filosofía: ‘A Filosofía é... ¿qué che diréi eu?.. a ciencia que trata dos corpos e das almas, e dínos cáles son os misterios cerebrales... Don Agapito, en paz descanse, era un *filósofo*’ TER, 249. **2.** Persoa que reflexiona sobre asuntos de interese para o ser humano: ‘Chega unha época da vida na que non hai gozo coma o de pensar. Vive un cara adentro, coma si dixéramos... ¿Enténdesme?... / –Ben te endendo. Chegaches a *filósofo*’ TER, 44.

FIN *s.* Punto en que acaba algo: ‘Afigurémonos a un ruso observador e culto que vivise en Petrogrado no ano 16. Tería o pálpito de moitos acontecementos catastróficos... e coidaría que chegaba o *fin* do mundo’ TER, 63.

FINAR *v.i.* Falecer, morrer, deixar de existir: ‘O pianista era Xohán Paderewsky, *finado* en Nova York no ano 1941’ CON, 27. Tm. **findar**.

***finca** *s.f.* **LEIRA**.

FINCHADO *adx.m.* **1.** Presumido ou vaidoso: ‘*Finchado*. Presuntuoso’ LUS, 165. **2.** Propio da persoa presumida ou vaidosa: ‘Eu sentino disputar un día. Debía de sere home culto e moi pesimista. Falaba cun estilo algo *finchado*’ TER, 241.

[**finchar**] (⇔INCHAR) *v.i.* **1.** Aumentar de volume: ‘Ó poñé-la chaqueta, sentín que tiña moito volume no peto de adrento. Ripéi a carteira. Era coma si *finchara* de noite, namentras eu durmía’ CON, 120. // *v.t.* **2. fig.** Inflar, encher de orgullo: ‘O sentimento da terra *finchaba* o seu corazón de mozo’ TER, 73. // *v.p.* **3.** Aumentar de volume [unha parte do corpo]: ‘Os cascos seguían martelando nos meus ouvidos: tracatrá, tracatrá, tracatrá... Sentía que *se me finchaban* os miolos’ HIS, 120.

findar *v.i.* e *v.p.* **FINAR**.

FINO –*A adx.* **1.** Delgado, de pouco grosor: ‘A Faísca era pequena e miúda, ca cara branca, disas que se chaman de leite fervido. E tiña os labres largos e *finos* i os ollos grisentos’ TER, 270. **2.** Delgado e de formas agradables: ‘A rapaceta era cuasemente unha nena. E tiven que facer un gran esforzo de imaxinación prá supola filla do “Furelo”. Pois era unha nena homildiña e moi xeitosa, de cara *fina*’ HIS, 15. **3.** Que manifesta elegancia, cortesía e delicadeza: ‘Eran *finos*, ben educados, coma poucos rapaces da súa idade. Pedían perdón inantes de pasar diante dun e bicábanlle a mao ás damas’ CON, 51. **3.** De boa calidade ou de gran pureza: ‘É unha verdadeira mel montesiña, un pouco moura, mais moi *fina*, sabrosa i arrecendente’ LUS, 21.

FINURA *s.f.* **1.** Calidade do que manifesta bo gusto ou distinción: ‘En todo aquilo inda se atopaba moito romantismo; moita *finura* i elegancia’ TER, 62. // pl. **2. fig.** Consideracións, contemplacións ou miramentos: ‘Empezaron as dilixencias. Non me andiven con *finuras*. Dispuxen que se botasen fora tdoos que non foran de casa e que un veciño levase os nenos’ TER, 273.

FÍO *s.m.* **1.** Filamento dun material flexible que ten forma longa e delgada: ‘Xa ves: se non me chamaran ó teléfono mañá mesmo me farían a autopsia. O misterio da existencia. A miña vida estaba pendente do *fío* do teléfono’ CON, 112. **2.** Chorro moi delgado [dun

líquido]: ‘O cadáver do señor Xermán estaba no andamio, ó pe da escaleira, de cara pra riba, cuberto cunha manta. / O médico ripóu a manta. O primeiro que vin é que lle saía un fío de sangue da boca...’ TER, 274. **3.** [Nun instrumento de corte] gume, parte afiada: ‘Crabuñar (as gadañas). Facer *fío* ás gadañas petando con un martelo especial’ LUS, 164. **A *fío*** *loc.adv.*, de maneira continuada, sen interrupción: ‘Volta outra vez cas cordas i os ganchos. Un gancho prendera nalgo. Os dous mozos que recolleran o liame sudaban *a fío*, e iso que eran ben fortes’ TER, 189.

FIRMA *s.f.* Nome ou trazo característico que unha persoa pon ó pé dun escrito para certificalo ou asumir a súa autoría: ‘O ano sesenta, no mes de setembro, cando as festas de Ribadeo, recibín aquela misteriosa carta. Non traguía data. A *firma* era ilexibel. Mesmo enriba da *firma* unha pinga de sangue’ HIS, 39.

FIRMANTE *s.m.* Persoa que firma: ‘I entregoume unha carta. Lina... Debo de gardar o segredo... O *firmante* era un vello amigo e colega meu’ TER, 328.

FIRMAR *v.t.* Poñer a firma: ‘do peto da chaqueta onde se levaba o pano de presumir, ripou a súa estilográfica e *firmou* o sobre por riba do cuño de lacre’ HIS, 144.

FIRME *adx.* De pé, erguido, cos talóns xuntos e os brazos ríxidos a ambos os dous lados do corpo: ‘Púxenme *firme* coma un soldado fronte por fronte dun grabado de Pasteur, e dixeran: “Á vosa obediencia, meu xeneral... Seguirei loitando contra os bichiños...”’ TER, 39.

FISCAL *s.m.* Persoa que representa e exerce o ministerio público nos tribunais: ‘Veleiquei o chisqueiro de esca que lle regaláron en Mondoñedo o Excelentísimo señor don Avelino Montero Villegas, fillo do xa difunto don Eugenio Montero Ríos e *fiscal* do Tribunal Supremo’ HIS, 160.

[**FÍSICO**] *adx.* **1.** Relativo ó aspecto corporal ou á constitución externa [dunha persoa]: ‘o Pepiño e don Andrés, o señor cura de Reboiro, eran dous tipos *físicos* ben diferentes’ TER, 301. // *s.m.* **2.** Especialista en física: ‘Mesmo na solapa da esquerda, pol-a parte de embaixo verían un furaquiño redondo como din qu-e o Universo os *físicos* da Relatividade’ DEC, 9.

FISIONÓMICA *adx.f.* Relativo ó aspecto externo: ‘Quérase que non se queira, haberá que admitire o suposto de que á grande semellanza *fisionómica* corresponde unha gran semellanza interna’ TER, 320.

FISTERRA *s.f.* Punto extremo [dun territorio]: ‘A Galicia sin carreteras, de devesas grandismas, isolada e primitiva. Tal dixéramos a *fisterra* da Galicia dondiña i agarimosa’ TER, 42.

[**fistérrega**] *adx.f.* Propia das zonas extremas ou límites [dun territorio]: ‘As paisaxes son semellantes: *fistérregas*, bretemosas... Eiquí xoga o determinismo xeográfico’ TER, 66.

FITAR *v.t.* Mirar fixamente: ‘Polo recadro da ventá espalancada *fitaba* eu o palpabrexo das estrelas’ HIS, 141.

FITO *s.m. fig.* Liña vetical [que describe o alcipreste]: ‘O sol da tardiña baixa faguía arder o mouro *fito* dun alciprés coma un fachón’ TER, 264.

FIXAMENTE *adv.* De maneira fixa: ‘Olla pra súa sombra us intres, *fixamente*’ PAU, 66.

FIXAR *v.i.* **1.** Sinalar concretamente: ‘Sairedes deiquí, do casino, ós tres coartos prá unha da noite *fixada*, de hoxe en seis días’ TER, 247. // *v.p.* **2.** Poñer a atención: ‘*Fixádevos* ben... ¿Non vedes agora os cornos d-un Godallo’ PAU, 59.

[**FIXO**] *adx.m.* Que mantén o mesmo estado, que non se move: ‘Tiña os ollos *fixos* no espello da consola, cando acontecéu aquilo’ LUS, 88.

FLAGRANTE *adx.* Moi evidente ou innegable: ‘Veleiqué un *flagrante* caso de telepatía... Ou non hai telepatía...’ HIS, 114.

[**flama**] *s.f.* **CHAMA.**

FLAMENCO *s.m.* Canto e baile popular andaluz e xitano: ‘Eu ademiro moito o *flamenco*; mais non chega a conmover. Máis arte que poesía. Dceir, non me di nada fondo TER, 83.

FLAN *s.m.* Doce feito con azucre, leite e ovos, callado ó baño maría nun molde de forma xeralmente troncocónica e cuberto de azucre torrado: ‘Temos un bon xantar con troitas e cabrito, *flan* e roscón’ TER, 53.

FLATO *s.m.* Acumulación molesta de gases no tubo dixestivo: ‘Que me traigan unha queimada con café, que teño *flato*. E pra a pequena, un boliche e roscas’ PAU, 50.

*flete (⇒QUERIDO) *s.m.* Home que vive cunha muller fóra do matrimonio e, neste caso, a conta dela: ‘A meiga de Torgán tiña moita sona antre todos os feirantes de aquila terra. (...) Vivía cun *flete*. Iste era un home moreno, de ollos grandes e negros coas nádigas requichadas’ LUS, 108.

[**FLORETE**] *s.m.* Espadín de catro arestas que non adoita ter aro na empuñadura e que se usa en esgrima: ‘E tamén [hai no pazo de Louxío] moitas armas antigas: mosquetes, arcabuces, trabucos, espadas, *floretes*’ LUS, 141.

[**FOCIÑO**] *s.m.* **1.** [Nun animal] parte prolongada da cabeza na que están a boca e as fosas nasais: ‘Eu decíalle ó gato meténdolle o lescó nos fuciños: ‘Ave María... San Benitiño...’ TER, 114. **2. fam.** [Nunha persoa] parte da cara que comprende o nariz e mais a boca: ‘E levaba un pano coma o dos bandidos das películas de vaqueiros que lle tapaba o queixo e mái-los *fociños*’ CON, 78. **De fuciños** (⇔de fociños) *loc. adv.*, coa cara para abaixo: ‘Sin saber cómo nin cómo non, atopéime tumbado *de fuciños* na Cova das Choas’ TER, 221. **Meter os fuciños** (⇔meter os fociños) *loc.v.* entremeterse, ocuparse dun asunto que non concerne: ‘Sempre te eslumesces por *metel-os fuciños* ondia non debes. Estóu por medirche o lombo’ PAU, 67. **Nos fuciños** (de alguén) (⇔nos fociños) *loc. adv.*, diante: ‘A presión dos outros sobor de nós é moito meirande no campo que na vila; pola sinxela razón de que os temos, coma quen di, sempre *nos fuciños*’ TER, 54. **Por dediante dos fuciños** (dunha persoa) (⇔por diante dos fociños) *loc. adv.*, , a moi pouca distancia (dela): ‘Seica toleóu o

meu amo... Pásanlle as perdices *por diante dos fuciños*, e il sin botar mao á escopeta...' TER, 218. Tm. ***fouciño, fuciño**.

FOCO *s.m.* **1.** Lámpada de luz portátil: 'Acende i-apaga o *foco* moitas veces seguidas' PAU, 65. **2. fig.** Punto central de onde provén ou irradia algo: 'A casa libéranos da escravitude meteorolóxica. Outra, qui é un *foco* de civilización como podía selo a escola' TER, 45.

***fogareña** ($\Rightarrow$ do fogar) *adx.f.* Relativa ou pertencente á casa ou fogar: 'A choiva nas parras e nas figueiras párcenos falar ó ouvido da quentura *fogareña*' HIS, 14.

fogax *s.f.* **FOGAXE.**

FOGAXE *s.f.* **1.** Calor abafante: 'Ca *fogaxe* que había, deitábame cuasamente sempre ca ventá espalancada. Aquela noite... / Escorríanme as pingotas de sudor polo lombo embaixo' HIS, 158. **2. fig.** Desexo ou paixón: 'No pazo non debería quedar máis que o adeministrador e dúas criadas vellas, que xa non espertasen a *fogaxe* dos soldados' LUS, 157. Tm. **fogax.**

FOGO *s.m.* Efecto de disparar unha arma [de fogo]. [Emprégase como interxección para ordenar que disparen as armas]: 'O adeministrador fixo que cerraba a porta. Foi cousa de nada. Díulle, dispensando, unha gran patada nas súas partes ó sarxento, que o fixo ceibala pistola. Logo, meteuse na eirexa pechando por dentro. Il mesmo foi o que díu a orden de ¡*Fuego!*, berrando cando podía... *Fuego! Fuego! Fuego!* Resoóu moito a voz' LUS, 160. **Facer / faguer fogo** *loc.v.*, disparar [unha arma]: 'Entraron na eirexa todos, agás o cabo e os soldados, que ollaban dun cote pra outro, dispostos pra *faguer fogo* á primeira amosa de perigo' LUS, 160. ***Fuego fatuo** ($\Rightarrow$ fogo fatuo) *loc.s.*, pequena chama, que se forma no aire a curta distancia do chan, por inflamación de certas materias que se elevan dos corpos animais ou vexetais en putrefacción: 'Faga o favor –dixo– Colla lume pró seu puro diste *fuego fatuo*... ¿E vostedes se non é mota a pregunta..., qué tempo hai que morreron... A min enterráronme antonte en Santiago de Compostela' TER, 254. Tm. ***fuego**.

FOGUEIRA *s.f.* **1.** Lume, xeralmente de leña, feito no chan que produce moita chama: 'e sequei a roupa pasándoa polas lapas. I a roupa fumegaba case tanto como a *fogueira*' TER, 218. **2.** Leña e outros materiais combustibles preparados para arder: '¡Que o guinden nunha *fogueira* e que lle poñan lume por baixo!' TER, 208.

FOGUEIRADA *s.f.* Lume feito no chan que produce moita chama: 'Faguíamos unha gran *fogueirada* con gavelas de toxos, rachós de carballo e cozas' LUS, 26.

FOGUETE *s.m.* Artefacto pirotécnico que leva unha carga de pólvora sostida nunha cana que, cando se lle pon lume, sobe e estala no ar: 'Fungaba a condanada, botando o ferrete pra fora, coma un *foguete* ó rachalo ár' LUS, 59. **Coma foguetes / coma un foguete** *loc.adv.*, a gran velocidade, rapidamente: 'Sentín o estróupele do rapaces na escaleira. Subían *coma foguetes*' CON, 64. / 'Brincóu do viril *coma un foguete* e foi dar á miña mao dereita' TER, 311.

FOGUETEIRO *s.m.* Fabricante de foguetes: 'Saíron da casa as nenas de don Saturnino comunicándolles a tódo-los seus veciños da vila que xa estaba chegando o Pintiño.

Dixéronllo tamén ó fillo do *fogueteiro* e iste arroubóulle ó pai seis bombas de palenque e disparóunas' CON, 84.

FOIO *s.m.* Foxo, excavación na terra: 'Mais mire pra alí, onde foza o can. / Debaixo dun pilaco de palla, había un saco atado polo cimo, metido nun *foio*' TER, 226.

FOL *s.m.* Parte da gaita en forma de bolsa que se enche de aire e fai soar o instrumento: 'o maiordomo do inferno, toca que toca no seu gaitolo, que leva un *fol* feito co-a pelexa d-un descomulgado' PAU, 61. **Fol de calazas** *loc.s.*, emprégase como insulto [normalmente referida a unha persoa desastrada ou mal amañada]: 'Heite matar agora mesmo, can xudéu... E cando eu esteña a comer o caldo, ti xa levarás dúas horas no inferno, *fol de calazas*' TER, 142. **Fol de sénica** *loc.s.*, emprégase como insulto tachando de ignorante ou malo á persoa que se refire: '¡É egua, besta brava, é egua! / –¡É cabalo, *fol se sénica!*' CON, 33.

FOLEPA *s.f.* **FOLERPA**.

folepar *v.i.* **FOLERPAR**.

[**FOLERPA**] *s.f.* Porción de auga conxelada que cae cando neva: 'Coas ventalladas viñan grandes *folerpas*. Probe de quen andívese pola serra!' LUS, 26. Tm. **FOLEPA**.

FOLERPAR *v.i.* Caer folerpas: 'Seguía a *folerpar* cando saímos da casa do ilustre xurisconsulto' CON, 35. Tm. **folepar**.

[**folexo**] ($\Leftrightarrow$ FOL) *adx.m.* [Aplicado a un froito] pouco desenvolvido e que presenta `pouca carne no seu interior: 'Deixóu o centolo escondido nunha matugueira efoise comer figos *folexos* ó horto do tío Farruco' TER, 121.

FOLGA *s.f.* Cesamento colectivo da actividade laboral para esixir algo para expresar unha protesta: 'Aquil curso do vinteseis ó vinteseite fora moi cheo de sucesos prós estudantes de Bachiller. Hastra houbera unha *folga*, protestando po-la implantación do chamado Plan Callejo, do nome do ministro de Instrución' CON, 38.

FOLGADO –**A** *adx.* **1.** [Dito dunha peza de roupa] ampla, frouxa, pouco axustada: 'Nin que decir ten que ningún usabamos chapeo. Xa estaba de moda o sinsombreirismo e pantalón moi *folgado*, que lle chamaban chanchullo, que levabamos cuasemente tódo-los estudantes' CON, 37. **2.** Grande ou espazoso [dito dun espazo]: 'Por drento estaba moi ben toda a reitoral, con coartos moi *folgados*' LUS, 140. **3.** Sen ocupación: 'Mañás limpas e ledas; tardes *folgadas*, cheas de sosego' TER, 52.

folganza ($\Leftrightarrow$ FOLGURA) *s.f.* Amplitude, calidade do que é folgado ou amplo abondo para o que contén: 'Xa están pingando as doce no vello reló ingrés do curruncho dista cámara de tanta *folganza*' CON, 61.

[**FOLGAR**] *v.i.* **1.** Descansar, cesar no seu esforzo: 'Máis cerveza e menos viño e augardente. Non *folgaría* hastra ver instaladas trinta fábricas de cerveza en Galicia' TER, 323. // *v.p.* **2.**

[Seguido da preposición *de*] alegrarse, sentirse feliz: ‘*Folgome* moito –dixo– de que me veña visitar un colega novo e inda máis de que me pida consello’ TER, 196.

FOLGAZÁN *adx. e s.m.* Persoa pouco amiga do traballo. ‘Bacaceiro. *Folgazán*’ LUS, 163.

FOLGO *s.m.* **1.** Alento, respiración, feito de respirar: ‘O home do cuadro i o home que xogaba con nosco, eran a mesma persoa. /...) E non era unha pantasma, porque lle sentía o *folgo*. Ninguén o víu saír, nin eu tampouco.’ LUS, 30. // *pl.* **2.** Alento, ánimo ou forzas: ‘E xa saberán que está moi maliña a meiga de Torgán. Ila di que se lle acaba a vida, e que sóio terá *folgos* pra tres ou catro días’ PAU, 18. **3.** Vida: ‘Poñédelle [ó gato] unha comida que sea moi do seu gusto, i eu esféndolle a testa cun rodo. Inda que din que os gatos teñen sete *folgos*, non se escapará vivo’ TER, 112.

[FOLGUEXAR] *v.i.* Alentar, respirar: ‘Decían us unha cousa; outros, outra... “Arrechea o farol”... “Coido que está morto”... “Inda *folguexa*”... “Ai, rapaz, ripa palla das alforxas”...’ TER, 150.

[FOLIADA] *s.f.* Reunión nocturna de xente para divertirse, cantar e bailar: ‘Muiñeiras, *foliadas*, alalás. Cántigas da terra luguesa, da montaña e da beiramar. Había letras verdadeiramente poéticas’ TER, 84.

FOLIO *s.m.* Folla de papel de 33 por 22 cm, aproximadamente: ‘O axente puxo un *folio* no carro da máquina e dirixiuse a min’ HIS, 120.

folklore (⇔FOLCLORE) *s.m.* Conxunto de tradicións e costumes populares, especialmente cantos e bailes populares: ‘Se non for polos coros, houbérase perdido o noso *folklore* musical. Tamén eiquí hai un pouco de descaste. Deixar perder unha música tan belida...’ TER, 83.

[folklórico] (⇔FOLCLÓRICO) *adx. fig.* Pintoresco, curioso ou chocante: ‘O Grilo, de mal nome, era un dos máis *folklóricos* borrachós de Lugo. Un home pequeno il, preto como un mulato, que levaba sempre na testa unha pucha de visera. Os seus bigotes eran como os dos guerreiros galos dos grabados, cas dúas guías moi longas e caídas’ HIS, 43.

FOLLA *s.f.* **1.** Órgano vexetal de cor xeralmente verde e forma de lámina delgada que nace das pólas e dos talos das plantas e que realiza as funcións de fotosíntese e transpiración: ‘A choiba, manseliña, resoaba nas *follas* dos castiñeiros’ LUS, 122. **2.** Conxunto destes órganos vexetais: ‘Síntese barbañas, e tamén o farfalar do vento na *folla* dos álbores’ PAU, 10. **3.** Pétalo [dunha flor]: ‘Tódalas cartas estaban marelas polo tempo. Ó leelas, caían *follas* murchas de rosas e violetas’ LUS, 91. **4.** Lámina delgada, xeralmente rectangular, de papel: ‘Tamén eiquí –dixo o párroco de Boade– faltan outras *follas*. Logo ven unha *folla* rachada da que soio se lén tres liñas’ LUS, 156. **5.** Lámina delgada [doutros materiais, particularmente de metal]: ‘Xogaba alí un neno, que fora aquíl vrao ós baños á Cruña. Enchía de cinza un cubiño de *folla* de lata cunha pateliña, que era a mesma coa que enredara nas areas de Riazor’ CON, 28. **6.** Lámina cortante [de determinados instrumentos]: ‘¿E il levaría moito medo cando sintíu carraquea-las navallas e lostrega-las *follas* diante dos ollos?’ HIS, 145. **7.** Parte que se abre e pecha [nunha porta]: ‘A porta era

de dúas *follas*. Como eilí facía escuro, acendín a miña linterna eléutrica. Acórdome ben que abrí de súpeto a *folla* de arriba da porta e botéime fora. Folerpaba mesto’ CON, 29.

follax *s.f.* **FOLLAXE**.

FOLLAXE *s.f.* Conxunto de follas das árbores ou doutras plantas: ‘Antre a *follaxe* lostregante dos choplos da ribeira, revolexaban as anduriñas’ TER, 264. Tm. **follax**.

[**FOLLEAR**] *v.t.* Pasar as follas lendo por enriba, sen prestar moita atención: ‘Vimos ó “Vámpiro *folleando* as escrituras’ DEC, 12.

[**FOLLETO**] *s.m.* Obra impresa non periódica de poucas follas: ‘Entrou a criada co correo... Dous boletís, unha revista médita, tres *folletos* de específicos e unha carta’ TER, 318.

FOMENTO *s.m.* Promoción do desenvolvemento: ‘Ise –dixo alguén– é o presidente da Sociedade pró *Fomento* da Saudade’ CON, 82.

FONDA *s.f.* Establecemento público onde se dan comidas e hospedaxe: ‘Era o que ocupara o mesmo coarto que ti na *fonda* de Villalba’ HIS, 151.

FONDAL *adx.1.* Situado na parte máis baixa [dun terreo]: ‘Xa sabedes que é terreo *fondal* onde se encora a iauga’ LUS, 41. // *s.m. 2.* Terreo situado máis abaixo cós que o rodean: ‘A casa de Padorna estaba nun *fondal*, cinguida toda ila polo alborado do horto’ TER, 264. *3. fig.* Parte máis profunda: ‘As súas pedras antergas, as súas fontes, as súas torres perfilábanse no *fondal* dos meus sonhos de amor e beleza’ LUS, 87.

fonde *s.f.* Erro por **FONTE**.

FONDO –*A adx.1.* Profundo, que ten profundidade, que está abaixo da superfiçe ou do nivel: ‘Dun brinco púxenme no camiño que baixaba ó val, qui era moi *fondo* e iba antre xesteiras’ LUS, 113. *2. fig.* Arraigado, firme, profundo: ‘¡Simpático don Ramón!... Aduviñaba nil unha *fonda* vocación de escritor narrador’ TER, 191. *3. fig.* Moi sentido, que se desprende do íntimo do ser: ‘Cando recordo todo aquilo, sinto unha tristura moi doce e moi *fonda*’ LUS, 17. *4. fig.* Profundo, intenso: ‘As súas pisadas faguían tremelalo piso no *fondo* silencio noitébrego’ LUS, 141. // *s.m. 5.* Parte baixa [dunha cousa]: ‘O señor Lamas virou a pantalla da lámpada de xeito que a lus batía o *fondo* da barriga onde estaba o mexadeiro’ CON, 32. *6.* Parte máis interior ou máis afastada da entrada [dun lugar]: ‘No *fondo* do horto había un cancelo, pintado de roxo, que daba ó adrio da eirexa do lugar’ LUS, 133. *7.* Profundidade, fondura, distancia que hai do extremo superior ó inferior [dunha cousa]: ‘Hai alí un pozo no río que ten máis de seis varas de *fondo*’ TER, 187. *8.* Parte sólida sobre a que repousa ou flúe unha masa ou corrente de auga: ‘O Pepe esfragouse cando estaba demoucando un carballo... Fórono atopar ó *fondo* do río’ LUS, 24. *9. fig.* Parte máis interior e máis íntima: ‘E logo, Castelao, que chegou, ó *fondo* da ialma do noso pobo polo vieiro do humorismo’ TER, 72. *10. fig.* Esencia, cerne, substancia, o que se opón ás formas, ás aparencias: ‘Penso que ise *fondo* morno i escuro da renartería i a retranca do noso labrego é tanto máis ou máis unha calidade como un defeuto’ TER, 56. *11.* Último plano dunha representación ou dunha paisaxe: ‘Todo o cadro estaba pintado en cores escuras (...) Víase no seu *fondo* un castelo en ruínas, sobor dun teso, dun marelo barrento’ TER, 181. //

s.m.pl. **12.** Cartos, diñeiro: ‘Agora sí que tiña que ir a San Martín e telefonar a Monforte pra que me mandasen *fondos*. Tan sóio me quedaba o xusto pra xantar’ CON, 88. // *adv.* **13.** De modo profundo: ‘Para pensar e sentir *fondo* hai que relembra moito’ TER, 44.

FONDURA *s.f. fig.* Produndidade, calidade do que chega ó íntimo das cousas, do que non queda na superficie: ‘Síntese e pénsase con máis *fondura*... Pra pensar e sentir fondo hai que relembra moito’ TER, 44.

FONÉTICA *s.m.* Conxunto dos sons dun idioma en relación á súa pronuncia: ‘Abesungo que cada vez máis iráse simplificando a ortografía i arrechegándose á *fonética*... Escantiá que algú escritores teimaron de faguelo...’ TER, 71.

FONTE *s.f.* **1.** Manancial de auga que xorde da terra: ‘Sen ire máis lonxe, no Hospital do Incio. Hai unha *fonte* enriba da aldeia, i a auga podería subir ás vivendas polo seu propio peso’ TER, 34. **2.** Construción feita para dar saída á auga mediante un ou varios canos: ‘E tamén fixo alí un pequeno xardín con bancos de cantería, buxos i alcipreses i unha *fonte* de pedra cunha serea’ TER, 186. **3.** Recipiente grande, pouco profundo e xeralmente oval ou circular, que se emprega para servir alimentos: ‘Abríu a porta e botoulle leite ós dous lobecos nunha *fonte* de barro’ LUS, 129. **4.** Cousa que é orixe doutra: ‘Unha das meirandes *fontes* de riqueza dista terra é a madeira’ LUS, 20.

FONTELA **1.** Fonte pequena: ‘Gorgoleaba a iauga dunha *fontela* i o vento zoaba manseliñamente’ LUS, 81. **2.** *fig.* Cousa que é orixe doutra: ‘Fai supor que non é ausolutista e doumático, e que é tolerante ca opinión allea; que non lle vai o autoritarismo. Isas dúas calidás son as *fontelas* do seu humorismo’ TER, 56.

FÓRA / fora *adv.* **1.** Na parte exterior ou cara á parte exterior [en relación a un obxecto ou a un espazo]: ‘¿E por qué non habían estar xa os rapaces na casa? ¿Qué diaños se lles perde *fóra* a ises pasmós? Imos comé-la cea fría’ CON, 64. **2.** Ausente dun lugar: ‘O Ricardo era un rancheiro de trinta anos, groso e baixote. Sempre vestía chaqueta de pana coas mangas moi fabenas. Tiña a muller *fora* faguía máis dun ano. Cousas da vida. Houbera moitos disgustos antre iles’ LUS, 107. **Fóra de loc.prep.**, 1) pola parte exterior [indica localización espacial no exterior de algo real ou imaxinario]: ‘Foi grande a súa solpresa ó ver que na sepultura da dreita había un esqueleto *fora do* ataúde’ CON, 91; 2) ademais de, á parte de: ‘Se non tiveran caciques inventaríanos... *Fóra diso*, o caciquismo foi un infame abuso da iñorancia e do desvalimento do labrego’ TER, 58; 3) en situación ou de forma contraria ó que se expresa: ‘Acordéime que levaba un peso de prata, xa *fora de* circulación’ CON, 26; 4) non comprendido naquilo que se indica: ‘Tamén dixerón que o pai tivera que ver coa filla... Cousas de xente que está *fora da* lei de Dios...’ LUS, 44. **Botada pra fora** (⇔botada para fóra), *loc.adx.*, prominente, saínte: ‘A sentamia grande e *botada pra fora* coma a dun lobo’ TER, 92. **De fóra loc.adv.**, exteriormente ou pola parte exterior: ‘E díulle un golpe tal que lle fundíu a testa po-lo curuto, botándolle *de fóra* os miolos’ CON, 96. Tm. **afora**.

FORASTEIRO *adx. e s.m.* Persoa que vén de fóra, que non é do lugar ou que non vive nel: ‘Eiquí chegan moitos *forasteiros*, a consultar co-a meiga, que deixan moi bos pesos’ PAU, 23.

forcazo (⇔FORCADA) *s.m.* Ferramenta agrícola formada por un mango de pau que remata en tres ou máis gallas de madeira ou ferro: ‘Xuntaron gabelas de toxos pra queimala torre. E dende ísta víase ardalo pazo. Viñan armados de fouces e *forcazos*’ LUS, 156.

forcia / forcía *s.f.* **FORZA**.

FORENSE *adx. e s.m.* Médico oficialmente adscrito a un xulgado de instrución: ‘O médico, don Gumersindo, que se negara a dar o certificado de defunción, era tamén o *forense*’ TER, 271.

FORMA *s.f.* **1.** Modo de estar disposta a materia ou as distintas partes dun corpo: ‘O Grilo foi batir co coche fúnebre e puxo entramas maos no cristal, ó tempo que lle falaba... ó ataúde en *forma* de arca e de color caoba’ HIS, 44. **2.** Maneira de expresarse ou manifestarse [unha cousa]: ‘A súa *forma* máis xeneralizada [da saudade] é, coido eu, a querencia da terra, o amor polos eidos nativos’ TER, 65. **3.** Variante dun elemento lingüístico: ‘Niste libro adoitamos o xeito de falar distas terras. Por iso se atoparán moitas veces verbas en varias *formas*’ LUS, 25.

FORMAL *adx.* **1.** Xuizoso no comportamento: ‘E si nos levamos ben, meu queridiño, i ademstras de ser home formal, non che ha de fallar nin pantrigo, in roscas caseñas, nin ovos con azucre’ TER, 104. **2.** Que cumpre a palabra ou os seus compromisos: ‘Ben sabía il que o Uxío era home de moito proveito, moi *formal* il en tódolos seus tratos’ TER, 91.

FORMALISMO *s.m.* Tendencia a buscar exclusivamente a beleza formal: ‘Mais teño entendido que o XIX representa unha reaución contra o XVIII, emprincipiando pola súa arte i a súa literatura, tan difrentes do *formalismo* neo-clásico’ TER, 61.

FORMALIZACIÓN *s.f.* Acción e efecto de formalizar: ‘O seu tío quedaba na obriga de abonarlle ó pedáneo cen pesos de estipendio por *formalización* da escritura’ LUS, 74.

[FORMALIZAR] *v.t.* Dar os requisitos legais que se precisan: ‘O enterrador noticiou o caso ó señor alcalde, i o señor alcalde oficiou ó Xuzgado de Instrucción, que se persoou alí e ordeou que se *formalizase* unha investigación’ CON, 91.

[FORMAR] *v.t.* **1.** Facer ou dar existencia [a algo material]: ‘O Cabe *forma eilí* moitas ínsuas e mansíos’ TER, 129. // *v.i.* **2.** [No exército] colocarse nunha formación: ‘Eiquí, onde me ven vostedes, fun un personaxe notábel na gerra mundial que rematou o 45... Eu, que non collín unha arma na mao, nin *forméi* en ningunha tropa, nin tan siquer saín aqueles anos da miña terra’ TER, 321. // *v.p.* **3.** Crearse ou organizarse: ‘A xente moza foi buscar armas ó pazo, e *formouse* unha guerrilla’ LUS, 157. **4.** Crearse ou desenvolverse: ‘Nil [no século do progreso] áchanse grandes verdás e *formanse* grandes teorías, que hastra onte mesmo foron valederas’ TER, 61.

FORMIDÁBEL *adx.* Extraordinario ou magnífico: ‘Xa dibuxéi oito ilustracións pra a biografía, que me prometiches, de Pepe Troitiño, aquel *formidábel* realizador de humorismo de Santiago’ HIS, 92.

FÓRMULA *s.f.* Forma establecida para facer algo [especialmente para solucionar unha dificultade ou conseguir un resultado]: ‘Din que procede dun humorista de Lugo, que escribú unha *fórmula* pra facer chistes’ CON, 49.

[FORMULAR] *v.t.* Expresar, expór, dar forma [a algo] por medio da linguaxe: ‘Houbo un estremecemento, un arrepío antre o público cando o orador presentou á consideración de todos a chamada “Sarta do Demo” *formulada* por il por primeira vez’ CON, 115.

FORMULARIO *adx.* Que se fai por fórmula: ‘A literatura ha de salvara fala. Mais pra iso requirise que se achegue máis o galego escrito ó falado. Hai milleiros de voces e centos de xiros da fala popular que inda non entraron no galego literario. Iste, moi aredado de aquí, faise requintado, *formulario*, rixo’ TER, 68.

FORNO *s.m.* Construción, xeralmente abovedada e provista de respiradoiro ou cheminea e unha boca de entrada, que se utiliza para cocer ou asar: ‘Mais ó día seguinte, cando o Cacharulo estaba partindo leña, vin que lle caía algo do pantalón de pana, sin se decatarse. Cando marchou pra meté-lo pan no *forno*, botéille a mao a... aquilo’ CON, 70. ***Non estar o forno pra bolos** ($\Rightarrow$ non ter gana de leria) *loc.v.*, non estar en boa disposición [para algo] ou non ser o momento adecuado: ‘Xa podes empezalo conto, e ten moito procuro de non desbarrar como fas cando te embebedas, pois *non está o forno para bolos*... Sentarémonos naquila cacarocha de castiñeiro, e ti falas i eu escoito’ LUS, 146.

FORO *s.m.fig. 1.* Lugar público en que se tratan ou realizan asuntos de interese colectivo: ‘a antiga praza do Campo é considerada como “o gran *foro* tabernario lugués’ DEC, 11. **2.** Exercicio da avogacía e á práctica dos tribunais: ‘Vede eiquí o don Constante de Fórneas, gran figura do *foro* galego cando aínda anda po-los coarente anos’ CON, 57.

[FORRAR] *v.t.* Poñer forro: ‘Abríu o estuche, *forrado* todo il de terciopelo’ HIS, 149.

FORTE *adx. 1.* Que ten gran forza física: ‘o Ramón era, cando eu o coñecín, un home groso e *forte*, moreno il’ LUS, 151. **2.** Groso, corpulento, voluminoso: ‘Cando chegou o tren a Betanzos, subíu ó meu departamento un home *forte* e inda novo, todo afeitado que vestía moi elegante’ TER, 322. **3.** Resistente, que non se rompe ou deteriora con facilidade: ‘Mais non puidemos descolgalo espello, pois estaba engarrado a dous *fortes* listós’ LUS, 90. **4.** Intenso, que se manifesta ou sente con forza: ‘a señora fórase ó leito cun *forte* dor de cabeza’ TER, 143. **5.** Caloroso, que demostra grande afecto: ‘Dínlle unha *forte* aperta’ LUS, 56. **6.** Rico, con poder económico: ‘Era a casa máis *forte* que había en tres légoas á redonda’ LUS, 15. **7.** [Aplicado a voz] moi sonora, de volume alto: ‘Pois unha voz moi *forte* que estaba decindo a miña esquela de defunción’ HIS, 96. **8.** Áspera ou fragosa, chea de vexetación [dito da paisaxe, por oposición a donda ou suave]: ‘os dous tipos de paisaxe danse a mao: a *forte* paisaxe do carballo e das fragas i a donda paisaxe dos prados e dos castiñeiros’ TER, 50. **9.** Nutritivo, de alto valor enerxético: ‘E non se ha de comer... Estammos na metrópoli do xamón. Manturio *forte* i ás cheas’ TER, 32. **10.** [Aplicado a bebida] de alta graduación alcohólica: ‘Mais gostóume moito máis o viño tinto, ben *fortiño* por certo’ CON, 77. // *adv. 11.* Con forza, fortemente: ‘Non atinaba a buscar unha navalla nin unhas tesouras pra tallala cinta. Rompina tirando *forte* cos dedos’ TER, 327. Tm. ***fuertarrón.**

FORTEMENTE *adv.* Con forza: ‘Tres vencellos nos lean *fortemente* á terra: o sentimento da paisaxe, a fala i a música’ TER, 65.

forteza (⇔FORTALEZA) *s.f.* Edificio construído con materiais moi resistentes como defensa contra ataques inimigos: ‘Toda ila [a igrexa] semellaba unha *forteza*, cos seus grosos contrafortes e as súas torres un pouquichiño arredadas. E *forteza* fora en tempos antigos’ LUS, 133.

FORZA *s.f.* **1.** Capacidade física para realizar un traballo ou un movemento: ‘Eiquí vín tipos dunha gran *forcia* e moitos vellos que cáseque chegaban ó século’ LUS, 22. **2.** Aplicación desa capacidade física: ‘Tira con *forza* do pao i apegas a orella ó buraco baleiro’ HIS, 123. **3.** Intensidade: ‘O galo cantou con máis *forza* aínda’ CON, 21. **4.** Poder, influencia, aquilo que inflúe en algo: ‘Loitei contra manciñeiros, sabias e compostores, que son as *forcias* da maxia e da rutina’ TER, 37. // *pl.* **5.** Conxunto de xente armada: ‘Os soldados quedaron no pazo, ó ver fuxir ós do adrio, tamén se retiraron deixando os cabalos, crendo que os atacaban grandes *forcias*’ LUS, 161. **A forza de loc. prep.**, a base de [indica a insistente reiteración da acción expresada polo verbo]: ‘Recordeilles que tiñamos que maguer máis de catro leguas de camiño. A *forza de* berrarles conseguín arrincalos de alí’ LUS, 31. **Á forcia / por forcia** (⇔á forza / por forza) *loc.adv.*, necesariamente, obrigatoriamente: ‘Aterrecérame aínda máis, si isto fora posible. Tiña que ver *á forcia* aquela cousa abriante que iba acontecer’ LUS, 135. / ‘O que viaxe polas nosas vilas *por forcia* terá que decir que en Galicia cómesse moi ben’ TER, 32. Tm. **forcia, forcía, forzía.**

forzía *s.m.* **FORZA.**

[fosforecer] (⇔FOSFORESCER) *v.i.* Emitir luz por fosforescencia [un corpo]: ‘e no espello reflexábase a miña careta de ñáñigo, que era como a cara do mesmo demo *fosforecendo* e casamente lostregando no cristal’ HIS, 104.

FÓSFORO *s.m.* Anaco delgado de cera, cartón ou madeira, cun extremo recuberto dunha materia susceptible de encenderse por fricción: ‘De vez en cando acendía un *fósforo* e púñase a lér os letreiros en voz baixa’ LUS, 35.

FOTO *s.f.* **FOTOGRAFÍA.**

FOTOGRAFÍA *s.f.* Imaxe recollida por unha cámara e reproducida por medio de reaccións químicas nunha superficie convenientemente preparada: ‘O médico revirou a testa e viu unha *fotografía* grande dunha muller moi fermosa’ TER, 82. Tm. **FOTO.**

*fotografiar (⇔FOTOGRAFAR) *v.t.* Obter a imaxe fotográfica [de algo]: ‘Seica un científico inglés puido *fotografiar* unha boda que houbo na eirexa’ TER, 80.

[FOTÓGRAFO] *s.m.* Persoa que fai fotografías: ‘Chaquetas brancas, fraques, lentes, *fotógrafos*, unha dama ben entrada en anos, ollando pra us i autros’ CON, 114.

FOUCE *s.f.* Instrumento composto por unha lámina curva, moi cortante na parte cóncava, suxeita a un mango de madeira, que se emprega para segar ou rozar: ‘O Raúle apúxoselle un día cunha *fouce* ó “Furelo”’ HIS, 11.

[**FOUCIÑA**] *s.f.* Fouce de folla estreita e mango curto: ‘Levaban us machadas e *fouciñas*; outros, rozós ou mañuzos de palla’ TER, 147.

[***fouciño**] *s.m.* **FOCIÑO**.

[**FOULA**] *s.f. fig.* Conxunto grande de persoas: ‘A tódolos que ateigaban o vagantío do salón ocurriúselles a mesma idea: o poeta recitador era o autor responsábel de aquela broma. / – ¡Non hai dereito! / – ¡Máis respecto pró auditorio! / Un señor xa vello il, moi ben vestido: / – ¡Qué lo expulsen de esta ilustre ciudad!... ¡Qué lo lapiden en las afueras! / O poeta recitador abriu os brazos e moveunos da dereita prá esquerda e da esquerda pra dereita e falou con voz potente e solene: / – ¿De que vos queixades, meus queridiños? ¿E non vos decatades de que, agora mesmo, estades contemplando o Gran Miragre de Ribadeo? / Parecía un santo demiurgo apazugando as *foulas* alporizadas pola treboada. I as *foulas* apazugáronse’ HIS, 177.

[**FOZAR**] *v.i.* Remexer ou escavar a terra co fociño: ‘Mais mire pra alí, onde *foza* o can’ TER, 226.

FRAC *s.m.* Chaqueta masculina de cerimonia, que por diante chega ata a cintura e por tras ten dous faldróns máis ou menos anchos e longos: ‘E non fago máis que revirar a testa, cando vexo a Mr. Truman diante de min, mirándome moi surriidente, arrodeado de moitos persoaxes con uniforme e dautros con *frac*’ TER, 324. Tm. **fraque**.

FRACTURA *s.f.* Quebra, corte ou depresión no terreo: ‘Freita. Quebrada, *fractura* do terreo’ LUS, 165.

FRADE *s.m.* Indivíduo que pertence a unha orde relixiosa: ‘Era un difunto que viña do cimiterio. Traguía habítelos de *frade*’ LUS, 65.

FRAGA *s.f.* **1.** Terreo con todo tipo de árbores nadas espontaneamente e mato espeso: ‘i unha gran cacería de corzos e xabarís na devesa de Boade e na *fraga* de Forgás’ LUS, 152. **2.** Pendente vertical do terreo moi abrupta e profunda: ‘*Fraga*. Barranca, derrubadoiro’ LUS, 165.

FRAGUA *s.f.* Obradoiro onde se traballa o metal: ‘¿E qué che se perde a ti, lacazán, pola noite fora da casa? (...) / –E que fun á *fragua* co neto do muiñeiro’ TER, 115.

FRANCAMENTE *adv.* Con franqueza e sinceridade: ‘*Francamente*, nunca tiña visto un alifante tan bonito’ TER, 325.

FRANCÉS –**ESA** *adx.* **1.** De Francia: ‘unha copa de coñac *francés*’ DEC, 12. // *adx.* e *s.m.* **2.** Indivíduo natural ou habitante de Francia: ‘Os *franceses* traguían coiles a un treidor de Lugo, que lles sevía de intérprete’ LUS, 158. // *s.m.* **3.** Lingua de Francia: ‘E lía o *francés* de corrido, coma se fora o castellano’ TER, 250. **Á francesa** *loc.adv.*, sen dicir adeus ou sen despedirse: ‘Penso que foi o Cuzo. Desapareceu un bon día, despois de meté-lo gado na corte. Catro días despois de se ire á *francesa* notéi que me levaran mil réas en billetes do caixón da mesa do escritorio’ CON, 77.

[**FRANCISCANO**] *adx.* Relativo ou pertencente á orde relixiosa fundada por San Francisco de Asís: ‘¿Cómo me atopo eiquí, con habítelos dos frades *franciscanos*?’ CON, 95.

[**FRANQUEZA**] *s.f.* Calidade de franco ou sincero: ‘Nos ollos da Liberata raiolaba a lus da *franqueza*. Sorría coma unha nena’ CON, 122.

[**FRANXA**] *s.f.* Lista, zona rectangular, longa e estreita dunha superficie, que se diferencia do resto pola súa cor ou polo seu relevo: ‘envolta nun papel que levaba pintada a bandeira americana cas súas *franxas* i as súas estrelas’ TER, 326.

fraque *s.m.* **FRAC.**

FRASCO *s.m.* Recipiente de vidro, xeralmente non moi grande, e frecuentemente de colo e boca estreitos: ‘¿Mais qué concho fai enriba dunha sepultura un *frasco* de perfume?’ CON, 108.

FRASE *s.f.* Conxunto de palabras emitidas que forman unha mensaxe: ‘Certa noite, na tertulia do sábado, don Segundo anunciounos a todos que ó día seguinte iría candia o seu xenro á Cruña e que levaría un libro inédito pra imprimir aló. / –Titúase “Dá noxo”. / A *frase* que sempre tiña nos labres o inesquencible libreiro de Lugo’ CON, 102.

FRAUTA *s.f.* Instrumento músico de vento, feito de madeira ou metal, en forma de tubo con varios buratos, que se tapan cos dedos ou con chaves: ‘Os anxeliños do altare saíron voando por toda a eiresa (...). Dous diles levaban *frautas* na boca, i asubiaban como cochorras’ LUS, 136.

FRECHA *s.f.* Arma ofensiva consistente nunha variña fina e lixeira, cunha punta de ferro ou outra materia dura nun dos extremos: ‘Eu fixéime nunha *frecha* que tiña o don Paco mesmo enriba da sén dereita’ CON, 131.

FREGAR *v.t.* Limpar pasando con forza sobre a superficie un estropallo, baeta, cepillo, etc. mollados e, frecuentemente, con xabón ou deterxente: ‘I a Faísca foise á lacea e sacou o viño i o mel. E logo dixo: “Vou *fregala* escaleira...”. I eu dixen. “É millor, miña ama, que o deixe pra mañá. *Fegaréina* eu”...’ TER, 289.

FREITA *s.f.* Corte ou depresión no terreo: ‘*Freita*. Quebrada, fractura do terreo’ LUS, 165. Tm. ***quebrada**.

FREIXO *s.m.* **1.** Árbore da familia das oleáceas (*Fraxinus excelsior*) de mediana altura, con tronco groso de cor cinza e madeira branca, de abundantes pólas, follas compostas elípticas, flores pequenas en acio e froito seco, que medra xeralmente cerca dos ríos e en lugares húmidos: ‘*Freixos*, choplos e vimbios espellábanse na auga cantareira’ TER, 51. **2.** Madeira desta árbore: ‘E alá se foi o Rugando tan soio cunha cachava de *freixo* i a súa navalla no peto pra se defender’ LUS, 40.

***frente** *s.f.* **FRONTE.**

[*fresa] *s.f.* **morodo**.

FRESCO –*A adx.* **1.** Moderadamente frío: ‘Despois do balón de San Xoán o tempo púxose máis *fresco*’ TER, 52. **2.** Recente, de hai pouco tempo, que se acaba de obter: ‘Alá polas nove, almorzábamos todos, no comedor, leite *fresca* con tarxa’ LUS, 117. // *s.m.* **3.** Pintura que se realiza sobre unha parede ou teito cubertos de cal húmido e coas cores disoltas en auga de cal: ‘¿Quén sería o animal do pintor que pintara aquilo *fresco*, na parede de enfrente, do Capitolio da Habana?’ TER, 247.

[**FRETA**] *s.f.* Fricción aplicada a algunha parte do corpo como medio curativo: ‘E o esprito, que teima de pasare pol-o carreiriño que vai ó estámago...¡Ai, Crisanto, dalle unhas *fretas* no lombo!’ PAU, 46.

[**FRETAR**] *v.t.* **1.** Pasar con forza e repetidas veces unha cousa sobre a superficie doutra: ‘O enterrador sentiría que lle *frotaban* o lombo todo ó longo do carreguizo cun anaco de xeo’ LUS, 36. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente como verbo pronominal] refregar, friccionar [unha cousa contra outra]: ‘O padriño *fretábase as maos* con gorentía, non sei si pola vitela si polo gosto da conversa’ TER, 57. Tm. ***frotar**.

FRIAMENTE *adv.* Con frialdade: ‘Pepe Troitiño foino preparando para a broma. Con moito cálculo, moi *friamente*’ HIS, 90.

friax *s.f.* **FRIAXE**.

FRIAXE *s.f.* **1.** Frío do ambiente: ‘Os forasteiros non queren parar eiquí moito tempo, pois atopan isto moi bravo, arredado da civilización. Cecáis os arrepíe a *friaxe* distas terras tan outas’ LUS, 19. **2.** Sensación que produce un frío intenso: ‘Chegáballe a *friaxe* mesmo mesmo ó corazón’ TER, 158. Tm. **friax**.

FRÍO –*A adx.* **1.** Que ten unha temperatura inferior á normal ou desexable: ‘pois a tarde fora *fría*, i un non comera bocado dende o xantar’ LUS, 140. // *s.m.* **2.** Estado da atmosfera que se caracteriza polas baixas temperaturas: ‘Amoláballe o mesmo a calor que o *frío*, a choiva que a sequía’ TER, 239. **3.** Sensación física que produce a temperatura baixa ou determinadas sensacións ou estados de ánimo: ‘Tamén traería armas de fogo. Sentín que me entraba o *frío* do medo no corpo... Tirrín, tin... ¿E ise outro ruidiño? Estaba zarrallando na pistola... Facíase meirande o *frío* do medo do meu corpo...’ HIS, 129.

frisga (⇔**FISGA**) *s.f.* Francada, especie de arpón de pesca de catro dentes: ‘Volvéu polo centolo e colléu camiño prá casa, moi ledo, asubiando coma unha cochorra... Amosaríallo ó Xesús e diríalle que o pescara no río cunha *frisga*’ TER, 121.

FRITIR *v.t.* Cociñar un alimento nunha tixola con manteiga, graxa ou aceite fervendo: ‘Non sal da cociña e veña de facerlle figueta á muller. Dame noxo velo *fritilos* ovos’ TER, 283.

FROITA *s.f.* Froito comestible de certas árbores: ‘E logo moita *froita*: cirolas, fatós, figos, pexegos, mazás, peras’ LUS, 139.

FROITO *s.m.* **1.** Produto dunha planta que, á parte da utilidade que poida ter, serve para desenvolver e protexer a semente: ‘polo outono os arandos, que son uvas bravas, i os doirados e roxos *froitos* dos hérbedos, que enbebedan coma si tivesen viño’ LUS, 21. **2.** Produto da terra que se cultiva: ‘Aquil ano houbera gran colleita de millo, patacas e fabas. No pazo non había onde gardar tanto *froito*’ LUS, 142.

frol (⇔FLOR) *s.f.* **1.** Parte da planta, xeralmente de formas e cores vistosas e frecuentemente perfumada, onde están os órganos de reprodución: ‘Chegaba a nós o recendo da *frol* das alcacias’ TER, 35. **2.** [Popularmente] planta que as produce: ‘ás seis da mañá xa estaba sacando auga do pozo pra regalar *froles*’ LUS, 116. **3. fig.** Expresión de gabanza e eloxio: ‘Aínda que era vella e fea, á condanada gustáballe que lle botaran *froles*’ LUS, 45. **Froles de María** (⇔flores de María) *loc.s.*, culto especial que se lle tributa á Virxe todos os días do mes de maio: ‘Eu era moi amigo docrego da parroquia (...) / Sempre saía con il da parroquia, aló pola tardiña baixa, despóis das *froles de María*. Ibamos de conversa todo o camiño’ LUS, 137. **En frol** (⇔en flor) *loc.adv.*, [referido a planta] na fase en que ten flores: ‘Todo ó logo da tapia de barro da finca de Lamela corría unha glicina *en frol*’ CON, 87. Tm. **fror**.

[frolecer] (⇔FLORECER) *v.i.* Botar flores [unha planta]: ‘Os prunos *frolecían* pol-o mes de marzal’ DEC, 11. Tm. **forecer**.

frolida (⇔FLORIDA) *adx.f.* Que ten flores: ‘Sebes *frolidas* cinguen os hortelos; mouras paredes cinguen os albares’ TER, 50.

FRONTAL *s.m.* Óso que forma a parte anterior e superior do cranio: ‘O esquelete tiña o cráneo fundido po-lo *frontal* e dúas costelas crebadas’ CON, 91.

FRONTE *s.* **1.** Parte superior da cara, comprendida entre as cellas e a raíz do pelo, e dunha tempa a outra: ‘O Birollo roncaba e roncaba. O Pepe colleu a caixa de pinturas... / ¡Chisst!... Os bigotes de encarnado, cas guías pra enriba. Un aro en cada meixela. Unha estrela na *fronte*. Na punta das nachas... Non te rías...’ HIS, 88. **2.** Zona de combate: ‘Foi alférez provisional na guerra civil e botóu us cantos meses no *fronte* de Teruel. / Viñera con sete días de permiso á casa e xa faguía dez que se atopaba no frene’ TER, 316. ***Frente a / *frente de** (⇒frente a / frente de) *loc.prep.*, diante do punto de referencia: ‘fixeime nas portas do armario que está *frente ó* meu leito’ LUS, 121. / ‘púñase a pintar na orela do río *frente da* pincheira’ TER, 185. ***Frente Popular** (⇒Frente Popular) *loc.s.*, coalición dos partidos políticos da esquerda: ‘Fumos falando de don Manuel Azaña, de Largo Caballero, do *Frente Popular*, da Ceda e de Gil Robles’ CON, 106. ***Frente por frente** (⇒frente por frente) *loc.adv.*, exactamente diante: ‘O chalet do Xusto estaba *frente por frente* da casa do “Vámpiro” DEC, 12. ***De frente** (⇒de frente) *loc.adv.*, directamente [referido ó modo de ollar]: ‘Nunca ollaba *de frente*. A fé que non me gostaba nada. Eu coido que fixera algunha morte’ LUS, 108. ***De frente de** (⇒de frente de) *loc.prep.*, diante dun punto de referencia: ‘Fíxese agora naquíl daguerrotipo *de frente da* ventá’ TER, 181. ***Enfrente** (⇒en frente) *loc.adv.*, diante [dun lugar]: ‘Non atopei habitación no hotel Chao nin na fonda de *enfrente*. Fun parar á fonda do Moscón’ HIS, 150. ***Enfrente de** (⇒en frente de) *loc.prep.*, diante dun punto de referencia: ‘Ollaba eu pró grande cadro que había *enfrente da* xanela’ TER, 139. ***Facer frente** (a algo) (⇒facer frente) *loc.v.*,

combater ou resistir: ‘Facíase meirande o frío do medo no meu corpo... Habíalle que *facen fente*’ HIS, 129. ***Ó frente** (⇒á fronte) *loc.adv.*, á cabeza, encabezando: ‘De alí a un coarto de hora estabamos tódolos criados co administrador *ó frente*, no curro da casa de labor’ TER, 147. ***Ó frente de** (⇒á fronte de) *loc.adv.*, 1) á cabeza, encabezando: ‘*Ó frente de* todol-os músicos vai o Satanás dos Profundos dirixíndoos a todos co seu rabo teso’ PAU, 61; 2) ó mando de, dirixindo: ‘formóuse unha guerrilla. Púxose *ó frente dila* don Francisco de Balboa, o señor do pazo’ LUS, 157. Tm. ***frente**.

FRONZA *s.f.* Pequena cantidade: ‘O que hai é o que se chama unha telepatía i outro fenómeno raro, cahamado premonición. E disto nada máis que un pouquichiño: unha *fronza*, un argueiro’ TER, 316.

[**fror**] *s.f.* **frol**.

[**frorecer**] *v.i.* **frolecer**.

[***frotar**] *v.t.* **FRETAR**.

FRUSTRADO *adx.m.* **1.** Que non dá o resultado apetecido ou esperado: ‘Suicidio *frustrado*’ CON, 105. **2.** Privado dunha satisfacción ou decepcionado nas súas esperanzas: ‘Buscan no alcol un refuxio contra iles, contra a súa concencia de homes *frustrados*. Sinten a diabólica necesidade de alterarse, de se sentir outros’ CON, 45.

fuciño *s.m.* **FOCIÑO**.

***fuego** *s.m.* **FOGO**.

***fuertarrón** *adx.* **FORTE**.

FULANO *s.m.* [Despectivamente] home, individuo: ‘Veño de parte dun *fulano* que vostede ha de saber quen é... É o Galo de Regundo, que trata en xatos’ TER, 198.

FULMINANTE *adx.* **1.** Instantáneo ou inmediato: ‘E conteille de seguido o meu asasinato psicolóxico *fulminante* do Rei dos Xamós de Sarria’ HIS, 75. // *s.m.* **2.** Materia ou preparado que explota de maneira repentina a causa de calquera choque moderado ou por unha simple faísca: ‘Ou regalábanlle a ún un libro. E cando se dispuña a abrillo pra lelo, estralaba un *fulminante* e queimábase medio libro’ CON, 85.

FUMAR *v.t.* e *v.i.* Aspirar e despedir o fume do tabaco: ‘esgótaselles o tabaco, e teñen que *fumar* a fúrria, tabaco do país que apesta’ LUS, 22.

FUMAREDA *s.f.* Masa grande e densa de fume: ‘Naquil mesmo intre víuse no ceo unha grandísima *fumareda*. Apareceu un cativo na porta do Camposanto e berróu: / –¡Arde a rectoral po-los catro costados’ CON, 94.

FUME *s.m.* Produto gasoso máis ou menos denso e de cor variable, que se desprende dos corpos en combustión ou elevados a altas temperaturas: ‘dunha casoupa lonxana saía un cichón de *fume* branquismo’ TER, 260. Tm. **fumo**.

FUMEGANTE *adx.* Que desprende fume: ‘A cachimba *fumegante* pendurando dos labres’ HIS, 121.

FUMEGAR *v.i.* **1.** Botar fume: ‘*Fumegaban* tódalas chemineas da aldea’ TER, 198. **2.** Botar vafo ou vapor [semellante]: ‘Soio por gusto sacaba o foco elétrico i acendíao por ver fumegala choiva’ TER, 298.

fumo *s.m.* **FUME.**

FUNCIÓN *s.f.* Actividade propia [de algo]: ‘Tanto de etimoloxía dun nome grego como da *función* do neutrino no seu átomo’ CON, 100.

FUNCIONAR *v.i.* Desempeñar a súa función: ‘Se a vostedes lles pasase iste caso que me pasou a min, seguramente que pensarían o mesmo que penséi eu. Que as miñas facultás mentás non *funcionaban* como *funcionaran* sempre’ CON, 47.

FUNDAR *v.t.* Establecer ou crear [algo, particularmente unha institución ou organización]: ‘O mesmo ano en que se *fundara* a O.R.G.A., que quer decir “Organización Republicana Gallega Autónoma”, en castelán, alá en Lestrove’ HIS, 83.

fundir *v.t.* **AFUNDIR.**

[**FUNDIRSE**] *v.p.* Romperen, por exceso de corrente, os fíos ou filamentos de chumbo dunha instalación ou circuío eléctrico: ‘Naquil mesmo intre apagouse a luz. / *Fundíronse* os plomos’ CON, 22.

FÚNEBRE *adx.* [Aplicado a coche] destinado á condución de cadáveres ó cemiterio: ‘O Grilo foi batir co coche *fúnebre* e puxo entramas maos no cristal, ó tempo que lle falaba... ó ataúde en forma de arca e de color caoba’ HIS, 44.

FUNERARIA *s.f.* Empresa que se encarga de organizar os enterros: ‘Da súa propia boca sentiulle ó Xusto que lle tremaran as pernas, ás doce da mañá do día seguinte, cando viu unha mesa da *funeraria* mesmo diante da cancela do xardín da casa de don Perfeito’ DEC, 15.

[**FUNERARIO**] *s.m.* Persoa que traballa ou posúe unha empresa funeraria: ‘no tempo da peste do gripe do outono do ano dazaoito os enterradores e *funerarios* tiñan moito que facer’ CON, 92.

FUNGAR *v.i.* **1.** Asubiar ou soprar o vento: ‘Seguía a *fungalo* vento’ TER, 171. **2.** Refolgar, respirar facendo ruído e de maneira ameazadora [un animal]: ‘Unha serpe longa coma un adíbal e grosa coma unha vigue, viña polo carrozo arriba. *Fungaba* a condanada, botando o ferrete pra fora, coma un foguete ó rachalo ár’ LUS, 59. **3.** Producir un ruído continuado e xordo: ‘A bandeira estaba despregada ó vento i as corenta e oito estrelas pintadas nila saían *fungando* polo aire como foguetes’ TER, 323.

FUNGUEIRO *s.m.* Pau que se coloca verticalmente nas furas dos laterais do chedeiro do carro, para impedir que caia a carga ou para soste o ladral: ‘Cando estaba no cimo do castiñeiro esbaróu e caíu. Debaixo había un carro cheo de ourizos. Espetouse nun *fungueiro* polo bandullo’ LUS, 98.

FURABOLOS *s.m.* Dedo índice da man: ‘fíxenme unha ferida na mao dereita, antre o dedo índice (chamado por eiquí “*furabolos*”) i o dedo maior’ TER, 311.

FURACO *s.m.* 1. Abertura, xeralmente redonda, feita nunha superficie: ‘Mesmo na solapa da esquerda, pol-a parte de embaixo verían un *furaquiño* redondo como din qu-e o Universo os físicos da Relatividade. Un *furaquiño* que como si pasase-pasara-por eilí unha bala de revólver “S.W.”, de calibre...’ DEC, 9. 2. [Nun revólver] cada un dos ocos do tambor onde van as balas: ‘Unha vez caíulle o revolve e disparóuselle. Por iso o leva sempre con un *furaco* do bombo valeiro. Si cai e se move o gatillo, como non hay bala...’ DEC, 12.

[**FURAR**] *v.t.* Facer un ou máis furados: ‘A bala atopouse tres anos despóis (...) Era a mesma que *furara* a solapa da miña chaqueta de espiguilla’ DEC, 17.

FURGAR *v.i.* Revolver ou mover cousas no interior dun obxecto: ‘A min, enterráronme antonte en Santiago de Compostela; mais outramente, viñen dar unha volta por iste camposanto, pois tiña de costume cando estaba vivo de vir eiquí *furgar* nas tumbas...’ TER, 254.

FUROR *s.m.* Enfado violento e exaltado: ‘Acometeunos a todos un sagro *furor* contra dos poetas que saíron rás’ HIS, 177.

furria / fúrria *s.f.* Tabaco que se cultiva na zona: ‘O pastor zugaba a pipa ateigada de *furria*. Chascaba a leña na lareira’ CON, 30.

[**FURUNCHO**] *s.m.* Tumor purulento, duro e doloroso, que se forma na pel: ‘Ó patrón recomendáralle un médico de Lugo que se lavara con iste xabrón, pois saíanlle moitos graos e *furunchos* no pescozo e na cara... Niste papel ven o nome do xabrón...’ TER, 291.

FUSCO *s.m.* Anoitecida, tempo no que desaparece a luz do sol e comenza a noite. **Antre fusque e lusque / antre lusco e fusco** ($\Leftrightarrow$ entre lusco e fusco) *loc.adv.*, no momento en que diminúe a luz do sol e comeza a anoitecer: ‘Ó coarto día, *antre fusque e lusque*, saín de Forgas, cazando pola serra adiante, cara o val’ TER, 218. / ‘Todo o val se enchía de socego. Era *antre lusco e fusco*. Parece que estou vendo todo aquilo’ LUS, 86. **Con máis fusque que lusque** *loc.adv.*, con máis noite que día, cando xa falta case totalmente a luz do día: ‘Pol-a noitiña, con máis *fusque* que *lusque*. Síntese barbañas, e tamén o farfalar do vento na folla dos álbores’ PAU, 10. **De lusque a fusque** $\rightarrow$ LUSCO. **Lusque e fusque** ($\Leftrightarrow$ LUSCOFUSCO) *loc.s.*, momento final da tarde, entre o día e a noite, en que a luz desaparece case por completo: ‘*Lusque e fusque*. Lusco e fusco, escurecer, entre noite e día’ LUS, 165. Tm. **fusque**.

FUSIL *s.m.* Arma de fogo lixeira e portátil, que consta dun canón longo de aceiro montado nunha culata de madeira e cun mecanismo co que se dispara a bala: ‘Non eran tiros de escopeta, señor don Gasparo, senón de *fusil*’ TER, 344.

FUSO *s.m.* Peza, xeralmente de madeira, de forma alongada e redondeada, que estreitece cara ás puntas e que se emprega para debandar o fío que se fía na roca: ‘E tres alcipreses, como tres grandismos *fusos* negros’ LUS, 80. **Dereito coma un fuso** *loc.adv.*, moi dereito ou recto: ‘Dende que cumprira os setenta anos xa non saíra ás festas, i os derradeiros meses, con setenta e tres xa ás costas, non botab o pé fora da casa. Non embargantes, aínda camiñaba *dereito coma un fuso*’ LUS, 120.

fusque *s.m.* **FUSCO**.

fusque-lusque ($\Leftrightarrow$ LUSCOFUSCO) *s.m.* Momento final da tarde, entre o día e a noite, en que a luz desaparece case por completo: ‘O Cabezudo deitouse coa súa muller, sin dispensar, a doña Filomena. Aló polo *fusque-lusque*, pegoulle ó seu home un belisco na barriga’ CON, 24.

FUSTA *s.f.* Vara delgada e flexible, cunha correa nun dos seus extremos, utilizada para estimular as cabalarías: ‘Entra o escribano. E un home inda novo, máis ben baixo, que viste coma un señorito da vila. Usa polainas e leva unha *fusta* na mao’ PAU, 44. Tm. **fustra**.

fustra *s.f.* **FUSTA**.

[**FUSTRIGAR**] *v.t.* **1.** Golpear un animal cunha fusta, corda ou látego: ‘En canto a min, *fustrigaba* a burra co ramal’ TER, 149. **2.** *p.ext.* Azoutar, golpear: ‘Un diles [dos lobos] botoulle os dentes á cachava i arrincoulla da mao. Ibanse metendo nil cada vez máis. Hastra lle *fustrigaban* as pernas cos rabos’ LUS, 41.

FÚTBOL *s.m.* Deporte que se practica con dous equipos de once xogadores, que tratan de introducir un balón na portaría contraria, impulsándoo cos pés ou con outra parte do corpo que non sexan nin as mans nin os brazos: ‘Destacaban xogando ó *fútbol* e tamén en andar a tortas cos seus compañeiros’ CON, 50.

futureiro ($\Leftrightarrow$ FUTURISTA) *adx.m.* Adepto ó futurismo [movemento artístico e literario de principios do século XX]: ‘O Lías de Moxenas foinos cuase decramando un poema do recital polo camiño: / “¡Ouh, labrego que verques suor e bágoas sobre os pardos torros da chaira infunda!” / Dito queda que era un cantor inconformista, protestatario e *futureiro*’ HIS, 175.

FUTURO *adx.* **1.** Que está por vir: ‘Dila [da música popular] pode saír o *futuro* “ballet” galego’ TER, 83. // *s.m.* **2.** Tempo ou época que está por vir: ‘Na cabeza, dispensando, da Divina Providencia o pasado é o presente e tamén o *futuro*’ DEC, 9. **3.** Tempo verbal que xeralmente expresa unha acción vindeira: ‘En canto ós verbos, as primeiras persoas de algún pretéritos e *futuros* rematan sempre en *in*. Así, fuín, cantein, agardarein; e non fun, cantei, agardarei’ LUS, 24.

FUXIR *v.i.* **1.** Marchar, afastarse precipitadamente: ‘Iscan todos pra fora da tasca. Síntese verrar ós que *fluxen*: “¡Cheira a xofre!...”’ PAU, 63. **2.** Escapar, marchar ou saír dun lugar ou dunha situación por medo ou ameaza: ‘Era –espricóu o adeministrador– un cabaleiro templario, que viña *fluxido* da Francia e que morréu eiquí niste pazo onde estamos nós

comendo”. I o teniene engadíu: “É curioso. Os meus antepasados foron templarios. Moitos *fixiron* eiquí a Hespaña e Portugal. O rei Felipe quedouse coas súas terras e castelos’ LUS, 159.

G

G *s.m.* Gue, sétima letra do alfabeto que representa o fonema consonántico /g/: ‘E logo díxome: / –Primeramente, debemos sacar el auto de aquí de la carretera, o debe ser visto... ¿No habrá por aquí algún garage donde lo podamos meter? / O “g” segundo de “garage” pronuncióuno moi gutural’ TER, 329.

GABÁN *s.m.* Peza de vestir que se pon por riba da outra roupa e que serve para abrigarse: ‘Inanque fose polo verao traguía chistera e *gabán*. Calquel señor lle regalaba a súa cando iba vella. E tamén o *gabán*’ LUS, 36.

GABANZA *s.f.* Eloxio, loanza, ponderación das boas calidades: ‘Non hai *gabanza* que non mereza a mel do Courel’ LUS, 21.

[GABAR] *v.t.* Eloxiar, loar, resaltar as boas calidades: ‘O señor cura de Reboiro *gabóu* moito o viño, que era da terra de Lemos’ TER, 302.

GABARDINA *s.f.* Peza de roupa, de forma semellante ó abrigo, feita de tea impermeable: ‘E logo baixóu unha muller que vestía *gabardina* i un sombreiro de augas’ TER, 328.

gabela *s.f.* **GAVELA.**

*gacetillero (⇒GACETEIRO) *s.m.* Persoa que escribe para unha gaceta: ‘matóu en duelo a un *gacetillero* do Imparcial porque escribú unha nota decindo que don Alberto non pagaba as deudas do xogo’ CON, 59.

gadallo *s.m.* **GODALLO.**

GADAÑA *s.f.* Ferramenta agrícola que se emprega para segar, formada por unha folla curvada rematada en punta e un mango longo que se manexa coas dúas mans: ‘O Topete das Barxas foi o que lle segóu o pescozo a Rachada de Rugando c-unha *gadaña*, por custión de amoros’ PAU, 26.

GADAÑAR *v.t.* Segar coa gadaña: ‘Pechóu a casa e foise a *gadañalo* outono’ LUS, 128.

gado *s.m.* **GANDO.**

[**GADOUPA**] *s.f.* **1.** [Nun animal] extremidade provista de uñas fortes, curvas e afiadas: ‘Por dúas veces que teimóu de o agarrar polo rabo, [o gato] botóulle as *gadoupas* i arrabuñoulle toda a cara’ TER, 108. **2. fig.** [Na persoa] man: ‘Por sorte pre min, o porteiro non gardara o peso de prata que eu lle dera ó entrar. Inda estaba enriba da mesiña (...). Botéille as *gadoupas* e berréille ó porteiro’ CON, 28.

*gafas *s.f.pl.* **LENTES.**

gafe (⇔GAFO) *adx.* **1.** Groseiro, propio da persoa descortés ou falta de educación: ‘Un tío celibato il, que se daba a gran vida e sempre estaba de moi bon humor, despelexando a todo o mundo coa súa lingua *gafe*’ CON, 52. // *adx. e s.* **2.** Leproso, persoa que padece gafeira ou lepra: ‘Como eu non fago nada, non quero que ninguén faga cousa. O que se sinte esgrevio, ten que vivir arredado coma un *gafe*’ TER, 59. **3.** Emprégase como insulto [referido a persoa groseira ou contiñeira]: ‘Cando soupo isto o señor, aquila mesma noite que lle chamara “fol de calazas”, botóuno fora do pazo con istas falas. “Xa sei, *gafe*, qui es ti o que lle vas con contos á señora... Non volvas pór os pes eiquí, que te mato dun tiro de postas’ TER, 143.

GAIOLA *s.f.* Caixa feita de barras, paus ou arames para pechar nela animais: ‘Unha mañá atrapamos un piquelo que batira nun espello botándolle as puchas i as chaquetas enriba, sen facer caso dos berros da nai e da tía. Metímolo nunha *gaiola* de bimbios’ LUS, 117. Tm. ***xaula.**

GAITA *s.f.* Parvada, estupidez, cousa de pouco fundamento ou utilidade: ‘Mais ti ponte a pensar en tódo-los que fixeron moitos cartos. Todos iles se portan coma si non houbera Dios. E que me deixen de *gaitas*. Dios é un engarro prá maioría da xente’ CON, 128. **De gaita** *loc.adx.*, [aplicado á voz] aguda [por comparación co son do instrumento]: ‘Sentín a ronca e grosa voz do mozo: / Queiras ou non queiras, has de ser miña. / Eu berréi ca miña voz *de gaita*: / –¡Deixa á nena, ladrón! / Namentras metía os dedos na boca e asubiaba polos cás’ HIS, 51.

[**GAITEIRO**] *s.m.* Persoa que toca a gaita: ‘I ó fronte da banda viñan vinte *gaiteiros* galegos, acompañados de tambores e tocando unha muiñeira’ TER, 323.

[***gaitero**] Erro por **GAITEIRO.**

gaiotolo *s.m.* Gaita mal amañada: ‘Vai tras il o trasno segundeiro, qui é o maiordomo do inferno, toca que toca no seu *gaitolo*, que leva un fol feito co-a pelexa d-un descomulgado’ PAU, 61.

GALAFATE *s.m.* Persoa amiga de facer trasnadas: ‘Mira, Toño, que xa sei qui es o mesmo trasno. A túa nai díxome que toda a vida serías un *galafate*. A ver si tes sentido’ TER, 103.

GALÁN *s.m.* Home que galantea ou pretende unha muller: ‘Sempre se buscaba un querido ou chulo antre os criados, e sempre arroubaba xamón ou queixo pra lle dar ó seu *galán*’ LUS, 45.

GALEGO –**A** *adx.* **1.** Relativo ou pertencente a Galicia e ós seus habitantes: ‘E dende Valle-Inclán témolo mal dos pazos... Enfuciñamos nils en tódolos contos e novelas *galegas*. Ningún escritor noso foi tan imitado drento da casa’ TER, 64. // *adx.* e *s.* **2.** Natural ou habitante de Galicia: ‘Din que os *galegos* vêmola nosa terra verde con ollos de namorado’ TER, 39. // *s.m.* **3.** Lingua propia de Galicia: ‘Fálase polo Caurel un *galego* que non se pode confundir co *galego* das comarcas veciñas por tér moitas verbas e xeitos propios’ LUS, 24.

GALEGUISMO *s.m.* Pensamento ou doutrina que se basea na defensa e mellora dos aspectos políticos, sociais e culturais que constitúen a identidade de Galicia. **Galeguismo de arrote e de lacón con grelos** *loc.s.*, falso galeguismo que se ocupa de aspectos superficiais: ‘Encomencemos pola comida... Si se pode, impoñamos ós nosos labregos a obriga de comer moito mellor do que comen. / –... Cando podían... A min enódiame ise *galeguismo de arrote e de lacón con grelos*. / –Ti estás na liña da saudade; eu, máis ben, na da enchente e na da retranca... Fagamos iscar a fame i a melanconía...’ TER, 35.

GALERÍA *s.f.* Corredor que serve de paso ou lugar de descanso e que ten, por un dos lados, amplos ventanais ó exterior da casa: ‘Era a Folgueir a millor casa da aldea i a única que tiña *galería*’ LUS, 119.

GALGAR *v.t.* **1.** Choutar, avanzar, saltar por riba [de algo]: ‘A don Ramilo, ó *galgar* un balo, caíuselle a escopeta, disparándosele os dous tiros’ LUS, 105. // *v.i.* **2.** Saltar, choutar: ‘E tiraba pedras ó tellado. Coma é tran prepícito, *galgaban* que as levaba o diáncaro... Torronporronpon...’ PAU, 65.

GALGO *s.m.* Can de corpo estilizado, cabeza pequena e fociño longo, de potente musculatura, moi veloz e lixeiro: ‘Alí vin outro bon cadro, do sigro pasado, dunha dona moza cun dises chapéus de palla chamados pamelas i un *galgo* á súa beira’ TER, 131.

GÁLICO *s.m.* Sífilis, enfermidade venérea infecciosa causada pola bacteria *Treponema pallidum*, que xeralmente se adquire por contaxio ou que se herda dun proxenitor: ‘Din que está mal da cabeza dende que agarróu un *gálico* en Chile’ PAU, 30.

GALIÑA *s.f.* Ave femia da orde das galináceas (*Gallus gallus*), máis pequena có galo, coa crista máis curta e sen esporóns nas patas: ‘A neve febreiriña pica a *galiña*’ CON, 119.

GALIÑEIRO *s.m.* Lugar onde se crían e gardan as galiñas e as aves domésticas en xeral: ‘a Liberata foi ó *galiñeiro* buscar ovos pra faguer unha tortilla’ TER, 123.

[**gallopar**] (⇔**GALOPAR**) *v.i.* Cabalgar sobre unha cabalaría que vai a galope: ‘Botárase fora do pazo pra buscalo cabalo i o cabaleiro... De sutaque, apareceu un home a cabalo que *gallopaba* cara ila... Era o seu marido’ TER, 157.

gallope *s.m.* **GALOPE.**

GALO¹ *s.m.* **1.** Ave macho da orde das galináceas (*Gallus gallus*), de cabeza adornada por unha crista vermella, carnosa e erguida, peteiro forte e de punta convexa, corpo groso, con pluma abundante, lustrosa e de cores fortes, ás curtas e redondeadas, cola de catorce penas curtas e ergueitas e, nas patas, tarsos armados dun esporón arqueado e agudo ‘Teño un *galo* noviño, que inda non fai un ano que pica ás pitas, dispensando’ CON, 19. **2. fig.** Persoa que manda ou se impón: ‘Seique lle dixera o adeministrador cando o botara: “Non estando os señores, eiquí, nada máis que hai un *galo*... ¿Entendes?’ LUS, 45. **En menos que canta un galo** *loc. adv.*, inmediatamente ou rapidamente: ‘E ti, rapaciña, leva os dous coellos á cociña, pra que os asen *en menos que canta un galo*. Cunhas pataquiñas e pimentos morrós, e vai por outro xarroto á cociña’ HIS, 15.

[**GALO**²] *adx.m.* Da antiga Galia e, por extensión, francés: ‘Un home pequeno il, preto como un mulato, que levaba sempre na testa unha pucha de visera. Os seus bigotes eran como os dos guerreiros *galos* dos grabados, cas dúas guías moi longas e caídas’ HIS, 43.

[**GALOCHA**] *s.f.* Calzado de madeira dunha soa peza rematado en forma de punta [que xeralmente se calza cos pés protexidos por carpíns ou zapatillas]: ‘Sentimos un asubío pola banda do carrozo. Outro asubío contestou dende o piñeiral. Despóis, o ruído dunhas *galochas* pola calzada’ LUS, 52.

GALOCHO *s.m.* Calzado co corpo de coiro e con piso de madeira que cobre o pé por riba do tornecelo e que ten amallós: ‘Unha bala batíume na beira do *galoch*, de raspuñazo’ TER, 344.

GALOPANTE *adx.fig.* Que se desenvolve ou avanza con extraordinaria rapidez: ‘Cando morréu a Amparito, dunha tisis pouco menos que *galopante*, a miña tristura facíame bagoar’ CON, 112.

GALOPE *s.m.* Marcha máis rápida do cabalo, na que por momentos ten as catro patas no ar: ‘De sutaque, apareceu un home a cabalo que gallopaba cara ila... Era o seu marido. A señora berroulle chamándoo polo seu nome, máis il seguía ó *galope*. Quixo correr tras dil, e caíu’ TER, 157. Tm. **gallope**.

galoxo (⇔GARXOLA) *s.m.* Hipertrofia da glándula tiroide que adoita manifestarse externamente cun avultamento na gorxa: ‘Non embargante, hai moito *galoxo* ou bocio na comarca’ LUS, 19.

GALPAR *v.i.* Correr a gran velocidade: ‘O bon do rapaz cáfulle a escopeta da mao, i-empezou a *galpar* pol-o carrozo abaixo, que non-o pillaba nin o vento’ PAU, 55.

GAMA *s.f.* Variedade ou diversidade: ‘De sempre tiven o gusto das treboadas. Parecíame moi romántico. Mais abofé de que dende aquela noite arrenunciéi a contemplar outra treboada en descampada. A súa grandeza facía esquencer a das mais sencionáis óperas de Wagner. A *gama* de tronicios era variadísima’ HIS, 167.

GAN *s.f.* **1.** Desexo grande: ‘Fuñen e viñen pol-o atallo, tirando pol-a Devesa adiante. Logo estarán esquí. ¡Cántas *ganas* tiña de verte pra contarche todo’ PAU, 64. **2.** Impulso de

facen: ‘Díronme *ganas* de lle ceibar un lapote’ DEC, 17. **De boa gana** *loc. adv.*, con gusto: ‘Contestóu o teniente: “*De boa gana* vería ise sartego’ LUS, 158.

GANAR *v.t.* **1.** Adquirir con traballo e esforzo [especialmente cartos]: ‘Pedro faláballe a Antón dos bos pesos que iba *ganar* co muiño e a aparcería’ LUS, 97. **2.** Ter certo soldo ou xornal: ‘A min díxome o señorito de Navarega que podería *gañar* aló oito pesos diarios’ PAU, 11. **3.** Vencer [nunha disputa, competición ou xogo]: ‘Decateime que *ganara* a batalla. Millor dito, eu non: a cencia’ TER, 39. **4.** Obter un premio: ‘Pequenote, moreno e sempre moi ben vestido, con moitas copas *gañadas* no tiro de pichón’ CON, 52. **5.** Adiantarse, coller vantaxe [na realización dunha acción]: ‘Levaran todo canto había de valor (...). Mais o señor do pazo, don Diego Somoza, *ganáralles* a volta. (...) Os franceses tiñan que pasar por un cavorco antre dous tesos inantes de chegar ó Sil’ LUS, 81. Tm. **GAÑAR.**

GANCHETE, DE *loc.adv.* Collendo unha persoa a outra polo brazo dobrado a modo de gancho: ‘Entróu don Paco de Líncora *de ganchete* da súa dona’ CON, 133.

GANCHO *s.m.* Peza curva e xeralmente aguzada que serve para suxeitar ou colgar: ‘Alumean a escea dous candiles de carburo, un pendurado d-un *gancho* enriba da cociña i-outro enriba da mesa’ PAU, 9.

GÁNDARA *s.f.* Terreo baixo, areento, húmido e pouco produtivo: ‘A pintura era francamente moi boa. Dous metros por un e medio. Un cabalo pastando acarón dunha pozarca na friax lentorecida dunha *gándara*’ CON, 31.

[**GANDEIRO**] *s.m.* Persoa que coida ou comercia co gando: ‘Polas serras do Caurel andaban os ladrós. Aínda fai poucos ano os había. ¿Non vos acordades do ladrón de Oencia? ¿E do de Río? andaban en bandas, a arroubaban e mataban... O mesmo ós arrieiros que ós *gandeiros*. E tamén iban ás casas’ LUS, 44.

GANDO *s.m.* **1.** Conxunto de animais domésticos: ‘un criado aínda novo, que lle chaman o Turús, que atendía ó *gando* i a labranza’ LUS, 140. **2.** Determinada clase deses animais: ‘O *gando* é, principalmente, o *gando* vacuno, que tamén se lle chama a facenda’ LUS, 20. **Gando menor** *loc.s.*, o que se compón de reses e cabezas menores como ovellas e cabras: ‘Avenza. *Gando menor*. Ovellas e cabras’ LUS, 163. Tm. **gado.**

*gandul (⇒GANDULO) *adx. e s.* Folgazán, persoa pouco amiga do traballo: ‘Tamén era o que máis lataba a escola. O maestro, don Benitiño, veña de zorregarlle diante nós cunha vara de abelaneira. / –Pirata, *gandul*... Heite esfolar coma un gato. Iste baleigán non val a iauga que bebe’ TER, 101.

*gante *s.m.* **GUANTE.**

GANZÚA *s.f.* Instrumento consistente nun arame forte dobrado nun dos extremos que serve para abrir os pechos cando non se ten chave: ‘Unha vez contóunos a don Cándido e máis a min que sempre soñaba que un ladrón entraba na súa casa cunha *ganzúa*’ CON, 97.

[**GAÑÁN**] *s.m.* Persoa folgazá, pouco traballadora: ‘Vasear e mais vasear, como *gañás*. Hastra perderon o respecto a iles mesmos. Non se dan conta que inda son señoritos’ HIS, 24.

GAÑAR *v.t.* **GANAR**.

[**GARABULLO**] *s.m.* Pao pequeno e delgado que serve para facer lume: ‘Púxenme a apañar *garabullos* i a cortar uces e felgos secos. Xuntéi toda a leña. Saquéi a caixa de mistos e prendín lume’ TER, 218.

[**garavuñar**] (⇔**GARDUÑAR**) *v.i.* Rabuñar, rascar coas uñas: ‘Cousa de dez minutos despois de falar don Antonio, sentimos que un can laiba e *garavuñaba* na porta da cociña. / Foi o Pepe o que abriu... Era o Pichón, o cadelo de caza do señor’ TER, 146.

garax *s.m.* **GARAXE**.

GARAXE *s.m.* Local destinado a gardar automóbiles: ‘Eu tiña (..) un vello “Citröen” de dez cabalos. O [coche] dos viaxeiros era moito meirande, de marca “Hudson”. Si metiamos o diles no *garaxe*, tiñamos que sacalo meu’ TER, 329. Tm. **garax**.

GARDAR *v.t.* **1.** Coidar, custodiar, protexer para que non sufra dano ou prexuízo: ‘O Ramiliño. Está aborrelado dos miolos, bais outramente ten máis tino que un can pra *gardal*-a casa’ PAU, 33. **2.** Pór nun sitio no que estea protexido ou seguro: ‘Sabe Dios onde empeta os cartos. Din que os *garda* nun buraco no caínzo’ TER, 47. **3.** Ter oculto e evitar que se manifeste: ‘Era sutil coma o aire, i hastra lle arroubaba a un o pensamento se non tiña procuro de *gardalo* ben *gardadiño*’ LUS, 127. **4.** Conservar ou manter: ‘Sempre *gardaréi* lembranza daquela noite do Corpus do ano 1.95...’ CON, 74. **5.** Ter, manter de maneira máis ou menos estable e prolongada [unha actitude ou sentimento]: ‘*Gárdalle* xenreira ó Galo porque perdéu un pleito que con il tiña por custión dunhas augas’ TER, 209. **6.** Reservar, conservar [unha cousa para alguén]: ‘E hoxe levará unha caixa de puros que teño *gardada* pra vostede, xa fai ben tempo’ TER, 266. **7.** Agardar, esperar cun fin determinado: ‘Eu coido –dixo o taberneiro– que te quixeron embromar. Algús amigos teus serían. / Todos se puxeron a gargallar. / –Paséi por alí –dixo don Ramilo– fai meida hora e non ouvín nada. O que deberas faguer ti, rapaz, é *gardarlles* a volta e volverlles a broma’ LUS, 102.

GARELA *s.f.* **1.** Ave en celo: ‘*Garela*. Perdiz en celo’ LUS, 165. **2.** *fig.* [Aplicado a muller] desvergonzada e atrevida : ‘Eu máto-me. Non podo vivir sen íla. Decídelle a Sabeliña que é unha *garela*’ LUS, 69.

GARFELA *s.f.* Culler grande e fonda para servir comida líquida: ‘Remece ca *garfela*, Liberata, a ver si caíu algo na pota’ TER, 116.

GARGALLADA *s.f.* Risa sonora e impetuosa: ‘N-iste intre, síntese andar enriba, Resoa unha *gargallada*. O Píndaro olla pra enriba’ PAU, 31. **As gargalladas** *loc. adv.*, con risa estrepitosa e prolongada: ‘Era o home da cachava, que viña por mín. Debía ser un xigante pra chegar ca testa por riba da porta. As cuncas dos ollos tíañas valeiras. Fora, falando co seréo, rían *ás gargalladas*’ LUS, 65.

gargallar *v.i.* Rir ás gargalladas: ‘Eu coido –dixo o taberneiro– que te quixeron embromar. Algús amigos teus serían. / Todos se puxeron a *gargallar*’ LUS, 102.

GARGALLÓN *s.m.* Porción de líquido que sae con forza [por un orificio]: ‘O Túzaro caíu de costas e batíu ca traseira da testa contra un canto que estaba mesmo ó pé do carballo. Saíulle un *gargallón* de sangue polas nachas’ HIS, 52.

gargoleo (⇔GORGOLEXO) *s.m.* Ruído que produce a auga ó baixar por un conduto: ‘Chovía a Dios dar máis auga. Unha nebra grisenta fixo desaparecer a serra da miña vista. Axiña se sentíu o *gargoleo* dos canalós’ TER, 171.

[**gargueño**] *s.m.* **BARGUEÑO.**

*garitero (⇔GARITEIRO) *s.m.* Home que ten pola súa conta un garito: ‘Ó parecer a Rachada tiña tres novios. Un d-iles era o *garitero* de Vilañán, que está hoxe en Cuba’ PAU, 26.

GARITO *s.m.* Establecemento no que se practican xogos de azar de maneira clandestina: ‘O Xocas era un tío de moi boa sorte. Dúas veces lle tocara a Lotería e sabe Dios os cartos que gañara na da timba. / O *garito* non sei onde estaba. Mais acórdome ben que o Xocas me dixera na súa casa, que estaba a un tiro de escopeta da Estación’ HIS, 139.

[**garlear**] *v.i.* **gorgolear**¹.

garmalleira (⇔GRAMALLEIRA) *s.f.* Cadea de ferro pendurada sobre a lareira cun gancho na parte inferior para suxeitar os postes e caldeiras sobre o lume: ‘Seica moitas veces decía: “Teño que quentarme por fóra e por dentro, pra poder botar ista friaxe dos osos”... E logo o guindáis ca *garmalleira* i o caldeiro de cobre pra cocelo manturio dos porcos’ TER, 272.

garniar (⇔GARNEAR) *v.i.* **1.** Chorar a berros: ‘Arrepara na túa tía, que queda *garniando* coma unha nena de teta’ LUS, 71. **2.** Falar nun ton de voz elevado: ‘I o Toño, chorando e *garniando*, foille contando o que il sabía’ TER, 119. **3.** Xemer, laiar [un animal]: ‘Ó pasar ó pé dunha xesteira, o pequeno ouvíu *garniar*. Meteuse antre as xestas, o pouco despóis saía de alí con dous lobecos pequechiños’ LUS, 129. **4.** Emitiren algunhas aves o seu son característico: ‘Pasóu *garniando* un bando de choas’ TER, 136.

*garnición *s.f.* **GUARNICIÓN.**

GARRIDO *adx.m.* De boa presenza física: ‘Pan e touciño, / mozo *garrido* / Bonita nena, / pan e manteiga’ PAU, 17. Tm. ***aposto.**

GARULA *s.f.* Fame, ganas de comer: ‘Ás dez menos coarto puxémonos a cear. E boa *garula* tiñamos os dous, pois a tarde fora fría, i un non comera bocado dende o xantar’ LUS, 140.

GAS *s.m.* Mestura de hidrocarburos gasosos que se emprega como combustible: ‘Alumean a escea varios candiles de carburo e de *gas*’ PAU, 39.

GASA *s.f.* **1.** Tecido de seda ou fío moi fino e vaporoso: ‘A néboa enchía os caborcos, e parecía de *gasa*, como moitas veces se ve o mar de noite’ HIS, 28. **2.** *fig.e p.ext.* Cousa semellante a ese tecido: ‘A pintura era francamente moi boa (...) Un cabalo cuasemente todo branco, mergullado nas *gasas* grisentas da paisaxe bretemosa’ CON, 32.

*gaseosa (⇒GASOSA) *s.f.* Bebida refrescante sen alcohol, preparada a base de auga con gas azucrada: ‘Traguédeme viño con *gaseosa*, que ardio’ PAU, 43.

GASOLINA *s.f.* Produto líquido, volátil e inflamable, constituído por unha mestura de hidrocarburos que se obtén da destilación do petróleo e que se emprega como combustible dos motores de explosión e como disolvente: ‘Saíron todos á carreteira e preguntaban a tódo-os camiós e turismos que se paraban para coller *gasolina*. / –¿E verían vostedes a un señor de barba cun can de caza, que viaxaban nun turismo?’ CON, 83.

GASTAR *v.t.* **1.** Empregar o diñeiro [en algo]: ‘¿E pra iso *gastamos* tantos cartos en criarte, derramando os nosos intreses?’ LUS, 70. **2.** Utilizar [unha cousa que se consome]: ‘Abríu unha xabroneira de pasta que tiña unha pastilla de xabón dentro, a medio *gastar*, i un papel impreso’ TER, 291. **3.** [Co substantivo broma] facela: ‘Penso que o Moncho vai xa curado... iste é un aparato que trougo o meu fillo máis vello de Londres. Con il lle *gastamos* a broma a ise borrachón’ HIS, 98.

GASTO *s.m.* Cantidade que se gasta: ‘Pararás no meu hotel. O teu *gasto* corre da miña conta’ CON, 116.

*gastritis (⇒GASTRITE) *s.f.* Proceso inflamatorio da mucosa do estómago: ‘Apreciéi síntomas do comenzo dunha *gastritis*’ TER, 139.

GATAS, A *loc. adv.* Coas mans e os pés ou os xeonllos no chan: ‘Diante de nós tiñamos unha pequena abertura por onde podía pasar un home *a gatas*’ TER, 224.

GATILLO *s.m.* [Nunha arma de fogo] panca que ó premela co dedo acciona o disparo: ‘Unha vez caíulle o revolve e disparóuselle. Por iso o leva sempre con un furaco do bombo baleiro. Si cai e se move o *gatillo*, como non hay bala...’ DEC, 12.

GATO *s.m.* Mamífero carnívoro da familia dos félidos (*Felis catus*), dixitigrado, de cabeza arredondada, ollos cunha pupila que se adapta á visión nocturna, pelo suave e espeso, rabo longo e patas curtas con uñas retráctiles: ‘A tía Trécola tiña un cadelo i un *gato*. O cadelo era ruño (...) / Mais o *gato* era o *gato* máis fermoso de toda a aldea. Era grande, mouro coma o carbón, cunha pinchiña branca coma unha estrela na fronte’ TER, 107.

GAUCHO *s.m.* Individuo das pampas do Río de La Plata en Arxentina, Uruguai e Río Grande do Sul (Brasil), xeralmente gandeiro e de vida errante: ‘Apareceu no escenario vestido de *gaucho*. Espolas, guitarra, chapéu e polainas’ HIS, 85.

GAVELA *s.f.* **1.** Mollo, feixe pequeno: ‘O que debía faguer é colgalo d-unha vigue, poñerlle unha *gavela* de toxos e prenderlle lume’ PAU, 26. **2.** *fig.* Conxunto numeroso: ‘os

soñadores deixaron nos seus escritos unha *gavela* de ideas que serán o quenlle da nosa aitividade no porvir' TER, 57. Tm. **gabela**.

gaveta (⇔GABETA) *s.f.* Caixón corredío [dun moble]: 'Cecáis haxa na *gaveta* documentos de valor, e alguén os viñera buscar. Poda ser que fose o adeministrador' LUS, 90.

GAVOTA *s.f.* Música propia dunha antiga danza francesa, de orixe popular, de aire moderado e de ritmo binario: 'O reló do andamio seguía a soar. Tocaba agora unha *gavota*. Parecía que a casa se enchía de vida' LUS, 89.

[***gitano**] *s.m.* **XITANO**.

[**GLADIADOR**] *s.m.* [Na antiga Roma] home adestrado para loitar a morte contra outro home ou contra unha fera nos espectáculos públicos dos anfiteatros: 'Aseguraba que o conferenciante chegaba naquíl mesmo intre de xentar cas do Lúculo lampreas cebadas con carne dos corpos dos *gladiadores* que morreran no circo. ¿E pre qué iba il a presentar ó conferenciante? O conferenciante era, po-lo menos, tan conocido coma o Demo' CON, 114.

GLEBA *s.f.* Terra de cultivo. **Da gleba** *loc. adx.*, [no réxime feudal] adscrito a unha herdade da que non se desliga aínda que esta cambie de dono: 'A nosa tristura ven máis ben dunha probeza de siros. Nas nosas cántigas chora a servidume medieval *da gleba*' TER, 67.

[**glicina**] (⇔GLICINIA) *s.f.* Planta da familia das papilionáceas, orixinaria da China (*Wisteria sinensis*), de follas imparipinnadas e flores recendentes dispostas en acios colgantes, xeralmente de cor azul ou malva: 'Un dos máis belidos hortos era o da casa onde eu vivía. Había nil roseiras, *glicinas*, cinamonos, que embebedaban co seu doce cheiro' LUS, 132.

GLOBO *s.m.* **1.** Corpo esférico: 'A centellas tiñan unha fermosura arrepiante (...). A que mais me arrepiou foi unha redonda coma un *grobo* que caíu nun piñeiral' HIS, 167. **2.** Peza de cristal, esférica ou semiesférica, que cobre un punto de luz: 'Frente a il estaba a consola, cun gran quinqué de *globo* na mesa' TER, 87. **3.** Aparello voador formado por unha gran bolsa arredondada que, chea dun gas máis lixeiro có aire, ou de aire quente, pode elevarse e servir para o transporte: 'Tripulando un *globo* motgolfier, no ano setenta e tantos, atravesou a liña do ferrocarril de Lugo á Cruña' CON, 58. Tm. ***grobo**.

GLORIA *s.f.* **1.** Honra ou fama destacadas: 'Eu sempre asocio os fortes ulidos do romeiro e do loureiro ás vellas cociñas de lareira baixa, alumadas con candiles de gas, que ás veces tiñan por mecha unha miola de xonca... Nada de Apolo nin da *groria* dos poetas por parte do loureiro. Homildeza doméstica de horto e lar' TER, 42. **2.** Esplendor ou magnificencia: 'Abríu o adeministrador unha xanela i entrou toda a *groria* do solpor nunha ventallada de cores' TER, 140. **3.** Ceo, paraíso, lugar en que os benaventurados gozan da presenza de Deus: 'Merquéi un periódico. Olléi a data. Trinta de setembro do ano sesenta e cinco. Sin me decatar pasaran de golpe máis de vinte anos. Nin que eu estivera sentindo cantar o reiseñor da *Gloria* da cántiga do Rei Sabio' CON, 113. **4.** [Co verbo *dar*] gusto ou pracer: 'Xa están pingando as doce no vello reló ingrés do currunchu dista cámara de tanta folganza. Mesmamente dá *groria* ver trinta persoas sentadas á mesma mesa' CON, 61. **5.** Cousa que produce gran pracer: 'É lástima que o café veña frío... O cear ben é unha *groria*, inda que seña no camposanto' TER, 252. ***A groria** (⇒a gloria) *loc. adv.*, moi ben:

‘Chegou a Flora ca pota dos coellos, sin testeo, que arrecendía *a groria*. Pousouna enriba da mesa e puxémonos todos a comer, moi ledos’ HIS, 16. ***En groria estea / esteña** (⇒en gloria estea), fórmula de respecto que segue a mención dunha persoa morta: ‘O meu tío Roberto, *en groria esteña*, andaría polos setenta anos cando lle dúu aquíl súpeto ó corazón’ TER, 75. ***Que Dios teña en/na (súa) gloria/ groria** → DEUS. ***Tocar a Groria**, (⇒tocar a gloria) *loc.v.*, [dito dunha campá] tocar en son de festa: ‘Pareceume que todas as campás das eirexas do mundo *tocaban a Groria*. Nunca na miña vida me sentín tan ledos’ LUS, 66. Tm ***groria**.

GLORIOSA *adx.f.* Magnífica, extraordinaria ou excelente: ‘Mais a broma máis *gloriosa* do Troitiño sería aquel mesmo ano, ao rematar do curso, tamén na Facultade de Dereito, cando don Xoaquín García Labella examinaba de Dereito Administrativo’ HIS, 90.

[**GNOMO**] *s.m.* Ser fantástico, con figura de anano, que custodia os tesouros do interior da Terra: ‘En países de paisaxes coma ista nacería o Romantismo. Estamos a ver dun intre pra outro, a Oberón e Titania, i as fadas e mailos *gnomos* enredando no bosque’ HIS, 28.

goante *s.f.* **GUANTE**.

goapo –a *adx.* **GUAPO**.

GOBERNAR *v.t.* **1.** Ocuparse da orde e do bo funcionamento: ‘Administración e *gobernal*-a casa con moito sentido e leval-as contas ben’ PAU, 15. **2.** Dirixir a vida ou a actividade [de alguén]: ‘Non se ergue deica a mediodía, e cando vai o tempo bravo xanta na caman. Un ano vende unha leira; pra outro, outra. ¿Se non sabe gobernarse il, cómo vai *gobernar* ós mais?...’ TER, 242. // *v.i.* **3.** Ter a autoridade e a responsabilidade de dirixir [un país ou nación]: ‘E botaba tardes enteiras no casino, escoitando as conversas políticas ¿E il voltaría a *gobernar* Azaña ou sería Largo Caballero o home da situación? Conforme se virasen as cousas’ HIS, 112. // *v.p.* **4.** Amañarse, administrarse, ter a capacidade para facer ou resolver: ‘O señor de Saberéi díxome que era home moi botado pra diante e que *se gobernaba* moi ben na súa casa’ LUS, 96.

GOBERNEIRA *adx.f.* Dilixente no goberno ou na administración dos seus bens: ‘Tamén eu sufrín males de amoros na miña mocidade, e quixen beber solimán. E xa ves que teño os fillos mozos. Xa buscarás unha muller *goberneira*. Escóita o que che dín teus tíos’ LUS, 69.

GOBERNO *s.m.* Acción de gobernar [un país ou colectividade]: ‘O caciquismo era un sistema de *goberno*, e xa se sabe, que o que tiña de bon ben lle compría’ TER, 58.

GODALLO *s.m.* **1.** Macho cabrío: ‘Entra o Ramiliño. Trai un bombo, uns cornos de *godallo* i-un foco’ PAU, 64. **2. fig.** [Dito dunha persoa] que actúa maliciosamente ou que resulta molesto [emprégase como insulto]: ‘Escóita, *gadallo*. Eu conto hastra trinta. Se ó rematare non baixas, chímpote dun tiro’ LUS, 76. Tm. **gadallo**.

[**GODO**] *s.m.* Individuo dun antigo pobo xermánico que antes da era cristiá habitaba nas costas do mar Báltico e despois se estendeu por Europa creando reinos en Italia e España: ‘Preguntoume: / –¿E de onde virá iste nome da Goia? Haino en tantos sitios. / –Pois non cho sei. Ou ven de un “gaudi”, ledos, gozoso, ou quererá decir algo dos *godos*’ HIS, 27.

GOETHIANAMENTE *adv.* Segundo as ideas ou principios do escritor alemán J. W. Goethe (1749-1832) ou da súa obra: ‘Autro tanto decía o gran poeta Goethe da estrela, que camiña sin presa e sin pausa. / O bon bebedor debe beber estelaramente, *goethianamente*. / Asina lles recomendaba o filósofo Ortega y Gasset ós seus colegas do Congreso de deputados que lexislasen’ CON, 46.

golada (⇔DESFILADEIRO) *s.f.* Foz, paso estreito entre montes: ‘*Golada*. Paso antre montes’ LUS, 165.

[***golfante**] (⇒LACAZÁN) *s.* Persoa nugallá, viciosa ou de malos costumes [emprégase como apelativo]: ‘Naquil mesmo intre Andresiño o Cabezudo subía a escaleira / ¿E de qué vos rides tanto, *golfantes*? / Saltóu o Destoncias: / De que somos trece, que é mal número’ CON, 19.

[***golosina**] *s.f.* **LAMBETADA**.

GOLPE¹ *s.m.* Choque máis ou menos violento de dous corpos: ‘Mais os dous erguéronse. Un i outro tiñan un teto na fronte. Acheguéime a un i outro. Os dous sangraban polas nachas, a causa do *golpe*’ CON, 56. **Golpe de vista** *loc.s.*, ollada, mirada rápida: ‘Abranguíase todo o val do Mao nun soio *golpe de vista*’ TER, 265. **De golpe** *loc. adv.*, de repente, de súpeto: ‘Sin me decatar pasaran *de golpe* máis de vinte anos’ CON, 113. **Non dar golpe** *loc.v.*, non traballar en nada: ‘O novo criado, que lle chaman o Avaristo, *non dá golpe*. Hastra lle teño eu que partila leña’ TER, 283.

[**GOLPE**²] *s.* **1.** Mamífero carnívoro salvaxe da familia dos cánidos (*Vulpes vulpes*) que se caracteriza por ter o fociño e orellas afiadas, o corpo esvelto e o rabo longo e peludo: ‘Serpean polas encostas camiños que parez que van ás nubes; apeonan unhas perdices por unha chousa; sal un *golpiño* co rabo baixo da fenda dun penedo’ TER, 51. **2. fig.** Persoa astuta e malintencionada: ‘Surríu con aquil sorriso de *golpiño*, que era tan seu’ CON, 71. **3.** [Despectivamente, aplicado a unha muller] puta: ‘A Nisclona.– Cala bandallo, se non queres que che bote as maos ós colares e te zoupée ben zoupeado. / O mesmo arrieiro / Zoupearías, *golpiña*, zoupearías’ PAU, 58.

GOLSAR *v.i.* Expulsar violentamente pola boca o contido no estómago: ‘Díxolle á sobriña do Pastrán: “Que che den unha cunca chea de manzanilla ben cargadiña. Si *golsas*, sálvaste. Si non, lévate patetas...” Mais non había xeito de faguela devolver, e chamaron á meiga’ PAU, 27.

GORDO –**A** *adx.* **1.** Que ten moita carne: ‘Non se conocera un home tan feo en vinte légoas á redonda. Ten chato e *gordo* o pescozo’ CON, 93. **2.** Importante, grande, considerable: ‘Iso si qui é unha mentira ben *gorda* –dixo o boticario’ TER, 245.

GORECERSE *v.p.* **1.** Protexerse dun perigo: ‘Polo outro lado da cemba viña xente. ¡Que medo levéi, Oh, Vi...! Aínda non sei coma tiven tino pra *gorecerme* tras dun hébedo’ LUS, 113. **2.** Protexerse das inclemencias meteorolóxicas: ‘Despóis que pasara dous anos na aldea, na montaña, cheguéi a Lugo unha tarde de choiva, po-lo mes de febreiro.

Gorecínme no vestíbulo do cine España, na antiga rúa do Progreso. Alí estaban dous vellos amigos: o Vicentiño e máilo Nis' CON, 25.

GORENTAR *v.t.* Saborear, apreciar con deleite: 'Polas manáns, volta a lér a Valle Inclán nun banco da Ferradura. E no café, despóis de xantar. Eslumecía por leelo coma un neno por unha lambetada. Estaba desexando que chegara a noite pra *gorentar* a súa prosa ricaz sen que ninguén me empecese' LUS, 83.

GORENTÍA *s.f.* Gusto, pracer ou satisfacción: 'O padriño fretábase as maos con *gorentía*, non sei si pola vitela si polo gosto da conversa' TER, 57.

gorgolear¹ (⇔GORGOLEXAR) *v.i.* Producir ruído a auga ó moverse: '*Gorgoleaba* a iauga dunha fontela i o vento zoaba manseliñamente' TER, 81. Tm. **garlear**.

gorgolear² (⇔GORGOLEXAR) *s.m.* Ruído que produce a auga ó moverse: 'Todo quedou caladiño. Somentes se oía o *gorgolear* da fonte do curro' LUS, 51.

GORILA *s.m.* Simio antropomorfo da familia dos pónxidos (*Gorilla gorilla*) de gran tamaño, corpo peludo, pés prénsiles e patas curtas: 'Aquela testa tan grande debía de estar chea de estopa. E logo os seus brazos de antropeide, que, coas manxoiras, lle daban aire de *gorila*' CON, 67.

[**GORKIANO**] *adx.m.* Característico do escritor soviético M. Gorki (1868-1936) ou da súa obra: 'Un día entréi nunha tasca. Estaban falando us bebedores, con aire de homes *gorkianos*, encol da aviación. Don Segundo metéuse na conversa i espricoulles a todos de cómo empezara a voar o home, dende Ícaro hastra Berliot' CON, 103.

GORRA *s.f.* Peza de vestir, con ou sen viseira, que se emprega para cubrir a cabeza. **Gorra de prato** *loc.s.*, a de viseira que ten unha parte cilíndrica de pouca altura, e sobre ela outra máis ancha e plana: 'O músico viste traxe azul c-unha *gorra de prato*' PAU, 9.

[**gorrifallo**] (⇔GORRIÓN) *s.m.* Ave paseriforme da familia dos ploceidos (*Passer domesticus*), de pluma parda con manchas negras e rubias, de peteiro forte, cónico e algo dobrado na punta: 'Unha chama de ambre estendíase polo ceo. Os montes lonxanos semellaban de cobre. Íbanse recollendo os *gorrifallos* no alciprés do horto. Tremecía unha nebra branca nos cavorcos' TER, 267.

GORRO *s.m.* Peza que cobre a cabeza, axustándose ó seu contorno e sen alas nin viseira: 'Non hall do hotel estabame agardando un home de abrigo de pieles cun *gorro* tamén de piel. Era un día de moita friaxe' HIS, 75.

GORXA *s.f.* **1.** Rexión anatómica interna correspondente á parte anterior do pescozo: 'Pró que eu vou comer... Sinto un nudo na *gorxa*, i a boca seca...' TER, 251. **2.** Parte anterior e lateral externa do pescozo: 'Botou a man ó bastón e sacou o estoque, decindo un xuramento, e púxolle a punta na *gorxa*' LUS, 144.

gostar *v.i.* **GUSTAR.**

gosto *s.m.* **GUSTO.**

GOTA *s.f.* **1.** Porción moi pequena e globosa dun líquido: ‘Os dous rabeaban hastra chorar cando lles decían que se parecían como dúas *gotas* de auga’ CON, 51. **2. fig.** Pequena cantidade: ‘Brilaba na corbata granate, coma un verme canteiro, a *gota* de lus dunha esmeralda’ TER, 180.

[**GOTEIRÓN**] *s.m.* Gota moi grande: ‘¿E ises tres *goteirós* de sangue? ¿Qué explicación poden ter? / –Foron feitos co dedo do visitante nouturno coa rachadura da guarnición do cepillo. Fíxese que alí ten o cepillo unha mancha granate’ CON, 108.

GÓTICA *adx.f.* Que ten as características do estilo artístico que se desenvolveu en Europa entre os séculos XII e XVI: ‘Nas xanelas pintábase unha paisaxe de cores quentes, como nas vidreiras unha eirexa *gótica*’ TER, 85.

GOZAR *v.i.* Sentir alegría ou pracer: ‘Ista vida e pra sufrir e non pra *gozar*’ CON, 130.
***Gozar de Dios** → DEUS.

GOZO *s.m.* Sentimento de pracer ou alegría: ‘Chega unha época da vida na que non hai *gozo* coma o pensar. Vive un cara adentro, coma si dixeramos’ TER, 44.

GOZOSO *adx.m.* Que sente ou produce gozo: ‘Preguntoume: / –¿E de ónde virá iste nome da Goia? Haino en tantos sitios. / – Poi non cho sei. Ou ven de “gaudi”, ledo, *gozoso*, ou quererá decir algo dos godos’ HIS, 27.

grá (⇔GRA) *s.f.* Materia colorante de cor vermella extraída da cochinilla (*Coccus cacti*). [Emprégase en construcións de sentido comparativo para ponderar o rubor]: ‘O Xusto púxose colorado coma a mesma *grá*’ DEC, 10. Tm. **grana**.

[**grabado**] (⇔GRAVADO) *s.m.* Debuxo que se obtén por medio da impresión de láminas gravadas para este fin nunha prancha de metal ou doutro material: ‘Os seus bigotes era como os dos guerreiros galos dos *grabados*, cas dúas guías moi longas e caídas’ HIS, 43.

[**grabar**] (⇔GRAVAR) *v.t.* Sinalar con incisión sobre unha materia dura [por medio dun buril, un cicel, etc.]: ‘levaba unha cadea de ouro cun medallón, cun alifante branco *grabado* en releve’ TER, 336.

***gracia** (⇒GRAZA) *s.f.* **1.** Calidade ou conxunto de calidades que fan agradable ou atractiva unha cousa: ‘Pra min –dixo– non hai campía fermosa sin álbores. Ilas i a iauga, tan boas amigas, son a *gracia* i o engado da paisaxe’ TER, 39. **2.** Favor: ‘Ai comadre... Faime a *gracia* de arrechegarte eiquí. Eiquí tes vinte mil réas, que son teus. Non me debes nada’ HIS, 142. **3.** Dito que diverte ou causa risa: ‘A cinta era sonora, dos irmaos Marx. Traballaba un de mariñeiro e facía rir moito ó púbrico. Dixo o mariñeiro unha *gracia* e todos batiron palmas i o Mingos tamén’ HIS, 135. **4.** Calidade de sorprendente ou curioso: ‘Pois máis *gracia* tivo o que lle pasou co-a sobriña do Pastrán de Vesuña, que, coma sabedes, é cuñado do Topete de Barxas. Estaba pra morrer, e fora d-unha enchenta de lacón con grelos, pol-a Santa Polonia’ PAU, 25. **5.** Don sobrenatural concedido gratuitamente por Deus ó ser humano: ‘O sobrenatural é a *Gracia* Diviña, que trougo ó bon camiño a un

gran pecador' TER, 315. // *pl.* **6.** Expresión para manifestar agradecemento: 'Eu pensaba no vestido e nas botinas que mercaría coa onza o día da feira. Xa non me acordo se lle dira as *gracias*...' LUS, 52. ***Gracias a** ($\Rightarrow$ grazas a) *loc.prep.*, debido a, por causa de: 'Tivérmolos que gastar máis de mil pesos por vernos libres da Xusticia –dixo don Juan–. *Gracias a* iso botouse terra a todo' LUS, 151. ***Gracias a Dios** ($\Rightarrow$ grazas a Deus), fórmula que acompaña a mención dun feito ou unha circunstancia que se produce de maneira favorable ou satisfactoria: 'Somentes alumaba unha lámpada de aceite, no medio e medio da eirexa. *Gracias a Dios* tiña a caixa de fósforos no peto' LUS, 135. ***Gracias que** ($\Rightarrow$ grazas que), fórmula con que se pondera un feito que fai que as cousas sexan mellores do que parecen ou do que se teme: 'Arreciaba a chover. *Gracias que* levaba gabardina. Outro lóstrego alampou todo o ceo' HIS, 166. ***Cair en gracia** ($\Rightarrow$ caer en graza) *loc.v.*, resultar agradable, compracer: 'O médico di que hai que casar, canto antes millor, á Diosindiña co Filiberto. A sogra querlles deixar todo o seu capital ó matrimonio. O Filiberto *caíulle en gracia*. Eu fixen todo o que puiden' HIS, 71. ***Facer gracia** ($\Rightarrow$ facer graza) *loc.v.*, resultar gracioso: 'Nunha vila da ribeira do Sil aconteceu o que vos vou contar. *Fixérame* moita *gracia* cando a ouvira' LUS, 99. ***Ter gracia** ($\Rightarrow$ ter graza) *loc.v.*, [con intención irónica] resultar sorprendente ou curioso: 'Ahorita mesmo acabo de leer en la prensa bonaerense que la semana pasada se comieron allá los tigres a tres o cuatro pastores. Sólo se encontraron los huesos. / O músico / *Tenlle boa gracia*... / O Farón / Alí andarán máis mestas isas feras que eiquí os lobos' PAU, 12.

GRACIOSO –*A adx.* **1.** Que divirte ou fai rir: '¿Habería cousa máis *graciosa* que rirse dunha meiga? LUS, 128. **2.** [Aplicado a un alimento ou comida] gorentoso, saboroso, agradable ó gusto: 'Que xamón máis *gracioso*... Veña a bota' TER, 252.

GRADE *s.f.* Apeiro de labranza cadrado ou rectangular provisto de dentes de ferro ou de madeira que se emprega para achaiar a terra: 'Había unha agra grande cruzada por catro carreiros. No cruce dos catro, mesmo no medio e medio da agra, un carballo grandísimo, de redonda copa. No día de autos, como se di nas escrituras da Xusticia, estaba unha *grade* de pé arrimada ó tronco' HIS, 50.

[***grado**] ($\Rightarrow$ GRAO) *s.m.* **1.** [Nunha escala] Cada unha das divisións que serven como unidade de medida de certas variacións: 'A temperatura era a normal, i a presión dous *grados* máis dos que correspondían á idade daquela señora' TER, 139. **2.** Cada un das categorías ou postos xerárquicos [dentro dunha institución]: 'O que te ha examinar é *grado* veinte e sete da Masonería' HIS, 91.

GRÁFICO *adx.m.* Que representa algo por medio do debuxo: 'Todo o que ti fagas poderá ser recollido nun documento *gráfico*' TER, 80.

***graiño** ($\Rightarrow$ GRANÍTO) *s.f.* Rocha compacta e dura composta fundamentalmente de cuarzo, feldespato e mica: 'No medio erguíase a eirexa. (...) Tiña unha porta de arco. Toda íla era de marbre azul, pois naquelas terras cáseque non se atopa o *graiño*' LUS, 133.

GRAN *adx.* Apócope de GRANDE.

grana *s.f.* grá.

GRANATE *adx.* De cor vermella escura: ‘E xa amosaba a frol *granate* dos pavieiros e a rosada dos melocotoneiros’ CON, 70.

GRANDE *adx.* **1.** Que ocupa moito espazo ou superficie con relación á media dos elementos da súa clase: ‘Era unha casa moi *grande* cos millores eidos do val’ LUS, 44. **2.** Longo, amplo: ‘Lancañadas. Zancadas, *grandes* pasos’ LUS, 165. **3.** Alto, que excede en altura ou estatura á media: ‘Vin que un can moi *grande* íbase botar enriba de min’ TER, 345. **4.** Maior, de máis idade: ‘Non tardou en recibir contesta da súa muller, cun párrafo da Paquita, que era a máis *grandiña* das tres [fillas]’ CON, 81. **5.** Importante cualitativamente: ‘Mais outramente, inda non apareceu ningún *gran* poeta galego no que levamos de sigro’ TER, 72. **5.** Importante pola súa contía ou intensidade: ‘Caíu unha *gran* nevarada’ LUS, 25. Tm. **GRAN.**

GRANDEZA *s.f.* Calidade do que é grande: ‘De sempre tiveron o gusto das treboadas. Parecíame moi romántico. Mais abofé de que dende aquela noite arrenunciéi a contemplar outra treboada en descampada. A súa *grandeza* facía esquecer a das mais sensacionais óperas de Wagner. A gama dos tronicos era variadísima’ HIS, 167.

GRANDIOSA *adx.f.* Que causa admiración pola súa magnitude ou importancia: ‘A paisaxe é unhas veces suave i amantiña; i outras, rexa, severa e *grandiosa*’ TER, 50.

***granuja** (⇒PILLABÁN) *s.m.* Galopín, persoa habituada a servirse de enganar en proveito propio [emprégase como apelativo]: ‘Tan pronto lle puxémo-las maos enriba, o Chumbito encargouse dil co seu soplete... / –Inda che queda moito no papo, *granuja*’ HIS, 77.

GRANXA *s.f.* Propiedade rural con casa, animais e todo o necesario para traballar as terras: ‘Alá polas sete da tarde daquíl día, pouca xente había na taberna. Estaban dous rapaciños morenos, xogando ó tute. Os dous traballaban de xornaleiros nunha *granxa*’ LUS, 100.

grao (⇒GRAN) *s.m.* **1.** Semente dos cereais: ‘E que collera unha espiga de millo da fiestra da solaina. Que a desgraara, e que quedaran os *graos* ciscados polo chan do coarto’ HIS, 158. **2.** Pequeno vulto, ás veces con pus, que se forma na pel: ‘Ó patrón recomendáralle un médico de Lugo que se lavara con iste xabrón, pois saíanlle moitos *graos* e furunchos no pescozo e na cara’ TER, 291.

***grasa** (⇒GRAXA) *s.f.* Substancia untosa ou sólida, de orixe animal ou vexetal, que se emprega para cocinar: ‘Pouco tabaco, pouco viño, pouca *grasa*, menos café e nin vela carne de porco’ TER, 265.

GRAVE *adx.* **1.** [Dito do son ou da, voz] pouco agudo: ‘Outros [reloxos] quedaron aínda resoando un bon rato, coas súas voces máis *graves*: tan, tan, tan...’ LUS, 89. **2.** Que manifesta dignidade, que inspira respecto: ‘Endexamáis me esqueceréi daquíl tranquilo camposanto, arredor da eirexa, á sombra dos vellos concheiros, cheo de paz seréa e *grave*’ LUS, 118. **3.** Serio, que encerra perigo: ‘Chegou o médico ó cabo dunha hora. Dixo que a cousa era *grave*’ TER, 175.

***gravedade** (⇒GRAVIDADE) *s.f.* Calidade do que comporta perigo ou consecuencias prexudiciais: ‘O meu tío Roberto, en groria esteña, andaría polos setenta anos cando lle dúu

aquil súpeto ó corazón que o empurróu á cova. Chamaron ó médico, e iste dixo que era cousa de moita *gravidade*' TER, 75.

GRAVEMENTE *adv.* De maneira grave: 'E tamén os había que bruaban ca carraxe dun marido ofendido *gravemente* pola súa dona' HIS, 167.

GREa *s.f.* Conxunto de persoas que teñen algún carácter común: 'Había unha *greá* de estudantes do quinto curso que levaban as súas pesadas bromas lonxe das aulas' CON, 39.

GREGO¹ –**A** *adx.* **1.** Relativo ou pertencente a Grecia ou á súa lingua: 'Atinóu a lér dúas sílabas da moeda, que lle pareceron *gregas*, pois estaban escritas nistes caraiteres' LUS, 143. // *s.m.* **2.** Habitante ou orixinario de Grecia: 'Os *gregos*, ó parecer, nunca estiveron no interior de Galicia' LUS, 143. **3.** Lingua falada polos gregos: 'Dixo o nome do Demo en sánscrito, *grego*, latín, bretón, alemán, provenzal, galego, etc.' CON, 114.

grego² *s.m.* Erro por **CREGO**.

[**GRELO**] *s.m.* Folla tenra e comestible do nabo: 'Estaba pra morrer, e fora d-unha enchenta de lacón con *grelos*' PAU, 25.

[***grieta**] *s.f.* **FENDA**.

[**GRILO**] *s.m.* Insecto ortóptero cavador da familia dos grílidos (*Gryllus sp.*), de cor negra, cabeza redonda e ollos saíntes; o macho produce un son estridente e monótono co rozamento dos élitros: 'Cantaban os *grilos* e tamén as rás' HIS, 97.

GRIFE *s.* Enfermidade infecciosa aguda, causada por virus, que ten como síntomas máis frecuentes febre, dor xeneralizada e afección das vías respiratorias: 'E chegou a peste do *gripe* do ano dazaoito, que levóu tanta xente ó outro mundo' CON, 93.

GRIS *adx.* [Referido a cor] intermedia entre o branco e o negro: 'Leva un chapeo *gris* que tira a branco' PAU, 9. // *s.m.* **2.** Esa cor: 'un cadelacho de mala caste, branco e raxado de *gris*' TER, 107. Tm. **grise**.

grise *adx.* e *s.* **GRIS**.

grisento –**a** *adx.* **AGRISADO**.

***grobo** *s.m.* **GLOBO**.

GROLO *s.m.* Cantidad de líquido que se bebe dunha vez: 'Eu empecéi a beber a miña copa dobre de coñac, solbendo de minuto en minuto. Un *grolo* cada sesenta segundos' CON, 46.

***groria** *s.f.* **GLORIA**.

GROSO –**A** *adx.* **1.** Que ten un grosor superior ó normal ou ó que teñen outros seres que forman serie co nomeado: 'Todalas xanelas do piso baixo tiñan rexeas de *grossos* ferros' LUS, 139. **2.** [Referido a persoa] gordo, que ten moita carne: 'Un [dos dous homes] levaba

gabán, coas solapas subidas. Levaba tamén chapeo. Era máis ben *groso* e pequenote il, e non vello' CON, 63. **3.** [Referido a voz] forte, moi sonora: '¿E quen era o que falaba con voz *grosa*? / Lucrecia / ¿I-o que falaba con voz delgada? / Epifáneo / O que falaba con voz *grosa* é o Prosmas de Pantide, i-o que falaba con voz delgada é o Pándigo de Leixazós' PAU, 50.

GRUPO *s.m.* Fato, conxunto de persoas ou cousas: 'Fato. Sust.: *Grupo*, feixe' LUS, 165.

GUANTE *s.m.* Peza de vestir que se adapta á man e se emprega para abrighala, como complemento do vestido ou para protexela: 'Don Elias de Andia ripou o *guante* da súa man dereita pra me chocar a miña' HIS, 121. Tm. ***gante, goante.**

GUAPO –A *adx.* **1.** Ben parecido fisicamente: 'Tendo muller tan *guapa* na casa, e de tanto señorío...' TER, 151. **2.** Ben vestido e amañado: '¿Qué *goapa* estaba a Eleniña!... Eu empezaba a poñerme tolo... Ila, aínda era unha nena, inaque xa sabía bailar...' PAU, 36. **3.** Fervoso, bonito ou agradable de ver: 'Se hai un val *goapo* é ise de Mondañedo, sin querer decir que o de Queiroga –poño por caso–, non o seña outramente' HIS, 111. Tm. **goapo.**

guarda (⇔GARDA) *s.f.* **1.** Acción e efecto de gardar ou vixiar: 'Pois porque pensaba que vostede deba pechalo no coarto e chamar polos veciños pra que fixesen *guardia*' TER, 212. **2.** Corpo armado encargado de manter a orde ou de protexer unha persoa: 'O conferenciante batíu as maus unha contra outra e arrincóu chispas. / –Colle lume... asina facía eu na Alemaña, no tempo da guerra, cando non había mistos. Insinóume a facelo o “demo da *guardia*” de von Ribbentrop' CON, 116. // *s.m.* **3.** Membro dun grupo ou corpo encargado de vixiar ou protexer: 'Seica os obreiros que traballaban nas minas escapábanse con diamantes. E asegún il me dixo, algúns *guardas* mataban ós que fuxían, sacábanlles os diamantes e despois eran eles os que fuxían' HIS, 153. ***Guardia civil** (⇒garda civil) *loc.s.*, corpo armado do Estado español encargado de manter a seguridade e a orde pública nas zonas rurais: 'E sentíanse as gargalladas no coartel da *Guardia Civil*' TER, 255. ***Guardias Roxos** (⇒gardas vermellos) *loc.s.*, membro das xuventudes comunistas chinesas creado para apoiar a campaña antirrevisionista de Mao Zedong: 'De Hong-Kong mandáronma fai us días. Xa me entendes. Chámanme de aló pra que dirixa a “Operación Mandarín”. / –¿E non téis medo dos *Guardias Roxos*? / –Non hai caso. Vai candia min o Chumbito' HIS, 78. **Guarda xurado** (⇔garda xurado) *loc.s.*, persoa que se ocupa de labores de vixilancia, despois de prestar xuramento do seu cargo ou oficio, e que está habilitado para levar armas: 'Mais o Pedro Golpe chegou a cidade do Cabo. Il mesmo me contou que fora *guarda xurado* nas minas de diamantes de non sei... / –De Kimberley –dixen eu' HIS, 153. ***En guardia baixa** (⇒en garda baixa) *loc.adv.*, [referido á forma de levar os fusís] sen estar en disposición de tiro: 'Logo marchaban o intérprete i o teniente máis un cabo con dez soldados, con fusiles *en guardia baixa*. A outra tropa quedaba no pazo' LUS, 159. Tm. ***guardia.**

*guardaespadas (⇒GARDACOSTAS) *s.m.* Persoa que protexe a vida doutro e o acompaña en público: '¿Cómo se estrevería aquíl esfameado de poñelos seus ollos na súa filla? / Achegouse a il o seu *guardaespaldas*, o Chumbito. / –Xa sabe vostede que, pra isas cousas, eu teño mao de santo. Deixeo da miña conta' HIS, 69.

*guardia s. guarda.

GUARNICIÓN *s.f.* Cousa ou conxunto de cousas con que se adorna ou complementa algo: ‘¿E ises tres goteirós de sangue? ¿Qué explicación poden ter? / –Foron feitos co dedo do visitante nouturno coa rachadura da *guarnición* do cepillo. Fíxese que alí ten o cepillo unha mancha granate’ CON, 108.Tm. ***garnición.**

[guecha] s.f. GUECHO.

GUECHO *s.m.* Guedella, mata de pelo: ‘¡Era o corpo dun aforcado! (...) Tiña medio de palmo de língua de fora da boca e un *guecho* mesto cubríalle o ollo esquerdo’ HIS, 168. Tm. **guecha.**

GUEDELLAS *s.f.pl.* Conxunto de pelo longo: ‘O Xusto era un devanceiro dos mozos de hoxe, con perilla e *guedellas* longas’ DEC, 10.

GUERRA *s.f.* Loita armada entre dous ou máis grupos ou estados: ‘Xa fai moito tempo que pasou o que lles vou contare. Foi inantes da *guera* de Cuba, cando aínda non se fixar o cambio de outro’ LUS, 43. **Guerra civil** *loc.s.*, a que teñen entre si os habitantes dunha mesma nación: ‘Nista trastenda da miña librería eu levo predito a *guerra* civil española, o trunfo dos Aliados na derradeira guerra mundial, a superadora recuperación da Europa da trasguerra’ CON, 102.

GUERREIRA *s.f.* Chaqueta de uniforme militar, axustada e xeralmente abotoada desde o pescozo: ‘O retrato arreprentaba un home novo, de nachas corvas, cun grao de tamaño dun chícharo na meixela dereita. Moreno il, de bigote e patillas, con *guerreira* azul e ros con prumeiro branco’ HIS, 37.

GUERREIRO *s.m.* Persoa que loita na guerra: ‘Ergueuse a tapa do sartego i amosou a testa o cabaleiro. (...) / A espada alumaba coma un fáchón, con lus de sete córes, como a do arco da vella. Díu volta o *guerreiro* e colléu cara á porta da eirexa’ LUS, 136.

GUERRILLA *s.f.* Grupo armado sen formación militar, que xorde como reacción contra o inimigo: ‘A xente moza foi buscar armas ó pazo, e formouse unha *guerrilla*. Púxose ó frente dila don Francisco Balboa, o señor do pazo’ LUS, 157.

GUÍA *s.m.* **1.** Persoa que conduce e ensina o camiño [a outra ou outras]: ‘Traguían co íles un *guía* e dous rapaces con dous burros’ LUS, 25. // *s.f.* **2.** Libro que contén normas ou datos que serven para orientar ou dirixir [en cousas materiais ou non materiais]: ‘Prá primeiro de setembro, se Dios nos deixa chegar aló, has de empezala pasantía... Xa che merquéi a “Enciclopedia”, unha cartilla i unha *guía*’ TER, 106. **3.** Extremos aguzado e retorcido do bigote: ‘O “suxeto” era mouro como un chamizo, cas *guías* dos bigotes pra riba moi tesas’ HIS, 127.

[GUIAR] *v.t.* **1.** Conducir, manexar un vehículo: ‘O Xocas era o que *guiaba* o auto’ HIS, 120. // *v.p.* **2.** Deixarse dirixir ou levar: ‘¿Listos todos...? Andando xa. Seguiremos seguídiño o camiño da serra e *guiarémonos* polo can’ TER, 147.

[**GUINDA**] *s.f.* Froito da guindeira, moi semellante á cereixa, pero máis pequena e aceda, de cor vermella escura ou negra: ‘Seis ou sete cras de mazás i outras tantas de peras. Qué sei eu! E cereixas, *guindas* e membrelos’ LUS, 139.

GUINDAR *v.t.* **1.** Tirar ou lanzar con forza: ‘Despóis de aseparalos, cada un *guindóume* unha pedrada’ CON, 131. **2.** [Con determinados nomes de acción] facer con intensidade o que o nome significa: ‘Estiven nun tri de *guindar* un berro: ¡Monstro!’ HIS, 158. // *v.p.* **3.** Deixarse caer, lanzarse, tirarse: ‘Sin dar fala, abríu a xanela... e *guindóuse* dila embaixo... O médico sentíu o topazo do corpo contra o chao’ TER, 81. Tm. **guindare**.

guindare *v.p.* **GUINDAR**.

[***gindilla**] (⇒CHILE) *s.f.* Pemento pequeno, alongado e xeralmente moi picante [que se emprega especialmente como condimento]: ‘I a min gustábanme os chourizos, as *gindillas*, os callos “ben alegríños”, a coñá i o queixo manchego’ TER, 317.

***guindo** (⇒GUINDEIRA) *s.m.* Árbore da familia das rosáceas (*Prunus cerasus*), alta, con follas dentadas de cor escura, flores brancas e froito vermello de sabor acedo (a guinda): ‘Asubiaba nun *guindo* o derradeiro merlo da tarde’ TER, 42.

GUIÓN *s.m.* Texto no que se detalla de forma pormenorizada o argumento dunha obra cinematográfica: ‘Presentóume a dez escritores, dez periodistas e tres directores de cine... “Xa escribín o *guión* prá miña nova película, que ha de titoarse si Dios quer “Luz acaba de se esfragar”...”’ CON, 116.

[**GUISO**] *s.m.* Comida que se pepara cocendo os alimentos nunha salsa con diversos ingredientess para que lle dean sabor: ‘O loureiro prós *guisotes* de lebre i o romeiro prós beberaxes caseños’ TER, 42.

GUIARRA *s.f.* Instrumento musical de corda, composto por unha caixa de resonancia de madeira, en forma de oito e cun burato na parte central superior e un mastro longo con trastes e cordas, xeralmente seis, que se fan soar cos dedos: ‘Apareceu no escenario vestido de gaucho. Espolas, *guitarra*, chapeu e polainas’ HIS, 85.

GUSTAR *v.i.* **1.** Ser agradable ós sentidos ou á razón: ‘¿Non dis que che *gusta* ver paisaxe? Pois podes fartarte de ver serras, vagantas e devesas...’ TER, 30. **2.** Atraer, resultar atractivo: ‘Inda que o Sarillo é un cricas, *gústanlle* tódalas mulleres’ TER, 283. **3.** Querer ou desexar: ‘O señor escribano pode empezar cando *goste*’ PAU, 47. **4.** Gorentar, saborear, apreciar con deleite: ‘Gorentar. *Gostar*, saborear’ LUS, 165. Tm. **gostar**.

GUSTO *s.m.* **1.** Sabor das cousas: ‘Agora son eu –dixo o Patricio– o que ben me acordo, ó senti-lo seu *gusto* [do coñac] na boca...’ CON, 125. **2.** Agrado ou pracer que se sente: ‘De sempre tiven o *gusto* das treboadas. Parecíame moi romántico’ HIS, 166. **3.** Vontade ou desexo: ‘Casárase contra o *gusto* do pai e xa iba en estado’ TER, 286. **Agusto** (⇔a gusto) *loc. adv.*, ben, con comodidade: ‘Empecéi a ceibar ventos por enriba e por embaixo e desaparecéume a dor, que era coma unha cincha, cinguida ós riles, que me premía e me sacaba os folgos. Síntome moi *agustiño*’ TER, 300. **Por gusto** *loc. adv.*, por pracer: ‘Soio

por gusto sacaba o foco elétrico i acendíao por ver fumegala choiva' TER, 298. Tm. **gosto**.

GUTURAL *adx*. Articulado na gorxa ou no que intevén case exclusivamente a gorxa [dito dun son]: 'E logo díxome: / –Primeramente, debemos sacar el auto de aquí de la carretera, no debe ser visto... ¿No habrá por aquí algún garage donde lo podamos meter? / O “g” de “garage” pronuncióuno moi *gutural*' TER, 329.

H

[**HABANO**] *s.m.* Cigarro puro elaborado con folla de tabaco cubano: ‘Foi lástima –dixo o Séneca– que non trougueras us bos *habanos* pra fumar candia a coñá’ TER, 253.

HABER *v.t.* **1.** Ocorrer, ter lugar: ‘Outra, que *había* festa en Canedo, e disparaban moitos foguetes’ TER, 344. **2.** Estar, encontrarse nun lugar determinado: ‘Na taberna *habería* media ducia de parroquianos’ HIS, 13. **3.** Existir ou encontrarse: ‘Mais non *había* médico na comarca de millor entendemento nin de máis conciencia’ PAU, 26. **4.** Transcorrer [o período de tempo que se indica]: ‘*Haberá* un coarto de hora que a deixei’ PAU, 20. // *Auxiliar* ***5.** [Impropiamente, seguido do participio do verbo auxiliado] emprégase para formar os tempos compostos do verbo (inexistentes en galego) co mesmo valor do tempo simple correspondente: ‘Díxenlles o que pasaba i o que *había disposto* o adeministrador’ LUS, 50. **Haber (de) + infinitivo**, perífrase verbal que indica: 1) futuridade: ‘E co tempo *hanlle chegar* eiquí os turistas’ HIS, 15; 2) probabilidade: ‘¿E logo, *hame faguer* ise disprecio?’ TER, 214; 3) obriga: ‘Como vostede queira, que sempre *ha de sela* súa... –dixo a Faísca’ TER, 277. **Haber que + infinitivo**, perífrase verbal que indica obriga ou conveniencia: ‘*Haberá que levar* un fachuco de pallas, pois a noite é tebroosa’ PAU, 34. **Haber (en pasado) + de + infinitivo**, perífrase verbal que indica que unha acción estivo a punto de ocorrer pero que non chegou a suceder: ‘Chamoume o señorito. *Houben de irme* ás maos co il’ LUS, 56. **Hai que ver** *loc.v.*, expresa asombro: ‘*Hai que ver* qué ben insinado está iste neno’ PAU, 18Tm. **habere**.

habere *v.t.* **HABER.**

*habitación *s.f.* **CUARTO**¹.

[**HABITANTE**] *s.m.* Persoa que reside habitualmente [nun lugar determinado]: ‘Toda a comarca non chega ós sete mil *habitantes*’ LUS, 18.

[**habitelo**] *s.m.* **HÁBITO.**

HÁBITO *s.m.* **1.** Traxe propio dos relixiosos ou cregos: ‘Frente do arquivo, un cadro dun frade de *hábito* branco’ TER, 131. **2.** Roupas, vestido, vestimenta [dunha persoa]: ‘O pe do

viril era unha alegoría da Fe; unha muller de *habitelos* folgados e cos ollos vendados' TER, 307. Tm. **habitelo**.

***hacia** *prep.* **CARA A**.

[***hachizo**] *s.m.* **FEITIZO**.

***hall** *s.m.* **VESTÍBULO**.

***hasta** *prep.* ***hastra**.

***hastra** ($\Rightarrow$ ATA) *prep.* **1.** Denota o final ou o límite dun proceso no espazo: 'Un bon día atopeime en Vigo. / Daba longas paseadas polos arrabaldos da gran vila. Chegaba a pé *hastra* Panxón ou *hastra* Baiona. E todo porque sabía que podía durmir estando mui canso' LUS, 62. **2.** Indica punto final no tempo: 'O Manoliño i o Paco estiveron a contos *hastra* o lumbrigar do día. Eu boteime da casa pra dar un paseño polo camiño do Soldón' HIS, 29. **3.** Indica o fin ou o termo ó que se chega na cantidade: 'E logo fun sabendo que o Xan de Pascasio había mercado a fonda do Curuxo. Que había obrado moito na casa, e que agora se lle chamaba "a cas do alciprés de don Juan Pascasio". *Hastra* sesenta mil pesos gastara na reforma' HIS, 102. **4.** Indica o fin ou o termo ó que se chega na acción: 'Todas as miñas imaxes dos que estaban na cociña alonxáronse de min como si ollara cus anteollos de longa vista postos do revés, cousa que facía eu de neno moitas veces. Alonxábanse enseguida *hastra* quedar pequerrechiños' CON, 29. **5.** Incluso, mesmo, con inclusión de: 'E tódo-los autros estaban pálidos, marelos coma o pergameo. *Hastra* o Cachana, tan preto do seu coma un mulato' CON, 23. // *adv.* **6** Emprégase para enfatizar ou pór de relevo aquilo que se afirma ou nega: 'Tamén a min me dixeron que van meigas a cabo d-il *hastra* de a raia de Portugal, e que a todas as fai cabras por dúas ou tres horas' PAU, 55. **Hastra que** ($\Rightarrow$ ata que) *loc.conx.*, introduce unha oración que sinala o final da acción do verbo principal: 'O Lombo de palla quería sacalo do cadaleito, mais díxenlle que non, pois tiña que quedar todo como está *hastra que* chegara a Xusticia' LUS, 53. Tm. ***asta**, ***astra**, ***hasta**.

[***hechizo**] *s.m.* **FEITIZO**.

HEDRA *s.f.* Planta leñosa gabeadora da familia das arialiáceas (*Hedera helix*) de follas lustrosas, sempre verdes, tronco e ramas fibrosas das que saen raíces adventicias, flores en umbela e froitos baciformes: 'Era [a torre] outa, mouroa, coas paredes cheas de lañas, cubertas de *hedra*' LUS, 15.

HEMATOMA *s.m.* Mancha negra ou morada que aparece na pel como consecuencia dunha hemorraxia interna causada por un golpe: 'Podes ir ó Xuzgado, pois penso que a nena do Lois partíuse unha perna i o Farruco de Quintá ten *hematoma* nos dous coxotes. / Aquelo de "*hematoma* no coxote" fixo cavar ó Cacharulo' CON, 71.

HEMORRAXIA *s.f.* Derramamento de sangue por rotura dos vasos sanguíneos: 'Ise don Casto morréu dun cáncer na gorxa. Mesmamente se valeirou dunha *hemorraxia*. Fai tres días, aínda andaba de pé' CON, 98.

HERÁLDICA *s.f.* Ciencia que estuda a orixe e a composición dos escudos de armas: ‘Tíranlle moito os estudos de *heráldica*’ TER, 53.

HERBA *s.f.* **1.** Planta pequena de talo tenro, xeralmente anual: ‘Cando se lapexa [o mel do Courel], parece que se están ulindo *herbas* e froles bravas’ LUS, 21. **2.** Conxunto de moitas desas plantas que nacen nun terreo: ‘Cando un labrego ademira moito un prado, poño por caso, non se lle ocorre de decir outra cousa que ¡qué boa está a *herba*!’ TER, 65. **Herba seca** *loc.s.*, a segada, que se deixa secar o sol e que serve de alimento para o gando: ‘Achámonos nunha especie de coarto redondo cas paredes de penedo. Había nun curruncha unha gabela de *herba seca*, i outra de palla estrada tamén polo chao’ TER, 224.

hérbedo *s.m.* **ÉRBEDO.**

HERDAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Recibir por dereito os bens que pertencían a outra persoa: ‘Estaba emparentado cos Andrade i os Ulloa. *Herdara* terras en Chantada, na veiga de Sarria e na ribeira do Sil’ TER, 141. // *v.t.* **2.** Recibir dos proxenitores determinadas características anatómicas e fisiolóxicas: ‘porque a filla herdou de súa nai a meigalla, coma ti *herdaches* de teu pais isas nádigas requichadas que tes’ PAU, 54. **3.** Recibir dos antepasados algo non material: ‘doña Mercedes ten poder de ver en soños o que pasa na realidade... O seu fillo meirande *herdara* dila ise poder’ TER, 160.

HERDEIRO –**A** *s.* Persoa que herda ou ha de herdar: ‘¿E non sabes ti si o señor Xermán tiña reconocida á Rosinda por filla súa? –preguntéi. / –Penso que sí. / –Logo, a Rosinda era a *herdeira* de Grandal’ TER, 287.

HERDO *s.m.* **1.** Conxunto de bens ou dereitos que se reciben despois da morte do seu titular: ‘era home de moito proveito, moi formal il en tódolos seus tratos, e que agardaba un bon *herdo* dun tío seu celibato, que estaba a vivir na súa casa’ TER, 91. **2.** Legado recibido dos antepasados: ‘En tempo de inverno, arredor da lareira, cóntanse contos, adepréndense refrás, recóllese o *herdo* da tradición’ TER, 46. Tm. ***herencia.**

*herencia *s.f.* **HERDO.**

heroi / herói ($\Leftrightarrow$ HEROE) *s.m.* **1.** Persoa que se distingue por un valor e unha coraxe extraordinaria: ‘Pra ser un bon médico rural cáseque has que ser un *héroi*, non digo xa un santo’ TER, 196. **2.** Protagonista, personaxe principal [dunha novela]: ‘Ben te decatarás que é como os divás onda se deitan os *herois* das novelas rusas que ti les. Témolos preparados pra ti. O protagonista de “Crimen e Castigo”, como ti sabes, dormía nun diván como iste’ HIS, 119.

HIMNO *s.m.* Canto solemne de loanza: ‘Un coro de nenas e nenos empezou a cantá-lo *himno*. Levaban vestidos brancos, con sombreiros de palla. Cada cativo ou cativa co seu cadelo / Resoou o *himno* “Amigo Perro” CON, 84.

*hiperespacio ($\Rightarrow$ HIPERESPAZO) *s.m.* Espazo de máis de tres dimensións: ‘Que me esnaquice unha chispa si entendo unha jota... Non saíras co Deus ex máchina do *hiperespacio*’ TER, 79.

HIPERTENSIÓN *s.f.* Tensión arterial excesivamente alta: ‘Falóume il dos seus achaques da vellez; i eu faléille da *hipertensión*, da arterioesclerosis e do ácido úrico’ TER, 265.

***hipocresía** (⇒HIPOCRISÍA) *s.f.* Actitude de quen finxe calidades e sentimentos contrarios ós que realmente ten: ‘Nas vilas hai, ben ás cheas, máis envexa e *hipocresía* que no campo’ TER, 54.

HIPOTECA *s.f.* **1.** Dereito que grava un ben inmobile co que se garante o pagamento dunha débeda ou do cumprimento dunha obriga: ‘E logo veña a lér as escrituras, qu-il saca da caixa de caudales, onde empeta os billetes que lle van pagando das *hipotecas*’ DEC, 12. **2. fig.** [Ironicamente] escritorio ou despacho: ‘Vouno poñer ca “*hipoteca*”, onde está don Perfeuto léndo escrituras... Pol-o visto sempre lle chamba ó escritorio “a *hipoteca*”’ DEC, 12.

HIPOTECAR *v.t.* Gravar bens inmobiles suxeitándoos ó pagamento dunha débeda ó cumprimento dunha obriga: ‘Cando se lles acababan os cartos e tiñan que *hipotecá*-las fincas, morriálles unha tía celibata e deixáblles un millón de reás a cada un’ CON, 51.

hirexe (⇔HEREXE) *s.m.* **1.** Persoa irreverente ou descrida [especialmente en cuestións relixiosas]: ‘Non vos dá vergonza de ter iste rapaz coma un *hirexe*, sin sabe-la Doutriña?’ TER, 102. **2. fig.** [Exclamativamente] emprégase como insulto: ‘¡*Hirexes*! ¡Tineos!... ¡Alláparos! PAU, 65.

hirmá *s.f.* **IRMÁN.**

HISTORIA *s.f.* **1.** Conxunto dos sucesos ou feitos verídicos ocorridos no pasado e que afectan a un país, a unha persoa ou a toda da humanidade: ‘E de seguida afirmou que os dous poetas meirandes da *Historia* eran Homero e Pablo Neruda’ HIS, 176. **2.** Ciencia que estuda e narra estes sucesos: ‘escribín unha memoria que dirixín á Real Academia da *Historia*’ CON, 92. **3.** Orixe e evolución de acontecementos pasados relativos algo en particular: ‘E il foi o que fixo que os dous se batiran a morte no chamado Campo da Veiga, na ribeira do Cabe, fai hoxe xustamente sete días. Un suceso que quedará sempre na *Historia* do Humorismo Galego’ CON, 53. **4.** Conxunto de datos concernentes [a algo ou a alguén]: ‘Algo que me contara doña Mercedes, algo que me contara a cociñeira, algo que me contara don Rosendo, o cura, e moito que me contara o Cuco, eu fun sabendo toda a *historia*’ TER, 141. **5.** Narración ordenada da evolución dos acontecementos: ‘Un pouco de *historia* e unhas palabriñas pra describir ós personaxes dista narración’ TER, 269. **6.** Narración ou relato [real ou de ficción]: ‘Sempre me gustaron moito as *historias* dos pazos sexan propiamente verdadeiras ou lendas’ TER, 135. **Historia natural** *loc.s.*, ciencia que estuda os tres reinos da natureza, o animal, o vexetal e o mineral: ‘Antre os estudantes estaban de moda as bromas pesadas, i hastra llas daban ós cadeirádegos. Había un estudante cuasemente longo de dous metros. Cando a crase de *Historia Natural* iba po-lo medio, ás once e media da mañá, sonóu un timbre’ CON, 38. **Historia Sagrada** *loc.s.*, conxunto de narracións históricas contidas no Antigo e no Novo Testamento: ‘entendido que has de saber de pe a pa a *Historia Sagrada*’ TER, 103.

HISTÓRICA *adx.f.* Importante ou transcendente: ‘Unha broma verdadeiramente *histórica* – decía o xuez–. Quedará constancia por anos e anos nista ilustre vila’ TER, 255.

HO *interx.* Expresa afecto ou intención persuasiva: ‘¡Ai, don Gasparo!... –berróu–. Boas tardes... ¿E pódese...? ¿E non me trincará o can? / Conocíno pola voz. Era o Farruco, o criado de don Crisanto de Padorna. / Pasa, *ho*... ¿Qué che trai por eiquí? TER, 261. Tm. **hom.**

hola (⇔OLA) *interx.* Expresión que se emprega como saúdo: ‘Entra o Píndaro, un labrego xa patrón. / O Carrizo / Morréu o conto. Veleiquí o Píndaro. / O músico / *Hola*, Píndaro. / Epifáneo / Bota un chisco. / O Píndaro / Boas noites...’ PAU, 30.

hom *interx.* **HO.**

***homaxe** *s.* **HOMENAXE.**

hombro (⇔OMBRO) *s.m.* Parte superior e lateral do tronco da que parte o brazo: ‘Lobeiro chantoume as patas dianteiras nos *hombros*’ LUS, 119. **Ó hombro** (⇔ó ombro) *loc.adv.*, sobre o ombro ou colgado del: ‘E vin crariño, crariño, que debaixo desta cerdeira que todos estades vendo, había unha sepultura aberta, feita pra min. / Subín o corpo do Parrulo *ó hombro*, collín escaleira abaixo e boteino na sepultura’ HIS, 106.

HOME *s.m.* **1.** Ser animado racional: ‘O que lle entendín moi ben foi aquilo de que o *home* viña do mono, cando dixo que pra sabelo abundaba com velo a vostede’ TER, 250. **2.** Ser animado racional do sexo masculino [especialmente adulto]: ‘Máis de dúas centas persoas estaban berrando a pé dun freixo moi outo. Todas ollaban ó cimo. Eu ouvía berrar a *homes* i a mulleres’ LUS, 68. **3.** Grupo determinado do xénero humano: ‘O *home* da montaña non pensa nin sinte coma o *home* da cha’ TER, 66-67. **4.** Individuo dotado das calidades que tradicionalmente se supoñen específicas do seu sexo [como a fortaleza, o valor, etc.]: ‘Tí non es *home* nin es nada. Se non te estreves de te casar ca Engraciña por non lle dare ise disgusto ós teus pais’ HIS, 32. **5.** [Unido con algúns substantivos por medio da preposición *de*] designa ó que posúe as calidades ou cousas significadas por eses substantivos: ‘Quero que chegues a sere un *home* de proveito na vida’ TER, 103. **6.** Individuo que depende dunha autoridade: ‘Todoslos *homes* do señor do pazo estaban coas maos nos gatillos agardando a orden de disparar’ LUS, 160. **7.** Marido, esposo: ‘Logo o que falou é o Crisanto, o *home* da meiga’ PAU, 43. **8.** Apelativo empregado para reforzar o dito no discurso: ‘Non, *home*, non... O que ti vías era o resplendor das bombas que tiraban en Canedo’ TER, 344. **¡Home!** *interx.*, 1) expresa dúbida ou reserva: ‘Xa non hai que facer. Está con Dios... / Fíxose un silencio de día de nevada / E saíu unha voz, que nunca se soupo de quen fora: / ¡*Home!*... Con Dios é moito decir... HIS, 72; 2) expresa afecto ou intención persuasiva: ‘Báixate, *home*! Non sexas fato’ LUS, 68. **Home de Dios** (⇒home de Deus) *loc.s.*, boa persoa: ‘Ise don Claudio de que me falas non é *home de Dios*, non é boa persoa’ CON, 64. **Home de Java** *loc.s.*, pitecántropo: ‘Anos despois, lía nun libro o achádego do chamado “*Pithecantropo*”, ou “Home de Java” TER, 233. **(Non) ser home de / pra** *loc.v.*, 1) (non) ter a valentía suficiente para facer o que se expresa ‘Aventúroche vinte pesos –dixo o boticario– a que *non es home de* ir...’ TER, 245. / ‘Pois seña o que seña, –dixo o boticario– é un home ben valente. Ningún de vós teriades peito pra ir ó camposanto ás dúas da mañá. / –Non terías peito ti, ou outra coma ti, –repreicóulle o Séneca –que eu *son home pra* iso e pra moito máis’ TER, 245; 2) non ser capaz de: ‘Veuse vivir eiquí vai pra catro anos, cando herdóu dunha tía súa, celibata coma il, a casa onde vive e us

leirachos. *Nin tan xiquer foi home de rematar a carreira de médico* TER, 242. / *‘Xa non foi home pra máis nada. Estivo dous meses no leito, e dil foi prá cova*’ LUS, 36.

HOMENAXE *s.* Acto que se celebra en honor a alguén: ‘Son eu, o Xocas de Chantada. Quérenche facer un *homenaxe* os socios do Casino deiquí. Tes que estar eiquí o martes’ CON, 132. Tm. ***homaxe**.

HOMENAXEADO *s.m.* Persoa que recibe unha homenaxe: ‘Eu estaba alí, ceando candia os outros cento cincoenta comensáis. (...) Na miña vida vin escorchar tantas botellas Pediran pro *homenaxeado* a Cruz do Mérito Agrícola, a Cruz do Mérito Forestal, a Cruz do Mérito Industrial, a Medalla de Esforzo, Bancario, a Medalla de Ouro da Vila. ¡Qué sei eu! E non era pra menos’ HIS, 69.

HOMICIDA *adx.* Que ocasiona a morte de alguén: ‘Chegara co tempo xusto prá presenciar os efectos do “telegrama *homicida*”. Un asesinato xenial... Fun sabedor dil polo mesmo Filiberto’ HIS, 72.

[**homilde**] *adx.* **HUMILDE**.

***homildeza** (⇒HUMILDADE) *s.f.* Calidade de humilde: ‘Ise pobiño da Cruz do Incio – dixeran– conmove pola súa cativez i a súa *homildeza*’ TER, 44.

HONOR *s.m.* Calidade ou condición dunha persoa ou dos seus feitos, que a fan digna de consideración e respecto. **De honor** *loc.adx.*, distinguido con especial consideración: ‘Como invitado *de honor* fun eu o primeiro que me puxen a beilar coa preciosa filla do presidente do Casino’ CON, 133. **En honor de** *loc.adv.*, como homenaxe a: ‘Ó día seguinte díuse a festa *en honor dos* paleríños, asistindo a íla todolos fidalgos daquilas terrar en número de vinte’ LUS, 52.

HONRA *s.f.* Boa reputación [dunha persoa]: ‘E íla dixo, saloucando: “Esqueizamos iste amor imposíbel. Inantes morrería que rachar a miña *honra*’ LUS, 154.

HONRADO –**A** *adx.* Incapaz de enganar ou de facer mal en beneficio propio: ‘Sempre fora un home raro e de vello inda se fixera máis. Mais tiña sona de home *honrado* e cumpridor dos seus tratos’ TER, 270.

HORA *s.f.* **1.** Cada unha das vinte e catro partes iguais en que se divide o día: ‘Xa había un bon pedazo de día. Miréi a *hora*: eran as oito. Botéime de leito coma unha chispa’ TER, 312. **2.** Momento ou punto determinado do día: ‘¿E saberá vostede a qué *hora* chega o tren da Cruña?’ HIS, 44. **3.** Momento adecuado ou habitual para facer algo: ‘A *hora* da cea era a *hora* da conversa’ LUS, 88. **4. fig.** Distancia que se pode percorrer nunha hora de tempo: ‘inda temos unha *hora* de camiño’ TER, 135. // *pl.* **5.** Momento tardío, non acostumado ou inoportuno: ‘¿Mais qué muller podía agardalo naquelas *horas* e naquíl sitio tan medroñento? TER, 186. **Horas mortas** *loc.s.*, as que se pasan sen facer nada ou nunha ocupación sen proveito: ‘Eiquí –decía don Crisanto– pásome as *horas mortas* chantado niste sillón’ TER, 265. Tm. **horada**.

[**horada**] *s.f.* **HORA**.

HORIZONTE *s.m.* Espazo ó que pode estenderse a vista desde certo punto en todas as direccións: ‘Istas posturas de sol das terras altas, ben altas, son semellantes ás das chas. Moito *horizonte*, moitas coores, reás e pantásticas á vez’ TER, 42.

HÓRREO *s.m.* Construción illada, rectangular ou cadrada, sotida por columnas, que se utiliza para gardar cereais e outros produtos agrícolas: ‘Tiña un bon horto, unha aira de cantería co seu *hórreo* pintado de azul’ TER, 271.

HORRÍBEL *adx.* Que causa horror ou espanto: ‘Pegada ós vidros estaba unha cara *horríbel*, aterrecedora; a faciana máis abraiante que ninguén poda imaxinar’ LUS, 65.

HORTA *s.f.* Terreo, xeralmente próximo á casa, dedicado ó cultivo de legumes, hortalizas e árbores froiteiras: ‘Tiña muradelas que cinguían a *horta*, o souto da entrada, a aira i o xardín’ LUS, 15.

hortalán *s.m.* **HORTELÁN.**

HORTELÁN *s.m.* Home que se dedica a cultivar unha horta: ‘No traballo faguía o labor de dous. Era *hortelán* e partía a leña’ LUS, 46. Tm. **hortalán.**

[**hortelo**] (⇔HORTEIRO) *s.m.* Horta pequena: ‘Síntense as chocas das vacas polos vieiros costosos. Sebes froilidas cinguen os *hortelos*; mouras paredes cinguen os albares’ TER, 50.

HORTO *s.m.* Terreo, xeralmente próximo á casa, dedicado ó cultivo de legumes, hortalizas e árbores froiteiras: ‘E logo, pola traseira da casa o *horto*, ateigado de figueiras, cerdeiras, pexegueiros, mazairas e pereiras’ TER, 31.

HOSPEDAXE *s.* Cantidad que se paga por estar de hóspede nun establecemento destinado a esta actividade: ‘apareceu por alí o home que deixara os queixos, pra levalos e pagar o *hospedaxe*’ HIS, 151.

HOSPITAL *s.m.* Establecemento sanitario público para atender e tratar os enfermos en réxime de residencia: ‘No medio erguíase a eirexa. (...) Toda ila semellaba unha forteza (...) E forteza fora en tempos antigos, cando había alí un *hospital* de peleriños’ LUS, 133.

[**HOSPITALARIO**] *s.m.* Orde ou institución que ten por finalidade hospedar e atender os peregrinos: ‘A eirexa foi forteza dos *Hospitalarios*, que gardaban o antigo vieiro de peleriños que pasa por eilí’ TER, 49.

HOSTAL *s.m.* Establecemento onde, mediante pagamento, se ofrece servizo de aloxamento e comida e que xeralmente é de menor categoría có hotel: ‘Despedinme do Xes na porta do *Hostal*, que se subiu ó seu Mercedes con rumbo a Sarria’ HIS, 78.

HOTEL *s.m.* Establecemento destinado a dar, mediante pagamento, aloxamento e comida: ‘Pararás no meu *hotel*. O teu gasto corre da miña conta. E no mes que ven, virás candia min á Bretaña’ CON, 116.

HOTENTOTE *s.m.* Individuo pertencente a unha etnia que habita a parte suroccidental de África: ‘É nacho coma un *hotentote* e ten moita máis cara que cráneo’ TER, 46.

HOXE *adv.* **1.** Neste día, no día actual: ‘¿E qué che parece se un día distes, despois da vendima fósemos de caza os mesmos do ano pasado? / –Pois o lus que ven. *Hoxe* estamos a martes’ HIS, 12. **2.** Actualmente, no tempo presente: ‘Unha vez veu a Lugo co seu compadre Pedro. Os dous viñeran a cabalo. Era polo San Froilán i o tempo estaba moi lento. Aínda non se fixera o feiral que hai *hoxe*’ LUS, 96.

***huevo** *s.m.* **OVO.**

***humá** (⇒HUMANA) *adx.f.* Propia do ser humano: ‘Un dos bois ollóu moito pra mín. A min pareceumo. A súa ollada era unha ollada *humá*’ LUS, 62.

HUMANIDADE *s.f.* Conxunto de todos os seres humanos: ‘Nin moito menos... unha metade da *humanidade* pode esmagar á outra metade da *humanidade*, moi cientificamente, moi téunicamente, sin ningunha razón pra o faguer’ TER, 60.

HUMANISMO *s.m.* **1.** Corrente de pensamento que ten como centro preferente a persoa humana: ‘Pois o gran punto de vista dos tempos modernos é o punto de vista “home”, o *humanismo*, que sigue a se desenrolar no século XIX’ TER, 61. **2.** Movemento cultural que se desenvolve en Europa entre os séculos XV e XVI que consideraba o home como centro do mundo e que propugnaba unha volta ós modelos da antigüidade grega e romana: ‘O *humanismo* chámase de primeiro “*humanismo*”; despois é o racionalismo; logo, faise romantismo. Hoxe, terá outro nome... Non haberá freita que o atravanque’ TER, 61.

[**HUMILDE**] *adx.* **1.** Que non presume das súas calidades: ‘Pois era unha nena *homildiña* e moi xeitosa’ HIS, 15. **2.** Modesto, submisivo: ‘O Polonio sacóu o chapeo e baixóu a testa. E dixo logo, moi *humildiño*: –Non “persisito”, señor, non “persisito”...’ TER, 211. Tm. **homilde.**

HUMOR *s.m.* Disposición do ánimo que se manifesta externamente. **Bon humor** (⇔bo humor) *loc.s.*, estado de alegría e optimismo: ‘Un tío celibato il, que se daba a gran vida e sempre estaba de moi bon *humor*’ CON, 52.

HUMORISMO *s.m.* Actitude ou tendencia que consiste en ver o aspecto gracioso ou irónico das cousas: ‘E logo, Castelao, que chegóu, ó fondo da ialma do noso pobo polo vieiro do *humorismo*. Sinxelo, poético e crásico, a súa obra é inmorredoira’ TER, 72.

HUMORISTA *s.m.* Persoa que cultiva o humorismo nos seus escritos ou debuxos: ‘Paréceme moi interesante e penso que xa oín falar dela. Din que procede dun *humorista* de Lugo, que escribúu unha fórmula pra facer chistes’ CON, 49.

HUMORÍSTICA *adx.* Que ten humor, que fai rir: ‘Non poden ser outros que os irmaos xemeos, o Juan Carlos i o Fadrique de Luaces e Castro, que se supoñen descendentes dos condes de Lemos. Un par de xemeos íles que son unha verdadeira obra *humorística* da Natureza. Mesmamente parece que foron creados pre facer rir os mais’ CON, 49.

I

I s. Letra do alfabeto que representa o fonema vocálico /i/: ‘Encol dístico diremos que se acha eiquí, coma na terra do Incio e da de Quiroga, unha *i* en moitas verbas, que non sei si chamarlle eufónica, e que non hai noutras comarcas. Díse forcia, aldeia, creio, ondia, partia dos cochos...’ LUS, 24.

i / i- conx. **E**.

iademáis (⇔E ADEMAIS) Contracción da conxunción copulativa *i* e o adverbio *ademais*: ‘Iademáis que os nosos *alimentos* son de máis mantencia e teñen máis celme. ¿Ondia coméu vostede un xamón máis gracioso que o d-íste país?’ PAU, 15.

ialma s.f. **ALMA**.

iauga s.f. **AUGA**.

iaugua s.f. **AUGA**.

[**IBERO**] s.m. Individuo dalgún dos pobos establecidos na Península Ibérica, especialmente na costa meridional e oriental, na época prerromana: ‘E como un era braquicéfalo e loiro, i outro dolicocéfalo e moreno, penséi nos celtas e nos *iberos*’ TER, 301.

ICHÓ s.m. **1.** Trampa para cazar animais de pequeno tamaño: ‘Os labregos cázanas [as perdices] en vivo con trapela ou *ichó*, e lévanas a vender ó val de Quiroga’ LUS, 18. **2.** fig. Sepultura, tumba: ‘Salvárame da morte no tempo da gripe [o médico]. Se non fose por il, xa estaría no *ichó*, debaixo das pedras’ LUS, 30. **Ir ó ichó** loc.v., morrer: “*Ir ó ichó*”: morrer, ir á cova ou sepultura’ LUS, 165.

IDA s.f. Acción de ir [dun lugar a outro]: ‘funme pasar quince días de caza á serra. Na *ida*, detivérame na aldea de Viduedo, no val do mesmo nome’ TER, 213. **Ida por volta** loc.adv., sen perda de tempo ou sen parar máis tempo có estritamente necesario para o asunto que se leva como obxectivo: ‘No mes de Maio do 44, fixen un viaxe a Lugo, *ida por volta*, e mercara unha revista de propaganda aliadófila’ TER, 336.

IDEA *s.f.* **1.** Ocorrencia ou pensamento: ‘A tódolos que ateigaban o vagantío do salón ocurriúselles a mesma *idea*: o poeta recitador era o autor responsábel de aquela broma’ HIS, 176. **2.** Intención, propósito [de facer unha cousa]: ‘veulle unha *idea*: ceibalo can e levalo candia il’ TER, 188. **3.** Concepto, opinión ou xuízo formado sobre alguén: ‘E fálalle en castellano, pra que colla boa *idea* de ti’ TER, 278. // *pl.* **4.** Opinións, maneira de pensar: ‘os soñadores deixaron nos seus escritos unha gavela de *ideas* que serán o quenlle da nosa aitividade no porvir’ TER, 57.

IDEAL *adx.* **1.** Imaxinario, non real: ‘Mais ista muller non era unha muller de carne e oso, senón unha muller *ideal*’ TER, 187. **2.** Excelente, perfecto na súa especie: ‘Si escoitamos a un petrucio –que lle chamaremos *ideal*– decatarémonos que di, poño por caso, “quí é” e non “que é”’ TER, 71. // *s.m.* **3.** Prototipo ou modelo perfecto: ‘Realizaba o seu *ideal* dunha vivenda pra vivire sin complicaciós’ TER, 30.

IDÉNTICA *adx.f.* Exactamente igual [a outra cousa coa que se compara]: ‘A carta estaba escrita nunha cuartela *idéntica* á da marca’ TER, 319.

IDENTIFICAR *v.t.* Recoñecer, comprobar que unha persoa ou cousa é a mesma que se supón ou busca: ‘Vimos un home correr, e fixemos fogo. Nunca se soupo quen fora, pois non se puido *identificar* ó ladrón’ LUS, 150.

IDIOMA *s.m.* Lingua dun país ou nación, ou común a varios: ‘Preguntéille ó porteiro si se podía beilar, tamen agora en catro *idiomas*’ CON, 27.

igoal *adx. e s.m.* **IGUAL.**

igoalmente (⇔IGUALMENTE) *adv.* Tamén, así mesmo: ‘As malas linguas decían que iba tralo diñeiro do seu pai, ferrateiro. Mais o seu irmao Fradique conocéuna nun baile de máscaras do Casino, e tamén se namorou dela. *Igoalmente* se dixo que iba en percura dos cartos, que os cheiraba de lonxe’ CON, 53.

*igresia *s.f.* **IGREXA.**

IGREXA *s.f.* Edificio consagrado ó culto cristián: ‘A *igrex*a de Santa Comba estaría a media hora de camiño do pazo. O rapaz e máis eu fomos directamente pra aló’ TER, 307. Tm. **eirexa**, ***igresia**.

IGUAL *adx.* **1.** Das mesmas características [que outro]: ‘Os días esbaraban tranquiós, sereos, uns *igual* ós outros’ TER, 224. **2.** Moi parecido ou semellante [aplicado a persoa]: ‘Tamén, eu señora, vin o home negro. Era *igualiño* ó señor’ TER, 75. // *s.m.* **3.** Clase ou condición das mesmas características [cá da persoa en cuestión]: ‘o señor de Sabarei falaba moitas veces connigo, mao a mao, coma se fose do meu *igoal*’ LUS, 95. // *adv.* **4.** O mesmo ou da mesma maneira: ‘Mais tamén o queren facer un perdulario coma iles. Estou deseando que case o Paco, a ver si senta a cabeza. Por disgracia, vaille pasar *igualito* ó que lle pasou ó seu pai, que Dios teña na súa Groria, que, cando levaba dez anos de casado é cando máis toleou...’ HIS, 24. Tm. **igoal**.

il –ila *pron.pers.* **EL.**

ilexibel ($\Leftrightarrow$ ILEXÍBEL) *adx.* Que non se pode ler: ‘Non traguía data. A firma era *ilexibel*’ HIS, 39.

ILLA *s.f.* Porción de terra rodeada de auga por todas as partes: ‘Deixóumo un tío que viviu trinta anos na *illa* de Cuba’ CON, 20. Tm. ***isla**.

*ilumiado –a ($\Rightarrow$ ILUMINADO –A) *adx.* Que ten luz: ‘Contábanse hastra dez xanelas *ilumiadas* como vagalumes ciscados por un carreiro’ TER, 44.

ILUSIÓN *s.f.* Sensación que non corresponde a unha verdadeira realidade, causada por engano dos sentidos: ‘Polo tamaño, a caixa debía de ser unha caixa de puros. Acórdome de que ó pensar isto, veume un ulido como a bon tabaco. Cecáis que for, o que se dí, unha *ilusión* olfativa provocada pola visión da caixa’ TER, 322.

ILUSTRACIÓN *s.f.* **1.** Lámina ou debuxo que ilustra un texto escrito: ‘Xa dibuxéi oito *ilustracións* pra a biografía, que me prometiches, de Pepe Troitiño’ HIS, 92. **2.** Acción e efecto de proporcionar cultural e coñecemento: ‘O sigro XVIII foi un gran sigro. As falas “progreso”, “cultura”, “*ilustración*” e “civilización” levan o seu cruño. Tralo sigro da *ilustración* ven o sigro do progreso’ TER, 61.

ILUSTRE *adx.* **1.** De nobre ou coñecida liñaxe: ‘Mais agora quérovos presentar con permiso da señora e máis do señor desta *ilustre* casa dos Ozores, ós persoaxes que nos están ollando dende os seus cadros’ CON, 57. **2.** Emprégase como cualificación honorífica oficial dunha corporación: ‘Foi elixido decano do *Ilustre* Colexio de Abogados’ CON, 42. **3.** Célebre, insigne, que destaca nalgún aspecto ou actividade: ‘Falou moi apousado o *ilustre* xuriconsulto: / Ben sabedes que acabo de gañar no Supremo un pleito en contra do Municipio que me valéu medio millón de réas...’ CON, 33.

IMÁN *s.m. fig.* Capacidade de atracción: ‘Decía que na súa persoa había un *imán* que chamaba polo ausurdo. Que lle pasaban de cote cousas inespricabres e molestas’ HIS, 173.

IMAXE *s.f.* **1.** Figura reproducida sobre unha superficie polos raios luminosos: ‘Relanzo do tempo, cheo de lembranzas, como a iauga encorada, chea de *imaxes*’ TER, 140. **2.** Representación gráfica [dunha persoa ou dunha cousa]: ‘A rapaza debe de sela mesma do retrato da miniatura. E digo iso porque a súa *imaxen* está repetida en moitos dibuxos que il deixou no cartapacio’ TER, 185. **3.** Estatua dun personaxe que é obxecto de culto: ‘Nun curruncho, ardía unha lamparilla de aceite, diante da *imaxe* da Virxen da Soedade’ LUS, 87. **4.** Representación na mente [dunha persoa ou dunha cousa]: ‘A cencia reutifica a cotío i afeito as *imaxes* das cousas que nos dan os sentidos’ TER, 80. **5.** Aspecto particular polo que algo é percibido ou coñecido: ‘E dos vivos, Otero Pedrayo, o noso millor estilista. A súa prosa é unha roseira chea de rosas arrecendenes, que nunca se murchan. Ninguén enriqueitou como il a *imaxe* da nosa terra’ TER, 73. **Á súa imaxe e semellanza**, *loc.adv.*, de maneira semellante a el [aplícase, particularmente, á maneira de como Deus creou o home]: ‘O home non ven do mono, Paquiño. Foi feito por Dios *á súa imaxe e semellanza*, como di a Doutrina Cristiana’ CON, 134. Tm. ***imaxen**.

*imaxen s.f. IMAXE.

IMAXINACIÓN s.f. Facultade de imaxinar: ‘A historia que lles vou contare parece máis ben a *maxinación* dun novelista. Coma os relatorios pantásticos daquil poea tolo que se chamou Edgardo Poe, emprincipia polo derradeiro capíduo’ TER, 321. **De imaxinación loc.adx.**, [aplicada a literatura] que trata de sucesos e personaxes imaxinarios, non reais: ‘A nosa literatura é moi desigual. Poetas i ensaístas dabondo; mailos novelistas e dramaturgos pódense contar polos dedos. / Gasparo.– Pois son os que máis falla fan, xa que a literatura de *imaxinación* ou invención é a literatura verdadeiramente popular’ TER, 72. Tm. **maxinación.**

IMAXINAR v.t. 1. Formar unha idea mental: ‘unha cara horríbel, atercedora; a faciana máis abraiante que ninguén poda *imaxinar*’ LUS, 65. **2.** Inventar, idear ou concibir [unha cousa]: ‘Nunha nota espricábase que se chamaban Contos da Solaina porque foran *maxinados* i escritos na solaina da casa onde agora está a galería’ TER, 86. Tm. **maxinar.**

[imbar] v.t. imbiar.

[IMBÉCIL] s.m. Persoa que molesta ou enfada polo que fai [con matiz despectivo]: ‘A pólvora estaba pasada. Todo saíu según os meus cálculos. Pra que adeprendan ises *imbéciles*’ CON, 56.

IMBECILIDADE s.f. Falta de intelixencia ou de razón: ‘Nin se fai nin se deixa faguer. Todos do fato, todos da grea. O comunismo da *imbecilidade*. Coma eu non fago nada, non quero que ninguén faga cousa’ TER, 58.

[imbiar] (⇔ENVIAR) v.t. Engulir, tragar, pasar da boca ó estómago: ‘Na mesiña de bargo, á miña beira, estaba o café que me trouguera a rapaza i un xarroto de auga con mel que eu mesmo fora buscar á bodega (...) / *Imbiéi* o café... As álbores do xardín dban unha sombra mesta e lenta’ TER, 260. Tm. **imbar.**

IMITAR v.t. 1. Seguir a maneira de ser ou de actuar doutro: ‘Ningún escritor noso foi tan *imitado* dentro da casa’ TER, 64. **2.** Reproducir ou tratar de reproducir máis ou menos exactamente: ‘Ó millor foi o mesmo enterrador, *imitando* a voz da muller pra te asustare’ LUS, 102. // *v.i.* e *v.p.* **3.** Parecerse, ter semellanza [unha persoa ou cousa con outra]: ‘Hai que ver qué ben insinado está iste neno... *Imítalle* moito a seu tío pol-a nai, o Prosmas de Pontide’ PAU, 18.

impeitizo (⇔EMPEITIZO) s.m. 1. fig. Impulso, pulo, forza interior que move a facer algo: ‘I o coller a pastilla, ¿pensaches en algo? –preguntéi. / –Foi nada máis que un *impeitizo*... –dixo a rapaza–. E como lle sentira decir antre sonos o do aceite... I escondín bem escondida a pastilla nunha vigue do eu coarto, pra que aquila meiga non batise com ila’ TER, 292. **2. fig.** Interior, conxunto de sentimentos ou pensamentos que non se exteriorizan: ‘No meu *impeitizo* empezei a sospeitar. Se o conferenciante era o Demo, o Demo era moito máis diabólico do que eu poidera crer’ CON, 116.

IMPERIO adx. 1. Do estilo ou moda da época do emperador Napoleón: ‘I un diván “*imperio*” i unha cornucopia’ TER, 131. // *s.m.* **2.** Conxunto de países sometidos a un

emperador: ‘Ou restaurades o Sacro *Imperio* Romano Xermánico, entendido ben, ou o Reino de Satán hase de estender por todo o mundo’ CON, 115. **3. fig.** Poder, dominio absoluto: ‘Xa empardecía e tiven que lé-lo periódico á lus dunha farola... “*Imperio* da Súa Maxestade o Señor dos Infernos’ CON, 113.

IMPERMEABLE *s.m.* Peza de roupa lixeira, ó modo dun abrigo, que non deixa pasar a auga: ‘Recollín da botica o meu maletín de médico i o meu *impermeable*, e sin máis nada funme dereitiño á pendella da Casa dos Arcos, onde deixara o cabalo’ TER, 298. Tm. ***impermeabre.**

*impermeabre *s.m.* **IMPERMEABLE.**

*impertinentes *s.m.pl.* Anteollos provistos dun mango [que usaban as mulleres]: ‘Era unha vella algo xorda, con moitas rugas na cara. Usaba *impertinentes* e falaba vagariño, como medindo moito o que decía’ LUS, 79.

IMPLANTACIÓN *s.f.* Acción e efecto de implantar ou establecer [algo novo]: ‘Aquil curso do vinteseis ó vinteseite fora moi cheo de sucesos prós estudantes de Bachiller. Hastra houbera unha folga protestando po-la *implantación* do chamado Plan Callejo, do nome do ministro de Instrución da Dictadura do Xeneral Primo de Rivera’ CON, 38.

IMPOÑENTE *adx.* Que impresiona ou sorprende [polas súas características]: ‘¿O porteiro era verdadeiramente *impoñente*. Alto de dous metros, calvo e de barba como a neve’ CON, 25.

IMPOÑER *v.i.* **IMPOR.**

IMPOR *v.t.* **1.** Pór como obriga ou de maneira obrigatoria: ‘Fágase o que se faga na nosa terra, temos que ter en conta isa norma de aitividade que xa nos *impón* a xeografía’ TER, 58. // *v.i.* **2.** Causar respecto, temor ou impresión: ‘Gracias a Dios tiña a caixa de fósforos no peto. *Impúñame* a escuridade. Ripéi a caixa do peto e fun acendendo totalas velas do altar’ LUS, 135. Tm. **IMPOÑER.**

IMPORTACIÓN *s.f.* Acción de introducir nun país produtos procedentes do estranxeiro: ‘Veleiqué a ficha deste trampullán. Atenda. “Foi emigrante na Habana o ano vinte. Iba buscar rapazas polacas a Varsovia prás casas de prostitución. O ano vintedós estaba en San Francisco de California. Levaba un negocio de *importación* de opio de Asia’ CON, 101.

IMPORTANCIA *s.f.* **1.** Valor, consideración ou interese: ‘Se for iso verdade, tería máis *importancia* que ceibar enerxía do átomo’ TER, 80. **2.** Prestixio ou categoría: ‘Lugo ten traída de augas dende o 94 e lus eléutrica dende o 96, cando case ningunha capital da súa *importancia* as tiña’ TER, 35.

IMPORTANTE *adx.* Que ten valor, relevancia ou interese: ‘E mira –díxolle o patrón– que o que che vou decir é moi *importante*... Váiteme consultar con don Pedro, de parte miña, o asunto do Xocas’ TER, 277.

[IMPORTAR] *v.i.* Ser de importancia para alguén ou merecer a súa preocupación: ‘Pasaron os anos, i o Moncho volveu de Cuba. Viña a casarse ca Engracia, resolto a todo. Non lle *importaba* herdar nin non herdar. Traguía cartos de abondo’ HIS, 32.

IMPOSÍBEL / **imposibel** *adx.* Que non pode ser ou que non pode realizarse: ‘Eu íballe decir ó señor presidente que me era *imposíbel* levarlle o regalo ó doutor Novoa Santos, porque morrera xa faguía ben anos’ TER, 325. Tm. **IMPOSIBLE**, ***imposibre**.

IMPOSIBLE *adx.* **IMPOSÍBEL**.

*imposibre *adx.* **IMPOSÍBEL**.

IMPRENTAR *v.t.* Elaborar unha obra impresa: ‘Certa noite, na tertulia do sábado, don Segundo anunciounos a todos que ó día seguinte iría candia o seu xenro á Cruña e que levaría un libro inédito pra *imprentar* aló. / –Titúase “Dá noxo” CON, 102.

IMPRESIÓN *s.f.* Efecto causado nos sentidos ou no ánimo: ‘Cando estivera alí dírame unha forte *impresión* de tristura e misterio’ LUS, 80.

IMPRESIONANTE *adx.* Que causa forte impresión: ‘A *impresionante* elegancia anacrónica de don Elías de Andía’ HIS, 123.

[IMPRESIONAR] *v.t.* **1.** Causar impresión: ‘Botaríalles un discurso en castelán todo de camelo, coma se di... A ver se os *impresionaba*’ TER, 210. // *v.p.* **2.** Conmoverse, emocionarse, sentir impresión: ‘Tampouco *se impresionou* nin un nin outro en presenza do cadáver do señor Xermán. Nin unha bágoa lle vin botar á Faísca’ TER, 278.

IMPRESIONISTA *adx.* Relativa ou pertencente ó impresionismo [corrente artística iniciada en Francia no último terzo do século XIX]: ‘Estiven en París e máis en Viena. Vin ópera, “ballet” ruso e pintura *impresionista*. En todo aquilo inda se encontraba moito romantismo’ TER, 62.

[IMPRIMIR] *v.t.* Marcar letras ou outros signos tipográficos no papel por medio da presión mecánica: ‘Abríu unha xabroneira de pasta que tiña unha pastilla de xabron drento, a medio gastar, i un papel *impreso*...’ TER, 291.

IMPUTAR *v.t.* Atribuír a responsabilidade ou a culpa [dunha acción]: ‘Apoñer. Atribuir, *imputar*’ LUS, 163.

*inanque *conx.* **INDA**.

inantes (⇔**INANTES**) *adv.* **ANTES**.

INAUGURACIÓN *s.f.* Acción e efecto de inaugurar: ‘Alí atopéi ó don Ramiro, o veterinario, que espicaba a todos o alcance daquil auto da *inauguración* do monumento a un cadelo de caza’ CON, 79.

[**INAUGURAR**] *v.t.* Poñer en funcionamento, normalmente mediante algún tipo de cerimonia: ‘Xa facía ben anos que se *inaugurara* o novo camposanto de San Froilán, alá nas Arieiras’ HIS, 44.

INCITAR *v.t.* Estimular a realizar unha acción: ‘Encirrar. Azuzar, *incitar*, irritar’ LUS, 164.

[**INCLINARSE**] *v.p.* Dobrar o tronco ou a cabeza cara a diante: ‘Logo *inclináronse* un cara ó outro, coma se saudasen’ CON, 55.

INCONFORMISTA *adx.* Que ten unha actitude de rebeldía ou rexeitamento fronte ós hábitos ou normas establecidas: ‘O Lías de Moxenas foinos cuase decramando un poema do recital polo camiño. (...) / Dito queda que era un cantor *inconformista*, protestatario, futureiro’ HIS, 175.

INDA *adv.* **1.** Indica que a acción ou estado expresado polo verbo se segue mantendo ou realizando no momento en que se fala ou do que se fala: ‘Non vin as porcelás de Sévres e de Bohemia; mais sei que *inda* as hai’ TER, 132. **2.** [Coa comparativa máis] denota que no obxecto base da comparación está xa en grao notable a calidade ou a intensidade de que se fala: ‘Pola primaveira cóllense fresas bravas, chamadas morodos, que *aínda* son máis finas que as que se crean nos hortos’ LUS, 21. **3.** Mesmo, tamén, incluso: ‘Cando eu digo “teño razón”, quero dicir “teño dereito”. A razón pode esgarafetarse ca técnica e *inda* ca cencia’ TER, 60. **4.** Indica que, a pesar das circunstancias expresadas pola palabra que o segue, se cumpre o enunciado na oración: ‘Fixen vida noitebrega, porque tiña medo, un medo terribel de deitarme cedo. E *aínda* deitándome tarde, espertaba moitas veces cheo de anguria, desacougado por abraiantes pesadillas’ LUS, 62. **Inda que** *loc.conx.*, 1) introduce unha oración concesiva e indica oposición entre dúas oracións de maneira que unha non impide a realización do que se di na outra: ‘Endexamáis me esquenceréi *inda que* viva máis que o meu abó José Manuel, que chegou ós centos seis anos’ CON, 26.; 2) introduce unha oración adversativa e equivale a *pero*, *mais*: ‘O señor de Folch fora ferido nun brazo e na testa, *ainda que* non de gravidade’ LUS, 152. Tm. **AÍNDA**, **ainda**, ***anque**, ***inanque**, **inque**.

INDICADO *adx.m.* Adecuado ou apropiado: ‘Pois eu propóñolle unha solución –díxenlle. / – Vostede dirá. / –Pois que se quede eiquí de adeministrador, no meu posto. Ninguén máis *indicado* que un fillo da señora’ TER, 164.

INDICATIVO *adx.m.* Relativo ou pertencente ó modo do verbo que presenta a acción como real: ‘Vostede ven de dicir “me decatara”, que sería en castelán pluscuamperfecto *indicativo*’ TER, 71.

ÍNDICE *adx. e s.* Dedo da man inmediato ó polgar: ‘Cando te examines metes o nariz antre os dous dedos, *índice* e maior da man dereita’ HIS, 91.

[**INDIO**] *s.m.* Individuo das poboacións autóctonas de América (Indias Occidentais) e dos seus actuais descendentes: ‘Outros decían que o trougueran as tropas de *indios* e negros que os aliados empregaran contra dos alemás’ TER, 269.

*indireuta (⇒INDIRECTA) *adx.f.* Que non se produce de forma directa: ‘Mais pasaron os anos e non tiveron resposta da Academia nin pouca nin moita, nin direta nin *indireuta*, por todo o cal veño a concluir que a Academia pensou que estaba tolo’ CON, 92.

*individo (⇒INDIVIDUO) *s.m.* Home do que se descoñece a identidade: ‘Cando eu fun cobrar a un Banco de Sarria un cheque de cen mil réas, estaba na porta aquel suxeto, parolando cun *individo* pequenote e medio xorobeta’ HIS, 127.

INDIVIDUALISMO *s.m.* Tendencia a dar preponderancia ó individual sobre o colectivo ou xeral: ‘Do *individualismo* ó altruismo non hai máis que unha pasada. Si se quer, o *individualismo* é o egoísmo lóxico e moral; o particularismo é o egosimo somentes negativo’ TER, 56.

INDIVIDUALISTA *s.m.* Persoa que ten ou mostra individualismo: ‘O *individualista* di: “non queiras pra ti o que non queiras prós máis, porque todos, en certas cousas, deben telos mesmos dereitos’ TER, 56.

INDIVIDUALMENTE *adv.* De maneira individual ou particular: ‘Da liberdade do campo habería moito que falar. En sentido social, ése moi pouco libre inaque un o seña *individualmente*’ TER, 54.

[INDÍXENA] *adx.* Nativo, que naceu no lugar: ‘Os pueblos principais son, Seoane, que os labregos *indíxenas* chaman Savane ou Sabane, Folgoso e Seara’ LUS, 18.

INDUSTRIA *s.f.* Actividade que ten por obxecto a transformación dos produtos da natureza para o seu consumo: ‘Pois na Alemaña ou na Inglaterra hai tanta *industria* como podía haber no Norte ou nas outras Américas’ PAU, 16.

INDUSTRIAL *adx.* 1. Da industria: ‘E moita máis vida que sariría si tiveramos o consorcio *industrial* que teñen os alemás’ PAU, 15. 2. [Aplicado a perito] especializado en estudos relativos á industria: ‘Eu estaba a pensar que o meu fillo máis vello, rapaz de dazasete anos, que estudiaba a périto *industrial*, teimaba de se ire pra Francia sin rematá-la carreira’ CON, 63.

[INDUSTRIALIZAR] *v.t.* Organizar unha produción a través de medios mecánicos: ‘E moito máis podería saír si estivese *industrializada* a nosa agricultura’ TER, 34.

INÉDITO *adx.m.* Escrito e non publicado: ‘Certa noite, na tertulia do sábado, don Segundo anunciounos a todos que ó día seguinte iría candia o seu xenro á Cruña e que levaría un libro *inédito* pra imprimir aló’ CON, 102.

[*inespricabre] (⇒INEXPLICABLE) *adx.* Que non se pode explicar: ‘Decía que na súa persoa había un imán que chamaba polo ausurdo. Que lle pasaban de cote cousas *inespricabres* e molestas’ HIS, 173.

inesquencíbel *adx.* **inesquencible.**

inesquencible ($\Leftrightarrow$ INESQUECIBLE) *adx.* Que non pode ser esquecido: ‘Titúase “Dá noxo”. / A frase que sempre tiña nos labres o *inesquencible* libreiro de Lugo’ CON, 102. Tm. **inesquencíbel**.

INFAME *adx.* Vil, moi malo: ‘o caciquismo foi un *infame* abuso da ñorancia e do desvalimento do labrego’ TER, 58.

INFANTA *s.f.* Filla dos reis á que non lle corresponde ser herdeira da coroa: ‘Chegou coa caravana de autos, il no seu Renault, que entrou en Lugo coa *infanta* Isabel o mesmo ano de gracia’ CON, 59.

INFERIORIDADE *s.f.* Calidade ou condición do que é inferior: ‘A concusión do cal é que antre os dous compuñan unha soia persoalidade. Unha *inferioridade* ben manifesta’ CON, 51.

INFERNO *s.m.* [Na relixión cristiá] lugar no que reciben castigo as almas das persoas mortas en pecado mortal: ‘Veño da tasca do Crisanto. Acáballe de dar o rauto á meiga, e din que está vendo todo o que pasa no *inferno*’ PAU, 30.

INFINDA *adx.f.* Que non ten fin ou límite: ‘Ouh, labrego que verques suor e bágoas sobre os pardos torros da chaira *infinda*’ HIS, 175.

INFLAMAR *v.t.* Alampar, facer que algo arda desprendendo lapa: ‘Alampar. *Inflamar*’ LUS, 163.

infre ($\Leftrightarrow$ ÍNFIMO) *adx.* De malas condicións ou pouco agradable para vivir: ‘Non se sabe o que val a lus de carburo nistes sitios tan *infres*’ LUS, 26.

INGLÉS *adx.* **1.** Relativo ou pertencente a Inglaterra ou ós seus habitantes: ‘A muller tiña apelido *ingrés*’ HIS, 151. // *adx.* e *s.m.* **2.** Persoa natural ou habitante de Inglaterra: ‘¿E quen é ise míster Golpe? / –Pois un *ingrés* que non é *ingrés*’ HIS, 150. // *s.m.* **3.** Idioma de Gran Bretaña que tamén o é de Estados Unidos e doutras nacións: ‘Perguntéille en francés, portugués, alemán, *inglés*’ CON, 26. Tm. ***ingrés**.

*ingrés –esa *adx.* e *s.* **INGLÉS**.

[INICIAR] *v.t.* Comezar, dar inicio [a unha cousa]: ‘A señora dista torre dos Ozores, por casamento con don Fernando, quen trougo, no ano coarenta e cinco, o primeiro trautor a istas terras. O que *iniciou* a renovación das praderías i o primeiro que fixo prantá-lo lúpulo’ CON, 59.

*inieución ($\Rightarrow$ INXECCIÓN) *s.f.* Medicamento que se inxecta: ‘Inda onte lle puxo o prauticante unha *inieución* ó sobriño do Rómulo’ PAU, 19.

INMENSAMENTE *adv.* En grao extremo: ‘E don Juan xa se creía rico, *inmensamente* rico’ LUS, 143.

INMORREDOIRO –A *adx.* Eterno, que permanece para sempre: ‘E logo, Caselao, que chegou, ó fondo da ialma do noso pobo polo vieiro do humorismo. Sinxelo, poético e crásico, a súa obra é *inmorredoirá*’ TER, 72.

INMORTAL *adx.* **1.** Que non morre, que non está suxeito á morte: ‘adevirtíu a todos de que se decatasen que o Demo era *inmortal*’ CON, 115. **2. fig.** Que sempre será lembrado e valorado: ‘O Lenin foi *inmortal* de necesidade. Así o dispuxeron os que o arrodeaban, os trunfadores da revolución e da guerra civil rusa’ CON, 104.

INOCENCIA *s.f.* Falta de culpa: ‘A zamarra i os pelos foron ó Xuzgado, como probas en favor da *inocencia* do Galo’ TER, 232.

inocenta *s.f.* **INOCENTE.**

INOCENTE *adx.* **1.** Exento de culpa: ‘Perdidiño son... Todos apoñeránme a min a morte da miña muller, empezando polos meus cuñados... E xúrolle, don Froilán, pola miña eterna salvación, de que lle son *inocente*...’ TER, 205. // *s.* **2.** Persoa que non ten malicia: ‘Arrepare que o cativo non ten millor amparo que o de vostede... ¿Cómo se vai meter o Enemigo no corpo dun *inocente*?’ TER, 125. **3.** Persoa exenta de culpa: ‘Estábanlle botando a culpa a unha *inocenta*’ CON, 122. Tm. **inocenta.**

inque (⇔INDA QUE) *conx.* **INDA.**

INQUEDANZA *s.f.* Cousa que inquieta ou preocupa: ‘Eu sentía buligar dentro de min coma unha *inquedanza*; mais sin medo. Talmente coma si for que me iba pasar algo que recordaría por moito tempo’ CON, 48.

INQUEDO *adx.m.* Preocupado ou intranquilo: ‘O Xan estaba *inquedo*, desacougado, ollando daco praló. Sentíanse mais pasadas enriba’ HIS, 18.

inquérito (⇔PREGUNTA) *s.m.* Interrogación que se fai para que alguén responda [sobre unha cousa]: ‘O fidalgo.– ¿E si fixeramos agora un *inquérito*...? / Gumersindo.– Pois a ver logo. / O Fidalgo.– ¿Quénes son as tres meirandes figuras da nosa literatura arestora? / Cilistro.– Aventúrome a respstar por todos... Rosalía, Castelao e Otero Pedrayo TER, 72.

*inscripción (⇒INSCRICIÓN) *s.f.* Texto gravado ou escrito en pedra, ou outra materia dura, para recordar unha persoa ou un suceso: ‘É unha historia moi interesante... Non teimóu vostede de lér algunha vez a *inscripción* latina que ten o sartego? / –Teiméi –dixen–, mais non puiden rematar a lectura por habere moitas letras borradas. Somentes saquéi en limpo que o cabaleiro era francés e que pertencía á Orden do Temple’ LUS, 138.

[***inseuto**] (⇒INSECTO) *s.m.* Artrópodo de respiración traqueal, co corpo dividido en cabeza, tórax e abdome, con tres pares de patas e un só par de antenas e frecuentemente un ou dous pares de ás: ‘Non sei cántas castes de *inseutos* rombaban’ TER, 260.

INSIGNE *adx.* Que sobresae polos seus meritos e calidades excepcionais: ‘Houbera moito que ver e que decir cando o eminente catedrático de Madrid, o *insigne* penalista don Luís

Jiménez de Asúa dera aquela coferencia no paraninfo da Universidade, un día metido en auga do mes de marzal' HIS, 83.

[**insinar**] (⇔ENSINAR) *v.t.* **1.** Amosar, presentar unha cousa para que sexa vista e apreciada: 'Dimos unha voltíña polo horto. Foime *insinando* as leitugas, as fabas subideiras, os tirabeques' TER, 41. **2.** Facer que unha persoa aprenda unha cousa: 'Había *insinado* a bailala rumba a todalas mozas e mozos das aldeas do concello' LUS, 120. **3.** Instruír, educar ou formar: 'Hai que ver qué ben *insinado* está iste neno' PAU, 18. Tm. ***insiñar**.

insino (⇔ENSINO) *s.m.* Educación, instrucción ou formación: 'Cando cunda máis o *insino* antre os de enriba i os de abaixo, xa non haberá istas xenreiras' LUS, 23.

[***insiñar**] *v.t.* **insinar**.

*insiñificante (⇒INSIGNIFICANTE) *adx.* [Aplicado a persoa] miúda e de pouco atractivo físico: 'Olléi pró don Rogelio, tan *insiñificante*, cos seu metro e medio de estatura, os seus ollos pitañosos i o seu aire de artesano lugués...' CON, 105.

[**INSPIRADO**] *adx.m.* Que ten inspiración: 'O señor que presentou ó Moxenas dixo que era un *inspiradísimo* cantor do mais novo xeito' HIS, 166.

[**INSPIRAR**] *v.t.* Estimular o entendemento ou a sensibilidade: 'Pois sinto coma si estivera papexando alguén dentro de min; mais non se lle entenden as falas. E non sei o que me repetoutea no peito e na testa. (...) / E o espírito, que xa che está *inspirando*' PAU, 48.

INSTALACIÓN *s.f.* Elemento ou conxunto de elementos dispostos para un certo servizo: 'O casino e maila botica eran as dúas únicas casas que tiñan *instalación* de acetileno' TER, 240.

INSTALAR *v.t.* **1.** Pór nun lugar e na forma axeitada para que cumpra a súa función [un servizo]: 'E dormida se quedou aquela anoitecida, co "Blanco y Negro" que estaba a ler aberto enriba da mesa, baixo aquela lámpada de pergameo, con dibuxos de color, que o seu home trouguera de Barcelona cando se *instalara* a lus eléitrica na casa e se metera a iauga dentro' HIS, 25. **2.** Pór nun lugar para que estea nel por tempo indefinido ou prolongado: 'O primeiro, primeiro que faría en chegando a Galicia sería mercar un gran pazo e *instalar* unha granxa moi grande' TER, 323.

INSTANCIA *s.f.* Grao xurisdiccional dos que a lei ten establecidos para entender e sentenciar nos xuízos e noutros asuntos de xustiza: 'Aló polo ano dezaioito, cando o remate da guerra europea, no tempo da peste da gripe, sendo eu xuez de paz era tamén xuez de 1ª *instancia* interino en Sarria' TER, 268.

INSTINTIVA *adx.f.* Que se produce por instinto: 'Hai moitos casos en que se aduviña o porvir dunha maneira que chamaremos *instintiva*' CON, 98.

INSTINTO *s.m.* **1.** Tendencia innata que move ós animais dunha especie a unha determinada conduta, sen que exista unha aprendizaxe previa: 'Cando [os lobos] se atopan un home soio pola serra, pónense a traballalo. Teñen moito *distinto*... Xa veredes como o traballan'

LUS, 39. **2.** [Na persoa] propensión natural a actuar sen intención consciente: ‘E cecais por tantas cousas absurdas que lle pasaban tiña o *instinto* de se vengare de calquera’ HIS, 175. Tm. **istinto**.

INSTITUTO *s.m.* Centro público de ensinanza media ou secundaria: ‘Cando se deitan todos na casa, e todos son tres, a filla casada, a nena que estuda no *Instituto* e mail-a criada, il vaise ó seu despacho’ DEC, 12.

[**INSTRUCCIÓN**] *s.f.pl.* Normas ou indicacións sobre como se debe realizar unha acción: ‘Moi poucos meses despois me chamaron prá Operación “B.B.”. Lin as *instrucións* cando o avión voaba por enriba do Vaticano’ HIS, 76.

INSTRUÍR *v.t.* Formalizar un proceso ou expediente xudicial para preparar a sentenza conforme ás regras do dereito: ‘I o xuez díume a seguridade de que tería en conta canto lle decía ó *instruír* a sumaria’ TER, 212.

INSTRUMENTO *s.m.* **1.** Obxecto fabricado para realizar con el un traballo ou outra operación: ‘Creiches que sacabas a pistola do peto, e sacaches outra cousa. Acendiches dous mistos xuntos, e viches que era un cepillo de limpá-los sombreiros. Mais como un cepillo non é *instrumento* apropiado pra se sacar ún a vida, pegaches volta pra casa’ CON, 111. **2.** Cousa que serve ou se utiliza para un fin: ‘A razón é moito máis que un simple *instrumento* do coñecemento. Nila vai o sentido moral’ TER, 60. **3.** Obxecto con que se producen sons musicais: ‘E logo veñen os díaños cativos, asoprando e batindo toda crás de *instrumentos*... I-arman tal batifondo, que se lles sinte em tres légoas á redonda’ PAU, 61.

ínsua (⇔INSUA) *s.f.* Pequena illa no curso dun río: ‘Vexo un relanzo. As augas brilan coma se fosen de vidro ou de prata... Tamén vexo unha *ínsua* pequeniña, i unha pincheira na outra orella / –Alí estaba a fada...’ TER, 182.

[**INSULTANTE**] *adx.* Que implica insulto ou ofensa: ‘Moitas veces rifaban antre eles e decíanse as cousas máis *insultantes*’ CON, 50.

[**INSULTAR**] *v.t.* Ofender con palabras: ‘Fixéime que o mostro era besgo. Eu *insultábao*, il rinchaba. Debía de ser mudo’ TER, 220.

inteiro *adx.m.* **ENTEIRO**.

INTEMPERIE *s.f.* Exposición ós axentes e fenómenos atmosféricos, sen teito nin outra protección: ‘No campo, o que non ten casa de seu non é ninguén. Hai un dito que di: “Non ten máis que a noite i o día”... Da *intemperie* prá casa. Nas vilas, xa é outra cousa’ TER, 45.

[**INTENCIÓN**] *s.f.* Determinación ou propósito [de facer algo]: ‘Todos están ó axexo pra saber o que un pensa e irlle co conto ós que manden. É o réxime do conto. Todos van co conto e todos acobillan as súas *intencións*’ TER, 54.

INTENTO *s.m.* Intención ou propósito: ‘Puxen a gabardina co *intento* de gardá-lo meu revólver no peto’ CON, 111. **De intento** *loc.adv.*, intencionadamente, con intención de:

‘Quén che diría, cando te casaches, que o que te levaba ó altare, íbate levar á morte *de propio intento*’ TER, 207.

*interés *s.m.* ***intrés.**

INTERESANTE *adx.* Que suscita interese: ‘No fondo do meu corazón eu agradecíalle a Pepiño que se emborrachara. Senón, eu non podería esoitar tan *interesante* historia’ HIS, 34. Tm. ***intresante.**

[**INTERESAR**] *v.t.* **1.** Ter interese: ‘Cóntame o da desaparición da señora Encarnación. É o que mais me *interesa*’ HIS, 11. // *v.i.* **2.** Suscitar interese: ‘Falamos dos meus casos; mais isto non *intresa*’ TER, 196. // *v.p.* **3.** Ter ou mostrar interese: ‘Habedes de saber que *se interesou* po-lo caso do Pinto un gran tratadista da Saudade’ CON, 80. Tm. ***intresar.**

INTERINO *adx.m.* Que desempeña o cargo suplindo a ausencia do titular: ‘era tamén xuez de 1ª instancia *interino* en Sarria’ TER, 268.

INTERIOR *s.m.* **1.** Parte non costeira nin fronteiriza [dun país]: ‘Os gregos, ó parecer, nunca estiveron no *interior* de Galicia’ LUS, 143. **2.** Parte de dentro: ‘Non hai coma o *interior* dun auto pra falar cousas segredas’ CON, 11. **3. fig.** Conciencia ou fondo moral dunha persoa: ‘Ises que lles chamamos borrachós non poden prescindir do alcol. Van ó viño como si o mesmo demo os empurrase. Son sempre xente que acubillan algo no seu *interior*. Que escapan de sí mesmos’ CON, 45.

INTERMEDIO *s.m.* Cousa que participa das calidades de dous elementos distintos: ‘No campo, o que non ten casa de seu non é ninguén (...). Nas vilas, xa é outra cousa. Hai o *intermedio* da rúa, da tasca, do bar, do cine...’ TER, 45.

INTERNAR *v.t.* Ingresar un enfermo nun centro sanitario para que reciba atención médica: ‘Debíache dar vergonza beber tanto como bebes. Por eso sufres alucinaciós, e se sigues polo mesmo camiño non hai máis remedio que *internarte* no manicomio’ HIS, 97.

INTERNO –A *adx.* **1.** Interior, de dentro: ‘á grande semellanza fisionómica corresponde unha gran semellanza *interna*, orgánica’ TER, 320. // *adx.* e *s.m.* **2.** Alumno que reside no colexio no que estuda: ‘Non quixo estudar nin siquiera o bachiller. Metérono de *interno* nos Escolapios de Monforte’ TER, 160.

INTERPRETACIÓN *s.f.* Acción de interpretar, de explicar ou precisar o significado de algo: ‘Máis o doutor Pansofo, sempre falando da *interpretación* dos mitos e barallando nomes alemás’ CON, 32.

INTÉRPRETE *s.m.* Persoa que explica oralmente a outra, en lingua que entende, o que unha terceira di noutra lingua: ‘O teniente falaba das grandes batallas do Napoleón na Italia, valéndose do *intérprete* pra que o adeministrador o entendera’ LUS, 158.

INTERROGATIVO *adx.m.* Que introduce interrogación ou pregunta: ‘E sin ser topónimos, hai moitas falas galegas que parcen algo francesas (...); o “ulio” i o “ú” *interrogativo* con siñificanza de onde...’ TER, 47.

[INTERROGAR] *v.t.* Facer preguntas: ‘Auscultéi, *interroguéi*; toméi o pulso, a temperatura i a presión’ TER, 138.

[*interrumpir] (⇒INTERROMPER) *v.t.* [Dito dunha persoa] intervir coa súa palabra mentres outra está falando: ‘¿A qué has venido? –preguntóulle o don Sidro. / I o outro respondéulle moi resolto. / –Pues a llevarme lo mío. / *Interrumpíulle* o morgado: / –¿Y no...? / I o don José María afirmou, inda máis resolto, tremándolle o labre i o bigote: / – ... Y no me marcharé de aquí sin llevármelo, por las buenas o por las malas’ TER, 173.

INTERVENTOR *s.m.* Persoa que ten por misión actualizar e fiscalizar determinadas operacións para asegurar a súa corrección: ‘Pro que adeprenda ese *interventor* do Rouco, que sempre mete a pezuña’ PAU, 57.

[INTERVIR] *v.i.* Participar, tomar parte: ‘*Interviñen* eu na conversa con enerxía e cuase con carraxe: / –E si ti crés, Cosme, na Divina Providencia, ¿cómo podes ser supersticioso?’ DEC, 10.

*interviú (⇒ENTREVISTA) *s.f.* Conversa con unha ou máis persoas ás que se lles fan varias preguntas [especialmente con fins periodísticos]: ‘Agora tés que vir candia min, a que nos fagan ós dous unha *interviú*. / (...) A *interviú* xa sal no periódico de mañá’ CON, 116.

INTESTINAL *adx.* Do intestino: ‘Eu xa pensaba si se trataría dunha obstrución *intestinal*’ TER, 300.

INTIMIDADE *s.f.* Ambito privado dunha persoa e oculto ós demais: ‘Reboiro, Reádegos, Xilgueiros... Istes nomes, no falar apousado do tío, soaban ó mesmo tempo a romance antigo i a *intimidade*’ TER, 41.

intimo (⇔ÍNTIMO) *adx.* Persoal, privado, pertencente á vida particular dunha persoa: ‘Folleí logo o seu Diario *Intimo*... Non tiréi dil moita cousa; mais algo puiden saber da súa vida alá’ TER, 185.

INTRAMUNDO *s.m.* Mundo material: ‘Eu teimo na miña tesis... O ultramundo é un *intramundo*: o outro mundo está niste, como o pasado está no presente’ TER, 79.

INTRE *s.m.* **1.** Punto preciso no tempo: ‘Naquil mesmo *intre* o Cosme papexoulle na orella...’ DEC, 17. **2.** Período moi breve de tempo: ‘Séntase e reza un *intre* en voz baixiña’ PAU, 66. ***Dun intre o outro / dun intre pra outro** (⇒dun momento a outro / dun momento para outro) *loc.adv.*, pronto, sen tardanza: ‘Eu estaba temendo que chegara *dun intre o outro* a Ramona, vise o meu coche fora i aquila muller i empezase a facer preguntas’ TER, 332. / ‘Estamos a ver *dun intre pra outro*, a Oberón e Titania, i as fadas e maillos gnomos enredando no bosque’ HIS, 28.

*intrés (⇒INTERESE) *s.m.* **1.** Actitude de ánimo que impulsa a dirixir a atención cara a algo: ‘Foime moi doado faguerme seu amigo. Abondoume pra isto amosarlle gran *interés* pola súa eirexa’ LUS, 137. **2.** Circunstancia pola que algo cobra importancia: ‘era home que ouservaba moi ben os feitos, i os seus relatorios tiñan moito *intrés* pra min’ TER, 264.

3. Aquilo que convén ou pode beneficiar: ‘Aínda non se lle puxo nome a isa razón superior á pura razón discursiva, onde entra o sentimento, a moral, o respecto ós *intreses* alleos’ TER, 60. **4.** Desexo de lograr ou conseguir [algunha cosa]: ‘Si vostede ten *intrés* en saber algo, váiase a Rinlo e pregunte polo Pitouto’ HIS, 152. **5.** Cantidade que se ten que pagar polo uso do recibido en préstamo: ‘Mira tí o caso do Andresiño o Cabezudo. Eu ben sei que empresta cartos co dez por cento de *intrés*’ CON, 18. // *pl.* **6.** Ganancia que produce un capital nun período determinado: ‘Nin Dios lle fai pagarme a ise tío os *intreses* de dous anos xa vencidos, dos dez mil réas que lle emprestei xa vai pra catro anos’ TER, 277. Tm. ***interés.**

*intresante *adx.* INTERESANTE.

*intresar *v.t. e v.i.* INTERESAR.

INTUICIÓN *s.f.* Facultade de percibir ou sentir: ‘Espertei. Foi o soño da *intuición* do Demo’ CON, 117.

INÚTIL *adx.* Que non serve ou que non vale [para o que se expesa]: ‘Nen acudían un médico senón que acudiron dous, que estaban no banquete / Tomáronlle o pulso... / –Todo é *inútil*. Xa está con Dios’ HIS, 72.

[INVASOR] *s.m.* Persoa que invade [un lugar]: ‘Don Francisco conviu co seu adeministrador, Farruco de Caldas, que íste se fixera afrancesado, agasallando ós *invasores* todo canto poidera’ LUS, 157.

INVENCIÓN *s.f.* Acción e efecto de inventar: ‘O soplete que lle achegaban era da miña *invención*. Un soplete de gas butano que se podía meter no bolsillo da gabardina’ HIS, 77. **De invención** *loc.adx.*, [aplicada a literatura] que trata de sucesos e personaxes imaxinarios, non reais: ‘A nosa literatura é moi desigual. Poetas i ensaístas dabondo; maillos novelistas e dramaturgos pódense contar polos dedos. / Gasparo.– Pois son os que máis falla fan, xa que a literatura *de* imaxinación ou *invención* é a literatura verdadeiramente popular’ TER, 72.

INVENTAR *v.t.* **1.** Descubrir unha cousa nova ou non coñecida: ‘Xa te entendo... Primeiro *inventárase* o “psicoscopio” e despois o “metapsicoscopio”... Todo é empezar’ TER, 74. **2.** Crear coa imaxinación: ‘O Carrozo era o que contaba os contos máis belidos, aínda que todos andivéramos á puxa. Cada noite contaba dous ou tres. Eu coido que os *inventaba*’ LUS, 26. **3.** Presentar como verdadeiro unha cousa que non o é: ‘E outras malas línguas dixerón que o mesmo don Diego *inventara* toda aquela historia’ LUS, 156.

INVENTOR *s.m.* Persoa que inventa: ‘Non sei si sabes que era o *inventor* da caixa do movemento contino. Quixo que a meteran ondia il no ataúde’ HIS, 122.

INVERNÍA *s.f.* **1.** Tempo rigoroso e cru [particularmente no inverno]: ‘Eu paraba nas casas reais, e moitas noites de *invernía* quedábame a ler no leito a Valle-Inclán’ TER, 63.

INVERNO *s.m.* Estación máis fría do ano que abarca oficialmente do 22 de decembro ó 20 de marzo: ‘Nos días séreos de *inverno* e da primaveira, [os cumios] reločen coma si foran de azucre’ LUS, 17.

INVESTIGACIÓN *s.f.* Pescuda, indagación para chegar a coñecer detalladamente: ‘O enterrador noticiou o caso ó señor alcalde, i o señor alcalde oficiou ó Zuzgado de Instrucción, que se persoou alí e ordeou que se formalizase unha *investigación*’ CON, 91.

invexa *s.f.* ENVEXA.

INVISÍBEL *adx. e s.* Aquilo que non se pode ver: ‘O *invisíbel* cingue o visíbel e preme sobor de nós’ TER, 74. Tm. ***invisibre**.

*invisibre *adx.* INVISÍBEL.

INVITADO *s.m.* Persoa que foi invitada a asistir a un acto ou a un lugar: ‘Como *invitado* de honor fun eu o primeiro que me puxen a beilar coa preciosa filla do presidente do Casino’ CON, 133.

[**INVITAR**] *v.t.* **1.** Pedirlle a alguén, por cortesía ou amizade, que asista a un determinado lugar: ‘Meus páis recibiron unha carta da tía Rosa, *invitándome* a pasar unha tempada no pazo’ LUS, 183. **2.** Agasallar con algo, correndo os gastos a conta de quen agasalla: ‘*Invitounos* a tomar, despois de cear, unha copa de coñac francés na súa casa’ DEC, 12.

*inxel *adx.* SINXELO.

*inxenieiro (⇒ENXEÑEIRO) *s.m.* Persoa que exerce a enxeñería cun título oficial: ‘Aquil mesmo día falei por primeira vez coa súa filla Magdalena, Lena en diminutivo, que iba casarse cun *inxenieiro* de minas chamado Quicó’ CON, 101.

INXENTE *adx.* Moi grande, enorme: ‘Terra do Caurel, aspra e forte, de *inxente* beleza’ LUS, 17.

[***inxertar**] (⇒ENXERTAR) *v.t.* Introucir no tronco ou póla dunha árbore algunha parte doutra, que ha de ter xema, para que poida agromar: ‘O mesmo crego o traballaba [o horto], cando lle deixaban vagar as obrigacións do curato. Regaba, cepaba, *inxertaba* e coidaba os semilleiros. Non había ninguén máis curioso eu il pra todas istas labores’ LUS, 139.

*iñorancia (⇒IGNORANCIA) *s.f.* Falta de coñecemento ou información: ‘O seu esceuticismo i o seu particularismo abrollan da súa *iñorancia*’ TER, 57.

IR *v.i.* **1.** Moverse cara a un determinado lugar: ‘*Fun* a Pontevedra, a Marín i a Combarro. Mais a contemplación do mar dárame unha gran tristura’ LUS, 61. **2.** Moverse cara a un lugar do modo que se expresa: ‘*Iba* sempre a cabalo, pois tiña que andar máis de catro légoas por fragas, devesas e caborcós’ LUS, 16. **3.** Asistir a un lugar [con ou sen regularidade]: ‘En París debú *ir* moitas veces ás xuntanzas que tiñan os literatos i artistas románticos’ TER, 184. **4.** Llevar ou conducir [un camiño a un lugar]: ‘De sutaque, atopeime nunha rúa moi longa que non coñecía. Debía *ir* ó porto, porque era en costíña’ LUS, 63. **5.**

Ter o seu curso [unha cousa de estrutura liñal]: ‘Dun brinco púxenme no camiño que baixaba ó val, qui era moi fondo e *iba* antre as xesteiras’ LUS, 113. **6.** Cambiar cara a outra situación ou estado: ‘Inque se fixeron cinco casas máis en vinte anos, é un pobo que *vai* pra baixo, cousa rarisma en Galicia’ TER, 45. **7.** Ter como meta ou obxectivo [da súa acción]: ‘As malas linguas decían que *iba* tralo diñeiro do seu pai’ CON, 53. **8.** Propoñerse tratar unha cuestión ou referirse a ela: ‘Mais ó que eu *iba*... No caixón dembaixo daquel aparador está gardado o “corpo do delito”’ TER, 268. **9.** Ter condicións para unha actividade, tela como perspectiva ou meta ou prepararse para ela: ‘Xa vexo, rapaz, que *vas* pra poeta... Coidado ca fame’ TER, 40. **10.** Aproximarse a unha idade ou estado: ‘Xa *vas* para trece anos e inda non fixeches a primeira comunión’ TER, 103. **11.** Estar a punto de cumprirse o prazo que se expresa [desde un determinado acontecemento]: ‘Cando eu cheguei eiquí, *vai* pra vinte anos, etiven pra dar a volta’ TER, 44. **12.** Referirse, aludir ou afectar [a alguén determinado]: ‘Deixóuse ouvir a voz americana de Andresiño o Cabezudo: / –Iso *vai* por ti –dixo o Papaovos ó Cabezudo. / O galo cantou con máis forza aínda: / ¡Kikirikí!’ CON, 23. **13.** Presentarse ou aparecer [dunha determinada maneira]: ‘As condicións do duelo eran istas: coas espaldas apegadas daba cada un vinte pasos, alonxándose do outro duelista. Volta rápida. Un tiro cada un cunha pistola de dous canos. *Irían* de etiqueta, con chistera’ CON, 55. **14.** Sucederlle a alguén as cousas dunha forma determinada: ‘–Ai don Gasparo... ¿E cómo lle *vai*? / –Ben, ¿e ti María Rosa?’ TER, 36. **15.** Proceder, obrar: ‘*Imos* por partes. De primeiro (...)’ TER, 55. **16.** Funcionar ou marchar [unha cousa]: ‘A casa *iba* moi mal. Houbera que despedir máis da mitá do servicio’ TER, 163. **17.** Haber [a circunstancia meteorolóxica que se expresa]: ‘Relembro hoxe o asasinato do Presidente John Kennedy nunha rúa de Dallas. Mesmamente non sei por qué. Cecáis porque *vai* moita nebra en Lugo’ CON, 31. **18.** Estar ou encontrarse: ‘Doña Violante faleceu us meses despois. Ó parecer, logo de cear choupís i andras con perdiz. Díxose que antre os choupís *iban* setas venenosas...’ LUS, 156. **19.** Ser [unha cousa] adecuada ó carácter, á condición ou ó gusto de alguén: ‘Fai supor que [o noso labrego] non é ausolutista e doumático, e que é tolerante ca opinión allea; que non lle *vai* o autoritarismo’ TER, 56. **20.** Estar a cargo ou por conta de alguén: ‘*Vai* da miña conta a convidada pra toda ista xente, e tamén o viño’ TER, 222. **21.** Xogar, executar un xogo concreto: ‘*Iba* un tute, mais outramente non sei quen ganaba. O Chinchas remataba de cantare as coarenta, berrando moi forte’ LUS, 28. **22.** [Coa preposición *con* e substantivos como *conto* e *prosmeirada*] levar, comunicar: ‘Todos están ó axexo pra saber o que un pensa e *ir*lle co conto ós que manden’ TER, 54. // v.p. **23.** Marchar, abandonar o sitio en que se está: ‘Xa *se vai* o “Furelo”... Nin diu a propina nin saudou’ HIS, 10. **24.** Desaparecer ou perder: ‘Atopéime sentado. *Íbaseme* o sentido’ CON, 29. **Ir + infinitivo** / ***ir + a + infinitivo**, perífrase verbal que indica: 1) propósito ou intención: ‘*Foron* prender o Falcón a Bustofrío’ TER, 95; 2) futuro inmediato: ‘Tiña que ver á forcia aquila cousa abriante que *iba a* acontecer’ LUS, 135; 3) movemento: ‘O cabalo do señor cura de Marei pegou un brinco e *foi* parar medio kilómetro mais alá da casa reitoral’ HIS, 87. **Ir + xerundio**, perífrase verbal que indica idea de movemento durativo: ‘As dúas moreas de terra medraban e medraban. Os catro rapaces parecía que andaban en procura dun premio. A xente *ibase* xuntando arredor’ HIS, 107. **Ir + participio**, perífrase verbal que indica a acción rematada: ‘O adeministrador insinóume todo o pazo, que xa *vai* descrito’ TER, 139. **Ir e vir loc.v.**, moverse dun lado para outro: ‘Un señor de bombín e madreñas, que tiña unha barba moi longo, *iba e viña* polo salón deténdose diante das mesas dos xogadores’ TER, 247. **Irse a** [con determinados nomes], fórmula que se emprega como rexeitamento da persoa ou cousa á que se refire: ‘*Vaite* ó caracho tí e máis os teus mitos’ CON, 33. **Imos ver**, fórmula que precede unha pregunta: ‘Fitou prá súa dona

e batiu co puño pecho enriba da mesa, derrubando o xarrote de viño. / –*Imos ver*, muller... ¿E ti te decatas con quen estás falando? / Pois estou falando co borrachón do meu home...’ HIS, 96. **Alá vai** → ALÁ. **Alá vou** → ALÁ. **Sen ire máis lonxe** → LONXE. **¿Vai ou non vai?** (⇔vai ou non vai?), fórmula interrogativa que supón unha resposta afirmativa por parte do interlocutor: ‘Se o rapaz contestara que non, vostede xa non sabería qué decir... ¿*Vai ou non vai?*’ TER, 77. **Vaia**, forma que, anteposta ó substantivo, se emprega para ponderar a magnitude ou a importancia da cousa designada: ‘Díulle unha labazada ó que viña detrás d-il pola acera. Era o capitán da súa Compañía vestido de peisano. E *vaia* lio que se armóu...’ DEC, 10. **Vamos**, forma que se emprega para concretar ou matizar o que se vén de dicir: ‘Pedro notoulle algo moi raro na voz. Coma si collese medo, *vamos*’ LUS, 97. Tm. **ire**.

ire v.i. **IR**.

IRISADA *adx.f.* Que presenta irisacións ou reflexos coas cores do arco da vella: ‘Asoméime á ventá... Non se vía alma na rúa, que xa era dos arrabaldos da cidade. Por vere os efectos da néboa pecha; diante dos focos, toda ela *irisada*’ CON, 63.

irmae s.f. **IRMÁ**.

IRMÁN –**Á** s. Persoa que ten os mesmos pais ca outro ou, polo menos, un deles: ‘Eiquí ven a conto o dos dous *irmáns* corsos’ CON, 52. Tm. **irmae**, **irmao**, **hirmá**.

irmao s.m. **IRMÁN**.

irmandá s.f. **IRMANDADE**.

IRMANDADE s.f. Conxunto de irmáns e irmás: ‘Eu teño un irmao que inda vive e bebe, doce anos máis novo que min. É o máis pequeno de toda a *irmandade* e chámase Pedro’ TER, 316. Tm. **irmandá**.

IRMANDIÑOS s.m.pl. Membros das irmandades campesiñas que no século XV tomaron parte activa nas sublevacións contra a alta nobreza e o alto clero: ‘A torre propiamente dita (falo da torre do pazo, non de ningunha das dúas da eirexa) xa non ten teito. Así quedou dende que os *Irmandiños* lle prenderon lume’ LUS, 141.

IRREAL *adx.* Non real: ‘Os montes parecían envoltos nunha lus que eu chamaría *irreal*, marela e violeta’ HIS, 30.

IRREVERENCIA s.f. Feito que denota ou implica falta de respecto: ‘Don Rogelio levaba o chapeo no mao. Arrimouse a un nicho de cantería con gran cruz, que estaba a mao dereita según se entra. E, sen máis nin máis, puxo o chapeo que levaba na mao enriba da cruz, de xeito que lle caía como si o puxese na súa testa. Quixen protestar por aquela *irreverencia*, despois de lé-la lápida...’ CON, 107.

IRRITAR v.t. Encirrar, incitar ó ataque: ‘Encirrar. Azuzar, incitar, *irritar*’ LUS, 164.

[**ISBA**] *s.f.* Vivenda rural de madeira, propia das zonas setentrionais rusas: ‘Inda hai casas que se alumna cos “ardentes”, ou pitelos de luz espetados nas paredes. / –De xeito semellante alúmanse tamén as “*isbas*” da estepa rusa’ TER, 43.

ISCANTE *adx.f.* Que corre ou se despraza: ‘Versos onomatopeicos, como de auga *iscante*, cheos de paisaxe’ TER, 68.

ISCAR *v.i.* **1.** Marchar dun lugar: ‘I o gato pega un brinco e *isca* fora da cociña’ TER, 109. **2.** *fig.* Escorrentar, facer desaparecer: ‘Fagamos *iscar* a fame i a melanconía’ TER, 35.

ise –*a dem.* **ESE.**

*isla *s.f.* **ILLA.**

ISO *dem.* **ESE.**

*isolado –*a* (⇒**ILLADO** –*A*) *adx.* **1.** Que non está unido ou agrupado con outros: ‘recordaba a súa casa de Godral. Era folgada, cómoda e limpa. (...) Isolada, com lousado a catro augas. Diante tiña un pequeno xardín con tilos e negrillos’ TER, 31. **2.** Afastado e mal comunicado: ‘A Galicia sin carreteras, de devesas grandismas, *isolada* e primitiva’ TER, 42.

[**istante**] (⇔**INSTANTE**) *s.m.* Espazo moi breve de tempo: ‘I abríu a folla de enriba da porta e tívoa aberta un *istantiño*’ TER, 300.

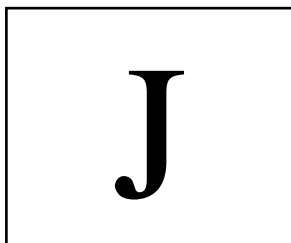
iste / íste –*a dem.* **ESTE.**

[**istinto**] *s.m.* **INSTINTO.**

ISTO / ísto *dem.* **ESTE.**

[***italián**] *adx.m.* **ITALIANO.**

ITALIANO *adx.m.* De Italia: ‘Tes que probá-lo viño da Granxa do Inferno. Xa saberás que hai outro viño *italiano* co mesmo nome... A ver si ti, que és tan erudito, descifras iste misterio’ CON, 132. Tm. ***italián.**

***ja / jajá** ($\Rightarrow$ HA) *interx.* Son onomatopéico para representar gráficamente o son da risa ou da gargallada: ‘E pensar que xa terán aberto o sobre dos recortes. Bon chasco que se levaron os dous piratas... ¡Ja, ja, ja!... / –Jajá, jajá, jajá!’ HIS, 143.

***jersey** ($\Rightarrow$ XERSEI) *s.m.* Peza de vestir de punto, con mangas, que cobre desde os ombreiros ata a cintura ou a cadeira, sen abertura dianteira nin traseira: ‘E refucíu a manga dereita do seu *jersey* verde hastra enriba do cóbado’ TER, 330.

***jota** ($\Rightarrow$ CHISCO *s.m.*) *s.f.* Cousa mínima: ‘Que me esnaquice unha chispa si entendo unha *jota*’ TER, 79. ***Nin jota** ($\Rightarrow$ nin chisco) *loc.s.*, nada: ‘¿E qué corcio é iso de traspasal-o Espírito? ... Non entendo *nin jota*...’ PAU, 20.

K

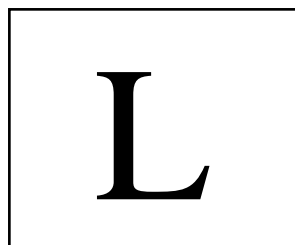
kepis (⇔QUEPIS) *s.m.* Gorro con viseira de coiro, copa cilíndrica ou lixeiramente cónica e unha falsa amarra metálica, que forma parte dalgúns uniformes: ‘Ti non tes museo... ¿Quéresme deixar ise galo de catro patas en mil pesos?... Heino poñer acarón do *kepis* do xeneral De Gaulle’ HIS, 161.

kilo (⇔QUILO) *s.m.* Unidade de peso equivalente a mil gramos: ‘Póñame vostede, si fai o favor, medio *kilo* de café. ¿Vostede é o dependente?’ CON, 129.

kilómetro (⇔QUILÓMETRO) *s.m.* Unidade de lonxitude equivalente a mil metros: ‘Mesmo un *kilómetro* despois da Crus do Incio botouse a noite enriba’ TER, 298. **Kilómetro cuadrado** (⇒quilómetro cadrado) *loc.s.*, unidade de superficie equivalente á dun cadrado que mide un mil metros de lado: ‘mantén, somentes con vintenove mil *kilómetros cuadrados*, dous millós setecentos mil habitantes’ TER, 34.

kikirikí / kikiriki (⇔QUIQUIRIQUÍ) Son onomatopéico que imita o canto do galo: ‘I o galo sin prumas cantou tres veces, como si estivera alí o mesmo San Pedro. / –¡Kikirikí!’ CON, 22.

KREMLIN *s.m.* Antiga residencia dos tsares de Moscova, que pasou a ser sede do Goberno da antiga URSS e do actual estado ruso: ‘¿E cántos grados de temperatura haberá agora arredor do *Kremlin*?’ HIS, 75.

lá (⇔LA) *s.f.* Pelo de ovella e doutros animais que se fía e serve para tecer: ‘O seu abó fixérase rico vendendo *lá* ós franceses na guerra do catorce’ CON, 101.

LA¹ *art.* Variante combinatoria do artigo determinado feminino *a*, que se rexistra cando vai tras a preposición *por*, despois das formas verbais rematadas en *–r* ou *–s*, despois de *todos* e da preposición *tras*: ‘Despois da desfeita da feira daremos unha volta *pola* vila, pra airea-*la* cabeza’ HIS, 10. / ‘Asín fixémo-*las* dúas derradeiras légoas de camiño. Chegamos ó porto da montaña da Crus do Outeiro, a mais de mil metros de altitude’ HIS, 28. / ‘Todos os labregos sentían fortes arelas de se vengare, pois os franceses habían arroubado en totalas casas i esforzaran máis de vinte mozas’ LUS, 82. / ‘Cando collímo-lo camiño da ribeira do Sil, por *tralas* ruiñas do castelo dos Nováis, xa iba empardecendo’ HIS, 13.

LA² *pron.pers.* Variante combinatoria do pronome persoal acusativo átono de terceira persoa, feminino, *a* que se rexistra cando vai enclítico a unha forma verbal rematada en *–r* e tamén despois do adverbio *máis*: ‘Antre as estudantes do curso había unha rapaza goapa e xeitosa. Viña sempre, á saída da crase derradeira da mañá, un ex-seminarista moi alto a recolle*la*’ CON, 40. / ‘Queríalles moito ó cadelo i ó gato; cecáis máis a íste que a aquíl. Aloumiñaba e carexaba a entramos i entramos andaban á puxa a quen *maila* quixera. I a patrona falaba con iles coma se froan dous cristianos...’ TER, 108.

[**labanco**] (⇔LAVANCO) *s.m.* Ave da familia das anátidas (*Anas platyrhynchos*) que se caracteriza polo peteiro marelo, cabeza verde, rabo negro, unha mancha violeta en cada á o macho, e a femia de plumaxe acastañada con pintas negras: ‘Tamén hai arceas e *labancos*, e moitos parrulos bravos na lagoa da Seara, que mide us mil douscentos metros de perímetro’ LUS, 18.

LABAZADA *s.f.* Golpe dado na cara coa man aberta: ‘Díulle unha *labazada* ó que viña detrás d-il pol-a acera. Era o capitán da súa Compañía vestido de peisano. E vaia lío que se armóu...’ DEC, 10. Tm. ***bofetada**, ***torta**.

LABOR *s.* 1. Traballo, actividade na que alguén está ocupado ou do que se ten que ocupar: ‘O médico chegou a noiteña. Ás dúas da mañá rematou o seu *labor*’ TER, 81. 2. Traballo

relativo a unha actividade determinada: ‘Non había naide máis que eu, pois a Ramona, a miña criada, fora axudar a unhos veciños nos *labores* da matia, e non voltaría deica a agora de proparala cea’ TER, 328. **De labor** *loc.adx.*, 1) laborable, de traballo [aplicado a día]: ‘visten de pana e levan galochos. Por isto se supón que é día *de labor*’ PAU, 10; 2) [aplicado a casa] na que viven labregos e teñen os apeiros e mesmo o gando: ‘estabamos tódolos criados, co adeministrador ó frente, no curro da casa *de labor*’ TER, 147; 3) de traballo, que se usa para traballar: ‘¿E pra esmagallarte contra o chao, puxeches o traxe novo? Tiñas de abondo con vestido *de labor*’ LUS, 71. Tm. **laboura**.

laboura *s.f.* **LABOR**.

LABRADÍO *s.m.* Terra dedicada ó cultivo: ‘Máis de dous mil ferrados de serra eran da casa. E despois viñan a viña, os prados i o *labradío*’ LUS, 45. Tm. **labramio**.

[**LABRADOR**] *s.m.* **LABREGO**.

labramio *s.m.* **LABRADÍO**.

LABRANZA *s.f.* Actividade que consiste en cultivar a terra: ‘Don Ramilo era o dono dunha das casas máis pudentes da ribeira (...). Non había millor cazador que il por aquelas terras. E non pensen que por iso deixaba o procuro das súas terras en maos alleas. Entendía moito de *labranza*. Había que ver a súa viña!’ LUS, 100. **De labranza** *loc.adx.*, 1) [aplicado a casa] na que viven labregos e teñen os apeiros e mesmo o gando: ‘Estaba eu de adeministrador da casa *de labranza* da veiga de Sarria’ HIS, 128; 2) [aplicado a persoa] que se dedica ó traballo que require a terra de cultivo: ‘Pareceume que o Daniel se puña pálido... Aínda non vos dixen que Daniel era un mozo de labranza e que levaba dous anos’ LUS, 51.

LABRAR *v.t.* **1.** Traballar a terra removéndoa e facendo sucos co arado: ‘Fender a terra. Primeira aradura cando a terra leva tempo sin *labrar*’ LUS, 164. **2.** Traballar dando unha forma determinada ou facendo debuxos en relevo [unha materia, particularmente a pedra]: ‘Enriba dun plinto de graño rosado víase un can dogo *labrado* en marbre mouro como o acibeche. Unha fermosa estatua’ CON, 26.

labre (⇔**LABIO**) *s.m.* Cada unha das partes móbiles e carnosas que forman os bordos da boca: ‘I o don José María afirmóu, inda máis resolto, tremándolle o *labre* i o bigote’ TER, 173. Tm. **labro**.

LABREGO –**A** *adx.* **1.** Que traballa a terra: ‘Eu son un mozo *labrego*, e cando teño que esporretar, apártome a un lado’ HIS, 136. // *s.* **2.** Persoa que se dedica a traballar a terra, vivindo do seu produto: ‘A tía botouse outra vez as maos á testa e dispóis de se atar o pano, que sempre levaba ca lazada pra riba, como as *labregas* luguesas, volvéu ós seus requilorios’ TER, 102. Tm. **LABRADOR**.

labro *s.m.* **labre**.

LACAZÁN *adx.* e *s.m.* Persoa pouco amiga do traballo [emprégase como insulto]: ‘¿E qué se che perde a ti, *lacazán*, pola noite fora da casa?’ TER, 115.

lacea *s.f.* **LACENA.**

LACENA *s.f.* **1.** Armario, xeralmente encaixada na parede, que se emprega para gardar alimentos e utensilios de cociña e mesa: ‘O tolo vaise a *lacena* e saca pan, un chourizo i-unha xarra de viño’ PAU, 64. **2.** *p.ext.* Armario encaixado na parede: ‘Na biblioteca, outra cheminea, ísta de marbre si mal non me acordo, i o arquivo do pazo, qui é unha *lacea*, coa porta de ferro’ TER, 131. Tm. ***lacea**.

LACÓN *s.m.* Pata dianteira do porco, despois de matado e despezado: ‘Estaba pra morrer, e fora d-unha enchenta de *lacón* con grelos’ PAU, 25.

LACRAR *v.t.* Selar con lacre: ‘Eu mesmo lle vin mete-los recortes de papel, e despóis, pegar e *lacr*a-lo sobre e gardalo no peto’ HIS, 141.

LACRE *s.m.* Pasta sólida composta de laca, trementina e materia colorante que, fundida, se emprega para selar cartas e paquetes: ‘Mais o que moito me chocou era que [a caixa] tamén estaba clavada e sellada, con sellos de *lacre* e de papel con firmas. E quedeime dunha peza cando lin as firmas’ HIS, 118.

lacrимorio (⇔LACRIMATORIO) *s.m.* Vaso ou recipiente destinado a conter lágrimas: ‘Eu sabía que os antigos gardaban as bágoas en pomos de louza ou cristal. / –Os *lacrimoiros* romás e bizantinos... / Cheguéi a ter un *lacrимorio* pró ollo dereito i outro pró esquerdo’ CON, 112.

LADO *s.m.* **1.** Parte que queda á dereita ou á esquerda [de algo]: ‘Unha gran cotra do seu [sangue] cobríalle todo un *lado* da cara’ TER, 150. **2.** Parte situada nos límites dunha superficie ou próxima ós bordos dun lugar ou obxecto: ‘Chegaba o cheiro das froles ó outro *lado* do río’ LUS, 45. **3.** Parte dun espazo ou dun corpo considerada en oposición a outra ou outras: ‘arrimeime á porta do camposanto. Do outro *lado* da porta ouvín unha voz de muller, que me decía: / –Abrázame, amor mío’ LUS, 101. **4.** Dirección ou camiño para elixir entre varios posible: ‘Tan axiña como colleron os cartos, cada un marchouse po-lo seu *lado*. O Carlos foise vivir á Cruña i o Fadrique prantou as súas reás en Vigo’ CON, 52. **Ó lado** *loc.adv.*, no lugar inmediato ou moi cerca: ‘Cheguéi a Monforte de Lemos aló po-la seriña dun día de maio. Barbañaba. Deixéi a maleta no hotel e funme dar unha volta po-la vila. Entréi nun café da rúa principal. O mesmo café que ten un cine *ó lado* e que xa non me lembro de cómo se chama’ CON, 46.

LADRA *s.f.* Muller que rouba: ‘Xa sabedes que lle zuga o diñeiro a *ladra* da querida que tén en Leixazós’ LUS, 110. Tm. **LADROA.**

LADRAR¹ *v.i.* Dar ladridos [o can]: ‘Unha caixa de morto sempre amedrenta a un rapaz. Ademáis, os cás *ladra*ban moito cara ila. Tiven medo. Collín a leña apresada e funme á cociña. Os cas seguían a *ladrar*’ LUS, 49.

LADRAR² *s.m.* Acción e efecto de emitir o can a súa voz característica: ‘¡Era o Cancerbeiro do Averno, que non deixa que saia ningún morto do tebegoso reino de Plutón! O seu *ladrar* facía tremé-la casa’ CON, 27.

[**LADRIDO**] *s.m.* Acción de ladrar o can e son que emite: ‘Todo o pazo resoaba cos berros, os *ladridos* dos cas i as órdenes ó servicio’ TER, 137.

LADRON –OA *s.* Persoa que rouba de maneira habitual: ‘¿Non vos acordades do *ladron* de Oencia? ¿E do de Río? andaban en bandas, e arroubaban e mataban’ LUS, 44.

LAGA *s.f.* Poza ou represa de auga: ‘Tamén o xardín era tristento. (...) Había unha gran *laga* no medio, que regaba tamén o horto’ LUS, 80.

LAGARTA *s.f.* [Con intención despectiva] muller raposeira: ‘Así me leve o demo si non foi a Subela. / –A mesma –respondéu a meiga–. Vaite pra o sábado á feira de San Clodio, e alí verás as túas pitas. A moi *lagarta* ténas no fallo, pechadas nunha capoeira’ LUS, 127.

LAGARTO *s.m.* Réptil saurio terrestre, da familia dos lacértidos (*Lacerta sp.*), de corpo prolongado case cilíndrico e rabo cónico longo, patas curtas, cabeza fina e ovada, coa boca grande e dentes agudos, e pel verdosa e recuberta de escamas: ‘Unha vez –dixo don Mariano– metéronlle un *lagarto* no peto da chaqueta’ TER, 243.

LAGOA *s.f.* Masa de auga acumulada nunha depresión do terreo, xeralmente permanente, sen comunicación natural co mar, e de menor extensión có lago: ‘É o mesmo castelo daquil grabado que está xunto á miniatura. Está tomada a vista desde a *lagoa*, e vense as cinco torres do castelo aquil, qui é coma un gran pazo’ TER, 183.

LAIANTE *adx.* Que laia, que expresa dor, pena ou sufrimento: ‘Sentíuse a voz de don Juan Carlos / “¿Ai, meu irmanciño, que te matéi! Vou de cabeza ó inferno... / A voz de Fadrique, aínda máis *laiante*: / “¿Ai, meu irmanciño, que te matéi! Vou de cabeza ó inferno...’ CON, 55.

LAIAR *v.i.* **1.** Emitir sons ou palabras que expresan dor ou pena: ‘¿Qué pasou en Trascastró, que sentimos dous tiros...? / Pois o que xa se vía que iba acontecelo día menos pensado... O Falcón, que matou á Rola... (...) Queda a casa chea de familia. Xa foron avisala Xusticia. I eu vou cabo do curmao do señor Ramilo... Esganifaba a ialma sentir *laiar* a nai’ TER, 94. **2.** Emitiren algunhas aves o seu son característico [particularmente a curuxa e a noitarega]: ‘Volve a *laiar* a curuxa’ PAU, 60. // *v.p.* **3.** Lamentarse, queixarse, manifestar pena ou desgusto [por algo]: ‘Il sempre *se laia* cando a filla merca algo’ TER, 47.

LAIÓ *s.m.* **1.** Expresión de dor, pena ou sufrimento: ‘Estaban a beilar Tristeza, de Chopin. Despois beilaron o valse O derradeiro *laio* de despedida, dun músico checo’ CON, 27. **2.** Son, semellante a un xemido, producido por algunhas aves [particularmente a noiteraga e a curuxa]: ‘Sentíase o *laio* da noitarega’ LUS, 142.

LAIÓN *adx.m.* [Aplicado a paxaro] que laia: ‘Todos sentiron coma min berrá-lo paxaro *laión*. Aluuuuá...’ CON, 69.

[**LAMAGUENTO**] *adx.m.* Que está cheo ou cuberto de lama: ‘O camiño seguía a veira do río antre prados *lamaguentos* e soutos onde cantaban as rolas’ LUS, 137.

LAMBER *v.t.* **1.** Pasar a lingua [por algo]: ‘Lobeiro chantoume as patas dianteiras nos hombros, con risco de me derrubar, e teimaba por *lamberme* a cara’ LUS, 119. **2.** *fig.* Roubar, furtar: ‘Vai un a Lugo ó cine, e *lámbenlle* un peso por ver unha parvada que non val nada’ PAU, 44. **3.** Levar, recibir [un golpe]: ‘Cala, rapaz. Vas *lamber* un cutifón’ LUS, 122.

LAMBETADA *s.f.* Cousa de comer, xeralmente doce, que se toma máis por gusto ca por alimento: ‘Polas mañáns, volta a lér a Valle-Inclán nun banco da Feradura. E no café, despóis de xantar. Eslumecía por leelo coma un neno por unha *lambetada*’ LUS, 83. Tm. *golosina, *lambuxe*, *lambuxo*.

LAMBIDO *adx.* Delgado de máis: ‘Ó cabo dun mes de estar cas a súa tía, ningún diría que o Toño era aquíl rapazolo *lambido* da Ferreiría, de tan notorro coma se puxera’ TER, 106.

[*lambuxe*] *s.m.* **LAMBETADA.**

[*lambuxo*] *s.m.* **LAMBETADA.**

LAMBUZAR *v.t.* Comer ou picar entre comidas: ‘Veña de comer boas magras e de *lambuzar* roscón i arroz con leite e canela’ TER, 106.

LÁMPADA *s.f.* **1.** Utensilio para producir luz, por combustión dun líquido ou dun gas, ou por corrente eléctrica: ‘Somentes alumaba unha *lámpada* de aceite, no medio e medio da eirexa’ LUS, 135. **2.** Utensilio ou aparello que serve de soporte a unha ou máis luces artificiais: ‘Eu sentín decir que a *lámpada* de quinqué de enriba da mesa (...) estaba esnaquizada’ DEC, 16. **3.** Globo de vidro dentro do que vai colocado un filamento que ó paso da corrente eléctrica se pon incandescente e serve para alumar: ‘Sin saber cómo, atopeime no coarto do “Furelo”. A *bombilla* estaba acesa. O “Furelo”, estalicado no chao tan longo era’ HIS, 19. Tm. *bombilla, *lamparilla.

[*lampar*] *v.t.* **ALAMPAR.**

*lamparilla *s.f.* **LÁMPADA.**

LAMPREA *s.f.* Peixe ciclóstomo mariño (*Petromyzon marinus*) ou fluvial (*Lampreta fluviatilis*), de corpo longo e cilíndrico, liso e viscoso, e boca sen maxilares e en forma de ventosa: ‘En Monforte xantamos coma dous cregos, nunha fonda da estación. Coméramos unha boa *lamprea*. E despóis de xantar tomáramos dous cafeses e dúas copas cada un’ LUS, 84.

[*lancañada*] ($\Leftrightarrow$ ALANCADA) *s.f.* Paso longo que se dá ó andar á presa: ‘Aquila rúa era a rúa ondia estaba a miña casa. En tres *lancañadas* cheguéi á porta’ LUS, 64.

LANDÓ *s.m.* Carruaxe de cabalos, de catro rodas, cuberta con capota dianteira e traseira repregables e provista no seu interior de dous asentos situados fronte a fronte: ‘Había seis cabalos de tiro i outros tantos de montar; un *landó*, unha xardiñeira, unha “charrette” TER, 136.

[**LANDRA**] *s.f.* Froito do carballo e doutras árbores similares consistente nun aquenio ovado de cáscara dura, dentro da que se encontra a semente, carnosa e comestible: ‘A noite do día en que o Sarillo fora a Lugo, ceamos, coma sempre, os tres na cociña, despóis de lles dar a sobrecea de castañas e *landras* ós porcos da ceba’ TER, 289.

[**LANZA**] *s.f.* Arma constituída por un pau longo rematado no extremo nunha lámina de ferro aguzada e cortante: ‘A doce e melancónica beleza do outono...Semellaban *lanzas* de ouro os choplos da ribeira’ TER, 136.

LANZADA *s.f.* Ferida producida cunha lanza: ‘Vede ahí o seu neto don Ramilo, ferido de morte po-la *lanzada* de un xinete de cabalaría do xeneral carlista Ramón Cabrera’ CON, 58.

LANZAL *adx.* Alto e esvelto: ‘Eu non sabería cál álbore escollera polo belida: se o choplo, tan esguío e *lanzal*; se o freixo, que semella unha nube de verdor’ TER, 39.

[**LANZAR**] *v.t.* Facer saír de si, con enerxía e forza: ‘A rapaza *lanzou* un salaio’ TER, 333.

[**LAÑA**] *s.f.* Abertura estreita e longa que se forma nun corpo sólido: ‘Era [a torre] outa, moura,coas paredes cheas de *lañas*, cubertas de hedra...’ LUS, 15.

[**LAPA**] *s.f.* Masa incandescente que se eleva dun corpo en combustión: ‘Saquéi a caixa de mistos e prendín lume (...) Funme despindo prenda por prenda, hastra quedar en camisa i en cirolas, e sequéi a roupa pasándoa polas *lapas*. I a roupa fumegaba case tanto como a fogueira’ TER, 218.

[**LAPAR**] *v.t.* Lamber ou sorber facendo ruído [un animal]: ‘O Xaropes fitaba pra il e sorria coma deben de sorrir os raposos cando *lapan* o sangue da pita, inantes de emboulala’ HIS, 176.

LAPEXAR *v.t.* **1.** Engulir, tragar: ‘Cando se *lapexa* [o mel do Caurel], parece que se están ulindo herbas e froles bravas’ LUS, 21. **2.** Tomar un animal auga ou comida líquida facendo ruído: ‘Cando o gato estaba a *lapexar* o leite, ergueuno e... ¡pan!...’ TER, 112.

LÁPIDA *s.f.* Lousa que cerra unha sepultura: ‘Batú o feixe de lus contra a *lápida* dun nicho de parede’ HIS, 127.

LAPIDARIO *adx.m.fig.* Rotundo, preciso e expresivo: ‘Sóupose que na vila lle tocaran trescentos mil pesos ó tío máis calafate que houbera nila. / O *lapidario* comento de Paco foi iste: / –Todos sabemos que non hai Dios. Tocarlle a lotería ó Fiz de Penedo... Fíxose rico no seu comercio vendendo por dez o que valía tres’ CON, 131.

***lápiz** (⇒LAPIS) *s.m.* Utensilio constituído por un cilindro ou prisma de madeira que leva no su interior unha barra delgada de grafito e serve para escribir ou debuxar: ‘Cando estaba escribíndoas nun papel, agucéi un *lápiz* cunha navalla ben afiada’ TER, 311.

LAPOTE *s.m.* Golpe que se dá coa man aberta na cara ou na cabeza: ‘Naquil mesmo intre o Cosme papexoulle na orella... / –Ti fuches o brazo executor da Divina Providencia. / Díronme ganas de lle ceibar un *lapote*’ DEC, 17.

LAR *s.m.* Fogar, casa onde se vive: ‘Eu sempre asocio os fortes ulidos do romeiro e do loureiro ás vellas cociñas de lareira (...). Nada de Apolo nin da gloria dos poetas por parte do loureiro. Homildeza doméstica de horto e *lar*’ TER, 42.

larafouzas (⇔LARAFUZAS) *s.* Persoa sucia e desleixada: ‘E logo que andaba feito un *larafouzas*, ca cara luxada, cas alpargatas rachadas, amosándolle as dedas, i as canelas cheas de aruños’ TER, 106.

LARANXA *s.f.* Froito comestible da laranxeira, de forma redondeada, cor característica entre amarela e encarnada e zume agridoce: ‘Abofé que daba tistura vé-las *laranxas* cubertas de neve’ CON, 28. **Laranxa mandarina** *loc.s.*, froita semellante á laranxa, pero máis pequena, de pela grosa doada de arrincar e moi doce e aromática: ‘Rematado o seu relatorio, o Xes de Restrepo ripou da carteira que tiña sobor dunha silla, unha laranxa pequerrechíña... / ¿Qui é isto? / –Pois unha *laranxa mandarina* –repuxen—, que ten escrito “Hong-Kong” HIS, 78.

[LARANXEIRA] *s.f.* Árbore da familia das rutináceas (*Citrus aurantium*), de pouca altura, tronco liso e ramudo con copa aberta e follas ovadas, duras, lustrosas e sempre verdes, flores brancas e froito comestible (a laranxa): ‘Nevaba manseliño sobor das *laranxeiras* do curro, que xa tiñan froito’ CON, 28.

[larchán] (⇔LERCHÁN) *s.m.* Persoa insolente, maleducada, que non ten vergonza: ‘A súa compañía era o peor do peor... *Larengos*, *larchás* e desleigados que sempre andaben de troula’ TER, 92.

LAREIRA *adx.f.* 1. [Aplicado a pedra] da cociña antiga e tradicional sobre a que se fai o lume: ‘Non hai n-ila pedra *lareira*, senón unha cociña de ferro das chamadas “económicas” PAU, 9. // *s.f.* 2. Pedra plana ou pedras ben unidas que se erguen sobre o nivel do chan onde se acende o lume na cociña da casa antiga e tradicional: ‘hai dúas cociñas. Unha de labor, coa súa *lareira* i o seu gran caldeiro de cobre pra cocer as patacas i os nabos ós ranchos’ LUS, 140.

[larengo] (⇔LARETO) *s.m.* Persoa que di cousas que debería calar ou que fala moito e sen tino: ‘A súa compañía era o peor do peor... *Larengos*, *larchás* e desleigados que sempre andaban de troula’ TER, 92.

[LARETAR] *v.t.* Contar sen reparo: ‘I eu, pra que a rapaza *laretase* algo máis, dixeran: / Me han parecido nazis. Los aborrezco...’ TER, 334.

LARFÓN *s.m.* Persoa que come moito e con avidez: ‘Veña de comer boas magras e de lambuzar roscón i arroz con leite e canela... “¿*Larfón* coma il!”’, diría o que o vise *larpar*’ TER, 106.

LARGO¹ Expresión con que se lle manda a unha ou varias persoas que se vaian inmediatamente: ‘Despóis erguéuse e díxonos ós dous: / Agora, *largo* de eiquí. ¿Coidades que por dez pesos que me dades, vouvos estar dando parola toda a noite?’ LUS, 110.

***largo**² *adx.* **LONGO.**

***larguirucha** *adx.f.* **ESGUÍA.**

LARMEIRA *adx.f.* **1.** Afagadora, que seduce ou engaiola: ‘Falaba una voz de home u unha voz de muller, a voz de home era grosa e forte; a da muller, moi suave e *larmeira*’ LUS, 103. // *s.f.* **2.** Muller que pretende contentar ou atraer con afagos e garatuxas: ‘*Larmeira*. Muller de falas soaves e queixosas’ LUS, 165.

LARPAR *v.i.* Engulir, tragar apresuradamente e sen mastigar: ‘Veña de comer boas magras e de lambuzar roscón i arroz con leite e canela... “¡Larfón coma il!”, diría o que o vise *larpar*’ TER, 106.

LARPEIRO *adx.* e *s.m.* **1.** Persoa que come moito: ‘estás feito un *larpeiro*... Inda onte comiches lacón á agachadas’ TER, 265. // *s.m.* **2.** Persoa á que lle gustan os doces e as lambadas: ‘Co que iste *larpeiro* gastaba en pasteles mantíñase unha familia’ CON, 94.

***lástima** (⇒MÁGOA) *s.f.* **1.** Sentimento de tristeza causado pola dor allea: ‘Pois a min dame *lástima* o probe Rouco’ PAU, 57. **2.** Cousa digna de lamentar: ‘É *lástima* que o café veña frío’ TER, 252.

[**LASTRA**] *s.f.* Pedra plana de considerable tamaño [que se emprega para diferentes usos]: ‘Bargos. Chantos, *lastras*.’ LUS, 163.

LATA *s.f.* Recipiente ou evanse feito cunha lámina de ferro delgada e estañada: ‘Acendín o foco. A lus batíu... nun gato que levaba unha *lata* de conservas atada ó rabo, e que botou a correr, galgando po-lo petril da terraza’ CON, 68. **Folla de lata**→ FOLLA.

***latanía** *s.f.* ***letanía.**

[**LATAR**] *v.i.* Faltar á escola: ‘Tamén era o que máis *lataba* a escola. O maestro, don Benitiño, veña de zorregarlle diante nós cunha vara de avelaneira’ TER, 100.

LATEXAR *v.i.* **1.** [Dito dunha estrela] escintilar, ter a a súa característica oscilación de luz [por comparación ou similitude co movemento de contracción e dilatación do corazón]: ‘O ceo enteiro parecíame unha festa de lus e de beleza; toda a vasta ardentía das estrelas me locía na ialma. Había unha estrela roxa que *latexaba* coma un corazón, parecíame o meu, que non me cabía no peito e se fora ó ceo...’ LUS, 58. **2. fig.** Percibirse ou manifestarse [algo non material]: ‘Ista cántiga é unha das máis belidas de toda a música popular do mundo. Parez *latexar* nila a tristura da paisaxe nevoenta’ TER, 84.

[**LATEXO**] *s.m. fig.* Ruído, son máis ou menos forte [semellante ó do movemento do corazón]: ‘Ladraban os cas da reitoral. Chegaban *latexos* misteriosos da follax do horto’ TER, 267.

[**LATIFUNDIO**] *s.m. fig.* Enredo, lea, situación ou asunto complicado ou difícil de resolver: ‘Si así non fose, non se poderían faguer testamentos. / O Píndaro / Que volva por outra. / O

carrizo / Pois a min dáme lástima o probe Rouco. / (...) –Pois a min, ningunha... ¿Quen lle manda meterse en *latifundios*?' PAU, 57.

LATÍN / latín *s.m.* Lingua falada na antigüidade polos romanos, da que derivan as linguas romances modernas: 'Por máis que lle preguntéi, non diu fala. Perguntéille en francés, portugués, alemán, inglés. Surría. Xa cabreado eu, preguntéille en *latín* si se podía pasar. Acenóume que sí coa cachola' CON, 26.

LATINA *adx.f.* Escrita en latín: 'Non teimóu vostede de lér algunha vez a inscrición *latina* que ten o sartego' LUS, 138.

[LATRICAR] *v.i.* Falar sen parar: 'Vinme perdido pra botalas fora. Na mesma soleira da porta volveron falar as dúas á puxa: (...) / ¡Qué meigas! / E baixaron a escaleira *latrica* que *latrica*' TER 343.

LAVABO *s.m.* **1.** Recipiente para lavarse provisto de billas e desaugadoiro e xeralmente apegado á parece a unha determinada altura: 'O coarto pechábase por dentro dun mal tarabelo. Do outro lado da cama había un *lavado* cun espello' HIS, 103. **2.** Moble no que se coloca a almofía, un xarro con auga, o xabón e outras cousas de aseo persoal: 'No medio e medio estaba a cama do matrimonio. Había unha mesa de noite e dúas cadeiras, todo vello e cheo de po. E nun curruncho un *lavabo* dises que lles chaman augamaniles, cun espelliño, xarrón e dous pendes cheos de pelo' TER, 200. Tm. **lavado**.

lavado *s.m.* **LAVABO**.

LAVANDEIRA *s.f.* Muller que está lavando roupa: 'Arrepara en que os seus cadros son sempre unha leución de pintura. Somentes lles poréi unha chata: que parez que os fai por parexas (...) En Vigo vin un cadro seu, dunha *lavandeira*; en Ouréns ten outro do mesmo tema. Dúas mozas rendando as patacas, na Cruña i en Santiago. Dous bodegós, con senllas bolas de millo: un en Vigo, outro en Santiago' CON, 31.

LAVAR¹ *v.t* e *v.p.* Limpar ou limparse con auga ou outro líquido: 'Inda botaba ben sangue, e tiven que o *lavar* ben veces en auga fría pra que deixase de escoar' TER, 311.

lavar² *v.t.* Erro por **LEVAR**.

[lavicar] *v.t.* Lavar superficialmente: 'O Morito estaba sentado enriba da espeiteira, *lavicando* o bico ca pata' TER, 110.

LAZADA *s.f.* Atadura ou nó que se desfai facilmente tirando dun dos cabos: 'A tía botouse outra vez as maos á testa e dispóis de se atar o pano, que sempre levaba ca *lazada* pra riba, como as labregas luguesas, volvéu ós seus requilorios' TER, 102.

LAZO *s.m.* Tona de xeo que se forma na superficie dun líquido por causa do frío: 'Tamén o esquimal i o beduíno sinten nostalxia do lugar onde se criaron... Saudades do *lazo* e das areas queimadas...' TER, 66.

LEA¹ *s.f.* **1.** Pelexa, loita, enfrontamento en que se emprega a forza física: ‘O [can] máis feroz, nas *leas*, era o mastín chamado Caín cas orellas cortadas e tamen o rabo, pra que non o trabaran os lobos’ HIS, 50. **2.** Alboroto ou axitación: ‘Díulle unha labazada ó que viña detrás d-il pol-a acera. Era o capitán da súa Compañía vestido de peisano. E vaia *lío* que se armóu...’ DEC, 10. **3.** Cousa complicada: ‘Outra, o *lío* das vocás pechas i abertas... O “e” de lea, corda, é ás veces tan pecha que soba “lía”’ TER, 70. **4.** Situación, problema ou asunto difícil de resolver: ‘En bon *lío* te metiches. Me parece que a Chata rompéu a perna, i a Dosinda o brazo’ CON, 70. Tm. ***lío**.

lea² *s.f.* **LÍA**.

[**LEAR**] *v.t.* **1.** Atar, suxeitar: ‘E veña outros toros con gavelas de uz e toxos ardendo *liados* a iles’ LUS, 82. **2. fig.** Atar, vencellar, vincular: ‘Tres vencellos nos *lean* fortemente á terra: o sentimento da paisaxe, a fala i a música’ TER, 65. **3.** Envolver o tabaco cun papel para facer o cigarro: ‘E saquéi a petaca e *liamos* us pitos i acendímolos na chama do farol ‘ TER, 228. // *v.p.* **4.** Teren unha agarra ou pelexa entre si [dous animais]: ‘Eran sete os cas (...). Dous mastís como dous becerros; dous de palleiro mais malos que a quina, e logo outros tres de caza. Ben gardadiño iba. Ás veces *se liaban* uns contra dos outros e daba medo velos regaña-los dentes’ HIS, 50. **5.** Poñerse a facer algo con vehemencia: ‘Meu primo *liouse* a falar de psiquiatría cun viaxeiro’ LUS, 84. **6.** Amancebarse, faceren vida de parella dúas persoas sen estaren casadas: ‘E cando se marchou xa o seu padrastro estaba *liado* cunha moza que disque iba ver a Monforte, casada ela e asoparada do marido’ HIS, 11. Tm. **liar**.

lebro *s.m.* Erro por **LIBRO**.

LEBRE *s.f.* Mamífero cuadrúpede da familia dos lepóridos (*Lepus capensis*) moi veloz, de pelo suave e diverso, cabeza proporcionalmente pequena co fociño estreito e as orellas longas, corpo estreito, extremidades posteriores máis longas cás anteriores e rabo curto: ‘Mais aínda se atopan corzos e xabaris. E tamén moitas perdices, *lebres* e coellos. Polas terras veciñas teñen sona de moita caza istes montes’ LUS, 18. **Levantala lebre** (⇔levantar a lebre / levanta-la lebre) *loc.v.*, atraer a atención sobre algo que se mantiña reservado ou oculto: ‘A difunta tiña unha mao pecha. Alí había un pelo longo, coma de muller. Xa vira inantes o cabo do pelo; mais non quixen, coma se di, *levantala lebre*. Abrín a modiño a mao da difunta, que xa estaba algo rixida, pra que o pelo non se rompera, e púxeno na palma da miña mao’ TER, 203.

[**LECCIÓN**] *s.f.* **1.** Cada unha das partes en que se divide a materia dunha disciplina académica: ‘¿Qué tal ese Dereito Administrativo? / –Das setenta *leccións* do Programa soio sei doce’ HIS, 91. **2.** Materia que se manda estudar: ‘Tamén nos daba dúas ou tres horas de cras ó día. Cando nos trabucábamos ou non lle sabíamos a *leución*, pegábanos unhas carrachas na testa co mao do revés’ LUS, 116. **3.** Exposición práctica sobre unha materia determinada: ‘Ben sabes que me folgo moito da pintura de Prego, especialmente polo seu xeito de mestría. Arrepara en que os seus cadros son sembre unha *leución* de pintura’ CON, 31. **4. fig.** Ensinanza que se tira [de algo]: ‘E ti –dixo o Boticas– estiveches barbarismo. Unha verdadeira ánima en pena... Boa *leición* que levaron. O do fuetto fatuo... Hai que velo que discurriches... ¡Ja, ja, ja...!’ TER, 255. Tm. ***leición**, **leución**.

LECE *s.m.* Tempo libre e sen ocupación: ‘A miña aboa pasábase moitas horas de *lece*, sentada ó piano, a tocar vales de Chopin’ TER, 62.

lécora (⇔TRÉCOLA) *s.f.* Muller que fala moito e sen xeito: ‘¿E pra iso gastamos tantos cartos en criarte, derramando os nosos intreses? I a *lécora* da túa madastra, que te claudica sempre que pode, porque non lle quixeches firmar o papeliño...’ LUS, 70.

LEDAMENTE *adv.* De maneira leda: ‘Meu curmao asubiaba *ledamente* desfaguendo a maleta’ LUS, 87.

LEDICIA *s.f.* Sensación de pracer e satisfacción que produce algo favorable: ‘Eu sentía unha *ledicia*, un asosegamento sereo e dóce’ CON, 29.

[**ledicioso**] *adx.m.* **LEDO**.

LEDO –*A adx.* **1.** Que sente ledicia: ‘Xa che dixen qui era unha antroidada. De eiquí non sai cousa boa. / O Píndaro / Pois eu estou moi *ledo*. Así xa sei que é o espiritismo’ PAU, 50. **2.** Alegre, propenso á animación e á diversión: ‘Unha tempada despóis do castañal, pola mata, chegan os cordaneiros de Ourense. Levan eiquí un mes ou dous. E xente *leda* que sempre ten moito que contar de outras terras por ondia andiveron’ LUS, 22. **3.** Que manifesta ou denota alegría: ‘De vez en cando sentábame e púñame a ouvir as *ledas* cántigas dos paxariños’ LUS, 132. **4.** Que causa ou favorece a alegría: ‘Dempre me acordaréi daquil *ledo* viaxe’ LUS, 84.

***leer** *v.t.* **LER**.

LEGAL *adx.* [Dito da medicina] aplicada a informar pericialmente os tribunais: ‘Enrique púxose a lér un libro de Meiciña *Legal*’ LUS, 88.

légoa / legoa *s.f.* **LEGUA**.

LEGUA *s.f.* Medida de lonxitude equivalente a 5.572 m: ‘Don Ramilo era o dono dunha das casas máis pudentes da ribeira, estaba xunto ó río a unha *legua* da vila’ LUS, 100. Tm. **légoa, legoa**

[**LEGUME**] *s.m.* Froito ou semente que se desenvolve no interior dunha vaíña: ‘O touciño con castañas, poño por caso, é pra íles un gran prato. Patacas, berzas, pan moiro, carne de porco; froita ruíña, poucos *legumes*... O pescado, nin velo’ TER, 33.

LEI *s.f.* **1.** Regra invariable que rexe un fenómeno natural: ‘Toda fala ten as súas *leises* propias, i a máis xeneral da nosa é da eufonía. (...) Si escoitamos a un petrucio –que lle chamaremos ideal–, decatáremos que di, poño por caso, “qui é”, e non “que é”, de conformidade con isa *lei* da eufonía (...). A construción da nosa fala, tan difrente da do castelán, reponde á mesma *lei*’ TER, 71. **2.** Relixión ou conxunto de preceptos dunha relixión: ‘Cousas da xente qui está fóra da *lei* de Dios’ LUS, 44. **3.** Fidelidade ou lealdade: ‘Por honrado tróugente connigo pra ver de atopalo tesouro. E si non che dixen nada inantes, grandismo bandallo, foi porque non te foras da língoa. Mais outramente xa sei que sempre me tiveches *lei*...’ LUS, 146. **4.** Clase ou calidade: ‘Os dereitos de todos fan que

vallan os meus”... Liberalismo da mellor *lei*. A liberdade de todos é a liberdade de cada un’ TER, 56. **De lei** *loc.adx.*, normal ou lóxico: ‘Pois eu coido qui entra todo no pauto, pois unha cousa está confabulada co-a outra. / O Músico / Outramente, non sería de *lei*’ PAU, 53.

*leición *s.f.* **LECCIÓN**.

LEIRA *s.f.* Terreo de labradío: ‘Non se ergue deica a medodía, e cando vai o tempo bravo xana na cama. Un ano vende unha *leira*; pra outro, outra. ¿Se non sabe gobernarse il, cómo vai gobernar ós máis’ TER, 242. Tm. ***finca**.

[**leiracho**] (⇔**LEIRO**) *s.m.* Leira pequena: ‘Veuse vivir eiquí vai pra catro anos, cando herdou dunha tía súa, celibata coma il, a casa onde vive i us *leirachos*’ TER, 242.

*léisico (⇒**LÉXICO**) *s.m.* Conxunto de palabras que integran unha lingua: ‘A diferenza do galego de comarca pra comarca, en *léisico* e xiros, e grandisma’ TER, 69.

LEITE *s.* Líquido branco que segregan as glándulas mamarias das femias dos mamíferos e que se aproveita para o consumo humano: ‘A *leite* do café non che é de vaca, nin de cabra, nin de burra... Por máis que o buscamos, non atopamos *leite* por ningures’ PAU, 27. ***Leite fritida** (⇒*leite fritido*) *loc.s.* sobremesa que consiste nunha masa doce composta de fariña cocida en leite que, unha vez fría, se parte en cadrados e se fríe rebozada con ovo: ‘Si te vexo en diante pegarlle ó gato, –díxolle a tía– estalícoche as orellas... Xa que logo, hoxe non che daréi *leite fritida* con azucre’ TER, 108.

LEITEIRA *s.f.* Muller que recolle, vende ou reparte leite: ‘Eu mesmo lle sentira decir á *leiteira*, falando ca miña muller: / –... A Faísca ten peito pra todo...’ TER, 281.

LEITO¹ *s.m.* **1.** Moble destinado a durmir ou a descansar tendido sobre el, e conxunto que forma xunto co colchón e a roupa que o cobre: ‘Ó outro día pola mañá, a criada que lle levóu o almorzo, atopóu a porta do coarto espalancada i o *leito* sin desfaguer’ TER, 188. **2.** Concavidade de terreo pola que discorre un curso de auga: ‘Dixérase anos despois que dous rapaces que se estaban a bañar, atoparon no *leito* do río unha botella cunha carta drento’ TER, 191. **Caír no leito** (⇔*caer no leito*) *loc.v.*, acamar, meterse na cama por enfermidade: ‘Sóupose en toda Ferreira que o Xastre Bieito *caíra no leito* con gripe con complicación de pulmonía’ CON, 94.

leito² *s.m.* Erro por **LEITE**.

*leitor *s.m.* **leutor**.

LEITUGA *s.f.* Planta herbácea de familia das compostas (*Lactuca sativa*), de talo baixo e follas grandes que se cultiva na horta e se consome crúa [xeralmente en ensalada]: ‘Tiña un horto grande, costosiño, que chegaba hastra o río. Moitas fabas subadeiras, moitas *leitugas*, moitos repolos’ LUS, 139.

*leitura *s.f.* **leutura**.

LEMA *s.m.* Frase que condensa un ideal de conduta ou de acción: ‘O seu *lema* é: “Pra estares ben seguro de tí mesmo que a túa mao esquerda non seipa nunca o que fixo a dereita’ HIS, 79.

LEMBRANZA *s.f.* **1.** Presenza na mente de feitos ou cousas pasadas: ‘Sempre gardaréi *lembranza* daquela noite do Corpus do ano 1.95...’ CON, 74. **2.** Saúdo, expresión de afecto: ‘Niste intre, quérolle adicar a miña máis quente i agarimosa *lembranza* a Daniel, con quen tantas veces teño parolado polas antergas rúas santiaguesas, estando a estudar alí os dous’ TER, 73. Tm. **relembro**.

LEMBRAR *v.t. e v.p.* Ter, conservar na memoria: ‘Saímos da tasca do Valente e mercamos cada un o seu periódico no posto de aquelas dúas vellas dun recanto da plazuela de... Xa non me *lembro* do nome da plazuela’ HIS, 112.

LEND / **lénda** *s.f.* **1.** Relato popular tradicional de carácter máis ou menos fabuloso: ‘soio me queda por decir que arrinquéi da *lenda* do relanzo enfeitizado pra compo-la historia de aquil cabaleiro’ TER, 191. **2.** Inscrición, escrito gravado: ‘Don Rogelio leéu: / “T”... “i”... “a”... Unha maiúscula e dúas minúsculas. Non sei que poderá decir... Son o que queda da *lenda* escrita co carboncillo [na lápida] “Te sigo adorando”. Atopámonos ante un caso de romantismo agudo CON, 107.

***léngoa** *s.f.* **língua**.

***lengua** *s.f.* **língua**.

LENTES *s.f.* Armazón con dous cristais que se coloca diante dos ollos para mellorar unha visión defectuosa: ‘O primeiro que aparece é o escribano, sen chapeo, *lentes* nin frustra, mais co-a carteira debaixo do brazo’ PAU, 63. Tm. **antiparras**, ***espejuelos**, ***gafas**.

LENTO¹ –**A** *adx.* Húmido, que téñ un certo grao de humidade: ‘Era polo San Froilán i o tempo estaba moi *lento*’ LUS, 96.

lento² *s.m.* Erro por **ALENT**.

lentor (⇔LENTURA) *s.f.* **1.** Humidade da terra: ‘A neve, outramente, non callaba por habere moita *lentor* no chan’ CON, 119. **2.** Calor suave: ‘Contábamas, volvíamas contar, do dereito, do revés, e logo quedábase dormida ó *lentor* do braseiro, mentras eu bebía un vaso de viño...’ HIS, 24.

lentorecida (⇔CON LENTURA) *adx.f.* Húmida, cargada de humidade: ‘Un cabalo pastando acarón dunha pozaca na friax *lentorecida* dunha gándara’ CON, 31.

LENZO *s.m.* **1.** Tea especial para pintar sobre ela: ‘O cadro que vas vere está pintado en táboas, non en *lenzo*... / A pintura era francamente moi boa. Dous metros por un e medio. Un cabalo pastando acarón dunha pozaca na friax *lentorecida* dunha gándara’ CON, 31. **2.** Cadro pintado sobre esa tea: ‘Está pintado en tonos grisentos e recorda os *lenzos* de Zurbarán’ TER, 131.

LEÑA *s.f.* Madeira cortada para queimar no lume: ‘Colle a machada e vai partir *leña* ó curro’ PAU,35.

LEONTINA *s.f.* Cadea para o reloxo de peto: ‘coa súa chistera i o seu romántico fraque verde i o colgante da súa *leontina* pendurado do peto do chileque’ CON, 58.

LER / lér *v.t. e v.i.* **1.** Pasar a vista polo escrito ou impreso comprendendo a significación dos caracteres empregados: ‘E logo, o día todo, tarde e noite pra min, pra *ler* e *ler*’ TER, 85. **2.** Expresar en voz alta un texto escrito: ‘Tusú o crego tres ou catro veces, i empezou a *lér*: / “Henri de Folch, o cabaleiro templario, chegou ferido á torre de Lonxío (...)’ LUS, 151. // *v.t.* **3.** Descifrar o significado [de algo]: ‘O que máis me chocou... foi a pinga de sangue no peito, tal como estaba no meu pastel. Doña Concha pareceu *lerme* a ollada... / –A mancha de sangue apareceu mistoriosamente no retrato fai cousa de poucos días: ’ HIS, 40. **4.** Adiviñar, descubrir por indicios [o pensamento ou os sentimentos de alguén]: ‘Mais a Dosindiña non estaba alí... / Como se *lese* o meu pensamento, díxome o “Choromicas, que estaba sentado á miña veira: / O don Juan ten medo de que a súa sogra, que xa anda polos oitenta anos, faga testamento’ HIS, 70 . Tm **leer, lere*.

LERCHA *adx.f.* Que fala máis do debido, sen respectar nada nin a ninguén: ‘Cala, *lercha*... Non te metas no que non entendes’ TER, 274.

lere *v.i.* **LER.**

LERIA *s.f.* **1.** Charla, conversa: ‘Tan soio estaba serio cando falaba de temas patolóxicos. Entón tiña *leria* pra horas e horas’ LUS, 84. **2. fig.** Requisito molesto ou innecesario: ‘Primeramente –dixen– examinar el cadáver. / O Ramilo antepuxo pra enriba o matrimonio. Sentín rosmar á Faísca, namentres subía a escaleira: / –*Lerías*... Non sei qué lle van ensaminare’ TER, 273.

LESIÓN *s.f.* Dano dos tecidos orgánicos causado por ferida, golpe ou enfermidade: ‘E se mal non recordo isa señorita mandáaraa á serra do Guadarrama o doutor Alonso, a curar unha *lesión* de pulmón’ CON, 108.

lesco *s.m.* **LISCO.**

LESTE *s.m.* Parte que está situada cara ó punto cardinal por onde sae o Sol: ‘Polo *leste* [da eirexa] vai unha serra estribación da do Caurel, onde puxan por enriba dos outos montes Santa Bárbara, Monteagudo i o teso de Eume’ TER, 49.

*letanía (⇒LADAÍÑA) *s.f.* Oración litúrxica consistente nunha serie ordenada de invocacións a Deus, á Virxe ou ós Santos, a cada unha das cales se contesta cunha breve fórmula: ‘Si, señora, si... –decía o rapaz coma si recitase a *letanía*’ TER, 104. **2.** Enumeración longa que cansa e molesta: ‘A madriña non acougaba. I empezou a *latanía*... / –Non valedes para nada, Ramón. Nunca tivéstedes sentido. Non sabedes máis que gastar...’ HIS, 27. Tm. **latanía*.

LETRA *s.f.* **1.** Signo ortográfico que se emprega para representar os sons dun idioma: ‘Non teimóu vostede de *lér* algunha vez a inscrición latina que ten o sartego? / –Teiméi –dixen–

mais non puiden rematar a lectura por habere moitas *letras* borradas' LUS, 138. **2.** Modo particular de escribir estes signos: 'Levaba as contas da casa, que iba anotando con *letra* grande e picada, nunha agenda moi grande' LUS, 116. **3.** Parte literal dunha composición musical [por oposición á música]: 'Cos músicos tivemos máis catividade sorte que cos poetas i os prosistas. No que vai de sigro, nin cousa; dos de atrás, quizaves Montes... A súa "Negra Sombras", inda que máis baixa que a *letra*, párceme do mellor' TER, 83. // *pl.* **4.** A literatura e outras ramas do saber humano: 'Tivera trato en París con moita xente principal das *letras*, según as miñas pescudas' TER, 184. **5.** Conxunto de saberes humanísticos [por oposición á matemática e ás ciencias da natureza]: 'Asistía as crases de Cencias e tamén as de *Letras* na Universidades' HIS, 117. **Letra por letra** *loc.adv.*, integralmente, sen omitir ningún detalle: 'Cen anos máis que vivise, cen anos que recordaría a carta *letra por letra*' TER, 318.

LETREIRO *s.m.* Palabra ou conxunto de palabras escritas nun lugar visible, como aviso ou notificación: 'Si eu morrera d-un repente e abrisen o armario onde gardo a roupa, verían unha chaqueta c-un *letreiriño*, escrito a máquina que di: "¿E decímolo ou non-o decimos?" DEC, 9.

leución *s.f.* **LECCIÓN.**

leutor (⇔LECTOR) *s.m.* Persoa que le: 'Levaba unhas coartelas no peto da chaqueta. Funme enriba, ó despacho do Xan de Pascasio. E púxenme a escribir co meu bolígrafo, toda ista historia que estás rematando de ler, *leutor*. Precisamente debaixo dun retrato de W. Churchill' HIS, 108.Tm. ***leitor**.

leitura (⇔LECTURA) *s.f.* **1.** Acción de ler [un texto escrito]: '¡Que calen os de embaixo, que non deixan oír a *leitura*!' PAU, 58. **2.** Libro ou outra publicación lidos ou para ser lidos: 'Sendo eu rillote, moitas *leaturas* de Walter Scott, de Victor Hugo, de "Jorge Sand", de Pusckin' TER, 62. Tm. ***leitura**.

LEVANTAMENTO *s.m.* Acción de levantar. **Levantamento do cadáver** *loc.s.*, dilixencia na que o xuíz e o médico forense ou outro facultativo, procede a recoñecer, no propio lugar do feito, o cadáver de alguén morto en accidente ou en circunstancias descoñecidas, e a ordenar o traslado ó lugar no que se ha de practicar a autopsia: 'Despóis dunha longa conversa co médico i o segredario, ordeí a práctica da autopsia. E tamén dispuxen que fora o Xuzgado tomar declaración ós da casa i o *levantamento* do cadáver. Dilixencias que se habían de faguer en segredo' TER, 270.

LEVANTAR *v.t.* **1.** Producir [un determinado efecto]: 'Pasóu o camión, *levantando* moita poeira' CON, 76. **2.** Facer ou redactar [unha acta]: 'O Fidalgo.– Moito me folgo de que hoxe nos xuntáramos eiquí us cantos galegos pra falar con moito siso i apouso de cousas que tanto nos intresan a todos. Conversa sin retesías. E que ademais fora coma de casualidade. / Cilistro.– Coma que é cousa de *levantar* auta...' TER, 68. **3.** Facer que saia de onde está escondida [unha peza de caza]: 'Abríuse a tempada de caza. Un domingo saíu á serra de caza don Saturnino, moi orgulloso do seu can, con outros dous cazadores... / – Ya verán ustedes que no hai perdiguero como el mío. Para él, todos los cazadores son iguales. No conoce la fatiga... / Mais unha cousa é decir... / O bon do can negóuse a *levantá*-las perdices. Un dixo que había que zorregarlle. Don Saturnino non quixo' CON,

80. **4.** Dar por terminado: ‘O Xocas *levantou* o xogo cando chegou ós sete mil pesos’ HIS, 143. // v.p. **5.** Erguerse, poñerse de pé: ‘*Levantouse* un dos estudantes e dixo que el sabía tocar ben o armonium’ CON, 39. **6.** Comezar a producirse [vento]: ‘Cobrírase o ceo de nubes negras. Outro alustre i outro trono. *Levantárase* o vento’ TER, 169. **7.** Elevarse ou esvaerse [a néboa]: ‘Dous falcós iban cara a devesa da Rogueira. Estaba *levantándose* a nebra nuns sitios, e facéndose máis mesta nautros’ HIS, 31.

LEVANTE *s.m.* [Referido a España] nome xenérico das comarcas mediterráneas, especialmente as correspondentes a Valencia e a Murcia: ‘e queda o [fillo] máis novo, don Fernando, que vive en terras do *Levante*, casado e con fillos. Tamén as fillas i a viuda do morgado están fora de Galicia, aló na Cataluña, de onde era nativa a súa nai’ TER, 134.

LEVAR¹ *v.t.* **1.** Facer que [unha persoa ou cousa] pase dun lugar a outro ou chegue a un determinado destino: ‘O barco naufragou a dez légoas da costa. Mais colleu os náufragos un barco de guerra inglés, que os *levou* a Lisboa’ HIS, 153. **2.** Dirixir ou conducir [cara a un determinado lugar]: ‘Toda aquela obra de *levala* iauga á fonde costaríalle moitos pesos’ TER, 186. **3.** Facer que pase a estar en determinada situación ou estado: ‘Quén che diría, cando te casaches, que o que te *levaba* ó altare, íbate *levar* á morte de propio intento’ TER, 207. **4.** [Seguido dun complemento que expresa o medio artístico en cuestión] dar a un tema a forma artística que se expresa: ‘Moito horizonte, moitas coores, reás e pantásticas á vez, que inda non foron *levadas* ó lenzo...’ TER, 42. **5.** Vestir, traer posto, ter consigo ou sobre si: ‘Andresíño o Cabezudo ollou prós seus chanclos, que mercara por tres pesetas no comercio da “Gran Bretaña”. Tamén *levaba* capa e paraugas por si de caso for. Había unha néboa pingona’ CON, 17. **6.** Ter en si, traer ou conter [aquilo que se expresa]: ‘Es un bon rapáz, máis fagas-o que fagas, *levarás* a mala sorte candia ti...’ DEC, 9. **7.** Conter [un ingrediente ou compoñente]: ‘Inda onte lle puxo o prauticante unha inieución ó sobriño de Rómulo, e dixo que *levaba* vitaminas de toda crás’ PAU, 19. **8.** [Dito dunha persoa ou cousa] exceder a outra nunha determinada cantidade: ‘Eu era máis forte ca il. Xa me ven vostedes... *Leváballe* máis da testa’ HIS, 104. **9.** Ter ó seu cargo ou baixo a súa responsabilidade [unha actividade ou algo que a implica]: ‘Administración e gobernal-a casa con moito sentido e *leval*-as contas ben’ PAU, 15. **10.** Conducir, guiar ou manexar: ‘O almallo termaba do farol; eu, por selo máis novo, *levaba* a burra’ TER, 147. **11.** Recibir, experimentar ou sufrir [aquilo que se expresa]: ‘Penso que non lle quedarían ganas de volverlle facelas veiras á Dosindiña. Despois da malleira que *levou*. Foi cousa do Chumbito’ HIS, 70. **12.** Lograr, obter: ‘E cando lle regalaches aquela bicicleta ó teu afillado que *levara* unha matrícula de honor no segundo curso’ DEC, 10. **13.** Cobrar unha cantidade como pagamento: ‘Pois seica lles *leva* mil reás por faguel-a escritura’ PAU, 22. **14.** Esixir [unha cousa] certa cantidade de tempo para a súa realización: ‘Atravesar un distes boscos *leva* varias horas de camiño’ LUS, 17. **15.** [Seguido de participio] ter realizado o que este expresa: ‘E menos mal que *levo* os fillos criados’ CON, 130. **16.** [Seguido de xerundio] expresa que o suxeito realizou desde hai tempo a acción expresada polo xerundio e que esa acción continúa ou pode continuar: ‘Nos quince anos que *levo* traballando a médico, nunca tal me pasou’ TER, 299. **17.** Estar desde hai un tempo determinado [nun lugar ou nunha situación]: ‘Inda que *leva* eiquí xa anos, vostede non sabe ben cómo é a señora...’ TER, 164. **18.** Quitar, roubar, coller o que é doutro: ‘[os franceses] *Levaran* todo canto había de valor. Hastra un cális de ouro que había na capela, que trouxeran de Francia faguía centos de anos. E moedas, libros, roupas’ LUS, 81. **19.** Causar a morte: ‘E chegou a peste do gripe do ano dazaoito, que *levou* tanta xente ó outro

mundo' CON, 93. // v.i. **19.** Dirixir ou conducir : 'Acabábase de abrir a rúa de Aguirre, que *levaba* a il [ó cemiterio]' LUS, 34. // v.p. **20.** [Cos adverbios *ben* ou *mal*] ter boa ou mala relación con alguén: 'Poucas sogras hai que *se leven ben* cas noras...' TER, 164. **21.** Estar de moda ou estilarse: 'O Alberto e máis eu estabamos no medio e medio da foto, e se nos distinguía moi ben cos nosos traxes noviños i as nosas corbatas de nó moi pequeno, como *se levaba* daquela' CON, 37. ***22.** [Indebidamente con uso pronominal] sufrir, recibir: 'Sería millor de non lle decir nada á ama, pois *levaríase* un susto que acabaría con ila...' TER, 117. ***23.** [Indebidamente con uso pronominal] facer que algo chegue a un punto ou lugar: 'Outra vez a Inés *levóuse* o dedo índice ós labres' CON, 122. ***24.** [Indebidamente con uso pronominal] coller, quitar: 'O José María *levóuse* dous mil pesos dunha vez, i houbolle que dar mil pesos ós pais da Francisca' TER, 163. **Levar e traer** *loc.v.*, [referido a contos ou faladurías] andar reiteradamente con eles dun lado a outro: 'os veciños apúñanlle á boa da señora María de sere pescudeira i amiga de trasfegare contos dunha casa a outra... ¿Quén non os *leva* nin os *trae* nas nosas aldeas?' TER, 105. **Levo dito**, fórmula con que se pon fin a un discurso: 'Agradezco moito o agasallo dos vosos aplausos. (...). / *Levo dito*, miñas distintas donas e señores' CON, 61.

levar² *v.t.* Erro por **LAVAR**.

[**LEVEDAR**] *v.i.* **1.** Fermentar esponxando e aumentando de volume [unha masa]: 'Tiña que porme a réxime. Nada de picante, alcohol nin de queixos *levedados*' TER, 317. **2. fig.** Axitarse, alterarse ou perturbarse: 'Guerras y revoluciones siempre las hubo y las habrá. No hai época sin conflictos... / I o don Agapito seguía ca súa. / Por eso... El hombre es la bestia más feroz de la Naturaleza. A la crueldad, añade la perversión... La psicoanálisis ha revelado nuestro fondo de bestialidad... / E don Severino, surriendo, decía con moito apouso i en galego: /¿Non ve que tranquilos vivimos todos no Burgo, sin lus eléutrica, sin cine e sin arradio?... Deixe que o mundo *levede*. Se ha balón, xa estralampará... E non faga caso de psicoanálisis, qui é cousa de tolos, coma o cubismo' TER, 242.

LEVITA *s.f.* Peza de vestir masculina de corpo axustado e de faldróns rectos que chegan a cruzarse por diante ata os xeonllos : 'Un home con chistera e *levita*, como se fora de duelo nun enterro de primeira' CON, 20.

LEVITACIÓN *s.f.* Estado dun corpo sometido a unha forza sustentadora que equilibra o seu peso, de xeito que se mantén en suspensión a unha certa distancia da superficie de referencia: 'Mais eu non podía dar testemuño de ningún fenómeno metapsíquico ou parapsicológico. Non era testigo directo nin suxeto de ningún caso de premonición, *levitación*, telepatía, telequinesia, etc.' HIS, 111.

[**LEXISLAR**] *v.i.* Elaborar, ditar ou establecer leis: 'Asina lles recomendaba o filósofo Ortega y Gasset ós seus colegas do Congreso de deputados que *lexislasen*' CON, 46.

LEXÍTIMA *adx.f.* Conforme e axustado ás leis ou ó dereito. **Lexítima defensa** *loc.s.*, actuación para defender unha persoa en resposta a un ataque ilexítimo: 'Índa que en *lexítima defensa* da vida dunha persoa, eu matara un home' TER, 231.

LÍA *s.f.* Corda para atar: 'Outra, o lío das vocás pechas e abertas... O "e" de lea, corda, é ás veces tan pecha que soba "*lí*a" TER, 70. Tm. **lea**.

LIAME *s.m.* Corda grossa e longa que se emprega para atar e suxeitar unha carga: ‘Os nenos chámanse ninhos, os mandíles cingudeiros, unha corda un *liame*’ LUS, 24.

[**liar**] *v.t.* **LEAR**.

LIBERALISMO *s.m.* Actitude liberal e tolerante: ‘Os dereitos de todos fan que vailan os meus’... *Liberalismo* dá mellor lei’ TER, 56.

[**LIBERAR**] *v.t.* Deixar libre: ‘A casa *libéranos* da escravitude meteorolóxica’ TER, 45.

***libertade** (⇒LIBERDADE) *s.f.* Facultade pola que unha persoa decide o seu modo de actuar, sen obedecer ou atender determinacións exteriores e dentro da norma establecida: ‘Tampouco eu me afago na vila. Eu, pra min, que no campo está a verdadeira *libertade*. Xa non digo no vestir, que pode ir cun como lle pete, senón que hai máis vagar pra pensar en sís mesmo’ TER, 53. ***Libertade de pensamento** (⇒liberdade de pensamento) *loc.s.*, dereito de manifestar, defender e propagar as opinións propias: ‘O século XVIII proclama a *libertade de pensamento*, que a centuria seguinte teima de levar ó mundo enteiro’ TER, 61.

LIBRA *s.f.* Unidade de peso, de valor variable, que equivale aproximadamente a medio quilo: ‘Papábase pouco menos de media *libra* de touciño’ LUS, 34.

LIBRAR *v.t.* **1.** Preservar dun mal ou perigo: ‘Ista declaración *libróuno* de ir á cárcere a il e máis á súa muller’ TER, 280. **2.** Dispensar dunha obriga: ‘A señora Maripepa do Rul pedíulle seis mil réas emprestados pra *librar* do servizo do rei ó se fillo máis vello’ CON, 18. **3.** Expedir, dar por escrito [un documento]: ‘Xa foi o don Gumersindo e négase a “*librar*” o “correspondiente” certificado de defunción e di que se lle debe faguer a autopsia ó cadáver’ TER, 269. // *v.p.* **4.** Quedar libre dunha obriga ou carga: ‘O capitán médico da Xunta desconfiou que fose un pillastre disposto a *se librar* do servizo militar fose como fose’ HIS, 134.

LIBRE *adx.* **1.** Que pode obrar por vontade propia, sen estar condicionado exterior ou interiormente: ‘En sentido social ése moi pouco *libre* inaque un o seña individualmente’ TER, 54. **2.** Que non está preso ou detido: ‘Un ano despois foi o xuícial. Eu mesmo lle buscara abogado ó Galo. E foi o meu testimoño o que o sacou *libre*’ TER, 232. **3.** Dispoñible, que non está sometido a usos ou condicións: ‘Pola mañá fixeran o contrato. Os dous estaban moi ledos, pois quedábanlles *libres* máis de sete mil réas. (...) Mercaron algunhas cousiñas pra as mulleres, e fóronse comelo pulpo a unha taberna da rúa do Miño’ LUS, 96.

LIBREIRO *s.m.* Persoa que ten ou atende unha librería: ‘Cando oín eu o triquitraque, na librería da Rúa Nova, xa levaba alí catro anos. Levoume alí o sobriño do *libreiro*’ HIS, 117.

[**LIBREPENSADOR**] *s.m.* Persoa partidaria da independencia da razón fronte ó pensamento dogmático: ‘O ateo máis ateo de toda a vila é o don Paco, o tendeiro da esquina da praza. Como inda botarás seis ou sete días na vila, podes ti mesmo ir falar coil. Faite amigo seu, índolle mercar algo á tenda. O bon do home débcese por parolar cos *librepensadores*’ CON, 128.

LIBRERÍA / librería *s.f.* **1.** Tenda dedicada á venda de libros: ‘Don Segundo Daponte, propietario il da *librería* “O Parnaso” de Lugo, tiña un can de perdices que lle chamaban Ventoso’ CON, 99. **2.** Moble con andeis para colocar libros: ‘A bala atopouse tres anos despois, chantada no estante d-unha *librería*, antre dous libros cuase arrimados’ DEC, 17.

***libreta** *s.f.* **CADERNO.**

***librillo** (⇒PAPEL DE LEAR) *s.m.* Paquete de follas de papel para lear o tabaco: ‘Váiteme ó coarto e traime o *librillo* i o tabaco’ TER, 278.

LIBRO *s.m.* Obxecto formado por numerosas follas de papel ou outro material semellante, de tamaño e calidade uniformes, unidas por un dos seus lados e que normalmente contén un texto impreso: ‘Iba pola carretera unha fermosa e seréa tarde. Ouvíanse ó lonxe as cántigas das rapazas que traballaban nas viñas. Si mal non me acordo, hastra me parece que iba léndo nun *libro*’ LUS, 68.

[**LICENCIAR**] *v.i.* Recibir o cesamento definitivo no servizo [un soldado]: ‘Nunca máis o volvín ver. Un ano despois díxome o seu curmao que un veciño de Santa Comba, que viña *licenciado* de África, vírao morto en Monte Arruit. / Probe Arxemiro!’ LUS, 60.

LICENCIATURA *s.f.* Estudos necesarios para obter o título de licenciado nunha facultade universitaria: ‘Empezou a carreira de Farmacia (...), cambiou por Dereito. Viña de rematar a *licenciatura* cando empezou a guerra civil’ TER, 316.

***lidia** (⇒LIDA) *s.f.* Acción de lidar [un touro]. ***De lidia** (⇒de lida) *loc.adx.*, [aplicado a touro] destinado a ser toureado: ‘Os bois son moi hermosos e xeitosiños. Teñen as cornas pechas como os touros *de lidia*’ LUS, 20.

[**LILA**] *s.f.* Arbusto da familia das oleáceas (*Syringa vulgaris*), de tres a catro metros de altura, follas ovadas, flores pequenas olorosas, de cor morada clara característica, rosadas ou brancas, agrupadas en inflorescencias paniculares, e froito capsular: ‘Cinamonos. Chámases así as *lilas* nalgús lugares de Galicia’ LUS, 164.

LÍMITE *s.m.* Emprégase para expresar que o designado no nome precedente se encontra nun punto imposible de superar: ‘O caso foi que non poideron terminar os estudos por levá-lo número *límite* de suspensos’ CON, 51.

LIMPAR *v.t.* **1.** Deixar libre de manchas ou de lixo: ‘Era unha moeda. Sacou o pano das nádigas e *limpóuna* canto puido’ LUS, 143. **2. fig.** Roubar, furtar: ‘Veleiqui o Kepis do general De Gaulle. Cando foi a México e visitou ó Presidente no seu palacio, pousouno nunha mesilla da sala de receucións e *limpioullo* un emigrado que era nativo il de Fazái, perto de Bascuas’ HIS, 160. // *v.i.* **3.** Clarexar, despexar [o ceo]: ‘O ceo íbase *limpando* de nubes; relocían as estrelas e cantaban os sapos e mái-las noitaregas’ CON, 74. Tm. ***limpiar**.

***limpiar** *v.t.* **LIMPAR.**

LIMPO –A *adx.* **1.** Que non ten manchas nin suciedade: ‘E namentras merendaba, relembra a súa casa de Godral. Era folgada, cómoda e *limpa*’ TER, 30. **2.** Que é aseado e coidadoso coa súa hixiene, o seu aspecto e as súas cousas: ‘Xa andaba polos cincoenta e tantos anos e ben tantos. Era unha muller moi *limpa* e moi xeitosa’ TER, 101. **3.** Que non ten nada que o altere, cubra ou escureza: ‘Daba gloria estar sentado naquela solaina, vendo esbaralas nubes polo ceo *limpo*, cheo de socego’ LUS, 116. **4.** Decente ou honrado: ‘A muller que se deixa perder é qui ela é unha perdida. Quero unha nora *limpa*, non unha pelandrusca’ HIS, 32. **5. fig.** Franco ou sincero: ‘Eu non sei si outramente sería polo que me dixerá, pareceume que a súa ollada non era *limpa* nin aberta’ HIS, 9. **Sacar en limpo** *loc.v.*, obter unha idea clara e precisa ou obter como proveito: ‘Teiméi –dixen–, mais non puiden rematar a lectura por habere moitas letras borradas. Somentes *saquéi en limpo* que o cabaleiro era francés e que pertencía ó Orden do Temple’ LUS, 138.

***linaxe** (⇒LINAXE) *s.* Ascendencia ou descendencia dunha persoa: ‘Tres cabaleiros de moi escrarecido *linaxe* foron a cazar ós monte do Caurel’ HIS, 133.

[**LINDE**] *s.m.* Punto ou liña que marca a separación [entre dúas leiras ou terras]: ‘o Manueliño vendía a seus tíos en vinte mil réas tódolos eidos da ribeira, que figuraban na escritura coa mesura e *lindes*’ LUS, 74.

LINDEIRA¹ *adx.f.* Que linda, que está pegada: ‘Outras falas son comúns ás *lindeiras* comarcas do Incio e de Quiroga’ LUS, 24.

lindeira² (⇔LINDEIRO *s.m.*) *s.f.* Campo de secaño onde se leva o gando a pacer: ‘Polas primeiras horas todo foi ben. Non víu amosas de lobos por ningures. Parouse a acender un pitelo inantes de chegar á *lindeira* da devesa de Bonxa. Mais de alí a un pouquichiño ouvíu patuxar nun trollo’ LUS, 41.

língua *s.f.* **língua.**

língua (⇔LINGUA) *s.f.* **1.** Órgano muscular situado na cavidade da boca e que serve para degustar, deglutir e, nas persoas, para articular sons: ‘Non puiden contestar. Como si da miña boca desaparecera a *língua*’ CON, 30. **2.** Sistema de signos que lle serven a unha comunidade para expresarse: ‘Cruzáronse os dous unhas falas en inglés. Inda que eu conozo moi mal isa *língua*, parecúeme entenderlles que “o enemigo” pasaría axiña’ TER, 331. **3. fig.** Maneira de falar ou expresarse: ‘E tamén arroubaba a honra ás xentes de ben, pois tiña unha *língua* peor que o ferrete dunha cóbrega...’ LUS, 127. **Língua vespertina** (⇔lingua viperina) *loc.s.*, persoa maledicente: ‘Coas súas pescudas i as súas trapalladas, había desfeito moitos noivados e moitos matrimonios... Coma dí o Faron dos Novaes, Dios nos arrede das *línguas vespertinas*’ LUS, 127. ***Coa lingua de fora** (⇒coa lingua fóra) *loc.adv.*, moi canso, con moita fatiga: ‘entróu correndo na taberna un rapaciño de dazaoito anos. Viña *coa lingua de fora* coma si viñesen tras il’ LUS, 101. **Ca lingua pequena** (⇔coa lingua pequena) *loc.adv.*, sen moita convicción: ‘Pareceume que o “Furelo” se puña pálido “Iste home –dixen eu *ca* miña *língua pequena*– non anda nada ben”...’ HIS, 17. **Irse da lingua** (⇔irse da lingua) *loc.v.*, dicir por imprudencia o que non se debe: ‘Por honrado tróugente connigo pra ver de atopalo tesouro. E si non che dixen nada inantes, grandismo bandallo, foi porque non *te foras da lingua*’ LUS, 146. **Mala lingua** (⇔mala lingua) *loc.s.*, maledicencia ou propensión á maledicencia: ‘Un dos episodios máis cómicos

da Historia do Humorismo Universal. A tendencia a facé-lo mesmo dos dous xemeos e tamén a *mala lingua* do Natillas fixo posibre aquil desafío tan singular' CON, 53. **Malas língoas** ($\Leftrightarrow$ malas linguas) *loc.s.*, xente murmuradora e maledicente: 'E houbo *malas língoas* que dixeron iba chea de podres a caixa, e que o seu cadavre fora enterrado na torre pola noite en segredo (...). E outras *malas língoas* dixeron que o mesmo don Diego inventara toda aquela historia' LUS, 156. **(Non) ter conta da língua** $\rightarrow$ CONTA. **Ter na punta da língua** $\rightarrow$ PUNTA. **Tirar da língua** ($\Leftrightarrow$ tirar da lingua) *loc.v.*, facer falar [especialmente para dicir algo que debería calar]: '¿A conciencia, dís? Pois non creo que a teña, nin pouca nin moita... Mais *tirácheme da língua* e... Imos tomar tamén unha pouca coñá... Vouche contar un segredo, agora que imos quedando soios na tasca' HIS, 10. Tm. ***léngua**, ***lengua**, **língua**.

LINIMENTO *s.m.* Preparado farmacéutico para ser aplicado en friccións: 'sentín unha dor súpeta na coxa esquerda, que case me fixo berrar. Era como si me cravaran unha agulla... Penséi no artrismo. Tiña eu arriba un *linimento* da casa Roche, que recetaba moito ós meus enfermos...' TER, 317.

***linterna** ($\Rightarrow$ LANTERNA) *s.f.* **1.** Lámpada eléctrica manual que aluma a través dun foco e funciona con pilas ou acumuladores: 'Como eilí facía escura, acendín a miña *linterna* eléutrica' CON, 29. **2.** Abertura ou ventá pequena, protexida por vidros, situada no teito dun edificio para dar claridade: 'E de pranta redonda e ten no cimo do tellado, tamén redondo, unha luceira ou *linterna*, o que lle dá, vista de lonxe, certa facha de igrexa rural rusa' TER, 130.

LIÑA *s.f.* **1.** Serie de palabras ou caracteres escritos un a continuación doutros horizontalmente: 'Logo ven unha folla rachada da que soio se lén tres *liñas*' LUS, 156. **2.** *fig.* Dirección, orientación, tendencia: 'Ti estás na *liña* da saudade; eu, máis ben, na da enchente e na da retranca' TER, 35. **3.** Vía férrea: 'Tripulando un globo montgolfier, no ano setenta e tantos, atravesou a *liña* do ferrocarril de Lugo á Cruña mesmo mesmo cando pasaba por debaixo o segundo tren que chegou a Lugo' CON, 58. **En liña reuta** ($\Leftrightarrow$ en liña recta) *loc.adv.*, seguindo a dirección máis curta [desde un punto ata outro]: '*En liña reuta*, da casa do Caseiro ó Alto de Lúxara inda non haberá un coarto de légua' TER, 145.

LIÑO *s.m.* Fibra téxtil que se obtén da planta herbácea (*Linum usitalissimum*) de igual denominación: 'Arreade a burra e metede cordas, vendas de *liño* e palla nas alforxas' TER, 147.

***lío** *s.m.* **LEA**¹.

[LIORTA] *s.f.* Enfrontamento que chega á violencia física: 'É a economía da terra. Pola terra teñen *liortas* os veciños e mátanse os irmaos' TER, 55.

LÍQUIDO *s.m.* Substancia de volume fixo que presenta as moléculas relativamente libres para cambiaren a súa posición, e que se adaptan á forma do recipiente que as contén e tenden sempre a porse a nivel: 'Asina estaban os ouxetos. O cepillo de cepillar sombreiros, co borde rachado; o frasquiño de perfume, cheo diste *líquido* que non ule' CON, 107.

LÍRICA *s.f.* Conxunto da actividade poética e dos poetas: ‘E pra sentilo quí é a saudade, volta a ler ise tesouro da nosa *lírica* qui se chama “Negra Sombra” TER, 65.

LÍRICO *s.m.* Autor que cultiva a poesía lírica: ‘Rosalía, polo que levamos dito. De par de Antonio Machado, non se díu *lírico* nas literaturas da Hespaña que puxe por enriba dila en fondura e pureza’ TER, 72.

[**LISCAR**] *v.i.* **1.** Fuxir, escapar, marchar apresuradamente [dun lugar]: ‘Teño dereito –dixo– de vela miña irmá, e non me vou deiquí sin a ver... Vostede, don Froilán, foi o que tivo a culta de que *liscase* ise Iscariote’ TER, 210. **2.** Apartarse, separarse ou retirarse: ‘Así Dios me salve, que lle boto os miolos fora a un. Probe do que lle poña a mao ó rapaz. E que *lisquen* todos do meu rente. Que soio queden as persoas do documento’ LUS, 77. Tm. ***aplantillar**.

[**LISCO**] *s.m.* Tallada fina [de touciño]: ‘Tiña unha fame de lobo. Botéi mao á carabela e puxen us *liscos* de touciño a derreter na chama, espetados nun canipo’ TER, 218. Tm. **lesco**.

LISTA *s.f.* Relación ou enumeración [disposta xeralmente en forma de columna]: ‘Díame vostede unha *lista* das persoas que lle estorben. Xa lles faremos unha visita depois das doce da noite’ HIS, 70. **Pasar lista** *loc.v.*, ler en voz alta os nomes dunha relación de persoas para comprobar a súa presenza: ‘Entraban os dous na clase e un deitábase ó pé do irmao... Ó *pasar lista* o cadeirádego preguntaba polo irmao que non se vía’ CON, 50.

LISTO *adx.* **1.** Que comprende as cousas axiña e discorre con acerto: ‘Mais era *listo* como o lume e sempre andaba a matinar arlotías’ TER, 100. **2.** Preparado, disposto, en condicións: ‘Volvéu falalo adeministrador: / –¿*Listos* todos...? Andando xa. Seguiremos seguidiño o camiño da serra e guiarémonos polo can’ TER, 147. // *adx.* e *s.m.* **3.** Persoa hábil para saír con vantaxe ou proveito en calquera circunstancia: ‘A razón dos *listos*, dos agudos, dos golpiños e dos cucos’ TER, 60. **E listo** *loc.v.* e xa está: ‘Si queres matarte, ¿qué máis dá? Tí firma, *e listo*’ LUS, 72.

[**LISTÓN**] *s.m.* Peza de madeira longa, delgada e estreita: ‘Mais non puidemos descolgalo espello, pois estaba engarrado a dous fortes *listós*’ LUS, 90.

LITERARIO *adx.m.* **1.** Propio ou característico da literatura: ‘Un nome puramente *literario*, como tantos outros distes contos’ TER, 238. **2.** Formal ou propio da lingua escrita: ‘Hai milleiros de voces e centos de xiros da fala popular que inda non entraron no galego *literario*’ TER, 238.

LITERATURA *s.f.* **1.** Arte que consiste na utilización estética da linguaxe, especialmente escrita: ‘Mais o sentimento da paisaxe é un sentimento da xente culta. Abonda con ver que aparez, na arte e na *literatura*, onte mesmo, coma quen di...’ TER, 65. **2.** Conxunto de obras escritas con finalidade estética: ‘É a crus da nosa terra, a outra é a cara. Inda non amosa na nosa arte, nin na nosa *literatura*. Está eiquí, acarón de nós’ TER, 43. **3.** Conxunto de coñecementos e teorías relativos a esa arte e ós autores literarios: ‘Dalle cras de Matemáticas, *Literatura*, Latin... Era amigo meu en Santiago’ HIS, 121. **4.** Conxunto de

obras que versan sobre un tema: ‘Ó Ramilo pegáraselle algo da *literatura* dos autos’ TER, 269.

[**LITRO**] *s.m.* [No sistema métrico decimal] unidade de capacidade equivalente a un decímetro cúbico: ‘Deixéilles doce *litros* de gasolina’ TEr, 336.

[***livianos**] (⇒LIVIÁNS) *s.m.pl.* Visceras, órganos contidos nas principais cavidades do corpo: ‘Collín un canto inda ben grande cas dúas maos. Il anicróuse pra que non lle batise na testa; mais eu guindéillo contra o carrello. Sentín o peto, e penséi que si me batise a min botaría os *livianos* pola boca’ TER, 220.

LIXADA *adx.f.* Que ten manchas ou suciedade: ‘E cando xa pasaron dous minutos, antes mais que menos, de estar sentindo peta-la choiva no tellado do hórreo, unha cousa batíu contra da miña meixela dereita. Veu e foise, en dous ou tres intres. Sentía como mollada e *lixada* a meixela’ HIS, 167. Tm. **LUXADA**.

LIXEIRO –**A** *adx.* **1.** Que se move ou actúa con rapidez, axilidade ou facilidade: ‘Apareceron os sete cás xuntos, regañando os dentes e ladrando con forzáa. Ergueuse o mozo nun intre. *Lixeiro* como unha ave subíu pola grade e agatuñou polo tronco do carballo’ HIS, 51. **2.** De pouca importancia: ‘O señor de Folch fora ferido nun brazo e na testa, aínda que non de gravedad. Un dos seus acompañantes traguía unha *lixeira* ferida no carrello’ LUS, 152. **3.** [Referido ó viño] de pouca graduación alcohólica: ‘O viño era *lixeiro*, moi gracioso i o mellor pra matala sede’ TER, 197. **4.** [Dito do sono] que se interrompe con facilidade: ‘A muller tiña o sono *lixeiro*’ TER, 201.

LIZGAIRA *adx.f.* Que se move ou actúa con rapidez, axilidade ou facilidade: ‘*Lizgaira*. Áxil, *lixeira*’ LUS, 165.

LLA Encontro do pronome persoal átono *lle*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal *a*, obxecto directo feminino: ‘Ben é que o diga –dixo o Ramón– que eu sempre lle gardéi lei, a vostede i á casa, como *lla* gardou meu pai. Si non llo contei inantes foi porque había no medio morte de home’ LUS, 146.

[***llama**] *s.f.* **CHAMA**.

LLE *pron.pers.* Forma átona de terceira persoa que desempeña a función de complemento indirecto: ‘Agradezco que me fales do “Furelo”. Góstame o conto ise, como hai Dios. E non sei qué cousa rara *lle* atopo a ise tío. Coma se un remorso *lle* estivera rila que rila nos miolos’ HIS, 10.

LLELO *pron.pers.* Encontro do pronome persoal átono de terceira persoa plural *lles*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal átono *o*, obxecto directo masculino: ‘Andaba ca zunia de que a Rola había de sere pra il, i era tan teimudo que ninguén lle facía viralo pensamento. / Decíallelo a todos nas tascas e nas festas, nas rogas e velorios; e máis cando levaba un chisco de máis...’ TER, 92.

LLO Encontro do pronome persoal átono *lle*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal *o*, obxecto directo masculino: ‘Foille talmente como *llo* vou contare...’ CON, 72.

LO¹ art. Variante combinatoria do artigo determinado masculino *o*, que se rexistra cando vai tras a preposición *por*, despois das formas verbais rematadas en *-r* ou *-s*, despois de *todos*, da preposición *tras*, da conxunción copulativa (*e*) *mais* e mesmo tras o indefinido *moitos*: ‘Isto era aló *pol-o* ano cincoenta... DEC, 11. / ‘Eu levéi vinte anos seguidos sin poñé-*los* pés en Becerreá’ CON, 79. / E namentras comiámolo caldo de nabizas, díxenlle ó tío: / Hai que cegar ó campo para sabelo que val a casa’ TER, 45. / Baixéi diante dil, abríñ o caixón e dinlle *tódo-los* billetes, que sumaban perto de vinte mil réas’ CON, 78. / ‘¿E por qué dí iso? –preguntou o “Furelo” dende *tralo* mostrador’ HIS, 17. / ‘O señor cura rezóu o responsorio e bendeceu a terra que botaba o enterrador e mái-*lo* fillo sobor da caixa’ CON, 94. / ‘A señora sentíuse un pouco mal... O de sempre... Son *móitolos* anos’ TER, 132.

LO² pron.pers. Variante combinatoria do pronome persoal acusativo átono de terceira persoa, masculino, *o* que se rexistra cando vai enclítico a unha forma verbal rematada en *-r* ou *-s*, tras os pronomes átonos *nos*, *vos* e *lles*, tras o adverbio *u* e mesmo despois da preposición *por*: ‘I acordéime que, cando era neno e me mancaba na testa, me puñan enriba do teto un peso de prata, pra facelo baixar’ CON, 30. / ‘Si é arroubado iste diñeiro –dixen eu– é do seu dono, ou dos seus donos... Ímolo contar’ TER, 227. / Se o deixamos e o arrouban, e chégase a saber que había diñeiro eiquí, apoñeránnolo a nós’ TER, 229. / ‘Vóuvolo a espricar tal cóma mo contaron a min...’ PAU, 20. / ‘Andaba ca zunia de que a Rola había de sere pra il, i era tan teimudo que ninguén lle facía viralo pensamento. / Decíallelo a todos nas tascas e nas festas, nas rogas e velorios; e máis cando levaba un chisco de máis...’ TER, 92. / ‘hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como (...) o “*ulio*” i o “*ú*” interrogativo con siñificanza de onde...’ TER, 47. / ‘Mais non asistíu, sin que ninguén se eispricase a ausencia. Estiven po-*lo* chamar á súa casa, mais esquencínme’ CON, 43.

[lobecho] *s.m.* lobeco.

[lobeco] (⇔ LOBETO) *s.m.* Cría de lobo: ‘Aquiles días viran os pastores unha manada de dez cunha loba con tres *lobecos*’ LUS, 38. Tm. **lobecho**.

LOBO –**A** *s.* Mamífero carnívoro da familia dos cánidos (*Canis lupus*) de corpo áxil e musculoso, pelo escuro, con fociño aguzado, orellas tesas, rabo longo e moi poboado e coa vista, oído e olfacto moi desenvolvidos: ‘O lobo se non se lle fire de morte é pior. Eu matéi un con dous tiros de posta’ LUS, 38. **De lobo** *loc.adx.*, [aplicado a fame] moi forte: ‘Tiña unha fame *de lobo*. Botéi mao á carabela e puxen us liscos de touciño a derreter na chama, espetados nun canipo’ TER, 218. **De lobos** *loc.adx.*, [aplicado a noite] moi escura e con mal tempo: ‘Non se vía terra nin ceo (...). E veña chover arreo (...). Leva o cabalo á pendella, acarón do meu, i entra a secarte ó lume. Vaia noite *de lobos*...’ TER, 299. **¡Lobos te coman!** *interx.*, emprégase para expresar unha maldición: ‘I equí o estaba agardando, enriba diste penedo onde estamos sentados nós, a Engracia. Xa dera a lus e levaba o seu fillo de seis meses no colo. Disque eran as sete da mañá. E non lle dixo máis que isto: / ¡Cobarde, que consintes en ver perdido o teu sangue! ¡*Lobos te coman!*’ HIS, 21.

LOCAL *adx.* **1.** Dun lugar dado: ‘un cronista *local* puxo ista “coña” no único xornal da cidade’ DEC, 11. // *s.m.* **2.** Espazo cerrado e cuberto, particularmente destinado a

actividades comerciais ou recreativas: ‘Trilín, fixeron as botellas da traseira do mostrador e mái-las vidreiras de todo o *local*’ CON, 33.

locida (⇔LUCIDA) *adx.f.* Que presenta un aspecto san e robusto: ‘Cando vían unha xuvenca moi ben criada, decían: “Está *locida* coma o gato da tía Trécola’ TER, 107.

locir *v.t.* e *v.i.* **LUCIR.**

loda (⇔LODOSA) *adx.f.* Alodada, avolta, con moita terra ou partículas en suspensión: ‘Puxérase moi *loda* a iauga [do río], e tiveron que agardar unhas horas a que volvese a crarexar’ TER, 189.

logar *s.m.* **LUGAR.**

LOGO¹ *adv.* **1.** Axiña, sen tardar, en pouco tempo: ‘Albíscanse moitas luces. *Logo* Chegarán’ PAU, 66. **2.** Despois, nun momento posterior: ‘De cando en cando asopraba con forcia o vento que viña da serra e *logo* folerpaba un bon ratiño’ CON, 119. **3.** Despois, nun lugar posterior: ‘Vai tras il o trasno segundeiro (...). E *logo* veñen os díaños cativeiros, asoprando e batindo toda crás de instrumentos’ PAU, 61. **4.** Ademais [indica que ó mencionado antes hai que engadirllar o que segue]: ‘Eiqué chegaban moitos forasteiros, a consultar co-a meiga, que deixaban moi bos pesos (...) / E *logo* que daba a todo. O mesmo botaba as cartas, que aduviñaba o porvir, que curaba (...)’ PAU, 24. // *conx.* **5.** Polo tanto, en consecuencia: ‘Pois díxolle a vostede a verdade. Quen a atopou morta fun eu; o que a matou, non o sei. / *Logo* vostedes pensan que a mataron’ TER, 201. **Logo de + infinitivo** *loc.prep.*, inmediatamente despois de: ‘levouno pra a casa pra que non se lle derramara, *logo de* escorrentalos gatos da cociña’ LUS, 128. **¡Deica logo!** *interx.*, emprégase como fórmula de despedida para pouco tempo: ‘Xa non cismo máis. Tés razón. Hai que escorrental-os a todos; hailles que derramal-o meigallo... ¡*Deica loguiño!* / Pecha a porta da cociña por drento e garda a chave no peto’ PAU, 37. **Dende logo** *loc.adv.* 1) por suposto, xaora, claro que si: ‘Cando a Rebola lle dixo o que querían aqueles homes, mandou que os pasaran á cociña e que lles diran un vaso e algo de compango, mentras se quentaban. Il non os podía atender porque estaba faguendo as contas dos xornaleiros. E *dende logo* deu permiso pra que deixaran a caixa no curro, ondia non se mollara’ LUS, 48; 2) sen dúbida [úsase como elemento de reforzo para afirmar o que se di]: ‘Alí había un home... / Non sei que cousa de raro lle atopaba ó seu vestido. *Dende logo*, non era xo do noso tempo. Levaba unha chaqueta de pana moura ribeteada de alpaca...’ LUS, 28. **E logo** *loc.conx.*, 1) [nunha interrogación] úsase para preguntar pola razón ou a causa de algo e equivale a por que?: ‘Eu non sei –dixo aquí– en qué corcio pensa iste irmao meu... a min resúltame moi duro o aconsellalo por ser il máis vello, e ben máis vello, ca min. / –¡*E logo...* ? preguntéille / – Pois que non fai nada por lle ser simpático á señora’ TER, 165; 2) [nunha interrogación, ó principio da frase] engade énfase: ‘¡Cánto me quer meu cadelíño!... ¡*E logo*, que me dis, meu Choliño?...’ TER, 108. **Logo que** *loc.adv.*, en canto, no mesmo momento en que: ‘Foise cabo da ama á cociña (...) / I amosóulle o ovo azul que traguía cos outros no cesto. / *Logo que* o víu colléuno e fixo o sinal da Crus. / ¡*María Santisma!*... Son contigo, rapaza. A casa está enmeigada’ TER, 124. **Tan logo que / tan logo como** (⇔tan pronto como) *loc.conx.*, así que, unha vez que: ‘Agora di, diante de todos nós, qué caste de animal será... / *Tan logo que* o víu, botou unha gran risada’ TER, 118 / ‘E non era porque a tía non llo adevertise i aconsellase, que sempre lle decía: / *Tan logo como* te ergas, lávate ben

lavadiño de canelas e cara, que te quero ver limpo coma un riarengo' TER, 106. **Xa que logo** → XA.

logo² Erro por **LONGO**.

loiro –a (⇔LOURO) *adx.* **1.** Dourado, de cor castaña moi clara, semellante á do ouro: 'Abríu os ollos e víu unha muller ca cabeleira, *loira* por certo, botada sobor do carrello' TER, 81. **2.** Que ten o pelo de cor castaña clara, semellante á do ouro: 'Un mozo *loiro* constestou por todos' LUS, 75.

LOITA *s.f.* **1.** Acción en que se enfrontan dous adversarios utilizando a forza física ou as armas: 'Fixeran fuxir ós ladrós despóis dunha curta *loita* matando a dous diles' LUS, 152. **2. fig.** Esfuerzo ou acción para conseguir algo dificultoso: 'Agárdanche moitos disgustos e moitos desacougos, meu rapaz –dixo. / –Xa levéi algús. / –Unha *loita* arreo, arreo... / –Xa ando a loitar' TER, 196.

LOITAR *v.i.* **1.** Pelexar, combater, soste unha loita: 'Á voz de ¡Fuego! Dispararían todos. E xa se vería o que pasaba. Cecáis habería que *loitar* corpo a corpo' LUS, 157. **2. fig.** Traballar e esforzarse por conseguir algo: 'Pois sintínche decir máis dunha vez que non todos eran bos recordos... / –Quizais por iso mesmo... Eiquí traballéi, *loitéi* e saín ca miña... Eu ben sei canto custa a vocación de médico rural' TER, 37.

LOITO *s.m.* Roupas negras que se leva para manifestar dor pola morte de alguén: 'É unha muller xa case vella, outa i-esguía. Viste de *loito*' PAU, 19.

LOMBA *s.f.* **1.** Pequena elevación do terreo de forma arredondeada: 'Vese un lobo que alancaña por unha *lomba* adiante' TER, 51. **2. fig.** Vulto no lombo [dun animal]: '¡Qué gadoupas e qué *lomba* ten! [o bicho colorado]. Nunca vin outro tal nos anos da miña vida' TER, 116.

lombado (⇔ALOMBADO) *adx.m.* De ombreiros máis cargados do normal cara á parte dianteira do corpo e un certo avultamento no lombo: 'Inda é mozo il, un pouco *lombado*, e levaráme a min unha coarta' TER, 198.

[lombar] (⇔ALOMBAR) *v.t.* Dobrar e torcer poñendo curvo: 'O vento asopraba con carraxe *lombando* as árbores' TER, 170.

LOMBO *s.m.* **1.** [Nunha persoa] parte posterior do corpo, desde os ombreiros ata a cintura: 'Escorríanme as pingotas de sudor polo *lombo* embaixo' HIS, 158. **2. p.ext.** Corpo [en xeral]: 'En moitas quimeira antre rapaces ténme sacado moito paos do *lombo*' LUS, 55. **3.** [Nun animal] parte superior do corpo que vai desde o pescozo ata os cadrís: 'i o Morito [o gato] cambaba o *lombo*, puña o rabo teso e bufáballe ó cadelo' TER, 108. **Cargado de lombo** *loc.adx.* [aplicado a persoa] de lombo algo encorvado e que leva a cabeza e os ombreiros algo botados cara a adiante: 'Andaría polos setenta e cinco anos i era alto e forte e un pouco *cargado de lombo*' TER, 270. **Medir o lombo** [a alguén] *loc.v.*, zumbiar, dar unha tunda: 'E cando o neno pensou que a tía iba coller unha estela e *medirlle o lombo*, aquila achegouse a il e díulle un bico' TER, 125.

[**londria**] (⇔LONDRA) *s.f.* Mamífero carnívoro da familia dos mustélidos (*Lutra lutra*) que vive nas beiras dos ríos, de corpo alongado, cabeza ancha e aplanada, patas curtas cos dedos unidos por unha membrana e pelo meste e suave de cor pardo arrubiado: ‘Tamén se atopan algunhas *londrias*, que non é nada doado cazalas. As peles lévanse a vender a calqueira vila de Ourense ou Lugo’ LUS, 18.

LONGO –**A** *adx.* **1.** Que ten moita lonxitude ou máis da que é habitual: ‘De sutaque, atopéime nunha rúa moi *longa* que non coñecía’ LUS, 63. **2.** De grande alcance: ‘cus anteollos de *longa* vista postos do revés’ CON, 29. **3.** Que dura moito ou que tarda moito en acabar: ‘Estroupelóu outro tronicio moi *longo*’ CON, 75. **4.** [Dito dun período de tempo] extenso, amplo, máis ou menos grande: ‘Xa faguía unha *longa* tempada que eu vivía na casa de Abrantes’ LUS, 15. **5.** [Apicado a pantalón] que chega ata o pé [por oposición a curto que queda por enriba do xeonllo]: ‘Cando voltéi a Esperantes eu xa era un rapaciño que me acababa de poñer de pantalón *largo*’ LUS, 56. // *s.m.* **6.** Lonxitude, a maior dimensión dunha superficie plana: ‘Algunhas [devesas] teñen máis dunha légoa de *longo*’ LUS, 132. ***De largo** *loc.adv.*, [co verbo pasar] sen deterse ou sen decatarse: ‘Ó cabo dunha hora de camiño, albisquéi as luces de Laiosa. Tivera medo de pasar *de largo*. Non pasaba ninguén pola carretera.’ TER, 298. **Ó longo de** *loc.adv.*, no sentido da lonxitude: ‘Pecha os ollos. Estalica os brazos *ó longo do corpo...*’ PAU, 45. **Tan longo era** *loc.adv.*, en toda a lonxitude da persoa en cuestión: ‘Caíu *tan longo era* no chao’ CON, 86. Tm. ***largo**.

lonxa *adv.* Erro por **LONXE**.

***lonxanía** (⇒LUGAR AFASTADO) *s.f.* Parte afastada ou distante [dun lugar]: ‘Aló quedaban Pacios, Quintá, a ribeira de Quiroga. Cando era tempo seréo, a espuma azuada da *lonxanía* faguíame pensar na Groria’ LUS, 16. ***Na lonxanía** (⇒ó lonxe) *loc.adv.*, a moita distancia: ‘Soaba ñunha campá na *lonxanía* tocando a morto’ LUS, 85.

***lonxano** –**a** (⇒AFASTADO) *adx.* **1.** Arredado, que está lonxe: ‘dunha casoupa *lonxana* saía un cichón de fume branquismo’ TER, 260. **2.** [Dito dun parente] que ten unha relación pouco próxima: ‘Mais eiquí ven a conto o seu trato cun parente *lonxano*, de mal nome o Natillas, mís vello ca iles’ CON, 52.

LONXE *adv.* A unha gran distancia: ‘Xa era noite. Sentín aló *lonxe*, moi *lonxe*, un tronicio’ HIS, 166. **Lonxe de** *loc.prep.*, a moita distancia: ‘A Saudade é un sentimento dos galegos po-lo que sempre están pensando na terra nai cando se atopan *lonxe dos* eidos nativos’ CON, 80. **De lonxe / ó lonxe** *loc.adv.*, a moita distancia: ‘Mais o seu irmao Fradique conocéuna nun baile de máscaras do Casino, e tamén se namoróu dela. Igoalmente se dixo que iba en percura dos cartos, que os cheiraba *de lonxe*’ CON, 53. / ‘Iba pola carretera unha fermosa e seréa tarde. Ouvíanse *ó lonxe* as cántigas das rapazas que traballaban nas viñas’ LUS, 68. **Sen ire máis lonxe** (⇔sen ir máis lonxe) *loc.adv.*, sen necesidade de buscar probas ou exemplos menos inmediatos có que se vai expor: ‘En moitas aldeas pasa ó pe da casa, e podíase meter dentro con moi pouco gasto... *Sen ire máis lonxe*, no Hospital do Incio’ TER, 34.

[**LORADA**] *s.f.* Azouta, xostrada, golpe dado cunha correa ou vara: ‘Don Froilán dáballes unhas *loradiñas* coa fustra no lombo’ LUS, 47. Tm. **lourada**.

LORÁN *adx. e s.* Persoa que non quere ou que non lle gusta traballar. [Emprégase como insulto]: ‘Si te apuxeras a traballar, lacazán, non che darían ises arrautos. ¡Lorán do demo, pastrán!’ LUS, 68.

lospia *s.f.* **LOSQUEADA.**

LOSQUEADA *s.f.* Golpe dado na cara coa man aberta: ‘O noivo ceiboulle unha *losqueada* ó cabaleiro. ¡Chas! / –Pra que adeprendas...’ HIS, 178. Tm. **lospia**.

LOSQUEAR *v.t.* Dar unha losqueada: ‘*Losquear*. Dar lapotes ou bofetadas’ LUS, 165.

LOSTREGANTE *adx. fig.* Que brilla moito: ‘Antre a follaxe *lostregante* dos choplos da ribeira, revolexaban as anduriñas’ TER, 264.

LOSTREGAR *v.i.* **1.** Haber lóstregos: ‘por eiquí, no Incio, o verbo castelán relampaguear dise “alustrar”; pola terra de Sarria e do Páramos, “lustrigar”; pola campía lugesa, “lostregar”...!’ TER, 69. **2. fig.** Brillar moito: ‘¿E il levaría moito medo cando sintíu carraquea-las navallas e *lostrega*-las follas diante dos ollos’ HIS, 145. Tm. **lustrigar**.

LÓSTREGO / **lostrego** *s.m.* **1.** Resplandor intenso e súbito que se produce no ceo como consecuencia dunha descarga eléctrica: ‘Chegar, chegaría. Un *lostrego*, outro *lostrego*. Apretéi o paso. Aquela centella cairá nunha carballeira de Meilán. Vin o refrexo do *lostrego* no río. ¡Cataplún, plun, plun...! / Arreciaba a chover. Gracias que levaba gabardina. Outro *lóstrego* alampou todo o ceo’ HIS, 166. **2.** Emprégase para salientar a rapidez e a brevidade do que se expresa: ‘O Xusto ripóu unha chave pequena do peto i-abríu un caixón da mesiña... / Foi cousa d-un *lóstrego*, mesmamente’ DEC, 12. **3. fig.** Cousa que actúa de modo rápido, súpeto ou violento: ‘Eu viña de rozar monte aquil mediodía de vrao, i atopéi á rapaza na fonte. Iba unha fogaxe que Dios nos libre, e viña candia min o can da casa. Non había ninguén arredor, en todo canto se vía en volta enteira. Eu ventáraa coma un can. Sentín un *lóstrego* no sangue. Botéille a mao... / E seguíu o conto...’ TER, 348. Tm. **lóstrogo**.

lóstrogo *s.m.* **LÓSTREGO.**

LOTERÍA *s.f.* Xogo de azar en que se reparte un número de billetes numerados e resultan premiados aqueles que coinciden total ou parcialmente con certos números extraídos por sorteo: ‘Non hai que sere tan pesimista. Inda non fai moito que che tocaron trinca mil reás á *lotería*’ CON, 86.

LOUBÁN *adx. e s.m.* **1.** Persoa que non quere traballar ou que non lle gusta o traballo: ‘¡Érgase, *loubán*! Xa hai un cuarto de hora que o estou chamando. Fáltanlle uns minutíños pra a cras’ HIS, 88. // *s.m.* **2.** Persoa que actúa con astucia para conseguir o que quere: ‘Nunca tal se víu. ¡Quí louradas merecía ise *loubán*! ¡Condanado!’ LUS, 69.

[**loubanza**] (⇔**LOANZA**) *s.f.* Gabanza, eloxio, ponderación das boas calidades ou accións: ‘E lúu en voz alta: “Don Agapito Méndez Traseira. Falleció cristianamente en esta ciudad

de Santiago el 20 de los corrientes, a los 45 años de edas...” / Arrechecháronse á nosa mesa seis ou sete persoas i empezóu o coro de *loubanzas...*’ TER, 248.

LOUCO *s.m.* Persoa que ten perturbadas as facultades mentais: ‘Había en Lugo un *louco* chamado Pepe Montero. Iba sempre falando solo’ LUS, 36.

LOUQUEAR *v.i.* Volverse louco: ‘¡Báixate, home! Non sexas fato. Tira isa idea da testa, que che fai *louquear*’ LUS, 68.

[*lourada*] *s.f.* **LORADA**.

LOUREIRO *s.m.* 1. Árbore sempre verde da familia das lauráceas (*Laurus nobilis*) de tronco liso, ramas levantadas, follas oblongas, duras, lustrosas, de cor verde escura e moi aromáticas e froito en drupa de cor negra: ‘As súas fillas enterrárono [ó can] no horto da casa baixo un *loureiro*. Con unha lápida onde se lía: “Non te esquecemos”’ CON, 84. 2. Madeira desta árbore: ‘E, de sutaque, zorregáballe unha vareada nas costas... Unha vez i outra. E logo collíao e dáballes unhas boas palicadas co a crus de *loureiro*’ TER, 114.

LOUSA *s.f.* 1. Peza de pedra lisa, delgada e xeralmente labrada: ‘a botica era unha de tantas boticas de vila. Moitos estantes con moitos tarros de louza branca, con letreiriños; moitos caixós con caixiñas; un mostrador pequeniño con *lousa* de marbre, onde había unha balanza de precisión’ TER, 240. 2. Laxe, peza de pedra delgada que se emprega para pavimentos: ‘Arreitaban os canos do tellado faguendo un balbordo nas *lousas* do patio, que me traguían e lembranza dos días de choiva en Compostela’ LUS, 92.

LOUSADO *s.m.* Cuberta superior dun edificio ou construción, inclinada e recuberta de lousa: ‘E namentras merendaba, lembraba a súa casa de Godral. Era folgada, cómoda e limpa. Isolada, con *lousado* a catro augas. Diante tiña un xardín con tilos e negrillos’ TER, 31.

LOUSEÑO *adx.m.* Delgado e fraco: ‘Era un rapaz pequeno, *louseño*, algo virollo e de moi poucas falas’ TER, 341.

louvar (⇔LOAR) *v.t.* Eloxar, ponderar as boas calidades ou accións: ‘Vivía cunha criada xa patrona, que se chamaba a Presenta. O tío *louvaba* moito a súa arte coquinaria’ TER, 32.

LOUZA *s.f.* Barro fino, cocido e vernizado do que están feitos distintos obxectos, especialmente pezas de vaixela: ‘Moitos estantes con moitos tarros de *louza* branca’ TER, 240. 2. Conxunto de obxectos dese material: ‘camas antigas de caoba e de ébano, cadros italiáns, garguerños, *loza* de Sargadelos, mesas de madeira raras’ LUS, 141. Tm. ***loza**.

***loxia** (⇒LOXA) *s.f.* Lugar onde se reúnen clandestinamente os membros dunha asociación: ‘Teño que deixarte. É que estou citado pra a reunión segreda da nosa sociedade. / –¿E qué sociedade é esa? / –A sociedade máis segreda de todas. / –¿Cómo? / –Xa cho direi... / –E outra vez... / –Téñome que ir. Hai xuntanza na *loxia*’ HIS, 91.

LÓXICA *s.f.* Maneira de pensar ou de razoar que ten a súa propia coherencia e principios: ‘Miña casiña, miña terriña. O mundo, a *lóxica* i a moral rematan nas lindeiras dos meus eidos’ TER, 57.

LÓXICO *adx.m.* Conforme á razón ou ás regras da lóxica: ‘Si se quer, o individualismo é o egoísmo *lórico* e moral’ TER, 56.

***loza** *s.f.* **LOUZA**.

LÚA *s.f.* **1.** Satélite natural da Terra, visible especialmente de noite e que reflicte a luz que recibe do Sol: ‘Xa pasaba das once cando voltéi na miña besta prá Crus do Incio. Faguía un bon rato que saíra a *lúa*. Sempre me gostou moito camiñar de noite, a pe ou a cabalo, e máis cando vai luar’ TER, 233. **2.** Cada unha das fases dese satélite: ‘Era noite de *lúa* chea i eu collin o camiño de volta pra Pacios’ CON, 97. **3.** Luz nocturna que este satélite nos reflicte da que recibe do Sol: ‘Sabía que era noite de *lúa* e non me volvería atrás da paseada’ HIS, 166. **Lúa chea** *loc.s.*, a que se ve con todo o seu círculo iluminado: ‘Os campesiños decían que as noites de *lúa chea* sentíase cantar a serea’ TER, 190.

LUAR¹ *s.m.* Claridade que desprende a Lúa: ‘A lus do *luar* eu vía o corpo do Parrulo asegún eu o tirara no foio’ HIS, 106.

luar² *s.m.* Erro por **LUGAR**.

lubicán (⇔LOBICÁN) *s.m.* Animal que resulta de cruzar un lobo cunha cadela ou un can cunha loba: ‘O grego estaba na xanela do reitoral cun foco, i o *lubicán* voltaba do monte polas tres da mañá, acompañado dos lobos’ LUS, 38.

[**lubrigar**] *v.i.* **LUMBRIGAR**.

lubrio *s.m.* Erro por **LUDRIO**.

LUCEIRA *s.f.* Abertura ou ventá pequena, protexida por vidros, situada no teito dun edificio para dar claridade: ‘E de pranta redonda e ten no cimo do tellado, tamén redondo, unha *luceira* ou linterna, o que lle dá, vista de lonxe, certa facha de igrexa rural rusa’ TER, 130.

LUCEIRO *s.m.* **1.** Astro que brilla intensamente: ‘Acórdome ben que me dixera Arxemiro: / –¿Non ves aquil *luceiro* azul que tira a verde, a carón daquil outro tan branco? Sempre o vexo cando estou de vela no campamento, alá na terra de mouros’ LUS, 58. **2.** O planeta Venus, que se ve brillar pola mañá cedo ou pola tardiña: ‘Brilaba o *Luceiro* sobor dun teso. Os campos íbanse mergullando na tébrega da noite. Sangue e ouro’ TER, 42.

***lucencia** (⇒LUCENZA) *s.f.* Claridade, resplandor, brillo: ‘Entróu na estanza a friaxe da noite e mailo rombar do río i a melancónica *lucencia* da *lúa chea*’ TER, 181.

[**LUCIR**] *v.t.* **1.** Exhibir, mostrar: ‘As paredes [da cociña] *locían* unha banda de azulexos roxos e brancos’ LUS, 140. // *v.i.* **2.** Brillar, resplandecer: ‘*Locía* unha chama de agarimo nos ollos pardos da tía Trécola’ TER, 104. **3.** Producir un resultado visible: ‘O bon manturio *lucíalle* na cara’ LUS, 101. **4.** Dar un resultado ou rendemento adecuado [especialmente unha cousa que implica esforzo]: ‘colleron os montañeses boas presadas de cartos; mais pouco lles *lociron*’ TER, 33. // *v.p.* **5.** Exhibirse ou actuar de xeito que chame

a atención: ‘Lobos te coman, rachada, que me estás acabando ca casa. ¿Pra *te lucire* na feira, pelandra?’ TER, 47. Tm. **locir, lucire**.

lucire v.p. **LUCIR**.

ludrio (⇔LUDRO) s.m. **1.** Líquido case negro e de cheiro forte que deita o esterco: ‘Tivemos que cruzar unha esterqueira onde fozaban unhos porcos, con moito procuro pra non meter as botinas no *ludrio*’ LUS, 119. **2. fig.** Escoura, refugallo, cousa desprezable: ‘Pois agora, unha voltiña polas vilas, i atoparemos outro *ludrio* que fede: o señoritismo’ TER, 58.

LUGAR s.m. **1.** Sitio, zona, parte, espazo concreto dentro doutro máis ou menos delimitado: ‘Cinamonos. Chámase así as lilas nalgús *lugares* de Galicia’ LUS, 164. **2.** Núcleo pequeno de poboación: ‘Empezóuse a correr por eiquí o balume de que o señor tiña amores cunha muller de moi mala sona, chamada a Garitera, do *lugar* de Bonxío, pasada xa a serra, na cha de Táboga’ TER, 142. Tm. **logar**.

LUGUÉS –ESA adx. **1.** De Lugo: ‘E, se vos intresa, direivos que eu son Xocas de Lopo. Que nacín e vivín na torre de Lopo, sita nunha encosta do val do Miño, alá polas terras *luguesas*’ HIS, 49. // adx. e s. **2.** Persoa natural ou habitante de Lugo: ‘Por aqueles anos era enterrador un home que lle chamaban o Lordanas. E todos os *lugueses* lle chamaban ó cimiterio a Horta do Lordanas’ LUS, 34.

LUÍDA adx.f. Lisa, sen relevos ou asperezas: ‘Tiña cara de leite fervido i os pelos loiros i bravos. Mais isto, cando o barbeiro non lle deixaba a testa *luída* coma un seixo’ TER, 100.

lumareda (⇔LUMARADA) s.f. Morea de leña que arde e levanta linguas de lume: ‘Entréi na cociña e sentéime á lareira. Había unha boa *lumareda* de uces e ramallas de carballo’ TER, 299.

LUMBRIGAR¹ v.i. Amencer, empezar a saír o sol: ‘Abrín a porta da pendellla e saín a carretera ca miña maleta. Empezaba a *lumbrigar* o día. Ladraban os cas. Non se vía a ningún... Quedábame case unha légoa de camiño’ HIS, 106. Tm. **lubrigar**.

LUMBRIGAR² s.m. Amencer, abrente, momento no que a luz do sol apunta no horizonte: ‘O Manoliño i o Paco estiveron a contos hastra o *lumbrigar* do día’ HIS, 29.

LUME s.m. **1.** Proceso físico que se manifesta con desprendemento de luz, calor intenso e, frecuentemente, lapa: ‘e por ondío queira que pasen deixan a terra queimada coma cando se prende *lume* n-unha restreva’ PAU, 61. **2.** Materia ardendo con ou sen lapa: ‘Á beira do *lume* estaba o can dogo Tor, tan grande e mouro. O neno enredaba ca cinza e mái-la paleta’ CON, 30. **3. fig.** Luz, brillo, resplandor: ‘A serpe de *lume* dun alustre brincóu por enriza dos cumios’ TER, 171. **De lume** loc.adx., [aplicado a ollada] fulminante, de ira ou de reproche: ‘Naquil mesmo intre, entra a Sabela na cociña. Non díu fala, mais botóume unha ollada de *lume*’ TER, 283. **Botar lume polos ollos** loc.v., manifestar no semblante furor ou ira: ‘O don Fernando seguía a *botar lume polos ollos*. E dixo, todo alporizado, sacudido pola carraxe.’ TER, 173. **Pegar lume** loc.v., incendiar: ‘Arrepúñase ós profesores i un día houbo de *pegar lume* ó colexio’ TER, 160.

[**lumíeira**] (⇔LUMIEIRA) *s.f. fig.* Corpo que emite luz: ‘Ben sabedes que os espíritos teñen rabo, coma isas *lumíeiras* do ceo que lles chaman cometas’ PAU, 47.

LÚPULO *s.m.* Planta herbácea rubideira da familia das cannabáceas (*Humulus lupulus*), con talos fibrosos de tres a cinco metros de alto, follas dentadas de forma ovada, flores tirando a amarelas dispostas en espiga e froito en forma de piña globosa que, desecado, se emprega para aromatizar e darlle sabor amargo á cervexa: ‘A miña teima era o cultivo do *lúpulo* (que agora non me acordo como se chama en galego; mais que o hai silvestre na miña terra), ca mira de que amingoase o alcoholismo’ TER, 323.

LURPIA *s.f.* Muller malvada ou de costumes licenciosos: ‘Tan logo que dixo vostede “Jesús, María y José”, iscóu que o levaba o Demo... Algunha *lurpia* que lle meteu os hechizos no corpo...’ TER, 110. **Grandisma lurpia** (⇔grandísima luria) / **lurpia do demo** *loc.s.*, emprégase como insulto [referido a unha muller]: ‘A voz do Farón / ¿E qué che se perdía a ti enriba, *grandisma lurpia*? / A voz da Subela / O mesmo que a ti embaixo, papón do demo... Que inda daba noxo de te ver co-a boca aberta’ PAU, 67. / ‘A Subela / Din que está mal da cabeza dende que agarróu un gálico en Chile... / O Farón / Xa tiñas que saír ti, *lurpia do demo*. ¿e non é bon parroquiano?... ¿Quén deixa máis diñeiro qu-íl n-ista casa? PAU, 30.

lus¹ (⇔LUNS) *s.m.* Día da semana que segue o domingo e é o anterior ó martes: ‘O *lus*, ás sete da mañá, que inda non lubrigara de todo, xa estaba toda a cudadrilla de cazadores chamando á porta da miña casa’ HIS, 13.

lus² *s.f.* **LUZ**.

LUSCO *s.m.* Luz vespertina que case non permite percibir as cousas. **Antre lusco e fusco** (⇔entre lusco e fusco) *loc.adv.*, no momento en que diminúe a luz do sol e comeza a anoitecer: ‘Todo o val se enchía de socego. Era *antre lusco e fusco*. Parece que estou vendo todo aquilo’ LUS, 86. **De lusque a fusque** *loc.adv.*, todo o día: ‘O padriño pasábase días enteiriños, *de lusque a fusque*, sin aparecer pola casa’ TER, 85. **Lusco e fusco** (⇔LUSCOFUSCO) *loc.s.*, momento final da tarde, entre o día e a noite, en que a luz desaparece case por completo: ‘Lusque e fusque. *Lusco e fusco*, escurecer, entre noite e día’ LUS, 165. **Con máis fusque que lusque** → FUSCO.Tm. **lusque**.

lusque *s.m.* **LUSCO**.

[**lustrada**] (⇔LUSTROSA) *adx.f.* Que ten brillo: ‘Eu admiraba moito as grandes froles dos magnolios i as súas follas tan limpas e *lustradas*’ LUS, 80.

lustrigar *v.i.* **LOSTREGAR**.

LUVA *s.f.* Peza de vestir que se adapta á man e que se emprega para abrigala, como complemento do vestido ou para protexela: ‘Somentes se lle vía unha mao, branca i esguía, agarrando un goante ou *luva*’ TER, 181.

luxa (⇔TACHA) *s.f. fig.* Mancha, defecto ou imperfección [de carácter moral]: ‘Sempre andaba a pescudar as vidas alleas i a lles atopar *luxas*’ TER, 239.

LUXADA *adx.f.* **LIXADA.**

[**LUXOSA**] *adx.f.* Que ten ou aparenta luxo: ‘O comedor i o cuarto de estar eran de moito vagantío, i as únicas pezas *luxosas* de toda a casa’ TER, 31.

LUZ *s.f.* **1.** Axente físico capaz de facer visibles os obxectos: ‘Esmorecía vagariña a *lus* do sol, deitanto melanconía en toda a tarde’ TER, 196. **2.** Forma de enerxía que ilumina as cousas e permite a súa visión: ‘Á *luz* dos fachucos, somentes viamos neve e máis neve’ TER, 149. **3.** Obxecto ou punto que produce esa enerxía: ‘¿Non vés –díxolle o seu compañeiro– unhas *luzes* fronte de nós, pola campá adiante?’ LUS, 97. **4.** Enerxía eléctrica: ‘E, logo, funme á cama. Craro é que non había *lus* eléutrica. Collín o candil de gas’ HIS, 103. **5. fig.** Persoa ou cousa que ilumina, que ilustra ou guía: ‘Chámalle “engado da miña vida”, “*lus* dos meus ollos”, “estrelíña da tarde”...’ PAU, 32. **Dar a lus** ($\Leftrightarrow$ dar a luz) *loc.v.*, parir: ‘I equí o estaba agardando, enriba diste penedo onde estamos sentados nós, a Engracia. Xa *dera a lus* e levaba o seu fillo de seis meses no colo’ HIS, 32. Tm. **lus**.

M

MA Encontro do pronome persoal *me*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal *a*, obxecto directo feminino: ‘¿E non vístedes cómo aquela perdiz fixo torre?... Iba entripada. Caíu naquil derrubadoiro e non sei cómo o can a cobrou e *ma* trougo á mao’ HIS, 15.

MACABRA *adx.f.* Relacionada coa morte e cos cadáveres no seu aspecto desagradable: ‘A *macabra* chanza do Grilo’ HIS, 41.

MACEIRA *s.f.* Árbore da familia das rosáceas (*Malvus domestica* ou *Malvus communis*), de tronco xeralmente retorto, pólas grosas e copa ancha pouco regular, follas ovadas, aguzadas e dentadas, flores en umbela e que dá como froito a mazá: ‘Mazaira. *Maceira*, *macira* (álbore que dá mazás)’ LUS, 165. Tm. **macira**, **mazaira**.

MACHADA *s.f.* Ferramenta cortante, de forma semellante ó machado, pero de menor tamaño: ‘Lombo de palla dixo que il non quería outra arma que a *machada*’ LUS, 53.

MACHADO *s.m.* Ferramenta cortante formada xeralmente por unha pa de ferro ou aceiro en forma de trapecio, de fío convexo, cun ollo para engastar o mango por onde se colle: ‘¿E qué ferramenta fai falla? / –Sábeo vostede tan ben coma min... –respondéu o Sarillo–. Unha serra, un *machado* i unha gadaña’ TER, 277.

MACHO *s.m.* **1.** Animal de sexo masculino: ‘Hai que engadir vinte ou trinta porcos co seu castizo, e cabalos, bestas e *machos*. a avenza contaba máis de dúas centas cabezas’ LUS, 15. **2.** [Despectivamente ou como insulto] emprégase aplicado a home: ‘¿Y entonces, por qué me dijo que yo tenía la culpa de que se escapara [o Galo]? / –Pois porque pensara que vostede debiera pechalo no coarto e chamar polos veciños pra que fixesen guardia... Outramente, ben sei que vostede o que quer é que se faga xusticia. / –Poixa poideches decilo inantes, *macho* de Sober –díxolle o Filberto’ TER, 212. **Macho cabrío** *lox.s.* cabra macho: ‘Gadallo. *Macho cabrío*’ LUS, 165.

MACICO *s.m.* Mazo pequeno: ‘Traguete –dixo– un *macico* de partilos conchos i outro xarrote de viño’ TER, 118.

macira *s.f.* **MACEIRA.**

madastra (⇔MADRASTA) *s.f.* Muller do pai respecto dos fillos que este achega ó matrimonio habidos noutro anterior: ‘¿E pra iso gastamos tantos cartos en criarte, derramando os nosos intreses? I a lécora da túa *madastra*, que te claudica sempre que pode, porque non lle quixeches firmar o papeliño...’ LUS, 70.

MADEIRA *s.f.* **1.** Materia dura e fibrosa das árbores, situada debaixo da codia: ‘Unha das meirandes fontes de riqueza dista terra é a *madeira*. Deiquí sae todos os días moita *madeira* de concheiro ou nogueira, choplo, castiñeiro, etc.’ LUS, 20. **2.** Anaco desa materia cortado: ‘Sentíase o laio da noite. Estralaba unha *madeira* no faio’ LUS, 142.

[**madreña**] (⇔MADROÑA) *s.f.* Zoca, calzado de madeira dunha soa peza rematada en forma de punta: ‘Un señor de bombín e *madreñas*, que tiña unha barba moi longa, iba e viña polo salón’ TER, 247.

[**MADRESELVA**] *s.f.* Planta arbustiva da familia das caprifoliáceas (xénero *Lonicera*), con talos sarmentosos e rubideiros, follas elípticas e opostas de cor verde escuro, flores tubulares, xeralmente amareladas e de cheiro agradable, e froito en baga: ‘Carriolas. *Madreselvas*’ LUS, 164.

MADRIGAL *s.m.* Composición poética breve, xeralmente de tema amoroso, na que se combinan versos de sete e once sílabas: ‘Se non fora porque me dá vergonza, baixábame eiquí mesmo e iba outra vez a Orbande a recoller un *madrigal* que escribín fai días a Rosiña’ LUS, 94.

MADRILEÑO *adx.* De Madrid: ‘Si era tempo de inverno [don Segundo] saía sempre de capa e bombín, o que lle daba un aire de libreiro *madrileño* do ano dez’ CON, 100.

MADRINHA *s.f.* Muller que representa ou asiste a quen recibe un sacramento, particularmente o bautismo: ‘O Pepiño era o fillo máis novo da miña tía e *madrinha* Fernanda. I era polo Pepiño por quen preguntaba a *madrinha*, cando eu cheguei ó comedor da súa casa, onde pasaba eu unha tempada’ HIS, 23.

***madroño** *s.m.* **ÉRBEDO.**

MADRUGADA *s.f.* Período de tempo que vai dende a medianoite ata o amencer: ‘Martes e trece, ás tres da *madrugada*’ DEC, 9. **Pola madrugada** *loc.adv.*, ó amencer: ‘Colléu o mercancías que pasa por Lugo *pola madrugada* e chegou a Betote xa con día pequeno’ TER, 280.

[**MADURA**] *adx.f.* Que chegou á súa sazón: ‘Dimos unha voltiña polo horto (...) Xa había cirolas *maduras*’ TER, 42.

***maestra** *s.f.* ***maiestra.**

***magia** *s.f.* **MAXIA.**

MAGNETOFÓNICA *adx.f.* Pertencente ou relativa ó magnetófono [aparello para rexistrar e reproducir sons]: ‘Penso que o Moncho vai xa curado... iste é un aparato que trougo o meu fillo máis vello de Londres. / Isa estrena tivo en Sarria o aparato de banda *magnetofónica*’ HIS, 98.

MAGNICIDIO *s.m.* Homicidio dun xefe de estado ou dun gobernante: ‘Mais non vais crér que interviñen pra nada no asunto do *magnicidio* de Dallas’ HIS, 74.

MAGNÍFICO *adx.m.* Emprégase como tratamento honorífico que se lle dá ó reitor da Universidade: ‘Hei decir que era rector da Universidade o *Magnífico* Señor Don Alejandro Rodríguez Cadarso’ HIS, 83.

[**MAGNOLIO**] *s.m.* Árbore da familia das magnoliáceas (*Magnolia grandiflora*) de tronco liso e copa sempre verde, follas grandes, lanceoladas, enteiras e persistentes, flores brancas e rosadas, grandes e moi recedentes, e froito seco elipsoidal: ‘Eu ademiraba moito as grandes froles dos *magnolios* i as súas follas tan limpas e tan lustradas’ LUS, 80.

MAGOSTO *s.m.* **1.** Comida que consiste fundamentalmente en castañas asadas: ‘O Xan de Brais, o Vicentiño de Freituxe e máis eu estabamos a comer un *magosto*’ TER, 89. **2.** Reunión de xente para asar e comer as castañas: ‘Alí [na cociña de labor] se faguían tamén os *magostos* polo castañal, asando as castañas nun tambor’ LUS, 140.

[**MAGRA**] *s.f.* Tallada fina de carne con moita febra: ‘Veña de comer boas *magras* e de lambuzar roscón i arroz con leite e canela’ TER, 106.

MAGRO *adx.m.* **1.** Delgado, fraco, con pouca carne ou graxa: ‘Tamén tratéi alí a un señor chamado don Agapito, de mediana idade, baixo e *magro*’ TER, 241. // *s.m.* **2.** Carne que ten pouca ou ningunha graxa: ‘Iste xamón vello, moi duro, moi afumado, é dos millores de Galicia. O coitelo arrinca virutas do seu *magro*’ LUS, 20.

MAI / mái *s.f.* **NAI.**

maie *s.f.* **NAI.**

*maiestra (⇒MESTRA) *adx.f.* **1.** Relevante ou de gran mérito entre as da súa clase: ‘Abre, Amalia, o caixón do aparador i amósalle a don Gasparao o que eu chamo “o corpo do delito”. / Doña Amalia abriu o caixón e sacou unha xabroneira de color verde (...) Drento tiña unha vulgar “pastilla de jabón de La Toja”... Tampouco se me esquencería a min aquil cheiro... ¡Arma sutil!... Unha obra *maiestra* da delincuencia’ TER, 293. // *s.f.* **2.** Profesora de ensino infantil e primario: ‘Hastra a *maiestra* de Pacios, que veu un día á casa da tía Trécolas, quíxollo mercar, e mandóulle dez pesos por il’ TER, 107. TM. ***maestra.**

*maiestro *s.m.* **MESTRE.**

maila (⇔MÁIS A) Encontro do adverbio *máis* e as variantes combinatorias do pronome persoal acusativo átono de terceira persoa *la*: ‘Queríalles moito ó cadelo i ó gato; cecáis máis a íste que a aquíl. Aloumiñaba e carexaba a entramos i entramos andaban á puxa a quen *maila* quixera. I a patrona falaba con iles coma se froan dous cristianos...’ TER, 108

MAILO¹ –A / **máilo** –a / **mail-a** Encontro da conxunción copulativa *e mais* e os alomorfos do artigo *lo, la*: ‘Chegaron o Ramilo e *mailo* Froilo’ TER, 152.

[**mailo**²] (⇔MAIS O) Encontro da conxunción *mais* (‘pero’) e o alomorfo do artigo *lo, la*: ‘A nosa literatura é moi desigual. Poetas i ensaístas dabondo; *mailos* novelistas e dramaturgos pódense contar polos dedos’ TER, 72.

MAIO *s.m.* Quinto mes do ano: ‘Era pola primaveira, nos primeiros días do mes de *maio*’ LUS, 132.

MAIOR *adx.* **1.** Máis grande: ‘Canto mellor esteñan todos, tanto mellor estaréi eu. O meirande ben pra o *maior* número de persoas...’ TER, 56. **2.** De máis idade: ‘Meus dous irmaos eran un pouco *maiores* que eu’ LUS, 115. **3.** Principal: ‘fun acendendo todalas velas do altar *maior*, que eran seis’ LUS, 135. // *s.m.* **4.** Persoa de máis idade entre varias: ‘E imitas moito ó teu abó, o *maior* da miña irmandá, despois de Rosa’ LUS, 121. // *adx. e s.m.* **5.** Terceiro dedo da man, entre o índice e o anular: ‘Tanto estaba aguzando o lápiz, fóiseme a navalla e fíxenme unha ferida na mao dereita, antre o dedo índice (chamado por eiquí “furabolos”) i o dedo *maior*’ TER, 311. ***Maior de idade** (⇒maior de idade) *loc.adx.*, [dito dunha persoa] que polos seus anos goza de todos os dereitos e deberes civís e políticos: ‘Os tíos non querían que se casara a rapaza tan axiña, inaque era *maior de idade*’ LUS, 105. **A moiores** (⇔a maiores) *loc.adv.*, ademais: ‘En caso contrario ten a obriga de devolverlle os dez mil reás ó Rouco, máis cen pesos *a moiores* por desconflautamento do pauto’ PAU, 22. Tm. **moior**.

***maiorazgo** *s.m.* **MORGADO**.

***maiordomo** (⇒MORDOMO) *s.m.* Criado principal, encargado do goberno dunha casa: ‘Tiña [o señor de Argonde] un xenio do demo, e cando lle entraba a carraxe, cispaban todos de diante dil. Din que un día houbo de matar a un *maiordomo* porque lle aconsellaba que non bebese tanto, que non lle sentaba ben’ TER, 142.

MAIORMENTE *adv.* **1.** Principal ou especialmente: ‘Na cidade, *maiormente*, ninguén ten intrés en disimulalo que pensa’ TER, 54. **2.** Moito ou de maneira notable: ‘Desprendéuse a pedra da cornisa da torre. Iba zoando po-lo aire e tardaba moito en chegar ó chao. Mais a pedra non importaba *maiormente*. O que importaba era que eu iba po-lo aire candia ela’ CON, 43.

MAIS / máis *conx.* **1.** Une dous elementos (oracións, palabras ou sintagmas) denotando que a noción expresada polo segundo se opón á expresada polo primeiro, sen ser incompatible con ela: ‘Xa chegaron os cazadores, *mais* o Pepiño non veu cadia iles’ HIS, 23. **2.** [Como conxunción copulativa] indica adición ou suma: ‘O adeministrador iba diante. Tras il iba o sarxento cunha pistola na mao co cano cara ó carrelo daquil. Logo marchaban o intérprete i o teniente *máis* un cabo con dez soldados, con fusiles en guardia baixa’ LUS, 159. **3.** Úsase como reforzo da conxunción copulativa *e*: ‘Cando me erguín, xa se foran o don Andrés e *mailo* Pepe. Aparelléi a besta e saín pró Incio’ TER, 337. **¡E máis sí!** (⇔¡E mais si!) *interx.*, denota sorpresa ante algo no que non se reparara: ‘A voz forte / ¿Non vedes outra

vez esbaral-a lus pol-a parede?... / A Voz delgada / ¡E *máis* sí!... Apágase i-acéndese... Unha, dúas, tres...' PAU, 59.

MÁIS / **mais** *adv.* **1.** Indica aumento ou superioridade en cantidade, calidade ou intensidade: 'Toda a paisaxe tiña un ton grisento. Pola parte da postura do sol o ceo púxose da color do sangue, mesturado con ambre. O nubeiro facíase cada vez *máis* mesto i a choiva descargaba con *máis* forcia' HIS, 14. **2.** [Seguido da preposición *de*] denota exceso indeterminado con relacion a unha cantidade expresa: 'Levaba *máis* de oito anos fora do pueblo' LUS, 150. **3.** [En frases negativas] intensifica a negación: 'E chegou a hora da marcha. Ás oito da mañá deixinno no tren. / Nunca *máis* o volvín ver' LUS, 60. // *indef.* **4.** Indica cantidade ou número maior: '–¿*Máis* pan? / –Non recoiro! / –¿*Mais* viño? / –¿E logo pra que viñen eiquí?' HIS, 9. **5.** [En frases negativas, precedendo a un nome] equivale a outro: 'E cecais por tantas cousas ausurdas que lle pasaban tiña o instinto de se vengare de calquera, sin *mais* razón que a de súa mala sorte, que é razón do Demo, dispensando' HIS, 175. **6.** [En plural, precedido de artigo] o resto, os demais ou a maioría: 'Na vila, os nosos gustos teñene que se adautare ós gustos *dos máis*' TER, 54. **A mais** ($\Leftrightarrow$ a *máis*) *loc.adv.*, sobrepasado o debido ou necesario: 'O Monchiño i a Engracia enamoriscáronse. E chegaron as cousas *a mais*' HIS, 31. **A máis non poder** *loc.adv.*, coa máxima intensidade: 'Un patrón que levaba un chileque de baieta, sen chaqueta, berraba *a máis non poder*, fitando para o curuto do albre' LUS, 68. **De máis / demais** ($\Leftrightarrow$ de *máis*) *loc.adv.*, de sobra, en exceso: 'Cala, home, cala, que todos sabemos o qui é un trago *de máis*' LUS, 47. / 'Xa sei que eres home de ben, Ramonciño, aínda que che gusta *demáis* o augardente' LUS, 145. **Máis alá de** $\rightarrow$ ALÁ. **Máis aló de** $\rightarrow$ ALÓ. **Máis ben** *loc.adv.*, 1) denota preferencia ou aproximación: 'O Alberto era *máis ben* rubio, con cabelos da color do azafrán' CON, 42; 2) introduce unha rectificación ou unha matización: 'Ven agora a segunda parte dista historia... Non é de propio a segunda parte: é *máis ben* a outra parte... A ver si vostede me entende, señor.. Coma unha moeda, que ten cara e ten crus' TER, 156. **Máis ou menos** *loc.adv.*, aproximadamente: 'Era un home que tería sesenta nos pouco *máis ou menos*. E parecía home de carreira' LUS, 28. **Máis que** *loc.adv.*, soamente, tan só: 'Cando xa empardecía, antre todos non tiñamos cobrado *máis que* quince perdices e dous coellos' HIS, 13. **Nin máis nin menos** *loc.adv.*, xustamente, exactamente [emprégase para remarcar o que se acaba de dicir]: 'Que haxa outra vida, parécenos ausurdo; *mais* si pensamos que non a hai, parécenos aínda *máis* ausurdo... Á volta dos anos, a cencia, a cencia, *nin máis nin menos*, esculcará ise problema' TER, 74. **O máis** *loc.pron.*, a cousa máxima: 'Non baixo. Non, e non. Todo *o máis* que podo faguer é firmar ise documento' LUS, 72. **O Máis Alá** *loc.s.*, o alén, o mundo de despois da morte: 'Aló pola unha da noite sentíu que lle falaban cunha voz que parecía vir de moi lonxe / Tesme que me acompañar *ó Mais Alá*. Véñote buscar. Esperta' HIS, 183. **Por máis que** *loc.conx.*, aínda que: '*Por máis que* o buscamos, non atopamos leite por ningures' PAU, 27. **¡Qué mais da!** ($\Leftrightarrow$ que *máis* dá!) *interx.*, emprégase para indicar que dá igual, que resulta indiferente ou que non importa: 'Paréceme que na caixa de morto boliga un rato... ¡*Qué mais da!*' HIS, 122. **Sen máis nen máis** / ***sin máis nin máis** ($\Rightarrow$ sen *máis* nin *máis*) *loc.adv.* sen dubidalo nin pensalo, precipitadamente: 'Tampouco estaba ó pé do foio. E volvín berrar. *Sen máis nen máis*, entrei' LUS, 112. / 'O Pepiño botouse *sin máis nin máis* a escopeta á cara e berrou con forcia' TER, 148. Tm. ***más**.

MAIÚSCULA *adx.* e *s.f.* Letra de maior tamaño cá ordinaria ou minúscula: 'O Destino –con *maiúscula*– levámolo dentro de nós, non fora' DEC, 9. Tm. **maúscula**.

MAL¹ *s.m.* **1.** Dano material ou moral que sofre ou que se lle causa a alguén: ‘Os contiños que vostede quer, non fan *mal* a ninguén’ TER, 266. **2.** Doenza, enfermidade, alteración patolóxica do estado fisiolóxico normal: ‘Ademáis, hai augas que remedian moitos *males*. Perto da Seara hai unhas fontes ondia van beber moitos forasteiros pra se curare’ LUS, 19. **Mal de ollo** *loc.s.*, dano ou prexuízo que se atribúe supersticiosamente á mirada dunha persoa con certo poder máxico: ‘Decían algúns veciños que tiña *mal de ollo*; outros que era il quen o daba’ TER, 185.

MAL² *adv.* **1.** En forma non debida ou non conveniente: ‘Debéuna de matar il a propio intento... O que *mal* anda *mal* acaba. Tiña amoros con outra muller na parroquia de Viso’ TER, 206. **2.** En forma non satisfactoria: ‘E xa digo non é que me atopara *mal* naquila vila. Xa estaba ben afeito’ TER, 327. **3.** De maneira desfavorable: ‘Todo o mundo falaba *mal* d-il’ DEC, 11. **4.** De maneira desagradable: ‘A primeira copa de coñac bébese con agrado. A segunda, xa non tanto. A terceira xa sabe *mal*’ CON, 45. **5.** Con mala saúde: ‘A señora sentíuse un pouco *mal*... O de sempre... Son móitolos anos’ TER, 132. **5.** En mala situación: A casa iba moi *mal*. Houbera que despedir máis da mitá do servizo’ TER, 163. **6.** De maneira imperfecta ou incompleta: ‘Sempre estaba *mal* afeitado e sempre levaba faixa’ TER, 263. ***Inda que me esteña mal o decilo** ($\Rightarrow$ inda que me estea mal o dicilo), fórmula de modestia coa que se acompaña a mención de algo positivo relativa a quen fala: ‘Nin que o sentiran falar as meigas, don Andrés –dixo–. Xa ve que na casa do señor Román hai de todo, *inda que me esteña mal o decilo*’ TER, 303. ***Si mal non me acordo** ($\Rightarrow$ se mal non me acordo), fórmula con que se atenúa a seguridade da afirmación á que acompaña, se non me engano ou equivoco: ‘vin fai anos, *si mal non me acordo*, outro bicho coma il’ TER, 117. **Irle mal** (a alguén) *loc.v.*, estar ou sentirse enfermo ou indisposto: ‘¿E qué che pasa? ¿*Vaiche mal*? ¿Queres unha copíña de augardente de herbas? Éche moi boa pra os males súpetos’ LUS, 29. **Pensar mal** *loc.v.*, crer que [unha persoa ou cousa] encerra en si malicia ou mala intención nas súas accións, intencións ou palabras: ‘Pídalle a Dios perdón por *pensar mal* do Galo...’ TER, 225. **Querer mal** *loc.v.*, sentir aversión cara a alguén: ‘Mais logo, ¿por qué che *quería* tan *mal* a Sabela?...’ TER, 283. **Se mal non recordo**, fórmula coa que se atenúa a seguridade da afirmación á que acompaña: ‘Pois si... E *se mal non recordo* isa señora mandáraa á serra do Guadarrama o doutor Alonso, a curar unha lesión de pulmón’ CON, 108. **Sentirse mal** [dunha parte do corpo] *loc.v.*, ter esa parte enferma ou alterada no seu funcionamento: ‘Xa fai tempo que *se sinte mal* dos fígados’ TER, 247.

MAL³ *adx.* [En posición antenominal] apócope de malo: ‘Mais que o tesouro –seguíu o Ramón– val non ter nada, pois tiña *mal* fado, e traguía disgracia’ LUS, 150.

MALCRIADO *s.m.* Rapaz consentido e maleducado: ‘Que naide podía decir que o sobriño da tía Maria é un *malcriado*’ TER, 105.

*maldecir ($\Rightarrow$ **MALDICIR**) *v.t.* e *v.i.* Botar maldicións ou dicir palabras de enfado ou aversión [contra algo ou alguén]: ‘Porque a Engracia din que morreu de pena por botarlle aquela maldición... Ningúa persoa é quen pra *maldecir* a outra. Nin o pai ó fillo, nin o fillo pró pai. Dios enoxa ós que *maldicen*...’ HIS, 33.

MALDICIÓN *s.f.* **1.** Imprecación contra alguén manifestando enfado e particularmente desexo de que lle aconteza algo malo: ‘A historia dunha *maldición* cumprida dunha muller deshonrada...’ HIS, 30. **2.** Úsase como interxección para expresar enfado ou rexeitamento: ‘Eiquí –decía don Crisanto– pásome as horas mortas chantado niste sillón. ¡*Maldición* de perna!...’ TER, 265.

MALDITO –*A adx.* **1.** Que molesta ou desagrada [precedendo inmediatamente o nome a que se refire emprégase para manifestar rexeitamento ou protesta]: ‘¡Don Elias de Andia y Campuzano! O inventor da *maldita* caixa do tracatrá, tracatrá, tracatrá...’ HIS, 120. **3.** Emprégase en exclamación como forma de maldición: ‘O señor cadeirádego apuntóulle co dedo índice, berrando: / –Vade retro, *maldito*!’ CON, 38. **Maldito seña** ($\Leftrightarrow$ maldito sexa), fórmula que expresa enfado ou rexeitamento: ‘¡Baixade todos!... ¡Sabela!... ¡Filomena!... *Maldito seña* o viño i a pranta que o dá’ TER, 280.

MALEDICENCIA *s.f.* Acción de difamar ou falar mal [dunha persoa]: ‘O que pasa é que a *maledicencia* vai por outros quenlles. (...) Pódese decir que é unha *maledicencia* profesional, sindicalista’ TER, 54.

MALEFICIO *s.m.* Acto de de bruxería destinado a causar dano: ‘¿Sabes qué se me ocorre? Que isa pedra preciosa ten *maleficio*. Que se disgracia tódolos os que a teñen no seu poder’ HIS, 153.

MALETA *s.f.* Utensilio de forma rectangular, relativamente plano, con cerre e con asa para collelo, utilizado normalmente para viaxe e traslados: ‘Metería os libros na *maleta*, e leríaos aló no silencio engadado do pazo’ LUS, 83.

MALETÍN *s.m.* Maleta pequena e pouco grosa que se emprega para o transporte de obxectos de uso persoal ou profesional: ‘Recollín da botica o meu *maletín* de médico i o meu impermeabel’ TER, 298.

MALICIA *s.f.* Maldade, mala intención: ‘O trabucarse da xente consiste en vé-las cousas con *malicia*. Velas con esceuticismo é cousa moi difrente’ CON, 99.

[**MALLAR**] *v.t.* Bater, golpear: ‘Decían que aquiles condenados de mouros deixaban morrer de fame e de sede ós prisioeiros, e que os tundían tódalas noites, *mallando* nils con cordas e trancas’ TER, 311.

MALLEIRA *s.f.* Tunda, conxunto de golpes que se lle dan ou que recibe [alguén]: ‘Penso que non lle quedarían ganas de volverlle facelas veiras á Dosindiña. Despóis da *malleira* que levou. Foi cousa do Chumbito...’ HIS, 70.

MALO –*A adx.* **1.** Malintencionado ou de condición moral máis baixa cá normal ou aceptable: ‘A Faísca é peor que a séneca. *Mala*, concho, *mala*, que non hai por onde lle botar a mao’ TER, 282. **2.** De mala calidade, que non reúne en forma satisfactoria as calidades esixibles pola súa natureza: ‘Que o viño máis *malo* seña coma o de Canedo’ TER, 187. **3.** Prexudicial, daniño ou negativo: ‘E outras *malas* línguas dixerón que o mesmo Don Diego inventara toda aquela historia’ LUS, 156. **4.** Adverso ou desfavorable: ‘Dende sempre o ouro trougo *mala* sorte ós homes’ LUS, 138. **5.** Desagradable ou molesto: ‘E que

a outra noite tiven un soño moi *malo*. Tanto me chocóu, pódennos crer, que o escribín tan logo que me espertéi...' TER, 165. **6.** Inadecuado ou desaconsellable para realizar algunha cousa: 'Dios nos libre dunha *mala* horada' LUS, 74. **7.** Enfermo ou falta de saúde: 'aquil vrao sentírame *malo* do fígado e fórame a Guitiriz' CON, 30. **8.** [Co artigo *o* e o verbo *ser*] indica que o expresado a continuación constitúe un inconveniente, obstáculo ou impedimento do dito anteriormente: 'Mais, ¿cóma chegar cabo dil sen que me vira? *O malo* era a escopeta, se as cousas viñan mal dadas' LUS, 111. **Pol-as malas** ($\Leftrightarrow$ polas malas) *loc.adv.*, á forza ou en actitude violenta: 'O que queira falar, que se bote fora... E se non é pol-as boas é *pol-as malas*' PAU, 57.

MALPARTO *s.m.* Aborto, expulsión prematura do feto antes de que sexa viable: 'O bon do home estábame moi agradecido porque lle curara a muller dunha anemia que tivera por un *malparto*' TER, 214.

mal pensado ($\Leftrightarrow$ MALPENSADO) *adx.m.* Inclinado a pensar mal dos demais: 'Xa sei pra ónde vas –dixo o Patricio–. Non sei si te entenderás coa Liberata e quérela disculpar. Perdoa que sexa tan *mal pensado*' CON, 123.

***malsano** ($\Rightarrow$ MALSÁN) *adx.m.* Prexudicial para a saúde: 'O manturio é de mala calidade, pouco vareado, *malsano*' TER, 33.

MALVÍS *s.m.* Paxaro parecido ó tordo (*Turdus iliacus*), de pluma verde escura manchada de negro no pescozo, no peito e no ventre, e de vermello nos lados do corpo e por baixo das ás: 'Cantaba un *malvís* nun loureiro e íbase enchendo o val de sombra' TER, 198.

MAMÍFEROS *s.m.pl.* Clase de animais vertebrados que se caracterizan por teren as femias glándulas mamarias coas que alimentan as crías no primeiro período da súa vida, teren maioritariamente o corpo recuberto de pelos e sangue quente: 'Eso siñifica "esporretar", mais tamén ceibar ventos da barriga polo mesmo sitio por onde lles empeza o rabo ós cadelos e toda cras de animás chamados *mamíferos*' HIS, 134.

mamoria *s.f.* **MEMORIA.**

MAN / mán *s.f.* **1.** Parte do corpo humano situada no extremo do antebrazo e que está formada polos ósos carpo, metacarpo e cinco dedos: 'Coma todos nós, estaba coas cartas na *mán*' LUS, 28. **2.** Lado [esquerdo ou dereito, respecto de quen fala]: 'É aquila solaina de barandal de madeira pintada de verde que está á outra *mao* diste horto' TER, 197. **3.** Lado, sentido da marcha por un camiño ou estrada: 'E vin vir un automóvil pola carretera, de *mao* de Castela' TER, 328. **4.** Habilidade para algo: 'Non tes boa *mao* pró sal, Filomena...' TER, 283. **5.** Posesión persoal ou responsabilidade [dunha cousa]: 'E non pensen que por iso deixaba o procura das súas terras en *maos* alleas' LUS, 100. **6.** Control ou dominio que se exerce [sobre algunha cousa]: 'O día menos pensado, preséntase eiqúe e pon todo o pai nas *maos* da Xusticia' TER, 163. **Mao a mao** ($\Leftrightarrow$ man a man) *loc.adv.*, entrambos, actuando ou intervindo só dúas persoas: 'falaba moitas veces conmigo, *mao a mao*, coma se fora do meu igoal' LUS, 95. **Mao de santo** ($\Leftrightarrow$ man de santo) *loc.s.*, remedio sumamente eficaz: 'Xa sabe vostede que, pra isas cousas, eu teño *mao de santo*. Deixeo da miña conta' HIS, 69. **A mao** ($\Leftrightarrow$ a man) *loc.adv.* 1) coa man, sen valerse de medios mecánicos: 'E viña escrita *a mao* no papel (coido eu que de puño e letra do señor

presidente)’ TER, 326; 2) a disposición, en situación de dispoñible ou accesible: ‘cargaron nas bestas todo o que atoparon *a mao* de valor, especialmente moedas i ouxetos de ouro’ LUS, 153. **Ás maos de** [unha persoa] ($\Leftrightarrow$ ás mans de) *loc.adv.* como consecuencia dunha acción violenta [desa persoa]: ‘Debíao saber –ouservóu o criado–, pois [Pedro de Levaste] morréu *ás súas maos*. Eu tamén estaba presente (...). Cando aquil home teimaba de escapar pola horta do pazo cara á tapia, i o can o tiña trabado, vostede e o sei irmao, o señorito Antón, disparáronlle a un tempo’ LUS, 149. **Bate-las maos** ($\Leftrightarrow$ bater as mans) *loc.v.*, facer que choquen unha contra outra en sinal de chamada: ‘*Batín as maos* pra que viñera o seréo’ LUS, 64. **Botala mao** ($\Leftrightarrow$ botar a man) *loc.v.*, roubar: ‘Arrepara, Toñito; si chega alguén, que non lle vaia *botala mao* a algo’ TER, 120. **Botar mao / botar man a** *loc.v.*, coller, agarrar: ‘*botóu mao* á machada mentras Daniel collía o farol’ LUS, 51 / ‘Vin na estantería unha linterna eléutrica. Collina. Tamén *botéi man* ó revolver’ HIS, 129. **Botar unha mao** ($\Leftrightarrow$ botar unha man) *loc.v.*, axudar: ‘O don Sidro “*botoulle unha mao*” ó seu irmao: / Piensa, mamá, que es un hombre hecho y derecho y que tiene que alternar...’ TER, 168. **Chegar / ir ás maos** ($\Leftrightarrow$ chegar / ir ás mans) *loc.v.*, [nunha disputa] pegarse, enredarse a golpes: ‘E púñanse verdes os dous. Eu coidéu que *chegaban ás maos*’ TER, 232. / ‘Chamoume señorito. Houben de *irme ás maos* co il’ LUS, 56. **Da mao** ($\Leftrightarrow$ da man) *loc.adv.* coa man collida pola doutro: ‘veu á consulta unha muller, xa patrona ila, que traguía *da mao* unha nena como de oito ou nove anos’ TER, 77. **Darse a mao** (dúas cousas) ($\Leftrightarrow$ darse a man) *loc.v.*, coincidir ou unírense: ‘A paisaxe é unhas veces suave i amantiña; i outras, rexa, severa e grandiosa. Millor dito, os dous tipos de paisaxe *danse a mao*: a forte paisaxe do carballo e das fragas i a donda paisaxe dos prados e dos castiñeiros’ TER, 50. **Deixar da mao** ($\Leftrightarrow$ deixar da man) *loc.v.*, descoidar ou soltar: ‘Enrique non *deixaba da mao* o seu tratado de Meiciña Legal’ LUS, 91. **Levarse as maos á testa** ($\Leftrightarrow$ levar as mans á cabeza) *loc.v.*, manifestar asombro ou escándalo: ‘Ó velo Toño *levándose as maos á testa* dixo: –¡Virgen Santísima!... E cómo tedes ista criatura...’ TER, 102. **Non haber por onde lle botar a mao** [a unha persoa] ($\Leftrightarrow$ non haber por onde lle bortar a man), expresión que se usa para ponderar a súa baixa calidade moral ou o pésimo concepto en que se ten: ‘A Faísca é peor que a sénéca. Mala, concho, mala, que *non hai por onde lle botar a mao*’ TER, 282. **Poñerlle a mao** (a alguén) ($\Leftrightarrow$ poñerlle a man) *loc.v.*, golpealo, pegarlle: ‘Así Dios me salve, que lle boto os miolos fora a un. Probe do que *lle poña a mao* ó rapaz’ LUS, 76. **Ter a mao aberta** ($\Leftrightarrow$ ter a man aberta) *loc.v.*, ser espléndido ou moi xeneroso: ‘E logo que a miña maí sempre *tivo a mao moi aberta*, e veña regalos ós parentes’ TER, 163. **Ter mao** ($\Leftrightarrow$ ter man) *loc.v.*, soste: ‘Os catro máis fortes de todos, que eran o Almallo, o Zascallo, o Bastián i o Paxarón, subiron o difunto enriba do cabalo, atándoo a il ben atado. Tamén don Antonio botóu unha mao. O Pepiño i o Froilo *tiñan mao* das rendas’ TER, 152. Tm. **mao, mau**.

***manada** ($\Rightarrow$ MANDA) *s.f.* Grupo de animais da mesma especie que van ou actúan xuntos: ‘Aquiles días viran os pastores unha *manada* de dez [lobos] cunha loba con tres lobecos’ LUS, 38.

[**MANCARSE**] *v.p.* Sufrir dano físico: ‘A pequerrecha *mancárase* nun coxote, i eu fíxenlle a cura’ TER, 77.

MANCEBO *s.m.* Auxiliar de farmacia: ‘O de “Xaropes” víñalle de botar algúns anos de *mancebo* de botica na cidade do Eo’ HIS, 173.

MANCHA *s.f.* Sinal de distinta cor que queda nun corpo por impregnación ou por contacto cunha substancia: ‘A *mancha* de sangue apareceu misteriosamente no retrato fai cousa de poucos días’ HIS, 40

MANCHAR *v.t.* Ensuciar con manchas: ‘A firma era ilexibel. Estaba *manchada* cunha pinga de sangue ou pintura encarnada’ HIS, 39.

MANCHEGO *adx.m.* **1.** [Aplicado a queixo] elaborado con leite de ovella, típico da rexión da Mancha: ‘I a min gustábanme moito os chourizos, as guindillas, os callos “ben alegríños”, a coñá i o queixo *manchego*’ TER, 319. // *s.m.* **2.** Persoa habitante ou natural da Mancha: ‘Tamén antre o castelán dos charros e dos *manchegos* hai moitísima difrencia’ TER, 71.

[**manciñeiro**] *s.m.* **MENCIÑEIRO.**

MANCO *s.m.* Persoa que perdeu un brazo ou unha man, ou os dous, ou que os ten inutilizados: ‘Fun parar á tasca do *manco* e alí botéi máis copas de coñac. E sin máis nin máis encamiñéime cara ó camposanto’ CON, 111.

mancomún *s.m.* Unión, acordo común: ‘A confabulación é o pauto do *mancomún*: que cada un vaia pra diante porque van todos’ PAU, 15.

***mandamáis** (⇒XEFE) *s.m.* [Coloquialmente] persoa que ostenta a máxima autoridade ou unha autoridade superior: ‘Dígolle a vostede que estamos perdidíños co noso *Mandamáis*. Elle pior que Iván o Terrible. Como se vaia un da língoa aparece na Siberia por días de vida’ HIS, 75.

[***mandamiento**] (⇒MANDAMENTO) *s.m.* [Na relixión católica] cada un dos dez preceptos da lei de Deus e dos cinco da Igrexa [que todo católico debe cumprir]: ‘Logo preguntóulle os *Mandamientos*, os Pecados Capitales i os Novísimos’ TER, 102.

MANDAR *v.t.* **1.** Dispoñer ou dicir o que se ten que facer: ‘Cando a Rebola lle dixo o que querían aqueles homes, *mandóu* que os pasaran á cociña e que lles diran un vaso e algo de compango’ LUS, 48. **2.** Dirixir ou gobernar [unha persoa ou grupo]: ‘Unha semá enteira estiveran no pazo os franceses. *Mandaba* a tropa o coronel Le Blanc. Levaran todo canto había de valor’ LUS, 81. **3.** Enviar: ‘Se mo quixera vender o Crisanto, *mandáballe* por il cinco billetes’ PAU, 41. // *v.i.* **4.** Exercer a autoridade: ‘Descobrir o pensamento é moi perigoso. Todos están ó axexo pra saber o que un pensa e irlle co conto ós que *manden*’ TER, 54. Tm. **mandare.**

mandare *v.i.* **MANDAR.**

MANDIL *s.m.* Peza de roupa que se utiliza para protexer a parte dianteira do corpo en determinados labores que poden ocasionar manchas: ‘Preparade a cea. Tamén eu cearéi eiquí. (...) / As mulleres secábanse os ollos coas pontas dos *mandiles*. Un a un íbamos sentándonos todos arredor do lume’ TER, 282.

mandileiro (⇒MARICA) *s.m.* Home homosexual ou efeminado: ‘¿E il, o Sarillo, non se decata?... / –Ise é un *mandileiro*... Non hai máis que sentirlle aquelas falas de sarasa que o demo lle dúu. Non sal da cociña e veña de facerlle figueta á muller’ TER, 283.

MANDO *s.m.* Autoridade e poder que ten unha persoa para dar ordes: ‘Nas torres da eirexa, nas das campás e na do tesouro, estaría apostado don Francisco cos trinta homes. Il na torre do Tesouro con vinte; os outros dez baixo o *mando* do millor cazador, Cilistro da Eirela’ LUS, 157.

MANEIRA *s.f.* Modo, forma variable en que se produce ou se pode producir un feito: ‘Chamámolos a decrarar, ó home primeiro i á muller despóis. / Según as súas decraraciós, os feitos desenroláronse da seguinte *maneira*: / O sábado, día dez de Samartiño’ TER, 276.

MANEXAR *v.t.* Usar ou mover coas mans: ‘Eu cavilaba que tiñan que ser homes de moitisma forcia pra *manexar* aquelas espadas tan grandes’ LUS, 134.

manferián (⇔MACFERLÁN) *s.m.* Abrigo de home, sen mangas e con esclavina e dúas aberturas para os brazos: ‘Vestía abrigo de esclavina, que se di *manferián*, cunha gorra de visera a cadros marelos e negros’ HIS, 121.

MANGA *s.f.* [Nunha peza de roupa] parte que cobre o brazo: ‘Refucíu a Estrela a *manga* esquerda da chombra i amosóume o brazo’ TER, 216. **En mangas de camisa / en mangas de cós** *loc.adv.*, sen chaqueta ou sen outra peza que cubra a camisa: ‘Coma iba moita calor andaba en *mangas de camisa*, e víaselle no peito un... / –Un tatuaxe.’ HIS, 150. / ‘Cando volví do cuarto de baño, xa estaba o padriño paseando polos carreiros *en mangas de cós*’ TER, 41.

MANGANTE *s.m.* Lacazán, preguiceiro, persoa pouco amiga de traballar. [Emprégase como insulto]: ‘Pois nada, que está alí moita familia, na tasca do Crisanto (...) / O carrizo / ¡*Mangantes*! ¡Quén lles poidera tirar us foguetes!’ PAU, 32.

MANGO *s.m.* Parte estreita e longa e cun extremo libre, por onde se agarra un utensilio ou ferramenta: ‘O Larón, un labrego que faguía de enterrador, estaba abrindo unha cova cun picachón de longo *mango*’ LUS, 118.

[**MANÍA**] *s.f.* **1.** Obsesión por unha idea fixa: ‘Se algo me pasara... / Escorrenta isas *manías* –díxolle o irmao.’ TER, 166. **2.** Afección ou desexo esaxerado por unha cousa determinada: ‘Pois disque volve a *manía* de buscar tesouros como nos tempos en que se lía o “Ciprianillo”’ HIS, 17.

MANICOMIO *s.m.* Hospital para persoas que padecen enfermidades mentais: ‘Cóntame aquilo... / –¿Aquilo qué? / –O que che pasou fai ben anos. / –Non sei... / –Si non mo contas, meterante no *manicomio*. / –Pois que me metan...’ TER, 347.

[**MANIFESTACIÓN**] *s.f.* Acción e efecto de manifestarse: ‘A renartería i a retranca son *manifestaciós* do instinto de defensa do labrego’ TER, 56.

MANIFESTARSE *v.p.* Mostrarse, deixarse ver: ‘Eu pra min, as premonicións haber hainas, mais dixérase que “agardan” que se produzan certos feitos pra *manifestárense*’ TER, 337.

MANIFESTA *adx.f.* Evidente ou notoria: ‘Tratéinos moito e viñen descubrir que entramos se tiñan xenreira porque moitas veces ún facía o que facía o outro. Porque se parecía moito nos seus xeitos. A conculsi3n do cal é que antre os dous compuñan unha soia persoalidade. Unha inferioridade ben *manifesta*’ CON, 51.

manífico (⇔MAGNÍFICO) *adx.m.* Excelente, moi bo: ‘Aparecía sempre nas romerías vestido de branco, co xaruto nos beizos i o *manífico* panamá cubríndolle a testa’ LUS, 120.

MANIOTAS *s.f.pl.* Dor muscular a causa do exercicio físico prolongado: Qué me traian auga con mel, prás *maniotas*, que me quero ir á cama ensiguidiña’ HIS, 26.

[**MANSA**] *adx.f.* Que non é fera nin agresiva: ‘Atoparástes –seguíu o don Froilán– con moitas bestas bravas e con moitas bestas *mansas*...’ TER, 196.

MANSELIÑAMENTE *adv.* Suave e apraciblemente: ‘Gorgoleaba a iauga dunha fontela i o vento zoaba *manseliñamente*’ LUS, 81.

MANSELIÑO –**A** *adx.* **1.** Moi suave e tranquilo: A choiba, *manseliña*, resoaba nas follas dos castiñeiros’ LUS, 122. // *adv.* **2.** Mainamente, con suavidade: ‘Nevaba *manseliño* sobor das laranxeiras do curro, que xa tiñan froito’ CON, 28.

MANSÍO *s.m.* [Nunha corrente] lugar onde a auga queda parada ou se fai máis lenta: ‘A muller por quen se desafiara de morte en París i a fada do *mansío* eran a mesma musa’ TER, 187.

MANTA *s.f.* Peza grande e rectangular, xeralmente de lá, que se usa para abrigo: ‘Según me dixo a Rebola, os dous homes aínda eran mozoa. Un levaba unha capa de xuncos i o outro unha *manta*’ LUS, 47.

MANTEIGA *s.f.* Substancia graxa, sólida e untuosa que se obtén da tona do leite unha vez batida: ‘Pan e touciño, / mozo garrido. / Bonita nena, / pan e *manteiga*’ PAU, 17.

MANTEL *s.m.* Peza, xeralmente de tea, coa que se cobre a mesa para comer: ‘Foise ó aparador e sacóu o *mantel* i a vaixela’ TER, 267.

mantencia (⇔MANTENZA) *s.f.* Alimento, poder nutritivo: ‘Iademáis que os nosos alimentos son de máis *mantencia* e teñen mía celme’ PAU, 15-16.

MANTEO *s.m.* Capa longa que os sacerdotes levan por riba da sotana: ‘Tampouco lle vín usar [ó crego da parroquia] tella nin *manteo*. Polo bon tempo andaba en sotana; polo inverno levaba un balandrán por riba’ LUS, 137.

*mantenedor (⇒MANTEDOR) *s.m.* Orador que pronuncia o discurso principal nuns xogos florais ou noutra festa literaria similar: ‘Vou de *mantenedor* a uns Xogos Froráis a Mondoñedo’ CON, 18.

MANTER *v.t.* **1.** Alimentar, proporcionar alimento: ‘En canto a facenda, *mantíña* dúas parexas de bois e doce vacas e xatos’ LUS, 15. **2.** Proporcionar os medios necesarios para vivir: ‘Abonda con ver que [Galicia] *mantén*, somentes con vintenove mil kilómetros cuadrados, dous millós setecentos mil habitantes’ TER, 34. **3.** Facer que algo continúe estando nunha determinada forma ou situación: ‘Mais veume unha idea que *mantivo* os meus labres pechos como si mos coseran’ HIS, 158. // *v.i.* **3.** Alimentar, servir de alimento: ‘Coma lle decía Montero Ríos ó Canalejas, eiquí hastra os aires *manteñen*’ PAU, 15. // *v.p.* **4.** Alimentarse, tomar alimento: ‘¡Qué vida a dise home!... Somentes podería acender lume de noite, xa moi de noite, pra non se descubrire. ¿E qué comería? Cazaría pra *se manter*...’ TER, 228.

MANTIDO *s.m.* Persoa á que se mantén economicamente [particularmente na comida]: ‘Vou de mantenedor a uns Xogos Frorás a Mondoñedo / –¿De mantenedor? Imposible. Ti sempre vas de *mantido*’ CON, 18. **A mantido** *loc.adv.*, coa comida paga: ‘¿E non ha de poder? Ven a *mantido*, como sempre, convidado por min’ CON, 19.

MANTO *s.f.* Vestidura ampla que, a modo de capa, cobre dende a cabeza ou os ombreiros ata os pés: ‘Na escaleira do pazo, fronte por fronte da capela, estaba a señora vestida cun gran *manto* de loito que lle cobría a testa e chegáballe hastra os pes’ TER, 156.

MANTÓN *s.m.* Pano grande, rectangular ou cadrado, de abrigo, que poñen as mulleres por enriba dos ombreiros deixándoo caer polas costas: ‘Naquil intre, apareceu a Romona, a miña criada, atravesando a carretera, co seu paraguas, seu *mantón*, seus galochos e seu farol’ TER, 334.

MANTURIO *s.m.* **1.** Alimento dos animais: ‘Proparaba o *manturio* dos ranchos e dos cochos de ceba’ TER, 106. **2.** *p.ext.* Comida, alimento das persoas: ‘Pol-o visto pagan en ouro... Ademáis do *manturio*’ PAU, 11. **3.** Alimentación, conxunto de substancias nutritivas con que se alimenta un ser vivo [particularmente unha persoa]: ‘O noso labrego, en xeral, vive mal, especialmente o labrego montañés. O *manturio* é de mala calidade, pouco vareado, malsano’ TER, 33.

MANXADOIRA *s.f.* Lugar ou recipiente onde se bota o alimento para os animais na corte: ‘sentinlle decir á Faísca ó seu home, en voz moi baixiña, cando ía estaba a munxila vaca e íl botaba a herba na *manxadoira*: / –Si vai pra Chantada, somos perdidíños’ TER, 288.

manxar (⇔COMER) *v.t.* e *v.i.* Tomar alimento: ‘Dende Sahagún viñeron arreo, arreo, parándose somentes pra manxar e dormir en Ruitelán e no Cebreiro’ LUS, 152.

manxoir (⇔QUEIXADA) *s.f.* Peza ósea das dúas que forman a boca e na que están implantados os dentes: ‘Tiña sete dentes de ouro, tres na manxoir denriba e catro na dembaixo’ TER, 226.

*manzanilla (⇒MACELA) *s.f.* Infusión medicinal que se prepara con flor da planta herbácea do mesmo nome (*Matricaria chamomilla*): ‘Que che den unha cunca chea de *manzanilla* ben cargadiña. Si golasas, sálvaste’ PAU, 27.

MAÑA *s.f.* **1.** Habilidade ou destreza: ‘É un home sin vontade pra nada, testalán e de pouca *maña*’ TER, 165. // *pl.* **2.** Artes, recurso astuto para conseguir algo: ‘¿E non che ten dito a túa tía que non quería verte andar máis con ise raspiñeiro? Para que che pegue as *mañas*...’ TER, 115.

MAÑÁ *s.f.* **1.** Parte do día que vai desde o amencer ó mediodía: ‘¡Xa estamos na *mañá* do día trece do mes da sega i-é martes!’ DEC, 15. **2.** Madrugada, horas que seguen á medianoite ata que sae o sol: ‘O médico chegou contra a noiteña. Ás dúas da *mañá* rematou o seu labor’ TER, 81. // *adv.* **3.** No día seguinte a hoxe: ‘Teste que ir da casa, e *mañá* mellor que pasado’ TER, 124. **Deica mañá**, emprégase como fórmula de despedida entre persoas que pensan verse ó día seguinte: ‘Don Pancho / Buenas noches. / Anduriño / Boas noites. / Tiberio / *Deica mañá*. / Todol-os que quedan din: Boas noites... Moitas gracias.’ PAU, 29. **Pasado mañá** *loc.adv.*, no día seguinte ó de mañá: ‘Pois veña –dixo don Sebastián– a cear connigo mañá. Como a Misa, *pasado mañá* Dios mediante, non é hastra as once, poderemos estar de conversa deica a medianoite’ LUS, 139. Tm. **mañán**.

mañán *s.f.* **MAÑÁ**.

MAÑANCIÑA *s.f.* Período que comprende as primeiras horas da mañá, [inmediatamente despois de abrir o día]: ‘Foise da casa pola *mañanciña* e non veu nin a xantar nin a cear’ TER, 343.

[**MAÑUZO**] *s.m.* Feixe pequeno que se pode coller e levar na man: ‘Acendéronse máis *mañuzos* de palla, e nun bon ratiño, ninguén deu fala’ TER, 150.

mao *s.f.* **MAN**.

MÁQUINA *s.f.* [Referida ó tren] locomotora: ‘Cando voltamos ó tren, il i eu levábamnos noso xaruto pendurado nos beizos. (...) O rombar da *máquina* escorrentaba as ovellas que pacían baixo as sobreiras’ LUS, 85. **Máquina de coser** *loc.s.*, a provista dunha agulla que se move verticalmente, accionada por unha manivela ou pedal, e que permite coser teas e realizar labores de costura: ‘E tamén trougo a *máquina de coser*, que levaba a tódolos sitios ondía iba’ TER, 102. **Máquina do tren** *loc.s.*, locomotora: ‘Asubiaba a *máquina do tren* pola banda de San Clodio’ HIS, 14. **A máquina** *loc.adv.*, mediante medios mecánicos e non a man: ‘Verían unha chaqueta c-un letreiriño escrito *a máquina* que di: “¿E decímolo ou non-o decimos?” DEC, 9.

MAR *s.m.* Masa de auga salgada que cobre as tres cuartas partes da superficie terrestre: ‘Os vosos ollos –decía o señor de Folch– son fermosos e sereos como o *mar* en calma’ LUS, 154. Tm. **mare**.

maravilloso (⇔**MARABILLOSO**) *adx.m.* Que causa admiración ou asombro: ‘Estóu admirado. É *maravilloso*. Henri de Folch! Quén o crería’ LUS, 160.

marbre (⇔**MÁMORE**) *s.m.* Rocha calcaria metamórfica, de textura cristalina e compacta, fácil de pulimentar, que presenta cores e vetas variadas e que se emprega como material de construción, ornamentación e escultura: ‘A entramas maos do altare, víanse sartegos de *marbre*’ LUS, 134.

MARCA *s.f.* **1.** Sinal que se lle fai a algo [para distinguilo]: ‘Deixéi a súa carta acarón da quartela que me servía de marcador pró libro. Eiquí a meirande sorpresa... A carta estaba escrita nunha quartela idéntica á da *marca*. E non somentes isto... Tiña un ángulo cortado pola parte de enriba i á mesma mao’ TER, 319. **2.** Distintivo característico e exclusivo que un fabricante pon ós seus produtos: ‘Era un auto de *marca* “Mercedes”’ TER, 336.

MARCADOR *s.m.* Cousa que se usa para marcar ou sinalar: ‘Eu metín a quartela co ángulo cortado no libro, pra que me servira de *marcador*. É decir, como sinal na páxina onde deixara a lectura’ TER, 317.

[**MARCAR**] *v.i.* Sinalar, facer saber [por medio dunha cousa]: ‘A relación –dixen– antre o soño i o que acontecéu, está *marcada* pola aparición do home do antifaz’ TER, 178.

MARCHA *s.f.* Acción e efecto de marchar: ‘Xa non nos deitamos. Despóis de dúas horas de conversa, estaba máis tranquío. E chegou a hora da *marcha*. Ás oito da mañá deixei no tren’ LUS, 60.

MARCHAR *v.i.* e *v.p.* **1.** Irse, partir, deixar un lugar: ‘Ós catro días de *se marcharen* os obreiros, a Liberata foi ó galiñeiro buscar ovos pra faguer unha tortilla’ TER, 123. **2.** [Seguido das preposicións *a*, *para* ou da locución *cara a*] desprazarse, dirixirse a un lugar: ‘¿E ti, Tiberio, inda teimas de *te marchare* pra a Guinea?...’ PAU, 10. **3.** Ir dun lugar a outro: ‘il no seu cabalo i eu na miña besta, *marchabamos* un de par do outro cara a Lucencia’ TER, 135. Tm. **marchare**.

marchare *v.i.* e *v.p.* **MARCHAR.**

MARCO *s.m.* **1.** Armazón fixa na que encaixa unha porta ou ventá: ‘A fábrica é de pizarra i os *marcos* das portas, fiestras e balcós de marbre do país’ TER, 130. **2.** Armazón que rodea un cadro, espello ou algo similar e lle serve de protección e adorno: ‘Tiña un espello con *marco* dorado’ LUS, 87.

mare *s.m.* **MAR.**

MARELO –**A** *adx.* **1.** De cor semellante á do limón maduro: ‘Viste coma un señorito, con traxe claro e botinas *marelas*’ PAU, 9. **2.** Pálido ou falto de cor: ‘A cara daquil home era a dun difunto: enxoita, *marela*’ LUS, 36. // *s.m.pl.* **3.** Persoa de raza caracterizada pola pel amarelada, ollos oblicuos, estatura baixa ou mediana e cranio braquicéfalo: ‘As razas de color matan brancos cos mesmos canós i ametralladoras que iles fabricaron por vez primeira. / Gumersindo.– Pois pergúntelles vostede ós *marelos* i os negros que disparan isas armas si arrenegan dilas’ TER, 60.

MARGARIDA *s.f.* Planta herbácea da familia das compostas (*Bellis perennis*), con follas oblongas fendidas na base e flores terminais de centro amarelo e corola branca: ‘Cando a serra aínda está cuberta de neve, xa frolecen as *margaridas* nos prados i os hortos acúgúlanse de froles brancas e vermellas’ LUS, 23.

[**MARICA**] *s.* Home efeminado ou homosexual [emprégase como insulto]: ‘I os Irmandiños, despois de prender lume ó pazo, berrábanlle ós da torre: “*Maricas! Capados!*” LUS, 156.

MARIDO *s.m.* Home casado con respecto á súa muller: ‘É un cadro moi grande, pintado ó óleo, que representa un cabaleiro montado nun cabalo negro... E o *marido* da señora, don Enrique María’ TER, 134.

***marina** *s.f.* **MARIÑA**.

[**MARINE**] *s.m.* Soldado de infantería da mariña norteamericana: ‘Se conoz que o señor presidente dos Estados Unidos viña tomar o avión pró estranxeiro. Estaba formada unha compañía de “*Marines*” con bandeira e música’ TER, 323.

MARIÑA *s.f.* **1.** Territorio cercano ó mar ou na súa área de influencia: ‘O seu galego deixaba adiviñar que estivera de médico nas *Mariñas*, en Mondoñedo, na Terra Cha.’ TER, 30. **2.** Conxunto de barcos dunha nación e persoal, medios e organización correspondente: ‘arrodeado de moitos militares do Exército e da *Mariña*’ TER, 336. Tm. ***marina**.

MARIÑEIRO *adx.m.* **1.** Relativo ós que traballan no mar [especialmente ós que se dedican ás faenas de pesca]: ‘As casas (...) parecían as dun pobo *mariñeiro*, por ser estreitas e altas’ TER, 238. // *s.m.* **2.** Home que traballa nun barco de pesca: ‘Os seus cegos, os seus caciques, os seus fidalgos, os seus *mariñeiros*, os seus labregos, estánolos a ver agora mesmo á nosa beira’ TER, 73.

MARIÑO *s.m.* Persoa que serve na mariña de guerra e que conta con estudos de náutica: ‘arrodeado de moitos militares do Exército e da Mariña. Un dos *mariños* estaba mesmo acarón do presidente. (...) O *mariño* aquíl puxaba por enriba do presidente o que puxaría a súa gorra de prato’ TER, 336.

***marmular** (⇒MURMURAR) *v.i.* Falar criticando: ‘o “Furelo” matou aqueles días dun tiro ó cadelo que tiña na casa, decindo que estaba doente. A xente empezou a *marmular*. Houbo quen dixo que o “Furelo” matara á súa muller na casa e que tirara o seu corpo ó río Sil’ HIS, 11.

MARÓN *adx.* [Aplicado a cocho] semental, destinado á reprodución: ‘Castizo. Cocho *marón*, “verraco”.’ LUS, 164.

MARQUESA *s.f.* Muller con título de nobreza, inmediatamente inferior á de duque ou muller dun marqués: ‘*Marquesa* de Blodin-Terry, 1877

marras, de *loc.adx.* Coñecido ou consabido: ‘a recoller un madrigal que escribín fai días a Rosiña, e que deixéi esquencido na gaveta *de marras*’ LUS, 94.

[**MARTELAR**] *v.i.fig.* Repetir con insistencia: ‘Os cascós [para ouvir pola arradio] seguían *martelando* nos meus ouvidos. Sentía que se me finchaban os miolos: tracatrá, tracatrá, tracatrá...’ HIS, 120.

MARTELO *s.m.* Ferramenta que consiste nunha cabeza metálica, encaixada polo seu centro nun mango e que serve para golpear: ‘¿E qué ferramenta fai falla? / (...) Unha serra, un machado i unha gadaño. Logo virá o tempo da demouca... E tamén un *martelo*’ TER, 277.

MARTES *s.m.* Día da semana que vén despois do luns e que precede o mércores: ‘Ti chámaste Xusto e naciches un trece, *martes*, do ano trece’ DEC, 9.

[**MARXA**] *adx.f.* [Aplicado a pega] de cor marrón con partes azuis, negras ou brancas e unha carapucha de plumas na cabeza: ‘Si lle preguntaran coo fagúan o niño os aurioles, os tinzós ou as pegas *marxas*, outra cousa sería’ TER, 102.

marzal (⇔MARZO) *s.m.* Terceiro mes do ano, situado entre febreiro e abril: ‘Os prunos frolecían pol-o mes de *marzal*’ DEC, 11.

***más** *adv.* **MÁIS.**

MASA *s.f.* **1.** Conxunto numeroso de persoas considerado como unha unidade, sen diferenciación de partes: ‘Pra que vostede vexa –díxome un día– que a xente, a *masa*, a moitedume, cuasamente sempre se trabuca’ CON, 99. **2.** A xente en xeral, o pobo: ‘Dá noxo. É perdé-lo tempo teimar de desasnar a istos disgraciados. As *masas*, as moitedumes, está visto que son nemigas da cultura’ CON, 103.

[**MÁSCARA**] *s.f.* **1.** Peza destinada a cubrir o rostro para desfiguralo, protexelo ou ocultalo: ‘Entramos vivíamos daquela na Cruña, que foi onde me insinou aquela arrepiante *máscara* dos negros ñañigos’ HIS, 101. **2.** Persoa disfrazada que leva posta unha desas pezas: ‘Mais o seu irmao Fradique conocéuna nun baile de *máscaras* do Casino, e tamén se namorou dela’ CON, 53.

MASEIRA *s.f.* Pía ou recipiente rectangular, de madeira ou pedra, que serve para botarlles de comer ós porcos: ‘E non mexes na *maseira*, dispensando, coma fas sempre’ PAU, 35.

[**MASÓN**] *s.m.* Persoa pertencente á masonería: ‘Xa sabes que os *masóns* coñécense polo seus saídos segredos’ HIS, 91.

MASONERÍA *s.f.* Asociación secreta internacional de carácter filantrópico, que utiliza signos da albanelería e cuxos membros se organizan e se reúnen en grupos chamados loxas: ‘O que te ha examinar é grado vinte e sete da *Masonería*’ HIS, 91.

MASTÍN *s.m.* Can de corpo grande e robusto, orellas pequenas caídas sobre a cara, pelo curto e parte da cara negra: ‘Tódolos cas botáronse riba dil. Caín, o *mastín*, abocoulle a gorxa’ HIS, 52.

MATA *s.f.* **1.** Operación de matar o porco para despois preparar e conservar a súa carne: ‘A *matanza* dos porcos chámase a *mata*, e como dín todos por eiquí é a millor colleita do ano’ LUS, 20. **2.** Época en que adoita facerse esta operación: ‘Unha tempada despóis do castañal, pola *mata*, chegan os cordaneiros de Ourense’ LUS; 21. **3.** Xuntanza e festa familiar que se celebra con este motivo: ‘Xa se sabe como son ises xantares da *mata*. Empezan ás doce, poño por caso, e rematan ás cinco’ LUS, 40. Tm. **MATANZA**, **matia**.

MATANZA *s.f.* **MATA**.

MATAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Quitar a vida: ‘Vai buscalo o máis axiña que poidas, pois anda tras il pra *matalo*’ LUS, 110. // *v.t.* **2.** Facer que desapareza: ‘O viño era lixeiro, moi gracioso i o millor pra *matala* sede’ TER, 197. **3.** *fig.* Provocar un efecto negativo: ‘A desconfianza *mata* ó galego’ TER, 56. **4.** Entreterse para que o tempo non se faga longo: ‘Eu paséi moi bos ratos, parolando coil ou coa súa muller, a Rosita, que falaba sin deixar de traballar. *Matando* o tempo, o que se di’ CON, 74. // *v.p.* **5.** Suicidarse, quitarse un mesmo a vida: ‘¿Por qué non *te mataches*? Xa que díchela palabra téla que cumprir’ LUS, 76. **6.** Morrer accidentalmente: ‘Os franceses tiñan que pasar por un caborco antre dous tesos, inantes de chegar ó Sil. Xa era noite pecha. (...) Moitos *se mataron* ó cair dos cabalos’ LUS, 82. Tm. **matare**.

matare *v.t.* e *v.p.* **MATAR**.

***matasellos** (⇒CUÑO) *s.m.* Marca ou debuxo que se imprime para inutilizar os selos das cartas: ‘recibín aquela misteriosa carta (...). O *matasellos* era de Vigo’ HIS, 39.

MATEMÁTICAS *s.f.pl.* Ciencia dedutiva que estuda as propiedades dos entes abstractos, tales como números, figuras xeométricas ou símbolos, e as relacións que se establecen entre eles: ‘Por recomendación remataron o bachiler. E pensaron de facer ós dous militares. Mais non puideron coas *matemáticas*. / E foron estudar dereito á Universidade de Valladolid’ CON, 50.

MATERIALISTA *adx.* Que valora excesivamente os bens materiais: ‘O labrego é máis *materialista* que o home da vila. Sempre se rixe polo principio de que “tanto vales, canto tes” TER, 55.

[**MATERO**] *adx.* Que vén pola liña da nai: ‘E xa faguía us días que os nenos estaban cos seus abós *maternos* na veiga de Sarria’ TER, 143.

matia *s.f.* **MATA**.

MATINAR *v.i.* **1.** Cavilar, meditar con calma e profundidade: ‘e sempre adaba a *matinar* arlotías’ TER, 100. **2.** Pensar obsesivamente [en algo]: ‘Agora vaite, e non *matines* máis niso’ LUS, 122.

MATO *s.m.* **1.** Formación arbustiva baixa e máis ou menos densa: ‘Cavorcos, devesas, fragas, terras de abesedo. Sobor do *mato*, un bando de choas nesga garniando un nubeiro’ TER, 51. **2.** Conxunto de plantas baixas que nacen moi mestas: ‘I estiven antre as uces deica que me descubriron. (...) / ¡E que iba faguer...! Tremando co medo. Arrodearon o *mato* i empezaron a tiros’ TER, 344.

[**MATRAZ**] *s.m.* Recipiente de cristal ou de barro, redondo ou ovado e de colo longo, que se emprega en laboratorios: ‘Na rebotica, unha mesa chea de *matraces*, provetas i almoreces...’ TER, 240.

MATRÍCULA *s.f.* Cualificación académica. **Matrícula de honor** *loc.s.*, distinción especial engadida á cualificación máxima que se obtén nunha materia: ‘E cando lle regalaches aquela bicicleta ó teu afillado, que levara unha *matrícula de honor* no segundo curso’ DEC, 10.

[**MATRICULAR**] *v.t.* Inscribir ou facer inscribir o nome de alguén no rexistro ou listaxe oficial dos alumnos [dun centro de ensinanza]: ‘Asistía as crases de Cencias e tamén as de Letras na Universidades; mais non estaba *matriculado*’ HIS, 117.

MATRIMONIO *s.m.* **1.** Unión legal entre un home e unha muller: ‘Cosas súas pescudas i as súas trapalladas, había desfeito moitos noivados e moitos *matrimonios*’ LUS, 127. **2.** Parella que forma o marido e a muller: ‘Dispuxen que se botasen fora tódolos que non foran da casa e que un veciño levase os nenos. Logo ordeílle ó alguacil que se fose co *matrimonio* ó coarto máis arredado da escaleira’ TER, 273.

matrío *adx.* Relativo ou pertencente ó lugar natal: ‘Tódolos homes sinten morriñas do chao *matrío*, cando viven afastados dil’ TER, 66.

matugueira ($\Leftrightarrow$ MATOGUEIRA) *s.f.* Mato, conxunto de plantas baixas que nacen moi mestas: ‘Tras daquela *matugueira* –berróu o Almallo– hai un home ó axexo’ TER, 151.

maturidade ($\Leftrightarrow$ MADUREZA) *s.f.* Estado ou condición de maduro: ‘Tremelecían as aveas i os centeos, xa marelos, pola *maturidade*’ TER, 264.

mau *s.f.* MAN.

maulear ($\Leftrightarrow$ MIAÑAR) *v.i.* Emitir o gato a súa voz: ‘O Morito empezóu a *maulear* coma si os escaldasen’ TER, 111.

maúscula *adx.f.* MAIÚSCULA.

MAXIA *s.f.* **1.** Ciencia oculta que pretende producir efectos coa axuda de seres sobrenaturais ou de forzas secretas da natureza: ‘Loitéi contra manciñeiros, sabias e compostores, que son as forcias da *maxia* e da rutina’ TER, 37. **2.** Atractivo ou encanto particular: ‘É un crecúsculo –dixen– dunha *maxia* pasmosa’ TER, 42. ***Magia negra** ($\Rightarrow$ maxia negra) *loc.s.* a que invoca a axuda ou a presenza do demo ou do poder maligno: ‘Decían que era poeta. Escribía sonetos e mais sonetos. Tamén decían que era moi sabedor de *magia negra*’ HIS, 117. Tm. ***magia**.

maxinación *s.f.* IMAXINACIÓN.

[**maxinar**] *v.t.* IMAXINAR.

MAXISTRADO *s.m.* Membro dun tribunal xudicial colexiado: ‘i o segundón, nado nas Américas, chamado don Fadrique, que viste a súa toga de *maxistrado* do Tribunal Supremo’ CON, 58.

[**MAZÁ**] *s.f.* Froito da maceira, redondeada, de pel fina e carne firme e zumenta, con sementes pequenas e escuras encerradas no endocarpio coriáceo: ‘Seis ou sete cras de *mazás* i outras tantas de peras. Qué séi eu!’ LUS, 139.

mazaira *s.f.* **MACEIRA**.

MAZO *s.m.* Martelo grande de madeira: ‘Collía un *mazo* de madeira de alcacia, que tiña pra billalos pipotes’ LUS, 30.

ME *pron.pers.* Forma átona de primeira persoa que funciona como obxecto directo ou indirecto sen preposición: ‘¿E fará*me* vostede o favor de *me* dare lume pró meu pito?... Levo tanto tempo no Camposanto que se *me* esgotaron os mistos’ CON, 20. **2.** Emprégase nos usos reflexivos: ‘Xa deitado, púxen*me* a ler un libro á lus do candil, que deixara na mesa de noite...’ TER, 308.

MECA *s.f.* Lugar que é o centro dunha actividade. **Da ceca prá meca** *loc.adv.*, dun lado para outro: ‘Andaba *da ceca prá meca* por aquelas terras’ TER, 322.

[**MECADA**] *s.f.* Acción propia de quen ten moito meco: ‘Tesme de contare todo... Non me veñas con *mecadas*’ TER, 119.

[**MECÁNICO**] *s.m.* Persoa que se dedica ó manexo, reparación ou mantemento das máquinas: ‘Na taberna habería media ducia de parroquianos. Tres *mecánicos* que traballaban no Salto; un carboeiro de Sodordei, que iba atravesalo río i outro dous cazadores’ HIS, 13.

[***mecanografiar**] (⇒MECANOGRAFAR) *v.t.* Escribir a máquina: ‘Penso que era poeta. / – Precisamente, vouche amosstrar uns folios *mecanografiados* de poemas seus’ HIS, 121-122.

***mecedera** *s.f.* ***mecedora**.

***mecedora** (⇒MEXEDORA) *s.f.* Cadeira de brazos con patas que se apoian sobre dous arcos ou terminan en forma circular, o que permite acanearse ó sentar nela: ‘Unha tarde de moita fogax, aló polo San Xoán, estaba eu repanchigado nunha *mecedora* de “rejilla”, no xardín da miña casa de Godral’ TER, 259. Tm. ***mecedera**.

MECHA *s.f.* Cordón ou cinta feita de elementos combustibles que se pon nos candís, mecheiros, etc. para facela arder: ‘vellas cociñas de lareira baixa, alumadas con candiles de gás, que ás veces tiñan por *mecha* unha miola de xonca’ TER, 52.

***mecheiro** *s.m.* **CHISQUEIRO**.

MECO *s.m.* Condescendencia excesiva con que se trata a alguén [particularmente a un rapaz]: ‘Hei de advertire que o rapaz fora criado con moito *meco*, por ser fillo único’ LUS, 129. Tm. ***mimo**.

MEDALLA *s.f.* **1.** Peza de metal cunha imaxe gravada que se leva colgada como adorno ou por devoción: ‘É o esquelete da señora Encarnación, que tan mala morte levou dise

disgraciado que está sin sentido. Conóceselle por isa cadea e isa *medalla*. Afogouna cas maos cando estaba durmindo’ HIS, 19. **2.** Peza de metal, xeralmente redonda, cunha imaxe ou inscrición que constitúe un premio ou unha distinción honorífica: ‘Pediran pró homenaxeado (...) a *Medalla* de Esfuerzo Bancario, a *Medalla* de Ouro da Vila ¡Qué sei eu! E non era pra menos’ HIS, 69.

MEDALLÓN *s.m.* Medalla grande que se pendura do pescozo como adorno: ‘levaba unha cadea de ouro cun *medallón*, cun alifante branco grabado en releve’ TER, 336.

[**MEDIA**¹] *s.f.* Peza de roupa que cobre o pé e unha parte da perna ou toda: ‘as pernas, nin moi grosas nin moi enxoiatas, parecían o dibuxo dun anuncio de *medias*’ TER, 330.

MEDIA² *s.f.* [Nas determinacións horarias] espazo de tempo (30 minutos) que falta para a hora indicada ou que a sobrepasa: ‘A péndula díu a *media* prás cinco’ TER, 75.

MEDIANA *adx.f.* Intermedia en cantidade: ‘un señor chamado don Agapito, de *mediana* idade, baixo e magro’ TER, 241.

MEDIANOITE *s.f.* As doce da noite ou tempo situado arredor desa hora: ‘poderemos estar de conversa deica a *medianoite*’ LUS, 139. Tm. **media noite**.

media noite *s.f.* **MEDIANOITE**.

MEDIANTE *adx.* [Precedido dun substantivo] estando por medio o elemento expresado polo substantivo: ‘Apaña tódolos cartos que podías... Lévoos pensado de fai moito tempo...’. / – “O demo *mediante*”, debéu decir –dixo a miña muller’ TER, 289.

MÉDICA *adx.f.* De medicina: ‘Dous boletís, unha revista *médica*, tres folletos de específicos e unha carta’ TER, 318.

MÉDICO *s.m.* Persoa legalmente autorizada para exercer a medicina: ‘E xa saberán que está moi malaña a meiga de Torgán. (...) Hoxe pol-a mañá estivo o *médico* a vela’ PAU, 18. **Médico forense** *loc.s.*, o encargado pola xustiza para ditaminar os problemas de medicina legal: ‘O *médico forense* foi de conformidade en todo ca miña opinión’ TER, 212. **Médico militar** *loc.s.*, o que presta oficialmente os seus servizos facultativos nas forzas armadas: ‘De Pepe Troitiño soupen que fora *médico militar* das tropas americanas cando a reconquista das Illas Filipinas’ HIS, 92.

MEDIEVAL *adx.* Da Idade Media: ‘Fai poucos anos, aínda usaban por alí unha túnica de estopa sin mangas como a dos sevos *medievás*’ TER, 43.

MEDIO¹ *s.m.* Parte ou punto que equidista dos extremos: ‘Tamén o xardín era tristento. (...) Había unha gran laga no *medio*, que regaba tamén o horto’ LUS, 80.

MEDIO² –**A** *adx.* Que é a metade [dun todo]: ‘O cabalo do señor cura de Marei pegou un brinco e foi parar *medio* kilómetro mais alá da casa reitoral’ HIS, 87. // *adv.* Algo pero non de todo: ‘O corpo do patrón xa estaba *medio* frío’ TER, 280. **A medias** *loc.adv.*, parcialmente, non de todo: ‘Cuasi nunca sacaba da testa o pucho caseiro, que somentes lle

cubría *a medias* a branca cabeleira’ LUS, 137. **A medio** + infinitivo *loc.adv.*, non de todo, non completamente [referido á acción que exprésase o infinitivo]: ‘Abríu unha xabroneira de pasta que tiña unha pastilla de xabón dentro, *a medio gastar*, i un papel impreso’ TER, 291. **Do medio** *loc.adx.*, que ocupa a posición intermedia [entre outros dous]: ‘O fillo máis vello imitáballe moito ó pai, pois era moreno, alto e groso. O *do medio* era esguío e loiro. En canto ó pequeno, máis ben enxoito e baixo’ TER, 160. **No medio** *loc.adv.* 1) mesturándose ou estando rodeado [de varias persoas]: Asistiron moitos cabaleiros (...). *No medio* estaba don Diego’ LUS, 156; 2) constituíndo un inconveniente ou algo que cómpre considerar: ‘Si non llo contéi inantes, foi porque había *no medio* morte de home... E qué necesidade había dilo si con contalo non se remediaba nada?’ LUS, 146. **No medio de** *loc.adv.* na parte central: ‘i unha fonte de pedra cunha serea, tamén de canteríra, qui é a mesma que está hoxe *no medio* do parque’ TER, 186. **No medio e medio** *loc.adv.*, na metade ou na parte central: ‘O Señor Nasa botóu a mao ó galo, que parecía morto de veras, deitado *no medio e medio* da mesa’ CON, 23.

MEDIODÍA *s.m.* As doce do día e tempo próximo a esa hora: ‘Aquil *mediodía* estaba eu a consultar na Crus do Incio. Era día de feira, i agardaban moitos enfermos’ TER, 341. Tm. **medodía**.

MEDIR *v.t.* **1.** Determinar a cantidade dunha magnitude por comparación con outra que se toma como unidade: ‘Vimos un farolillo de folla de lata no medio do andamio, xunta un ferrado de *medilo* pan’ TER, 275. **2.** Considerar ou calcular a importancia [de algo]: ‘Usaba impertinentes e falaba vagariño, coma *medindo* moito o que decía’ LUS, 79. **3.** Ter por medida [un determinado número de unidades métricas]: ‘Tamén hai arceas e labancos, e moitos parrulos bravos na lagoa da Seara, que *mide* us mil douscentos metros de perímetro’ LUS, 18.

MEDO *s.m.* **1.** Perturbación angustiosa do ánimo por un perigo ou dano, real ou imaxinario: ‘Metímonos todos nun leito, e falamos moito pra espantalo *medo*’ LUS, 123. **2.** Temor a que se produza algo que non se desexa: ‘A Subela arrechegábase a mesa e falaba moi baixiño, coma si tivese *medo* de que a sentisen de fora...’ PAU, 20. **Coller / levar medo** *loc.v.*, asustarse: ‘¿Quén sería o enemigo?... Nin que decir ten que eu empezaba a *coller medo*, moito *medo*’ TER, 332. / ¿Qué *medo levéi*! ¡E despóis dín que os difuntos non aparecen!’ LUS, 101. **Dar medo / meter medo** *loc.v.*, asustar ou impresionar profundamente: ‘que foi onde me insinou aquela arrepiante máscara dos negros ñáñigos. “Calzouna”, por decire asina, na cara. *Daba medo*. Era de noite.’ HIS, 101. / ‘ista historia *mete* moito máis *medo*, é máis arrepiante, que ises contos dos teus libros’ HIS, 102.

medodía *s.m.* **MEDIODÍA**.

medoñento (⇔MEDORENTO) *adx.* Que produce medo ou temor: ‘¿Mais qué muller podía agardalo naquelas horas e naquíl sitio tan *medoñento*?...’ TER, 186.

[**MEDRA**] *s.f.* Acción e efecto de medrar. **Prás medras** *loc.adv.*, [aplicado a roupa] máis grande do que se precisa, para cando medre a persoa á que vai destinada: ‘A chaqueta i o calzón eran *prás medras* i a pucha chegáballe ós ollos’ TER, 100.

MEDRAR *v.i.* **1.** Facerse máis grande ou aumentar de tamaño: ‘Xa volvéu o Godallo... Moito lle *medraron* os cornos en tan pouco tempo’ PAU, 61. **2.** Facerse máis alto: ‘¡Cánto *medrachés!* Xa estás feito un mozo’ LUS, 121. **3.** Darse, nacer e desenvolverse [algo nun lugar]: ‘Cando baixan á ribeira débelle parecer que entran no paradiso. Alí *medran* as laranxeiras, as amendoeiras, as citroeiras’ LUS, 23. **4.** Aumentar en candidade ou importancia: ‘E *medra* pouco [a Cruz do Incio] ... / –Non *medra*, que desmedra... Inanque se fixeron cinco casas máis en vinte anos, é un pobo que vai pra baixo’ TER, 45.

meiciña (⇔MEDICINA) *s.f.* **1.** Substancia empregada para curar, aliviar ou previr enfermidades, dores ou danos físicos: ‘díuse conta que non fora buscar a *meiciña* pró reuma que tanto lle encargara o patrón’ TER, 279. **2.** Ciencia que trata das enfermidades e da súa prevención e curación: ‘Casouse moi nova con don Sidro, e íste deixara por ilar a carreira de *meiciña* no terceiro ano’ TER, 162. **Meiciña legal** (⇔medicina legal) *loc.s.*, a aplicada a informar pericialmente os tribunais: ‘Enrique non deixaba da mao o seu tratado de *Meiciña Legal*’ LUS, 92.

meiciñeiro *s.m.* **MENCIÑEIRO.**

MEIGA *adx.f.* **1.** Que cativa ou engaiola: ‘Os vosos ollos (...) son fermosos e seréos como o mar en calma. Pola súa *meiga* craridade vai o navío do meu pensamento’ LUS, 154. // *s.f.* **2.** Muller á que se lle atribúe un pauto co demo, que lle proporciona facultades e poderes máxicos, e que practica a medicina sen posuír un título ou coñecementos académicos: ‘O caso é que conviron en que o Rouco daría dez mil reás pol-o traspaso do espírito á súa fillada. Mais a *meiga*, se non morrere d-ista xa non poderá facer máis curas nin meigallos’ PAU, 22. **3.** Muller malvada ou astuta: Pois terémolo que matar [o gato], e ben que o sinto... Mais eu non quero, por canto val o mundo, o trasno na miña casa... Debeu de ser a maestra porque non llo quixen vender... ¡Que *meiga!*’ TER, 110.

MEIGALLA *s.f.* Acción e poderes propios da meiga: ‘porque a filla herdou de súa nai a *meigalla*, coma ti herdaches de teu pais isas nádigas requichadas que tes...’ PAU, 54.

MEIGALLO *s.m.* Acto de bruxaría destinada a causar dano: ‘Tés razón. Hai que escorrentalos a todos; hailles que derramal-o *meigallo*...’ PAU, 37.

MEIGO *s.m.* Home ó que se lle atribúen facultades e poderes máxicos e que practica a medicina sen posuír un título ou coñecementos académicos: ‘na ascendencia de doña Mercedes tivo que haber un *meigo* con facultás fora do corrente’ TER, 179.

[**MEIGUERÍA**] *s.f.* Operación de bruxería destinada a causar dano: ‘Verdade, verdade, que tiña sona de sere un pouquichiño dada ás *meiguerías*...’ TER, 105.

MEIRANDE¹ *adx.* Máis grande: ‘Deixei a súa carta acarón da quartela que me servía de marcador pró libro. Eiquí, a *meirande* sorpresa... A carta estaba escrita nunha quartela idéntica á da marca’ TER, 319.

*meirande² (⇒MAIOR) *adx.* Máis vello, de maior idade: ‘O seu fillo *meirande* herdara dila ise poder’ TER, 160. **3.** Principal [dito dun cargo]: ‘[o cabo de vara do Inferno] púxolle unha cadea de ferro ó pescozo, e despois levouno diante do Demo *Meirande*’ PAU, 43.

meiroada *s.f.* Cocemento de herbas e plantas que se usa con fins curativos: ‘e váiteme tamén a botica e don Tomasito e mércame aquila *meiroada* pró meu reume que ti ben sabes’ TER, 277.

MEIXELA *s.f.* Parte máis carnosa da cara a ambos os lados da boca, desde o pómulo ata o queixo: ‘A rapaza arrechegouse ó tío e díulle un bico na *meixela*’ TER, 36.

MEL *s.* Substancia marela, densa e moi doce, elaborada polas abellas: ‘Non hai gabanza que non mereza a *mel* do Courel. É unha verdadeira *mel* montesiña, un pouco moura, mais moi fina, sabrosa i arrecendente’ LUS, 21. **De mel** *loc.adx.*, moi doce [úsase en sentido figurado]: ‘E díxolle aquil: Dame os teus beizos *de mel*; embebédame cos teus bicos aínda que morra agora mesmo’ LUS, 155.

melanconía (⇔MELANCOLÍA) *s.f.* Tristeza ou abatemento: ‘Cando un a escoita [a cantiga], pensa que moitas veces a *melanconía* é máis fermosa que a ledicia’ TER, 84.

melancónico –a (⇔MELANCÓLICO) *adx.* **1.** Que denota ou implica melancolía: ‘Atopáballe [a Santiago] un feitizo *melancónico* que deica entón non lle atopara’ TER, 63. **2.** Que produce melancolía: ‘A doce e *melancónica* beleza do outono... Semellaban lanzas de ouro os choplos da ribeira’ TER, 136.

melar (⇔PELAR) *v.t.* [No xogo] gañar todo canto se xoga: ‘Eramos catro: o Chinchas, Pelandrusco, o Fogueterio i eu. Come que come, bebe que bebe, xoga que xoga. O Pedandrusco chegounos a *melar* un tras outro’ LUS, 28.

MELENA *s.f.* Cabelo longo e solto: ‘O piano era de cola e moito meirande ca tódolos outros que eu vira. Todo il de ébano. O pianista, de *melena* branca como a neve’ CON, 26.

MELLOR *adx. e s.* **1.** Moi bo, superior a outra cousa e que a excede nunha calidade: ‘A casa da tía Trécola era a *mellor* de todo o lugar’ TER, 105. **2.** Preferible ou máis conveniente [co verbo *ser* en 3ª persoa de singular]: ‘O sangue sempre deixa rastro. / Ouvín outra voz: / –Sería *mellor* enterralo’ LUS, 113. // *adv.* **3.** Máis ben, de maneira máis conforme ó bo ou conveniente: ‘Déixallo contar á Subela, que se acorda *millor*’ PAU, 24. **Millor dito** (⇔mellor dito), fórmula que acompaña, precedéndoa, unha rectificación do que se acaba de dicir: ‘A paisaxe é unhas veces suave i amantiña; i outras, rexa, severa e grandiosa. *Millor dito*, os dous tipos de paisaxe danse a mao: a forte paisaxe do carballo e das fragas i a donda paisaxe dos prados e dos castiñeiros...’ TER, 50. **Ó millor** (⇔ó mellor) *loc.adv.*, quizá [indica a posibilidade de que o dito se realice]: ‘*Ó millor* foi o mesmo enterrador, imitando a voz da muller pra te asustare’ LUS, 102. **Poñerse millor** (⇔poñerse mellor) *loc.v.*, mellorar, recobrar a saúde perdida: ‘Ós tres días, nin hora máis nin menos, *púxose millor*, e deixou o leito’ TER, 75. Tm. **millor**.

[**MELLORAR**] *v.i.* Volverse mellor: ‘Se for iso verdade, tería máis importancia que ceibar a enerxía do átomo. / Cilistro.– I o mundo *melloraría* moito’ TER, 80.

MELOCOTÓN *s.m.* Froita do melocotoeiro, redonda, de cor amarela alaranxada, pel delgada e aveludada, carne moi zumenta e aromática e adherida a un óso enrugado, grande e duro:

‘O xantar compúñase de sopa de fideo, xamón, bistés de solomillo, tortilla, queixo e *melocotón*’ TER, 32.

***melocotoneiro** (⇒MELOCOTOEIRO) *s.f.* Árbore froiteira da familia das rosáceas (*Prunus persica*), de follas lanceoladas e dentadas de cor verde claro, flores rosáceas e froito (o melocotón) en drupa: ‘E xa amosaba frol granate dos pavieiros e a rosada dos *melocotoneiros*’ CON, 70.

MELODIOSA *adx.f.* Doce e agradable ó oído: ‘Chegou dun fondal a *melodiosa* ventallada dun arrollo’ TER, 41.

***membrelo** (⇒MARMELO) *s.m.* Froito comestible do marmeleiro, de cor amarela, de forma semellante a unha pera, aínda que máis arredondada e irregular, de polpa áspera e moi aromática: ‘Seis ou sete cras de mazás i outras tantas de peras. Qué sei eu! E cereixas, guindas e *membrelos*’ LUS, 139.

MEMORÁBEL *adx.* Digno de ser recordado: ‘E logo funme ver á condesa ó seu pazo, que estaba maliaña a probe, e comunicuéille tan *memorábel* acontecemento’ TER, 314.

MEMORIA *s.f.* **1.** Capacidade de recordar [cousas pasadas]: ‘Ista é a historia do tesouro da torre. Non sei si a dixeran fala a fala, tal como ma contou o señor cura de Boade. Outramente, non diredes que teño mala *memoria*’ LUS, 162. **2.** Informe escrito: ‘Cando rematéi con ela [coa miña investigación], escribín unha *memoria* que dirixín á Real Academia da Historia’ CON, 92. // *pl.* **2.** Escrito extenso no que alguén narra recordos da súa vida: ‘Funme á biblioteca e fixen unha escolma de libros. Novelas, *memorias*, libros de viaxes...’ TER, 85. **De memoria** *loc.adv.* con posibilidade de repetir exactamente: ‘Xa debes sabelo conto *de memoria*...’ TER, 267. **Facer memoria** *loc.v.*, 1) intentar recordar: ‘Faga *memoria*... ¿Acórdase ben si acendéu dous mistos ou un?’ TER, 204; 2) recordar, lembrar: ‘Cando me acordaba de Grandal, tamén *faguía memoria* daquil ulido’ TER, 281. **Virse á memoria** *loc.v.*, recordar: ‘Cando me estaba deitando, *véuseme á memoria* a visión do arroubo do viril’ TER, 309. Tm. **mamoria**.

***menazar** (⇒AMEAZAR) *v.t. e v.i.* Anunciar ou facer ver un perigo ou castigo: ‘Eu tiña que *menazalo* pra que se estivese quedo, faguendo zoar a fustra’ LUS, 16.

mencer (⇔AMENCER) *s.m.* Momento no que a luz do Sol apunta no horizonte : ‘Pola ventá espallancada iba entrado a friax do *mencer*’ HIS, 158.

[**MENCIÑEIRO**] *s.m.* Persoa que realiza curacións sen ter feitos os estudos oficiais correspondentes: ‘Hai tamén moitos *menciñeiros* e compostores de osos. Hai mulleres que se adican a iso. Cáseque todas teñen sonas de meigas’ LUS, 19. Tm. **manciñeiro**, **meiciñeiro**.

MENDIGO *s.m.* Persoa que pide esmola habitualmente: ‘ouvín tres ou catro petos secos, coma os que dá un caído no chao: ta, ta, ta. Seguí pra diante sen faguer caso. Sería un *mendigo*, un coxo ou un cego. ¡I a min qué me importaba!’ LUS, 63. Tm. **mendiño**.

mendiño *s.m.* **MENDIGO**.

MENDO *s.m.* Anaco de tea ou doutro material que se cose sobre unha peza de roupa para reforzala ou para tapar un burato: ‘Por certo que o señor presidente levaba un gran *mendo* marelo na perneira do pantalón’ TER, 324.

***menester** (⇒MESTER) *s.m.* Falta ou necesidade [de algo]. ***Haber menester** (⇒haber mester) *loc.v.*, cumprir, ser preciso: ‘Confabularémono-los dous pra practicar as dilixencias que *haxa menester*’ TER, 206.

MENOR *adx.* **1.** Máis pequeno: Non cabe a *menor* dúbida, ou eu non son eu, que o misterioso namorado, brincou por eiquí pra fora’ CON, 109. **2.** [Aplicado a gando] composto por reses pequenas, especialmente ovellas e cabras: ‘Avenza. Gando *menor*. Ovellas e cabras’ LUS, 163.

MENOS *adv.* **1.** En menor número, grao ou intensidade: ‘Xa folepaba *menos*. Toda a serra semellaba de sal ou de azucre’ TER, 152. **2.** Denota limitación indeterminada da cantidade expresa: ‘En *menos* dun mes levounas a morte a todas tres’ LUS, 31. // *indef.* **3.** Indica cantidade ou número menor: ‘Vimos chegar outro [auto], tamén camiño de Lugo. Viña a *menos* velocidade’ TER, 333. // *prep.* **4.** A excepción de: ‘Todos, *menos* o Carrizo, están aterrecidos. Us poucos falan en voz baixiña’ PAU, 42. **5.** Indica que da cantidade que precede se resta a que segue: ‘E non sentíu nada de particular po-la noite, aló po-las catro *menos* coarto da madrugada, inantes de rompé-lo día’ CON, 76. **Botar de menos** *loc.v.*, notar a falta de: ‘Vai ún un vello cáncamo. *Boto de menos* a quentura do braseiro. **Máis ou menos** → MÁIS. **Nada menos** → NADA. **Nin máis nin menos** → MÁIS. **Nin moito menos** → MOITO. **Non ser pra** (⇒non ser para menos) / **por menos** *loc.v.*, haber razón de sobra [para o feito que se trata]: ‘A Saudade é o que facía laiar a Rosalía i a Curros. Pois o Pinto, o can de don Saturnino, sentía a Saudade coma un poeta galego. Xa vexo que recachades os ollos. *Non é pra menos*’ CON, 80. / ‘Don Froilán, inaque era home moi arrufado, tiña medo ós ladrós. E *non era por menos*. En Quintá, faguía pouco tempo, mataran un arrieiro pra arroubalo’ LUS, 47. **Polo menos** *loc.conx.*, como mínimo: ‘Por cada balcón había *polo menos* tres xanelas’ TER, 130. **Por menos de nada** *loc.adv.*, á mínima ocasión ou oportunidade, ou polo mínimo motivo: ‘farante bañar en auga moi fría, e logo que che zorregarán *por menos de nada*’ TER, 347.

mensura (⇒MEDIDA) *s.f.* Dimensión dun espazo: ‘vendía a seus tíos en vinte mil réas todolos eidos da ribeira, que figuraban na escritura coa *mensura* e lindes’ LUS, 74.

MENTA *s.f.* Planta herbácea da familia das labiadas (*Mentha sp.*), de cheiro forte, talo erguido, follas con pelo e flores brancas, rosadas ou violáceas agrupadas en espiga [moi común nos lugares húmidos]: ‘O monte arrecende, polo verao, a tomelo i a *menta*, como as campías das terras castelás’ LUS, 21.

MENTAL *adx.* Da mente: ‘Istas derradeiras falas díronme o primeiro rastro do que lle pasaba a aquil enfermo *mental*’ TER, 345.

MENTALIDADE *s.f.* Modo de pensar: ‘Somentes a industria faguerá cambeala *mentalidade* do noso labrego’ TER, 57.

MENTE *s.f.* Pensamento, ou facultade intelectual: ‘Contas ca *mente* hastra cinco. Chuscas o ollo esquerdo... E xa verás qué ben te trata.’ HIS, 91.

MENTIR *v.i.* Dicar algo que non é verdade: ‘*Mentiría* se dixerá que non sentín medo’ LUS, 65.

MENTIRA *s.f.* Cousa contraria á verdade, que se di con intención de enganar: ‘Iso si qui é unha *mentira* ben gorda –dixo o boticario’ TER, 245. **Parecer mentirar** *loc.v.*, resultar increíble: ‘Iste viño sabe a podre. *Parece mentira* que esteñamos no tempo da vendima’ PAU, 51.

*mentras *adv.* **MENTRES.**

MENTRES *adv.* **1.** Durante o mesmo tempo en que ocorre ou se fai outra cousa: ‘O Ferrete i o Séneca, *mentres* tomaban café con outros, falaban de Cara de Lúa’ TER, 244. // *conx.* **2.** Ata que chega o momento en que: ‘¿Non sinte vostede? É que aínda non acabou de arrincarlle a ialma, como hai Dios. *Mentras* o corpo do difunto non enfríe...’ CON, 69. **3.** Ó mesmo tempo que [une oracións indicando que as accións que se expresan ocorren ó mesmo tempo]: ‘E decindo isto, botou mao á machada, *mentras* Daniel collía o farol’ LUS, 51. ***Mentras que** ($\Rightarrow$ mentres que) *loc.conx.*, ata o momento en que: ‘Foise con il á beira do río; pousouno na area, despúse e alí o deixou *mentras que* non se bañaba’ TER, 121. Tm. ***mentras.**

MERCANCÍA *s.f.* **1.** Produto que é obxecto de comercio: ‘E sabe Dios os cartos que fixo istes anos co estraperlo do abono mineral (...) Levaba o carro ateigado de *mercancía*’ HIS, 13. // *s.m.pl.* **2.** Tren que transporta soamente xéneros e produtos: ‘Colleu o *mercancías* que pasaba por Lugo pola madrugada e chegou a Betote xa con día pequeno’ TER, 280.

MERCAR *v.t.* Adquirir mediante diñeiro: ‘Fora na feira de Rubián. Entón adicábame a *mercar* e vender gado’ LUS, 27.

*merced ($\Rightarrow$ MERCÉ) *s.f.* Graza ou favor. ***Vosa merced** ($\Rightarrow$ vosa mercé), tratamento de cortesía equivalente ó actual vostede: ‘Logo foise o teniente cabo do adeministrador, que aínda estaba sentado, e díxolle valéndose do intérprete: *Vosa merced* será a primeira vítima de calquera emboscada que se nos faga. Irá diante de nós’ LUS, 159.

MERCEIRA *s.f.* Comerciante dunha mercería: ‘A *merceira* era unha vella miuda, cas meixelas moi coloradas’ HIS, 39.

MERCERÍA *s.f.* Tenda que vende todo tipo de obxectos para a costura e labores [como fíos, botóns, agullas, etc.]: ‘Mais tamén sei que vostede vai varias veces ó ano por Ribadeo e que pasa pola rúa da Pomba. Alí está o cadro, na trastienda da *mercería* de doña Concha. Alí pode velo’ HIS, 39.

[MERECE] *v.t.* Ser digno do que se expresa: ‘Matareite coma a un can doente, que outro xeito de morte non *mereces*’ LUS, 145.

MERENDA *s.f.* Comida lixeira que se toma pola tarde, entre o xantar e a cea: ‘Tel-a *merenda* na lacea. Non saques viño do pipote novo’ PAU, 35.

MERENDAR *v.i.* **1.** Comer a merenda: ‘Coma lles foran ben as cousas, tamén había que *merendar* (...). Ninguén coma Cosme pra preparar axiña unha merenda’ LUS, 96. // *v.t.* **2.** Tomar como merenda: ‘Cando estabamos a *merendar* o chiculture, díxome a condesa: –Ya sabe usted que tuve a mi hija Clara Eugenia muy enferma del tifus’ TER, 305. Tm. **merendare.**

merendare *v.i.* **MERENDAR.**

[MEREXO] *s.m.* Tripas e vísceras do porco que se aproveitan para comer: ‘A mata é como unha festa, dende os *merexos* ou miudos hastra a partia’ LUS, 21.

[MERGULLARSE] *v.p.* Meterse totalmente [nunha situación ou actividade]: ‘Ó percorrelas estanzas, pensaba que *me mergullaba* no tempo dautros sigros’ TER, 140.

MÉRITO *s.m.* [Precedido da preposición *de*] valor ou importancia: ‘É un dos pazos máis fermosos dista comarca. Drento, hai cousas de moito *mérito*, como camas antigas de caoba e de ébano’ LUS, 141.

MERLO *s.m.* Paxaro da orde dos passeriformes e da familia dos túrdidos (*Turdus merula*), duns 25 cms, de pluma totalmente negra e peteiro amarelo o macho, e de cor parda escura na pluma e no peteiro a femia: ‘As pombas a arrolar nos peitorís de pedra i os *merlos* asubindo nas sebes de buxo dos xardís vedraños’ TER, 63.

MES *s.m.* **1.** Cada unha das doce partes en que se divide o ano: ‘Era parda a tarde, morna e sin vento, como compre ó *mes* de maio pra que medren os froitos’ TER, 196. **2.** Serie de días consecutivos entre unha data calquera e a mesma do mes seguinte: ‘E volveréi decire que era pola primaveira. Xa fagúa un *mes* que chegaran as anduriñas’ LUS, 132. **Mes da sega / mes da seitura** *loc.s.*, agosto: ‘¡Xa estamos na mañá do día trece do *mes da sega* i-é martes! ¡Un trece do *mes da sega* nacín eu!...’ DEC, 15. / ‘Fixéronse moitas pescudas. O cabalo estaba na corte i o can pechado na “perrera” do xardín... Era polo *mes da seitura*’ TER, 188. **Mes de Nadal** *loc.s.*, decembro: ‘Era polo *mes de Nadal*, polo tempo da escaldeira dos prados’ LUS, 47. **Mes de outono** *loc.s.*, outubro: ‘Un día do mes de *outono*, ás oito da tarde, no salón da Cultural Ribadense’ HIS, 175. **Mes de Samartiño** (⇔mes de San Martiño) *loc.s.*, novembro: ‘unha tarde do mes de Samartiño do ano 47’ TER, 297. **Mes de Santiago** *loc.s.*, xullo: ‘Un día pola mañá cediño, aló polo *mes de Santiago*, presentouse na miña casa da Crus un veciño dista aldea de Canedo’ TER, 198. **Mes de San Xohán** *loc.s.*, xuño: ‘Foi por un día do *mes de San Xohán*. Houbera moita calor’ LUS, 35. **Mes do castañal** *loc.s.*, novembro: ‘Era unha anoitecida chuviosa no *mes do castañal*’ TER, 45.

MESA *s.f.* **1.** Moble formado esencialmente por unha superficie lisa sostida por un ou varios pés e que serve para distintos usos [como comer e escribir]: ‘Si é vrao il deixa a ventá espalancada e pousa o revolve cargado enriba da *mesa* do escritorio’ DEC, 12. **2.** Ese moble disposto co necesario para comer sobre el: ‘Sentádevos á *mesa* –dixo a Liberata– e ide ceando’ TER, 115. **Mesa de billar** *loc.s.*, a rectangular, rodeada de bandas elásticas e

cuberta cun feltro de cor verde que se emprega neste xogo: ‘A xente da vila estaba moi orgullosa do seu “casino” que tiña bar, biblioteca e *mesa de billar*’ TER, 238. **Mesa de noite** *loc.s.*, moble pequeno, xeralmente con caixóns, que se coloca a carón da cabeceira da cama: ‘Tic-tac, tic-tac, faguía o espertador na *mesa de noite*’ LUS, 66. **De mesa** *loc.adx.*, destinado a ser consumido na mesa: ‘Había toda crás de froitos: sorbas, nísperos, brevas, laranxas, cirolas (...) e moitas uvas *de mesa*’ LUS, 81. **Poñer a mesa** *loc.v.*, dispoñela con todo o necesario para comer nela: ‘Hoxe ten cirolas e mel, don Gasparo, prá merenda (...). Logo virá a rapaza *poñela mesa*’ TER, 266. **Sentarse á mesa** *loc.v.*, ocupar cada persoa o seu asento para empezar a comer: ‘Fúmonos todos enriba e *sentámonos á mesa*. A criada iba e viña coas fontes’ TER, 302.

meseta *s.f.* Prancha ou táboa que forma a superficie horizontal da mesa: ‘Eiquí están os ouxetos que foron atopados po-lo enterrador enriba da sepultura hoxe mesmo. / Olléi eu prá *meseta* da mesa do escritorio, e vin...’ CON, 106.

MESMAMENTE *adv.* Mesmo, xusta ou exactamente: ‘¡Qué ben fala o escribano! / *Mesmamente* parez que está na Audiencia’ PAU, 50.

MESMO -A *indef.* **1.** Idéntico, non outro: ‘Cadro terceiro. / A *mesma* decoración do primeiro’ PAU, 64. **2.** Exactamente igual: ‘O cabelo enredado no botón i un dos que tiña na carteira eran da *mesma* cor’ TER, 225. **3.** Que é exactamente o que se di: ‘Dixérame de primeiro que sentira coma se tivera finchada a barriga, coma si tivera o tripón atuado, e que rabeaba c ador. Asina, con estas *mesmas* falas’ TER, 300. **3.** [Seguindo a un nome ou a un pronome] ten valor enfático insistindo en que se trata da persoa ou cousa designada, e non doutra: ‘Eu gardéi o segredo. ¿A quen lle aproveitaba sabere que aquil home morrera porque quixera, aforcándose il *mesmo*?’ HIS, 169. ***4.** [Indebidamente, con valor pronominal] indica a pertenza dun obxecto a outro nomeado antes: ‘A porta, da tasca estaba espalancada. No valeiro da *mesma* estaba un home. Baixo il, mouro, de bigote’ HIS, 20. [Este uso, debe mudarse polas formas dos demostrativo ou dos posesivos. Só documentamos este rexistro]. // *adv.* **5.** Mesmamente, xusta ou exactamente: ‘Desprendéuse a pedra da cornisa da torre. Iba zoando po-lo aire e tardaba moito en chegar ó chao. Mais a pedra non importaba maiormente. O que importaba era que eu iba po-lo aire candia ela, *mesmo mesmo* de par, *mesmo mesmo* sobor da testa do Alberto’ CON, 43. **6.** Ata, incluso: ‘Ó pasar pola ponte de Viduedo, perto xa do medodía, *mesmo* enfuciñéi co Senín de Reboiro’ TER, 213. **7.** [Seguindo a outro adverbio ou locución adverbial] ten valor enfático, insistindo en que se trata da circunstancia indicada e non doutra: ‘¿De que vos queixades, meus queridiños? ¿E non vos decatades de que, agora *mesmo*, estades contemplando o Gran Miragre de Ribadeo? HIS, 177. **O mesmo** *loc.adv.*, 1) as mesmas cousas: ‘E sempre sucedía *o mesmo*’ HIS, 101; 2) igual ou da mesma maneira: ‘Gastar cartos sin proveito ningún... Os tres [fillos] meirandes son *o mesmo*, tanto o Paco como o Ramón, como o Fernando... E si deixaran o pequeno cos seus estudos. Mais tamén o queren facer un perulario coma iles’’ HIS, 24.

MESTO -A *adx.* **1.** Que ten os seus compoñentes ou elementos moi unidos ou apertados: ‘Tiña todo o seu corpo coberto de pelo moi *mesto* i enverlado, talmente coma un oso’ TER, 233. **2.** Que ten moita masa en relación co seu volume: ‘Con ista néboa tan *mesta* pódeste esfragar’ LUS, 40. **3.** Moi xunto [con respecto a outros elementos do mesmo conxunto]:

‘Alí andarán máis *mestas* isas feras que eiquí os lobos’ PAU, 12. // *adv.* **4.** De maneira densa ou espesa: ‘Folerpaba *mesto*’ CON, 29.

MESTRE *s.m.* **1.** Profesor de ensino primario: ‘Moitas parroquias quedan sen crego varios anos, e moitas escolas tamén sen *mestre*’ LUS, 18. **2.** Persoa que transmite ensinanzas, con respecto a quen as recibe: ‘¿Sabes ti, fillo do Demo, con quen estás falando?... Eu son eiquí teu maestro, teu pai, teu comendante’ TER, 210. Tm. ***maestro**.

MESTRÍA *s.f.* Arte e destreza: ‘Ben sabes que me folgo moito da pintura de Prego, especialmente polo seu xeito de *mestría*’ CON, 31.

MESTURA *s.f.* Acción e resultado de mesturar [dúas ou máis cousas]: ‘a súa facha era unha *mestura* de fidalgo e de curial’ TER, 132.

MESTURAR *v.t.* Xuntar, unir unha cousa con outra, confundíndoa: ‘Non é coma *mesturar* auga con viño, poño por caso’ PAU, 21.

METAL *s.m.* Elemento químico bo condutor da calor e da electricidade, cun brillo característico e sólido a temperatura ordinaria: ‘Levaban nas testas puchos de *metal* con prumeiros’ LUS, 158.

METÁLICA *adx.f.* De metal: ‘Estaba cavilando, enredando co bastón, escribindo letras no chao. A conreira batíu nunha cousa *metálica*, unha cousiña que brilaba’ LUS, 143.

metapsicospio *s.m.* Suposto aparello que se empregaría para observar o que ocorre máis alá da actividade mental. [Deducible polo significado dos compoñentes da palabra: *meta*- ‘máis alá de’ + *psico*- ‘psique’, ‘actividade mental’, ‘alma’ + *scopio* ‘observar’]: ‘Xa te entendo... Primeiro, inventárase o “psicospio” e despois o “*metapsicospio*”. Todo é empezar’ TER, 74.

METAPSÍQUICA *s.f.* Estudo dos fenómenos que sobrepasan os límites da conciencia normal e común, para os que non existen no estado actual da ciencia unha explicación satisfactoria: ‘Teréi que mercar –dixo– un bon tratado de *Metapsíquica* cando chegue a Santiago’ LUS, 93.

METAPSÍQUICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á metapsíquica: ‘Mais eu non podía dar testemuño de ningún fenómeno *metapsíquico* ou parapsicológico’ HIS, 111.

***metátesis** (⇒METÁTESE) *s.f.* Cambio de lugar dun son nunha palabra: ‘Nista comarca hai unha gavela de curiosas *metátesis* “podia”, “sepia”, por “poida”, “saiba” ou “seipa”.’ TER, 71.

***metempsicosis** (⇒METEMPSICOSE) *s.f.* Doutrina relixiosa e filosófica segunda a cal a alma, despois da morte, pasa a outra persoa, animal ou vexetal: ‘Si eu creese na *metempsicosis* diría que o corpo do can tiña dentro a ialma dun poeta’ CON, 84.

METEROROLÓXICA *adx.f.* Relativa ou pertencente á meteoroloxía: ‘A casa libéranos da escravitude *meteorolóxica*’ TER, 45.

METER *v.t.* **1.** Poñer unha cousa dentro doutra, entre outras ou no interior dalgún sitio: ‘Firmaron todos os testigos. Despois *meteron* nun fardelo a escritura, a pruma i o tinteiro. Ataron o fardelo ó cabo da croda. Manueliño tirou dila’ LUS, 74. **2.** Facer que pase a estar en determinada situación [unha persoa]: ‘Non quixo estudar nin siquiera o bachiller. *Metérono* de interno nos Escolapios de Monforte’ TER, 160. **3.** [Seguido da preposición *de*] dedicar unha persoa a unha profesión ou oficio: ‘¡Donicela!... ¡Peloura!... Agora *metéulle* un rapaciño novo *de* criado, i anda revolta con il...’ TER, 283. **4.** Enganar ou facer crer algo falso: ‘Seica é o señorito da Navarega quen lles *mete* ises cocos na testa’ PAU, 10. **5.** Empregar ou gastar [particularmente cartos]: ‘Ben sabe vostede que o pai deixou máis de dez mil pesos de deudas. Non se sabe, nin aínda hoxe, onde *metía* o diñeiro. Debíao queimar como palla.’ TER, 163. **6.** Engadir, bortallo algo máis a unha cousa: ‘O señor cura *metía* leña no lume’ CON, 61. **7.** Facer que alguén reciba ou sufra un determinado efecto: ‘*Meteulle* dous tiros seguidos no entrecello ó galgar un pasadelo’ LUS, 38. // *v.p.* **8.** Entrar, introducirse, pasar a estar dentro ou no medio: ‘Ó chegar á orela do relanzo, *metéuse* na iauga; e veña saír e *meterse* sin deixar de laiar’ TER, 188-189. **9.** [Coa preposición *con*] provocar, molestar ou insultar: ‘Ti *metete* co-a Nisclona, e xa verás. Inda onte tumbou dous homes...’ PAU, 39. **10.** Poñerse nunha determinada situación: ‘Pois a min ningunha [lástima me dá]... ¿Quén lle manda *meterse* en latifundios?’ PAU, 57. **11.** Dedicarse a unha profesión ou oficio [unha persoa]: ‘Mira, papaiño, que si non nos trás o Pintiño, *metome* monxa...’ CON, 82. **12.** Inmiscirse, entremeterse: ‘Pois eu coidaba que se chamaban pais putativos porque *se metían* ondia non debían’ PAU, 28. **13.** Darse, deixarse levar ou dominar por [unha paixón ou vicio]: ‘Don Venancio cambéou de todo; xa non era o mesmo home. *Meteuse* na bebida e xogaba todo o que tiña’ LUS, 31. **A todo meter** *loc.adv.*, coa máxima intensidade: ‘Todo aquilo día chovera *a todo meter*. A campa de Xan da Cruz estaba no camiño do camposanto. Toda ila se asulagara’ LUS, 98.

MÉTODO *s.m.* Procedemento ou conxunto de procedementos que se usan para facer algo: ‘E seguirei polo mesmo *método*. / Un pouco de historia e unha palabriñas pra describir ós persoaxes dista narración’ TER, 269.

METRO¹ *s.m.* Unidade de medida de lonxitude do Sistema Internacional, de símbolo *m* [que equivale á distancia que percorre a luz en 1/299.792 milésimas de segundo]: ‘Algús albres chegan a trinta *metros*’ LUS, 17.

METRO² *s.m.* Ferrocarril de percorrido xeralmente subterráneo, destinado ó transporte rápido de viaxeiros dentro dunha cidade: ‘I atracades como din que atracan os negros no *Metro* de Nova York’ HIS, 145.

*metrópoli (⇒METRÓPOLE) *s.f.* Cidade principal ou moi importante: ‘Cómese moi ben en Sarria, dixeran./ –E non se ha de comer... Estamos na *metrópoli* do xamón’ TER, 32.

MEU –MIÑA *pos.* **1.** Da persoa que fala ou relacionada con ela: ‘Inda antonte lle sentín decir a *meu* tío, que estivo nas Américas máis de vinte anos, que alí en todol-os três puñan un letreiriño que decía: “Cien pesos de multa al que diegue esquencida la bomba debago del asiento’ PAU, 17. **2.** [Dirixíndose a alguén] expresa afecto ou cariño: ‘Ai, *miña* tía... Débelle ser verdade que o gato ten os hechizos... / –¿E por qué dis iso, *meu* neniño? / –Xa verá, xa verá.. TER, 111. Tm. ***mío**.

MEXADA *s.f.* Ouriños que se expulsan dunha vez: ‘Tanto beber fíxome sair fóra, dispensando, pra botar unha *mexada*’ CON, 28.

mexadeiro (⇔MEXALLEIRA) *s.m.* Órgano xenital do cabalo: ‘O señor Lamas viróu a pantalla da lámpada, de xeito que a lus batía o fondo da barriga [do cabalo] onde estaba o *mexadeiro*’ CON, 32.

MEXAR *v.i.* Expeler naturalmente os ouriños: ‘I ademáis que quero *mexar*, que teño a vexiga que me estoupa’ LUS, 71.

MEXICANA *adx.f.* Propia de México: ‘Iban corear unha canción *mexicana* que tiña un éisito tolo’ CON, 39.

***miaxa** (⇒MIGALLA) *s.f.* Pouco, pequena cantidade [de algo]: ‘rematara a súa carreira de abogado, i houbera unha *miaxa* de festa’ TER, 162.

[**MICROBIO**] *s.m.* Ser unicelular microscópico, especialmente patóxeno: ‘Algús decían que o alcohol mataba os *microbios*, e desaunábanse con tres ou catro copañas de caña’ TER, 268.

MICROSCOPIO *s.m.* Instrumento óptico co que se observan de cerca obxectos extremadamente diminutos: ‘Un cacho de marbre visto ó *microscopio*, semellará como miga de pan, todo il cheo de ocos’ TER, 80.

***miércoles** (⇒MÉRCORES) *s.m.* Día da semana que vén despois do martes e que precede o xoves: ‘Sóupose en toda Ferreira que o xastre Bieito caíra no leito con gripe con complicación de pulmonía. Morréu un *miércoles*’ CON, 94.

MIGA *s.f.* Parte interior e branda do pan: ‘Un cacho de marbre visto ó *microscopio*, semellará como *miga* de pan, todo il cheo de ocos’ TER, 80. **Facer boas migas** *loc.v.*, levarse ben: ‘O gato non *fixo* tan *boas migas* co Toño coma o cadelo, nin moito menos’ TER, 108.

[**migallo**] *s.m.* Erro por **MEIGALLO**.

[**MIL**] *num.* **1.** Novecentos noventa e nove máis un: ‘O que vou a contar aconteceu en Sarria, antes de habere alí teléfono e cando os billetes da *mil* pesetas poucos sabían, mesmamente, cómo eran’ HIS, 139. // *pl.* **2.** Millares, cantidades que han de contarse por conxuntos de dez veces cen unidades: ‘A mai tívolle que dar á conta us *miles* de pesos’ TER, 161.

[**MILAGREIRA**] *adx.f.* Que fai milagres: ‘E por sabido que facía curas verdadeiramente *milagreiras*’ PAU, 24.

[**MILÍMETRO**] *s.m.* Unidade de superficie equivalente á milésima parte do metro: ‘a talla de presidente era dun metro seiscentos oitenta *milímetros*’ TER, 336.

MILITAR *s.m.* Persoa que pertence ó exército: ‘Traguía unha fotografía do presidente Truman, arrodeado de moitos *militares* do Exército e da Mariña’ TER, 336.

MILLEIROS *s.m.pl.* Número grande e indeterminado: ‘Cando chegaba a primaveira, *milleiros* de rosiñas brancas e roibas rubían polas vellas paredes, hastra o tellado’ LUS, 116. **Por milleiros** *loc.adv.*, en grande abundancia: ‘dormen en xergós de folla de millo, onde aniñan as pulgas *por milleiros*’ TER, 33.

MILLO *s.m.* **1.** Planta da familia das gramíneas (*Zea mays*) de talo alto e recto, follas grandes e lanceoladas, flores masculinas en acios terminais e as femininas en espigas axilares resgardadas por unha vaíña, que produce unhas mazarocas de grans grosos de cor amarela moi nutritivos: ‘Abranguíase todo o val do Mao nun soio golpe de vista. Prados, campas, soutos, searas de patacas e *milllo*’ TER, 265. **2.** Gran desta planta: ‘Aquil ano houbera gran colleita de *milllo*, patacas e fabas’ LUS, 42.

MILLÓN *num.* Mil veces mil: ‘A Estremadura, con mil kilómetros máis, sementes pode cun *millón* de habitantes’ TER, 34.

MILLONARIO *adx.m.* Que posúe un ou máis millóns: ‘Eu teño un curmao aló, que xa é perfectamente *millonario*’ PAU, 14.

millor *adx.*, *s.* e *adv.* **MELLOR.**

***mimo** *s.m.* **MECO.**

[**mimoseira**] (↔MIMOSA) *s.f.* Árbore ou arbusto da familia das mimosáceas (xénero *Mimosa*), con follas compostas de numerosos folíolos e flores aromáticas, pequenas, que parecen bólas sedosas reunidas en espigas, agrupadas en panículas axilares: ‘Por detrás da casa había un gran piñeiral i un carrozo con moitas *mimoseiras*’ LUS, 45.

MIN *pron.pers.* Forma tónica de primeira persoa de singular que se emprega como complemento con preposicións: ‘Pois a *min* non me gusta cousa. Cando hai trece homes xuntos, sempre hai un Xudas’ CON, 19.

MINA *s.f.* Xacemento de mineral útil para explotar e instalacións coas que se explota: ‘Río abaixo, non lonxe, atópase a Cova das Choas. É unha abertura na beira do monte, de moito vagantío. Sempre penséi que era a entrada dunha *mina* de ferro de tempos dos romanos’ TER, 213.

[**MINEIRO**] *s.m.* Persoa que traballa nunha mina: ‘En trollos piores me vín metido na California, cando andaba a tiros cos *mineiros*’ LUS, 50.

MINERAL *adx.* **1.** Que contén substancia natural inorgánica, de propiedades físicas e composición química determinada: ‘E sabe Dios os cartos que fixo istos anos co estraperlo do abono *mineral* e mais dos cementos’ HIS, 12. // *s.m.* **2.** Substancia natural inorgánica de propiedades físicas e composición química determinadas: ‘Hai moito *mineral* de ferro por istos montes’ LUS, 19. **3.** Corpo natural de composición química definida e de propiedades físicas características: ‘Hai moito *mineral* de ferro por istos montes. O *mineral* chámase a vena, e venaqueiros os queipos que se empregan pra levalo’ LUS, 19.

MINIATURA *s.f.* Pintura minuciosa e de tamaño pequeno feita á témpera ou ó óleo: ‘Aínda hoxe se poden ver no pazo de Orbande algunhas pistolas francesas, e tamén libros e *miniaturas* de Napoleón e dous morriós’ LUS, 82.

MINISTRO *s.m.* Persoa que ten ó seu cargo un ministerio: ‘Eugenio Losada de Zúñiga. Iste era o señor que houbera de casarse coa nosa tía. Según me dixo Enrique, era *ministro* de Facenda’ LUS, 91.

[**minmio**] *s.m.* **VIMBIO**.

[**MINUETO**] *s.m.* Composición instrumental, en compás ternario e movemento moderado, que se intercala entre os tempos dunha sonata, dun cuarteto ou dunha sinfonía: ‘Rosiña tocaba nun piano de mesa moitos vales, romanzas e *minuetos*’ LUS, 92.

MINUTO *s.m.* Porción de tempo correspondente a unha das sesenta partes iguais en que se divide a hora: ‘Todos calan. Sentírase voar unha mosca. Pasa coma cousa de medio *minuto*’ PAU, 45.

MIÑA *pos.f.* **MEU**.

***mío** *pos.* **MEU**.

MIOLA *s.f.* Substancia branda que teñen no seu interior os talos dalgunhas plantas: ‘candiles de gas, que ás veces tiñan por mecha unha *miola* de xonca’ TER, 42.

mioles *s.m.pl.* **MIOLOS**.

MIOLOS *s.m.pl.* Masa encefálica contida no cráneo: ‘Era unha miña parente que vivíu nista torre –dixo o señor–. Polo visto, toleara, i unha noite tiróuse da ventá do coarto onde vostede dormíu, sin que se soupera por qué nin por qué non... Ó día seguinte fora atopada baixo da ventá, cos *mioles* de fora i o candelabro ó seu carón’ TER, 82. **Estar esborrelado dos mioles** *loc.v.*, ter perdido o xuízo: ‘O Ramiliño. *Está esborrelado dos mioles*, bais outramente ten máis tino que un can pra gardal-a casa’ PAU, 33. Tm. **mioles**.

míope (⇔**MIOPE**) *s.m.* Persoa que padece miopía e non pode ver con precisión o que está lonxe: ‘Pois agora está de moda renegar do progreso, da técnica, da ciencia e da razón... / Gumersindo.– Pois é como si o musgaño ou *míope* arrenegase das gafas’ TER, 59.

MIRA *s.f. fig.* Intención ou obxectivo: ‘Si un dá algo porque lle sai de adrento, sempre pensan que o dá porque lle ten conta; que o dá con segundas, con *mira* segreda’ TER, 55.

MIRADA *s.f.* Acción e efecto de mirar: ‘Cando apareceu coa bandeixa, o Patricio botóulle unha *mirada* de esguello’ CON, 121.

miragre (⇔**MILAGRE**) *s.m.* **1.** Feito extraordinario, contrario ás leis da natureza e debido a unha intervención sobrenatural: ‘Contaréilles logo un conto que parece *miragre*, inda que non o é, mais que foi cousa da Divina Gracia...’ TER, 304. **2.** Causa ou suceso sorprendente e extraordinario: ‘¿I o tuzarón do teu pai, sigue a empetar cartos?... *Miragre*

que che mercara un vestido novo' TER, 36. **De miragre** *loc.adv.*, por pura casualidade: 'Non sei quen o trougo eiquí, rapaz, ou si foi cousa *de miragre*...' TER, 313.

MIRAR *v.t.* **1.** Dirixir os ollos [cara a alguén ou cara a algo] con intención de velo: 'Miréi a hora: eran as oito' TER, 312. **2.** Observar atentamente: 'Cando vós estabades *mirando* como Román mataba o gato, eu andaba a enredar ca vexiga dun porco atada a unha fía' TER, 114. **3.** Revisar ou comprobar: 'Atranca o portelo e *mira* se quedóu algúa pita fora' PAU, 35. // *v.i.* **4.** Dirixir a vista [cara a alguén ou cara a algo]: 'E *miraba* prá súa chaqueta... Tiña tódolos botós' TER, 204. **5.** Examinar cos ollos, buscando: 'Miréi polo chao i atopéi outro [cabelo] da difunta' TER, 203. // *v.p.* **6.** Dirixir a vista cara a un obxecto con intención de verse: 'estase peiteando na orella e *mírase* a un espello pequeno, dises de mango' TER, 187. **Mira /mira ti / mire**, emprégase con intención enfática para chamar a atención sobre un feito ou sobre o que se vai dicir: 'Mira, chacho, que lle teño moito medo á túa mala sorte' DEC, 15. / 'Mira ti o caso de Andresiño o Cabezudo. Eu ben sei que empresta cartos co dez por cento de intrés' CON, 18. / 'Mire, señor –lle advertín– que cando fun pola leña pareceume que algo bulía drento' LUS, 50. **Mirar us prós outros** (⇔mirar uns para os outros) *loc.v.*, mostrar a estrañeza causada por algo que obriga a semellante acción, como esperando cada un a ver que fan ou que deciden os demais: 'Leva xa horas de morto (...). Acendéronse máis mañuzos de palla, e nun bon ratiño, ningún deu fala. *Us miraban prós outros*' TER, 150. **Ben mirado** *loc.adv.*, considerando detidamente [o asunto en cuestión: 'Pois *ben mirado* é unha disgracia que se morra a meiga' PAU, 23.

MIRTO *s.m.* Arbusto da familia das mirtáceas (*Myrtus communis*), de talo irregular, con ramas flexibles, follas opostas, perennes, de cor verde intenso, pequenas e duras, flores brancas e baga de cor negra azulada: 'Diante tiña un pequeno xardín con tilos e negrillos. Unha sebe de *mirto* i unha ringoleira de alcacias defendíano da poeira da carretera' TER, 31.

MISA *s.f.* [Na relixión católica] celebración que consiste no sacrificio do corpo e o sangue de Cristo baixo as especies de pan e viño: 'namoróuse dunha moza chamada Lucía, un día que a vira salir da *misa* das doce nos Escolapios' CON, 53. **Misa cantada** *loc.s.*, a que se celebra con canto: 'Como era día de Corpus, había *misa cantada*. Viñeran catro cregos i eu botaría o sermón' TER, 313.

MISERENTO *adx.* Moi pobre ou indigno: 'A isa cántiga atópolle certa semellanza ca de "Os sirgadores do Volga"... O herdo de tristura do pasado *miserento*' TER, 84.

MISERERE *s.m.* [Na liturxia cristiá] salmo 50 que empeza coa palabra 'miserere' e que invoca o perdón de Deus: 'Fíxose o enterro de noite, por orden do señor. Asistiron moitos cabaleiros que levaban fachós na mao. Todos cantaron o *Miserere*. No medio estaba don Diego' LUS, 156.

[**mísere**] (⇔MÍSERA) *adx.f.* De gran pobreza: 'Gran parte dos nosos labregos siguen a vivir en condiciós verdadeiramente *míseres*' TER, 33.

MISERIA *s.f.* **1.** Pobreza ou escaseza: 'Xa tiñan na tasca lus eléitrica (...) / –Ben é que se fora isa *miseria* dos candiles de carburo, que a min me fan moito mal ós ollos. Antre o carburo i o abono mineral acabaron ca saúde de moita xente' HIS, 14. **2.** Cantidade moi

pequena ou insignificante: ‘Mire vostede, don José: eu xa non arresisto con tanto traballo. E o meu xornal é unha *miseria*. O millor é que nomeen axudante ó meu fillo, o máis grandíño, que xa anda po-los dazasete’ CON, 93.

MÍSTER *s.m.* Señor [usado como tratamento dirixido a un home dun país de lingua inglesa]: ‘A millor habitación é a que deixou onte *míster* Golpe./ –¿E quén é ise *míster* Golpe? / – Pois un inglés que non é inglés’ HIS, 150.

MISTERIO *s.m.* **1.** Cousa descoñecida ou secreta, difícil ou imposible de coñecer: ‘Historias de amor, de *misterio* e de medo...’ TER, 135. **2.** Cousa incomprendible ou inexplicable: ‘Ó terceiro día de acontecer aquilo, tiven a crave do *misterio*’ LUS, 92. **3.** Cautela, reserva, discreción [no comportamento ou na actuación]: ‘A meiga sempre daba as consultas despóis os arratuos. (...) Vivía nunha casa baixiña, un pouco arredada da aldea. Sempre consultaba despóis das doce da noite e con moito *misterio*’ LUS, 108.

MISTERIOSAMENTE *adv.* De maneira misteriosa: ‘A mancha de sangue apareceu *misteriosamente* no retrato fai cousa de poucos días. O xoves pola noite, inantes de pechar a tienda, estiven fitando pro cadro. Non tiña isa pinga de sangue. Eu mesma pechei a tienda e saín’ HIS, 40.

MISTERIOSO –**A** *adx.* **1.** Que implica ou denota misterio: ‘¿Non reparaches nunca que tés un *misterioso* sorriso de Giocondo?’ LUS, 84. **2.** [Aplicado a persoa] que actúa de forma oculta e enigmática: ‘Si eu soñei cun alifante branco no tren, foi porque a *misteriosa* viaxeira traguía un alifante branco no medallón’ TER, 337.

[MÍSTICA] *adx.f.* Pertencente ou relativo á experiencia da unión da persoa con Deus: ‘A min dixéronme que o dono dista tenda non cría en Dios. / –Pois faga o favor de llo perguntar a il mesmo cando volte (...). Eu estou aquí pra despachar e non pra me meter en custións *místicas*’ CON, 129.

MISTO *s.m.* Pequeno anaco de madeira ou de papel cuberto de cera con fósforo nun extremo que se inflama por fricción: ‘Se o piñeiral non estivera tan mollado polos ballós, ardería todo il mesmamente como unha caixa de *mistos*’ HIS, 167.

mitá *s.f.* **mitade.**

mitade (⇔METADE)*s.f.* **1.** Parte das dúas iguais en que se divide un todo: ‘Demos me coman se non se conta alí a *mitade* da parroquia’ PAU, 32. **2.** Punto que se encotra á mesma distancia dos dous extremos: ‘Nunha tixela botéi augardente do pote, case po-la *mitade*’ CON, 71. **Mitade por metade** (⇔metade por metade) *loc.adv.*, polo medio, en dúas partes iguais: ‘Todo o cadro estaba pintado en cores escuras, agás dunha nube bermella que partía a pintura *mitade por metade*’ TER, 181. Tm. **mitá.**

MÍTICA *adx.f.* Relativo ou pertencente ó mito: ‘a polaridade *mítica* da vida sexual no subconsciente, pendura antre o mito dos Priapos i o mito do Laberinto’ CON, 33.

MITIN *s.m.* Reunión pública onde un ou varios oradores pronuncian discursos de carácter político ou social: ‘Hastra houbera [aquil curso] unha folga, protestando po-la implantación

do chamado Plan Callejo, do nome do ministro de Instrución da Dictadura do Xeneral Primo de Rivera. Con un *mitin* na Casa do Pobo, con presidencia de estudantes e todo' CON, 38.

MITO *s.m.* Relato fabuloso que relata accións de deuses ou heroes, destinado a dar unha explicación imaxinativa e non racional da realidade: 'Mais o doutor Pansofo, sempre falando da interpretación dos *mitos* e barallando nomes alemás. Groso e pequenote il, coma un porrón, dispensando' CON, 32. ***Mito do Laberinto** ($\Rightarrow$ mito do labirinto) *loc.s.*, o da sexualidade feminina [en contraposición ou como polaridade da sexualidade masculina]: 'Fai anos que levo dito –dixo o doutor Pansofo– que a *polaridade* mítica da vida sexual no subconsciente, pendura entre o mito dos Priapos i o mito do *Laberinto*' CON, 33. **Mito dos Priapos** ($\Leftrightarrow$ mito dos priapos) *loc.s.*, o da sexualidade masculina [por referencia ó deus Priapus que na época romana personificaba a virilidade e o amor físico]: 'Fai anos que levo dito –dixo o doutor Pansofo– que a polaridade mítica da vida sexual no subconsciente, pendura antre o mito dos *Priapos* i o mito do *Laberinto*' CON, 33.

MITOLOXÍA *s.f.* Conxunto de mitos [dun pobo ou dunha civilización]: 'Ó ichó con iles e co mito céltigo... *Mitoloxía* da iñorancia, da superstición e do medo' TER, 74.

MIÚDO –*A adx.* **1.** De pequeno tamaño ou de pouco volume: 'Neve *miúda* e tola, da de máis invernía' TER, 149. **2.** [Aplicado a unha persoa] delgado e baixo: 'Era iste un home *miúdo* e baixo, aínda novo, que usaba gafas' TER, 239. // *s.m.pl.* **3.** Tripas e vísceras do porco que se aproveitan para comer: 'A mata é como unha festa, dende os merexos ou *miúdos* hastra a partia' LUS, 21. **4.** Cousas pequenas ou de menor importancia: 'Tiña asegurados os meus *miúdos* da semá: o tabaco, o café... e bueno' CON, 105. **Miudiño** *adv.*, [co verbo *chover*] con pouca intensidade: 'Barbañar. Chuviñar, chover *miudiño*' LUS, 163.

MO Encontro do pronome persoal *me*, de obxecto indirecto, máis o pronome persoal *o*, obxecto directo masculino: '¿E por qué o sabes tí, Destoncias? / Pois porque *mo* contou o mesmo Pepiño. E cando rematou de contarmo, eu díxenlle: "No mundo enteiro non hai outra mai como a túa, Pepiño' CON, 18.

MOA *s.f.* **1.** Peza dental situada na parte posterior da mandíbula, detrás dos caninos: 'aquil vello tan ben conservado, de ollos agrisados e cellos mestos, que inda conservaba case tódalas *moas* e dentes' TER, 197. **2.** Pedra circular para afiar e repasar as ferramentas de corte: 'Molexón. *Moa*, pedra de afiar' LUS, 165.

[**MOBLE**] *s.m.* Obxecto, xeralmente de carpintería, que hai nunha casa ou nunha estancia para uso práctico ou como adorno: 'O comedor estaba no piso. Tódolos *mobles* eran de castiñeiro ou de concheiro' LUS, 140. Tm. ***mobre**, ***mueble**.

[***mobre**] *s.m.* **MOBLE**.

mocidade ($\Leftrightarrow$ MOCIDADE) *s.f.* Período de vida comprendida entre a infancia e a idade adulta: 'Era dona de moito saber pra aqueles tempos. (...) Vivira en París na súa *mocidade*' LUS, 80.

MOCEIRA *adx.f.* Amiga de andar ós mozos: ‘vivía cunha cirada, a Liberata, inda nova e moi *moceira* por certo’ TER, 101.

MOCHILA *s.f.* Bolsa, xeralmente de lona, usada polos cazadores para levar provisións e meter a caza: ‘Aparecéu logo un rapaz ca miña caza i a miña *mochila*’ TER, 222.

MODA *s.f.* Gustos, usos ou costumes propios dun lugar ou dunha época determinada: ‘Na vila, os nosos gustos teñen que se adautare ós gustos dos máis. A tiranía das *modas* e costumes é moito máis despótica’ TER, 54. **Á moda** *loc.adv.*, segundo os gustos, usos e costumes dunha época determinada: ‘O cabaleiro vestía *á moda* romántica, con corbata de plastrón e fraque verde escuro’ TER, 180. **De moda** *loc.adv.*, de acordo co gusto do momento: ‘Pois agora está *de moda* renegar do progreso, da técnica, da cencia e da razón...’ TER, 59.

[MODERNO] *adx.* [Refeido a tempo] presente, actual ou dunha época recente: ‘Pois o gran punto de vista dos tempos *modernos* é o punto de vista “home”, o humanismo, que sigue a se desenrolar no século XIX’ TER, 61.

modiño, a *loc.adv.* **AMODO.**

MODISTA *s.f.* Muller que se dedica a coser ou a facer pezas de roupa: ‘A dona do alcalde ecliusaba a tóda-las demáis donas co seu vestido negro hastra ós pés, feito po-la *modista* Morandeira de Lugo’ CON, 133.

MOEDA *s.f.* Peza de metal en forma de disco e acuñada por ambas as caras, de valor convencional, empregada como medida común para as transaccións comerciais: ‘batíu nunha cousa metálica, unha cousiña que brillaba. Botoulle a mao. Era unha *moeda*’ LUS, 143. Tm. ***moneda**.

mofare *v.p.* **MOFARSE.**

[MOFARSE] *v.p.* Facer mofa ou burla [de alguén ou de algo]: ‘tiven medo de que ti o liras [o madrigal] e *te mofaras* de min’ LUS, 94. Tm. **mofare**.

MOFO *s.m.* Fungo que se desenvolve sobre materia orgánica e axuda á súa descomposición: ‘A carón dil había unha cunca de caldo e dous chourizos con *mofo*’ LUS, 112.

MOI *adv.* En grao considerable: ‘Chegamos *moi* riseiros, decindo que viñamos *moi* cansos e pedindo un xarrote de viño’ HIS, 14. Tm. **mui**.

[MOINANTE] *s.m.* Persoa que se dedica ó negocio das atraccións de festa en romerías e feiras, á venda ambulante e mesmo á mendicidade: ‘[nas festas de Monforte] Saquéi fotos e dibuxei cegos tocando a zanfona, parexas de bois, raparigas, nenos, *moinantes*, homes bebendo na taberna’ HIS, 157.

moiores, a *loc.adv.* **MAIOR.**

*moitedume ($\Rightarrow$ MULTITUDE) *s.f.* **1.** Cantidad grande [de persoas ou cousas]: ‘Un punto de vista abranque *moitedume* de ideas, doutrinas e teorías’ TER, 61. **2.** Conxunto de persoas reunidas nun lugar: ‘A *moitedume* foise apartando prás beiras... i apareceu un alifante’ TER, 325.

MOITO –*A indef.* **1.** Indica intensidade, gran cantidade ou número elevado: ‘Frente por frente levantábase un edificio de *moitos* pisos. Dos ventanales do primeiro piso saía *moita* lus’ CON, 25. // *adv.* **2.** Intensamente ou en alto grao: ‘¿Sabes –díxome– que me gusta *moito* todo iso?’ LUS, 90. [Ás veces repítese con intención enfática: ‘Abríuse a prota sin que il a tocara, renchendo *moito, moito*’ LUS, 136.] **3.** Emprégase, con valor aumentativo, anteposto a outro adverbio: ‘I a noite é eiquí sempre *moito* máis pecha que aló enriba’ TER, 267. **4.** [Con verbos que expresan tempo] denota tempo longo ou duración: ‘Unha noite, na casa dos meus parentes, tardara *moito* en dormir’ LUS, 134. **Nin moito menos**, fórmula enfática de negación ou de reforzo dunha negación: ‘Na razón, na cencia e na técnica está a solución de todolos nosos problemas. As tres van sempre xuntas. / Cilistro.– *Nin moito menos*... unha metade da humanidade pode esmagar á outra metade da humanidade, moi cientificamente, moi tecnicamente, sin ningunha razón pra o faguer’ TER, 60. **Por moito que** *loc.conx.*, por máis que, aínda que: ‘O peixe sempre será o peixe, dianlle as voltas que lle dían. Se un xenta peixe, *por moito que* mánxe, xa non para ca fame polas cinco da tarde’ HIS, 16. ***É moito decir** ($\Rightarrow$ é moito dicir), fórmula con que se matiza ou se rebate o que se dixo anteriormente: ‘Xa non hai que facer. Está con Dios... / Fíxose un silencio de día de nevada. / E saíu unha voz, que nunca se soupo de quen fora: / –¡Home!... Con Dios é *moito decir*...’ HIS, 72. Tm. **muíto**.

MOLDE *s.m.* Peza na que se fai en oco a forma que se lle quere dar en sólido á materia fundida ou branda que se baleira nela: ‘porque teño que sacar un *molde* de cera do ollo da pechadura do camposanto’ TER, 246.

MOLESTIA *s.f.* Malestar físico: ‘E bota un vaso primeiro, pois tragarás moita *molestia*’ TER, 261.

MOLESTO –*A adx.* **1.** Que sente molestia ou incomodidade: ‘Eu, xa me sentía *molesto* coa gabardina. Botámonos fóra...’ CON, 105. **2.** Que causa molestia: ‘Decía que na súa persoa había un imán que chamaba polo ausurdo. Que lle pasaban de cote cousas inespricabres e *molestas*’ HIS, 173.

molexón ($\Leftrightarrow$ MOA) *s.m.* Pedra de afiar redonda, colocada nun eixe horizontal sobre un recipiente de auga: ‘E coma sempre, deixou a chave debaixo do *molexón*, pra que lle fose dado a seu home atopala cando voltara do monte...’ LUS, 128.

molida ($\Leftrightarrow$ MULIDA) *s.f.* Protección que levan as vacas e os bois para que non moleste o peso ou a carga ó xunguilos. **Tirar a molida** ($\Leftrightarrow$ tirar á mulida) *loc.v.*, levaren o xugo á cabeza os animais de tiro [en vez de leváreno ó pescozo]: ‘Levan chocallos as vacas e bois pra que non se perdan na néboa. As parexas *tiran* todas a *molida* como en todolos sitios moi crebados’ LUS, 20.

[**MOLLADO**] *adx.m. fig.* Húmido, cargado ou impregnado de líquido [úsase figuradamente referido á inxesta de bebida alcohólica]: ‘Unha noite no mes de maio do ano trinta e seis estaba nunha tasca da rúa da Cruz, xa ben *molladiño* por dentro. Falaba il solo’ HIS, 43.

[**MOLLAR**] *v.t.* **1.** Facer que a auga ou outro líquido toque a superficie dun corpo ou penetre nel: ‘Alancañei monte abaixo. As matugueiras *mollábanme* as pernas’ TER, 218. // *v.p.* **2.** Entrar algo en contacto con auga ou con outro líquido, penetrando estes no seu interior ou quedando adheridos á súa superficie: ‘E dende logo deu permiso pra que deixaran a caixa no curro, ondia non *se mollara*’ LUS, 48.

MOMENTO *s.m.* Porción moi pequena de tempo: ‘Eu saín un *momento* ó W., dispensando’ CON, 85.

MONA *s.f. fig.* Borracheira: ‘O millor é deixarlle dormi-la *mona* ó don Pepito... Chegou eiquí borracho perdidíño’ HIS, 29.

***monaguillo** (⇒ACÓLITO) *s.m.* Persoa que axuda o sacerdote nos oficios litúrxicos: ‘E logo trouxeron o corpo do xastre Bieito. Sin máis compañía que o crego, o *monaguillo* e vinte acompañantes mal contados. O enterrador fretóuse as maos e surríu’ CON, 94.

MONARCA *s.m.* Soberano dunha monarquía: ‘Entróu o vento que fixo voar tódo-los papeliños dos apuntes... I o estudante non puido dar a conferencia. / E foi unha mágoa, porque versaba sobre Felipe II, xa que era o centenario do discutido *monarca*’ CON, 41.

[**MONDAR**] *v.t.* Limpar, pelar, quitar aquilo que cobre ou envolve: ‘¿E que é aquilo que relumea aló embaixo? / –A osamente dun burro, que se esfragou. Os corvos i os lobos *mondaron* os osos....’ HIS, 30.

[***moneda**] *s.f.* **MOEDA.**

MONIFATE *s.m.* **1.** Boneco articulado que se move manexado por unha persoa mediante unha combinación de fíos: ‘E surríase, deixando ver a súa dentamia marela, como si lle dise un *monifate* a un cativo’ TER, 264. **2.** Boneco ou figura pintada con trazos simples ou mal feitos: ‘Tamén metía un cacho de carbón vexetal, como o que empregan os nenos pra pintar *monigotes* nas paredes’ CON, 106. Tm. ***monigote**.

[***monigote**] *s.m.* **MONIFATE.**

MONO *s.m.* Mamífero cuadrúmano da orde dos primates, de cerebro moi desenvolvido, con extremidades plantígradas, dentición completa e fosas orbitarias separadas das temporais e dirixidas cara a adiante: ‘O que lle entendín moi ben foi aquilo de que o home viña do *mono*’ TER, 250.

MONÓCULO *s.m.* Lente para un só ollo: ‘viste como amostra o presente dibuxo. Moi elegante, de bimba, polainís e paraugas enrolado. Leva *monóculo* e calza un guante negro i outro, branco’ HIS, 79.

[**MONOGRAFÍA**] *s.f.* Estudo estenso e detallado sobre un tema concreto: ‘Facía *monografías* de castelos e máis de pazos’ CON, 102.

MONSTRO *s.m.* Ser deforme, fabuloso ou real, xeralmente de aparencia temible: ‘O *monstro* debía ter unhas gadoupas coma as dos osos’ TER, 216. Tm. **mostro**.

[***montaneiro**] *s.m.* **MONTAÑÉS**.

MONTANTE *s.m.* Xanela que constitúe unha prolongación vertical da porta pola súa parte superior: ‘O meu cuarto tiña un teito moi outo. Enriba da porta había un gran *montante* de vidros’ LUS, 65.

MONTAÑA *s.f.* **1.** Elevación natural grande do terreo: ‘A nebra da choiva avanzaba sobor do río e iba esborrallando o perfil das *montañas*’ HIS, 14. **2.** Territorio, rexión ou comarca montañosa: ‘A aldea da Ferreiría é moi pintoresca. Unha aldea típica da *montaña* galega’ TER, 50. **3.** Zona do interior [por oposición á ribeira ou mariña]: ‘Cántigas da terra luguesa, da *montaña* e da beiramar’ TER, 84.

MONTAÑÉS –ESA *adx.* **1.** Da montaña: ‘Unhas sopas de cazador (...) ¿E cómo as queren? ¿Esporretadas o sin esporretar? / (...) Aquelo de esporretadas pareceulles cousa moi típica da cociña *montañesa*’ HIS, 33. // *s.m.* **2.** Habitante da montaña: ‘Istes derradeiros anos, pola suba do gado e das patacas, colleron os *montañeses* boas presadas de cartos’ TER, 33. Tm. ***montaneiro**.

MONTAR *v.t.* **1.** Instalar, poñer no lugar que corresponde para que cumpra unha función: ‘Metera a iauga na casa *montando* unha bomba nun pozo aucionada por un muíño de vento’ TER, 31. // *v.t.* e *v.i.* **2.** Subir ou poñerse encima: ‘Ai meu godallo queridiño!... Hei de *montar* en ti i-hei de ir a serra voando como unha pega’ PAU, 62. // *v.i.* **3.** Ir sobre unha cabalería: ‘Sempre viña a Lugo *montado* nun cabalo branco’ TER, 184.

MONTE *s.m.* **1.** Elevación natural grande do terreo de altura: ‘Pra ondia queira que se olle, vense os *montes* máis outos da Serra: o Pía Páxaro, Licenza, Montouto, o *monte* da Golada’ LUS, 17. **2.** Terreo sen cultivar poboado de árbores, arbustos ou mato: ‘Seu home e seu fillo, Farruquiño, un rapacete de dez anos, saíran pola mañá cediño co carro, a rozar *monte*’ LUS, 128. **De monte** *loc.adx.*, *montés*, que vive ou se cría salvaxe no monte: ‘Ninguén tiña tan boa mao prós coellos, o mesmo *de monte* que caseiros, que a Parrula, a cociñeira do Nasa’ CON, 17.

MONTEIRA *s.f.* Peza de roupa de abrigo para a cabeza, feita de pano ou de la, xeralmente sen viseira: ‘Cando rematabamos de comer, apareceu na cociña un petrucio que cubría a testa cunha *monteira*’ TER, 229.

montesiña (⇔**MONTESÍA**) *adx.f.* Do monte: ‘É unha verdadeira mel *montesiña*, un pouco moura, mais moi fina, sabrosa i arrecendente’ LUS, 21.

MONTGOLFIER *s.m.* Aeróstato de aire quente: ‘Tripulando un globo *montgolfier* (...) atravesou a liña de ferrocarril de Lugo á Cruña’ CON, 58.

MONTÓN *s.m.* Conxunto de cousas agrupadas sen orde unhas enriba doutras: ‘estaban botando auga cun xarro sobor do *montón* de virutas que estaban a arder’ TER, 77.

MONUMENTAL *adx.* Moi grande: ‘A foto estaba feita no claustro da Catedral, ó pé dunha fonte *monumental*’ CON, 37.

MONUMENTO *s.m.* Obra arquitectónica ou escultórica erixida en recordo de alguén ou de algo: ‘Botará un discurso cando se descubra o *monumento* ó cadelo de don Saturnino’ CON, 82.

[**moquetón**] (⇔MOQUETE) *s.m.* Golpe que se dá coa man ou co puño no nariz ou na cara: ‘Cando se estaban a liar ós *moquetós*, eu saquéilles as navallas que levaban cada un no peto da cueira’ CON, 131.

[**MORADA**] *adx.f.* De cor intermedia entre azul e vermello: ‘Por enriba do codo, tiña catro sinás *moradas* e fondas, tres dun lado i unha doutro’ TER, 216. Tm. ***mourada**.

MORAL *adx.* **1.** Relativo ó comportamento humano en canto á súa calidade de bo ou malo: ‘o individualismo é o egoísmo lóxico e *moral*’ TER, 56. **2.** Relativo á conciencia e ó espírito [por oposición a material ou físico]: ‘Nila [na razón] vai o sentido *moral*’ TER, 60. // *s.f.* **3.** Conxunto de principios que dirixen e xulgan o comportamento dunha persoa ou dunha colectividade: ‘Aínda non se lle puxo nome a isa razón superior, á pura razón discursiva, onde entra o sentimento, a *moral*, o respecto ós intereses alleos’ TER, 60.

***moralexa** (⇒SENTENZA) *s.f.* Ensinanza que se saca dun conto ou dun suceso: ‘Pois déixea falare –dixen eu, medio rindo– que si vostede conta o conto, ila sacará a *moralexa*, como sempre fan as mulleres’ TER, 268.

[**MORCILLA**] *s.f.* Embutido feito con sague de porco, cocido e mesturado con cebola e especias e, ás veces, con outro ingredientes como arroz, piñóns, miolo de pan, etc.: ‘As androllas son unhas *morcillas* cheas de coiros de touciño’ LUS, 21.

MOR DE, POR *loc.prep.* Indica a causa o motivo ou a razón [de que algo suceda]: ‘Xa estaba eu de médico eiquí, e Rubián; mais tiña que botar un día inteiro en Lugo, *por mor de* asuntos de familia’ TER, 321.

MOREA *s.f.* **1.** Conxunto de cousas xuntadas sen orde unhas enriba das outras: ‘Ó pé da porta da torre, pola parte de fora, había xa unha gran *morea* de terra, que o Ramón iba botando coa pala’ LUS, 144. **2.** Gran cantidade de: ‘que emigrara ós Estados Unidos; que traballaba aló de médico, que ganaba *moreas* de dólares, sanando e matando xente’ TER, 322.

MORENO –A *adx.* [Aplicado a persoa] de cabelo negro ou escuro e pel tamén escura ou algo escura: ‘Iste era un home *moreno*, de ollos grandes e negros’ LUS, 108. Tm. ***morocha**.

MORFOLOXÍA *s.f.* Estudo da forma ou estrutura dun ser ou das súas partes: ‘Estaba a escribir unha *Morfloxía* do Demo e máis unha “Demoloxía”. CON, 114.

MORGADO *s.m.* Fillo maior herdeiro dos bens: ‘¿E deixou moitos fillos ise cabaleiro? / – Somentes tres, todos iles varós: don Isidro, o *morgado* ou maiorazgo, morréu xa fai ben anos’ TER, 134. Tm. ***maiorazgo**.

moricego (⇔MORCEGO) *s.m.* Mamífero insectívoro voador da orde dos quirópteros, con ás formadas por unha membrana que une as extremidades anteriores, o corpo, a base das patas posteriores e a cola; de costumes nocturnos, guíase na escuridade mediante ondas de son e pasa o día colgado cabeza abaixo por medio das garras das extremidades inferiores: ‘¿Non vedes revolexar a sombra d-un *moricego*?... ¡Alá vai!...’ PAU, 46.

MORNO –A *adx.* **1.** Temperado, nin quente nin frío: ‘Era parda a tarde, *morna* e sin vento como cómpre ó mes de maio pra que medren os froitos’ TER, 195. **2.** *fig.* Calado, silencioso, reservado: ‘Penso que ise fondo *morno* i escuro da renartería i a retranca dos noso labrego é tanto ou máis unha calidade como un defeuto’ TER, 56.

***morocha** *adx.f.* **MORENO.**

[**morodo**] (⇔AMORODO) *s.m.* Froito da amorodeira, encarnado, carnoso, de sabor agridoce, de forma redondada algo apuntada e con numerosos aquenios na superficie: ‘Pola primaveira cóllense fresas bravas, chamadas *morodos*, que aínda son máis finas que as que se crean nos hortos’ LUS, 21. Tm. ***fresa**.

MORRAS *s.f.* Berro que expresa rexeitamento ou aversión ou o propósito de acabar co que expresa o substantivo que o segue: ‘Moitos dos ouvintes esguéronse, dando *morras* ó Demo’ CON, 115.

MORRER *v.i.* **1.** Deixar de vivir: ‘Eu máis ben creio que vai a *morrer*... Cando *morre* unha meiga ou un escribano argalleiro, según din os libros antigos, sal pra a Terra a banda de música do Inferno’ PAU, 61. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente como verbo pronominal] ter ou sentir intensamente: ‘relembra a súa casa de Godral. Era folgada, cómoda e limpa. Realizaba o seu ideal dunha vivenda pra vivire sin complicaciós. Nin tan grande que polo inverno *se morrese* un de frío nila, nin tan pequena que se batise cas paredes’ TER, 30. Tm. **morrere**.

morrere *v.i.* **MORRER.**

MORRIÑA *s.f.* **1.** Pena de verse lonxe da casa, da patria ou dalgún lugar querido: ‘Un labrego emigrado que esmorece polos seus eidos, non se acorda pra nada das patacas, do centeo ou da herba dos seus prados. Os degaros da súa *morriña* van por outro roteiro. O que turra por il é a fermosura da súa terra, ricaz ou non’ TER, 66. **2.** Nostalxia, tristeza ou mágoa orixinada polo recordo ou ausencia [de algo]: ‘Ós señoriteiros, que arrenegan da técnica e do progreso e que sinten *morriña* dos tempos que non viviron debíanse levar a vivir un ano arreo a unha palloza do Cebreiro’ TER, 43.

[**MORRIÑENTA**] *adx.f.* Que produce morriña: ‘As cántigas do Caurel, as propias do país, son tristentas, vagariñas. (...) Latexa nilas unha anguria moi fonda que parece abrollar dos máisalapados seos da ialma. Son as cántigas *morriñentas*, que fan esmorecelo espírito...’ LUS, 23.

[MORRIÓN] *s.m.* Gorro militar cilíndrico e provisto de viseira: ‘Aínda hoxe se poder ver no pazo de Orbande algunhas pistolas francesas, e tamén libros e miniaturas de Napoleón e dous *morriós*’ LUS, 82.

MORTE *s.f.* **1.** Feito de morrer: ‘[Don Venancio] Salvárame da *morte* no tempo da gripe’ LUS, 30. **2.** Acción de matar: ‘¿E qué comería? Cazaría pra se manter... Sabe Dios as *mortes* que il [o mostro] leva feitas’ TER, 228. **3.** *p.ext.* Crime: ‘Un crime dise “unha *morte*” en galego. “O Andrés fixo unha *morte*”...’ HIS, 67. **4.** Figura que representa o final da vida [neste caso a figura dun home durmindo]: ‘–¿Qué che pasa? ¿Foite visitar o enemigo? ¿Viches a Santa Compañía? ¿Por qué estás tan pálido? / –Pior que iso – contestoume. Vínme morto. (...) / –Era o viño, home, era o viño (...) / Il contestoume:/ – Non, Bieito. Era a *morte*! Escoita e despois xulga’ LUS, 59. **A morte** *loc.adv.*, sen abandonar ata que morre un dos contendentes: ‘E il foi o que fixo que os dous se batiran a *morte* no chamado Campo da Veiga’ CON, 53. **De morte** *loc.adx.*, 1) de maneira que leve a morrer: ‘O teniente caíu no chao ferido de morte; e tamén o intérprete i o sarxento’ LUS, 160 ; 2) moi forte ou intenso [capaz de causar a morte]: ‘Podíame acontecer calquer disgracia polo camiño; ben que se esfragara a besta, ben que me dira un súpeto *de morte*...’ TER, 263.

MORTEIRAZO *s.m.* Disparo de morteiro: ‘A gama dos tronicios era variadísima. Algúns estoupaban sin arrastrar eco. Cuasemente como un *morteirazo*. ¡Pom!’ HIS, 167.

*mortero (⇒MORTEIRO) *s.m.* Peza de artillaría que se carga pola boca e é capaz de efectuar tiros de traxectoria moi curva e de curto alcance: ‘dispararon un *mortero* mesmo detrás das súas costas’ HIS, 135.

MORTO –**A** *adx.* **1.** Que non ten vida: ‘maís a dous centos metros de ondia o comeran foit atopado un lobo *morto* coa gorxa afuraidada por unha bala’ LUS, 37. // *s.* **2.** Persoa que deixou de vivir: ‘Acheguéime ó leito. Alí estaba a difunta cos ollos ben abertos e recachados i a léngua de fora. (...) Inda era nova a *morta*, coma dus trinta anos’ TER, 200. **Máis morto que vivo** *loc.adv.*, paralizado polo medo: ‘Si non me dís agora mesmo quen arroubóu o tesouro, coida que es morto. (...) O coitado Ramón, *máis morto que vivo*, díxolle a seu señor: / “–Polas almas dos seus difuntiñosd, que me adeparte ise espeto da gorxa, que non me deixa dar fala. Abofé que estou tremando como si vira o lobo diante’ LUS, 145. **Nin morto nin vivo** *loc.adv.*, emprégase como negación enfática [para significar que alguén ou algo non aparece, apesar de canto se fixo para encontralo]: ‘A xente falaba moito do xeneral Silvestre, e de que non aparecera *nin morto nin vivo*’ TER, 310. **Tocar a morto** *loc.v.*, tocar as campás a dó por un defunto: ‘E paresme a mesma campá da capela do pazo, que soa moi delgado... E *toca a morto*’ TER, 154.

MORTUORIA *adx.f.* Relativa ou pertencente á persoa morta ou ás honras fúnebres: ‘Tivo valor pra achegarse a lél-a esquela **mortuoria**’ DEC, 15.

mui *adv.* **MOI.**

MOSCA *s.f.* Insecto díptero moi común e molesto (*Musca domestica*), de pequeno tamaño, corpo negro, cabeza elíptica máis ancha ca longa, ollos saíntes, ás transparentes cruzadas

de nervios, patas con capacidade adherente e boca en forma de trompa, coa que chupa as substancias das que se alimenta: ‘Todos calan. Sentiríase voar unha *mosca*’ PAU, 45.

*moscadón (⇒MOSCARDO) *s.m.* Insecto díptero semellante á mosca, máis peludo e de maior tamaño, que zoa moito ó voar: ‘Xa sabedes que se di en tales casos, que se sentiría revoar unha mosca. Pois sintíuse. Un *moscardón* mouro e grandísimo revolexaba por riba do difunto’ HIS, 142.

[***mosquetero**] (⇒MOSQUETEIRO) *s.m.* Soldado de infantería armado de mosquete: ‘O Xusto era un devanceiro dos mozos de hoxe, con perilla e guedellas longas. Cecáis por eso lle chamasen á nosa trinca “Os Tres *Mosqueteros*”’ DEC, 10.

[**MOSQUETE**] *s.m.* Antiga arma de fogo, semellante ó fusil pero máis longa e de maior calibre: ‘E tamén [hai dentro do pazo] moitas armas antigas: *mosquetes*, arcabuces, trabucos, espadas, floretes’ LUS, 141.

MOSTEIRO *s.m.* Edificio onde reside unha comunidade de monxes: ‘Dixéralle á súa esposa pola mañá, que tiña que ir a Samos, a visitar ó abade daquil *mosteiro*’ LUS, 154.

MOSTRA *s.f.* **1.** Exposición ou exhibición artística ou técnica: ‘Vintetantos anos depois veu Seoane a Lugo, a participar na *Mostra* Antolóxica do Círculo de Bós Aires’ HIS, 92. **2.** Sinal, proba que dá coñecemento ou é indicativa [de algo]: ‘Entraron na eirexa todos, agás o cabo e os soldados, que ollaban dun cote pra outro, dispostos pra faguer fogo á primeira *amosa* de perigo’ LUS, 160. **3.** Porción ou unidade que serve para dar a coñecer as calidades [dun produto]: ‘Cando collín o frasco, que por certo era unha disas “*muestras*” que nos regalan ós médicos, desaparecéume a dor’ TER, 318. Tm. **amosa**, ***muestra**.

MOSTRADOR *s.m.* **1.** [Nun bar ou taberna] mesa corrida, xeralmente cerrada pola súa parte exterior, na que se serven as consumicións: ‘Alá polas sete da tarde daquil día, pouca xente había na taberna. (...) O taberneiro estaba tras o *mostrador*’ LUS, 100. **2.** [Nunha tenda] mesa ou taboleiro no que os comerciantes presentan as mercadorías e atenden os compradores: ‘Moitos estantes con moitos tarros de louza branca, con letreiriños; moitos caixós con caixiñas; un *mostrador* pequeniño con lousa de marbre onde había unha balanza de precisión’ TER, 240

mostro *s.m.* **MONSTRO.**

MOTIVO *s.m.* Causa ou razón [que leva a algo]: ‘Moita sona ten o viño daquel ribeira, e non sen *motivo*’ LUS, 67.

[**MOTO**] *s.f.* Vehículo automóbil de dúas rodas movido por un motor de explosión: ‘Mais vexo vir moitas *motos* e moitos coches. As *motos* tocaban as sereas e corrían como chispas... Eran as *motos* da escolta presidencial’ TER, 323.

MOTOR *s.m.* Máquina ou dispositivo que transforma en movemento unha enerxía: ‘Aquil coche era todo negro, de *motor* moi grande’ TER, 333.

MOUCHO *s.m.* Ave rapaz nocturna (*Athene noctua*), de pluma negra agrisada, co peteiro corvo, os ollos grandes e colocados na parte anterior da cabeza, sobre a que ten unha plumas ergueitas que semellan orellas: ‘Dorminme sentindo cantalo *moucho* na Valloca’ TER, 48.

mougar (⇔MOUFAR) *v.t.* Comer con ansia: ‘O Xan de Brais, o Vicentiño de Freituxe e máis eu estabamos a comer un magosto. E veña de *mougar* bullós e de pasalo xarrote’ TER, 89.

***mourada** *adx.f.* **MORADA.**

MOURO –**A** *adx.* **1.** De cor negra ou moi escura: ‘A mesta sombra dunha figueira daba sobor da solaina de *moura* pedra’ LUS, 116. **2.** [Aplicado a cousa] moreno, que presenta unha tonalidade escura ou máis escura [dentro da súa especie]: ‘Patacas, berzas, pan *mouro*, carne de porco’ TER, 33. **3.** [Aplicado a persoa], moreno, de pel escura: ‘O Fiz de Cotovelo era un tangaleirán moi *mouro* de cara, que andaría polos coarenta’ TER, 90. // *s.m.* **4.** Persoa do norte de África, especialmente de Marrocos: ‘coma cando soupera, faguía moitos anos, que me tocaba faguelo servicio na terra de *mouros*’ LUS, 29.

MOVEMENTO *s.m.* **1.** Acción e efecto de moverse: ‘Puxéronse en *movemento*, rombando moito, unha chea de rodas e poleas...’ TER, 325. **2.** Cambio de posición dun corpo no espazo: ‘Daba unha expiración moi xeitosa dos *movementos* da Lúa, do Sol e das estrelas...’ TER, 248.

MOVER *v.t.* e *v.p.* Cambiar de posición ou de situación: ‘Pensará que a Terra está quieta ou parada no espazo, qui é o Sol i as estrelas os que *se moven*, como crían os antigos...’ TER, 80.

[**MOXENA**] *s.f.* Partícula incandescente que se desprende dun corpo en combustión. **Botar moxenas** [os ollos] *loc.v.*, manifestar no semblante furor ou ira: ‘Escoaáballe o sangue polas ventas dos fuciños i os seus ollos *botaban moxenas*’ TER, 220.

MOZO –**A** *adx.* **1.** Novo en idade: ‘Cando eu era pequeno, vivía en Lugo un poeta *mozo* a quen lle chamaban nos boletís “el distinguido vate local”...’ TER, 40. **2.** *p.ext.* Que está na primeira parte da idade adulta ou que ten menos anos ca outra con quen se compara. ‘As mulleres foron escoderse á devesa, cos vellos. A xente *moza* foi buscar armas ó pazo e formouse unha guerrilla’ LUS, 157. **3.** Que está en perfecto estado de conservación: ‘Unha terra verde sempre parece *moza*’ TER, 39. // *s.* **4.** Persoa que está na xuventude [período de vida que media entre a adolescencia e a madurez]: ‘Había insinado a balila rumba a todalas *mozas* e *mozos* das aldeas do conello’ LUS, 120. // *s.m.* **5.** Persoa que presta servizos domésticos: ‘E logo o seu *mozo* pra atendelos cabalos, que non faguía outro labor en todo o día’ TER, 136. **Bon mozo** (⇔bo mozo) *loc.s.*, persoa alta e forte e xeralmente de boa presenza: ‘Vin que era un home forte, de carrelo ancho, *bon mozo*, inda novo’ TER, 331. **Estar feito un mozo** *loc.v.*, estar ben conservado e de boa aparencia para a súa idade: ‘¿E cómo che foi?... Inda *estás feito un mozo*... Non pasa un ano por ti...’ TER, 100.

MR. Abreviatura de místico [tratamento dos países de fala inglesa, equivalente a señor]: ‘E non fago máis que revirar a testa, cando vexo a *Mr.* Truman diante de min, mirándome moi surriidente’ TER, 324.

MUDO *adx.m.* Privado da facultade de falar: ‘Fixeime que o mostro era besgo. Eu insultábo, il rinchaba. Debía de ser *mudo*’ TER, 220.

***mueble** *s.m.* **MOBLE.**

***muelle** (⇒RESORTE) *s.m.* Peza elástica, xeralmente de metal, que pode soportar grandes deformacións e recobrar despois a súa forma orixinal: ‘Na manga dereita da zamarra, vimos un longo cabelo, aspro como unha serda e retorto como o *muelle* dun xergón’ TER, 225.

[***muestra**] *s.f.* **MOSTRA.**

mui *adv.* **MOI.**

MUIÑEIRA *s.f.* Composición musical tradicional, de movemento alegre, ó son da cal se baila a danza do mesmo nome: ‘Ponse a beilar con ritmo de *muiñeira*, cantando o mesmo tempo’ PAU, 66.

MUIÑEIRO *s.m.* Persoa que ten ó seu cargo un muíño: ‘E que fun á fragua co neto do *muiñeiro*. / ¿E que non che ten dito a túa tía que non quería verte andar máis con ise raspineiro?’ TER, 115.

MUÍÑO *s.m.* Máquina ou local onde está instalada a máquina que serve para moer o gran: ‘Pedro faláballe a Antón dos bós pesos que iban ganar co *muíño* e a aparcería’ LUS, 97. **Muíño de vento** *loc.s.*, o que aproveita a enerxía do vento como forza motriz: ‘Metera a iauga na casa montando unha bomba nun pozo aucionada por un *muíño de vento*’ TER, 31.

muito *indef.* **MOITO.**

[**MULA**] *s.f.* Mamífero híbrido estéril, da orde dos perisodáctilos, fillo de egua e burro ou de cabalo e burra: ‘Unha recua de *mulas* que traguían tras díles deixaron as cargas polo caborco adiante’ LUS, 82.

MULATO –A *s.* Persoa nacida dunha persoa branca e doutra negra: ‘E lofo pasou outro ano i a xente empezou a contar que o Avaristo había deixado á Faísca aló na Habana e que se marchara cunha *mulata*’ TER, 285.

[**MULETA**] *s.f.* Bastón cun soporte para a man e outro para a axila ou para a parte posterior do brazo, que se usa para apoiarse ó andar: ‘¿Non sabes que a túa tía está baldada? Terá que ir en dúas *muletas*’ LUS, 71.

MULLER *s.f.* **1.** Ser animado racional do sexo feminino, especialmente adulto: ‘Era [a Rebola] unha *muller* de máis de cincuenta anos, moura coma un chamizo, de moi mal xenio’ LUS, 45. **2.** Dona, esposa: ‘E por sabido que faguía curas verdadeiramente

milagreiras... xa sabedes o que lle pasou á *muller* do Belisareo' PAU, 24. **3.** Emprégase como expresión de afecto ou con intención persuasiva : 'Fala, *muller*, fala que estamos en confianza –díxenlle eu' TER, 282.

MULTIPLICAR *v.t.* Sumar un número (multiplicando) tantas veces como indica outro (multiplicador) para obter o produto: 'Vai pra tres meses que andas no 5 na tabla de *multiplicar*' TER, 101.

MUNDIAL *adx.* De gran parte dos países do mundo: 'Eiquí, onde me ven vostede, fun un persoaxe notábel na guerra *mundial* que rematou o 45...' TER, 321.

MUNDO *s.m.* **1.** Conxunto de todo o que ten existencia real: 'Ista cántiga é unha das máis belidas de toda a música popular do *mundo*' TER, 84. **2.** Conxunto de todos os seres humanos: 'Era o home máis cómpito do *mundo*' LUS, 95. **3.** Sociedade humana: 'O labrego é máis materialista que o home da vila. Sempre se rixe polo principio do que "tanto vales, canto tes". / Cilistro.– Polo mesmo que se rixe o *mundo* inteiro, i asina lle vai' TER, 55. **4.** Cada unha das partes, reais ou imaxinarias, en que pode dividirse todo canto existe: 'Vivía no *mundo* das figuraciós, co pensamento sempre alampado' TER, 187. **5.** Ambiente, conxunto de circunstancias en que se desenvolve a vida das persoas: 'Cando entréi no pazo, pareceume que entraba dun *mundo* que xa non era' LUS, 86. **6.** O planeta Terra: 'Din que ise país está no medio do eixe do *mundo*, ondia as calores fan ferver as augas dos ríos' PAU, 11. **Como nos trougueron ó mundo** ($\Leftrightarrow$ como nos trouxeron ó mundo) *loc.v.*, totalmente espido: 'E logo que van, homes e mulleres, *como* nosas mais *nos trougueron ó mundo*' PAU, 11. **O outro mundo / o mundo de alá** *loc.s.*, o que se supón que hai despois da morte, a vida de ultratumba: 'A miña muller tamén o víu... ¿Sabes? Viña *do outro mundo*!' LUS, 31. / 'Como si chegase do alén, que eisí coido que lle chaman ó *mundo de alá*' HIS, 18. **Por nada do mundo / por canto val o mundo** *loc.adv.* emprégase como reforzo dunha frase que expresa a negativa a facer algo: 'Vinme morto. Non volvería ó meu cuarto *por nada do mundo*' LUS, 59. / 'Eu non lle botaría a mao *por canto val o mundo* –dixo o Bieito' TER, 226. **Todo o mundo** *loc.s.*, toda a xente, todas as persoas: 'Todo o mundo falaba mal d-il' DEC, 11. **Vir ó mundo** *loc.v.*, nacer: 'cando decía que os primeiros homes que *viñeran ó mundo* vivían en covas no monte' TER, 249.

[**MUNICIÓN**] *s.f.* Conxunto de proxectís e cargas das armas de fogo: 'Traguían co íles un guía e dous rapaces con dous burros, ondia viñan, ben cargadas nas alforxas, as *municións* i as provisións' LUS, 25.

MUNICIPAL *adx.* Relativo ou pertencente ó municipio: 'Asegún datos do Arquivo *Municipal*, aqueles restos eran dun enterrador' CON, 92.

MUNICIPIO *s.m.* **1.** Unidade administrativa constituída por unha ou varias poboacións e determinada extensión de terreo, rexida por un alcalde: 'O alcalde considerou de xusticia a petición. / –Nomeado queda. Entramos levaredes senllas gorras de prato, cun ese e cun eme, que quer decir Servicio Municipal, porque ó *Municipio* servides' CON, 93. **2.** Concello, corporación que a rexe: 'acabo de gañar no Supremo un pleito en contra do *Municipio* que me valéu medio millón de réas...' CON, 33.

munxir *v.t.* **MUXIR.**

***muñeca** (⇒PULSO *s.m.*) *s.f.* Parte do corpo humano na que se articula a man co antebrazo: ‘Subimos. / A viaxeira ollou pró seu reló de *muñeca*. / –No tardarán en pasar por aquí –dixo.’ TER, 332.

MURADEIRA *s.f.* Trapela para cazar ratos: ‘Dous anos despóis soupen que a trapela de cazalos ratos chamábase “*muradeira*”, e “murear” ou “murar” ó axexar do gato inantes de brincar enriba do rato’ TER, 70.

[**muradela**] *s.f.* Muro de terra e pedras que cerra ou delimita un espazo: ‘Tiña [a casa de Abrantes] *muradelas* que cinguían a horta, o souto da entrada, a aira i o xardín’ LUS, 15.

MURADOR *adx.m.* Bo cazador de ratos: ‘Sentinlle decir a unha vella: ‘Iste gato elle moi *murador*’ TER, 70.

MURALLA *s.f.* Muro defensivo que rodea un lugar: ‘Andaba por toda a finca da Torre, que por certo estaba toda ela pechada por unha *muralla* que media cuasemente unha media légoa’ HIS, 50.

MURAR *v.i.* Espreitar, velar o gato para cazar ratos: ‘Dous anos despóis soupen que a trapela de cazalos ratos chamábase “*muradeira*”, e “murear” ou “*murar*” ó axexar do gato inantes de brincar enriba do rato’ TER, 70. Tm. **murear**.

[**MURCHAR**] *v.p.* Perder frescura ou louzanía [unha flor]: ‘A súa prosa é unha roseira chea de rosas arrecendentes, que nunca *se murchan*’ TER, 73. **OBS.** No galego estándar este verbo non se usa como pronominal.

[**MURCHO –A**] *adx.* Falto de frescura ou viveza: ‘Acordéime que deixáramos o cepillo, o chapeo e mái-lo frasco de perfume enriba do nicho, antre dunhas rosas *murchas* nas que non nos fixáramos nin pouco nin moito.’ CON, 110.

murear *v.i.* **MURAR**.

MURO *s.m.* Parede, especialmente grosa e destinada a delimitar un espazo ou a soportar un peso: ‘Vexa aquela raia que hai na parede do Camposanto. Foi feita fai pouco coas puntas dos zapatos do misterioso visitante noitarego. Mida ca vista a distancia ó cimo do *muro*. Ben se ve que se trata dun home moi alto, cuasemente de dous metros’ CON, 109.

MUSA *s.f.* Fonte de inspiración ou centro de atención [do pensamento]: ‘Viñen a pensar eu que a rapaza da miniatura, a muller por quen se desafiara de morte en París i a fada do mansío era a mesma *musa*... I estou seguro de que a fada tiña pra il moita máis realidade que a muller verdadeira de carne e oso.. Vivía no mundo das figuraciós, co pensamento alampado’ TER, 187. Tm. **muso**.

MUSCULAR *adx.* Do músculo ou dos músculos: ‘Cando collín o frasco, que por certo era unha disas “*muestras*” que nos regalan ós médicos, desaparecéume a dor. I eu coidéi que se trataba dunha cousa *muscular*’ TER, 318.

MUSEO *s.m.* **1.** Lugar onde se recollen e clasifican obxectos de interese artístico, científico, cultural ou histórico, para o seu estudo e exposición ó público: ‘Si estivera de faguelo na miña mao, eu poñeríalle lume a tódalas pallozas e somentes deixaría unha pra *museo*’ TER, 43. **2.** Lugar cheo de obxectos artísticos ou curiosos: ‘O Edelmiro invitounos, a unha grea de amigos. Eu ben sabía que tiña un *museo* de curiosidades’ HIS, 160.

musgaño (⇔PITOÑO) *s.m.* Persoa que non ve ben: ‘Pois agora está de moda renegar do progreso, da técnica, da ciencia e da razón... / Gumersindo.– Pois é como si o *musgaño* ou míope arrenegase das gafas’ TER, 59.

MÚSICA *s.f.* **1.** Arte de combinar sons para producir un efecto estético ou expresivo: ‘Na nosa fala e na nosa *música*, refréxase a nosa paisaxe coma nun espello’ TER, 67. **2.** Serie ou conxunto de sons ordenados harmonicamente: ‘Iste silencio –dixo o tío– é unha das cousas que máis me gustan na vida do campo. Parece que se escoita coma unha *música*’ TER, 44. **3.** Composición musical: ‘Supoño que tocaría ás veces obras dise Chopin de quen tanto fala nos coadernos, pois quedaron moitos papeles de *música* dil nos caixós da mesa do escritorio...’ TER, 186. **4.** Conxunto de compositores e obras musicais: ‘Ista cántiga é unha das máis belidas de toda a *música* popular do mundo’ TER, 84.

MUSICAL *adx.* Relativo ou pertencente á música: ‘Se non for polos coros, houbérase perdido o noso folklóre *musical*’ TER, 83.

MÚSICO *s.m.* **1.** Persoa que toca un instrumento musical: ‘Ten razón o *músico*... Iste viño sabe a podre’ PAU, 51. **2.** Persoa que compón música: ‘E sendo tan rica a nosa música popular, a nosa música culta é moi pouquiña cousa. Case non se despegou do folklóre. Cos *músicos* tivemos máis catividade sorte que cos poetas i os prosistas’ TER, 83.

muso *s.m.* **MUSA.**

MUXIR *v.t.* Extraer o leite dunha vaca espremendo o ubre: ‘ceara ovos fritos e patacas con rustido i un vaso de leite fresco, acabadiño de *muxir*’ TER, 309. Tm. **munxir**.

N

NA¹ Encontro da preposición *en* e o artigo feminino *a*: ‘Entra Anduriño, un rapacete d-us doce anos, que trai un farol oceso Peta moito cos galochos. Leva *na* testa un chapeo de home. Pousa o farol *na* mesa e ripa o chapeo’ PAU, 17.

NA² *pron.pers.* Variante combinatoria do acusativo átono de terceira persoa, feminino, *a* que se emprega cando vai enclítico a unha forma verbal rematada en ditongo: ‘Collín agua cas maos e levéina á boca’ TER, 345.

[**NABIZA**] *s.f.* Folla tenra do nabo: ‘En namentras comíámolo caldo de *nabizas*, díxenlle ó tío: / –Hai que chegar ó campo pra sabelo que val a casa...’ TER, 45.

NABO *s.m.* Raíz carnosa e comestible da planta crucífera de igual nome (*Brassica napus*): ‘Unha [cociña] del labor, coa súa lareira i o seu gran caldeiro de cobre pra cocelas patacas i os *nabos* ós ranchos da ceba e da cría’ LUS, 140.

NACEMENTO *s.m.* Feito de nacer. **De nacemento** *loc.adx.*, [dito dunha peculiaridade] que se ten dende o momento de nacer: ‘Il non era coxo *de nacemento*... ¿Por qué chegara, logo, coxo ó pazo?’ TER, 184.

[**NACER**¹] *v.i.* **1.** Saír un ser do ventre da súa nai: ‘Ti chámaste Xusto e *naciches* un trece, martes, do ano trece’ DEC, 9. **2.** Aparecer no exterior dunha persoa algo que procede do seu interior: ‘Mesmamente parecía que me *naceran* azas nos pés’ LUS, 113. **3.** Aparecer no horizonte [un astro]: ‘Aquila noite, *nacida* xa a lúa, o cabaleiro debuzaríase no peitoril da xanela’ TER, 188. **4.** Ter principio, comezar a existir: ‘E perto de alí, remanez a fonte do Arnado, onde según algús, *naz* o verdadeiro Cabe, que un pouquiño máis aló recolle as augas do Cabude ou Cabe pequeno’ TER, 49. **5.** [Seguido da preposición *para*] ter unha gran capacidade para algo ou estar destinado a iso: ‘Sentíáselles decir de cote: “caheladas”, “farta de troitas”, “pulpadas”... Parecía que *naceran* pra andar de enchente todo o ano de Dios’ TER, 239.

NACER² *s.m.* Feito de aparecer no horizonte [un astro]: ‘Góstame ver aparecer as estrelas i o *nacer* da lúa’ TER, 267.

nachas (⇔NARIZ *s.m.*) *s.f.pl.* Parte saínte da cara situada entre os ollos e a boca, con dous orificios na súa parte inferior e na que reside o sentido do olfacto: ‘O retrato arrepresentaba un home novo, de *nachas* corvas, cun grao de tamaño dun chícharo na meixela dereita’ HIS, 37.

NACHO –**A** *adx.* **1.** De nariz pequeno e esmagado: ‘Si; as dúas somellaban irmás dun parto. *Nachas*, cos ollos pequerrechos’ TER, 342. // *s.m.* **2.** Home de nariz pequeno e esmagado: ‘¿Quén sería o *nacho* e cómo lle volver a chaqueta? Cuasementes non lle vira a cara’ CON, 89.

[**NACIÓN**] *s.f.* Comunidade humana instalada nun territorio definido, que pode estar ou non politicamente organizada como estado, e que se caracteriza por manter uns vínculos (culturais, lingüísticos, históricos e económicos) determinados: ‘Vin unha cuartela revoando. Botéime fóra do coche e pilléina coa man. Decía asina: / “O Lenin foi inmortal de necesidade. Así o dispuxeron os que o arrodeaban, os trunfadores da revolución e da guerra civil rusas. Diuse o mesmo caso noutras *nacións*”. / E xa remataba o testo da cuartela CON, 104.

***nacre** (⇒NÁCARA) *s.f.* Substancia dura, de cor branco brillante con irisacións, que reviste o interior da cuncha dos moluscos: ‘Enriba da parede, había unha paleta de pintor, de *nacre*’ TER, 180.

NADA *indef.* **1.** Ningunha cousa: ‘Non ten vostede *nada* de particular. É home de moitos anos. Non beba tanto. Non lle receto *nada*’ CON, 48. **2.** Ningunha cantidade: ‘Eiqué tes vinte mil réas, que son teus. Non me debes *nada*. Douschos eu porque me peta’ HIS, 142. // *adv.* **3.** Indica ausencia ou inexistencia completa [dunha cantidade ou doutra cousa]: ‘Que toda isa xente se vaia á súas casas a procurar polas súas vidas, que a miña *nada* lles importa’ LUS, 71. **E nada máis**, fórmula que se emprega para dar por terminado un asunto: ‘Eu pra min, que lle pasou algo ó señor de Argonde. Penséino cando estaba a mirar pola ventá. Mais non abrín o bico por se ós rapaces petáballes de saír a ver o que fora ou non fora... Saberémolo mañá a tempo. Eu non lle aconselléi ó señor que andivese en tan malos pasos. / *E nada máis...*’ TER, 145. **Nada máis** *loc.adv.*, soamente, tan só: ‘Vin varias sombras na parede. Unha mao moi grande ripaba un viril dun sitio alto. *Nada máis* o que tarde un alustre... E logo, xa non vin nada’ TER, 309. **Nada máis que** *loc. adv.* 1) así que, tan pronto como: ‘*Nada máis que* poñe-los pés na feira batiron meus ollos ca grosa figura do Roberto, o médico, moi amigo meu dende facía anos’ HIS, 120; 2) soamente: ‘Tiña unha mao metida no bolsillo de abaixo do chileque, *nada máis que* dous dedos, e tocaba un peso de prata que alí estaba dende facía anos’ CON, 30. **Nada menos** *loc.adv.*, pondera a autoridade ou importancia do que se expresa: ‘*Nada menos* que do cadeiradego Nóvoa Santos e de Rodríguez Cadarso é a firma i o cruño dun notario’ HIS, 118. ‘**Pra nada** (⇔para nada) *loc.adv.*, en absoluto: ‘Mais non vais crér que interviñen *pra nada* no asunto do magnicidio de Dallas’ HIS, 74. **Por menos de nada** → MENOS. **Un cuase nada de** (⇔un case nada) / **un nadiña** *loc.pron.*, algo, unha pequena cantidade: ‘Eu mesma fun buscá-la botella. Unha botella de coñac que ninguén sabía que a houbera... Vou buscá-lo casco que aínda debe ter *un cuase nada* de coñac’ CON, 124. / Cala, home, cala – decíalle a súa muller– que estás feito un larpeiro... Inda onte comiches lacón ás agachadas,

cando eu iba na feira en Castrocán, que eu ben o soupén. / –Si foi *un nadiña*... Coma quen di, un bocadito pra un neno que se desteta...’ TER, 265.

NADAL *s.m.* Período de tempo comprendido entre o día que se conmemora o nacemento de Cristo (o 25 de decembro) e o día de Reis: ‘Cando se van [os cordaneiros], despois de *Nadal*, levan boas presadas de cartos’ LUS, 22.

NADAR *v.i.* Sosterse avanzando na auga mediante o movemento do corpo: ‘E non saíu do río hastra que non se cansou de *nadar* de costas, a desamargullo e coma os cadelos’ TER, 121.

***nadie** *indef.* **NINGUÉN**.

[**nádiga**¹] (⇔NÁDEGA) *s.f.* Cada unha das dúas partes carnosas e redondeadas situadas entre o final da columna vertebral e o nacemento da coxa: ‘*Nádigas*. Nalgas, cachas’ LUS, 165. Tm. ***nalgas**.

[**nádiga**²] (⇔NARIZ *s.m.*) *s.f.* Parte saínte da cara situada entre os ollos e a boca, con dous orificios na súa parte inferior e na que reside o sentido do olfacto: ‘Iste era un home moreno, de ollos grandes e negros coas *nádigas* requichadas’ LUS, 108.

NADO Participio irregular de *nacer*: ‘Foi *nado* niste pazo, e sendo un cativo de doce ou trece anos, levárono a Portugal’ TER, 182.

NAI *s.f.* Muller que tivo un ou máis fillos, con respecto a estes: ‘Erguéronse todos, pai, *nai* e fillos, e foron ollar polo ventá’ TER, 144. Tm. **MAI**, **mái**, **maie**.

***naide** *indef.* **NINGUÉN**.

***nalgas** *s.f.pl.* **NÁDIGA**¹.

nalgo (⇔EN ALGO) Contracción da preposición *de* e o indefinido *algo*: ‘Volta outra vez cas cordas i os ganchos. Un gancho prendera *nalgo*’ TER, 189.

NALGÚN –**UNHA** Encontro da preposición *en* e o indefinido *algún* –*unha*: ‘Todo me parecía raro no pazo. As doncellas e cociñeiras iban e viñan silandeiras coma sombras polos escuros andamios. *Nalgún* curruncho, unha lamparilla de aceite alumeaba un santo’ LUS, 82.

nalgúa (⇔NALGUNHA) *contrac.* **NALGÚN**

nalgures (⇔EN ALGURES) Encontro da preposición *en* mais o adverbio *algures*: ‘*Nalgures* inda se lle chama á sartén, “tixola”, i as tixeiras, “tesouras”’ TER, 69.

***namentras** *adv.* **NAMENTRES**.

NAMENTRES *adv.* **1.** No tempo en que tarda en realizarse o feito de que se fala: ‘Botouse fora e voltou loguiño. / *Namentres*, eu cavilara no que me contou’ TER, 178. // *conx.* **2.** Ó mesmo tempo que: ‘*Namentras* o pai dexuncia os bois o pequerrecho foi buscala chave ó

molexón' LUS, 129. ***Namentras que** ($\Rightarrow$ namentres que) *loc.conx.*, ata o momento en que: 'Engádame a súa facha tan súa [do romatismo], dende a música hastra o vestido. E mesmo o amore parez que non é amor *namentras que* non chegan os románticos' TER, 62. Tm. ***namentras**.

NAMORADO –A *s.* Persoa que sente a paixón do amor: 'Fúmonos os dous pra un pradiño da orela, i ó pe dunha avelaneira, nun sitio enxoiro, sentados nunha cacarocha un bon ratiño, decíndonos todas isas cousas que se din os *namorados*, co saibo i o arrecendo mo mel' TER, 222.

[**NAMORAR**] *v.t.* **1.** Espertar ou excitar o amor [unha persoa noutra]: 'Non sei que tiña prás rapazas, que as *namoraba* a todas' TER, 161. // *v.i.* e *v.p.* **2.** Sentir atracción e amor por [unha persoa]: 'Parece que en París *se namorara* dunha rapaza moi nova' TER, 185.

NAMORO *s.m.* Sentimento de paixón ou atracción que se sente [cara a algo]: 'Mais somos sabedores de que os chamados pobos céltigos queren á súa terra cun amor que é un *namoro*' TER, 66.

NAQUEL –LA Encontro da preposición *en* e o demostrativo *aquel* –a: 'pedín papel e púxenme a escribir esta historia. *Naquel* café de Pontenovo, que é tamén restorán, e que ten o comedor nunha bodega cavada na pena' HIS, 165. Tm. **naquil** –a.

naquil –a *contrac.* **NAQUEL**.

NARRACIÓN *s.f.* Exposición oral ou escrita dun feito: 'Un pouco de historia e unhas palabriñas para describir ós persoaxes dista *narración*' TER, 269.

NARRADOR *adx.* **1.** Que escribe narracións: 'Aduviñaba nil unha fonda vocación de escritor *narrador*' TER, 191. // *s.m.* **2.** Persoa que conta ou relata [un feito]: 'Us rían; os outros, fitaban pró *narrador* sin pestanexar' CON, 20.

[**NASA**] *s.f.* Aparello para pescar que consiste nunha especie de cesta cilíndrica ou prismática cunha boca en forma de funil pola que entran os peixes e mariscos: 'tendas con escaparates sin vidros, onde se espuñan aparellos de bestas, liames, *nasas* pra pescar, quinqués e candiles' TER, 238.

NASAL *adx.* Que se produce deixando saír o aire total ou parcialmente polo nariz e provocando unha resonancia na cavidade nasal: 'O acento é *nasal* e xordo, moi doce e grave' LUS, 24.

naso ($\Leftrightarrow$ NARIZ) *s.m.* Parte saínte da cara situada entre os ollos e a boca, con dous orificios na súa parte inferior e na que reside o sentido do olfacto: 'Como cando se di que ten unha fala na punta da língoa... Eu tamén tiña aquilo ulido na punta do *naso*' TER, 290.

***natillas** ($\Rightarrow$ CREMA) *s.f.* Doce de consistencia cremosa, que se fai cocendo leite, ovos e azucre e ás veces fariña: 'Iso me dixo o Xocas mentras papaba as *natillas* de postre. Bon comedor se os había e bon catador dos viños do país' CON, 127.

NATIVO –*A adx.* **1.** Nacido no lugar de que se trata: ‘Un home baixote, que andaría polos cincuenta anos, *nativo* de Trives’ TER, 240. **2.** Propio do lugar en que nace: ‘Non se sabe quen trougo eiquí a primeira pranta, ou si é *nativa* do país’ LUS, 22. **3.** Relativo ó país de orixe: ‘A súa forma máis xeneralizada é, coido eu, a querencia da terra, o amor polos eidos *nativos*...’ TER, 65.

NATURAL *adx.* **1.** Lóxico ou normal, que se produce polas forzas da natureza [en contraposición a sobrenatural ou milagroso]: ‘Como vostedes ven, nista historia todo é *natural* e todo é sobrenatural. *Natural* foi o arroubo do viril, a ferida de Marcelino e hastra as miñas visións. Eu estaba sobreescitado por aquel arroubo sacrílego, e nada de particular ten que soñase con il e que tivese tamén alucinaciós’ TER, 315. **2.** Tal como se produce na natureza ou sen elaboración ou transformación especial: ‘Que sí patacas, que si madeira, que si viño, que si castañas, que si xamós (...). / O músico / E despóis que eiquí é *natural*, sen química’ PAU, 15. **3.** Que se produce por enfermidade ou idade e non por accidente ou violencia: ‘De qué morrería o “Vámpiro” / Din que non foi *natural* a cousa. Din que houbo axuste de contas’ DEC, 16. **4.** Que se mostra tal cal é, sen afectación: Lucrecia / Da gloria oírille falal-o castellano a iste home. / Un labrego / *Natural* tal cual’ PAU, 57. **5.** Nacido [nun lugar]: ‘Croquis psicolóxico de Xes de Restrepo, *natural* il de Tríacastela, Sarria, Lugo, Galicia, España...’ HIS, 79. **6.** Emprégase como fórmula de afirmación ou asentimento e indica que o que se vén de dicir é algo que está fóra de dúbida: ‘Mais aló, por un díxome díxome, espétanlle a un un coitelo no bandullo (...). E ise non é xeito de vivir.. / O carrizo / *Natural*, tal cual’ PAU, 17.

NATURALIDADE *s.f.* Espontaneidade e sinxeleza [no modo de proceder]: ‘Es un gran comediante, Boticas... ¡Con qué *naturalidade* desenrolaches o teu papel!...’ TER, 254.

NATURALMENTE *adv.* Lóxica ou consecuentemente: ‘E estaba moi risoño cando decía isto. Eu, *naturalmente*, non entendía nada daquela conversa’ LUS, 118.

NATUREZA *s.f.* **1.** Principio activo que crea e organiza segundo unha certa orde todo o existente: ‘Aproveitala auga que a *Natureza* nos dúu... Galicia é un país ricaz, empezando pola iauga’ TER, 34. **2.** Conxunto, orde e disposición de todo o que compón o universo: ‘Mais Valle sigue sempre a ser galego polo seu xeito de vela *Natureza*’ TER, 64. **3.** Esencia e propiedade característica de cada ser: ‘Supoñamos un home sen ningún insino, en estado de *natureza*’ TER, 80.

naturría (⇔NETORRÍA) *s.f.* Cariño ou condescendencia excesiva [con que se trata a alguén]: ‘E tódalas veciñas que vían ó Toño, decían o mesmo: “Moito lle quer... Non hai en toda a parroquia un neno criado con tanta *naturría*’ TER, 106.

[**NAUFRAGAR**] *v.i.* Afundirse ou destruírse a causa dun accidente no mar [unha embarcación]: ‘Cando don Pedro tiña catorce ou quince anos, embarcou en Rinlo nun barco de pesca, aló polo ano quince, cando a primeira guerra europea. O barco *naufregou* a dez légoas da costa. Mais recolleu os náufragos un barco de guerra inglés, que os levóu a Lisboa’ HIS, 153.

[**NAÚFRAGO**] *s.m.* Persoa que sufriu un naufraxio: ‘Contábase que lle escribía cartas á fada, que as metía nunha botella, coma fan os *náufragos*’ TER, 187.

[**nautre**] *contrac.* **NOUTRO.**

nautro –*a contrac.* **NOUTRO.**

NAVALLA *s.f.* Instrumento cortante semellante ó coitelo pero que se pode dobrar polo medio de xeito que a folla queda protexida dentro das dúas cachas que forman o mango: ‘A voz do Crisanto / Espétoche a *navalla* no peito. / O Farón / Vámonos pra fora, que xa me treman as pernas’ PAU, 62.

NAVÍO *s.m.* Embarcación de gran tonelaxe para a navegación marítima: ‘Da outra banda daquíl brazo de mare, viña unha sombra que tiña a forma dun *navío*’ TER, 312.

NAZI *s.m.* Partidario do nazismo ou nacionalsocialismo alemán: ‘Que veña a Bos Aires, pra levar un *nazi* a Tel-Aviv...’ HIS, 74.

NÉBOA *s.f.* **NEBRA.**

NEBOENTO –*A adx.* **1.** Cuberto de néboa: ‘Unha tarde chuviosa e *neboenta* do outono, il fará case vinte anos, veume visitar don Ramón, o adeministrador do pazo de Lucencia’ TER, 132. // *s.m.* **2. fig.** Aquilo que resulta confuso, pouco claro ou definido: ‘O mundo céltigo. O *neboento*, o misterioso...’ TER, 66.

NEBRA *s.f.* **1.** Condensación do vapor de auga da atmosfera que forma unha capa en contacto coa superficie da terra e dificulta a visión: ‘Chovía a Dios dar máis auga. Unha *nebra* grisenta fixo desaparecer a serra da miña vista’ TER, 171. **2. fig.** Confusión e escuridade que impide ou dificulta percibir e apreciar as cousas con claridade: ‘Cousa curiosa –dixo don Crisanto– o que me pasa con iste conto... Ó chegar eiquí, é coma si se me enchese a memoria de *néboa*. Podo dar poucos detalles’ TER, 273. Tm. **NÉBOA.**

NECESIDADE *s.f.* **1.** Feito de ser necesario: ‘Pois imos aló de contado. Teño *necesidade* de vostede pra unha comprobanza’ TER, 207. **2.** Feito de sentir algo como necesario: ‘Si non llo contéi inantes, foi porque había no medio morte de home... E qué *necesidade* había dilo si con contalo non se remediaba nada?’ LUS, 146. **3.** Situación apurada pola falta ou escaseza de medios para vivir: ‘Ninguén máis indicado que un fillo da señora , canto máis, pasando *necesidade*’ TER, 164. **4.** Evacuación corporal de ouriños ou de excrementos: ‘O home do antifaz botouse fora do garax por us intres. Supuxen que iría faguer unha *necesidade*’ TER, 331. **De necesidade loc.adv.,** necesariamente: ‘O Lenin foi inmortal *de necesidade*. Asíñ o dispuxeron os que o arrodeaban, os trunfadores da revolución e da guerra civil rusas’ CON, 104.

[**NECESITAR**] *v.t.* Precisar, ter necesidade daquilo que se expresa: ‘O que *necesitamos* son home prácticos, e non soñadores. Somentes a industria faguerá cambeala mentalidade do noso labrego’ TER, 57.

NECIO *adx.* Que ten ou demostra pouca intelixencia: ‘Fato. Sust.: Grupo, feixe. Adx.: *necio*’ LUS, 165.

NECROLÓXICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á necroloxía ou noticia biográfica sobre unha persoa morta recentemente: ‘Lúa a esquela de cabo a rabo i o artigo *necrolóxico*, que viña na mesma páxina do retrato’ LUS, 93.

nefeuto (⇔EN EFECTO) *loc.adv.* Efectivamente [emprégase para confirmar algo dito anteriormente]: ‘Cando levabamos vivindo eiquí medio ano, soupemos que se vendera a casa de Grandal con tódolos seus eidos (...) / *Nefeuto*, cousa de dous ou tres meses despois xa vivían en Grandal us labradores do lado da Cervela’ TER, 285.

NEFRES *s.m.pl.* Parte da cara que comprende o nariz e mais a boca: ‘Esnafrar. Dar un golpe nos *nefres*, caer de fuciños’ LUS, 164.

[**NEGAR**] *v.t.* **1.** Dicar que non ou non dar o que se pide: ‘¿Non vos acordades do ladrón de Oencia? ¿E do de Río? andaban en bandas e arroubaban e mataban... O mesmo ós arrieiros que os gandeiros. E tamén iban ás casas. Probe do que lles *negase* os cartos’ LUS, 44. // *v.i.* **2.** Dicar que non: ‘Si me contas cómo argallaches todo o do gato... Si *negas*, dígollo todo á túa tía...’ TER, 113. // *v.p.* **2.** Refusar, rexeitar, non aceptar: ‘Se *se negaba* a pagarme, botaríalle mao ó cabalo, e non llo volvería mentras non me pagase os cen pesos do xato’ LUS, 111.

NEGATIVO *adx.m.* Prexudicial ou desfavorable: ‘Si se quer, o individualismo é o egoísmo lóxico e moral; o particularismo, é o egoísmo somentes *negativo*’ TER, 56.

NEGOCIO *s.m.* **1.** Actividade mercantil en que se persegue unha ganancia: ‘O Rouco ben sabe o que fai, pois tamén ten *negocio* de vaseo’ PAU, 52. **2.** Actuación ou actividade da que se obtén proveito ou beneficio: ‘Vai un a Lugo ó cine, e lámbenlle un peso por ver unha parvada que non val nada. O Píndaro..... / Pois ise é o *negocio*’ PAU, 44. **Ir ó negocio** *loc.v.*, actuar mirando só o interese ou beneficio: ‘Mercóu unha torre que fora dos Templarios, cunha xesteira, en dez mil reás. Xa estaba en ruínas. Vendéuna ós dous anos no mesmo que lle custara. Sabía, por certas escrituras, que había alí un tesouro enterrado. Trescentas moedas de ouro metidas todas elas nunha ola. Xa ve vostede que ese tío *iba ó negocio*, e pouco lle intresaba a arqueoloxía’ CON, 102.

NEGREIRO *adx.m.* **1.** Dedicado ó tráfico ou comercio de escravos negros: ‘Tamén podedes ver un catalexo que foi dun capitán dun barco *negreiro*, a quen aforcaron os Ingleses da Marina de Guerra da Súa Graciosa Maxestade o ano 1867’ HIS, 127. // **2.** *s.m.* Persoa que comercia con escravos negros: ‘Ademáis, [o tío Pepe] contábame fermosas historias de piratas e *negreiros*, alá polo mar Caribe. Vivira en Cuba máis de vinte anos’ LUS, 120.

NEGREXAR *v.i.* **1.** Tornarse negro ou tirar a negro: ‘As sombras dos tesos faguían *negrexar* a iauga do relanzo’ TER, 40. **2.** Mostrar a súa negrura ou a súa cor negra: ‘Viron logo *negrexar* algo no medio da iauga’ TER, 190.

[**NEGRILLO**] *s.m.* Árbore da familia das salicáceas (*Populus nigra*) de grande altura, flexible e de copa ancha, de casca agrisada, follas caducas anchas con grandes pecíolos e flores en amento: ‘Diante tiña un pequeno xardín con tilos e *negrillos*’ TER, 31.

NEGRO –**A** *adx.* **1.** De cor totalmente escura: ‘O pedáneo vestía capa *negra* e chapeo novo’ LUS, 73. **2.** De cor escura ou máis escura do normal: ‘Cobrírase o ceo de *nubes negras*’ TER, 169. **3.** *fig.* Malicioso, malintencionado: ‘Ó chegar ó pontigo, penséi que si a algún criminal lle dise por sacar algunha das táboas, eu caería ó río e atoparíanme morto, e todos pensarían que fora de disgracia, como cando mataron ó señor Xermán de Grande. / Almas ben *negras* hai no mundo...’ TER, 293. **4.** [Aplicado a persoa] que pertence a unha raza caracterizada pola cor escura de pel: ‘inantes de ti vires, vin un home *negro* sentado na beira da cama. Imitábame moito a min’ TER, 75. // *s.m.* **5.** Individuo que pertence á raza humana caracterizada pola cor escura da pel: ‘O cabo de dous anos de estar aló en Cuba, un *negro* xamaquino (...) espetoulle unha navalla no corazón’ TER, 95. **Verse negro** *loc.v.*, encontrarse moi apurado ou con moitas dificultades: ‘Sempre levaba coil o cabalo. Por certo unha vez chegaronse os lobos á cabana. Un encetoulle un caxote. Gracias que o carboeiro tiña unha escopeta. Non embargantes *viuse negro* pra que non llo mataran’ LUS, 111.

NEGRURA *s.f.* Desgraza ou tristeza: ‘¡Ai miña nena, pídelles a Dios que te leve, que non podemos arresistir iste gasto (...). Isto é unha *negrura*, unha cocedoirá’ TER, 48.

NELA Encontro da preposición *en* e o pronome persoa de terceira persoa feminio *ela*: ‘E si escribín agora todo isto dun tirón é porque recibín carta de París. Carta de Xan, de quen non sabía cousa dende facían ben anos. / Dime *nela* que o Raúle vive casado en Lugo, na Agra do Rolo’ HIS, 20. Tm. **nila**, **n-ila**.

*nemigo -a *adx. e s.m.* ***enemigo**.

nen *conx.* **NIN**.

NENO –**A** *s.* **1.** Persoa que está no período da nenez: ‘Ila [a Eleniña], aínda era unha *nena*, inaque xa sabía beilar’ PAU, 36. **2.** Fillo, especialmente o de poucos anos: ‘A *nena* máis vella [de don Sidro e doña Amelia] andaba polos sete anos, i a máis cativa polos tres’ TER, 162. **3.** Persoa nova ou que ten poucos anos: ‘Doña Mercedes casárase moi novilla, case unha *nena*’ TER, 134. **4.** Emprégase como vocativo para referirse afectivamente a unha persoa adulta: ‘Mais dixo a Faísca: “Non beba o leite. Está moi costipado i o mellor é que beba un xarro de viño ben quente con mel”... “E tes razóns, *miña nena*” –dixo o patrón.’ TER, 289. **Nena da teta** *loc.s.*, bebé que está en período de lactancia: ‘Baixa do freixo e fagueremos unha escritura. Arrepara na túa tía, que queda garniando coma unha *nena de teta*’ LUS, 71. Tm. **nino**.

neo-clásico (⇔NEOCLÁSICO) *adx.* Relativo ou pertencente ó neoclasicismo: ‘Mais teño entendido que o XIX representa unha reauición contra o XVIII, emprincipiando pola súa arte i a súa literatura, tan difrentes do formalismo *neo-clásico*’ TER, 60.

NERVIOSO *adx.* Que sente ou mostra excitación, inquietude ou intranquilidade: ‘Eu púxenme *nervioso*, busca que te busca algún retrato dil; mais non había ningún’ LUS, 91.

[NESGAR] *v.t.* Cortar, atravesar en sentido oblicuo: ‘Sobor do mato, un bando de choas *nesga* garniando un nubeiro’ TER, 51.

néspora (⇒NESPRA) *s.f.* Insecto himenóptero (*Vespula vulgaris*) que vive en sociedade, de cor amarela con listas negras, ás ben desenvolvidas e dotado dun aguillón co que produce picaduras dolorosas que causan inflamación e dor: ‘Rombaba o motor do camión cama unha *néspora* alporizada’ LUS, 126.

NESTA Encontro da preposición *en* e o demostrativo feminino *esta*: ‘Non é para menos... ¿Tí sabes cómo levas a cara? Entremos *nesta* barbería. Mírate no espello... Tes o sono moi pesado’ HIS, 90. ‘Todo me sai mal nesta porca vida. Estáse millor no outro mundo’ CON, 86. Tm. **nista**.

NETO¹ *s.m.* Medida de capacidade para líquidos que equivale a medio litro: ‘De pouco en pouco chegaba un parroquiano. Pedía un *neto*, atendía o que falabamos e sentábase acarón de nós’ TER, 90.

NETO² –A *s.* Fillo ou filla dun fillo ou dunha filla [en relación ó avó ou á avoa]: ‘Tivo valor pra achegarse a lél-a esquela mortuoria. “Setenta anos de idade”. Xa tiña *netos*’ DEC, 15.

NEURALXIA *s.f.* Dor intensa ó longo dun nervio e das súas ramificacións: ‘según dixo padecía seis ou sete males á vez, antre iles o reúma, unha bronquitis e *neuralxia*’ LUS, 88.

NEURASTENIA *s.f.* Enfermidade nerviosa caracterizada polo abatemento físico e a depresión: ‘De sutaque, decateime que padecía unha gran *neurastenia*’ LUS, 62.

*neurosis (⇒NEUROSE) *s.f.* Trastorno nervioso de causa fisiolóxica descoñecida e que altera principalmente o estado emocional: ‘Non hai transmisión do pensamento... O que hai son coincidencias, suxestíós ou alucinaciós, ou psicosis ou *neurosis*’ TER, 76.

NEUTRINO *s.m.* Partícula elemental electricamente neutra, cuxa masa é practicamente nula, e que se move á velocidade da luz : ‘Falábase e discutíase de todo. Tanto da etimoloxía dun nome grego como da función do *neutrino* no seu átomo’ CON, 100.

NEVADA *s.f.* **NEVARADA**.

NEVAR *v.i.* Caer neve: ‘Tan pronto empezou a *nevar*, baixéi do monte atravesando o carrozo’ LUS, 48.

NEVARADA *s.f.* Precipitación en forma de neve: ‘Somentes poideron cazar o primeiro día. Caíu unha gran *nevarada*. Era polos derradeiros días do castañal’ LUS, 25. Tm. **NEVADA**.

NEVE *s.f.* Auga xeadá que cae das nubes e chega á terra en forma de folerpas: ‘Aquiles días viran os pastores unha manada de dez cunha loba e tres lobecos. Era tempo de *neve*, e baixaran da serra de Moá’ LUS, 38. **De neve** *loc.adx.*, branco: ‘a faciana da miña tía, con cabelo *de neve*, parecía saída dun cadro antigo’ LUS, 86.

NICHO *s.m.* [Nun cemiterio] cavidade construída para depositar un cadáver: ‘ó chegar ó camposanto puxeron a carteira nun *nicho* ondia estaba enterrado o derradeiro crego da parroquia’ LUS, 106.

NIDIA *adx.f.* Que se percibe con precisión e claridade: ‘Se a nosa paisaxe for aspra e *nidia*, chea de lucencia, de cores quentes, cecáis que non fosemos un pobo tan sentimental’ TER, 66.

nidiamente (⇔NITIDAMENTE) *adv.* De maneira nítida: ‘O cumio do Santa Bárbara retrincábase *nidiamente* no azul sereo’ TER, 260.

nil (⇔NEL) Encontro da preposición *en* e a forma do pronome persoal de terceira persoa masculino *il*: ‘Cando o noso anfitrión remedou o berro do Parrulo todos nos tiñamos a ollada chantada *nil*, sin palpebrear’ HIS, 105.

nila / n-ila *contracc.* NELA.

nilo (⇔NISO) Encontro da preposición *en* e o pronome *ilo*: ‘¿E por qué non se lle ocorreu de botarse fora por ver si via algo)... Se inda non efriara de todo... / Pois... porque non din *nilo*’ TER, 202.

NIN *conx.* 1. Emprégase para coordinar de maneira aditiva palabras, frases ou oracións que denotan negación: ‘Ningúa persoa é quen pra maldecir a outra. *Nin* o pai ó fillo, *nin* o fillo pró pai’ HIS, 33. // *adv.* 2. Reforza a idea de negación con valor intensificador [precede ó primeiro dos termos coordinados pola conxunción]: ‘Xa se vai o “Furelo”... *Nin* diu a propina *nin* saudou’ HIS, 10. **Nin carto** → CARTO. **Nin que** *loc.adv.* coma se [introduce unha circunstancia que se fose real, podería facer comprensible ou real o que se mencionou anteriormente]: ‘eu erguía a testa pra fitar aquil home... Xa non estaba alí! Ollei pra un lado e pra outro. Nada. *Nin que* o levara o demo. Abofé que non me sentía ben’ LUS, 28. ***Nin siquer** (⇒*nin sequera*) *loc.adv.*, negación enfática que forma frases que indican o extremo ó que pode chegarse [en algo]: ‘Un ratiño despois da media noite collín o candil de carburo, atranquéi a porta e funme deitar. A miña muller estaba tan durmida que *nin siquer* se enterou. Non hai outra que teña o sono tan pesado’ CON, 77. Tm. **nen**.

ningua / ningúa *indef.* NINGÚN.

NINGUÉN *indef.* Ningunha persoa: ‘Xa empezaba a sentir alucinacións. Poño por caso, sentía que me chamaban sin que me chamase *ninguén*. Sentía decir ben crariño ¡Fernando! ás miñas costas. Viraba a testa e non vía a *ninguén* que me conocera’ CON, 45. **Non ser ningúen** → SER. Tm. ***nadie**, ***naide**, ***ninguíen**.

***ninguíen** *indef.* NINGUÉN.

NINGÚN –UNHA *indef.* *Nin* un só [indica a inexistencia ou a ausencia das persoas ou cousas significadas polo substantivo ó que acompaña ou polo substantivo ó que representa]: ‘Don Saturnino foi destinado ó Xuzgado de Villacantín, e levóu candia *il* o Pinto, un cadelo de caza que non o había tan bon en toda Becerreá e Cervantes, sin disprecio de *ningún* cadelo’ CON, 79. Tm. **ningua**, **ningúa**.

NINGURES *adv.* [Precedido da preposición *en* ou *por*] ningún sitio, ningún lugar: ‘Istes días non fai máis que rirse. Non sei qué lle pasa... En *ningures* se viu un tolo tan riseiro’ PAU, 31.

nino *s.m.* **NENO**.

NIÑO *s.m.* Construción de palla, barro e outros materiais que fan as aves para poñeren ovos e coidaren as súas crías: ‘Si lle preguntaran como faguían o *niño* os aurioles, os tinzós ou as pegas marcas, outra cousa sería...’ TER, 102.

nise, nisa ($\Leftrightarrow$ NESE, NESA) Encontro da preposición *en* e a forma de demostrativo *ise, isa*: ‘Eu coido que vostedes andan trabucados *nisa* custión...’ TER, 58.

NISO Encontro da preposición *en* e o pronome demostrativo neutro *iso*: ‘Non creo na fatalidade, no destino, na mala sorte. Daríame vergoña crer *niso*, como me daría vergoña crer nas meigas’ HIS, 58.

[***níspero**] ($\Rightarrow$ NÉSPERA *s.f.*) *s.m.* Froito da nespereira, de pel entre amarela e laranxa e forma ovoide, con pebidas grandes e lisas: ‘É a leda terra do viño, das froitas doces, das cántigas rexoubantes... Paveas, figos de vendima, brevas, préxegos, *nísperos*.’ LUS, 23.

nista *contrac.* **NESTA**.

niste ($\Leftrightarrow$ NESTE) Encontro da preposición *en* e o demostrativo masculino *iste*: ‘¡Moito frío vai *niste* condenado Lugo! Inda en maio...’ HIS, 135.

NISTO Encontro da preposición *en* e o demostrativo neutro *isto*: ‘¿Cómo había alí unha carta dirixida a min?... (...) E namentras pensaba eu *nisto*, enredando cas tixeiras ou tesouras, din un corte na carta, sacándolle o ángulo superior dereito. TER, 317.

NIVEL *s.m.* Altura, grao de elevación con respecto a unha liña ou plano horizontal de referencia. **Nível do mar** *loc.s.*, altura cero, con referencia á que se miden as altitudes xeográficas: ‘porque a torre de Abrantes está a máis de oito centos metros sobor do *nível do mar*’ LUS, 16.

NO¹ Encontro da preposición *en* e o artigo masculino *o*: ‘A Chosca de Ramil que viña de Uruguay, casouse *no* Brasil co capador de Aspái’ HIS, 139.

NO² *pron.pers.* Variante combinatoria do acusativo átono de terceira persoa masculino *o* que se emprega cando vai enclítico a unha forma verbal rematada en ditongo: ‘¿E de ónde virá iste nome da Goia? Haino en tantos sitios’ HIS, 27.

no³ *adv.* Erro por **NON**.

NÓ *s.m.* Lazo ou atadura feito nunha cousa flexible ou entre dúas, de maneira que, canto máis se tira dos seus extremos, máis se aperta: ‘O Alberto e máis eu estabamos no medio e medio da foto, e se nos distinguía moi ben cos nosos traxes noviños i as nosas corbatas de *nó* moi pequeno, como se levaba daquela’ CON, 37. ***Nudo na gorxa** ($\Rightarrow$ nó na gorxa) *loc.s.*, opresión que se sente na gorxa e que impide ou dificulta tragar ou falar [xeralmente causada por unha forte emoción]: ‘O que non perdiches é o medo –díxolle o compañeiro–.

Espabila, que o que imos perdelos dous vai ser a cea. / –Pró que eu vou comer... Sinto un *nudo na gorxa* i a boca seca...’ TER, 251. Tm. ***nudo**.

NOBRE *adx.* Que ten grandes calidades [na súa especie]: ‘Eu non sabería cál álbore escoller polo belida: se o choplo, tan esguío e lanzal; se o freixo, que semella unha nube de verdor, se o carballo, tan *nobre* e rexo...’ TER, 39.

NOBREZA *s.f.* Distinción ou señorío: ‘Á beira da súa belida esposa, descendente dunha casa de tanta *nobreza* como é a de Romariz’ CON, 57.

[**noca**] (⇔NARIZ *s.m.*) *s.f.* Parte saínte da cara situada entre os ollos e a boca, con dous orificios na súa parte inferior e na que reside o sentido do olfacto: ‘Alta e lanzal. Ollos grandes, ovalados, verdes; cutis limpo; as *nocas* moi ben dibuxadas, unha miaxiña corvas’ TER, 330.

NOCIÓN *s.f.* Idea ou coñecemento [de algo]: ‘Ó chegar eiquí, eu perdín a *noción* do tempo, coma se di’ TER, 175.

NOGUEIRA *s.f.* 1. Árbore da familia das xuglandáceas (*Juglans regia*), de gran tamaño, con tronco curto e groso, copa grande e redondeada, follas grandes e pinnadas e flores abrancazadas, que dá como froito o concho ou noz: ‘Deiquí sae todos os días moita madeira de concheiro ou *nogueira*, choplo, castiñeiro, etc.’ LUS, 20. 2. Madeira desta árbore: ‘O coarto onde eu durmía tiña unha grande cómoda de *nogueira*, un espello redondo’ CON, 119.

NOITAREGA *s.f.* Ave crepuscular ou nocturna (*Caprimulgus europaeus*), insectívora, de cabeza grande e plana, ás e rabo longo e aguzado e pequeno peteiro rodeado de sedas: ‘O laio da *noitarega* seguía a ciscar medo na noite’ LUS, 143.

[**noitarego**] *adx.m.* **NOITÉBREGO**.

NOITE / **noite** *s.f.* Tempo que transcorre entre a posta do Sol e o amencer: ‘O Rulo díxolle que pasara a *noite* na súa casa’ LUS, 40. **Noite de lobos** *loc.s.* aquela na que vai moi mal tempo: ‘Leva o cabalo á pendella, acarón do meu, i entra a secarte ó lume. Vaia *noite de lobos*...’ TER, 299. **Noite pecha** *loc.s.*, espazo de tempo no que a escuridade [da noite] é total: ‘Xa levaríamos unha hora de *noite pecha*’ CON, 28. **Noite vella** (⇔noitevella) *loc.s.*, a que vai do 31 de decembro ó 1 de decembro, a derradeira do ano: ‘El foi quen me encarregou que viñese pronunciá-lo discurso de aninovo nista cea ditosa da *noite vella* do ano sesenta e oito’ CON, 59. **Boas noites**, fórmula de saúdo e despedida que se emprega neste período de tempo: ‘Entra o Píndaro, un labrego xa patrón (...) / O Píndaro / *Boas noites*... Veño da tasca do Crisano’ PAU, 30. **Da noite prá mañá** *loc.adv.*, de súpeto, nun espazo de tempo inesperadamente breve: ‘estivo pra casarse cun gran político, máis desfixérase a boda da *noite prá mañá*’ LUS, 80. **Dar as boas noites** *loc.v.*, despedirse ó ir durmir pola noite: ‘Respetábano moito os caseiros i os criados. Todo o selvicio, inantes de se deitare, iba *darlle as boas noites* á biblioteca’ LUS, 80. **De noite** *loc.adv.*, despois de poñerse o Sol, ou antes de saír: ‘Pois un cabrón tremendismo que somentes se aparece de *noite*’ PAU, 54. **Faguer noite** (⇔facer noite) *loc.v.*, quedar nun sitio para durmir durante a noite: ‘Salíamos da casa ben cediño, ben cediño, ó abrente do día, e *fagúamos noite* en

Portomarín' LUS, 147. **Faguerse de noite** ($\Leftrightarrow$ facerse de noite) *loc.v.*, anoitecer: 'como estaba orientado ó xabreiro, *fagúase* alí de noite media hora inantes de que aparecera a primeira estrela' TER, 264. **Media noite** ($\Leftrightarrow$ medianoite) *loc.s.*, as doce da noite ou tempo situado arredor desa hora: 'Pasaba da *media noite* cando eu saín da casa de don Crisanto' TER, 293. **Non ter máis que a noite i o día** ($\Leftrightarrow$ non ter máis que a noite e o día) *loc.v.*, non posuír nada: 'E tes razón. No campo, o que non ten casa de seu non é ningún. Hai un dito que di: "*Non ten máis que a noite i o día*"... Da intemperie, prá casa' TER, 45. **Pechar a noite** *loc.v.* desaparecer totalmente a luz do Sol: 'Xa *pechara a noite* de todo. Sentíase laiar unha noitarega' TER, 44.

NOITÉBREGO –A *adx.* **1.** Propio da noite ou que acontece pola noite: 'Os relós de parede resoaban no silencio *noitébrego* da casa, coma unha chamada de tempos idos' LUS, 82. **2.** Que actúa de noite: 'Foi feita fai pouco coas puntas dos zapatos do misterioso visitante *noitarego*' CON, 109. Tm. **noitarego**.

NOITIÑA *s.f.* Anoitecer, tempo en que anoitece: 'E logo –dixo a Rosalía– que non pode botar unha o pe fora da casa, en chegando a *noitiña*...' TER, 215. **Á noitiña / pola noitiña / pol-a noitiña** *loc.adv.*, ó anoitecer, ó finalizar a tarde: 'Alá cara *á noitiña* empezaron a estourar os primeiros tronos' LUS, 35. / 'Un día *pola noitiña*, cando o Sarillo iba na feira en Sarria, eu dixen que iría segalo outono ó prado da Portela' TER, 283. / '*Pol-a noitiña*, con máis fusque que lusque. Síntese barbañas, e tamén o farfalar do vento na folla dos álbores' PAU, 10.

*noiturnidade ($\Rightarrow$ NOCTURNIDADE) *s.f.* Circunstancia agravante dun delito, que consiste en ser cometido durante a noite: 'Mais outramente con totalas agravantes calificativas de asesinato, según o Código Penal. Premeditación, alevosía, i hastra saña e *noiturnidade*' HIS, 67.

[**NOIVADO**] *s.m.* Relación que existe entre os noivos: 'Coas súas pescudas i as súas trapalladas, había desfeito moitos *noivados* e moitos matrimonios... Coma dí o Faron dos Novaes, Dios nos arrede das língas vespertinas' LUS, 127.

NOIVO –A *s.* Persoa que mantén relacións amorosas con outra con intención de casar con ela: '¿Quénes eran os dous moreniños? O *noivo* tiña vivindo coil a dous irmaucíños. Ila os coñecía por unha foto que lle amosara o *noivo*. Iste quería que viñeran vivir coiles cando se casaran, pois eran probes. A *noiva* estaba de acordo' LUS, 106. Tm. ***novio**.

NOLO Encontro do pronome persoal átono de primeira persoa plural *nos* e o pronome persoal átono de terceira persoa *o*: 'Mais non sabemos con que o matóu, pois inda non *nolo* dixeches –dixo a miña muller' TER, 290.

[***nómada**] ($\Rightarrow$ NÓMADE) *s.m.* Individuo ou grupo que vive errante e non ten domicilio fixo: 'Inda que as casas dos nosos labregos non teñen moitas máis comodidades que as "yurtas" dos *nómadas* dos desertos de Asia' TER, 46.

NOME *s.m.* **1.** Palabra ou grupo de palabras que designa ou identifica un ser, unha cousa ou un conxunto: 'Na ida detivérame na aldea de Viduedo, no val do mesmo *nome*' TER, 213. **2.** [Referido a persoas] palabra ou palabras que preceden o apelido e designan

persoalmente a ese individuo: ‘Ti oiras contar o teu pai que a tía Rosa estivera pra se casare con don Eugenio. Poda ser que te esqueceras do *nome* diste señor’ LUS, 93. **3.** Conxunto formado polo nome e os apelidos [dun individuo]: ‘fun comendo a historia do cabaleiro, do seu *nome* don Francisco de Zúñiga y Sousa’ TER, 182. **Mal nome** *loc.s.*, alcume: ‘Os dous homes eran o Pedro de Levaste i o Odín de Diciona, chamado de *mal nome* o Pirata, que servíu máis de dez anos no pazo’ LUS, 147.

NOMEAMENTO *s.m.* **1.** Acción e efecto de nomear: ‘Foi elexido novo decano do Ilustre Colexio de Abogados. O *nomeamento* foi debidamente celebrado cun banquete no Finisterre’ CON, 42. **2.** Documento ou escrito no que consta ese feito: ‘Atopáronlle no peto da guerreira o *nomeamento* feito polo mesmo emperador’ LUS, 161.

NOMEAR *v.t.* **1.** Designar para que desempeñe un cargo ou función: ‘O millor é que *nomeen* axudante ó meu fillo, o máis grandíño, que xa anda po-los dazasete’ CON, 93. **2.** Asignar unha condición [a alguén]: ‘Quérente *nomear* “fillo predileito da villa de Chantada”...’ CON, 132.

NON *adv.* **1.** Termo de negación que se emprega tanto para negar como para rexeitar: ‘¿Mais pan? / –*Non*, recoiro!’ HIS, 9. **2.** Precede necesariamente a un verbo que vai seguido do adverbio *nada* ou doutro vocablo que expresa negación: ‘Millor dito, eu *non* andaba nada; era a besta ou macho. *Non* é nada doado vivir naquilas terras sen cabalo...’ LUS, 16. **3.** Úsase repetido para dar máis forza á negación: ‘Que naide podía decir que o sobriño da tía María é un malcriado. / –*Non*, señora, *non* –decía o Toño–. Seréi como unha ovella...’ TER, 104. **4.** [En oracións interrogativas] emprégase cando se espera ou se supón unha resposta afirmativa ou para mostrar estranxeza: ‘¿E *non* lle parece a vostede moi raro que il fixera as cousas tal como as fixo? –preguntéille’ TER, 206. // *s.m.* **5.** Negativa, negación: ‘Era home de moi poucas falas. O sí polo *non*, o *non* polo sí...’ HIS, 9. **Non si** *loc.adv.*, emprégase en forma interrogativa cando se supón unha lóxica resposta afirmativa por parte do interlocutor: ‘Xa sei o que queres... Queres que baile contigo... ¿E *non* sí?...’ PAU, 66.

NONES *adx.m.* [Aplicado a día] impar: ‘facíalles caso ós dous, falando con un os días pares da semá, e co outro, os *nones*’ CON, 53.

NORA *s.f.* Esposa do fillo con respecto ós pais deste: ‘A *nora* i a sogra quedaban rifando, e víñenme por iso...’ TER, 165.

*norde *s.m.* **NORTE.**

NORMA *s.f.* Principio que determina como debe facerse unha cousa, ou como debe ser: ‘Fágase o que se faga na nosa terra, temos que ter en conta isa *norma* de aitividade que xa nos impón a xeografía’ TER, 58.

NORMAL *adx.* Que está no seu estado habitual ou natural: ‘A temperatura era a *normal*, i a presión dous grados máis dos que correspondía á idade daquela señora’ TER, 139.

NORTE *s.m.* **1.** Parte situada en sentido oposto ó sur: ‘Arrimada a casa, pola banda do *norte*, había unha gran palleira i unha gran pendella’ TER, 271. **2.** [Escrito con maiúscula]

empregase para referirse ós Estados Unidos: ‘*Norte* ou *Norde*. Os Estados Unidos’ LUS, 165. Tm. ***norde**.

NOS *pron.pers.* Forma átona de primeira persoa do plural que se emprega como complemento directo ou indirecto sen preposición: ‘I a ti tamén... Cóntanos, por Dios, todo o que sepas’ PAU, 30.

NÓS *pron.pers.* Forma tónica de primeira persoa de plural que se emprega como suxeito ou como complemento con preposición: ‘Quén nos dira a *nós*, na nosa tasca, outra vidente’ PAU, 52.

NOSO –*A pos.* Forma de primeira persoa, referida a dous ou máis posuídores, entre os que está o falante: ‘Queremos nos retirar iste ano ou o que ven e coidar dos *nosos* eidos alá en Triacastela, ó mesmo pe do Iribio’ HIS, 78.

NOSTALXIA *s.f.* Pena de verse lonxe da casa ou dalgún lugar querido: ‘Tamén o esquimal i o beduíno sinten *nostalxia* do lugar onde se criaron’ TER, 66.

NOTA *s.f.* **1.** Advertencia, comentario ou explicación que se pon á marxe ou o final dun texto escrito: ‘Había moitas follas escritas. Púxenme a delas. / No “Remate” decíase que eran contos escritos polo padriño. E tamén que eran orixinás. Nunha *nota* espricábase que se chamaban *Contos da Solaina* porque foran maxinados i escritos na solaina da casa onde agora está a galería.’ TER, 86. **2.** Noticia ou breve comunicación escrita [dun feito]: ‘que matou en duelo a un gacetillero do Imparcial porque escribiu unha *nota* decindo que don Alberto non pagaba as deudas de xogo’ CON, 59. **3.** Cualificación [dun exame ou dunha proba académica]: ‘Aprobara con moi boas *notas* o curso preparatorio de Dereito’ LUS, 83. **4.** Característica ou trazo peculiar: ‘en Valle non se dá a *nota* típica xeneracional do 98 da descrición da paisaxe castelá’ TER, 64. **5.** Cada un dos sons dunha composición musical: ‘Dos ventanales do primeiro piso saía moita lus. Chegaban as *notas* dunha peza de baile’ CON, 25. **6.** Sona, fama, reputación: ‘Ista fonda do Curuxo tiña mo mala *nota*’ HIS, 103.

NOTÁBEL *adx.* Destacado ou importante: ‘Eiquí, onde me ven vostedes, fun un persoaxe *notábel* na guerra mundial que rematou o 45...’ TER, 321.

[**NOTAR**] *v.t.* Percibir, advertir, darse de conta de: ‘¿Non *notaches* algo moi raro onte á noite, un pouquichiño despois de te deitares? LUS, 90.

NOTARIO *s.m.* Persoa autorizada oficialmente para dar fe ou garantía do que conteñen certos documentos: ‘Ó Bieito pai cuasemente caíalle a baba, o que se di, cando vía ó seu Bieitiño sair do Casino en compañía do fillo do *notario* e do sobriño do propietario do hotel’ CON, 93.

NOTICIA *s.f.* **1.** Información ou comunicación [dun suceso recente]: ‘trougo un periódico de Madrí a *noticia* de que o Sarillo morrera nun accidente de traballo’ TER, 285. **2.** [Co verbo *ter*] coñecemento [de algo]: ‘Tívoise *noticia* no lugar do desastre que houbera en África’ TER, 310.

noticiar (⇔NOTIFICAR) *v.t.* Comunicar, facer saber: ‘Talmente como aquela noite en que o ilustre xurisconsulto señor Lamas me *noticiou* do sucedo no bar Calvo’ CON, 31.

notorro (⇔NETORRO) *adx.m.* Louzán, robusto, de aparencia saudable [referido a persoa]: ‘ninguén diría que o Toño era aquíl rapazolo lambido da Ferreiría, de tan *notorro* coma se puxera’ TER, 106.

NOUTRO –A Encontro da preposición *en* e o indefinido *outro* –a: ‘O que vos quería decir é que o que se ve morto en vida, xa se pode contar *noutro* mundo’ LUS, 56. Tm. **nautre**, **nautro**.

nouturno (⇔NOCTURNO) *adx.m.* Que actúa de noite: ‘¿E ises tres goteirós de sangue? ¿Qué explicación poden ter? / Foron feitos co dedo do visitante *nouturno* coa rachadura da guarnición do cepillo. Fíxese que alí ten o cepillo unha mancha granate’ CON, 108.

NOVE *num.* **1.** Oito máis un: ‘Na casa que mais a chamaba a coser era na casa do “Rufo”, un labrador moi rico, que mantiña dez vacas e mais de cen ovellas e mataba *nove* porcos cada ano’ HIS, 31. // *s.f.pl.* **3.** Novena hora despois do mediodía ou da medianoite: ‘Cando voltou da Folgueira nosa nai, ás *nove* da mañá, soupemos que morrera o tío Pepe’ LUS, 123.

NOVELA *s.f.* Obra literaria en prosa, de certa extensión, na que se narran feitos total ou parcialmente imaxinarios presentados como compoñentes dunha unidade: ‘Xa sei que vostedes estarán agora a pensar no caso dos Irmaos Corsos, da *novela* de Alexandre Dumas’ TER, 320.

NOVELISTA *s.* Persoa que escribe novelas: ‘e parez que fora amigo de Víctor Hugo e daquela *novelista* que escribía novelas ca firma de “Jorge Sand”.’ TER, 184.

[**novelo**] (⇔NOBELO) *s.m.* Bóla de fío enrolado: ‘Na casa había un cadeliño novo que lle daba por esconder as cousas, o mesmo as zocas que os *novelos*, e levalos pra baixo dos bancos, ou prá aira’ TER, 289.

[***novio**] *s.m.* **NOIVO**.

NOVÍSIMOS *s.m.pl.* [Na relixión católica] postrimerías, as catro realidades derradeiras que esperan á persoa ó final da súa vida: morte, xuízo, inferno ou paraíso: ‘Logo perguntoulle os Mandamientos, os Pecados Capatales i os *Novísimos*’ TER, 102.

NOVO –A *adx.* **1.** Que se acaba de facer ou de mercar: ‘Xa parece outro... O que fai a roupa *nova*’ TER, 103. **2.** [Referido ó viño] da última colleita: ‘Da noxo iste viño (...) / Pois é viño vello, que o *novo* inda non-o pisaron’ PAU, 41. **3.** [Referido a unha persoa] que acaba de chegar a un sitio ou de incorporarse a unha actividade: ‘Don Antonio, o *novo* adeministrador, que era un home inda novo, moreno, alto e moi forte, mirou a hora’ TER, 146. **4.** Que está pouco ou nada deteriorado polo uso [por oposición a vello]: ‘Volveu ó cabo dun ratiño traguendo unha zamarra, unha chaqueta de pana, vella, i outra *nova*, de pano castaño’ TER, 208. **5.** [Referido a persoa ou a cousa] que se engade ás xa existentes ou coñecidas ou que as substitúe: ‘Vostede ben coñece o pazo de Louxío. Non foi sempre

como é hoxe (...). O pazo *novo* foi feito no séc. XVIII.’ LUS, 141. **6.** [Referido a seres vivos] de pouca idade: ‘Sendo eu médico en Cambados, veu ó meu consultorio unha rapaza inda *nova* que me dixo que estaba casada’ TER, 72. **7.** Que ten pouca idade en relación co normal para determinadas circunstancias: ‘O don Enrique morréu *novo*, ós trinta e tantos anos’ TER, 141. **8.** De menos idade ca outro: ‘doña Violante, muller de grandisma fermosura, moita máis *nova* que o seu esposo, pois aínda non cantaba vinte anos, e aquíl comprira xa os coarenta’ LUS, 153. **9.** Curado, recuperado, en perfecto estado físico: ‘No Balneario de Guitiriz perdín aquíl peso. Mais volvín *novo* dos fídagos’ CON, 30. **De novo** *loc.adv.*, outra vez, unha vez máis: ‘Óucense as voces cada vez máis perto. / O tolo olla *de novo* pr’á sombra’ PAU, 66. **Facerse de novas** *loc.v.* mostrar descoñecemento de algo que lle comunican: ‘Si me contas cómo argallaches todo o do gato... Si negas dígollo á túa tía... / –¿Todo o qué...? / –Non *te fagas de novas*... Eu ben te vin surrir cando lle puxeches ó Morito a crus diante dos fuciños’ TER, 113.

NOXENTA *adx.f.* Que dá noxo: ‘Primeiro hai que debotalo caciquismo i o señoritismo, dúas chagas da nosa vida rural e vilega. Non sei cál das dúas será máis *noxenta*’ TER, 58.

NOXO *s.m.* **1.** Sensación física de desagrado intenso que impulsa ó rechazo e ás veces produce náuseas: ‘Da *noxo* iste viño. Debéu coller aire a barrica’ PAU, 41. **2.** Impresión desagradable causada por algo que repugna ou cansa: ‘¿Qué *noxo* de tempo! Non podemos botalo pé fora do pazo’ LUS, 92.

NOZ *s.f.* Prominencia que forma a cartilaxe tiroide na parte anterior do pescozo: ‘Ripéi a roupa do leito e miréi ben mirado o seu corpo. Fora oufegada e... A gorxa estaba arrabuñada e na mesma *noz* tiña dúas esfoladuras’ TER, 200.

NUBE *s.f.* **1.** Acumulación de pequenas gotas de auga que se manteñen suspendidas na atmosfera formando unha masa de cor branca ou agrisada: ‘Daba groria estar sentado naquila solaina, vendo esbaralas *nubes* polo ceo limpo’ LUS, 116. **2. fig.** Masa ou acumulación de partículas de aspecto semellante ó anterior: ‘Eu non sabería cál álbore escoller polo belida: se o choplo, tan esguío e lanzal; se o freixo, que semella unha *nube* de verdor’ TER, 39.

NUBEIRO *s.m.* **1.** Nube grande e densa de cor escura que ameaza choiva: ‘¿Qué noxo de tempo!... –dixo o boticario, mirando pró mouro *nubeiro*–. Nin que non chovera en todo o ano...’ TER, 297. **2. fig.** Masa grande en forma de nube [particularmente de fume e de po]: ‘Volvía a fracenda do pasto deixando un *nubeiro* de po’ TER, 198.

***nuboso** (⇒NUBRADO) *adx.* Cuberto de nubes: ‘Era un día frío, de ceo *nuboso*, polo remate do outono’ TER, 271.

***nuca** *s.f.* **CALUGA.**

***nudo** *s.m.* **NÓ.**

NÚMERO *s.m.* **1.** Signo ou conxunto de signos que representan o concepto matemático que indica cantidade: ‘A casa de Grandal era antiga e grande. Se non mentía o letreiro que estaba enriba da porta en letras e *números* encarnados, fora feita en 1.820’ TER, 271. **2.**

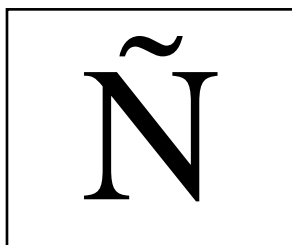
Cantidade: ‘Canto mellor esteñan todos, tanto mellor estaréi eu. O meirande ben pra o maior *número* de persoas’ TER, 57. **3.** [Referido a unha publicación periódica] edición marcada co número correlativo correspondente: ‘Tamén traguía o *ABC* o retrato do señor Ministro. (...) Eu tiña o *número* do A B C no peto...’ LUS, 94. **4.** Actuación que forma parte dun espectáculo: ‘De cando participara naquela velada (...) pra recaudar fondos pra unha excursión do remate de curso, con aquel *número* tan orixinal, no Teatro Principal, en abril do ano vinteseite...’ HIS, 85.

NUN –NUNHA/ núnha Encontro da preposición *en* e o indefinido *un -unha*: ‘Como facía moitisma calor, xantamos en mangas de cos, deixando as chaquetas *nunha* silla’ CON, 85.

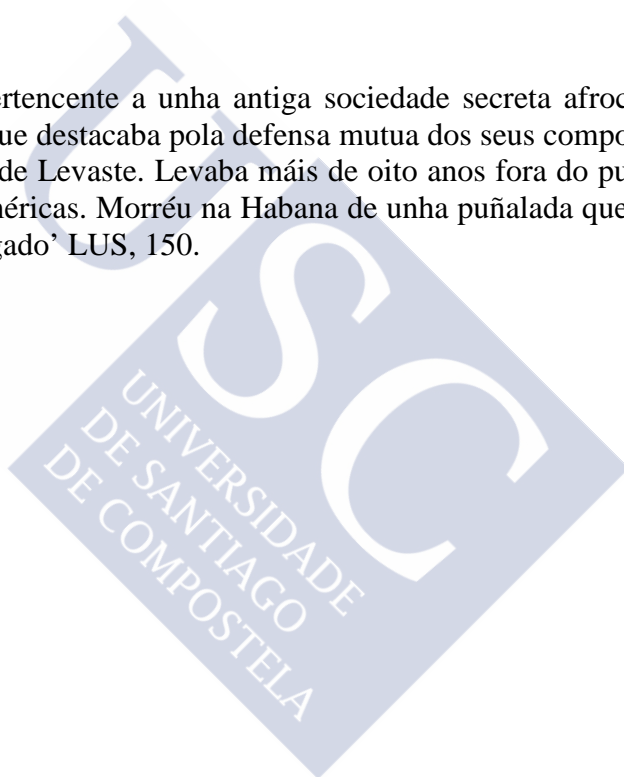
NUNCA *adv.* En ningún momento ou ocasión: ‘¿E virás, ti, Carrizo? / O Carrizo / Eu *nunca* me raxo’ PAU, 34. **Nunca máis** *loc.adv.*, en ningún momento ou ocasión [reforza o adverbio máis achegando un valor enfático]: ‘E chegou a hora da marcha. Ás oito da mañá deiseino no tren. *Nunca máis* o volvín ver’ LUS, 60.

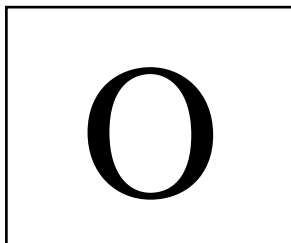

ñáñigo *s.m.* Individuo pertencente a unha antiga sociedade secreta afrocubana, formada en Cuba só por homes e que destacaba pola defensa mutua dos seus compoñentes: ‘Pois era – dixo Ramón– o Pedro de Levaste. Levaba máis de oito anos fora do pueblo. Outros tantos levaba o Pirata nas Américas. Morréu na Habana de unha puñalada que lle dira un *ñáñigo*. O tesouro estaba ameigado’ LUS, 150.

O¹ *art.* Artigo determinado masculino singular: ¡*O* rabo do gato!’ CON, 60.

O² *pron.pers.* Forma átona de terceira persoa, masculino singular, que desempeña a función de complemento directo: ‘Primeiro acendín o foco... Acendíao i-apagabao asina, asina; cara a xanela do cuarto da meiga, que non ten contras... Eu ben *o* sabía’ PAU, 65.

Ó Encontro da preposición *a* e o artigo masculino *o*: ‘Aqueela noite, aló pola unha, lostregaba *ó* lonxe’ CON, 20. Tm. **AO**.

*obedencia (⇒OBEDIENCIA) *s.f.* Feito de obedecer. ***Á vosa obedencia** (⇒á vosa obediencia), expresión con que un se somete ó mandato ou vontade da persoa á que se refire: ‘Púxenme firme coma un soldado fronte por fronte dun grabado de Pasteur, e dixeran: *Á vosa obedencia*, meu xeneral... seguiréi a loitar eiquí contra os bichiños’ TER, 39.

*obedente (⇒OBEDIENTE) *adx.* Que obedece, que fai o que lle mandan: ‘Arremátao, Benxamín, arremátao. / –Eu son un fillo *obedente*. / E díulle un golpe tal que lle fundíu a testa po-lo curuto, botándolle de fóra os miolos’ CON, 96.

ÓBOLO *s.m.* Donativo, propina ou gratificación: ‘o porteiro non gardara o peso de prata que eu lle dera *ó* entrar. Inda estaba enriba da mesiña. ¡O meu *óbolo*!’ CON, 28.

OBRA *s.f.* **1.** Cousa producida por un axente: ‘Un par de xemeos iles que son unha verdadeira *obra* humorística da Natureza’ CON, 49. **2.** Produto que resulta dunha actividade de carácter intelectual e creativo: ‘Sinxelo, poético e crásico, a súa *obra* [de Castelao] é inmorredoiro’ TER, 72. **3.** Traballo de construción ou reparación que se realiza: ‘E tamén fixo alí un pequeno xardín con bancos de cantería, buxos i alcipreses (...). Toda aquela *obra* e levala iauga á fonde costaríalle moitos pesos’ TER, 186.

OBRAR *v.i.* Facer unha obra: ‘Naquiles días estaban a *obrar* na casa us pizarrantes i albañiles da Pobra do Brollón’ TER, 109.

[OBREIRO] *s.m.* Persoa que realiza un traballo manual ou mecánico a cambio dun salario: ‘A outra cociña servía de comedor pra os criados e pra os *obreiros*’ LUS, 140.

OBRIGA *s.f.* **1.** Circunstancia de estar ou verse obrigado a facer algo: ‘Inantes de nada, deben saberen os leutores o significado da fala “esporretar”. Por eso nos vemos na *obriga* de contar un contiño inantes de empricipiar a historia’ HIS, 133. **2.** Cousa que un está obrigado a facer: ‘O caso é que xa conviron en que o Rouco daría dez mil réas pol-o traspaso do esprito a súa fillada... Mais a meiga, se non morrere d-ista xa non poderá faguere máis curas nin meigallos. En caso contrario, ten a *obriga* de devolverlle os dez mil réas ó Rouco, máis cen pesos a moiores por desconflautamento de pauto’ PAU, 22. // *pl.* **3.** Cousas que obrigatoriamente ten que atender [unha persoa]: ‘Daría groria ver aquíl horto no outono, todo encheito de froito. O mesmo crego o traballaba, cando lle deixaban vagar as *obligaciós* do curato’ LUS, 139. **De obriga** *loc.adx.*, obrigada, inescusable: ‘Ise don Casto morréu dun cáncer na gorxa. Mesmamente se valeiróu dunha hemorraxia. Fai tres días, aínda andaba de pé. Apenas se lle entendía xa o que falaba dende algún tempo. / A frase *de obriga* é eiquí que “me quedéi dunha peza” CON, 98. Tm. **OBRIGACIÓN**.

[**OBRIGACIÓN**] *s.f.* **OBRIGA**.

OBRIGADO *adx.* Agradecido e comprometido: ‘Pregábame na carta que atendese a aquiles viaxeiros en todo o que lles fixera falla. E pedíamo como favor feito a il mesmo. Eu tiña que atender ó meu amigo, con quen estaba moi *obrigado*’ TER, 329.

OBSTRUCCIÓN *s.f.* Oclusión ou atranco da circulación dun sólido ou dun líquido nun conduto do organismo: ‘Nos quince anos que levo traballando a médico, nunca tal me pasóu. Eu xa pensaba si se trataría dunha *obstrucción* intestinal, i habería que levalo a Lugo a operar’ TER, 300.

OCARINA *s.f. fig.* Croar, cantar do sapo: ‘Xa pechara a noite de todo. Sentíase laiar unha noitarega, i un sapo parecía medir o tempo coma un reló, ca súa *ocarina*’ TER, 44.

OCASIÓN *s.f.* Oportunidade, momento bo ou adecuado [para algo]: ‘Ten agora –díxome– boa *ocasión* de velo pazo de Lucencia; inda que para vostede calquera *ocasión* é boa’ TER, 132. ***A ocasión píntana calva** ($\Rightarrow$ quen ve a ocasión ve o camiño), fórmula que se emprega para indicar que se deben aproveitar as oportunidades cando se presentan: ‘Facía ben anos, máis de vinte, que non arremedaba o canto do galo. Cando tiña doce non había ningún neno na miña aldea que arremedase tan ben o cuco ou o peto coma min. Asubiaba coma un merlo. A *ocasión píntana calva...*’ CON, 24.

OCCIPITAL *adx.* Relativo ou pertencente ó occipicio: ‘Na chamada “región *occipital*”, o oso do cráneo estaba un pouco afundido’ TER, 275.

oceso *adx.* Erro por **ACESO**.

***ochenta** *num.* **OITENTA**.

OCO *adx.* **1.** Baldeiro por dentro: ‘Petaba cunha mao na caixa do peito e soaba *oco* coma un ataúde baleiro’ LUS, 65. // *s.m.* **2.** Cavidade, espazo baldeiro: ‘Un cacho de marbre visto ó microscopio, semellará como miga de pan, todo il cheo de *ocos*’ TER, 80.

[**OCUPANTE**] *s.m.* Persoa que ocupa [un determinado lugar]: ‘Non lonxe de Lucarca escacharrárase un auto, resultado os seus *ocupantes* mortos’ HIS, 151.

[**OCUPAR**] *v.t.* Estar instalado, ter como vivenda: ‘Era o que *ocupara* o mesmo coarto que ti na fonda de Villalba’ HIS, 151.

[***ocurrirse**] (⇒OCORRERSE) *v.p.* Vir de repente á mente [unha idea]: ‘I-agora *ocúrrese* a min unha pregunta... I-os migallos, ¿entrarán co-as curas no traspaso? Eu penso que non’ PAU, 53.

ODIO *s.m.* Sentimento vivo de antipatía e rexeitamento [contra algo ou alguén]: ‘Outra vez a Inés levóuse o dedo índice ós labres. A Liberata viña recollé-lo servicio. Lostregóu o *odio* nos ollos do Patricio’ CON, 122.

[**OFENDER**] *v.t.* Causar dano na dignidade ou honra [dunha persoa]: ‘Unha vez un diles tivo que pelexar cun seu curmao, que o *ofendera* moito, e deulle un cotifón que tumbóu con il no chao’ CON, 51.

OFICIAL *adx. 1.* [Dito dun estudante] que está inscrito nun centro educativo estatal e que asiste ás clase [por oposición ó alumno libre que só se presenta para ser examinado]: ‘Todos nós eramos os derradeiros estudantes *oficiales* do chamado Plan do ano Tres’ CON, 37. // *s.m. 2.* [Na Administración] persoa que desempeña a categoría inmediatamente superior á de auxiliar: ‘batín con don Xocas, *oficial* do Xuzgado de Primeira Instancia’ CON, 127. **3.** Militar de graduación entre alférez e capitán: ‘Levaba na testa unha pucha de isas que din “de plato”, coma as dos *oficiales* da Mariña’ HIS, 150.

[**OFICIAR**] *v.i.* Comunicar oficialmente e por escrito: ‘O enterrador noticiou o caso ó señor alcalde, i o señor alcalde *oficiou* ó Xuzgado de Instrucción, que se persoou alí e ordeou que se formalizase unha investigación’ CON, 91.

***oficiña** (⇒OFICINA) *s.f.* Lugar onde se levan a cabo tarefas administrativas, burocráticas ou de xestión: ‘En chegando a Caracas, alquilamos un piso pra nosa *oficiña* na calle de Stalingrado’ HIS, 74.

OFICIO *s.m.* Profesión, traballo ou actividade que unha persoa desenvolve habitualmente: ‘Eu, dibuxaba, pintaba e sacaba fotos. Era o meu *oficio*. Dibuxaba ó carbón e tamén en tinta. Iba dacó prelo ca miña grande carteira de papel de dibuxos’ HIS, 157. ***Sin oficio nin beneficio** (⇒sen oficio nin beneficio) *loc.adx.*, desocupado, sen traballo nin ocupación: ‘Non sei qué faguer da miña vida... Maldita seña a hora en que se me ocorreu deixalos estudos. Con muller e tres fillos, e *sin oficio nin beneficio*... Ter que vivir á conta da nai...’ TER, 162.

OFRECER *v.t. 1.* Dar ou poñer a disposición de alguén: ‘Xa dixeran que estaba soio na casa. Non sabía qué *ofrecerlle* a aquela muller’ TER, 330. **2.** Prometer que se vai dar: ‘O malo era a escopeta, se as cousas viñan mal dadas. Mais eu coidaba que non rifásemos. *Ofreceríalle* a metade das troitas. Botaríame riba del e collería a escopeta inantes que lle chegase o acordo’ LUS, 111.

OH *interx.* Expresa sorpresa, asombro ou admiración. **¡Oh Vi!** ($\Leftrightarrow$ Oh Virxe!) *interx.*, expresa sorpresa ou admiración: ‘Sentín pasos e voces ó lonxe. Apaguéi o farol e botéime fora. Escoitéi. Polo outro lado da cemba viña xente. ¿Qué medo levéi, *oh Vi...*! Aínda non sei coma tiven tino pra gorecerme tras dun hérbado’ LUS, 112.

OÍR *v.t.* **OUVIR.**

OITENTA *num.* Setenta e nove máis un: ‘O don Juan ten medo de que a súa sogra, que xa anda polos *oitenta* anos, faga testamento. Por iso lle dixo a filla que siga en Santiago. Remata iste ano a carreira de boticario’ HIS, 70. Tm. ***ochenta.**

OITO *num.* **1.** Sete máis un: ‘Estaba casado [don Ramilo] cunha muller moito máis nova que il, e xa tiña *oito* fillos’ LUS, 100. // *s.f.pl.* **2.** Oitava hora despois do medio día ou da media noite: ‘Xa había un bon pedazo de día. Miréi a hora: eran as *oito*’ TER, 312.

OITOCENTOS *num.* **1.** Setecentos noventa e nove máis un: ‘O Lusco sempre me faguía compañía cando baixaba á vila. E digo baixaba, porque a torre de Abrantes está a máis de *oito centos* metros sobor do nivel do mar’ LUS, 16. **2.** [Nunha serie ou sucesión] que ocupa o lugar inmediatamente despois ó setecentos noventa e nove: ‘Mais hoxe o pesimismo é unánime. E ten que ser, porque inda temos diante dos ollos acontecementos apocalípticos. / Gumersindo.– Todo é relativo. Moitos franceses que andiveran no *oitocentos* pola cincuentena pensarían que chegara o caos’ TER, 63. **Oito centos** ($\Leftrightarrow$ OITOCENTOS) *num.*, setecentos noventa e nove máis un: ‘Collíanse máis de *oito centos* canados de viño e máis de vinte de aceite’ LUS, 45.

OLA¹ *s.f.* Recipiente de barro, xeralmente con asas, redondo, coa boca e o fondo estreitos e a barriga ancha: ‘Sabía, por certas escrituras, que había alí un tesouro enterrado. Trescentas moedas de ouro metidas todas elas nunha *ola*’ CON, 102.

*ola² ($\Rightarrow$ ONDA) *s.f.* Elevación que a forza do vento produce na superficie do mar, dun lago ou dun río: ‘prégovos que cantedes candia min aquil tan fermoso vals que algús chaman, trabucadamente, o “Vals das *olas*”’ CON, 60.

ÓLEO *s.m.* Cadro pintado con pinturas que se obtéñen por disolución de substancias colorantes en aceite secante: ‘E logo moitos grabados e catro ou cinco *óleos* de asuntos de caza’ TER, 131. **Ó óleo** *loc.adv.*, con pinturas que se obtéñen por disolución de substancias colorantes en aceite secante: ‘Cando vostede chegue ó coarto de doña Mercedes, fíxese ben nun cadro que está frente da ventá. É un cadro moi grande, pintado ó *óleo* que representa un cabaleiro montado nun cabalo negro’ TER, 134. **Santos óleos** *loc.s.*, aceites consagrados que usa a Igrexa na administración dalgúns sacramentos [particularmente no da unción dos enfermos]: ‘Lois Taboada, o de Vigo, morto en Madrid o ano seis, que cando se atopou moi maliño dunha pulmonía, mandóulle razón ó coaxutor da parroquia pra que lle trouguesen os *santos óleos* con estas falas:’ CON, 49.

*olfativa ($\Rightarrow$ OLFATIVA) *adx.f.* Pertencente ou relativa ó sentido do olfacto: ‘Cecáis que for, o que se dí, unha ilusión *olfativa* provocada pola visión da caixa’ TER, 322.

OLIFANTE *s.m.* Trompa ou corno de caza, xeralmente de marfil [de uso na Idade Media] : ‘Había nun curruncho un gran reló de pé de tipo inglés. Acarón dil, unha panoplia cun *olifante* ou trompa de caza i unha pistola de bronce de dous canos’ TER, 180.

OLIMPO *s.m.* Morada dos deuses do paganismo: ‘eran o estróupele dos sagros galochos do dios Júpiter estarabouizando polo *Olimpo* adiante’ HIS, 167.

OLLADA *s.f.* **1.** Acción de ollar: ‘Asina –dixo– poderá ver mellor a estanza. / Botéi unha *ollada* arredor. Era folgada, inda que somentes tiña unha xanela’ TER, 180. **2.** Expresión dos ollos, maneira de ollar: ‘Un dos bois ollóu moito pra mín. A min pareceumo. A súa *ollada* era unha *ollada* humá. Fitaba pra min coma si me coñecese de vello’ LUS, 62. **Soster a ollada** *loc.v.*, manterse alguén mirando a outro que á súa vez o mira: ‘Cando rematéi o meu eisamen, fitéi pró Galo. E iste *sostivo a miña ollada* sin palpabrexar’ TER, 200.

[**OLLÁPARO**] *s.m.* **ALLÁPARO.**

OLLAR *v.t.* **1.** Mirar, aplicar o sentido da vista para ver: ‘Merquéi un periódico. *Olléi* a data. Trinta de setembro do ano sesenta e cinco’ CON, 113. // *v.i.* **2.** Mirar, dirixir a vista [nunha dirección]: ‘Mais volvín a *ollar* pró cimo da cómoda. Vin alí a vitrina valeira’ TER, 312.

OLLO *s.m.* **1.** Órgano da vista: ‘Non creías –lle decía eu– que tolecín. Vinno todo polos meus *ollos*, coma te estou vendo agora a tí. O home do cuadro i o home que xogaba con nosco, eran a mesma persoa’ LUS, 30. **2.** Parte deste órgano que resulta visible na cara, e en particular o iris: ‘Moreno il, de bigote e patillas, con guerreira azul e ros con prumeiro branco. Esquenciame... Os *ollos* do cabaleiro tiraban a verde’ HIS, 37. **3.** Vista, mirada: ‘Mais pronto deixéi o libro, e funme quedando esmorecido. / Tiña os *ollos* fixos no espello da consola, cando acontecéu aquilo. O espello de enfrente *abríuse* coma unha porta’ LUS, 88. **4.** [Nunha pechadura] abertura para introducir a chave: ‘teño que sacar un molde do *ollo* da pechadura do camposanto, pra que o ferreiro me faga unha chave’ TER, 246. **Botarlle o ollo** (a alguén) *loc.v.*, fixarse nel con intención ou desexo de conseguilo: ‘Decíallelo a todos nas tascas e festas, nas rogas e velorios; e mais cando levaba un chisco de máis... “*Téñolle o ollo botado á Rola...* Veremos si algún cabrón se me pon diante’ TER, 92. **Chiscar o ollo / chuscar o ollo** *loc.v.*, pechalo momentaneamente para facer algún sinal ou aceno: ‘E gardou no sobre o resto dos cartos e volveu a mete-lo sobre no peto de dentro da chaqueta, que por certo era de pana e noviña, como saída do trinque, ó mesmo tempo que lle *chiscaba o ollo* ó Miro de Candás’ HIS, 142 / ‘Tes moi boas carnes... Ti e máis eu podíamos entendernos...». I arre de Dios que me había de bicar i empézame a dar belizcos os brazos e nas pernas *chuscándome o ollo*’ TER, 284. **Diante dos ollos** *loc.adv.*, fronte a un ou a moi pouca distancia: ‘O esceario da primeira parte diste conto telo *diante dos ollos...* É aquela solainda de barandal de madeira pintada de verde que está á outra maio diste horto, e ten a escaleira por fora...’TER, 197. **Ditosos os ollos**, fórmula con que se expresa o agrado que supón volver ver a alguén: ‘Aí, don Gasparo –dixo a primeira– *Ditosos os ollos...* Xa lle contaría o don Pepito o que pasou...’ TER, 300. **Mal de ollo** *loc.s.*, meigallo: ‘Contaba a xente cousas moi raras dil. Decían algú veciños que tiña *mal de ollo*; outros, que era il quen o daba...’ TER, 185. **Non lle sacar ollo** (a alguén) *loc.v.*, non deixar de miralo: ‘Eu *non lle sacaba ollo* ó Furelo. Como feo, era ben feo. Tiña o cello mesto e xa lle branquexaba’ HIS, 15. **Non poder pegar ollo / non poder pechar os**

ollos *loc.v.*, non poder durmir: ‘Cando chegou ó seu dormitorio veulle o acordo de que o papeliño queimado era... un décimo de lotería premiado con vinte mil réas. Xa *non puido pegar ollo* en toda a noite’ HIS, 175. / ‘Unha noite, na casa dos meus parentes, tardara moito en durmir. Daba voltas e voltas no leito sin podere *pechalos ollos*’ LUS, 134. **Polos seus propios ollos** *loc.adv.*, persoalmente: ‘Tiña a seguranza de que eran os “enemigos” de que falara a misteriosa viaxeira e que eu vira *polos meus propios ollos*’ TER, 336. **Ver con ollos de** *loc.v.*, mostrar a actitude que se expresa: ‘Din que os galegos vêmola nosa terra verde *con ollos de namorado* / I é verdade... Unha terra verde sempre parece moza’ TER, 39.

OLMO *s.m.* Árbore da familia das ulmáceas, xénero *Ulmus*, de tronco robusto e dereito, de cortiza gorda e gretada, copa ancha e espesa, follas caducas dentadas na marxe, flores que aparecen antes das follas, de cor branca arrubiada e froito seco en sámara: ‘Tiña un alciprés na esquina do xardín, un *olmo*, un texo e tres grandísimas cerdeiras’ HIS, 102.

ológrafo (⇔HOLÓGRAFO) *adx.m.* [Aplicado a testamento] escrito na súa totalidade pola man do testador: ‘E que a outra noite tiven un soño moi malo. Tanto me chocou, pódennos crer, que o escribín tan logo que me espertéi... Metín o escrito nun sobre que lacréi despois, como si se tratase dun testamento *ológrafo*... E gardéino no caixón na mesa do coarto’ TER, 167.

ONCE *num.* **1.** Dez máis un: ‘Tampouco me acordaba ben do pazo de Orbande. Cando estivera alí dírame unha forte impresión de tristura e misterio. Eu non tiña máis de once anos’ LUS, 80. **2.** [Nunha serie ou sucesión] que ocupa o lugar inmediatamente despois do dez: ‘Era aló polo día dez ou *once* do mes de San Martiño do ano doce’ CON, 18. // *s.f.pl.* **3.** Undécima hora despois do medio día ou da media noite: ‘Esto era po-la mañá aló po-las *once* e xa apretaba moito a calor’ CON, 87.

onda *adv.* **ONDE.**

ONDE / ónde *adv.* **1.** No lugar en que: ‘Pechámola porta tras nós; e xa compenderán por que. *Ondia* hai cartos hai que ter moito procuro’ LUS, 28. **2.** [Precedio de preposición] o lugar en que: ‘Tamén as fillas e a viuda do morgado están fora de Galicia, aló na Cataluña de *onde* era nativa a súa nai’ TER, 134. **3.** Ó lugar ó que: ‘Pois deixalo andare, que moitas veces foi *onde* a ninguén se lle ocorreu’ TER, 67. **3.** [Con valor interrogativo] en que lugar?: ‘Chegou un pastor ó pazo ca caiada do cabaleiro, que atopara na orella do río. Supúxose que se oufegara... ¿Mais *ónde*?... A caiada fora atopada medía legua río abaixo do relanzo’ TER, 188. **4.** [Con valor interrogativo precedido de preposición] que lugar?: ‘¿E por *ónde* subía a súa muller cando viña deitarse? TER, 204. **5.** [Con valor interrogativo] a que lugar: ‘Ti somentes estás connigo cando hai sol, cando hai lúa, cando hai unha lus como ésta... ¿*Ondia* vas cando non estás connigo? PAU, 36. **4.** [Como adverbio relativo con antecedente que exprese lugar] equivale a en que, no que, na que, etc.: ‘Fai o favor de deitarte, meu queridíño, niste diván. Ben te decatarás que é como os divás *onda* se deitan os herois da novelas rusas que ti les. Témolos preparados pra ti’ HIS, 119. **5.** [Como adverbio relativo precedido de preposición] equivale ó relativo que, o que, a que, etc.: ‘E chegamos hastra unha pena cha, sobre un esfragadoiro por *onde* se sentía, aló embaixo, ruxir un riacho’ HIS, 30. **Onde esteña.... que se adeparte** (⇔onde estea que se aparte), fórmula ponderativa que se emprega para expresar preferencia: ‘Ai, chacho, que non

hai bocado pra min como o coello do monte. / *Onde esteña* o coello de monte *que se adeparten* as anguías ou as troitas’ HIS, 16. **Onde queira que** *loc.adv.*, 1) en calquera parte ou en todas as partes: ‘*Onde queira que* fora, o Chilindrainas sempre iba a mantido, o mesmo a un Colexio Eleitoral que a uns Xogos Froráis’ CON, 18; 2) [precedido de preposición] calquera parte ou todas as partes: ‘Pra *ondia queira que* se olle, vense os montes máis outos da Serra: O Pía Páxaro, Licenza, Montouto, o monte da Golada’ LUS, 17. Tm. **onda**, **ondia**², ***donde**.

ondia¹ (⇔ONDA) *prep.* Indica proximidade espacial; xunto a, xunto de: ‘Pronto chegamos *ondia* o tío Pepe. Pero antes de seguir adiante hei decir que era o tío que eu máis quería’ LUS, 120.

ondia² *adv.* **ONDE**.

ondio *adv.* Erro por **ondia**.

[**ONOMATOPEICO**] *adx.* Con caracteres de onomatopea: ‘Versos *onomatopeicos*, como de auga iscante, cheos de paisaxe’ TER, 68.

ONTE *adv.* **1.** No día inmediatamente anterior ó de hoxe: ‘Inda *onte* lle puxo o practicante unha inieución ó sobriño de Rómulo’ PAU, 19. **2.** Tempo pasado, xeralmente non afastado: ‘En todo aquilo inda se atopaba moito romantismo; moita finura i elegancia; moitas cousas de *onte*...’ TER, 62.

ONZA *s.f.* Antiga moeda española de ouro [que equivalía a 329 reais]: ‘Mais de vinte anos tiven a *onza* de ouro que me dira Don Froilán’ LUS, 53.

ÓPALO *s.m.* Mineral amorfo constituído por sílice hidratada, translúcido ou opaco, duro pero crebadizo e de diversas cores: ‘Sobor dos cumiaes lonxanos, afigurábase unha cidade de cúpulas e torres de *ópalo* e topacio’ TER, 42.

ÓPERA *s.f.* Obra musical con acción dramática escrita para ser cantada e representada escenicamente con acompañamento de orquestra: ‘Estiven en París e máis en Viena. Vin *ópera*, “ballet” ruso e pintura impresionista’ TER, 62.

OPERACIÓN *s.f.* **1.** Acción ou conxunto de accións ordenadas segundo uns planos determinados de antemán para acadar un resultado concreto: ‘Mais a outra broma do Pepe Troitiño inda foi máis pesada (...) Foi Pepe Troitiño quen dirixiu a *operación*, en “complot” coa criada’ HIS, 88. **2.** Intervención cirúrxica: ‘E xa saberá vostede o do probe don Agapito... / –¿E que lle pasou, logo?... / –Pois que morréu en Santiago... Foise aló operar e morréu na *operación*’ TER, 248.

OPERAR *v.t.* **1.** Realizar unha operación cirúrxica: ‘pensaba si se trataría dunha obstrución intestinal, i habería que levalo a Lugo a *operar*’ TER, 300. // *v.p.* **2.** Someterse a unha intervención cirúrxica: ‘Foise aló *operar* e morreu na operación’ TER, 248.

OPINIÓN *s.f.* Xuízo ou parecer [dunha persoa respecto de algo]: ‘O médico forense foi de conformidade en todo ca miña *opinión*. Insinoulle ó xuez os pelos i o botón, e díxolle o que

eu pensaba de todo aquilo. Cecáis que fora outro o que oufegar á Isabel. I o xuez díume a seguridade de que tería en conta canto lle decía ó instruír a sumaria' TER, 212.

OPIO *s.m.* Substancia obtida de diversas especies de durmideiras da que, unha vez refinada, se extraen alcaloides narcóticos: 'Levaba un negocio de importación de *opio* de Asia' CON, 101.

[**OPORSE**] *v.p.* Mostrarse en contra: 'E qué boa sorte ten a filla do Rouco. O Fidalgo de Espandariza houbera adoutado por filla si non tivera aqueles amores co Ramón de Ledo. Como era viudo sen fillos... / Epifáneo / Mais pol-o visto *opúñanse* os sobriños' PAU, 27.

[**OPOSICIÓN**] *s.f.* Procedemento selectivo consistente na realización dunha serie de probas por parte dos aspirantes a un posto de traballo para demostraren a súa capacidade e aptitude: 'Teu pai é de conformidade de que veñas preparar eiquí esas *oposicións* a cátedras de Literatura' TER, 30.

ORADOR *s.m.* Persoa que pronuncia unha conferencia ou un discurso en público: 'Ó promediá-la conferencia, o *orador* chamou cunha campanilla que había enriba da mesa. Acudíu un botones cunha chaqueta dobrada no brazo. O *orador* á vista do público, cambeouse de chaqueta' CON, 115.

ORAL *adx.* Que se expresa verbalmente, por medio da fala. ***Xuicioral** ($\Rightarrow$ xuízo oral) *loc.s.*, [nun proceso penal] período decisivo no que, despois de terminar o sumario, se poñen en práctica directamente as probas e alegacións ante o tribunal sentenciador: 'Un ano despóis foi o *xuicioral*. Eu mesmo lle buscara abodao ó Galo. E foi o meu testimoño o que o sacou libre' TER, 232.

ORBALLADA *s.f.* Chuvia miúda e pouco intensa: 'Eran sete os cas que aquela mañá do mes de maio con *orballada* ou zarzallada iban candia min' HIS, 50.

[**ORBALLAR**] *v.i. fig.* Impregnar, empapar, humedecer: 'Cando entréi no pazo, pareceume que entraba dun mundo que xa non era. Xa estaban acesos os quinqués de petróleo. Había un silencio dondiño, *orballado* de saudade' LUS, 86.

ORDE *s.f.* **1.** Mandato que se debe cumprir: 'Todo o pazo resoaba cos berros, os ladridos dos cas i as *órdenes* ó servicio' TER, 137. **2.** Organización de carácter relixioso e/ou militar sometida a unha regra e constituída por cabaleiros: 'A eirexa foi forteza dos Hospitalarios, que gardaban o antigo vieiro de peleriños que pasa por eilí, e que, según sentín decir, vai collelo chamado Camiño Francés non lonxe de Rubián de Cima. Drento da eirexa pódese ver o sartego dun Comendador da *Orde*' TER, 49. ***Orden do Temple** ($\Rightarrow$ Orde do Temple) *loc.s.*, orde relixiosa e militar fundada en Xerusalén no século XII por Hugues de Payns e outros cabaleiros franceses, encargada dos servizos policiais de Palestina e de asegurarlles o camiño ós que ían visitar os Santos Lugares: 'non puiden rematar a lectura por habere moitas letras borradas. Somentes saquéi en limpo que o cabaleiro era francés e que pertencía á *Orden do Temple*' LUS, 138. **Baixo as ordes de** (unha persoa) *loc.adv.*, cumprindo o seu mandato ou baixo a súa dirección: 'Mais agora quérovos presentar con permiso da señora e máis do señor desta ilustre casa dos Ozores, ós persoaxes que nos están ollando dende os seus cadros, empezando po-lo que restaurou ista torre dos Ozores,

despóis de vinte anos de estada nas Américas, ó servicio de España e *baixo as ordes do virreí Abascal*’ CON, 58. Tm. ***orden**.

*ordear (⇒ORDENAR) *v.t.* Mandar, dar unha orde: ‘Despóis dunha longa conversa co médico i o segredario, *ordéei* a práctica da autopsia’ TER, 270.

*orden *s.f.* ORDE.

ORDENANZA *s.m.* Empregado subalterno encargado de facer recados: ‘Achegouse ó don Juan o *ordenanza* de Telégrafos. Diulle o telégrama, cando il se dispuña a dalas gracias, según un discurso que levaba de dous días adeprendido de memoria...’ HIS, 71.

ORELA *s.f.* **1.** Límite ou bordo dunha superficie e parte que está xunto a el: ‘unha ventallada faguía rombalas polas espidas das bidueiras das *orelas* da carretera’ TER, 298. **2.** Faixa de terra que está máis próxima á auga [dun río ou dunha acumulación de auga]: ‘Chegaban a min moitas voces. Nun souto da *orela* do río había moita familia’ LUS, 68.

[**orelar**] (⇔BEIREAR) *v.t.* Estar situado ó longo das beiras: ‘Todos os carreiros estaban *orelados* de buxos’ LUS, 80.

ORELLA *s.f.* Lámina fibrocartilaxinosa que forma a parte externa do órgano do oído: ‘Vin que era un home forte, de carrello ancho, bon mozo, inda novo. Parecéume que tiña unha *orella* un pouquiño comesta pola beira denriba’ TER, 331. **Á orella** *loc.adv.*, en voz baixa e cerca deste órgano para que ninguén máis o oia: ‘Entramos puxéronse a papexar falas e falas *á orella* un doutro’ HIS, 142.

[**oreol**] *s.m.* auriolo.

ORFEÓN *s.m.* Sociedade ou agrupación de canto coral: ‘Naquil mesmo intre decía o Papaovos coa súa grosa voz de cantor da corda de baixos do *Orfeón* Galego.’ CON, 22.

ORFO –A *adx.* Que perdeu os pais [dito dunha persoa menor de idade]: ‘O Juan Carlos i o Fadrique quedaron *orfos* cando andaban polos dez anos. Non tiñan máis irmaos e esperáballes unha boa herencia’ CON, 50.

ORGÁNICA *adx.f.* Relativa ou pertencente ós órganos ou organismo [dun ser vivo]: ‘á grande semellanza fisionómica corresponde unha gran semellanza interna, *orgánica*’ TER, 320.

ORGANIZACIÓN *s.f.* Grupo organizado para unha determinada actividade: ‘Hei decir que era rector da Universidade o Magnífico Señor Don Alejandro Rodríguez Cadarso e que a *organización* chamada F.U.E. facía moito ruído’ HIS, 83.

ORGULLOSO *adx.m.* Que sente ou mostra orgullo ou satisfacción: ‘Abríuse a tempada de caza. Un domingo saíu á serra de caza don Saturnino, moi *orgulloso* do seu can, con outros dous cazadores...’ CON, 80. Tm. ***orguloso**.

*orguloso –a *adx.* **ORGULLOSO**.

ORIENTACIÓN *s.f. fig.* Dirección, tendencia que segue ou que se lle dá [a algo]: ‘Cando se publicaran as revistas “Nueva España” e “Nosotros”, entramas de *orientación* revolucionaria’ HIS, 83.

[**ORIENTAR**] *v.t.* Ter unha parte mirando cara a un lugar [especialmente cara a un punto cardinal]: ‘Era un ban de moita holganza, con piso e mobres de castiñeiro, e como estaba *orientado* cara o xabreiro, fagúíase alí de noite media hora inantes de que aparecera a primeira estrela’ TER, 264.

ORIENTE *s.m.* Conxunto de países situados ó leste de Europa: ‘ouxetos de ouro i alfaías que os seus antergos trougeran de *Oriente* ó castelo’ LUS, 153.

***oriundez** (⇒ORIXE) *s.f.* Medio ou lugar de onde procede [unha persoa]. ***De oriundez** (⇒oriúndo de) *loc.adx.*, que procede [do lugar que se indica]: ‘Gracias ás súas esculcas nos documentos somos hoxe sabedores de que o Gran Capitán, inda que se chama Gonzalo de Córdoba, era de *oriundez* chantadina’ CON, 57.

ORIXINAL *adx.* **1.** Que provén directamente do autor, sen ser imitación, tradución ou copia: ‘No “Remate” decíase que eran contos escritos polo padriño. E tamén que eran *orixinás*. Nunha nota espicábase que se chamaban Contos da Solaina porque foran maxinados i escritos na solaina da casa’ TER, 86. **2.** Distinto da maioría ou que difire do habitual: ‘No medio do feiral disoñaba a súa silueta i a súa vestimente, tan *orixinal*. Si, mesmamente, señor, parecía o deteitive Sherlock Holmes. Alto, exoito i esguío como a encarnación pelicular do famoso persoaxe creado por Sir Arthur Conan Doyle’ HIS, 121.

[**ORNAMENTO**] *s.m.* Vestidura que empregan os cregos nas funcións litúrxicas: ‘O viril estaba nunha vitrina, enriba da cómoda dos *ornamentos* e batíalle o sol da tardiña baixa’ TER, 307.

[**ORNEAR**] *v.i.* **1.** Dar berros ou emitir a súa voz o burro: ‘Naquil intre *orneóu* un burro’ LUS, 74. **2. fig.** Berrar ou falar de xeito desagradable: ‘Cando fala, non se sabe si ladra, aulea ou *ornea*’ TER, 46.

***orquesta** (⇒ORQUESTRA) *s.f.* Conxunto de músicos que interpretan obras musicais con diversos instrumentos: ‘Trougueron unha *orquesta* de Lugo, de catro violís, banxo e saxofón, os músicos postos de fraque’ CON, 132.

[**ORTIGA**] *s.f.* Planta herbácea da familia das urticáceas (*Urtica sp.*) de follas opostas cubertas de pelos ríxidos e punzantes, que segregan un líquido urente que pode ocasionar forte proído: ‘O centolo fora caír á cuneta de enfrente, moi á dereita da porta do estanco, antre as *ortigas*’ TER, 120.

ORTOGRAFÍA *s.f.* Conxunto de normas que rexen a representación escrita dunha lingua: ‘Abesunto que cada vez máis iráse simplificando a *ortografía* i arrechegándose á fonética... Escantiá que algús escritores teimaron de faguelo...’ TER, 71.

ORXO *s.m.* Planta herbácea anula da familia das gramíneas (*Hordeum vulgare*) semellante ó trigo e ó centeo pero de menor altura, coas follas máis anchas e as espigas máis longas e picudas: ‘Todo ó logo da tapia de barro da finca de Lamela corría unha glicina en frol. Xa estaban segando o *orxo*. Arrecendían os sabugueiros’ CON, 87.

osamente (⇒OSAMENTA) *s.f.* Conxunto dos ósos do esquelete: ‘¿E que é aquilo que relumea aló embaixo? / –A *osamente* dun burro, que se esfragou’ HIS, 30.

OSARIO *s.m.* [Nun cemiterio] lugar destinado para reunir os ósos que se sacan das sepulturas: ‘Pois eu xurovos –decía o Séneca– que iste tío tan raro é salteador de tumbas. / (...) –Din –dixo o mozo do bar– que vai coller caliveras ó *osario* e que ten máis dunha dúcea na casa. Quererá estudar os osos do corpo... Como il estudióu a médico...’ TER, 244.

[***oscurantista**] (⇒ESCURANTISTA) *adx.* [Aplicado a persoa] que se opón á difusión da cultura, da educación ou do progreso social: ‘E logo –dixo don Mariano– que nos disprezia a todos os da vila. Chámalle ó Burgo o “burgo podre”, e di que somos *oscurantistas*, retardatarios, retrógrados e non sei cántas cousas máis’ TER, 242.

***oscuro** *adx.m.* **ESCURO.**

OSO¹ *s.m.* Carnívoro fisípede da familia dos úrsidos, agrupados en diversos xéneros, de gran tamaño, plantígrado, de pelo pardo longo e mesto, cabeza prolongada, extremidades grosas e fortes e rabo curto: ‘Según os vellos máis vellos, fai moitos anos nas devesas había *osos* e cervos, e nos cumiales muitos rebezos’ LUS, 18.

oso² (⇒ÓSO) *s.m.* **1.** Peza dura que forma parte do esqueleto dos vertebrados: ‘o *oso* do cráneo estaba un pouco afundido’ TER, 275. **2.** [Denominación que recibe a] cuncha do centolo: ‘o Pernecas crebara os *osos* do bicho [un centolo] co macico, e púxose a comer i a zugar’ TER, 118. **Osos de santo** (⇒ósos de santos) *loc.s.*, doce típico do día de Todos os Santos, formado por un tubo de mazapán cheo de xema, chocolate, doce de cabaza, etc.: ‘hai unha crás de dulce que lle chaman *osos de santo*, que se vende nas dulcerías polo tempo de Difuntos’ LUS, 105. **Ca iauga nos osos** → AUGA.

OSTENTORIO *s.m.* Peza de ourivaría destinada á exposición e adoración do Santísimo Sacramento: ‘En máis de dúas leguas á redonda, ningunha igrexa tiña un *ostensorio* como aquil. Tódolos feligreses ademiraríanlo moitismo’ TER, 307-308.

***ostión** (⇒HOSTIAZO) *s.m.* Golpe forte dado coa man na cara: ‘E logo... apagóuse a luz. Mais a xente seguíu beilando coma si non fora nada. E logo... ¡Paf!... O soído dun grandismo *ostión*, dispensando, na meixela de alguén’ CON, 133.

OU *conx.* **1.** Une palabras, frases ou oracións e indica que das nocións expresadas por elas, só unha pode ser efectiva: ‘¿E decímolo *ou* non-o decimos?’ DEC, 9. **2.** [Cando se emprega diante de cada un dos termos ós que acompaña] funciona como distributiva e indica que se o dito no primeiro non se cumpre, cúmprese necesariamente o segundo: ‘Xa veredes o que facedes. Se vos compre ou non vos compre... *Ou* restaurades o Sacro Imperio Romano Xermánico, entendido ben, *ou* o Reino de Satán hase de estender por todo o mundo á volta dos anos’ CON, 115. **3.** Indica que os termos que une designan a mesma cousa: ‘Na

tribuna, moitos señorós vestidos de branco e negro, de branco ou somentes de negro. Chegou o confreante *ou* conferenciante –como máis lle goste ó leutor–. Erguéuse o púbrico, batendo palmas’ CON, 114. **4.** [Entre numerais] indica aproximación : ‘Non son home pra moitos anos. Cando veñan as primeiras friaxes do outono, téñome que meter no leito cinco *ou* seis días...’ HIS, 16. **5.** [No remate da interrogación] axuda a reforzala: ‘Sentín que me falaba o sancristán; / Ai, don Andrés..., ¿seica lle vai mal, ou...?’ TER, 312.

oubear *v.i.* **OUVEAR.**

[**oubeo**] (⇔OUVEO) *s.m.* **1.** Son característico do lobo: ‘aulaban os lobos. O Zascallás púxose a arromedar os seus *auleos*’ TER, 153. **2.** Voz do can, semellante á do lobo: ‘Chegaron o Sultán i o Rabelo brincando ó seu redor e dando *oubeos* de ledicia’ LUS, 42. Tm. **aular**², **aulear**², **auleo**, **aulido**.

[**OUCA**] *s.f.* Planta herbácea (*Potamogeton natans*) que viven somerxidas ou aboiando na tona da auga, co talo rastreiro, nodoso, follas ovadas ou oblongas e flores miúdas dispostas en espigas cilíndricas: ‘Houbo algús que se bañaron na lagoa do mosteiro. / Un deles foi o Alberto. E houbo que sacalo da iauga, porque lle prenderan os pés nas *oucas*’ CON, 41.

ouceiro *s.m.* (⇔UZ. *s.f.*) Planta arbustiva da familia das ericáceas (*Erica arborea*) de altura variable, moi ramuda, de follas verticiladas, flores abrancazadas, rosáceas ou violáceas dispostas en acios e raíces grosas. [Posiblemente se refire á variedade máis alta, pois así se documenta no Vol. VI do *Atlas Lingüístico Galego* en O.8 (Larouco. Ourense) onde se rexistra *uceiro* como sinónimo de *uz* coa particularidade de que o uceiro é a *uz* máis alta]: ‘Sempre me acordaréi daquela cabana no cimo do monte Narón. Era unha casoupa coas paredes de terra i o teito de ramax de xesta e de *ouceiro*. Non tiña porta’ LUS, 110.

***oucidental** (⇒OCCIDENTAL) *adx.* Situado no oeste: ‘¿Pois sabes, chacho, que estaría moi ben unha esculca ben feita e ben espоста encol do ateísmo vilego? O tema anda hoxe de moda pola prensa da Europa *Oucidental*’ CON, 127.

[**oucir**] *v.t.* **OUVIR.**

oufegar *v.t.* e *v.p.* **AFOGAR.**

oufegado –a (⇔AFOGADO –A) *s.* Persoa que morreu por afogamento: ‘Alí estaba o corpo de don Francisco ca cara xa algo comesta dos peixes. Os petos da levita do *oufegado* faguían moito balume... ¿Qué diaños levaría nils?’ TER, 190.

OUH *interx.* **1.** Expresa alegría ou sorpresa ‘¡*Ouh!*... ¡*Ouh!*... ¡*Ouh!*... ¡o qué vin aló!... ¡Cánta xente coñecida!... Alí estaban a segredario de Larouco, o médico de Caldas e don Andrés de Remesend’ PAU, 42. **2.** Emprégase enfaticamente precedendo un vocativo: ‘O Lías de Moxenas foinos cuase decramando un poema do recital polo camiño: / “¡*Ouh*, labrego que verques suor e bágoas sobre os pardos torros da chaira infinda!” HIS, 175.

oureol *s.m.* **auriolo.**

ourilocente (⇔AURILUCENTE) *adx.* Que brilla coma o ouro: ‘O coitelo de sombra dun alciprés rechaba unha nube *ourilocente*’ LUS, 85.

ouriol *s.m. auriolo.*

OURIZO *s.m.* Cuberta espiñosa que envolve a castaña: ‘Cando estaba no cimo do castiñeiro esbaróu e caíu. Debaixo había un carro cheo de *ourizos*’ LUS, 98. **Ourizo cacho** *loc.s.*, mamífero insectívoro terrestre (*Erinaceus europaeus*) caracterizado por ter a parte superior cuberta de pugas e pola súa facultade de enrolarse formando unha bóla: ‘¿Qué animal sería aquí? Parecíalle que tiña algo de araña i algo de *ourizo cacho*’ TER, 121.

OURO *s.m.* **1.** Metal amarelo, dúctil e maleable, inalterable no aire e na auga e con gran valor comercial: ‘Tamén estivera no Norde, e contábanos moitas cousas das minas de *ouro* de California e dos piratas de aquilas terras’ LUS, 46. **2.** Moeda ou moedas desa metal: ‘A min díxome o señorito de Navarega que podería gañar aló oito pesos diarios. Pol-o visto pagan en *ouro*... Ademáis do manturio...’ PAU, 11. **3.** Diñeiro, riquezas: ‘Dende sempre o *ouro* trougo mala sorte ós homes’ LUS, 138. **4. fig.** Cor dourada: ‘Os campos íbanse mergullando na tébrega da noite. Sangue e *ouro*’ TER, 42. **Facerse de ouro** *loc.v.*, enriquecerse, conseguir moita riqueza: ‘¿Qué ben fala o escribano! / Outro xateiro / Mesmamente parez que está na Audiencia. / Un arrieiro / Un home así *faríase de ouro* en Madrí’ PAU, 50.

*ouservador (⇒OBSERVADOR) *adx.m.* Que ten hábito de observar ou capacidade de observación: ‘Afigurémonos a un ruso *ouservador* e culto que vivise en Petrogrado no ano 16’ TER, 63.

[***ouservar**] (⇒OBSERVAR) *v.t.* **1.** Examinar con atención: ‘era home que *ouservaba* moi ben os feitos, i os seus relatorios tiñan moito intrínsecos pra min’ TER, 264. **2.** Decatarse, darse conta de algo: ‘*ouservou* que o rapaz non díu fala en toda a conversa, e supuxo que quizáis se propuña de escribir o que nós falábamos’ TER, 76. **3.** Advertir, dicir como observación ou comentario: ‘Debíao saber –*ouservou* o criado–, pois morréu á súas maos’ LUS, 149.

OUTEIRO *s.m.* Pequena elevación do terreo: ‘Aparecéu o pazo sobor dun *outeiro*’ LUS, 85.

*outimismo (⇒OPTIMISMO) *s.m.* Disposición e propensión a ver e xulgar as cousas no seu aspecto máis favorable: ‘Gran tipo, o padriño... O seu *outimismo* de rillote. Era pra min coma un amigo máis vello’ TER, 30.

*outo –a *adx.* **ALTO.**

OUTONÍA *s.f.* Tempo de outono: ‘Aquila campá é moi grande. Alí encórase moito a iauga polo tempo das choivas de *outonía*’ LUS, 97.

OUTONO *s.m.* **1.** Estación do ano que sucede ó verán e que vai do 21 de setembro ó 21 de decembro: ‘Era por unha tarde de *outono*, cara á noite’ LUS, 99. **2.** Mes de outubro: ‘Tan soio no tempo da seitura traballa hastr a noite, e xa estamos a trinta de *outono*’ LUS, 102. **3.** Herba que nace nos prados despois de segar e retirar a do verán: ‘Atiza o lume e lévalle un feixe de *outono* ós xatos’ PAU, 35. **Mes de outono** → MES. Tm. **autono.**

OUTRAMENTE *adv.* **1.** Doutro xeito, doutro modo: ‘Sin pólvora, puñal nin solimán ou veneno. Mais *outramente* con totalas agravantes calificativas de asesinato, según o Código Penal’ HIS, 67. **2.** Tamén, ademais: ‘Polo val de Quiroga tamén se atopa [o té] . Eiquí úsase *outramente* como meiciña pra os males da barriga’ LUS, 22. Tm. **outramentre**.

outramentre *adv.* **OUTRAMENTE**.

OUTRO –**A** *indef.* **1.** Distinto, diferente [do mencionado anteriormente, do consabido ou do presente]: ‘E vostede mesmo o pode decir, pois dende que vai pra un ano que está eiquí xa parez *outro* home e tén *outra* color’ PAU, 17. **2.** Un máis, un adicional ou novo [do mesmo tipo ou pespecie]: ‘Din que o Maligno, chamado tamén o Enemigo por sere nemigo de todos, pódese meter no corpo dunha cabra, dunha xuvenca ou dun galo. Xa se diron moitos casos e pódese dar *outro* agora mesmo...’ CON, 22. **3.** [Precedido de artigo e de preposición e ante o substantivo *día*] seguinte, que vén inmediatamente despois: ‘I agora – engadiu o Ramón– que o Pedro, que xa sabe bostede que non viviu no pazo senón na casa que está fronte da torre, que estamos vendo agora, víu de noite, cando se iba deitar, unha lus nista torre. Din que pola mañá cediño, ó *outro* día, inantes que chegara eiquí o Pirata, xa cacheara todo o Pedro de Levaste. E tamén dixeron que atopara unha moeda’ LUS, 148. **4.** [Con artigo e precedendo ós substantivos *día*, *noite*] sitúaos nun pasado próximo, non afastado: ‘Fai us anos, todos pra Venezuela; agora todas pra a Guinea... Porque seique que tamén quer ir aló o fillo do Pastrán da Vesuña... Sentino decir o *outro* día na feira de San Martiño, xantando cas do Peniche...’ PAU, 10. // *pl.* **5.** Os demais, os restantes [persoas ou cousas]: ‘Un reló diu as doce, *outro* tamén, i *outro*. Cando iban os tres polas cinco ou seis, adiantóuselles a todos o reló inglés do comedor: tin, tin, tin... Os *outros* quedaron aínda resoando un bon rato, coas súas voces máis graves: tan, tan, tan...’ LUS, 89. **6.** Emprégase na enumeración [de persoas ou cousas]: ‘Eran sete os cas que aquela mañá do mes de maio con orballada ou zarzallada iban candia min. Dous mastís como dous becerros; dous de palleiro mais malos que a quina, e logo *outros* tres de caza. Ben gardadiño iba’ HIS, 50. **Outra** *adv.*, *outramente*, ademais [indica que o que se di a continuación se engade ó dito antes]: ‘Non me deixou seguir camiño do monte. Arre que arre que tiña que xantar na súa casa. / –¿E logo, hame faguer ise disprezio?... E xa ven vostede de cazar toda a mañá... Inantes de xantar, un xarrote de auga con mel, que tan bon é prá canseira. E temos empanada de coello. Veñen de sacala do forno. / Pois xa qui es tan teimudo, seña. Quédome eiquí a xantar. / –Iso xa varea, caracho... *Outra*, que lle teño de contar moitas cousas’ TER, 214. **Outro tanto** → **TANTO**. Tm. **autro**.

[**OUVEAR**] *v.i.* **1.** Emitir o seu son característico o lobo: ‘Síntese fora *aubear* un lobo’ PAU, 60. **2.** Emitir o can un son semellante ó do lobo: ‘[O Lusco] Ladraba, rebrincaba, *ouveaba*, i hastra me botaba os dentes ós estribos’ LUS, 16. **3.** *fig.* Emitir o vento ó soprar un son semellante ó do lobo: ‘No cano da cheminea, *aulaba* o vento coma un lobo’ LUS, 26. **4.** *fig.* Berrar ou falar de xeito desagradable: ‘Cando fala, non se sabe si ladra, *aulea* ou ornea’ TER, 46. Tm. **aubear**, **aular**¹, **aulear**¹, **oubear**.

[**ouvella**] *s.f.* **OVELLA**.

ouvido (⇔**OÍDO**) *s.m.* Órgano da audición: ‘Cando escoito música da nosa terra, síntome dúas veces galego. Galicia éntame polos *ouvidos* máis que polos ollos’ TER, 83. **No**

ouvido ($\Leftrightarrow$ no oído) *loc.adv.*, en voz baixa e cerca deste órgano para que ninguén máis o oia: ‘Todo o mundo falaba mal d-il, papexando falas baixiñas *no ouvido* de quen for’ DEC, 11.

[**ouvinte**] ($\Leftrightarrow$ OÍNTE) *s.m.* Persoa que está ouvindo ou escoitando: ‘Moitos dos *ouvintes* erguéronse, dando morras ó Demo. Mais o orador fixo silencio e adevirtíu a todos de que se decatasen que o Demo era inmortal’ CON, 115.

OUVIR *v.t.* **1.** Percibir os sons polo oído: ‘Somentes se *ouvía* o gorgolear da fonte do curro’ LUS, 51. **2.** Escoitar, prestar atención ó que alguén di: ‘Mais ímoche poñe-los auriculares pra *ouvir* pola arradio unha canción moi bonita’ HIS, 19. Tm. **oucir**, **OÍR**.

*ouxetador ($\Rightarrow$ OBXECTOR) *s.m.* Persoa que presenta obxeccións ou opón razóns: ‘Vostede é un *ouxetador* moi agudo... Mais xa que non lle convence íste caso, contaréille outro, e vostede e mailos outros señores xulgarán...’ TER, 77.

*ouxetivo ($\Rightarrow$ OBXECTIVO) *adx.m.* [Aplicado apersoa] que non se deixa levar polos sentiméntos nos seus xuízos ou valoracións: ‘Tíñalle certa xenreira porque sempre se ría de min. Il mesmo me chamaba home *ouxetivo*, home positivo. Pra il non había máis Dios que a cencia’ LUS, 83.

[**ouxeto**] ($\Rightarrow$ OBXECTO) *s.m.* Cousa material perceptible polos sentidos: ‘Eiquí están os *ouxetos* que foron atopados po-lo enterrador enriba da sepultura hoxe mesmo’ CON, 106.

OVACIÓN *s.f.* Aplauso ruidoso e colectivo que se lle tributa a alguén: ‘A que aló se armou. A *ovación* durou máis de vinte minutos, antre risadas e pateos’ HIS, 86.

[***ovalado**] ($\Rightarrow$ OVADO) *adx.m.* Que ten forma de óvalo: ‘Cecáis for a muller máis fermosa que vira na miña vida. Alta e lanzal. Ollos grandes, *ovalados*, verdes; cutis limpo’ TER, 330.

OVELLA *s.m.* Mamífero ruminante femia (*Ovis aries*) de corpo robusto e arredondado, cuberto de la, cabeza curta e fronte ampla: ‘Aínda que hai tanta *ovella*, non se fai eiquí queixo de avenza’ LUS, 20. ***Ovella descarriada** ($\Rightarrow$ ovella descarreirada) *loc.s.*, persoa que pola súa mala conduta se diferencia notablemente dos outros membros [unha familia, grupo, etc.]: ‘O señor cura vestía un balandrán e levaba un chapeo de labrego. Chegado que houbo ó pé do freixo, díxolle ó Manueliño: / Atende as miñas falas, *ovella descarriada*’ LUS, 72. Tm. **ouvella**.

OVO *s.m.* **1.** Célula que resulta da fecundación dun gameto feminino por un masculino e que está capacitado para desenvolver un novo ser: ‘que ninguén lle dixera que a terra era a que criaba bichos... Sempre decía que o ovo viña do *ovo*’ TER, 248. **2.** Produto comestible da posta da galiña, de forma esferoide e que contén o xerme do embrión e as substancias destinadas á súa nutrición durante a incubación [empregado na alimentación humana]: ‘tan soio lle díu unha ducia de *ovos*’ LUS, 128. **Imitar** (a alguén) **como un ovo a unha castaña** *loc.v.*, non parecerse nada: ‘Moito lle imita o seu sobriño. / *Como un ovo a unha castaña*, prosmeira’ TER, 41. Tm. ***huevo**.

[**OXIDADA**] *adx.f.* Cuberta de óxido: ‘Enferruxadas. *Oxidadas*’ LUS, 164.

P

P. Abreviatura de Padre, tratamento que se lles dá ós frades ou sacerdotes: ‘Alí vin algúas ediciós “príncipes”. Obras de Mayáns y Siscar, Hervás y Panduro, *P.* Feixóo, Moratín, Villarroel...’ TER, 131.

pacencia (⇒PACIENCIA) *s.f.* Capacidade de soportar os males, traballos ou incomodidades sen protestar ou sen rebelarse: ‘Dígoche a ti que tiven mais *pacencia* coil que tivo Santo Rita’ HIS, 24.

PACER *v.i.* Comer o gando a herba nun prado ou pasteiro: ‘Alí empezaba a serra ondia levaban a *pacer* as ovellas’ LUS, 45.

PACÍFICO *adx.m.* Amante da paz, que non provoca leas ou discordias: ‘era un home il *pacífico* de seu, con tres fillas xa casadeiras’ CON, 74.

padáneo *s.m.* Erro por **PEDÁNEO**.

padastro *s.m.* **PADRASTO**.

[**PADECER**] *v.t.* **1.** Ter unha enfermidade: ‘pois según dixo *padecía* seis ou sete males á vez’ LUS, 88. // *v.i.* **2.** [Seguido da preposición de] sufrir habitualmente unha enfermidade ou dor: ‘¿E *padecía* dalgo aquila muller?’ TER, 199. **3.** Sufrir, sentir dor ou dano [físico ou moral]: ‘Todo me sai mal nesta porca vida. Estase millor no outro mundo. Alí non se *padece*’ CON, 86.

PADRASTO *s.m.* Marido dunha muller, en relación ós fillos que ela tivo nun matrimonio anterior: ‘Foi a Faísca quen matóu ó seu *padraсто*...’ TER, 286. Tm. **padastro**.

[***padrenuestro**] (⇒NOSOPAI) *s.m.* Oración ensinada por Cristo ós seus discipulos [e que comeza con estas palabras]: ‘Eu sentía o xon-xon dos *padrenuestros* e avemaría’s’ CON, 69.

PADRIÑO *s.m.* Home que presenta ou asiste a unha persoa que recibe un sacramento [particularmente o bautismo]: ‘Meu tío e *padriño* Gasparo... Afiguréimo na súa casa de Godral, aló no Incio’ TER, 29.

padroesa ($\Leftrightarrow$ PADRONESA) *adx.f.* Relativa ou pertencente a Padrón: ‘Alto ahí, meu señor... Pola terra *padroesa* e por Ordes sentín decir a cotío “ren” e “solpor”’ TER, 69.

PAELLA *s.f.* Prato feito con arroz, legumes, carne ou peixe e marisco: ‘Fora cociñeiro nun hotel non sei si de Matanzas. Facía unha *paella*, que se chupaban os dedos’ HIS, 140.

PAF *interx.* Son onomatopeico que imita o ruído propio dunha caída ou dun golpe: ‘A rá brincou do peto da chaqueta do poeta e todos a vimos salticar enriba da mesa. E, de sutaque, ¡*paf!* Deu un brinco e meteuse no vaso da auga’ HIS, 176.

PAGAR *v.t.* **1.** Dar diñeiro ou algo equivalente [por algo]: ‘Será ben *pagarlle* unha misa a San Antón’ TER, 111. **2.** Compensar de algo [a alguén]: ‘I eu estou ben *pago* coa sona de bon médico que me diron’ TER, 38. **3.** Sufrir as consecuencias [de algo]: ‘O que pasa e que nistes pobos pequenos e nautros máis grandíños, o que non quer ser como os demais *págao* moi caro’ TER, 244. // *v.i.* **4.** Dar diñeiro [por algo]: ‘Cando cheguéi embaixo xa non estaban alí nin a patrona nin a nena [que viñeron á consulta]. Marcháranse sin *pagar*’ TER, 77.

PAI *s.m.* **1.** Home que enxendrou un ou máis fillos: ‘E según contan, xa chegaron a un pauto co *pai* da Helena’ PAU, 21. // *pl.* **2.** Proxenitores, conxunto formado polo pai e mais a mai: ‘servíu dende pequerrecho na casa de meus *pais* en Esperantes...’ LUS, 55.

PAIOLADA *s.f.* Parvada, necidade, acción ou expresión propia dun paiolo: ‘¿Que señorito nin que carcho? (...) Iso é unha *paiolada*’ LUS, 56.

PAIOLO *s.m.* Persoa ignorante e ruda [sen educación nin delicadeza]: ‘E fálalle en castellano, pra que colla boa idea de ti; que non pense qui es un *paiolo*’ TER, 278.

PAÍS *s.m.* Territorio que constitúe unha unidade xeográfica ou política, cultural, etc. cuns límites determinados: ‘Galicia é un *país* ricaz, empezando pola iauga’ TER, 34.

PAISANO *s.m.* Home non militar nin eclesiástico. **De paisano** *loc.adx.*, [aplicado a roupa] que non é de uniforme nin de hábito: ‘Ó cadáver do intérprete, que lle sinalóu Farruco de Caldas, e que levaba roupa *de paisano*, levárono fora do adrio, e non se lle dúu terra’ LUS, 161. Tm. **peisano**.

PAISAXE *s.f.* **1.** Terreo que se divisa desde un punto: ‘A contemplación da *paisaxe* ía esmorecendo o meu espírito, coma se soñase desperto’ TER, 40. **2.** Pintura ou debuxo que o representa: ‘Saía ás veces co seu cabaleta i a paleta, cando iba bon tempo, e púñase a pintar na orella do río fronte da pincheira... Deixóu catro ou cinco *paisaxes* daquil sitio’ TER, 185. **3.** Porción de espazo caracterizada por un tipo de combinación de elementos xeográficos diferenciados: ‘Eiquí, todo e forte e bravo, a *paisaxe*, a fala i a xente’ TER, 43.

PAISAXISTA *adx.* De ou da paisaxe: ‘Unha vez máis doínme de non ser pintor *paisaxista*’ TER, 50.

***pala** (⇒PA) *s.f.* Utensilio constituído por unha folla de metal ou doutra materia, xeralmente de forma rectangular ou arredondada, e dun mango longo, cilíndrico e máis ou meno longo [segundo os usos ós que se destina]: ‘había xa unha gran morea de terra, que o Ramón iba botando coa *pala*’ LUS, 144.

PALABRA *s.f.* **1.** Conxunto fixo de fonemas que constitúen unha unidade indivisible dotada de significado e función: ‘A millor *palabra* é a que está por decir, como dín os vellos’ LUS, 146. **2.** Cousa dita como verdade ou promesa: ‘Mais non temos eiquí papel nin pruma... / – Non fai falla –dixo o Bieito–. Abonda coa nosa *palabra*. Segredo xuramentado’ TER, 229. **Coller a palabra** *loc.v.*, empezar a falar: ‘Toda a familia que ateigaba o salón volvéuse erguer cando o conferenciante *colléu a palabra*’ CON, 114. **Dar (a) palabra** *loc.v.*, prometer: ‘¿Por qué non te mataches? Xa que *díchela palabra*, téla que cumprir’ LUS, 76. **Malas palabras** *loc.s.*, expresións groseiras ou inxuriosas: ‘A Garitera seica se entendía tamén co Xocas, home de *malas palabras* e piores feitos, fillo do Mingos de Crecente’ TER, 142. **Nin unha palabra** *loc.s.*, nada: ‘Asina o entendéu don Antonio. / Erguéuse e díxolle ás rapazas: / –*Nin unha palabra* á señora...’ TER, 146.

PALACIO *s.m.* Edificio grande e luxoso destinado a residencia de reis ou de altos personaxes: ‘Veleiqué o Kepis do general De Gaulle. Cando foi a México e visitou ó Presidente no seu *palacio*, pousouno nunha mesilla da sala de receucións’ HIS, 160.

***paladar** (⇒PADAL) *s.m.* Parte superior e interna da boca: ‘Mais eu –engadín– inda teño o alamio de boa coñac no *paladar*’ CON, 122.

[**palagra**] *s.f.* Erro por **PALABRA**.

***palanca** *s.f.* **PANCA**.

paleira (⇔PALEIRO *s.m.*) *s.f.* Árbore semellante ó salgueiro, pero de folla máis estreita e redondeada: ‘Nos sitios lamaguentos ondia a iauga se encora, tamén se atopa unha especie de salgueiro que se chama *paleira*, ou simpresmente, nas salgadas terras da ribeira’ LUS, 17.

PALENQUE, DE *loc.adx.* [Aplicado a bomba] que ó estourar produce unha gran detonación por ser de maior tamaño e de maior potencia: ‘Estouraban as bombas *de palenque*’ CON, 79.

[**paleriño**] *s.m.* **peleriño**.

PALETA *s.f.* **1.** Táboa pequena, cun burato no extremo para suxeitala co polgar, na que o pintor coloca e mestura as cores: ‘Enriba da parede, había unha *paleta* de pintor, de nacre’ TER, 180. **2.** Utensilio en forma de pa pequena: ‘Xogaba alí un neno que fora aquíl vrao ós baños á Cruña. Enchía de cinza un cubiño de folla de lata cunha *paletiña*, que era a mesma coa que enredaba nas areas de Riazor’ CON, 30.

[**PALETADA**] *s.f.* Porción de materia que se colle cunha pá duna vez: ‘Primeiro déronlle terra ó boticario Boca Ladroa i o Benxamín. Mentras ceibaba *paletadas* de terra decía o enterrador.’ CON, 94.

[**palicada**] (⇔PANCADA) *s.f.* Lostregada, golpe forte e doloroso: ‘Eu vinlle xogala cacha contra tres mozos xuntos... E veña de cinguirilles *palicadas*, e tundilos a todos tres’ TER, 91.

***palicar** *v.i.* **PAROLAR**.

PÁLIDO –**A** *adx.* **1.** Que non ten ou perdeu a súa cor natural na cara: ‘Pareceume que o Daniel se puña *pálido*...’ LUS, 50. **2.** Que ten unha cor menos intensa cá considerada normal: ‘[a prima] Era *pálida*, roiba, outa. Parecíame unha princesa de lenda’ LUS, 86.

PALIO *s.m.* Dosel formado por unha tea rica e catro ou máis varas longas, co que se cobre nunha procesión o cura que leva a Eucaristía ou unha imaxe: ‘Estrenaríao –ou como se diga– na procesión do Corpus... Xa me vía levando o viril debaixo do *palio*...’ TER, 307.

PALLA *s.f.* **1.** Cana seca dos cereais, despois de separada do froito: ‘era baixo e levaba chapeo de *palla*, coma os dos segadores’ CON, 87. **2.** Conxunto desas canas: ‘É mellor –dixen– sentarse no chao, pois na herba e na *palla* cecáis hai piollos’ TER, 228. **Non mover unha palla** *loc.v.*, non facer nada: ‘Quer que cada cousa esteña no seu sitio, e que non se mova *unha palla* sin que ila o dispoña’ TER, 262.

PALLEIRA *s.f.* Sitio cuberto onde se conserva e garda a palla ou a herba seca: ‘Se fai bon tempo, durmen na *palleira*’ LUS, 22.

PALLEIRO *s.m.* Amoreamento de forma máis ou menos cónica que se fai na aira ou na volta da casa labrega coa palla mallada. **De paleiro** *loc.adx.*, [aplicado a can] do común, cruzado, que non é de raza: ‘Era Lobeiro, o meu gran amigo, o can *de paleiro* do meu tío’ LUS, 119.

PALLOZA *s.f.* Antiga construción de planta circular ou oval e teito cónico de colmo, usada para vivenda e para o gando: ‘Ós señoriteiros, que arrenegan da técnica e do progreso e que sinten morriña dos tempos que non viron debíanse levar a vivir un ano arreo a unha *palloza* do Cebreiro’ TER, 43.

PALMA *s.f.* Cara interna e algo cóncava da man: ‘Eu quería saber se estaba desperto e cravéi unha uña na carne, na *palma* da mao’ LUS, 88. **Bater palmas** *loc.v.*, aplaudir: ‘Erguéuse o público, *batendo palmas*’ CON, 114.

[**PALMADA**] *s.f.* Golpe dado coas palmas das dúas mans ó chocaren entre si e ruído que producen; ‘O Natillas diu dúas *palmas*... pegáronse de costas e despegaron. O Natillas contaba os pasos’ CON, 55.

[**palmar**] (⇔MORRER) *v.t.* [Coloquialmente] chegar á fin da vida: ‘Vai pra tres anos que morreu. E foi dunha broconeumonía. Como inda non había penicilina, *palmouna*’ HIS, 121.

PALMATORIA *s.f.* Soporte xeralmente circular con asa e un receptáculo central en forma de tubo para colocar a candeia: ‘Don Ramón botou mao a unha *palmatoria* que había enriba do chinero i acendéu a vela’ TER, 179.

[**PALMEIRA**] *s.f.* Árbore palmácea (*Phoenix dactylifera*) de tronco xeralmente esvelto, áspero e sen ramificar, copa formada por follas pecioladas, co nervio central rexo, de sección triangular e leñoso, e partidas en moitas lacinias duras coriáceas e en punta, flores amarelas e o froito (o dátil) en grandes acios: ‘don Juan de Ozores y Alvarado, que foi o que trougo das Américas isas dúas *palmeiras*, ise magnolio xigantesco i a araucaria que vístedes no xardín’ CON, 58.

PALMO *s.m.* Medida de lonxitude, duns 20 cms, que corresponde aproximadamente ó que mide a man aberta desde o dedo polgar ata o maimiño: ‘Tiña medio *palmo* de lingua de fora da boca’ HIS, 168. **Palmo de terra** *loc.s.*, extensión moi pequena [de terra]: ‘¿E cómo hei dir, chovendo tanto como chove? (...). Si non se ve un *palmo de terra*...’ TER, 335.

***palpabrexo** (⇒ESCINTILEO) *s.m.* Oscilación da intensidade de luz [das estrelas]: ‘Polo recadro da ventá espalancada fitaba eu o *palpabrexo* das estrelas’ HIS, 141.

[**PALPAR**] *v.t.* **1.** Tocar coa man para recoñecer ou examinar: ‘Recordo que cando baixaba a escaleira *palpéi* a gabardina. A pistola iba alí...’ CON, 111. // *v.i.* **2.** Tocar coas mans cando un non ve ou está ás escuras: ‘O coarto volvera quedar ás escuras. / O bon do home *palpexou* na mesa de noite, colléu a caixa de mistos i acendéu a vela da palmatoria’ TER, 81. Tm. **APALPAR**, **palpexar**.

[**PÁLPEBRA**] *s.f.* Membrana móbil que cobre e protexe a parte visible do ollo: ‘Era cousa de encantamento. Os meus ollos non tiñan *pálpebras*’ LUS, 135.

***palpebrexar** *v.i.* **PESTANEXAR**.

[**palpexar**] *v.i.* **PALPAR**.

***pálpito** (⇒PRESENTIMIENTO) *s.m.* Impresión de que vai acontecer algo [especialmente desagradable]: ‘Afigurémonos a un ruso ouservador e culto que vivise en Petrogrado no ano 16. Tería o *pálpito* de moitos acontecemento catastróficos...’ TER, 63.

PAM *interx.* Son onomatopeico que imita o son dun disparo: ‘Eiqué tes outro revólve como do do “Vámpiro”. / –¿E il estará cargado? / –Mira, chacho, que lle teño moito medo á túa mala sorte. / ¡Pam! (...) Asegún a nosa posición a bala tivera que ir mesmo direuta á ventá do don Perfeuto’ DEC, 15.

[**PAMELA**] *s.f.* Sombreiro feminino, de forma aplanada e de aba ampla e flexible: ‘dunha dona moza cun dises chapéus de palla chamados *pamelas*’ TER, 131.

[**PÁMPANO**] *s.m.* Bacelo verde, tenro e delgado da videira: ‘Gostábame moito senti-lo reputoteo sobor dos *pámpanos*, xa murchos, da parra’ HIS, 14.

[***pamplona**] (⇒ANDRÓMENAS) *s.f.* Mentira ou comentario malicioso: ‘Outro conto pra *pamplonas*’ PAU, 54. [Suponse que será un erro por *pamplina].

PAN¹ *s.m.* **1.** Masa de fariña e auga que, fermentada e cocida no forno, serve de alimento: ‘Un cacho de marbre visto ó microscopio, semellará como miga de *pan*, todo il cheo de ocos’ TER, 80. **2.** Cereal do que se fai esa masa: ‘Cos seus setenta anos aínda cargaba con dúas fanegas de *pan* ó carrelor’ LUS, 30. **3.** Peza que resulta de cada unha das porcións desa masa cocida: ‘Logo sacóu da lacea os pratos, culleres e cuncas e mailo *pan* i o compango da cea’ TER, 114. **Pan áximo** *loc.s.*, o feito sen botarlle fermento á masa: ‘E non se fixóu vostede na súa cara, tan redonda e tran branca, que mesmamente parez de papel de barba ou de *pan áximo*!...’ TER, 243. **Pan mouro** *loc.s.*, o de fariña de centeo: ‘Patacas, berzas, *pan mouro*, carne de porco’ TER, 33.

PAN² *interx.* Son onomatopeico que imita o son dun golpe: ‘O Román tiña o rodo na mao. Cando o gato estaba a lapexar o leite, erguéuno e... ¡*pan*!... Atinóulle no medio e medio da testa’ TER, 112.

PANA *s.f.* Tecido groso, xeralmente de algodón, de textura aveludada e que xeralmente forma debuxo acanalado: ‘Levaba chaqueta, vestido de *pana* negra e traguía faixa’ HIS, 9.

PANAMÁ *s.f.* Sombreiro lixeiro, de tecido de pita, de aba ancha: ‘vestido de branco, co xaruto nos beizos i o manífico *panamá* cubríndolle a testa’ LUS, 120.

[**PANCA**] *s.f.* Barra ríxida que, apoiada sobre un punto e facendo forza, serve para erguer grandes pesos: ‘Fixo don Gonzalo vir homes con liames, *pancas* e baloiras de varealas castañas’ TER, 189. Tm. ***palanca**.

***pandilla** (⇒BANDA) *s.f.* Grupo de amigos que se divirten xuntos: ‘E, seguindo o costume da *pandilla*, os tres se puxeron a falar todo o mal que podían dos que aínda non chegaran’ CON, 18.

PANO *s.m.* **1.** Tecido compacto, especialmente de la: ‘Mercáramos unha peza de *pano* gris, a raias, pra dous traxes’ LUS, 122. **2.** Anaco de tea, xeralmente rectangular ou cadrado, que serve para limpar, cubrir ou adornar: ‘fórase ó leito doéndose dunha forte xaqueca, e puxera na testa un *pano* enchoupado en vinagre’ TER, 157. **3.** Peza de tea cadrada que se leva no peto e que serve para limpar o nariz, a suor, etc.: ‘non faguía máis que enxorgarme a teste co *pano* das nádigas’ LUS, 126. **4.** Peza de roupa, de forma triangular ou dobrada en pico, que levan as mulleres cubrindo a cabeza: ‘A tía botóuse outra vez as maos á testa e dispóis de se atar o *pano*, que sempre levaba ca lazada pra riba, coma as labregas luguesas, volvéu ós seur requilorios’ TER, 102. **5.** Cortina grande que cobre un escenario, de xeito que poida subirse e baixarse: ‘Sentáronse a tomar café, todos de cara ó esceario. Subíu o *pano* e aparecía Valentina sin máis vestido que un bañador, acaneándose moito’ CON, 40.

PANOPLIA *s.f.* Taboleiro decorativo, xeralmente en forma de escudo, no que se colocan distintas armas: ‘Acarón dil, unha *panoplia* cun olifante ou trompa de caza i unha pistola de bronce de dous canos’ TER, 180.

PANTALLA *s.f.* **1.** Lámina que cobre parcialmente unha luz para amortecer os seus raios e dirixila na dirección conveniente: ‘Penduraba do teito unha lámpada de gas con *pantalla* de louza’ TER, 140. **2.** Superficie branca sobre a que se proxectan imaxes [especialmente cinematográficas]: ‘Tremelaban [as imaxes] como nunha *pantalla* do cine, e quedaron encaixadas’ CON, 30.

PANTALÓN *s.m.* Peza de vestir que se axusta ó van e cobre, por separado, cada unha das dúas pernas, xeralmente ata os pés: ‘Levo un bon revólver na cueira do *pantalón*’ LUS, 97.

pantasía (⇔FANTASÍA) *s.f.* Capacidade para imaxinar ou inventar cousas inexistentes: ‘Adicáballe versos e pintábaa tal como se representaba na súa *pantasía*...’ TER, 187.

PANTASMA *s.f.* **1.** Ser irreal, produto da imaxinación ou dos sonhos: ‘Niste intre, espertéi... Alguén me falaba (...). Diante min estaba unha *pantasma*, unha *pantasma* que vira moitas veces’ LUS, 59. **2.** Recordo que volve á imaxinación, causando tristeza ou dor: ‘Relembros, nada máis que relembros. *Pantasmas* do pasado a devalar polas escuras estanzas’ TER, 133. **3. fig.** Persoa estrefalaria: ‘Contaba a xente cousas moi raras dil (...). E sería, coido eu, pola súa facha de *pantasma*, todo vestido de negro’ TER, 185.

[**fantástico** –a] (⇔FANTÁSTICO –A) *adx.* Produto da imaxinación ou da fantasía: ‘Moito horizonte, moitas cores, reás e *fantásticas* á vez’ TER, 42.

PANTEÓN *s.m.* Construción funeraria destinada a conter varias sepulturas: ‘Unha [torre] é hoxe campanario i a outra está convertida en *panteón* dos señores da casa da Pobra’ TER, 49.

PANTRIGO *s.m.* Pan feito con fariña de trigo: ‘Díronlle o seu prato de pulto, o seu xarroite i o *pantrigo*, e púxose a xentar nun recanto da tasca’ HIS, 9.

pao *s.m.* PAU.

[**PAPÁ**] *s.m.* [Familiarmente] pai: ‘¡Ai, *papáño*, nunca eiquí viñera’ PAU, 60.

PAPADA *s.f.* Avultamento carnoso que se forma debaixo da barbela: ‘O Papaovos chamábanlle asina, non po-la grandísima *papada*, que cuasemente parecía un bocio ou gaxolo, senón porque unha vez comera il soliño cas da Concha, no barrio da Ponte, tres ducias de ovos cocidos’ CON, 17.

PAPAR *v.t.* **1.** Tragar, comer ou beber, xeralmente rápido e con moitas ganas: ‘Inantes que o *paparan* os lobos, *paparíano* iles’ LUS, 128. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente como pronominal] comer ou beber, xeralmente rápido e con moitas ganas: Eu o vin *paparse* nun xantar dúas perdices e ducia e media de filloas con mel’ LUS, 46].

PAPEL *s.m.* **1.** Materia, en forma de lámina delgada, que se obtén dunha pasta de substancias vexetais e que se usa para escribir, debuxar, envolver, etc.: ‘Loguiño apareceu traguendo unha carteira con papeles. Abriuna enriba da mesa. Despóis, sentouse e colléu un pliego de *papel*’ LUS, 145. **2.** Anaco ou folla desa materia: ‘fixen as cotas da eirexa. Cando estaba escribíndoas nun *papel* agucéi un lápiz cunha navalla’ TER, 311. **3.** Folla desa materia

escrita ou impresa: ‘Niste *papel* ven o nome do xabazón...’ TER, 291. **4.** Documento escrito que serve de proba ou testemuño: ‘E si testaleas en matarte, léveme non o demo, ¿por qué non fixeches inantes un *papeliño* diante o escribano, dipoñendo as túas cousas?’ LUS, 70. **5. fig.** Personaxe que se interpreta ou representa [como se fose un actor]: ‘Es un gran comediante, Boticas... ¡Con qué naturalidade desenrolaches o teu *papel*!... Se cáseque me levéi eu medo ó verte tremar’ TER, 254. **Papel de barba** *loc.s.*, o de bordos sen cortar, forte e satinado: ‘díume por pintar ó pastel, nun folio de *papel de barba*, o retrato do cabaleiro’ HIS, 37.

[**PAPEXAR**] *v.t.* Dicar en voz moi baixa: ‘¿Non me quixeches dare o cabuxiño?... ¡Pois hancha de comere os lobos! / E despois *papexou* unha falas e fixo un xogos coas maos’ LUS, 128.

PAPO *s.m.* Bolsa membranosa do esófago das aves, onde amolecen os alimentos: ‘Pintóuno [o galo] tal como il era, coa crista vertendo sangue, como un caravel, i as prumas verdes do *papo*, i os colgantes encarnadiños’ CON, 21. **Librar / valeirar o papo** ($\Leftrightarrow$ librar / baleirar o papo) *loc.v.*, contar, dicir, dar información [especialmente sobre algo que debería calar]: ‘Pra que for *librando o papo* o Cuco, tíveno que convidar moitas veces a beber e darlle tabaco (...) E despois de cargalo ben cargadiño, de viño do Ribeiro, cafeses e copas, *librou o papo* de todo’ TER, 145. / ‘O peor é unha rapaza que o acompaña... Mais primeiro hai que facerlle *valeira-lo papo*’ HIS, 76. **Quedar no papo** *loc.v.*, embuchar, gardar, non dar a información que se ten: ‘Tan pronto lle puxémo-las maos enriba, o Chumbito encargouse dil co seu soplete... / “–Inda che *queda* moito *no papo*, granuja...”’ HIS, 77.

PAPÓN *s.m.* Persoa simple, fácil de enganar ou que se asombra por calquera cousa: ‘O probe era un pousón e tamén un *papón*. Admirábase de calquer cousa e creía nosa miragres’ HIS, 90

PAQUETE *s.m.* **1.** Envase ou envoltorio: ‘Don Paco estaba coa pala fonda do arroz ou do azucre, botando nun *paquete*. Acarón do mostrador estaba un homiño con aire de ordenanza’ CON, 130. **2.** Obxecto constituído por unha ou varias cousas envoltas ou atadas: ‘E logo, ¿pra qué queres iste *paquete* que che caíu do peto do pantalón?’ CON, 70.

PAR *adx.* **1.** De número múltiplo de dous: ‘A moza estaba de coña, dispensando, e facíalles caso ós dous, falando con un os días *pares* da semá, e con outro, os nones’ CON, 53. // *s.m.* **2.** Conxunto de dúas unidades [da mesma especie]: ‘Comín un *par* de chourizos con pan centeo’ CON, 28. **De par de** *loc.adv.*, xunto ou ó lado de: ‘o Mingos iba *de par* do capitán médico, parolando con él’ HIS, 135. **De par en par** *loc.adv.*, totalmente, enteiramente: ‘O adeministrador abriu a xanela *de par en par*. Entrou na estanza a friaxe da noite e mailo rombar do río’ TER, 181.

PARA *prep.* **1.** Precede a un elemento que indica a finalidade dunha acción: ‘Eu botéime da casa *pra* dar un paseiño polo camiño de Soldón’ HIS, 29. **2.** Emprégase para determinar o uso que convén ou pode dárselle a algo: ‘Collía un mazo de madeira de alcacia *pra* billalos pipotes’ LUS, 30. **3.** Indica dirección do movemento, equivalendo a cara a: ‘Ollaron uns *pra* os outros’ HIS, 85. **4.** Indicando progresión do movemento cara ó termo (a diferenza de *a*) engade unha idea de permanencia no lugar: ‘Xa fai tempo que penso irme *pra* as Américas’ LUS, 109. **5.** Precede un substantivo que designa a persoa ou a cousa a quen se

destina ou a quen se lle dá algo: ‘Trougo dúas cestas ateigadas de empanadas e regueifas, de pezas de pana e de percal, *prá* familia i unhas botinas de botós, comas súa, *prá* súa cuñada’ TER, 102. **6.** [Tras o verbo *ir* ou *facen*] expresa o tempo transcorrido, equivalendo a haber: ‘Xa vai *pra* ben anos que o trato’ TER, 53. **7.** Denota data ou momento previsto para realizar ou para finalizar algo: ‘irá ó servizo *pró* ano que vén...’ TER, 283. **8.** Precedida de medidas de tempo equivale a antes de: ‘Sairedes deiquí, do casino, ós tres cuartos *prá* unha da noite fixada’ TER, 247. **9.** [Entre dous numerais consecutivos en orde crecente] indica estado intermedio ou de paso de un a outro podendo equivaler a entre: ‘díxome que estaría de volta, sin falta, das sete *prás* oito, e xa son os tres coartos *prás* dez’ TER, 146. **10.** Denota relación ou correspondencia: ‘Grave debía sela cousa, *pra* nos chamar ós dous...’ TER, 299. **11.** Expressa punto de vista, opinión ou perspectiva persoal: ‘era home que ouservaba moi ben os feitos, i os seus relatorios tiñan moito intrín *pra* min’ TER, 264. **12.** [Seguida de pronome reflexivo] indica que a acción do verbo é interior á persoa: ‘Vou morrere, dixen *pre* min. Mais se a morte é asina, a morte é ben doce’ CON, 29. **13.** Significa a causa ou motivo de algo: ‘Mais *¿para* quí falaréi de todas istas cousas, que non veñen a conto? LUS 81. Tm. **pra, pre.**

PARABRISAS *s.m.* [Nun vehículo] cristal protector da parte dianteira: ‘Inantes de chegar a Parga vin que unha cuartela se apegaba ó *parabrisas* do noso auto’ CON, 103.

PARACAIDISTA *s.m.* Persoa adestrada en saltar en paracaídas: ‘Dúas rapaciñas fitaron pre min como si acabase de apousarme no chan, como se for un *paracaidista*’ CON, 114.

paradiso (⇔**PARAÍSO**) *s.m.* **1.** Lugar delicioso no que Deus colocou a Adán e Eva: ‘lembrábame entón de que, cando era neno, tamén figuraba así o *Paradiso*: un horto como aquil, mais moito meirande’ LUS, 133. **2.** Lugar moi fermoso ou moi agradable: ‘Cando baixan á ribeira [as xentes da montaña] débelles parecer que entran no *paradiso*’ LUS, 23. **3.** Lugar moi favorable ou vantaxoso [para unha actividade]: ‘Por iso son chamadas istas terras o *paradiso* do cazador e do pescador’ LUS, 18. **Paradiso Terreal** (⇔*paraíso terreal*) *loc.s.*, lugar delicioso no que Deus colocou a Adán e Eva: ‘Sempre que pensaba no *Paradiso Terreal* pensaba nun horto coma aquil’ LUS, 81.

***paraguas** *s.m.* **PARAUGAS.**

[**paraamnesia**] *s.f.* **PARAMNESIA.**

[**PARAMNESIA**] *s.f.* Alteración mental que consiste no falso recordo de algo que en realidade se percibe por primeira vez: ‘E volví a pensar no alcolismo e nas alucinacións que sufrira varias veces e tamén nas moitas amnesias e *paramnesias* dos dados ás bebidas’ CON, 47. Tm. **paraamnesia.**

PARANINFO *s.f.* [Na Universidade] salón destinado a actos solemnes: ‘o insigne penalista don Luís Jiménez de Asúa dera aquela conferencia no *paraninfo* da Universidade’ HIS, 83.

PARAPSIKOLOXÍA *s.f.* Estudo dos fenómenos que sobrepasan os límites da conciencia normal e común, para os que non existen no estado actual da ciencia unha explicación satisfactoria: ‘Por aquela tempada do ano 193... lía eu moitos libros de Metapsíquica ciencia que dempois se chamou *Parapsikoloxía*’ HIS, 111.

PARAPSIOLÓXICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á parapsicoloxía: ‘Mais eu non podía dar testemuño de ningún fenómeno metapsíquico ou *parapsicolóxico*’ HIS, 111.

PARAR *v.t.* **1.** Deter, facer que cese o movemento: ‘Fai o favor de *pará-lo* auto debaixo da copa dun tilo, cando cheguemos ó Parque’ CON, 110. // *v.i.* **2.** Deixar de moverse ou avanzar: ‘O tren iba baixando unha costa. Dalí a un minuto *paraba* na estación de Curtis’ TER, 326. **3.** Cesar nunha acción: ‘Acenéille de que *parara* de falar’ TER, 346. **4.** Terminar [en determinado lugar ou circunstancia]: ‘En canto ós soldados, os que non foron mortos ou feridos, foron *parar* dúas leguas máis aló’ LUS, 82. **5.** Vivir ou aloxarse nun lugar, especialmente de maneira transitoria: ‘Inda me acordo d-un que víu de Ourense que veu a consultar co-ila, que *parou* eiquí na casa’ PAU, 24. **6.** Estar nun lugar ou nunha situación durante un tempo máis ou menos prolongado: ‘Os forasteiros non queren *parar* eiquí moito tempo, pois atopan isto moi bravo’ LUS, 19. **7.** Aguantar, soportar algo que molesta: ‘dentro da casa non se *paraba* coa calor’ CON, 74. // *v.p.* **8.** Deixar de moverse ou avanzar: ‘*Parouse* a acender un pitelo inantes de chegar á lindeira da devesa de Bonxa’ LUS, 41.

PARAUGAS *s.m.* Utensilio portátil para protexerse da chuvia, composto por unha tea montada sobre unha armadura de varas articuladas que poden pregarse e estenderse, suxeitas a un bastón: ‘Tamén levaba capa e *paraugas* por si de caso for. Había unha néboa pingona. ¿E il chovería ou non chovería?’ CON, 17. Tm. * **paraugas**, ***parauguas**.

***parauguas** *s.m.* **PARAUGAS.**

PARDO –**A** *adx.* **1.** De cor escura indefinida, parecida á da terra, que resulta de mesturar o negro, vermello e o amarelo: ‘Locía unha chama de agarimo nos ollos *pardos* da tía Trécola’ TER, 104. **2.** Escuro, con pouca luz ou claridade: ‘Era *parda* a tarde, morna e sin vento’ TER, 195.

PARECER *v.i.* **1.** Ter un aspecto determinado ou producir certa impresión: ‘E Santiago volvéu a *parecerme* fermoso, máis fermoso que nunca ó conxura da leitura’ LUS, 83. **2.** Ter o mesmo aspecto, ser parecido: ‘As ventalladas empurraban a choiva i a carretera *parecía* un río’ TER, 332. **3.** Haber indicios ou sinais [do que se expresa]: ‘E *parece* que tivo un fillo dila, que estaba a se criare en cas dus labregos da terra de Lemos’ LUS, 46. **4.** Crer, pensar, opinar: ‘¿E qué vos *parece* si pedíramos unha xarra con catro netos?’ PAU, 39. // *v.p.* **5.** Ter semellanza [unha persoa ou cousa con outra]: ‘Eu coido que *se parecen* todos íles [os montaneiros e os valedos]’ LUS, 23. **Ó parecer** *loc.adv.*, a xulgar polos indicios, segundo as aparencias: ‘*Ó parecer*, a Rachada tivo tres novios. Un d-iles era o garitero de Vilañán, que está hoxe en Cuba’ PAU, 26.

PARECIDO –**A** *adx.* **1.** Similar, que se asemella a: ‘A escaleira non tiña baranda, nin cousa *parecida*’ CON, 70. // *s.m.* **2.** Semellanza, igualdade [nalgúns aspectos ou partes]: ‘¿E fixóuse vostede ben no coadro?... / Sí que me fixéi... Non sei si o pintor atinou ou non atinou co *parecido*’ TER, 140. **Ben parecido** *loc.adx.*, de aspecto físico agradable: ‘Era un home inda mozo il e moi *ben parecido*’ TER, 326.

PAREDE *s.f.* **1.** Obra de fábrica que se levanta verticalmente para cerrar ou delimitar un espazo ou para sostener un teito: ‘ollei pra un gran retrato de marco doirado que estaba na *parede*, á esquerda da xanela’ LUS, 29. **2.** Superficie ou separación lateral [de algo]: ‘un chanto grande e goso que está arrimado á *parede* terrea da cova’ TER, 219. **3. fig.** Aquilo que separa ou delimita: ‘A fotografía retrospectiva é xa un feito. Despóis virá o cine retrospectivo... É a primeira fenda na *parede* que separa o presente do pasado’ TER, 80. **De parede** *loc.adx*, destinado a estar colgado ou instalado nunha parede: ‘Síntese un péto. Un reló *de parede* da un cuarto’ PAU, 45.

PARELLA *s.f.* **1.** Conxunto formado por dúas persoas ou animais que ten entre si algunha relación ou semellanza: ‘Puxo o pé na rúa e saudou a unha *parella* de noivos, ripando o chapeo da testa’ HIS, 177. **2.** [Particularmente] unidade constituída por dous gardas civís: ‘¡Caracho!... A *parexa* dos guardias. Metéuse tralos salgueiros’ TER, 121. Tm. ***parexa**.

PARENTE *s.* Persoa da mesma familia ca outra [por relación de consanguinidade ou de afinidade]: ‘habíase criado na Cataluña, no pazo do seu *parente* o duque de Cardona, don Ramón Folch’ LUS, 152.

PARÉNTESE *s.* Inciso, comentario que se intercala na exposición afastándose do tema principal: ‘Fagamos un *paréntese*... Niste libro adoitamos o xeito de falar distas terras. Por iso se atoparán moitas veces verbas en varias formas’ LUS, 25.

*parexa *s.f.* **PARELLA.**

PARIDA *s.f.* Muller que acaba de parir: ‘Ó outro día, contóullo todo ó home da *parida*, que era o señor da torre’ TER, 81.

PARIR *v.i.* **1.** Expulsar a femia dos mamíferos o feto tras o tempo necesario de xestación: ‘Unha vaca que estaba a *parir* bracaba na corte’ LUS, 136. **2. fig.** Producir ou crear: ‘A néboa *pare* pantasma’ CON, 63.

PARLADOIRO *s.m.* Acto de conversaren dúas ou máis persoas: ‘O grande *parladoiro*’ TER, 52.

[**parlicada**] (⇔PAROLADA) *s.f.* Conversa, acción ou efecto de conversar ou falar [unha ou máis persoas con outra ou outras]: ‘En París debéu ir moitas veces ás xuntanzas que tiñan os literatos i artistas románticos nos cafés, e cecáis tomase parte nas súas *parlicadas* e retesías’ TER, 184.

parlicar *v.i.* **PAROLAR.**

PARODIA *s.f.* Imitación burlesca [dunha peza musical]: ‘i os outros estudantes coreaban a *parodia* de moda do pasodobre: Botines, / los usaban los pollos pera / que no llevan calcetines’ CON, 39.

PAROLA *s.f.* Acción e efecto de parolar. **Dar parola** *loc.v.*, entreter unha persoa a outra ou outras falando con elas: ‘¿Coidades que por dez pesos que me dades, vouvos estar *dando parola* toda a noite?’ LUS, 110.

PAROLAR *v.i.* Conversaren dúas ou máis persoas [en especial familiarmente ou sobre cuestións de pouca trascendencia]: ‘pois ó señor cura gostáballe moito *parolar* cos labregos’ LUS, 137. Tm. **parolare**, ***palicar**, **parlicar**.

parolare *v.i.* **PAROLAR**.

[**PAROLEIRO**] *adx.* Que lle gusta moito parolar ou conversar: ‘Despóis de botar un ratiño no xardín e no horto, sentabámonos a xantar. Vin que todos eran moi *paroleiros*’ TER, 53.

PARQUE *s.m.* Terreo amplo con árbores, plantas ornamentais e zonas verdes que serve xeralmente como lugar de descanso e de recreo: ‘Cingue o edificio un *parque* de moito albedo. Hai alí pradairos, tilos, abetos, alcipreses i eucaliptos’ TER, 130. **Parque zoológico** *loc.s.*, lugar en que se exhiben, coidan e ás veces se crían diversas especies animais [con fins didácticos ou de entretemento]: ‘Eu estiven moitas veces no *parque zoológico* da Habana’ CON, 131.

PARRA *s.f.* Videira que se vai estendendo sobre unha armazón separada do chan por uns soportes: ‘E tiña un horto con pereiras, figueiras, pexegueiros, mazairas, i unha *parra* embaixo do balcón’ TER, 105.

PARRAFEAR *v.i.* Conversaren un mozo e unha moza [en especial de amores]: ‘Coidamos que está namorado en pensamento, mais non sabemos de quen... E veña a *parrafear* c-unha rapaza que non hai, coma si estivese cabo d-il’ PAU, 31.

***párrafo** (⇒PARÁGRAFO) *s.m.* **1.** Conxunto de liñas escritas separadas do resto do escrito por un punto e á parte: ‘Non tardou en recibir contesta da súa muller, cun *párrafo* de Paquita, que era a máis grandíña das tres [fillas]’ CON, 81. **2.** Parrafada, charla ou conversa: ‘Sentado de par dil no asento de diante díxenlle ó Valente de Cospeito: / –Eu ben sei como son as túas bebedeiras (...) / Cortéi o meu *párrafo* pra decirlle: / –Fai o favor de pará-lo auto’ CON, 110.

PARRAL *s.m.* Parra ou conxunto de parras sostidas por unha armazón: ‘Un *parral* deitaba unha sombra azuada sobor da iauga da laga’ TER, 42.

PÁRROCO *s.m.* Sacerdote titular dunha parroquia: ‘Tamén eiquí –dixo o *párroco* de Boade– faltan outras follas’ LUS, 156.

PARROQUIA *s.f.* **1.** Demarcación territorial eclesiástica que está baixo a xurisdición dun párroco: ‘nun nicho ondia estaba enterrado o derradeiro crego da *parroquia*’ LUS, 106. **2.** Igrexa principal desa xurisdición: ‘Dúas horas despóis xa estaban casados na veciña *parroquia* de Cortizas’ LUS, 105. **3.** Conxunto de fregueses desa xurisdición: ‘Pois nada, que está alí moita familia, na tasca do Crisanto (...). Demos me coman se non se conta alí a metade da *parroquia*’ PAU, 32. **4.** Xente, clientela [dun establecemento]: ‘Tiveramos un día de moitismo traballo (...) na cantina (...). Foi o día que tiven máis *parroquia* de todo o ano’ CON, 76.

PARROQUIAL *adx.* Relativo ou pertencente á parroquia: ‘na eirexa *parroquial* hai enterrado un cabaleiro francés’ LUS, 158.

PARROQUIANO *s.m.* Cliente asiduo [dun bar, taberna, etc.]: ‘Aquila é unha cantina coma a miña. Non pode botar os *parroquianos* fora. En pagando...’ PAU, 33.

PARRULO *s.m.* Ave palmípede da familia dos anátidos (*Anas platyrhynchos*), co peteiro máis ancho na punta ca na base e nesta máis ancho ca alto e patas pequenas e palmeadas: ‘Tamén hai arceas e labancos, e moitos *parrulos* bravos na lagoa de Seara’ LUS, 18.

PARTE *s.f.* **1.** Cousa que, xunto con outra ou outras, forma unha unidade: ‘[O pazo de Lucencia] quedou sin rematare, e fóronselle engadindo *partes* nos outros sigros’ TER, 129. **2.** Cantidade ou conxunto de cousas que lle corresponden a algúen nunha distribución: ‘Do herdo que deixou don Enrique María, nada máis don Fernando conserva a *parte* que lle tocou’ TER, 134. **3.** Cada unha das persoas ou grupos que participan nun mesmo asunto: ‘e don Froilán tería que beilar ca Estrela. / –E non haberá que teimarlles moito, dunha i outra *parte* –dixo surrindo a Rosalía’ TER, 222. **4.** Lado de algo [considerado en oposición a outro]: ‘Vivía nunha casa grande que tiña pola *parte* traseira un horto un pouco costoso’ TER, 195. **5.** Sitio ou lugar: ‘Mais sempre di que estudando Química nunca batíu con Dios (dispensando) por ningunha *parte*’ CON, 127. **6.** Aspecto, punto de vista: ‘[o galego que se fala no Caurel] Por unha *parte*, é moi enxebre, espallado de lediciosos arcaísmos; por outra, barbarizado de abondo’ LUS, 24. // *s.m.* **7.** Comunicación ou notificación oficial: ‘Pois eu veño –díxenlle– a escribir o *parte* i aconsellarme con vostede. Hai que mandar un home acabalo que leve o *parte* á Xusticia. Deiquí á Pobra inda hai unha boa tiradiña’ TER, 206. // *s.f.pl.* **8.** Órganos xenitais: ‘Díulle, dispensando, unha gran patada nas súas *partes* ó sarxento’ LUS, 160. **De parte a parte** *loc.adv.*, dun extremo ó oposto: ‘Se conoz que o proieutil lle pasou a testa *de parte a parte* e batíu na pantalla da lámpada’ DEC, 17. **De parte de** (unha persoa) *loc.adv.*, por encargo ou orde, ou no nome de [esa persoa]: ‘Veño *de parte* do señorito de Pacio Vello, pra decirlle que hoxe estivo na súa casa pra preguntare por vostede’ PAU, 18. **Ir por partes** *loc.v.*, considerar illadamente cada un dos aspectos da materia que se trata: ‘*Imos por partes...* De primeiro, que eu estou seguro que tódolos labregos, galegos ou non, son realistas i escéuticos; outra (...)’ TER, 55. **Por parte de** *loc.adv.*, pola rama de parentesco que se expresa: ‘E a Estrela, sobriña carnal de miña, *por parte de* nai, que vive na casa xa vai pra dous anos’ TER, 214. **Tomar parte** *loc.v.*, participar: ‘En París debéu ir moitas veces ás xuntanzas que tiñan os literatos i artistas románticos nos cafés, e cecáis *tomase parte* na súas parlicadas e retesías’ TER, 184.

partia (⇔PARTA) *s.f.* Acción e efecto de partir: ‘Díse [polo Caurel] forcia, aldeia, ceio, ondia, *partia* dos cochos’ LUS, 24.

PARTICIPAR *v.i.* Tomar parte [nunha determinada actividade]: ‘Vintetantos anos despois veu Seoane a Lugo, a *participar* na Mostra Antolóxica do Círculo de Bos Aires’ HIS, 92.

PARTICULAR *adx.* Especial ou digno de mención. **De particular** *loc.adx.*, especial ou extraordinario: ‘Entrou o Xusto co diario na mao... / –Nada *de particular*’ DEC, 16.

PARTICULARISMO *s.m.* Tendencia a darlle máis importancia ó interese particular có xeral: ‘Si se quer, o individualismo é o egoísmo lóxico e moral, o *particularismo* é o egoísmo somentes negativo’ TER, 56.

PARTICULARISTA *adx. e s.* Partidario ou seguidor do particularismo: ‘[O galego] Non é altruista, precisamente porque é *particularista*’ TER, 56.

PARTIDA *s.f.* **1.** Asentamento ou anotación nun rexistro, civil ou relixioso [de feitos ou circunstancias relacionadas cunha persoa]: ‘Os datos da súa idade seinos polas *partidas* de bautismo e defunción que vin no arquivo da casa’ LUS, 184. **2.** Grupo pouco numeroso de xente armada: ‘¿Non sentíchedes falar do Valente? Iba ó fronte dunha *partida* de oito o nove homes’ LUS, 45. **3.** [Nalgúns xogos de mesa] conxunto de xogadas previamente establecidas para que alguén se proclame gañador: ‘A cita era ás sete. Primeiro, a *partida* de tute. Endespóis, a cea’ CON, 18.

PARTIR *v.t.* **1.** Dividir en partes: ‘Todo o cadro estaba pintado en cores escuras, agás dunha nube bermella que *partía* a pintura metade por metade’ TER, 181. **2.** Romper, separar as partes dun todo destruindo a súa unión: ‘estrenou a bici, caíu d-ela e *partíu* unha perna’ DEC, 10. **3.** Romper, tronzar, facer porcións ou anacos: ‘No traballo faguía a labor de dous. Era hortelán e *partía* a leña’ LUS, 46. **4.** Distribuír o capital ou os bens herdados: ‘A min xa me leva dado a nai, á conta do que me toque do meu pai, máis de dous mil pesos. (...) E pouco máis apañaréi cando se *parta*’ TER, 164. // *v.i.* **5.** Irse, marcharse [dun lugar]: ‘O seu tricornio, o seu bastón de mando, as súas polainas, según vestía cando deiquí *partíu*’ CON, 58. // *v.p.* **6.** Rir moito: ‘Contáronmo todo os obreiros, e *partíanse* a rir’ TER, 121.

PARTO *s.m.* Acción de parir: ‘É pra filla do señor Ramón, que morréu de *parto* onte’ LUS, 48.

PARVADA *s.f.* **1.** Feito ou dito propio dunha persoa parva: ‘Galicia é un país ricaz, empezando pola iauga. / –Pois fóra ten sona se pobre. / –Unha *parvada*... Abonda con ver que mantén con vintenove mil kilómetros cuadrados, dous millós setecentos mil habitantes’ TER, 34. **2.** Cousa de pouco valor ou importancia: ‘Vai un a Lugo ó cine, e lámbenlle un peso por ver unha *parvada* que non val nada’ PAU, 44.

PARVO *adx.m.* De pouca intelixencia [emprégase como insulto]: ‘Ti es *parvo* –díxenlle– ¿Sei que te esquenciches de que fumos xuntos á escola?’ LUS, 56.

[PASADA] *s.f.* Paso que se dá ó andar [especialmente cando é longo]: ‘Sentíronse as *pasadas* do Furelo, que subía a escaleira’ HIS, 18.

pasadelo *s.m.* **1.** Pasaxe, lugar polo que se pasa dun sitio a outro: ‘Unha noite velouno [ó lubicán] o señor cura. (...) Meteulle dous tiros seguidos no entrecello ó galgar un *pasadelo*. O grego estaba na xanela do reitoral cun foco, i o lubicán voltaba do monte, polas tres da mañá, acompañado dos lobos’ LUS, 38. **2.** Corredor, parte longa e estreita do interior dunha casa, que comunica uns cuartos con outros: ‘Por dreto estaba moi ben toda a reitoral, con coartos moi folgados e endamios e *pasadelos* de moito vagantío’ LUS, 140.

PASADO *adx.* **1.** [Referido a un período de tempo] inmediatamente anterior a aquel en que se está: ‘O que vos vou contar pasou en Lugo, polos derradeiros anos do século *pasado*’ LUS, 32. // *s.m.* **2.** Tempo anterior ó presente, xeralmente afastado: ‘As imaxes do *pasado* pódense recoller directamente coma as do presente...’ TER, 80. **3.** O día seguinte ó de mañá: ‘Teste que ir da casa, e mañá mellor que *pasado*’ TER, 124. **Pasado mañá** → **MAÑÁ**.

pasamaos (⇔**PASAMÁNS**) *s.m.* Parte superior da varanda dunha escaleira sobre da que se apoia a man: ‘Rubín as escaleiras, con *pasamaos* tamén de bronce e marbre’ CON, 25. Tm.
***pasamano**.

***pasamano** *s.m.* **pasamaos**.

PASANTÍA *s.f.* Clase particular ou de repaso: ‘Xa falaréi co maistro daló pra que lle dia *pasantía*...’ TER, 102.

PASAR *v.t.* **1.** Llevar ou mover dun lugar a outro ou dun lado para outro: ‘Namentras, a tía Trécola non faguía máis que *pasalo* ovo azul dunha mao prá outra’ TER, 124. **2.** Estar determinado tempo nun lugar, estado ou realizando unha actividade determinada: ‘Dispúxenme a *pasala* noite alí, sentado nun escano, ó pé dun confesionario’ LUS, 135. **3.** Cruzar, atravesar dunha parte a outra: ‘*Pásase* [o río] a pé enxoiro, na seitura, dunha ribeira a outra’ LUS, 132. **4.** Facer que algo chegue a outra persoa: ‘O Xan de Brais, o Vicentiño de Freituxe e máis eu estabamos a comer un magosto. E veña de mougar bullós e de *pasalo* xarrote’ TER, 90. **5.** Experimentar unha sensación ou situación [xeralmente desagradable]: ‘Ningúen máis indicado que un fillo da señora, canto máis, *pasando* necesidade... ¿E qué lle parez...?’ TER, 164. **6.** Mover unha cousa sobre outra, de forma que a vaia tocando: ‘Dinlle cun pé e *paseille* a mao pola fronte’ LUS, 112. **7.** Poñer noutra presentación: ‘Entre nós hai unha persoa que está pensando de *pasar* ó papel todo canto falamos’ TER, 76. **8.** Someter unha cousa á acción doutra: ‘e sequéi a roupa *pasándoa* polas lapas’ TER, 218. **9.** Llevar a cabo: ‘E *pasamos* revista á compañía’ TER, 324. // *v.i.* **10.** Ir a través dun lugar ou marchando nalgún momento xunto a el: ‘En moitas aldeias [a auga] *pasa* ó pé da casa, e podíase meter dentro con moi pouco gasto...’ TER, 34. **11.** Ir a outro lugar, xeralmente inmediato, ou ó outro lado: ‘Poden os señoritos *pasar* ó comedor. A señora i a señorita xa están agardado’ LUS, 87. **12.** Ir dun estado ou situación a outros novos: ‘E xa descrito o escaerio, *pasaremos* ós feitos... Cando chegamos á casa (...)’ TER, 272. **13.** [Coa preposición *por*] considerar, ter en conta: ‘Todo era da millor calidade, dende o caldo de repolo branco hastra os lambuxos dos postres, *pasando* polas troitas fritas con unto e polo asado con patacas’ LUS, 18. **14.** Suceder, ocorrer ou producirse [un feito]: ‘O que *pasa* é que nistes pobos pequenos e nautros máis grandiños, o que non quer ser coma os demais págao moi caro’ TER, 244. **15.** Transcorrer o tempo: ‘*Pasaron* coma cinco minutos, ou cecáis dez...’ LUS, 51. **16.** Exceder, ir máis alá dun límite: ‘Chamanlle a Rosinda, e xa *pasará* hoxe dos cincuenta anos’ TER, 286. **17.** [Coa preposición *por*] experimentar ou sufrir: ‘E seica *pasou* por moitas disgracias’ TER, 133. **18.** Cesar, parar, acabarse [unha cousa]: ‘¿*Pasóuche* a dor, Eleniña?’ PAU, 47. **19.** Transferirse ou trasladarse algo dunha persoa a outra: ‘¿O pensamento dos carpinteiros *pasou* a min, e de min á patrona?... Puido que *pasase* á patrona e da patrona a min’ TER, 78. **20.** Meterse, introducirse algo polo oco doutra cousa: ‘Diante de nós tiñamos unha pequena abertura por onde podía *pasar* un home a gatas. O meu can entrou o primeiro’ TER, 224. **21.** [Coa preposición *por*] ir ó

punto que se designa para ser tratado ou valorado [un asunto]: Tivo que *pasar* pola Xunta de clasificación, pois alegou que estaba xordo como un cabozo. O capitán médico da Xunta desconfiou que fose un pillastre disposto a se librar do servizo militar' HIS, 134. // v.p. *22. [Indebidamente como verbo pronominal] mover unha cousa sobre outra, de forma que a vaia tocando: 'A Liberata *pasóuse* a mao pola fronte' TER, 123. *23. [Indebidamente como verbo pronominal] estar determinado tempo nun lugar, estado ou realizando unha actividade determinada: 'Eiquí –decía don Crisando– *pásome* as horas mortas chantado niste sillón' TER, 265. **O pasado, pasado**, fórmula con que se anima a esquecer os motivos de queixa, coma se non ocorresen: '*O pasado, pasado* e que non volva endexamáis' TER, 43. **Vostede lo pase bien** → BEN. Tm. **pasare**.

pasare v.i. **PASAR**.

PASAXEIRO s.m. Persoa que viaxa nun vehículo sen conducilo ou sen formar parte da tripulación: 'Aquila mesma noite, xa polas dúas, non quedara na cuberta máis *pasaxeiro* que il... i outro' TER, 78.

pascoal (⇔PASCUAL) *adx.* Relativo ou pertencente á Pascua: 'Il vai á misa tódo-los domingos e cumpre co Preceuto *Pascoal*' CON, 127.

PASCUA s.f. [Na relixión católica] festa de primavera (de data variable) en que se celebra a resurrección de Cristo: 'Tes que estar eiquí o martes. Asistirás ó baile de *Pascua* do Casino' CON, 132

paseada s.f. **PASEO**.

PASEAR v.i. Camiñar, andar por pracer ou por deporte: 'Eu, coma non tiña outra cousa millor que faguer, adicábame a *pasear*' LUS, 68.

PASENIÑAMENTE *adv.* **PASENIÑO**.

PASENIÑO *adv.* Amodiño, pouco a pouco: 'camiñaba *paseniño* deténdose diante de moitas sepulturas' LUS, 35. Tm. **PASENIÑAMENTE**.

PASEO s.m. Acción e efecto de pasear: 'Iba eu de *paseo* un día e cadróume de pasar perto da casa do Marcelino' TER, 314. Tm. **paseada**.

***pasigo** s.m. **CORREDOR**.

***pasillo** s.m. **CORREDOR**.

***pasión** (⇒PAIXÓN) s.f. Sentimento moi intenso ou perturbación do ánimo que domina o entendemento ou a vontade [dunha persoa]: 'E mesmo o amore parez que non é amor namentres que non chegan os románticos. / Gasparo.– A liberdade de *pasión*' TER, 62.

PASMADA *adx.f. fig.* Abraiada, asombrada, admirada: 'A lúa chea parecía ollar *pasmada* prá terra, coma si se espantase' TER, 233.

[**PASMAR**] *v.t.* Aparvar, deixar aparvado, torpe de movementos ou pesado: ‘Os dous estabamos *pasmados* pola calor’ TER, 260.

PASMÓN *s.m.* Persoa aparvada ou pasmada: ‘[O Toño] Pareceume un *pasmón*. Falaba pouco, e ríase sen tér por qué’ LUS, 85.

PASMOSA *adx.f.* Que causa admiración ou asombro: ‘É un crepúsculo –dixen– dunha maxia *pasmosa*’ TER, 42.

PASO *s.m.* **1.** Movemento que se realiza ó andar, adiantando e pousando un pé antes de mover o outro: ‘Eu xuraría que o cabaleiro dira dous *pasos* xustos hastra chegar á mesa das gavetas’ LUS, 89. **2.** Espazo que se recorre ó realizar ese movemento: ‘Atopéime á beira da carretera, a cen *pasos* do Hospital do Incio’ TER, 346. **3.** Modo natural de andar unha cabalería, no que non ten no aire máis ca un pé: ‘E dona Violante sentíu o *paso* do cabalo polos coios da calzada’ LUS, 154. **4.** Lugar ou sitio polo que se pasa ou se pode pasar para ir dun sitio a outro: ‘Caborco. Val estreito, *paso* entre montes’ LUS, 163.

PASODOBRE *s.m.* Peza musical con ritmo de marcha: ‘dixo que il sabía tocar ben o armonium. E púsose a tocar... a música do *pasodoble* Valencia, que estaba de moda’ CON, 39.

PASPALLÁS *s.m.* Ave pequena da familia das galináceas (*Coturnix coturnix*), de plumas pardas con raias brancas e vermellas no peito, que vive principalmente nos campos de trigo e centeo: ‘Codorna. *Paspallás*’ LUS, 164. Tm. ***codorna**.

PASTA *s.f.* **1.** Produto resultado de mesturar unha substancia sólida e un líquido, ou materia moldeable de calquera tipo: ‘Abríu unha xabroneira de *pasta* que tiña unha pastilla de xabron drento’ TER, 291. **2.** Tapa, cuberta [dun libro ou produto similar]: ‘Levaba as contas da casa, que iba anotando con letra grande e picuda nunha agenda moi grande, de *pastas* roxas’ LUS, 116.

[**PASTAR**] *v.i.* Comer o gando a herba nun prado ou pasteiro: ‘Un monte con penedos que semellaban bestas *pastando*’ TER, 32.

pastasma *s.f.* Erro por **PANTASMA**.

[**PASTEL**¹] *s.m.* Peza feita con masa de fariña, ovo, manteiga e outros ingredientes, cocida ó forno, doce e esponxosa: ‘Levaba polo visto unha gran carteira disas que levan os viaxantes, cunha botella de viño, xerez e moitos *pasteles*’ LUS, 105.

PASTEL² *s.m.* **1.** Técnica pictórica que consiste en aplicar un lapis composto dunha materia colorante e auga de goma, especialmente sobre papel ou tea: ‘E cando tiña doce anos diume por pintar ó *pastel*, nun folio de papel de barba, o retrato do cabaleiro, asegún o que sabía’ HIS, 37. **2.** Debuxo feito con esa técnica: ‘Pase e vexa o retrao (...) O que máis me chocou... foi a pinga de sangue no peito, tal como estaba no meu *pastel*’ HIS, 40.

PASTILLA *s.f.* Porción de pasta consistente, de forma, tamaño e usos variables: ‘E non atopámolo xabron, por máis que o buscamos. E dixo o patrón: “Pois colle a *pastilla* do meu cuarto, e vólvea a poñer no seu sitio cando acabes’ TER, 290.

PASTO *s.m.* Terreo con herba para que paste o gando e a propia herba verde que paze: ‘Inda non saíra o gado ó *pasto*. Non se vía alma en ningures’ TER, 260.

PASTOR –ORA *s.* **1.** Persoa que coida e apacenta o gando [especialmente cabras e ovellas]: ‘¿Qué me veu saber arremedar o laio das noitaregas i-o aular dos lobos. Adeprendino cando andaba de *pastor* na serra. Fíxeno moitas veces de neno cando iba co-as ovellas’ PAU, 65.// *s.m.* **2.** Sacerdote protestante: ‘Pradicaba [na Capela Evanxélica da rúa de García Abad] un *pastor* novo, inglés, que usaba lentes, moi colorado il de cara’ CON, 39.

PASTRÁN *s.m.* Persoa que descoida o seu aseo e vestimenta. [Emprégase como insulto]: ‘¿Qué che importa a ti, *pastrán*, o que bebo ou deixo de beber?’ TER, 142.

PATA *s.f.* [Nun animal] membro que serve para a locomoción e que xeralmente soporta o peso do corpo: ‘O Morito estaba sentado enriba da espeiteira, lavicando o bico ca *pata*’ TER, 110. **Pata de lebre** ($\Leftrightarrow$ balsa) *loc.s.*, madeira moi lixeira pero resistente e elástica, obtida da árbore deste mesmo nome (balsa) [propia de América do Centro e do Sur]: ‘Fumaba nunha pipa de *pata de lebre* con anelo de prata’ CON, 100.

PATACA *s.f.* **1.** Planta solanácea (*Solanum tuberosum*) de raíces fibrosas con tubérculos carnosos, follas verdes partidas, flores brancas ou moradas e froito en baga: ‘Un labrego emigrado que esmorece polos seus eidos, non se acorda pra nada das *patacas*, do centeo ou da herba dos seus prados’ TER, 66. **2.** Tubérculo comestible da raíz desta planta: ‘¿Non lle sentiches decir moitas veces que unha cousa non podía ser e non ser ó mesmo tempo?... Unha *pataca*, polo por caso, nunca pode ser unha laranxa...’ TER, 249.

PATADA *s.f.* Golpe dado co pé: ‘Díulle, dispensando, unha gran *patada* nas súas partes ó sarxento’ LUS, 160.

[**PATAQUEIRADA**] *s.f.* Dito carente de sentido ou que non se axusta á razón: ‘Eran homes moi cabales iles, e non andaban un nin outro con díxome, díxome nin *pataqueiradas*’ LUS, 96.

[**PATAQUEIRO**] *adx.* [Popularmente] baixo e gordo: ‘Era máis ben groso e pequenote il, e non vello. Un deses tipos que os lugueses chaman “*pataqueiros*” CON, 63.

[**PATEO**] *s.m.* Acción de golpear o chan cos pés: ‘A que aló se armou. A ovación durou máis de vinte minutos, antre risadas e *pateos*’ HIS, 86.

PATERNO *adx.m.* Pola parte ou rama do pai: ‘Alí vivía a miña tía Rosa María, hirmá do meu abo *paterno*’ LUS, 79.

patetas *s.m.* Ser imaxinario que se identifica co demo: ‘Que che den unha cunca chea de manzanilla ben cargadiña. Si golsas, sálvaste. Si non, lévate *patetas*...’ PAU, 27.

[**PATEXAR**] *v.i.* Patear, bater cos pés: ‘¿E tiraríaa co tinteiro [o galo]? ... E tirou. E logo *patexou* na tinta verquida’ HIS, 159.

[**PATILLA**] *s.f.* Parte do pelo ou da barba situada diante da orella: ‘O teniente era un mozo novo moi outo e moi fino, de *patillas* e bigote’ LUS, 158.

PATIO *s.m.* [Nun edificio] espazo cerrado con paredes e descuberto: ‘Entrou un cami3n no *patio* do cuartel de San Fernando’ HIS, 135.

[**PATOL3XICO**] *adx.m.* Pertencente ou relativo 3 patoloxía: ‘Tan soio estaba serio cando falaba de temas *patol3xicos*’ LUS, 84.

patricia (3PATRUCIAL) *adx.f.* Paterna, pola parte do pai: ‘Todos v3s tratades pouco ou moito a Xos3 Saavedra Fern3ndez, conocido por Moncho do Grilo, nome iste que lle ven da súa casa *patricia* de Oural’ HIS, 95.

[**PATRICIO**] *s.m.* [Na antiga Roma] membro da clase dominante que gozaba de todos os dereitos e privilexios: ‘A min danme lástima (unha lástima imposíbel) os *patricios* romanos, tan amigos da boa vida, que non sabían o que era o caf3’ TER, 59.

[**PATRIMONIO**] *s.m.* Conxunto de bens que unha persoa herda dos seus antepasados: ‘De seis grandes *patrimonios*, (...) somentes queda o de Lucencia, herdado por doña Mercedes, dos seus pais’ TER, 134.

PATR3N –ONA *s.* **1.** Persoa de idade avanzada: ‘Vivía unha criada xa *patrona*, que se chamaba a Presenta’ TER, 32. **2.** Amo, persoa que posúe e goberna unha casa: ‘Saíu o *patr3n* e logo sentín falar na cociña. Dalí a pouco chegou a Maripepa ca merenda’ TER, 197. **3.** Santo titular dunha igrexa ou considerado protector dunha parroquia, dun lugar ou dunha colectividade: ‘Dous días despois era o día de Santiago, *patr3n* de Meilán’ HIS, 183.

[**PATRUCIO**] *s.m.* **1.** Persoa de idade avanzada que conserva o goberno da casa: ‘Cando rematabamos de comer apareceu na cociña un *petrucio* que cubría a testa cunha monteira’ TER, 229. // **2.** *s.m.pl.* Os vellos, os de máis idade, os anci3ns: ‘E logo o castrapo que cunde de máis en máis. Somentes os *patrucios* ou *petrucios* siguen a falar o galego coma il compre...’ TER, 68. Tm. **petrucio**.

PATUXAR *v.i.* Bater cos pés producindo ruído [na auga ou nun lameiro]: ‘Mais de alí a un pouquichiño ouvíu *patuxar* nun trollo’ LUS, 41.

PAU *s.m.* **1.** Anaco de madeira máis longo que largo e xeralmente cilíndrico: ‘Outramente, si metemos un *pau* na iauga vémolos tortos’ TER, 80. **2.** Madeira, materia leñosa das árbores: ‘Tiña dúas camas de *pao* de cerdeira’ LUS, 87. **3.** Golpes, tunda, malleira: ‘En moitas quimeiras antre rapaces ténme sacado moitos *paos* do lombo’ LUS, 55. **A paos** (3a paus) *loc.adv.*, pegándose violentamente: ‘A pouco máis andamos *a paos* con outros mozos por custión do baile’ LUS, 57. Tm. **pao**.

[**paulonio**] (3PAULONIA *s.f.*) *s.m.* Árbore da familia das escrofulariáceas (*Paulonia tomentosa*) de orixe xaponesa, con follas grandes, opostas e acorazonadas, e flores azul-

violáceas, recendentes, dispostas en panícula, que se cultiva como adorno en xardíns: ‘Frente por frente, ó outro lado do camiño real, estaba o xardín, que era un pouco costeiro. María Santísima, cánto albre alí había! Teixos, alcipreses, outros que lles chaman *paulonios* os señoritos, castaños dises de Indias e buxos de centos de anos’ LUS, 44.

PAUSA *s.f.* Breve interrupción [dunha acción]: ‘Autro tanto decía o gran poeta Goethe da estrela, que camiña sin presa e sin *pausa*’ CON, 46.

PAUTO¹ *s.m.* Pacto ou convenio que se supón establecido co demo para pescudar cousas ocultas: ‘Pois eu sigo créndoo que a meiga ten *pauto* co Demo’ PAU, 44.

pauto² (⇔PACTO) Acordo, decisión ou resolución tomada en común [despois dunha deliberación ou dunha negociación]: ‘E según contan, xa chegaron a un *pauto* co pai da Elena’ PAU, 21.

[**pavea**] (⇔PAVÍA) *s.f.* Froita da pavieira, variedade de pexego de pel lisa e carne branca e zumenta moi apegada á carabuña: ‘É a leda terra do viño, das froitas doces, das cántigas rexoubantes... *Paveas*, figos de vendima, brevas, préxegos, nísperos’ LUS, 23.

[**pavieiro**] (⇔PAVIEIRA *s.f.*) *s.m.* Árbore da familia das rosáceas (*Prunus domesticus*), de follas simples e caducas que dá como froito a pavía: ‘E xa amosaba a frol granate dos *pavieiros* e a rosada dos melocotoneiros’ CON, 70.

PAVIMENTO *s.m.* Revestimento que se lle aplica ó chan para facelo máis sólido ou liso, ou para mellorar o seu aspecto: ‘O *pavimento* [do salón] era todo de marbre de cor, mais parecía que andaba a iauga por il’ CON, 26.

PAXARO / [**páxaro**] *s.m.* **1.** Ave de tamaño pequeno e medio: ‘Sinto que o corazón se me quer botar fora e poñerse a voar coma un *paxaro*..’ PAU, 65. **2.** *fig.* Home desvergonzado ou de malas intencións: ‘¡Bos *páxaros*!... Os dous estiveron na cárcel por arroubarlle, fai cinco anos, a mel das colmeas ó Barafullas da Ermida’ PAU, 51. **3.** [Despectivamente] tipo ou individuo: ‘Pra que vostede vexa qué caste de *paxaro* era o Romualdo Acevedo’ CON, 101. **Paxaro de mal agoiro** *loc.s.*, persoa que acostuma anunciar que algo malo vai suceder: ‘¡Non señas *paxaro de mal agoiro* –díxolle o irmao’ TER, 165.

PÁXINA *s.f.* **1.** Cara dunha folla de libro, periódico ou caderno: ‘Naquil coaderno estaba escrita parte da historia do tesouro. Moitas *páxinas* estaban rachadas, moitas non se podían lér’ LUS, 151. **2.** O escrito nesas caras: ‘Cando levaba lidas unhas trinta *páxinas*, sentín unha dor súpeta na coxa esquerda’ TER, 317.

PAZ *s.f.* Ausencia de axitación ou de ruído: ‘Endexamáis me enquenceréi daquil tranquílo camposanto, arredor da eirexa, á sombra dos vellos concheiros, cheo de *paz* seréa e grave’ LUS, 118. **Deixar en paz** *loc.v.*, non molestar ou inquietar: ‘Mais o máis raro de todo isto era aquil ulido. Un ulido que non me *deixaba en paz*’ TER, 281. **En paz descanse**, fórmula piadosa que segue á mención dalgún defunto: ‘Don Agapito, *en paz descanse*, era un filósofo’ TER, 249. **I en paz** (⇔e en paz), fórmula ou expresión con que se dá por terminado un asunto, equivalente a e xa está, e iso é todo: ‘E non lle vaias con prosmeiradas a don Pedro, que ti es medio fato. Dille o choio tal como é, *i en paz*’ TER,

278. **Que en paz estea**, fórmula con que se desexa a benaventuranza a alguén que acaba de morrer: “Y el José Rouco entrega al Crisanto Rodríguez, esposo de la susodicha nigromántica, la cantidad de dos mil quinientas pesetas por el traspaso del espíritu de don Nicolás...” / A voz do Rouco / Debía decir: “*que en paz estea*”...’ PAU, 56.

PAZO *s.m.* **1.** Antiga casa señorial galega construída no campo e destinada a residencia de familias nobres, particularmente fidalgas: ‘E don Juan xa se creía rico, inmensamente rico, como foran os primeiros señores do *pazo*, que tiñan terras hastra en Navarra’ LUS, 143. **2.** Edificio destas características: ‘Falaba en castelao, como se dixo, pois habíase criado na Cataluña, no *pazo* do seu parente o duque de Cardona, don Ramón Folch’ LUS, 152.

PE *s.m.* Letra do alfabeto. **De pe a pa** *loc.adv.*, dende o principio ata a fin, ou dunha punta a outra: ‘Has de aprender a Doutriña; poñerte ben en cuentas e na escritura; entendido que has de saber *de pe a pa* a Historia Sagrada’ TER, 103.

PÉ / **pe** *s.m.* **1.** [No corpo humano] parte que está no extremo da perna: ‘E víu que o seu marido viña de arrastro polo chao co *pe* enganchado na estribeira’ TER, 157. **2.** [Nun animal] parte que está no extremo de cada unha das patas: ‘Ó subir unha cemba que había perto da cabana, vin o cabalo carboeiro que estaba pacendo nunha regata, cos *pés* trabados cunha solta’ LUS, 112. **3.** [Nunha planta] talo ou tronco: ‘Tres ou catro rillotes arredáronse do *pé* do freixo’ LUS, 69. **4.** [Nun obxecto] parte que lle serve de apoio: ‘unha consola, cun gran espello e mesa de marbre verde, con dous *pes* afigurando peixes’ TER, 180. **5.** Parte baixa ou inferior [de algo]: ‘Polos *pes* dos montes espállanse moitos soutos; as cimas están espidas’ TER, 129. **A pé** *loc.adv.* andando: ‘Daba longas paseadas polos arrabaldos da gran vila. Chegaba *a pé* hastra Panxón ou hastra Baiona’ LUS, 62. **A pé de** *loc.prep.*, ó lado de, preto de, xunto a: ‘Máis de dúas centas persoas estaban berrando *a pé* dun freixo moi outo’ LUS, 68. **A pé enxoiito** *loc.adv.*, sen mollar os pés ó pasar por un sitio onde hai ou adoita haber auga: ‘Polo tempo de verao, vése o quenlle de enriba seco, cheo de riarengos. Pásase *a pé enxoiito*, na seitura, dunha ribeira a outra. Mais cando veñen as chuvias de outono, aparece de novo a iauga no quenlle de enriba’ LUS, 132. **Botar pe a terra** ($\Leftrightarrow$ botar pé a terra) *loc.v.*, descabalgalar, desmontar, apear-se: ‘E como don Antonio non quixo montar no cabalo, botóu il *pe a terra* e púxose a andar candia nós levando o cabalo das rendas’ TER, 149. **Botar o pé fora de** ($\Leftrightarrow$ botar o pé fóra de) *loc.v.*, saír: ‘¡Qué noxo de tempo! Non podemos *botalo pé fora do pazo*’ LUS, 92. **Cun pé no outro mundo** *loc.adv.*, preto da morte: ‘É ben certo que o que vé o seu enterro en vida, xa está *cun pé no outro mundo*’ LUS, 98. **De pé** *loc.adv.*, 1) ergueito, en posición vertical: ‘Dous homes o fitaban, *de pé*, acarón da mesa’ HIS, 143.; 2) levantado, sen deitarse: ‘Eu xa sabía que a miña muller non me agardaba *de pe*, poisque sabía ila que eu iba na feira...’ TER, 201; 3) levantado, sen gardar cama por enfermidade: ‘Ise don Castro morréu dun cáncer na gorxa. Mesmamente se valeirou dunha hemorraxia. Fai tres días, aínda andaba *de pé*’ CON, 98. **Dos pes á testa** ($\Leftrightarrow$ dos pés á cabeza) *loc.adv.*, totalmente, por completo: ‘Achegábase a iles un home, ou o que for, moi amodiño, todo branco *dos pes á testa*, que traguía algo na mao xomo unha vela acesa’ TER, 254. **Ó pé / pe de** *loc.prep.* 1) aproximadamente, arredor de ou cerca de: ‘Ganará *ó pe de* cen pesos diarios’ TER, 52; 2) xunto á parte de abaixo [de algo]: ‘O Galo estaba agardando *ó pe da* escaleira da solaina’ TER, 200; 3) ó lado de, preto de, xunto a: ‘Ó pasar *ó pé dunha* xesteira, o pequeno ouvíu garniar’ LUS, 129. **Perder pé** *loc.v.*, deixar de pisar terreo firme: ‘O cazador *perdeu pé* nun escalón e caíu pretrás, e todos viramos pretrás’ HIS, 19. **Polo seu propio pe** ($\Leftrightarrow$ polo seu propio pé) *loc.adv.*,

andando, sen ser transportado por ninguén: ‘Mañá, si Dios quer, –dixo o don Andrés– irá *polo seu propio pe* á eirexa a recibir i a darlle as gracias á Divina Providencia’ TER, 304. **Poñer o pé / pe** (nun sitio) *loc.v.*, 1) presentarse nel: ‘Os tres derradeiros foron os primeiros en *poñé-lo pé* cas do Nasa’ CON, 18; 2) entrar: ‘Cando estabamos a poñer o pe no coche, apareceu unha rapaza de moi bon ver que saudou ó padriño’ TER, 36. **Pórllle o pe diante** (a alguén) ($\Leftrightarrow$ pórllle o pé diante) *loc.v.*, avantaxalo: ‘E que ninguén *lle puña o pe* diante en custión de pescar peixes con coca, cazar paxaros con visgo ou perdices con ichó’ TER, 100. **Poñer pé pra** *loc.v.*, dirixirse a: ‘Pai, nai e fillo *puxeron pé pra* casa dende o alpendre do cimo do horto, ondia deixaron o carro valeiro’ LUS, 129.

[**pea**] ($\Rightarrow$ CHEA) *s.f.* Borracheira, estado de embriaguez: ‘Xa sei que te embebedaches antonte (...) / ¿E cántas *peas* pescas ó ano? ¿Trinta e cinco?... Sen contar o día da festa, que é pra ti de ritual...’ HIS, 96.

PECADO *s.m.* Acción ou omisión contraria ós preceptos relixiosos: ‘Aquila ferida antre os dous dedos deixaríalla Dios como sinal do seu terríbel *pecado*’ TER, 315. **Pecado capital** *loc.s.* [na relixión católica] cada un dos sete que se consideran fonte ou raíz de todos os demais: ‘Logo preguntoulle os Mandamientos, os *Pecados Capitales* i os Novísimos’ TER, 102.

PECADOR *s.m.* Persoa que peca ou ten propensión a pecar: ‘O sobrenatural é a Gracia Divina, que trougo ó bon camiño a un gran *pecador*’ TER, 315.

[**PECAR**] *v.i.* Contravir un ou máis preceptos relixiosos: ‘E non vos decatades que estamos *pecando*?’. E il engadíu: “Si tivésedes valor, engado da miña ialma, os dous fuxiríamos ista mesma noite, e seríamos alí ditosos vivindo nada máis que para o noso amor” LUS, 154.

PECHADURA *s.f.* Mecanismo metálico que se fixa nunha porta, tapadeira, etc. e que serve para cerralas, especialmente con chave: ‘Vese a cociña valeira. Síntese rencher unha chave na *pechadura*’ PAU, 64.

PECHAR *v.t.* **1.** Cerrar con chave ou ferrollo [unha porta, ventá, etc.]: ‘*Pecha* a porta da cociña por drento e garda a chave no peto’ PAU, 37. **2.** Encaixar no seu marco a folla ou as follas dunha porta, ventá, etc. de maneira que impidan o paso do aire ou da luz: ‘Había no vertedeiro unha ventá que daba á serra. Cando a rapaza iba a *pechalas* contras, víu lonxe unhas luces’ TER, 144. **3.** Asegurar a incomunicación de algo co exterior mediante unha chave ou outro sistema: ‘Tamén mandou *pechalo* coarto do cabaleiro, e *pechado* sigue’ TER, 190. **4.** Valar ou cercar un terreo: ‘Había un curro *pechado* a mao dereita, ondia estaban as cuadras i os cuartos dos criados’ LUS, 44. **5.** Encerrar ou meter nun sitio cerrado: ‘Pois porque pensaba que vostede debера *pechalo* no coarto e chamar polos veciños pra que fixesen guardia’ TER, 212. **6.** Xuntar os extremos libres de dúas partes articuladas polo outro extremo: ‘Atende ben, Eleniña... *Pecha* ben os ollos’ PAU, 45. **7.** Pregar ou dobrar unha cousa articulada que estaba estendida: ‘Entra a Subela, *pechando* o paraugas’ PAU, 19. **8.** Dar por terminado: ‘Xa se *pechou* a veda, i andan pola serra moitos cazadores’ TER, 344. **9.** Conter dentro de si: ‘Moito cambeará a vida do país cando se esplote o ferro que *pechan* os seus montes’ LUS, 22. // *v.i.* **10.** Chegar a noite á súa máxima escuridade: ‘Xa *pechara* a noite de todo. Sentíase laiar unha noitarega’ TER, 44.

11. Dar por terminada a súa actividade [un establecemento]: ‘Como os comercios non *pechan* hastra as dúas, podo volver no tren da tarde’ TER, 276. **12.** Asegurar a incomunicación de algo co exterior mediante unha chave ou outro sistema: ‘Saíron, e nós *pechamos* por dentro coma nos mandara don Froilán’ LUS, 51. // v.p. **13.** Encerrarse ou meterse nun sitio cerrado: ‘Vaite á cociña e *péchate* por dentro coas mulleres’ LUS, 50. **14.** Aproximarse, xuntárense ou unírense estreitamente [uns con outros]: ‘*Péchanse* sobor dun vieiro dous montes, e parez que o vieiro entra na boca dun forno’ TER, 51. **15.** [Dito da neboa] chegar á súa máxima densidade: ‘Mais inantes de chegar a Fisteos, *pechouse* tanto a nebra que houbo que poñelo auto a doce por hora’ HIS, 27. Tm. **FECHAR.**

PECHO –A *adx.* **1.** Moi poboado ou compacto, que ten moi xuntos ou en abundancia os elementos de que consta: ‘era preto, de corpo e faciana esguíos, enxoiito i alto, cos cellos moi mestos i a barba moi *pecha*’ TER, 301. **2.** [Dito da noite] especialmente escura: ‘Fose polo viño ou pola calor, non espertou hastra moi tarde, con noite *pecha*’ LUS, 35. **3** [Dito da néboa] espesa, densa: ‘Por vere os efectos da néboa *pecha*; diante dos focos, toda elea irisada’ CON, 63. **4.** Intransixente ou ríxido: ‘Sempre anda a ganar algo. O individualismo máis *pecho*. A soleira, a retranca...’ TER, 55. **5.** [Aplicado a vogal, por oposición a aberta] que se articula aproximando a lingua ó padal, estreitando máis o paso do aire: ‘Outra, o lío das vocás *pechas* i abertas... O “e” de “lea”, corda, é ás veces tan *pecha* que soa “lia”’ TER, 70. **6.** [Aplicado a ferida] cicatrizada ou curada: ‘[o meu irmao] amosóume a ferida, xa *pecha* de todo...’ TER, 319.

PEDÁNEO *s.m.* Persoa que exerce a autoridade nunha aldea ou partido rural que forma parte dun municipio: ‘Vamos buscalo *pedáneo* pra que faga o documento’ LUS, 71.

[**PEDANTE**] *s.m.* Persoa que presume inoportunamente do seu saber ou erudición [téndoo ou non]: ‘Todo iso dos mitos é unha trapallada dos *pedantes*’ CON, 35.

***pedazo** (⇒ANACO) *s.m.* Parte dun todo considerada independentemente: ‘Xa había un bon *pedazo* de día’ TER, 312.

PEDIR *v.t.* **1.** Rogar ou demandarlle a alguén que dea, conceda ou faga algo: ‘A señora Maripepa do Raul *pedíulle* seis mil reás empréstados pra librar do servicio do rei ó seu fillo máis vello, o Pepiño’ CON, 18. **2.** Mendigar, solicitar ou suplicar [esmola]: ‘Moitos anos despois andaba a *pedir* esmola polos camiños’ LUS, 45.

PEDRA *s.f.* **1.** Anaco ou fragmento de substancia mineral sólida, dura e compacta, de composición variable, non metálica nin terrosa: ‘¿E non lle parez que cando tange un reló é coma si caíse unha *pedra* nun relanzo?’ TER, 140. **2.** Anaco tallado desa substancia que se emprega como material de construción: ‘Era unha casa moi grande cunha solaina de *pedra* cara ó poente’ LUS, 80. **3.** Anaco desa substancia, particularmente a que é fina, dura, rara e xeralmente transparente, ou polo menos translúcida, que se emprega en xoiería: ‘Agora [o rubí do viril] era a *pedra* dun anelo’ TER, 312. // **Pedra de afiar** *loc.s.*, a que se emprega para afiar utensilios cortantes, pola súa composición de gran fino e uniforme: ‘Molexón. Moa, *pedra de afiar*’ LUS, 165. **Pedra lareira** *loc.s.*, [na cociña da casa tradicional] aquela sobre a que se fai o lume: ‘Non hai n-ila *pedra lareira*, senon unha cociña de ferro das chamadas “económicas”’ PAU, 9. **Pedra preciosa** *loc.s.*, a que é fina,

dura, rara e xeralmente transparente, ou polo menos translúcida, e que tallada se emprega en adornos de luxo: ‘e cadeas tamén de ouro e alfaias con *pedras preciosas*’ TER, 183-184.

PEDRADA *s.f.* Acción de lanzar con forza unha pedra e golpe que se dá ou se recibe con ela: ‘Despóis de aseparalos, cada un guindóume unha *pedrada*. Un diles batíume na sen’ CON, 131.

pedragallo (⇔PEDERNAL) *s.m.* Variedade de cuarzo de cor gris ou amarela, translúcido nos bordos e fractura concoidea, que dá chispa ó ser golpeado cunha peza de ferro aceirado [e que se emprega para encender a esca no acendedor]: ‘No meu pequeno museo de cousas curiosas podedes vere un chisqueiro de esca coa súa punta de corno de cabra chea de esca e tamén o seu eslabón e o seu *pedragallo* de coarzo marelo’ HIS, 127.

PEDRAZO *s.m.* Sarabia, auga conxelada que cae violentamente en forma de grans grosos e fortes: ‘Co *pedrazo* que veu po-lo San Isidro, non quedóu un bago en toda a miña viña da encosta do río’ CON, 130.

PEGA *s.f.* Paxaro da familia dos córvidos (*Pica pica*) de cor branca nas plumas escapulares, flancos e ventre, e negra polo resto do corpo, con irisacións azuis no rabo, que é moi longo: ‘Hei de montar en ti i-heiche de ir a serra voando como unha *pega*’ PAU, 62. **Pega marxa** *loc.s.*, paxaro da familia dos córvidos (*Garruchus glandarius*), de plumaxe marrón, ás pintadas de azul e negro e rabo negro: ‘Si lle preguntaran como faguían o niño os ourioles, os tinzós ou as *pegas marxas*, outra cousa sería...’ TER, 102.

[**PEGADA**] *s.f.* **1.** Marca ou sinal que deixa o pé no chan ó pisar: ‘O can seguiría o rastro do cabaleiro. / O animal colléu cara o río, rastrexando as *pegadas*’ TER, 188. **2. p.ext.** Indicio ou sinal que permite realizar unha investigación: ‘Quero decir un crime que non deixou *pegadas* ou “huellas”.’ HIS, 67.

PEGAR *v.t.* **1.** Unir mediante unha substancia adhesiva [unha cousa a outra]: ‘Eu mesmo lle vin mete-los recortes de papel, e despóis, *pegar* e lacra-lo sobre e gardalo no peto’ HIS, 141. **2.** Acercar unha cousa a outra, de xeito que se toquen ou estean moi próximas: ‘Os picariños miraban pra ila dende fora *apegando* as caras ó cristal do escaparate’ TER, 240. **3.** Transmitir ou pasar algo a outra persoa polo contacto, polo trato, etc.: ‘¿E non che ten dito a túa tía que non quería verte andar máis con ise raspiñeiro? Pra que che *pegue* as mañas...’ TER, 115. **4.** Castigar ou maltratar con golpes: ‘Si te vexo en diante *pegarlle* ó gato –díxolle s tía– estalícoche as orellas...’ TER, 108. **5.** Dar un determinado golpe: ‘Cando nos trabucábamos ou non lle sabíamos a leución, *pegábanos* unhas carrachas na testa coa mao do revés’ LUS, 116. **6.** Realizar certos actos, especialmente os que se producen de forma súbita: ‘Il *pega* un brinco. E todos se partían a rir’ TER, 244. // *v.i.* **7.** Tocar ou estar moi próxima [unha cousa a outra]: ‘Por diante da casa había unha gran parra *pegada* á mesa’ CON, 74. **8.** Estar adherida [unha cousa a outra]: ‘Esguíó, as orellas *pegadas* á testa’ CON, 32. **9.** [Seguido da preposición *a* + infinitivo] empezar, comezar, dar principio [á acción que se expresa]: ‘*Pegóu* a correr costa abaixo i enseguida ouvín petá-los seus zapatos na ponte’ CON, 88. // *v.p.* **10.** Adquirir por trato ou contacto [con algo ou con alguén]: ‘Il di que o cáncer non *se pega*, mais que se herda...’ TER, 247. **11.** Arrimarse unha persoa a outra de modo que non quede espazo entre elas: ‘O Natillas diu dúas palmadas... *pegáronse* de costas e despegaron’ CON, 55. Tm. **APEGAR**.

[**PEGO**] *s.m.* Cría da pega: ‘E nós, eiquí quentiños como os *pegos* no niño’ TER, 302.

***peinador** (⇒**PEITEADOR**) *s.m.* Peza que se coloca sobre os ombreiros, xeralmente axustada ó pescozo, para peitearse: ‘e vestía [a muller] un longo *peinador*, branco’ TER, 81.

***peinarse** *v.p.* **PEITEARSE**.

PEIRAO *s.m.* Parte do porto na que atracan os barcos: ‘Chegaban os barcos cheos de peixe. E veña dar voltas polo *peirao*’ LUS, 63.

peisano *s.m.* **PAISANO**.

[**PEITEARSE**] *v.p.* Arranxar e compoñer o cabelo co peite un mesmo: A serea afigura pendeándose ou *peiteándose*’ TER, 130. Tm. ***peinarse**, **pendearse**.

PEITO *s.m.* **1.** [No ser humano] parte do corpo comprendida entre o pescozo e o abdome: ‘A voz do Crisanto / Espétoche a navalla no *peito*. / O Farón / Vámonos pra fora, que xa me treman as pernas’ PAU, 62. **2.** [Nos animais] parte anterior do tronco, comprendida entre o pescozo e as patas dianteiras: ‘Atinoulle a un lobo no *peito*’ LUS, 42. **3.** [Referido a muller] mama ou o conxunto das dúas mamas: ‘Cecáis fora a muller máis fermosa que vira na miña vida (...); un *peito* verdadeiramente escultural’ TER, 330. **Do de peito** → **DO**. **Ter peito** *loc.v.*, ter valor ou atrevemento para: ‘é un home ben valente. Ningún de vós *teriades peito* pra ir ó camposanto ás dúas da mañá’ TER, 245. **Ter peito pra todo** (⇔ter peito para todo) *loc.v.* non ter escrúpulos, ter valor ou coraxe para calquera cousa: ‘A Faísca *ten peito pra todo...* Xa de rapaza noviña era peor que a sarna...’ TER, 281.

PEITORIL *s.m.* **1.** Antepeito dunha ventá que consiste nunha pedra ou obra á altura do peito e que permite asomarse sen perigo de caída: ‘Aquila noite, nacida xa a lúa, o cabaleiro debruzaríase no *peitoril* da xanela co seu catadexo...’ TER, 188. **2.** Pequeno muro ou valo que serve de protección: ‘Hai us *petriles* á beira da carretera, onde pode un sentarse cómodamente’ CON, 88. Tm. ***petril**.

PEIXE *s.m.* **1.** Animal vertebrado acuático, ovíparo, se sangue frío e respiración branquial, coas extremidades en forma de aletas e o corpo xeralmente recuberto de escamas: ‘Fun despedindo ós meus amigos un por un, e collín cara ó Berbés. Chegaban os barcos cheos de *peixe*. E veña dar voltas polo *peirao*’ LUS, 63. **2.** Este animal, pescado e preparado para ser consumido: ‘Voulle falar á Maripepa pra que dispoña a merenda... Pouca cousa... *Peixes*, xamón e queixo, con viño caseño’ TER, 197. **Bon peixe** (⇔bo peixe) *loc.s.*, persoa mala ou pouco de fiar: ‘¿O escribano de Rendar? *Bon peixe*. Lavoume a min o ano pasado vinte pesos por un documento que non valía de nada’ PAU, 21. **Como o peixe na iauga** (⇔como o peixe na auga) *loc.adv.*, con total comodidade e adaptación: ‘Vexo, Gasparo, que ti vives eiquí *como o peixe na iauga...* ¿Non sintes algunha vez arelas de vivir na vila?’ TER, 53.

PEIXEIRA *s.f.* Vasilla, xeralmente de cristal, para ter peixes vivos: ‘e no medio e medio [do escaparate] unha *peixeira* de vidro azuado con catro ou cinco peixes vivos’ TER, 240.

[**PEL**] *s.f.* **1.** Tecido orgánico que recobre o corpo dun animal, separada do corpo: ‘As *peles* [das londrias] lévanse a vender a calqueira vila de Ourense ou Lugo’ LUS, 18. **2.** Ese tecido orgánico curtido e co seu pelo natural, que se emprega especialmente para pezas de roupa de abrigo: ‘Non hall do hotel estabanme agardando un home de abrigo de *pieles* cun gorro tamén de *piel*. Era un día de moita friaxe...’ HIS, 75. Tm. ***piel**.

[**PELA**] *s.f.* Porción de masa ou doutra substancia branda: ‘Era unha faciana moura, de guechas longas, con *pelas* de terra barrenta nas meixelas’ LUS, 65.

pelandra *s.f.* **PELANDRUSCA**.

PELANDRUSCA *s.f.* Muller de vida licenciosa: ‘Quero unha nora limpa, non unha *pelandrusca*’ HIS, 32. Tm. **pelandra**.

PELAR *v.t.* Desplumar, quitar as plumas [a unha ave]: ‘As mulleres da casa puxéronse a *pelar* as perdices i a esfolar os coellos’ TER, 222.

peleriño (⇔PEREGRINO) *s.m.* Persoa que vai en peregrinación a un lugar sagrado: ‘Cecáis fose unha moeda bizantina que lle caíra, fai moitos anos, a algún *peleriño* estranxeiro que fora a Santiago...’ LUS, 143. Tm. **paleriño**.

*pelexa (⇒PELELLA) *s.f.* **1.** Pel dun animal [separada do corpo]: ‘I andaban vestidos [os primeiros homes que viñeran ó mundo] con *pelexas* e mataban os animás con machadas de pedra’ TER, 249. **2.** Pel dunha persoa: ‘Mais aló, por un díxome, díxome, espétanlle a un un coitelo no bandullo, ou lle deixan a tiros a *pelexa* como unha peneira’ PAU, 16. **3.** [Despectivamente] muller malintencionada ou de vida licenciosa: ‘Ninguén sospeita cousa... (...) I a nós, faguíanos moitisma falla aquíl diñeiro... Pra que o levase a *pelexa* da Rosinda...’ TER, 292.

PELEXAR *v.i.* Agarrarse, ter unha pelexa: ‘Unha vez un diles tivo que *pelexar* con seu curmao, que o ofendera moito’ CON, 51.

PELÍCULA *s.f.* Filme, obra cinematográfica: ‘Inda me enodia ler na Prensa ou sentir falar do “crime perfecto”. Ou poño por caso, ver unha *película* sobor do tema. HIS, 67.

PELICULAR *adx.* Da película: ‘Alto, exoito i esguío, como a encarnación *pelicular* do famoso persoaxe creado por Sir Arthur Conan Doyle’ HIS, 121.

*peligro *s.m.* **PERIGO**.

PELO *s.m.* **1.** Filamento que nace e medra na epiderme dos mamíferos [particularmente no ser humano]: ‘Alí había un *pelo* longo, coma de muller’ TER, 203. **2.** Conxunto destes filamentos que cobren a cabeza dunha persoa: ‘Nunca vín unha muller tan fea. Tiña o *pelo* xa cano i a dentamia moura’ LUS, 108. **3.** Conxunto destes filamentos que cobren o corpo ou unha parte del: ‘Amosáballe o *pelo* do peito polas rachadelas da camisa’ TER, 209. **Polo pelos** *loc.adv.* a piques de non conseguir o que se pretendía: ‘Tiven que alugar un “taxi”, e collín o tren *polos pelos*’ TER, 322. **Poñer os pelos dereitos** *loc.v.* asustar: ‘Eu

non sei se os lobos *poñen* ou non *os pelos dereitos* a un... Mais eu ben sei a quen se lle requicharon todos dun medo que levóu' TER, 91. **Pórse os pelos tesos / dereitos** (a alguén) *loc.v.*, asustarse moito, encrespárselle o cabelo xeralmente por medo: 'O Xan de Brais aseguraba que cando un batía cos lobos pola noite, nun sitio soedoso, *púñanselle os pelos tesos...*' TER, 90 / 'Eu fitaba pró Uxío que non tiña pucha na testa; (...). E vin que *se lle puñan os pelos dereitos*' TER, 93. **Tomar o pelo** *loc.v.*, burlarse: 'Mais, ¿il estarían por me *tomar o pelo*?... ¿Cómo iba eu meter un alifante no avión?...' TER, 325.

PELOTA *s.f.* Bóla esférica de diversos tamaños e materiais que se emprega en determinados xogos: '[a boliña de vidro] Rebotóu no chan como unha *pelota* e foi cair nunha cuspideira' CON, 115.

PELOURO –A *s.m.* **1.** Pedra de pequeno tamaño, xeralmente de forma arredondada: 'A rúa era estreita e retorta, empedrada de *pelouros*' TER, 238. **2. fig.** Muller bruta ou con modos considerados socialmente propios de home. [Úsase como insulto]: A Nisclona.– Agarde. Non teño maos pra atender a tanta xente. (...) / Un arrieiro. – ¡*Pelouro!*' PAU, 40. // *s.f.* **3.** Muller malintencionada ou de vida licenciosa. [Úsase como insulto]: '¿Tan mala foi pra ti...? / –¡Donicela!... ¡*Peloura!*... Agora metéulle un rapaciño novo de criado, i anda revolta con il...' TER, 283.

PELUXE *s.f.* Pelo fino, curto e suave: 'E faguíalle unha enruga co labro de enriba, cuberto de mouro *peluxe*' TER, 105.

PENA¹ *s.f.* **1.** Tristeza, sentimento de dor e de pesar: 'coas súas risadas xebraban as tristuras coma os namorados coas súas cántigas as *penas* de amor' LUS, 25. **2.** Castigo ou condena: 'púxenlles moitos exemplos de moitos ladrós arrepentidos e das grandes *penas* que agardaban na outra vida ós autores de arroubos sacrílegos' TER, 310. **Penas do purgatorio** *loc.s.* sufrimento intenso: 'Polas nosas *penas do Purgatorio*, que o conto non salla das dúas...' TER, 105.

PENA² *s.f.* Pedra moi grande adherida de forma natural ó terreo: 'Os dous seguimos polo antigo camiño (...) E chegamos hastra unha *pena* cha, sobre un esfragadoiro por onde se sentía, aló embaixo, ruxir un riacho' HIS, 30.

PENAL *adx.* Relativo ou pertencente ás penas ou castigos xudiciais: 'con tódalas agravantes calificativas de asesinato, según o Código *Penal*' HIS, 67.

PENALISTA *s.m.* Avogado especializado en dereito penal: 'o crimen típico da muller estuta e sin corazón, que desbota todo risco e peligro na súa execución, como diría un *penalista*' TER, 293.

PENDANGA *s.f.* Querida, muller coa que se mantén unha relación sen estar casados: 'Mais o pouco que il fala fálaos demais a súa *pendanga*, a Florita. Dende que lle morreu a primeira muller, a nai do Raúle, outramente, sempre viviu arrimado' HIS, 10

pende (⇔PEITE) *s.m.* Utensilio formado por unha fileira de dentes paralelos e unidos pola súa base, que se empega para alisar, desenlear e compor o cabelo: 'Alí estaban [os pelos] no seu *pende* do augamanil' TER, 203.

[pendearse] v.p. PEITEARSE.

pendella (⇔PENDELLO s.m.) s.f. **1.** Construción próxima á casa utilizada para gardar leña, os apeiros de labranza e outros obxectos: ‘Saíu por leña á *pendella* e foi por auga á fonte’ TER, 114. **2.** Construción pequena ou mal feita: ‘Moi sinxela, sen adornos de ningúna cras, cáseque parez mais ben unha *pendella* que o pórtico dun pazo’ TER, 130.

PENDENTE adx. **1.** Que está por solucionar ou por terminar: ‘Eu sempre tiven a sospeita de que o Antonio tiña unha conta *pendente* co señor Golpe’ HIS, 152. // s.m. **2.** Adorno ou xoia que se pon na orela: ‘atoparon no leito do río unha botella cunha carta drento i us *pendientes* de ouro con moitas pedriñas’ TER, 191. Tm. ***pendiente**.

[**PENDER**] v.i. Dependere [de algo]: ‘Xa ves: se non me chamaran ó teléfono mañá mesmo me farían a autopsia. O misterio da existencia. ¡A miña vida estaba *pendente* do fío do teléfono!’ CON, 112.

[***pendiente**] s.m. PENDENTE.

[**PENDÓN**] s.m. Estandarte que se usa como insignia: ‘A sombra das nubes esbaraba polo río. Parecían *pendós* de loito os alcipreses’ CON, 87.

PÉNDULA s.f. Reloxo de parede: ‘hai moitas falas galegas que parcen francesas, como (...); a “*péndula*” reló de parede’ TER, 47.

[**PENDURAR**] v.i. Estar colgado: ‘Dito isto, colléu a escopeta de dous canos, que *penduraba* dun cravo xunto á xanela’ LUS, 50.

PENEDÍA s.f. Lugar onde abundan os penedos: ‘Sentimos os cornos dos pastores que levaban a avenza ó monte, antre *penedías* e piñeiras’ LUS, 92.

PENEDO s.m. Pedra grande, xeralmente de forma arredondada, que sobresaia das demais: ‘E víu que a meiga se metía co cabrón, dispensando, no covallo d-un *penedo*’ PAU, 55. **Forte coma un penedo** loc.adx. moi forte: ‘Era un home moi corpulento, forte *coma un penedo*’ LUS, 29.

PENEIRA s.f. Instrumento circular formado por un aro de madeira que ten de fondo unha rede ou malla de arame entretecida moi fina que permite o paso da fariña ou da area fina: ‘Mais aló, por un dígome, dígome, espétanlle a un un coitelo no bandullo, ou lle deixan a tiros a pelexa como unha *peneira*’ PAU, 16.

PENICILINA s.f. Antibiótico extraído inicialmente do fungo *Penicillium notatum*, dotado dunha poderosa acción contra os microbios: ‘Acababa de chegar eiquí a *penicilina*, i eu xa a tiña apricado en sete ou oito casos’ TER, 48.

PENITENCIA s.f. Cousa fastidiosa ou molesta que hai que soportar: ‘Ai, don Gasparo, qui é mellor que Diolo leve.../ –¡Que *penitencia*!... TER, 342.

PENSAMENTO *s.m.* **1.** Facultade de pensar: '[A Subela] Era sutil coma o aire, i hastra lle arroubaba a un o *pensamento* se non tiña procuro de gardalo ben gardadiño...' LUS, 127. **2.** Acción e efecto de pensar: 'Mais o meu *pensamento* iba sempre ó cabaleiro do sartego, o cabaleiro de pedra dos ollos abertos' LUS, 134. **3.** Aquilo que se pensa: 'Descobrir o *pensamento* é moi perigoso. Todos están ó axexo pra saber o que un pensa e irlle co conto ós que manden' TER, 54. **4.** Mente, facultade ou capacidade intelectual: 'O primeiro que me veu ó *pensamento* foi que a miña muller xa estaba dereita' TER, 201. **En pensamento** *loc.adv.*, mentalmente: 'Coidamos que está namorado *en pensamento*, mais non sabemos de quén' PAU, 31.

PENSAR *v.t.* **1.** Formar unha idea ou un xuízo: 'O pronunciar "Bouzón", a muller siseara a ceda, e *penséi* si sería estranxeira' TER, 329. **2.** Ter unha opinión ou xuízo [acerca de algo ou de alguén]: '[na vila ou na aldea] Todos están ó axexo pra saber o que un *pensa* e irlle co conto ós que manden. (...) Na cidade, maiormente, ningún ten intrín en disimulalo que *pensa*' TER, 54. **3.** Ter na mente ou no pensamento [algo ou a alguén]: 'Iso estaba *pensando*, mais non me estrevía decilo...' PAU, 32. **4.** Ter a intención [de facer algo]: 'Coido que tamén il *pensa* de ir aló' PAU, 10. **5.** Considerar, meditar ou analizar con atención e coidado: 'a Varisa prometéralle á meiga un cabuxo que tiña. Mais despóis *pensóuno* millor e (...) tan soio lle díu unha ducia de ovos' LUS, 128. **6.** Coidar, crer, manifestar unha opinión: '¿E non sabes ti si o señor Xermán tiña recoñecida á Rosinda por filla súa? –preguntéi. / –*Penso* que sí' TER, 287. // *v.i.* **7.** Formar ideas e xuízos [sobre algo máis ou menos determinante]: 'Non hai boa comida sin bon café. Hastra axuda a *pensar*...' TER, 59. **8.** Ter na mente ou no pensamento: 'Eu *pensaba* no vestido e nas botinas que mercaría coa onza o día da feira' LUS, 52. **9.** Imaxinar, evocar ou recordar: 'Cando era tempo sereo, a escuma azuada da lonxanía faguíame *pensar* na Groria' LUS, 16. **Dar que pensar** *loc.v.*, inducir a cavilacións ou sospeitas: 'E sabe vostede –dixo o pedáneo– que me dá moito *que pensar* o que me di' TER, 208. **Pensar mal** → MAL. **Nin pensalo** *loc.adv.*, emprégase como negación enfática: 'E logo que non era tampouco nada doado entrar na eirexa. Ademais de estaren moi altas as ventás, tamén tiñan ferros. I a porta da eirexa, *nin pensalo*...' TER, 308.

pensatibre (⇔PENSATIVA) *adx.* Sumida nos seus pensamentos: 'Deixádeme facer memoria –dixo a Inés, quedándose *pensatibre*' CON, 124.

PENSO *s.m.* Alimento seco preparado para o gando: 'Os soldados na cociña e na aira, logo de darlles un *penso* ós cabalos' LUS, 158. Tm. ***pienso**.

PENTAGRAMA *s.m.* Figura máxica simbólica, semellante a unha estrela de cinco puntas, formada por cinco letras ou cinco sinais ligados por liña continua e á que se lle atribuían virtudes máxicas [É o símbolo de Belcebú (Satanás), "señor das moscas, da suciedade ou do mundo infernal"]: 'A outra figura dos dous triángulos é o chamado "*Pentagrama* de Balcebú", pra chamar ó Demo pra que diga ónde hai un tesouro' CON, 20.

***peña** (⇒CÍRCULO DE AMIGOS) *s.f.* Grupo de amigos que se reúnen habitualmente para practicar unha afección común: 'Aquela noite nevaba moito cando cheguéi á nosa *peña* do Metropol' CON, 32.

***peonza** (⇒BUXAINA) *s.f.* Xoguete de madeira en forma cónica e cunha puga metálica incrustada no vértice, que se fai virar envolvéndolle un cordel para lanzala despois: ‘O Parrulo recuou prá outra habitación, que era o comedor, dando voltas como unha *peonza*’ HIS, 105.

[**PEQUECHO**] *s.m.* **PEQUENO**.

PEQUENO –*A adx.* **1.** De pouco tamaño ou de menor tamaño [ca outro da súa clase]: ‘É unha vila *pequena*. O nome non fai ó caso’ LUS, 99. **2.** [Aplicado a persoa] de pouca estatura: ‘A tía Ramona era unha muller dunhos cincoenta anos, *pequena* i enxoita’ LUS, 116. **3.** Novo, de poucos anos ou de menos idade [con respecto a outro ou outros]: ‘Eu teño un irmao que inda vive e bebe, doce anos máis novo que min. É o máis *pequeno* de toda a irmandade e chámase Pedro’ TER, 316. **4.** De pouca duración: ‘Na torre do Tesouro fíxose un *pequeno* bruído’ LUS, 160. **5.** De pouca importancia: ‘Ben aduviñaba eu a *pequena* traxedia de don Ramón...’ TER, 135. // *s.* **6.** Neno, persoa que aínda está na nenez: ‘veu á consulta unha muller, xa patrona íla, que traguía da mao unha nena como de oito ou nove anos. A *pequerrecha* mancárase nun coxote, i eu fíxenlle a cura’ TER, 77. **7.** Persoa de menos idade [con respecto a outros]: ‘Os tres [fillos] meirandes son o mesmo, tanto o Paco como o Ramón, como o Fernando... E si deixaran o *pequeno* cos seus estudos. Mais tamén o queren facer un perdulario coma iles’ HIS, 24 Tm. **PEQUECHO, PEQUERRECHO.**

PEQUENOTE –*A adx.* Pequeno ou máis ben pequeno: ‘Era un home aínda novo, *pequenote* il, de barba roxa’ LUS, 75.

PEQUERRECHO –*A adx. e s.* **PEQUENO**.

[**PERA**] *s.f.* Froita da pereira, carnosa e comestible, cilíndrica na súa base e máis estreita pola parte superior: ‘Seis ou sete cras de mazás i outras tantas de *peras*’ LUS, 139. **Pera urraca** *loc. s.*, variedade de pera de pequeno tamaño e bo sabor: ‘Hoxe ten cirolas e mel, don Gasparo, prá merenda, que xa sei que lle gustan. E *peras urracas*, que di que son tan graciosas’ TER, 266.

PERCAL *s.m.* Tea de algodón fina, lisa e tupida: ‘Trouto dúas cestas ateigadas de empanadas e regueifas, pezas de pana e de *percal*, prá familia’ TER, 102.

***percheiro** (⇒COLGADOIRO) *s.m.* Obxecto ou moble, con varias perchas ou ganchos, destinado a pendurar ou colgar cousas [particularmente roupa]: ‘O estudante alto dirixíuse ó *percheiro* e sacou do seu gabán un despertador’ CON, 38.

PERCORRER *v.t.* **1.** Ir por ou ó longo dun lugar: ‘Ó *percorrelas* estanzas, pensaba que me mergullaba no tempo doutros sigros’ TER, 140. **2.** Repasar, examinar ou manipular: ‘Os seus dedos *recorreron* a escape as marelas fichas’ CON, 102. Tm. ***recorrer**.

percura *s.f.* **PROCURA**.

percurar *v.t.* **PROCURAR**.

PERDER *v.t.* **1.** Deixar de ter: ‘O que non *perdiches* é o medo –díxolle o compañeiro–’ TER, 251. **2.** Extraviar, deixar de ter temporal ou definitivamente por non saber onde se encontra: ‘Pois eu *perdín* a petaca i-o chisqueiro, que me custaron cinco pesos en Lugo, nas Feiras do San Froilán’ PAU, 68. **3.** Quedar vencido, non obter o que se disputa: ‘Unha vez, na cantina da Cruz, xogóu a besta con todos os arreos, e *perdeuna*’ LUS, 39. **4.** Desaproveitar, non tirar o debido partido ou proveito: ‘Mañá mesmo vai velo, que pode que aínda o atopes con vida. Non *perdas* tempo’ LUS, 110. **5.** Non chegar a tempo [de poder utilizar un medio de transporte]: ‘Non seña que *pérdalo* tren e non fagas erguer pra abrirche’ TER, 279. **6.** Sufrir a separación dunha persoa querida [particularmente pola súa morte]: ‘Pois arroubáronmos [os trinta mil réas]. *Perdín* a miña muller. O meu fillo máis vello é un perdulario. Está entrampado dende fai dous anos’ CON, 86. // *v.p.* **7.** Extraviarse, equivocar o camiño: ‘Mais se iba ó porto non había medo de *se perder*’ LUS, 63. **8.** Desaparecer, deixar de ser perceptibles: ‘Dende a galería vía os camiños sulcalo campo mollado e *perderse* entre os albogos’ TER, 85. **9.** Perverterse [unha persoa]: ‘Agora que vas a sélo pai, menos que nunca. A muller que se deixa *perder* é qui é ela unha perdida. Quero unha nora limpa, non unha pelandrusca’ HIS, 32. **Perdéselle** (algo a alguén nun sitio) *loc.v.*, haber razón ou existir motivo suficiente para que esa persoa estea alí: ‘E abofé que o don Pao da esquina fixo que eu botara en Chantada quince días, inda que nada *se me perdera* na vila’ CON, 129. Tm. **perdere**.

perdere *v.t.* **PERDER.**

PERDICIÓN *s.f.* Ruína, aquilo que é causa dun dano ou prexuízo: ‘Tí es a miña *perdición*. ¡Mil réas en boticas! ¿De ónde os vou sacare’ TER, 48.

PERDIDO –*A adx.* **1.** [Seguindo a un adxectivo que expresa calidade negativa] indica que esta se ten no máis alto grao: ‘O millor é deixarlle dormi-la mona ó don Pepito... Chegou eiquí borracho *perdidiño*’ HIS, 29. // *s.* **2.** Persoa que vive dunha maneira desordenada e pouco decente: ‘Din que estaba feito un *perdido* i un borracho e que gastaba todo canto ganaba’ TER, 285. **Verse perdido** *loc.v.*, resultar difícil lograr o que se expresa: ‘*Vinme perdido* para botalas fora. Na mesma soleira da porta volveron a falar as dúas á puxa’ TER, 342.

[**PERDIGÓN**] *s.m.* Gran de chumbo que forma a munición dos cartuchos de caza: ‘Penso que levamos, antre os dous, vinte cartuchos de postas i unha dúcea de bala, sin contalos de *perdigós*’ TER, 148.

PERDIGONADA *s.f.* Disparo de perdigóns: ‘Non coides que has morrer de calquer xeito: has morrer dunha *perdigonada* no bandullo’ LUS, 76.

PERDIGUEIRO *adx.m.* Que caza perdices: ‘Fuxín coma un cán *perdigueiro* cando ventéa o lobo’ LUS, 64.

PERDIZ *s.f.* Ave da orde das galináceas (*Alectoris rufa*), de tamaño mediano, pluma de cor cincenta tirando a rubia, gorxa de cor branca arrodeada dun colar negro que lle chega ata o ollo e o peteiro, e patas e anel ocular de cor alaranxada: ‘Si te tiras, cázote no aire o mesmo que unha *perdiz*’ LUS, 75.

PERDOAR *v.t.* **1.** Renunciar a castigar [un delito ou falta]: ‘Dios lle *perdoe* si foi certo que matou ó cabaleiro por se quedare co seu tesouro’ LUS, 156. **2.** Desculpar ou non gardar rancor [a unha persoa por algo]: ‘O que máis me custa de che *perdonar*, rillote, é o do Morito’ TER, 126. Tm. ***perdonar**.

PERDÓN *s.m.* **1.** Remisión dunha culpa ou pena [por parte de quen ten poder para outorgala]: ‘Pídlle a Diós *perdón* por pensar mal do Galo...’ TER, 225. **2.** Emprégase como fórmula de cortesía para pedirlle a alguén que perdoe: ‘E lin ou sentín decir que ó grandísimo Beethoven pasáballe outro tanto cando vivía en Viena. *Perdón*, meu leutor, outra vez...’ HIS, 165. **Con perdón**, fórmula que acompaña a unha expresión que podería resultar ofensiva ou molesta para o oínte: ‘senón tamén de outros autores xaponeses, filandeses, daneses e da cas do demo (*con perdón*)’ HIS, 111. **Pedir perdón** *loc.v.*, desculparse: ‘Eran finos, ben educados (...). *Pedían perdón* inantes de pasar diante dun e bicábanlle a mao ás damas’ CON, 51.

PERDULARIO *adx. e s.m.* Persoa que vive dunha maneira desordenada ou pouco decente: ‘O meu fillo máis vello é un *perdulario*’ CON, 86.

*perdonar *v.t.* **PERDOAR**.

PEREIRA *s.f.* Árbore caducifolia da familia das rosáceas (*Pyrus communis*) de tronco groso, madeira arrubiada, follas ovadas coriáceas e flores brancas en corimbo, que dá como froito a pera: ‘A casa de Padorna estaba nun fondal, cinguida toda ela polo alborado do horto, de moitas *pereiras*, mazairas e cerdeiras grandismas’ TER, 264.

[**PERFEBA**] *s.f.* Pestana, pelo que nace no bordo da pálpebra: ‘A cara era pálida, cos ollos tristentos, agrisados, con longas *perfebas*’ TER, 180.

perfeitamente *adv.* **perfeutamente**.

perfeutamente (⇔PERFECTAMENTE) *adv.* **1.** Total ou completamente: ‘Eu teño un curmao aló, que xa é *perfeitamente* millonario’ PAU, 14. **2.** Moi ben ou de acordo [usado para expresar conformidade ou asentimento]: ‘Hai que mandar un home acabalo que leve o parte á Xusticia. Deiquí á Pobra inda hai unha boa tiradiña. / –*Perfeutamente*. Dispoña vostede de min’ TER, 206. Tm. **perfeitamente**.

perfeuto (⇔PERFECTO) *adx.m.* Que ten todas as calidades esixibles ou imaxinables: ‘Inda me enodia ler na Prensa ou sentir falar do “crime *perfeuto*”. Ou poño por caso, ver unha película sobor do tema. ¿Qué saberán ises qué e o crime *perfeuto*?’ HIS, 67.

PERFIL *s.m.* Contorno ou liña que delimita a figura [de algo]: ‘A nebra da choiva avanzaba sobor do río e iba esborrallando o *perfil* das montañas’ HIS, 14

[**PERFILARSE**] *v.p.* Aparecer de maneira clara e definida: ‘As súas pedras antergas, as súas fontes, *perfilábanse* no fondal dos meus sonhos de amor e beleza’ LUS, 83.

perfuma *s.m.* Erro por **PERFUME**.

PERFUME *s.m.* Substancia elaborada artificialmente para dar un olor agradable: ‘¿Mais que concho fai enriba dunha sepultura un frasco de *perfume*?’ CON, 108.

PERGAMEO *s.m.* **1.** Pel adobada e estirada, de superficie lisa, que se emprega para escribir ou debuxar nela ou para facer encadernacións: ‘nun vello libro de *pergameo*, atopóu un coaderno’ LUS, 151. **2.** Documento escrito nesa pel: ‘Enriba dunha gran mesa de pes de tesoura, moi antiga, vese un *pergameo* cunha álbre xenealóxica con moitos dibuxos en cores’ TER, 131.

pergunta *s.f.* **PREGUNTA.**

perguntar *v.t.* **PREGUNTAR.**

perguntare *v.i.* **PREGUNTAR.**

PERIGO *s.m.* Posibilidade de que se produza un dano ou contratempo: ‘ollaban dun cote pra outro, dispostos pra faguer fogo á primeira amosa de *perigo*’ LUS, 160. Tm.***peligro**, ***perigro**.

PERIGOSO *adx.m.* **1.** Que supón un perigo pola súa tendencia a facer dano: ‘Xa sabía qui era home *perigoso*, mais eru era máis forte’ LUS, 111. **2.** Que implica perigo: ‘Descubrir o pensamento é moi *perigoso*’ TER, 54.

***perigro** *s.m.* **PERIGO.**

PERILLA *s.f.* Porción de pelo que se deixa medrar na punta do queixelo: ‘O Xusto era un devanceiro dos mozos de hoxe, con *perilla* e guedellas longas’ DEC, 10.

PERÍMETRO *s.m.* Medida do contorno [dun corpo]: ‘na lagoa de Seara, que mide us mil douscentos metros de *perímetro*’ LUS, 18.

PERIÓDICO *s.m.* Publicación de carácter informativo que se edita diariamente: ‘Olléi pró Xusto. Tremáballe o *periódico* na mao i-a súa cara parecía de cera’ DEC, 17.

PERITO / **périto** *s.m.* **1.** Persoa que posúe o título de enxeñeiro técnico de grao medio: ‘Brindaron polo Rei dos Xamós dous *peritos* agrícolas, tres veterinarios, dous médicos, dous abogados, catro mestres de escola’ HIS, 71. **2.** Persoa que polos seus especiais coñecementos é nomeado xudicialmente para examinar ou dar informe [sobre algo]: ‘[o escribano de Rendar] tocara catro anos o bombardino na banda da Manchica, cando era mozo, inantes de estudar a *périto*’ PAU, 23.

PERMISO *s.m.* **1.** Consentimento ou autorización: ‘E dende logo deu *permiso* pra que deixaran a caixa no curro, ondia non se mollara’ LUS, 48. **2.** Autorización, xeralmente extraordinaria, para faltar ó traballo ou obriga durante un tempo determinado: ‘Foi alférez provisional na guerra civil e botou us cantos meses no fronte de Teruel. / Viñera con sete días de *permiso* á casa e xa faguía dez que se atopaba no fronte’ TER, 316. Tm. **premis**o.

[**PERMITIR**] *v.t.* **1.** Autorizar ou consentir que algo sexa posible: ‘Mais *permitide* que saúde a toda a distinta xente que se senta á mesa candia min’ CON, 57. // *v.p.* **2.** Concederse o privilexio de facer algo: ‘Xa vello il, mais forte i ergueito, aínda saía algunhas veces de caza. Outramentre, era isto, o único divertimento que se *permitía*’ LUS, 136.

PERNA *s.f.* **1.** Extremidade inferior do ser humano: ‘Vámonos pra fora, que xa me treman as *pernas*’ PAU, 62. **2.** Pata [dun animal]: ‘Quererás decir –apuntóu o Toño– que representa unha egua, pois non ten aquilo, o mexadeiro, despois da barriga, antre as *pernas*’ CON, 32.

PERNEIRA *s.f.* [Nun pantalón ou peza de roupa semellante] parte que cobre a perna: ‘Tiña unha ferida con hematoma acarón do queixelo, e traguía galochos i as *perneiras* dos calzós cheos de bulleiro’ TER, 343.

PERNUDO *adx.m.* Que ten as pernas grandes: ‘Era il *pernudo*, loiro, birollo e cuasemente elbado’ HIS, 173.

PERO¹ *conx.* **1.** Une dous elementos (oracións, palabras ou sintagmas) denotando que a noción expresada polo segundo se opón á expresada polo primeiro, sen ser incompatible con ela: ‘Dalí a us días sóupose que prenderan á Garitera e máis ó Xocas, *pro* ceibáronos pouco tempo despóis’ TER, 159. **2.** Ó principio da frase úsase, sen referirse a outra anterior, para dar énfase ou forza de expresión ó que se di: ‘Pronto chegamos ondia o tío Pepe. *Pero* antes de seguir adiante hei decir que era o tío que eu máis quería’ LUS, 120. Tm. **pro**.

PERO² *s.m.* Inconveniente ou obxección: ‘Eu non daba creto ós meus ollos...¡O Chumbito e mailo Xes de Restrepo! Dígolles a vostedes que eu tateaba ó falar... / –¿Pero...? / –Non hai *pero* que valla. Son eu mesmo mailo Chumbito’ HIS, 73.

pérola (⇔PERLA) *adx.* [Aplicado a gris] moi claro: ‘Dúas bidueiras deitando a prata dos troncos no gris *pérola* da iauga’ CON, 32.

PERPETUAR *v.t.* Facer que dure para sempre ou moito tempo: ‘En canto ó amor, decía que era unha trapela da Natureza pra *perpetuala* especie’ LUS, 83.

***perrera** (⇒CANCEIRA) *s.f.* Canil, sitio no que se encerran os cans: ‘O cabalo estaba na corte i o can pechado na “*perrera*” do xardín’ TER, 188.

[**PERSEGUIR**] *v.t.* Seguir continuamente [a alguén]: ‘E berraba: “¡Valéideme, que me *persigue* un xigante ca espada despida!”’ HIS. Tm. **persiguir**.

[**persiguir**] *v.t.* **PERSEGUIR**.

PERSISTENTE *adx.* Que persiste, que se mantén constante: ‘Ballón. Chuvia forte e *persistente*’ LUS, 163.

[**PERSISTIR**] *v.i.* Manterse firme ou persistente [en algo]: ‘Si persiste usted en su actitud de rebeldía (...) / –Non “*persisto*”, señor, non “*persisto*”...’ TER, 211.

PERSOA *s.f.* **1.** Individuo da especie humana: ‘Eu penso que cada *persoa* pode contar unha cousa que lle aconteceu na súa vida, rara e que non ten espricación’ TER, 303. **2.** Forma verbal correspondente á categoría gramatical pola que se expresa no discurso a distinción entre o que fala (primeira persoa), aquel a quen se lle fala (segunda persoa) e calquera outro ser (terceira persoa): ‘En canto ós verbos, as primeiras *persoas* de algún pretéritos e futuros rematan en *in*. Así, *fuín, canteín, agardareín*; e non *fun, cantei, agardarei*’ LUS, 24.

PERSOAL *adx.* Particular ou propio exclusivamente dunha persoa: ‘Penso que foi Herodot quen dixo: “O ánimo do home é o seu Destino”... O destino é sempre *persoal*’ DEC, 10.

*persoalidade (⇒PERSONALIDADE) *s.f.* **1.** Carácter ou modo de ser [dunha persoa]: ‘o gran humorismo supón sempre un desdoubramento da *persoalidade*’ CON, 49. **2.** Persoa, individuo da especie humana: ‘Porque se parecían moito nos seus xeitos. A concusión do cal é que antre os dous compuñan unha *persoalidade*’ CON, 51.

*persoarse (⇒ACUDIR) *v.p.* Comparecer, presentarse en persoa [en determinado lugar]: ‘i o señor alcalde oficiou ó Xuzgado de Instrucción, que *se persoou* alí e ordeou que se formalizase unha investigación’ CON, 91.

*persoaxe (⇒PERSONAXE) *s.m.* **1.** Persoa que sobresaie ou destaca: ‘Eiquí, onde me ven vostedes, fun un *persoaxe* notábel na guerra mundial que rematou o 45...’ TER, 321. **2.** Persoa que participa na acción dun relato ou dunha obra literaria: ‘Chamábase iste *persoaxe* da nosa historia don Alfonso de Andrade y Zúñiga’ TER, 183.

perto (⇔PRETO) *adv.* Cerca, a pouca distancia: ‘Ócense as voces cada vez máis *perto*’ PAU, 66. **Perto de** (⇔preto de) *loc.prep.*, 1) cerca de, a pouca distancia de [no espazo ou no tempo]: ‘pois a eirexa xa está moi *perto de* eiquí’ LUS, 159; 2) cerca de, aproximadamente: ‘dinlle tódolos billetes, que sumaban *perto de* vinte mil reás’ CON, 78.

[**pesa**] *s.f.* **PESO.**

PESADO –**A** *adx.* **1.** Profundo, moi intenso: ‘Alá polas tres da mañá, quedouse dormida, con un sono *pesado*’ TER, 175. **2.** [En feminino, aplicado a broma] que causa prexuízo ou molestia: ‘Era farrista e moi amigo de dar bromas *pesadas* os do seu trato, foran quen fosen’ HIS, 173.

[**PESAR**] *v.i.* **1.** Ter peso: ‘Teimou de erguela ola; mais *pesaba* moito’ LUS, 148. **2. fig.** Ser unha carga [moral]: ‘*Pesaba* sobor de entramos a fatalidade de ser xemeos’ CON, 52. **3.** Causar arrepentimento ou dor [un feito]: ‘O farón / ¡Cousa do Enemigo! / Lucrecia / A fe que me *pesou* vir’ PAU, 48.

PESCA *s.f.* Oficio e arte de pescar: ‘Cando don Pedro tiña catorce ou quince ano, embarcou en Rinlo nun barco de *pescas*, aló polo ano quince’ HIS, 153.

PESCADO *s.m.* Peixe capturado para comer ou o conxunto deles: ‘Don Saturnino mandaba as cartas á casa po-los camioneiros do *pescado*’ CON, 81.

PESCADOR *s.m.* Home que pesca: ‘Non é raro que un *pescador* traia prá casa, á noite, oito ou dez libra d’ilas [de troitas]’ LUS, 18.

PESCAR *v.t. e v.i.* **1.** Coller ou capturar peixes ou outros animais que viven dentro da auga: ‘adiqueime a *pescar* troitas con coco no Ferreiroño’ LUS, 111. **2.** Coller [unha borracheira]: ‘¿E cántas peas *pescas* ó ano? ¿Trinta e cinco?’ HIS, 96.

PESCOZO *s.m.* Parte do corpo que une a cabeza ó tronco: ‘Mirade, mirade pró can... Trai sangue, moito sangue, no lombo, no *pESCOZO*, nas orellas e no rabo’ TER, 146.

[**PESCUDA**] *s.f.* Indagación ou investigación: ‘Según *pescudas* do adeministrador, parez que o señor cobrara por aqueles días sete mil reás, da venta dunhas vigues’ TER, 159.

PESCUDAR *v.t.* Fisgar, procurar enteirarse do que outras persoas fan ou din: ‘Sempre andaba a *pescudar* as vidas alleas i a lles atopar luxas’ TER, 239.

pescudeira ($\Leftrightarrow$ **PESCUDADORA**) *adx.f.* Persoa afeccionada a curiosear ou procurar enteirarse indiscretamente de algo: ‘Pois non a había máis curiosa e *pescudeira* que ila, nin quen menos conta tivese da língoa’ TER, 332.

[**PESETA**] *s.f.* Unidade monetaria de España: ‘Andresiño o Cabezudo ollóu prós seus chanclos que mercara por tres *pesetas* no comercio da “Gran Bretaña”’ CON, 17.

PESIMISMO *s.m.* Propensión a ver as cousas no aspecto menos favorable: ‘Mais hoxe o *pesimismo* é unánime. E ten que ser, porque inda temos diante dos ollos acotementos apocalípticos’ TER, 63.

PESIMISTA *adx.* **1.** Que denota ou implica pesimismo: ‘Si eu tivera vinte anos menos dos que teño, vería o que acontece agora no mundo dun xeito menos *pesimista*, estou seguro’ TER, 63. **2.** [Aplicado a persoa] que ve ou tende a ver as cousas no seu aspecto menos favorable: ‘Debía de sere home culto e moi *pesimista*’ TER, 241.

PESO *s.m.* **1.** Forza que exerce un corpo sobre o seu punto de apoio, debida á acción da gravidade: ‘Hai unha fonte enriba da aldea, i a auga podería subir ás vivendas polo seu propio *peso*’ TER, 34. **2.** Cinco pesetas: ‘Batín as maos pra que viñera o seréu. Dínlle un *peso* de propina’ LUS, 64. **3.** Peza metálica empregada como contrapeso: ‘Houbo quen dixo que o “Furelo” matara á súa muller na casa e que tirara o seu corpo ó río Sil, ben liado con cordas e con dúas *pesas* de ferro, pra que afondase i o comesen os peixes’ HIS, 12. **4.** [Nun mecanismo] peza pesada que serve de contrapeso ou para dar movemento: ‘Había nun curruncho un gran reló de pe de tipo inglés, dises de *pesas* e de caixa estreita i alta’ TER, 180. Tm. **pesa**.

PESTANEXAR *v.i.* Mover as pálpebras. ***Sin pestanexar** ($\Rightarrow$ *sen pestanexar*) *loc.adv.*, prestando grande atención: ‘Us, rían; os outros fitaban pró narrador *sin pestanexar*’ CON, 20. Tm. ***palpebrexar**.

PESTE *s.f.* Enfermidade grave, epidémica e contaxiosa que causa gran mortalidade: ‘A *peste* era como unha sega. Levaba mozos e vellos afeito. Moita gripe, moito tifus’ TER, 268.

PETACA *s.f.* Estoxo para levar o tabaco: ‘Eu saquéi a *petaca* e liamos us pitos’ TER, 228.

PETAR *v.i.* **1.** Golpear, dar golpes: ‘O tolo salaia e salouca (...). *Peta* co-a mao na testa’ PAU, 37. **2.** Chamar á porta dando golpes: ‘Veña de *petar* á porta da casa; mais ninguén respondía’ TER, 207. **3.** Apetecer, ter ganas de ou dar a gana de: ‘¿E cómo ten pechada a casa...? ¿E cómo está o coche fora...? / I eu: / Pois porque me *peta*’ TER, 334.

PETICIÓN *s.f.* Cousa que se pide: ‘O alcalde consideróu de xusticia a *petición* [do enterrador]’ CON, 93.

PETO¹ *s.m.* **1.** Parte dunha peza de vestir, con forma de bolsa, destinada a levar pequenos obxectos persoais ou para abrigar as mans: ‘Gracias a Dios tiña a caixa de fósforos no *peto*’ LUS, 135. **2.** Hucha, caixa ou recipiente pechado, xeralmente cunha fenda estreita e pequena por onde se introducen as moedas para gardalas e aforrar: ‘O Toño fumaba ás escondidas. Un día, despois de xantar, escachóu o seu *peto* de barro, colléu os cartos que metera nil e foise mercar tabaco’ TER, 119. **Facer peto** *loc.v.*, aforrar: ‘A Liberata vaise casare. Seica *fai peto*, e non sei se o fará a nosa conta’ CON, 122. Tm. ***bolsillo**.

PETO² / **péto** *s.m.* **1.** Golpe, feito físico de tocarse ou entrar en contacto, máis ou menos violentamente, unha cousa con outra: ‘Cando tiña o reló na mao, ouvín tres ou catro *petos* secos, coma os que dá un caiado no chao: ta, ta, ta’ LUS, 63. **2.** Ave insectívora da familia dos pícidos (*Picus viridis*), de voo ondulante, cor amarela verdosa e peteiro dereito e grande co que *peta* nos toros das árbores para facer o burato onde construír o niño: ‘Cando tiña doce anos non había ningún neno na miña aldea que arremedase tan ben o cuco ou o *peto* coma min’ CON, 24.

[***petril**] *s.m.* **PEITORIL**.

PETRÓLEO *s.m.* Líquido oleaxinoso e inflamable, xeralmente de cor escura, constituído por unha mestura de hidrocarburos: ‘Había un gran aparador, un reló de pesas, sillós de alla i unha gran lámpada de *petróleo* de bronce e loza, disas de corredera, sobor da mesa’ LUS, 140.

petrucio *s.m.* **PATRUCIO**.

[**PEXEGO**] *s.m.* Froito do pexegueiro, de forma arredondada, pel moi suave tirando a vermella ou verde abrancazada, carne doce e unha carabuña oval, dura e engurrada: ‘E logo moita froita: cirolas, fatós, figos, *pexegos*, mazás, peras’ LUS, 139. Tm. **préxego**.

[**PEXEGUEIRO**] *s.m.* Árbore froiteira da familia das rosáceas (*Prunus persica*), orixinaria de Persia, de mediano tañamo, follas ovadas e aserradas, flores de cor rosa claro, que dá como froito o pexego: ‘E logo, pola traseira da casa o horto, ategado de figueiras, cerdeiras, *pexegueiros*, mazairas e pereiras’ TER, 31. Tm. **prexigueiro**.

PEZ *s.f.* Substancia branda e pegañenta, de cor escura e insoluble en auga, que se obtén da destilación incompleta da trementina ou de madeiras resinosas: ‘Sentóuse tamén il nunha mesiña e servíuse un vaso da xarra de vimbios e *pez*’ CON, 76

PEZA *s.f.* **1.** Cuarto ou estancia [dunha vivenda ou edificio]: ‘O comedor i o cuarto de estar eran de moito vagantío, i as únicas *pezas* luxosas de toda a casa’ TER, 31. **2.** Cantidad determinada que constitúe un todo [especialmente de tecido]: ‘Mercáramos unha *peza* de pano gris, a raias, pra dous traxes’ LUS, 122. **3.** Animal que se caza: ‘Volvéu don Rosendo coa escopeta collida coas dúas maos, coma si agardara unha *peza*’ LUS, 75. **4.** Composición solta de música: ‘Chegaban as notas dunha *peza* de baile’ CON, 25. **Dunha peza** *loc.adx.*, totalmente sorprendido: ‘Fíxose ca tenda d-ise disgraciado por pouco máis de cen mil réas. Eisí ten catro casas na Cruña... E cando estivo alá... Xa me entendes. Brisbischirísbis... / –Quédome *dunha peza*’ DEC, 11.

pezuña (⇔PEZUÑO *s.m.*) *s.f.* [Coloquialmente] pé dunha persoa. **Meter a pezuña** (⇔meter o pezuño) *loc.v.* Actuar de maneira inoportuna ou inconveniente: ‘Pro que adeprenda ese interventor do Rouco, que sempre *mete a pezuña*’ PAU, 57.

PIANISTA *s.m.* Músico que toca o piano: ‘O piano (...) todo il de ébano. O *pianista*, de melena branca como a neve’ CON, 26.

PIANO *s.m.* Instrumento músico de teclado e percusión que se compón principalmente de cordas metálicas, de diferente lonxitude e diámetro que, golpeadas por mazas, producen os sons: ‘As maos, finas e longas –coidaba eu– tan soio poderían tocalo *piano* ou coller rosas’ LUS, 86. **Piano de cola** *loc.s.*, o que ten as cordas e a caixa de resonancia en posición horizontal: ‘a pequena sala de música, onde hai un gran *piano de cola* i unha arpa’ TER, 131. **Piano de mesa** *loc.s.*, o que ten as cordas horizontais dispostas en diagonal a través da caixa de resonancia rectangular por encima dos martelos e co teclado fixado no lado longo: ‘Rosiña tocaba nun *piano de mesa* moitos vales, romanzas e minuetos’ LUS, 92.

PIC Son onomatopeico que imita o ruído que fai ó peteirar un galo: ‘A galo tirouse do peitoril da ventá ó chan do cuarto. *Pic, pic, pic...* Púxose a picotexar os graos de millo ciscados polo chan’ HIS, 159.

PICACHÓN *s.m.* Pico estreito e longo que se emprega especialmente para picar e arrincar pedra: ‘O Larón, un labrego que faguía de enterrador, estaba abrindo unha cova cun *picachón* de longo mango’ LUS, 118.

PICANTE *adx.* **1.** Que produce sensación de ardor no padal ou na lingua: ‘O botelo é o bandullo do porco, atado e cheo de costelas; vai con moito pimento *picante*’ LUS, 21. // *s.m.* **2.** Substancia ou especia que excita ou produce unha sensación de ardor no padal ou na lingua: ‘Tiña que poñerme a réxime. Nada de *picante*, alcohol nin de queixos levedados’ TER, 317.

PICAÑO *s.m.* Apeiro de labranza composto por un mango e dous ou máis gallos de ferro, paralelos entre si e perpendiculares ó mango [que se usa para sachar a terra e arrincar esterco]: ‘sempre sai da casa de noite e leva un saco con un *picaño* i unha pala de rabela corta’ TER, 245.

PICAPORTE *s.m.* Manubrio que xira arredor dun punto fixo e que, apertando un resorte, seve para abrir ou fechar portas e ventás: ‘O Ferrete decía dil que sempre collía os *picaportes* cun pano, por medo de apañar algunha enfermidade’ TER, 239.

PICAR *v.t.* **1.** Partir ou cortar en anacos pequenos ou máis pequenos: ‘Esquencíchete, rapaza, de cortarlle o pescozo ó galo no cepo de *pica-la leña*’ CON, 22. **2.** *fig.* Cubrir, unirse sexualmente o animal macho coa femia: ‘Teño un galo noviño, que inda non fai un ano que *pica* as pitas, dispensando’ CON, 19. **3.** Peteirar, coller o alimento co pico [unha ave]: ‘O galo tirouse do peitoral da ventá ó chan do cuarto. Pic, pic, pic... Púxose a *picotexar* os graos de millo ciscados polo chan’ HIS, 159. Tm. ***picotexar**.

[**PÍCARO**] *s.m.* Neno, persoa que está no período da nenez: ‘Cando iba bañarse ó río da Antigua candia os demais *picariños* do lugar, todo o mundo ríase de velo despido’ TER, 100.

*picatoste (⇒TROPEZÓN) *s.m.* Anaco pequeno e alongado de pan frito: ‘Naquil comedor merendara eu moitas tardes o *chiculate* con *picatostes*’ TER, 264.

*pichón (⇒POMBIÑO) *s.m.* Cría da pomba. ***Tiro de pichón** (⇒tiro ó pombo) *loc.s.*, deporte que consiste en disparar con escopeta de caza un ou dous tiros a un pombo que sae dunha gaiola situada a unha distancia de entre 24 e 31 metros. ‘Eiquí tedes a don Segundo Frores, que leva gañadas vinte copas no *tiro de pichón*’ CON, 57.

PICO *s.m.* [Popularmente] boca. **Pechar o pico** *loc.v.*, calar: ‘*Pecha o pico*, capado, ou che esfacho o candil na testa’ PAU, 56.

*picotexar *v.t.* **PICAR**.

PICUDA *adx.f.* Que ten pico ou punta aguda: ‘iba anotando con letra grande e *picuda* nunha agenda moi grande’ LUS, 116.

*piel *s.f.* **PEL**.

*pienso *s.m.* **PENSO**.

*pilaco (⇒PÍA) *s.m.* Morea, montón de elementos uns enriba doutros: ‘Debaixo dun *pilaco* de palla, había un saco atado polo cimo’ TER, 226.

[**PILASTRA**] *s.f.* Columna de sección cuadrangular: ‘A igrexa grande, fermosa i antiga, de estilo románico, cunha torre moi alta con catro campás, enriba do porche de *pilastras* da entrada’ TER, 238. Tm. **pilistra**.

[***píldora**] (⇒PÍLULA) *s.f.* Preparado farmacéutico de pequeno tamaño, xeralmente de forma esférica ou ovada, para administrar por vía oral: ‘Catapocios. Meiciñas, *píldoras*’ LUS, 164.

[**pilistra**] *s.f.* Erro por **PILASTRA**.

[**PILLAR**] *v.t.* **1.** Coller ou alcanzar [ó que corre diante]: ‘i-empezou a galpar [o bon do rapaz] pol-o carrozo abaixo, que non-o *pillaba* nin o vento’ PAU, 55. **2.** Coller ou encontrar en determinada situación [a alguén]: ‘E si nos *pillan* desprevenidos e nos ganan a aución...’ TER, 228. **3.** Coller algo que está en movemento: ‘Vin unha quartela revoando. Botéime fóra do coche e *pilléina* coa man’ CON, 103. **4.** Conseguir, chegar a ter: ‘Un centolo, que lle chaman en castellano centolla... Quén os *pillara* por eiquí... Críanse no mare’ TER, 118.

***pillastre** (⇒PILLABÁN) *adx. e s.* Persoa que engana con habilidade e picardía: ‘Eiquí andan todas tras da súa comenencia, a que máis *pillastre* sexa’ PAU, 52.

***pimento** (⇒PEMENTO) *s.m.* **1.** Froito comestible da pementeira que constitúe unha бага carnosa de cor verde, vermella ou amarela e forma máis ou menos cónica, e con moitas sementes planas, circulares, amarelas, suxeitas na expansión interior do pedúnculo: ‘Entra a Presenta cunha fonte de vitela asada con leituga e *pimentos* rabizos’ TER, 57. **2.** Condimento que se obtén moendo pementos vermello secos: ‘O fígado asado con aceite e *pimento*, os roxós i o raxo’ LUS, 40. **Pimento morrón** (⇒pemento morrón) *loc.s.*, o que se diferencia en ter maior grosor cás outra variedades e que é o máis doce de todos: ‘Poñereino [o galo] con arroz e uns *pimentos morrós*’ CON, 19.

[***pinar**] *s.m.* **PIÑEIRAL.**

PINCEL *s.m.* Modo ou estilo de pintar: ‘ehí está o retrato de don Francisco de Paula Ozores y Osorio e máilo da súa fermosa e virtuosísima dona, dona Violante de Sangro, sobriña do conde de Sobreira, debidos ó escrarecido *pincel* do pintor lugués Xesús Corredoira, pintados en Lugo no ano trece’ CON, 59.

PINCHA *s.f.* Penca, marxa, mancha pequena: ‘Afiguraba un cabaleiro sobor dun cabalo negro cunha *pincha* branca na fronte’ TER, 139.

PINCHADA *adx.f.* Pencada, que ten pinchas ou pencas: ‘As tres [pitas] eran brancas e *pinchadas* de gris’ LUS, 127.

PINCHAR¹ *v.t.* **1.** Cortar polo pé [unha árbore]: ‘[A vella cerceira] É millor que a *pinches*, é millor que a *pinches*, é millor que a *pinches*...’ CON, 73. **2.** Saltar, brincar: ‘Vin que o monstro *pincha* no aire e caía ó río...’ TER, 221.

[***pinchar**²] (⇒PICAR) *v.t.* Ferir un insecto co aguillón: ‘¿E por qué...? –preguntóulle o outro, medio brincando no asento, coma se lle *pinchara* un abábaro’ TER, 245.

PINCHEIRA *s.f.* Caída de auga dende certa altura procovada por un desnivel brusco no leito do río: ‘Saía ás veces co seu cabaleta, i a súa paleta, cando iba bon tempo, e púñase a pintar na orella do río fronte da *pincheira*’ TER, 185.

PINGA *s.f.* Pequena cantidade de líquido que se desprende ou se deposita sobre algo: ‘E como morrera “en duelo” a espada, co corazón atravesado, diume por pintarlle unha *pinga* de sangue no peito, memo no sitio do corazón’ HIS, 37.

[**PINGAR**] *v.t.* **1.** Mollar ou manchar con pingas: ‘O sangue *pingóu* de roxo o xubón de terciopelo negro de doña Violante’ LUS, 155. // *v.i.* **2.** Caer pinga a pinga [un líquido]: ‘Doíame moito, moito, a meixela, e *pingábame* o sangue tépedo na mao’ TER, 345. **3.** Dar, soar as badaladas correspondentes á hora que sexa: ‘Xa están *pingando* as doce no vello reló inglés do curruncho dista cámara de tanta folganza’ CON, 61.

PINGONA *adx.f.* Que cae en pequenas pingas: ‘Había unha néboa *pingona*. ¿E il chovería ou non chovería? CON, 17.

[**PINGOTA**] *s.f.* Pinga grande: ‘Grosas *pingotas* de suor caíanme polo lombo abaixo’ LUS, 64.

***pino** *s.m.* **PIÑEIRO.**

PINTA *s.f.* **1.** Facha, aparencia, aspecto exterior [dunha persoa]: ‘Mais con esa *pinta* que tes, non me choca que creas todas esas parvadas...’ CON, 67. **2.** Mancha pequena [xeralmente arredondada]: ‘Era un can ben xeitoso, branco con *pintas* de canela’ CON, 80

PINTAR *v.t.* **1.** Cubrir de pintura [unha superficie]: ‘Arroubéille ó Román un bote de pintura azul e petóume de *pintar* un ovo, por velo que decía a Liberata’ TER, 125. **2.** Representar con trazos e cores: ‘Era a fada do relanzo... Adicáballe versos e *pintábaa* tal como se representaba na súa fantasía... Quedaron algúns dibuxos e poesías’ TER, 187. // *v.p.* **3.** Representarse con trazos e cores: ‘Nas xanelas *pintábase* unha paisaxe de cores quentes, como nas vidreiras dunha eirexa gótica’ TER, 85.

PINTOR *s.m.* Persoa que se dedica á arte da pintura: ‘Unha vez que estivo eiquí o *pintor* corredoira, sacóulle un dibuxo pra pintalo na casa’ CON, 21.

PINTORESCO –**A** *adx.* **1.** Que atrae ou agrada pola súa orixinalidade ou enxebreza: ‘A aldea da Ferreiría é moi *pintoresca*. Unha aldea típica da montaña galega’ TER, 50. **2. fig.** Peculiar ou característico: ‘¿Había na parroquia outro mozo tan *pintoresco* coma tí? LUS, 69.

PINTURA *s.f.* **1.** Substancia coa que se pinta: ‘Arroubéille ó Román un bote de *pintura* azul e petóume de pintar un ovo’ TER, 125. **2.** Arte e técnica de pintar: ‘E tamén o Manoliño Castro Gil, o fillo do conserxe do Aiuntamiento, que din que lle dá moi ben á *pintura*’ CON, 21. **3.** Obra pintada mediante unha determinada técnica ou arte: ‘Había tamén [na eirexa] dúas *pinturas* antigas de moito valor’ LUS, 134.

PIÑA *s.f.* Conxunto moi compacto. **En piña** *loc.adv.*, formando un conxunto moi compacto: ‘Apiñotado. Chego, ateigado, *en piña*’ LUS, 163.

PIÑEIRAL *s.m.* Terreo poboado de piñeiros: ‘Do *piñeiral* do monte da casa veu o curuxar dunha noitarega’ LUS, 87. Tm. ***pinar**.

PIÑEIRO *s.m.* Árbore da familia das abietáceas (xénro *Pinus*) de tronco alto e recto, follas persistentes, moi estreitas, aguzadas e punzantes, reunidas en pequenos feixes, coas flores masculinas e femininas separadas en distintas ramas, que dá como froito a piña: ‘E seguía

cas álbores: / -Tamén o *piñeiro* é unha árbore fermosa... Por certo que por eiquí xa naide di “*piñeiro*”, sinón “*pino*”... O zoar do vento nos pinares fainos lembrar o mare’ TER, 40. Tm. ***pino**.

[**PIOLLO**] *s.m.* Insecto áptero de pequeno tamaño (*Pediculus humanus*), de boca chuchadora cun potente aparato perforador, que vive parasito sobre os mamíferos alimentándose do seu sangue: ‘É mellor –dixen– sentarse no chao, pois na herba e na palla cecáis hai *piollos*’ TER, 228.

pior (⇔PEOR) *adx. e s. 1.* Máis malo, de inferior calidade con respecto ó que se compara: ‘Bo xantar, e que Dios nono lo dea *pior*’ LUS, 27. // *s.m. 2.* O que é o máis malo de todos: ‘A súa compañía era o *pior* do *pior* ...’ TER, 92. // *adv. 3.* Máis mal, de maneira máis contraria ó bo ou conveniente: ‘Estar alí é *pior* que estar en presidio’ TER, 347.

PIPA *s.f.* Utensilio para fumar tabaco picado, consistente nunha cazoleta unida a un tubo con boquilla por onde se aspira o fume: ‘Fumaba nunha *pipa* de pata de lebre con anelo de prata’ CON, 100.

pipada (⇔CALADA) *s.f.* Chupada que se lle dá á pipa [de fumar]: ‘Fumei *pipada* tras *pipada*, hastra deixar cheo de cinza o platillo que me servía de cinzeiro’ HIS, 158.

PIPOTE *s.m.* Recipiente de táboas curvas de madeira unidas e reforzadas con aros, máis pequeno có pipo, que serve para conter viño: ‘Non saques viño do *pipote* novo’ PAU, 35.

PIQUELO *s.m.* Paxaro insectívoro da familia dos pícidos (*Picus viridis*) de corpo amarelo-verdoso e cabeza arrubiada, con peteiro longo e delgado pero moi forte, que constrúe o seu niño nos troncos das árbores vellas: ‘Unha mañá atrapamos un *piquelo* que batía nun espello (...). Metímolo nunha gaiola de bimbios’ LUS, 117.

PIRATA *s.m. 1.* Persoa que asalta e rouba barcos no mar: ‘Ademáis, contábame fermosas historias de *piratas* e negreiros, alá polo mar do Caribe’ LUS, 120. **2.** Persoa que de xeito ilegal se apropia ou fai uso de algo que non lle pertence: ‘E pensar que xa terán aberto o sobre dos recortes. Bon chasco se levaron os dous *piratas* [o Miro i o Xocas]’ HIS, 143. **3.** Emprégase como insulto: ‘Date a cavilar, *pirata*, que sen teu procuro [os teus tíos] quedan desamparados na vellez’ LUS, 68.

pirguiza (⇔PREGUIZA) *s.f.* Falta de ganas de facer algo ou de traballar: ‘¿Pra que escribir falas que non se din, señor?... E logo moita *pirguiza* pra recoller voces do pobo...’ TER, 69.

[**PISADA**] *s.f.* Acción e efecto de pisar: ‘Sábese que sal pra fora porque se oucen as *pisadas* dos seus galochos’ PAU, 37.

PISAR *v.t. 1.* Pór o pé ou os pés [sobre algo]: ‘E *piséille* a ponta do rabo con tóda-las miñas forcias’ CON, 117. **2.** Apertar ou espremer cos pés ou cun pisón ou maza: ‘Pois é viño vello, que o novo inda non-o *pisaron*’ PAU, 41. **3. fig.** Entrar nun lugar ou estar nel: ‘A cencia xa está a *pisala* soleira do alén... Ise mundo chamado o outro mundo, está dentro deste mundo que vemos’ TER, 74.

PISO *s.m.* **1.** Chan, superficie sobre a que se anda: ‘E daba, daba no *piso* coa súa maldita caiada’ LUS, 65. **2.** Pavimento ou chan dunha vivenda en construción: ‘Era un ban de moita folganza, co *piso* e mobres de castiñeiro’ LUS, 80. **3.** Andar, cada unha das divisións horizontais dun edificio: ‘No primeiro *piso* do pazo están as salas: o comedor, a sala de xogo, a biblioteca, o salón de festas i o chamado salón de caza’ TER, 130. **4.** Cada unha das vivendas dun edificio de varias plantas: ‘Aquila rúa [de Vigo] era a rúa ondia estaba a miña casa. (...) Saquéi o chavín i abrín a porta do *piso* ondia tiña o meu cuarto’ LUS, 64.

PISTA *s.f.* Dato que serve para investigar ou descubrir algo: ‘Onte fixo un ano xusto da morte da señorita que está eiquí enterrada... / Pois sí... E se mal non recordo isa señortia mandáraa á serra do Guadarrama o doutor Alonso, a curar unha lesión de pulmón. (...) Isa é a nosa primeira *pista*’ CON, 108.

PISTO *s.m.* Guiso que se fai con anacos de tomate, pemento, cebola e outros vexetais fritos.
***Darse pisto** ($\Rightarrow$ darse pote) *loc.v.*, fachendear, presumir: Se *pisto se daba* o pai coa gorra de prato, inda máis se daba o fillo, o Benxamín’ CON, 94.

PISTOLA *s.f.* Arma de fogo, curta e lixeira, de diversas formas e calibres, que se manexa cunha soa man: ‘O peto dereito da chaqueta faguía moito balume. Penséi eu si levaría unha *pistola* nil’ TER, 330. **De pistola** *loc.adx.*, [aplicado a mecheiro] que ten a forma desa arma: ‘O chisqueiro era igualiño a unha pistola do sete e medio. Cada vez que se alcendía estralaba un fulminante que soaba o mesmo, mesmiño que un tiro (...) / Sentéime pra fumar un pito. E saquéi o meu mecheiro americano *de pistola* pre acender o cigarro’ CON, 88.

PISTOLETAZO *s.m.* Disparo de pistola: ‘Cecáis un namorado (...) capaz de se esfuraca-la testa dun *pistoletazo* por non aturá-la vida sen amor’ CON, 108.

PITA *s.f.* Ave femia da familia das galináceas (*Gallus gallus*), máis pequena có galo, coa crista máis curta e sen esporóns nas patas: ‘Atranca o portelo e mira se quedou algúa *pita* fora’ PAU, 35.

[**pitañoso**] ($\Leftrightarrow$ PITONOSO) *adx.* Que ten lagañas: ‘Olléi pró don Rogelio, tan insiñificante, co seu metro e medio de estatura, os seus ollos *pitañosos* i o seu aire de artesano lugués’ CON, 105.

[**PITELA**] *s.f.* Estela, racha, anaco de madeira fendida: ‘tiña as canelas secas coma *pitelas*’ TER, 100.

PITELO *s.m.* **1.** Estela ou racha pequena: ‘Inda hai casas que se alumna cos “ardentes”, ou *pitelos* de uz espetados nas paredes’ TER, 43. **2.** Pito, cigarro: ‘Os dous estábamos sentados sobor do tronco de un castiñeiro derrubado, fumando cad un seu *pitelo*’ LUS, 137.

pithecantropo ($\Leftrightarrow$ PITECÁNTROPO) *s.m.* Mamífero fósil do xénero *Pithecanthropus*, que presenta á vez caracteres dos simios e dos homínidos [atopado na illa indonesia de Xava]: ‘Anos despóis, lía nun libro o achádego do chamado “*Pithecantropo*”, ou “Home de Java”.’ TER, 233.

***pitido** *s.m.* **ASUBÍO**.

***pitillo** *s.m.* **PITO**.

***pítima** ($\Rightarrow$ CHEA) *s.f.* Borracheira, estado de embriaguez: ‘Eu ben sei cómo son as túas bebedeiras. Onte colliches unha *pítima* tremebunda’ CON, 110.

PITO *s.m.* Cigarro, obxecto aproximadamente cilíndrico constituído por un papel fino que envolve tabaco picado, destinado a fumar: ‘¿Non será pra tí o tabaco? –díxolle a estanqueira–. Si te vexo co *pito* na boca, Toñito, dígollo á tía’ TER, 120. Tm. ***pitillo**.

***pizarra** ($\Rightarrow$ LOUSA) *s.f.* **1.** Rocha de orixe sedimentaria ou metamórfica, de cor negro-azulada, que racha facilmente en láminas: ‘As augas do Sil tiñan cor de *pizarra*’ LUS, 84. **2.** Peza dese material [que se emprega en construción]: ‘A fábrica é de *pizarra* i os marcos das portas, fiestras e balcós, de marbre do país’ TER, 130.

[***pizarrante**] ($\Rightarrow$ LOUSEIRO) *s.m.* Perosa que traballa a lousa ou a coloca nun edificio: ‘Naquiles días estaban a obrar na casa us *pizarrantes* i albañiles de Pobra do Brollón ou Puebla do Brollón, como din todos agora’ TER, 109.

[**PLACA**] *s.f.* Lámina de vidro cuberta nunha das súas caras por unha capa de substancia alterable pola luz, e que serve para impresionar fotografías: ‘Os fotógrafos sacaron *placas* e máis *placas*’ CON, 114.

PLAFÓN *s.m.* Superficie, xeralmente decorada, con que se cobre outra: ‘O pincel de Castinande, o mesmo pintor que pintou o *plafón* do salón de baile do vello casino de Lugo’ CON, 58.

PLAN *s.m.* Programa xeral [dun proxecto de determinada actividade]: ‘Todos nós eramos os derradeiros estudantes oficiais do chamado *Plan* do ano Tres’ CON, 37.

***plancha** ($\Rightarrow$ PRANCHA) *s.f.* Lámina de metal, xeralmente ferro, delgada e de grosor homoxéneo que constitúe a superficie horizontal da cociña económica: ‘Esquecinme de lle poñer o testo... I hai caldo ciscado poloa *plancha*...’ TER, 175.

PLANTA *s.f.* **1.** Ser vivo vexetal caracterizado normalmente por carecer de órganos sensoriais, sistema nervioso e poder de locomoción, por sintetizar o seu alimento a partir de substancias inorgánicas e por ter células con membrana de celulosa: ‘Eu funme pró coarto que daba á terraza da casa, que era unha azotea que fora coberta facía dez anos. Estaba chea de *plantas*, que tanto lles gusta ás mulleres’ HIS, 128. **2.** Figura que forma a base dun edificio ou a sección horizontal de cada un dos seus pisos: ‘A carón do horto estaba a capela. Era unha capela do século XVII, de *pranta* redonda’ LUS, 81. Tm. **pranta**.

PLANTAR *v.t.* **1.** Pór unha planta nova ou unha semente nun lugar para que bote raíces e se desenvolva: ‘Hai aligustres *plantados* e tamén algún tamarindo’ DEC, 11. **2.** Prender, acender, facer que o lume comece a arder: ‘Pra facerte baixar podería poñer unha gavela de toxo ó pé do albre, e *plantarlle* lume’ LUS, 75. Tm. **prantar**.

PLASTRÓN, DE *loc.adx.* [Aplicado a gravata] moi ancha, que cobre gran parte do peitoral da camisa: ‘O cabaleiro vestía á moda romántica, con corbata *de plastrón* e fraque verde escuro’ TER, 180.

***plata** *s.f.* **PRATA.**

PLATAFORMA *s.f.* Superficie plana e horizontal, xeralmente elevada do chan, onde se coloca algo: ‘Mais levaron o alifante á *plataforma* dunha gran máquina’ TER, 325.

[**PLÁTANO**] *s.f.* Froita do plataneiro, de forma oblonga, polpa fariñenta, pel grosa de cor amarela e que nace en grandes acios: ‘Facía unha paella, que se chupaban os dedos, e tamén *plátanos* fritos e outras suculencias’ HIS, 140.

***plática** (⇒CHARLA) *s.f.* Disertación pública: ‘Pradicaba un pastor novo, inglés (...). O tema da súa *plática* era a cita evangélica: ‘Vós sodes coma cisternas rotas’ CON, 39.

***plato** *s.m.* **PRATO.**

[**PLAXIAR**] *v.t.* Copiar literalmente unha obra ou composición allea: ‘Ó Juan Carlos metéulle na cabeza que o seu irmao *plaxiáralle* o madrigal’ CON, 54.

***plaza** *s.f.* **PRAZA.**

***plazuela** *s.f.* Praza pequena: ‘mercamos cada un o seu periódico no posto de aquelas dúas vellas dun recanto da *plazuela* de... Xa non me lembro do nome da *plazuela*’ HIS, 112.

***plego** (⇒PREGO) *s.m.* Folla grande de papel, xeralmente pregada polo medio: ‘Tiña eu na mao un *plego* de papel que me sobrara de escribir o parte’ TER, 210. Tm. ***pliego**.

***pleito** (⇒PREITO) *s.m.* Disputa xudicial entre dúas partes: ‘Gárdalle xenreira ó Galo porque perdeu un *pleito* que con el tiña por custión dunhas augas’ TER, 209.

PLEURESÍA *s.f.* Inflamación da pleura: ‘Xa vai pra ben anos que o trato... Cureille unha *pleuresía* fai cinco ou seis’ TER, 53.

***pliego** *s.m.* **plego.**

PLINTO *s.m.* Elemento cuadrangular da base dunha columna ou dunha estatua: ‘Enriba dun *plinto* de graíño rosado víase un can dogo labrado en marbre mouro como o acibeche’ CON, 26.

***plomo** *s.m.* **CHUMBO.**

[***plomos**] *s.m.pl.* Fíos ou filamentos de chumbo que fan de fusibles dunha instalación eléctrica: ‘Naquil mesmo intre apagouse a luz. Fundíronse os *plomos*’ CON, 22.

PLUN *interx.* Imita o ruído estrondoso que produce o trono: ‘Un lostrego, outro lostrego. Apretéi o paso. Aquila centella cairá nunha carballeira de Meilán. Vin o refrexo do lostrego no río. ‘¡Cataplún, *plun, plun...*!’ HIS, 166.

PLUSCUAMPERFECTO *s.m.* Tempo verbal que expresa unha acción pasada anterior a outra tamén pasada: ‘Vostede ven de decir “me decatara” que sería en castelán *pluscuamperfecto* de indicativo...’ TER, 71.

PLUVIAL *adx.* Relativo ou pertencente á chuvia. **Capa pluvial** *loc.s.*, vestidura litúrxica que o sacerdote católico emprega en actos solemnes: ‘Cando ouviu o crego estas falas, desprendéuse da *capa pluvial* e quedouse en roquete’ CON, 94.

PO *s.m.* Masa de partículas sólidas moi pequenas que se levantan do chan, están suspensas no aire ou cobren os obxectos: ‘Había unha mesa de noite e dúas cadeiras, todo vello e cheo de *po*’ TER, 200.

POAM Son onomatopeico que imita o son dun claxon: ‘Serían polas tres da mañá. Mais me espertaron tres bocinazos seguidos dun camión do demo: *poam, poam...*’ HIS, 96.

POBO¹ *s.m.* **1.** Conxunto de persoas dun país unidos por vínculos naturais e sociais: ‘E logo, Castelao, que chegou ó fondo da ialma do noso *pobo* polo vieiro do humorismo’ TER, 72. **2.** Conxunto de persoas pertencentes a unha mesma raza e que forman unha comunidade: ‘Mais somos sabedores de que os chamados *pobos* céltigos queren á súa terra cun amor que é un namoro’ TER, 66. **3.** Conxunto de habitantes [dun núcleo de poboación]: ‘Anoxado, quixen marcharme. Mais todo o *pobo* veume pregar que me quedara’ TER, 38.

*pobo² (⇒LOCALIDADE *s.f.*) *s.m.* Núcleo de poboación, xeralmente pequeno: ‘A aución desenrólase n-un *pobiña* das ribeiras do Sil, en tempo da vendima’ PAU, 7 . Tm. ***pueblo**.

POBRE *adx.* **1.** Que ten pouco diñeiro ou poucos bens: ‘Ise quería que viñeran vivir coiles cando se casaran, pois eran *pobres*’ LUS, 106. **2.** Infeliz ou desgraciado [úsase para denotar compaixón]: ‘Alí empeza, naquél cadro, unha historia de disgustos e traxedias prá *probe* doña Mercedes’ TER, 134. **3.** [En posición prenominal] que dá pena: ‘Pretenden asesinar a estos “aligustres” hijos de Lugo”. Aquil chiste salvóu a vida dos *pobres* aligustres’ DEC, 11. **4.** [Seguido da preposición *de*] úsase en fórmulas de ameaza ou compaixón: ‘Así Dios me salve, que lle boto os miolos fora a un. *Probe* do que lle poña a mao ó rapaz’ LUS, 76. **5.** Escaso, insuficiente, que ten pouco do que se expresa: ‘O vocabulario do labrego é *probe*’ TER, 65. // *s.m.* **6.** Persoa que pide esmola: ‘[O Cilistro] Ganará ó pe de cen pesos diarios. En comparanza co il, eu son un *pobre* das portas’ TER, 52. Tm. **probe**.

PODA *s.f.* Acción e efecto de podar: ‘A cepa ou *poda* chámase demouca’ LUS, 24.

PODAR *v.t.* Cortar as pólas [dunha planta]: ‘Demoucar. *Podar* as álbores’ LUS, 164.

PODER¹ *v.t.* **1.** Ter a posibilidade, a capacidade ou os medios para [facer certa cousa]: ‘Eu penso que cada persoa *pode* contar unha cousa que lle acontecéu na súa vida, rara e que non ten espricación, nin pola cencia nin polo sentido común’ TER, 303. **2.** Ter dereito ou

permiso para facer algo: ‘*Podes* falar o que queiras –berróulle o Ferrete, petando co puño na mesa’ TER, 246. **3.** Ser capaz, ter a forza ou a capacidade para realizar unha cousa: ‘E todos botaron a correr, cada un o que *podía*’ LUS, 105. // v.i. **4.** Ser posible: ‘Pois por min –dixo so Séneca– mañá mesmo xa que hoxe non *pode* ser, porque xa ceamos’ TER, 246. **5.** [Coa preposición *con*] conseguir dominar, ter máis forza: ‘Pois... viña eu do prado da Nabeira, de segalo outono... pola calzada abaixo. Xa *podía* a noite co día... Viña un bulto’ TER, 215. **6.** [Coa preposición *con*] soportar, soste, manter: ‘Abonda con ver que [Galicia] mantén, somentes con vintenove mil kilómetros cuadrados mil habitantes. A Estremadura, con mil kilómetros máis, somentes *pode* cun millón de habitantes’ TER, 34. **7.** Ter influencia ou capacidade de dominio: ‘E non tiñas en min confianza? Eu che valería no que *poidera*. E xa sabes que algo *poido*’ LUS, 146. **A máis non poder** → **MÁIS.Non poder máis** loc.v., chegar ó límite da resistencia ou da capacidade: ‘Asín, pouquiño a pouquiño. Ven un intre en que o home xa non *pode máis*. O medo alporízalle os cabelos’ LUS, 39. **Non poder menos de** loc.v., [seguido de infinitivo] ser necesario ou preciso: ‘Veume ó pensamento a oufegada de Canedo; as sinás da gorxa i o cabelo que tiña na mao pecha... / Non *puiden menos de* perguntar: / -¿E qué se di por eiquí do Galo...?’ TER, 217. **¿Pódese?**, fórmula que se emprega para pedir permiso para entrar nun sitio no que hai alguén: ‘Boas tardes... ¿E *pódese*...? ¿E non me trincaré o can? (...) / Pasa, ho... ¿Qué che trai por eiquí?’ TER, 261. Tm. **podere**.

PODER² s.m. **1.** Capacidade, aptitude ou posibilidade [para algo]: ‘O quid de todo isto é que doña Mercedes ten o *poder* de ver en soños o que pasa na realidade... O seu fillo meirande herdara dila ise *poder*’ TER, 159-60. **2.** Posesión actual [de algo]: ‘Que isa pedra preciosa ten maleficio. Que se disgracian tódolos os que a teñen no seu *poder*’ HIS, 153.

podere v.t. **PODER¹**.

PODRE adx. **1.** Que se atopa en estado de descomposición: ‘Toda a casa cheiraba a ovos *podres*’ TER, 175. // s.m. **2.** Parte estragada ou putrefacta [dunha cousa]: ‘E houbo malas línguas que dixeron que iba chea de *podres* a caixa, e que o seu cadavre fora enterrado na torre pola noite en segredo’ LUS, 156. **Cheirar a podre** loc.v., feder: ‘il dixo que o enterrara il mesmo e que fedía coma as calazas. / –*Cheiraba a podre* coma todo cristo’ CON, 93.

[**poedoirra**] (⇔**POÑEDOIRO** s.m.) s.f. Lugar preparado para que as galiñas e outras aves domésticas poñan ovos: ‘E que ninguén lle puña o pe diante en (...) arroubar peras e cirolas nos hortos dos veciños e riparlles os ovos das *poedoiras*’ TER, 100.

POEIRA s.f. Cantidade de po que se levanta da terra [por culpa do vento ou pou outra causa]: ‘Unha sebe de mirto i unha ringoleira de alcacias defendíano da *poeira* da carretera’ TER, 31.

POEMA s.m. Poesía, composición literaria en verso, con unidade temática e estrutural: ‘Acórdome dun *poema* anónimo lugués tidoado La inmortal balada de los bebedores de Lugo, con estrofas en galego i en castelán’ CON, 46.

poente (⇔**POÑENTE**) s.m. Punto ou zona do horizonte por onde se pon o Sol: ‘Era unha casa moi grande cunha solaina de pedra cara ó *poente*’ LUS, 80.

POESÍA *s.f.* **1.** Xénero literario que expresa ou suxeire algo, especialmente en verso, por medio de elementos como o ritmo, a harmonía e a imaxe: ‘Moita novela rusa, ingresa i americana i a obra da xeneración do 98. *Poesía*, pouca. A biblioteca dun médico culto, con máis preocupación que as científicas’ TER, 32. **2.** Poema, composición literaria en verso, con unidade temática e estrutural: ‘Adicáballe versos e pintábaa tal como se representaba na súa fantasía... Quedaron algús libros e *poesías*’ TER, 187. **3.** Conxunto das obras poéticas dun autor ou autora: ‘as apaixonadas leuturas da anguriada *poesía* de Rosalía’ TER, 65.

POETA *s.* Persoa que compón poesía: ‘Outramente non era *poeta* nin pintor. Mais sempre me folguei de contremprar a Natureza, pois romántico nunca deixéi de selo de todo’ HIS, 112.

POÉTICO –**A** *adx.* Que presenta características da poesía: ‘A nosa música é sinxela e *poética*’ TER, 83.

POETISO *s.m.* [Despectivamente] poeta ou mal poeta: ‘¿Con qui eres un *poetiso* vergonzante? ¿De qué rapaza eres muso?’ LUS, 84.

POF *interx.* Son onomatopeico que imita o ruído propio dunha caída: ‘Botóu o centolo polo cano da cheminea... Sentíu ¡*pof!*... “Que o demo me leve –dixo pra il– si non caíu na pota do caldo” TER, 122.

POIS *conx.* **1.** Porque, dado que, expresa causa ou motivo: ‘unha rapaza moi goapa e xeitosa ela anque de casa probe, *pois* non tiña máis que dúas vacas’ HIS, 30. **2.** Xa que logo, daquela, introduce a consecuencia: ‘¿Non dis que che gusta ver paisaxe? *Pois* podes fartarte de ver serras, vagantas e devesas’ TER, 30. **3.** Úsase para darlle máis forza ó que se di, ben en relación co que se dixo ou ó comenazar a falar: ‘*Pois* o máis chocante do caso foi que me quedéi durmindo acordándome das falas da miña nai’ CON, 78. **4.** Emprégase expletivamente para introducir unha resposta ou unha réplica: ‘¿Qué salado está!... ¿E probástedes vós?... / –*Pois* eu –dixo a Liberata– botéille dúas presadas de sal, coma sempre’ TER, 115. **Pois ben** → BEN.

poixa (⇔POIS XA) Crase da conxunción *pois* e o adverbio *xa*: ‘*Poixa* que dimos unha paseada polo Alén, voltemos pró “Aquén” TER, 83.

poixaque (⇔POIS XA QUE) Crase da conxunción *pois* e a locución conxuntiva *xa que* equivalente a *pois*, porque, dado que: ‘apareceu a tía Trécola cas o Toño, decindo que viña tomar as augas férreas, *poixaque* faguía unha tempada, sentíase desganada e con canseira’ TER, 101.

POLA / **po-la** / **pol-a** Encontro da preposición *por* e o artigo feminino *a*: ‘poucos minutos depois saía *pola* ventá cunha escopeta’ HIS 28.

PÓLA / **pola** *s.f.* Cada unha das partes que nacen do tronco ou do talo dunha planta, coa mesma estrutura ca este e nas que agroman as follas, as flores e os froitos, se os teñen: ‘Sentimos que se esgazaba unha *póla* do carballo’ HIS, 52.

[**POLACA**] *adx.f.* De Polonia: ‘Iba buscar rapazas *polacas* a Varsovia prás casas de prostitución’ CON, 101.

[**POLAINA**] *s.f.* Peza, xeralmente de pano ou coiro, que cobre a perna desde o nortello ata o xeonllo e que se abrocha exteriormente: ‘Todos os picariños ollaban pra as súas *polainas* de coiro marelo, e pra o seu chapeo de cazador cunha pruma verde’ LUS, 75. Tm. **polainín**.

polainín *s.m.* **POLAINA**.

POLARIDADE *s.f.* Condición do que ten propiedades ou potencias opostas, en partes ou direccións contrarias [coma os polos]: ‘Fai anos que levo dito –dixo o doutor Pansofo– que a *polaridade* mítica da vida sexual no subconsciente, pendura entre o mito dos Priapos i o mito do Laberinto’ CON, 33.

[**POLEA**] *s.f.* Máquina simple que consiste nunha roda acanalada e móbil pola que se fai pasar unha corda ou correa e que se emprega para elevar pesos ou transmitir un movemento: ‘Puxéronse en movemento, rombando moito, unha chea de rodas e *poleas*...’ TER, 325.

POLEIRO *s.m.* Lugar onde se recollen as pitas [e outras aves de curral]: ‘¿Va que non miraches si se recolleron as pitas pró *poleiro*?...’ TER, 115.

[**policíaco –a / policiaca**] (⇔POLICIAL) *adx.* Que ten por tema as investigacións da policía en casos criminais: ‘Prefiro –dixo– as novelas *policíacas* ós contos de aparecidos’ LUS, 90.

POLÍTICO –A *adx.* **1.** Relativo ou pertencente á política ou ós asuntos públicos: ‘E botaba tardes enteiras no casino, escoitando as conversas *políticas*. ¿E il voltaría a gobernar Azaña ou sería Largo Caballero o home da situación?’ HIS, 112. // *s.f.* **2.** Actitude relativa ó goberno da sociedade: ‘Todo se vai racionalizando vagariño: o dereito, a *política*, a economía... ?’ TER, 61. // *s.m.* **3.** Persoa que se dedica á política: ‘Según ouvira contar a miña nai, estivo pra casarse cun gran *político*, mais desfixérase a boda de noite prá mañá’ LUS, 80.

[**POLITIQUEIRO**] *s.m.* [Despectivamente] político inhábil ou político intrigante e raposeiro: ‘Fai anos us *politiqueiros* proparáronme unha trapela...’ TER, 38.

POLO¹ *s.m.* Galo novo: ‘Xa lle mandaréi un regalo á casa polo Farrucho. Us *polos* i us queixos’ TER, 266.

POLO² / **po-lo** / **pol-o** Encontro da preposición *por* e o artigo masculino *o*: ‘Primeiro empezou a peste pola vila e despois seguiu *polo* campo’ TER, 268.

pol-o (⇔POR O) Encontro da preposición *por* e o pronome persoal átono masculino *o*: ‘Mais non asistíu, sin que ninguén se eispicase a ausencia. Estiven *po-lo* chamar á súa casa, mais esquencínme’ CON, 43.

PÓLVORA *s.f.* Mestura explosiva sólida, xeralmente granulada, que se emprega para impulsar os proxectís das armas de fogo: ‘Para min, o crime perfeuto foi a morte que fixo o

Xes de Restrepo (...) cando matou en Sarria ó chamado “Rei dos Xamós”. Sin *pólvora*, puñal nin solimán ou veneno’ HIS, 67.

POM *interx.* Son onomatopeico que imita o ruído dun golpe ou dunha explosión: ‘Fixo tal estrondo a bomba, que os veciños da plaza de San Fernando creron mesmamente que voara o almacén onde estaba a cartuchería do Reximento: *Pom, pom, pom...!*’ HIS, 136.

[**POMBA**] *s.f.* Ave de pequeno tamaño (*Columba oenas*), de pluma máis ou menos gris azulada, cabeza pequena, pico tamén pequeno, ás curtas, cola longa e dedos libres: ‘Sempre había *pombas* revolexando por alí [polo xardín]’ LUS, 80.

pomo *s.m.* Frasco ou vaso pequeno [especialmente destinado a conter perfume]: ‘Eu sabía que os antigos gardaban as bágoas en *pomos* de louza ou de cristal’ CON, 112.

PON Son onomatopeico que imita o son dun golpe ou dun ruído: ‘Síntese outra vez, perto da xanela do cuarto da meiga, *pon, pon, pon, pon*, resoando moi apresada’ PAU, 60.

PONCHO *s.m.* Peza de roupa de abrigo, en forma de manta cunha abertura no centro para meter a cabeza [propia de América do Sur]: ‘Andaba moito a cabalo e levaba un *poncho* que trouguera da Arxentina’ LUS, 45.

ponta *s.f.* **PUNTA.**

PONTE *s.f.* Construción sobre unha corrente de auga, unha depresión de terreo ou unha vía de comunicación para poder salvarlos por riba: ‘faguíamos noite en Portomarín. Pasábamos pola *ponte* romá cantando e batindo cóncogas’ LUS, 147.

PONTIGO *s.m.* Ponte pequena: ‘No máis fondal dunha congostra tivo que pasar un *pontigo* (...) Do outro lado do *pontigo* viu unhas luces coma de vagalumes’ LUS, 41.

POÑEDORA *adx.f.* [Referido a pita] que pon ovos: ‘Na cama da pita branca, que era a máis *poñedora*, había dous ovos’ TER, 123.

POÑER *v.t.* e *v.p.* **PÓR.**

POPULAR *adx.* **1.** Relativo ou pertencente ó pobo: ‘Na fala *popular* cáseque non se achan adxetivos prá fermosura da paisaxe’ TER, 65. **2.** Que é peculiar do pobo ou procede del: ‘Iste fenómeno foi apreixado pola literatura *popular* e maila culta’ TER, 69.

POR *prep.* **1.** Introduce un complemento que expresa tempo aproximado: ‘cheguei a Lugo unha tarde de choiva, *po-lo* mes de febreiro’ CON, 25. **2.** Introduce un complemento que indica lugar de tránsito: ‘Pasamos *polo* Hospital e *por* Trascastró’ TER, 48. **3.** [Con nomes de lugar] indica localización aproximada: ‘Sempre me acordaréi daquil ledo viaxe (...). Aló *por* San Clodio empezou a barbañar’ LUS, 84. **4.** Indica un punto impreciso dentro dun lugar determinado: ‘*Pola* terra padroesa e *por* Ordes sentín dicir a cotíao “ren” e “solpor”’ TER, 69. **5.** Indica parte ou lugar concreto: ‘Agarra á súa muller *por* un brazo e dálle unhas losqueadas’ PAU, 63. **6.** Acompaña o complemento axente [nas construcións pasivas]: ‘Dise que istas cántigas tan finas foron compostas *por* mulleres’ TER, 84. **7.** [Con

determinados verbos] introduce o complemento directo: ‘Eu xa pensaba de chamar *por* vostede’ TER, 77. **8.** En calidade de: ‘O Fidalgo de Espandariza houbera adoutado *por* filla si non tiver aqueles amores co Ramón de Ledo’ PAU, 27. **9.** Denota a causa: ‘O Topete das Barxas foi o que lle segóu o pescozo á Rachada de Rugando c-unha gadaña, *por* custión de amores’ PAU, 26. **10.** Indica a finalidade ou obxecto da acción verbal: ‘van a Lugo polas festas do San Froilán (...). Tan soio *por* velos fuegos e *por* comelo pulpo’ LUS, 56. **11.** Introduce un complemento que expresa o medio ou instrumento: ‘Il era o que lle decía á señora o que faguía o seu marido. *Por* il era sabedora dos seus viaxes a Bonxío’ TER, 143. **12.** Introduce un complemento que expresa modo: ‘O que queira falar, que se bote fora... E se non é *pol*-as boas, é *pol*-as malas’ PAU, 58. **13.** Denota prezo ou contía: ‘I-a cartuxeira de Pantón, que cobraba cinco pesos *por* consulta’ PAU, 41. **14.** Intercálase entre os números que expresan as dimensións dun obxecto: ‘A pintura era francamente moi boa. Dous metros *por* un e medio’ CON, 31. **15.** Denota proporción: ‘seguramente porque emprestaba cartos ó doce *por* cento’ DEC, 11. **16.** Significa a multiplicación de números: ‘Véndame o galo... / (...) –Cinco pesos. / –Hum. / –¿Dez pesos? / –Dez *por* catro. Cada pata a dez pesos. O meu galo é único no mundo’ HIS, 160. **17.** A través de: ‘Abre ben a boca que *por* ila hache de entrar o espírito do médico’ PAU, 45. **18.** Precede o termo que indica a persoa ou cousa en favor de quen se realiza a acción: ‘Pois non é moito vinte mil réas *por* un negocio ondia se xunta tanta familia. A meiga é quen máis batalla *por* il’ PAU, 41. **19.** Introduce un complemento que expresa o termo que se toma como base para unha distribución: ‘Había seis perdices. Unha *por* barba pra cada un de nós’ CON, 124. **20.** Indica que a acción do verbo se realiza en cada un dos elementos dun conxunto: ‘podíanselle contar tóda-las costelas unha *por* unha’ TER, 100. **21.** Expresa o xuízo ou opinión que se ten: ‘sempre me tuven *por* agudo e ben agudo, o mesmo nos meus estudos, que foron moitos, que xulgando á xente’ CON, 120. **22.** [Ante un infinitivo] indica que algo non se realizou, equivalendo a *sen*: ‘Inda está *por* escribir a epopeia do médico rural na nosa terra’ TER, 38. **23.** [Ante un infinitivo] indica a disposición para realizar unha acción: ‘Estou *por* marcharme...’ PAU, 47.

PÓR / por *v.t.* **1.** Facer que [unha persoa ou cousa] pase a estar ou se encontre nun sitio: ‘A Lucrecia anda cazolando de acó pra aló e *pón* unha tixola ó lume’ PAU, 9. **2.** Facer que [alguén ou algo] pase a estar en determinada situación ou posición: ‘O día menos pensado preséntase eiquí e *pón* todo o do pai nas maos da Xusticia...!’ TER, 163. **3.** Engadir, achegar, dar diñeiro ou outra cousa [para algo]: ‘Pois podíalo vender e mercar outro [coche] *poñendo* tí algo’ TER, 37. **4.** Vestir, colocar sobre o corpo unha peza de roupa ou un complemento: ‘¿E pra esmagallarte contra o chao, *puxeche* o traxe novo?’ LUS, 71. **5.** Calzar, colocar unha peza de calzado: ‘Sacóunos con axuda de nós; e *puxo* il dispóis os zocos do difunto’ TER, 275. **6.** Instalar, montar, colocar nun lugar e forma adecuada para que cumpra a súa función ou servizo: ‘A casa da tía Trécola era a mellor de todo o lugar. Fora a primeira en que se *puxera* cociña de ferro’ TER, 105. **7.** Establecer ou instalar: ‘Paraba eu na casa do Currás, no Campo da Compañía. Alí *puxen* o meu estudio. Gostábame a casa pola súa tipicidade do Monforte antigo’ HIS, 157. **8.** Escribir, representar por escrito: ‘Os libros –di– teñen conta do que lles *poñen*’ TER, 57. **9.** Escribir e enviar [un telegrama]: ‘Don Saturnino alquilóu un coche e partiron os dous xuntos pra Becerreá, logo de *poñer* un telegrama á casa, que decía asina: “Imo-los dous”’ CON, 83. **10.** Dedicarse, ter como ocupación ou profesión: ‘Nunca eiquí chegou un home de tanta sabencia. Todos lle decíamos que debía de *poñer* pasantía...’ TER, 249. **11.** Dispoñer, preparar ou servir [unha comida ou bebida]: ‘*Poñédelle* unha comida que sea moi do seu

gusto, i eu esféndolle a testa cun rodo' TER, 112. **12.** Apostar, arriscar nun xogo certa cantidade de diñeiro: 'Queda a aposta feita (...). Eiquí están os meus vinte pesos, depositados na mao do mozo (...). Que o Pedro *poña* outros tantos, e ti a dobra...' TER, 246. **13.** Asignar un nome ou alcuño: 'Aquil sitio chámase dende aquila o Relanzo da Fada. Non se sabe quen lle *puxo* iste belido nome' TER, 190. **14.** Aplicar ou administrar [un medicamento]: 'Inda onte lle *puxo* o prauticante unha inieución ó sobriño do Rómulo, e dixo que levaba vitaminas de tada crás' PAU, 19. **15.** Conectar, acender, facer que funcione [un aparello]: '*Puxen* a arradio e cuasememnte me adormentéi na butaca' CON, 64. **16.** Expulsar o ovo [a femia dos animais ovíparos]: '¿E il viría ó galiñeiro calquer paxaro raro *poñer* alí o seu ovo pra que o chocara unha pita? ... Asina fai a cuca, *pon* os seus ovos no niño doutro paxaro' TER, 123. **17.** [Con algúns nomes] facer ou causar o que estes expresan: 'O que máis medo me *puxo* foi o estróupele do tellado' PAU, 67. **18.** Presentar ou mostrar: 'O primeiro domingo, faléilles ós feligreses do arroubo e *púxenlles* moitos exemplos de moitos ladrós arrepentidos' TER, 310. // v.p. **19.** Pasar a estar ou encontrarse nun lugar: 'En dúas lancañadas, *poñémonos* na casa' TER, 251. **20.** Pasar a estar en determinada situación ou posición: 'Chegaban moitas máis persoas á eira i algúas xa subían pola escaleira. *Púñase* moi fea a cousa' TER, 210. **21.** Colocarse nun lugar ou situación: 'Baixe prá aira –mandéille–. E cando esteña na aira, *póñase* de carrelo prá casa de xeito que eu o vexa a vostede dende eiquí' TER, 203. **22.** [Coa preposición *a* e o infinitivo doutro verbo] empezar a realizar o que este expresa: 'Leva todo prá mesa e *ponse a comer* i a beber sin deixar de falar' PAU, 64. **23.** Ocultarse no horizonte [un astro]: 'Xa estaba pra *porse* o sol. Víase todo o val envolto nunha nebra dourada' TER, 138. **24.** [Coa preposición *en* e algúns nomes de acción] empezar a facer o que estes expresan: Todos *se puxeron* en camiño cara a eirexa. O adeministrador iba diante' LUS, 159. **25.** [Indebidamente como pronominal], vestir, colocar sobre o corpo unha peza de roupa ou complemento: 'Sáfu de alí o sarxento despóis de coadrarse, cingirse o sabre e *poñerse* o casco' LUS, 159. Tm. **apor**², **POÑER**.

PORCALLADA s.f. Acción sucia ou indecente: 'As [cántigas] dos homes, moitas veces, son de *porcallada*' TER, 84.

***porcelá** (⇒PORCELANA) s.f. **1.** Material cerámico fino e translúcido composto especialmente de caolín: 'a Liberata esfaragullóu pan no leite, nun plato de *porcelá*' TER, 112. **2.** Obxecto feito con ese material: 'Non vin as *porcelás* de Sévres e de Bohemia; mais sei que inda as hai' TER, 132.

***porche** (⇒SOPORTAL) s.m. Construción cuberta e con arcos ou columnas que, arrimada a un edificio, lle serve de entrada exterior: 'A igrexa (...) cunha torre moi alta con catro campás, enriba do *porche* de pilastras da entrada' TER, 238.

PORCO –A *adx.* **1.** Que ten manchas, pó ou outra cousa similar que desloce o seu aspecto: 'As vivendas siguen tan *porcas* coma sempre' TER, 33. **2.** [Anteposto ó substantivo] emprégase como cualificativo con valor despectivo: 'Todo me sai mal nesta *porca* vida. Estase millor no outro mundo' CON, 86. // s.m. **3.** Mamífero paquidermo ungulado da familia dos súidos (*Sus scrofa*), doméstico, omnívoro, de cabeza grande e fociño case cilíndrico no que se abren os orificios nasais, orellas grandes, caídas, patas curtas e o corpo cuberto de sedas: 'Tivemos que cruzar unha esterqueira onde fozaban os *porcos*' LUS, 119. **Porco bravo** loc.s., mamífero paquidermo suiforme, salvaxe (*Sus scrofa*), moi semellante

ó porco doméstico, con patas curtas, orellas aguzadas, sedas pequenas de cor gris anegrazado e cuns cabeiros no maxilar inferior moi desenvolvidos que sobresaen por fóra dos beizos: ‘Sentín aló lonxe, moi lonxe, un tronicio. Era como si roñase un *porco bravo*’ HIS, 166. **Porco teixo** *loc.s.*, mamífero carnívoro da familia dos mustélidos (*Meles meles*), de fociño longo, pelo gris e patas con unllas aptas para escavar: ‘Tiña o cabelo aspro coma un *porco-teixo*, i os ollos pequeniños’ TER, 307.

PORQUE *conx.* **1.** Expresa causa ou motivo: ‘Eiquí tes vinte mil reás, que son teus. Non me debes nada. Douchos eu *porque* me peta’ HIS, 142. **2.** Expresa finalidade ou intención: ‘E si non che dixen nada inantes, grandismo bandallo, foi *porque* non te foras da língoa’ LUS, 146.

PORQUÉ *s.m.* Causa ou motivo: ‘Agora ven o *porqué* de conforme eu o penso...’ TER, 287.

PORRACA *s.f.* Poza pequena: ‘Ó cair no chao [as bágoas], formaron unha *porraca*, e logo unha lagoa, e logo un brazo de mare’ TER, 312.

PORRÓN *s.m.* Vasilla de vidro para conter viño, de forma cónica, que ten nun extremo un brazo para agarralo e introducir o líquido e no outro unha biqueta longa e estreita para beber: ‘Cabo dil tiña un *porrón* cheo de viño. Cada pouquiño achegábase ó *porrón* e botaba un trago’ LUS, 118.

PORROPÓOU / PORROPOU Son onomatopeico que imita ó ruído feito cos pés ó andar: ‘Óucese un gran estróupele pol-o tellado: trou, *porropoóu*, *porropóu*, *porropóu*...’ PAU, 63.

PORTA *s.f.* **1.** Abertura feita nunha parede ou nun cerrume, ó nivel do chan, para permitir o paso: ‘A fábrica é de pizarra i os marcos das *portas*, fiestras e balcóis, de marbre do país’ TER, 130. **2.** Peza móbil que se pon nesa abertura para poder cerrala: ‘Abríu a *porta* cunha chave. ¿Por qué non deixaría eu a miña na pechadura? A *porta* foi virando engordíño’ LUS, 65. **3.** Peza móbil que permite o acceso a un vehículo, a un moble ou a un aparello: ‘E sin máis nin máis o señor presidente cólleme en brazos e lévame pola escaleira do avión, dame un arrempuxón para dentro e pechou a *porta* i entra un home cun cadelo branco nos brazos’ TER, 325. **Á porta de** *loc.adv.*, diante ou moi cerca de: ‘Por iso dixeron que houbera tiros aquela noite *á porta do* Camposanto, porque estaban violando unhas tumbas...’ CON, 21. **De porta en porta** *loc.adv.*, acudindo a moitos lugares ou persoas: ‘¿Queres que nos apoñamos de vellos a pedir esmola *de porta en porta*?’ LUS, 71. **Porta con porta** *loc. adv.*, ó lado ou moi próximo: ‘Ben o debías saber ti, pois vivides *porta con porta*’ LUS, 127.

PORTADA *s.f.* Porta grande, xeralmente de dúas follas: ‘Por certo que na *portada* da pendella había unha cruz pintada de negro, cecáis pra escorrentar as meigas’ TER, 271.

PORTAL *s.m.* [Nunha casa] peza inmediata á porta da rúa e que serve como entrada: ‘Abríuse a porta do *portal*. Pan!... Ta, ta, ta. Un home cunha caiada subía pola escaleira’ LUS, 64.

[**PORTAR**] *v.t.* **1.** [Dito dun can] levarlle a peza ó cazador: ‘O meu can “*portaba*” unha pucha rachada, e tróugoma á mao, coma se fora unha perdiz’ TER, 224. // *v.p.* **2.** Comportarse, ter un determinado comportamento: ‘Mais ti ponte a pensar en tódolos que fixeron moitos cartos. Todos iles *se portan* coma si non houbera Dios’ CON, 128.

PORTEIRO *s.m.* Persoa encargada de coidar ou vixiar a entrada [dun edificio]: ‘Cheguei ó vestíbulo do edificio aquíl (...). O *porteiro* era verdadeiramente imponente’ CON, 25.

PORTELA *s.f.* Porta, abertura feita nunha parede ou nun cerrume, ó nivel do chan, para permitir o paso: ‘E cada un fixo pór o escudo dos Luaces e dos Castros na *portela*, coas armas e coartelas das respetivas casas’ CON, 52.

PORTELO *s.m.* Porta pequena que cerra unha abertura: ‘Atranca o *portelo* e mira se quedou algúa pita fora’ PAU, 35.

PÓRTICO *s.m.* Espazo cuberto, co teito sostido por columnas ou por arcos, situado diante da porta dun edificio: ‘Na praza do pazo, diante do *pórtico*, agardaba un rapaz i unha rapaza’ TER, 137.

PORTO *s.m.* **1.** Abrigo natural ou artificial á beira do mar ou dun río que serve de refuxio de embarcacións ou para as diversas operacións de embarque e desembarque: ‘E veña de dar voltas polo periao (...). De sutaque, atopeime nunha rúa moi longa que non coñecía. Debía ir ó *porto*, porque era en costia. Mais se iba ó *porto* non había medo de se perdere’ LUS, 63. **2.** Paso entre montañas: ‘Asín fixémo-las dúas derradeiras légoas de camiño. Chegamos ó *porto* da montaña da Crus do Outeiro, a mais de mil metros de altitude’ HIS, 28.

PORTUGUÉS *adx.m.* **1.** De Portugal: ‘Nunca soupen dunha tolemia tan poética, nin dun suicidio tan romántico... Como pra lle dar invexa a un poeta *portugués*’ TER, 191. // *s.m.* **2.** Persoa natural ou habitante de Portugal: ‘como fan moitos que morren, como din os *portugueses*...’ TER, 188. **3.** Lingua románica falada en Portugal, no Brasil e nas antigas colonias portuguesas de Asia e África: ‘Perguntéille en francés, *portugués*, alemán, inglés. Surría’ CON, 26.

PORVIR *s.m.* Acontecementos que se vivirán no futuro: ‘O mesmo que botaba as cartas, que aduviñaba o *porvir*, que curaba, que falaba co Demo, si chegaba o caso’ PAU, 24.

POSESIÓN *s.f.* Propiedade, cousa que se posúe: ‘e sendo un cativo de doce ou trece anos, levárono a Portugal, a unha *posesión* que os señores de Lucencia tiñan en Amarante’ TER, 182.

POSÍBEL *adx.* Que pode ser ou suceder: ‘Aterrecérame aínda máis, si isto fora *posíbel*’ LUS, 135. Tm. **posibre**.

posibre *adx.* **POSÍBEL**.

POSICIÓN *s.f.* Modo de estar posta [unha persoa]: ‘Asegún a nosa *posición* a bala tivera que ir mesmo direuta á ventá do don Perfeuto’ DEC, 15.

POSITIVO *adx.m.* **1.** Certo ou que non ofrece dúbida: ‘Don Pancho / La primera cosa que debes hacer en cuanto llegues allá es comprarte un rifle, pues cuando más descuidado estés, pueden salirte por la banda de estribor tres o cuatro tigres... / O Carrizo / É *positivo*’ PAU, 11. **2.** [Aplicado a persoa] que busca o práctico: ‘Il mesmo me chamaba home ouxetivo, home *positivo*. Pra il non había máis Dios que a cencia’ LUS, 83.

POSTA *s.f.* Bala pequena de chumbo de calibre máis groso có perdigón: ‘E tamén unha escopeta do doce con cartuchos de *posta* e de bala’ LUS, 140.

POSTAL *adx.* [Aplicado a tamaño] propio das tarxetas que se empregan para escribir por correo sen necesidade de sobre: ‘A foto era unha foto como outra calquera, de tamaño *postal*’ CON, 37.

POSTERIDADE *s.f.* As xeracións futuras: ‘Vostede, que é home de tanta sabencia, ten a obriga de deixar un libro á *posteridade*’ CON, 102.

POSTO *s.m.* **1.** Lugar que ocupa unha persoa no desenvolvemento das súas funcións: ‘propóñolle unha solución (...) / que se quede eiquí, de administrador, no meu *posto*’ TER, 164. **2.** Lugar no que hai unha determinada dotación para atender unha urxencia: ‘Asegún me dixo fora ferido, pouco máis ou meos, ás catro da tarde, e dous días despois sacáronlle a bala, sin anestesia, nun *posto* de socorro, non lonxe das avanzadas’ TER, 320. **3.** Lugar de venda, xeralmente situado na rúa, nun mercado ou nunha feira: ‘As dúas vellas que nos venderon os periódicos estaban na porta do *posto* de venda’ HIS, 113.

*postre (⇒SOBREMESA *s.f.*) *s.m.* Último prato dunha comida, xeralmente constituído por froita ou doces: ‘Xa estabamos a comer a compota de mazás do *postre*’ TER, 178.

PÓSTUMO *adx.* [Aplicado a fillo] nacido despois da morte do pai: ‘Vede ahí o seu neto don Ramilo, ferido de morte po-la lanzada dun xinete de cabalaría do xeneral carlista Ramón Cabrera, que deixou un fillo *póstumo*’ CON, 58.

POSTURA *s.f.* Acción e efecto de poñerse [un astro, particularmente o Sol]: ‘Víanse valigotas cheas de fentos. Ca *postura* do sol, todo o ceo era de ambre’ TER, 41.

POTA *s.f.* **1.** Recipiente de ferro, porcelana ou aluminio, ancho e redondo, sen pés, que serve para cociñar: ‘Vou pola *pota* do caldo... (...) A Liberata colléu a *pota* e levouna prá mesa’ TER, 115. **2.** Contido dese recipiente: ‘Mira que ferva a *pota*, e bátalle sal’ PAU, 35.

POTE *s.m.* **1.** Vasilla de ferro, de forma redondeada e avultada, máis estreita na boca e con tres pés, que se emprega para cociñar: ‘Tampouco a matóu co veneno... –dixo a Filomena pusando o coitelo con que segaba as berzas pró *pote*’ TER, 286. **2.** Bote, vasilla ou recipiente que se usa para meter ou envasar [algo]: ‘Foille talmente como llo vou contare... Nunha tixela botéi augardente do *pote*, case po-la metade’ CON, 71. **Darse pote** *loc.v.*, presumir, darse importancia: ‘era un home de algo máis dos cincuenta anos (...) e que se daba moito *pote* por ser pedáneo’ TER, 205.

POTENCIA *s.f.* Facultade ou capacidade de facer algo ou de producir un efecto: ‘na descendencia de doña Mercedes tivo que haber un meigo con facultás fora do corrente. Cecáis a *potencia* dise esprito, ó pasar á descendencia, seguíu dous vieiros difrentes’ TER, 179.

POTENTE *adx.* Que ten poder, forza ou potencia: ‘Un berro en tres tempos, como o auleo dos lobos, afiado, *potente*, estremecente’ HIS, 105.

***potra** ($\Rightarrow$ CHORRA) *s.f.* [Coloquialmente] boa sorte: ‘Levo unha racha de *potra* no xogo. Xa van dous mil pesos’ HIS, 139.

POUCO –*A indef.* **1.** Indica cantidade ou número inferior ó normal ou ó desexable: ‘*Pouco* tabaco, *pouco* viño, *pouca* grasa, menos café e nin vela carne de porco’ TER, 265. **2.** [Aplicado a persoa] das que hai un número pequeno: ‘que me falou de don Telesforo, un dos *poucos* ateos da vila’ CON, 127. // *s.m.* **3.** Cantidade pequena [de algo] ‘¿E non lle parez que hai un *pouco* de descaste no noso pobo en deixar perder e derramar a súa fala’ TER, 68. // *adv.* **4.** En menor número, grao, intensidade ou frecuencia có normal ou esperable: ‘Falaba *pouco*, e ríase sen tér por qué’ LUS, 85. **5.** Denota curta duración ou tempo próximo: ‘Vexa aquela raia que hai na parede do Camposanto. Foi feita fai *pouco* coas puntas dos zapatos do misterioso visitante noitarego’ CON, 109. **Pouco a pouco** *loc.adv.*, lentamente, engorde: ‘Cando cheguéi ó meu cuarto acendín o candil pra me deitare. Funme despindo *pouco a pouco*, deixando a roupa no chao’ LUS, 60. **Pouco máis ou menos** *loc.adv.*, aproximadamente: ‘era unha muller pequenota, de sesenta anos *pouco máis ou menos*, cas fazulas chegas de sangue’ TER, 301. **Pouco menos que** *loc.adv.*, case: ‘Moitos pasos pola escaleira arriba, como de persoa que as subira *pouco menos que* correndo’ HIS, 141. **A cada pouco / cada pouco / de pouco a pouco / de pouco en pouco** *loc.adv.*, con frecuencia, cada pouco tempo: ‘As mulleres decían *a cada pouquiño*: / - Arrenegado seia o demo! LUS, 53. / ‘Cabo dil tiña un porrón cheo de viño. *Cada pouquiño* achegábase ó prorrón e botaba un trago’ LUS, 118/ *De pouco a pouco* atopaba unha farola de gas’ LUS, 63. / ‘*De pouco en pouco* chegaba algún parroquiano’ TER, 90. **A pouco máis** *loc.adv.*, case: ‘*A pouco máis* o atropela un auto que iba soando a bocina pola carretera’ LUS, 105. **Nin pouco nin moito** *loc.adv.*, nada: ‘¿Sabes que non me gusta *nin pouco nin moito* ista aventura’...’ TER, 25. **Ó pouco/ a pouco de** *loc.adv.*, non moito tempo despois: ‘*Ó pouco de* volver pra eiquí, embarcou pra Cuba’ TER, 95. / ‘A doña Mercedes, *a pouco de* se marchare o seu marido, fórase ó leito doéndose dunha forte xaqueca’ TER, 157. **Un pouco** *loc.adv.*, algo, non moito: ‘Ciou *un pouco*, e logo topóu contra min como un touro’ TER, 220. **Us poucos** ($\Leftrightarrow$ uns poucos) *loc.pron.*, algúns, non moitos: ‘Todos, menos o Carrizo, están aterrecidos. Us *poucos* falan en voz baixaíña’ PAU, 42.

POUSADA *s.f.* Casa ou establecemento público onde hospedarse: ‘quedábame a ler no leito a Valle-Inclán, en vez de xogar ás cartas ou ir de troula cos compañeiros da *pousada*...’ TER, 63.

POUSADEIRO *s.m.* Persoa que ten ou atende unha pousada: ‘chamamos e petamos á porta da única taberna e que tamén era pousada do pobo. Debeuse erguer e vestir axiña o *pousadeiro*, pois poucos minutos despois saía pola ventá cunha escopeta’ HIS, 28.

POUSAR *v.t.* **1.** Deixar ou poñer suavemente [unha cousa en ou sobre alguén ou algo]: ‘*Pousa* o farol na mesa e ripa o chapeo’ PAU, 17. // *v.p.* **2.** Poñerse suavemente [sobre alguén ou algo]: ‘Ten tipo de señor antigo. Non *se pousa* unha mosca nil’ TER, 53. Tm. **apousar.**

POUSÓN *adx.m.* Cachazudo, lento e tranquilo en exceso: ‘E preguntoulle o taberneiro, qui era groso e *pousón*: / ¿Qué che pasou, rapaz? LUS, 101.

POUTA *s.f.* Pata dun animal: ‘O Secundino botoulle a mao a unha *pouta* [do centolo], tivo mao dil un pouquichiño e pousouno enriba da mesa’ TER, 116.

[**poxar**] *v.i.* **1.** Competir ou rivalizar: ‘Chirlaban as anduriñas, bébedas de ledicia; cochorras i auriolos *puxaban* a quen millor asubiase’ LUS, 116. **2.** Pasar, subir ou sobrepasar: ‘As uces *poxaban* por enriba de min, i escondínme alí’ TER, 344. Tm. ***puxar.**

pozaca (⇔POZANCA) *s.f.* Poza pequena: ‘Toda a iauga das *pozacas* vai parar ás pernas...’ TER, 37.

POZO *s.m.* **1.** Escavación vertical profunda realizada na terra da que se extrae auga subterránea: ‘Na Crus do Incio hai dous malos *pozos* pra se servire de auga tódolos veciños’ TER, 35. **2.** [Nun río] parte máis fonda: ‘Unha das pesas de ferro din que a víu un rapaz que se botou ó desamargullo nun *pozo* do río...’ HIS, 12.

pra / pr’ *prep.* **PARA.**

prá (⇔PARA A) Contracción da preposición *pra* e o artigo feminino *a*: ‘O señor Filiberto ollaba *prá* morta’ TER, 207.

[**PRADAIRO**] *s.m.* Árbore da familia das aceráceas (*Acer pseudoplatanus*) de madeira moi dura, copa ancha e de follas grandes e lobuladas, flores en corimbo ou racimo e froito en sámara: ‘O vento asopraba con carraxe lombando as álbores. Antre a area, voaban milleros de follas dos *pradairos* e tilos...’ TER, 170.

[**pradicar**] (⇔PREDICAR) *v.i.* Expoñer oral e publicamente o Evanxeo ou ensinanzas relixiosas ou morais: ‘*Pradicaba* [na Capela Evanxélica da rúa de García Abad] un pastor novo, ingres, que usaba lentes, moi colorado il de cara’ CON, 39.

PRADO *s.m.* Terreo no que medra a herba que se lle dá como pasto ó gando: ‘Pois... viña eu do *prado* da Nabeira, de segalo outono... pola calzada abaixo’ TER, 215.

praló (⇔PARA ALÓ) Contracción da preposición *pra* e o adverbio *aló*: ‘Supuñan us que era pra lle decir á fada que a vira e que il saía *praló*’ TER, 187. Tm. **preló.**

[***prander**] *v.t.* **PRENDER.**

pranta *s.f.* **PLANTA.**

prantado (⇔PLANTADO) *adx.m.* Que ten boa presenza ou aspecto: ‘O Uxío de Teixiz era un mozo moi ben *prantado*’ TER, 91.

prantar *v.t.* **PLANTAR.**

PRANTO *s.m.* **1.** Choro continuado e profundo: ‘É [ista cantiga] coma un *pranto* de desespero que abrolla do fonal da ialma’ TER, 84. **2.** Lamentación por unha persoa morta: ‘[No velatorio do pobre Crisanto] Ninguén fixo o *pranto* do difunto. Cuasemente todos falaban do seu compadre o Xocas de Teilán’ HIS, 140.

prao *contrac.* **pró.**

[prástico] (⇔PLÁSTICO) *s.m.* Material sintético que se pode moldear facilmente, obtido por procedementos químicos fundamentalmente derivados de celulosa, proteínas e resinas: ‘E que il xa vai pra dous anos que traballa en París a obreiro dunha fábrica de *prásticos*’ HIS, 20.

PRATA *s.f.* **1.** Metal precioso de cor branca, brillante, dúctil e maleable, de número atómico 47: ‘Nun gran aparador víanse fontes de *prata* repuxada’ LUS, 87. **2.** Obxecto ou conxunto de obxectos dese metal precioso: ‘Decían que hastra arroubaa a *prata* no pazo’ TER, 161. **3.** Diñeiro, cartos: ‘¿E si gañaba tanta *prata*, por que se veu de alá tan axiña?’ PAU, 13. **4.** Cor gris moi clara: ‘Dúas bidueiras deitando a *prata* dos troncos no gris pérola da iauga’ CON, 32. Tm. ***plata**.

PRATO *s.m.* **1.** Recipiente xeralmente redondo e algo cóncavo que se emprega para servir ou comer nel os alimentos: ‘Logo sacóu da lacea os *pratos*, culleres e cuncas e mailo pan i o compango da cea’ TER, 114. **2.** Comida disposta para ser consumida: ‘O touciño con castañas, poño por caso, é pra íles un gran *prato*’ TER, 33. **Gorra de prato** → GORRA. Tm. ***plato**.

pratrás (⇔PARA ATRÁS) Contracción da preposición *pra* e o adverbio *atrás*: ‘Tres pra diante e un *pratrás*’ HIS, 157. Tm. **pretrás**.

práutica (⇔PRÁCTICA) *s.f.* Acción e efecto de practicar: ‘Despóis dunha longa conversa co médico i o segredario, ordeí a *práutica* da autopsia’ TER, 270.

prauticante (⇔PRACTICANTE) *s.m.* Profesional da medicina cunha titulación que lle permite poñer inxeccións, facer curas, etc. : ‘Inda onte lle puxo o *prauticante* unha inieución ó sobriño do Rómulo, e dixo que levaba vitaminas de toda crás’ PAU, 19.

prauticar (⇔PRACTICAR) *v.t.* **1.** Exercer, realizar as accións propias dun oficio ou actividade: ‘todo o mundo falaba do médico don Froilán, xa moi velliño il, que vivía na súa casa de Canedo e que xa iba de anos que non *prauticaba* a súa profesión’ TER, 195. **2.** Facer, realizar, levar a cabo [unha cousa]: ‘Por iso o chama ó Xuzgado o señor segredario, pra *prauticar* as dilixencias propias do caso, según as disposicións “vigentes”...’ TER, 269.

[**práutico**] (⇔PRÁCTICO) *adx.m.* Da realidade concreta ou da acción, non da teoría: ‘O que necesitamos son homes *práuticos*, e non soñadores. Somentes a industria faguerá cambeala mentalidade do noso labrego’ TER, 57.

PRAZA *s.f.* **1.** [Nunha poboación] lugar aberto e rodeado de edificios onde conflúen varias rúas: ‘Levaba-la bomba debaixo da gabardina dobrada cando batín contigo na *praza* do Toural’ HIS, 118. **2.** [Con respecto a un edificio ou construción] espazo delimitado, amplo e descuberto: ‘Na *praza* do pazo, diante do pórtico, agardaban un rapaz i unha rapaza’ TER, 137. **Sentar praza** *loc.v.*, entrar a servir de soldado: ‘Eu tiven que ir a Santiago a estudar a médico. Cando voltéi a Esperantes nonestaba Arxemiro. Dixéronme que *sentara praza* por disgusto de amores e que estaba enAfrica xa faguía un ano’ LUS, 56. Tm. ***plaza**.

PAZO *s.m.* Tempo determinado [para a realización dunha cousa]: ‘e dille que che día os dez mil reás, pois xa vencéu o *prazo* fai un mes’ TER, 278.

PREBE *s.m.* Zume dun alimento cociñado: ‘Escoaba o *prebe* dos chourizos na chama’ CON, 30.

pre prep. PARA.

precetor (⇔PRECEPTOR) *s.m.* Persoa encargada da educación dun mozo ou moza na casa deste: ‘Apresentoume seguidamente: / –Don Elías de Andía, o *precetor* dos meus fillos máis novos. HIS, 121.

PRECEUTO *s.m.* Regra ou mandato de obrigado cumprimento. **Preceuto Pascoal** (⇔preceuto pascual) *loc.s.*, obriga que teñen os católicos de comungaren en tempo de pascua: ‘Il vai á misa tódo-los domingos e cumpre co *Preceuto Pascoal*’ CON, 127.

*precio (⇒PREZO) *s.m.* Cantidade de diñeiro que vale unha cousa ou que hai que pagar por ela: ‘Pois o que é vostede inda debeu empetar ben cartos nistes anos, porque nunca o abono mineral se vendeu a tanto *precio*’ HIS, 15. **Poñer a precio á testa** (dunha persoa) (⇒poñer prezo á cabeza) *loc.v.*, ofrecerlle unha recompensa a quen entregue [a esa persoa] á xustiza: ‘O rei Felipe de Francia, ó desfaguer o Orden do Temple, *puxera a precioaá súa testa*. E [o señor Folch] tivo que saír do castelo cos seus máis fideles servidores, camiñando de noite coma un bandido’ LUS, 153 .

PRECIOSA *adx.f.* **1.** Moi bela ou fermosa: ‘Como invitado de honor fun eu o primeiro que me puxen a bailar coa *preciosa* filla do presidente do Casino’ CON, 133. **2.** De gran valor, que se ten en moita consideración: ‘E chegou a seres [a foto] tan *preciosa* pre min como un talismán da evocación’ CON, 37. **3.** [Aplicado a pedra] rara, fina, dura e transparente ou translúcida que, tallada, se emprega en xoiaría e adornos de luxo: ‘Tamén eu fitei pra il e logo pró diamante, e dixen: / –¿Sabes qué se me ocorre? Que isa pedra *preciosa* ten maleficio’ HIS, 153.

precipita *adx.f.* **prepícto.**

PRECISAMENTE *adv.* **1.** Emprégase para salientar que se trata da acción, circunstancia ou característica que se enuncia, e non doutras: ‘Non é altruista, *precisamente* porque é

particularista' TER, 56. **2.** Emprégase para marcar unha coincidencia casual: 'Abríu a porta da casa. *Precisamente* levaba un pito na boca apagado' TER, 280.

PRECISIÓN *s.f.* Calidade do que é preciso e exacto. **De precisión** *loc.adx.*, [aplicado a un utensilio ou instrumento] construído con especial esmero para que sexa preciso, exacto: 'un mostrador pequeniño con lousa de marbre, onde había unha balanza *de precisión*' TER, 240.

PRECISO *adx.m.* Xusto, exactamente determinado ou definido: 'Naquil *preciso* intre todos sentimos, coma si estiveramos na ourela do río Eo: / ¡Croa¡... ¡Croa¡' HIS 176.

[**precura**] *s.f.* **PROCURA.**

[**PREDICIR**] *v.t.* Anunciar por intuición, aduviñación ou dedución lóxica, algo futuro: 'Nista trastenda da miña librería eu levo *predito* a guerra civil española, o trunfo dos Aliados na derradeira guerra mundial (...)' CON, 102.

predileuto ($\Leftrightarrow$ PREDILECTO) *adx.m.* Preferido ou favorito. **Fillo predileuto** ($\Leftrightarrow$ fillo predilecto) *loc.s.*, persoa nacida nunha localidade á que se lle concede o título honorífico que leva o mesmo nome: 'Quérente nomear "*fillo predileuto*" da vila de Chantada' CON, 132.

[**PREFERIR**] *v.t.* Considerar mellor ou máis adecuado ó gusto: '*Prefiro* –dixo– as novelas policíacas ós contos de aparecidos' LUS, 90.

[**profundo**] *adx. e s.m.pl.* **PROFUNDO.**

pregadora ($\Leftrightarrow$ PREGADEIRA) *s.f.* Instrumento de forma semellante a un coitelo, para pregar e cortar papel: 'e unha carta. Conocín a letra do meu irmao. Botéi mao á *pregadora* e rachéi o sobre' TER, 318.

PREGAR *v.t.* Rogar, pedir respectuosamente como favor ou graza: 'Anoxado, quixen marcharme. Mais todo o pobo veume *pregar* que me quedara...' TER, 38. Tm. **pregare.**

pregare *v.t.* **PREGAR.**

prego ($\Leftrightarrow$ ROGO) *s.m.* Súplica, acción e efecto de rogar: 'Xa cheira tanto "sopor", "serán", "soma", "ren", "beizos" e "*prego*"... ¿Pra qué escribir falas que non se din, señor?... TER, 69.

PREGUIZOSO *adx.m.* Que ten ou mostra preguiza: 'Sempre foi moi *preguizoso* pró estudio' TER, 316.

PREGUNTA *s.f.* Demanda ou interrogación que se fai para que alguén diga o que sabe [sobre unha cousa]: 'E vostedes se non é moita a *pregunta*..., qué tempo hai que morreron...' TER, 254. Tm. **pergunta.**

PREGUNTAR *v.t.* **1.** Solicitar que se resolva certa dúbida, que se cubra algún coñecemento ou que alguén diga o que sabe sobre algo: ‘Estiven a punto de *preguntarlle* se fora ferido en Africa, cando o de Annual...’ TER, 314. // *v.i.* **2.** [Coa preposición *por*] pedir falar con alguén: ‘Veño de parte do señorito de Pacio Vello, pra decirlle que hoxe estivo na súa casa pra *perguntare* por vostede’ PAU, 18. **3.** Pedir información [sobre alguén]: ‘I era polo Pepiño por quen *preguntaba* a madriña, cando eu cheguei ó comedor da súa casa, onde pasaba eu unha tempada’ HIS, 23. Tm. **perguntar, perguntare, preguntare.**

perguntare *v.t.* **PREGUNTAR.**

PREGUNTOIRO *s.m.* Acción e efecto de preguntar ou conxunto de preguntas que se formulan: ‘E segúin co meu *preguntoiro*: / –E diga vostede: ¿Qué roupa traguía cando chegou eiquí?’ TER, 204.

PREHISTORIA *s.f.* Ciencia que estuda o período da vida da humanidade anterior a que aparecese a escritura: ‘Pois estudia (...) *prehistoria*, etnografía, arqueoloxía; que eu ben o sei’ TER, 243.

preló *contr.* **praló.**

PREMEDITACIÓN *s.f.* Circunstancia que aumenta a gravidade da responsabilidade do autor dun delito, por estar pensada con anterioridade: ‘con tódalas agravantes calificativas de asesinato (...). *Premeditación*, alevosía i hastra saña e noiturnidade’ HIS, 67.

PREMER *v.t.* Apertar, facer forza ou presión [sobre algo]: ‘A pastoriña seguía a berrar i aquela arrepiante serpe a *premerme* o peito’ LUS, 59.

[PREMIAR] *v.t.* Dar un premio: ‘un décimo de lotería *premiado* con vinte mil réas’ HIS, 175.

PREMIO *s.m.* Galardón, recompensa para recoñecer algún mérito ou servizo: ‘Os catro rapaces parecía que andaban en procura dun *premio*’ HIS, 107. **Premio Nobel** *loc.s.*, persoa galardoada co premio outorgado anualmente pola fundación sueca Alfred Nobel como recoñecemento de méritos excepcionais en diversas actividades: ‘Ía moitos libros de Metapsíquica (...). Non somentes do *Premio Nobel* Charles Richet, senón tamén de outros autores xaponeses, filandeses, daneses e da cas do demo (con perdón)’ HIS, 111.

premis *s.m.* **PERMISO.**

PREMONICIÓN *s.f.* Advertencia, xeralmente intuída ou presentida, de algo futuro: ‘O que hai é o que se chama unha telepatía i outro fenómeno raro, chamado *premonición*’ TER, 316.

[PREMONITORIO] *adx.m.* Que anuncia, presaxia ou advirte [de algo]: E podería contar outros contos que proban que tamén o futuro se pode albiscar. Algús soños son *premonitorios*’ TER, 82.

*prenda (⇒PEZA DE ROUPA) *s.f.* Obxecto utilizado como vestido ou calzado: ‘Funme despindo *prenda* por *prenda*, hastra quedar en camisa i en cirolas, e sequéi a roupa pasándoa polas lapas’ TER, 218.

PRENDER *v.t.* **1.** Deter, arrestar, privar de liberdade: ‘Foron *prender* o Falcón a Bustofrío... Víuse a causa en Lugo, e saíronlle doce anos’ TER, 95. **2.** Acender, facer que o lume comece a arder: ‘deixan a terra queimada como cando se *prende* lume na restreva’ PAU, 61. // *v.i.* **3.** Enganchar ou engancharse unha cousa noutra: ‘E houbo que sacalo da iauga, porque lle *prenderan* os pés nas oucas’ CON, 41. **Prender o sono** → SONO. Tm. ***prander.**

PRENSA *s.f.* **1.** Máquina que serve para comprimir ou esmagar as uvas: ‘Fora millor que nos trougueran purrela ou viño da *prensa*’ PAU, 51. **2.** Conxunto de publicacións impresas de carácter informativo: ‘O tema anda hoxe de moda pola *prensa* da Europa Oucidental’ CON, 127.

[**PREÑAR**] *v.i.* Quedar fecundada: ‘Seica a Garitera está *preñada*... E din qui é do Xocas, do fillo do Mingos de Crecente’ TER, 153.

[**PREOCUPACIÓN**] *s.f.* Idea ou pensamento que ocupa o ánimo e a mente: ‘A biblioteca dun médico culto, con máis *preocupaciós* que as científicas’ TER, 32.

[**PREOCUPARSE**] *v.p.* Sentir intranquilidade ou temor: ‘Vostede tranquilo, meu queridiño. Non *se preocupe* nin pouco nin nada. Con vostede non é nada’ HIS, 45.

PREPARAR *v.t.* **1.** Poñer nas condicións adecuadas [para algo]: ‘Diríalle que quería *preparar* a torre para gardalas patacas’ LUS, 143. **2.** Poñer en condicións de ser consumido: ‘Ninguén como Cosme para *preparar* axiña unha merenda’ LUS, 96. **3.** Facer as operacións necesarias para que algo se realice: ‘Debo dicir que eu xa era coñecedor da borma que *preparaba* Troitiño’ HIS, 89. **4.** Estudar para un exame ou unha proba: ‘Eu penso que debería *preparar* unhas oposicións, xa que á miña cuñada non lle gusta vivir no campo’ TER, 165. Tm. **proparar.**

PREPARATIVOS *s.m.pl.* Accións necesarias para que algo exista ou se realice, ou o faga do modo que se desexa: ‘Foi o Natillas o que se encargóu dos *preparativos* do duelo’ CON, 54.

PREPARATORIO *adx.m.* [Referido a curso] que serve para preparar: ‘Aprobara con moi boas notas o curso *preparatorio* de Dereito’ LUS, 83.

prepícito –a (⇔PRECIPITADO –A) *adx.* Pendente, moi inclinado, esvaradizo e mesmo arriscado para caer ou precipitarse: ‘E tiraba pedras ó tellado. Como é tan *prepícito*, galgaban que as levaba o diáncaro...’ PAU, 65. Tm. **precípita.**

presa (⇔PRÉSA) *s.f.* Apuro, urxencia, necesidade de facer algo con rapidez: ‘Remate axiña, meu tío, que teño moita *presa* de me matare’ LUS, 70. **Apresa / de presa** (⇔á présa / de présa) *loc.adv.*, con rapidez, de maneira rápida: ‘vin atravesar o xardín ó don José María. Andaba *apresa*, caseque correndo, ca testa baixa...’ TER, 175. / ‘O Pichón daba voltas e

voltas como se quixer que foramos máis *de presa*' TER, 149. **A toda presa** ($\Leftrightarrow$ a toda présa) *loc.adv.*, apuradamente, moi rapidamente: 'Vistinme *a toda presa*' LUS, 60. Tm. ***prisa**.

PRESADA *s.f.* **1.** Presa, puñado, cantidade de cousas que caben nunha man: 'Metéu drento a mao, e sacóu unha gran *presada* de moedas de ouro e prata' LUS, 148. **2.** Cantidade, número non determinado [de algo]: 'O Vilo é un taberneiro coma outro calquera. Estivo no Norte dez ou doce anos. Trougo de alí unha boa *presada* de cartos' LUS, 100. **A presadas** *loc.adv.*, en gran cantidade: 'Gañaba os cartos *a presadas*. Todo lle saía ben, fora como for' CON, 101.

PRESBITERIO *s.m.* [Nunha igrexa] parte onde está o altar maior: 'Foise cara ó altar maior. Ó chegar á escaleira do *presbiterio*, púxose de xionllos' TER, 135.

PRESCINDIR *v.i.* Privarse, renunciar, deixar de ter, gozar ou usar [unha cousa]: 'Ises que lles chaman os borrachós non pode *prescindir* do alcol' CON, 45.

*presencia ($\Rightarrow$ PRESENZA) *s.f.* Feito de estar presente: 'Todo o que está diante dos ollos cía pra lonxe, pra moi lonxe, i as cousas lembradas adquiren unha rara *presencia*. *Presencia* i ausencia, pasado e presente non son os de sempre' TER, 40. ***En presencia de** ($\Rightarrow$ en presenza de) *loc.adv.*, diante, á vista de: 'Tampouco se impreionóu nin un nin outro *en presencia* do cadáver do señor Xermán' TER, 278.

PRESENCIAR *v.t.* Ver un feito estando presente mentres se realiza: 'Como lle fixeron a autopsia, todos os que a *presenciaron* quedáronse admirados, i o forense o primeiro, da anchura do seu peito' TER, 233.

[PRESENTACIÓN] *s.f.* Acción de poñer en relación ou dar a coñecer unha persoa a outra: 'Achegáronse catro ou cinco señores á nosa mesa. Saúdos, *presentaciós*...' TER, 36.

[PRESENTAR] *v.t.* **1.** Pór algo para que se vexa ou para que sexa examinado ou xulgado: 'Vai da miña parte –díxolle o patrón ó Sarillo– visitar ó Leoncio de Vilapedre, á súa tasca da Ruanova, e *preséntaslle* o papel que teño gardado no armario, e dille que che día os dez mil réas, pois xa vencéu o prazo fai un mes' TER, 278. **2.** Dar o nome dunha persoa a outra, en presenza de ambas as dúas para que se coñezan: 'Unha noite, en rematando de cear, díxome o padriño: / –Mañá temos convidados a xantar... O Cilistro, o Gumersindo, o don Ramón. / (...) Ó día seguinte, que era sábado, pouco inantes de xantar *presentoumos* o tío' TER, 53. **3.** Dar a coñecer ó público: '¿E pre qué iba il a *presentar* ó conferenciante? O conferenciante era, po-lo menos, tan conocido coma o Demo...' CON, 114. // *v.p.* **4.** Aparecer nun lugar ou diante de alguén: 'pois non era cousa de *se presentare* despido na cuberta do barco' TER, 79. Tm. **apresentar, presentare**.

presentare *v.p.* **PRESENTAR**.

PRESENTE *adx.* **1.** Que está no mesmo lugar cá persoa que fala ou da que se fala, ou no lugar que ocorre o feito de que se fala: 'Debíao saber –ouservóu o criado–, pois morréu á súas maos. Eu tamén estaba *presente*. Faga memoria...' LUS, 149. // *s.m.* **2.** Tempo en que se está cando se fala, o momento actual: 'É a primeira fenda na parede que separa o

presente do pasado' TER, 80. // *s.m.pl.* **3.** Persoas que están no lugar do que se fala: 'O Bieito era o que daba máis detalles. Non me gostou a cousa... Todos os *presentes* se admiraron moito' TER, 231. **De corpo presente** → CORPO.

PRESIDENCIA *s.f.* Feito de presidir: 'Con un mitin na Casa do Pobo, con *presidencia* de estudantes e todo' CON, 38.

PRESIDENCIAL *adx.* Relativo ou pertencente ó presidente: 'Eran as motos da escolta *presidencial*. Se conoz que o señor presidente dos Estados Unidos viñera tomar o avión pró estranxeiro' TER, 323.

PRESIDENTE -A *s.* Persoa que ocupa o posto de máxima autoridade [nun goberno, nunha corporación ou noutra colectividade]: 'Traguía unha fotografía do *presidente* Truman, arrodeado de moitos militares do Exército e da Mariña. Un dos mariños estaba mesmo acarón do *presidente*' TER, 336.

PRESIDIO *s.m.* Cárcere no que se cumpre condena por un delito: 'Estar alí [no manicomio] é peor que estar en *presidio*' TER, 347.

[**PRESIDIR**] *v.t.* Ocupar o posto máis destacado ou importante [nun acto ou nun lugar]: 'Agora mesmo chegan tóda-las señoras de Proteuccion de animás de Lugo, *presididas* pola súa presidenta, que é a viúda dun abogado de moita sona' CON, 82.

PRESIDIUM *s.m.* Órgano directivo [particularmente do partido comunista da antiga Unión Soviética]: 'Mire vostede que fai quince días recibíu ó *Presidium* na súa dacha de inverno e mentras il ceaba e bebía vodka mandou a Guardia que os puxera en coiros, partíndose de risa, ó mesmo tempo que lles decía: / ¡Pra que vexades que, pra min, sodes como piollos!' HIS, 75.

PRESIÓN *s.f.* **1. fig.** Forza moral que se exerce sobre unha persoa ou un grupo para que actúe de determinado xeito: 'A *presión* dos autros sobor de nós é moito meirande no campo que na vila' TER, 54. **2.** Tensión, forza coa que o sangue circula polas arterias: 'Auscultéi, interroguéi; toméi o pulso, a temperatura i a *presión*. / A temperatura era normal i a *presión* dous grados máis dos que correspondían á idade daquela señora' TER, 139.

[**PRESTAR**] *v.t.* **1.** Dar ou entregar [algo a outra persoa] coa idea de que o devolva: 'Eu ben sei que don Pancho e home de ben. E somentes il *presta* diñeiro sen réditos na parroquia...' PAU, 30. **2.** [Con determinados substantivos] dar ou facer [o que ese substantivo indica]: 'Non cheguéi a por os pes na cárcel, mais tiven que botar us cantos días en Queiroga *prestando* decraraciós' TER, 231.

PRESTIXIO *s.m.* Estimación, creto, consideración ou boa opinión [dunha cousa entre a xente]: 'fun impoñendo eiquí a eficacia i o *prestixio* da cencia' TER, 38.

PRESUNTUOSO *adx.m.* Presumido ou vaidoso: 'Finchado. *Presuntuoso*' LUS, 165.

PRETENDA *s.f.* Acción e efecto de pretender: 'Si inantes íbamos xuntos ós niños, agora iremos xuntos de troula e de *pretenda*' LUS, 56.

PRETENDER *v.t.* **1.** Cortexar, tratar de gañar o amor dunha muller: ‘isas nádigas requichadas que tes... / Lucrecia / ... E que tanto che gustaban cando me *pretendías*’ PAU, 54. // *v.i.* **2.** Intentar conseguir unha cousa á que se aspira: ‘Había xa unha semá ou máis que estabamos sin criada, cando se presentou a *pretender* na nosa casa a Filomena de Grandal’ TER, 283.

*pretendiente (⇒PRETENDENTE) *s.m.* Home que aspira a conseguir o amor dunha moza: ‘Mais señor, [a Rosa] tivo a disgracia de que lle saíse outro *pretendiente*’ TER, 91.

[PRETÉRITO] *s.m.* Tempo verbal que serve para denotar unha acción ou un estado de cousas anterior ó momento en que se fala: ‘En canto ós verbos, as primeiras persoas de algún *pretéritos* e futuros rematan en *in*’ LUS, 24.

*preto –a (⇒NEGRO –A) *adx.* De cor escura: Un home pequeno il, *preto* como un mulato, que levaba sempre na testa unha pucha de visera’ HIS, 43.

pretrás *contr.* **pratrás.**

preu (⇔PREUNIVERSITARIO) *s.m.* Curso preparatorio para ingresar na universidade: ‘Eu fun facer unha recomendación pra miña neta a Marujita que se eisminaba do “*Preu*”...’ HIS, 78.

[PREVIA] *adx.f.* Anterior no tempo, que precede: ‘Cecáis, pra que se diran os fenómenos premonitorios téñanse que dar antes causalidades *previas*’ TER, 337.

[préxego] *s.m.* **PEXEGO.**

[prexigueiro] *s.m.* **PEXEGUEIRO.**

*primaveira *s.f.* **PRIMAVERA.**

PRIMAVERA *s.f.* Estación do ano que segue ó verán e que no hemisferio norte abarca oficialmente do 21 de marzo ó 21 de xuño: ‘Saímos de vagar miña dona e máis eu, dando unha longa paseada po-lo porto, xa que a noite era de *primavera*’ CON, 43. Tm. ***primaveira.**

PRIMEIRO –A *adx. e s.* **1.** Que nunha serie ou nunha sucesión ocupa un lugar anterior a todos os demais elementos: ‘Eu remexía o azucre da *primeira* taza de café’ LUS, 141. **2.** Que actúa antes ou máis decididamente cós demais: ‘Era [a tía Ramona] a *primeira* que se erguía na casa’ LUS, 116. // *s.m.* **3.** Persoa que sobrepasa e destaca entre os outros: ‘Era home moi botado pra diante, i o *primeiro* nas liortas’ LUS, 39. **4.** Día que comeza o mes: ‘Pró *primeiro* de setembro, se Dios nos deixa chegar aló has de empezala pasantía’ TER, 106. **5.** O principal, o máis importante: ‘O *primeiro*, faguerlle roupa ó neno, que mesmamente me dá vergonza de pensar qui é meu sobriño...’ TER, 102. // *adv.* **6.** Antes de todo, antes que outras cousas: ‘A cita era ás sete. *Primeiro*, a partida de tute. Endespóis, a cea’ CON, 18. **7.** Antes ou diante: Que me sacramenten agora mesmo, que logo seréi con Dios. A ialma *primeiro* que o corpo’ TER, 299. **De primeira** *loc.adv.*, de categoría,

importante: ‘Un home con chistera e levita, coma se fora de duelo nun enterro *de primeira*’ CON, 20. **De primeiro** *loc.adv.*, 1) ó principio, inicialmente: ‘*De primeiro* eu non entendía ben o que me decía. Cada vez berrábame con máis forcia’ LUS, 58; 2) primeiramente, antes de ningunha outra cousa: ‘*De primeiro*, vou decir como era o Toño cando era un cativo de doce ou trece anos’ TER, 100. **En primeiro** *loc.adv.*, primeiramente, antes de nada: ‘*En primeiro*, contareille a vostede o que me contou a min a caseira vella, que hoxe ten netos e daquela era unha moza’ TER, 143.

PRIMITIVO –**A** *adx.* **1.** Das orixes ou dos primeiros tempos: ‘Mais dunha vez penséi se o monstro non sería un home *primitivo*, único supervivente dunha caste xa desaparecida’ TER, 233. **2.** Pouco desenvolvido, pouco avanzado ou pouco moderno: ‘A Galicia sin carreteras, de devesas grandismas, isolada e *primitiva*’ TER, 42. // *s.m.* **3.** O primeiro, o máis antigo: ‘O engado do *primitivo*... ¡Prosmeiradas! O pasado, pasado e que non volva endexamáis! TER, 43.

PRIMO –**A** *s.* Fillo ou filla dun tío ou dunha tía: ‘Mais faguía cinco anos qui estaba con íla súa afillada, a miña *prima* Rosiña, que me levaba a min tres anos’ LUS, 80.

PRIMOR *s.m.* Cousa feita con gran coidado e delicadeza: ‘O Cacharulo, meu criado más novo, que traballaba o horto coma un *primor*, veña a decirme que sí’ CON, 67.

PRINCESA *s.f.* Filla dun príncipe ou dun rei: ‘Era pálida, roiba, outa. Parecíame unha *princesa* de lenda’ LUS, 86.

PRINCIPAL *adx.* **1.** Máis importante: ‘A entrada *principal* é pola banda do norte’ TER, 130. **2.** Destacado ou importante: ‘Tivera trato en París con moita xente *principal* das letras, según as miñas pescudas’ TER, 184.

PRINCIPALMENTE *adv.* Sobre todo, especialmente: ‘O gando é, *principalmente*, o gando vacuno’ LUS, 20.

[**PRÍNCIPE**] *adx.* [Aplicado a edición] primeira dunha obra: ‘Nas librerías, moitos libros antigos. (...) Alí vin algúas edicións “*príncipes*”.’ TER, 131.

PRINCIPIO *s.m.* Concepto ou idea fundamental en que se basea algo: ‘Sempre se rixe polo *principio* de que “tanto vales, canto tes” TER, 55. **Ó principio** *loc.adv.*, ó inicio ou no comezo, na primeira parte: ‘Xa dixen *ó principio* do meu conto que eu estaba alí de ecónomo polo ano vinte’ TER, 310.

***prisa** *s.f.* **presa.**

[***prisioeiro**] (⇒PRISIONEIRO) *s.m.* Persoa que está privada de liberdade [particularmente nunha guerra]: ‘Decían que aqueles condenados de mouros deixaban morrer de fame e de sede ós *prisioeiros*, e que os tundían tódalas noites’ TER, 311.

PRISMÁTICOS *s.m.pl.* Instrumento óptico que permite ver ampliado o que está afastado: ‘algús levaron anteollos de larga vista: un catalexo, us *prismáticos*...’ CON, 41.

pro *conx.* **PERO.**

pró (⇔PARA O) Contracción da preposición *pra* e o artigo masculino *o*: ‘no caixón onde gardaba os billetes que aforraba e iban *pró* Banco’ CON, 37. Tm. **prao.**

PROBA *s.f.* Cantidade, xeralmente pequena, dun alimento que serve para comprobar o seu sabor: ‘Asubióu moi ledó un ouriol na figueira. ¡Condabado! ... Sempre se levaba a *proba* dos figos temporás’ TER, 260. **2.** Cousa que proba ou coa que se intenta probar o demostrar algo: ‘Si se cachea, podemos atopar algúa *proba* de que foi il o que matóu á Sabela’ TER, 223.

probablementes (⇔PROBABLEMENTE) *adv.* De maneira probable, con posibilidade de ser verdade: ‘quedóu demostrado que o señor Xermán bebera viño en cantidade e que *probablementes* estaba borracho’ TER, 281.

PROBAR *v.t.* **1.** Degustar para valorar o seu sabor: ‘E non había de tragar [un bos habanos pra fumar]... Eu sempre fago as cousas ben. Un pra cada un, e dos bos... *Proba* Pedriño’ TER, 253. **2.** Comer, tomar un alimento: ‘Hai moitos [labregos] que non *proban* o xamón en todo o ano, e xa non se diga a carne de vaca ou o pescado’ TER, 33. **3.** Demostrar a verdade por medio de razoamentos rigorosos ou feitos evidentes: ‘Pra min era cousa certa de que fora o monstro o que matara á súa muller; mais non atopaba xeito de *probalo*’ TER, 223. **4.** Poñer [unha peza de roupa] para saber se senta ben e facer, no seu caso, os arranxos oportunos: ‘Catro días máis adiante, xa lle estaba a *probar* brusas e calzós’ TER, 103. **5.** Experimentar, coñecer por experiencia: ‘Se non é ánima, ha de ter sangue. E se é o demo ha de *probare* os cartuchos cargados por min... Non teñas medo, rapaz’ LUS, 50. // *v.i.* **6.** Sentar, ir ben: ‘A súa muller, a señora Encarnación, desapareceu sin deixar rastro (...). O “Furelo” dixo que iba en Ponferrada, de onde era nativa. Que non lle *probaba* aquilo. E despoixa engadú que se marchara co fillo prás Américas’ HIS, 11. **Estar probada** [unha muller] *loc.v.*, ter perdida a súa virxindade: ‘¿Mais non haberá quen te vire? ¿E por unha muller? ¿Pra qui es tan teimudo? ¿E que sabes tí se xa *estaba probada*? ¿Se aínda fora pola facenda!’ LUS, 73. Tm. **probare.**

probare *v.t.* **PROBAR.**

probe *adx. e s.* **POBRE.**

probeza (⇔POBREZA) *s.f.* Falta, carencia, escaseza ou insuficiencia [de algo]: ‘Todo é unha *probeza* en comparanza con aquela vida’ TER, 136.

PROBLEMA *s.m.* Cuestión para a que se busca una explicación ou resposta adecuada: ‘na cencia e na técnica está a solución de tódolos nosos *problemas*’ TER, 60.

[PROCEDER] *v.i.* **1.** Provir, ter a súa orixe ou principio: ‘Din que *procede* dun humorista de Lugo, que escribiu unha fórmula pra facer chistes’ CON, 49. **2.** Vir dun lugar: ‘Fixen un viaxe en turismo á vila de Meira, un día de feira. *Procedía* eu de Lugo’ HIS, 120.

PROCESIÓN *s.f.* Marcha ordenada de persoas como acto relixioso [xeralmente levando imaxes e outras iconas]: ‘Despois da misa e da *procesión*, cantouse un solemne Te Deum Laudamus’ TER, 314.

PROCESO *s.m.* Conxunto das actuacións dun tribunal para xulgar e sentenciar un caso: ‘Don Crisanto fora moitos anos xuez de paz en Sarria. Sempre me contaba algún *proceso* de mota sona, por morte ou arroubo’ TER, 264.

[**PROCLAMAR**] *v.t.* Manifestar ou mostrar claramente [o que se expresa]: ‘Se o XVIII *proclama* a liberdade de pensar, o XIX *proclama* a liberdade de sentir’ TER, 61.

PROCURA *s.f.* **1.** Busca, acción de procurar ou buscar: ‘Saíron tres criados na súa *procura*, mais non atoparon rastro dil en ningures’ TER, 188. **2.** Pescuda, indagación: ‘Inda tiven sorte con aquil reportaxe da vila de Chantada. Soupen a data da primeira bicicleta que corraera po-la villa e tamén do primeiro automóvil, así coma cando se formara o primeiro coro enxebre con gaiteiros. E tamén a primeira aplicación das sulfamidas e da penicilina. Os mortos que tivera a vila na guerra de Cuba e no desastre de Annual... / Mais desenrolando istas *precuras* ou inquéritos, batín con don Xocas, oficial do Xusgado de Primeira Instancia, que me falou de don Telesforo, un dos poucos ateos da vila’ CON, 127. **Á procura de / en procura de** *loc. prep.*, en busca de: ‘Apareceu unha águia pola banda de Lóuzara. (...) Andaría *á procura* dun polo dou dunha cóbrega... TER, 260. / ‘Saín *en procura* dos meus compañeiros. Berreilles dende o pasadelo’ LUS, 31. Tm. **percura, precura.**

PROCURAR *v.t.* **1.** Intentar, facer todo o posible para conseguir o que se expresa: ‘Eiquí ven a conto o dos dous irmáns corsos. Sempre *percuraban* ser un difrente do outro, mais entramos eran o mesmo’ CON, 52. **2.** Buscar, facer o necesrio para atopar: ‘Logo fun *percurar* á cocíña xamón, queixo, pan e viño’ TER, 330. // *v.i.* **3.** Ocuparse de: ‘Que toda isa xente se vaia á suas casas a *procurar* polas súas vidas, que a miña nada lles importa’ LUS, 71. Tm. **percurar.**

PROCURO *s.m.* Coidado, atención ou vixilancia: ‘Onde hai cartos hai que ter moito *procuo*. Non coiden qui é unha broma’ LUS, 28.

[**PRODUCIR**] *v.t.* **1.** Causar, ocasionar, ter un efecto: ‘A ferida non tiña importancia. Parecéume *producida* por un rabuñazo de bala’ TER, 330. // *v.p.* **2.** Darse, suceder [unha cousa]: ‘as premonicións haber hainas, mais dixerase que “agardan” que se *produzan* certos feitos pra manifestárense’ TER, 337.

PROFESIÓN *s.f.* Actividade habitual que serve de medio de vida: ‘vivía na súa casa de Canedo e que xa iba de anos que non practicaba a súa *profesión*’ TER, 195.

PROFESIONAL *adx.* **1.** Relativo ou pertencente á profesión: ‘Un cadeirádego fala mal de outro cadeirádego, un boticario de outro boticario, un médico de outro... Pódese decir que é unha maledicencia *profesional*’ TER, 54. // *s.m.* **2.** Persoa que ten determinada actividade como profesión: ‘Quería aconsellarme con il arredor dalgún *profesional*. Tiven que faguer unha legua de camiño’ TER, 195.

PROFESOR *s.m.* Persoa que ensina unha disciplina, ciencia ou arte: ‘Me parece que era un *profesor* co que tamén estudei eu’ CON, 50.

PROFUNDO *adx.m.* **1.** Escondido, oculto ou que non se percibe a simple vista: ‘Alapados. *Profundos*, escondidos’ LUS, 163. **2.** [En música, aplicada a baixo] cunha voz que excede en volume e gravidade á ordinaria de baixo: ‘Unha voz tremendisma, que berraba por sete, disas de baixo *profundo*, dixo ben craro: (...)’ CON, 133 // *s.m.pl.* **3.** Inferno, lugar onde reciben castigo as almas das persoas mortas en pecado mortal: ‘Ó frente de todol-os músicos vai o Satanás dos *Profundos* dirixíndoos a todos co seu rabo teso’ PAU, 61. Tm. **profundo.**

[PROGRAMA] *s.m.* **1.** Cada unha das distintas unidades temáticas que constitúen unha emisión de radio ou de televisión: ‘Ó remate de moitos *programas* de tele tamén decía: / – Dá noxo’ CON, 103. **2.** Serie ordenada dos distintos temas que constitúen a materia [dun curso]: ‘¿Qué tal ese Dereito Administrativo? / –Das setenta leccións do *Programa* soio sei doce’ HIS, 91.

PROGRESO *s.m.* Avance cara a un estado de maior perfección ou maior desenvolvemento: ‘O caciquismo é un refugallo do feudalismo. Está moi leado ó atraso i á rutina. O *progreso* hao de escorrentar’ LUS, 58.

PROÍCIO *s.m.* Picor intenso: ‘En canto a min, non faguía máis que enxogarme a testa co pano das nádigas, pois a sudor dávame *proicio*’ LUS, 126.

proieutil ($\Leftrightarrow$ PROXECTIL) *s.m.* Corpo susceptible de ser lanzado por unha arma de fogo: ‘Se conoz que o *proieutil* lle pasou a testa de parte a parte e batíu na pantalla da lámpada’ DEC, 16.

*promediar ($\Rightarrow$ MEDIAR) *v.i.* Chegar á súa metade: ‘Ó *promedia*-la conferencia, o orador chamou cunha campanilla que había enriba da mesa’ CON, 115.

PROMESA *s.f.* Ofrecemento para obter algunha grazia: ‘correría perigo de morte, e faríalle a Dios *promesa* de restituir o viril’ TER, 315.

[PROMETER] *v.t.* Obrigarse de palabra a cumprir algo: ‘Fora o que fora, a Varisa *prometéralle* á meiga un cabuxo que tiña’ LUS, 128.

[PROMOVER] *v.t.* Impulsar a existencia [de algo]: ‘E orgaizárase unha Asociación de Estudantes que *promovera* ciclos de conferencias e xeirás’ CON, 40.

PRONTO *adv.* Nun prazo breve, en pouco tempo: ‘Colléu a chaqueta e botouse fora. / Mais *pronto* recuou arrepiado’ LUS, 35. **Polo de pronto** *loc.adv.*, polo momento ou para empezar: ‘Levaríao coil a cavar na torre, mais sin falarlle do tesouro, *polo de pronto*’ LUS, 143. **Tan pronto / tan pronto coma** *loc.conx.*, no momento en que, así que, unha vez que: ‘Eu estaba na serra coas ovellas. (...) *Tan pronto* empezou a nevar, baixéi do monte atravesando o carrozo’ LUS, 48. / ‘*Tan pronto coma* viu a miña tía dixo: / –E moi buenos días, dona Ramona’ LUS, 118.

PRONUNCIAR *v.t.* **1.** Articular sons: Ó *pronunciar* “Bouzón”, a muller siseara a ceda, e penséi si sería estranxeira’ TER, 329. **2.** Dicar en voz alta, xeralmente en público: ‘El foi quen me encarregóu que viñese *pronunciá-lo* discurso de aninovo nesta cea ditosa do ano sesenta e oito’ CON, 59.

PROPAGANDA *s.f.* Maneira de dar a coñecer algo para atraer adeptos ou compradores: ‘mercara unha revista de *propaganda* aliadófila, titulada “En Guardia”.’ TER, 336.

proparar *v.t.* **PREPARAR.**

PROPENSO *adx.m.* Que ten propensión ou tendencia a: ‘Está *propenso* a unha alferesía’ HIS, 69. Tm. **apropensa.**

PROPIAMENTE *adv.* **1.** Autenticamente, realmente, de maneira propia ou característica: ‘Sempre me gustaron moito as historias dos pazos, señan *propiamente* verdadeiras ou lendas’ TER, 135. **2.** Mesmamente, exactamente [emprégase para reforzar a indentificación do substantivo ó que acompaña e indica que se está designando con exactitude o ser ou obxecto de que se fala]: ‘A torre *propiamente* dita (falo da torre do pazo, non de ningunha das torres da eirexa) xa non ten teito’ LUS, 141.

PROPIEDAD *s.f.* Pertenza, posesión, cousa que se posúe: ‘Vivía nun castelo a dez leguas de París, *propiedade* da súa muller’ TER, 183.

PROPIETARIO *s.m.* Persoa que ten o dereito de propiedade [dunha cousa]: ‘vía ó seu Bieitiño sair do Casino en compañía do fillo do notario e do sobriño do *propietario* do hotel’ CON, 93.

PROPINA *s.f.* Gratificación voluntaria por un servizo ou favor: ‘que me deixou cinco pesos de *propina*’ PAU, 24.

PROPIO –**A** *adx.* **1.** Da mesma persoa ou cousa da que se fala: ‘Da súa *propia* boca sentinlle decir ó Xusto que lle tremaran as pernas’ DEC, 15. **2.** Que é característico ou que se produce con máis frecuencia ou intensidade [que noutro]: ‘As cántigas do Caurel, as *propias* do país, son tridentas, vagariñas’ LUS, 23. **3.** O mesmo do que se fala: ‘Meu querido don Ramón, que teño moitas arelas de velo pazo e que vostede me conte isas historias no *propio* esceario’ TER, 135. // *s.m.* **4.** Mensaxeiro, persoa enviada expresamente para unha encarga: ‘Por un *propio* que chegou dúas horas inantes que iles, nun cabalo cuberto de sudor, xa sabían os señores que chegarían’ LUS, 157. **De propio** *loc.adv.*, propiamente, falando con exactitude: ‘Ven agora a segunda parte dista historia... Non é *de propio* a segunda parte: é mais ben a outra parte... A ver se vostede me entende, señor ... Coma unha moeda que ten cara e ten crus’ TER, 156.

PROPOÑER *v.t. e v.p.* **PROPOR.**

PROPOR *v.t.* **1.** Suxerir ou expor con intención de que se acepte: ‘Antón propoñíalle a seu compañeiro que mercara unha serrería que se vendía na Puebla’ LUS, 97. // *v.p.* **2.** Fixarse un obxectivo, aspirar a conseguir: ‘e supuxo que quizáis *se propuña* de escribir o que nós falabamos...’ TER, T6. Tm. **PROPOÑER.**

PROSA *s.f.* Forma de expresión que non está suxeita a regras de medida, rima ou ritmo e conxunto da obra así escrita por un autor: ‘Otero Pedrayo (...). A súa *prosa* é unha roseira chea de rosas arrecendentes, que nunca se murchan’ TER, 73.

[**PROSISTA**] *s.m.* Autor de obras en prosa: ‘Cos músicos tivemos máis cativreira sorte que cos poetas i os *prosistas*’ TER, 83.

[**PROSMADA**] *s.f.* Parvada, miramentos ou consideracións: ‘Cando algún borracho barullaba moito e teimaba por non sair da taberna, il non andaba con requisitorias nin *prosmadas*’ LUS, 30.

[**PROSMEIRADA**] *s.f.* Parvada, actou ou dito pouco intelixente ou sen importancia: ‘E non lle vaías con *prosmeiradas* a don Pedro, que ti es medio fato’ TER, 278.

PROSMEIRO –**A** *adx. e s.* Persoa que non di máis ca parvadas: ‘Pois din que da boa sorte. Sentinllo decir á Leitoa de Baranga. / –A Leitoa de Baranga é unha *prosmeira* –dixo o Bastián’ TER, 153.

PROSTITUCIÓN *s.f.* Actividade propia de quen ten relacións sexuais con outra persoa por cartos: ‘Iba buscar rapazas polacas a Varsovia prás casas de *prostitución*’ CON, 101.

PROTAGONISTA *s.m.* Personaxe principal [dunha obra]: ‘O pobo, como tal pobo, sempre grande e sinxelo, é o *protagonista* da súa obra’ TER, 73.

[***proteitor**] *s.m.* **proteutor**.

PROTESTAR *v.i.* Manifestar queixa ou disconformidade de maneira enérxica e con enfado: ‘Quixen *protestar* por aquela irreverencia’ CON, 107.

PROTESTATARIO *adx.m.* Que protesta, que manifesta disconformidade: ‘Dito queda que era un cantor inconformista, *protestatario*, futureiro’ HIS, 175.

proteución (⇔**PROTECCIÓN**) *s.f.* Aquilo que protexe: ‘Agora mesmo chegan tóda-las señoras de *Proteución* de animás de Lugo’ CON, 82.

proteutor (⇔**PROTECTOR**) *s.m.* Ser ou cousa que protexe: ‘Nin que Dios fora o *proteutor* dos pillastres’ CON, 131. Tm. ***proteitor**.

PROTEXER *v.t.* Evitar que sufra dano ou perigo: ‘Pois si se van adicar a *protexer* ós animás, tiñan dabondo que facer en Lugo’ CON, 82.

PROVENZAL *s.m.* Lingua de oc ou lingua occitana: ‘Dixo o nome do Demo en sánscrito, grego, latín, bretón, alemán, *provenzal*, galego, etc.’ CON, 114.

PROVEITO *s.m.* Utilidade, beneficio ou ganancia [que se obtén ou se proporciona]: ‘Ti sabes ben como foron os estudos dos meus fillos. Gastar cartos sin *proveito* ningún’ HIS,

24. **De proveito** *loc.adx.*, [aplicado a persoa] útil para a sociedade: ‘Quero que cheges a sere un home *de proveito* na vida e que te vallas por ti mesmo’ TER, 103.

proveta (⇒PROBETA) *s.f.* Vasilla tubular de cristal graduado usada nos laboratorios: Na rebotica, unha mesa chea de matraces, *provetas* i almiireces...’ TER, 240.

PROVIDENCIA *s.f.* Coidado de Deus sobre as súas criaturas. **Divina Providencia** *loc.s.*, Deus: ‘E si ti crés, Cosme, na *Divina Providencia*, ¿cómo podes ser supersticioso? É como tér encendida unha vela a Dios i-otra ó demo. Tamén eu creo na *Divina Providencia*’ DEC, 10.

PROVIDENCIALISTA *adx.* Partidario da teoría do providencialismo, segundo a cal todo sucede por disposición da divina Providencia: ‘Eu son *providencialista*. Todo canto acontece no mundo acontez porque a Divina Providencia quer, quixo que acontecera’ DEC, 9.

PROVINCIA *s.f.* Cada unha das divisións administrativas do territorio español baixo a autoridade dun gobernador: ‘un cura de Chantada de moita sona en Lugo por sere o home máis entendido nas abellas en toda a *provincia*’ CON, 40.

PROVISIONAL *adx.* [Aplicado a alférez] nomeado con carácter temporal tras un curso de escasa duración: ‘Foi alférez *provisional* na guerra civil e botou us cantos meses no fronte de Teruel’ TER, 316.

[**PROVISIÓN**] *s.f.* Cousas que se teñen previstas por se se necesitan [especialmente víveres]: ‘Traguían co íles un guía e dous rapaces con dous burros, ondia viñan, ben gardadas nas alforxas as municións i as *provisións*...’ LUS, 25.

[**PROVOCAR**] *v.t.* Ocasionar ou causar: ‘Cecais que for, o que se dí, unha ilusión olfativa *provocada* pola visión da caixa’ TER, 322.

***pruma** (⇒PLUMA) *s.f.* **1.** Excrecencia córnea que cobre o corpo das aves, formada por un tubo que téñen ós lados pelos moi finos e xuntos: ‘Todos os picariños ollaban pra as súas polainas de coiro marelo, e pra o seu chapeo de cazador cunha *pruma* verde’ LUS, 75. **2.** Utensilio de diversos materiais que se usa para escribir con tinta: ‘Que me poñan o documento nun fardelo con *pruma* e tinteiro, atado ó cabo da corda. Firmaréi eiquí’ LUS, 73.

***prumax** (⇒PLUMAXE) *s.f.* Conxunto de plumas [dunha ave]: ‘Tiña [a aguia] a *prumax* da cor do lume’ TER, 260.

[***prumeiro**] (⇒PLUMEIRO) *s.m.* Penacho de plumas empregado como adorno: ‘Levaban nas testas puchos de metal con *prumeiros*’ LUS, 158.

[***pruno**] (⇒AMEIXEIRA *s.f.*) *s.m.* Árbore froiteira da familia das rosáceas (*Prunus domestica*), de follas entre ovadas e lanceoladas, dentadas, flores brancas e froito (a ameixa) con drupa redonda: ‘Os *prunos* frolecían pol-o mes de marzal’ DEC, 11.

*psicoanálisis (⇒PSICANÁLISE) *s.f.* Método de investigación e tratamento de alteracións mentais ou emocionais, baseado no estudo do subconsciente: ‘I agora iste entrambilicamento da pintura abstraída, da música dos negros, da *psicoanálisis*’ TER, 62.

PSICOLÓXICO *adx.* Relativo á psicoloxía: ‘Croquis *psicolóxico* do Xes de Restrepo feito polo mellor dibuxante da Interpol’ HIS, 68.

psicoscopio *s.m.* Suposto aparello que se empregaría para observar o que ocorre na actividade mental. [Deducible polo significado dos seus compoñentes *psico-* ‘psique’, ‘actividade mental + *scopio* ‘observar’]. ‘Xa te entendo... Primeiro, inventárase o “*psicoscopio*” e despois o “metapsicoscopio”... Todo é empezar’ TER, 74.

*psicosis (⇒PSICOSE) *s.f.* Enfermidade mental que se caracteriza por unha alteración grave da personalidade e da relación coa realidade: ‘É como unha *psicosis*. Todo Lugo fala do ditoso cadro...’ CON, 33.

PSIQUIATRA *s.m.* Médico especialista en psiquiatría: ‘O Tonecho botóuse sobor do doutor *psiquiatra*, todo alporizado’ CON, 34.

PSIQUIATRÍA *s.f.* Parte da medicina que estuda e trata as enfermidades mentais: ‘Meu primo liouse a falar de *psiquiatría* cun viaxeiro. Eu ollaba prá campía entorecida’ LUS, 84.

[PUBLICAR] *v.t.* Facer chegar ó público [mediante a imprenta ou outro procedemento gráfico]: ‘*Publica* artigos nas revistas médicas e nos boletís’ TER, 52. Tm. ***pubricar**.

*pubricar *v.t.* **PUBLICAR**.

*público (⇒PÚBLICO) *s.m.* Conxunto de persoas que asisten a un espectáculo ou a un determinado acto: ‘O orador á vista do *público*, cambeóuse a chaqueta’ CON, 115.

PUCHA *s.f.* Peza de vestir de tea, xeralmente redonda, con ou sen viseira, que se usa para cubrir a cabeza: ‘Eu fitaba pró Uxío que non tiña *pucha* na testa’ TER, 93.

PUCHEIRO *s.m.* **1.** Recipiente, xeralmente de barro, alto e arredondado, que se emprega para cocinñar: ‘[No coarto redondo había nun curruncho] unhas mantas farrapeiras, un *pucheiro*, unhas trepias i un feixe de leña’ TER, 224. **2.** Recipiente de barro, con diferentes formas, xeralmente máis ancho que alto, que se emprega para gardar alimentos [como mel, manteiga, etc.]: ‘váiteme buscar o *pucheiro* de mel’ TER, 267.

PUCHO *s.m.* **1.** Peza de vestir que serve para cubrir a cabeza axustándose á súa contorna, e sen alas nin viseira: ‘Cuasi nunca sacaba da testa o *pucho* caseiro, que somentes lle cubría a medias a branca cabeleira’ LUS, 137. **2.** Casco, cobertura feita de material resistente que se emprega para protexer a cabeza en actividades de risco: ‘i amosóu a testa do cabaleiro. Estaba cuberta cun dises *puchos* de ferro que sei que lles chaman cascos’ LUS, 135.

pudente (⇔PODENTE) *adx.* Rico, que ten poder económico: ‘En calquera casa *pudente* do val de Queiroga, había gardados moitos centos de onzas’ LUS, 43.

***pueblo** *s.m.* **POBO.**

PULCRITUDE *s.f.* Calidade de quen é moi limpo e aseado: ‘Dígolles a vostedes que me enoxóu aquela *pulcritude* de levar un cepillo pra limpar o sombreiro nun home que non medía máis de metro e medio’ CON, 106.

[**PULGA**] *s.f.* Insecto díptero de pequeno tamaño (*Pulges irritans*), sen ás e con patas adaptadas ó salto, parasito do home e dalgúns animais: ‘dormen en xergós de folla de millo, onde aniñan as *pulgas* por milleiros’ TER, 33.

pulmoeira *s.f.* **PULMONÍA.**

PULMÓN *s.m.* Órgano do aparato respiratorio do ser humano e dalgúns vertebrados, situado no tórax, onde se realiza o intercambio gasoso entre o aire e o sangue: ‘Tratábase dun caso de cáncer de *pulmón* con vómitos de sangue...’ TER, 38.

PULMONÍA *s.f.* Inflamación aguda do pulmón [producida xeralmente por pneumococos]: ‘cando se atopóu moi maliño dunha *pulmonía*, mandóulle razón ó coaxutor da parroquia pra que lle trouguese os santos óleos’ CON, 49. Tm. **pulmoeira**.

PULO *s.m.* **1.** Impulso, estímulo, forza que fai avanzar ou desenvolverse: ‘Se tivera máis *pulo* a súa industria, [Galicia] sería a rexión máis dianteira da Hespaña’ TER, 34. **2.** Impulso, forza que move a alguén a facer unha cousa: ‘Canto máis bebía con máis *pulos* traballaba’ LUS, 138.

***pulpada** *s.f.* Comida a base de polbo: ‘Sentíaselles decir decote: “cachelada”, “farta de troitas”, “*pulpada*”...’ TER, 239.

PÚLPITO *s.m.* [Nunha igrexa] plataforma con varanda, xeralmente situada no lateral da nave, dende a que o sacerdote predica, le ou dirixe os rezos: ‘Pola túa almiña que non digas nada a ninguén hastra que eu fale dende o *pulpito*’ TER, 313.

***pulpo** (⇒POLBO) *s.m.* Molusco mariño sen cuncha da clase dos cefalópodos (*Octopus vulgaris*), comestible, de corpo globoso e con oito tentáculos provistos de ventosas: ‘e fóronse a comelo *pulpo* a unha taberna da rúa do Miño’ LUS, 96.

***pulsera** (⇒PULSEIRA) *s.f.* Aro ou cadea que se leva no pulso, especialmente como adorno.

***De pulsera** (⇒de pulso) *loc.adx.*, [aplicado a reloxo] que se leva no pulso: ‘Botéi man ó meu reló *de pulsera*, que estaba na mesa de noite’ CON, 119.

PULSO *s.m.* Sucesión das pulsacións que produce a circulación do sangue nas arterias, que se percibe especialmente no punto onde o antebrazo se articula coa man: ‘Dispúxenme a tomarlle o *pulso* e maila temperatura i auscultalo’ TER, 299.

PUNTA *s.f.* **1.** Extremo agudo ou que se estreita progresivamente: ‘Espetouse nun fungueiro polo bandullo, e saíalle a *punta* polo lombo’ LUS, 98. **2.** Extremo no que comeza ou especialmente termina algo: ‘Eu tamén tiña aquil ulido na *punta* do naso’ TER, 290. **En punta** *loc.adv.* con extremo aguzado: ‘O primeiro era alto e enxoiito, con barba castaña *en*

punta’ TER, 241. **Ter na punta da língua** ($\Leftrightarrow$ ter na punta da lingua) *loc.v.*, estar a punto de dicir ou recordar algo: ‘É como cando se está a punto de relembra o nome dunha persoa ou dunha cousa, e non se relembra por máis esforzos que un faga. Como cando se di que *ten* un unha fala *na punta da língua*’ TER, 290. Tm. **ponta**.

[**PUNTADA**] *s.f.* Punto, dor forte e punzante: ‘E sintín outras *puntadas* na coxa. Us intres de alivio i outras cantas *puntadas*’ TER, 318.

PUNTEIRO *s.m.* Cana da gaita unida ó fol que serve para dar as notas: ‘A súa voz era coma o soído do *punteiro*’ LUS, 23.

PUNTO *s.m.* Punzada de dor moi aguda: ‘a tía Trécola foise pró leito inantes de cear, pois sentía un *punto* no costado’ TER, 114. **Punto cardinal** *loc.s.*, cada un dos catro que dividen o horizonte noutras tantas partes iguais, e están determinados, respectivamente, pola posición do polo septentrional, o Norte; pola do Sol á hora do mediodía, o Sur; e e pola saída e a posta do Sol nos equinocios, o Este e o Oeste: ‘E despois venteou coma un can de perdices pra todos os *puntos cardinás*’ HIS, 136. **Punto de arrinque** *loc.s.*, punto de partida, lugar do que se parte: ‘E non entenderá si lle decimos que, indo sempre nunha direución, chegará un intre en que volverá ó *punto de arrinque*’ TER, 80. **Punto de vista** *loc.s.*, perspectiva, forma de considerar ou ver as cousas: ‘I o que é máis importante, chégase a úbedos ou fecundos *puntos de vista*. Un *punto de vista* abrangue moitedume de ideas, doutrinas e teorías. Pois o gran *punto de vista* dos tempos modernos é o *punto de vista* do “home”, o humanismo, que segue a se desenrolar no século XIX’ TER, 61. **Punto por punto** *loc.adv.*, de maneira pormenorizada, sen esquecer ningún detalle: ‘Inantes de faguerche a cura –díxenlle– tes que me contar, *punto por punto*, todo o que che pasou onte polo día e pola noite’ TER, 343. **Punto vulnerable** *loc.s.*, punto fraco, aspecto ou parte máis débil: ‘¿Cal sería o seu *punto vulnerábel*, oseu talón de Aquiles? CON, 117. **A punto de** *loc.adv.*, próximo a, en situación inminente de: ‘Estiven *a punto de* preguntarlle si fora ferido en Africa, cando o de Annual...’ TER, 314. **En punto** *loc. adv.*, exactamente, con exactitude: ‘Son as tres *en punto* da madrugada...’ CON, 43. **Facer punto** *loc.v.*, poñer punto, terminar ou dar por terminado: ‘E como non está ben que eu siga falando disto, por se tratar da que foi miña muller hastra fai poucos anos, *faréi* eiquí *punto*’ TER, 230.

PUÑAL *s.m.* Arma curta formada por unha folla de dous gumes e punta aguzada: ‘¡Maldita señas, miña filla! Crávasme un *puñal* no carrello’ HIS, 72.

PUÑALADA *s.f.* Ferida causada cun puñal ou cunha arma semellante: ‘Morréu na Habana de unha *puñalada* que lle dira un ñáñigo’ LUS, 150.

PUÑO *s.m.* Man pechada: ‘o Foguetreiro petaba co *puño* na mesa’ LUS, 28. **2.** Empuñadura, parte por onde se agarra [particularmente un bastón]: ‘E levaba un bastón de ébano con *puño* de prata’ HIS, 121. **De puño e letra** *loc.adv.*, de maneira autógrafa, escrito de man do autor: ‘E viña escrita a mao no papel (coido que *de puño e letra* so señor presidente)’ TER, 326.

PURAMENTE *adv.* Única ou estritamente: ‘Chamarémoslle o Burgo a ista vila... Un nome *puramente* literario, coma tantos autros distes contos’ TER, 237.

PUREZA *s.f.* Calidade do que está libre e exento de calquera outra mestura: ‘Rosalía, polo que levamos dito. De par de Antonio Machado, non se díu lírico nas literaturas da Hespaña que puxe por enriba dila en fondura e *pureza*’ TER, 72.

PURGATORIO *s.m.* [Na relixión católica] lugar no que as almas dos xustos purgan as súas penas antes de accederen á gloria: ‘Polas nosas penas do *Purgatorio*, que o conto non salla das dúas...’ TER, 105.

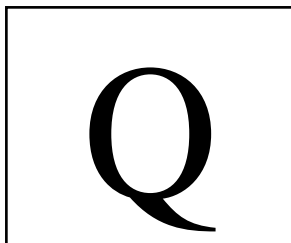
PURO –**A** *adx.* **1.** Correcto, axustado ás leis gramaticais e ó mellor uso, libre de voces ou construcións estrañas: ‘Non intresa un galego moi *puro*, moi antergo, formado i adubiado por trasfega de libro a libro’ TER, 68. **2.** Mero, que é unicamente o que se expresa: ‘Correspondíanse os días e cuasi as horas ¿Sería *pura* casualidade? TER, 319. // *s.m.* **3.** Cigarro formado por follas de tabaco prensadas que forman unha masa compacta: ¡Centella!... I é Partagás... –dixo o Ferrete pasando o *puro* por diante do cristal do foco’ TER, 253.

PURRELA *s.f.* Viño moi frouxo e de pouca calidade: ‘iste viño é unha *purrela*, e xa ten auga de abondo’ PAU, 39.

[PUTATIVO –A] *adx.* [Aplicado a pais] que é tido por pai ou nai, sen selo por natureza: ‘¿E por qué se chaman pais *putativos*? (...) / Lucrecia / Pois eu coidaba que se chamaban pais *putativos* porque se metían ondia non debían. / O Carrizo / Pois se iso fose, habería na parroquia máis de vinte nais *putativas*, empezando pol-a estanqueira’ PAU, 28.

puxa (⇔POXA) *s.f.* Acción e efecto de poxar. **Á puxa** (⇔Á PORFÍA) *loc. adv.*, en competencia, rivalizando: ‘O Carrozo era o que contaba os contos máis belidos, aínda que todos andivéramos *á puxa*’ LUS, 26.

puxar *v.i.* **POXAR.**

QUE¹ / qué pron. **1.** [Como relativo] introduce unha oración subordinada adxectiva con antecedente, situado na oración anterior ou non expreso, pero coñecido: ‘Deixóumo un tío meu *que* vivíu trinta anos na illa de Cuba’ CON, 20. [Precedido de artigo posúe variación de xénero (*o que, a que*) e constrúese en concordancia co antecedente. Realiza na oración unha función sintáctica que é a que lle corresponde ó seu antecedente e pode ir precedido de preposición]. **2.** [Como relativo, precedido sempre de artigo] introduce unha oración substantiva sen antecedente: ‘Merca *o que* necesita prá súa tasca e vólvese pra Sequeiros’ HIS, 9. **3.** [Como interrogativo] serve para preguntar pola identidade dunha cousa ou pola calidade dunha persoa ou dunha cousa: ‘Eu ouvía berrar a homes i a mulleres (...) *¿Qué* pasaría?’ LUS, 68. [Neste uso aparece sempre con til]. **4.** [Como interrogativo] serve para preguntar pola cantidade [de algo]: ‘*¿Qué* tempo teñen ises pequenos? O máis grandíño anda polos sete anos’ TER, 202. [Neste uso aparece sempre con til]. **5.** [Como interrogativo] serve para preguntar polo modo dun feito: ‘*¿Qué* che parez? *¿Viches* tolada igoal?...’ PAU, 36. [Neste uso aparece sempre con til]. **6.** [Como exclamativo] pondera a natureza, condición ou calidade do expresado: ‘*¡E qué* cea! Todo era da millor calidade’ LUS, 87. [Neste uso aparece sempre con til]. **7.** [Como exclamativo] serve para ponderar a intensidade dun nome ou dun adverbio: ‘*¡Vella* raposa! *¡Qué* ben o fai!’ PAU, 43. [Neste uso aparece sempre con til]. Tm. **qui¹**.

QUE² / qu- conx. **1.** [Como completiva] introduce unha oración subordinada substantiva [que realiza unha función na oración principal]: ‘Viñera o médico, don Gumersindo... Xa sabedes *qui* era moi touzarón e home de falas moi súpetas’ PAU, 26. [Tamén dependendo de verbos que esixen complemento precedido dunha determinada preposición: ‘Mais ó carabineiro deulle vergonza escapar, inda que fora dunha pantasma, maiormente acordándose de *que* levaba pistola e de que era carabineiro’ CON, 20]. **2.** Serve para enlazar co verbo outras partes da oración: ‘E logo *qui* é de seu moi desconfiado’ TER, 55. **3.** [Como conxunción comparativa] acompaña o segundo termo da comparación: ‘As patacas son moito máis graciosas *que* as da ribeira’ LUS, 20. [Aparece mesmo en usos en que, segundo a norma actual, sería obrigado o uso de *ca* por ser a referencia un pronome persoal: ‘A Engracia foi moito máis boa *que* ela’ HIS, 33]. **4.** [En correlación con *tan, tanto* ou outra palabra equivalente] enuncia a consecuencia do que se dixo anteriormente: ‘Tanto tremelecía, *que* cáseque non podía termar do farol’ LUS, 49. **5.** Emprégase como

conxunción causal e equivale a *porque* ou *pois*: ‘houbo de matar a un maiordomo porque lle aconsellaba que non bebese tano, *que* non lle sentaba ben’ TER, 142. **6.** Emprégase como conxunción disxuntiva e equivale a *ou*, *xa* ou outra semellante: ‘Queirase *que* non se queira, haberá que ademitire o suposto de que á grande semellanza fisionómica corresponde unha gran semellanza interna’ TER, 320. **7.** Precede oracións non enlazadas con outras: ‘*Que* me tiro, meu tío, *que* me tiro. *Que* toda isa xente se vaia ás súas casas’ LUS, 71. **8.** Emprégase tras os adverbios de afirmación e de negación para darlle forza ó que se afirma ou nega: ‘Que sí *que* o ten, *que* é un cabalo... / Que non, *que* é unha egua...’ CON, 32. **9.** [Despois de expresións de aseveración sen verbo expreso] precede o verbo co que empeza a manifestarse aquilo que se asevera: ‘A fe *que* está ben pintado este cabaliño’ CON, 32. **10.** Serve de nexo nalgunhas perífrases verbais: ‘Que ten *que* coller connigo o avión pró Cairo’ HIS, 74. **11.** Forma parte de varias locucións [conxuntivas ou adverbiais]: ‘Chegaría a Hombreiro, inda *que* fora de noite voltaría pra Lugo pola carretera da Cruña’ HIS, 166. **12.** [Precedida do verbo en terceira persoa de singular do presente de indicativo e seguida da mesma forma verbal ou do mesmo verbo en segunda persoa de singular do futuro de indicativo] constitúe unha expresión reiterativa ou de constancia na acción do verbo: ‘Coma se un remorso lle estivera rila *que* rila nos miolos...’ HIS, 10. / ‘Tiña os dous ovos nas maos, mira *que* te mirarás pra iles’ TER, 124. **13.** Expresa énfase no que se di: ‘E despois de tres días de andar de cazata polo monte e *que* inda non viñera o Pepiño... Dígoche a ti que istes fillos han de acabar connigo a disgustos’ HIS, 23. ***Que si** (⇒que se) *loc.conx.*, 1) introduce unha proposición na que se reproducen argumentos doutra persoa ós que xeralmente se lles nega validez: ‘Iles os dous empezaron a meterlle cocos na cabeza ó patrón... *Que si* non se levaba ben con home, *que si* non criaba ben os fillos, e que sei eu...’ TER, 286; 2) enlaza diversos elementos denotando suma e un certo matiz enfático e equivale a *e*, *e mais*, *e ademais*: ‘I hai qué ver cánto sal pra fóra diste val... *Que si* patacas, *que si* madeira, *que si* viño, *que si* castañas, *que si* xamós.’ PAU, 15. Tm. **qu-**, **qui**².

***quebrada** *s.f.* FREITA.

[**QUECER**] *v.i.* Coller calor, subir a temperatura [dun corpo]: ‘Cando nos sentamos na camilla, sentín que me *quecían* as orellas’ TER, 182. Tm. **quencer**.

QUEDAR *v.i.* **1.** Continuar estando [nun lugar ou nunha situación determinada]: ‘A outra tropa *quedaba* no pazo’ LUS, 159. **2.** Pasar a estar dunha determinada maneira como consecuencia dun feito: ‘Xa facía cinco anos que miña nai *quedara* viuda’ LUS, 115. **3.** Estar [unha cousa] nunha determinada situación local ou temporal: ‘Eu –dixo– sinto voces... Táboga *queda* moito máis aló’ TER, 144. **4.** Ser o resto dun todo [do que se van empregando ou cumprindo elementos ou porcións]: ‘De seis grandes patrimonios –dixo o administrador– somentes *queda* o de Lucencia, herdado por doña Mercedes, dos seus pais’ TER, 134. **5.** Seguir habendo: ‘*Quedará* constancia por anos de anos nista ilustre vida’ TER, 255. **6.** [Seguido da preposición *en*] acordar, chegar a un acordo ou adquirir un compromiso: ‘¿Non *quedamos en* que a ventá da “hipoteca” estaba pechada?’ DEC, 16. // *v.p.* **7.** [Seguido da preposición *con*] reter no seu poder ou pasar á posesión de algo: ‘Dios lle perdóe si foi certo que matóu ó cabaleiro por *se quedare* co seu tesouro’ LUS, 156. **8.** Permanecer, manterse [nun lugar ou nunha situación determinada]: ‘A min gostábame moito *quedarme* na casa’ HIS, 23. **9.** Pasar a un determinado estado: ‘Fitéi pra tras min, e *quedeime* aterrecido’ LUS, 59. Tm. **quedare**.

quedare *v.i. e v.p.* **QUEDAR.**

QUEDO *adx.m.* Que non se move: ‘Eu tiña que menazalo pra que se estivese *quedo*’ LUS, 16.

QUEIMADA *s.f.* Bebida feita con augardente e azucre e, ás veces, con casca de limón e laranxa e grans de café, á que se lle prende lume para que perda forza o alcohol: ‘Que me traigan unha *queimada* con café, que teño flato’ PAU, 50.

QUEIMAR *v.t.* **1.** Destruír por efecto do lume: ‘Xuntaron gabelas de toxos pra *queimala* torre’ LUS, 156. **2.** Torrar ou curtir o sol: ‘Non lle dá a iauga nin lle *queima* o sol, pos non lle sal dacarón da lareira en inverno’ TER, 108. // *v.p.* **3.** Destruírse por efecto do lume: ‘E cando se dispuña a abrillo pra lelo [o libro] estralaba un fulminante e *queimábase* medio libro’ CON, 85.

[**QUEIPO**] *s.m.* Cesto pequeno de bimbio de forma cadrada e, xeralmente, con aro: ‘Logo, metéunos [os dous ovos] nun *queipiño* con autros que puxeran as outras pitas’ TER, 124.

QUEIXA *s.f.* Acción de queixarse. **Dar queixa(s)** *loc.v.*, queixarse, manifestar desconformidade ou desgusto: ‘Que ninguén me *día unha queixa* de que lle esgazaches unha pola’ TER, 104. **Ter queixa** *loc.v.* non estar satisfeito [de alguén ou de algo]: ‘Agora imos contigo, xastrico. Non has *ter queixa* pola pouca terra’ CON, 95.

QUEIXADA *s.f.* Peza ósea das dúas que forman a boca e na que están implantados os dentes: ‘tiña as orellas moi aseparadas da testa, i a *queixada* de embaixo moi botada pra diante’ HIS, 16.

QUEIXARSE *v.p.* **1.** Manifestar padecemento ou dor [nalgunha parte do corpo]: ‘*Queíxase* de moita dor na barriga e di que se sente morrer’ TER, 298. **2.** Manifestar desconformidade ou desgusto: ‘Pois diso, inda non *nos* podemos *queixar*. Lugo ten traída de augas dende o 94 e lus eléutrica dende o 96’ TER, 35.

QUEIXELO *s.m.* **QUEIXO**².

QUEIXO¹ *s.m.* Alimento sólido elaborado con leite callado e salgado despois de serlle extraído o soro e ó que se lle adoita dar forma redonda ou cilíndrica: ‘Póñame un *queixo* de Castela, inda que seña de catro kilos. A min góstanme tódolos *queixos*. Ben mirado, non hai alimento de tanta mantencia coma o *queixo*. Se o de San Simón é sabroso, non lle queda atrás o da Mancha ou o de Cabrales’ CON, 130

QUEIXO² *s.m.* Parte saínte do maxilar inferior e zona da cara que lle corresponde: ‘E levaba un pano coma o dos bandidos das películas de vaqueiros que lle tapaba o *queixo* e mái-los fociños’ CON, 78. Tm. **QUEIXELO**.

QUEIXOSA *adx.f.* Que manifesta queixa: ‘O Bieito falou con voz moi *queixosa*’ CON, 95.

QUEIXUME *s.m.* Expresión de dor, pena ou sufrimento: ‘O *queixume* do servo, a infinda tristura da súa vida’ TER, 84.

QUEN *pron.* **1.** [Como relativo] serve para introducir unha oración subordinada adxectiva, fai referencia a unha persoa e pode levar antecedente ou carecer del e equivale a *o que, a que*, etc. [Realiza na oración unha función sintáctica que é a que lle coresponde ó seu antecedente e pode ir precedido de preposición]: ‘Carta de Xan, de *quen* non sabía cousa dende facían ben anos’ HIS, 20. **2.** Introduce unha oración substantiva sen antecedente: ‘Inantes de seguire, hei decir *quén* era a Subela’ LUS, 127. **2.** [Acompañado do verbo haber] equivale a un indefinido de persoa (*alguén que, algún que*): ‘Hai *quen* di que é porque ten moi boa crianza e cortesía’ CON, 99. **3.** [Como pronome interrogativo] serve para introducir oracións interrogativas directas ou indirectas preguntando pola persoa á que substitúe, e desenvolvendo a función que lle corresponde dentro da oración: ‘Alguén andaba pola terraza coberta. *¿Quén?* Andaba con moito tino’ HIS, 128. **4.** [Como pronome exclamativo] introduce oracións que expresan desexo ou admiración: ‘E cando viches a catedral, dixeche: *¡Quén* me dira ser o crego dista parroquia!’ LUS, 147.

[**quencer**] *v.i.* **QUECER.**

quenlle ($\Leftrightarrow$ **QUENLLA** *s.f.*) *s.m.* **1.** Lugar por onde discorre a auga [do río]: ‘Xa sabedes o que lle pasa a iste río... Ten dous *quenlles*, un enriba do outro. (...). Polo tempo de verao, vése o *quenlle* de enriba seco, cheo de riarengos’ LUS, 132. **2. fig.** Canle, conduto ou vía: ‘os soñadores deixaron nos seus escritos unha gavela de ideas que serán o *quenlle* da nosa aitividade no porvir’ TER, 57.

QUENTARSE *v.p.* Darse calor a un mesmo para elevar a temperatura corporal: ‘Teño que *quentarme* por fora e por dentro pra poder botar ista friaxe dos osos’ TER, 272.

QUENTE *adx.* **1.** Que ten un grao de temperatura perceptiblemente elevado: ‘unha cunca de viño *quente* con azucre’ TER, 272. **2.** [Aplicado a clima ou lugar] cálido ou de temperatura elevada: ‘Xa na Candeloria amósase a primaveira, i os días son *quentes* i as noites tépedas’ LUS, 23. **3.** [Aplicado a cor] cálida: ‘Se a nosa paisaxe for aspra e nidia, chea de lucencia, de cores *quentes*, cecáis que non fosemos un pobo tan sentimental’ TER, 66. **4. fig.** Caloroso, afectuoso: ‘Neste intre, quérolle adicar a miña máis *quente* i agarimosa lembranza a Daniel’ TER, 73.

QUENTURA *s.f.* **1.** Sensación que se experimenta ó recibir a acción dunha fonte de calor: ‘Xa sinto a friaxe nos osos. Vai ún un vello cáncamo. Boto de menos a *quentura* do braseiro’ TER, 182. **2. fig.** Calor, sensación ou impresión acolledora no ambiente físico: ‘a choiva nas parras e nas figueiras párcenos falar o ouvido da *quentura* fogareña, do agarimo dos nenos’ HIS, 14. **3. fig.** Calor, entusiasmo, fervor: ‘Atópoo [o sigro XVIII] falso, sin *quentura*, sobexo de convencionalismos e de formalismos’ TER, 62. **4.** Febre, aumento da temperatura corporal que adoita ser síntoma dunha reacción do organismo ante un proceso infeccioso: ‘E como Henri Folch viña ferido, como levamos dito, e con *calentura*, Don Diego non o deixou seguir camiño a Santiago’ LUS, 152. Tm. ***calentura.**

*querencia ($\Rightarrow$ **QUERENZA**) *s.f.* Afecto, cariño ou inclinación afectiva: ‘Sempre tiven *querencia*, moita *querencia*, ós cás de paleiro’ LUS, 16.

QUERER *v.t.* **1.** Desexar, ter desexos de: ‘Inantes que se poña a escribil-o escribano, que cada un pida o que *queira*, se o pode pagar’ PAU, 49. **2.** Ter vontade ou intención de: ‘A sogra *querlles* deixar todo o seu capital ó matrimonio’ HIS, 71. **3.** Pedir certa cantidade [por algo]: ‘Mais *quer* dez mil réas pol-o traspaso do esprito, pra llos deixare a seu home’ PAU, 21. **4.** [En forma interrogativa] introduce unha petición cortés que se dirixe á persoa indicada no suxeito: ‘Vin no aparador do comedor cinco [queixos de San Simón] en rea. ¿E *quéremos* vender con vinte pesos de sobreprecio? HIS, 150. // *v.t.* e *v.i.* **5.** Ter cariño e afecto: ‘i a filla andaría tal coal se non for por unha tía súa, costureira, que moito lle *quer* e regálalle chambras e saias’ TER, 47. **Querer mal** → MAL². **Coma queres que** (⇔ como queres que), fórmula con que se nega enfaticamente o dito por outro: ‘¿Non quedamos en que ise cabaleiro viña por íles? ¿Cóma *quieres que* se atopen si os levóu? LUS, 91. **Queiras ou non queiras / quéirase que non se queira / quixera ou non quixera** *loc.adv.*, ineludiblemente: ‘*Queiras ou non queiras*, has de ser miña’ HIS, 51 / ‘*Quéirase que non se queira*, haberá que ademitire o suposto de que á grande semellanza fisionómica corresponde unha gran semellanza interna, orgánica’ TER, 320 / ‘*Quixera ou non quixera* eu, o seu relembro enchíame a ialma’ TER, 218. **Onde / ondia queira que** → ONDE. **Polo que máis queiras**, fórmula que antecede a expresión dun rogo: ‘*Polo que máis queiras*, miña naiña que me trougueches a iste mundo sin eu cho pedir... Déixame trague-la Engraciña prá casa’ HIS, 31. **Querer decir** (⇒ querer dicir) *loc.v.*, significar: ‘Se hai un val goapo é ise o de Mondañedo, sin *querer decir* que o de Queiroga –poño por caso–, non o seña outramente’ LUS, 111.

QUERIDO –A *adx.* **1.** Úsase con valor afectivo acompañando ó nome que designa a persoa, animal ou cousa pola que se sente grande afecto ou cariño especial: ‘Ai, meu gatiño *querido*, canto me quer’ TER, 109. **2.** Emprégase como vocativo afectivo: ‘Vente pra eiquí, *queridíña*, que xa chegou o escribano’ PAU, 45. // *s.* **3.** Persoa coa que se mantén unha relación fóra do matrimonio: ‘Falaba [a meiga] con voz grosa. Ramón, o seu *querido*, faguía de segredario’ LUS, 108.

quezáis *adv.* **QUIZABES.**

qui¹ *pron.* **QUE**¹.

qui² *conx.* **QUE**².

QUID *s.m.* Punto clave ou esencial: ‘O *quid* de todo isto é que doña Mercedes ten o poder de ver en soños o que pasa na realidade’ TER, 159.

QUIETA *adx.f.* Que non se move: ‘Pensará que a Terra está *quieta* ou parada no espacio’ TER, 80.

***quimeira** (⇒ QUIMERA) *s.f.* Pelexa ou contenda: ‘En moitas *quimeira* antre rapaces ténme sacado moitos paos do lombo’ LUS, 55.

QUÍMICA *s.f.* **1.** Ciencia que estuda a composición da materia, as súas transformacións e as súas propiedades: ‘Mais sempre di que estudando *Química* nunca batíu con Dios (dispensando) por ningunha parte’ CON, 127. **2.** Produto químico: ‘E despois que eiquí é natural, sen *química*’ PAU, 15.

QUINA *s.f.* Líquido medicinal febrífugo elaborado a partir da cortiza da planta arbórea da familia das rubiáceas (*Cinchona officinalis*), de igual denominación, rica en alcaloides.

Mais malos que a quina ($\Leftrightarrow$ máis malos que a quina) *loc.adv.*, moi malos: ‘Dous mastís como dous becerros; dous de palleiro *mais malos que a quina*, e logo outros tres de caza’ HIS, 50.

QUINCE *num.* **1.** Catorce máis un: ‘Don Paco, que acababa de mercar un auto, foise pasar *quince* días a Portugal’ CON, 134. **2.** Decimo quinto, que ocupa o lugar inmediatamente despois do catorce [nunha serie]: ‘Cando don Pedro tiña catorce ou quinze anos, embarcou en Rinlo nun barco de pesca, aló polo ano *quince*, cando a primeira guerra europea’ HIS, 153.

QUINQUÉ *s.m.* Lámpada que consta dun depósito para o combustible e dun tubo e unha pantalla de cristal para protexer a luz: ‘Xa deitado co *quinqué* aceso, enriba da mesa que había antre os dous leitos’ LUS, 88.

QUINTA *s.f.* Reempazo anual para o exército: ‘Da *quinta* do vinte había varios mozos na parroquia’ TER, 310. **Entrar en quintas** *loc.v.*, chegar [un home] á idade en que é chamado para cumprir o servizo militar: ‘O Mingos de Sindín, dunha familia moi coñecida da Pontenova, *entrou nas quintas* alá por aqueles tempos en que emprinciaban en Lugo a vé-lo cine sonoro’ HIS, 134.

QUINTO *adx.* Que segue inmediatamente en orde ó cuarto: ‘Había unha grea de estudantes do *quinto* curso que levaban as súas pesadas bromas lonxe das aulas’ CON, 39.

QUIROGUESA *adx.f.* De Quiroga: ‘Non se levan moi ben que digamos coas xentes da ribeira *quiroguesa*’ LUS, 22.

QUIZABES *adv.* Denota a posibilidade de que ocorra ou de que sexa certo aquilo que se expresa: ‘Cousa rarisma que non aparece rastros do Luceiro nin vivo nin morto. *Quizabes* que se esfragara, e xa batería o lobo con il’ TER, 152. Tm. **cecais**, **cecáis**, **cicáis**, **quezáis**, **quizáis**, **quizaves**.

quizáis *adv.* **QUIZABES**.

quizaves *adv.* **QUIZABES**.

R

RA / rá *s.f.* Batracio sen cola, da orde dos anuros (*Rana ridibunda*), de pel verdosa, ollos grandes e salientes, e patas posteriores máis longas e adaptadas para o salto, que vive xeralmente nas pozas: ‘¿E qué fora namentras da *rá*? / (...) A *ra* foi batir nos mesmos fouciños da noiva’ HIS, 177. ***Saír rá** *loc.v.*, fallar ou defraudar: ‘Os tempos son chegados / de que os nosos poetas *saian rás* / un tras outro, inque non todos...” / Acomenteunos a todos un sagro furor contra dos poetas que *sairon rás*’ HIS, 177.

rabanda (⇔REBANDA) *s.f.* Tallada ancha, delgada e plana que se obtén de algo cortándoo en toda a súa anchura: ‘O Cacharulo traguía os xarotes de viño da adega. Veña *rabanda* e *rabanda* de pan, cunca e cunca de viño’ CON, 28

rabear (⇔RABIAR) *v.i.* **1.** Sentir unha dor moi intensa: ‘Dixérame de primeiro que sentira (...) coma si tivera o tripón atuado e que *rabeaba* coa dor’ TER, 300. **2.** Sentir unha forte irritación: ‘E pra faguelo *rabear* máis, inda lle dixeran: “Se fora co Avaristo, o galán da Faísca, xa sería outra cousa...”’ TER, 284. Tm. **arrabear**.

RABELA *s.f.* Mango, parte estreita e longa por onde se agarra unha ferramenta: ‘leva un saco con un picaño i unha pala de *rabela* corta’ TER, 245.

RABENA *adx.f.* Máis curta do normal: ‘¿Non víchedes un home xa vello, de chaqueta moura, un case nada *rabena*, que estaba xogando cara mín, co correlo prá porta?’ LUS, 28.

RABIA *s.f.* **1.** Enfermidade infecciosa aguda producida por un virus e que se transmite pola mordedura dun animal, especialmente dun can: ‘Como hai Dios que che poño unha inieución da *rabia*, i has de ir corceando polo monte’ TER, 348. **2.** Sentimento de desgusto ou contrariedade: ‘E o que máis *rabia* me daba dil era que sabía cociñar moi ben. Fora cociñeiro nun hotel non sei si de Matanzas’ HIS, 140.

rabila (⇔RABIL *s.m.*) *s.f.* Mango a xeito de manivela que serve para accionar un instrumento: ‘xa estaba a tía Trécola dalle que dalle á *rabila* da máquina, faguendo roupa pra o seu sobriño’ TER, 103.

rabilar (⇔RABELEAR) *v.i. fig.* Lacazanear, darlle ó rabo: ‘¿E non che ten dito a túa tía que non quería verte andar máis con ise raspineiro? Pra que che pegue as mañas... Podes estar farto de *rabilar* todo o día de Dios’ TER, 115.

[**rabizo**] *adx.m.* [Posiblemente] verde [por semellanza na cor coa folla da rabiza]: ‘Entra a Presenta cunha fonte de vitela asada con leituga e pimentos *rabizos*’ TER, 57.

RABO *s.m.* Apéndice da columna vertebral formado polas vértebras caudais que sobresae no tronco dalgúns animais: ‘E mesmamente debaixo dela, unha vitrina onde vedes a foto dun gato e o seu *rabo* disecado’ CON, 60. **De cabo a rabo** → CABO.

rabuñazo (⇔RABUÑADA *s.f.*) *s.m.* Ferida ou marca producida pola rozadura dun obxecto: ‘A ferida non tiña importancia. Parecéume producida por un *rabuñazo* de bala’ TER, 331.

RACHA¹ *s.f.* Fenda, corte ou abertura estreita e longa: ‘¡Acudan todos, por María Santísima, que eiquí está o señor, non sei si de corpo e ialma!... Ten unha *racha* na testa’ TER, 149.

***racha**²(⇒TEMPADA) *s.f.* Período de tempo breve no que suceden cousas [boas ou malas]: ‘Levo unha *racha* de potra no xogo. Xa van dous mil pesos’ HIS, 139.

RACHADA *adx.f.* [Con matiz despectivo] descarada, desvergonzada: ‘Un día que trougo da Cruz us zapatos novos, estivo nun tris que non a tundira... “Lobos te coman, *rachada*, que me estás acabando ca casa’ TER, 47.

[**RACHADELA**] *s.f.* Esgazadura pequena [na roupa]: ‘Amosáballe o pelo do peito polas *rachadelas* da camisa’ TER, 209. Tm. **RACHADURA**.

RACHADURA *s.f.* **RACHADELA**.

RACHAR¹ *v.t.* **1.** Separar en dúas partes, total ou parcialmente [un obxecto unido]: ‘Nin tampouco ir ós niños, nin *rachala* roupa’ TER, 104. **2.** Fender, partir ou abrir: ‘E, sin máis nin máis, pegóulle tal golpe co rodo que lle *rachóu* a testa’ CON, 96. **3.** *fig.* Sucar, fender, atavesar: ‘Fungaba a condanada, botano o ferrete pra fora, coma un foguete ó *rachalo* ar’ LUS, 59. **4.** Manchar, lixar [a honra]: ‘Inantes morrería que *rachar* a miña honra’ LUS, 154. // *v.p.* ***5.** [Indebidamente como pronominal] romper, separarse en dúas partes total ou parcialmente [algo unido]: ‘Tamén vin que a Estrela esbaraba e quedaba pendurada pola falda no cabo dunha vigne... (...) Xa a falda estaba *rachándose*’ TER, 221. Tm. **raxar**¹, **rechar**.

***raxar**² *v.t.* **1.** Facer un corte ou abertura [particularmente con arma branca]: ‘¡Quixera saber quén foi o disgraciado que me diu ise ostión, pra lle *raxá-la* barriga de arriba abaixo!’ CON, 133. // *v.p.* **2.** Volverse atrás, desistir: ‘¿Sabedes que non me gusta nin pouco nin moito ista aventura?... Meus pais criáronme con moito respecto prós difuntos. / E díxolle o outro/ –Si *te rachas*, cichón, non me volvas dar fala en toda a vida...’ TER, 251. Tm. ***raxar**.

[**RACHÓN**] *s.m.* Anaco de leña cortada para queimar: ‘Faguíamos unha gran fogueirada con gavelas de toxos, *rachós* de carballo e cozas’ LUS, 26.

RACIONALISMO *s.m.* Teoría segundo a cal a razón é unha fonte máis válida cá experiencia sensible ou afectiva para o coñecemento e para a interpretación da realidade: ‘O humanismo chámase de primeiro “humanismo”; despois é o *racionalismo*; logo faise romantismo’ TER, 61.

[**RACIONALISTA**] *s.m.* Seguidor do racionalismo: ‘A razón dos listos, dos agudos, dos golpiños e dos cucos... Non con isa razón dos *racionalistas* do sigro XVIII capaz de faguer felices ós pobos...’ TER, 60.

[**RACIONALIZARSE**] *v.p.* Axustarse á razón: ‘Todo *se vai racionalizando* vagariño: o dereito, a política, a economía...’ TER, 61.

RADAR *s.m.* Sistema de detección que permite identificar e determinar a posición dun obxecto: ‘ise “sentido X do misterio”, que eu pra min é unha especie de *radar*, como o dos moricegos ou o das baleas brancas’ TER, 79.

RAIA *s.f.* **1.** Trazo ou sinal en forma de liña: ‘Porque vostede non é ouservador... Vexa aquela *raia* que hai na parede do Camposanto. Foi feita fai pouco coas puntas dos zapatos do misterioso visitante noitarego’ CON, 109. **2.** Lista, debuxo estreito en forma de liña que se forma pola alternancia de cores: ‘Mercáramos unha peza de pano gris, a *raias*, pra dous traxes’ LUS, 122. **3.** Liña imaxinaria que separa un territorio doutro: ‘Alá na Seara, que está cuasemente a dúas légoas deiquí, a poucas horas de camiño da *raia* de León, vivía unha rapaza moi goapa e xeitosa ela anque de casa probe’ HIS, 30.

RAIGAÑA *s.f.* **1.** Raíz, xeralmente profunda e difícil de arrincar: ‘faguendo carbón de coza, ou *raigaña* de uz, e de carballo’ LUS, 21. **2. fig.** Raíz, orixe ou base esencial [de algo]: ‘Mais Valle sigue sempre a ser galego (...) polo seu humorismo de *raigaña* céltiga...’ TER, 64. Tm. **reigaño**.

[**RAIO**] *s.m.* Liña de luz que, partindo dun punto en que se produce unha forma de enerxía, sinala a dirección en que esta se transmite. **Raios X** *loc.s.*, radiacións electromagnéticas que se caracterizan por atravesar os corpos brandos e que se empregan fundamentalmente en exploracións médicas: ‘Ten moito medo de ter un cancro. Polo visto, vaise ver ós *Raios X*’ TER, 247.

RAIOLA *s.f.* Breve espazo de sol: ‘Unha *raiola* de sol deixou un regueiro de ouro nun labramio’ TER, 130.

raiolante (⇔BRILLANTE) *adx.* Que brilla: ‘A talladura que me fixera pola tarde, convertírase nun rubí *raiolante*’ TER, 312.

[**raiolar**] (⇔BRILLAR) *v.i. fig.* Escintilar, manifestarse de modo patente: ‘Nos ollos da Liberata *raiolaba* a lus da franqueza’ CON, 122.

RAÍZ *s.f.* Órgano das plantas que, introducido na terra ou noutro medio, lles serve para sostérense e para absorber a auga e outras substancias alimenticias: ‘Coza. *Raíz* de uz’ LUS, 164.

RAMA *s.f.* Parte que resulta de dividirse ou subdividirse o talo ou o tronco dunha planta. **En rama** *loc.adx.*, sen manufacturar ou sen completar a súa manufacturación: ‘Era un paquete de algodón *en rama*, dise que venden nas boticas’ CON, 70.

RAMAL *s.m.* Corda que se ata á cabeza das bestas para guialas ou para suxeitalas: ‘Sempre levaban dous ou máis criados candia iles con unha besta do *ramal* cargada co as carabelas i as municións de reposto’ TER, 137.

RAMALLO *s.m.* Rama pequena [dunha árbore ou dun arbusto]: ‘O camión do Rufo traguía unhos *ramallos* de castiñeiro por enriba’ CON, 81.

ramax ($\Leftrightarrow$ RAMAXE) *s.* Conxunto de ramas: ‘Era unha casoupa coas paredes de terra i o teito de *ramax* de xesta e de ouceiro’ TER, 110.

RAMO *s.m.* **1.** Conxunto de flores ou ramas cortadas dispostas esteticamente: ‘Miña tía entróu na eirexa pra poñer un *ramo* de froles no altar de San Antón’ LUS, 119. ‘As señoras eran agasalladas á entrada con grandes *ramos* de froles’ CON, 132. **2.** Rama, extensión do talo ou tronco [dunha árbore]: ‘Polas fiestras abertas entraban os *ramos* dos prexigueiros e das cerdeiras, i hastra algún paxaro’ LUS, 117.

RANCHEIRO *s.m.* Persoa que se dedica á compra-venda de ranchos: ‘O Ricardo era un *rancheiro* de trinta anos, groso e baixote’ TER, 107.

[**RANCHO**] *s.m.* Mamífero paquidermo ungulado da familia dos súidos (*Sus scrofa*), doméstico, omnívoro, de cabeza grande e fociño case cilíndrico no que se abren os orificios nasais, orellas grandes caídas, patas curtas e o corpo cuberto de sedas: ‘e o seu gran caldeiro de cobre pra cocelas patacas i os nabos ós *ranchos* da ceba e da cría’ LUS, 140.

RAPARIGA *s.f.* Moza, muller nova en idade: ‘A Estrela era moi ben feita de corpo e de cara. Tiña os ollos grandes, tirando a verdes i o cabelo, castaño craro. Unha *rapariga* verdadeiramente fermosa’ TER, 217.

rapás *s.m.* **RAPAZ.**

RAPAZ –AZA *s.* **1.** Persoa que ten entre 10 e 14 anos: ‘Entra Anduriño, un *rapacete* d-us doce anos, que trai un farol oceso’ PAU, 17. **2.** Mozo, persoa que pasa dos 14 e non superou os 20 anos: ‘Estaba datada no ano vinteseite, no ano en que me fixen bachiller. Unha foto de fin de curso con coarenta *rapazas* e *rapaces* do sexto ano, con tres profesores’ CON, 37. **3. p.ext.** Persoa nova [en xeral]: ‘Eu ben conocía ó Breixo de Gosende. Era un *rapaz* pequeno, louseño, algo virollo e de moi poucas falas. Iso de *rapaz*... Xa andaría polos trinta e oito anos’ TER, 341. **4.** [Como vocativo] emprégase para referirse a un adulto en ton de familiaridade: ‘Pois ten razón –dixo a Liberata. Tan logo que dixo vostede “Jesús, María y José”, iscou que o levaba o Demo... Algunha lurpia que lle metéu os hechizos no corpo... ¿E vos non vos fixástedes, *rapaces*? / Eu, non –dixo o Xesús’ TER, 110. // *s.f.* **5.** Criada, persoa que atende ou axuda nas tarefas da casa: ‘Vaite drento –díxenlle– e bérralle á *rapaza* que che traiga café i unha copa’ TER, 261. Tm. **rapás.**

RÁPIDO –**A** *adx.* Que se fai con gran velocidade: ‘Vina caír, ó mesmo tempo que eu recuaba nun *rápido* movemento, mais sin ceiba-la máquina’ CON, 42.

RAPOSO –**A** *s.m.* **1.** Mamífero carnívoro salvaxe da familia dos cánidos (*Vulpes vulpes*) que se caracteriza por ter o fociño e as orellas afiadas, o corpo esvelto e o rabo longo e peludo: ‘¿Va que non miraches si se recolleran as pitas pró poleiro? ... Fai noites que anda o *raposo* por eiquí..’ TER, 115. // *adx. e s.* **2.** Persoa astuta e mal intencionada: ‘Trala fachenda do gran señor cacique, habia milleiros de cacicachos *raposos* zugándolles o sangue’ TER, 58. Tm. ***zorro**.

RARO –**A** *adx.* **1.** Estraño, sorprendente ou curioso: ‘Non sei que cousa *rara* lle noite na ollada’ LUS, 30. **2.** Pouco común ou pouco frecuente: ‘Drento, hai cousas de moito mérito, como camas antigas de caoba e de ébano, cadros italiáns, gargueños, loza de Sargadelos, mesas de madeiras *raras*’ LUS, 141. **3.** De carácter ou comportamento difícil ou estraño: ‘Sempre fora un home *raro* e de vello inda se fixera máis’ TER, 270.

***ras, a** *loc.adv.* **RENTE**.

RASCARSE *v.p.* Fregar ou ferir a pel coas uñas ou con algo áspero: ‘Eu, con perdón, sentía proício no pescozo e *rascábame*’ HIS, 18.

***rasgueo** (⇒RESGADO) *s.m.* Acción de tocar a guitarra rozando varias cordas á vez coa punta dos dedos: ‘Apareceu no escenario vestido de gaúcho. Espolas, guitarra, chapéu e polainas. Sentouse nunha silla e empezou a cantar en son de tango. / *Rasgueo* da guitarra... E cantou:’ HIS, 86.

[**RASPIÑAR**] *v.t.* Roubar cousas de pouco valor: ‘Que ninguén me día unha queixa de que lle esgazaches unha pola, de que lle *raspiñaches* algo’ TER, 104.

RASPIÑEIRO *s.m.* Ladrón que rouba cousas de pouco valor: ‘Unha vez arroubáranlle tres pitas, e foise cabo da meiga, pra que lle dixera quen fora o *raspiñeiro*’ LUS, 126.

raspuñazo (⇔RASPADURA) *s.m.* Ferida ou sinal que queda ó raspar. **De raspuñazo** (⇔raspando) *loc.adv.*, rozando superficialmente: ‘Unha bala batíume na beira do galocho, *de raspuñazo*... Vin ciscala area...’ TER, 344.

RASTREIRO –**A** *adx.* Que vai a rentes do chan: ‘Pasou [a águia] *rastreira* por enriba do vilar, faguendo zoar o aire’ TER, 260.

[**RASTREXAR**] *v.t.* Seguir ou buscar polo rastro: ‘O animal colléu cara o río, *rastrexando* as pegadas’ TER, 188.

RASTRO¹ *s.m.* Sinal, marca ou vestixio: ‘O sangue sempre deixa *rastro*’ LUS, 113.

RASTRO² *s.m.* Mercado de compravenda de obxectos variados: ‘O famoso don Fabulón de Lugo atopábase en Madrid un día de abril do ano 1919. E deu unha volta polo *Rastro*’ HIS, 181.

RATO¹ *s.m.* Mamífero roedor, de pequeno tamaño, da familia dos múridos (*Mus musculus*), de fociño picudo e rabo delgado e longo e pelame de cor gris ou parda, moi prolífico e voraz: ‘O gato pinchou do colo e fuxiu pra un curruncho. / –Debéu de ver un *rato* –dixo o Román’ TER, 109.

*rato² (⇒ANACO) *s.m.* Espazo curto de tempo: ‘Despóis de botar un *ratño* no xardín e no horto sentabamonos a xantar’ TER, 53.

rautar (⇔RAPTAR) *v.t.* Sacar da casa ou potestade dos pais ou dos parentes sen o consentimento destes [a unha muller]: ‘Os tíos non querían que se casara a rapaza tan axiña, inaque era maior de idade. E il decidíu *rautala* (...) Dúas horas despóis xa estaban casados’ LUS, 105.

RAUTO *s.m.* Acometida violenta e repentina: ‘Acáballe de dar o *rauto* á meiga, e din que está vendo todo o que pasa no inferno’ PAU, 30. Tm. **arrauto**.

RAXADO *adx.m.* Con pencas ou manchas: ‘un cadelacho de mala caste, branco e *raxado* de gris, que lle chamaban o Cholo’ TER, 107.

*raxar¹ *v.t.* **RACHAR**¹.

*raxar² *v.t.* e *v.p.* ***rachar**².

RAXEIRA *s.f.* Espazo de sol entre dúas chuvieiras: ‘Corría un día do mes de marzal do ano trinta e seis, ventoso e cuasemente chuvioso (...). O Cantón estaba ategado de señoriteiros que estaban a tomar a *raxeira*’ CON, 105.

RAXO *s.m.* Tira de carne magra situada ó longo do lombo do porco, unida ó espiñazo: ‘Xa se sabe como son ises xantares da mata (...). O fígado asado con aceite e pimentos, os roxós i o *raxo*’ LUS, 40.

[**RAZA**] *s.f.* Grupo de individuos que teñen unha ascendencia común e que se diferencian do resto dos individuos da súa especie por determinados caracteres físicos: ‘As *razas* de color matan brancos cos mesmos cañós i ametralladoras que iles fabricaron por vez primeira’ TER, 59.

RAZÓN *s.f.* **1.** Facultade de pensar, xulgar e coñecer valéndose da intelixencia: ‘Arrenegar da *razón* é como arrenegar do home mesmo, pois somos homes por ila’ TER, 60. **2.** Acerto no modo de pensar ou de actuar: ‘E tamén me parecêu, non sei si con *razón* ou sin ila, que o seu acento era estranxeiro...’ TER, 322. **3.** Causa, motivo ou xustificación: ‘Empréganse os cocimentos de unto de cóbrega para curar varios males. Cecáis a *razón* sexa ista: ó dar unha gran calentura barren os microbios’ LUS, 19. **4.** Aviso, recado, aquilo que se comunica: ‘Un día trouguéronme *razón* de que fora vela filla, que estaba maliña no leito’ TER, 47. **Dar razón** *loc.v.*, dar noticia ou información de: ‘Mais o Pepiño non chegara á hora da cea. Sentámonos á mesa sin il. Mandaron buscalo ó pastor e mais ós fillos do caseiro. Volveron decindo que os outros cazadores non *diran razón* dil’ HIS, 26. **Ter razón** [unha persoa] *loc.v.*, estar no certo, ser acertada a súa opinión: ‘Xa saberedes que

había un home vivo drento da caixa. *Tiña razón* o rapaz. Hoxe mesmo lle daréi unha onza' LUS, 52.

***razonar** ($\Rightarrow$ RAZOAR) *v.t.* Expoñer as razóns ou motivos [de algo]: 'E vólle *razonar* o que estou decindo. De primeiro...' CON, 109.

REA *s.f.* Conxunto de elementos colocados un detrás ou ó lado doutro en liña recta. **En rea**, *loc.adv.*, formando unha fileira con outros elementos da mesma natureza có obxecto en cuestión: 'Vin no aparador do comedor cinco [queixos de San Simón] *en rea*' HIS, 150.

REAL¹ *adx.* **1.** [Aplicado a camiño] construído á custa do Estado, máis ancho cós outros, e que poñía en comunicación entre si poboacións de certa importancia: 'Frente por frente, ó outro lado do camiño *real*, estaba un xardín, que era un pouco costeiro' LUS, 44. **2.** [Seguindo o nome dun animal] designa unha variedade ou especie caracterizada polo seu maior tamaño e beleza: 'un oso, un bufo *real*, un lobo...' TER, 131. **Bufo real** $\rightarrow$ BUFO. **Camiño real** $\rightarrow$ CAMIÑO.

REAL² *adx.* **1.** Que ten existencia efectiva e verdadeira: 'Moito horizonte, moitas coores, *reás* e pantásticas á vez, que inda non foron levadas ó lenzo' TER, 42. // *s.m.pl.* **2.** Moeda equivalente á cuarta parte dunha peseta: 'Vendera unhas leiras, e díranme máis de vinte mil *reás* por ilas' LUS, 61.

[**realidá**] *s.f.* **REALIDADE.**

REALIDADE *s.f.* **1.** O que existe efectivamente: 'Se de Valle-Inclán se dixo que a *realidade* galega era moitas veces valleinclanesca, outro tanto poderíase decire do autore de Cousas' TER, 72. **2.** Aquilo que ocorre verdadeiramente: 'doña Mercedes ten o poder de ver en soños o que pasa na *realidade*' TER, 159. **3.** Calidade do que ten existencia real e verdadeira: 'I estou seguro de que a fada tiña pra il moita máis *realidade* que a muller verdadeira de carne e óso' TER, 187. Tm. **realidá.**

[**REALISTA**] *adx.* Que actúa tendo moi en conta a realidade: 'estou seguro que tódolos labregos, galegos ou non, son *realistas*, i escéuticos' TER, 55.

REALIZADOR *s.m.* Persoa que realiza ou leva a execución [unha cousa]: 'Xa dibuxéi oito ilustracións pra a biografía, que me prometiches, de Pepe Troitiño, aquel formidáble *realizador* do humorismo de Santiago' HIS, 92.

[**REALIZAR**] *v.t.* Facer real ou efectivo [aquilo que só existía como idea ou posibilidade]: '*Realizaba* o seu ideal dunha vivenda pra vivire sin complicacións' TER, 30.

reanxa ($\Leftrightarrow$ UCEIRA) *s.f.* Terreo poboado de uces: 'Cando iles se decataron, correron a tiros tras de min. Metinme nunha *reanxa*. / -¿E quí é unha *reanxa*? / -Pois é un ucedo... As uces poxaban por enriba de min, i escondinme alí' TER, 344.

reaución ($\Leftrightarrow$ REACCIÓN) *s.f.* Cambio, acción que se opón a outra actuando en sentido contrario: 'Mais teño entendido que o XIX representa unha *reaución* contra o XVIII, emprinciando pola súa arte i a súa literatura' TER, 61.

REBAIXA *s.f.* Redución ou desconto no prezo: ‘Ben sabe que son comprador de moitos anos... Si lle dis qui é pró Xermán de Grandal, hache de faguer unha *rebaixa*, mais primeiro axusta ben...’ TER, 277.

REBAIXAR *v.t.* Diminuír a altura: ‘O Ramón púxose a *rebaixar* o chao da torre, que era terréo’ LUS, 144.

REBAIXE *s.m.* Diminución do relevo ou do volume: ‘Seu pai estaba faguendo aquiles días o *rebaixe* do prado novo. Traballaban alí máis de vinte homes’ LUS, 147.

[**REBEZO**] *s.m.* Mamífero ruminante da familia dos bóvidos (*Rupicabra rupicabra*), do tamaño dunha cabra, co pelo escuro e cos cornos lisos e rectos, que se dobran cara a atrás na punta: ‘nas devesas había osos e cervos, e nos cumiales moitos *rebezos*’ LUS, 18.

[**REBOLO**] *s.m.* Árbore da familia das fagáceas (*Quercus robur*) con tronco groso e grandes pólas, de madeira moi dura, follas caducas de marxe lobulada, flores de cor verde amarela en amentos axilares e froito (a landra) en glande: ‘Pode ser que eiquí [no Courel] se achen as devesas meirandes de Galicia. Hai faias nilas, e choplos, *rebolos*, bidueiras. Algús albres chegan ós trinta metros’ LUS, 17.

[**REBOTAR**] *v.i.* Botar de novo ó chocar contra algo: ‘caéulle unha boliña de vidro (...). *Rebotou* no chan como unha pelota e foi cair nunha cuspideira’ CON, 115

REBOTICA *s.f.* **1.** [Na botica ou farmacia] cuarto ou local situado detrás da peza principal: ‘O don Severino, o veterinario era o primeiro que aparecía nas xuntanzas da *rebotica*’ TER, 240. **2.** [Nun establecemento comercial] cuarto ou local situado na parte de atrás que xeneralmente se emprega como almacén: ‘Un día preguntóume don Segundo na *trastenda* da súa librería.’ CON, 99. Tm. ***trastenda, *trastienda.**

[***rebrilar**] (⇒RELUCIR) *v.i.* Brillar con intensidade: ‘Alí *rebrila* unha cousa –dixo o Bieito– arrimada á parede’ TER, 224.

[**REBRINCAR**] *v.i.* Saltar, dar brincos: ‘O can de Padorna ven candia min un bon rato, *rebrincando* co meu’ TER, 293.

[**REBULDAR**] *v.i.* Xogar correndo e dando brincos: ‘Cando me vía arreala besta, o can *rebuldaba* coma un neno’ LUS, 16.

REBULDEIRO *adx.m.* Bulideiro, que se move sen parar: ‘Un demo moi *rebuldeiro* zorregáballe n-as nalgas co rabo ó segredario’ PAU, 42.

REBULIR *v.i.* Bulir ou moverse: ‘¡Que ningún *rebula*, nin enriba nin embaixo’ PAU, 55.

[**REBUSCAR**] *v.t.* Buscar con coidado ou con especial interese: ‘falaba con moito apouso, *rebuscando* moito as palabras coma si se escoitase a si mesmo’ TER, 205.

rebusto *adx.m.* **ROBUSTO.**

[**RECACHADO**] *adx.m.* [Aplicado a ollos] moi abertos: ‘Tiña os ollos *recachados*, un brazo estalicado i a dentamia escachada’ TER, 150.

[**RECACHAR**] *v.t.* **1.** Abrir moito [os ollos]: ‘*Recachou* moito os ollos inantes de me contestare’ LUS, 90. **2.** Ensinar, amosar [os dentes]: ‘O Boca ladroa *recachou* os dentes e surríu como podería surrir un gorila’ CON, 93.

RECADRO *s.m.* Cadrado ou rectángulo que limita unha superficie: ‘Sentíase o pitido da máquina do tren. E tamén o estourar dos foguetes da verbena. Polo *recadro* de ventá espalancada fitaba eu o palpabrexo das estrelas’ HIS, 141.

RECANTO *s.m.* **1.** Sitio apartado dentro dun espazo maior: ‘O Ramón guindou a pala a un *recanto* e botouse fora da torre’ LUS, 144. **2.** *fig.* Lugar retirado: ‘Somentes pensamentos fondos, moi fondos se viñan ó espírito naquíl sombrizo *recanto*’ LUS, 133.

[**RECATARSE**] *v.p.* Mostrar reserva ou cautela: ‘xantando cos dous non daba creto ós meus ouvidos. E non *se recataba* de que o ouvisen ou non’ HIS, 74.

***recaudador** (⇒**RECADADOR**) *s.m.* Persoa que cobra impostos: ‘Sempre soñaba isto o *recaudador* de contribución de alá de Pastoriza’ CON, 97.

***recaudar** (⇒**RECADAR**) *v.t.* Recolectar, reunir diñeiro: ‘De cando participara naquela velada da “Asociación de Estudantes del Bachillerato de Lugo”, pra *recaudar* fondos pra unha excursión do remate de curso’ HIS, 85.

***recén** (⇒**RECENTEMENTE**) *adv.* Moi pouco tempo antes [referido ó participio ó que acompaña]: ‘*Recén* vido de Cuba, teu pai e máis eu fóramos a Lugo, polo San Froilán’ LUS, 122.

[**RECENDER**] *v.i.* Oler ben: ‘A escaleira *recendía* a ... xabron de A Toxa’ TER, 291. Tm. **arrecender**.

RECENDO *s.m.* Aroma, cheiro agradable: ‘Chegaba a nós o *recendo* da frol das alcacias’ TER, 35. Tm. **arrecendo**.

***receta** (⇒**RECEITA**) *s.f.* Relación detallada dos compoñentes e do modo de preparar [un medicamento]: ‘E que me día a *receta* daquíl engüento que lle díu pró reuma...’ TER, 261.

[***recetar**] (⇒**RECEITAR**) *v.t.* Prescribir como remedio: ‘Tiña eu arriba un linimento da casa Roche, que *receitaba* moito ós meus enfermos...’ TER, 317.

[**receución**] (⇔**RECEPCIÓN**) *s.f.* Acto de recibir: ‘Cando foi a México e visitou ó Presidente no seu palacio, pousouno nunha mesilla da sala de *receucións* e limpioullo un emigrado que era nativo il de Fazái’ HIS, 160.

rechao (⇔**RECHÁN**) *s.m.* Chaira que interrompe a pendente dun terreo: ‘Cingue o edificio un parque de moito alborado. Hai alí pradairos, tilos, abetos, alcipreses i eucaliptos. Nun

rechao, onde hai un xardín sombrizo, (...) vese unha fonte de pedra' TER, 130. **Ir ó rechao** ($\Leftrightarrow$ ir ó rechán) *loc.v.*, ir rodeando unha pendente: 'Iba pola serra adiante, por un carreiriño moi costoso. Tiña que *ir ó rechao*, agatuñar, remar' LUS, 58.

[**rechar**] *v.t.* **RACHAR**¹.

[**RECHOUCHIAR**] *v.i.* Chiar, piaren as aves: 'Xílgaros e malvises teimaban por quén *rechouchiase* millor' LUS, 81.

[**RECHOUCHÍO**] *s.m.* Canto continuado dos paxaros: 'Todo o mundo quedou caladiño. Somentes se sentían os *rechouchíos* dos paxaros' LUS, 69.

RECIBIDOR *s.m.* Cuarto de entrada a unha casa: 'O martes de Antroido do ano 1929 saíu á rúa en bicicleta, ca careta de gases posta. E casemente eiquí morrería o conto... Mais moitas veces, diante dun gran espello do *recibidor* da súa casa de Regueiro dos Hortos, púñase a careta antigás...' HIS, 181.

RECIBIR *v.t.* **1.** Chegarlle a alguén algo que se lle dá, envía ou transmite: 'Meus páis *recibiron* unha carta de tía Rosa, invitándome a pasar unha tempada no pazo' LUS, 83. **2.** Saír ó encontro de alguén que chega: 'veume visitar don Ramón (...). Funo *recibir* á porta e convidéino a unha taza de café i a unha copiña' TER, 132. **3.** Atender, tratar de certa forma a alguén que chega: 'O señor do pazo, don Diego de Moscoso, *recibíunos* a todos con gran cortesía' LUS, 151. // *v.i.* **4.** Comungar, recibir o sacramento católico da comunión: 'Mañá, si Dios quer, –dixo o don Andrés– irá polo seu propio pe á eirexa a *recibir* i a darlle as gracias á Divina Providencia' TER, 304.

RECIBO *s.m.* Escrito ou documento no que se declara que se recibe ou que se paga algo: 'I entregóume, mediante *recibo* firmado, os dez mil reás' TER, 280.

RECIA *adx.f.* Forte, firme, potente: 'Sintíuse no silencio da noite a *recia* voz do Xocas, medio asmático' HIS, 143.

RECITAL *s.m.* Lectura de composicións poéticas: 'E fun candia il a Ribadeo, pra escoitar un *recital* de poemas do noso común amigo o Lías de Moxenas' HIS, 175.

RECITADOR *adx.* Que recita ou declama [un texto literario]: 'o poeta *recitador* abríu os brazos e moveunos da dereita prá esquerda e da esquerda prá dereita e falou con voz potente e solemne' HIS, 177.

RECITAR *v.t.* Dicir en voz alta, e xeralmente de corrido, un texto que se sabe de memoria: 'Sí señora, sí... –decía o rapaz como si *recitase* a letanía' TER, 104.

RECLAMAR *v.t.* Pedir ou esixir algo ó que se ten dereito: 'o primeiro que fixo foi *reclamar* o que lle tocara do herdo do pai' TER, 161.

recoiro *s.m.* **RECONCHO**.

RECOLLER *v.t.* **1.** Coller o que caeu ou está no chan: ‘O concellal *recolléu* do chan un botón de americana’ CON, 109. **2.** Coller e/para gardar ou colocar no seu sitio: ‘Entróu Florinda e *recolléu* todo o servizo menos as copas i as botellas de coñac’ LUS, 143. **3.** Xuntar e coller as cousas que están dispersas ou separadas: ‘Estaba il traballando na aira *recollendo* o coaño cun angazo’ TER, 314. **4.** Volver enrolar ou pregar o que está estendido ou desenvolto: ‘Os dous mozos que *recollían* o liame sudaban a fío, e iso que eran ben fortes’ TER, 189. **5.** Coller e gardar [unha colleita]: ‘Déixase cair [a castaña] e *recóllese* nos sequeiros’ LUS, 20. **6.** Ir buscar ó lugar no que se encontra [para levalo consigo]: ‘*Recollín* da botica o meu maletín de médico i o meu impermeable’ TER, 298. **7.** Tomar en conta o que alguén dixo para aceptalo ou transmitilo: ‘En tempo de inverno, arredor da lareira, cóntanse contos, adepréndese refrás, *recóllese* o herdo da tradición’ TER, 46. **8.** Tomar ou constatar algo fixándoo: ‘Por iso a literatura debe de *recoller* toda a ametencia das difrentes comarcas’ TER, 72. **9.** Ir xuntando e gardando pouco a pouco [particularmente diñeiro]: ‘Xa levaba *recollidos* dezasete mil réas que tiña gardados no seu coarto’ TER, 288. **10.** Recibir, chegar a un lugar aquilo que se lle incorpora: ‘E perto de alí (...) naz o verdadeiro Cabe, que un pouquiño máis aló *recolle* as augas do Cabude ou Cabe pequeno’ TER, 50. // *v.p.* **11.** Retirarse, meterse dentro para durmir ou descansar: ‘Tripaban monte todo o día, corceaban, galgaban sen se sentiren cansos, ó *recollerse* á torre pola noite’ LUS, 25.

RECOMENDACIÓN *s.f.* Apoio ou intercesión que se fai por alguén para que lle sexa concedido aquilo que solicita: ‘Por *recomendaciós* remataron o bachiler. E pensaron de facer ós dous militares’ CON, 50.

[**RECOMENDAR**] *v.t.* Aconsellar, indicar que se faga [aquilo que convén]: ‘Pois dígalles – dixo o Pepe– que llo *recomendéi* eu... Xa que viñen ver un enfermo’ TER, 301.

RECONCHO *s.m.* Emprégase eufemisticamente no canto de *coño* para marcar ou reforzar a intención despectiva da frase ou para marcar extrañeza ou enfado: ‘Calade con iso, *reconcho*, que xa sabedes que me engarra. Fala ti, Píndaro’ PAU, 32. Tm. **recoiro**, **recorcio**, **recordio**.

[**RECONCILIAR**] *v.i.* e *v.p.* Amigarse, avirse, facer as paces: ‘Tres días despois, xa *reconciliados*, os dous xemeos asistían de testigos á boda do Natillas’ CON, 56.

[***reconocer**] *v.t.* **RECOÑECER**.

RECONQUISTA *s.f.* Acción de conquistar algo perdido: ‘De Pepe Troitiño soupen que fora médico militar das tropas americanas cando a *reconquista* das Illas Filipinas’ HIS, 92.

[**RECOÑECER**] *v.t.* **1.** Admitir a verdade ou a certeza: ‘renunciaba ó cobro, *recoñecendo* que os seus tíos habían gastado inantes outro tanto na súa crianza’ LUS, 74. **2.** Aceptar como lexítimo: ‘¿E non sabes ti si o señor Xermán tiña *recoñecida* á Rosinda por filla súa? –preguntéi’ TER, 287. Tm. ***reconocer**.

recorcio *s.m.* **RECONCHO**.

RECORDAR *v.t.* **1.** Traer á memoria ou reter nela [unha cousa]: ‘Cecáis soñaras que estaban alí gardadas as cartas de amor e *recordaches* un soño que tiveras, sen *recordalo*... ¿Entendes?’ LUS, 93. **2.** Facer que alguén teña presente unha cousa: ‘Ainda estaban xogando e baduando. *Recordeilles* que tiñamos que faguer máis de catro leguas de camiño’ LUS, 31. **3.** Traer á mente [por asociación de ideas ouu por ser semellante a outro]: ‘Está pintado en tons grisentos e *recorda* os lenzos de Zurbarán’ TER, 131. // *v.p.* **4.** Acordarse, lembrarse, ter na memoria: ‘*Recórdome*, case minuto por minuto, todo o que fixera aquela tarde i aquela noite’ TER, 311. **Se mal non recordo** → MAL.

recordio *s.m.* **RECONCHO.**

RECORDO *s.m.* **1.** Evocación de feitos ou cousas xa pasadas: ‘Pois sintínche decir máis dunha vez que non todos era bos *recordos*...’ TER, 37. **2.** Obxecto que se compra ou conserva para recordar [un suceso, unha circunstancia, etc.]: ‘Está vostede ollando prá miña frecha... Un *recordo* da romería de San Pedro de Líncora de fai...’ CON, 131.

[***recorrer**] *v.t.* **PERCORRER.**

[**RECORTE**] *s.m.* Aquilo que se recorta: ‘O sobre está cheo de *recortes* de revista. (...) Eu mesmo lle vin mete-los *recortes* de papel e, despois, pegar e lacra-lo sobre e gardalo no peto’ HIS, 141.

***rector** (⇒REITOR) *s.m.* Persoa que rexe unha universidade: ‘Hei decir que era *rector* da Universidade o Magnífico Señor Don Alejandro Rodríguez Cadarso’ HIS, 83.

RECUA *s.f.* Fileira de bestas atadas unhas ás outras: ‘Unha *recua* de mulas que traguían tras diles deixaron as cargas polo caborco adiante’ LUS, 82.

[**RECUAR**] *v.i.* Cear, andar ou ir cara a atrás: ‘O Ramón *recuou* hastra dar co carrelo na parede da torre...’ LUS, 144.

[**RECUBRIR**] *v.t.* Cubrir totalmmente [a superficie de algo]: ‘Sentín que se me afloxaban as pernas. Sentín que me esbaraba o lombo contra a esquina comida, *recuberta* de barrote’ CON, 29.

RECUPERACIÓN *s.f.* Acción e efecto de poñerse ben despois dunha mala situación: ‘eu levo predito (...) a superadora *recuperación* da Europa da trasguerra’ CON, 102.

REDE *s.f.* Tecido de mallas: ‘e deixoulle o bolso de *rede* con tres perdices e dous coellos que cazara’ LUS, 103.

[**RÉDITO**] *s.m.* Interese, cantidade producida por un capital nun período determinado: ‘Eu ben sei que don Pancho é home de ben. E somentes íl presta diñeiro sen *réditos* na parroquia’ PAU, 30.

REDONDA *s.f.* Territorio próximo, máis ou menos delimitado, coñecido polos interlocutores. **Á redonda** *loc.adv.*, arredor, no espazo, idealmente circular, que rodea: ‘eu era o único médico que había en dúas leguas *á redonda*’ TER, 198.

***redondel** ($\Rightarrow$ CÍRCULO) *s.m.* Superficie limitada por unha curva pechada: ‘víase o *redondel* de lus dun foco da rúa, coma de vinte metros de diámetro’ CON, 63.

REDONDO –*A* *adx.* **1.** Que ten forma circular: ‘É [a capela] de pranta *redonda* e ten no cimo do tellado, tamén *redondo* unha luceira ou linterna’ TER, 130. **2.** Perfecto ou ben feito: ‘Penso que dixeran: “negocio *redondo*”. E fúmonos todos ó leito moi riseiros’ CON, 125. **3.** [Dito dunha cantidade numérica] que só presenta a unidade enteira e non contén parte fraccionaria: ‘Un millón de dólares *redondo*’ HIS, 78. // *adv.* **4.** Total ou completamente: ‘E nun diles –dixeran eu– estaba o diamante. / –Atinaches *redondo*. No derradeiro que abrín’ HIS, 151.

REDOR, Ó / EN *loc.adv.* No espazo que rodea: ‘pois fixéronse moitos bairros novos *ó seu redor*’ LUS, 34 / ‘ollóu *en redor* seu pra asegurarse de que ninguén escoitaba’ LUS, 121.

REFAIXO *s.m.* Peza interior de tea grossa, con forma de saia, empregada polas mulleres para abrigo: ‘E unha muller de *refaixo* encarnado falaba asina’ LUS, 68.

REFERENTE *adx.* Que se refire [á cousa que se expresa]: ‘púxose a remexer no arquivo e na biblioteca do pazo, por ver si atopaba algún documento *referente* ó tesouro’ LUS, 151.

[**REFERIR**] *v.t.* **1.** Contar, comunicar ou dar noticia [de algo]: ‘Tal foi o que me contou o Toño, cas Marcial, na Ferreiría do Incio. Eu *referino* a terceira persoa, poñendo algo da miña memoria’ TER, 126. // *v.i.* **2.** [Usado en participio] citar ou mencionar: ‘Fora certo que estalara unha bomba facía tres días no *referido* Centro de Dereitas’ HIS, 118. // *v.p.* **3.** Aludir, facer relación: ‘Craro é que *se refería* ás parexas dos beilantes. Eilí estaban os seus nomes escritos, cos seus apelidos’ CON, 27.

REFORMA *s.f.* Acción e efecto de reformar: ‘E logo fun sabendo que o Xan de Pascasio había mercado a fonda do Curuxo. Que había obrado moito na casa (...). Hastra sesenta mil pesos gastara na *reforma*’ HIS, 102.

REFORMAR *v.t.* Facer algún cambio para mellorar e/ou dar novo aspecto: ‘Mercara a casa cas terras en cinco mil pesos (...). Logo gastara outros tantos en *reformala*’ TER, 31.

REFRÁN *s.m.* Dito sentencioso ou frase curta de forma fixa que recolle un pensamento popular: ‘Xa o di o *refrán*: En Leixazós non entra carro nin Dios’ LUS, 111.

[**REFRESCAR**] *v.i.* Baixar a temperatura: ‘Fora un día de grandísima fogax (...). *Refrescóu* aló po-la noite, mais dentro da casa non se paraba de calor’ CON, 74.

[***refrexarse**] ($\Rightarrow$ REFLECTIRSE) *v.p.* Mostrarse ou facerse patente [unha cousa noutra]: ‘Na nosa fala e na nosa música, *refréxase* a nosa paisaxe como nun espello’ TER, 67.

***refrexo** ($\Rightarrow$ REFLEXO) *s.m.* **1.** Acción e efecto de reflectir: ‘e supuxo que quizáis se propuña de escribir o que nós falabamos. Veríalle movela mao, faguendo como por *refrexo* un sinal de escribir’ TER, 77. **2.** Efecto producido pola luz reflectida: ‘Vin o *refrexo* do lóstrego no río’ HIS, 166.

[**REFUCIR**] *v.t.* **1.** Recoller parte dunha peza de roupa facendo dobras: ‘Tivemos que *refucir* os calzós’ TER, 149. **2.** Aliviar, calmar, diminuír a intensidade: ‘pouquiño a pouco fóiselle *refucindo* a dor, e quedouse adormentada’ TER, 157.

REFUGALLO *s.m.* Resto, parte dun todo non desaparecida ou destruída: ‘O caciquismo é un *refugallo* do feudalismo’ TER, 58.

REFUXIO *s.m.* Amparo, protección ou axuda: ‘Buscan no alcol [os borrachós] un *refuxio* contra iles, contra a súa concencia de homes frustrados’ CON, 45.

REGA *s.f.* Acción e efecto de regar: ‘Tamén había unha laga pra a *rega* i un canaval’ LUS, 44.

***regadeira** (⇒REGADOR *s.m.*) *s.f.* Recipiente para regar, xeralmente con forma de cilindro do que sae un tubo rematado nunha especie de funil cunha tapadeira de pequenos buratos: ‘Afiguréimo na súa casa de Godral (...), ca *regadeira* na mao, a regar o xardín’ TER, 29.

REGALAR *v.t.* **1.** Dar gratuitamente, especialmente como mostra de afecto, de agradecemento ou de simpatía: ‘un cadro de Pedro de Oliver que me acaba de *regalar* un cliente’ CON, 31. **2.** Abrir moito [os ollos]: ‘O catedrático de Economía Política tamén fitou prao Birollo. *Regalou* os ollos’ HIS, 89.

REGALÍA *s.f.* Privilexio, vantaxe ou don excepcional de que se goza: ‘Miragro que non durma a sesta, don Gasparo. Vive vostede coma un rei, nista *regalía*’ TER, 261.

REGALO *s.m.* Cousa que se dá como mostra de afecto, agradecemento ou de simpatía: ‘Xa lle mandaréi un *regalo* á casa polo Farruco. Us polos i us queixos’ TER, 266.

***regandixa** (⇒REGAÑA) *s.f.* Abertura estreita e longa que queda entre dous elementos próximos: ‘A porta do coarto de baño era de corredeira. Non estaba pecha de todo. Miréi pola *regandixa*’ CON, 117.

[**REGAÑAR**] *v.t.* Ensinar os dentes en sinal de ameaza: ‘Houbérame derrubado morto de sutaque se non foran os cás. *Regañaban* os dentes cara o cadaleito’ LUS, 49. Tm. **arregañar**.

REGAR *v.t.* Esparexer auga [sobre algo, especialmente o chan ou as plantas]: ‘Cando facía bon tempo, ás seis da mañá xa estaba sacando auga do pozo pra *regalas* froles’ LUS, 116.

regata *s.f.* **REGUEIRO**.

***región** *s.f.* **REXIÓN**.

***reglamento** (⇒REGULAMENTO) *s.m.* Conxunto de regras ou normas que regulan unha actividade ou o funcionamento dun organismo. ***De reglamento** (⇒de reglamento) *loc.adx.*, regulamentario, que se axusta ó reglamento ou está establecido nel: ‘Botóu mao

á pistola, que era *de reglamento*, e berróu: “Vas saber ti o valentes que somos os carabineiros de España” CON, 20.

[**REGUEIFA**] *s.f.* Molete de pan doce feito con fariña triga, ovo e azucre: ‘Trougo dúas cestas ategadas de empanadas e *regueifas* (...) prá familia’ TER, 102.

REGUEIRO *s.m.* **1.** Curso de auga pouco abundante, de leito estreito e pouco profundo: ‘Eu atopábame como cousa de cen metros, chamando polos sete cas, cada un por seu nome, que se quedaran lapexando auga nun *regueiro*’ HIS, 51. **2.** Fío ou sinal continuada que queda dunha cousa que se vai vertendo: ‘Atináralle na testa e no fuciño, e iba deixando un *regueiro* se sangue’ LUS, 38. Tm. **regata**, ***riacho**.

REI *s.m.* **1.** Monarca, persoa que exerce a soberanía nun reino: ‘O *rei* Felipe de Francia, ó desfaguer o Orden do Temple puxera a precio a súa testa’ LUS, 153. // *pl.* **2.** Festividade na que se conmemora a adoración dos Magos de Oriente a Xesús, o 6 de xaneiro: ‘Era polo mes de xaneiro. Xa pasaran os *Reises*’ LUS, 27. **Coma un rei** *loc.adv.*, moi ben, estupendamente: ‘Miragro que non durma a sesta, don Gasparo. Vive vostede *coma un rei*, nista regalía’ TER, 261. **Servir ó rei** *loc.v.*, facer o servizo militar: ‘Din que nunca puido falar ben o castelán, inaque *servíu* ó Rei en Castela’ TER, 142.

[***reidixa**] (⇒REGAÑA) *s.f.* Fenda, abertura estreita e longa nun corpo sólido: ‘Polas *reidixas* da caixa saían pingas de sangue’ LUS, 52.

[**reigaño**] *s.m.* **RAIGAÑA**.

REINO *s.m.* Ámbito no que alguén goberna: ‘Ou restaurades o Sacro Imperio Romano Xermánico, entendido ben, ou o *Reino* de Satán hase de estender por todo o mundo á volta dos anos’ CON, 115.

REISEÑOR *s.m.* Ave da orde das paseriformes (*Luscinia megarhynchos*) de pluma gris parda avermellada, máis escura nas partes superiores (lombo e cabeza) e máis clara nas inferiores, con peteiro fino e tarsos delgados e longos, célebre polo seu canto: ‘Cantaba millor [a serea] que o *reiseñor*, i engadaba ós mozos que iban de camiño pola orela’ TER, 190.

REITORAL *adx. e s.f.* Casa, propiedade da Igrexa, onde vive o cura: ‘Ás veces tardábamos unha hora en chegar á *reitoral*, pois ó señor cura gostáballe moito parolar cos labregos’ LUS, 137. Tm. **reutoral**.

***rejilla** (⇒MALLA) *s.f.* Tecido feito con tiras de talos flexíbeis, elásticos e resistentes dalgunhas plantas [que se emprega frecuentemente para asentos e respaldos de cadeiras]: ‘estaba eu repanchigado nunha mecedora de “*rejilla*” no xardín da miña casa de Godral’ TER, 259.

[**RELA**] *s.f.* Larva microscópica que roe a carne esmiazándoa pouco a pouco: ‘Criamos unha cóbrega e non un home de proveito. *Relas* e vacorelos che se meteron nos miolos’ LUS, 70.

RELACIÓN *s.f.* **1.** Feito de estaren dúas cousas unidas, real ou mentalmente, por algunha circunstancia: ‘A *relación* –dixen– antre o soño i o que aconteceu, está marcada pola aparición do home do antifaz’ TER, 178. **2.** Trato, comunicación ou correspondencia [entre dúas ou máis persoas]: ‘Unha profesión como a miña, de abogado, supón sempre moitas *relacións* sociaes. Andar nas tascas, nos bares, nas sociedades. Citarse con clientes acó i aló’ CON, 45.

[**RELACIONAR**] *v.t.* Asociar, establecer unha relación: ‘Mais outra vez olléi prás nogueiras do adro da eirexa e *relacionei* aquilo co sabor de boa coñac que sentía na boca’ CON, 124.

RELANZO *s.m.* **1.** [No leito dun río] parte onde a auga se detén ou corre engordado: ‘As sombras dos tesos faguían negrexar a iauga do *relanzo*’ TER, 40. **2. fig.** Momento de descanso: ‘I eu pensaba: “*Relanzo* do tempo, cheo de lembranzas, como a iauga encorada, chea de imaxes’ TER, 140.

RELATIVIDADE *s.f.* Teoría formulada por Einstein, segundo a cal as magnitudes do tempo, espazo e masa son relativas e non absolutas: ‘un furaquiño redondo como dín qu’*é* o Universo os físicos da *Relatividade*’ DEC, 9.

RELATIVO *adx.* Que non é absoluto e depende da súa relación ou comparación con outras cousas: ‘Todo *é relativo*. Moitos franceses que andiveran no oitocentos pola cincuenta pensarían que chegara o caos’ TER, 63.

RELATORIO *s.m.* Exposición detallada [dun asunto]: ‘Levéinos á pendella i alí lles fixen o *relatorio* de todo o que me acontecera, pregándolles que gardaran o segredo’ TER, 223.

RELEMBRAR *v.t.* **1.** Lembrar, traer á memoria: ‘O zoar do vento nos pinares fainos *relembra* o mare’ TER, 40. // *v.p.* **2.** Lembrarse, conservar ou traer á memoria: ‘Cecáis o Breixo sentise falar de neno, moi neno, da Estadea e do Urco, e xa non *se relembra*’ TER, 347.

relembro *s.m.* **LEMBRANZA.**

relente ($\Leftrightarrow$ RELENTO) *s.m.* Humidade e fresco producido polo descenso de temperatura na noite: ‘Se non for polo *relente*, pasaría dúas horas despois de cear sentado nise balcón’ TER, 267.

*releve ($\Rightarrow$ RELEVO) *s.m.* Parte que sobresaen nunha superficie plana. ***En releve** ($\Rightarrow$ en relevo) *loc.adv.*, sobresaíndo nunha superficie plana: ‘Fixeime que levaba unha cadea de ouro cun medallón, cun alifante branco gravado *en releve*’ TER, 336.

[**RELIXIOSA**] *adx.f.* Relativa á relixión: ‘Xa sabe vostede o que pasa cos grandes homes en custións *relixiosas*’ CON, 135.

*rellenos *s.m.pl.* Xogo de azar que se practica entre varias persoas, nun lugar público, e que consiste en ir marcando nunha cartolina individual os números que se van extraendo dun bombo; gaña o primeiro xogador que marque todos os números do seu cartón: ‘Sempre van ós “*rellenos*” do Círculo e nunca lles tocóu un peso’ CON, 64.

reló (⇔RELOXO) *s.m.* Instrumento para medir e marcar a hora: ‘Ripei o *reló* do peto. Eran as tres’ LUS, 63. **Reló de música** (⇔reloxo de música) *loc.s.*, aquel que ó dar a hora fai soar unha melodía: ‘Despóis, ouvíuse o vals do *reló de música* do andamio’ LUS, 89.

relocir (⇔RELUCIR) *v.i.* Brillar ou resplandecer: ‘O ceo íbase limpando de nubes; *relocían* as estrelas e cantaban os sapos e mái-las noitaregas’ CON, 74. Tm. **rolucir**.

[RELOUCAR] *v.i.* Exteriorizar unha grande alegría: ‘Sempre viña dianteiro o don José María, *reloucando* coma un rillote... ¡Tempos aqueles!’ TER, 137.

[*relumar] *v.i.* ***relumear**.

[*relumear] (⇒RESPLANDECER) *v.i.* Brillar con intensidade: ‘¿E que é aquilo que *relumea* aló embaixo?’ HIS, 30. Tm. ***relumar**.

REMANECER *v.i.* Volver aparecer: ‘Cecáis seña a calidade estética da nosa paisaxe o que fai *remanecer*, de moi lonxe, o sentimento da paisaxe’ TER, 67.

REMANSAR *v.i.* Deterse ou facerse moi lenta [unha corrente de auga]: ‘Encorar. *Remansar*, embalsar, deterse as augas’ LUS, 164.

REMATAR *v.t.* **1.** Dar fin ou remate [a algo que se estaba realizando]: ‘Teiméi –dixen–, mais non puiden *rematar* a lectura por habere moitas letras borradas’ LUS, 138. **2.** Terminar de matar: ‘*Remataron* os feridos con foudes, segándolles os pescozos’ LUS, 161. // *v.i.* **3.** Dar fin ou remate [a algo que se estaba realizando]: ‘I o *rematare*, o presidente espetóume un discurso’ TER, 324. **4.** Terminar, acabar, chegar á súa fin: ‘Eiquí, onde me ven vostedes, fun un persoaxe notábel na guerra mundial que *rematou* o 45...’ TER, 321. **5.** [Seguido da preposición *en*] acabar, terminar, ter como extremo ou parte final o que se indica: ‘O tabique de madeira da escaleira estaba a tres pasos da porta de saída da casa de labor e *remataba* nunha pilastra de aristas comidas, recoberta de tabillada’ CON, 29. // *v.p.* ***6.** [Indebidamente con uso pronominal] acabar, finalizar, concluír: ‘E pra *rematarse* iste conto: / As meigas atinan sempre’ LUS, 130. **Rematar de + infinitivo**, perífrase perfectiva que indica o final recente da acción expresada polo infinitivo: ‘E pola terceira noite en *rematando de* cear, veña tamén de contos’ TER, 110. Tm. **rematare, arrematar**.

rematare *v.i.* **REMATAR**.

REMATE *s.m.* Final ou terminación: ‘Xa o descubriremos ó *remate* da cea, cando bebámo-lo champaña’ CON, 34. **De remate** *loc.adv.*, total ou completamente: ‘Cheguéi a sospeitar que estaba tolo *de remate*’ LUS, 62.

*remecer *v.t.* **REMEXER**.

[remedar] *v.t.* **ARREMEDAR**.

[**REMEDIAR**] *v.t.* **1.** Corrixir ou emendar: ‘E qué necesidade había dilo si con contalo non se *remediaba* nada?’ LUS, 146. **2.** Facer que deixe de existir ou perda intensidade [un dano ou un mal]: ‘Ademáis, hai augas que *remedian* moitos males’ LUS, 19.

REMEDIO *s.m.* Aquilo co que se evita ou remedia un problema ou dano. **Non haber máis remedio que** *loc.v.*, ser obrigatorio ou ser a única solución [para algo]: ‘*Non houbo máis remedio* que contarlle o do can’ TER, 158. **Pór remedio a** *loc.v.*, remediar, facer que deixe de existir ou perda intensidade: ‘Meu curmao, empinando copa tras copa de augardente de vinte anos, *puña remedio* a todos [os achaques]’ LUS, 88.

REMEXER *v.t.* **1.** Darlle voltas a algo dentro dun recipiente: ‘dixo o boticario, que estaba a *remecer* un beberaxe escuro cunha canela de vidro’ TER, 243. // *v.i.* **2.** Remover ou tocar provocando algunha alteración: ‘A gaveta estaba pechada; mais ó argallar alí Enrique desfondouse a pechadura. / Estivemos *remexe* que te *remexe*, máis de media hora. Non había documentos, senón moitas cartas’ LUS, 91. Tm. ***remecer**.

REMO *s.m.* Pa longa e estreita, xeralmente de madeira, que serve para mover unha embarcación facendo forza na auga: ‘Entón, co seu bastonciño en forma de *remo*, sinaloume unha cartulina escrita na cara dunha pilastra’ CON, 27.

[**REMOER**] *v.t.* **1.** Mastigar reiteradamente: ‘Chocóume moito que tódolos soldados formados estiveran *remoendo* chicle e cusbindo’ TER, 324. **2.** *fig.* Dar voltas: *Remoíase* no aire a tristura i a faterna de motas horadas de vagar’ TER, 45.

remoíño *s.m.* **REMUÍÑO.**

[**remolar**] (⇔LANGRANEAR) *v.i.* Resistirse a facer algo ou facelo con preguiza: ‘Fóranse indo todos pouco a pouco, inante *remolando*’ LUS, 77.

REMOLLO *s.m.* Feito de manter en auga un alimento durante certo tempo, antes de cociñalo: ‘Puxen bacalláu a *remollo* e non sei si deixei a porta da cociña aberta...’ TER, 120.

REMORSO *s.m.* Sentimento de culpabilidade ou de pesar causado por realizar unha mala acción: ‘Nunca tal dixerá. Inda hoxe sinto *remorsos* de conciencia’ HIS, 153.

[***remozarse**] (⇒REMOCICAR) *v.p.* Volverse máis novo ou máis moderno: ‘Parecía que a casa se enchía de vida, que *se remozara* toda ila’ LUS, 89.

REMUÍÑO *s.m.* Movemento rápido e xiratorio [dunha masa de auga]: ‘Eilí fai o río un *remuíño* e sempre resoa coma un tronicio’ CON, 88. Tm. **remoíño.**

REN *adv.* Nada, ningunha cousa ou moi pouca cousa: ‘Pola terra padroesa e por Ordes sentín decir a cotío “*ren*” e “solpor”’ TER, 69.

***renacencia** (⇒RENACEMENTO) *s.f.* Época en que se desenvolve o movemento cultural e artístico deste mesmo nome (séculos XV e XVI), caracterizado polo estudo e imitación da

antigüidade grecolatina: ‘Pra atopar outro tempo tan revolucionario [coma o romantismo] hai que ciar deica a *Renascencia*’ TER, 62. Tm. ***renascencia**.

RENARTE *s.m.* Persoa que actúa con astucia e con malicia: ‘Xa vexo, grandismo *renarte*, que se che cuallóu a sorriso nos beizos’ LUS, 145.

RENARTERÍA *s.f.* Mañas propias dunha persoa astuta e maliciosa: ‘As persoas trunfan na vida ca outra razón cativa: ca da *renartería*, da maña e do instinto...’ TER, 60.

***renascencia** *s.f.* ***renacencia**.

rencher¹ *v.i.* **RENXER**.

rencher² *s.m.* **renxido**.

REND *s.f.* Correa ou corda que, suxeita a cada lado do freo dos cabalos, serve para guialos: ‘Iba no traseiro o cabalo co difunto, que o Paxarón levaba da *renda*’ TER, 153.

rendar (⇔ARRENDAR) *v.t.* Dar unha segunda sacha: ‘Dúas mozas *rendando* as patacas, na Cruña i en Santiago’ CON, 31.

RENEGAR *v.i.* Falar mal ou queixarse: ‘Pois agora está de moda *renegar* do progreso, da técnica, da ciencia e da razón. / Pois é como si o musgaño ou míope *arrenegase* das gafas’ TER, 59. Tm. **arrenegar**.

RENOVACIÓN *s.f.* Acción de transformar e modernizar: ‘A señora dista torre dos Ozores, por casamento con don Fernando, quen trougo, no ano coarenta e cinco, o primeiro trautor a istas terras. O que iniciou a *renovación* das praderías i o primeiro que fixo prantá-lo lúpulo’ CON, 59.

***renta** (⇒REND) *s.f.* Diñeiro ou froito que produce un capital ou unha propiedade arrendada: ‘Máis de cen capós i outros tantos cabritos cobraban de *renta* ó ano’ LUS, 45.

RENTE *s.m.* Lado, beira, marxe, parte ou zona próxima [ó que ou a quen se indica]: ‘E que lisquen todos do meu *rente*. Que soio queden as persoas do documento’ LUS, 77. **A rentes de / *a ras de** *loc.prep.*, ó lado de, a carón de, á beira de: ‘Os dous se fitaron, cando un iba *a rentes do outro*’ CON, 64. / ‘Pois que me falou un difunto cando eu pasaba *a ras da* porta do camposanto’ LUS, 101. **Ó rente** *loc.adv.*, moi próximo ou mesmo ó lado de: ‘Cando pasaron *ó seu rente*, sentíulles o que falaban’ TER, 121. ***Ras con ras** (⇒a rentes de) *loc.adv.* ó mesmo nivel: ‘Ó pé da porta da torre, pola parte de fora, había xa unha gran morea de terra, que o Ramón iba botando coa pala. Ó cabo de unha hora a testa do Ramón daba *ras con ras* co sarego, cando se erguía, e iso que non era home pequeno’ LUS, 144. Tm. ***ras, a**.

RENUNCIAR *v.i.* Cesar voluntariamente nos dereitos sobre algo ou nunha pretensión ou proxecto: ‘e tamén *renunciaba* ó cobro, recoñecendo que os seus tíos habían gastado inantes outro tanto na súa crianza’ LUS, 74. Tm. **arrenunciar**.

RENXER *v.i.* Producir un ruído áspero e estridente: ‘Levaría unha hora dormido, cando espertou ó bruído dunhas pasadas que fagúan *renxer* as táboas do piso’ TER, 81. Tm. **rencher**¹.

renxido (⇔RENXEDURA) *s.m.* Ruído áspero e estridente: ‘Aínda parece que estou ouvindo dende o leito o longo *renxido* da roldana’ LUS, 116. Tm. **rencher**².

[**reñer**] *v.i.* **RIFAR**.

[***repanchigarse**] (⇒ESTOMBALLARSE) *v.p.* Sentarse recostándose e estendendo todo o corpo para maior comodidade: ‘Unha tarde de moita fogax, aló polo San Xoán, *estaba* eu *repanchigado* nunha mecedora de “rejilla”, no xardín da miña casa de Godral’ TER, 259.

[**REPARAR**] *v.i.* Decatarse, fixarse, ter en conta: ‘¿Non *reparaches* nunca que tes un misterioso sorriso de Giocondo? LUS, 84. Tm. **arreparar**, **arreparare**.

[**REPARTIR**] *v.p.* *[Indebidamente como verbo pronominal] distribuír unha cousa que se dividiu en partes: ‘¿*Repartíranse* o diñeiro ante os dous curmaos?...’ TER, 231.

[**REPASAR**] *v.t.* Volver pasar: ‘Despois de cear saín ó xardín e paséi po-lo souto pasando e *repasando* a ponte, millor pontigo de madeira sobor do río’ CON, 74.

REPENTE *s.m.* Impulso súbito e imprevisto: ‘Fai dúas horas que lle deu un *repente* despois de cear, i está moi maliño’ LUS, 123. **De repente** *loc.adv.*, de maneira inesperada e rápida: ‘¿E non sabes, mamá?... Fai unha hora que morréu *de repente* o don Claudio na súa casa’ CON, 64.

[**REPETIR**] *v.t.* **1.** Volver dicir ou facer: ‘Tódolos feligreses comprenderan. Puxéronse de rodillas e *repetiron* o Laus Deo conmigo’ TER, 313. // *v.i.* e *v.p.* **2.** Volver suceder ou presentarse: ‘Dixo que a cousa era grave. *Repetíronlle* os ataques’ TER, 175. Tm. **repitir**.

repetoutear *v.i.* [Dito do corazón] latexar, palpar con forza: ‘E sentín *repetoutear* o corazón no peito’ LUS, 51.

repetouteo (⇔REPENIQUE) *s.m.* Ruído que produce a choiva ó golpear repetidamente sobre algo: ‘O nubeiro facíase cada vez máis mesto i a choiva descargaba con máis forcia. Gostábame moito senti-lo *repetouteo* sobor dos pámpanos, xa murchos, da parra’ HIS, 14.

repinicar (⇔REPENICAR) *v.i.* Facer ruído golpeando repetidamente sobre algo: ‘Sentía *repinicar* a choiva sobor da follax da figueiras’ TER, 85.

[**repitir**] *v.t.* **REPETIR**.

REPOLO *s.m.* Planta de horta, variedade de col, de cor verde clara, con follas anchas, estreitamente unidas formando un corpo compacto e redondo: ‘Bon caldo de *repolo* lugués’ LUS, 141.

REPOÑER *v.t.* **1.** Responder ou replicar: ‘Debes consultarte. / E botouse a rire. / Non – *repuxen*–, non estou mal da testa’ LUS, 90. **2.** Facer fronte con palabras ou accións: ‘Había que ir buscar a Don Froilán, que era o único a quen non se lle estreví a *repoñer*’ LUS, 46. // *v.p.* **3.** Recuperarse, recobrar a saúde: ‘Enterrárono sin que soupera nada a señora (...). Non o soubo hastra que *estivo reposta*, pasados quince días’ TER, 176.

REPORTAXE *s.* Traballo periodístico ou cinematográfico de carácter informativo: ‘Inda tiven sorte con aquilo *reportaxe* da vila de Chantada’ CON, 127.

reportorio (⇔REPERTORIO) *s.m.* Colección, conxunto ou serie [de cousas dunha mesma clase]: ‘Xa falaremos dos tolos e dos tarados, que eu teño un bo *reportorio*’ CON, 48.

REPOSTO *s.m.* Cousa ou conxunto de cousas destinadas a substituír outras iguais inservibles ou gastadas. **De reposto** *loc.adx.*, destinada a substituír outra inservible ou gastada: ‘con unha besta do ramal cargada co as carabelas i as municións *de reposto*’ TER, 137.

REPRESENTAR *v.t.* **1.** Actuar en nome doutra persoa: ‘E logo de saúdar ó teniente, díxolle que il *representaba* ó señor do pazo, que era amigo i admirador de Francia’ LUS, 158. **2.** Ser a forma gráfica ou plástica [de algo]: ‘É un cadro moi grande, pintado ó óleo, que *representa* un cabaleiro montado nun cable negro’ TER, 134. **3.** Supoñer ou significar: ‘Mais teño entendido que o XIX *representa* unha reación contra o XVIII’ TER, 61. // *v.i.* **4.** Actuar, interpretar un determinado papel: ‘Caracho coa broma, que a min fíxome quedar sin sangue... / –Mais o condanado ten arte para *representar*. Coma un cómico do cine’ CON, 86. // *v.p.* **5.** Facerse presente na imaxinación: ‘Adicáballe versos e pintábaa tas como *se representaba* na súa fantasía...’ TER, 187. Tm. **arrepresentar**.

REPRESENTATIVA *adx.f.* Que representa ou serve para representar: ‘Pois eu escollería o castiñeiro... É a árbore máis *representativa* da nosa campía’ TER, 40.

*repreicar (⇒REPLICAR) *v.t.* Dicir como resposta ou reacción ó que se acaba de dicir [especialmente en contra]: ‘Non terías peito ti, ou outro coma ti, –*repreicóulle* o Séneca– que eu son home pra iso e pra moito máis’ TER, 245.

REPUXADA *adx.f.* Labrada en relevo: ‘víanse fontes de prata *repuxada*’ LUS, 87.

[REQUICHADA] *adx.f.* Coa punta curvada cara a arriba: ‘a filla herdóu de súa nai a meigalla, coma ti herdaches de teu pais isas nádigas *requichadas* que tes...’ PAU, 54.

REQUICHAR *v.t.* **1.** Levantar, poñer en punta: ‘O Morito empezóu a malear coma si o escaldasen, i asopraba e *requichaba* as gadoupas’ TER, 111. // *v.i.* **2.** Cobrar vida ou vitalidade: ‘Se ha de *requichar* [o galego literario], fai falla que se mergulle na fala do pobo’ TER, 68. // *v.p.* **3.** Alporizarse, levantarse, poñerse de punta: ‘Eu non sei se os lobos poñen ou non os pelos dereitos a un... Mais eu ben sei a quen se lle *requicharon* todos dun medo que levóu’ TER, 91.

REQUILORIOS *s.m.pl.* Palabras formularias e innecesarias: ‘A tía botóuse outra vez as maos á testa e dispóis de se atar o pano, que sempre levaba ca lazada pra riba, como as labregas luguesas, volvéu ós seus *requilorios*. / Se non o vexo, non o creo...’ TER, 102.

REQUINTADO *adx.m.* Refinado, libre de vulgaridade ou adornado en exceso: ‘Iste [o galego escrito], moi arredado de aquí [o galego falado], faise *requintado*, formulario, rixo’ TER, 68.

[**REQUIRIR**] *v.t.* Precisar, ser necesario: ‘A literatura ha de salvara fala. Mais pra iso *requirse* que se achegue máis o galego escrito ó falado’ TER, 68.

REQUISITORIA *s.f.* Formalidade ou rodeo innecesario [antes de facer ou dicir o que é obvio e sinxelo]: ‘Cando algún borracho barullaba moito e teimaba por non sair da taberna, il non andaba con *requisitorias* nin prosmadas’ LUS, 30.

RES *s.f.* Animal cuadrúpede das especies de gando vacún, lanar e cabrún: ‘Son luces como de fachucos de palla. Algúa *res* de Táboga, que se perdería ou esfragaría, i andarana a buscar’ TER, 144.

resentemento ($\Leftrightarrow$ RESENTIMIENTO) *s.m.* Sentimento de rancor ou hostilidade: ‘Parecíame que toda a xente era feliz menos eu. Un xordo *resentemento* apodrecíame os miolos’ LUS, 62.

RESERVA *s.f.* Conxunto de cousas que se teñen gardadas ou reservadas: ‘Tería us trescentos [libros] sin ler, e decía que eran “a súa *reserva* de leutura”’ TER, 31.

RESERVADO *s.m.* Cuarto dun establecemento destinado só a persoas ou usos determinados: ‘No *reservado* do café do Trunfo o Xocas xogaba á timba. Ganaba dez mil réas, vinte mil, trinta mil... E logo baixou hastra cinco mil’ HIS, 143.

RESIDENCIAL *adx.* Destinado xeralmente a vivendas [especialmente de clase acomodada]: ‘N-un de aqueles chalets do bairro *residencial* vía a familia do Xusto’ DEC, 11.

[**RESIDIR**] *v.i.* Vivir, ter a residencia ou domicilio [nun lugar]: ‘Según o periódico, con Pedro *residira* moitos anos en África do Sul’ HIS, 151.

RESISTIR *v.t.* e *v.i.* Aguantar, sufrir cousas ou situacións desagradables ou que requiren esforzo ou resistencia: ‘Se non salírades a buscarme tan soio se me atoparían os osos. Xa non podía *resistir* máis –dixo o bon do home’ LUS, 42. Tm. **arresistir**.

***resoancia** ($\Rightarrow$ RESONANCIA) *s.f.* Prolongación ou amplificación dun son por reflexión.

***Caixa de resoancia** ($\Rightarrow$ caixa de resonancia) *loc.s.*, cavidade que acompaña a un resoador e reforza a vibración sonora: ‘Por eso aulaban os cans como si ventasen a morte, cando sentín aquel berro tremendísimo. A ataxea facía de *caixa de resoancia*’ HIS, 87.

[**RESOAR**] *v.i.* Producir un son que se prolonga ou amplifica por reflexión: ‘Os outros [relós] quedaron aínda *resoando* un bon rato, coas súas voces máis graves: tan, tan, tan...’ LUS, 89.

RESOLTO –A *adx.* Decidido, que actúa con decisión e valor: ‘¿A qué has venido? –preguntoulle o don Sidro. / I o outro respondéulle moi *resolto*. / Pues a llevarme lo mío

(...) / I o don José María afirmóu, inda máis *resolto*, tremándolle o labre i o bigote: ... Y no me marchó de aquí sin llevármelo' TER, 173.

RESPALDO *s.m.* [Nun asento] parte vertical que serve para apoiar o lombo: 'O impermeable, que deixara sobor do *respaldo* dunha cadeira, escoaba coma se o sacaran do río' TER, 299.

*respeitivamente (⇒RESPECTIVAMENTE) *adv.* De maneira que a cada elemento dunha serie lle corresponde outro doutra serie: 'Tiñamos xuntanzas cuase todo-los días cas Ferreirós ou cas o Verruga, plaza do Campo e rúa da Cruz, *respeitivamente*' DEC, 10.

[***respetar**] (⇒RESPECTAR) *v.t.* Ter respecto ou consideración: 'Veleiqué a don Rosendo – dixo un rillote–. É a persoa a quen máis *respeto*' LUS, 75.

*respeto *s.m.* **respeito.**

*respetoso *adx.m.* **respetuoso.**

*respetuoso –a (⇒RESPECTUOSO) *adx.* Que se comporta con respecto ou que inspira respecto: 'Pois non e parece mala [a rapaza]. Noto qui é *respetuosa* con todos nós' CON, 121. Tm. ***respetoso.**

[**respeutiva**] (⇒RESPECTIVA) *adx.f.* Relativa ou pertencente a cada unha das dúas cousas sinaladas: 'E cada un fixo pór o escudo dos Luaces e dos Castros na portela, coas armas e coarteles das *respeutivas* casas' CON, 52.

respeuto (⇔RESPECTO) *s.m.* **1.** Sentimento de consideración e deferencia [cara a unha persoa]: Vasear e mais vasear como gañás. Hastra perderon o *respeto* a iles mesmos' HIS, 24. **2.** Actitude ou comportamento que reflicten ese sentimento: 'Tempos de perdición – dixo a caseira– non hai *respeto* nin boa crianza...' TER, 145. **A iste respeto** (⇔a este respecto) *loc.adv.* a propósito disto, sobre disto: 'Pode crer o que queira o leutor *a iste respeto*. Ás cinco da tarde estaba candia a miña dona no café Galicia' CON, 43. Tm. ***respeto.**

RESPLANDOR *s.m.* Luz viva e brillante: 'O que ti vías era o *resplandor* das bombas que tiraban en Canedo' TER, 344. Tm. ***resprandor.**

RESPONDER *v.t.* e *v.i.* **1.** Contestar a unha comunicación [especialmente a unha pregunta, sinal ou chamada]: 'que lle asubíen en chegando á porta do cimiterio, porque vai moito escuro. *Responderalles* il con outro asubío' TER, 250. // *v.i.* **2.** Corresponder ou axustarse [unha cousa con outra]: 'A costrución da nosa fala, tan difrente da do castelán, *responde* á mesma lei [da eufonía]' TER, 71. Tm. ***respostar.**

responsábel (⇒RESPONSÁBEL) *adx.* Que ten responsabilidade sobre algo: 'o poeta recitador era o autor *responsábel* de aquela broma' HIS, 176.

RESPONSORIO *s.m.* Conxunto de oracións ou versículos, e respostas, lidos ou cantados polo cura e a xente, despois dalgunhas lecturas das Sagradas Escrituras: 'O enterrador

fretóuse as maos e surríu. O señor cura rezóu o *responsorio* e bendecíu a terra que botaba o enterrador e mái-lo fillo sobor da caixa' CON, 94.

RESPOSTA *s.f.* Acción e efecto de responder: 'Buenas noches –saudóu–. Dá, gloria estar aquí, chico... ¿Para Lisboa o para Vigo...? / Non tivo *respuesta*' TER, 78.

*respostar *v.i.* **RESPONDER.**

*resprandor *s.m.* **RESPLANDOR.**

[RESTAURAR] *v.t.* **1.** Amañar, facer as reparacións necesarias para volver algo ó seu estado orixinario ou para melloralo: 'agora quérovos presentar (...) ós personaxes que nos están ollando dende os seus cadros, empezando po-lo que *restauróu* ista torre dos Ozores' CON, 58. **2.** Recuperar ou restablecer: 'Ou *restaurades* o Sacro Imperio Romano Xermánico, entendido ben, ou o Reino de Satán hase de estender por todo o mundo á volta dos anos' CON, 115.

restituir ($\Leftrightarrow$ **RESTITUÍR**) *v.t.* Devolver [algo roubado]: 'Xuraría, Dios me perdoe, que il fora o que arroubara o viril. A cousa estaba ben crara pra min... Il veríase moi apuradiño, correría perigo de morte, e faríalle a Dios a promesa de *restituir* o viril' TER, 315.

RESTO *s.m.* **1.** Parte que queda dun todo: 'E gardou no sobre o *resto* dos cartos e volveu a mete-lo sobre no peto de dentro da chaqueta' HIS, 142. // **2.** *s.m.pl.* Corpo ou parte do corpo dunha persoa morta: 'E tentado estiven de lles escribir ós antropólogos pra que viñesen eiquí a eisaminalos seus *restos*, enterrados no camposando da parroquia' TER, 233.

restorán ($\Leftrightarrow$ **RESTAURANTE**) *s.m.* Establecemento hostaleiro onde se serven comidas mediante pagamento: 'Naquel café de Pontenovo, que é tamén *restorán*, e que ten o comedor nunha bodega cavada na pena' HIS, 165.

RESTRÁ *s.f.* Tira ou trenza que se fai con determinados produtos [allos, cebolas, mazarocas do millo, etc.] para poder colgalos: 'Na solaina había unhas *restras* de millo' HIS, 158.

restreva ($\Leftrightarrow$ **RESTREBA**) *s.f.* Terreo que queda cuberto de canas de cereal despois da sega: 'E por ondío queira que pasen deixan a terra queimada coma cando se prende lume n-unha *restreva*' PAU, 61.

*restregarse ($\Rightarrow$ **REFREGARSE**) *v.p.* Rascarse, fregar ou ferir a pel coas uñas ou con algo áspero: 'Cofarse (a testa). *Restregarse*, rascarse' LUS, 164.

[RESUCITAR] *v.i.* Volver á vida: '¿E ti trás certificado de Satanás de conforme *resucitaches*? Porque sinón, non é nada. Volves prá cova' CON, 95. Tm. **arresucitar.**

RESULTADO *s.m.* Efecto ou consecuencia [dun feito ou operación]: 'Recordéi (...) a denuncia do arroubo que presentara ós guardias, e como as pescudas distes non deran ningún *resultado*' TER, 311.

[**RESULTAR**] *v.i.* **1.** Producir [unha cousa] o resultado ou efecto que se sinala: ‘Eu non sei – dixo aquí– en qué corcio pensa iste irmao meu... A min *resúltame* moi duro o aconsellalo por ser il máis vello, ben máis vello, ca min’ TER, 165. **2.** [Seguido da conxunción *que*] chegar a ser [o que se expresa]: ‘E como iles fan isto e mái-lo outro, *resulta* que cren e non cren ó mesmo tempo, o cal é ausurdo’ CON, 128.

***retabro** (⇒RETABLO) *s.m.* Elemento decorativo arquitectónico que cobre a parede que queda tras dun altar: ‘O altare maior tirña un outo *retabro* cheo de vangallos de ouro e de grosos anxeliños’ LUS, 133.

[***retardatario**] (⇒RETARDADOR) *adx.* Que se opón ó avance ou progreso, ou tende a retrasalo: ‘e di que somos oscurantistas, *retardatarios*, retrógrados e no sei cántas cousas máis’ TER, 242.

RETESÍA *s.f.* Discusión, enfrontamento verbal: ‘Acórdome ben dunha *retesía* que tivo co veterinario de si o home viña ou non viña do mono’ TER, 249.

RETIRADA *s.f.* Acción e efecto de retirarse ou afastarse [dun lugar]: ‘Os dous que viñeron candia min (...) Son os que me cobren a *retirada*’ CON, 78.

[**RETIRARSE**] *v.p.* **1.** Irse, recollerse, marcharse [para deitarse ou descansar]: ‘Saímos todos xuntos a dar unhas voltas pola rúa inantes de nos deitare. Eu, coma sempre, fun o que máis tarde *me retirei* á casa’ LUS, 63. **2.** Retroceder [un exército]: ‘Os soldados que quedaron no pazo, ó ver fuxir os do adrio, tamén *se retiraron* deixando os cabalos, créndo que os atacaban grandes forcias’ LUS, 161. **3.** Xubilarse, cesar no servizo activo: ‘Deiquí a poucos anos *retirareime*. Puiden estar de médico, con moitas ventaxes, nunha vila grande; mais collínlle moita querencia a ista terra’ TER, 37.

[**RETORCER**] *v.t.* Torcer, dar un movemento de flexión ou xiro violento e antinatural [a unha parte do corpo]: ‘Botéille, dispensando, as maos ás súas partes, *retorcéndollas* con forcia’ TER, 220.

RETÓRICAS *s.f.pl.* Exceso de palabras ou razóns inútiles ou que non veñen ó caso: ‘Pra decire que ganou moita prata e que farreou moito nas Américas non ten por que andar con tantas *retóricas*’ PAU, 29.

RETORTO –A *adx.* **1.** Que se torceu dando voltas sobre si mesmo: ‘vimos un longo cabelo, aspro coma unha seda e *retorto* coma o muelle dun xergón’ TER, 225. **2.** Que non é recto, que ten moitas voltas ou cambios pronunciados: ‘A rúa era estreita e *retorta*, empedrada de pelouros’ TER, 238.

RETRANCA *s.f.* Habilidade de dicir as cousas con dobre sentido ou intención, e xeralmente con humor: ‘Penso que ise fondo morno i escuro da renartería i a *retranca* do noso labrego é tanto ou máis unha calidade como un defeuto’ TER, 56.

RETRATADO *s.m.* Persoa á que se lle fixo o retrato: ‘Sendo eu neno, non sei cántas veces sentín contar na casa a historia do retrato do pintor Fierros. / O *retratado* era o comandante da arma de Artillería don Fernando de Guzmán y Perojo’ HIS, 37.

RETRATAR *v.t.* Describir, reflectir ou mostrar como é: ‘Hai que ver qué coaución suporía o lle decir a un: “Todo o que ti fagas poderá ser recollido un documento gráfico”... Deiquí a *retrato* pensamento non hai máis que unha pasada’ TER, 80.

RETRATO *s.m.* **1.** Representación dunha persoa, animal ou cousa mediante un debuxo, pintura, fotografía, etc.: ‘Sei que por un *retrato* que hai no salón roxo, un chambón de Madrid, mandáblle ó conde catro mil pesos’ LUS, 141. **2.** Fotografía [dunha persoa]: ‘Eu púxenme nervioso, busca que te busca algún *retrato* dil; mais non había ningún. Todalas cartas están marelas polo tempo’ LUS, 91.

[**RETRINCARSE**] *v.p.* Destacar, distinguirse, facerse ben visible: ‘O cumio do Santa Bárbara *retrincábase* nidiamente no azul sereo e dunha casoupa lonxana saía un cichón de fume branquismo’ TER, 260.

[**RETRÓGRADO**] *adx.* Que tende a volver a unha situación pasada e se opón ó progreso: ‘e di que somos oscurantistas, retardatarios, *retrógrados* e non sei cántas cousas máis’ TER, 242.

retrospeutivo *-a* ($\Leftrightarrow$ RETROSPECTIVO) *adx.* Que se refire a un tempo pasado: ‘A fotografía *retrospeutiva* é xa un feito. Despois virá o cine *retrospeutivo*... É a primeira fenda na parede que separa o presente do pasado’ TER, 70.

[**RETUMBAR**] *v.i.* Facer moito ruído: ‘Estrapelou outro tronicio moi longo, que se alonxou *retumbando* po-los tesos da serra’ CON, 75.

REUMA *s.* Doenza caracterizada especialmente por inflamacións dolorosas nas articulacións e nos músculos: ‘De cando en cando doeríase da súa *reuma*: “¡Ai, ista perna dereita, que non me deixa tirar polo folgo!...”’ TER, 263.

REUNIÓN *s.f.* Acción e efecto de reunirse: ‘É que estou citado pra a *reunión* segreda da nosa sociedade’ HIS, 90.

[**REUNIR**] *v.i.* e *v.p.* Xuntar ou xuntarse nun mesmo lugar: ‘Xa estaban todos *reunidos* diante do consistorio’ CON, 84.

reuta ($\Leftrightarrow$ RECTA) *adx.* Que non ten desviacións dun extremo a outro. **En liña reuta** ($\Leftrightarrow$ en liña recta) *loc.adv.* seguindo a dirección máis curta desde un punto ata outro: ‘En *liña reuta*, da casa do Caseiro ó Alto de Lúxara inda non haberá un coarto de légua’ TER, 145.

[***reutificar**] ($\Rightarrow$ RECTIFICAR) *v.t.* Corrixir aquilo equivocado ou inexacto ou que non se axusta ó desexado: ‘A cencia *reutifica* a cotío i afeito as imaxes das cousas que nos dan os sentidos. Á volta dos anos, tamén *reutificará* as imaxes-conceutos que temos arestora do pasado, do presente e do futuro’ TER, 80.

reutoral *s.f.* **REITORAL.**

REVELAR *v.t.* Manifestar ou descubrir [algo ignorado ou secreto]: ‘Tócame a min *revelá-lo* segredo diste cadro. Non é egua nin cabalo, senón que é egua e tamén cabalo’ CON, 34.

[**REVENDER**] *v.t.* Volver vender [o que se comprou]: ‘O ficheiro de don Segundo foi *revendido* en cinco millós de pesetas’ CON, 104.

REVÉS *s.m.* Lado ou parte posterior ou oposta á que se considera principal: ‘A táboa está pintada po-los dous lados. Ten dereito e tamén *rivés*’ CON, 34. **Do revés** *loc.adv.*, 1) ó contrario ou coa posición regular invertida: ‘dinlle unha labazada ca mao *do revés* nos nefres’ TER, 284; 2) de xeito contrario ó normal, debido ou esperado: ‘Contábamas [as súas disgracias], volvíamos contar, do dereito, *do revés*, e logo quedábase dormida ó lentor do braseiro’ HIS, 24. Tm. **rivés**.

[**REVESTIR**] *v.t.* **1.** Vestir unha roupa sobre outra [dito particularmente do sacerdote]: ‘está marcada (...) pola caída da álbore e polo cura *revestido*...’ TER, 179. **2.** Recubrir, cubrir enteiramente unha superficie: ‘Abriu un caixón da mesa de escritorio e ripou dil unha caixa *revestida* de coiro’ HIS, 97.

REVIRAR *v.t.* **1.** Torcer ou desviar da súa posición ou dirección habitual: ‘E non fago máis que *revirar* a testa, cando vexo a Mr. Truman diante de min, mirándome’ TER, 324. // *v.p.* **2.** Virar, dar a volta: ‘Da mesa tirouse [o galo] voando ó peitoril de ventá. *Revirouse*. Botéi a man á máquina de fotos’ HIS, 159. **3.** Revolverse, arreporse, poñerse en contra: ‘Mais a técnica débese de rexir por outras cousas. Moitas veces *revírase* contra os que a inventaron’ TER, 59.

[**REVIRAVOLTA**] *s.f.* Volta ou rodeo que se dá ó falar para non dicir de xeito directo: ‘Non se desenrolan [as cantigas do Caurel] co isas graciosas *reviravoltas* das cantigas de beiramar’ LUS, 23.

REVISTA *s.f.* Publicación periódica non diaria, xeralmente ilustrada: ‘Eu estaba lendo unha *revista* médica acarón do braseiro’ TER, 328. **Pasar revista** *loc.v.* pasar unha autoridade ante as tropas que lle renden honores: ‘E *pasamos revista* á compañía. Chocóume moito que tódolos soldados formados estiveran remoendo chicle e cuspiendo’ TER, 324.

[**REVOAR**] *v.i.* **1.** Voar arredor, dando xiros e voltas: ‘Andaban as anduriñas a *revolexar* sobor dos hortos’ TER, 196. **2.** Voar, moverse polo aire: ‘A lus da miña linterna facía de zucre a neve que *revoaba*’ CON, 29. Tm. ***revolexar**.

*revolcarse (⇒ENVORCALLARSE) *v.p.* Tirarse polo chan dando voltas: ‘Emborquillarse. Revolverse polo chan, *revolcarse*’ LUS, 164.

*revolexar *v.i.* **REVOAR**.

REVOLTA *s.f.* Cambio pronunciado de dirección: ‘Nunha *revolta* do camiño había un home vestido de negro’ LUS, 32.

REVOLTO *adx.* Cheo de confusión e desorde: ‘Era polo ano trinta, en Santiago, no ambiente universitario de aquel *revolto* ano político’ HIS, 83.

REVOLUCIÓN *s.f.* **1.** Cambio violento nas institucións políticas, económicas ou sociais dunha nación: ‘Asín o dispuxeron os que o arrodeaban, os trunfadores da *revolución* e da guerra civil rusas’ CON, 104. **2.** Cambio total e importante [nunha cousa]: ‘Hai que faguer no noso país a *revolución* da iauga...’ TER, 35.

REVOLUCIONARIO *adx.* Que implica un cambio total respecto ó anterior no seu xénero: ‘Pra atopar outro tempo tan *revolucionario* hai que ciar deica a Renacencia’ TER, 62.

revolve / revólve *s.m.* **REVÓLVER.**

REVOLVER *v.t.* **1.** Alterar a disposición ou a orde normal: ‘A cabeleira era loira, ou, máis ben, da cor do orxo; toda *revolta*, cubrindo o cabezal’ TER, 200. // *v.t. e v.i.* **2.** Examinar ou rexistrar movendo ou alterando a orde normal das cousas; ‘dira doce pasos xustos hastra chegar á mesa das gavetas. Andivo alí *revolvendo*, sacando cartas’ LUS, 92. // *v.p.* **3.** Moverse dando voltas: ‘Emborquillarse. *Revolverse* polo chan, revolcarse’ LUS, 164. **4.** Amancebarse, faceren vida de parella dúas persoas sen estaren casadas: ‘Agora metéulle un rapaciño novo de criado, i anda *revolta* con il...’ TER, 283.

REVÓLVER *s.m.* Arma curta de fogo, con varias recámaras dispostas nun cilindro xiratorio chamado tambor: ‘Que me traia tamén o *revólver* e todos os cartuchos, que están no caixón’ LUS, 52. Tm. **revolve, revólve.**

[***rexa**] (⇒REIXA) *s.f.* Armazón de barras de ferro paralelas ou cruzadas, utilizada como protección ou ornamentación [de ventás]: ‘Tódalas xanelas do piso baixo tiñan *rexas* de grosos ferros’ LUS, 139.

RÉXIME *s.m.* **1.** Sistema polo que se rexe ou se regula unha cousa ou actividade: ‘Todos están ó axexo pra saber o que un pensa e irle co conto ós que manden. É o *réxime* do conto’ TER, 54. **2.** Conxunto de normas alimenticias para conservar ou recobrar a saúde: ‘Ácido úrico. Tiña que porme a *réxime*. Nada de picante, alcohol nin de queixos levedados...’ TER, 317.

***reximento** (⇒REXEMENTO) *s.m.* Unidade do exército ó mando dun coronel: ‘Fixo tal estrondo a bomba, que os veciños da plaza de San Fernando creron mesmamente que voara o almacén onde estaba cartuchería do *Reximento*’ HIS, 136.

REXIÓN *s.f.* **1.** Parte de un territorio definida por determinadas características, especialmente xeográficas, históricas ou económicas: ‘Se tivera máis pulo a súa industria, [Galicia] sería a *rexión* máis dianteira da Hespaña’ TER, 34. **2.** Parte ou zona delimitada [do corpo]: ‘Na chamada “*región occipital*”, o oso do cráneo estaba un pouco afundido’ TER, 275. Tm. ***región.**

***rexir** (⇒REXER) *v.t.* **1.** Dirixir ou gobernar: ‘Aló polo ano vinte *rexía* eu, como ecónomo, a parroquia de Santa Comba, en terras de Sober’ TER, 304. // *v.p.* **2.** Guiarse, estar suxeito a determinadas leis ou normas: ‘Mais a técnica débese de *rexir* por outras cousas’ TER, 59.

[**REXISTRAR**] *v.t.* Examinar para buscar algo oculto: ‘Despóis, don Francisco de Balboa, que sentira todo o que dixerá o teniente na eirexa, dispuxo que o *rexistraran*, pois quería saber quén era’ LUS, 161.

REXO –*A* *adx.* **1.** Robusto, forte, vigoroso, que ten forza e vigor: ‘A paisaxe é unhas veces suave i amantiña; i outras *rexa*, severa e grandiosa’ TER, 50. **2.** Robusto, forte, con boa saúde: ‘Serían hastra trinta homes, todos íles *rexos* e valentes’ LUS, 157.

REXOUBA *s.f.* Diversión ruidosa: ‘Despóis de cear, veña *rexouba*, contos e cántigas’ LUS, 25.

[**REXOUBANTE**] *adx.* Alegre e divertido: ‘É a leda terra do viño, das froitas doces, das cántigas *rexoubantes*’ LUS, 23.

REZAR *v.i.* Dirixir, oral ou mentalmente, gabanzas ou súplicas a Deus, á Virxe ou ós santos: ‘Quedárame de noite a *rezar* na eirexa, sin decatarme que xa saíran todos os feligreses’ LUS, 134.

[**REZO**] *s.m.* Oración, aquilo que se reza: ‘Fixen os *rezos* na eirexa e volvín prá sancristía’ TER, 308.

RÍA *s.f.* Treito final dun val fluvial asolagado polo mar e influído polo movemento das mareas: ‘A min sempre me gostou dar unha volta pola fermosa cidade de Ribadeo. O de fermoso, fermosa, vai máis ben pola paisaxe da *ría*’ HIS, 173.

***riacho** *s.m.* **REGUEIRO.**

RIARENGO *s.m.* Pedra redondeada e puída polo desgaste da auga: ‘Polo tempo de verao, vese o quenlle de enriba seco, cheo de *riarengos*’ LUS, 132.

RIBA *adv.* **1.** [Precedido da preposición *por*] encima, cubrindo algo: ‘Polo bon tempo andaba en sotana; polo inverno levaba un balandrán por *riba*’ LUS, 137. **2.** Arriba, ó alto ou cara ó alto: ‘I a estanqueira foise pra *riba*’ TER, 120. **3.** Nun lugar superior, respecto doutro inferior: ‘Por *riba* dos cumiales azúes, aló nautra banda do Sil, víase fumegala calixeira’ LUS, 126. **4.** En dirección cara ó que está máis alto, respecto do que está máis abaixo: ‘Nun cabaleta, o retrato dun cabaleiro, de medio corpo pra *riba*’ TER, 180. **Riba de** *loc.prep.* encima de, sobre: ‘Pero falta un detalle... ¿Qué facía *riba da* lápida un frasco coma de perfume?’ CON, 112.

RIBADENSE *adx.* De Ribadeo: ‘Un día do mes de outono, ás oito da tarde, no salón Cultural *Ribadense*’ HIS, 175.

RIBEIRA *s.f.* **1.** Terra baixa próxima a un río: ‘De alí a dous días eu estaba en Chantada. A primavera cubría de froles toda a *ribeira* do Asma’ CON, 132. **2.** Beira do río: ‘Vése o Cabe. Xa sabedes o que lle pasa a iste río (...). Polo tempo de verao (...) Pásase a pé enxoiro, na seitura, dunha *ribeira* a outra’ LUS, 132.

[**ribeirar**] (⇔BEIREAR) *v.i.* Ir pola beira ou cerca da beira [de algo]: ‘Era como se fóssemos *ribeirando* unha badía. O vento levantaba as follas caídas dos castiñeiros’ HIS, 28.

[***ribetear**] (⇒REBERETEAR) *v.t.* Poñer unha tira estreita, como adorno ou reforzo, na beira dunha peza de tea: ‘Levaba unha chaqueta de pana moura *ribeteada* de alpaca...’ LUS, 28.

***ricaz** *adx.* **RICO.**

RICO –*A adx.* **1.** Que ten moitos cartos ou moitos bens: ‘Na casa que mais a chamaba a coser era na casa do “Rufo”, un labrador moi *rico*, que mantiña dez vacas e mais de cen ovelas e mataba nove porcos cada ano’ HIS, 31. **2.** Fértil, que produce moito ou que ten abundantes recursos: ‘Galicia é un país *ricaz*, empezando pola iauga’ TER, 34. **3.** Que posúe moitos elementos, calidades, etc. que o embelecen ou o fan máis perfecto, variable ou estimable: ‘E sendo tan *rica* a nosa música popular, a nosa música culta é moi pouquiña cousa’ TER, 83. **4.** Que agrada polo seu bo sabor: ‘Comede e chuchade [o centolo], qui é cousa *rica*’ TER, 118. Tm. ***ricaz**.

[**RIFAR**] *v.i.* **1.** Discutir, pelexar ou enfrontarse: ‘Un recordo da romería de San Pedro de Líncora de fai... *Rifaron* dous amigos meus e chegaron ás maus’ CON, 131. **2.** Reprender ou corrixir con dureza: ‘Ademais, non estaban meus pais na casa e non tiñamos a naide que nos *reñera*’ LUS, 57. **3.** Deixar de manter boa relación [dúas ou máis persoas]: ‘Xa facía dez anos que levaban *reñidos*, sin se falar’ CON, 51. Tm. **reñer**.

RIFLE *s.m.* Fusil de canón relativamente longo e con estrías interiores talladas en espiral: ‘Tiña un *rifle* de dez tiros que lle trouguera un sobriño de California’ LUS, 38.

[**RIL**] *s.m.* **1.** Órgano situado na rexión lumbar do corpo, que filtra o sangue e segrega os ouriños: ‘Doíanme os *riles*’ LUS, 59. // *pl.* **2. p.ext.** Rexión lumbar: ‘e desaparecéume a dor, que era coma unha cincha cinguida ós *riles*, que me premía e me sacaba os folgos’ TER, 300.

[**RILAR**] *v.i.* **1.** Comer roendo pouco a pouco: ‘Un coco de medo que iba *rillando* drento coma un remorso’ LUS, 64. **2.** Facer un certo ruído ó rozar: ‘mais abrino despois de arriba abaixo. Ó chegar o coitelo cerca do fondo *rilou* un pouquichiño... Rin, rin, rin...’ HIS, 151. Tm. **RILLAR**.

[**RILLAR**] *v.i.* **RILAR.**

RILLOTE *s.m.* **1.** Pillo, persoa astuta e sagaz: ‘Gran tipo o padriño... O seu outimismo de *rillote*. Era pra min como un amigo máis vello’ TER, 30. **2.** Persoa [particularmente rapaz] travesa, informal ou que causa problemas: ‘Hastra nas trasnadas lle imitas moito a teu pai (...) O que máis me custa de che perdonar, *rillote*, é o do Morito’ TER, 126.

RIN Son onomatopeico que imita o ruído que produce un coitelo ó rozar cun obxecto duro: ‘Ó chegar o coitelo cerca do fondo [do queixo], rilou un pouquichiño... *Rin, rin, rin...* No fondo fixeran un burato que volveron tapar ca mesma masa do queixo. Abrino cas maos e caíu o diamante enriba da mesa’ HIS, 151.

RINCHAR *v.i.* **1.** Emitir a súa voz o cabalo: ‘Sentía *rinchar* un cabalo na praza... Botóuse do leite e mirou pola ventá... Veu e sentiu que o Luceiro couceaba e *rinchaba*’ TER, 158. **2. p.ext.** Emitir un son semellante ó do cabalo: ‘*Rinchaba* [o monstro] coma un macho, botando os mouros dentes pra fora’ TER, 219.

ringoleira (⇔RINGLEIRA) *s.f.* Conxunto de cousas postas unha detrás ou ó lado doutra formando unha liña recta: ‘Unha sebe de mirto i unha *ringoleira* de alcacias defendíano da poeira da carretera’ TER, 31. Tm. **ringuileira**.

[**ringuileira**] *s.f.* **ringoleira**.

[**RINOCERONTE**] *s.m.* Mamífero perisodáctilo (*Rinoceros unicornis*, *Diceros bicornis*, *Ceratotherium simun*) de gran tamaño, corpo macizo, patas curtas terminadas en pés anchos provistos de tres pezuños, pel dura e rugosa, cabeza estreita rematada nun fociño alongado e un ou dous cornos na rexión nasal: ‘Sentín decir que eran todos da casta de Caín, o que matou a Abel. / Epifáneo / E aínda serán piores que os *rinocerontes*’ PAU, 12.

RÍO *s.m.* **1.** Corrente continua e natural de auga doce que desemboca no mar, nun lago ou noutra corrente: ‘Por certo que a Quirgoa, os vellos aínda lle chaman Queiroga, coma o *río* do mesmo nome, epónimo da comarca e de moitas familias’ LUS, 19. **2.** Masa de algo que flúe ou corre en abundancia: ‘Inda parece que estou ouvindo as ruxidoiras daqueles *ríos* de escumas de neve, que se esfragan polas freitas’ LUS, 125.

RIPAR *v.t.* **1.** Quitar, sacar, coller algo separándoo do sitio no que estaba: ‘Érguese don Pancho e *ripa* o reló do chaleque pra mirar qué hora é’ PAU, 28. **2.** Roubar, apropiarse do que lle pertence a outro: ‘E o Brais fixo a súa broma. *Ripárame* o chisqueiro do peto da miña chaqueta’ CON, 85.

RIQUEZA *s.f.* **1.** Abundancia de bens ou de diñeiro: ‘Cando llo dixero ó don Juan, iste púxose a contar polos dedos a *riqueza* que fora facendo cos seus trinta anos de traballo: os muiños do Lombriga: sete solares en Lugo, na Agra do Rolo, tres casas na Cruña, máis unha estación de Servicio; catro casas en Sarria; medio millón de pesetas en aiciós na Telefónica’ HIS, 69. **2.** Calidade de rico ou abundante: ‘Unha das meirantes fontes de *riqueza* dista terra é a madeira’ LUS, 20.

RIR *v.i.* e *v.p.* **1.** Manifestar alegría con determinados sons e movementos da boca e coa expresión do rostro: ‘Contáronmo todo os obreiros, e partíanse a *rir*. O que máis *ría* era o Román. “Demo de rapaz –decía–. É listo coma un alustre’ TER, 125. // *v.p.* **2.** Burlarse ou non facer caso [de alguén ou de algo]: ‘Non *se rían* de min si lles digo que fun testigo dun documento firmado no cimo dun freixo alá na terra de Amandi...’ LUS, 67. **Non me fagas / fagades rir**, fórmula con que se pondera ironicamente a imposibilidade ou a falsidade do que se vén de dicir: ‘E será o único caso do mundo de un corpo que teña dúas almas (...). / O Carrizo / *Non me fagades rir*. Todo iso é un conto coma os do Ciprianillo’ PAU, 25. Tm. **rire**.

rire *v.i.* e *v.p.* **RIR**.

RISA *s.f.* Acción de rir: ‘E volta a esmendrellarme ca *risa*’ TER, 114. **Non estar pra risas** *loc.v.*, non estar de humor: ‘Esquence iso. Debéronte ameigar cando saliches da casa. Así Díos me salve. / Mais eu *non estaba pra risas*. Aquil home era o do cuadro!’ LUS, 29.

RISADA *s.f.* Manifestación prolongada de risa: ‘Resoou unha *risada* tremendísima’ HIS, 143.

RISCO *s.m.* Posibilidade de que se produza un dano ou un revés: ‘o crimen típico da muller estuta e sin corazón, que desbota todo *risco* e peligro na súa execución’ TER, 293. **Con risco de** *loc.adv.*, estando exposto a esa posibilidade: ‘Lobeiro chantoume as patas dianteiras nos hombros, *con risco de* me derrubar, e teimaba por lamberme a cara’ LUS, 119.

RISEIRO *adx.m.* **1.** Propenso a rir: ‘Istes dáis non fai máis que rirse. Non séi que lle pasa... En ningures se viu un tolo tan *riseiro*’ PAU, 31. **2.** Con expresión de risa na cara: ‘E logo sorridente, case *riseiro*, ollando fixamente pra o señor’ LUS, 144.

RISOÑO –A *adx.* **1.** Que mostra risa na cara: ‘E estaba moi *risoño* cando decía isto’ LUS, 118. **2.** Grato, que produce certa compracencia, gusto e alegría: ‘Era unha mañá tépeda e *risoña* do mes de maio de 1930’ HIS, 181. Tm. **sorridente, surridente.**

RITMO *s.m.* Orde á que se samente a sucesión dos sons na música: ‘Ponse a beilar con *ritmo* de muiñeira, cantando o mesmo tempo’ PAU, 66.

RITUAL *adx.* Relativo ou pertencente ó rito ou costume. **Ser de ritual** *loc.v.*, estar imposto ou establecido polo costume: ‘¿E cántas peas pescas ó ano? ¿Trinta e cinco?... Sen contar o día da festa, que é pra ti *de ritual*...’ HIS, 96.

RIVAL *s.m.* Persoa que se opón a outra para conseguir a mesma cousa ou para mostrar a súa superioridade: ‘e suponse que era a mesma [pistola] con que matou ó seu *rival*’ TER, 191.

rivés *s.m.* **REVÉS.**

RÍXIDO –A *adx.* **1.** Que non se pode ou resulta difícil dobrar ou torcer: ‘Abrín a modiño a mao da difunta, que xa estaba algo *ríxida*’ TER, 203. **2.** Que non admite variacións ou que non se adapta a determinadas circunstancias, necesidades, etc.: ‘Mais pra iso requirise que se achegue máis o galego escrtio ó falado. Hai milleiros de voces e centos de xiros da fala popular que inda non entraron no galego literario. Iste, moi arredado de aquil, faise requintado, formulario, *rixo*’ TER, 68. Tm. **rixo**¹.

rixo¹ *adx.m.* **RÍXIDO.**

rixo² (⇔SENTIDO) *s.m.* Entendemento ou cordura: ‘A Rola era unha rapaza de moi bon ver, xeitosiña e moi goberneira; de moito *rixo* pra todo...’ TER, 91.

RIZAR *v.t.* Formar ondas no pelo: ‘A vella máis vella sacou una tenacilla de *riza*-lo pelo de debaixo do mostrador da tenduca e...’ HIS, 112.

[**RIZO**] *adx.m.* Ondulado ou que tende a ondularse: ‘Os [pelos] do Galo eran cortos e *rizos*’ TER, 203.

[***roburescer**] (⇒RUBORIZARSE *v.p.*) *v.i.* Porse colorado ó sentir vergoña: ‘A rapaza *roburescéu*, e cecáis tamén eu’ TER, 222.

ROBUSTO –**A** *adx.* Forte, resistente, de constitución sólida: ‘un home *robusto* de tanta corpulencia, cuasemente, como a cerdeira’ CON,73. Tm. **rebusto**.

ROCA *s.f.* Masa pétreo formada por un ou máis minerais. **Cristal de roca** *loc.s.*, cuarzo cristalizado, incoloro e transparente: ‘Pendurando do teito, enriba da mesa, unha “araña” de moitos brazos, de bronce e de *cristal de roca*’ TER, 130.

ROCHO *s.m.* Pequena dependencia, xeralmente sen luz natural, que serve para gardar cousas de pouco uso: ‘Levou alí dous homes porque quería faguer un *rocho* na torre pra gardala ferramenta’ LUS, 147.

RODA *s.f.* Obxecto mecánico circular que xira sobre un eixe: ‘Un vello cun sombreiro grande coma a *roda* dun carro’ LUS, 68.

[**RODEAR**] *v.t.* **ARRODEAR**.

[***rodilla**] *s.f.* **xionllo**.

RODO *s.m.* **1.** Utensilio formado por unha vara longa acabada nunha taboa semicircular perpendicular, que se usa para xuntar ou remexer [materiais]: ‘Cando o enterrador lle botou a mao ó *rodo*, viu que o Bieito saíra da caixa’ CON, 95. **2.** Aixada de folla máis longa e ancha que se usa preferentemente para traballar os prados: ‘O que pensaba que era unha cacha era un *rodo* dises de botala iauga ós prados’ TER, 78.

ROER *v.t.* Comer cortando cos dentes e pouco a pouco: ‘E logo [o can] metéuse nun curruncho e xa non quixo comer, nin *roé*-los ósos dunha perdiz, que tanto lle gostaban’ CON, 82.

[**ROGA**] *s.f.* Grupo de xente que se reúne para facer un traballo: ‘Decíallelo a todos nas tascas e festas, nas *rogas* e velorios; e máis cando levaba un chisco de máis...’ TER, 92.

ROIBA¹ *adx.f.* Rubia, tirando a vermella: ‘Cando chegaba a primaveira, milleiros de rosiñas brancas e *roibas* rubían polas vellas paredes, hastra o tellado’ LUS, 116.

roiba² (⇔LOURA) *adx.f.* De cor castaña moi clara ou semellante á do ouro: ‘Tiña ollos azúes, cor do ceo seréu, i unha cabeleira longa, *roiba* como a mel, que lle chegaba hastra os pés’ LUS, 153.

roibor (⇔ROIBÉN) *s.m.* Cor encarnada ou vermella [particularmente a que se ve no ceo ó porse o sol]: ‘Xa estaba pra porse o sol. (...) As álbores dispidas semellaban pantasma. As augas do río tinguíanse de *roibor*’ TER, 138.

[***roita**] ($\Rightarrow$ RUTA) *s.f.* Itinerario, camiño que se percorre: ‘víanse sortegos de marbre, onde estaban os corpos dos cabaleiros que se findaran nas *roitas* dos peleríños’ LUS, 134.

[**ROLA**] *s.f.* Ave da orde das columbiformes (*Streptopelia turtus*), de forma esvelta, de pluma cincenta azulada na cabeza e no pescozo, parda con manchas arrubiadas no lombo, gris na gorxa, peito e ventre e negra, cortada por raias brancas, no pescozo, pico agudo anegrazado e pés arrubiados: ‘O camiño seguía a veira do río antre prados lamaguentos e soutos onde cantaban as *rolas*’ LUS, 137.

ROLDANA *s.f.* Disco móbil que xira ó redor dun eixe, cunha canle na superficie por onde corre unha correa da que se tira para subir pesos: ‘ás seis da mañá xa estaba sacando auga do pozo pra regalar froles. Aínda parece que estóu ouvindo dende o leito o longo renxido da *roldana*’ LUS, 116.

rolucir *v.i.* **relocir**.

***romá** *adx.f.* **ROMANO**.

ROMANA *s.f.* Balanza portátil de ferro, de dous brazos desiguais; o maior leva trazada a escala dos pesos e unha pesa que se despraza para buscar o equilibrio co peso colgado no brazo pequeno: ‘Fixo don Gonzalo vir homes con liames, pancas e baloiras de varealas castañas, e tamén ganchos de *romana* nos cabos das cordas’ TER, 189.

ROMANCE *s.m.* Composición métrica formada por unha serie indefinida de versos, normalmente octosílabos, dos que riman os pares en asonante e quedan libres os impares: ‘Cantemos, que a música ceiba as penas. Vamos co *romance* “Camina don Sancho”’ TER, 83.

ROMÁNICO –**A** *s.m.* **1.** Arte que floreceu na Europa occidental dende finais do séc. X ó século XIII, e que en arquitectura se caracteriza polo emprego do arco de medio punto e a bóveda de canón: ‘Xa ve vostede que ise tío iba ó negocio, e pouco lle intresaba a arqueoloxía, por moitas conferencias que dese encol do *románico* de arquivolta frolida’ CON 102. // *adx.* **2.** Desa arte: ‘A eirexa do Hospital é unha eirexa *románica*, pequena, mais moi fermosa’ TER, 48.

ROMANO –**ANA** *adx.* **1.** Da antiga Roma ou do seu Imperio: ‘faguíamos noite en Portomarín. Pasábamos pola ponte *romá* cantando e batindo cónchegas’ LUS, 147. // *adx.* e *s.* **2.** Natural ou habitante de Roma ou dos países dos que se compoñía o antigo Imperio creado por Roma: ‘A min danme lástima (unha lástima imposíbel) os patricios *romanos*, tan amigos da boa vida, que non sabían o que era o café’ TER, 59. Tm. **romá**.

romanós ($\Leftrightarrow$ ROMANONES) *s.m.* Membro do corpo de policía montada creado polo conde Romanones no reinado de Afonso XIII: ‘baixaba do coche un guardia de Seguridade, dises que chaman “*Romanós*”, que traguía unha maleta i un cesto’ TER, 119.

ROMÁNTICO –**A** *adx.* **1.** Relativo ó Romanticismo ou que manifesta as características do Romanticismo: ‘Fermoso tídoos –dixen eu– pra unha novela *romántica*’ TER, 179. **2.** Que provoca unha actitude sentimental e soñadora: ‘Cando voltéi pra Santiago a seguir os meus

estudos de Dereito, aquila vila e toda Galicia parecíanme moi *románticas*’ TER, 63. // *adx.* e *s.m.* **3.** Adepto ou seguidor do Romanticismo: ‘Eu pra min que iles fixeron ben ás cheas o que os nosos *románticos* non atinaron de faguer: descubrir o seu propio país. Iles son os derradeiros *románticos* da nosa literatura’ TER, 64. **4.** Persoa sentimental, idealista e soñadora: ‘Todo aquilo veu por sere eu un *romántico*. Por té-lo costume estético –perdón, leutor– de dar longas paseadas de noite por sitios isolado’ HIS, 165.

*romantismo (⇒ROMANTICISMO) *s.m.* **1.** Movemento artístico, literario e ideolóxico que predominou en Europa desde finais do século XVIII e todo o século XIX, caracterizado pola oposición ó clasicismo e pola súa exaltación do sentimento e a liberdade: ‘Se o XVIII proclama a liberdade de pensar, o XIX proclama a liberdade de sentir. A liberdade de sentimento: eis o significado do *romantismo*’ TER, 61. **2.** Calidade de romántico: ‘Descobriera no estranxeiro o *romantismo* da miña terra’ TER, 63. **3.** Actitude romántica: ‘Son o que queda da lenda escrita co carboncillo “Te sigo adorando”. Atopámonos ante un caso de *romantismo* agudo’ CON, 107.

[ROMANZA] *s.f.* Composición instrumental breve e de carácter melódico: ‘Rosiña tocaba nun piano de mesa moitos vales, *romanzas* e minuetos’ LUS, 92.

ROMARÍA *s.f.* Festa popular que se celebra ó redor dunha ermida ou santuario xeralmente o día da festividade relixiosa do lugar: ‘Díxomo na *romaría* de San Xoán das Farrapas o músico que me vendéu o bombo que teño enriba, o ano pasado’ PAU, 23. Tm. **romería**.

rombar¹ (⇔ZUMBAR) *v.i.* Producir ruído [un insecto, o vento, o río, un motor, etc.]: ‘As noites de inverno soio son boas pra os trasgos, pra as meigas, pra os lobos... E pra quen escoita contos de medo sentindo *rombalo* vento’ LUS, 26.

rombar² (⇔RUXIDO) *s.m.* Ruído continuado e xordo: ‘Chegaba a nós o xordo *rombar* do río’ TER, 265.

romeiro (⇔ROMEU) *s.m.* Arbusto da familia das labiadas (*Rosmarinus officinalis*) moi recendente, de follas estreitas, enteiras e abrancazadas polo envés, flores liliáceas agrupadas en acios curtos axilares e froitos en aquenio ovoides e lisos: ‘¿Non ules o *romeiro* i o loureiro...? –preguntoume o padriño. / –Eu sempre asocio os fortes ulidos do *romeiro* e do loureiro ás vellas cociñas de lareira baixa’ TER 42.

romería *s.f.* **ROMARÍA.**

[ROMPER] *v.t.* **1.** Separar as partes dun todo de maneira máis ou menos violenta, destruindo a súa unión: ‘*Rompina* [a cinta] tirando forte cos dedos. Desenvolvina’ TER, 327. **2.** Fracturar [un óso ou un membro do corpo]: ‘En bon lío te metiches. Me parece que á Chata *rompéu* a perna, i a Dosinda, o brazo’ CON, 70. **3.** Comezar, iniciarse [o día]: ‘¿E non sentíu nada de particular po-la noite, aló po-las catro menos coarto da madrugada, inantes de *rompé-lo* día?’ CON, 76. // *v.p.* ***4.** [Indebidamente como verbo pronominal] separarse as partes dun todo de maneira máis ou menos violenta, destruindo a súa unión: ‘Abrín a modiño a mao da difunta, que xa estaba algo ríxida, pra que o pelo non *se rompera*, e púxeno na palma da miña mao’ TER, 203. **Romper** + **a** + **infinitivo**, perífrase verbal que

indica o comezo brusco dunha acción: ‘Foise. O doutor *rompéu a rir* coma un tolo’ HIS, 97.

*ronca *adx.f.* **ROUCA.**

[**RONCAR**] *v.i.* Producir un ruído rouco ó respirar mentres se dorme: ‘Ás nove e media estaban no cuarto do Birollo o Paquiño e máis o Pepe. O Birollo *roncaba e roncaba*. O Pepe colleu a caixa de pinturas...’ HIS, 89.

RONCÓN *s.m.* Parte da gaita consistente nun tubo ou cano, unido ó fol pola parte superior, que forma o baixo do instrumento: ‘A súa voz era coma o soído do punteiro; o eco que devolvían as encostas, o xordo bruar do *roncón*’ LUS, 23.

rondar (⇔**ROLDAR**) *v.i.* **1.** Dar voltas por algún lugar para vixiar ou comprobar algo: ‘Andaba por alí *rondando* un de ises que chaman “activistas” do B.B.’ HIS, 77. **2.** Andar detrás cunha finalidade: ‘¡Ai, Albertiño, que te anda *rondando* a morte...!’ CON, 42.

[**ronronar**] *v.i.* **ROSMAR**¹.

ROÑAR *v.i.* **1.** Griñir, emitir o porco bravo a súa voz: ‘Mais as cousas no lle saen sempre a ún como quer. Xa era noite. Sentín aló lonxe, moi lonxe, un tronicio. Era como si *roñase* un porco bravo’ HIS, 166. **2.** Bufar, fungar, resoprar de maneira ameazadora [un animal]: ‘Os cas fóronse adepartando do seu corpo sen deixar de *roñar*’ HIS, 52.

ROQUETE *s.m.* Vestidura litúrxica de tea branca e fina, con ou sen mangas, que o sacerdote pon por riba da sotana para algunhas cerimoniais: ‘Cando ouvíu o crego estas falas, desprendéuse da capa pluvial e quedouse en *roquete*, ó mesmo tempo que berraba’ CON, 94.

ROS *s.m.* Gorro militar con viseira, de forma cilíndrica, duro e máis alto por diante que por detrás: ‘Moreno il, de bigote e patillas, con guerreira azul e *ros* con prumeiro branco’ HIS, 37.

ROSA *s.f.* **1.** Flor da roseira, con numerosos pétalos, de diferentes cores e cheiro agradable: ‘As maos, finas e longas –coidaba eu– tan soio poderían toalo piano ou coller *rosas*’ LUS, 86. **2.** Figura coa forma desta flor: ‘agromaban, no fondo da tébrega, as *rosas* de lus dos foguetes’ LUS, 57. **Rosa de té** *loc.s.*, flor de cor amarela algo alaranxada cun cheiro semellante ó do té: ‘Algunhas damas tiñan un cutis como de *rosa de té*’ CON, 27.

ROSADO –**A** *adx.* De cor semellante ó rosa: ‘E xa amosaba a frol granate dos pavieiros e a *rosada* dos melocotoneiros’ CON, 70.

[**ROSCA**] *s.f.* Peza de pan ou de doce redonda cun furado no medio: ‘Sempre que viña da feira traguíame *roscas* i un día mercóume un pano’ TER, 283.

ROSCÓN *s.m.* Doce en forma de rosca, elaborado con fariña, ovos, azucre e leite: ‘Ningún coma ila facía o *roscón* pra as festas’ LUS, 120.

ROSEIRA *s.f.* Planta arbustiva da familia das rosáceas (xénero *Rosa*) de talos erguidos con espiñas, follas alternas imparipinnadas e flores terminais (as rosas) solitarias ou agrupadas en corimbos terminais, vistosas e recendentes: ‘Co trebón da notie arrecendían as *roseiras* dos hortos’ CON, 75-76.

ROSMAR¹ *v.i.* **1.** Protestar falando en voz baixa ou entre dentes: ‘Sentín *rosmar* á Faísca, namentras subía a escaleira: / –Lerías... Non sei qué lle van ensaminare’ TER, 273. **2.** Emitir un son rouco e continuo [o gato]: ‘O gato mouro que estaba sentado, *ronronando*, ergueuse’ CON, 60. Tm. **ronronar**.

ROSMAR² *s.m.* Ruído suave e confuso da auga que corre: ‘Ouvíase o manseliño farfular da barbañada nos castiñeiros e mailo *rosmar* do río’ TER, 137.

*roteiro (⇒RUMBO) *s.m.* **1.** Camiño, traxecto que hai que recorrer: ‘Longo *roteiro* a percorrer... Primeiro hai que desbotalo caciquismo i o señoritismo’ TER, 58. **2. fig.** Camiño, dirección: ‘Os degaros da súa morriña [do labrego] van por outro *roteiro*. O que turra por il é a fermosura da súa terra’ TER, 66.

ROUBAR *v.t.* e *v.i.* **1.** Apropriarse ilicitamente do que por dereito lle pertence a outro: ‘E moito coidadiño con *roubala* froita ós veciños’ TER, 104. **2.** Quitarlle a alguén algo non material: ‘Era sutil coma o aires, i hastra lle *arroubaba* a un o pensamento se non tiña procuro de gardalo ben gardadiño (...). E tamén *arroubaba* a honra ás xentes de ben, pois tiña unha língoa pior que o ferrete dunha cóbrega’ LUS, 127. Tm. **arraubar**, **arroubar**.

ROUBO *s.m.* Acto e efecto de roubar: ‘Xa se sabe que os ladrós que andan de noite son moitas veces asesinos tamén. Van dispostos a matar a quen sea, porque non se lles descubra o *roubo*’ CON, 97. Tm. **arroubo**.

ROUCA *adx.f.* Áspera e pouco clara [dito da voz]: ‘A Nisclona (...) é unha muller grosa e baixota ila (...) Fala con voz *rouca*, de home’ PAU, 38. Tm. ***ronca**.

ROUPA *s.f.* **1.** Peza ou conxunto de pezas, normalmente de tea, que se utilizan para vestir: ‘Funme despindo pouco a pouco deixando a *roupa* no chao’ LUS, 60. **2.** Conxunto de pezas de tea destinadas a un uso concreto: ‘Cando espertéi, vin que a *roupa* do leito estaba no chao’ LUS, 136. **Roupa branca** (⇒roupa branca) *loc.s.*, a interior e a de cama e de mesa: ‘Había veces que se quedaba un mes a coser aló, porque tiñan moita *roupa branca* e das camas. Era a casa do “Rufo”, que emprestaba diñeiro en toda a parroquia’ HIS, 31,

ROXO¹ –**A** *adx.* **1.** Dunha cor entre marrón clara e amarela, pero tirando máis a esta: ‘Era un home aínda novo, pequenote íl, de barba *roxa*’ LUS, 75. **2.** [Aplicado a persoa] que ten o pelo desa cor: ‘Os outros [homes] chegaron de contado. Us baixos, outros altos; grosos, enxoiros, *roxos*, morenos...’ CON, 19.

*roxos² (⇒VERMELLO) *adx.* Da cor do sangue: ‘O sangue pingóu de *roxos* o xubón de terciopelo negro de doña Violante’ LUS, 155. ***Guardias roxos**→ guarda.

[**ROXÓN**] *s.m.* Resíduos de distintas partes graxas do porco, que quedan despois de derreter esa graxa no proceso de elaboración da manteiga: ‘E non te esquezas –díxolle a súa muller– de mercar tamén dous baldes i unha pota grande prós *roxós*’ TER, 277.

ROZAR *v.t.* Limpar para despois sementar: ‘saíran pola mañá cediño co carro, a *rozar* monte’ LUS, 128.

[**ROZÓN**] *s.m.* Fouce de mango longo que se emprega para rozar: ‘Levaban us machadas e fouciñas; outros *rozós* ou mañuzos de palla’ TER, 147.

RÚA *s.f.* **1.** Vía urbana, xeralmente limitada por dúas fileiras de casas ou edificios, destinada ó tránsito público: ‘Collimos pola Plaza Maior e po-la *rúa* de Aguirre, seguindo po-la vella carretera do camposanto, orelada de alcacias...’ CON, 106. **2.** Conxunto de vías públicas, prazas, etc. dunha poboación: ‘No campo, o que non ten casa de seu non é ninguén (...). Da intemperie, prá casa. Nas vilas, xa é outra cousa. Hai o intermedio da *rúa*, da tasca, do bar, do cine...’ TER, 47. **Saír á rúa** *loc.v.*, manifestarse, pronunciarse: ‘Os comunistas xa *saíron á calle*, os anarquistas tamén *sairon á rúa*... Os socialistas queren *sair á rúa*... Os da Falange van *sair á calle*. Todos *saen á rúa*’ HIS, 43. Tm. ***calle**.

rúar (⇒RUAR) *v.i.* Andar polas rúas e outros lugares públicos: ‘Eu, coma sempre, fun o que máis tarde me retirei á casa. Tremecía cando pensaba en que tiña que me deitare. Nunca me atopaba canso de abondo, inaque levava os pés de arrastro. Xa sabía que mil trasnos me agardaban á beira do leito. E veña a *rúar* e *rúar*’ LUS, 63.

RUBÍ *s.m.* Pedra preciosa, transparente, de cor vermella e brillo intenso: ‘E logo, vin unha mao que agarraba o pe dun viril, que era o mesmo viril da capela do pazo, mais que non tiña o *rubí* do cimo... O *rubí* estaba nun anelo que levaba a mao, no dedo furabolos’ TER, 312.

RUBIO –**A** *adx.* **1.** Colorado, da cor do sangue: ‘Era groso e tiña os bigotes pra riba, coas meixelas moi *rubias*’ CON, 130. **2.** Que ten o pelo tirando a vermello: ‘O Alberto era máis ben *rubio*, cos cabelos da color do azafrán’ CON, 42. **3.** [Aplicado a tabaco] de cor máis clara e de sabor máis suave có [tabaco] negro: ‘De volta, as rapazas astrevíanse a fumar un pitillo inglés. Era o tabaco *rubio* que había’ CON, 41. **Porse rubio** *loc.v.*, ruborizarse: ‘Logo preguntoulle os Mandamientos, os Pecados Capatales i os Novísimos. / O Toño *púxose rubio* coma si estivese tizando o forno, e non dúu fala’ TER, 102.

[**RUBIR**¹] *v.i.* Gabear, subiren as plantas agarrándose a unha parede, árbore, pau, etc.: ‘milleiros de rosiñas brancas e roibas *rubían* polas vellas paredes, hastra o tellado’ LUS, 116.

[***rubir**²] (⇒SUBIR) *v.t.e v.i.* **2.** Ir por un sitio cara a arriba: ‘*Rubiamola* costa de Lebón’ TER, 41. // *v.i.* **2.** Ascender, ir desde un sitio máis baixo a outro máis alto: ‘dunha casoupa lonxana saía un cichón de fume branquismo. *Rubía* dereito coma unha columna, e moi vagariño’ TER, 260.

RUFO *adx.m.* Forte e ben conservado: ‘¡Ai meu tío! –dixo a tía– non pasa un ano por vostede. Sempre tan *rufo*’ LUS, 121.

[**ruga**] *s.f.* **ENRUGA**.

RUÍDO / **ruido** *s.m.* Son inarticulado máis ou menos forte e, xeralmente, desagradable: ‘Pois se conoce que eu me erguera de noite e fora a roubar ó coarto do matrimonio da casa. Mais logo todo aquilo me parecêu ausurdo. Tiña que facer *ruído* ó abrí-la porta. Tiña que buscá-los cartos onde os houbera’ CON, 121. **Facer moito bruído** ($\Leftrightarrow$ facer moito ruído) *loc.v.*, [dito dunha organización] dar lugar a que se fale moito dela pola súa actividade: ‘Hei decir que era rector da Universidade o Magnífico Señor Don Alejandro Rodríguez Cadarso e que a organización chamada F.U.E. *facía moito bruído*’ HIS, 83. Tm. **bruído**, **bruido**.

RUÍN *adx.* **1.** De pouca ou mala calidade: ‘Tampouco hai moitos queixos de leite de vaca, e os poucos que se ven son *ruís*’ LUS, 20. **2.** Malo ou cativo: ‘¡Probe Sabeliña!... *Ruíña* sorte tiveches nesta vida’ TER, 207. **3.** Pequeno e feble: ‘É un rapaz novo, *ruíño*’ PAU, 34. Tm. **ruinzalla**, **ruíño**, **ruíño**.

ruína ($\Leftrightarrow$ **RUÍNA**) *s.f.* **1.** Construción fundida ou destruída: ‘Ó sul da eirexa, toda atafanada polas hedras, estaba a outra torre. Era xa unha *ruína*’ LUS, 134. // *pl.* **2.** Restos dun edificio construído: ‘No cimo dun teso pola outra banda do río, víanse as *ruínas* dun castelo’ LUS, 85. **3.** Estado de fundido ou destruído: ‘Xa estaba en *ruínas* [a torre]’ CON, 101. Tm. **ruíña** / **ruíña**.

ruinzalla *adx.f.* **RUÍN**.

[**ruíña**] / **ruíña** *s.f.* **ruína**.

ruíño –a / **ruíño** –a *adx.* **RUÍN**.

RULAR *v.i.* Mover ou moverse dando voltas sobre si mesmo: ‘dende as encostas fixeron *rular* moitos toros de carballo’ LUS, 82.

RUMBA *s.f.* Baile popular de ritmo alegre e moi rápido: ‘Había ensinado a bailala *rumba* a todas as mozas e mozos das aldeas do concello’ LUS, 120.

RUMBO *s.f.* Ruta, dirección, camiño que se pretende seguir: ‘Non acendimos o farol hastra chegar á cova, pra que ninguén soupese o noso *rumbo*’ TER, 223. ***Con rumbo a** ($\Rightarrow$ con rumbo a) *loc.prep.* camiño de, en dirección a: ‘Despedínme do Xes na porta do Hostal, que se subíu ó seu Mercedes, *con rumbo a Sarria*’ HIS, 78. Tm. ***rumo**.

*rumo *s.m.* **RUMBO**.

RURAL *adx.* Pertencente ou relativo ó campo [por oposición á cidade]: ‘Un coche coma iste vaille moi ben a un médico *rural*’ TER, 37.

RUSO –A *adx.* **1.** Relativo ou pertencente a Rusia ou ós seus habitantes: ‘Moita novela *rusa*, ingresa i americana’ TER, 31. // *s.m.* **2.** Persoa natural ou habitante de Rusia: ‘Afigurémonos a un *ruso* ouservador e culto que vivise en Petrogrado no ano 16’ TER, 63.

RUSTRIDO *s.m.* Refrito, condimento formado por aceite frito con outros ingredientes, especialmente allo, cebola e pemento: ‘Ceéi aquíl día –acórdome ben– us ovos fritos i unhas patacas con *rustrido*’ TER, 308.

RUTINA *s.f.* Hábito de actuar dunha determinada maneira, sen necesidade de reflexionar ou decidir: ‘O caciquismo é un refugallo do feudalismo. Está moi leado ó atraso i á *rutina*’ TER, 58.

[**RUXIDOIRA**] *s.f.* Caída de auga desde certa altura debida a un desnivel brusco no terreo: ‘Índa parece que estou ouvindo as *ruxidoiras* daqueles ríos de escumas de neve, que se esfragan polas freitas’ LUS, 125.

RUXIR *v.i.* **1.** Renxer, facer un ruído áspero e estridente ó rozar: ‘Mais ó collela nas maos i erguela da mesa, sentín *ruxir* algo dentro [da caixa] e decatéime de que pesaba moito’ TER, 327. **2.** Producir un son forte e rouco: ‘E chegamos hastra unha pena cha, sobre un esfragadoiro por onde se sentía, aló embaixo, *ruxir* un riacho’ HIS, 30.

S

SABA *s.f.* Peza de tea grande e rectangular que se utiliza como roupa de cama e que serve para illar o corpo do colchón e das mantas: ‘O que endexamais se vira en ningúa cama. As roupas da cama estaban refucidas, colcha, mantas e *saba*’ HIS, 19. Tm. ***sábena**.

SÁBADO *s.m.* Día da semana que segue ó venres: ‘Quedades todos convidados, mañá, que é *sabado*, á miña casa’ CON, 33.

SABEDOR –ORA *adx.* **1.** Que ten noticia ou coñecemento [de algo]: ‘Xa son *sabedora*, por unha carta de Vigo, da súa visita. A carta perdina’ HIS, 39. **2.** Que sabe ou é entendido [en algo]: ‘I-é tamén home moi *sabedor* en custións de armonía, pois sei que tocara catro anos o bombardino’ PAU, 23. **3.** Que sabe moito: ‘Non te chufes de *sabidor* –dixo o Pepiño–, que os libros teñen conta do que lles poñen’ TER, 148. Tm. **sabidor**.

***sábena** *s.f.* **SABA**.

sabencia (⇔**SABENZA**) *s.f.* Conxunto de coñecementos que se teñen sobre as cousas: ‘Pois eu teño sentido moitas veces que o escribano de Rendar é home de moitisma *sabencia*, e que hastra de Trives o chaman pra faguer documentos’ PAU, 23.

SABER¹ *v.t.* **1.** Ter coñecemento ou noticia [de algo]: ‘Ai, señor...! ¿Non *sabe* o que pasa? / – ¿E cómo o hei *saber* –contestóume– se ti non o dis?’ LUS, 49. **2.** Ter gravado na memoria: ‘Cando nos trabucábamos ou non lle *sabíamos* a leución, pegábanos unhas carrachas na testa, coa mao do revés’ LUS, 116. **3.** Estar seguro [de algo]: ‘Non *sei* qué faguer da miña vida... Maldita seña a hora en que se me ocorreu deixalos estudos’ TER, 162. **4.** Ter a seguridade dun feito futuro ou imaxinado: ‘Debería chegar cabo dil cara á noiteña, sen que me vise chegar, pois outramente xa *sabía* que faría por escaparse’ LUS, 110. **5.** [En tempo verbal pasado] adquirir coñecemento ou noticia [de algo]: ‘E non se acorda –preguntou o Ramón– do que foi de Pedro de Levaste? / –Nunca –respondéu o señor–*soupen* que fora dil...’ LUS, 149. **6.** Ter habilidade ou capacidade [para facer algunha cousa]: ‘*Sabía* ler, escribir e coser a máquina’ TER, 101. // *v.i.* **7.** Ter sabor: ‘Iste viño *sabe* a podre’ PAU, 51. **8.** Ter coñecementos, estar instruído [en xeral ou nunha materia]: ‘Os libros –di– teñen conta do que lles poñen. Iste é outro dos principios polos que se rixe [o particularista]. Nin

sabe nin quer *saber*' TER, 57. **9.** Recibir ou ter noticias [de alguén ou de algo]: '¿E que se *sabe* dil? –preguntéille eu. / –Din que o viron –dixo il– cispas cara a serra pola ponte de Trascastro...' TER, 94. **Saber** (un) **o que fai** *loc.v.*, ter coñecemento e capacidade na cuestión de que se trata ou en que se actúa: 'Lucrecia / Quén nos dira a nós, na nosa tasca, outra vidente. / Epifaneo / O Rouco ben *sabe o que fai*, pois tamén ten negocio de vaseo' PAU, 52. **Sabe Dios**→ DIOS. **¿Sabes?** fórmula con que se lle pide ó interlocutor comprensión sobre o verdadeiro sentido do que se di: 'A miña muller tamén o viu... *¿Sabes?* Viña do outro mundo' LUS, 31. **Qué sei eu!** (⇔que sei eu!) *interx.*, emprégase con intención ponderativa referido á cantidade ou á importancia do que se di: 'O crego insinárame todo dous días inantes. Seis ou sete cras de mazás i outras tantas de peras. *Qué sei eu!* E cereixas, guindas e membrelos' LUS, 139. **Quén sabe** (⇔quen sabe), fórmula que expresa a imposibilidade de coñecer algo que se presenta como dubidoso ou descoñecido: 'Si se poidese levar á feira, *quén sabe* se daría por il doce ou catorce billetes como por unha parexa de bois' PAU, 53. Tm. **sabere**.

SABER² *s.m.* Coñecemento, sabedoría: 'Era [a miña tía Rosa María] dona de moito *saber* pra aqueles tempos. Tiña unha gran biblioteca i alí se pasaba horas e horas lendo' LUS, 80.

sabere *v.t.* **SABER**¹.

SABIA *s.f.* Muller que practica a aduviñación: 'E logo que non lles quer nin á filla, nin á muller, nin á súa nai... / –Eu coido que ten o demo no corpo... / Díxonos a *sabia* que estaba ameigado...' TER, 342.

SABIDO –A *adx.* **1.** Que sabe ou entende: 'Moito cambeará a vida do país cando se esplate o ferro que pechan os seus montes, que é do millor que hai, según din as persoas *sabidas*' LUS, 22. **2.** Que xa se sabe, que está divulgado e é coñecido: Chamáballe "a vidente" / O Farón / E por *sabido* que faguía curas verdadeiramente milagreiras' PAU, 24.

sabidor *adx.m.* **SABEDOR**.

SABOR *s.m.* Sensación que produce no gusto unha substancia: 'Collín auga cas maos e leveina á boca. Tiña *sabor* a podre, e non a puiden beber' TER, 345.

SABOREAR *v.t.* Gorentar, gozar [de algo] con tranquilidade e detemento: 'Gorentar. Gostar, *saborear*' LUS, 165.

SABRE *s.m.* Arma branca semellante á espada, algo curva e con fío só por un lado: 'Saíu de alí o sarxento despois de coadrarse, cingirse o *sabre* e poñerse o casco' LUS, 159.

***sabroso** –a (⇒SABOROSO –A) *adx.* Que sabe ben ou que ten moito sabor: 'Se o [queixo] de San Simón é *sabroso*, non lle queda atrás o da Mancha ou o de Cabrales' CON, 130.

SABUGUEIRO *s.m.* Arbusto da familia das caprifoliáceas (*Sambucus nigra*) de tronco cheo de pólas, de cortiza parda e rugosa e medula branca e esponxosa (o sabugo), follas dentadas de cor verde escura, flores brancas en umbela, pequenas e recendentes e froito en baga anegrazada: 'o día do seu santo, o vintecatro do mes en que frolece o *sabugueiro*' HIS, 67.

SACAR *v.t.* **1.** Facer que deixe de estar onde estaba: ‘Ó chegar ó pontigo, penséi que si a algún criminal lle dise por *sacar* algunha das táboas, eu caería ó río e atoparíanme morto’ TER, 293. **2.** Poñer fóra do lugar no que estaba: ‘O tolo vaise á lacena e *saca* pan, un chourizo i-unha xarra de viño. Leva todo prá mesa’ PAU, 64. **3.** Desposuír do que lle pertence: ‘Todo iso é unha trapela pra *sacarlle* os cartos ó fato do Rouco’ PAU, 23. **4.** Facer que lle entreguen diñeiro dunha conta bancaria: ‘Que o Roberto atopóu a súa carteira cuasamente valeira cando chegou a Lugo, e tivo que *sacar* do Banco diñeiro pra poder seguir prás Esturias’ CON, 123. **5.** Quitar ou apartar a unha persoa da situación na que estaba: ‘Un ano despois foi ó xuicioral (...). E foi o meu testimoño o que o *sacóu* libre’ TER, 232. **6.** Eliminar ou facer desaparecer: ‘o enterrador decía que a copiña era pra lle *sacar* o bafo de podre que lle deixaban os difuntos...’ LUS, 34. **7.** Librar, evitalle [a alguén] unha cousa adversa ou non desexada: ‘En moitas quimeiras antre rapaces ténme *sacado* moitos paos do lombo’ LUS, 55. **8.** Deducir, tirar, obter en consecuencia: ‘Pois déixea falare –dixen eu, medio rindo– que si vostede conta o conto, ila *sacará* a moralexa, como sempre fan as mulleres’ TER, 268. **9.** Conseguir que alguén diga algo: ‘¿E padecía dalgo aquila muller? / –Non lle sei. / E non lle puiden *sacar* máis nada. Sempre contestaba: “Non sei...” “Quezáis”... “Pode ser...”’ TER, 199. **10.** Conseguir ou obter: ‘¡Mil reás en boticas! ¿De onde os vou *sacare*?...’ TER, 48. **11.** Facer, producir: ‘teño que *sacar* un molde de cera do ollo da pechadura do camposanto’ TER, 246. **12.** Quitar, facer [unha fotografía ou un retrato]: ‘Eu, dibuxaba, pintaba e *sacaba* fotos. Era o meu oficio’ HIS, 157. **13.** Desprenderse dunha peza de roupa: ‘O Polonio *sacóu* o chapeo e baixou a testa’ TER, 211. // *v.p.* ***14.** [Indebidamente como pronominal] desprenderse dunha peza de roupa: ‘Rematóu de comer e *sacóuse* a gabardina i unha chaqueta de cadriños’ TER, 330. **Sacar en limpo** → LIMPO. **Sacar pra diante** → DIANTE. **Sacarse a vida** → VIDA.

[**SACHAR**] *v.t.* Remover a terra co sacho: ‘*sachaba* o horto, sin nunca se doer do seu corpo’ TER, 106.

SACHO *s.m.* Apeiro de labranza provisto dun mango e unha pa no remate que serve para sachar: ‘E soupo que atopara a seu pai morto no prado, co *sacho* na mao’ TER, 78.

SACO *s.m.* Recipiente grande de tea grosa, papel ou outro material flexible, de forma rectangular ou cilíndrica e aberto por un dos lados estreitos: ‘Ruxía algo drento do *saco*... Saíron do *saco* varios botes’ TER, 226.

[**SACRAMENTAR**] *v.t.* Administra a unción dos enfermos: ‘Ó velo crego, o Román dixo: “Que me *sacramenten* agora mesmo, que logo seréi con Dios. A ialma, primeiro que o corpo”...’ TER, 299.

SACRÍLEGO *adx.m.* Que implica sacrilexio: ‘Eu estaba sobreescitado por aquil arroubo *sacrílego*, e nada de particular ten que soñase con il’ TER, 315.

SACRO *adx.m.* **SAGRADO.**

SACUDIR *v.t.* **1.** Axitar no aire ou golpear unha cousa para que solte a substancia adherida: ‘o Almallo, alto e lombado, *sacudía* a neve da súa manta’ TER, 155. **2.** Axitar ou conmover [a alguén]: ‘O don Fernando seguía a botar lume polos ollos. E dixo, todo

alporizado, *sacudido* pola carraxe: ‘TER, 173. **3.** Dar ou pegar: ‘empezóu a *sacudir* couces contra as paredes...’ TER, 48.

SAGRADO –*A adx.* **1.** Que é obxecto de reverencia relixiosa: ‘O home foi criado a imaxe e semellanza de Dios, conforme ás *Sagradas* Escrituras...’ CON, 131. **2.** Que é obxecto de culto [pola súa relación coa divindade]: ‘Outros, mesmamente, eran o estroúpele dos *sagros* galochos do dios Júpiter estarabouzando polo Olimpo adiante’ HIS, 167. **3.** [Aplicado a Historia] contida nas *Sagradas* Escrituras: ‘entendido que has de saber pe a pa a Historia *Sagrada*’ TER, 103. **4. fig.** Sobrehumano, que está por encima do humano: ‘Acomenteunos a todos un *sagro* furor contra dos poetas que sairon rás’ HIS, 177. **5. fig.** Digno de respecto e veneración: ‘A miña *sagra* deuda co pintor Luís Seoane chámase “Pepe Troitiño”’ HIS, 83. // *s.m.* **6.** Lugar bendicido [especialmente a igrexa, o adro ou o cemiterio]: ‘Mátate, xa qui es tan teimudo. (...) ¿Non sabes que non te poden enterrar en *sagrado*’ LUS, 71. **Historia Sagrada** → HISTORIA. Tm. **SACRO**, ***sagro**.

***sagro** –*a adx.* **SAGRADO**.

SAIBO *s.m.* **1.** Sabor, sensación que produce no gusto unha substancia: ‘Eu xa non lle atopo tan bon *saibo* ás patacas, como cando se lles bótaba esterco da cuadra, dispensando’ HIS, 14. **2. fig.** Calidade que recorda ou evoca [algo]: ‘E logo que o castelán ten *saibo* i arrecendo de galego’ TER, 64.

SAÍDA *s.f.* **1.** Acción e efecto de saír: ‘Viña sempre, á *saída* da crase derradeira da mañá, un ex-seminarista moi alto a recollela’ CON, 40. **2.** Lugar por onde se sae: ‘Se por iste diamante non for, non me pasaría aquilo, tan estremecente, da fonda do Curuxo mesmo a *saída* de Chantada, pola carretera que leva a Monforte...’ HIS, 101. **3.** Ocorrencia, dito espontáneo [e xeralmente gracioso]: ‘Trainos o Pinto que non nos afacemos sin il. Traino ti mesmo. Mira, papaiño, que si non nos trás o Pintiño, métome monxa...’ / Todos estouparon a rir ó ouvir aquela *saída* da Paquita’ CON, 82.

SAÍR / **sair** *v.i.* **1.** Pasar do interior ó exterior [dun lugar delimitado ou cerrado]: ‘Quedárame de noite a rezar na eirexa, sin decatarme que xa *saíran* todos os feligreses’ LUS, 134. **2.** Marchar, partir [dun lugar]: ‘*Sáimos* de Sarriá pola tardiña baixa’ TER, 36. **3.** Dirixirse [a un lugar ou a un punto de destino]: ‘Quen me dira estar enriba pra pescudar por alí. / *Sae* pra enriba sin que ninguén se decate’ PAU, 51. **4.** Ter a orixe ou procedencia [unha cousa noutra que se expresa]: ‘E tiña razón, porque se a pita pon o ovo a pita tamén *sai* do ovo’ TER, 249. **5.** Aparecer, presentarse, mostrarse ou manifestarse: ‘Faguía un bon rato que *saíra* a lúa’ TER, 233. **6.** Ser publicado: ‘A entrevisté xa *sal* no periódico de mañá...’ CON, 116. **7.** Resultar [dunha determinada maneira]: ‘Mais as cousas no lle *saen* sempre a ún como quer’ HIS, 166. **8.** Resultar, ter o rendemento ou efecto que se expresa [unha persoa]: ‘e si *saes* agudo i apricado e che cai ben o estudio, quén sabe’ TER, 103. **9.** Resultar, obter como resultado: ‘Foron prender o Falcón a Bustofrío... Viuse a causa en Lugo, e *saíronlle* doce anos...’ TER, 95. **10.** Conseguir facer da forma correcta e adecuada: ‘E por remate, un flan, que lle *saíu* mui ben á ama’ LUS, 141. **11.** Ser elixido: ‘Os dous [o Prosmas de Pantide e o Pándigo de Leixazós] *saen* testigos do documento...’ PAU, 51. **12.** Dicir de maneira inesperada ou imprevista: ‘Din que está mal da cabeza dende que agarróu un gálico en Chile... / O Farón / Xa tiñas que *saír* ti, lurpia do demo. ¿E non é bon parroquiano?’ PAU, 30. **13.** Ir a lugares de diversión ou entretemento: ‘Dende que

cumprira os setenta anos xa non *saira* ás festas, i os derradeiros meses (...) non botaba o pé fora da casa' LUS, 120. **14.** Aparecer ou xurdir: 'Mais, señor, [a Rola] tivo a disgracia de que lle *saíse* outro pretendiente' TER, 91. **15.** Ser levado fóra de: 'Polas nosas penas do Purgatorio, que o conto non *salla* das dúas...' TER, 105. **16.** Deixar de estar nunha situación: 'Pois nada, que está alí moita familia, na tasca do Crisanto, agardando que a meiga *salla* do rauto, pra sabere o que viu nos Profundos' PAU, 32. **Saír coa súa loc.v.**, conseguir o que se propón: 'Eiquí traballéi, loitéi e *saín ca miña*... Eu ben sei canto custa a vocación de médico rural' TER, 37. Tm. ***salir**.

SAL s.m. Substancia branca cristalina constituída por cloruro sódico, de sabor característico e moi soluble na auga, que se emprega xeralmente para condimentar e salgar os alimentos: 'Mira que ferva a pota e bátalle *sal*' PAU, 35.

SALA s.f. [Nun edificio] dependencia grande que pode ter diversos usos: 'No primeiro piso do pazo están as *salas*: o comedor, a *sala* de xogos, a biblioteca' TER, 130.

*salado adx.m. SALGADO.

salaiente adx. Que salaia: 'Volveu entrare no cuarto a probre da viuda, cansa e *salaiente*' HIS, 141.

[SALAIAR] v.i. Suspirar con aflición e pena: 'O tolo *salaia* e salouca. Queda us intres calado?' PAU, 37.

SALAIIO s.m. 1. Suspiro, respiración profunda e sonora, xeralmente acompañada de xemidos ou dunha exclamación e que expresa cansazo, tristeza ou alivio: 'E logo, cunha voz que semellaba un *salaio*: / –Pos como si me premese unha man que no se pode decir que seña fría nin quente. A man dunha pantasma' HIS, 113. **2.** Xemido entrecortado: 'A Varisa, cáseque lle deu un súpeto. Antre prantos e *salaíos* contoulle a seu home todo o que lle pasaba ca meiga' LUS, 129.

*salar (⇒SALGAR) v.t. Botar sal [a un alimento]: 'Pois eu –dixo a Liberata– botéille dúas presadas de sal, coma sempre. / –Como *salado* está, ben *salado* –dixo o Gumersindo– mais é ben gracioso' TER, 116.

SALGADO –A adx. 1. Que contén sal ou sales en disolución: 'ou simpresmente, nas *salgadas* terras das ribeiras' LUS, 17. // **s.m. 2.** Alimento conservado en sal: 'E debe ser un animal criado no mare, porque ten saibo ó *salgado*' TER, 117. Tm. ***salado**.

salgueira s.f. SALGUEIRO.

SALGUEIRO s.m. Árbore da familia das salicáceas (*Salix sp.*) con tronco groso e dereito, de follas caducas, alongadas, estreitas, xeralmente dentadas, flores sen cáliz nin corola, en amentos verdosos e froito capsular. [É común nas beiras dos ríos]: 'E funme bañar ó río, no cano da Lamela. Despínme e metínme na auga, deixando a roupa debaixo dun *salgueiro*' CON, 87. ***Sauce chorón (⇒salgueiro chorón)** árbore da familia das salicáceas (*Salix babylonica*) de ramas moi longas, flexibles e colgantes e follas moi estreitas e finamente

dentadas: ‘Viron ó boticario sentado nunha sepultura, debaixo dun *sauce chorón*, cunha linterna acesa’ TER, 252. Tm. **salgueira**.

[***salir**] v.i. **SAÍR**.

SALÓN s.m. **1.** [Nunha vivenda] cuarto principal, para estar ou recibir visitas, que frecuentemente fai tamén de comedor: ‘doña Violante i o señor de Folch tiñan longas conversas no *salón* ou na solaina do pazo’ LUS, 153. **2.** Cuarto de grandes dimensións destinado a unha actividade ou finalidade concreta: ‘No primeiro piso do pazo están as salas: o comedor, a sala de xogo, a biblioteca, o *salón* de festas i o chamado *salón* de caza’ TER, 130.

[**SALOUCAR**] v.i. Impar, chorar con xemidos entrecortados: ‘Hei de decir que a Filomena fixo a súa declaración medio *saloucando*’ TER, 281. Tm. **soloucar**.

SALOUCO s.m. Xemido entrecortado: ‘Todos sentimos un *salouco*. O tío seguía falando’ LUS, 71.

SALSA s.f. Preparado líquido ou lixeiramente pastoso a base de aceite, especias, etc. que acompaña un prato ou serve para cociñalo. **Salsa de cazador** ($\Leftrightarrow$ salsa cazadora) loc.s., a que se fai a base de allo, cebola, cogomelos, anacos de touciño e herbas aromáticas (estragón, pirixel, tomiño, etc.), usada especialmente para acompañar carnes de caza [orixinaria e típica da cociña francesa]: ‘Falábamnos de cómo estaban millor cociñadas as perdices. ¿En *salsa de cazador* ou en salsa verde? Cecáis con repolo...’ HIS, 113. **Salsa verde** loc.s., a feita especialmente a base de pirixel: ‘Falábamnos de cómo estaban millor cociñadas as perdices. ¿En salsa de cazador ou en *salsa verde*? Cecáis con repolo’ HIS, 113.

[**SALTAR**] v.i. **1.** Elevarse separándose do seu punto de apoio con impulso e rapidez, para caer no mesmo sitio ou noutro diferente: ‘O galo, ó chegar ó comedor deu un brinco sobor dunha silla valeira, e da silla *saltou* á mesa, derrubando catro ou cinco vasos cheos de viño’ CON, 22. **2.** Desprenderse bruscamente unha cousa de onde estaba unida ou suxeita: ‘O testo da pota onde estaba o galo *saltou* po-lo aire e caíu ós pés da Parrula’ CON, 22. **3.** Romper bruscamente: ‘Veña prá porta, faga o favor. ¿E non ve...? O gancho do cerrollo está *saltado*...’ TER, 202. **3.** Dicir de maneira inesperada ou imprevista: ‘Naquil mesmo intre Andresiño o Cabezudo subía a escaleira... / –¿E de qué vos rides tanto, golfantes? / *Saltou* o Destoncias: / –De que somos trece, que é mal número’ CON, 19.

SALTEADOR s.m. Persoa que rouba ou asalta: ‘Pois eu xúrovos –decía o Séneca que iste tío tan raro é *salteador* de tumbas’ TER, 244.

salticar ($\Leftrightarrow$ SALTARICAR) v.i. Dar pequenos saltos: ‘A rá brincou do peto da chaqueta do poeta e todos a vimos *salticar* enriba da mesa’ HIS, 176.

SALTO s.m. Caída dunha masa de auga, que se produce pola existencia dun desnivel brusco, natural ou artificial, e que xeralmente se aproveita para obter enerxía eléctrica: ‘E logo que cas obras do *Salto* ten sempre a casa ateigada de parroquianos’ HIS, 15.

*saludadora (⇒SAUDADORA) *s.f.* Persoa sen formación que se dedica a curar certos males: ‘A meiga é quen máis traballa por il. Outro tal tiña a *saludadora* de Bande’ PAU, 41.

SALUTÍFERO –**A** *adx.* Bo para a saúde: ‘Cando estaba bebendo as *salutíferas* augas acordábame do que decía o señor Farruco de Ameixende: / –¿*Salutíferas* as augas mineráis? Reconcho, *salutífero* o viño...’ CON, 30.

SALVACIÓN *s.f.* Consecución da gloria e benaventuranza eternas: ‘E xúrolle, don Froilán, pola miña eterna *salvación*, de que lle son inocente...’ TER, 205.

SALVAR *v.t.* **1.** Librar ou poñer a salvo [dun perigo, ameaza ou situación apurada]: Era Don Venancio, o que foi médico diste pueblo. eu quería moito. *Salvárame* da morte no tempo da gripe’ LUS, 30. // *v.p.* **2.** Quedar a salvo ou librarse [de algo]: ‘De volta, o avión en que viñan caíu ó mar. Ninguén *se salvou*’ HIS, 154.

SALVAXE *adx.* Sen educación, que se comporta de forma insociable ou rebelde: ‘Eu criábame ceibe como un neno *salvaxe*, o que se di’ HIS, 50.

samargullo, de (⇒SOMORGULLO, DE) *loc.adv.* Por debaixo da auga: ‘Puxérase moi loda a iauga, e tiveron que agardar unhas horas a que volvese a crarexar. Un rapaz que nadaba moi ben despiúse e botóuse *de samargullo*’ TER, 189.

samartiño (⇒SAN MARTIÑO) *s.m.* Novembro, undécimo mes do ano: ‘estaba eu na porta da botica da Crus do Incio, unha tarde do mes de *Samartiño* do ano 47’ TER, 297.

SAN *adx.m.* Apócope de santo: ‘Sentino decir o outro día na feira de *San Martiño*, xantando cas do Peniche...’ PAU, 10.

[***sanar**] (⇒SANDAR) *v.t.* **1.** Facer que recupere a saúde perdida [unha persoa]: ‘que ganaba moreas de dólares, *sanando* e matando xente’ TER, 322. // *v.i.* **2.** Curar, recobrar a saúde [unha persoa]: ‘Xa estás feita unha moza casadeira... ¿Ves como *sanaches*?’ TER, 36.

SANATORIO *s.m.* Establecemento hospitalario preparado para que residan nel doentes que requiren tratamento médico ou cirúrxico: ‘O Xes de Restrepo era moi amigo do Filiberto, e cando iste saíu do *sanatorio*, seica lle dixo: “Deixa a vengación da miña mao’ HIS, 70.

SANCRISTÁN *s.m.* Persoa que lle axuda ó crego no servizo do altar e coida do ornamento da igrexa: ‘Tívenme que sentar. Non sei canto tempo pasóu. / Sentín que me falaba o *sancristán*. / –Ai, don Andres..., ¿seica lle vai mal, ou...?’ TER, 312.

SANCRISTÍA *s.f.* [Nunh igrexa] lugar onde se gardan os ornamentos e obxectos de culto e onde se reviste o sacerdote: ‘Soñei que estaba na *sancristía* da miña eirexa mirando pró viril...’ TER, 311.

[***sangar**] *v.t.* e *v.i.* **SANGRAR.**

SANGRAR *v.t.* **1.** Facer que [algúen] derrame sangue: ‘Heite *sangrar* a tortas si non me dis todiño agora mesmo’ TER, 119. **2.** *p.ext.* Botar, expulsar, deitar, dar saída [a aquilo que se expresa]: ‘Era unha ferida que *sangaba* lume! TER, 132. // *v.i.* **3.** Botar sangue: ‘Ou te raxamos o bandullo de arriba abaixo, e quedas eiquí *sangando*’ HIS, 144. Tm. ***sangar**.

***sangre** *s.m.* SANGUE.

SANGUE *s.* **1.** Líquido que percorre o sistema circulatorio e rega os tecidos do organismo ós que achega as substancias nutritivas e o osíxeno necesario para o metabolismo: ‘Escoáballo o *sangue* do pescozo’ HIS, 49. **2.** Liñaxe ou parentesco: ‘A miña concrusión é de que istas telepatías danse máis, ou soio se dan, antre persoas moi achegadas polo *sangue*, ou moi somellantes de carácter ou temperamento’ TER, 321. **3.** Condición ou natureza: ‘O [cabalo] Lucrecio era moi vivo de *sangue*, todo negro il’ TER, 142. **4.** *fig.* Cor vermella: ‘Os campos iban mergullándose na tébrega da noite. *Sangue* e ouro. Sobor dos cumiales lonxanos, afigurábase unha cidade de cúpulas e torres de ópalo e topacio’ TER, 42. **Apodrecerlle o sangue** (a alguén) *loc.v.*, causarlle disgusto ou enfado ata exasperalo: ‘e veña de levarlle contos a seu irmao contra súa cuñada i *apodrecerlle o sangue*’ TER, 281. **Callar o sangue nas veas** *loc.v.*, deixar arrepiado [de susto ou de medo]: ‘Todos sentiron coma min berrá-lo paxaro laión... Aluuuuá... E tódo-los que baixaban ou subían po-la escaleira tamén viron aquilo coma min. “Aquelo” era algo que *callaba o sangue nas veas*...’ CON, 69. ***Quedar sin sangue** ($\Rightarrow$ quedar sen sangue) *loc.v.*, quedar arrepiado [de susto ou de medo]: ‘Caracho coa broma, que a min fíxome *quedar sin sangue*...’ CON, 86. **Zungarlle o sangue** (a alguén) ($\Leftrightarrow$ zugarlle o sangue) *loc.v.* explotalo ou ir quitándolle os cartos ou os bens en beneficio propio: ‘Trala fachenda do gran señor cacique, había milleiros de cacichos raposos *zungándolles o sangue* [ós nosos labregos]’ TER, 58. Tm. ***sangre**.

sanguino ($\Leftrightarrow$ SANGUINARIO) *adx.m.* Agresivo, violento ou que se comprace provocando derramamento de sangue: ‘O cabo de dous anos de estar aló en Cuba, un negro xamaicano, que din que son dos máis *sanguinos* e brutarates, espetoulle unha navalla no corazón’ TER, 95.

***sanguíneo** ($\Rightarrow$ SANGUÍNEO) *adx.m.* [Aplicado a persoa] caracterizado pola cor rubia da cara: ‘Moi prantado il [o señor de Sabarei], rebusto e *sanguíneo*’ LUS, 95.

***sano** ($\Rightarrow$ SAN) *adx.m.* Que ten boa saúde: ‘E iso que o meu tío Belisario estivo falando cas meigas cinco días antes de morrer, i estaba *sano* coma un buxo, que morreu de cairse borracho da besta’ HIS, 29.

[**SANTIAGUESA**] *adx.f.* De Santiago de Compostela: ‘con quen tantas veces teño parolado polas antergas rúas *santiaguesas*, estando a estudar alí os dous’ TER, 73.

SANTO –A *adx.* **1.** Que foi canonizado pola Igrexa e como tal é venerado: ‘Se Dios me fixera caso, había de morrer ardida viva... Que a *Santísima* Virgen me perdoe’ TER, 282. **2.** Emprégase como tratamento, sen artigo, precedendo inmediatamente o nome propio: ‘Dígoche a tí que tiven máis pacencia coil que tivo *Santa* Rita’ HIS, 24. **3.** [En feminino e grao superlativo, acompañando os substantivos *virgen* ou *María*] úsase como interxección que expresa sorpresa ou admiración: ‘¡Que calaveira tan grande, Virgen *Santísima*!’ HIS,

107 / ‘María *Santísima*, cánto albre alí había!’ LUS, 44. **4.** Que pertence á relixión ou ós ritos sagrados: ‘cando se atopóu moi maliño dunha pulmonía, mandóulle razón ó coaxutor da parroquia pra que lle trouguese os *santos* óleos’ CON, 49. // *adx.* e *s.m.* **5.** Persoa que vive conforme á lei de Deus e á moral relixiosa: ‘O pousadeiro da Crus de Outeiro falaba coma dun daqueles *santos* que se arredaban do mundo e cavilaban e cavilaban nunha ermida’ HIS, 33. // *s.* **6.** Persoa declarada pola Igrexa digna de culto público, como consecuencia da súa canonización: ‘En chegado a víspera do San Xohán, crese na obriga de coller unha taranqueira. Cecaís en honor do *Santo*’ HIS, 95. **7.** Imaxe que a simboliza: ‘Nalgún curruncho, unha lamparilla de aceite alumeaba un *santo*’ LUS, 82. **8.** Persoa bondadosa, virtuosa ou de conduta exemplar: ‘A tía Trécola, Diol-a teña na groria, era unha *santiña*... Unha *santa* leda, unha *santa* da casa’ TER, 126. // *s.m.* **9.** Onomástica [dunha persoa]: ‘Matouno cando lle diron, ó Rei dos Xamós, aquil banquete de cea nos xardís da Unión de Sarria, o día do seu *santo*, o vintecatro do mes en que frolece o sabugueiro’ HIS, 67. **Meu santiño, onde te poñeréi** ($\Leftrightarrow$ meu santiño, onde te poñerei), fórmula que se emprega para marcar as moitas contemplacións e meco con que se trata a alguén: ‘Agora metéulle un rapaciño novo de criado, i anda revolta con il... *Meu santiño, onde te poñeréi*... Hastra chiculture lle dá ó almorzo’ TER, 283. **Pór perdidos ós santos** *loc.v.*, xurar, blasfemar: ‘Chamábanlle “Boca ladroa” porque por menos de nada *puña a tódo-los santos perdidiños*’ CON, 93.

SAÑA *s.f.* Insistencia cruel, malintencionada ou rancorosa no dano que se causa: ‘Premeditación, alevosía i hastra *saña* e noiturnidade’ HIS, 67.

SAPO *s.m.* Anfíbio anuro da familia dos bufónidos (*Bufo bufo*), de corpo groso e pequeno, coa cabeza directamente unida ó tronco, pel pardenta e verrugosa, ollos saltóns e extremidades posteriores adaptadas ó salto e á natación: ‘Sentíase laiar unha noitarega, i un *sapo* parecía medir o tempo coma un reló, ca súa ocarina’ TER, 44. **Sapo concho** ($\Leftrightarrow$ sapoconcho) *loc.s.*, réptil da orde dos quelonios, marítimo e terrestre, provisto de catro patas curtas adaptadas ou non á natación, corpo protexido por un caparazón onde o animal pode retraerse completamente, e mandíbulas cun peteiro córneo provistas de dentes: ‘un bicho moi colorado, semellante a un *sapo concho*, mais moito meirande’ TER, 116.

sarampín ($\Leftrightarrow$ SARAMPELO) *s.m.* Enfermidade vírica contaxiosa que se manifesta con síntomas catarraís e multitude de pequenas manchas rubias sobre a pel [propia especialmente da infancia]: ‘Curálle unha filla do *sarampín* o outro ano’ TER, 205.

***sarasa** ($\Rightarrow$ MARICA) *s.m.* Home homosexual ou efeminado: ‘Ise é un mandileiro... Non hai máis que sentirlle aquilas falas de *sarasa* que o demo lle dú’ TER, 283.

SARDIÑA *s.f.* Peixe cupleiforme (*Sardina pilchardus*), comestible, de pequeno tamaño, co corpo longo e estreito, de cor azul con reflexos verdosos no lombo e prateados no ventre: ‘atópolle un gosto raro, coma si cocera *sardiña* ou bacalláu’ TER, 116.

sarego *s.m.* **SOLEIRA.**

SARNA *s.f.* Enfermidade contaxiosa, producida por un ácaro, caracterizada polas bochas e as pústulas que producen intenso picor. **Pior que a sarna** ($\Leftrightarrow$ peor que a sarna) *loc. adx.*, moi malo: ‘Xa de rapaza noviña *era pior que a sarna*’ TER, 281.

sarnizo (⇔CERNIZO) *s.m.* Espiñazo, conxunto de vértebras dispostas en fila e articuladas entre si que forman o eixe do esqueleto [no corpo dos vertebrados]: ‘Todo o viño que bebéramos saíanos en grosas pingotas polo *sarnizo* abaixo...’ LUS, 126.

SARRIO *s.m.* Substancia negra e graxa que se desprende do fume e se adhire ós obxectos e ás paredes: ‘E logo o caínzo, cas súas varas cheas sempre de *sarrío*’ TER, 271.

SARTEGO *s.m.* Sepulcro ou tumba: ‘O señor mandóu que fora enterrado fronte por fronte dil, e que se lle fixera outro *sartego* cun escudo labrado con dúas testas de lobo’ LUS, 161.

***sartén** *s.f.* **TIXOLA**.

SARXENTO *s.m.* Militar da escala de suboficiais, inmediatamente superior ó cabo primeiro: ‘O teniente chamou ó *sarxento* e púxose a falar coil’ LUS, 159.

***sastre** *s.m.* **XASTRE**.

SATÁN *s.m.* **SATANÁS**.

SATANÁS *s.m.* O demo, o espírito da tebras: ‘Ó fronte de tódol-os músicos vai o *Satanás* dos Profundos dirixíndoos a todos co seu rabo teso’ PAU, 61. Tm. **SATÁN**.

***sauce** *s.m.* **SALGUEIRO**.

SAUDADE *s.f.* **1.** Mágoa especial que se sente pola ausencia ou desaparición de persoas, cousas, estados ou accións: ‘E pra sentilo quí é a *saudade*, volta a ler ise tesouro da nosa lírica que se chama “Negra Sombra”.’ TER, 65. **2.** Pena de verse lonxe da casa, da patria, da terra ou dun lugar querido: ‘Xa sei o que me queres, meu Pintiño: que che pasa outro tanto coma a min: que sintes *saudades* da terriña onde naciches, que non a hai máis fermosa no mundo enteiro’ CON, 83.

SAUDAR / saúdar *v.t.* **1.** *fig.* Acoller con determinadas manifestacións externas: ‘os hortos acugulábanse de froles brancas e vermellas, que *saúdan* ás anduriñas soavemente’ LUS, 23. // *v.t.* e *v.i.* **2.** Dirixir palabras ou xestos de cortesía [a unha persoa ó encontrala]: ‘Fun *saúdar* ó Roberto a súa propia casa. E pregunteille por don Elias de Andia’ HIS, 121. // *v.i.* **3.** Manifestar respecto mediante xestos: ‘faguendo unha V cos dedos, tal como *saudaba* Mr. Churchil daquela’ TER, 336. // *v.p.* **4.** Intercambiar saúdos ó encontrárense ou separárense [dúas persoas]: ‘*Saudámonos* o crego i eu. Xa nos conociamos de tempo’ TER, 301.

SAÚDE *s.f.* Estado de bo funcionamento fisiolóxico do organismo: ‘Mais o crima é moi bón prá *saúde*’ LUS, 19.

SAÚDO *s.m.* **1.** Acción de saudar: ‘Achegáronse catro ou cinco señores á nosa mesa. *Saúdos*, presentacións...’ TER, 36. **2.** Palabras ou acenos que se empregan para saudar: ‘Saín pra Freixide... O *saúdo* que me fixo o Antón foi iste: “Ai, don Gasparo, que desgraciadiño lle son...!” TER, 47.

SAXOFÓN *s.m.* Instrumento músico de vento, de metal, formado por un tubo cónico metálico encurvado en forma de U na súa parte final, con varias chaves e palleta de madeira: ‘Trougueron unha orquesta de Lugo, de catro violís, banxo e *saxofón*’ CON, 132.

SE¹ *pron.pers.* [Fórma átona de terceira persoa reflexiva, igual para singular e plural, que funciona como complemento directo ou complemento indirecto]. **1.** Emprégase nos usos reflexivos: ‘Pois eu coidéi que era pra que *se* lavara –dixo ila’ TER, 335. **2.** Emprégase para marcar a reciprocidade: ‘O Monchiño i a Engracia enamoriscáronse. E chegaron as cousas a máis’ HIS, 31. **3.** [Co verbo en singular] indica que este funciona como impersoal, dando a entender que a acción expresada por el é realizada por unha persoa, ou por un conxunto de persoas, indeterminadas: ‘E tamén *se* dixo que ila estaba en cinta’ LUS, 156.

SE² *conx.* **1.** [Con valor condicional] introduce unha oración subordinada que expresa a condición necesaria para que se cumpra o indicado pola oración principal: ‘*Se* non fora polo rapaz, sabe Dios o que pasaría’ LUS, 52. **2.** [Nalgunhas oracións] pode ter un certo matiz causal: ‘*Se* un xenta peixe, por moito que manxe, xa non para ca fame polas cinco da tarde...’ HIS, 16. **3.** Emprégase, repetida, con valor distributivo, conservando o matiz condicional, para contrapoñer un termo a outro: ‘*Se* o deixamos –dixo o Senín– malo; e *se* o levamos, tamén’ HIS, 229. **4.** Precedida do adverbio *coma* / *como*, forma unha locución comparativa: ‘Abaneábase o piso ó andar, *coma se* se estremecesen de vellas as táboas de castiñeiro’ LUS, 80. **5.** [Seguida do adverbio *non*] forma unha locución condicional que equivale a do contrario, doutra forma: ‘Si golsas, sálvaste. *Si non*, lévate patetas...’ PAU, 27. **6.** [Con valor de conxunción completiva] introduce unha proposición substantiva que expresa pregunta ou descoñecemento sobre un feito: ‘A nai preguntáballe con quen bailara no baile do Casino. *Si* aquela rapaza fina e loira era a filla do Secretario do Auntamento ou da tenda da esquina, o pai da cal fixera máis de dous millóns de réas esportando castañas e xamós pra Francia’ CON, 93. **7.** Introduce unha pregunta sobre un feito que se considera probable: ‘¿E *se* son ladrós? –preguntou un dos rapaciños. / *Se* son ladrós –dixo don Ramilo– do camposanto van pra a cadea’ LUS, 102. **8.** [En certos contextos] emprégase para enfatizar o que se expresa a continuación: ‘Ainda eres noviño. ¡*Se* aínda non entraches nas quintas! Arrepara o que fas!’ LUS, 68. **Por se** / ***si** *loc.conx.*, prevendo a posibilidade de que: ‘Mais non abrín o bico *por se* ós rapaces petáballes de saír a ver o que fora ou non fora’ TER, 145 / ‘Don Gonzalo estivera mira que mira no coarto, *por si* o irmao deixara algúa carta escrita’ TER, 188. Tm. ***si**.

se³ *prep.* Erro por **DE**.

[SEARA] *s.f.* Extensión grande de terra de cultivo, cerrada e de propiedade colectiva: ‘Abranguíase todo o val do Mao nun soio golpe de vista. Prados, campas, soutos, *searas* de patacas e de millo’ TER, 265.

SEBE *s.f.* Valo formado por estacas, ramas, arbustos e varas entrelazadas [para cerrar un terreo ou para impedir o paso]: ‘i os merlos asubiando nas *sebes* de buxo dos xardís vedraños’ TER, 63.

secanías *s.* Persoa moi delgada: ‘Mais ben parecía home secaño, dises que chaman por eiquí *secanías*’ LUS, 112.

SECAÑO –A *adx.* **1.** Seco ou moi delgado: ‘Ninguén sospeitaría que aquil home, tan *secaño* de corpo e de faciana, fora tan falangueiro’ LUS, 137. **2.** Seco, brusco e desagradable: ‘No tengo ni un cuarto. / –Ni yo tampoco –dixo a señora moi *secaña*’ TER, 169.

SECAR *v.t.* **1.** Facer perder a humidade: ‘Cheguéi aló canso e ca iauga nos osos (...). Tiña que *secala* roupa’ TER, 218. // *v.p.* ***2.** [Indebidamente como pronominal] facer que desapareza algo que molla [particularmente bágoas]: ‘As mulleres *secábanse* os ollos coas pontas dos mandiles’ LUS, 52.

sección (⇔SECCIÓN) *s.f.* [No mundo militar] unidade homoxénea que forma parte dunha compañía ou dun escuadrón e que normalmente vai ó mando dun tenente ou dun alférez: ‘Foi unha hora inantes de xantar cando chegaron os franceses ó pazo. Iban pra Santiago. Era unha *sección* de dragós ó mando dun teniente’ LUS, 157.

SECO –A *adx.* **1.** Que carece de humidade: ‘A terra *seca* prémeme o corazón’ TER, 39. **2.** Que está sen auga: ‘Polo tempo de verao, vése o quenlle de enriba [do Cabe] *seco*, cheo de riarengos’ LUS, 132. **3.** Sen frescura ou sen vida [dito dunha planta ou dunha das súas partes]: ‘Púxenme a apañar garabullos i a cortar uces e felgos *secos*’ TER, 218. **4.** [Aplicado a herba] que se deixa secar ó sol e serve de alimento para o gando: ‘Había nun curruncho unha gabela de herba *seca*, i outra de palla estrada tamén polo chao’ TER, 224. **5.** Moi delgado: ‘tiña as canelas *secas* coma pitelas e podíanselle contar tódalas costelas unha por unha’ TER, 100. **6. fig.** Brusco, pouco amable ou afectuoso: ‘O don Sidro dixo con voz *seca*: / –Ya podías haber avisado’ TER, 172. **7.** [Aplicado a persoa] inexpresivo ou pouco comunicativo: ‘Polo camiño, iba pensando que aquil home non botara nin unha bágoa. Estaba frío e *seco* como se a morta non fora a nai dos seus fillos...’ TER, 205. **8.** [Dito dun golpe ou ruído] forte, rápido e sen resonancia: ‘ouvín tres ou catro petos *secos* coma os que dá un caiado no chao’ LUS, 63.

SECRETARIO *s.m.* **1.** Persoa encargada de escribir a correspondencia, estender actas, dar fe de acordos, custodiar documentos, etc. [nun organismo, oficina ou corporación]: ‘Alí iban tomar café e xogar o *secretario* do Auntamento, o do Xuzgado, o médico, o veterinario’ TER, 238. **2.** Escribente ou amanuense: ‘Falaba [a meiga] con voz grossa. Ramón, o seu querido, faguía de *segredario*’ LUS, 108. Tm. ***segredario.**

[**SECUESTRAR**] *v.t. fig.* Reter indebidamente a unha persoa [para esixir diñeiro polo seu rescate ou para outros fins]: ‘Ila era orfa e vivía cunhos tíos na vila. Era moi rica. Decía o señor segredario que cáseque a tiña *secuestrada*’ LUS, 105.

SÉCULO *s.m.* **1.** Período de cen anos: ‘A biblioteca ten máis de tres mil libros, moitos diles de fai máis de tres *séculos*’ LUS, 141. **2.** Cada un dos períodos de cen anos en que pode dividirse unha era: ‘O pazo novo foi feito no *século* XVIII’ LUS, 141. **3.** Época caracterizada por determinados fenómenos históricos ou culturais: ‘Tralo *sigro* da ilustración ven o *sigro* do progreso’ TER, 61. **4. fig.** Moito tempo: ‘A nosa tristura ven máis ben dunha probeza de *sigros*’ TER, 67. Tm. ***sigro.**

SEDA *s.f.* Substancia en forma de fío, segregada pola larva da bolboreta e que se emprega como fibra téxtil. **De seda loc. adx.,** sedoso, coma a seda: ‘E logo recachaba os ollos coma un papón fitando pró lume *de seda*, ouro e ambre do solpor de outono’ HIS, 112.

SEDE *s.f.* **1.** Desexo e necesidade de beber: ‘Abrasábame a *sede*, na boca e no peito’ TER, 345. **2. fig.** Desexo ardente: ‘Collía a machada e púñase a dar golpes a todas as maos berrando: ‘Teño *sede* de sangue...’ LUS, 46.

SEDOSO –*A* *adx.* Suave coma a seda: ‘A cabeleira era moi *sedosa*’ TER, 180.

SEGA *s.f.* Acción de segar e época na que se realiza: ‘Era pola canícula, despois da *sega*’ TER, 162. Tm. **SEITURA**.

[**SEGADOR**] *s.m.* Persoa que sega : ‘Era baixo e levaba chapeo de palla, coma os dos *segadores*’ CON, 87.

SEGAR *v.t.* **1.** Cortar a herba ou os cereais: ‘eu díxenlle que iría *segalo* outono ó prado da Portela’ TER, 283. **2.** Cortar de calquera maneira [e especialmente o que sobresaí]: ‘Tampouco o matou con veneno... –dixo a Filomena pousando o coitelo con que *segaba* as berzas pró pote’ TER, 286. **3. fig.** Cortar de maneira violenta e brusca: ‘Remataron ós feridos con foudes, *segándolles* os pescozos’ LUS, 161.

*segredaría (⇔SECRETARÍA) *s.f.* [Nun establecemento] oficina onde se levan as cuestións administrativas: ‘E cando saín do Círculo sentín a voz do contador da Sociedade na *Segredaría*’ CON, 33.

*segretario *s.m.* **SECRETARIO**.

SEGREDO¹ *s.m.* **1.** Cousa que non se debe dicir ou que non debe ser do coñecemento doutros: ‘Vouche contar un *segredo*, agora que imos quedando soios na tasca’ HIS, 10. **2.** Cousa non descuberta, non explicada: ‘Tócame a min revelá-lo *segredo* deste cuadro. Non é egua nin cabalo, senón que é egua e tamén cabalo’ CON, 34. **En segredo** *loc.adv.*, de maneira oculta ou reservada, sen que se saiba: ‘Mais voltou *en segredo* ó caír da tarde; entrou silandeiro no salón sin que os dous se decataran’ LUS, 154.

*segredo² –*a* (⇒SECRETO –*A*) *adx.* Non revelado á xeneralidade, que só é coñecido por unha persoa ou grupo de persoas que coidan de non difundilo: ‘é que estou citado pra a reunión *segreda* da nosa sociedade’ HIS, 90.

[**SEGREL**] *s.m.* Trobador ou poeta profesional que aceptaba paga pola interpretación das súas composicións [característico da literatura medieval galego-portuguesa]: ‘Compuña versos tan fermosos como os dos *segrels* de máis sona daquil tempo’ LUS, 153.

SEGUIDAMENTE *adv.* A continuación ou inmediatamente despois: ‘Apresentoumo *seguidamente*: / –Don Elías de Andia, o preceptor dos meus fillos máis novos’ HIS, 121.

SEGUIDO –*A* *adx.* **1.** Que se produce ou se presenta sen interrupción de tempo ou de espazo: ‘A Mariquiña púxose a fitar pró Túzaro. Escupíulle na cara tres veces *seguidas*’ HIS, 52. // *adv.* **2.** Sen cambiar de dirección: ‘Seguiremos *seguidiño* o camiño da serra e guarémonos polo can’ TER, 147. **3.** Sen interrupción de tempo, inmediatamente despois: ‘Todo foi *seguidiño*... A todos se nos callaron as falas nos beizos... Sentíuse estrourar un tiro, e

resoou todo o val. Logo, outro tiro' TER, 93. **De seguida** → DESEGUIDA. **De seguido** (⇒deseguido) *loc.adv.* a continuación ou inmediatamente despois: 'Quen dixo o que vai *de seguido* foi o Miro de Candás' HIS, 140.

SEGUINTE *adx.* **1.** Que vai inmediatamente despois [doutro]: 'O Carozo era o que contaba os contos máis belidos (...) / Ó día *seguinte* eu escribíaos nun cuaderno que tiña na lacena do comedor' LUS, 26. **2.** Que se di a continuación: 'Según as súas decraraciós, os feitos desenroláronse da *seguinte* maneira: / O sábado, día dez de Samartiño (...) ' TER, 276. Tm. **siguinte**.

SEGUIR *v.t.* **1.** Ir detrás movéndose na mesma dirección: 'E decindo isto, metéu espuelas á besta. Seu compañeiro tivo que o *seguir*' LUS, 98. **2.** Ir detrás para coller ou alcanzar: 'Veuille unha idea: ceibalo can e levalo candia il. O can *seguiría* o rastro do cabaleiro' TER, 188. **3.** Continuar, non interromper [o que se estaba realizando]: 'Bebimos viño de cantimploras. E *seguímo-la* caceta' HIS, 13. **4.** Levar a cabo de maneira continuada [unha actividade, especialmente estudos]: 'Cando voltéi pra Santiago a *seguir* os meus estudos de Dereito, aquila vila e toda Galicia parecíanme moi románticas' TER, 63. **5.** Estenderse por un sitio: 'O camiño *seguía* a veira do río antre prados lamaguentos e sotos' LUS, 137. **6.** Tomar unha dirección manténdose nela durante un certo tempo: 'Andando xa. *Seguiremos* seguidiño o camiño da serra e guiarémonos polo can' TER, 147. **7.** Acomodarse ou aterse [a algo xa existente ou establecido]: E, *seguindo* o costume da pandilla, os tres se puxeron a falar todo o mal que podían dos que aínda non chegaran' CON, 18. **8.** Adaptar os movementos: 'Subíu o pano e apareceu Valentina sin máis vestido que un bañador, acaneándose moito mentras *seguía* o compás dun charlestón' CON, 40. // *v.i.* **9.** Ir detrás movéndose na mesma dirección: 'O Zascallas de Entrimo iba moi dianteiro, alumando co seu fechuco; *seguía* logo o Almallo co farol, de par do Pepiño' TER, 149. **10.** Facer segundo un modelo, orde, consello, etc.: 'Ó Ramiliño pegáraselle algo a literatura dos autos. / E *seguiréi* polo mesmo método. / Un pouco de historia e unhas palabriñas pra describir ós persoaxes dista narración' TER, 269. **11.** Continuar, ir por un camiño sen deixalo: 'Os dous *seguimos* polo antigo camiño real de Soldón' HIS, 30. **12.** Proseguir, continuar, estar aínda nun sitio: '¿E *seguirá* ehí, no foio, o corpo do Parrulo?' HIS, 107. **13.** Non interromperse [nunha determinada situación ou actividade]: 'Sigue traballando, Ramón, hastra que che mande parar' LUS, 144.

*según (⇒SEGUNDO) *prep.* **1.** Expresa conformidade ou acordo entre os termos que relaciona: '¿Qué importa quen os contara? Cada un falaba *según* o xeito da súa terra' LUS, 26. **2.** Conforme á opinión ou testemuño de: 'Tamén eiquí óucese falar do crego de Remesar, en terras de Bóveda, o millor compostor de toda Galicia, *según* ista xente' LUS, 19. // *conx.* **3.** Tal como, de conformidade con: 'Os dous mozos que recollían o liame sudaban a fío, e iso que eran ben fortes, *según* se dixera' TER, 190. **4.** Expresa progresión simultánea de dúas accións: 'Según iba falando, máis me intresaba o que contaba' TER, 135. Tm. ***asegún**.

SEGUNDEIRO *adx.m.* Que segue en xerarquía ou autoridade ó que dirixe ou preside: 'Vai tras il [tras Satanás] o trasno *segundeiro*, qui é o maiordomo do inferno' PAU, 61.

[**SEGUNDO**¹] *s.m.* Cada unha das sesenta partes iguais en que se divide un minuto horario: ‘Eu empecei a beber a miña copa dobre de coñac, solbendo de minuto en mintuo. Un grolo cada sesenta *segundos*’ CON, 46.

SEGUNDO² –*A adx.* Seguinte en orde ó primeiro: ‘A *segunda* parte dista historia –dixo don Froilán– poderíase chamar o Monstro, ou a Cova das Choas’ TER, 213. **Con *segundas loc.adv.***, cunha intención oculta e distinta da que parece: ‘Si un dá algo porque lle sai de adentro, sempre pensan que o dá porque lle ten conta; que o dá *con segundas*, con mira segreda’ TER, 55. **De *segundas loc.adv.***, por segunda vez: ‘Casouse *de segundas* ca Xenoveva, viuda coma il’ TER, 269.

SEGUNDÓN *s.m.* Fillo que non é o primoxénito [especialmente o nacido en segundo lugar] : ‘os dous fillos do don Juan Manuel, o morgado Álvaro, que adeministróu a finca, i o *segundón*, nado nas Américas, chamado don Fadrique’ CON, 58.

SEGURAMENTE *adv.* De maneira probable ou case segura: ‘Boca ladroa tíñalle xenreira, *seguramente* porque o levóu ó Xuzgado’ CON, 94.

SEGURANZA *s.f.* **SEGURIDADE.**

SEGURIDADE *s.f.* Convicción e certeza na verdade do que se di: ‘Ten a *seguridade* de que cando morras, irás ti mesmo a buscalo’ LUS, 94. **De *seguridade loc.adx.*** destinado a manter a orde e a seguridade interna dun Estado: ‘Viu que baixaba do coche un guardia *de Seguridade*, dises que chaman “Romanós”, que traguía unha maleta i un cesto’ TER, 119. Tm. **SEGURANZA.**

SEGURO –*A adx.* **1.** Libre de perigo ou risco: ‘Os vosos ollos (...) son fermosos e sereos como o mar en calma. Pola súa meiga craridade vai o navío do meu pensamento. Chegará algún día a porto *seguro*?’ LUS, 154. **2.** Que non ofrece dúbida, que non falla: ‘Vindo iles, xolda *segura*’ LUS, 25. **3.** [Aplicado a persoa] que non sente dúbida [sobre o que se expresa]: ‘Cando me despedín, estou *seguro* que doña Concha pensou que eu era tatexo de nacemento’ HIS, 40. // *s.m.* **4.** Dispositivo que impide o movemento fortuíto ou involuntario dun mecanismo: ‘Volvéu coller a maleta e desenfundóu a pistola, cando sentíu que lle berraba a pantasma: “Córrelle o *seguro*, pasmán”. O carabiniro disparóu dúas veces e botóu a correr sin deixá-la maleta...’ CON, 21. // *adv.* **5.** Con seguridade, sen dúbida: ‘*Seguro* que o Nikita adoutaría o meu plan’ HIS, 75.

SEICA *adv.* Indica dúbida a cerca do que se di, pero con probabilidade de que sexa certo e equivale a segundo parece, segundo se di, ó parecer: ‘Xa verá que muller tan disposta é a Florita. Axúdalle unha rapaciña que dí que é filla do taberneiro, e *seica* non se leva ben ca Flora’ HIS, 12. Tm. **seique.**

seique *adv.* **SEICA.**

SEIS *num.* **1.** Cinco máis un: ‘Eran botes de pimentos, *seis*, e do mesmo tamaño’ TER, 227. **2.** Sexto, que ocupa o lugar seguinte ó cinco [nunha serie]: ‘E con tal motivo empezamos a falar dos humoristas novos e vellos españois. De Lois Taboada, o de Vigo, morto en Madrid o ano *seis*’ CON, 49. // *s.f.pl.* **3.** Sexta hora [despois do mediodía ou da

medianoite]: ‘Cando facía bon tempo, ás *seis* da mañá xa estaba sacando auga do pozo pra regalar froles’ LUS, 116.

SEISCENTOS *num.* Cincocentos noventa e nove máis un: ‘lera nun xornal que a talla do presidente era dun metro *seiscientos* oitenta milímetros, a mesma que eu tiña’ TER, 336.

SEITURA *s.f.* **SEGA.**

SEIXO *s.m.* Pedra dura e de pequeno tamaño que a erosión volveu lisa e redondeada: ‘Por sorte pra il, había moitos *seixos* no camiño’ LUS, 41.

[***sellar**] (⇒SELAR) *v.t.* Poñer o selo : ‘Era unha caixa de case medio metro de beira e dous decímetros de alta. Pechada con dúas pechaduras e pintada de marelo. Mais o que moito me chocou era que tamén estaba clavada e *sellada*, con sellos de lacre e de papel con firmas’ HIS, 118.

[***sello**] (⇒SELO) *s.m.* **1.** Anaco pequeno de papel gravado con signos e figuras e cun valor fixado que se pon nas cartas ou paquetes para franquealas: ‘Mais o que moito me chocou era que tamén [a caixa] estaba clavada e *sellada*, con *sellos* de lacre e de papel con firmas’ HIS, 118. **2.** Gravado en relevo dunha materia branda (lacre) que se estampa a presión sobre o papel e que se usan para franquear ou autenticar cartas ou paquetes: ‘Mais o que moito me chocou era que tamén [a caixa] estaba clavada e *sellada*, con *sellos* de lacre e de papel con firmas’ HIS, 118. **3.** Instrumento cun figuras ou debuxos gravados para imprimilos ou gravalos nun obxecto: ‘O Xocas, tan tranquilo, ripou dun peto do chileque una barra de lacre e un *sello* ou cuño’ HIS, 144.

selvicio *s.m.* Erro por ***servicio**.

***semá** *s.f.* **SEMANA.**

semade *s.f.* Repetición [dun acto]. De **semade** *loc.adv.*, por segunda vez: ‘O Morito díu un brinco e subiuse ó colo da tía Trécola (...) / –Ai, meu gatiño querido, canto me quer... Ave María Purísima... / O gato pinchou do colo e fuxiu pra un currunchito (...) / –Pois non será que cispase –dixo a tía Trécola ríndose –porque dixen Ave María... A outra noite, despois de cear, tamén estaban todos a contos. A tía Trécola calcetaba nunha silla baixa. O gato brincoulle ó colo. / ¡Qué gatiño tan agarimoso... Animalíño de Dios... Jesús, María y José. / I o gato pega un brinco e isca fora da cociña. / É de *semade* –dixo a tía Trécola–. San Benitiño, que me ameigaron o gato’ TER, 109.

SEMANA *s.f.* **1.** Período de sete días naturais consecutivos que empeza o luns e remata o domingo: ‘Examínome pra a *semana* que ven. ¿Falaches con el?’ HIS, 91. **2.** Período de sete días consecutivos: ‘Veña de chover arreo cáseque unha *semá*’ TER, 85. Tm. ***semá**.

***sembradura** (⇒SEMENTEIRA) *s.f.* Terra sementada: ‘Iso aconteceu cando hipotecaron a finca dos Muíños, con sesenta ferrados de *sembradura*’ CON, 51.

SEMELLANTE *adx.* **1.** Igual nalgúns aspectos ou partes: ‘Unha cociña moi *semellante* a do primeiro cadro’ PAU, 38. **2.** Tal, así ou desas características: ‘Pouco máis ou menos, o que diríamos nós en *semellante* caso’ TER, 86. Tm. **somellante**.

SEMELLANZA *s.f.* **1.** Calidade de semellante: ‘haberá que ademitire o suposto de que á grande *semellanza* fisionómica corresponde unha gran *semellanza* interna, orgánica’ TER, 320. **2.** Parte ou aspecto en que dúas persoas ou cousas son semellantes: ‘Ten *semellanza* [a historia que lles vou contare], pois, cas chamadas novelas policiacas, inda que se trate dun asunto ben diferente’ TER, 321. **A imaxe e semellanza de**→ IMAXE.

[SEMELLAR] *v.i.* **1.** Ter forma ou aparencia de: ‘Un monte con penedos que *semellan* bestas pastando’ TER, 32. **2.** Dar unha impresión: ‘as dúas *somellaban* irmás dun parto. Nachas, cos ollos pequerrechos’ TER, 342. // *v.p.* **3.** Parecerse, ter semellanza [unha persoa ou cousa con outra]: ‘[Isa Galicia arredada] Non *se semella* nada á das pinturas do Sotomayor ou á das novelas da Pardo Bazán, poño por caso’ TER, 43. Tm. **somellar**.

[SEMENTAR] *v.t.* Ser causa ou motivo [de algo inmaterial]: ‘Os contiños que vostede quer, non fan mal a ninguén, coma os que contan eiquí, que *sementan* a cizaña...’ TER, 266.

[*semilleiro] (⇒SEMENTEIRO) *s.m.* Lugar onde se gardan as sementes ou onde se sementan e crían plantas para despois transplantalas: ‘Regaba, cepaba, inxertaba e coidaba os *semilleiros*’ LUS, 139.

SEMPRE *adv.* En todo tempo ou en todas as ocasións: ‘¿E non se decatará que pra morrer *sempre* hai tempo?’ LUS, 70. **Sempre que** *loc.conx.*, en todos os casos en que ou en todas as ocasións en que: ‘*Sempre que* pensaba no Paradiso Terreal pensaba nun horto coma aquí’ LUS, 81. **De / dende sempre** *loc.adv.*, dende tempo inmemorial ou dende hai moito tempo: ‘pois ben sabes *de sempre* que isas historias góstanme tanto como as perdices cociñadas pola tía Rola’ LUS, 146. / ‘*Dende sempre* o ouro trougo mala sorte ós homes’ LUS, 138. **O de sempre** *loc.s.*, o habitual: ‘A señora sentíuse un pouco mal... *O de sempre*... Son móitolos anos’ TER, 132. **Pra sempre** (⇔para sempre) *loc.adv.*, por todo o tempo futuro ou por tempo indefinido: ‘Un sucedo que quedará *pra sempre* na Historia do Humorismo Galego’ CON, 53.

SEN¹ / sén *s.f.* Parte lateral da cabeza comprendida entre a fronte, a orella e o extremo do ollo: ‘Sin nada á testa e cun gran esparadrapo na *sen*, como se for un accidentado de auto’ CON, 46.

SEN² *prep.* **1.** Expresa carencia ou privación [do designado polo nome]: ‘Tanto un coma o outro quedaron *sen* cadela no peto’ LUS, 57. **2.** [Seguida de infinitivo] expresa a negación dun feito simultáneo ou anterior ó do verbo principal: ‘Todos están arrepiados, ollando us pra os outro., *sen* perder fala do que se di enriba’ PAU, 60. Tm. ***sin**.

SENADOR *s.m.* Membro dun senado: ‘Deixéi apousá-la miña ollada sobor do retrato ó óleo do abó de Patricio, o *senador* do Reino do Álvaro de Mananaz, á esquerda da cheminea’ CON, 122

séneca (⇔SÉNICA) *s.f.* Arsénico, elemento químico de número atómico 33 e símbolo As, do que existen varias formas alotrópicas, moi velenoso e de uso frecuente en medicina e en industria: ‘Pois será millor –dixo a Liberata– botárlle *séneca* na comida’ TER, 112.

SENLLAS *adx.f.pl.* Unha para cada un [emprégase para asignar a varios posuidores un número igual de obxectos]: ‘Dous bodegós, con *senllas* bolas de millo: un en Vigo, outro en Santiago’ CON, 31.

SENÓN¹ *conx.* **1.** Serve para contraponer a unha cousa que se nega outra que se afirma: ‘Non direi que a oíu unha meiga, *senón* Dios mesmo que está no Ceo, e que nos ha xusgar a todos’ HIS, 32. **2.** Indica exclusión ou excepción e equivale a agás, fora de, a non ser: ‘logo, unha pita que pon un ovo azul, cousa que nunca se viu *senón* no tempo das fadas...’ TER, 124. **3.** En correlación coa locución adverbial *non somentes*, e seguida do adverbio *tamén* emprégase para engadir outro ou outros membros á oración: ‘Non somentes do Premio Nobel Charles Richet, *senón* tamén de outros autores xaponeses, filandeses, daneses’ HIS, 111. Tm. ***sinón**¹.

senón² / **senon** (⇔SE NON) Amálgama da conxunción *se* e o adverbio *non*: ‘Non habería rapaz coma il *senon* fora tan xogantín’ LUS, 39. ‘Xuntaríamos no xardín á sombra das árbores. *Senón* me gostase o viño de Chantada, cataría o do Pombeiro ou o de Queiroga’ HIS, 102. Tm. **sinón**².

SENSACIÓN *s.f.* **1.** Acción ou circunstancia de sentir: ‘Mais de alí a us intres, vin que volvían a achegárgeme as imaxes, con *sensación* de delor, ó tempo que me volví o acordo’ CON, 30. **2.** Impresión que se produce nos sentidos por un estímulo exterior: ‘din un traspés e enfuciñei no chan. Non vin nada. Mais a *sensación* era de como si se me atravesara unha corda’ CON, 113.

SENTAR *v.t. e v.p.* **1.** Colocar ou colocarse nun sitio de xeito que un quede apoiado e descansando sobre as nádegas: ‘Hai us petriles á beira da carretera, onde pode ún *sentarse* cómodamente. *Sentéime* pra fumar un pito’ CON, 88. // *v.i.* **2.** Ter bo ou mal efecto sobre a saúde de alguén: ‘Estou segura de que non lle *sentan* ben nin ises aires nin isas augas’ CON, 81. **3.** [Dito dunha comida ou bebida] ser recibida ou dixerida polo estómago de certa maneira: ‘Non hai viño que millor *sente* que o d-ista ribeira’ PAU, 17. **4.** Adaptarse ben ou mal ó corpo [unha peza de roupa ou un complemento]: ‘cando o don Fabulón, “magister Fabulo”, estaba vendo, diante do espello, que tal lle *sentaba* a máscara, chamaron con presa ó timbre da porta do piso’ HIS, 182. **Sentala cabeza** → CABEZA. **Sentar praza** → PRAZA. Tm. **sentare**.

sentare *v.p.* **SENTAR**.

[**SENTENCIAR**] *v.t.* Aseverar, afirmar con seguridade: ‘Se unha táboa pintada en dobre deu tanto que cavar e disputar, ¿qué non dará unha concencia dobre? / O Rocha *sentenciou*, zugando no seu charuto: / –Pois o mundo está ateigado de concencias dobres’ CON, 35.

SENTIDO *s.m.* **1.** Cada unha das cinco facultades localizadas nos órganos corporais e mediante as que os seres animados perciben o mundo exterior: ‘A cencia reutifica a cotío i afeito as imaxes das cousas que nos dan os *sentidos*’ TER, 80. **2.** Conciencia ou noción da

propia existencia: ‘Mais de dúas horas estivo sen *sentido*’ LUS, 42. **3.** Capacidade de sentir ou de entender algo: ‘Vira o pasado co “*sentido* X do misterio”, qui é o *sentido* co que se albisca o alén’ TER, 82. **4.** Modo de entender ou de sentir algo: ‘A razón é moito máis que un simple instrumento do coñecemento. Nila vai o *sentido* moral’ TER, 60. **5.** Capacidade para actuar de xeito correcto e razoable: ‘Non valedes pra nada, Ramón. Nunca tivéstedes *sentido*. Non sabedes mais que gastar...’ HIS, 27. **Sentido común** *loc.s.*, capacidade de entender e de xulgar con lóxica: ‘I agora este entrambilicamento da pintura abstraída, da música dos negros, da psicoanálisis. A crisis de todo o noso, o remate do *sentido común*’ TER, 62. **Perder o sentido** *loc.v.*, desmaiarse: ‘O sangue pingóu de roxo o xubón de terciopelo negro de doña Violante, que *perdeu o sentido* e caíu de par do corpo do seu amante’ LUS, 155.

SENTIMENTAL *adx.* **1.** Que tende a deixarse levar polos sentimentos: ‘Se a nosa paisaxe for aspra e nidia (...) cecáis que non fosemos un pobo tan *sentimental*’ TER, 66. **2.** Que implica ou denota sentimentos: ‘A nosa música é sinxela e poética. Fala directamente ó corazón. Inda máis *sentimental* que a asturiana ou a vasca’ TER, 83.

SENTIMENTO *s.m.* **1.** Acción e efecto de sentir: ‘Mais o *sentimento* da paisaxe é un *sentimento* da xente culta’ TER, 65. **2.** Parte afectiva do ser humano [por oposición á razón]: ‘O *sentimento* debe sempre de ire de par da razón’ TER, 60. **Bos sentimentos** *loc.s.*, maneira de ser bondadosa cara ós demais: ‘Tiña un xenio do demo (...). Outramente, era de moi *bos sentimentos*’ TER, 142.

SENTIR¹ *v.t.* **1.** Oír, percibir por medio do oído: ‘Si nos botásemos fóra da carretera, o auto rularía galgando pola costa hastra chegar ó río, que se *sentía* rombar, mais non se via’ HIS, 27. **2.** Percibir sensacións a través dos sentidos, excepto o da vista: ‘*Sentín* que me entraba o frío do medo no corpo...’ HIS, 129. **3.** Presentir, percibir algo antes de que se manifeste: ‘Penso recordar que me dixeron que don Roberto cría que os cás oubeaban cando *sentían* a morte dunha persoa, poucas horas antes de morrer’ CON, 98. **4.** Experimentar [un estado afectivo ou de ánimo]: ‘Eu *sentía* unha ledicia, un aosegamento sereo e dóce’ CON, 29. **5.** Ter ou manifestar mágoa: ‘*sinte* tanto a morte da súa irmá como eu a do Soldán da Babilonia’ TER, 209. **6.** Ser consciente dalgún feito subxectivo: ‘*Sentía* que se me iban os folgos’ LUS, 64. // *v.p.* **7.** Padecer dor, molestia ou dano físico: ‘Ben me recordo que aquí vrao *sentírame* malo do fígado e fórame a Guitiriz’ CON, 30. **8.** Acharse, atoparse en determinada situación ou estado [físico ou moral]: ‘Pareceume que todas as campás das eirexas do mundo tocaban a Groria. Nunca na miña vida me *sentín* tan ledó’ LUS, 66. **9.** Considerarse, recoñecerse: ‘Nada máis que en chegando, o Ramilo *sentíuse* autoridade, e berróu, sin tan xiquer contestar ós saídos dos que alí estaban’ TER, 272. **10.** Ser consciente dalgún feito subxectivo: ‘Púxome un xionllo enriba do peito e botóume as maos ás gorxas. *Sentíame* morrer. Veume o relembro da oufegada de Canedo’ TER, 220. Tm. **sintir**.

SENTIR² *s.m.* Estado afectivo que causan no ánimo as cousas espirituais: ‘Pra nos entendere agora, abonda con sabere qui [a saudade] é a mesma abundancia do noso *sentir*’ TER, 65.

seña s.f.* **ACENO.

SEÑOR –ORA *s.* **1.** Persoa que posúe unha cousa ou ten dominio sobre ela: ‘O *señor* do pazo, don Diego de Moscoso, recibíunos a todos con gran cortesía’ LUS, 151. **2.** [No réxime feudal] persoa que posúe un lugar con dominio e xurisdición ou só con prestacións territoriais: ‘Teñen pensamentos de servos porque sempre tiñeron amos. Primeiro, os *señores* feudales; despóis, os caciques’ TER, 56. **3.** Persoa que ten criados ó seu servizo: ‘Falaban antre iles os da casa: mais cando chegaba un alleo, todos calaban, tanto o servizo coma os *señores*’ TER, 141. **4.** Persoa dunha certa posición ou dun certo rango social: ‘Un gran escudo de canteiría, no cimo da porta, decía que era casa de *señores*’ LUS, 15. **5.** [No sentido das acepcións 3 e 4] emprégase tamén como tratamento: ‘Ó cabo de dúas horas preguntoulle a don Juan: / –E chega xa, *señor*? / E iste díxolle: / –Sigue traballando, Ramón, hastra que che mande parar’ LUS, 144. **5.** Persoa de idade madura: ‘Era o tabaco rubio que había. Algunhas *señoras* xa fumaban, no café Nemesio, nentras sentían toca-lo violín’ CON, 41. **6.** [Referido a unha persoa de idade madura] emprégase, por respecto ou cortesía, anteposto ó nome de pía: ‘Que está moi maliño o *señor* Román, o que trata en madeira. A súa muller, a *señora* Rosa, díxome que fose vostede aló sin mais tardar’ TER, 298. **7.** [Seguindo os adverbios *si* ou *non*] emprégase como resposta cortés ou respectuosa: ‘E contestou o Sarillo: / – Non, *señor*, non, que ben lle sei andar polo mundo’ TER, 279. // *s.m.* **8.** Precede á mención dunha profesión ou cargo: ‘Mañá pola mañá cediño, iréi cabo do *señor* cura e do *señor* maistro, que quero que che dían pasantía’ TER, 103. **9.** Termo de cortesía que se aplica a calquera individuo, de calquera condición social: ‘Miñas donas e meus *señores*: / Se pensades que eu vou botar un discurso solene, vades quedar chasqueados’ CON, 57. **10.** Deus: ‘Que me leve Dios –dixo– como a matou... Despedíuse de min... Xa estará co *Señor*...’ TER, 94. // *adx.m.* **11.** [Anteposto a un nome] emprégase para ponderar o seu significado: ‘Fai máis de trinta anos, seu *señor* pai (...) veu á torre con outros homes’ LUS, 147. **Señor** / ***señor mío** ($\Rightarrow$ meu señor), fórmula que se emprega con valor exclamativo para manifestar, desacordo, protesta, queixa, etc.: ‘Pra qué escribir falas que non se dín, *señor*?’ TER, 69. / ‘¿Por qué non chegar a un acordo ca señora, *señor mío*, agora que o seu irmao está eiquí’ TER, 164. **O Noso Señor** *loc.s.*, Deus: ‘Loubado seña Deus o *Noso Señor*’ CON, 83.

SEÑORÍO *s.m.* **1.** Conxunto de persoas distinguidas: ‘Eiquí cegaban moitos forasteiros, a consultar co-a meiga, que deixaban moi bos pesos. ¿Non é verdade, Farón? / O Farón / Sí, Muller. Hastra viña *señorío* de Lugo’ PAU, 24. **2.** Compostura, distinción e elegancia: ‘Tendo muller tan guapa na casa, e de tanto *señorío*...’ TER, 151.

[**señoriteiro**] *s.m.* Señorito [usado despectivamente] ou persoa que presume de señorito, sen selo: ‘Tódo-los *señoriteiros* da vila xuntáronse no Casino’ CON, 132.

señoritismo *s.m.* [Despectivamente] actitude ou comportamento social propio de señorito: ‘hai que desbotalo caciquismo i o *señoritismo*, dúas chagas da nosa vida rural e vilega’ TER, 58.

SEÑORITO –A *s.* **1.** Fillo dun señor: ‘Xa faguía unha longa tempada que eu vivía na casa de Abrantes como adeministrador dos señores de Basile, aló na terra brava do Caurel. Era unha vella torre do século XIV según lle ouvira decir a un dos *señoritos*, feita cando os seus abós dominaban naquila comarca hastra o val do Sil’ LUS, 15. **2.** Amo [con respecto ós criados]: ‘O Arximiro servíu desde pequerrecho na casa de meus pais en Esperantes (...). Chamoume *señorito*. Houben de irme ás maos co il. / –Ti es parvo –díxenlle–. ¿Sei que te

esquenciches de que fomos xuntos á escola? ¿Qué *señorito* nin que caracho?’ LUS, 56. **3.** Mozo de familia rica que leva unha vida desocupada: ‘¿Seica pensas que roubo os cartos, lurpia do demo? ¡Zapatos! ... Os zapatos son prás *señoritas*, condermaira...’ TER, 47. // *s.m.pl.* **4.** Xente rica ou de boa posición: ‘Bocado de *señoritos* ... Un centolo, que lle chaman en castellano centolla...’ TER, 118. // *s.f.* **5.** Termo de cortesía que se aplica a unha muller solteira: ‘Ontes fixo un ano xusto da morte da *señorita* que está eiquí enterrada... / – Pois sí... E se mal non recordo isa *señorita* mandáraa á serra do Guadarrama o doutor Alonso, a curar unha lesión de pulmón’ CON, 108.

señorón *s.m.* Señor, persoa distinguida ou que aparenta selo: ‘detívose diante da librería un auto despampanante, con chófer de uniforme. Baixou dil un *señorón* inda novo, acompañado do seu segredario’ CON, 104.

SEO *s.m.* **1.** Interior [dunha cousa non material]: ‘¿Qué engado o daquela capela gorecida no *seo* de sombra dun teixo grandismo!’ LUS, 81. **2.** Peito da muller: ‘A Subela / Xuraría que o Godallo me díu unha topada por diante i-otra por atrás, na cacha direita... E non sei quen me metéu a mao no *seo*’ PAU, 68.

SEPARADO -A *adx.m.* [Dito dunha cousa] que non está unida [a outra]: ‘E logo que tiña as orellas moi *aseparadas* da testa, i a queixada de embaixo moi botada pra diante’ HIS, 16. **Por separado** *loc.adv.*, individualmente, de maneira independente: ‘Nin que decir ten que a todos tres lles tomamos decraración *por separado*’ TER, 278. Tm. **aseparada**.

[SEPARAR] *v.t.* **1.** Facer que unha cousa non estea unida ou próxima a outra: ‘É a primeira fenda na parede que *separa* o presente do pasado’ TER, 80. **2.** Facer que dúas ou máis persoas deixen de pelexar: ‘Rifaron dous amigos meus e chegaron ás maus. (...) Despóis de *aseparalos*, cada un guindóume unha pedrada’ CON, 131. **3.** Poñer á parte: ‘Con moita calma ripóu do peto de adrento da chaqueta un sobre grande, inda de ben bulto. Era marelo, estaba lacrado e firmado. E púxoxe a sacar billetes e contalos. / (...) *Aseparou* vinte mil reás en billetes noviños...’ HIS, 142. // *v.p.* **4.** Deixar de vivir xuntos [dous cónxuxes]: ‘E cando se marchou xa o seu padraastro estaba liado cunha moza que disque iba ver a Monforte, casada ela e *asoparada* do marido, que era un rancheiro que andaba polas feiras’ HIS, 11. Tm. **aseparar**, **asoparar**.

sépeta *adx.f.* Erro por **súpeta**.

SEPULTURA *s.f.* Lugar, xeralmente escavado no chan, no que se deposita definitivamente un cadáver: ‘Viron ó boticario sentado nunha *sepultura*, debaixo dun sauce chorón, cunha linterna acesa’ TER, 252.

[SEPULTUREIRO] *s.m.* Persoa que ten por oficio enterrar mortos: ‘A peste era como unha sega (...). *Sepultureiros*, cregos, boticarios e médicos traballaban arreo’ TER, 268.

SEQUEIRO *s.m.* **1.** Lugar disposto para secar: ‘Eu estaba no sobrado do *sequeiro*, frente por frente do cuarto da meiga’ PAU, 65. **2.** Lugar no que se poñen os ourizos das castañas a secar: ‘Eiquí non se varexa a castaña coma en terras de Lugo ou do Incio. Déixase cair e recóllese nos *sequeiros*’ LUS, 20.

***sequía** (⇒SECA) *s.f.* Falta prolongada de choiva: ‘Queixábase sempre do tempo. Amoláballo o mesmo a calor que o frío, a choiva que a *sequía*’ TER, 239.

SER *v.* **1.** [Como verbo *copulativo*] atribúe ó suxeito a calidade ou característica indicada polo atributo: ‘Non é nada doado vivir naquelas terras sen cabalo’ LUS, 16. **2.** [Como verbo *copulativo*] estar, acharse nun determinado estado ou situación: ‘Xa fai cinco ou seis anos que non vexo ‘Grilo. Non sei si *é* vivo ou *é* morto’ HIS, 45. **3.** [Como *auxiliar* con participio: *ser* + participio] emprégase para formar a voz pasiva: ‘O salón chamado de caza está ateigado de animás disecados (...). Agás dos cas, todos *foron cazados* polos señores da casa’ TER, 131. // *v.i.* **4.** Tratarse de [algúen ou de algo]: ‘*Era* don Venancio, o que foi médico diste pueblo. eu quería moito’ LUS, 30. **5.** Ocorrer, suceder, ter lugar: ‘Inda era eu mozo noviño. *Fora* na Ferreiría, cas o Alláparo’ TER, 91. **6.** Pertencer [á persoa ou cousa que se indica]: ‘Eiquí tes vinte mil réas, que *son* teus’ HIS, 142. **7.** [Acompañado dunha indicación de hora] marcar o reloxo [a hora que se expresa]: ‘Xa *serían* as dúas da mañá’ TER, 230. **8.** Emprégase para indicar a data ou o día de que se trata: ‘Tal día *era* xoves’ TER, 336. **9.** Introduce expresións adverbiais de tempo en oracións impersonais: ‘Unha águia voaba cara á serra. Todo o val se enchía de socego. *Era* antre lusco e fusco. Parece que estou vendo todo aquilo’ LUS, 86. **10.** Estar feito [daquilo ou con aquilo que se expresa]: ‘A porta *era* de castiñeiro, de táboas inda novas e de moito corpo’ TER, 308. **11.** Proceder [do lugar que se especifica]: ‘recibín aquela misteriosa carta (...) O matasellos *era* de Vigo’ HIS, 39. **12.** Formar parte [dun grupo ou do que se indica]: ‘Cuasemente todos *eran* da curia, agás do Papaovos i o Chilindrainas’ CON, 17. **A non ser que** *loc.conx.* introduce unha salvidade e equivale a salvo que: ‘Se alguén estivera alí, entraría ás escuras; *a non ser que* a muller do Galo entrase no coarto co candil aceso’ TER, 203. **Así é** → **ASÍ**. ***É dicir** (⇒ *é* dicir), fórmula que introduce a explicación ó que se acaba de dicir: ‘Cando chegamos á casa estaban na cociña tódalas persoas da familia do señor Xermán. *É dicir*, a Faísca, o Sarillo i os dous netos’ TER, 272. **É que**, fórmula inicial de oracións con que se pretende unha explicación ou unha obxección: ‘Teño que deixarte. *É que* estou citado pra a reunión segreda da nosa sociedade’ HIS, 90. **Iso é**, fórmula que expresa aprobación ou confirmación do que se acaba de oír ou de dicir: ‘Como iba moita calor andaba en mangas de camisa, e víaselle no pito un... / –Un tatuaxe... / –*Iso é*. Unha ancla de barco e máis unha boca de can recachando a dentamía’ HIS, 150. **Non seña / sea que** (⇔ non sexa que), fórmula con que se prevén contra a posibilidade ou o risco de facer o que se expresa: ‘Mira onde pos os pés, pra non derramar as botinas. *Non sea que* leves unha losqueada’ LUS, 117. / Ten coidado co que falas, castrón. *Non seña que* che escalde a testa, e non volvas a críar máis lá’ PAU, 39. **Non ser pra / por menos** → **MENOS**. **Non ser pra tanto** → **TANTO**. **Non ser ningún** *loc.v.*, non ter ningunha importancia, ser insignificante [unha persoa en certo sitio]: ‘No campo, o que non ten casa de seu *non é ningún*’ TER, 45. **Seña** (⇔ sexa), fórmula de asentimento: ‘Arre que arre que tiña que xantar na súa casa (...) Pois xa qui es tan teimudo, *seña*. Quédome eiquí a xantar’ TER, 214. **Seña o que seña / fora como for** (⇔ sexa o que sexa / fose como for), *loc.adv.*, en todo caso, en calquera caso: ‘Pois *seña o que seña* –dixo o boticario– é un home ben valente’ TER, 245. / ‘Agora a loita sería a tiros. Tiña que matar ó monstro *fora como for*’ TER, 221. Tm. **sere**.

SERÁN *s.m.* Parte do día que comprende desde a última parte da tarde á entrada da noite: ‘Xa cheira tanto “solpor”, “*serán*”, “soma” (...) ¿Pra qué escribir falas que non se din, señor? TER, 69.

[**serarar**] *v.t.* Erro por **SEPARAR**.

serda (⇔**SEDA**) *s.f.* Pelo grosso e forte que recobre o corpo dalgúns animais: ‘Aquil cabelo tiña coma unha coarta... Era aspro coma unha *serda*’ TER, 203.

sere *v.i.* **SER**.

SEREA¹ *s.f.* Ser fantástico mariño coa parte superior do corpo de muller e a inferior de peixe: ‘unha fonte de pedra cunha *serea*, tamén de cantería’ TER, 186.

[**serea**² / **seréa**] (⇔**SIRENA**) *s.f.* Aparello instalado en barcos, automóbiles, etc. que se emprega para facer sinais acústicos e luminosos que anuncian a súa presenza: ‘cada vez faguía máis escuro, e nin siquiera se vía o mar, inaque se sentían ó lonxe as *seréas* dos barcos’ LUS, 64.

***seréo** –**a** (⇒**SERENO**) *adx.* **1.** Despexado e apacibre [referido ó tempo]: ‘Iba pola carretera unha fermosa e *seréa* tarde’ LUS, 68. **2.** Tranquilo, calmo, sosegado: ‘Os vosos ollos – decía o señor de Folch– son fermosos e *seréos* como o mar en calma’ LUS, 154. // *s.m.* **3.** Home encargado de vixiar as rúas pola noite para seguridade dos veciños: ‘cheguei á porta. Batín as maos pra que viñera o *seréo*. Dínlle un peso de propina. O *seréo* abriu moito os ollos. Eu botéi escaleiras arriba’ LUS, 64.

SERIÑA *s.f.* Momento da tarde en que empeza a pórse o sol: ‘Cheguei a Monforte de Lemos aló po-la *seriña* dun día de maio. Barbañaba’ CON, 46.

SERIO –**A** *adx.* **1.** Formal e responsable: ‘A xente é sofrida, traballadora e *seria*’ LUS, 22. **2.** Que expresa preocupación, contrariedade, desgusto, etc.: ‘Moi ledo e sinxelo (...). Tan soio estaba *serio* cando falaba de temas patolóxicos’ LUS, 84. **En serio** *loc.adv.*, de maneira formal e responsable, sen engano: ‘¿E ti, home de cencia, falas *en serio*? / Gasparo.– Como falar, eu sempre falo *en serio*.... A cencia xa está a pisala soleira do alén’ TER, 74.

SERMÓN *s.m.* **1.** Discurso de carácter moral ou relixioso pronunciado por un sacerdote na igrexa: ‘Como era día de Corpus, había misa cantada. Viñeran catro cregos i eu botaría o *sermón*. / Foi o mellor *sermón* de toda a miña vida (...). Dirixínme ós feligreses case con bágoas nos ollos...’ TER, 313. **2.** Exposición con que se reprende ou aconsella [a alguén]: ‘Atende as miñas falas, ovella descarriada. / E despois púxose a botarlle un *sermón* en castelao mesturado de galego’ LUS, 72.

SERODIA *adx.f.* Tardía, que chega ou se produce tarde: ‘Mais cabal sería dicir que ise sentimento houboo, máis ou menos, dende sempre, mais que a súa expresión é *serodia*’ TER, 65.

SERPE *s.f.* Réptil ápodo, da suborde dos ofidios, de corpo cilíndrico e longo cuberto de escamas, que se move por ondulacións laterais: ‘Ai, señor, olle prá *serpe* que vai tras vostede! ¿Non a sinte asubiare? / Fitéi pra tras min, e quedeime aterrecido. Unha *serpe* longa como un adibal e grosa coma unha vigue, viña polo carrozo arriba’ LUS, 59. **Tm.** **SERPENTE**.

[**SERPEAR**] *v.i.* Estenderse formando numerosas curvas: ‘*Serpean* polas encostas camiños que parez que van ás nubes’ TER, 51.

SERPENTE *s.f.* **SERPE**.

SERRA *s.f.* **1.** Feramenta formada por unha folla de aceiro dentada nun dos seus bordos, xeralmente suxeita a un mango ou bastidor, que se emprega para cortar materiais duros [especialmente madeira e metal]: ‘¿E qué ferramenta fai falla? / –Sábeo vostede tan ben coma min... –respondélle o Sarillo–. Unha *serra*, un machado i unha gadaña’ TER, 277. **2.** Sucesión de montañas unidas entre si: ‘Aquiles días viran os pastores unha manada de dez cunha loba con tres lobecos. Era tempo de neve, e baixaran da *serra* da Moá’ LUS, 38. **3.** Zona montañosa [por oposición ó terreo chan e ó campo aberto]: ‘Cando baixan á ribeira débelles parecer que entran no paradiso (...) Cando a *serra* aínda está cuberta de neve, xa frolecen as margaridas nos prados i os hortos acugúlanse de froles’ LUS, 23.

[**SERRAR**] *v.i.* Cortar cunha serra: ‘Achegueime ó cadaleito. Pareceume sentir un ruidiño, coma si *serraran*’ LUS, 49.

serrera *s.f.* Erro por ***serrería**.

***serrería** (⇒**SERRADOIRO** *s.m.*) *s.f.* Instalación industrial provista de dispositivos mecánicos para cortar a madeira: ‘Antón propoñíalle a seu compañeiro que mercara unha *serrería* que se vendía na Puebla’ LUS, 97.

***servicio** (⇒**SERVIZO**) *s.m.* **1.** Acción de servir: ‘despóis de vinte anos de estada nas Américas, ó *servicio* de España e baixo as ordes do virreí Abascal’ CON, 58. **2.** Acción de realizar o cometido que lle é propio: ‘Viaxaba eu fai tres anos, no 45, unha tarde de outono, no tren chamado “o corto”, que fai o *servicio* entre a Cruña e Lugo, e que chega a ista capital ás dez e media da noite’ TER, 321. **3.** Conxunto de persoas que serven nunha casa: ‘Respetábana moito os caseiros i os criados. Todo o *servicio*, inantes de se deitare, iba darlle as boas noites á biblioteca’ LUS, 80. **4.** Conxunto de utensilios que se empregan para comer: ‘Entróu Florinda e recolléu todo o *servicio* menos as copas i a botella de coñac’ LUS, 143. **5.** Cumprimento da obriga de ser soldado: ‘Levaríame a min de catro anos pra cinco, pois xa iba pra dous que volvera do *servicio*’ TER, 91. **6.** Organización e persoal destinados a coidar intereses ou satisfacer necesidades do público ou dalgunha entidade: ‘Entramos levaredes senllas gorras de prato, cun ese e cun eme, que quer dicir *Servicio* Municipal, porque ó Municipio servides CON, 93. ***Servicio militar** (⇒servizo militar) *loc.s.*, cumprimento da obriga de ser soldado durante certo tempo: ‘non hai outra mai como a túa, Pepiño. Mira que te libróu do *servicio militar* a puro huevo...’ CON, 18.

SERVIDOR *s.m.* **1.** Persoa que serve [a outra]: ‘Henri Folch, o cabaleiro templario, chegou ferido á torre de Lonxío. Outros cabaleiros, máis de dez ou doce *servidores* chegaron co il’ LUS, 151. **2.** Emprégase como fórmula de cortesía coa que, a persoa que fala se pon a disposición do interlocutor: ‘A muller achegouse a min, moi sorridente. / –¿Es usted el doctor José Bouzón? / –*Servidor*.... – contestéille. / I entregóume unha carta’ TER, 328.

SERVIDUME *s.f.* Estado ou condición de servo: ‘Nas nosas cántigas chora a *servidume* medieval da gleba’ TER, 67.

SERVIR *v.t.* **1.** Atender a mesa traendo ou repartindo os alimentos ou as bebidas: ‘*Servíunos* o xantar unha rapaza noviña, de moi bon ver’ TER, 214. **2.** Atender o funcionamento ou as necesidades [de algo]: ‘Entramos levaredes senllas gorras de prato, cun ese e cun eme, que quer decir Servicio Municipal, porque ó Municipio *servides*’ CON, 93. // *v.t.* e *v.i.* **3.** Atender a un cliente ou proporcionarlle o que pide: ‘Trai outros tres netoss. / A Nisclona / Agarde. Non teño maos pra *servir* a tanta xente’ PAU, 40. // *v.i.* **4.** Traballar como criado: ‘Din que lle quer traspasal-o esprito á filla do Rouco, a Eleniña, a que estivo *servindo* co fidalgo de Espandariz...’ PAU, 20. **5.** Ser soldado en activo: ‘Non eran tiros de escopeta, señor don Gasparo, senón de fusil. Conózoos ben, pois *servín* tres anos na Cruña’ TER, 344. **6.** Ser útil, apto ou adecuado: Unha cociña moi semellante a do primeiro cadro. Pode *servir* a mesma decoración, mais un pouco cambeada’ PAU, 38. // *v.p.* **7.** Usar, utilizar, facer uso de: ‘Na Crus do Incio hai dous malos pozos pra se *servire* de auga tódolos veciños’ TER, 35. **Servir ó rei** → REI. Tm. **servire, sirvir.**

servire *v.p.* **SERVIR.**

SERVO *s.m.* **1.** [Na época medieval] persoa sometida á potestade dun señor e que normalmente traballaba no cultivo das súas terras: ‘Fai poucos anos, aínda usaban por alí unha túnica de estopa sin mangas como a dos *servos* medievás’ TER, 43. **2.** Persoa que depende doutra e está privada de liberdade: ‘O queixume do *servo*, a infinda tristura da súa vida’ TER, 84.

SESENTA *núm.* **1.** Cincuenta e nove máis un: ‘Era un home que tería *sesenta* anos pouc máis ou menos’ LUS, 28. **2.** Sexaxésimo, que ocupa o lugar seguinte ó cincuenta e nove [nunha serie]: ‘O ano *sesenta*, no mes de setembro, cando as festas de Ribadeo, recibín aquela misteriosa carta’ HIS, 39.

SESIÓN *s.f.* Proxección ou representación completa [dun espectáculo]: ‘Sempre que tiñan cartos os estudantes iban ó novo café cantante que se chamaba O Suizo, sito onde antes estiveran o Gran Café Central e o Café La Peña. Iban corear unha canción mexicana que tiña un éisito tolo, na *sesión* da tarde’ CON, 39.

SESTA *s.f.* Tempo de sono ou de descanso que se realiza despois de xantar: ‘Miragro que non durma a *sesta*, don Gasparo’ TER, 261. Tm. **xiesta.**

[**sestar**] *v.i.* Botar a sesta : ‘Decíalle ó cazador mais groso e máis vello dos que *sestaban* cando nós chegamos’ HIS, 16.

sesto (⇔SEXTO) *adx.m.* Que ocupa o lugar seguinte ó quinto [nunha serie]: ‘E foi po-lo *sesto* grolo cando vin aquilo’ CON, 46.

[***seta**] (⇒COGOMELO *s.m.*) *s.f.* Fungo, comestible ou non, con forma de chapeu sostido por un pedículo e do que se distinguen diferentes especies: ‘Díxose que antre os choupís iban *setas* venenosas’ LUS, 156.

SETE *núm.* 1. Seis máis un: ‘Na tempada do andacio houbo un día que cavóu *sete* sepulturas’ CON, 93. // *s.f.pl.* 2. Sétima hora [despois do mediodía ou da medianoite]: ‘A cita era ás *sete*’ CON, 18.

SETECENTOS –AS *núm.* Seiscentos noventa e nove máis un: ‘Abonda con ver que mantén, somentes con vintenove mil kilómetros cadrados, dous millós *setecentos* mil habitantes’ TER, 34.

setembre *s.m.* **SETEMBRO.**

SETEMBRO *s.m.* Noveno mes do ano: ‘Era polo mes de *setembro*’ LUS, 142. Tm. **setembre.**

SETENTA *núm.* Sesenta e nove máis un: ‘Das *setenta* leccións do Programa soio sei doce’ HIS, 91.

SEU –SÚA *pos.* 1. Indica a pertenza ou relación do elemento ó que acompaña a unha terceira persoa e equivale a del, dela, deles ou delas: ‘Iso me contou que lle dixeran ó Mingos de Santa Cubicia, de Queiroga, a *súa* nai, o *seu* pai e mái-la *súa* muller’ CON, 73. 2. Indica a pertenza ou relación do elemento ó que acompaña a unha segunda persoa tratada con cortesía e equivale a de vostede ou de vostedes: ‘Vostede non ven por me ver a min, vostede ven polo *seu* contiño’ TER, 264. **De seu** *loc.adv.* 1) da súa propiedade: ‘No campo, o que non ten casa *de seu* non é ninguén’ TER, 45; 2) por natureza: ‘Era moi ledo *de seu* e as súas bromas e chuscadas tiñan gran sona en dúas leguas á redonda’ LUS, 120; 3) por si mesmo: ‘Disque a Micaela tiña feito testamento en favor doseu sobriño Bieito. O demais ven *de seu*...’ HIS, 182.

seudoerudito (⇔PSEUDOERUDITO) *adx.* Falsamente erudito: ‘¿Estaba no seu ficheiro o señor da esquela, don Fernando Margoyes, distinto erudito da provincia? / Os seus dedos recorreron a escape as marelas fichas. / –Bon peixe. *Seudoerudito*. Facía monografías de castelos e máis de pazos’ CON, 102.

SEVERA *adx.f.* Sobria, austera: ‘A paisaxe é unhas veces suave i amantiña i outras rexa, *severa* e grandiosa’ TER, 50.

SEXUAL *adx.* Pertencente ou relativo ó sexo: ‘Fai anos que levo dito –dixo o doutor Pansofo– que a polaridade mítica da vida *sexual* no subconsciente, pendura antre o mito dos Priapos i o mito do Laberinto’ CON, 33.

sí (⇔SI) *pron.pers.* Forma tónica de terceira persoa, igual para singular e plural, que se emprega tras preposición referíndose ó suxeito da propia oración: ‘Púxose pálido como morto. Virou sobre *sí* mesmo. HIS, 72.

sí (⇔SI) *adv.* 1. Emprégase para responder afirmativamente a unha pregunta ou para aceptar unha proposta: ‘¿Y no ha estado usted en casa del Xocas, en la Ruanueva, de parte del señor Germán, a reclamarle una cantidad que debía a éste?... / Mais o Sarillo contestóu con moita naturalidade: / –*Sí*, señor xuez... Non se pode un acordar de todo...’ TER, 280. 2. Emprégase para asentir a unha afirmación que se vén de facer: ‘Onte fixo un ano xusto da morte da señorita que está eiquí enterrada... / –Pois *sí*... E se mal non recordo isa señorita

mandáara á serra do Guadarrama o doutor Alonso' CON, 108. **3.** Emprégase para dar énfase ó que se afirma na frase: 'Iste *sí* que é bon negocio. / Lucrecia / Quen nos dira a nós outro coma il' PAU, 41. **4.** Repetido, emprégase para replicar o que se acaba de oír: 'Eu saber non sei máis que o que di a xente... E logo que ten sona de meiga(...) / –*Sí*, muller, *sí*... –dixo a miña dona–. Si o que tí dis é verdade, nin un santo lle chamaría boa' TER, 282. // s.m. **5.** Aceptación ou consentimento : 'Era home de moi poucas falas. O *sí* polo non, o non polo *sí*...' HIS, 9. ¿**Non si?** → NON.

***si** conx. **SE.**

siberiá (⇔SIBERIANA) s.f. Natural ou habitante de Siberia 'Servíanos a filla mais nova do caseiro, a Liberata, que por certo tiña cara de *siberiá*, cos ollos alongados, en forma de améndoa' HIS, 26.

***sigro** s.m. **SÉCULO.**

siguinte adx. **SEGUINTE.**

[**SÍLABA**] s.f. Son ou conxunto de sons articulados que constitúen un único núcleo fónico entre dúas depresións sucesivas na emisión da voz: 'Atinóu a lér dúas *sílabas* da moeda, que lle pareceron gregas, pois estaban escritas nistes caracteres...' LUS, 143.

SILANDEIRAMENTE adv. De xeito silandeiro: 'Eu facíalle moitas preguntas á tía Ramona, que iba baboando e rezando *silandeiramente*' LUS, 122.

SILANDEIRO –A adx. Que non fai ruído: 'A florinda entraba e saía *silandeira*' LUS, 141.

SILENCIO s.m. **1.** Ausencia total de sons ou de ruídos: 'Iste *silencio* –dixo o tío– é unha das cousas que máis me gustan na vida do campo' TER, 44. **2.** Feito de permanecer calado: 'Ó cabo de dous minutos de *silencio*, meu tío respondéu' LUS, 122. // interx. **2.** Exclamación coa que se manda calar ou deixar de facer ruído: 'O escribano lé con voz máis outa. / A voz do escribano / ¡*Silencio!* ...' PAU, 56. Tm. ***silenzo**.

***silenzo** s.m. **SILENCIO.**

***silla** s.f. **CADEIRA.**

***sillón** (⇒CADEIRA DE BRAZOS) s.m. Asento con respaldo e brazos, grande e xeralmente mol: 'Eiquí –decía don Crisanto– pásome as horas mortas chantado niste *sillón*' TER, 265.

SILUETA s.f. Forma ou figura que se perfila sobre un fondo máis claro: 'Abríuse a folla derriba da porta da cociña, i aparecéu no recadro iluminado a *silueta* do mesmo Pepe' TER, 299.

[**SILVEIRA**] s.f. Arbusto da familia das rosáceas (*Rubus fruticosus*) de talos longos, delgados e espiñentos, follas pequenas, redondas e flores brancas ou rosáceas en acios terminais, que dá como froito a mora: 'Co il iba chachear as *silveiras* pra atopar niños' LUS 55.

SILVEIRO *s.m.* Conxunto de silvas que forman un mato: ‘E tanto corría, galgando sebes e valos, que case enfuciña nun *silveiro*’ TER, 122.

SILVESTRE *adx.* Non cultivado, que nace e crece espontaneamente: ‘A miña teima era o cultivo do lúpulo (que agora non me acordo cómo se chama en galego; mais que o hai *silvestre* na miña terra)’ TER, 323.

SIMPATÍA *s.f.* Relación de actividade fisiolóxica ou psicolóxica entre algúns suxeitos que non teñen entre si conexión directa: ‘Mais xa é moitísimo menos espricabre que, levando un diles un golpe na orella ou noutro sitio o outro sinta que lle doe tamén a orella, ou a parte que seña, conto máis estando un lonxe do outro... É pra supoñer que hai unha misteriosa “*simpatía* telepática”, por lle chamar dalgún xeito, que avencella ás dúas persoas’ TER, 320.

SIMPÁTICO –**A** *adx.* Gracioso, que ten capacidade para divertir ou para facer rir: ‘A doña Amelia era alta, loira e moi guapa e *simpática*’ TER, 162.

SIMPLE *adx.* Que só posúe a calidade que expresa o substantivo: ‘¿E cómo se estrevería o Filiberto, *simple* oficial de Correos, facerlle as veiras a Dosindiña, filla única do don Juan e tan rica herdeira?’ HIS, 69.

[**SIMPLIFICAR**] *v.t.* Facer máis fácil, máis sinxelo ou menos complicado: ‘cada vez máis iráse *simplificando* a ortografía i arrechegándose á fonética’...’ TER, 71.

*simplamente (⇒SIMPLEMENTE) *adv.* De maneira simple ou sinxela: ‘Non faga vostede caso. *Simplamente* morréu laiando, queixándose da dolor das tripas’ CON, 135. Tm. **simplamentos, simplamente.**

*simplamentos *adv.* **simplamente.**

*simplamente *adv.* **simplamente.**

*sin *prep.* **SEN.**

sinadar *v.t.* Erro por **SINALAR**.

SINAL *s.* **1.** Indicio ou mostra [de algo]: Vinme abaixo cos demáis. Puxeron enriba dun escano o corpo do “Furelo”, que non daba *senal* de vida’ HIS, 19. **2.** Aceno, xesto que serve para indicar ou comunicar: ‘O mesmo don Farruco lles viu ó encontro. Cando baixaban pola calzada, fíxolles *senal* cun pano branco atado ó cabo dunha cachava’ LUS, 158. **3.** Marca [dun golpe, dunha ferida, etc.]: ‘Botóume unha mao ó brazo... Inda teño o *senal* (...) Era un mostro... I agora, vexa o *senal* que me fixo...’ TER, 216. **4.** Marca ou signo que se emprega para indicar algunha cousa: ‘Eu metín a cuartela co ángulo cortado no libro, pra que me servira de marcador. É decir, como *senal* na páxina onde deixara a lectura’ TER, 317. **Sinal da Cruz** (⇔*senal da Cruz*) *loc.s.* representación da cruz de Cristo por medio dos dedos ou do movemento da man: ‘Logo que o viu colléuno e fixo o *senal da*

Crus TER, 124. **Dar sinal** *loc.v.*, avisar: ‘Si entrara alguén na cova, os cas *darían sinal...*’ TER, 228. Tm. ***siñal**.

SINALAR *v.t.* **1.** Apuntar nunha dirección, coa man ou con outro obxecto, para chamar a atención sobre unha cousa: ‘I o patrón inda quedou un intre *sinalando* o caixón do aparador de enfrente cun dedo’ TER, 268. **2.** Designar, determinar para certo fin: ‘Non hai máis remedio que crer [na Divina Providencia]... Calquera de nós pode sere, calquer día, o brazo executor *sinalado* pol-a Divina Providencia. Podes selo, tí, Xusto. Facer unha morte por vontade da Providencia’ DEC, 10. **3.** Marcar, rexistrar: ‘As datas *sinaladas* [na cartulina escrita] eran as das súas mortes’ CON, 27. **4.** Indicar, facer sinal para advertir ou para dar noticia [de algo]: ‘A Irene puxo o dedo nos labres, pra *sinalarme* que non dese fala cando entrara a Liberata’ CON, 121. Tm. ***siñalar**.

SINDICALISTA *adx.* Relativo ou pertencente ó sindicalismo: ‘Pódese decir que é unha maledicencia profesional, *sindicalista*’ TER, 54.

SINGULAR *adx.* **1.** [Aplicado ó número dunha palabra] que expresa unha unidade: ‘Ben sei que sabedes que, en galego, o lobo, en *singular*, son os lobos’ HIS, 23. **2.** Excepcional, extraordinario ou fóra do común: ‘Un dos episodios máis cómicos da Historia do Humorismo Universal. A tendencia a facé-lo mesmo dos dous xemeos e tamén a mala lingua do Natillas fixo posibre aquil desafío tan *singular*’ CON, 53.

SINGULARIDADE *s.f.* Característica ou calidade que fai distinto do común: ‘Que me dispensen os meus leutores si eu escribo Inferno con maiúscula. Tamén escribo Demo, Camposanto ou Catedral, por *singularidade*. Somos pouco dados a empregar maiúsculas’ CON, 91.

[**sinificar**] (⇔SIGNIFICAR) *v.t.* **1.** Ser [unha cousa] indicio ou signo [doutra]: ‘O Bieito falou con voz moi queixosa. / –Facédeme o favor de espricar o que isto *sinifica*. ¿Cómo me atopo eiquí, cos habitelos dos frades franciscanos?’ CON, 95. **2.** [Dito dunha palabra] ser signo ou representación dun concepto, dunha idea ou dun pensamento: ‘¿Non te acordas de Mariquiña, aquela rapaceta que teimara de esforzar o Túzaro? Volta pra España, casada e con tres fillos. Escribúme. Mándache un bico. / Xa facía anos que eu sabía o que *sinificaba* a fala de “esforzar”. Fiquéi calado uns intres’ HIS, 53. Tm. ***siñificar**.

***sinón**¹ *conx.* **SENÓN**¹.

***sinón**² *contr.* **senón**².

sinsa *s.f.* **CINZA**.

***sinsombreirismo** *s.m.* Tendencia a non usar sombreiro: ‘Nin que decir ten que ningún usabamos chapeo. Xa estaba de moda o *sinsombreirismo* e pantalón moi folgado, que lle chamaban chanchullo, que levabamos cuasamente tódo-los estudantes’ CON, 37.

***síntesis** (⇒SÍNTESE) *s.f.* Exposición clara e breve [dun asunto]. ***En síntesis** (⇒en síntese) *loc.adv.*, en resume, resumindo: ‘Compre de velos feitos decorrentes en *síntesis*. Se o XVIII proclama a liberdade de pensar, o XIX proclama a liberdade de sentir’ TER, 61.

sintir *v.t.* **SENTIR**¹.

[**SÍNTOMA**] *s.m.* Fenómeno revelador [dunha doenza]: ‘Apreciéi *síntomas* do comenzo dunha gastritis’ TER, 139.

SINXELAMENTE *adv.* De maneira sinxela: ‘Non se levan moi ben que digamos coas xentes da ribeira quiroguesa, ou, *sinxelamente*, non se entenden co ilas’ LUS, 22.

SINXELO –**A** *adx.* **1.** Que non ofrece dificultade: ‘A presión dos outros sobor de nós é moito meirande no campo que na vila; pola *sinxela* razón de que os temos, coma quen dí, sempre nos fuciños’ TER, 54. **2.** Que carece de complicacións ou artificios: ‘A nosa música é *sinxela* e poética. Fala directamente ó corazón’ TER **2.** Que carece de ostentación ou de adornos: ‘Moi *sinxela* [a entrada principal], sen adornos de ningunha cras, cáseque parez máis ben unha pendella que o pórtico dun pazo’ TER, 130. **3.** Natural e espontáneo no trato: ‘Meu curmao Enrique levábame oito anos, i estaba estudando a médico. (...) Sempre se ría de min (...) Polo demais, era un bon rapaz. Moi ledo e *sinxelo*, il mesmo se chamaba home do seu tempo’ LUS, 84. **Á sinxela** *loc. adv.* [referido ó modo de xunguir] só cunha parella de animais: ‘As parexas tiran todas a molida como en todos os sitios moi crebados. Cando se xunce unha soia parexa chámase isto xuncir *á sinxela*’ LUS, 20. Tm. ***inxel.**

[***siñal**] *s.m.* **SINAL.**

[***siñalar**] *v.t.* **SINALAR.**

*siñificado (⇒SIGNIFICADO) *s.m.* Idea, concepto ou representación mental expresada por unha palabra, un sinal, un símbolo, etc.: ‘Inantes de nada, deben saberen os leutores o *siñificado* da fala “esporretar”’ HIS, 133.

*siñificanza (⇒SIGNIFICACIÓN) *s.f.* Significado [dunha palabra]: ‘o “ulio” e o “ú” interrogativo con *siñificanza* de onde...’ TER, 47.

[***siñificar**] *v.t.* **sinificar.**

*siquer *adv.* ***siquera.**

*siquera (⇒SEQUERA) *adv.* Serve para dar énfase a unha negación [pode ir acompañado de *nin* e ás veces refórzase con *tan*]: ‘Nin *siquera* se decatou que eu entrara, pois non pedira premiso’ LUS, 49. Tm. ***siquer, *xiquer.**

sir (⇒SIRE) *s.m.* Tratamento de cortesía que no Reino Unido se antepón ó nome que se lle dá a un home de boa posición ou merecente de respecto intelectual: ‘Alto, exoito i esguío como a encarnación pelicular do famoso persoaxe creado por *Sir* Arthur Conan Doyle’ HIS, 121.

[**SIRGADOR**] *s.m.* Persoa que remolca unha embarcación desde a beira tirando da sirga: ‘A ista cátiga atópolle certa semellanza ca de “Os *sirgadores* do Volga”...’ TER, 84.

sirvir *v.t.* **SERVIR.**

[**sisear**] ($\Leftrightarrow$ SESEAR) *v.t.* Pronunciar como fricativa alveolar xorda no canto dunha fricativa interdental xorda [unha consoante]: ‘O pronunciar “Bouzón”, a muller *siseara* a ceda, e penséi si sería estranxeira’ TER, 329.

SISO *s.m.* Xuízo, sensatez [para falar e actuar]: ‘Moito me folgo de que hoxe nos xuntáramos eiquí us cantos galegos pra falar con moito *siso* e apouso de cousas que tanto nos intresan a todos’ TER, 68.

SISTEMA *s.m.* Conxunto ordenado de principios, normas, procedementos etc. que regulan unha determinada actuación: ‘O caciquismo era un *sistema* de goberno, e xa se sabe, que o que tiña de bon ben lle compría’ TER, 58.

SITO –*A adx.* Situado, localizado [nun determinado lugar]: ‘Entréi no Bar do Centro, *sito* na Plaza Maior, e pedín un vaso de viño branco’ CON, 105.

SITIO *s.m.* **1.** Lugar, porción determinada do espazo: ‘Dous falcós iban cara a devesa da Rogueira. Estaba lenvantándose a nebra nuns *sitios*, e facéndose máis mesta nautros’ HIS, 31. **2.** Lugar ou espazo físico ó xeito: ‘Albisquéi un hórreo inda ben alto. Bon *sitio* pra se gorece’ HIS, 167.

SITUACIÓN *s.f.* Circunstancia ou conxunto de circunstancias en que se encontra [alguén ou algo]: ‘Unha vez que paseabamos os dous polo parque, díxome que estaba moi disgustado pola súa *situación*’ TER, 162.

[**SÓ**] *adx.* **1.** Que non ten ou non leva compañía: ‘Vivían os dous *soñños*, dende que fora casar pra fora a súa filla Amaliña’ TER, 263. **2.** Único, que non forma parella ou serie con ningún outro: ‘¿E quer saber vostede que nos vinte anos que levo a servir na casa, nin unha *soia* vez rifamos por custión do labor?’ TER, 262. // *adv.* **3.** Unicamente, nada máis ca: ‘Mais deberíase gardar o segredo. *Soio* llo diría ó Ramón, que era o criado máis vello da casa’ LUS, 143. ***A solas** ($\Rightarrow$ a soas) *loc.adv.*, sen compañía doutro: ‘Sentía moitas arelas de falar *a solas* ca Estrela’ TER, 222. Tm. **soio** / **sóio**, **soilo** / **sóilo**, ***solo**² / **sólo**.

SOAR *v.t.* **1.** Facer que algo produza son: ‘A pouco máis o atropella un auto que iba *soando* a bocina pola carretera’ LUS, 105. // *v.i.* **2.** Producir un son: ‘O reló do andamio seguía a *soar*’ LUS, 89. **3.** Producirse un son: ‘*Soan* voces lonxe’ PAU, 66. **4.** Parecer, ter viso ou aparencia de: ‘Iste Corbelle *sóame* algo a francés, como Betote, Lebón i outros topónimos’ TER, 46. **4.** [Dito dunha letra] ter un determinado valor fónico: ‘O “e” de “lea”, corda é ás veces tan pecha que *soa* “lía”’ TER, 70. Tm. ***sonar**.

soave *adx.* **SUAVE.**

soavemente *adv.* **SUAVEMENTE.**

SOBEXO *adx.m.* Excesivo, que ten algo que sobra: ‘Atópoo [o sigro XVIII] falso, sin quentura, *sobexo* de convencionalismo e de formalismo’ TER, 62.

sobor *prep.* **SOBRE.**

SOBRA, DE *loc.adv.* Abundantemente, con exceso ou máis do estritamente necesario: ‘O que se gastase en tuberías compensaríase *de sobra* no aforro de tempo e de traballo’ TER, 34. Tm. **SOBRO, DE.**

SOBRADO *s.m.* Piso ou cuarto alto [dunha casa]: ‘O coarto do difunto estaba no *sobrado*, con porta pola solaina, que tiña unha escaleira que daba ó curro’ CON, 69.

SOBRAR *v.i.* **1.** Existir en máis cantidade do necesario: ‘soupérase que a rapaciña con que andivera quedara en cinta (...). Sempre *sobra* quen leve ises contos’ TER, 162. **2.** Quedar despois de utilizar o necesario: ‘Tiña eu na mao un plego de papel que me *sobrara* de escribir o parte’ TER, 210.

SOBRE¹ *s.m.* Cuberta de papel pregado que se pode cerrar, destinada a conter unha carta ou outro escrito: ‘E logo, do peto da chaqueta onde se levaba o pano de presumir, ripou a súa estilográfica e firmou o *sobre* por riba do cuño de lacre. Co seu nome. E gardou o *sobre* no peto da carteira’ HIS, 144

SOBRE² *prep.* **1.** Indica localización espacial enriba dun obxecto, en contacto con el: ‘abríuna [a navalla] e deixouna *sobre* a mesa’ HIS, 85. **2.** Indica localización espacial enriba dun obxecto sen estar en contacto con el: ‘Andaban as anduriñas a revolexar *sobor* dos hortos’ TER, 196. **3.** Encima do que se expresa, vindo de arriba: ‘Nevaba manseliño *sobor* das laranxeiras’ CON, 28. **4.** Próximo ou orientado cara a certa cousa ou lugar, superándoo en altura: ‘Fóronse as nenas ó coarto, que dá *sobre* o horto’ CON, 76. **5.** [Con verbos de movemeto] indica que a acción do verbo se realiza arredor dun punto ou dun eixe: ‘Viróuse *sobre* sí mesmo’ HIS, 72. **6.** Indica que algo xira arredor dun asunto ou tema: ‘E foi unha mágoa, porque versaba *sobre* Felipe II, xa que era o centenario do discutido monarca’ CON, 41. **7.** Introduce aquilo sobre o que se realiza unha acción ou no que se produce un efecto: ‘A presión dos autros *sobor* de nós é moito meirande no campo que na vila’ TER, 54. Tm. **sobor.**

SOBRECEA *s.f.* Comida que se fai algunhas horas despois da cea: ‘despóis de lles dar a *sobrecea* de castañas e landras ós porcos da ceba’ TER, 289.

sobreescitado (⇔SOBREEXCITADO) *adx.m.* Excitado en exceso: ‘Eu estaba *sobreescitado* por aquil arroubo sacrílego’ TER, 315.

[**SOBREIRA**] *s.f.* Árbore sempre verde da familia das fagáceas (*Quercus suber*) de copa ancha, madeira dura e cortiza moi gorda, esponxosa e gretada, follas ovadas, e flores pouco visibles, que dá como froito a landra: ‘O rombar da máquina escorrentaba as ovellas que pacían baixo as *sobreiras*’ LUS, 85.

SOBREMESA *s.f.* Tempo inmediatamente seguinte a unha comida, no que os comensais permanecen reunidos e de conversa: ‘A hora da cea era a hora da conversa (...). De *sobremesa*, meu curmao falou máis dunha hora das vitaminas; miña tía dos seus achaques’ LUS, 88.

SOBRENATURAL *adx. e s.m.* Aquilo que sobrepasa o natural ou que non pode ser explicado por causas naturais: ‘Como vostedes ven, nista historia todo é natural e todo *sobrenatural* (...). O *sobrenatural* é a Gracia Divina, que trougo ó bon camiño a un gran pecador’ TER, 315.

*sobreprecio ($\Rightarrow$ SOBREPREGO) *s.m.* Recargo sobre o prezo ordinario: ‘¿E queremos vender con vinte pesos de *sobreprecio*?’ HIS, 150.

SOBRIÑO –A *s.* Fillo ou filla dun irmán ou dunha irmá: ‘Disque a Micaela tiña feito testamento en favor dos seu *sobriño* Bieito’ HIS, 182.

SOBRO, DE *loc. adv.* **SOBRA, DE.**

socego *s.m.* **SOSEGO.**

SOCIAL *adx.* Relativo ou pertencente á sociedade humana e á relación entre os seus membros e estamentos: ‘Da liberdade do campo habería moito que falar. En sentido *social*, ése moi pouco libre inaque un o seña individualmente’ TER, 54.

[SOCIALISTA] *s.m.* Partidario ou seguidor do socialismo: ‘Os *socialistas* queren saír á rúa... Os da Falange van saír á calle. Todos saen á rúa’ HIS, 43.

SOCIEDADE *s.f.* **1.** Agrupación máis ou menos numerosa de persoas que conviven de maneira organizada: ‘Cousa rara, que sendo tí veciño de don Perfeuto non lle foses ó énterro. Hai que cumprir ca *sociedade*...’ DEC, 17. **2.** Agrupación legal de persoas, motivada por unha actividade ou uns intereses comúns: ‘Chamáronme ó teléfono. / –Por favor, son o director da Folla do Lus. Dígame se ise animal do cadro é egua ou cabalo. / E cando saín do Círculo sentín a voz do contador da *Sociedade* na Segredaría. / É como unha psicosis. Todo Lugo fala do ditoso cadro... ¡Qué burros! ¿E qué máis dá que seña egua ou cabalo?’ CON, 33.

[SOCIO] *s.m.* Membro dunha sociedade ou dunha asociación: ‘Todos os *socios* do casino estaban moi orgullosos da instalación de acetileno’ TER, 247.

SOCORRO *s.m.* Acción e efecto de axudar a alguén para que saia dun perigo ou necesidade: ‘dous días despois sacáranlle a bala, sin anestesia, nun posto de *socorro*, non lonxe das avanzadas’ TER, 320.

SODA *s.f.* Bebida gasosa composta por auga, ácido carbónico e, xeralmente, aromatizada con esencia de froitas: ‘Inantes de cear, catro ou cinco whisky con *soda* cada un’ CON, 116.

soedade ($\Leftrightarrow$ SOIDADE) *s.f.* **1.** Circunstancia de non estar ou non vivir acompañado: ‘A *soedade* e mái-lo medo agrandan as sensacións e fan ver cousas que non hai nin houbo nunca’ CON, 68. **2.** Circunstancia de estar deserto ou non habitado [un lugar]: ‘Légoas e légoas de *soedade* e de silencio’ TER, 51.

soedoso (⇔SOLITARIO) *adx.m.* Non habitado ou non transitado: ‘O Xan de Brais aseguraba que cando un batía cos lobos pola noite, nun sitio *soedoso*, púñanselle os pelos tesos’ TER, 90.

[***soer**] (⇒ADOITAR) *v.i.* Ter costume de: ‘Aínda que non catara o leite, *soía* decir: / O leite i o viño fan do vello mociño’ LUS, 118.

[**SOFRAXE**] *s.f.* Parte posterior da perna que está detrás do xeonllo: ‘Os brazos chegábanlle máis abaixo das *sofraxes*’ TER, 220.

sofrida (⇔SUFRIDA) *adx.f.* Que ten capacidade para sufrir ou soportar algo con resignación: ‘A xente é *sofrida*, traballadora e seria’ LUS, 22.

sofrir *v.t.e v.i.* **SUFRIR.**

SOGRA *s.f.* Nai dun dos cónxuxes, con respecto ó outro: ‘Estaba casado, tiña unha filla de sete e vivía ca nai e ca *sogra*’ TER, 341.

***soído** *s.m.* **SON.**

soio / sóio –a *adx. e adv.* **SÓ.**

***soilo / sóilo –a** *adx. e adv.* **SÓ.**

SOL *s.m.* **1.** Estrela que dá luz e calor á Terra, arredor da cal xiran os outros planetas: ‘Daba unha espricación moi xeitosa dos movementos da Lúa, do *Sol* e das estrelas’ TER, 248. **2.** Luz e calor que irradia sobre a Terra: ‘Estiven máis de media hora na iauga. Cando saín, pre me tumbar ó *sol*, vin correr un home cara á carreteira’ CON, 87.

SOLAINA *s.f.* **1.** [Nunha casa] corredor ou balcón exterior orientado cara á parte onde dá máis o sol: ‘Algunhas casas teñen grandes *solainas* ou balcós corridos sobor do río chamado da Antigua, que ven da Reixoá’ TER, 50. **2.** Entrada: ‘E chegaron á *solaira* da eirexa. O Farruco levaba a chave na mao. Sentiron o renxer da chave na pechadura’ LUS, 160. Tm. **solaira**, ***solana**.

solaira *s.f.* **SOLAINA.**

***solana** *s.f.* **SOLAINA.**

SOLAPA *s.f.* [Nunha peza de roupa] parte superior da dianteira, que se dobra para fóra: ‘Sentín como si unha maoi invisíbre me tirara da *solapa* da chaqueta, que por certo era nova e de espiguilla’ DEC, 15.

[***solar**] (⇒SOAR) *s.m.* Terreo edificable: ‘púxose a contar polos dedos a riqueza que fora facendo cos seus trinta anos de traballo: os muiños do Lombriga: sete *solares* en Lugo, na Agra do Rolo, tres casas na Cruña, máis unha estación de Servicio’ HIS, 69.

[**solber**] *v.t. e v.i.* **SORBER.**

SOLDADA *s.f.* Soldo ou paga: ‘Ó ver que se puñan asina as cousas, eu díxenlle que era pra que me subira cinco pesos ó ano a *soldada*... E il díxome que sí’ TER, 292.

SOLDADO *s.m.* **1.** Persoa que serve no grao máis baixo no exército ou na milicia: ‘A tropa compúñase do teniente, dous sarxentos e case trinta homes máis, antre *soldados* e cabos’ LUS, 158. **2.** Defensor ou partidario [de algo]: ‘Eu ben sei canto custa a vocación de médico rural. Seino millor que naide. Fun un bon *soldado* da cencia...’ TER, 37.

***soldán** (⇒SULTÁN) *s.m.* Soberano de Turquía e de certos países árabes: ‘Outramente, sinte tanto a morte da súa irmá coma eu a do *Soldán* de Babilonia’ TER, 209.

SOLEIRA *s.f.* **1.** Peza que forma a parte inferior do oco dunha porta: ‘Na mesma *soleira* da porta da cociña estaban os dous lobecos’ LUS, 129. **2. fig.** Entrada: Estamos na mesma *soleira* da Galicia arredada. A media légoa deiquí empeza a terra brava dos lobos e das águas’ TER, 42. Tm. **sarego**.

SOLEMNE *adx.* **1.** Que infunde respecto ou que revela a importancia do momento ou do asunto: ‘Despóis da misa e da procesión, cantóuse un *solemne* Te Deum Laudamus’ TER, 314. **2.** Que se fai publicamente e con todas as formalidades requiridas: ‘Se pensades que eu vou botar un discurso *solene*, vades quedar chasqueados’ CON, 57. Tm. **solene**.

solene *adx.* **SOLEMNE**.

***solercia** (⇒ASTUCIA) *s.f.* Agudeza ou habilidade para conseguir algo con engano: ‘O individualismo máis pecho. A *solercia*, a retranca...’ TER, 55.

[***solerte**] (⇒ASTUTO) *adx.* Habil e que actúa con malicia: ‘Non se levan moi ben que digamos coas xentes da ribeira quiroguesa, ou, sinxelamente, non se entenden con ilas, e chámanlles subaixos, renartes e *solertes*...’ LUS, 22.

SÓLIDA *adx.f.fig.* Forte, firme, estable, que non se move: ‘Nada máis que en poñer o pe en Sarria –dixen eu–, decátase un que é unha vila rica, de economía *sólida*, que vai pra diante’ TER 35.

***solidaridade** (⇒SOLIDARIEDADE) *s.f.* Actitude de participación e apoio cara ós problemas, actividades ou inquietudes doutro ou doutros: ‘Abondaba con que se puxesen de acordo os veciños. / –Non hai esprito de *solidaridade*’ TER 34.

SOLIMÁN *s.m.* Substancia velenosa de uso en farmacia: ‘Tamén eu sufrín males de amores na miña mocidade, e quixen beber *solimán*’ LUS, 69.

SOLLÍO *s.m.* **1.** Sitio ou terreo onde dá o sol de cheo: ‘A porta da casa daba cara ó *sollío*’ LUS, 16. **2.** Solleira, calor forte do sol: ‘Acugulábanse grandes nubes brancas no ceo, formando como castelos de neve da mao do *sollío*’ TER, 167.

SOLO¹ *s.m.* Composición musical, ou parte dela, cantada por un solista: ‘¡Canto o que vostede queira!... Hastra un *solo* da “Maruxa”... ¿Cal lle gusta a vostede mais?’ HIS, 120.

*solo² / sólo –a *adx. e adv.* **SÓ.**

*solomillo (⇒SOLOMBO) *s.m.* Tira de carne musculosa e tenra situada entre as costelas e o lombo do animal despezado para o consumo: ‘O xantar compúñase de sopa de fideo, xamón, bistés de *solomillo*, tortilla, queixo e melocotón’ TER, 32.

soloucar *v.i.* **SALOUCAR.**

SOLPOR *s.m.* Anoitecida, momento en que o Sol se oculta no horizonte: ‘Abríu o adeministrador unha xanela i entróu toda a goria do *solpor* nunha ventlada de cores’ TER, 140.

[solprender] *v.t.* **SORPRENDER.**

solpresa *s.f.* **SORPRESA.**

SOLTA¹ *s.f.* Traba de corda ou de pau que se ata ás patas dun animal para que non escape: ‘vin o cabalo carboeiro que estaba pacendo nunha regata, cos pés trabados cunha *solta*’ LUS, 112.

SOLTA² *adx.f.* Que non está atada ou suxeita: ‘Doña Violante tocaba a arpa, e tiña a loira cabeleira *solta*’ LUS, 155.

[SOLTAR] *v.t.* Facer que deixe de estar suxeito ou atado: ‘Trincóume un brazo cos dentes. E *soltóume* porque o meu can lle trabóu un coxote. Ceibéime dil...’ TER, 220.

SOLTEIRO –A *adx.* Que non está casado: ‘Espetáraselle [á muller do Belisareo] unha aragana de troita na gorxa... Inda estaba *solteira*...’ PAU, 24.

SOLUCIÓN *s.f.* **1.** Cousa que fai que un problema ou dificultade deixe de existir: ‘Na razón, na cencia e na técnica está a *solución* de tódolos nosos problemas’ TER, 60. **2.** Resposta a unha cuestión difícil: ‘Pois eu propóñolle unha *solución* –díxenlle. / Pois que se quede eiquí de adeministrador no meu posto’ TER, 164.

*soma *s.f.* **SOMBRA.**

SOMBRA *s.f.* **1.** Escuridade, falta ou diminución de luz: ‘Cantaba un malvís nun loureiro e íbase enchendo o val de *sombra*’ TER, 198. **2.** Proxección escura que un corpo lanza no espazo en dirección oposta a aquela por onde vén a luz, particularmente a luz do Sol: ‘Xuntaríamos no xardín á *sombra* das árbores’ HIS, 102. **3.** Imaxe escura que proxecta sobre unha superficie un corpo opaco colocado entre un foco luminoso e esa superficie: ‘A lus do candil botaba a *sombra* da miña mao na parede de enfrente... E vin unha mao grande e negra i a *sombra* dun viril na parede’ TER, 308. **4.** Forma imprecisa da que non se percibe máis cá contorna: ‘Sentiuse ruxir nas matugueiras... Fuxíu unha *sombra* por diante de nós, esbarando como unha cóbrega que correse moito, moito’ TER, 151. **5.** Indicio, trazo, sinal leve [de algo]: ‘Unha *sombra* de tristura pousouse na súa faciana...’ CON, 112. **6.** Recordo vago ou desdebuxado [de algo]: ‘I eu pensaba: “Relanzo do tempo, cheo de

lembranzas, como a iauga encorada, chea de imaxes. *Sombras* que abrollan do fondo dos anos' TER, 140. **7. fig.** Pantasma, espectro ou aparición: 'Relembros, nada máis que relembros. Pantasma do pasado a devalar polas escuras estanzas. Hastra os vivos parecemos alí *sombras*...' TER, 133. **8. fig.** Persoa inseparable doutra: A concurción do cal é que antre os dous compuñan unha soia persoalidade. Unha inferioridade ben manifesta. Eu sentínlle decir ó Juan Carlos, berrándolle ó irmao: / –“¡Eu non quero ser a *sombra* de ti!”.' CON, 51. Tm. ***soma**.

SOMBREIRO *s.m.* Peza de vestir que cobre a cabeza, de textura máis ou menos ríxida, sen viseira pero, xeralmente, con á: 'Pois que iréi po-las tascas e cafés a ver si vexo un home noviño, moi alto, un dedo vendado, con *sombreiro* ou sin il' CON, 109.

SOMBRIZO *adx.m.* [Dito dun lugar] con pouca luz e no que xeralmente hai sombra: 'cun xardín moi grande e *sombrizo* e con moitos teixos e loureiros' TER, 305.

[**somellante**] *adx.* **SEMELLANTE**.

[**somellar**] *v.i.* **SEMELLAR**.

somentes (⇒SOAMENTE) *adv.* Unicamente, nada máis ca: 'Era folgada, inda que *somentes* tiña unha xanela' TER, 180.

SON *s.m.* **1.** Sensación producida no oído polas vibracións dos corpos, transmitidas a través dun medio como o aire: 'Unha vez cantaba un mozo que estaba gardando o gando no fondo dunha valigota. A súa voz era coma o *soído* do punteiro' LUS, 23. **2.** Realización oral dun fonema: 'Pois moitas veces escríbense *soídos* que non hai, como nas contraucións “coa” ou “aos”, que cuasi todos dín “ca” e “ós” TER, 71. **3.** Xeito particular de soar [unha cousa]: 'Apareceu no escenario vestido de gaúcho. Espolas, guitarra, chapeu e polainas. Sentouse nunha silla e empezou a cantar en *son* de tango' HIS, 85. Tm. ***soído**.

SONA *s.f.* **1.** Circunstancia de ser moi coñecido e apreciado: 'Boa terra, se as hai, aquila de Amandi. Moita *sona* ten o viño daquela ribeira, e non sen motivo' LUS, 67. **2.** Xuízo ou opinión que se ten [a cerca de alguén ou de algo]: 'Mais tiña *sona* de home honrado e cumpridor de seus tratos' TER, 270.

*sonada (⇒NOMEADA) *adx.f.* Famosa ou moi coñecida: 'unha broma moi *sonada*, verdadeiramente histórica, como non se dira outra en Monforte' CON, 54.

sonámbulo (⇒SOMNÁMBULO) *adx.* e *s.m.* Persoa que mentres dorme realiza certos actos coordinados, especialmente camiñar ou falar: 'Sempre me gustaron as pantasías e din en pensar si eu sería *sonámbulo*' CON, 120.

[***sonar**] *v.i.* **SOAR**.

[***sonarse**] (⇒ASOARSE) *v.p.* Limpar un mesmo o nariz de mocos: 'empezou a falar, ó tempo que *se sonaba* co seu pano das nachas. Ó *sonarse* fixo un ruído como se sonara un corno de caza' CON, 114.

sonata (⇒SONADA) *s.f.* Soneca, sono curto e lixeiro: ‘Quedácheste dormido no coche e botaches unha *sonata* de media hora’ HIS, 120. Tm. **sonetada**.

sonetada *s.f.* **sonata**.

SONETO *s.m.* Composición poética de catorce versos, xeralmente hendecasílabos, distribuídos en dous cuartetos e dous tercetos cun esquema de rima determinado: ‘Decían que era poeta. Escribía *sonetos* e mais *sonetos*’ HIS, 117.

SONO¹ *s.m.* **1.** Necesidade ou desexo de durmir: ‘Tiña *sono*, moito *sono*, cando me fun deitare’ TER, 311. **2.** Acto de durmir: ‘A muller tiña o *sono* lixeiro...’ TER, 201. **Antre sonos** (⇒entre sonos) *loc.adv.*, durmindo de maneira pouco profunda: ‘Eu, *antre sonos*, sentín a Faísca fregar e cantaruxare... O demais xa o saben vostedes...’ TER, 290. **Prender o sono** *loc.v.* adormecer, empezar a durmir: ‘Deitéime coa ventá espalancada. Mais non me *prendeu o sono* e din voltas e máis voltas no leito’ CON, 74.

***sono**² *s.m.* **SOÑO**.

SONORO –**A** *adx.* Dotado de son [aplicado a cine ou película]: ‘O Mingos de Sindin, dunha familia moi coñecida da Pontenova, entrou nas quintas alá por aqueles tempos en que emprinciaban en Lugo a vé-lo cine *sonoro*’ HIS, 134.

[**SOÑADOR**] *s.m.* Persoa que se deixa levar pola imaxinación, idealizando as cousas: ‘Mais os chamados homes práticos, emprinciando polos políticos, son os que menos fixeron na nosa terra. En troques, os *soñadores* deixaron nos seus escritos unha gavela de ideas que serán o quenlle da nosa aitividade no porvir’ TER, 57.

SOÑAR *v.t.* e *v.i.* Representarse na imaxinación sucesos, imaxes, etc. mentres se está durmindo: ‘Xa non será meiga; xa poderei *soñar* co-ela coma total-as noites’ PAU, 66. **Soñar esperto / desperto** → ESPERTO.

SOÑO *s.m.* Conxunto de escenas, imaxes, sucesos, etc. que se presentan na mente mentres se dorme, e que se perciben como reais: ‘Cecáis *soñar*as que estaban alí gardadas as cartas de amor, e recordaches un *soño* que tiveras, sen recordalo...’ LUS, 93. **En soños** *loc.adv.*, soñando: ‘E non levaría nin tres horas dormido, cando espertéi todo abraiado. Recordara *en soños* a visión do arroubo do viril’ TER, 309. ***Por sonos** (⇒por soños) *loc.adv.*, soñando: ‘Pois era certo. *Por sonos* sentira o clasón dun coche... A carreteira chegaba ó pé da casa. Sentíao coma soñando’ CON, 120. Tm. ***sono**².

SOPA *s.f.* Alimento composto de caldo con algunha substancia sólida: ‘E remexía nunha fonte o augardente co azucre, cunha culler de *sopa*’ LUS, 93. **Sopas de cazador** *loc.s.*, pan de centeo mesturado con manteiga, pemento e moito allo: ‘Espertáronse cediño, cuase ó lumbrigar do día e pediron o almorzó / ‘Unhas *sopas de cazador*, ¿sabe vostede? / Xa sei, señor... Sopas de pan de centeo con manteiga, ben sequiñas, con pimento e moito allo’ HIS, 133.

***soplete** (⇒SOPRETE) *s.m.* Instrumento para fundir, cortar ou soldar a alta temperatura: ‘Entendido... Ademáis do chintófano hai que leva-lo *soplete*...’ HIS, 76.

[**SORBA**] *s.f.* Froito da sorbeira, semellante a unha pera pequena, de cor amarela arrubiada e comestible despois de ser curada entre palla ou colgada: ‘Había toda crás de froitas: *sorbas*, nísperos, brevas, laranxas, cirolas’ LUS, 81.

[**SORBER**] *v.t.* Beber aspirando [un líquido]: ‘O Grilo estaba diante de min, no café España *sorbendo* unha copa de coñac. Non decía nada’ HIS, 43. Tm. **solber**.

[**SORBO**] *s.m.* Cantidade de líquido que se bebe dunha vez: ‘Bocós. Buches, *sorbos*, tragos’ LUS, 163.

***sordo** *adx.m.* **XORDO**.

sornexar (⇔SORNEAR) *v.i.* Roncar ó durmir: ‘Eu sentín *sornexar* á miña muller. E logo...’ CON, 78.

SORPRENDER *v.t.* **1.** Pillar, descubrir nunha situación na que non gusta ser visto: ‘Se os chegamos a *sorprender* [ós ladrós]... –dixo–.’ LUS, 103. **2.** Causar sorpresa ou estrañar: ‘O ficheiro de don Segundo foi revendido en cinco millós de pesetas. / Non me *solprendeu* pouco nin moito’ CON, 104. Tm. **solprender**.

SORPRESA *s.f.* **1.** Impresión causada por algo inesperado: ‘Outramente, a *sorpresa* non me deixou apreciar a súa beleza’ TER, 82. **2.** Causa que causa esa impresión: ‘Autra *sorpresa*... Dos dous primeiros, saíron pesos en prata; do terceiro e do cuarto, onzas de ouro’ TER, 227. Tm. **solpresa**.

sorridente *adx.* **RISOÑO**.

SORRIR *v.i.* Rir levemente e sen ruído: ‘Chantou a súa ollada na miña e logo *sorríu* como debe *sorri-lo* demo’ HIS, 127. Tm. **surrir**.

sorrisa *s.f.* **SORRISO**.

SORRISO *s.m.* Xesto que se fai ó sorrir: ‘Somentes me respostou cun *sorriso*’ TER, 331. Tm. **sorrisa, surriso**.

SORTE *s.f.* **1.** Circunstancia de serlle a alguén, por pura casualidade, favorable ou adverso aquilo que ocorre ou sucede: ‘E qué boa *sorte* ten a filla do Rouco’ PAU, 27. **2.** [Sen cualificativo] circunstancia de serlle favorable a alguén aquilo que ocorre ou sucede: ‘Pois cando se ve unha pega branca é que ún ha de ter *sorte*’ CON, 87. **Por sorte** *loc.adv.*, afortunadamente: ‘Debíao coller cando estivese na cabana ó pé do foio do carbón. *Por sorte*, non tiña can’ LUS, 110.

SOSEGO *s.m.* Calma, tranquilidade ou quietude: ‘Mañás limpas e ledas; tardes folgadas, cheas de *sosego*’ TER, 52. Tm. **asosegamento, socego**.

[**SOSPEITA**] *s.f.* Acción e efecto de sospeitar: ‘Volvéu acubillala, deixando todo como estaba, pra non espertar as *sospeitas* do seu compañeiro...’ LUS, 148. **2.** Idea que se ten

sobre unha cousa fundada en indicios ou aparencias: ‘Eu sempre tiven a *sospeita* de que o Antonio tiña unha conta pendente co señor Golpe. E que iste viña tras dil...’ HIS, 152.

SOSPEITAR *v.t.* **1.** Imaxinar ou ter idea [dalgũa cousa] baseándose en indicios ou conxecturas: ‘Nós ben sabiamos que aqueles días o Uxío andaba moi caviloso, e *sospeitabamos* que fora menazado de morte polo Falcón’ TER, 92. // *v.i.* **2.** Desconfiar ou dubidar: ‘No meu impeitizo empezéi a *sospeitar*. Se o conferenciante era o Demo, o Demo era moito máis diabólico do que eu poidera crer’ CON, 116.

[**SOSTER**] *v.t.* Aguantar, suxeitar para que non caia ou non se mova: ‘Andamio. A viga que *sostén* o caldeiro’ LUS, 163. **Soster a ollada** → OLLADA.

SOTANA *s.f.* Vestidura negra e longa, abotoada por diante de arriba a abaixo, que usan os eclesiásticos: ‘Polo bon tempo [o crego da parroquia] andaba en *sotana*’ LUS, 137.

sotil (⇔SUTIL) *adx.* **1.** Agudo ou perspicaz: ‘Era [A Subela] *sotil* coma o aire, i hastra lle arroubaba a un o pensamento se non tiña procura de gardalo ben gardadiño’ LUS, 127. **2.** *fig.* [Dito duna cousa] difícil de percibir: ‘Tampouco se me esquartería a min aquil cheiro... ¡Arma *sotil*!... Unha obra maestra da delincuencia’ TER, 293.

SOUTO *s.m.* Terreo poboado de castiñeiros ou de castiñeiros e carballos: ‘Iba de *souto* en *souto* o laio das noitaregas’ HIS, 28.

SÚA *pos.* **SEU.**

SUAVE *adx.* **1.** Que causa impresión doce e agradable ós sentidos: ‘A paisaxe é unhas veces *suave* i amantiña; i outras, rexa, severa e grandiosa’ TER, 50. **2.** Brando e agradable ó tacto [por oposición ó rudo e áspero]: ‘E canto máis, cos [cabelos] da difunta eran *soaves* e sedosos’ TER, 203. **3.** Doce, melodioso, harmonioso, agradable ó ouvido: ‘Falaba unha voz de home e unha voz de muller, a voz de home era grossa e forte; a da muller moi *suave* e larmeira’ LUS, 103. Tm. **soave.**

SUAVEMENTE *adv.* **1.** Sen movementos rápidos ou bruscos: ‘froles brancas e vermellas, que saúdan ás anduriñas abaneándose *suavemente*’ LUS, 23. **2.** Con lentitude [nunha acción ou movemento]: ‘Engordíño. Pouco a pouco, *suavemente*’ LUS, 164. Tm. **soavemente.**

SUAVIDADE *s.f.* Delicadeza, finura, sutileza: ‘E logo que o seu castelán ten saibo i arrecendo de galego. A súa *suavidade* i a súa eufonía veñen da nosa lingua vernácula’ TER, 64.

SUBA *s.f.* Aumento do prezo ou do valor: ‘Istes derradeiros anos, pola *suba* do gado e das patacas, colleron os montañeses boas presadas de cartos’ TER, 33.

[**subaixo**] (⇔SOLAPADO) *adx.* Que non se manifesta abertamente, que actúa maliciosamente ou con intención oculta: ‘Non se levan moi ben que digamos coas xentes da ribeira quiroguesa, ou, sinxelamente, non se entenden co ilas, e chámanlles *subaixos*, renartes e solertes...’ LUS, 22.

[***subastador**] (⇒POXADOR) *s.m.* Persoa que compra ou vende nunha poxa : ‘Os días de festa, como istes, ateigábase [ista fonda] de familia. *Subastadores*, gandeiros e tamén carteristas’ HIS, 103.

***subconsciente** *s.m.* SUBCONSCIENTE.

SUBCONSCIENTE *s.m.* Parte da vida mental ou psíquica na que os fenómenos escapan ó control da conciencia do individuo: ‘Teréi que mercar –dixo– un bon tratado de Metapsíquica cando chegue a Santiago. Mais eu coido que é cousa do *subconsciente*’ LUS, 93. Tm. ***subconsciente**.

[**SUBIDEIRA**] *adx.f.* [Aplicado a planta] que medra enganchándose a unha parede, a un pau, a unha árbore, etc.: ‘Tiña un horto grande, costosiño, que chegaba hastra o río. Moitas fabas *subideiras*, moitas leitugas, moitos repolos’ LUS, 139.

SUBIR *v.t.* **1.** Aumentar, poñer máis alto: ‘Ó sentir aquilo de *subilas* contribucións e pagalas costas, todos, todos, baixaron a escaleira’ TER, 211. **2.** Percorrer da parte baixa á parte alta: ‘Sentimos rosmar á Faísca, namentras *subía* a escaleira’ TER, 273. **3.** Poñer sobre ou encima de [dun animal ou dunha cousa]: ‘O millor é *subir* o corpo do señor enriba do meu cabalo i atalo ben atado cunhas leas’ TER, 112. // *v.i.* **4.** Ir dun lugar a outro superior ou máis alto: ‘*Sube* enriba, Nisclona, e trai o que che pediron!’ PAU, 43. **5.** Entrar [nun vehículo]: ‘O seu xenro levábao no coche de cando en cando. E don Segundo sempre lle advertía inantes de *subire* ó vehículo: / –¿E non poñerémo-lo pé na barca do Caronte, chacho?’ CON, 102. **6.** Alzarse, levantarse, desprazarse cara a arriba: ‘Sentáronse a tomar café, todos de cara ó esceario. *Subiu* o pano e apareceu Valentina sin máis vestido que un bañador, acaneándose moito mentras seguía o compás dun charlestón’ CON, 40. / *v.i.* e *v.p.* **6.** Ir a un lugar máis alto có punto de partida: ‘despóis de esgotados os cartuchos, quixo *subirse* a un albre, mais non puido’ LUS, 38. // Tm. **subire**.

subire *v.i.* **SUBIR**.

[***subrimar**] (⇒SUBLIMAR) *v.t.* Elevar a unha categoría moral ou estética superior: ‘Os Esperpentos [de Valle-Inclán] coido que son a nosa retrans *subrimada* en miragre estético’ TER, 64.

SUCEDER *v.i.* **1.** Ocorrer, acontecer, producirse [un feito ou suceso]: ‘Pecha a ventá, pol-o que poida *suceder*...’ DEC, 15. // *v.p.* **2.** Pasar unha persoa a substituír a outra: ‘Os señores do pazo ou torre de Lonxío foron en tempos antigos os encargados de defendela eirexa i o hospital de peleriños que alí había, dende que o rei de Francia desfixera o Orden do Temple. E *sucedéronse* os Moscoso, os Ulloa, os Uria, os Balboa, os Somoza, todos iles parentes’ LUS, 142.

***sucedo** *s.m.* SUCESO.

SUCESO *s.m.* Acontecemento, cousa que sucede: ‘Iste foi o *suceso* que fixo xermolar o soño de Caronte’ CON, 30. Tm. **sucedo**.

[**SUCULENCIA**] *s.f.* Cousa moi saborosa ou moi grata ó padal: ‘Fora cociñeiro nun hotel non sei si de Matanzas. Facía unha paella, que se chupaban os dedos, e tamén plátanos fritos e outras *suculencias*’ HIS, 140.

***sudar** (⇒SUAR) *v.i.* Deitar suor: ‘A calor barbarísima facíame *sudar* a cachón, o que se di’ HIS, 157.

***sudor** *s.f.* **SUOR**.

SUEVO *s.m.* Individuo do pobo xermánico que penetra na Península Ibérica a principios do século V e que se instala na Gallaecia constituíndo un reino: ‘A fé que parecía un xigante, pois chegaría ós dous metros. Era loiro coma un *suevo*’ LUS, 56.

SUFRIR *v.t.* **1.** Experimentar unha dor [física ou moral]: ‘A tía cáseque non saía do seu cuarto, pois *sofría* moitas xaquecas’ LUS, 92. // *v.i.* **2.** Padecer, sentir dor [física ou moral]: ‘Ista vida é pra *sufrir* e non pra gozar’ CON, 130. Tm. **sofrir**.

SUICIDIO *s.m.* Acción e efecto de quitarse a vida voluntariamente: ‘Nunca soupen dunha tolemia tan poética nin dun *suicidio* tan romántico...’ TER, 191.

SUÍZA *adx.f.* Procedente ou orixinaria de Suíza ‘Unha arradio *suíza* tocaba ise vals, que sentíamos po-lo aparato “Punto azul” CON, 61.

***sul** (⇒SUR) *s.m.* Parte dun territorio ou dun lugar que está cara ó punto cardinal oposto ó norte: ‘Según o periódico, don Pedro residira moitos anos en Africa do *Sul*’ HIS, 151.

***sulcar** (⇒SUCAR) *v.t.* **1.** Facer raias semellantes ós sucos que se fan na terra: ‘Dende a galería vía os camiños *sulcalo* campo mollado e perderse entre os albogos’ TER, 85. **2.** Ir cortando as augas [unha embarcación que navega]: ‘O mesmo que pintara aqueles tres acorazados botando fogo polas dúas bandas e *sulcando* un mar de ema de ovo...’ TER, 247.

[**SULFAMIDA**] *s.f.* Composto farmacéutico que contén xofre, osíxeno, nitróxeno e hidróxeno e que se emprega no tratamento de diversas doenzas infecciosas: ‘Lavéina [a ferida], desinfeutéina, botéille *sulfamidas* e púxenlle unha venda limpa’ TER, 331.

SULFATAR *v.i.* Tratar con sulfato [especialmente para preservar de certas pragas]: ‘Vaia por Dios que iste ano xa podemos gastar... Co pedrazo que veu po-lo San Isidro, non quedou un bago en toda a miña viña da encosta do río... / O mesmo nos pasa a nós. E pra iso gastar tanto en *sulfatar*...’ CON, 130.

[**SUMAR**] *v.t.* Facer un total: ‘¿Qué iba facer eu, probe de min? Baixéi diante dil, abríñ o caixón e dinlle tódo-los billetes, que *sumaban* perto de vinte mil reás’ CON, 78.

sumaria (⇔SUMARIO *s.m.*) *s.f.* Conxunto de actuacións xudiciais encamiñadas a preparar un xuízo: ‘I o xuez díume a seguridade de que tería en conta canto lle decía ó instruír a *sumaria*’ TER, 212.

SUOR *s.f.* Líquido oloroso e incoloro segregado polas glándulas sudoríparas da pel: ‘O Lías de Moxenas foinos cuase decramando un poema do recital polo camiño: / ¡Ouh, labrego que verques *suor* e bágoas sobre os pardos torros da chaira infinda!’ HIS, 175. Tm. ***sudor**.

SUPERADORA *adx.f.* Que supera: ‘Nista trastenda da miña librería eu levo predito a guerra civil española, o trunfo dos Aliados na derradeira guerra mundial, a *superadora* recuperación da Europa da trasguerra’ CON, 102.

SUPERIOR *adx.* **1.** De maior importancia: ‘Aínda non se lle puxo nome a isa razón *superior* á pura razón discursiva, onde entra o sentimento, a moral, o respecto ós intreses alleos...’ TER, 60. **2.** Que está a maior altura: ‘E namentras pensaba eu nisto, enredando coas tixeiras ou tesouras, din un corte na carta, sacándolle o ángulo *superior* dereito’ TER, 317.

SUPERSTICIÓN *s.m.* Crenza irracional segundo a cal determinados feitos ou circunstancias levan consigo automaticamente consecuencias nefastas ou gratas: ‘Nin falla ningunha que fan ises contos... (...) Mitoloxía da iñorancia, da *superstición* e do medo’ TER, 74.

SUPERSTICIOSO *adx.m.* Que cre en supersticións: ‘E si ti crés, Cosme, na Divina Providencia, ¿cómo podes ser *supersticioso*? E como tér encendida unha vela a Dios i outra ó demo’ DEC, 10.

SUPERVIVENTE *s.m.* Persoa que sobrevive: ‘Mais dunha vez penséi se o monstro non sería un home primitivo, único *supervivente* dunha caste xa desaparecida’ TER, 233.

SÚPETO¹, **DE** *loc.adv.* De maneira inesperada e rápida: ‘[Don Froilán] Nin siquera se decatou que eu entrara. Sentín que me quecían moito as orellas. Díxenlle *de súpeto*: / Ai, señor...! ¿Non sabe o que pasa? LUS, 49.

súpeto² –**a** (↔**SÚBITO**) *adx.* **1.** Que se produce de maneira inesperada e brusca: ‘¿Queres unha copiña de augardente de herbas? Eche moi boa pra os males *súpetos*’ LUS, 29. // *s.m.* **2.** Ataque repentino: ‘andaría polos setenta anos cando lle díu aquil *súpeto* ó corazón que o empurrou á cova’ TER, 75.

SUPONER *v.t.* **SUPOR.**

SUPOR *v.t.* **1.** Considerar como certo ou posible: ‘aquila pistola que vostedes víu na panoplia, trouguéaa il de París, e *supónse* que era a mesma con que matou ó seu rival’ TER, 191. **2.** Conxectar, calcular a partir de certos datos ou indicios: ‘Penso que ise fondo morno i escuro da renartería i a retranca do noso labrego é tanto ou máis unha calidade como un defeuto... Fai *supor* que non é ausolutista e doumático, e que é tolerante ca opinión allea’ TER, 56. **3.** Implicar ou levar consigo: ‘Hai que ver o que *supón* ter tódolos días que ir tres veces por auga á fonte...’ TER, 34. Tm. **SUPONER.**

SUPOSTO –**A** *adx.* **1.** Que se supón que é aquilo que indica o substantivo ó que acompaña: Collín a *suposta* “pistola” CON, 86. // **2.** *s.m.* Suposición ou hipótese: ‘O primeiro, a comprobanza de que temos un segundo corpo. Do *suposto* haxe chegar á realidade’ TER, 74.

SUPREMO *adx.m.* **1.** Superior, que ocupa a máis alta categoría entre os da súa clase: ‘Tódolos curiales puxéronse de pé, como se aparecera alí o señor presidente do Tribunal *Supremo*’ CON, 22. **2.** [Referido a momento] culminante, decisivo, de extrema importancia: ‘Non era certo eso de que se sofra moito cando se morre, cando a ialma se ceiba do corpo, no *supremo* intre do tránsito’ CON, 29. // *s.m.* **3.** Tribunal máis alto da xustiza ordinaria: ‘Ben sabedes que acabo de gañar no *Supremo* un pleito en contra do Municipio que me valéu medio millón de reás...’ CON, 33.

surridente *adx.* **RISOÑO.**

surrir *v.i.* **SORRIR.**

sorriso *s.m.* **SORRISO.**

[**SUSPENSO**] *s.m.* Cualificación académica que indica que non se aprobou [unha materia ou exame]: ‘O caso foi que non poideron terminar os estudos por levá-lo número límite de *suspensos*’ CON, 51.

SUSTO *s.m.* Impresión súpeta e momentánea de medo: ‘Un veciño do Polvorín, que viña de Lugo cun carro de esterco, víuno achegarse á porta do camposanto e sentíu que taravelaba nila. Tamén il se levóu bon *susto*’ LUS, 36.

sutaque, de ($\Leftrightarrow$ SOcate, DE) *loc.adv.* De maneira inesperada e rápida: ‘*De sutaque...* Sentimos todos aquíl arrepiante berro. Un berro como nunca sentín na miña vida’ HIS, 18.

[**SUXESTIÓN**] *s.f.* Influencia non percibida como tal pola persoa que a padece, e que altera o seu modo normal de obrar ou de xulgar: ‘Non hai tal transmisión do pensamento... O que hai son coincidencias, *suxestiós* ou alucinaciós, ou psicosis ou neurosis’ TER, 76.

***suxeto** ($\Rightarrow$ SUXEITO) *s.m.* **1.** Persoa ou individuo: ‘Imos agora –según falando– a ver o nicho onde estaba o sombreiro. Eu pre min era o misterioso *suxeto* que estivo eiquí e trazóu isas letras que a choiva borróu’ CON, 108. **2.** Persoa que realiza ou protagoniza aquilo que se expesa [por oposición a obxecto]: ‘Mais eu non podía dar testemuño de ningún fenómeno metapsíquico ou parapsicolóxico. Non era testigo directo nin *suxeto* de ningún caso de premonición, levitación, telepatía, telequinesia, etc.’ HIS, 111.

T

TA Son onomatopeico que reproduce o ruído dun peto ou golpe: ‘Cando tiña o reló na mao, ouvín tres ou catro petos secos, coma os que dá un caiado no chao: *ta, ta, ta*. (...). Sería un mendigo, un coxo ou un cego. ¡I a min qué me importaba! *Ta, ta, ta*, seguía o peto tras min’ LUS, 63.

TABACO *s.m.* **1.** Produto obtido das follas secas da planta herbácea do mesmo nome (*Nicotiana tabacum*) que se emprega para fumar: ‘O Toño pediu *tabaco*, papel e mistos’ TER, 119. // *adx.* **2.** [Aplicado a cor] marrón escuro [semellante ó desas follas curadas]: ‘Déixenme acordare. Un chaleque color *tabaco*. E antiparras’ LUS, 28.

TABERNA *s.f.* Establecemento público onde se venden e se serven viños e bebidas e ás veces tamén comidas: ‘Na carretera, ó pé dunha corredoira que colle pra o camposanto, hai unha *taberna*. Vámoslle chamar a *taberna* dó Vilo. É unha *taberna* coma outras moitas que hai nas aforas das vilas’ LUS, 100. Tm. **chigre**, ***figón**.

TABERNARIO *adx.m.* Propio das tabernas e das persoas que as frecuantan: ‘a antiga praza do Campo é considerada como “o gran foro *tabernario* lugués’ DEC, 11.

TABERNEIRO –**A** *s.* Persoa que posúe ou atende unha taberna: ‘Cando lle estaba servindo o *taberneiro* un neto de viño, entrou correndo na taberna un rapaciño de dazaoito anos’ LUS, 101.

TABIQUE *s.m.* Paredelgada e plana que serve especialmente para separar cuartos ou para cerrar un oco: ‘O *tabique* de madeira da escaleira estaba a tres pasos da porta de saída da casa de labor’ CON, 29.

*tabla *s.f.* **TÁBOA.**

[***tablillada**] (⇒**TABOADO**) *v.t.* Conxunto de taboas pequenas que revisten unha superficie: ‘O *tabique* de madeira da escaleira estaba a tres pasos da porta de saída da casa de labor e remataba nunha pilastra de aristas comidas, recoberta de *tablillada*’ CON, 29.

TÁBOA *s.f.* **1.** Peza de madeira plana, delgada e de caras paralelas e máis longa que ancha: ‘Levaría unha hora dormido, cando despertou ó ruído dunhas pasadas que faguían renxer as *táboas* do piso’ TER, 81. **2.** Peza ancha, plana e pouco grosa [dunha materia rixida]: ‘Bate con gran forcia co puño na *táboa* da mesa’ PAU, 65. **3.** Serie ordenada de números que permiten obter rapidamente o resultado dunha operación aritmética: ‘¿E tí tes alma, canibal?... Vai pra tres meses que andas no 5 na *tabla* de multiplicar, bandallo’ TER, 101. Tm. ***tabla**.

taboeiro (⇔TABOLEIRO) *s.m.* Conxunto de táboas que forman unha superficie: ‘Era unha habitación máis ben pequena. O *taboeiro* do piso estaba medio podre’ TER, 200.

***taboiete** (⇒TALLO) *s.m.* Meso, asiento pequeno e individual sen respaldo, de tres ou catro patas: ‘Sentouse a Filomena nun *taboiete* e seguíu falando’ TER, 286.

tada *adx.f.* Erro por **TODA**.

TAFO *s.m.* Cheiro forte e desagradable: ‘Botaba un *tafo* ó bravío coma o que bota un godallo, dispensando’ TER, 216.

TAL *indef.* **1.** Semellante ou igual: ‘Nunca se viu *tal* caste de home –dixo o Senín– Máis ben parece un animal que un cristiano’ TER, 230. **2.** Emprégase con valor de demostrativo para designar cousas ou persoas xa faladas ou nomeadas, e equivale a este, ese ou aquel: ‘Ista debe sere a moralexa de *tal* historia da pintura de Prego de Oliver, e que tanto se discute en Lugo’ CON, 36. **3.** Expresa a intensidade do nome ó que acompaña, poñéndoo de relevo: ‘E díulle un golpe *tal* que lle fundiu a testa po-lo curuto, botándolle de fóra os miolos’ CON, 96. **4.** [Aplicado a un nome propio ou apelido, e precedido de un] indica que a persoa á que se fai referencia é pouco coñecida do que fala ou do que escoita: ‘Díxenlle que me chocaba o seu apelido de Gude. E que eu estudara en Santiago cun *tal* Gude que estivera nos Escolapios de Monforte e do cal era moi amigo’ CON, 48. **5.** Substitúe a un insulto que non se quere pronunciar: ‘¿E quen foi o fillo de *tal* que dixo que eu morrera da gripe? HIS, 143. // *s.m.* **6.** Cousa ou cousa semellante: ‘Nunca *tal* se viu’ LUS, 69. // *adv.* **7.** Emprégase como primeiro termo dunha comparación seguido por *como* / *coma* e equivale a así como, igual ca, etc.: ‘O que máis me chocou... foi a pinta de sangue no peito, *tal como* estaba no meu pastel’ HIS, 40. / ‘Vóuvolo a espricar *tal cóma* mo contaron a mín...’ PAU, 20. **Tal cal** *loc.adx.*, algún que outro [denota que é curto o número de persoas ou cousas de que se fala]: ‘Sempre que lle papexaba á Liberata algún segredo de *tal cal* veciña, decíalle chuscándolle o ollo: “ (...) que o conto non salla das dúas’ TER, 116. **Tal coal** / **cual** (⇔tal cal) *loc.adv.*, igual, do mesmo modo que se indica: ‘Il anda todo esmendrellado por non mercar roupa, i a filla andaría *tal coal* se no for por unha tía súa, costureira, que moito lle quer e regalalle chambras e saias’ TER, 47. **Tal ou cal**, emprégase como fórmula para facer referencia a algo que non se quere ou non se pode precisar: ‘Aquila noite, *tal ou cal*, a tia Trécola foise pró leito inantes de cear, pois sentía un punto no costado’ TER, 114. **Atal que** (⇔tal que) *loc.adv.*, así, así como: ‘Déixasme dunha peza, rapaza... / *Atal que* llo digo... Asina foi a cousa por tres días....’ TER, 283. **Tal vez** (⇔talvez) *adv.* Quizás, probablemente, posiblemente [denota a posibilidade de que ocorra ou sexa certo aquilo que se expresa]: ‘O noso cuarto era moi grande. Tiña dúas camas de pao de cerdeira. *Tal vez* se deitaran alí os nosos páis faguía moitos anos’ LUS, 87. **Con tal de que** *loc.conx.*, coa condición de que: ‘Cando a súa ama rifaba co ila decíalle: “Ti

namórase hastra dun espantillo, *con tal de que* leve calzós...” TER, 105. **Qué tal** ($\Leftrightarrow$ que tal) *loc.adv.*, emprégase para pedir a opinión do interlocutor e equivale a como: ‘¿*Qué tal* ese Dereito Administrativo? / -Das setenta leccións do Program soio sei doce’ HIS, 91. **Que tal** *loc. adv.* como, de que maneira: ‘E díume por sacar a careta de ñáñigo e ver *que tal* parecía no espello’ HIS, 104. Tm. **atal**.

TALISMÁN *s.m.* Obxecto ó que se lle atribúen propiedades máxicas: ‘E chegou a sere tan preciosa pre min [aquela foto] como un *talismán* da evocación’ CON, 37.

***talla** ($\Rightarrow$ TALLE) *s.f.* Estatura, medida dunha persoa desde os pés á cabeza: ‘Faguía tempo que lera nun xornal que a *talla* do presidente era dun metro seiscentos oitenta milímetros, a mesma que eu tiña’ TER, 336.

TALLADURA *s.f.* Acción e efecto de tallar ou dar forma [a unha pedra preciosa]: ‘Agora, [o rubí] era a pedra dun anelo. A *talladura* que me fixera pola tarde, convertírase nun rubí raolante’ TER, 312.

TALLAR *v.t.* **1.** Cortar, dividir en partes cun instrumento cortante: ‘Púxenme nervioso. Non atinaba a buscar unha navalla nin unhas tesouras pra *tallala* cinta. Rompina tirando forte cos dedos’ TER, 327. **2.** Traballar ou darlle forma [a unha materia dura]: ‘Pois semella un cacho de cristal de roca; ou será, penso eu, un diamante sin *tallar*, un diamante en bruto’ HIS, 149.

TALMENTE *adv.* Exactamente como: ‘Fíxese agora naquíl daguerrotipo de fronte da ventá. / É *talmente* o mesmo do cadro –dixen eu, en mirando pra il’ TER, 181.

TALÓN *s.m.* Parte posterior do pé humano, situado entre a planta e a unión do pé coa perna. **Talón de Aquiles** *loc.s.*, parte vulnerable e débil: ‘¿Cal sería o seu punto vulnerábel, o seu *talón de Aquiles*?’ CON, 117.

TAMAÑO *s.m.* Aspecto dun corpo no espazo segundo o cal dicimos que é máis ou menos grande, que ten máis ou menos volume, en función das súas dimensións: ‘Polo *tamaño*, a caixa debía ser unha caixa de puros’ TER, 322.

TAMARINDO *s.m.* Árbore da familia das papilionáceas (*Tamarindus indica*), de tronco grosso e de cortiza parda, copa extensa, follas pinnadas, flores amarelas con raias vermellas e froito en forma de legume con polpa comestible : ‘O chamado bairro das Casas Baratas era un dos máis bonitos de Lugo. Había aligustres plantados e tamén algún *tamarindo*’ DEC, 11.

TAMBOR *s.m.* **1.** Instrumento músico de percusión, de forma cilíndrica, oco e cuberto polas súas dúas bases con pel moi tensa, que se bate con dous paus: ‘I ó fronte da banda viñan vinte gaiteros galegos, acompañados de *tambores* e tocando unha muiñeira’ TER, 323. **2.** Recipiente cilíndrico de ferro con buratos [empregado para asar castañas]: ‘Alí se faguían tamén os magostos polo castañal, asando as castañas nun *tambor*’ LUS, 140.

TAMÉN *adv.* **1.** Serve para afirmar a igualdade, a conformidade ou a relación dunha cousa con outra xa nomeada: ‘O Cela ripóu o reló do peto do chileque. Un reló de ouro, cun

colgante *tamén* de ouro’ CON, 19. **2.** Ademais, así mesmo: ‘Tocámo-la bucina do auto, chamamos e petamos á porta da única taberna e que *tamén* era pousada do pobo’ HIS, 28.

TAMPOUCO *adv.* Emprégase para negar unha cousa despois de ter negado outra: ‘Pois a min non me parez nada caro o traspaso do esprito en dez mil reás. / O músico / Nin a min *tampouco*’ PAU, 53.

TAN¹ *adv.* **1.** En correlación con *coma* / *como* introduce o primeiro termo dunha comparación de igualdade: ‘Isto de estudar... Ti sabes *tan* ben *coma* min cómo foron os estudos dos meus fillos’ HIS, 24. / Por sabido que o Alberto asistiría ó banquete, xa que era *tan* amigo *como* eu do novo decano e por sere tamén da Direutiva do Colexio’ CON, 42. **2.** Emprégase diante dun adxectivo ou dun adverbio para intesificar o seu significado: ‘Vivira alí *tan* tranquiño anos e anos!...’ LUS, 16. **Tan loguiño que / tan axiña como / tan pronto** *loc.conx.*, inmediatamente despois de que: ‘*Tan loguiño que* rematedes de cear, xa vos estou vendo ós dous camiño do Caurel’ HIS, 27. / *Tan axiña como* colleron os cartos, cada un marchouse po-lo seu lado’ CON, 52. / ‘Ó chegar a Celada del Camino o can iba mirando po-lo ventano da dianteira do turismo. *Tan pronto* viu os castiñeiros quería botarse do coche’ CON, 83. **Tan soio** ($\Leftrightarrow$ tan só) *loc.adv.*, soamente: ‘Agora sí que tiña que ir a San Martín e telefonar a Monforte pra que me mandasen fondos. *Tan sóio* me quedaba o xusto pra xantar, tomar café e cear en San Martín’ CON, 88. ***Tan xiquer** ($\Rightarrow$ tan sequera) *loc. conx.*, polo menos: ‘¿E daráselle corda *tan xiquer* unha vez ó ano?’ HIS, 118. ***Nin tan siquer / *nin tan xiquer / *sin tan xiquer** ($\Rightarrow$ nin / sen tan sequera) *loc.adv.*, emprégase para darlle énfase a unha negación referida a un feito que se supón o mínimo que cabería esperar: ‘Tiraron cinco pesos en monedas de cobre detrás dil, e *nin tan siquer* revirou a testa’ HIS, 134. / *Nin tan xiquer* o Demo deixará de andar po-lo mundo mentras os pais teñan fillos’ CON, 115. / ‘Nada máis que en cegando, o Ramilo sentiuse autoridade, e berróu, *sin tan xiquer* contestar ós saúdos dos que alí estaban’ TER, 272.

TAN² **1.** Son onomatopéico que imita o son dunha campá: ‘Ó andare, as súas espuelas faguían un ruído como de bateladas: *tan, tan, tan...*’ LUS, 135. **2.** Son onomatopéico que imita o son dun reloxo: ‘Un reló díu as doce, outro tamén, i outro. (...) Os outros quedaron aínda resoando un bon rato, coas súas voces máis graves: *tan, tan, tan...*’ LUS, 89.

tangaleirán ($\Leftrightarrow$ TANGUELEIRÁN) *s.m.* Persoa alta, desgairada e pouco xeitosa: ‘Penso que a vin máis dunha vez acompañada dun *tangaleirán* que cuasemente medía dous metros e cáseque tan novo como ela...’ CON, 108.

TANGO *s.m.* Música propia do baile popular arxentino do mesmo nome, de compás lento e cadencioso: ‘Sentouse nunha silla e empezou a cantar en son de *tango*’ HIS, 85.

TANGUIDO *s.m.* Son [dunha campá]: ‘Chegaba de lonxe o *tanguido* dunha campá’ TER, 137.

tanguir ($\Leftrightarrow$ TANGUER) *v.t.* **1.** Tocar [un instrumento musical]: ‘Compuña versos tan fermosos como os dos segres de máis sona daquíl tempo, *tanguía* moi xeitosamente a arpa e cantaba con docísima voz de anxo tristentas canciós de amor’ LUS, 153. // *v.i.* **2.** Soar [unha campá ou un instrumento que produce son]: ‘Calade todos –dixo o don Antonio–. Sinto *tanguir* unha campá... Escoitade’ TER, 154.

[**taniscar**] (⇔ATANISCAR) *v.t.* Amordicar, morder collendo anacos pequenos: ‘A maleta apareceu aberta, e moitos billetes de catro mil réas ciscaidos na neve, algúns xa *taniscados* polo lobo...’ HIS, 33.

TANTO –*A indef.* **1.** Emprégase para expresar unha cantidade ou número que non se especifica: ‘Acórdome de todiño todiño –dixo a súa dona–. *Tantos* miles de pesetas eles e *tantos* nos...’ CON, 125. **2.** [Con sentido intensivo] equivale a moito, gran cantidade de: ‘Mais non quererá o Crisanto que vaia *tanta* xente’ PAU, 33. **3.** [Con este significado, e en correlación con *que*] emprégase como primeiro termo dunha correlación consecutiva: ‘Mais inantes de chegar a Fisteos, pechouse *tanto* a nebra *que* houbo que poñelo auto a doce por hora’ HIS, 27. **4.** [Como adxectivo ou adverbio, en correlación con *coma* / *como*] introduce o primeiro termo dunha comparación de igualdade: ‘Pois na Alemania ou na Inglaterra hai *tanta* industria *coma* podía habere no Norte ou nas outras Américas’ PAU, 16. / Os tres meirandes son o mesmo, *tanto* o Paco *como* o Ramón, *como* o Fernando...’ HIS, 24. **5.** Emprégase para expresar a parte dunha cantidade que excede o número redondo: ‘Xa andaba polos cincoenta e *tantos* anos e ben tantos’ TER, 101. // *adv.* **6.** Ata tal punto ou tal cantidade: ‘Enódiame a vila, empezando polas casas, que mesmamente parez que enfuciña un nas paredes, *tanto* escatiman alí o espacio’ TER, 53. **Outro tanto** *loc.s.*, 1) o mesmo, a mesma cousa: ‘Se de Valle-Inclán se dixo que a realidade galega era moitas veces valleinclanesca, *outro tanto* poderíase decir do autore de *Cousas*’ TER, 72; 2) a mesma cantidade, o mesmo: ‘vendía a seus tíos en oito mil réas tódolos eidos da ribeira (...) recoñecendo que os seus tíos habían gastado inantes *outro tanto* na súa crianza’ LUS, 74; 3) que está en igual cantidade: ‘Seis ou sete cras de mazás i *outras tantas* de peras’ LUS, 139. **Non ser pra tanto** *loc.v.*, non haber motivo suficiente: ‘E díxolle a súa comadre, a Leonaor: *Non é pra tanto*, home... Que o difunto non se iba a escapar’ HIS, 141. **Polo tanto** *loc.adv.*, por conseguinte, polo motivo ou razón que acaban de expoñerse: ‘E viúdo e non tivo máis fillos que a María Rosa, seu único herdeiro *polo tanto*’ TER, 46.

TAPA *s.f.* Peza móbil coa que se tapa un obxecto ou un recipiente: ‘Era un cesto dises chamados “de *tapa*” (...) A *tapa* do cesto non se abría’ TER, 120.

TAPAR *v.t.* **1.** Cerrar cunha tapa: ‘Viñame o acordo de que deixara un tinteiro sin *tapar* acarón da máquina de fotos’ HIS, 158. **2.** Cerrar ou obstruír: ‘Fíxate ben no curruncha de abaixo, á mao esquerda. / Hai un pao que *tapa* un buraco. / Tira con forza do pao i apega a orella ó buraco valeiro’ HIS, 123. **3.** Cubrir algo de xeito que quede protexido ou illado: ‘Imos ver que teñen os botes –dixen eu. / Estaban *tapados* con trapos. Eran botes de pimentos’ TER, 227. **4.** Cubrir de modo que non se vexa: ‘E levaba un pano coma o dos bandidos das películas de vaqueiros que lle *tapaba* o queixo e mái-los fociños’ CON, 78.

TAPARRABOS *s.m.* Peza de roupa que cobre soamente a parte baixa do ventre ata as coxas: ‘E logo que [na Guinea] van, homes e mulleres, coma nosas nais nos trougueron ó mundo, sen máis vestido que un *taparrabos* de folla cinguido ós cadrís’ PAU, 11.

TAPIA *s.f.* Valo relativamente alto que cerca un terreo: ‘Cando aquil home teimaba de escapar pola horta do pazo, cara á *tapia*, i o can o tiña trabado, vostede e o seu irmao, o señorito Antón, disparáronlle a un tempo’ LUS, 149.

TAPIZ *s.m.* Peza grosa de tecido, con debuxos e decoración variada formada directamente pola trama e que se colga das paredes para adorno e abrigo: ‘Hai tamén varias pinturas i un gran *tapiz*, nas paredes’ TER, 130.

[**TAPIZAR**] *v.t.* Cubrir ou revestir [unha superficie]: ‘Estaban as paredes *tapizadas* de papel verde dourado con figuras de cazadores, castelos e lagoas’ TER, 180.

[**TAPONAZO**] *s.m.* Estralo ou golpe [semellante ó producido ó saltar o tapón dunha botella]: ‘A relación –dixen– antre o soño i o que aconteceu, está marcada pola aparición do home do antifaz, que era o don José María; polos *taponazos*, qui eran os tronos; pola caída da árbore e polo cura revestido...’ TER, 178.

TAQUICARDIA *s.f.* Frecuencia excesiva do ritmo das contraccións cardíacas: ‘Sempre tiña ise medo cando viaxaba. Empezaba a sentilo cando iba no décimo grolo. Tiña disnea. Logo me viría a *taquicardia*’ CON, 47.

tarabelar (⇔TARABLEAR) *v.i.* Remexer, andar en, mover dando pequenos golpes ou producindo ruído: ‘–Pasa, ho... ¿Qué che trai por eiquí? / Sentino *tarabelar* na cancela / – Está aberto... –berréille’ TER, 261.

TARABELO *s.m.* Pecho formado por unha soa peza de madeira que xira sobre unha punta cravada no centro: ‘O coarto pechábase por dentro dun mal *tarabelo*’ HIS, 103. Tm. **taravelo**.

[**TARADO**] *s.m.* Persoa que ten alteradas as súas facultades mentais: ‘Xa falaremos dos tolos e dos *tarados*, que eu teño un bo reportorio’ CON, 48.

taranqueira (⇔BORRACHEIRA) *s.f.* Estado de embriaguez: ‘En chegada a víspera do San Xohán, crese na obriga de coller unha *taranqueira*. Cecais en honor do Santo’ HIS, 95.

taravela (⇔TARABELA) *adx. e s.f.* Persoa informal, que fala moito e sen sentido: ‘¿E qué coidas tí que é unha muller? Unha muller é unha *taravela*. ¿E quen fai caso dunha *taravela*?’ LUS, 73.

[**taravelar**] *v.i.* **tarabelar**.

[**taravelo**] *s.m.* **TARABELO**.

TARDAR *v.i.* Empregar un determinado tempo [en facer o que se expresa]: ‘Ás veces *tardábamos* unha hora en chegar á reitoral’ LUS, 137. **O mais tardar** / **Ó máis tardar** *loc.adv.*, como moito, como prazo máximo : Xa verás cómo cantas pra cando pinguen as cinco, *o mais tardar*’ HIS, 119. / ‘Ó cabo de dez minutos, *ó máis tardar*, estaremos alí’ LUS, 159. ***Sin máis tardar** (⇒sen máis tardar) *loc.adv.*, inmediatamente: ‘A súa muller, a señora Rosa, díxome que fose vostede aló *sin máis tardar*’ TER, 298.

TARDE *s.f.* **1.** Parte do día que vai do mediodía ó anoitecer: ‘Era sábado e deixei o café ás catro da *tarde*. *Tarde* de abril cun ceo de nubes brancas que semellaban de marbre’ HIS, 165. // *adv.* **2.** Despois do momento oportuno, fixado ou previsto: ‘Cas o caseiro tiñan o

costume de cear *tarde*’ TER, 144. **3.** A horas avanzadas [do día ou da noite]: ‘Ademáis, non estaban meus pais na casa e non tínhamos a nai de que nos reñera. Xa sabedes que isas festas rematan moi *tarde*’ LUS, 57. **Boas tardes**, fórmula de saúdo e de despedida que se emprega durante a tarde: ‘E *boas tardes* teñan vostedes, don Pancho i-a compañía’ PAU, 18. **Máis tarde** *loc.adv.*, despois, nun momento posterior: ‘De primeiro, acompañano; despois, pónenselle diante; *máis tarde*, chéganlle a zorregalas pernas cos rabos...’ LUS, 39. **Ó caer da tarde** ($\Leftrightarrow$ ó caer da tarde) *loc.adv.*, nas últimas horas do día: ‘A noiva saíra da casa *ó caer da tarde*, decindo que iba pra a igrexa’ LUS, 105.

TARDIÑA *s.f.* Momento da tarde no que empeza a porse o Sol: ‘Aló pola *tardiña* –engadíu o Ramón– quedaron os dous solos traballando. Seu pai fórase ó rebaixe’ LUS, 148. **Tardiña baixa** *loc.s.*, atardecer, atardecida, derradeira parte do día: ‘Pola *tardiña baixa* voltaron do monte o Valerio i o seu fillo’ LUS, 129.

[**TARRO**] *s.m.* Recipiente de vidro, barro ou porcelana, xeralmente de forma cilíndrica e máis alto ca ancho: ‘a botica era unha de tantas boticas da vila. Moitos estantes con moitos *tarros* de louza branca, con letreiriños’ TER, 240.

TARTANA *s.f.* Carruaxe de dúas rodas, cuberta e con asentos laterais: ‘Cando chegamos á Rúa, xa estaba agardando a *tartana* da tía (...). Cargamos as maletas, e subimos á *tartana* (...). A besta que tiraba da *tartana* era moi vella e torta do ollo dereito’ LUS, 85.

TARUGO *s.m.* Anaco de madeira curto e groso: ‘[o gato] abocóulle un dedo e trincóullo; i o neno guindóulle un *tarugo*’ TER, 108.

TARXA *s.f.* Peza de pan redonda e moi plana feita de pantrigo: ‘A carne de año ou a de cabrito tan soio se proban nas festas, coa *tarxa* ou *torta* de pantrigo, o roscón de ovo i o arroz con leite’ LUS, 21. Tm. **TORTA**.

TARXETA *s.f.* Cartolina pequena que leva impreso ou escrito algo [como o nome, o enderezo e algún outro dato]: ‘Un día, eiquí, na miña casa do Incio, estaba eu a buscar unha *tarxeta* ca dirección dun amigo... (...) Mais non atopéi a *tarxeta*, nin no vade nin no caixón da mesa’ TER, 315.

TASCA *s.f.* Establecemento público onde se venden e se serven viños e bebidas e ás veces tamén comidas: ‘Il mesmo mo contou en Santa Culicia de Quiroga, na *tasca* do Avelino’ LUS, 40.

TATEXAR *v.i.* Falar con pronunciación entrecortada e repetindo as sílabas: ‘A Estrela púxose coma a grana i empezou a *tatexar*’ TER, 215.

TATEXO –A *adx.* Que fala habitualmente con pronunciación entrecortada e repetindo sílabas: ‘Costante, o pastor, xordo e medio *tatexo*, cismaba en non sei qué’ CON, 28.

TATUAXE *s.* Debuxo ou inscrición que se grava na pel humana introducindo substancias colorantes baixo a epiderme: ‘Coma iba moita calor andaba en mangas de camisa, e víaselle no peito un... / –Un *tatuaxe*’ HIS, 150.

taxis (⇔TAXI) *s.m.* Coche para alugar, con chófer, que presta os seus servizos levando os clientes ó lugar desexado: ‘Tiven que alugar un “*taxis*”, e collín o tren polos pelos’ TER, 322.

*taza *s.f.* CUNCA.

TE *pron.pers.* **1.** Forma átona de segunda persoa que funciona como obxecto directo sen preposición: ‘Vinno todo polos meus ollos, coma *te* estou vendo agora a tí’ LUS, 30. **2.** Emprégase con sentido impersoal: ‘E baixaron as escaleiras latrica que *te* latrica’ TER, 343.

TÉ *s.m.* **1.** Arbusto da familia das teáceas (*Thea sinensis*) de follas perennes, dentadas e coriáceas que, secas e torradas, se empregan como bebida estimulante en infusión, flores brancas ou rosadas e froito capsular: ‘Mais esquecímonos de falar do *té*. Non se sabe quen trougo eiquí a primeira pranta, ou si é nativa do país’ LUS, 22. **2.** Infusión preparada coas follas desa planta: ‘Tómase o *té* en grandes cuncas, con mel ou con azucre’ LUS, 22.

TEATRO *s.m.* **1.** Arte de representar unha acción nun escenario: ‘Isto é moito millor que o cine ou que o *teatro*. Vai un a Lugo ó cine, e lámbenlle un peso por ver unha parvada que non val nada’ PAU, 44. **2.** Xénero literario cuxas obras están pensadas para ser representadas ante un público: ‘Anxel Fole. Pauto do Demo. *Teatro*. Colección Mestre Mateo’ PAU, 5. **3.** Lugar destinado á representación de obras dramáticas: ‘pra recaudar fondos pra unha excursión do remate de curso, con aquel número tan orixinal, no *Teatro* Principal, en abril do ano vinteseite...’ HIS, 85.

tébrega (⇔TEBRA) *s.f.* Escuridade, falta de luz: ‘Os campos íbanse mergullando na *tébrega* da noite’ TER, 42.

[**tebregoso** –a] *adx.f.* **TEBROSA.**

TEBROSA *adx.f.* Moi escura, cuberta de tebras: ‘Haberá que levar un fachuco de pallas, pois a noite é *tebrosa*’ PAU, 34. Tm. **tebregosa.**

TE DEUM LAUDAMUS *s.m.* Cántico que usa a Igrexa católica para dar grazas a Deus por algún beneficio recibido e que comeza con estas palabras latinas: ‘Despois da misa e da procesión, cantóuse un solemne *Te Deum Laudamus*’ TER, 314.

TEIMA *s.f.* **1.** Idea obsesiva e fixa: ‘Mais o Currecorre seguía coa *teima* dos aparecidos’ CON, 21. **2.** Insistencia reiterada e obsesvia: ‘O tío volveu á *teima* da iauga: / Sarria ten traída de augas; mais poucas vilas a teñen en Galicia, agás as capitales’ TER, 35. **Á teima** *loc.adv.*, en competencia, á porfía: ‘Andabamos todos á *teima* de quen máis gastase, e tamén a miña nai, coma si nunca se poidera acabar o que había’ TER, 163.

TEIMAR *v.i.* Insistir de maneira obstinada: ‘O meu fillo máis vello (...) *teimaba* de se ire pra Francia sin rematá-la carreira’ CON, 63.

TEIMOSÍA *s.f.* Comportamento ou actitude de quen se empeña en facer algo e non para ata conseguilo: ‘Se ha de requichar, fai falla que [o galego literario] se mergulle na fala do pobo. Debemos traballar con *teimosía*’ TER, 68.

TEIMUDO –A *adx.* **1.** [Aplicado a persoa] que persiste nas súas ideas ou actitudes: ‘Andaba ca zunia de que a Rola había de sere pra il, i era tan *teimudo* que ninguén lle facía viralo pensamento’ TER, 92. **2.** Que persiste, que se mantén constante, que resulta difícil de erradicar: ‘Quizáis as xenreiras señan máis *teimudas* no campo. Hainas verdadeiramente tradicionás, de familia a familia, que pasan de xeneración a xeneración’ TER, 55.

teipe (⇔TOUPA) *s.f.* Mamífero insectívoro da familia dos túlpidos (*Talpa europaea*) de pequeno tamaño, pelame escuro, fociño aguzado, ollos atrofiados e patas dianteiras convertidas en eficaces mans cavidoras. **Calar como unha teipe** (⇔calar coma unha toupá) *loc.v.*, non comentar, non dicir nada: ‘Calaréi como unha *teipe*. Gracias a que collín pol-o atallo da devesa, tiven tempo pra contarcho todo...’ PAU, 67.

[**TEÍSTA**] *s.m.* Seguidor do teísmo [crenza na existencia dun Deus providente]: ‘Simpemente morréu laiando, queixándose da dolor das tripas: “¡Ai, ai, ai...! Que xa non podo arresistir...” O “Dios” [¡Hai Dios...!] foi cousa que lle engadiron os *teístas*. Xa sabe vostede o que pasa cos grandes homes en cuestiós relixiosas’ CON, 135.

TEITO *s.m.* **1.** Parte interior da cuberta [dun edificio ou dun cuarto]: ‘O meu cuarto tiña un *teito* moi outo’ LUS, 65. **2.** Tellado ou cuberta [dun edificio ou dunha construción]: ‘Era unha casoupa coas paredes de terra i o *teito* de ramax de xesta e de ouceiro’ LUS, 110.

TEIXO *s.m.* Árbore da familia das taxáceas (*Taxus baccata*), sempre verde, con tronco groso e pouco alto, pólas case horizontais e copa ancha, follas lineais, planas, afiadas, de cor verde escura, flores pouco visibles e froito consistente nunha semente elipsoidal encarnada: ‘Poucas coníferas hai por Caurel, a non ser o texo ou *teixo* das devesas, os máis corpulentos que nunca vira’ LUS, 20. Tm. ***texo**.

TELE *s.f.* [Familiarmente] televisión: Ó remate de moitos programas de *tele* tamén decía: / – Dá noxo’ CON, 103.

*telefonar (⇒TELEFONAR) *v.i.* Chamar por teléfono: ‘Agora sí que tiña que ir a San Martín e *telefonar* a Monforte pra que me mandasen fondos’ CON, 88.

TELÉFONO *s.m.* **1.** Sistema de transmisión de sons a distancia, xeralmente por medio de correntes electromagnéticas: ‘Chamoume por *teléfono*’ DEC, 15. **2.** Aparello telefónico provisto de transmisor e receptor, desde o que se efectúa e recibe esa transmisión: ‘Levaba eu xa dous anos en Lugo. Sonóu o *teléfono*’ CON, 132.

TELÉGRAFOS *s.m.pl.* Servizo oficial do sistema de transmisión de mensaxes a distancia mediante sinais codificados: ‘Aló se foi o Xes de Restrepo... O mesmo día do banquete, dúas horas antes que empezara, foise á oficiña de *Telégrafos*’ HIS, 71.

TELEGRAMA / **telégrama** *s.m.* Mensaxe transmitida por telégrafo: ‘Diulle o *telégrama* (...). Ca copa de champán na mao, o don Juan leu o *telegrama*’ HIS, 71.

TELEPATÍA *s.f.* Fenómeno que consiste na percepción por parte dunha persoa do pensamento ou da situación doutra sen que interveñan os órganos do sentido ou a linguaxe:

‘Non era testigo directo nin suxeto de ningún caso de premonición, levitación, *telepatía*, telequinesia, etc.’ HIS, 111.

TELEPÁTICA *adx.f.* Relativa ou pertencente á telepatía: ‘É pra supoñer que hai unha misteriosa “simpatía *telepática*”, por lle chamar dalgún xeito, que avencella ás dúas persoas’ TER, 320.

TELEQUINESIA *s.f.* Movemento de obxectos materiais producido pola vontade, sen aplicación da forza física: ‘Non era testigo directo nin suxeto de ningún caso de premonición, levitación, telepatía, *telequinesia*, etc.’ HIS, 111.

TELEVISIÓN *s.f.* Transmisión e recepción de sons e imaxes a distancia, mediante ondas electromagnéticas ou de correntes eléctricas por cable: ‘Ven cear candia min á miña casa e logo vérmola *televisión*’ CON, 31.

TELLA *s.f.* Chapeu eclesiástico, redondo e de ala plana: ‘Sei que cando [o crego da parroquia] iba á vila levaba *tella* e dulleta’ LUS, 137.

TELLADO *s.m.* Parte exterior e superior que cobre un edificio ou unha construción, constituída por unha estrutura xeralmente inclinada na que asentan as tellas ou outro material: ‘Tirámonos dos leitos e fitamos pola fiestra, despidos e todo. Repinicaba a choiva no *tellado*’ LUS, 123.

TELÚRICO *adx.m.* Da terra: ‘O tremor *telúrico* descubrira o segredo do cadro’ CON, 35.

TEMA *s.m.* Motivo, idea ou asunto que se desenvolve [nunha expresión falada, escrita ou artística]: ‘En Vigo vin un cuadro seu, dunha lavandeira; en Ouréns ten outro do mesmo *tema*’ CON, 31.

TEMER *v.t.* **1.** Ter medo ou temor: ‘A millor palabra é a que está por decir, como dín os vellos. Boca pecha non *teme* a que veña’ LUS, 146. // *v.i.* **2.** Sentir temor: ‘Ditosos iles, que non tiñan que *temer* tanto dos traidores, coma temos nós...’ TER, 213.

TEMPADA *s.f.* **1.** Espazo de tempo indeterminado, máis ou menos longo: ‘Eu botara alí unha boa *tempada* pola primaveira e polo vran, xa fai ben anos’ TER, 237. **2.** Tempo destinado a unha actividade ou propio dela: ‘Abríuse a *tempada* de caza’ CON, 80.

TEMPERAMENTO *s.m.* Conxunto de trazos psíquicos e fisiolóxicos que determinan o carácter e o comportamento [dun individuo]: ‘istas telepatías danse máis, ou soio se dan, antre persoas moi achegadas polo sangue, ou moi somellantes de caráuter e *temperamento*’ TER, 321.

TEMPERATURA *s.f.* **1.** Grao de calor existente na atmosfera: ‘¿E cántos grados de *temperatura* haberá agora arredor do Kremlin?’ HIS, 75. **2.** Grao de calor do corpo: ‘Dispúxenme a tomarlle o pulso e maila *temperatura* i auscultalo’ TER, 299.

TEMPLARIO *adx.m.* **1.** Pertencente á orde militar do Temple (séculos XII-XIV): ‘Henri de Folch, o cabaleiro *templario*, chegou ferido á torre de Lonxío’ LUS, 151. // *s.m.* **2.**

Cabaleiro desta orde militar ‘Mercóu unha torre que fora dos *Templarios*, cunha xesteira, en dez mil reás’ CON, 102.

TEMPLO *s.m.* Edificio ou lugar público destinado a un culto: ‘Porque os dedos abertos forman un ángulo, que é o ángulo do compás que se conservaba no *templo* de Salomón...’ HIS, 91.

TEMPO *s.m.* **1.** Medio no que transcorre a sucesión ou duración das cousas suxeitas a cambio ou dos seres que non teñen unha existencia infinita: ‘Ó chegar eiquí, eu perdín a noción do *tempo*, coma se di...’ TER, 175. **2.** Período concreto nesa sucesión [determinado pola coincidencia con algo, delimitado entre dous feitos ou medido por un número máis ou menos preciso de unidades]: ‘Pasaba todo isto aló po-los *tempos* da Ditadura do xeneral Primo de Rivera’ CON, 79. **3.** Período suficiente para algo: ‘Os outros mozos estaban na casa do caseiro co pote do augardente. Xa non había *tempo* pra avisalos’ LUS, 51. **4.** Período bastante longo: ‘É o que quería saber. Xa fai *tempo* que penso irme as Américas’ LUS, 109. **5.** Momento adecuado ou oportuno [para algunha cousa]: ‘Xa é *tempo* de decir que era un home forte, dus cincuenta anos, coa orella dereita taniscada’ CON, 49. **6.** Idade [dunha persoa]: ‘Imos vere. Pois é verdade... ¿Qué *tempo* teñen ises pequenos? / –O máis grandíño anda polos sete anos’ TER, 202. **7.** Parte do ano [determinada ou caracterizada de certa maneira]: ‘A aución desenrólase n-un pobiña das ribeiras do Sil, en *tempo* da vendimia’ PAU, 7. **8.** Estado da atmosfera: ‘Metérase o *tempo* en auga e máis dunha vez me puxen ó enxoiro debaixo dos carballos de mesta follax’ HIS, 111. **9.** Evolución ou cambio constante das cousas: ‘Como vedes, a dos Ozores foi unha estirpe moi dada ós progresos do *tempo*’ CON, 58. **10.** Cada unha das partes sucesivas en que se divide a execución dunha cousa: ‘O berro que botou o Parrulo inda o teño nos ouvidos. Un berro en tres *tempos*, como o auleo dos lobos, afiando, potente, estremecente...’ HIS, 105. **A tempo / en tempo** *loc.adv.*, no momento oportuno ou cando aínda non é tarde: ‘Viña a casarse ca Engracia, resolto a todo. Non lle importaba herdar nin non herdar. Traguí cartos de abondo. Mais non chegaba *a tempo*, porque a Engracia xa se casara co Avaristo’ HIS, 32. / ‘Será millor que me deixe falare hastra o remate. Xa o saberá *en tempo*...’ LUS, 146. **A un tempo** *loc.adv.* á vez: ‘vostede e o seu irmao, o señorito Antón, disparáronlle *a un tempo*’ LUS, 149. **Co tempo** *loc.adv.* despois ou ó pasar un certo período de tempo: ‘E logo que cas obras do Salto ten sempre a casa ateigada de parroquianos. E *co tempo* hanlle chegar eiqui os turistas’ HIS, 15. **De tempo** *loc.adv.* desde bastante tempo atrás: ‘Saudámonos o crego i eu. Xa nos conociamos *de tempo*’ TER, 301. **Ó tempo de / ó tempo que / ó mesmo tempo / ó mesmo tempo que / a un mesmo tempo** *loc.adv.*, simultaneamente ou á vez: ‘Botei a mao á meixela, *ó tempo de* ripar o meu chisqueiro do peto cueiro dos calzós’ HIS, 168. / ‘O Grilo foi batir co coche fúnebre e puxo entramas maos no cristal, *ó tempo que* lle falaba... *ó* ataúde en forma de arca e de color caoba’ HIS, 44. / ‘Tiña arelas de chorar e cantar *ó mesmo tempo*’ LUS, 58. / ‘Puxen o pé na pedra dunha cornisa. Estaba falsa. Inda era ben grandíña. Vina cair, *ó mesmo tempo que* eu recuaba nun rápido movemento, mais sin ceibá-la máquina’ CON, 42. / ‘Como vinte touros xuntos que bruasen *a un mesmo tempo*’ HIS, 86. **Ó seu tempo** *loc. adv.*, no momento adecuado ou oportuno: ‘Todo virá *ó seu tempo* –dixen eu créndome que era o famoso persoaxe do Conan Doyle.’ CON, 108. **Matar o tempo** *loc.v.*, entreterse esperando que chegue o momento oportuno [para algo]: ‘Eu paséi alí moi bos ratos, parolando coil ou coa súa muller, a Rosita, que falaba sin deixar de traballar. *Matando o tempo*, o que se di’ CON, 74. **Perder o tempo** *loc.v.*, traballar inutilmente: ‘É *perdé-lo tempo* teimar de desasnar a istes disgraciados. As masas,

as moitedumes, está visto que son nemigas da cultura' CON, 103. **Ser dun tempo** *loc.v.*, ter a mesma idade: 'Conozo ó Toño dende neno, pois *somos* os dous *dun tempo* i un i outro nativos de Reixoá' TER, 99.

TEMPORAL *s.m.* Tempo de choiva persistente: 'Ballón. Chuvia forte e persistente. *Temporal*' LUS, 163.

[**TEMPORÁN**] *adx.m.* [Aplicado a un froito] que nace cedo ou que madura antes de tempo: 'Asubiáu moi ledó un Ouriol na figueira. ¡Condabado!... Sempre se levaba a proba dos figos *temporás*' TER, 261.

***tenacilla** (TENACES *s.f.pl.*) *s.f.* Instrumento formado por dous brazos articulados suxeitos por un eixe que permite abrílos e volvelos cerrar [que se usa para rizar o pelo]: 'A vella máis vella sacou una *tenacilla* de riza-lo pelo de debaixo do mostrador da tenduca e... Colléu un periódico ca *tenacilla* e deumo a min' HIS, 112.

TENDA *s.f.* Establecemento comercial onde se venden artigos polo miúdo: 'Fíxose ca *tenda* d-ise desgraciado por pouco máis de cen mil reás' DEC, 11. Tm. ***tienda**.

TENDEIRO *s.m.* Dono dunha tenda: 'Candia min entrara [no Verruga] o *tendeiro* arruíñado pol-o "Vámpiro" DEC, 16.

TENDENCIA *s.f.* Inclinação, disposición cara a un fin determinado: 'A *tendencia* a facé-lo mesmo dos dous xemeos' CON, 53.

[**TENDER**] *v.t.* **1.** Estender [a man] presentándoa cara a adiante: '*Tendéume* unha mao moi pálida i esguía' TER, 138. // *v.p.* **2.** Tombarse extendido: 'Eu estaba enlulado na roupa do leite, *tendido* no chan, e vendo rirse á miña muller' CON, 43.

TENDIDO *s.m.* Conxunto de cables dunha condución eléctrica: 'E como o *tendido* da lus eléutrica non chegaba alí, puxéra instalación de acetileno' TER, 31.

***teniente** (⇒TENENTE) *s.m.* Oficial de grao militar superior ó alférez e inferior ó capitán: 'O *teniente*, o intérprete, un sarxento i o adeministrador, xantaron no comedor' LUS, 158.

TENRO –A *adx.* **1.** Afectivo e cariñoso ou sentimental: 'Cantéi unha cántiga moi doce e tristenta, *tenra* e suave como un arrollo' LUS, 58. **2.** Suave e delicado: 'O sol antre a choiva, tristento o *tenro*, como o sorriso dunha doncela que sentise degaros de amor' TER, 136.

TENRURA *s.f.* Sentimento de cariño delicado e protector: 'Xa nos agardaban na cancela do xardín. Moitas apertas, moitos bicos, moitas carexas i hastra bágoas de agarimo. A tía Rosa e Rosiña saloucaban de *tenrura*' LUS, 86.

TENSIÓN *s.f.* Presión arterial, forza con que o sangue circula polas arterias: 'Leve o termómetro, se fai o favor, i o aparato da *tensión*...' TER, 133.

TENTAR *v.t.* **1.** Intentar, procurar, tratar de: 'A voz do Crisanto / *Tenta* de agarrarlle o rabo é esprito. / A voz forte / ¿Seica toleas?... ¿Cómo llo hei de agarrar, si é unha lus?' PAU, 59.

2. Tocar ou palpar: ‘Xa chegamos. Vou *tentala* porta... Si te vas, eu sigo solo...’ TER, 251.

3. [En participio e cun complemento con *de*] resultar atraínte [unha idea]: ‘E *tentado* estiven de lles escribir ós antropólogos pra que viñesen eiquí a eisaminalos seus restos’ TER, 233.

TENTO *s.m.* Coidado ou cautela: ‘Tan loguiño que rematedes de cear, xa vos estou vendo ós dous camiño do Caurel. E ten *tento* pra conducilo auto. Non fagas como o Paquiño, que me mete cada medo cando leva o volante’ HIS, 27

TEOLOXÍA *s.f.* Ciencia que se ocupa de Deus, da súa natureza, dos seus atributos e da súa relación co mundo: ‘Eu estudiéi a cura hastra o primeiro ano de *Teoloxía*’ TER, 135.

[**TEORÍA**] *s.f.* Conxunto organizado de ideas ou hipóteses [sobre unha cuestión]: ‘Tralo sigro da ilustración ven o sigro do progreso. (...) Nil áchanse grandes verdás e fórmanse grandes *teorías*, que hastra onte mesmo foron valedoiras’ TER, 61.

TEÓRICO *adx.m.* Que cultiva a parte relativa á teoría [e non á práctica]: ‘Iste don Telesforo é máis ben un ateo *teórico*. Il vai á misa tódolos domingos e cumpre co Preceuto Pascoal. Mais sempre di que estudando Química nunca batíu con Dios (dispensando) por ningunha parte’ CON, 127.

[**TEÓSOFO**] *s.m.* Persoa que profesa a teosofía: ‘Escantiá que se fala dise segundo corpo. Xa en tempos dos exiucios... Arestora, os *teósofos*’ TER, 74.

TÉPEDO –**A** *adx.* Temperado, que non está frío nin quente: ‘Ouvírallo unha *tépeda* noite do mes da sega, cando estábamos sentados na aira, alá en Fingoi’ LUS, 33.

TER¹ / **tér** *v.t.* 1. Posuír, ser dono de: ‘Don Ramón (...) Vive na súa casa de Engroba e *ten* terras no val do Incio...’ TER, 53. 2. Dispoñer [daquilo que se expresa]: ‘Non quero contos agora... *Tedes* tempo pra contalos no que vos quede de vida...’ TER, 154. 3. Estar dotado de [atribúelle ó suxeito unha calidade, estado, circunstancia, etc. propia ou relacionada con el]: ‘Enrique díxolle á prima: / –*Tés* unhos ollos que esfenden os corazóns’ LUS, 86. 4. Conter, levar no seu interior: Unha botella de coñac que ninguén sabía que a houbera... Vou buscá-lo casco que aínda debe *ter* un cuase nada de coñac’ CON, 124. 5. Levar, incluír entre os seus compoñentes: ‘Dunha [fonte], abrolla un cachón de auga roxa, ferruxinosa; de outra, unha iauga branca como a leite, que debe *ter* calcio’ LUS, 19. 6. Estar composto ou formado por: ‘Non *tería* a vila naquil tempo máis de vinte mil almas’ LUS, 34. 7. Experimentar [unha sensación que se expresa]: ‘Coa fame que *teño*, eu como ó demo polas patas’ CON, 23. 8. Experimentar ou manifestar [un certo sentimento]: ‘Hei dicir agora que o Filiberto, o pretendente da súa filla, era fillo dun xuez municipal que fallara dúas veces en contra do don Juan. Por iso iste lle *tiña* tanta xenreira’ HIS, 71. 9. Adoptar [unha opinión, idea, etc.]: ‘Á volta dos anos, tamén reutificará as imaxes-conceutos que *temos* arestora do pasado, do presente e do futuro’ TER, 80. 10. Expresa unha acción, obriga, etc. que o suxeito debe realizar, cumprir ou na que debe intervir: ‘Non sei as horas que puiden dormir; eu coido que moi poucas. *Tiña* a misa ás nove. Ás sete e media xa estaba na eirexa’ TER, 309. 11. [Cun complemento que indica tempo] pasar a desenvolverse este da forma que se expresa: ‘Parece que *teremos* auga –dixo un’ HIS, 13. 12. Contar certo tempo de existencia: ‘Nas devesas da Regueira e do Rebolo hai teixos

grandismos que *teñen* centos e centos de anos' LUS, 17. **13.** Medir, contar con certas dimensións: 'Algunhas [devesas] *teñen* máis dunha légoa de longo' LUS, 132. **14.** Emprégase para expresar a relación de parentesco ou de calquera outro tipo que existe entre o suxeito e o complemento: 'O Juan Carlos i o Fadrique quedaron orfos cando andaban polos dez anos. Non *tiñan* máis irmaos e esperáballes unha boa herencia' CON, 50. **15.** Padecer [un mal ou enfermidade]: 'A María Rosa *tiña* unha pulmoeira... Acababa de chegar eiquí a penicilina, i eu xa a *tiña* apicado en sete ou oito casos...' TER, 48. **16.** Manter nun determinado lugar: 'Ó día seguinte eu escribíaos nun cuaderno que *tiña* na lacena do comedor' LUS, 26. **17.** [Seguido da preposición *por*] considerar, conceptuar ou xulgar: 'O señor Ramilo, en Groria esteña, o pai da rapaza, *tiñao* xa *por* seu xenro e deixábao que entrase na casa' TER, 91. **18.** Pasar por: 'O mal da tristura de quen *tivo* moitos disgustos' TER, 133. **19.** Termar, soste, impedir que caia ou que se solte: 'Agora – dixo o Toño– *teña* conta ben dil, que non se lle vaia' TER, 111. **20.** Manter, soste, levar a cabo: 'Nil está escrita a conversa que *tiveron* os dous, e tamén contén outros anacos dista historia' LUS, 145. **21.** Deixar ver, mostrar: 'Cheguéi á casa a cear, xa un pouco bebediño. Cuasamente non lle contestéi á miña tía cando me dixo que *tiña* mala cara' CON, 111. **22.** Recibir, obter [aquilo que se expresa]: 'Mais pasaron os anos e non *tiven* resposta da Academia nin pouca nin moita' CON, 92. **23.** Hospedar ou recibir na casa: 'Mañá *temos* convidados pra xantar... O Cilistro, o Gumersindo, o don Ramón' TER, 52. // v.p. **24.** [Seguido da preposición *por*] atribuírse un mesmo unha calidade: 'Miréime ó espello e vin que *tiña* cara de fato, Dios mo perdoe, xa que sempre *me tiven por* agudo e ben agudo, o mesmo nos meus estudos, que foron moitos, que xulgando á xente' CON, 120. **Ter en conta** → CONTA. **Ter que / de + infinitivo** perífrase verbal que expresa a necesidade ou a obriga do que indica o infinitivo: 'Con muller e tres fillos, e sin oficio nin beneficio... *Ter que* vivir á conta da nai... Se agora fose médico iríame defendendo' TER, 162. / 'E vós, rapaces, ide a buscar o farol grande e traguede ben palla pra faguer fachucos... *Temos de* ir á serra' TER, 147. **Ter + participio**, 1) perífrase verbal perfectiva que presenta a acción como un proceso rematado: 'Colle a machada e vai partir leña ó curro. A ver si a *tes partida* pra cando cheguemos' PAU, 35; 2) perífrase verbal con matiz de reiteración ou pluralidade: 'Pois eu *teño sentido* moitas veces que o escribano de Rendar é home de moitisma sabencia' PAU, 23. **Ter que ver loc.v.**, 1) ter relación [dúas persoas ou cousas]: '¿E ise Topete de Barxas *tiña* algo que *vere* co-a difunta Rachada de Rugando? / Epifáneo / ¿E non iba *tér que vere*?... O Topete de Barxas foi o que lle segóu o pescozo á Rachada de Rugando c-unha gadaña, por custión de amores, fai vinte anos pra Santa Lucía' PAU, 25-26; 2) ter relacións sexuais non legais: 'Puido sere tamén outra cousa... Ó decatarse que *ila tivera que ver* con outro home aquila noite, si é que *tivo que ver*, entrarlle a carraxe i oufegala... Ou chegaría ca zunia de o faguer asina, e faría... o outro, pra mellor disimulare' TER, 206. Tm. **tere**.

TER² *s.m.* Conxunto de bens e riquezas [pertencentes a unha persoa]: 'A ista peña non ven a xente po-lo seu *ter*. Ven po-lo seu valer ou po-lo seu saber' CON, 100.

TERATOLOXÍA *s.f.* Estudo das malformacións embrionarias ou fetais: 'Eu revolvía toda a biblioteca buscando libros raros e curiosos. Atopara unha *Teratoloxía* francesa do século XVIII, e amoseilla a Enrique' LUS, 92.

terbello (⇔TREBELLO) *s.m.* Trampa para cazar paxaros: 'o Toño saía a bañarse dúas ou tres veces por día, ou a cazar paxaros con *terbello*' TER, 106.

TERCEIRO –A *adx.* e *s.* **1.** Persoa ou cousa que segue inmediatamente en orde ó segundo: ‘Ó *terceiro* día de acontecer aquilo, tiven a crave do misterio’ LUS, 92. **2.** Persoa que non é ningunha das dúas ás que lle incumbe o asunto en cuestión: ‘Non volvas pór os pes eiquí (...) Cando teñas que reclamar algo, faino por un *terceiro*’ TER, 161.

*terciopelo (⇒VELUDO) *s.m.* Tea de seda con dous urdidos e unha trama, cuxos fíos se cortan unha vez tecidos para que quede unha superficie suave e con pelo: ‘Decontado volveu cun estuche na mao. Sentouse. Abríu o estuche, forrado todo il de *terciopelo*’ HIS, 149.

[***terciar**] (⇒TERZAR) *v.i.* Intervir ou mediar [nunha conversa]: ‘Mais il sácase sempre o abrigo ó chegar eiquí –dixo o do mostrador. / –É que o esconderá inantes de chegar – *tercióu* o camarero’ TER, 245.

tere *v.t.* TER.

TERMAR *v.i.* **1.** Soster, ter collido ou suxeito: ‘*Terma* do paraugas, que vou mexar, dispensando...’ CON, 24. **2.** Soster, manter nunha determinada posición: ‘Dí ó Lombo de palla que traia a machada. E que veña Daniel pra *termar* do farol’ LUS, 50.

[**TÉRMICA**] *adx.* Do calor ou da temperatura: ‘Nin que os nosos labregos cresen que, a forcia de se abrigare no vrao acugulasen enerxías *térmicas* pra tornare os costipados no inverno...’ TER, 262.

TERMINAR *v.t.* Concluír, finalizar, dar remate: ‘O caso foi que non poideron *terminar* os estudos por levá-lo número límite de suspensos’ CON, 51.

*término (⇒TERMO) *s.m.* Plano en que se presenta algo á consideración visual: ‘Toda a cantina está ateigada de xente. En primeiro *término*, sentados arredor d-unha mesa, están o Farón, o Carrizo, a Lucrecia, Epifáneo, a Subela, o músico i-o Píndaro, que acaban de chegar’ TER, 38.

TERMO *s.m.* Recipiente de dobre parede e hermeticamente cerrado que conserva durante moito tempo a temperatura do seu contido: ‘É lástima que o café veña frío... (...) / –Non, que ven quente –decía o boticario– Tróugueno nun *termo*’ TER 252.

TERMÓMETRO *s.m.* Instrumento para medir a temperatura: ‘Leve o *termómetro*, se fai o favor, i o aparato da tensión’ TER, 133.

TERRA *s.f.* **1.** Terceiro planeta do sistema solar, atendendo á súa proximidade ó Sol, con movemento de rotación sobre si mesmo e de translación arredor do Sol: ‘Supoñamos un home sen ningún insino, en estado de natureza... Pensará que a *Terra* está quieta ou parada, qui é o Sol i as estrelas os que se moven, como crían os antigos...’ TER, 80. **2.** Parte da superficie terrestre non cuberta polo mar: ‘É que hai neve, i a neve come os soídos e mailas voces, o mesmo na *terra* que no mare’ TER, 154. **3.** Extensión máis ou menos grande e definida da superficie sólida do globo terrestre: ‘A media légoa deiquí empeza a *terra* brava dos lobos e das águas. E sigue por Lóuzara, Tiracastela, Caurel i o Cebreiro’ TER,

42. **4.** Territorio de onde unha persoa é natural: ‘O galego querlle tantismo á súa *terra* porque é moi fermosa, ou qué...?’ TER, 66. **5.** Territorio cuns límites naturais bastante precisos e con caracteres xeográficos, históricos e culturais comúns: ‘E parece que tivo un fillo dila, que estaba a se criare en cas dos labregos da *terra* de Lemos’ LUS, 46. **6.** Materia constituída polo conxunto de partículas miúdas que forman o solo natural: ‘As dúas moreas de *terra* medraban e medraban. Os catro rapaces parecía que andaban en procura dun premio’ HIS, 107. **7.** Ese mesmo solo natural considerado como base sobre a que medran os vexetais: ‘Mais il era un labrego que tiña que traballar a *terra*, señor mio...’ HIS, 140. **8.** Extensión dedicada a unha determinada actividade ou que é propiedade de alguén: ‘E non pensen que por iso deixaba o procuro das súas *terras* en mans alleas. Entendía moito de labranza’ LUS, 100. **Botar terra** (a un asunto) *loc.v.*, procurar que non se fale máis del: ‘Tivéramos que gastar máis de mil pesos por vernos libres da Xusticia –dixo don Juan–. Gracias a iso *botouse terra* a todo’ LUS, 151. **Dar terra** *loc.v.*, enterrar: ‘Non estamos pra espicaciós, que temos moito que traballar. Inda temos que lles *dar terra* a moitos disgraciados’ CON, 95. **Tocar terra** *loc.v.*, aterrar [un vehículo aéreo ou un aparello voador]: ‘Foi a *tocar terra* [o globo montgolfier] en Airapadrón’ CON, 58. **Tragar a terra** (a unha persoa ou cousa) *loc.v.*, desaparecer sen deixar rastro: ‘¿E sábese algo dil? –preguntéi: / –Nin cousa. Coma se o *tragase a terra*...’ TER, 163.

TERRAZA *s.f.* **1.** Espazo descuberto na parte superior da casa polo que se pode andar : ‘Eu quedéi lendo á lus do candil de carburo e acarón do lume da cheminea da sala, que daba a *terrazza* da casa. (...) sentín un ruidiño na *terrazza*, coma dos zapatos que tivesen proteutores de ferro, como os zapatós dos cazadores’ CON, 68. **2.** Superficie delimitada ó aire libre, diante dun café ou dun bar, na que se colocan mesas para o público: ‘Todo isto estaba eu recordando sentado na *terrazza* do Café Alameda en Santiago, vendo a xente que iba ou viña da Ferradura’ HIS, 73.

TERREAL *adx.* Relativo ou pertencente á terra [en contraposición do que pertence ó ceo]. **Paradiso Terreal** (⇔paraíso terreal) *loc.s.*, lugar delicioso no que Deus colocou a Adán e Eva: ‘Sempre que pensaba no *Paradiso Terreal* pensaba nun horto coma aquí’ LUS, 81.

terrenta (⇔TERROSA) *adx.f.* Da cor da terra: ‘Os ollos azúes de Farruco, na súa cara *terrenta*, relocían coma dúas porracas no bulleiro’ TER, 262.

TERREO –A / **terréo** *adx.* **1.** De terra ou da súa natureza: ‘púxose a ladrar con forcia cara un chanto grande e groso que está arrimado á parede *terrea* da cova’ TER, 219. // *s.m.* **2.** Superficie terrestre: ‘Freita. Quebrada, fractura do *terreo*’ LUS, 165. **3.** Porción da cortiza terrestre que presenta determinadas características: ‘Levounos dous días derrubalas e tronзалas [as vigues], pois o *terreo* é moi costoso’ LUS, 125.

TERRÍBEL / **terribel** *adx.* **1.** Que causa ou inspira terror: ‘É unha historia *terríbel* de amor, sangue e disgracias’ LUS, 138. **2.** Moi grande ou extraordinario: ‘Aquila ferida antre os dous dedos deixaríalla Dios como sinal do seu *terribel* pecado’ TER, 315.

TERRITORIAL *s.f.* Tribunal colexiado con xurisdición supraprovincial, que atende especialmente recursos de apelación en materia civil e litixios en materia administrativa: ‘Mais eu tiña inda ben que facer en Monforte. Visitar ós meus defendidos no pleito da *Territorial*...’ CON, 47.

*tertulia (⇒FALADOIRO) *s.f.* Xuntanza habitual de persoas para conversar ou para pasar o tempo: ‘A *tertulia* da trastenda da librería “O Parnaso” duraba das sete e media hastra as dez da noite. Falábase e discutíase de todo’ CON, 100.

*tesis (⇒TESE) *s.f.* Idea ou opinión que se ten por verdadeira e que se trata de demostrar ou defender con argumentos: ‘Eu teimo na miña *tesis*... O ultramundo é un intramundo; o outro mundo está niste, como o pasado está no presente’ TER, 79.

TESO¹ –**A** *adx.* **1.** Ríxido, sen flexibilidade: ‘Debía faguer cinco ou seis horas que morrera, pois estaba frío e *teso*’ LUS, 112. **2.** Que se mantén dereito ou ríxido malia ser flexible: ‘i o Morito cambaba o lombo, puña o rabo *teso* e bufáballe ó cadelo’ TER, 108. **3.** [Co verbo deixar] morto, sen vida: ‘Os dous que viñeron candia min, prenden lume ó palleiro arrimado á casa, e ardedes todos, se inantes non te deixan *teso* a tiros de escopeta’ CON, 78. **4.** Altivo, arrogante, fachendoso: ‘I-o castizo do escribano, tan *teso* co-a súa carteira, que argallou toda ista antroidada por ganar mil réas...’ PAU, 65.

TESO² *s.m.* Monte alto e escarpado: ‘No cimo dun *teso* pola outra banda do río, víanse as ruínas dun castelo’ LUS, 85.

tesoura (⇔TESOIRA) *s.f.* Instrumento para cortar formado por dúas follas de aceiro cruzadas e unidas por un eixe, que se prolongan en dous buratos para introducir os dedos e moverlo: ‘Nalgures inda se lle chama á sartén, “tixola”, i as tixeiras, “*tesouras*”.’ TER, 69. **De tesoura** (⇔de tesoir) *loc.adx.*, constituída por dous elementos cruzados e articulados pola súa parte central ou por un extremo: ‘Enriba dunha gran mesa de pes *de tesoura*, moi antiga, vese un pergameo cunha álbore xenealóxica’ TER, 131. Tm. ***tixeira**.

TESOURO *s.m.* **1.** Cantidade grande de diñeiro, xoias e outros obxectos valiosos: ‘E logo pensou o que pensaría calquera de nós: que na torre podería haber algún *tesouro* acubillado’ LUS, 143. **2.** Cousa á que se lle dá un gran valor: ‘E pra sentilo quí é a saudade, volta a ler ise *tesouro* da nosa lírica que se chama “Negra Sombra”.’ TER, 65.

tesouso *s.m.* Erro por **TESOURO**.

TESTA *s.f.* **1.** Cabeza [dunha persoa ou dun animal]: ‘A Sabela, a súa fillastra (...) atopouno morto, ca *testa* fendida, ó pe dunha escaleira’ TER, 269. **2.** Mente, pensamento, imaxinación: ‘Báixate, home! Non sexas fato. Tira isa idea da *testa*, que che fai louquear’ LUS, 68. **Ferverlle a testa** (a alguén) *loc.v.*, pensar moito, matinar en exceso: ‘E o Ramiliño, meu cuñado. Istes días non fai máis que rirse. Non sei qué lle pasa... / (...) / ¿E qué lle vai a pasares?... Que lle *ferve a testa* coma a todol-os tolos’ PAU, 31. **Mal da testa** *loc.adx.*, louco: ‘Non –repuxen–, non estou *mal da testa*. Por alí entróu, polo espello grande, e tamén saíu por alí. LUS, 90. **Meterlle na testa** (algo a alguén) *loc.v.*, convencelo diso: ‘Seica é o señorito da Navarega quen lles *mete* ises cocos [de marcharae pra a Guinea] *na testa*’ PAU, 10. **Metérselle na testa** (algo a alguén) *loc.v.*, coller unha teima: ‘Non lle dixo nada, mais *metéuselle na testa* a zunia de se vengare’ LUS, 127. Tm. **teste**.

TESTALÁN *adx. e s.m.* Persoa que persiste nas súas ideas ou actitudes: ‘Alí quedou difunto cos cuadrís partidos por *testalán*, pois teimou coma ti por saír de Vilarbacú unha noite coma a de hoxe’ LUS, 40.

[**testalear**] ($\Leftrightarrow$ TESTANEAR) *v.i.* Porfiar nunha idea ou ou actitude: ‘E si *testaleas* en matarte, léveme non o demo, ¿por qué non fixeches inantes un papeliño diante o escribano, dispoñendo as túas cousas?’ LUS, 70.

TESTAMENTO *s.m.* Declaración legal dunha persoa sobre o destino dos seus bens trala súa morte: ‘O don Juan ten medo de que a súa sogra, que xa anda polos oitenta anos, faga *testamento*’ HIS, 70.

TESTAR *v.i.* Facer testamento: ‘¿Non sabes que se morres sen *testar* os teus eidos da ribeira van parar ás maos dos teus irmaos?’ LUS, 70.

teste *s.f.* **TESTA.**

TESTEIRO *s.m.* Cabeceira, parte superior: ¿E hai escaleira por drento pra vir a iste coarto? / Sí. A que dá por fronte do *testeiro* da cama’ TER, 204.

TESTEMUÑO *s.m.* **1.** Declaración da testemuña nun xuízo: ‘Una ano despois foi o xuicioral. Eu mesmo lle buscara abogado ó Galo. E foi o meu *testimonio* o que o sacou libre’ TER, 232. **2.** Proba, xustificación ou comprobación da certeza ou da verdade [de algo]: ‘Mais eu non podía dar *testemuño* de ningún fenómeno metapsíquico ou parapsicológico’ HIS, 111. Tm. ***testimonio**.

***testigo** ($\Rightarrow$ TESTEMUÑA, *s.f.*) *s.m.* Persoa que presencia ou coñece directamente un feito: ‘Cos ladrós de noite todo coidado é pouco. Por non deixar *testigos* matan a calquera’ CON, 68.

***testimonio** *s.m.* **TESTEMUÑO.**

TESTO¹ *s.m.* Peza móbil que tapa un recipiente: ‘Chegou a Flora ca pota dos coellos, sin *testo*, que arrecendía a groria’ HIS, 16.

testo² ($\Leftrightarrow$ TEXTO) *s.m.* Enunciado escrito: ‘Vin unha quartela revoando (...) Decía asina: / (...) / E xa remataba o *testo* da quartela’ CON, 104.

TETA *s.f.* Mama, órgano que contén as glándulas secretoras de leite. **De teta** *loc.adx.*, que mama: ‘Arrepara na túa tía, que queda garniando coma unha nena *de teta*’ LUS, 71.

TETO *s.m.* **1.** Vulto producido por un golpe: ‘E logo chegou hoxe pola mañá con isa frecha e con ise *teto* na cara, e ca roupa toda esganifada...’ TER, 343. **2. fig.** Aquilo que produce beneficio: ‘[A meiga] Era un bon *teto* pra todo o pueblo’ PAU, 24.

TEU –TÚA *pos.* De ti, da persoa a quen se dirixe o falante ou relacionado con ela [tratado con familiaridade]: ‘¡Ai, Ramiliño, baixa!... Trai o meu paraugas i-a toquilla da Subela. Trai tamén a zamarra do *teu* irmao’ PAU, 34. **Facer unha das túas** $\rightarrow$ FACER.

téunica (⇔TÉCNICA) *s.f.* Conxunto de procedementos científicos encamiñados á investigación e á transformación da natureza: ‘Isa estrena tivo en Sarria o aparato de banda magnetofónica, por iso lle sentin decir ó Moncho unha vez: / –Xa me amola tanta *téunica* e tanto aparato de nova invención’ HIS, 98.

téunicamente (⇔TECNICAMENTE) *adv.* Dunha maneira técnica: ‘unha metade da humanidade pode esmagar á outra metade da humanidade, moi cientificamente, moi *téunicamente*, sin ningunha razón pra o faguer’ TER, 60.

***texo** *s.m.* **TEIXO**.

TI / tí *pron.pers.* Forma tónica de segunda persoa de singular que se emprega como suxeito e como complemento con preposicións: ‘Todos estabamos moi riseiros e *ti* facías chistes en galego’ CON, 124.

TIC-TAC *s.m.* **1.** Son que produce un reloxo: ‘Subímolas escaleiras. Non se sentía outro bruído na casa que o *tic-tac* dos relós’ TER, 179. // **2.** Emprégase como onomatopea para imitar ese son: ‘Espertéi. O espertador da mesa de noite seguía petando *tic-tac, tic-tac...*’ HIS, 120.

*[**tidoar**] *v.i.* ***tituar**.

***tídoo** *s.m.* **TÍTULO**.

***tiduar** *v.i.* ***tituar**.

***tienda** *s.f.* **TENDA**.

tifos (⇔TIFO) *s.m.* Doenza infecciosa, grave e contagiosa, que se caracteriza por producir febre alta e continua e estados de inconsciencia: ‘Si parecía unha ánima en pensa. / Tiberio / Mesmamente parecía que tivera os *tifos*’ PAU, 17. Tm. ***tifus**.

***tifus** *s.m.* **tifos**.

tilo (⇔TILEIRO) *s.m.* Árbore da familia das tiláceas (*Tilia platyphylla*) moi alta, con tronco recto e grosso de cortiza lisa, copa ampla, follas acorazonadas, flores brancas moi recedentes e medicinais e froito redondo pequeno: ‘Fai o favor de pará-lo auto debaixo da copa dun *tilo*, cando cheguemos ó Parque’ CON, 110.

***timar** *v.t.* **ESTAFAR**.

TIMBA *s.f.* Partida de xogo de azar [especialmente de cartas]: ‘¿E ónde vai estar? No reservado do café do Trunfo, xogando á *timba*. Alí estivo antonte e onte’ HIS, 140.

TIMBRE *s.m.* Aparello para chamar ou avisar, composto normalmente por unha campaña que é golpeada de forma repetida por un mazo, frecuentemente por impulso eléctrico: ‘ás once e media da mañá, sonóu un *timbre*, que non era o da porta’ CON, 38.

***timo** (⇒ESTAFA) *s.m.* Acción e efecto de enganar nunha venda ou trato. ***Dar o timo** (⇒estafar) *loc.v.*, enganar [nunha venda ou nun trato]: ‘De como o Xocas *deu o timo* do sobre a dous atracadores’ HIS, 137.

TIN Son onomatopéico que imita o son dun reloxo: ‘Un reló díu as doce, outro tamén, i outro. Cando iban os tres polas cinco ou seis, adiantóuselles a todo o reló inglés do comedor: *tin, tin, tin...*’ LUS, 89.

[**tineo**] (⇔TRAZA) *s.m.* Couza, caruncho, insecto coleóptero que ten unha larva que destrúe o papel, a madeira e outros materiais desfacéndoos pouco a pouco [empregase como insulto]: ‘¡Hirexes,¡ ¡*Tineos!*... ¡Alláparos!...’ PAU, 65.

tinguelear (⇔TINGUILEAR) *v.i.* Producir un son de campaiña ‘Sentía *tinguelear* as chocas da abenza’ TER, 85.

[**TINGUIRSE**] *v.p.* Colgar unha cor determinada: ‘Xa estaba por porse o sol (...) As augas do río *tinguíanse* de roibor’ TER, 138.

TINO *s.m.* **1.** Coidado ou habilidade no que se fai ou no que se di para que non cause prexuízo ou molestia: ‘Don Juan era outo i enxoito, e de moito *tino* nas súas falas. Señor moi cumprido en todas as súas cousas’ LUS, 151. **2.** Facultade para acertar ou orientarse: ‘¡Qué medo levíe, oh Vi...! Aínda non sei coma tiven *tino* pra gorecerme tras un hérbido’ LUS, 113.

TINTA *s.f.* Líquido coloreado que se emprega para escribir, debuxar, pintar, imprimir ou reproducir textos ou figuras [en papel ou noutro soporte]: ‘Eu, dibuxaba, pintaba e sacaba fotos. Era o meu oficio. Dibuxaba ó carbón e tamén en *tinta*’ HIS, 157. ***Tinta china** (⇒tinta chinesa) *loc.s.*, a que se obtén basicamente de negro de fume, ó que se lle engade alcanfor, auga e outros produtos, e que se emprega fundamentalmente para debuxar: ‘Enriba da mesa do meu estudo deixaba sempre os cartós de dibuxar e mais os tinteiros de *tinta china*’ HIS, 158.

TINTEIRO *s.m.* Recipiente para a tinta: ‘Tragueréille *tinteiro*, pruma e papel. Confabularémolos dous pra practicar as dilixencias que haxa menester’ TER, 206.

TINTO *adx. e s.m.* Viño de cor vermella moi escura tirando a negra: ‘O Nasa trougo dúas baraxas, xarras con *tinto* dos Peares...’ CON, 19.

tinzón (⇔PIMPÍN) *s.m.* Paxaro insectívoro da familia dos frinxílidos (*Fringillia coelebs*) moi común, duns quince centímetros, con dúas franxas brancas nas ás e de pluma azul e vermella o macho, e verdosa a femia: ‘O outro [ovo], era un ovo azul, coma o do *tinzón*, mais tan grande como o dunha pita’ TER, 123.

[**tiñoso**] *adx.m.* Que ten tiña [empregase como insulto]: ‘Chegou eiquí borracho perdidíño. E berraba (...). Decía que estabamos todos en combinación co xigante... Alcahuetados coil, *tiñosos...*’ HIS, 29.

TÍO –**A s.** **1.** Irmán do pai ou da nai [con respecto a unha persoa]: ‘Eu ben sabía que o Toño tiña unha *tía*, irmá do seu pai, en Pacios de Veiga’ TER, 101. **2.** Cónxuxe desa persoa: ‘O meu tío Roberto, en groria esteña, andaría polos setenta anos cando lle diu aquilo súpeto ó corazón que o empurrou á cova. Chamaron ó médico, e iste dixo que era cousa de moita gravidade. Ós tres días, nin hora máis nin menos, puxose millor, e deixou o leito. Mais il chamou á súa muller, a miña *tía* Ramona, e dixolle: Eu morro’ TER, 75. **3.** [Respecto dunha persoa] irmán ou irmá dun dos avós: ‘O mesmo día que eu fixen dez anos, chamoume miña *tía* moi cediño pra que fose co’ila á eirexa i ó cimiterio, e máis a visitar ó *tío* Pepe, irmao do meu avó, que vivía isolado na súa vella casa da Folgueira, a un coarto de legua da nosa’ LUS, 117. // *s.m.* **4.** Home cuxo nome se ignora ou non se quere dicir: ‘¿De qué se rirá ese *tío* que ollou pra mín?...’ HIS, 89. / *pl.* **5.** Designa o conxunto formado polo tío ou a *tía* e o seu cónxuxe: ‘Ila era orfa e vivía cunhos *tíos* na vila’ LUS, 105. // *s.f.* **5.** Tratamento de respecto que se lle dá a unha persoa de certa idade: ‘Tres cabaleiros de moi escrarecido linaxe foron a cazar ós montes do Caurel (...). Paraban cas da *tía* Farruca, mesmo en Villarbacú’ HIS, 133.

[**tiosófico**] (⇔TEOSÓFICO) *adx.m.* Relativo ou pertencente á teosofía: ‘O que millor vive, é o que engaña máis bobos. A iso van parar os fenómenos *tiosóficos*’ PAU, 52.

TIPICIDADE *s.f.* Calidade de típico: ‘Paraba eu na casa do Currás, no Campo da Compañía. Alí puxen o meu estudo. Gostábame a casa pola súa *tipicidade* do Monforte antigo’ HIS, 157.

TÍPICO –**A adx.** **1.** Que responde ós caracteres esenciais de algo: ‘A aldea da Ferreiría é moi pintoresca. Unha aldea *típica* da montaña galega’ TER, 50. **2.** Propio ou característico de: ‘Crimen ben matinado; o crimen *típico* da muller estuta e sin corazón’ TER, 293.

TIPO *s.m.* **1.** Modalidade ou clase: ‘os dous *tipos* de paisaxe danse a mao: a forte paisaxe do carballo e das fragas i a donda paisaxe dos prados e dos castiñeiros’ TER, 50. **2.** Modelo ou exemplar: ‘E [a Subela] o *tipo* de muller pescudeira’ PAU, 19. **3.** Home, individuo: ‘Eiquí vin *tipos* dunha gran forcia e moitos vellos que cásque cegaban ó século’ LUS, 22. **4.** Figura, forma do corpo [dunha persoa]: ‘Tamén po-lo seu bon *tipo* que lle tiraba á nai’ CON, 92.

[**TIRA**] *s.f.* Anaco longo e estreito: ‘Un dos rapaces dira unha conferencia nunha aula do centro. Levaba todo apuntadiño en *tiras* de papel’ CON, 40.

[**TIRABEQUE**] *s.m.* Variedade de ervella da familia das papilionáceas (*Pisum sativa*) de talos voluble, flores solitarias brancas ou azuladas e froito comestible en vaíña: ‘Foime insinando as leitugas, as fabas subideiras, os *tirabeques*’ TER, 41.

[**TIRADA**] *s.f.* **1.** Acción e efecto de tirar: ‘Os cas estaban moi cansadiños os probes, e dormían anovelados ós pés dos cazadores. Discutían ístes a sorte das *tiradas*’ HIS, 15. **2.** Distancia grande: ‘Deiquí á Pobra inda hai unha boa *tiradiña*’ TER, 206.

TIRADOR *s.m.* Persoa que tira ou dispara: ‘Eu fora bon *tirador* de coitelo alá en Cuba’ HIS, 106.

TIRANÍA *s.f.* Dominio excesivo que unha paixón ou afecto exerce sobre unha persoa: ‘A *tiranía* das modas e costumes é moito máis despótica’ TER, 54.

TIRAR *v.t.* **1.** Guindar, lanzar [cara a un lugar]: ‘Houbo quen dixo que o “Furelo” matara a súa muller na casa e que *tirara* o seu corpo ó río Sil’ HIS, 11. **2.** Facer caer: ‘Logo, un *tiróu* o candil e quedamos ás escuras...’ PAU, 67. **3.** Sacar, eliminar, facer que desapareza: ‘*Tira* isa idea da testa, que che fai louquear’ LUS, 68. **4.** Sacar, quitar, obter dun determinado lugar: ‘Folleí logo o seu Diario Íntimo... Non *tiréi* dil moita cousa; mais algo puiden saber da súa vida alá’ TER, 185. **5.** Fundir, malgastar [o diñeiro]: ‘Contaban que a Garitera ganara moitísimo diñeiro na California... E *tirábao* coma se fora auga’ TER, 159. // *v.t.* e *v.i.* **6.** Disparar, lanzar [a carga dunha arma de fogo ou outro artefacto]: ‘Iles rexistraban todo o mato, *tirando* moitos tiros’ TER, 344. // *v.i.* **7.** Facer forza para mover unha cousa cara a si ou para arrastrala: ‘Apareceu o corpo dun home vestido. Á orella co il, *tira* que *tira* do liame’ TER, 190. **8.** Irse, desaparecer, deixar de estar presente: ‘¿E ti, Tiberio, inda teimas de te marchare pra a Guinea?... ¿Non se che *tira* isa zunia dos mioles?’ PAU, 10. **9.** Atraer, gustar, sentir inclinación por: ‘Mais había moita caza, e isto pra min era unha boa divertición. Sempre me *tiróu* a caza’ TER, 198. **10.** Coller, tomar a dirección de: ‘Vivía nunha casa pequeniña, nas aforas da vila, *tirando* xa pró Cereixal’ TER, 328. **11.** Parecerse a aquilo que se indica: ‘¿Non ves aquil luceiro azul que *tira* a verde, acarón daquil outro tan branco?’ LUS, 58. **12.** Imitar, parecerse [unha persoa ou cousa a outra]: ‘É un túzaro coma o seu pai... Ou nas uñas ou nos pes, has de *tirar* a quen es...’ TER, 209. **13.** Durar ou vivir con maior ou menor dificultade: ‘Estabamos naqueles tempos en que doce mil reás chegaban pra ir *tirando* un ano unha familia’ HIS, 140. // *v.p.* **14.** Lanzarse desde unha determinada altura: ‘Polo visto, toleara, i unha noite *tiróuse* da ventá do coarto onde vostede dormíu’ TER, 82. **15.** Deixarse caer, botarse ó chan: ‘Eran luces como alustres. Eu *tirábame* ó chao cada vez que vía brilar unha’ TER, 344. **16.** Saír do lugar onde estaba: ‘*Tirámonos* dos leitos e fitamos pola fiestra, despidos e todo’ LUS, 123. **Tirar da língoa** → LÍNGUA.

TIRO *s.m.* **1.** Acción de tirar: ‘Levárono ó campo de *tiro* de San Cibrao’ HIS, 135. **2.** Disparo [dunha arma de fogo]: ‘O primeiro *tiro* esfuracóu a lata que o gatiño tiña atada ó rabo’ HIS, 130. **3.** Son que ese disparo produce: ‘Estouróu un *tiro* de escopeta’ LUS, 42. **4.** Carga dunha arma de fogo: ‘Tiña un rifle de dez *tiros* que lle trouguera un sobriño de California’ LUS, 38. **Tiro de pichón** (⇒ tiro ó pombo) *loc.s.*, deporte que consiste en disparar con escopeta de caza un ou dous tiros a un pombo que sae dunha gaiola situada a unha distancia de entre 24 e 31 metros: ‘Pequenote, moreno e sempre moi ben vestido, con moitas copas gañadas no *tiro de pichón*’ CON, 52. **A un tiro de escopeta / de fusil.** *loc.adv.*, moi cerca: ‘Estaba na súa casa, que estaba *a un tiro de escopeta* da Estación’ HIS, 139. / ‘A casa onde vivía, inque estaba isolada, coma *a un tiro de fusil* da pequeniña vila onde estab o Auntamento, tiña lus eléctrica’ CON, 119. **De tiro** *loc.adx.* [aplicado a cabalaría] que se emprega para arrastrar carruaxes ou outros obxectos tirando deles: ‘Había seis cabalos *de tiro* i autros tantos de montar’ TER, 136. **Pegarse un tiro** *loc.v.*, suicidarse con arma de fogo: ‘¿De qué morrería o “Vámpiro”? (...) / Pois está ben craro que *se pegóu un tiro*’ DEC, 16.

TIRÓN *s.m.* Acción de tirar violentamente. **Dun tirón** *loc.adv.*, ininterrompidamente, dunha soa vez: ‘E si escribín agora todo isto *dun tirón* é porque recibín carta de París’ HIS, 20.

TIRRÍN Son onomatopéico que imita o son de algo metálico ó rozar: ‘Alguén andaba pola terraza coberta. ¿Quén? Andaba con moito tino *Tirrín, tirrín, tirrín...* Era o ruído dos proteitores das botas que aquíl suxeto de mala catadura da porta do Banco’ HIS, 128.

***tisis** (⇒TISE) *s.f.* Tuberculose pulmonar: ‘Cando morréu a Amparito, dunha *tisis* pouco menos que galopante, a miña tristura facíame bagoar’ CON, 112.

[***tituar**] *v.t.* **1.** Poñer como título: ‘Non sei si sería millor *tiduar* ista historia “A carta era pra vé-lo retrato”, ou, outramente, “Un mensaxe do Alén”’ HIS, 35. // *v.i.* **2.** Ter por título: ‘mercara unha revista de propaganda aliadófila, *tituada* “En Guardia”.’ TER, 336. Tm. ***tidoar**, ***tiduar**.

TÍTULO *s.m.* **1.** Nome dunha obra escrita: ‘Fermoso *tídoo* –dixen eu– pra unha novela romántica’ TER, 179. **2.** Denominación oficial que expresa o nivel de estudos, a categoría profesional ou a función dunha persoa e documento que o acredita: ‘sendo eu xuez de paz era tamén xuez de 1ª instancia interino. De algo me iba valer o meu *título* de abogado’ TER, 268. Tm ***tídoo**.

[***tixeira**] *s.f.* **tesoura**.

TIXELA *s.f.* **TIXOLA**.

TIXOLA *s.f.* Utensilio de cociña, redondo, pouco alto e con mango, que se emprega para fritir: ‘Anda, rapaza, pon a *tixola* ó lume’ TER, 126. Tm. ***sartén**, **TIXELA**.

[**tizar**] *v.t.* **ATIZAR**.

[**TIZÓN**] *s.m.* Pau que arde no lume e que está a medio queimar: ‘e non se lle vían máis que os ollos, que alumaban coma *tizós...*’ TER, 216.

TOALLA *s.f.* Peza de lenzo, xeralmente de forma rectangular, que se emprega para secarse: ‘Traguede unha *toalla*, auga e xabón...’ PAU, 63.

TOBO *s.m.* **1.** Cova onde habita ou se refuxia un animal: ‘E non se sabe quen diles insinou ó outro a cazar os coellos á saída do *tobo*’ TER, 107. **2.** *p.ext.* Lugar seguro onde se refuxia ou abriga alguén: ‘Con seguranza que na cova está o *tobo* do monstro. Si se cachea, podemos atopar algúa proba de que fio il o que matou á Sabela’ TER, 223.

TOCADO *adx.m.* Algo perturbado ou trastornado mentalmente: ‘Non lle hai outro coma o don Javier, que vive na acera de enfrente. Entende moito de tolos e inda din que tamén il está un pouco *tocado*’ CON, 48.

TOCAR *v.t.* **1.** Entrar en contacto físico por medio do tacto ou con outra parte do corpo: ‘Tiña unha mao metida no bolsillo de abaixo do chileque, nada máis que dous dedos, e *tocaba* un peso de prata que alí estaba dende facía anos’ CON, 30. **2.** Alterar, cambiar o estado de algo: ‘Ten que quedar todo como está namentras non chega a Xusticia. Coidadiño con lle *tocar* a nada’ TER, 205. **3.** Facer soar [un instrumento musical]: ‘Hei dicir que o Pepiño Troitiño *tocaba* o trombón na banda de música de Gomeán’ HIS, 86. **4.**

Executar instrumentalmente [unha peza musical]: ‘Gostaríame entrar alí. Penso que *tocan* un vals de Chopin’ CON, 25. // v.i. **5.** Corresponder por obriga ou por dereito: ‘Ó fixarme nil sintín unha friaxe no carreguizo, coma cando soupera, faguía moitos anos, que me *tocaba* faguelo servicio na terra de mouros’ LUS, 29. **6.** Corresponder quenda: ‘e mañá teste que erguer ó creba-lo día, rapaza, pois xa sabes que nos *toca* a iauga no Prado Novo’ TER, 289. **7.** Caer en sorte: ‘Todos sabemos que non hai Dios. *Tocarlle* a lotería ó Fiz de Penedo... Fíxose rico no seu comercio vendendo por dez o que valía tres’ CON, 131. **8.** Corresponder nunha repartición: ‘i o primeiro que fixo foi reclamar o que lle *tocara* do herdo do pai’ TER, 161. **9.** Soar, producir son [un instrumento musical ou un dispositivo de sinais acústicos]: ‘Ó deixar de *tocar* o reló, esnaquizóuse aquil engado’ LUS, 89. **Tocar a Groria** → GLORIA. **Tocar a morto** → MORTO.

[**TOCATA**] s.f. Composición musical para instrumento de teclado, de estilo libre nun único movemento: ‘Sentíanse *tocatas* moi tristentas. Supoño que tocaría ás veces obras dise Chopín de quén tanto fala nos seus coadernos’ TER, 186.

[**toconeear**] (⇔TOQUENEAR) v.i. Dar cabezadas por mor do sono: ‘E ti xa estás *toconeando*... / –É que sinto saudades da sesta’ TER, 35.

TODO –A indef. **1.** Que se toma ou se considera na súa integridade ou no conxunto das súas partes: ‘*Toda* a paisaxe tiña un ton grisento’ HIS, 14. **2.** Indica que non se exclúe ningunha das persoas ou cousas a que se refire: ‘*Todos* os labregos sentían fortes arelas de se vengare, pois os franceses habían arroubado en *todalas* casas i esforzaran máis de vinte mozas’ LUS, 82. **3.** [Ante nome propio de lugar] indica a totalidade dos habitantes [desa poboación]: ‘*Todo* Lugo fala do ditoso cadro...’ CON, 33. **4.** [En singular, e seguido dun substantivo sen artigo] equivale a calquera: ‘O crimen típico da muller estuta e sin corazón, que desbota *todo* risco e peligro na súa execución, como diría un penalista’ TER, 293. **5.** [En plural] cada, cada un de [indica a totalidade das unidades dun grupo ou dunha clase, tomadas unha a unha]: ‘xa poderéi soñar co-ela coma *todal-as* noites’ PAU, 66. **6.** En singular, en forma masculina con sentido neutro] a totalidade das cousas: ‘En morrendo ún, acabóuse *todo*. Non hai paxaro laión nin tales carneiros. Imos prá terra e alí apodrecemos’ CON, 67. **7.** [En plural, sen referencia a un ser mencionado ou aludido] a xente en xeral: ‘un galego vivo, falado, de *todos* e pra *todos*’ TER, 69. // adv. **8.** Totalmente, por completo: ‘En diante de min estaba o monstro, como lle chamara a rapaza, ca roupa *toda* esmendrellada’ TER, 219. **A todo chover** → CHOVER. **A todo meter** → METER. **De todo loc.adv.**, completamente: ‘O lus, ás sete da mañá, que inda non lubrigara *de todo*, xa estaba toda a cuadrilla de cazadores chamando á porta da miña casa’ HIS, 13. **E todo loc.adv.**, 1) [ó remate dunha oración] pon énfase no que se acaba de dicir: ‘Con un mitin na Casa do Pobo, con presidencia de estudantes *e todo*’ CON, 38; 2) indica que o enunciado na oración se cumpre a pesar do indicado polo complemento: ‘Daba voltas e voltas no leito, canso *e todo* como estaba, sin podere escorrentar do pensamento a imaxen da Estrela’ TER, 217. **Sobre todo loc.adv.**, principal ou predominantemente: ‘Pásame sempre igual cando viaxo, *sobre todo* pola anoitecida’ TER, 40.

TOGA s.f. Vestidura talar que empregan nos xuízos os maxistrados e os letrados: ‘i o segundón, nado nas Américas, chamado don Fadrique, que viste a súa *toga* de maxistrado do Tribunal Supremo’ CON, 58.

TOLADA *s.f.* Acción que demostra falta de reflexión e prudencia [propia dun tolo]: ‘Sentinlles todo o que decían... ¿Qué che parez? ¿Viches *tolada* igual?... E din que o tolo son eu’ PAU, 36.

[**TOLEAR**] *v.i.* **1.** Enlouquecer, volverse tolo: ‘Si me visen us intres despóis de se botaren fora, coidarían que *toleara*’ TER, 39. **2.** Comportarse de maneira insensata e irreflexiva: ‘vaille pasar igualito ó que lle pasou ó seu pai, que Dios teña na súa Goria, que, cando levaba dez anos de casado é cando máis *toleou*...’ HIS, 24. Tm. **tolecer**.

[**tolecer**] *v.i.* **TOLEAR**.

TOLEMIA *s.f.* Enfermidade mental pola que unha persoa perde a razón: ‘o gran humorismo supón sempre un desdoblamento da persoalidade, cousa que o fai somellante a certa clas de *tolemias*’ CON, 49.

TOLERANTE *adx.* Que respecta a forma de pensar ou de actuar dos demais: ‘Fai supor que non é absolutista e doumático, e que é *tolerante* ca opinión allea’ TER, 56.

TOLO –A *adx.* **1.** Que excede en moito o ordinario: ‘Neve miúda e *tola*, da de máis invernia’ TER 149. // *adx. e s.* **2.** Persoa que ten alteradas as súas facultades mentais: ‘Ramiliño, o *tolo*, irmao do Farón’ PAU, 7. **Como un tolo** *loc.adv.* 1) emprégase para ponderar a velocidade: ‘Entrou *como un tolo*, sin agardar a súa vez pra consulta e sin arrearar na miña presenza’ HIS, 96; 2) emprégase para ponderar a intensidade da acción: ‘O Xan de Pascasio ríase *coma un tolo*’ HIS, 108. **Volver tolo** *loc.v.*, tolear, enlouquecer: ‘Non-o *volvades* mais *tolo* do que está. Basta con decirlle que teña sentido’ PAU, 36. Tm. ***chiflado**.

TOM Son onomatopeico que imita o son dun golpe ou dun peto: ‘Volvín sentir petá-los zocos po-lo pontigo de táboas. Mais estaba vez con más forcía e máis presa. *Tom-tom-tom*...’ CON, 75.

TOMAR *v.t.* **1.** Inxerir [un alimento ou bebida]: ‘Imos *tomar* tamén unha pouca coñá...’ HIS, 10. **2.** Valerse dun medio de transporte: ‘Se conoz que o señor presidente dos Estados Unidos viña *tomar* o avión pró estranxeiro’ TER, 323. **3.** Entender, xulgar ou interpretar [no sentido que se expresa]: ‘Tíñalle certa xenreira porque sempre se ría de min. Hai que *tomarte* de coña, decíame a cotío’ LUS, 83. **4.** [Seguido da preposición por] crer, considerar ou xulgar que é como se expresa: ‘E sendo eu moito máis vello, *tómannos* algús por pai e fillo’ TER, 320. **5.** Medir unha determinada magnitude: ‘Dispúxenme a *tomarlle* o pulso e maila temperatura i auscultalo’ TER, 299. **6.** Experimentar, recibir un mesmo os efectos da cousa que se expresa: ‘O Cantón estaba ateigado de señoriteiros que estaban a *tomar* a raxeira’ CON, 105. **7.** Recoller algo reproducíndoo nun medio físico: ‘É o mesmo castelo daquil grabado que está xunto á miniatura. Está *tomada* a vista dende a lagoa, e vense as cinco torres do castelo aquil’ TER, 183. **8.** Facer que unha persoa faga ante outra un xuramento, unha declaración ou outra manifestación oral semellante, normalmente rexistrando as súas palabras: ‘Nin que decir ten que a todos tres lles *tomamos* decraración por separado’ TER, 278. **Tomar o pelo** → PELO. **Tomar parte** → PARTE.

TOMATE *s.m.* Froito da tomateira, comestible, de forma arredondada ou alongada, coa pel lisa e brillante de cor vermella e con moitas sementes na polpa: ‘O Papaovos estaba rubio coma un *tomate*’ CON, 23.

tomelo (⇔TOMIÑO) *s.m.* Planta da familia das labiadas (*Thymus vulgaris*), moi recendente, con talos leñosos baixos, follas opostas, pequenas e lanceoladas e flores brancas ou rosadas: ‘O monte arrecende, olo verao, a *tomelo* i a menta, como as campías das terras castelás’ LUS, 21.

TON¹ *s.m.* **1.** Inflexión da voz e maneira particular de dicir algo [segundo a intención do falante]: ‘O don Froilán cambeaba de voz, dándolle difrente *tono* a cada persoaxe que entraba no relatorio’ TER, 199. **2.** Grao de intensidade das cores: ‘Asubiaba a máquina do tren pola banda de San Clodio. Toda a paisaxe tiña un *ton* grisento’ HIS, 14. Tm. ***tono**.

TON² Son onomatopeico que imita o son dun golpe: ‘Síntese fora tres golpes moi fortes... ¡*Ton!* ¡*Ton!* ¡*Ton!*’ PAU, 48.

*tono *s.m.* **TON**¹.

TOPACIO *s.m.* Pedra fina, amarela ou parda, moi dura, composta xeralmente de sílice, alumina e fluor: ‘Sobor dos cumiales lonxanos, afigurábase unha cidade de cúpulas e torres de ópalo e *topacio*’ TER, 42.

TOPADA *s.f.* **1.** Golpe que se dá co pé: ‘Xuraría que o Godallo me díu unha *topada* por diante i-autra por atrás, na cacha direita...’ PAU, 68. **2.** Golpe que produce un corpo ó caer: ‘O médico sentíu o *topazo* do corpo contra o chao’ TER, 81. Tm. **topazo**.

[**TOPAR**] *v.i.* **1.** Bater ou chocar: ‘Cióu un pouco, e logo *topóu* contra min coma un touro, dándome ca testa no peito’ TER, 220. **2.** Achar, encontrar, dar con: ‘Mais en San Martín *topéi* con bos amigos. Contéilles o que me pasara i o Xíbaro da Ermida dixo que esquencera’ CON, 88.

topazo *s.m.* **TOPADA** (*s.f.*).

TÓPICO *s.m.* Tema ou forma de expresión que se repite con frecuencia ó longo da historia literaria: ‘levaría ó mundo da arte ista Galicia arredada, según decía o padriño, tan difrente da Galicia do cromo e do *tópico* literario’ TER, 50.

TOPONÍMICO *adx.m.* Pertencente ou relativo á toponimia: ‘De iso ven o nome *toponímico* de A Veneira, que se atopa tanto’ LUS, 19.

[**TOPÓNIMO**] *s.m.* Nome propio de lugar: ‘Iste Corbelle sóame algo a francés, como Betote, Lebón, i autros *topónimos*. / –E sin ser *topónimos*, hai moitas falas galegas que parcen algo francesas’ TER, 47.

TOQUE *s.m.* Son dun instrumento [que serve de sinal]: ‘Díxose que se sentira por tres veces o *toque* da trompa’ TER, 188.

*toquilla (⇒TOUCA) *s.f.* Peza de abrigo feminina, xeralmente de de la, de forma triangular ou de capa moi curta, que cobre o pescozo e os ombreiros e baixa polas costas: ‘Vestía [a señora Rosa] unha gran *toquilla* negra, atada por debaixo do carrello, i o pano da testa, tamén negro, atado por enriba, como as campesiñas da terra de Lugo’ TER, 301.

TORCERSE *v.p.* Encurvarse ou dobrarse: ‘O primeiro preguntoiro corréu de conta dun axente que tiña casamente tódolos dedos de entramas maus tortos. Cando lle miréi prós dedos empecéi a tremar. *Torcéranselle* os dedos de dar tanta diviña...’ HIS, 118.

TORCIDA *s.f.* Matula, mecha dun candil: ‘Como esmorecía a lus, erguín a *torcida* do quinqué dando voltas á rodiña’ LUS, 145.

[**TORNAR**] *v.t.* **1.** Apartar ou facer que fuxa: ‘Cun ramallo de castiñeiro, *tornaba* as moscas’ TER, 260. **2.** Evitar, impedir que se produza: ‘Nin que os nosos labregos cresen que, a forcia de se abrigare no vrao acugulasen enerxías térmicas pra *tornare* os costipados no inverno’ TER, 262. Tm. **tornare**.

tornare *v.t.* **TORNAR**.

TORNEADO *adx.m.* De curvas suaves e ben configuradas: ‘Refucíu a Estrela a manga esquerda da chamba i amosóume o brazo, admirablemente *torneado*’ TER, 216.

TORNO *s.m.* Aparello ou máquina que traballa mediante un movemento de rotación que fai virar sobre si mesma a peza que se quere traballar: ‘o Antón o carpinteiro morreu abrasado por unha chispa, estando traballando no seu *torno* alá en Begonte’ HIS, 152.

TORO *s.m.* Tronco dunha árbore serrado e sen follas: ‘Primeiro, dende as encostas fixeron rular moitos *toros* de carballo, que se derrubaron sobor díles. E veñan outros *toros* con gavelas de uz e toxos ardendo liados a íles’ LUS, 82.

[**TORRAR**] *v.t.* Someter á acción directa do lume ata que colla cor dourada, sen que chegue a queimarse: ‘Acendimos unha fogueira e *torramos*, ó espeto, uns liscos de touciño’ HIS, 13.

TORRE *s.f.* Edificio ou construción moito máis alta que larga, apegada a un edificio ou exenta: ‘Inantes, íse pazo [de Louxío] era unha *torre*, que agora é a casa dos caseiros. A *torre* propiamente dita (falo da *torre* do pazo, non de ningunha das dúas da eirexa) xa non ten teito’ LUS, 141. **Torre forteza** (⇔torre fortaleza) *loc.s.*, a que serve para defenderse dos ataques inimigos ou para defender un lugar: ‘Polo que sentín contar, había eilí unha *torre-forteza* do sigro XV’ TER, 129. **Facer torre** *loc.v.* [dito dunha perdiz ferida] remontar o voo ata caer sen vida: ‘¿E non vístedes cómo aquela perdiz *fixo torre*?... Iba entripada. Caíu naquíl derrubadoiro e non sei cómo o can a cobrou e ma trougo á mao’ HIS, 15.

torrenteira (⇔CORGA) *s.f.* Depresión profunda do terreo pola que baixa un torrente: ‘*Torrenteira*. Cauce dos torrentes que baixan do monte’ LUS, 164.

[**TORRENTE**] *s.m.* Corrente abundante e impetuosa de auga, procedente das chuvias ou do desxeo: ‘Carrozo. Torrenteira. Cauce dos *torrentes* que baixan do monte’ LUS, 164

[**torro**]($\Leftrightarrow$ TERREO) *s.m.* Terra de labor: “¡Ouh, labrego que verques suor e bágoas sobre os pardos *torros* da chaira infinda!” HIS, 175.

TORRONPRORRONPÓN Son onomatopeico que imita o ruído que producen ás pedras ó caeren por unha pendente: ‘E tiraba pedras ó tellado. Coma é tan prepícto, galgaban que as levaba o diáncaro... *Torronprorronpón*...’ PAU, 65.

TORTA¹ *s.f.* **TARXA.**

*torta² *s.f.* **LABAZADA.**

TORTILLA *s.f.* Ovos batidos e fritos sós ou mesturados con outros ingredientes: ‘E logo pensei que podería dar unha longa paseada pola carretera de Hombreiro e merendar unha *tortilla* de xamón no bar Xesta, mesmo debaixo da parra da entrada’ HIS, 166.

TORTO –**A** *adx.* **1.** Que non está recto, que fai curvas: ‘Catro dedos da mao dereita estaban *tortos*, por ter os seus osos crebados’ HIS, 49. **2.** Que lle falta a vista dun ollo: ‘A besta que tiraba da tartana xa era moi vella e *torta* do ollo dereito’ LUS, 85,

TOTAL *s.m.* **1.** Suma ou cantidade global: ‘Contéinos [os billetes] dúas veces amodiño. De dous mil reás, de catro mil reás, de vinte pesos, de dez pesos. Un *total* de vinte mil setecentas pesetas’ CON, 120. // *adv.* **2.** Como suma ou cantidade global: ‘Dez mil reás, trinta mil reás... Cen mil reás... *Total*: sete mil pesos’ HIS, 142.

TOUCIÑO *s.m.* Cada unha das dúas partes en que se divide o lombo do porco despezado unha vez que se lle retira o magro: ‘Matan un porco cativoiro, mais il vende os xamós i o *touciño*, e comen todo o ano arreo caldo de berzas con pouco adubo’ TER, 47.

TOUPORROUTOU *s.m.* Son do tambor: ‘Ponse a beilar con ritmo de muiñeira, cantando ó mesmo tempo. / E dalle que dalle o *touporroutou*. / O demo da meiga qué amoca levóu...’ PAU, 66.

TOURO *s.m.* Mamífero ruminante da familia dos bóvidos (*Bos taurus*) de gran tamaño, coa cabeza armada de dous cornos curvos e aguzados, pel dura, pelo curto e rabo longo rematado nun penacho de sedas: ‘Non era un berro. Mais ben... Como vinte *touros* xuntos que bruasen a un mesmo tempo’ HIS, 87.

touzarón *adx.m.* **TÚZARO.**

TOXO *s.m.* Planta arbustiva da familia das papilionáceas (*Ulex europaeus*), de un a dous metros de altura, con follas reducidas a puntas espiñentas, flores amarelas ou brancas e por froito unhas vaíñas esmagadas de catro ou seis sementes: ‘Xuntaron gabelas de *toxos* pra queimala torre’ LUS, 156.

TRABALLADORA *adx.f.* Que traballa moito: ‘había na casa unha rapaza, xa non moi nova, que lle chamaban a Filomena e que, polo visto, era moi *traballadora*’ TER, 270.

TRABALLAR *v.t.* **1.** Someter algo á acción precisa para poñelo no estado que se desexa: ‘O criado, Bastián o Pirulo, inda mozo il, *traballaba* o horto i as fincas e limpiaba o coche’ TER, 32. **2.** Elaborar ou dar forma [a unha materia]: ‘Era outo i enxoi, cunha cara que parecía *traballada* en madeira’ LUS, 136-137. **3.** Ocuparse con insistencia e esforzo para conseguir unha determinada finalidade: ‘Cando [os lobos] se atopan un home soio pola serra, pónense a *traballalo* (...) Xa veredes coma o *traballan*. De primeiro acompañano; despois pónense diante; máis tarde, chéganlle a zorregalas persnas cos rabos’ LUS, 39. // *v.i.* **4.** Realizar durante un certo tempo unha actividade que esixa esforzo físico ou intelectual: ‘Ven a mantido, como sempre, convidado por min. E non empeza a *traballar* hastra as once da noite’ CON, 19. **5.** Ter unha ocupación remunerada nunha empresa, institución, etc.: ‘O Chilindrainas *traballaba* nun periódico de Lugo’ CON, 17. **6.** Exercer unha determinada profesión ou oficio: ‘Os dous *traballaban* de xornaleiros nunha granxa’ LUS, 100. **7.** Desempeñar un papel nun espectáculo: ‘O capitán médico levouno candia él ó cine. A cinta era sonora, dos irmaos Marx. *Traballaba* un de mariñeiro e facía rir moito ó público’ HIS, 135. **8.** Operar ou actuar: ‘Quén sabe se aparece o monstro. / –Non –dixen –, que o vin afundirse no río (...) / –Ben podía –dixo o Senín – que *traballe* en compañía de outros. E si nos pillas desprevenidos e nos ganan a auición...’ TER, 228.

TRABALLO *s.m.* **1.** Actividade que realiza unha persoa para producir ou para obter un resultado: ‘Cando llo dixero ó don Juan, iste púxose a contar polos dedos a riqueza que fora facendo cos seus trinta anos de *traballo*’ HIS, 69. **2.** Actividade profesional e remunerada á que se adica unha persoa: ‘a noticia de que o Sarillo morrera nun accidente de *traballo*’ TER, 285. **3.** Causa que hai que facer ou solucionar: ‘Mire vostede, don José: eu xa non arresisto con tanto *traballo*. E o meu xornal é unha miseria’ CON, 93. **4.** Esforzo ou dificultade: ‘Chegou eiquí borracho perdidíño. E berraba: “¡Valéideme, que me persigue un xigante ca espada despida!”. Levounos moito *traballo* apazugalo’ HIS, 29.

[**TRABAR**] *v.t.* **1.** Morder, trincar, apertar cos dentes: ‘Caín, o mastín, abocoulle a gorxa. Il ceibaba couces e quería correr. O Morito *traboulle* un pé...’ HIS, 52. **2.** Pexar, atar unha corda ou pau ó pé ou ó pescozo dun animal pra evitar que fuxa: ‘vin o cabalo carboeiro que estaba pacendo nunha regata, cos pés *trabados* cunha solta’ LUS, 112.

TRABUCADAMENTE *adv.* Equivocada ou erroneamente: ‘aquil tan fermoso vals que algús chaman, *trabucadamente*, o “Vals das olas”, mais que coido que se chama “Pensa en min” CON, 60.

TRABUCARSE *v.p.* Equivocarse, confundirse, errar [nunha cousa]: ‘Pra que vostede vexa – díxome un día– que a xente, a masa, a moitedume, cuasemente sempre *se trabuca*. O *trabucarse* da xente consiste en vé-las cousas con malicia. Velas con esteuticismo é cousa moi difrente’ CON, 99.

TRABUCO *s.m.* Arma de fogo máis curta e de maior calibre cá escopeta, co canón ensanchado pola boca: ‘enriba dun aparador de cerdeira, había un trabuco e dúas pistolas de bronce’ LUS, 119.

TRACA Onomatopea que reproduce un ruído como de golpes repetidos e desordenados: ‘Dígolle a vostede que inda teño hoxe, despois de tantos anos, o triquetraque de aquel maldito caixón metido nos miolos: *Traca, traca, traca...*’ HIS, 117. **Traca-traca-traque** ($\Leftrightarrow$ triquetraque) *s.m.* ruído como de golpes repetidos e desordenados: ‘Falóu por señas ós dous axentes, istes entraron e saíron. E traguían a caixa do movemento continuo, o caixón do *traca-traca-traque* da librería.’ HIS, 119.

TRACATRÁ *s.m.* **1.** Triquetraque, ruído como de golpes repetidos e desordenados: ¡Don Elias de Andia y Campuzano! O inventor da maldita caixa do *tracatrá, tracatrá, tracatrá...*’ HIS, 120. **2.** Son onomatopéico que imita ese ruído: ‘Coneitamos co caixón do movemento continuo. / Eu tiña postos os auriculares i estaba deitado no diván. / *Tracatrá, tracatrá, tracatrá...*’ HIS, 119.

TRADICIÓN *s.f.* **1.** Transmisión de coñecementos, crenzas, costumes, prácticas, etc. dunhas xeracións a outras: ‘arredor da lareira, cóntanse contos, adepréndense refrás, recóllese o herdo da *tradición*’ TER, 46. **2.** Conxunto de coñecementos, crenzas, costumes, prácticas etc. transmitidos de xeración en xeración: ‘e que tamén xogaba o que non debía xogarse e que por isto morrera ben entrampado, seguindo, outramente, a *tradición* da familia’ HIS, 25.

[**TRADICIONAL**] *adx.* Que segue costumes, ideas, etc. propias do pasado: ‘Hainas [as xenreiras] verdadeiramente *tradicionás*, de familia a familia, que pasan de xeración a xeración’ TER, 55.

[**TRAER**] *v.t.* **1.** Levar ata o lugar onde se encontra o falante ou ó sitio que se expresa: ‘Déixame *trague*-la Engraciña prá casa. Vou sélo pai do seu fillo’ HIS, 31. **2.** Causar ou provocar [aquilo que se expresa]: ‘Non volvas pór os pes eiquí, porque *tras* a disgracia’ TER, 161. **3.** Levar posto ou levar consigo [unha cousa]: ‘Levaba unha chaqueta de pana mouro ribeteada de alpaca... Aínda *traguía* unha asín a muller de don Ánguele, boticario de Bóveda’ LUS, 28. **4.** Experimentar os efectos dunha sensación [física ou psíquica]: ‘Imos cear... –dixo. / Eu non *traigo* apetito’ TER, 252. **5.** Conter no seu interior [aquilo que se expresa]: ‘Tamén *traguía* o ABC, o retrato do señor Ministro’ LUS, 93. **Levar e traer** → LEVAR. Tm. **traquer**.

[**TRAGAR**] *v.t.* e *v.i.* Engulir, comer moito e ás presas: ‘Recorcio si tiña carpulla... Non comía, que *tragaba*’ TER, 330. **Tragar a terra** (a unha persoa ou cousa) →TERRA.

TRAGO *s.m.* **1.** [Co verbo botar] acción e efecto de tragar [un líquido]: ‘Cabo dil tiña un porrón chego de viño. Cada pouquiño achegábase ó porrón e botaba un *trago*’ LUS, 118. **2.** Cantidade de líquido que se toma ou bebe dunha vez [referido a bebidas alcohólicas]: ‘Cala, home, cala, que todos sabemos o qui é un *trago* de máis’ LUS, 47.

traquer *v.t.* **TRAER**.

[***traicioar**] ($\Rightarrow$ TRAIZOAR) *v.t.* Fallarlle ou abandonar [a alguén]: ‘e tivo medo de que o seu instinto de vivire fose máis forte que a súa teima de morrere, e lle *traicionase* no intre de lle dar unha aperta á súa fada’ TER, 190.

TRAÍDA *s.f.* Conxunto de instalacións que serven para transportar un líquido dun lugar a outro: ‘Lugo ten *traída* de augas dende o 94’ TER, 35.

[**TRAIDOR**] *s.m.* Persoa que traizoa: ‘Ditosos iles, que non tiñan que temer tanto dos *traidores*, coma temos nós...’ TER, 213. Tm. **treidor**.

TRA-LA-LA-LÁ Son que reproduce a acción e o resultado de cantaruxar: ‘O caso é que xa conviron en que o Rouco daría dez mil reás pol-o traspaso do esprito a súa fillada... (...) / O Carrizo / ¡*Tra-la-la-lá!*... Un timo que lle dan ó Rouco. PAU, 22.

TRAMPA *s.f.* Aparello para cazar animais atrapándoos: ‘Ichó. *Trampa* para cazar perdices’ LUS, 165.

trampallada *s.f.* **TRAPALLADA**.

trampallán *s.m.* **TRAPALLEIRO**.

trampullán *s.m.* **TRAPALLEIRO**.

[**TRANCA**] *s.f.* Barra de ferro ou de madeira que serve para asegurar unha porta ou ventá cerradas [normalmente atravesándoo por detrás]: ‘e que os tundían [ós prisioeiros] tódalas noites, mallando nils con cordas e *trancas*’ TER, 311.

***trance** (⇒TRANSO) *s.m.* Momento ou situación crítica, decisiva ou difícil: ‘¡Ai meu irmanciño, que te matéi! Vou dereitiño ó inferno... / Hastra en tal *trance* os dous dicían o mesmo’ CON, 55.

[**TRANQUILIZAR**] *v.t.* Producir sensación de descanso ou de calma: ‘Desgana, falta de sono... necesita velo médico, pra que a *tranquilice*’ TER, 133.

[**TRANQUILO**] *adx.m.* **1.** Que non está nervioso, excitado nin preocupado: ‘¿Non ve que *tranquilos* vivimos todos no Burgo, sin lus eléctrica, sin cine e sin arradio?’ TER, 242. **2.** Apacibre, que non presenta axitación nin barullo: ‘Endexamáis me esquenceréi daquil *tranquío* camposanto, arredor da eirexa’ LUS, 117-118. **3.** Calmo, plácido, sosegado: ‘Despóis do balón de San Xoán o tempo púxose máis fresco. Os días esbaraban *tranquíos*, sereos, uns igual ós outros’ TER, 52. Tm. ***tranquío**.

***tranquío** *adx.m.* **TRANQUILO**.

***transiguir** (⇒TRANSMITIR) *v.t.* Facer que algo pase dunha persoa a outra: ‘Os meigallos non se poden *transiguir* a ninguén, nin a alleos nin a parentes, nin a adherentes’ PAU, 53.

[**TRANVÍA**] *s.m.* Vehículo de transporte urbano, movido por electricidade, que circula por raís: ‘Miraba coma un papón pra os *tranvías*, prá xente, pra os autos’ LUS, 62.

TRAPALLADA *s.f.* **1.** Cousa mal feita e pouco seria: ‘hastra que o patrón lles fixo un documento en Sarria, polo que quedaban donos de Grandal e apartaba á filla con diñeiro. Unha *trampallada*’ TER, 287. **2.** Cousa inventada para saír do paso: ‘Eu, pra min, que todo

iso é unha *trapallada*... ¿E cóma vai saber-o Rouco si se lle traspasou ou non o espírito domédico pr-á filla? Non eé coma mesturar auga con viño, poño por caso' PAU, 21. Tm. **trampallada**.

TRAPALLEIRO –A s. **1.** Persoa que fai mal e de calquera maneira as cousas: 'Pois o pedáneo é un *trapalleiro*, e quero saber o qué pón nil' LUS, 72. **2.** Persoa que fala moito e sen tino: 'Lécora. Faladora, *trapalleira*' LUS, 165. **3.** Persoa amiga de contar mentiras [emprégase como insulto]: '*Trampallán*, carauta... Pra que adeprendas a non mentir... / I en decindo isto, sacudíulle tres losqueadas' TER, 119. **4.** Persoa pouco formal que engana con habilidade: 'Veleiquí a ficha deste *trampullán*. Atenda. "Foi emigrante na Habana o ano vinte. Iba buscar rapazas polacas a Varsovia prás casas de prostitución. O ano vintedós estaba en San Francisco de California. Levaba un negocio de importación de opio de Asia. / Pra que vostede vexa qué caste de paxaro era o Romualdo Acevedo' CON, 101. Tm. **trampallán, trampullán**.

TRAPELA s.f. **1.** Trampa ou engano malicioso: 'Todo iso é unha *trapela* pra sacarlle os cartos ó fato do Rouco' PAU, 23. **2.** Trampa para cazar animais: 'O Toño sempre o levaba candia il cando iba bañarse ou pór as *trapelas* ás perdices' TER, 107.

TRAPO s.m. Anaco de tea: 'A xente íbase xuntando arredor. Un *trapo* podre, outro *trapo* podre...' HIS, 107

TRAQUE s.m. **1.** Movemento que se produce ó bater algo que se transporta ou move: 'E cando estaban metendo seu cadáver no nicho, sentíase o *traque* que *traque*. E dixo un: / "Paréceme que na caixa de morto boliga un rato... ¡Qué mais da!"' HIS, 122. **2.** Emprégase como onomatopea para reproducir o ruído do tren ó andar: '*Traque, traque, traque, traque*... O tren iba baixando unha costa' TER, 326.

TRAS¹ prep. **1.** Detrás de, en situación posterior: '*Tras* ise espello debe haber unha porta' LUS, 90. **2.** Despois de, a continuación [aplicado ó espazo e ó tempo]: 'Acendéu, un *tras* outro, os tres fósforos que lle quedaban' LUS, 41. **3.** En busca de ou en persecución de: 'Vai buscalo o máis axiña que poidas, pois andan *tras* il para matalo' LUS, 110. **Tras de loc.prep.** 1) tras, detrás de: 'Aínda non sei como tiven tino pra gorecerme *tras dun* hérbedo' LUS, 113; 2) tras, despois de: 'Desatámolo corpo do señor e levámolo á capela. *Tras dil* entróu a doña Mercedes' TER, 158.; 3) en busca de ou en persecución de: 'Mais o señor Nasa non a escoitaba. Iba *tras do* galo, que saúu ó pasillo e colléu escaleiras arriba' CON, 22.

tras² adv. **ATRÁS**.

TRASACORDO s.m. Cambio de opinión [con respecto ó dito ou feito anteriormente]: 'Dixo o mariñeiro unha gracia e todos batiron palmas i o Mingos tamén. Mais veulle de sutaque o *trasacordo*, e díxolle ó capitán: / ¡Moito frío vai niste condenado Lugo! Inda en maio' HIS, 135.

TRASANTONTE adv. O día anterior a antonte: 'Porque disque un cazador viu un foio que deberon cavar *trasantonte*, de noite, no monte que se ve dende ista casa' HIS, 17.

TRASC *interx.* Son onomatopeico que imita o ruído dun estralo: ‘Ripéi o meu chisqueiro [de pistola] do peto da cueira do calzón, sin acordarme xa de que cando lle daba ó gatillo estoupaba o fulminante xoguete. O home aquí levaba a chaqueta por riba dos ombros, sin meté-los brazos nas mangas. / “¡Trasc!” Mesmo lle estoupou o fulminante nos fuciños. Abofé que lle iba pedir perdón...’ CON, 88.

TRASEIRO –**A** *adx.* **1.** Que está ou que vén detrás: ‘Vivía nunha casa grande que tiña pola parte *traseira* un horto un pouco costoso’ TER, 195. // *s.f.* **2.** Parte de atrás: ‘E logo, pola *traseira* da casa o horto, ategado de figueiras’ TER, 31.

TRASFEGA *s.f.* Acción e efecto de trasfegar: ‘Non intresa un galego moi puro, moi antergo, formado i adubiado por *trasfega* de libro a libro, coma o latín da Renascencia’ TER, 68.

trasfegare (⇔TRASFEGAR) *v.t.* Trasladar, levar dun lugar a outro: ‘i os veciños apúñanlle á boa da señora María de sere pescudeira i amiga de *trasfegare* contos dunha casa a outra’ TER, 106.

[**TRASGO**] *s.m.* **TRASNO.**

trasguerra (⇔POSGUERRA) *s.f.* Etapa inmediatamente posterior á guerra na que se sofren as súas consecuencias: ‘Nista trastenda da miña librería eu levo predito a guerra civil española, o trunfo dos Aliados na derradeira guerra mundial, a superadora recuperación da Europa da *trasguerra*’ CON, 102.

transmisión (⇔TRANSMISIÓN) *s.f.* Acción e efecto de trasladar ou transferir: ‘De todos ises fenómenos eu quedome ca *transmisión* do pensamento, qui é certa e ben certa’ TER, 76.

[**TRASNADA**] *s.f.* Acción indebida, perigosa ou molesta pero de pouca importancia e ás veces enxeñosa [especialmente feita por nenos ou rapaces]: ‘Hastra nas *trasnadas* lle imitas moito a teu pai, que non había rapaz máis pillastre en toda a parroquia...’ TER, 126. Tm. **trastada**.

TRASNO *s.m.* **1.** Ser fantástico nocturno que adoita facer estragos e enredar sen causar graves danos: ‘Ás dúas da noite, niste tempo soio andan por equí os ladrós i os lobos. Porque en *trasnos* nin en pantasmas non creo’ HIS, 28. **2.** O demo: O’ fronte de todol-os músicos vai o Satanás dos Profundos (...). Vai tras il o *trasno* segundeiro, que é o maiordomo do inferno’ PAU, 61. Tm. **TRASGO**.

TRASPASAR *v.t.* Facer que algo pase dunha persoa a outra: ‘Din que lle quer *traspasal*-o espírito á filla do Rouco, a Eleniña’ PAU, 20.

TRASPASO *s.m.* Traslado de algo dun sitio a outro: ‘Mais quer dez mil reás pol-o traspaso do espírito, pra llos deixara a seu home’ PAU, 21.

***traspés** (⇒TROPEZÓN) *s.m.* Acción de tropezar cos pés contra un obstáculo: ‘sentín que algo se me atravesaba no camiño; din un *traspés* e enfuciñei no chan’ CON, 113.

[**trastada**] *s.f.* **TRASNADA.**

[**TRASTE**] *adx.* Amigo de enredar e de facer trasnadas: ‘Os nenos estaban en Monforte, internos no Colexo dos Escolapios. Non facían falla ningunha. Nenos máis *trastes*...’ CON, 121.

***trastenda** *s.f.* **REBOTICA.**

***trastienda** *s.f.* **REBOTICA.**

TRATADISTA *s.m.* Autor que escribe tratados: ‘Habedes de saber que se interesou po-lo caso do Pinto un gran *tratadista* da Saudade’ CON, 80.

TRATADO *s.m.* Escrito dunha materia determinada: ‘Enrique non deixaba da mao o seu *tratado* de Meiciña Legal’ LUS, 92.

TRATANTE *s.m.* Persoa que se dedica a comprar mercadorías para revendelas: ‘Aquil mesmo día achegouse por Santa Cubicia un *tratante* de froita e mercoulle as cereixas da cerdeira ó Mingos por seis mil reás. Levábaas pra facer dulce’ CON, 78.

TRATAR *v.t.* **1.** Proceder, actuar [do xeito que se expresa]: ‘A culpa tivémola nós por *tratarte* con tanto meco’ LUS, 69. **2.** Dar [a unha persoa] o tratamento que se expresa: ‘Pouco tempo dispóis veume ver a Caracas un home pequeniño, moi fino il, con polainís, que me *tratou* de excelentísimo Señor...’ HIS, 76. // *v.t.* e *v.i.* **3.** Levarse, relacionarse [con alguén]: ‘Un ten que *tratar* cas mesmas persoas que *tratan* todos, se non quer vivir completamente isolado’ TER, 54. **4.** Ter como obxecto [de estudo, de análise, etc.]: ‘A Filosofía é... ¿qué che diréi eu?... A ciencia que *trata* dos corpos e das almas’ TER, 249. // *v.i.* **5.** Comerciar [con determinada mercadoría]: ‘Antón de Cidrán era un labrego do Páramo que tamén *trataba* en madeiras’ LUS, 96. // *v.p.* **6.** Constituír o tema ou obxecto do que se fala ou pretende: ‘A Xusticia non dirá nada por *se tratar* de quen *se trata*...’ TER, 152.

TRATO *s.m.* **1.** Maneira de comportarse [con outra persoa]: ‘Pois din que é moi amorosiña nos seus *tratos* cos homes’ PAU, 40. **2.** Compravenda: ‘Adicábase ó *trato* do gado’ TER, 92. **3.** Relación ou comunicación [con outra persoa]: ‘Tivera *trato* en París con moita xente principal das letras’ TER, 184. **4.** Acordo, decisión ou resolución tomada en común: ‘Mais non llo digas a ninguén, Xesusiño. Tamén iso entra no *trato*’ TER, 114. **Trato feito**, fórmula que se emprega para dar por pechado un acordo: ‘Pois contar contaréicha, mais con unha condición... / Vostede dirá cal... / Que te quedes eiquí a merendar. / *Trato feito*’ TER, 197.

trautor (⇔TRACTOR) *s.m.* Vehículo automóbil moi potente e de grande adherencia ó terreo, que se emprega especialmente para transportar cargas, remolcar outros vehículos ou maquinaria agrícola: ‘A señora dista torre dos Ozores, por casamento con don Fernando, quen trougo, no ano coarenta e cinco, o primeiro *trautor* a istas terras’ CON, 59.

[**TRAVESA**¹] *s.f.* Cada un dos madeiros que se atravesan nunha vía férrea para asentar sobre eles os raís: ‘Mais iles foran a Lugo por rematar un contrato de *travesas* pra a vía do tres’ LUS, 96.

travesa², *a loc.adv.* **traveso**, *a.*

TRAVESÍA *s.f.* Viaxe que atravesas unha grande extensión: ‘o Pancho de Eiriz, que botou quince anos en Cuba. Cando volvía pra acó, no medio da *travesía*, aconteceu o caso...’ TER78.

traveso, *a* (⇔TRAVÉS, A) *loc.adv.* **1.** Por medio de, por entre: ‘Tamén vin que folepaba manseliño *a traveso* do bafo dos vidros do balcón’ CON, 120. **2.** Cruzándoo, dun lado a outro: ‘Pois eu aventúroche cinco pesos que o cabalo xa está na casa. E si non o atopamos. E que foi *a monte travesa*’ TER, 152. Tm. **travesa**, *a.*

TRAXE *s.m.* Conxunto de chaqueta, pantalón, e ás veces chaleque, feitos da mesma tea: ‘Don Pancho é un home d-us cincoenta e cinco anos. Viste coma un señorito, con *traxe* craro e botinas mareladas’ PAU, 9. **Traxe de noite** *loc.s.*, vestido feminino, xeralmente longo, usado en festas e cerimoniais: ‘Hastra coarenta parexas estaban a beilar no ampro salón. Elas, con *traxe de noite*; iles, con fraques negros’ CON, 26.

*traxeado *adx.m.* Vestido con traxe. ***Ben traxeado** (⇒BEN VESTIDO) *loc.adv.*, elegante ou vestido cun determinado gusto: ‘Gostáballe moito andar polas tascas por moi *ben traxeado* que fose’ LUS, 95.

TRAXEDIA *s.f.* Suceso desgraciado ou funesto: ‘Alí empeza, naquíl cadro, unha historia de disgustos e *traxedias* prá probe doña Mercedes’ TER, 134.

TRÁXICA *adx.f.* Dramática, de consecuencias funestas: ‘É unha historia –dixen eu–fermosa e *tráxica*’ TER, 159.

TRAZA *s.f.* Aspecto ou aparencia: ‘¡Qué noxo de tempo! Non podemos botalo pé fora do pazo. E non hai *trazas* de voltura’ LUS, 92.

[TRAZAR] *v.t.* Debuxar nunha superficie: ‘Eu pre min era o misterioso suxeto que estivo eiquí e *trazou* isas letras que a choiva borróu’ CON, 108.

TREBOADA *s.f.* Perturbación violenta da atmosfera na que se producen tronos acompañados de forte descarga eléctrica e intensas chuvias: ‘Alá cara á noiteña empezaron a estourar os primeiros tronos. Aínda quedaba a *treboada* por máis aló do Picato’ LUS, 35.

TREBÓN *s.m.* Chuvia intensa e súbita: ‘Atraveséi o soute e cheguéi á carretera. Co *trebón* da noite arrecendían as roseiras dos horto’ CON, 75.

TRECE *num.* **1.** Doce máis un: ‘cando era un cativo de doce ou *trece* anos’ TER, 100. **2.** Décimo terceiro: ‘naciches un *trece* martes do ano *trece*’ DEC, 9. // *s.m.* **2.** Aquilo que nunha serie vai marcada co número trece: ‘¡Xa estamos na mañá do día *trece* do mes da sega i-é martes! ¡Un *trece* do mes da sega nacín eu!...’ DEC, 15.

treidor *s.m.* **TRAIDOR.**

tremante (⇔TREMENTE) *adx.* Que treme, que se move ou axita suavemente: ‘ollando os curutos dos montes lonxanos, á outra beira do río, envoltos no fumo *tremante* da calixeira’ LUS, 116.

tremar *v.i.* TREMER.

tremecer *v.i.* TREMER.

TREMELANTE *adx.* **1.** Que tremela, que se move ou axita suavemente: ‘Dos tellados das casas da ribeira subían fumos *tremelantes* e brancos’ LUS, 86. // *s.m.* **2.** Aquilo que tremela: ‘O encado romántico do vagoento e *tremelante*’ TER, 136. Tm. **tremelecente**.

TREMELAR *v.i.* **1.** Tremar, moverse en sacudidas rápidas e repetidas: ‘I estouróu un grandismo tonicio. *Tremelaron* portas, fiestras e mobres. Nin que a casa pinchara polo aire’ TER, 174. **2.** Brillar con intensidade variable [unha luz]: ‘De sutaque, viu *tremelar* unhas luces na tébrega’ LUS, 42. **3.** Tremar de maneira pouco intensa e continuada: ‘E remexía nunha fonte o augardente co azucre, cunha culler de sopa. *Tremelaba* a chama azuada do alcohol’ LUS, 93. **4.** Tremar, sentir moito medo [ás veces acompañado de tremor físico]: ‘Houbérame derrubado morto de sutaque se non foran os cás. (...) Tanto *tremelecía*, que case non podía termar do farol’ LUS, 49. Tm. **tremelecer**.

tremelecente *adx.* TREMELANTE.

tremelecer *v.i.* TREMELAR.

TREMEBUNDA *adx.f.* Tremenda, moi grande: ‘Eu ben sei cómo son as túas bebedeiras. Onte colliches unha pítima *tremebunda*’ CON, 110.

TREMENDO –A *adx.* **1.** Terrible ou que causa terror: ‘Seique qui é un país de xente *tremendisma*, que pra faguelos arar hai que andar a tiros co-iles’ PAU, 11. **2.** Moi grande: ‘Seica houbo disgustos *tremendísimos* no matrimonio’ HIS, 11.

TREMER *v.i.* **1.** Axitarse con movementos involuntarios, rápidos e repetidos: ‘¡Con qué naturalidade desenrolaches o teu papel!... Se cáseque me levei eu medo ó verte *tremar*’ TER, 254. **2.** Moverse en sacudidas rápidas e repentinas: ‘¡Era o Cancerbeiro do Averno, que non deixa que saia ningún morto do tebegoso reino de Plutón! O seu ladrar facía *tremé-la* casa’ CON, 27. **3.** Moverse [unha cousa] de modo semellante: ‘*Tremecía* unha nebra branca nos cavorcos’ TER, 267. **4.** Sentir moito medo ou emoción [ás veces acompañado de tremor físico]: ‘Foi o mellor sermón de toda a miña vida. Nin que decir ten que eu *tremaba* ca emoción’ TER, 313. Tm. **tremar**, **tremecer**.

TREMOR *s.m.* **1.** Medo ou temor: ‘Daba *tremor* o cadavre do Túzaro’ HIS, 49. **2.** Acción e efecto de soar a voz con variacións de ton ou de intensidade: ‘Era o Fernando, que tiña voz de baixo profundo e ben profundo, como un que oira cantar en Madrid de un coro de cosacos. Decían que fendía un vaso co *tremor* da voz’ HIS, 25. **Tremor de terra** *loc.s.*, terremoto: ‘Xa vos dixen que se repetiría o *tremor de terra* á mesma hora de onte’ CON, 34.

TREN *s.m.* Medio de transporte composto por un ou máis varios vagóns e unha locomotora que circula por unha vía: ‘Saímos moi cedo de Santiago pra collelo *tren* en Curtis LUS, 84.

[**TREPIA**] *s.f.* Utensilio de ferro con tres pés para soste sobre o lume potas, tixolas, etc.: ‘Había nun recuncho (...) un pucheiro, unhas *trepías* e un feixe de leña’ TER, 224.

TRES *num.* **1.** Dous máis un: ‘Ó parecer, a Rachada tiña *tres* novios’ PAU, 26. **2.** Terceiro, que ocupa o lugar inmediatamente despois ó segundo [nunha serie]: ‘Os señores cadeirádegos eran os de Literatura, Filosofía e Cencias. Todos nós eramos os derradeiros estudantes oficiais do chamado Plan do ano *Tres*’ CON, 37. // *s.f.pl.* **3.** Terceira hora despois do medio día ou da media noite: ‘Ripei o reló do peto. Eran as *tres*’ LUS, 63.

TRESCENTOS –AS *num.* Douscentos noventa e nove máis un: ‘*Trescentas* moedas de ouro metidas todas elas nunha ola’ CON, 102.

TRESILLO *s.m.* Xogo de cartas que se xoga entre tres persoas, con nove cartas cada unha, no que gaña o que faga maior número de bazas: ‘Estando eu a xogar unha tarde, no casino, unha partida de *tresillo* co señor cura de Santa Cristina’ TER, 269.

tri *s.m.* **TRIS.**

TRIÁNGULO *s.m.* Polígono de tres lados e, por extensión, obxecto con esa forma: ‘Iste *triángulo* que vedes é o célebre amuleto de Abracadabra, pra facer pauto co Demo’ CON, 20.

TRIBUNA *s.f.* [Nun acto] plataforma ou lugar elevado reservada a determinadas persoas: ‘Moito señorío na sala (...) / Na *tribuna*, moitos señorós vestidos de branco e negro, de branco ou somentes de negro’ CON, 114.

TRIBUNAL *s.m.* Lugar en que os xuíces administran xustiza. **Tribunal Supremo** *loc.s.*, o máis alto da xustiza ordinaria: ‘Tódo-los curiales puxéronse de pé, como se aparecera alí o señor presidente do *Tribunal Supremo*’ CON, 22.

***tricornio** (⇒**TRICORNE**) *s.m.* Sombreiro de tres puntas: ‘O seu *tricornio*, o seu bastón de mando, as súas polainas, según vestía cando deiquí partíu’ CON, 58.

TRILÍN Son onomatopeico que reproduce o ruído que producen dous ou máis elementos ó bateren: ‘Ó Tonecho bailóulle na mao a cunca do café. *Trilín*, fixeron as botellas da traseira do mostrador e mái-las vidreiras de todo o local’ CON, 33.

TRINCA¹ *s.f.* Pequeno grupo de amigos: ‘O Xusto era un devanceiro dos mozos de hoxe, con perilla e gudedellas longas. Cecáis por eso lle chamasen á nosa *trinca* “Os Tres Mosqueteros” DEC, 10.

[**TRINCA**²] *s.f.* Anaco que resulta de trincar ou partir cos dentes [unha cousa]: ‘Metéu dous dentes de allo na boca. Trincounos ben cos dentes e... Logo asoprou con forza pra fora e ciscóu as *trincas* de allo enriba das sopas dos cazolos’ HIS, 134.

[**TRINCAR**] *v.t.* Morder, trabar, apertar cos dentes: ‘*Trincóume* un brazo cos dentes. E soltóume porque o meu can lle trabóu un coxote’ TER, 220. **2.** Partir ou cortar: ‘Xa non podía máis. Sentín que me *trincaban* o corazón...’ LUS, 66.

TRINQUE, DO *loc.adv.* Novo de todo ou acabado de estrear: ‘E gardou no sobre o resto dos cartos e volveu a mete-lo sobre no peto de dentro da chaqueta, que por certo era de pana e noviña, como saída *do trinque*’ HIS, 142.

TRINTA *num.* **1.** Vinte e nove máis un: ‘Algús albres chegaban ós *trinta* metros’ LUS, 17. **2.** Trixésimo, que ocupa o lugar seguinte ó vinte e nove [nunha serie]: ‘Era polo ano *trinta*, en Santiago, no ambiente universitario de aquel revoltó ano político’ HIS, 83. // *s.m.* **3.** Aquilo que nunha serie vai marcada co número trinta: ‘Era o *trinta* de xaneiro’ TER, 318.

TRINTENA *adx.* **1.** Que está entre os trinca e os corenta anos: ‘Verbo da Liberata, era unha moza *trintena*, nada fea’ TER, 105. // *s.f.* **2.** Idade comprendida entre os trinca e os corenta anos: ‘Doce anos despóis, ano máis ou menos, cando il andaría pola *trintena* ben comprida, apareceu no pazo de Lucencia’ TER, 183. **3.** Conxunto de trinta unidades: ‘Hastra unha *trintena* de persoas a mesa’ HIS, 103.

[**TRIPAR**] *v.t.* Pisar ou esmagar cos pés: ‘Sempre me tiróu acaza, como a carniza ó corvo... Cando tivese vagar, *triparía* monte buscando corzos...’ TER, 198.

TRIPÓN *s.m.* Tripa, intestino: ‘Dixérame de primeiro que sentira coma se tivera finchada a barriga, coma si tivera o *tripón* atuado, e que rabeaba ca dor’ TER, 300.

[**TRIPULAR**] *v.t.* Dirixir ou conducir: ‘*Tripulando* un globo montgolfier, no ano setenta e tantos, atravesóu a liña do ferrocarril de Lugo á Cruña mesmo mesmo cando pasaba por debaixo o segundo tren que chegou a Lugo’ CON, 58.

triquitraque (⇔TRIQUETRAQUE) *s.m.* Ruído como de golpes repetidos e desordenados: ‘¡Dígolle a vostede que inda teño hoxe, despóis de tantos anos, o *triquitraque* de aquel maldito caixón metido nos miolos: Traca, traca, traca...’ HIS, 117.

TRIS / **trís** *s.m.* Tempo breve. **Nun trís** / **trís** *loc.adv.*, a punto de: ‘Eu, que estaba quentándome, sentado no escano, erguinme de súpeto e *nun trís* estivo que me derrubara enriba do lume’ LUS, 51. Tm. **tri**.

TRISTE *adx.* **1.** Que ten ou sente tristura: ‘Mais eu non podía estar *triste*’ LUS, 58. **2.** Que produce ou favorece a tristura: ‘Quedamos no comedor a madriña, o Ramón e mais eu. A cea foi *triste*’ HIS, 27.

tristento –a (⇔TRISTEIRO –A) *adx.* **1.** Que manifesta ou denota tristura: ‘Dixo istas falas con un sorriso moi *tristento*’ TER, 139. **2.** Que causa impresión de tristura: ‘Tiña máis de vinte habitacións, longas, *tristentas*, escuras (...). ‘Tamén o xardín era *tristento*’ LUS, 80.

TRISTURA *s.f.* **1.** Sentimento de dor e de pesar: ‘Cando recordo todo aquilo, sinto unha *tristura* moi doce e moi fonda’ LUS, 17. **2.** Calidade ou condición de triste: ‘Parez latexar nela a *tristura* da paisaxe neboenta’ TER, 84.

[**TROBO**] *s.m.fig.* Recipiente de cortiza ou de madeira onde viven as abellas e fabrican o mel e a cera: ‘Nistes *trobos* dispoñen os abellós ou zánganos’ TER, 59.

TROITA *s.f.* Peixe teleósteo de auga doce, da familia dos salmónidos (xénero *Salmo*), de corpo ovado e alongado, pel escura con pintas rubias ou negras, cabeza pequena, cola cun pequeno entrante e carne comestible branca ou asalmonada: ‘Espetáraselle unha aragana de *troita* na gorxa’ PAU, 24.

TROGLODITA *s.m.* Habitante das cavernas [especialmente na época prehistórica]: ‘Mais – dixen eu– ben poido brincar pra dentro por outro sitio. Cecáis po-la parede da corredoirá que vai ás covas de area onde din que durme o Trifón Caldereta coma un verdadeiro *troglodita*’ CON, 109.

TROLLO *s.m.* **1.** Lugar onde hai moita lama: ‘Sentíase patuxar o gado nun *trollo*’ TER, 266. **2. fig.** Asunto ou situación complicada ou dificultosa: ‘Se non é ánima, ha de tér sangue. E se é o demo ha de probare os cartuchos cargados por min... Non teñas medo, rapaz. En *trollos* piores me vin metido’ LUS, 50.

TROMBÓN *s.m.* Instrumento músico de vento, de metal, semellante a unha trompeta grande, no que se obteñen as notas por medio de varas ou de pistóns: ‘Hei decir que o Pepiño Troitiño tocaba o *trombón* na banda de música de Gomeán...’ HIS, 86.

TROMPA *s.f.* Instrumento músico de vento formado por un tubo de metal que vai ensanchándose gradualmente desde o bocal ata o pavillón: ‘E logo desaparecía da xanela e volvía aparecer coa *trompa* de caza na mao; debruzábase no peitoril e tocaba dúas ou tres veces a *trompa*’ TER, 186.

TRONAR *v.i.* Haber tronos: ‘Asopraba un vento forte i enseguidiña volvéu *tronar*, coma si a treboada andivese dando voltas por todo o val’ CON, 75.

TRONCO *s.m.* [Nunha árbore] talo leñoso, forte e macizo, ramificado a certa distancia do chan: ‘Os dous estábamos sentados sobor do *tronco* de un castiñeiro derrubado’ LUS, 137.

tronicio *s.m.* **TRONO.**

TRONO *s.m.* **1.** Ruído producido por unha descarga eléctrica na atmosfera: ‘Naquil intre estrouqueleóu un *trono* abraiante. Cara á caseta viña un home. Outro alustro i outro *trono* meirande’ LUS, 35. **2. p.ext.** Ruído estrondoso: ‘síntese o *tronicio* dunha pincheira nun cano do Lóuzara’ TER, 51. **Armarse o trono** *loc.v.*, formárense nubes de tormenta: ‘Houbera moita calor. Polo val do Miño víase a calixeira. *Armábase o trono*’ LUS, 35. **Tm. tronicio.**

TRONZAR *v.t.* Cortar ou serrar: ‘Eran vigues de concheiro e de castiñeiro bravos das devesas de eiquí, co Caurel. Levounos dous días derrubalas e *tronzalas*’ LUS, 125.

TROPA *s.f.* Grupo regular e organizado de soldados: ‘Unha semá enteira estiveran no pazo os franceses. Mandaba a *tropa* o coronel Le Blanc’ LUS, 81.

TROPEZAR *v.i.* Dars cos pés nalgún obstáculo ou pisar mal, perdendo o equilibrio: ‘Enfuciñar. *Tropezar* e caer’ LUS, 164.

TROQUES, EN *loc.adv.* Pola contra [indica oposición]: ‘emprinciando polos políticos, son os que menos fixeron na nos aterra. *En troques*, os soñadores deixaron nos seus escritos unha gavela de ideas’ TER, 57.

TROU Son onomatopeico que imita ó ruído feito cos pés ó andar: ‘Óucese un gran estróupele pol-o tellado: *trou*, porpropóu, porpropóu, porpropóu...’ PAU, 63.

TROULA *s.f.* Diversión animada e ruidosa: ‘Estivera de *troula* cuns galafates dos Peares, de tasca en tasca, hastra sentirme bébedo’ HIS, 158. Tm. ***farra**.

[**TROULAR**] *v.i.* **TROULEAR**.

TROULEAR *v.i.* Divertirse, andar de troula: ‘Ninguén coma il pra *troulear*. Tan soio estaba serio cando falaba de temas patolóxicos’ LUS, 84. Tm. **TROULAR**, ***farrear**.

tróupele (⇔TROUPELEO) *s.m.* Ruído producido cos pés ó andar: ‘Síntese o *tróupele* dos galochos do tolo pol-a escaleira abaixo’ PAU, 34.

TROUSO *s.m.* Montón de neve acumulada polo vento: ‘E veña de azancar todo o que pudiamos. Enfuciñaban algús nos *trousos* da neve’ TER, 149.

trovador (⇔TROBADOR) *s.m.* Poeta que compón e canta poesías: ‘Endexamáis sentín falas tan ardentes como as vosas. Ademáis de guerreiro, sodes tamén *trovador*?’ LUS, 155.

TRUCO *s.m.* Recurso hábil e oculto para obter un efecto dado: ‘O Edelmiro asegurou que era un *truco*. Facíanse moitos *trucos* cas fotos en México’ HIS, 161.

[**trunfador**] (⇔TRIUNFADOR) *s.m.* Persoa que queda vitoriosa: ‘O Lenin foi inmortal de necesidade. Así o dispuxeron os que o arrodeaban, os *trunfadores* da revolución e da guerra civil rusas’ CON, 104.

[**trunfalista**] (⇔TRIUNFALISTA) *s.m.* Persoa que triunfa ou que está moi segura de que vai triunfar: ‘O inxenheiro axiña demostrou que era un dises homes que hoxe chamamos *trunfalistas*. Gañaba os cartos ás presadas’ CON, 101.

[**trunfar**] (⇔TRIUNFAR) *v.i.* Ter éxito: ‘As persoas *trunfan* na vida ca outra razón cativa: ca da renartería, da maña e do instinto’ TER, 60

trunfo (⇔TRIUNFO) *s.m.* Acción e efecto de triunfar: ‘Nista trastenda da miña librería eu levo predito a guerra civil española, o *trunfo* dos Aliados na derradeira guerra mundial, a superadora recuperación da Europa da trasguerra’ CON, 102.

TÚA *pos. f.* **TEU**.

[***tubería**] ($\Rightarrow$ TUBAXE) *s.f.* Tubo ou conxunto de tubos empalmados que serven para a condución dun fluído: ‘A ningún se lle ocorreu de metela iauga na casa (...) O que se gastase en *tuberías* compensárase de sobra no aforro de tempo e de traballo’ TER, 34.

TUBO *s.m.* Obxecto cilíndrico e oco, aberto por un ou polos dous extremos: ‘Cada un collimos o seu [xaruto], que acendimos na chama do quinqué da lámpada, poñendo a punta enriba da boca do *tubo*’ LUS, 142.

[**TUMBA**] *s.f.* Lugar, xeralmente escavado no chan, no que se deposita definitivamente un cadáver: ‘viñen dar unha volta por iste camposanto, pois tiña de costume cando estaba vivo de vir eiquí fugar nas *tumbas*’ TER, 254.

[**tumbar**] ($\Leftrightarrow$ TOMBAR) *v.t.* **1.** Derrubar ou facer caer de xeito que quede tendido: ‘Seica lle dixo, despois de lle botar as maos ós colares e *tumbalo* enriba dun pipote: / ¿Qué che importa a ti, pastrán, o que eu bebo ou deixo de beber?’ TER, 142. **2.** Facer caer a alguén por deixalo sen sentido: ‘Alí bebe un, poño por caso, vinte ou trinta vasos d-aquil viño fuertarrón, e queda *tumbado* no chao coma un porco, dispensando’ PAU, 15. // *v.p.* **3.** Poñer ou poñerse tendido ou horizontal: ‘Estiven máis de media hora na iauga. Cando saín, pre me *tumbar* ó sol, vin correr un home cara á carreteira’ CON, 87.

TUNA *s.f.* Grupo musical de estudantes que coas súas capas e traxes típicos van por diversos sitios cantando e tocando instrumentos: ‘O fillo máis vello estudiaba a médico en Santiago e veu coa *tuna* escolar a Ferreira’ CON, 92.

TUNANTE *s.m.* Persoa que engana ou estafa: ‘Xa sabía qui era home perigoso (...) O carboeiro era máis ben baixo, cos ollos azúes. Tiña cara de *tunante*, abofé’ LUS, 111.

TUNDA *s.f.* Conxunto de golpes que se lle dan ou que recibe alguén: ‘Anos despois sentín contar en Hombreiro... Que o Valeriano habíalle dado unha *tunda* a un home moito máis vello que il’ HIS, 169.

TUNDIR *v.t.* Dar unha tunda: ‘Ben sabía que *tundira* a tres mozos bariles na festa de Vilañán, un ano antes de se casare, il cun estadullo e iles acometéndoo coas facas...’ CON, 73. Tm. **tundire**.

tundire *v.t.* **TUNDIR**.

TÚNICA *s.f.* Peza de vestir recta e folgada, con ou sen mangas e frecuentemente talar: ‘Fai poucos anos, aínda usaban por alí unha *túnica* de estopa sin mangas como a dos servos medievás’ TER, 43.

TURISMO *s.m.* Automóbil de uso particular, de capacidade non superior a nove persoas: ‘¿E verían vostedes a un señor de barba cun can de caza, que viaxaban nun *turismo*?’ CON, 83.

[**TURISTA**] *s.m.* Persoa que viaxa por pracer: ‘E logo que cas obras do Salto ten sempre a casa ateigada de parroquianos. E co tempo hanlle chegar eiqui os *turistas*’ HIS, 15.

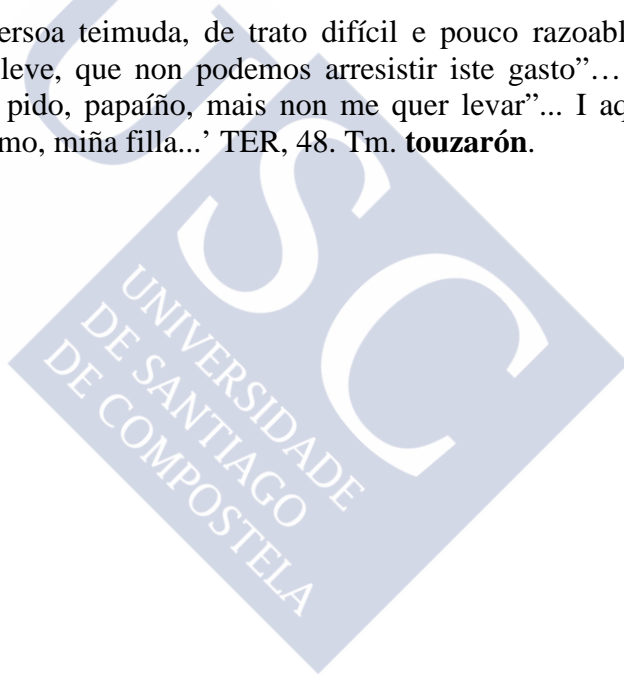
TURRAR *v.i.* Tirar, facer forza sobre algo para movelo ou arrastralo: ‘¡Valédeme, que me leva o Demo!... Xa está a *turrar* por min, que xa me ripa a saia!...’ PAU, 60.

[**TUSIR**] *v.i.* Facer forza cos órganos respiratorios para provocar tose: ‘*Tusíu* o crego tres ou catro veces, i empezóu a lér’ LUS, 151.

tús-tús ($\Leftrightarrow$ TUSTO) *s.m.* Can de pequeno tamaño ou de poucos anos: ‘Que o demo me leve si non o levóu o *tús-tús*. Na casa había un cadeliño novo que lle daba por esconder as cousas’ TER, 289.

TUTE *s.m.* Xogo de cartas entre dúas ou catro persoas no que gaña, nalgunhas modalidades, quen reúne os catro reis ou os catro cabalos: ‘pouca xente había na taberna. Estaban dous rapaciños morenos, xogando ó *tute*’ LUS, 100.

TÚZARO *adx. e s.m.* Persoa teimuda, de trato difícil e pouco razoable: ¡Ai, miña nena, pídelles a Dios que te leve, que non podemos arresistir iste gasto”... I a filla respondía desde o leito: “Xa llo pido, papaiño, mais non me quer levar”... I aquíl *túzaro* berraba: “Pois logo pídelles o demo, miña filla...” TER, 48. Tm. **touzarón**.

U

ú (⇔U) *adv.* Adverbio interrogativo de lugar que se emprega para preguntar onde está [algo ou alguén]: ‘hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como (...) o “ulio” i o “ú” interrogativo con sinificanza de onde...’ TER, 47.

u *indef.* Erro por UN.

[úbedo] (⇔FÉRTIL) *adx.m. fig.* Fecundo, que produce bos resultados: ‘I o que é máis importante, chégase a *úbedos* ou fecundos puntos de vista’ TER, 61.

ucedo *s.m.* UCEIRA.

[UCEIRA] *s.f.* Terreo poboado de uces: ‘*Uceiras*. Sitios de uces’ LUS, 166. Tm. **ucedo**.

ÚLCERA *s.f.* Ferida ou lesión nos tecidos orgánicos, de difícil ou nula cicatrización: ‘Dous irmaos dun parto, ós trinta anos, poño por caso... Aparecéelle a un diles unha *úlcer*a de duodeno; ó outro, tamén’ TER, 320.

ULIDO *s.m.* Emanación de certas substancias que se percibe polo olfacto e sensación que causa nese sentido: ‘Notéi un *ulido* raro. Era un *ulido* que eu ben conocía, mais que non atinaba a decir de qué’ TER, 273.

ulio (⇔ULO) Encontro do adverbio interrogativo *u* coa variante alomorfo do pronome persoal átono de terceira *lio* ‘hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como (...) o “ulio” i o “ú” interrogativo con sinificanza de onde...’ TER, 47.

ULIR *v.t.* **1.** Percibir polo sentido do olfacto: ‘Ós cas, será millor asubiarlles de lonxe, pois non é cousa de que nos vexan saír con iles... Prós cas non hai segredos. O que non ven *úleno*’ TER, 223. // *v.i.* **2.** Producir ou despedir un olor: ‘Asina estaban os ouxetos. O cepillo de cepillar sombreiros, co borde rachado; o frasquiño de perfume, cheo diste líquido que non *ule*’ CON, 107.

[**ÚLTIMA**] *adx.f.* Que nunha serie ou nunha sucesión ocupa o lugar posterior a todos os outros elementos. **Estar nas últimas** *loc.v.*, estar morrendo [aplicado a persoa]: ‘Coma aquí académico francés, que *estando nas últimas*, veuno o cura confesar. Ó darlle a ausolución díxolle que tiña que perdoar ó seu maior nemigo’ CON, 49.

ULTRAMUNDO *s.m.* O outro mundo, a outra vida: ‘Ise mundo chamado o outro mundo, está dentro deste mundo que vemos (...). O *ultramundo* é un intramundo’ TER, 74.

UN / ún *art. 1.* Precede un nome de persoa ou cousa non consabida [por oposición a *o*]: ‘Sentía rinchar *un* cabalo na praza’ TER, 158. // *indef. 2.* Emprégase para referirse a unha persoa ou cousa indeterminada ou imprecisa ou a aquela cuxo nome non se coñece ou non se quere dicir: ‘Cinco horas despois no bar de Ferreirós, *un* que eu non sabía quen era, díxolle ó Xusto: / Cousa rara, que sendo tí veciño do don Perfeuto non lle foses ó enterro’ DEC, 17. **3.** [En plural] expresa cantidade indeterminada: ‘cando meu irmao chegou eiquí a pasar *us* días, amosóume a ferida, xa pecha de todo’ TER, 319. **4.** [En plural, anteposto a un número cardinal que non sexa a unidade] expresa aproximación: ‘fun testigo dun documento firmado na cima dun freixo, alá na terra de Amandi... Xa haberá *unhos* vinte anos. Faguía dous ou tres meses que estaba de mestre aló’ LUS, 67. **5.** Mesmo, igual ou idéntico: ‘Conozo ó Toño dende neno, pois somos os dous *dun* tempo i un i outro nativos da Reixoá’ TER, 99. **6.** [En singular] emprégase para referirse á persoa que fala: ‘Se non for polo relente, pasaría dúas horas despois de cear sentado nise balcón. Góstame ver aparecer as estrelas i o nacer da lúa... E logo iste silencio, que axuda a *un* a cavilar máis fondo’ TER, 267. **7.** [Con sentido distributivo] emprégase contraposto a *outro*: ‘Alumean a escea dous candiles de carburo, *un* pendurando dun gancho enriba da cociña i outro enriba da mesa’ PAU, 9. **8.** [En plural, en contraposición con *outro*] unha parte [dun conxunto]: ‘Mira, chacho. Éche o ló do demo. *Us* dicen que sí, outros que non. Ven cabo min’ CON, 134. // *num. 9.* Expressa a unidade ou número máis pequeno posible de elementos enteiros dunha clase: ‘Pois sintíuse. Un moscardón mouro e grandísimo revolexaba por riba do difunto. *Un* minuto, dos minutos, uns intres mais’ HIS, 142. **Us cantos** ($\Leftrightarrow$ uns cantos) *loc.pron.*, algúns, poucos, nun número reducido: ‘Moito me folgo de que hoxe nos xuntáramos aquí *us cantos* galegos pra falar con moito siso i apouso de cousas que tanto nos intresan a todos’ TER, 68. **Us i outros** ($\Leftrightarrow$ uns e outros) *loc.pron.*, todos: ‘Chaquetas brancas, fraques, lentes, fotógrafos, unha dama ben entrada en anos, ollando pra *us i outros*, talmente como si lles pedira a documentación’ CON, 114. **Un por un** *loc.adv.*, úsase para expresar maior separación ou distinción: ‘Aquí home, inda novo, ollou pra todos nós, *un por un*... ¡Don José María!...’ TER, 172.

una *indef.* Erro por **UNHA**.

UNÁNIME *adx.* Que expresa ou manifesta concordancia ou uniformidade de pensamento, xuízo, etc. [entre todas as persoas ou entre un conxunto de persoas]: ‘Moitas veces a crisis é nosa, persoal, máis que do mundo. (...) Mais hoxe o pesimismo é *unánime*. E ten que ser, porque inda temos diante dos ollos acontecementos apocalípticos’ TER, 63.

UNHA / unha *art.f. 1.* Presenta unha persoa ou cousa sen identificala nin distinguila doutras da súa clase ou especie [por oposición a *a*]: ‘Levaba *unha* levita negra e calzós brancos’ CON, 26. // *indef. 2.* Emprégase para referirse a unha persoa ou cousa indeterminada ou imprecisa ou a aquela cuxo nome non se coñece ou non se quere dicir: ‘Despois que pasara

dous anos na aldea, na montaña, cheguei a Lugo *unha* tarde de choiva, po-lo mes de febreiro' CON, 25. **3.** [En plural] expresa cantidade indeterminada: 'E contéilles a miña sorpresa de facía *unhas* horas' CON, 123. **4.** [En plural, anteposto a un número cardinal que non sexa a unidade] expresa aproximación: 'O libro intresábame moito. Cando levaba lidas *unhas* trinta páxinas, sentín unha dor súpeta na coxa esquerda' TER, 317. **5.** [Con sentido distributivo] emprégase contraposto a *outra*: 'A paisaxe é *unhas* veces suave i amantiña; i outras, rexa, severa e grandiosa' TER, 50. **6.** [En singular] emprégase para referirse á persoa que fala: 'Ista vida é pra sufrir e non pra gozar. Dígolle a vostedes que fora millor que *únha* morrera antes de facé-la primeira comunión. E menos mal, que xa levo os fillos criados' CON, 130. **7.** [En plural, en contraposición con *outro*] unha parte [dun conxunto]: 'Nunca vin aguias tan fermosas como as dista terra, que eiquí chaman aigues. *Unhas* son loiras; outras brancas, como de prata' LUS, 17. // *num.* **8.** Expressa a unidade ou número máis pequeno posible de elementos enteiros dunha clase: 'Levaba *unha* hora lendo arreo, e foi cando sentín aquil ruidiño' HIS 128. // *s.f.* **9.** Primeira hora despois do medio día ou da media noite: 'Pechouse a porta do bar. Era pola *unha* da tarde...' HIS, 44. **Unha i outra** ($\Leftrightarrow$ unha e outra) *loc.pron.*, as dúas: 'A tía Rosa e Rosiña saloucaban de tenrura. *Unha i outra* decían á vez: / ¡Cánto medrache! Imitas moito a teu pai' LUS, 86. **Unha por unha** *loc.adv.*, úsase para expresar a separación ou distinción por orde [das cousas a que se refire]: 'Cando iba bañarse ó río da Antigua candia os demais picariños do lugar, todo o mundo ríase de velo despido, pois tiña as canelas secas coma pitelas e podíanselle contar tódalas costelas *unha por unha*' TER, 100. **Unha por outra** ($\Leftrightarrow$ unha por outra), fórmula que se emprega para indicar que se establece a compensación dunha cousa por outra: '¿Qué é o que argallas, ehí, Toño?... -díxolle. Mira que chisqueiro... / E insinoulle un chisqueiro de roda con media vara de mecha. (...) / ¿Góstache? / Moitismo... Douche sete reás por il. / É teu si me dis unha cousa... / ¿E qué cousa...? / Si me contas cómo argallaches todo o do gato... Si negas, dígollo todo á túa tía... (...) / Non señas bobiño e cóntamo todo, que millor che será. / O rapaz, ollando pró chisqueiro, dixo: / O mecheiro, primeiro. *Unha por outra*. Contaréicho todo' TER, 113. **Unhas cantas** *loc.pron.*, algunhas, poucas, nun número reducido: 'Iballe estourar o corazón. *Unhas cantas* lancañadas máis e xa estaría na casa' ¿Podería dalas?' LUS, 42. **Facer unha das túas** $\rightarrow$ FACER.

únicamente ($\Leftrightarrow$ UNICAMENTE) *adv.* Soamente, nada máis ca: 'I a porta da eirexa, nin pensalo... Era coma a porta dun castelo. *Únicamente* cunha chave falsa' TER, 308.

ÚNICO –*A* *adx. e s.* **1.** Só e sen outro da súa especie: 'o rapaz foi criado con moito meco, por ser fillo *único*' LUS, 129. **2.** Que coas súas características só existe el: '¿Dez pesos? / Dez por catro. Cada pata a dez pesos. O meu galo é *único* no mundo' HIS, 160.

UNIDADE *s.f.* Calidade daquilo que é un todo formado de partes concordantes: 'A verdadeira causa é que inda non ten concencia da *unidade* da súa terra. Está a tela, mais inda non a ten. Ista *unidade* xa está nas falas que fala e nas cantigas que canta' TER, 57.

UNIFICAR *v.t.* Facer que non haxa diferenzas [entre os compoñentes]: 'Podia que á volta de us anos a literatura chegue a *unificala* fala' TER, 71.

UNIFORME *s.m.* Traxe distintivo e confeccionado segundo unha forma particular, igual para todos os que pertencen a unha determinada categoría, institución ou grupo profesional: ‘arrodeado de moitos persoaxes con *uniforme* e doutros con frac’ TER, 324.

UNIVERSAL *adx.* Que pertence ou se estende a todo o mundo, a todos os países e a todos os tempos: ‘Un dos episodios máis cómicos da Historia do Humorismo *Universal*’ CON, 53.

UNIVERSIDADE *s.f.* Institución docente formada por diversos centros onde se imparten estudos superiores: ‘Anos despois atopábame eu en Santiago, rematando o segundo curso de Meiciña naquela *Universidade*. Visitoume o meu pai’ HIS, 53.

UNIVERSITARIO -A *adx.* Relativo ou pertencente á universidade: ‘Era polo ano trinta, en Santiago, no ambiente *universitario* de aquel revoltado ano político’ HIS, 83.

UNIVERSO *s.m.* A Terra na súa totalidade: ‘pol-a parte de embaixo verían un furaquiño redondo como din qu-e o *Universo* os físicos da Relatividade’ DEC, 9.

untacio (⇔UNTURA) *s.m.* Materia graxa que se emprega para untar [xeralmente de orixe animal]: ‘Us, daban *untacio* ós zapatos i ás polainas; outros limpaban as escopetas’ TER, 137.

[**UNTAR**] *v.t. fig.* Subornar [con cartos ou especies]: ‘Hastra se correra o balume de si “*untaran*” ó Xuzgado e de que se “acubillara todo”’ TER, 281.

UNTO *s.m.* **1.** Graxa interior do corpo dun animal: ‘Empréganse os cocimentos de *unto* de cóbrega pra curar varios males’ LUS, 19. **2.** Graxa curada do porco que se emprega para cociñar: ‘E come o caldo sin *unto*’ TER, 102.

UÑA *s.f.* Lámina córnea que nace e crece nas extremidades dos dedos: ‘Eu quería saber se estaba desperto e cravéi unha *uña* na carne, na palma da mao’ LUS, 88.

urco (⇔ORCO) *s.m.* Animal fantástico, especie de can negro, de grandes proporcións, con cornos: ‘Xa non lle preguntéi si sabía o que era o can *Urco*. Cecáis o Breixo sentise falar de neno, moi neno, da Estadea e do *Urco*, e xa non se lembraba’ TER, 347.

ÚRICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á urina. **Ácido úrico** *loc.s.*, substancia orgánica que se encontra no sangue, como un dos produtos finais do metabolismo, e que se expulsa a través da urina: ‘Falóume il dos seus achaques da vellez; i eu faléille da hipertensión, da arterioesclerosis e do *ácido úrico*’ TER, 265.

[**URRACA**] *adx.f.* [Dito dunha variedade de pera] de pequeno tamaño e bo sabor: ‘Hoxe ten cirolas e mel, don Gasparo, que xa sei que lle gustan. E peras *urracas*, que di que son tan graciosas’ TER, 266.

URXENTE *adx.* Que urxe, que non admite demora: ‘Dixéranlle que tivera que marchar por un asunto *urxente*’ TER, 176.

USAR *v.t.* **1.** Facer servir unha cousa para algo, especialmente para o fin para o que está destinada: ‘Chocoume que houberse perto da mesa dous picachós e máis dúas palas, desas que *usan* os enterradores’ HIS, 105. **2.** Levar, ter posta [unha peza de roupa]: ‘Tampouco lle vin *usar* tella nin manteo’ LUS, 137. **3.** Ter, posuír [indica unha calidade ou característica propia ou relacionada co suxeito]: ‘*Usa* barba i é moi elegante’ TER, 53. **4.** Empregar, facer uso de: ‘Era unha vella algo xorda, con moitas rugas na cara. *Usaba* impertinentes e falaba vagariño, coma medindo moito o que decía’ LUS, 79.

[*usted] *pron.pers.* **VOSTEDE.**

usuras *s.m.* **USUREIRO.**

USUREIRO *s.m.* Persoa que presta cartos cun interese excesivo: ‘esborreloulle os miolos a un *usureiro* que emprestaba ó quince por cento’ HIS, 160. Tm. **usuras.**

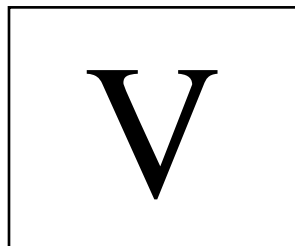
UTILIDADE *s.f.* Calidade daquilo que proporciona un proveito ou servizo: ‘Decíame que os cartos eran pra mercar roupa, libros, cousas de *utilidade*’ TER, 317.

[**UTOPISTA**] *s.m.* Persoa dada a imaxinar ou proxectar utopías: ‘Isa razón túa, tan fermosa, é parente moi achegada da Diosa Razón dos *utopistas* do sigro XVIII’ TER, 60.

UVA *s.f.* Froito da vide, redondo ou ovado, que se agrupa con outros formando acios: ‘Había toda crás de froitas: sorbas, nísperos, brevas (...) e moitas *uvas* de mesa’ LUS, 81. **Uva brava** *loc.s.*, arando, froito da arandeira, pequeno, negro e comestible: ‘polo outono [cóllense] os arandos, que son as *uvas bravas*’ LUS, 21.

UZ *s.f.* Planta arbustiva da familia das ericáceas (*Erica arborea*) de altura variable, moi ramuda, de follas verticiladas, flores abrancazadas, rosáceas ou violáceas dispostas en acios e raíces grosas: ‘Púxenme a apanar garabullos i a cortar *uces* e felgos secos’ TER, 218.

V *s.* Representación simbólica da vitoria, feita levantando e abrindo dous dedos da man (o índice e o medio), formando un *v*, e baixando os outros tres: ‘A rapaza despedíuse de min cunha aperta i o home do antifaz faguendo unha *V* cos dedos’ TER, 336.

VACA *s.f.* Mamífero ruminante femia da familia dos bóvidos (*Bos taurus*), doméstico, que se emprega como animal de traballo e para aproveitar o seu leite, a súa carne, a súa pel, etc.: ‘mantiña dúas parexas de bois e doce *vacas* e xatos’ LUS, 15.

[**VACACIÓN**] *s.f.* Período de tempo no que se suspende temporalmente o traballo ou os estudos por descanso: ‘botara noiva na aldea polas *vacacións* do vran’ HIS, 86.

[**vacorelo**] ($\Leftrightarrow$ VACALOURA) *s.m.* Insecto coleóptero (*Lucanus cervus*) de cor negra violácea, con dous cornos frontais ramificados os machos e unha especie de pinza as femias: ‘*Vacorelos*. Inseitos mouros con cornecho’ LUS, 166.

***vacuno** ($\Rightarrow$ VACÚN) *adx.m.* Relativo ou pertencente ás vacas e ós animais da mesma especie: ‘O gando é, principalmente, o gando *vacuno*, que tamén se lle chama a facenda’ LUS, 20.

VADE *s.m.* Cartapacio para gardar documentos, papeis, etc.: ‘Batiron os meus ollos nunha quartela que había no *vade*, que era o comenzo dunha carta escrita á máquina’ TER, 317.

VADE RETRO Expresión latina que significa ‘arrédate [Satanás]’, e que se emprega exclamativamente para rexeitar unha persoa ou cousa, ou para esconxurar algo: ‘O señor cadeirádego apuntóulle co dedo índice, berrando: / ¡*Vade retro*, maldito! CON, 38.

[**VAGA**] *s.f.* Onda do mar: ‘Montes e montes azúes, como *vagas* dun mar que non rebulira’ TER, 196.

[**VAGALUME**] *s.m.* Insecto coleóptero (*Lampyris nocticula*) con notables diferenzas morfolóxicas entre o macho e a femia; esta ten a propiedade de emitir luz na escuridade: ‘Contábanse dez xanelas iluminadas como *vagalumes* ciscados por un carreiro’ TER, 44.

VAGAMENTE *adv.* De maneira vaga ou imprecisa: ‘Penséi *vagamente* no rabo do Demo’ CON, 113.

VAGANTA *s.f.* Depresión suave no terreo: ‘Pois podes fartarte de ver serras, *vagantas* e devesas’ TER, 30.

VAGANTÍO *s.m.* **1.** Amplitude, extensión ou capacidade [dun cuarto, sitio ou lugar]: ‘O comedor i o cuarto de estar eran de moito *vagantío*’ TER, 31. **2.** Extensión ou amplitude dun terreo: ‘Era unha aberta na beira do monte, de moito *vagantío*’ TER, 213. **3. fig.** Sosego, calma, tranquilidade, placidez: ‘os derradeiros [versos], cas súas vocás abertas e consonantes suaves, dan unha impresión de *vagantío*, de ámpido, de melanconía’ TER, 68.

VAGAR *s.m.* **1.** Tempo libre ou sen ocupación: ‘O mesmo crego o traballaba cando lle deixaban *vagar* as obrigacións do curato’ LUS, 139. **2.** Actividade para o tempo que non se traballa: ‘Eiquí podes chapalo que queiras (...) Como divertimento ou *vagar*, podes vir candia min visitalos enfermos’ TER, 30. **De vagar**, *loc.adx.*, desocupado: ‘Moitas veces que estaba eu *de vagar*, iba ás xuntanzas da rebotica’ TER, 239. **De vagar** ($\Leftrightarrow$ devagar) *adv.*, sen présa, paseniño: ‘Andabamos *de vagar* po-la rúa da Calderería’ CON, 98.

[**vagariño -a**] ($\Leftrightarrow$ VAGAROSO) *adx.* Lento, pausado: ‘As cántigas do Caurel, as propias do país son tristes, *vagariñas*. Recordan o chamado canto chao dos cregos’ LUS, 23.

[**vago**] *s.m.* **BAGO.**

vagoento ($\Leftrightarrow$ VAGAROSO) *s.m.* Aquilo que é lento e pausado: ‘O engado romántico do *vagoento* e tremelante’ TER, 136.

vagorenta ($\Leftrightarrow$ VAGAROSA) *adx.f.* Lenta, pausada, que se desenvolve con calma: ‘O mesmo mesmiño acontéz ca música (...) sempre *vagorenta* e melancónica’ TER, 67.

VAIA *interx.* [Anteposto ó substantivo] emprégase para ponderar a magnitude ou a importancia da cousa designada: ‘Abrín amodiño a porta, sin que il o sentira. ¡*Vaia* cornos que tiña!... Virados pre tras, coma os dos machos das cabras, con perdón’ CON, 117

***vaina** ($\Rightarrow$ VAÍÑA) *s.f.* Funda na que se gardan algunhas armas de folla afiada [coma as espadas]: ‘Logo, ergueuse e ripóu a espada da *vaina*’ LUS, 135.

[**vaixar**] *v.i.* Erro por **VIAXAR**.

VAIXELA *s.f.* Conxunto de pratos, pratas, vasos, etc. destinados ó servizo da mesa: ‘Foise ó aparador e sacóu o mantel i a *vaixela*’ TER, 267.

VAL *s.m.* **1.** Depresión de terreo alongada, máis ou menos ancha, xeralmente cruzada por un curso de auga: ‘cando os seus abós dominaban naquela comarca hastra o *val* do Sil’ LUS, 15. **2.** Conxunto de lugares, casaríos ou pobos situados nesa depresión: ‘Vimos todo o *val* do Incio, camiño da Ferreiría’ TER, 48.

[**valedeira**] (⇔VALEDOIRA) *adx.f.* Que é válida: ‘Nil áchanse grandes verdás e fórmanse grandes teorías, que hastra onte mesmo foron *valedeiras*’ TER, 61.

[**VALEGO**] *s.m.* Habitante do val: ‘Os *valegos* chámanlles ós montaneiros, xíbaros, túzaros e búlgaros’ LUS, 22.

valeirar (⇔BALEIRAR) *v.t.* **1.** Deixar baleiro: ‘E cada un *valeiraba* a cunca en dous ou tres tragos’ TER, 153. // *v.p.* **2.** Quedar baleiro: ‘Mesmamente *se valeirou* dunha hemorraxia’ CON, 98.

valeiro –a (⇔BALEIRO –A) *adx.* **1.** Que non contén nada: ‘soaba oco coma un ataúde *valeiro*’ LUS, 65. **2.** Que non está ocupado por ninguén: ‘O galo, ó chegar ó comedor deu un brinco sobor dunha silla *valeira*, e da silla saltou á mesa, derrubando catro ou cinco vasos cheos de viño’ CON, 22. // *s.m.* **3.** Oco ou cavidade [dunha cousa]: ‘A porta da casa estaba espalancada. No *valeiro* da mesma estaba un home’ HIS, 20.

VALENTE *adx.* Que ten valor para enfrontarse a perigos: ‘Serían hastra trinta homes, todos iles rexos e *valentes*’ LUS, 157.

VALENTÍA *s.f.* Valor para enfrontarse a perigos ou dificultades: ‘Chamábanlle de mal nome o Falcón, pola súa *valentía* e coraxe nas liortas das romerías’ TER, 91.

VALER¹ *v.t.* **1.** Custar, ter un valor económico ou prezo: ‘O brillante do anelo do Xan de Pascasio *valerá* cuarenta mil pesos ou mais’ HIS, 101. **2.** Ter o valor de: ‘un conto así *val* máis que o tesouro’ LUS, 150. **3.** Ter valor, ter importancia: ‘Hai que chegar ó campo para sabelo que *val* a casa’ TER, 45. **4. fig.** Merecer, ser alguén digno do que se expresa: ‘Pirata, gandul... Heite esfolar coma un gato. Iste baleigán non *val* a iauga que bebe’ TER, 101. **5.** Axudar, socorrer, ir en auxilio [de alguén]: ‘O Raúle apúxoselle un día cunha fouce ó “Furelo”. Mais cando se marchou, o “Furelo” pegáballe á señora Encarnación. I un día tiveron que *valela* uns homes de Bendilló que estaban chiscando na casa’ HIS, 11. // *v.i.* **6.** Equivaler, ser o mesmo ca: ‘Derramar *val* tanto como apedrar, botar a perder’ LUS, 124. **7.** [Seguido da preposición *por*] ser igual en valor: ‘eu, comendo, *valio* por seis ou sete’ CON, 17. **8.** Servir, ser útil, adecuado, etc. para realizar certa función: ‘Non *val* pra iso. Vostede sabe, tan ben coma min, que non entende nin jota de custiós de labranza’ TER, 165. **9.** Ter unha persoa certas calidades que a fan ser apreciada: ‘na vila pequena ou na aldea (...) un non *val* polo que di senón polo que cala, polo que non di’ TER, 54. **10.** Ter certa calidade [unha cousa]: ‘Vai un a Lugo ó cine e lámbenlle un peso por ver unha parvada que non *val* nada’ PAU, 44. **11.** Ser eficaz: ‘Chamaron o médico; mais de nada lle *valeron* beberaxes nin catapocios’ LUS, 36. **12.** Socorrer, ir ou vir en axuda de alguén: ‘*Valédeme* que me leva o Demo’ PAU, 60. **13.** Axudar, prestar apoio, protexer: ‘E non tiñas en min confianza? Eu che *valería* no que poidera’ LUS, 146. // *v.p.* **14.** Servirse de, utilizar: ‘O teniente falaba das grandes batallas do Napoleón na Italia, *valéndose* do intérprete pra que o adeministrador o entendera’ LUS, 158. **15.** Saír a diante, defenderse: ‘Quero que chegues a sere un home de proveito na vida e que *te vallas* por ti mesmo’ TER, 103.

VALER² *s.m.* Valía, valor, calidade pola que unha persoa merece ser apreciada: ‘A ista peña non ven a xente po-lo seu ter. Ven po-lo seu *valer* ou po-lo seu saber’ CON, 100.

VALGADA *s.f.* **1.** Parte baixa dun val: ‘O pazo de Lucencia está á beira do Cabe, nistas terras bravas, na encosta dunha *valgada*, fronte á serra de Gondriz’ TER, 129. **2.** Val estreito: ‘*Valgada*. Val estreito’ LUS, 165.

VALÍA *s.f.* Valor ou aprecio [que se lle dá a unha cousa]: ‘Os que estamos afeitos a comelas [troitas], xa non lles damos *valía*’ LUS, 18.

valigota (⇔VALIGATO) *s.f.* Valiña, val pequeno: ‘Unha vez cantaba un mozo que estaba gardando o gando no fondo dunha *valigota*’ LUS, 23.

VALLEINCLANESCA *adx.f.* Característica de Ramón M^a del Valle Inclán (1866-1936) ou da súa obra: ‘E dende aquila, a verdadeira Galicia parezme *valleinclanesca*’ TER, 64.

VALO *s.m.* Muro, xeralmente de terra ou pedra, que cerra ou delimita unha propiedade ou un terreo: ‘E tanto corría, galgando sebes e *valos*, que case enfuciñaba nun silveiro’ TER, 122. Tm. **balo**.

VALOR *s.m.* Coraxe, valentía para enfrontarse a perigos ou dificultades: ‘Si tivésedes *valor*, engado da miña ialma, os dous fuxiríamos ista mesma noite’ LUS, 154. **De valor** *loc.adx.*, 1) custoso, que vale moito: ‘cargaron nas bestas todo o que atoparon a mao *de valor*, especialmente moedas i ouxetos de ouro i alfaías’ LUS, 153; 2) valioso ou moi importante: ‘Cecáis haxa na gaveta documentos *de valor*, e alguén os viñera buscar’ LUS, 90.

***vals** *s.m.* **VALSE**.

VALSE *s.* **1.** Peza musical de ritmo vivo e rápido escrita en compás de tres por catro: ‘A miña aboa pasábase moitas horas de lecer, sentada ó piano, a tocar *valse*s de Chopín’ TER, 62. **2.** Danza de ritmo ternario que se baila en parellas xirando e desprazándose continuamente: ‘Despois beilaron a *valse*’ CON, 27. Tm. ***vals**.

[**vangallo**] (⇔BANGALLO) *s.m.* Acio de uvas: ‘O altare maior tiña un outo retabro cheo de *vangallos* de ouro e de grosos anxeliños’ LUS, 133.

VAPOR *s.m.* Gas en que se transforma un líquido pola acción da calor: ‘Calixeira. *Vapor* de auga que se ve nos días quentes do vran’ LUS, 163.

[**VAQUEIRO**] *s.m.* Coidador e condutor de gando das pradarías do oeste dos Estados Unidos da América: ‘levaba un pano coma o dos bandidos das películas de *vaqueiros*’ CON, 78.

VARA *s.f.* **1.** Póla delgada, dereita, longa e sen follas: ‘E logo o caínzo, cas súas *varas* cheas sempre de sarrio’ TER, 271. **2.** Pao longo e delgado: ‘Eu chamaba o gato cun lesco de touciño na mao e cunha *vara* tras do carrello’ TER, 113. **3.** Cada unha das tiras ou listóns de madeira que forman a armazón dun banco: ‘Sentámonos nun banco de *varas* ó pé dunha mesa que era un toro de castiñeiro’ TER, 42. **4.** Medida de lonxitude que equivale a 83,6 cm: ‘Hai alí un pozo no río que ten máis de seis *varas* de fondo’ TER, 187. **5.** Porción de material que ten esa medida: ‘E ensinóulle un chisqueiro de roda con media *vara* de mecha’ TER, 113.

VAREADA *s.f.* Golpe dado cunha vara: ‘Botámonos fora da tasca do “Peniche” e dimos unha volta pola vila. Vin ó “Furelo”, que lle zorregaba unha *vareada* a un can que lle ladraba ó cabalo do seu carrillo’ HIS, 12.

vareado *adx.m.* **VARIADO.**

VAREAR¹ *v.t.* **VAREXAR.**

[**varear**²] (⇔**VARIAR**) *v.i.* Ser distinto, cambiar: ‘Pois xa que es tan teimudo, seña. Quédome eiquí a xantar. / –Iso xa *varea*’, caracho. TER, 214.

VAREXAR *v.t.* Golpear ou sacudir cunha vara as pólas das árbores para que caian os froitos: ‘Ó día seguinte. Antón foi *varexar* as castañas pola mañá ben cediño’ LUS, 98. Tm. **VAREAR**¹.

[**VARGO**] *s.m.* Chanto, lastra, pedra plana de considerable tamaño [que se emprega para diferentes usos]: ‘Os carreiros de aréa estaban orelados de *varguiños* pequerrechíños, como se ven nos hortos da terra lugesa’ LUS, 139. Tm. **bargo**

[**VARIADO –A**] *adx.* Vario, diverso, que ten variedade: ‘A gama dos tronicios era *variadísima*’ HIS, 167. Tm. **vareado**.

VARIANTE *s.f.* Cada unha das diversas formas en que se presenta [unha cousa]: ‘Mais eu penso que o “don Donoso” venlle da outra *variante* do seu dito “inda me enodia”, “qué noxo” CON, 99.

VARIEDADE *s.f.* Elemento que, polas súas características específicas, se diferencia doutros da súa mesma especie: ‘Fatós. *Variedade* de cirolas’ LUS, 165.

[**VARIO –A**] *adx.* **1.** Diverso, diferente: ‘Por iso se atoparán moitas veces verbas en *varias* formas’ LUS, 25. // *indef.pl.* **2.** Algúns, non moitos [dise dunha cantidade imprecisa do que se expresa]: ‘Mais tamén sei que vostede vai *varias* veces ó ano por Ribadeo e que pasa pola rúa da Pomba’ HIS, 39.

[***varón**] (⇒**HOME**) *s.m.* Persoa de sexo masculino: ‘¿E deixou moitos fillos ise cabaleiro? / –Somentes tres, todos iles *varós*’ TER, 135.

VASCA *adx.f.* Relativa ou pertence ó País Vasco: ‘A nosa música é sinxela e poética (...) Inda máis sentimental que a asturiana ou a *vasca*’ TER, 83.

VASEAR *v.i.* Andar tomando vasos de viño: ‘Decíame que os cartos eran pra mercar roupa, libros, cousas de utilidade; mais eu tiña a seguranza que eran pra *vasear* polas tascas’ TER, 317.

VASEO *s.m.* Acción de andar a beber por bares e tabernas: ‘O Rouco ben sabe o que fai, pois tamén ten negocio de *vaseo*’ PAU, 52.

VASO *s.m.* **1.** Recipiente para gardar ou beber algún líquido: ‘E todos beberon café polo *vaso* do testo do termo’ TER, 253. **2.** *p.ext.* Líquido que contén ou cabe nese recipiente: ‘Tomara logo un *vaso* de leite fresco’ TER, 308. **Botar un baso**, ($\Leftrightarrow$ botar un vaso) *loc.v.*, beber un vaso de viño: ‘Pois o Pepiño quedaría na Ribeira, *botando un baso* na tasca do Bispo’ HIS, 24. Tm. **baso**.

VASTA *adx.f.* Moi extensa, moi ampla ou moi dilatada: ‘toda a *vasta* ardentía das estrelas me locía na ialma’ LUS, 58.

VEA *s.f.* Vaso sanguíneo que conduce o sangue ó corazón: “Aquelo” era algo que callaba o sangue nas *veas*... Na porta da bodega había unha pantasma, ardía un lume azuado... E, tralo lume, unha calivera con pelo aínda, coma si levava pouco tempo na terra, cos dentes moi recachados’ CON, 69.

VECIÑO –**A** *adx.* **1.** Que queda ou está a unha distancia relativamente pequena: ‘Polas terras *veciñas* teñen sona de moita caza istes montes’ LUS, 18. // *s.* **2.** Persoa que vive no mesmo núcleo de poboación ca outra: ‘E tódalas *veciñas* que vían o Toño decían o mesmo’ TER, 106. **3.** Persoa quen ten casa ou residencia fixa nun lugar: ‘Un ano despois díxome o seu curmao que un *veciño* de Santa Comba, que viñera licenciado de África, vírao morto en Monte Arruit’ LUS, 60.

VEDA *s.f.* Período de tempo durante o que está prohibido cazar: ‘Xa se pechou a *veda*, i andan polas serras moitos cazadores’ TER, 344.

[**VEDRAÑO**] *adx.* Antigo, vello, de tempo ou época pasada: ‘i os merlos asubiando nas sebes de buxo dos xardís *vedraños*’ TER, 64.

vegada *s.f.* **VEZ**.

VEHÍCULO *s.m.* Medio de transporte de catro rodas con motor incorporado, destinado ó transporte de persoas ou cousas: ‘O seu xenro levábao no coche de cando en cando. E don Segundo sempre lle advertía inantes de subire ó *vehículo*’ CON, 102.

VEIGA *s.f.* Terreo baixo, amplo e fértil, situado á beira dun río ou corrente de auga: ‘Viamos toda a *veiga* do Cabe ós noso pes’ TER, 154.

veira *s.f.* **BEIRA**.

VELA¹ *s.f.* **1.** Acción e efecto de velar: ‘Sempre o vexo cando estou de *vela* no campamento’ LUS, 58. **2.** Ausencia de sono: ‘Ó remate, funme durmindo engordíño, despois de moitas horas de *vela*’ LUS, 134.

VELA² *s.f.* Peza de lona, tea forte ou fibra sintética que, amarrada ós paos dunha embarcación, recolle o vento que a fai navegar: ‘Probiños de nós, si tiveramos que nos alumar outra vez con velós, viaxar en dilixencia ou en barco de *vela*’ TER, 59.

***vela**³ *s.f.* **CIRIO**.

VELADA *s.f.* Reunión, festa literaria, musical, etc., que se fai pola noite: ‘Eu tratábao de anos atrás. De cando participara naquela *velada* da “Asociación de Estudiantes del Bachillerato de Lugo” HIS, 85.

velahí (⇔VELAÍ) *adv.* Serve para presentar algo ou alguén que está á nosa vista: ‘[unha muller atravesou a carretera] E dixo o David: / –*Velahí* a meiga de Torgán, que tanta sona ten en toda a comarca’ LUS, 126.

VELAR *v.t.* **1.** Acompañar pola noite un enfermo: ‘Alá polas tres da mañá, quedouse dormida, con un sono pesado. Quedáran *velando* o fillo máis novo, o médico i unha doncella’ TER, 175. **2.** Vixiar prestando atención: ‘Foi un rapaz de Soán, que estaba *velando* pol-a noite a un xabarí que lle derramaba o prado’ PAU, 55. // *v.i.* **3.** Quedar esperto, con algún fin, durante o tempo que normalmente se adica a durmir: ‘Temos que *velar* toda a noite, porque poden vir os seus compañeiros pra vengalo’ LUS, 52.

velatorio *s.m.* **VELORIO.**

veleiquí (⇔VELAQUÍ) *adv.* **1.** Serve para mostrar algo ou alguén que está á nosa vista: ‘*Veleiquí* chega teu tío, o Román de Piñol’ LUS, 69. **2.** Úsase para presentar un elemento inmediatamente posterior no discurso: ‘sentouse e colléu un pliego de papel (...). *Veleiquí* o que lú: “E Don Juan María, o señor de Lonxío, díxolle a seu criado: (...)’ LUS, 145.

VELLEZ *s.f.* **1.** Idade avanzada: ‘Falóume il dos seus achaques da *vellez*’ TER, 265. **2.** Parte da vida que se corresponde co estado ou condición de vello: ‘Pensa nos teus tíos (...) que sen teu procuro quedan desamparados na *vellez*’ LUS, 68.

VELLO –*A* *adx.* **1.** [Dito dunha persoa] de moita idade ou que o parece: ‘O pedáneo púxose as antiparras. Era un home xa *vello*’ LUS, 73. **2.** [Dito dun animal ou dunha cousa] de moitos anos: ‘A besta que tiraba da tartana xa era moi *vella* e torta do ollo dereito’ LUS, 85. **3.** Antigo, que vén de tempo pasado: ‘O engado de aquila Galicia anterga, románica e barroca, chea de gracia inxel, cos seus *vellos* pazos’ TER, 63. **4.** Maior, de máis idade: ‘A nena máis *vella* andaba polos sete anos i a máis cativa polos tres’ TER, 162. **5.** Gastado, consumido polo tempo ou polo uso: ‘no seu pequeno e *vello* “Peugeot” aberto’ TER, 29. **6.** Que vén de tempo pasado [por oposición a novo]: ‘Xantara na Cruña moi tarde, cus *vellos* amigos compañeiros de estudos de Santiago’ TER, 321. **7.** Antigo, veterano, que leva tempo realizando un labor: ‘Outro dos criados máis *vellos* na casa era Lombo de Palla’ LUS, 46. **8.** [Dito do viño] da colleita do ano anterior [por oposición ó viño novo]: ‘Pois é viño *vello*, que o novo inda non-o pisaron’ PAU, 41. **9.** [Dito dun alimento] que leva un ano ou máis de curación: ‘non se come hastra un ano despóis da mata. Ise xamón *vello*, moi duro, moi afumado, é dos millores de Galicia’ LUS, 20. // *s.* **10.** Persoa de moita idade: ‘Eiquí vín tipos dunha gran forcia e moitos *vellos* que cáseque chegan ó século’ LUS, 22. // *s.f. fig.* **11.** Denominación que recibe a calor intensa ou o sol moi forte por semellanza da muller que atiza o lume: ‘En canto a min, non faguía máis que enxorgarme a teste co pano das nádigas, pois a sudor dávame proicio. / ¡Coma tizaba a *vella*!, como dicían por terras do Incio. Por riba dos cumiales azúes, aló nautra banda do Sil, víase fumegala calixeira’ LUS, 126. // *s.m.pl.* **12.** Os de máis idade, os anciáns: ‘Por certo que a Quiroga, os *vellos* aínda lle chaman Queiroga, coma o río do mesmo nome’ LUS, 19. **Velliño**, 1) apelativo cariñoso que se lle aplica ós cans: ‘Por aquilas terras queren moito ás

cais (como iles din). Chámanlle *velliños*, que é o xeito máis amantiño de chamar a alguén' LUS, 16; 2) apelativo cariñoso que se lle aplica ós gatos: 'qué fermoso é o meu gatiño... Virgen Santísima... E quériante levar... Non, meu *velliño*, non' TER, 108. **Arco da vella**→ **ARCO. De vello** *loc.adv.*, desde hai tempo, de tempo atrás: 'Mais como a súa casa non estaba en condicións pra recibir a un señor notario das Asturias, que iso era o seu home, pararon connosco, e tamén porque eran amigos *de vello*' CON, 121.

VELOCIDADE *s.f.* Rapidez no movemento: 'Pasóu outro auto (...) Viña a menos *velocidade*' TER, 333.

[***velón**] (⇒LÁMPADA DE ACEITE) *s.m.* Lámpada metálica de aceite, composta dun depósito, con un ou varios picos polos que pasa a mecha, e dun eixe terminado por arriba nunha asa e por abaixo nun pé: 'E logo moitos máis óleos e grabados, consolas, candelabros, *velós*, "arañas", bargueños, tapices...' TER, 131.

[**VELORIO**] *s.m.* Reunión de persoas para velar pola noite un defunto: 'Decíallelo a todos nas tascas e festas, nas rogas e *velorios*' TER, 92. Tm. **velatorio**.

vena *s.f.* Mineral de ferro: 'Hai moito mineral de ferro por istes montes. O mineral chámase a *vena*' LUS, 19.

[**venaqueiro**] *s.m.* Cesto ou queipo para levar mineral: 'O mineral chámase a vena, e *venaqueiros* os queipos que se empregan pra levalo' LUS, 19.

VENATORIA *s.f.* Caza, actividade de cazar: 'Isas bombas que tiran é po-la festa da *Venatoria* Provincial, que chega de Lugo' CON, 79.

[**VENCELLO**¹] *s.m. fig.* Cousa ou sentimento que liga unha persoa con algo ou con alguén: 'Tres *vencellos* nos levan fortemente á terra: o sentimento da paisaxe, a fala i a música' TER, 65.

[**vencello**²] (⇔BIRRIO) *s.m.* Paxaro da familia dos apódidos (*Appus apus*), semellante á andoriña, de ás longas e lixeiramente curvadas, rabo gallado, pluma negra e máis clara na gorxa: 'Calisquera diría que hastra os *vencellos* estaban a dormila sesta' TER, 260.

[**VENCER**] *v.i.* Rematar, cumprirse un prazo: 'e dille que che día os dez mil reás, pois xa *vencéu* o prazo fai un mes' TER, 278.

VENDA *s.f.* Tira de tea, xeralmente de gasa, para protexer unha ferida: 'Saquéille a *venda* i o algodón dembaixo. A ferida non tiña importancia' TER, 330.

[**VENDAR**] *v.t.* e *v.p.* Cubrir cunha venda: 'Despóis [a meiga] viña ó cuarto da consulta e *vendábase* os ollos' LUS, 109.

VENDER *v.t.* **1.** Entregar algo a cambio de cartos ou doutra cousa: 'Se mo quixera *vender* o Crisanto, mandáballe por il cinco billetes' PAU, 41. **2.** Ofrecer unha mercadoría a quen a queira comprar: 'Os labregos cázanas en vivo con trapela ou ichó, e lévanas a *vender* ó val de Quiroga' LUS, 18.

VENDIMA *s.f.* **1.** Recolección da uva: ‘Xa se fixera a *vendima*, i os cazadores andaban todo o día corceando por ises montes de Dios’ HIS, 23. **2.** Tempo ou época en que se fai esa colleita: ‘Paveas, figos de *vendima*, brevas, préxegos, nísperos’ LUS, 23. Tm. ***vendimia**.

***vendimia** *s.f.* **VENDIMA**.

***veneno** (⇒VELENO) *s.m.* Substancia que tomada ou aplicada en certas doses altera as funcións vitais e pode provocar a morte: ‘Non o matóu con escopeta nin con navalla... Tampouco o matóu con *veneno*’ TER, 286.

[**venenosa**] (⇒VELENOSA) *adx.f.* Que contén veneno ou é capaz de envelenar: ‘Díxose que antre os choupís iban setas *venenosas*’ LUS, 156.

***vengación** (⇒VINGANZA) *s.f.* Dano ou agravio inflixido a unha persoa como resposta ou satisfacción a outro recibido dela: ‘E quen sabe –dixo o outro– si o que lle pasóu non foi todo unha *vengación*’ TER, 153.

***vengar** (⇒VINGAR) *v.t.* **1.** Castigar unha ofensa, un dano ou unha perda: ‘Temos que velar toda a noite, porque poden vir os seus compañeiros pra *vengalo*’ LUS, 52. // *v.p.* **2.** Dar resposta a un agravio ou dano por medio doutro: ‘Todos os labregos sentían fortes arelas de se *vengare*, pois os franceses habían arroubado en tódalas casas’ LUS, 82. Tm. ***vengare**.

***vengare** *v.p.* ***vengar**.

[**VENTA**¹] *s.f.* Orificio do nariz, fosa nasal: ‘Escoáballo o sangue polas *ventas* dos fuciños i os seus ollos botaban moxenas’ TER, 220.

***venta**² (⇒VENDA) *s.f.* Acción e resultado de vender: ‘o señor cobrara por aqueles días sete mil réas, da *venta* dunhas vigues’ TER, 159. ***De** / ***en venta** (⇒de / en venda), *loc. adv.*, para ser vendido: ‘Víu unha máscara antigás que estaba *de venta* nun posto’ HIS, 181 / ‘fun sabedor de que se puña *en venta* ista casa’ HIS, 106.

VENTÁ *s.f.* **1.** Abertura feita nunha parede, a unha determinada altura do chan, para deixar pasar a luz e o aire: ‘aquila tasca está no cimo dun penedo e ten unha *ventá* sobor do río’ TER, 91. **2.** Armazón con vidros, con que se abre ou pecha esa abertura: ‘Tanto as portas como as *ventás* estaban pintadas de verde’ TER, 271.

ventalada (⇔VENTADA) *s.f.* Golpe forte de vento: ‘Viñan *ventaladas* de vento moi frío’ TER, 219.

***ventanal** *s.m.* Ventá grande: ‘pasaron diante do *ventanal* do café’ CON, 56.

VENTANO *s.m.* Abertura provista de cristal que teñen nos seus costados os coches e outros vehículos: ‘o can iba mirando po-lo *ventano* da dianteria do turismo’ CON, 83.

VENTAR *v.t.* **1.** Percibir polo olfacto: ‘i atopéi a rapaza na fonte (...). Eu *ventáraa* coma un can’ TER, 348. // *v.i.* **2.** Olfactear, aplicar o sentido do olfacto a algo: ‘¿Non nota vostede un ulido raro?... –pregunteille ó médico. / O médico *ventóu*. / –A mi –dixo– me huele a estiércol’ TER, 273. Tm. **ventear**.

*ventaxa *s.f.* **ventaxe**.

ventaxe (⇔VANTAXE) *s.f.* Aquilo que proporciona unha condición máis favorable: ‘Puiden estar de médico, con moitas *ventaxes*, nunha vila grande’ TER, 37. ***Levar ventaxa** (⇒levar vantaxe) *loc.v.*, avantaxar, superar: ‘Era, ó seu xeito, tan belido o adrio coma o horto. E cecáis lle *levara ventaxa* pra un home coma min, tan dado a cavilar na soedade’ LUS, 133. Tm. ***ventaxa**.

ventear *v.t.* e *v.i.* **VENTAR**.

VENTO *s.m.* **1.** Corrente de aire producida na atmosfera por causa naturais: ‘Sentía rombalo *vento* e batila choiva contra os vidros das xanelas’ TER, 63. **2.** Peido, gas intestinal expulsado polo ano: ‘O Demo deu un berro abraiante, ó mesmo tempo que botaba un *vento* que estourou coma unha bomba de palenque’ CON, 117. // *pl.* **3.** Gases que se producen no tubo dixestivo formados por aire deglutido e polos produtos volátiles das fermentacións: ‘Empecéi a ceibar *ventos* por enriba e por embaixo e desaparecéume a dor’ TER, 300. **Levar o vento** (algunha cousa) *loc.v.*, esvaecerse, non durar ou permanecer: ‘Ningún me fixo caso, como si as miñas falas as *levase o vento*. Si escribira algo, tamén o *levaría o vento*’ CON, 102.

VENTOSO *adx.* **1.** [Aplicado a día] no que vai vento forte: ‘Corría un día do mes de marzal do ano trinta e seis, *ventoso* e cuasemente chuvioso’ CON, 105. // *s.m.* **2.** Sexto mes do calendario republicano revolucionario francés, correspondente ó intervalo do 19, 20 ou 21 de febreiro ó 19, 20 ou 21 de marzo: ‘eu ben sabía que o seu dono lle puxera tal nome do mes “*ventoso*” do calendario da Revolución Francesa’ CON, 99.

VENTUREIRO *adx.m.* Que trae a sorte: ‘Ergo a miña copa de champán facendo votos porque tódo-los que me escoitan teñan un *ventureiro* ano novo’ CON, 61.

VER *v.t.* **1.** Percibir mediante o sentido da vista: ‘*Víase* a neve nos cumios das serras’ TER, 328. **2.** Mirar, observar, considerar [algunha cousa]: ‘Que salla un a *ver* se hai fóra algún tocando o caixo’ PAU, 59. **3.** Examinar, someterse a exame, control, etc. dun especialista ou experto: ‘Polo visto vaise *ver* ós Raios X. Seica a súa nai i o seu abó morreron de cáncer’ TER, 247. **4.** Comprender, entender, darse conta [dunha realidade, dun feito, dunha situación]: ‘¿Non *ves* que se riría de nós todo cristo na vila, dous anos arreo? TER, 251. **5.** Coñecer por experiencia directa ou por outros medios: ‘Non se *vira* cousa igual’ LUS, 108. **6.** Visitar, encontrar ou entrevistarse con alguén: ‘E logo funme *ver* á condesa ó seu pazo’ TER, 314. **7.** Contemplan, presenciar: ‘Estiven en París e máis en Viena. *Vin* ópera, “ballet” ruso e pintura impresionista’ TER, 62. **8.** Prever as cousas do futuro: ¿Qué pasou en Trascastro, que sentimos dous tiros...? / (...) –Pois o que xa se *vía* que iba acontencelo día menos pensado’ TER, 94. **9.** Xulgar ou considerar apto, idóneo, posible, etc.: ‘Ti *verás* se a has de matare. Eu non cho aconsello’ LUS, 109. **10.** Comprobar, ter a certeza: ‘Tras ise espello debe haber unha porta. Vámolo *ver*’ LUS, 90. **11.** Asistir os xuíces á discusión oral

dun preito ou causa que han de xulgar: ‘Foron prender o Falcón a Bustofrío... *Víuse* a causa en Lugo, e saíronlle doce anos’ TER, 95. // *v.i.* **12.** [Acompañado da preposición *de*] mirar, facer o necesario para coñecer ou procurar: ‘Por honrado tróugunte connigo pra *ver de* atopalo tesouro’ LUS, 146. // *v.p.* **13.** Encontrarse [en determinada situación]: ‘*Vinme* na obriga de lle decir que tiña o gálico’ TER, 73. **14.** [Seguido da preposición *en*] recoñecerse, representarse material ou inmaterialmente a imaxe ou semellanza de algo: ‘*Véxome* en ti mozo –dixo– cheo de pulos’ TER, 196. **Verá / veredes** termo que introduce a exposición ou o relato de algo: ‘Conta, muller, conta. / –*Verá*. Era xa cerca do abrente cando me espertou o canto da curuxa (...)’ LUS, 121. / ‘¡Os cas da casa do Lopo! / Agora *veredes*... / Mariquiña, filla meirande do noso caseiro, era unha rapaceta de quince anos, moi goapa e xeitosa ela (...)’ HIS, 49. **Verás**, termo que se emprega para introducir unha previsión ou unha ameaza: ‘Ti métete co-a Nisclona, e xa *verás*. Inda onte tumbou dous homes...’ PAU, 39. **¿Ves?**, expresión con que se indica a razón que un tiña en pensar ou asegurar algo: ‘¿...*Ves*?... –dixo o Ferrete–. Tamén o Boticas colléu medo e non veu’ TER, 251. **A ver**, 1) fórmula que se emprega como chamada de atención previa a unha pregunta, unha petición ou un mandato: ‘Arreade a burra e metede cordas, vendas de liño e palla nas alforxas... ¡*A ver*...! ¡Espabiládevos...!’ TER, 147; 2) fórmula con que se expresa o interese por mirar ou por enteirarse de algo: ‘¿E qui será isto?... / *A ver*, *a ver*... –dixo o Gumersindo–’ TER, 116; 3) emprégase para expresar curiosidade ou expectación: ‘¿E si fixeramos agora un inquérito...? / Gumersindo.– Pois *a ver* logo’ TER, 72. **A ver se**, 1) fórmula que denota curiosidade, expectación ou interese: ‘Botaríalles un discurso en castelán todo de camelo, coma se di... *A ver se* os impresionaba’ TER, 210; 2) expresa temor ou sospeita ‘¿*A ver se* son ladrós? LUS, 102; 3) expresa mandato ou desexo: ‘É a persoa a quen máis respeta. *A ver si* podes faguer algo’ LUS, 75. **Estar visto** *loc.v.*, ser evidente: ‘Atopéina, despois de moito buscar, na miña carteira... *Está visto* que as cousas que mellor se gardan son as que máis tarde se atopan’ TER, 316. **Hai que ver** → HABER. **Imos ver** → IR. **Polo visto** *loc. adv.*, segundo parece: ‘O Fidalgo de Espandariza houbera adoutado por filla si non tivera aqueles amores co Ramón de Ledo. Coma era viudo sen fillos.... / Epifáneo/ Mais *pol-o visto* opúñanse os sobriños’ PAU, 27. **Se non o vexo non o creo**, fórmula que se emprega para indicar que resulta inadmisíble á razón ou totalmente asombroso aquilo que se expresa: ‘*Se non o vexo, non o creo*... Non vos dá vergonza de ter iste rapaz coma un hirexe, sin sabela Doutriña?’ TER, 102. **Ter que ver** → TER. Tm. **vere**.

VER² *s.m.* Aparencia ou aspecto: ‘apareceu unha rapaza de moi bon *ver* que saudou ó padrino’ TER, 36.

verao *s.m.* **vrao**.

VERAS, DE *loc. adv.* De verdade, certamente: ‘Abofé que o sinto *de veras*’ TER, 248.

VERBA *s.f.* Palabra, unidade verbal menor con significación propia: ‘Fálase polo Caurel un galego que non se pode confundir co galego das comarcas veciñas, por tér moitas *verbas* e xeitos propios’ LUS, 24.

VERBENA *s.f.* Festa popular nocturna: ‘despois de cear, xa pasadas as dez, pedíronme permiso pra ir a *verbena* da vila’ HIS, 128.

VERBO *s.m.* Clase de palabra que expresa a existencia, acción ou estado do suxeito: ‘En canto ós *verbos*, as primeiras persoas de algún pretéritos e futuros rematan en *in*. Así, fuín, canteín, agarderein; e non fun, cantei, agardarei’ LUS, 24. **Verbo de loc.prep.**, en relación con, en canto a, sobre: ‘*Verbo da* Liberata, era unha moza trintena, nada fea’ TER, 105.

verdá *s.f.* **VERDADE.**

VERDADE *s.f.* **1.** Conformidade do que se di ou pensa coa realidade: ‘Ti pedíchelle a escopeta de aire comprimido a un cativo na rúa... Xa sabes que foi *verdade*... Disparaches con ela’ DEC, 10. **2.** Cousa certa e auténtica: ‘Nil áchanse grandes *verdás* e fórmanse grandes teorías’ TER, 61. **Verdade que**, expresión enfática con que se introduce unha aseveración con carácter de confesión: ‘En canto a min, *verdade que* non atendía moito á conversa’ TER, 167. **De verdade** *loc.adv.*, emprégase para reafirmar a certeza dunha afirmación: ‘Mais se a morte é asina, a morte é ben doce, *de verdade*’ CON, 29. Tm. **verdá**.

VERDADEIRAMENTE *adv.* Realmente, de verdade [intensifica o expresado por un adxectivo]: ‘O porteiro era *verdadeiramente* imponente. Alto de dous metros, calvo e de barba como a neve’ CON, 25.

VERDADEIRO –A *adx.* **1.** Conforme á verdade, á realidade: ‘Sempre me gustaron moito as historias dos pazos, señan propiamente *verdadeiras* ou lendas’ TER, 135. **2.** Que é real, auténtico: ‘Ti xa sabes –decía o Xocas– que o probe do Crisanto era unha *verdadeira* calamidade’ HIS, 140.

VERDE *adx.* **1.** Da cor da herba fresca: ‘Era unha pintura de tonos *verdes*, azúes e grises’ TER, 139. **2.** [Aplicado a billete] de mil pesetas: ‘Tiña na carteira catro billetes *verdes*’ CON, 87. **3. fig.** [Aplicado a cousa] considerada obscena ou escabrosa: ‘Algús dos teus contiños eran ben *verdes*’ CON, 124. // *s.m.* **4.** Cuarta cor do espectro solar entre a amarela e a azul: ‘Ante as salgueiras relucía o *verde* mollado dos prados’ TER, 136. **Pórse verde** *loc.v.*, insultárense ou desacreditárense [dúas persoas]: ‘Levaría tres días arreo, sin comer nin beber, escoitando ó fiscal i o defensor. E *púñanse verdes* os dous. Eu coidéu que chegaban ás maos’ TER, 232.

[**verdegar**] (⇔**VERDEAR**) *v.i.* Ter ou mostrar cor verde: ‘Era parda a tarde, morna e sin vento, como compre ó mes de maio pra que medren os froitos (...) *Verdegaba* o val alá no fondo, baixo do bafo grisento do río’ TER, 196.

VERDOR *s.* Cor verde intensa [dunha árbore]: ‘viña branquear entre a escura *verdor* dos castiñeiros’ TER, 263.

VERDUGO *s.m. fig.* Persoa cruel e desapiadada: ‘¡Xusticia pra ise *verdugo* que oufegóu a súa muller!’ TER, 208.

VERDURA *s.f.* Hortaliza, especialmente a de follas verdes: ‘Faguía todo o labor de fora. Preparaba o manturio dos ranchos e dos cochos da ceba; sachaba o horto, sin nunca se doer do seu corpo; apañaba a *verdura*; estraba as cortes...’ TER, 106.

vere *v.t. e v.i.* **VER.**

VERGALLO *s.m.* Látego feito do órgano xenital do touro seco e retorto: ‘E hastra lle pegarían cun *vergallo*’ TER, 122.

VERGONZA *s.f.* **1.** Turbación do ánimo por unha falta cometida ou por unha acción ou estado deshonroso ou humillante: ‘¿Non vos dá *vergonza* de ter iste rapaz coma un hirexe, sin sabela Doutrina?’ TER, 102. **2.** Aquilo que constitúe un motivo de humillación ou deshonra: ‘Hastra é unha *vergonza* para toda a parroquia’ LUS, 71. Tm. **VERGOÑA**.

vergonzante (⇒VERGONZOSO) *adx.* Que sente vergonza [da súa actividade ou da súa condición]: ‘¿Con qui eres un poetiso *vergonzante*? ¿De qué rapaza eres muso?’ LUS, 84.

VERGOÑA *s.f.* **VERGONZA**.

[***verlo**] (⇒VÉLARO) *s.m. fig.* Figura que forman as nubes [semellantes á la dunha ovella]: ‘Desfaguíanse no ceo sereo os brancos *verlos* das nubes’ TER, 35.

VERME *s.m.* Animal invertebrado de forma xeralmente alongada, corpo brando, sen esqueleto nin patas articuladas: ‘eu vin todo con estes meus ollos que han de comer os *vermes*’ TER, 93. **Verme canteiro / verme de lus** (⇒verme de luz) *loc.s.*, vagalume: ‘Brilaba na corbata granate, coma un *verme canteiro*, a gota de lus dunha esmeralda’ TER, 180. / ‘e que o viu teimar de acender un pito nun *verme de lus* porque se lle esgotaran os mistos’ TER, 243.

VERMELLO –**A** *adx.* Encarnado, colorado, da cor do sangue: ‘Tiña pedriñas brancas, verdes, *vermellas* e moradas’ TER, 307. Tm. **bermello**.

***vermut** (⇒VERMÚ) *s.m.* Bebida alcohólica feita con viño mesturado con certas substancias amargas e tónicas: ‘Todos escoitaban solbendo o seu *vermut*’ CON, 79.

VERNÁCULA *adx. f.* Propia do país ó que pertence: ‘A súa suavidade i a súa eufonía veñen da nosa lingua *vernacula*’ TER, 64.

verquer *v.t.* **VERTER**.

***verrac** (⇒VERRÓN) *s.m.* Porco semental: ‘Castizo. Cocho marón, “*verrac*” ’ LUS, 164.

verrar *v.t. e v.i.* **BERRAR**.

[**VERRUGA**] *s.m.* Prolinencia cutánea, xeralmente de forma arredondada: ‘O *verrugón* da meixela, os ollos tirando a verde, as nachas corvas, o bigote, as patillas, a guerreira azul... ’ HIS, 39.

[**VERSADO**] *adx.* Que sabe ou entende [de certa cousa]: ‘Os rapaces máis *versados* en Literatura adicáronse todos a ler as *Soledades*’ CON, 41.

[**VERSAR**] *v.i.* Tratar, ter como tema [a materia que se expresa]: ‘E foi unha mágoa, porque *versaba* sobre Felipe II’ CON, 41.

[**VERSO**] *s.m.* Serie de palabras ordenadas segundo certas regras de cadencia e medida que se escriben nunha soa liña e que, combinados con outras series semellantes, forman un poema: ‘Compuña *versos* tan fermosos como os dos segreles de máis sona daquil tempo’ LUS, 153.

vertedeiro (⇔VERTEDOIRO) *s.m.* Pía para lavar a vaixela: ‘A Rosinda foi fregalas cuncas ias culleres ó *vertedeiro*’ TER, 144.

VERTER *v.t.* **1.** Deitar, botar un líquido: ‘Pintóuno tal como il era, coa crista *vertendo* sangue, como un caravel’ CON, 21. **2.** Deixar caer algo fóra do recipiente no que está contido: ‘¿E tiraría co tinteiro?... E tirou. E logo patexóu na tinta *verquida*’ HIS, 159. Tm. **verquer.**

vértola (⇔TEIMA) *s.f.* Idea fixa: ‘A mín, non sei por qué, díume a *vértola* de ire abesullar enriba’ PAU, 67.

*verxa (⇒ENREIXADO *s.m.*) *s.f.* Entramado formado por barras de ferro utilizado como protección ou ornamentación de ventás, portas e máis como cerca: ‘Tódalas xanelas do piso baixo tiñan rexas de grosos ferros (...) As *verxas* puxéraas il, pois tiña moito medo dos ladrós’ LUS, 139.

[**vespertina**] (⇔VIPERINA) *adx. fig.* [Aplicado a lingua] mordaz, maledicente. **Língua vespertina** (⇔lingua viperina) *loc.s.*, persoa maledicente: ‘Coma dí o Farón dos Novaes, Dios nos arrede das *língoas vespertinas*’ LUS, 127.

VESTÍBULO *s.m.* [Nun edificio] peza inmediata á entrada: ‘Aquil edificio, coa fachada revestida de marbre, non o había cando eu deixara Lugo (...) / Cheguéi ó *vestíbulo* do edificio aquil. Marbre branco e mouro, como o dos panteós’ CON, 25. Tm. ***hall.**

VESTIDO *s.m.* **1.** Peza ou conxunto de pezas de roupa que unha persoa utiliza para vestir: ‘I o domingo aparecéu o Toño na misa co seu *vestido* novo i ás súas botinas mareladas’ TER, 103. **2.** Este tipo de pezas consideradas xenericamente; indumentaria: ‘Pra atopar outro tempo tan revolucionario hai que ciar deica a Renacemento. Engádame a súa facha tan súa, dende a música hastra o *vestido*’ TER, 62. **3.** Peza de vestir feminina, con falda, que cobre todo o corpo e tamén as pernas: ‘Xa estás feita unha moza (...) Miragre que che comprara un *vestido* novo’ TER, 36.

vestimente (⇔VESTIMENTA) *s.f.* Peza ou conxunto de pezas de roupa con que se cobre o corpo: ‘No medio do feiral disoñaba a súa silueta i a súa *vestimente*, tan orixinal’ HIS, 121

VESTIR¹ *v.t.* **1.** Cubrir o corpo con roupa: ‘O pedáneo *vestía* capa negra e chapeo novo’ LUS, 73. **2.** Levar posto: ‘Saíu do armario un traxe finchado, gris a raías, coma se o *vestise* un home sen cabeza nin pes’ LUS, 121. // *v.i.* **3.** Levar roupa de características determinadas: ‘*Vestía* de loito e levaba botinas’ TER, 101. // *v.p.* **4.** Poñerse un mesmo a roupa: ‘Sequéime e tumbéime ó sol inantes de *me vestir*. E *vestínme* moi amodiño. Era po-lo día de Santiago e sentíase estourar as bombas en Vilañán’ CON, 87.

VESTIR² *s.m.* Xeito, maneira de ir vestido: ‘Xa non digo no *vestir*, que pode ir un como lle pete, senón que hai máis vagar pra pensar en sí mesmo’ TER, 53.

VETERANO *adx.m.* Experimentado [nunha actividade]: ‘vostede é un leutor *veterano* de Conan Doyle’ CON, 105.

VETERINARIO *s.m.* Persoa que cursou a carreira de veterinaria e que se dedica a curar as doenzas dos animais: ‘O don Severiano, o *veterinario*, era o primeiro que aparecía nas xuntanzas da rebotica’ TER, 240.

VEXIGA *s.f.* Bolsa membranosa do interior do corpo dos mamíferos destinada a recoller os ouriños: ‘que quero mexar, que teño a *vexiga* que me estoupa’ LUS, 71.

VEZ *s.f.* **1.** Ocasión en que sucede ou se realiza algo que pode repetirse: ‘loitaban moitas *veces* co lobo’ LUS, 16. **2.** Momento ou ocasión que corresponde a cada persoa de entre as que agardan para a realización de algo: ‘Entrou como un tolo, sin agardar a súa *vez* pra consulta’ HIS, 96. **3.** Tempo ou ocasión en que sucede unha cousa que se relata: ‘Unha *vez* xuntáronse os mozos da aldeia, collérona i atárona despida a un árbore, e sei que lle quixeron enzorretalos cais’ LUS, 127. **Á vez** *loc. adv.*, ó mesmo tempo, a un tempo: ‘padecía seis ou sete males *á vez*’ LUS, 88. **Ás veces**, *loc. adv.*, nalgunhas ocasións: ‘Ás *veces* tardábase unha hora en chegar á reitoral’ LUS, 137. **Cada vez** *loc. adv.*, progresivamente: ‘O ceo íbase poñendo *cada vez* máis mouro’ CON, 123. **Cada vez que** *loc. adv.*, sempre que, en todas as ocasións en que se produce o que se expresa: ‘*Cada vez que* se alcendía estralaba un fulminante que soaba o mesmo, mesmiño que un tiro’ CON, 85. **De vez en vez / de vez en cando**, *loc. adv.*, algunhas veces, nalgunha que outra ocasión: ‘ladráballes ás avespas e *de vez en vez* abocaba a unha e despois cuspiáa con moito noxo’ TER, 260. / ‘*De vez en cando* acendía un fósforo e púñase a lér os letreiros en voz baixa’ LUS, 35. **En vez de** *loc. prep.*, no canto de, en lugar de: ‘moitas noites de invernía quedábame a ler no leito a Valle-Inclán, *en vez de* xogar ás catas ou ir de troula’ TER, 63. **Tal vez** ($\Leftrightarrow$ talvez) *adv.*, indica posibilidade ou dúbida: ‘O noso cuarto era moi grande. Tiña dúas camas de pao de cerdeira. *Tal vez* se deitaran alí os nosos páis faguía moitos anos’ LUS, 87. **Unha vez** *loc. adv.*, despois de [precedento a un participio denota que a acción indicada polo participio é inmediatamente anterior á do verbo principal]: ‘*Unha vez* escrita a carta ó meu amigo, quedéime un ratiño sentado, co vade aberto, enredando ca pruma’ TER, 317. Tm. **vegada**.

VÍA *s.f.* Dobre liña de carrís asentados en travesas por onde circulan os trens: ‘foran a Lugo por rematar un contrato de travesas pra a *vía* do tren’ LUS, 96.

[**VIANDA**] *s.f.* Comida xa preparada: ‘Puxen o queipiño cas *viandas* nun taboite e díxenlle en castelán que podía comer’ TER, 331.

[**VIAXANTE**] *s.m.* Representante comercial que viaxa para negociar compras ou vendas: ‘Levaba polo visto unha gran carteira disas que levan os *viaxantes*’ LUS, 105.

VIAXAR *v.i.* Desprazarse dun lugar a outro: ‘*Viaxaba* eu fai tres anos, no 45, unha tarde de outono, no tren chamado “o corto”’ TER, 321.

VIAXE *s.* Acción e efecto de viaxar: ‘No mes de Maio do 44, fixen un *viaxe* a Lugo’ TER, 336.

VIAXEIRO –**A** *s.* **1.** Persoa que realiza unha viaxe: ‘Pregábame na carta que atendese a aqueles *viaxeiros* en todo o que lles fixera falla’ TER, 329. **2.** *p.ext.* Persoa que viaxa nun medio de transporte colectivo: ‘Saímos moi cedo de Santiago pra collelo tren en Curtis (...) Meu primo liouse a falar de psiquiatría cun *viaxeiro*’ LUS, 84.

viceira (⇔VECEIRA) *s.f.* Vez ou quenda que lle corresponde a alguén, segundo repartición [para un traballo ou para o uso dalgún elemento común]: ‘Eiquí non tes que levala facenda ó pasto, nin axudar a sacalo estercos, nin faguela *viceira*, nin escorbellalas fabas’ TER, 104.

VICEVERSA *adv.* Ó cambiado, en sentido contrario, invertendo a orde dos termos dunha afirmación: ‘Andaba con moi bon aire, movendo moito as cachas de dereita pra esquerda e *viceversa*’ HIS, 50. Tm. **viciversa**.

viciversa *adv.* **VICEVERSA**.

*víctima *s.f.* **VÍTIMA**.

*victoria (⇒VITORIA) *s.f.* Resultado favorable obtido nunha loita ou competición: ‘Anda, Farruquín, sai da eirexa, que a *victoria* foi nosa!’ LUS, 161.

VIDA *s.f.* **1.** Estado dinámico ou actividade dos seres orgánicos: ‘Ila di que se lle acaba a *vida*, e que sóio terá folgos para tres ou catro días’ PAU, 18. **2.** Existencia dunha persoa: ‘Nunca na miña *vida* me sentín tan ledos’ LUS, 66. **3.** Tempo que transcorre entre o nacemento e a morte: ‘Miña esperencia de moitos anos dime que a *vida* é aceda’ TER, 196. **4.** Modo de vivir: ‘Moito cambeará a *vida* do país cando se esplota o ferro que pechan os seus montes’ LUS, 22. **5.** Modo de conducir a propia existencia: ‘Fixen *vida* noitébrega, porque tiña medo, un medo terrible de deitarme cedo’ LUS, 62. **6.** Medios necesarios para vivir ou para manter a existencia: ‘Que si patacas, que si madeira, que si viño, que si castañas, que si xamos. E moita máis *vida* que saíra se tiveramos o consorcio industrial que teñen os alemás’ PAU, 15. **7.** Conxunto dos feitos ou dos acontecementos máis importantes que lle suceden a unha persoa no curso da súa existencia: ‘Mira... –díxenlle. Tesme que contar a túa *vida*’ TER, 347. **8.** Causa que lle dá valor ou interese á existencia dunha persoa: ‘Il foi o que trougo o pobo galego á nosa literatura (...) Iso foi a súa *vida* e a súa obra’ TER, 75. **9.** Actividade, animación, dinamismo: ‘Parecía que a casa se enchía de *vida*, que se remozaba toda ela’ LUS, 89. **10.** O gando vacún: ‘O gando é principalmente, o gando vacuno, que tamén se lle chama a facenda, como en algures chámase a *vida*’ LUS, 20. **A boa vida** *loc.s.*, a que se leva comodamente, sen traballos ou dificultades: ‘Gostáballe moito a *boa vida*. Despois de xantar, nunca lle faltaba o seu café i a súa copa’ LUS, 120. **A outra vida** *loc.s.*, a de despois da morte: ‘O misterio arredéanos sempre. Us cren na *outra vida* i outros non, mais todos pensan decote nila’ TER, 74. **Con vida** *loc.adx.*, vivo: ‘Mañá mesmo vai velo, que pode que aínda a topes *con vida*. Non perdas tempo’ LUS, 110. **Dar mala vida** *loc.v.*, tratar mal de maneira habitual: ‘¿E logo, rifaches cos amos, rapaza? –preguntéille–. ¿Seica che *daban mala vida*, ou...? Pois agora herdaron...’ TER, 282. **Darse a gran vida / darse boa vida** *loc.v.*, entregarse ós gustos, comodidades e pasatempos: ‘Un tío celibato il, que *se daba a gran vida* e sempre estaba de moi bon humor’ CON, 52. / ‘Vivía eu daquela en

Mondañedo. Era polo autoño, cara ó San Lucas. Non facía máis que *me dare boa vida*, inque sin dispregio de ninguén. As miñas paseadas, o meu café despóis de xantar, a miña coñía e qué sei eu' HIS, 111. **Darse vida de abade** *loc.v.*, vivir con abundancia e luxo: 'Dábase unha vida de abade. Veña de comer boas magras e de lambuzar roscón i arroz con leite e canela' TER, 106. **De toda a vida** *loc.adv.*, desde hai moito tempo, desde sempre: 'Subíalle polas pernas e dáballo ó rabo, como se a coñecese *de toda a vida*' TER, 107. **En vida**, *loc. adv.*, mentres aínda vive [a persoa de que se trata]: 'É ben certo que o que vé o seu enterro *en vida*, xa está cun pé no outro mundo' LUS, 98. **En toda a vida / na (miña) vida** *loc.adv.*, nunca, xamais: 'Si te rachas, cichón, non me volvas dar fala *en toda a vida*' TER, 251. / '¿Mais vostede non sentira contalo conto? / -*Na miña vida* -dixo o médico.' TER, 82. **Meterse na vida de alguén** *loc.v.*, inmiscirse inoportunamente nos asuntos dos demais: 'era un home il pacífico de seu, con tres fillas xa casadeiras. Administraba o seu chigre e non *se metía na vida de ninguén*' CON, 74. **Sacarse a vida** *loc.v.*, matarse, suicidarse: 'Mais como un cepillo non é instrumento apropiado pra *se sacar ún a vida*, pegaches volta pra casa' CON, 111. **Toda a vida**, *loc. adv.*, sempre: 'A túa nai díxome que *toda a vida* serías un galafate' TER, 103.

VIDENTE *s.f.* Persoa que ten a facultade de adiviñar o porvir ou penetrar no mundo das cousas ocultas: 'O mesmo que botaba as cartas, que aduviñaba o porvir, que curaba, que falba co Demo (...). Chamáballo "a *vidente*" PAU 24.

[**VIDREIRA**] *adx.f.* **1.** Cerrada con vidros e co respectivo bastidor: 'As dúas portas *vidreiras* do balcón estaban abertas de par en par' TER, 166. // *s.f.* **2.** Conxunto de vidros dunha ventá ou porta co seu bastidor: 'Eu mesmo pechei as *vidreiras* do balcón' TER, 107. **3.** Composición decorativa, formada por anacos de vidros de cores, que cerra o vao dunha parede: 'Nas xanelas pintábase unha paisaxe de cores quentes, como nas *vidreiras* dunha eirexa gótica' TER, 85.

VIDRO *s.m.* **1.** Substancia transparente ou translúcida, dura e fráxil, que se obtén da mestura de sílice e potasa con sosa: 'As augas brillan coma se fosen de *vidro* ou de prata' TER, 182. **2.** Placa deste material, delgada e transparente, que se coloca nas portas e ventás: 'Sentía romballo vento e batila choiva contra os *vidros* das xanelas' TER, 63. **De vidro** *loc.adx.* [aplicado a silencio] arrepiente, que impresiona ou asusta: 'Había un silencio *de vidro*. As voces parecía que tiñan peso' LUS, 25.

VIEIRO *s.m.* **1.** Camiño, senda, vereas: 'Péchanse sobor dun *vieiro* dous montes, e parez que o *vieiro* entra na boca dun forno' TER, 51. **2. fig.** Rumbo, dirección: 'Cecáis a potencia dise esprito, ó pasar á descendencia, seguíu dous *vieiros* diferentes: foi nus tolemias; nautros o poder de ver en soños' TER, 179.

***viernes** (⇒VENRES) *s.m.* Día da semana que vén despois do xoves e que precede ó sábado: 'Un *viernes* pola tarde (...) conteille o meu soño' LUS, 137.

VIGA *s.f.* Madeiro longo e groso que serve para formar os teitos e para soste e asegurar unha construción: 'Tanto o notario como eu decíamos que non había negocio coma o de mercar *vigas* de nogueira e castaño e logo revendelas' CON, 125. Tm. **vigue**.

vigue *s.f.* **VIGA**.

VILA *s.f.* **1.** Núcleo de poboación máis pequeno cá cidade e máis grande cá aldea: ‘Nada máis que en poñer o pe en Sarria –dixen eu–, decátase un que é unha *vila* rica, de economía sólida’ TER, 31. **2.** Calquera tipo de cidade [por oposición á aldea]: ‘Cando voltéi pra Santiago a seguir os meus estudos de Dereito, aquela *vila* e toda Galicia parecíanme moi románticas’ TER, 63.

VILAR *s.m.* Conxunto de terras de cultivo próximas á casa: ‘Apareceu unha águia pola banda de Lóuzara (...). Pasou rastreira por enriba do *vilar*, faguendo zoar o aire’ TER, 260.

VILEGO –**A** *adx.* Propio da vila: ‘loitéi contra o espírito *vilego*, sempre cativoiro e ruíño’ TER, 37. // *s.m.* **2.** Habitante dunha vila: ‘Os seus alcumes de “Séneca” e “Ferrete” víñanlles da súa teima e da súa arte de espelexar ós outros *vilegos*’ TER, 239.

***villa** *s.f.* Erro por **VILA**.

VIMBIO¹ *s.m.* Vara fina, longa e flexible da vimbieira: ‘Era un cesto dises chamados de “tapa”, que se abría cun ganchillo, feito de *vimbios*’ TER, 263. Tm. **bimbio**, **minmio**.

[**vimbio**²] (⇔**VIMBIEIRA**) *s.f.* Arbusto salicáceo (*Salix viminalis*), con moitas pólas longas, delgadas e flexibles: ‘Freixos, choplos e *vimbios* epellábanse na auga cantareira’ TER, 51.

VINAGRE *s.m.* Líquido de sabor agre obtido por fermentación ácida do viño e doutros líquidos alcohólicos: ‘fórase ó leite doéndose dunha forte xaqueca, e puxera na testa un pano enchoupado en *vinagre*’ TER, 157.

VINCULAR *v.t.* Suxeitar certos bens ou propiedades a determinada sucesión ou emprego: ‘un vizcondado *vinculado* á súa familia dende tempos de Alfonso X’ HIS, 117.

[**VINDEIRA**] *adx.f.* Que vai vir ou suceder: ‘o poder de ver en soños realidás arredadas ou *vindeiras*’ TER, 179.

VINTE *num.* **1.** Dezanove máis un: ‘Estivo nas Américas máis de *vinde* anos’ PAU, 17. **2.** Vixésimo, que ocupa o lugar inmediatamente despois do décimo noveno: ‘Foi emigrante na Habana o ano *vinde*’ CON, 101.

vindecatro (⇔**VINTE E CATRO**) *num.* Forma composta cos numerais *vinde* e *catro* unidos pola conxunción *e*: ‘o mes de abril do ano vindecatro’ CON, 26. Enterrárono o xoves. *Vindecatro* horas xustiñas de corpo presente’ CON, 94.

vindecinco (⇔**VINTE E CINCO**) *num.* Forma composta cos numerais *vinde* e *cinco* unidos pola conxunción *e*: ‘chegaría loguiño con *vindecinco* días de permiso’ LUS, 56.

vindeous / **vindeós** (⇔**VINTE E DOUS**) *num.* Forma composta cos numerais *vinde* e *dous* unidos pola conxunción *e*: ‘xa anda, coma min, polos coarenta anos. Fai *vindeous* que se marchou, dixerón que prás Américas’ HIS, 11. ‘

vintenove (⇔VINTE E NOVE) *num.* Forma composta cos numerais *vinte* e *nove* unidos pola conxunción *e*: ‘Abonda con ver que mantén, somentes con *vintenove* mil kilómetros cuadrados, dous millos setecentos mil habitantes’ TER, 34.

vinteseis / vinteséis (⇔VINTE E SEIS) *num.* Forma composta cos numerais *vinte* e *seis* unidos pola conxunción *e*: ‘Aquil curso do *vinteséis* ó vinteseite fora moi cheo de sucedos prós estudantes de Bachiller’ CON, 38.

vinteseite (⇔VINTE E SETE) *num.* Forma composta cos numerais *vinte* e *sete* unidos pola conxunción *e*: ‘Estaba datada no ano *vinteseite*, no ano en que me fixen bachiller’ CON, 37.

vintetantos -as (⇔VINTE E TANTOS -AS) *num.* Forma composta polo numeral *vinte* e o cuantificador indefinido *tantos -as*, unidos pola conxunción *e*: ‘Boa sorte na caza, pois ó segundo día xa levaba mortas *vintetantas* perdices e once coellos’ TER, 217.

vintetrés (⇔VINTE E TRES) *num.* Forma composta cos numerais *vinte* e *tres* unidos pola conxunción *e*: ‘O que te ha examinar é grado vinte e sete da Masonería. Eu son o *vintetrés*’ HIS, 91.

vinvaste (⇔BIMBASTRO) *s.m.* Randeeira suspendida dunha póla que se move de diante cara a atrás. **Facer vinvaste** (⇔facer bimbastro) *loc.v.*, balancearse: ‘¡Era o corpo dun aforcado!. Estábase abanando, pendurado dunha pola e *facendo* balancín ou *vinvaste*’ HIS, 168.

VIÑA *s.f.* Terreo plantado de vides: ‘Entendía moito de labranza. Había que ver a súa *viña*! Hastra mil canados de viño collía cada ano...’ LUS, 100.

VIÑO *s.m.* Bebida alcohólica que se obtén por fermentación da uva: ‘Non hai *viño* que millor sente que o d-ista ribeira’ PAU, 17.

VIOLACIÓN *s.f.* Acción destinada a invadir ilegalmente un lugar privado. **Violación de domicilio** *loc.s.*, acción delituosa consistente en entrar indebidamente ou con violencia na casa dunha persoa sen o seu consentimento: ‘Pra il a *violación de domicilio*, o “allanamiento de morada” é o peor e o máis antisocial de tódolos delitos’ TER, 45.

VIOLAR *v.t.* Profanar [un lugar ou obxecto sagrado]: ‘Por iso dixeron que houbera tiros aquela noite á porta do Camposanto, porque etaba *violando* unha tumbas’ CON, 21.

VIOLENCIA *s.f.* Forza ou intensidade excesiva: ‘I os tres subiron ó auto e iste arrincóu con moita *violencia*’ TER, 333.

VIOLETA *adx.* **1.** [Aplicado a cor] morado claro: ‘Os montes parecían envoltos nunha lus que eu chamaría irreal, marela e *violeta*’ HIS, 30. // *s.f.* **2.** Flor da viola, de cinco pétalos e cor morada clara: ‘Ó leelas, caían follas murchas de rosas e *violetas*’ LUS, 91.

VIOLÍN *s.m.* **1.** Instrumento musical de corda e arco, co mastro sen trastes e a caixa de resonancia de madeira con dous calados en forma de efe: ‘Algunhas señoras xa fumaban, no café Nemesio, mentras sentían tocá-lo *violín* ó vilionista Eduardo Cánepa’ CON, 41. **2.**

Persoa que toca este instrumento: ‘A Xunta Direutiva do Casino contratou unha orquesta, como *Violín* concertino viña o señor Efe, que eu ben coñecía da Cruña’ HIS, 112.

VIOLINISTA *s.m.* Persoa que toca o violín: ‘Algunhas señoras xa fumaban, no café Nemesio, mentras sentían tocá-lo violín ó *violinista* Eduardo Cánepa’ CON, 41.

VIR *v.i.* **1.** Desprazarse ata ou cara ó lugar onde está a persoa que fala: ‘Polo cimo da cembra *viñan* tres homes’ LUS, 113. **2.** Chegar ó lugar no que está o que fala: ‘Fai un ratiño, inantes de ti *vires*, vin un home negro sentado na beira da cama’ TER, 75. **3.** Proceder, provir, ter orixe: ‘O que lle entendín moi ben foi aquilo de que o home *viña* do mono’ TER, 250. **4.** Acercarse ou estar próximo no tempo: ‘irá ó servicio pró ano que *vén*’ TER, 283. **5.** Seguir inmediatamente unha cousa a outra: ‘Tralo sigro da ilustración *ven* o sigro do progreso’ TER, 61. **6.** Ocorrer ou chegar [certa cousa]: ‘Todo *virá* ó seu tempo’ CON, 108. **7.** Aparecer, presentárselle a alguén [o que se expresa]: ‘E que lle *veu* a de morrere, e cando chega a de morrere, non val ser meigo nin santo’ PAU, 21. **8.** Comezar a ter [unha idea ou sentimento]: ‘*Veume* a idea de que tiña que haber algo esterrecente i escondido na vida daquíl home’ TER, 347. **9.** Acomodarse ou adaptarse [algo a unha persoa da maneira que se expresa]: ‘A il si que lle *ven* axeitado aquilo do sorriso entre bágoas’ TER, 73. **10.** Aparecer, constar ou estar mencionado nun lugar [especialmente nun escrito ou publicación]: ‘Alí *viña*, na terceira páxina, a esquela mortuoria do Alberto Mendoza’ CON, 43. **11.** Aparecer, manifestarse, deixarse ver: ‘cando *veñen* as chuvias de outono, aparez de novo a iauga no quenlle de enriba’ LUS, 132. **12.** Traer [o que se expresa]: ‘*Veña* a linterna... Eiquí está, ó pe diste alciprés’ TER, 252. **13.** [Seguido da preposición *con* e con substantivos como contos, mecadas, etc. e similares] ir dicirlos a alguén: ‘Tesme de contare todo... Non me *veñas* con mecadas’ TER, 119. **14.** [Seguido da preposición *a* e en certas expresións] ser adecuado, a propósito ou conveniente: ‘Agora *ven* a conto decir que aquila escaleira non tiña pasamano’ TER, 275. **15.** [Coa preposición *a* e un infinitivo] realizar ou cumprir o que este significa: ‘*Viñen* a pensar eu que a rapaza da miniatura (...) i a fada do mansío eran a mesma musa’ TER, 187. **Vir de + infinitivo**, perífrase verbal que indica que unha acción xa está rematada no momento no que se sitúa o falante, indicando anterioridade inmediata: ‘Entón falou o Fiz de Cotobelo, que *viña de chegar*’ TER, 90. **Vir + xerundio**, perífrase verbal que indica unha acción como proceso que aínda se está a desenvolver: ‘*Viñase achegando*, achegando. Xa lle vía os ollos’ TER, 346. **Vir mal dadas loc.v.**, presentarse desfavorable a situación: ‘O malo era a escopeta, se as cousas *viñan mal dadas*’ LUS, 111. **Virse abaixo**→ABAIXO. **Virse enriba**→ENRIBA. **Veña de / a + infinitivo**, fórmula con que se expresa enfaticamente a reiteración da acción significada polo infinitivo: ‘*Veña de chover* arreo cáseque unha semá’ TER, 85 / ‘Nunca me atopaba canso de abondo, inaque levara os pés de arrastro. Xa sabía que mil trasnos me agardaban á beira do leito... E *veña a rúar* e rúar’ LUS, 63. **Veña** [seguida dun substantivo], fórmula que expresa enfaticamente o exceso do designado polo nome: ‘E *veña* regalos ós parentes’ TER, 163. **¿A qué ven?** (⇔a que vén?), fórmula que se usa para indicar que a acción realizada por alguén se considera inoportuna ou inxustificada: ‘Mais coido que estou esbardallando. ¿A *qué ven* todo isto? LUS, 83.

VIRAR *v.t.* **1.** Variar de posición por medio dun xiro: ‘Pouco inantes de chegar a Xilgueiros, *viréi* a testa i olléi prá miña casiña de Godral’ TER, 263. **2.** Mudar, cambiar [de opinión]: ‘i era tan teimudo que ninguén lle facía *viralo* pensamento’ TER, 92. // *v.i.* **3.** Moverse sobre si mesmo: ‘A porta foi *virando* engordioño’ LUS, 65. // *v.p.* **4.** Dar a volta: ‘O don José

María, pálido como a cera, *viróuse* de costas e botóuse fora sin dar fala' TER, 174. **5.** Cambiar ou evolucionar: 'Conforme *se virasen* as cousas' HIS, 112.

*virgen *s.f.* ***virxen.**

VIRIL *s.m.* Caixa de cristal con remates dourados na que se garda a hostia consagrada para ser exposta no centro da custodia: 'O pe do *viril* era unha alegoría da Fe' TER, 307.

virollo *adx.m.* **BIROLLO.**

*virréi ($\Rightarrow$ Vicerrei) *s.m.* Persoa que con este título goberna en nome e con autoridade do rei: 'despois de vinte anos de estada nas Américas, baixo as ordes do *virréi* Abascal' CON, 58.

[**VIRTUDE**] *s.f.pl.* Denominación que reciben na linguaxe relixiosa a prudencia, a xustiza a fortaleza a temperanza, a fe, a esperanza e a caridade: 'En sete chamás acendía a súa espada o guerreiro. Cecáis fose nas chamás das sete *virtudes*, porque o ouro trai sempre coíl os sete pecados capitais' LUS, 138.

[**VIRTUOSO –A**] *adx.* [Dito dunha persoa] que ten moitas virtudes e que actúa conforme a elas: 'E pra ademostralo ehí está o retrato de don Francisco de Paula Ozores y Osorio e mái-lo da súa fermosa e *virtuosísima* dona' CON, 59.

[***viruta**] ($\Rightarrow$ LABRA) *s.f.* **1.** Tira delgada, ou anaco pequeno, de madeira ou doutro material que se saca ó traballalos con algunha ferramenta: 'estaba botando auga cun xarro sobor do montón de *virutas* que estaban a arder' TER, 77. **2. p. ext.** Tira delgada ou anaco semellante arrincada de calquera cousa: 'Iste xamón vello, moi duro, moi afumado, é dos millores de Galicia. O coitelo arrinca *virutas* do seu magro' LUS, 20.

*virxen *s.f.* **1.** Nai de Deus: 'Que a Santísima *Virgen* me perdoe' TER, 282. **2.** Imaxe ou figura que a representa [en cada unha das advocacións con que se venera]: 'Nun curruncho, ardía unha lamparilla de aceite, diante da imaxe da *Virxen* da Soedade' LUS, 87. ***¡Virgen Santísima!** ($\Rightarrow$ Virxe Santísima!) *interx.*, emprégase para manifestar disgusto, desagrado ou sorpresa: 'Ó velo Toño levándose as maos á testa dixo: / ¡*Virgen Santísima!*... E como tedes esta ciratura' TER, 102. **¡Oh Vi!**, ($\Leftrightarrow$ Oh Virxe!) *interx.*, expresa sorpresa ou admiración: 'Sentín pasos e voces ó lonxe. Apaguéi o farol e botéime fora. Escoitéi. Polo outro lado da cembra viña xente. ¿Qué medo levéi, *oh Vi!*...! Aínda non sei coma tiven tino pra gorecerme tras dun hérbedo' LUS, 112. Tm. ***virgen.**

*visera ($\Rightarrow$ VISEIRA) *s.f.* Parte dunha gorra, ou dunha peza semellante, que sobresaie por riba dos ollos para protexelos do sol: 'Un home pequeno il, preto como un mulato, que levaba sempre na testa unha pucha de *visera*' HIS, 43.

VISGO *s.m.* Substancia vexetal pegañenta que se usa para cazar paxaros ou moscas: 'ninguén lle puña o pe diante en cuestión de pescar peixes con coca, cazar paxaros con *visgo* ou perdices con ichó' TER, 100.

VISÍBEL *adx. e s.* Que se pode ver: ‘e seguirá a vivir cando o noso corpo *visíbel* morra i apodreza’ TER, 75.

VISIÓN *s.f.* **1.** Acción e efecto de ver: ‘levaba debaixo do brazo unha caixa, envolta en papel branco i azul (...) Cecáis que for, o que se dí, unha ilusión olfativa provocada pola *visión* da caixa’ TER, 322. **2.** Percepción imaxinaria de cousas non reais, fantásticas ou sobrenaturais: ‘Voulle contar tío Pepe unha *visión* que tiven esta noite, que me fai cavilar moito’ LUS, 121.

[**VISITA**] *s.f.* **1.** Acción de visitar [unha persoa ou un lugar]: ‘Xa son sabedora, por unha carta de Vigo, da súa *visita*’ HIS, 39. **2.** Acto durante o que o médico recoñece o enfermo: ‘Díxennlle que as inieucións i as meiroadas corrían da miña conta e que non lle cobraría un carto polas *visitas*’ TER, 48.

VISITANTE *s.m.* Persoa que visita [a outra ou un lugar]: ‘Foi feita fai pouco coas puntas dos zapatos do misterioso *visitante* noitarego’ CON, 109.

VISITAR *v.t.* **1.** Ir ver a unha persoa : ‘Dixéralle á súa esposa pola mañá que tiña que ir a Samos, a *visitar* ó abade daquil mosteiro’ LUS, 154. **2.** Desprazarse o médico ó lugar no que están os seus doentes: ‘ó outro día fun candia o padriño, no seu coche, *visitar* un enfermo’ TER, 48. Tm. **visitare**.

visitare *v.t.* **VISITAR**.

[***vislumar**] (⇒ENXERGAR) *v.t.* Ter indicios ou ver posibilidade [de algo]: ‘As setecentas pesetas *visluméi* que eran miñas. Mais as outras vinte mil...’ CON, 120.

víspera *s.* **víspera**.

víspera (⇔VÉSPERA) *s.* Día inmediatamente anterior [a outro determinado]: ‘fixo agora dez anos pol-a *víspera* de San Pedro’ PAU, 55. Tm. **víspera**.

VISTA *s.f.* **1.** Sentido corporal polo que se perciben os obxectos mediante a acción da luz: ‘Mida ca *vista* a distancia ó cimo do muro. Ben se ve que se trata dun home moi alto, cuasemente de dous metros’ CON, 109. **2.** Aquilo que se ve desde un determinado lugar: ‘Camiñabamos agora por unha corga que nos sacaba a *vista* do val’ TER, 154. **3.** Representación pictórica dun lugar.: ‘É o mesmo castelo daquil grabado que está xunta á miniatura. Está tomada a *vista* dende a lagoa e vense as cinco torres’ TER, 183. **Á vista de loc.adv.**, en presenza de ou diante de: ‘O orador *á vista do* público, cambeouse de chaqueta’ CON, 115. **Golpe de vista** → GOLPE. **Punto de vista** → PUNTO.

[**VITAMINA**] *s.f.* Cada unha das substancias orgánicas que existen nos alimentos e que son necesarias para o bo funcionamento do organismo: ‘Inda onte lle puxo o prauticante unha inieución ó sobriño do Rómulo, edixo que levaba *vitaminas* de tada crás’ PAU, 19.

VITELA *s.f.* Carne de tenreira: ‘Entra a Presenta cunha fonte de *vitela* asada con leituda e pimentos rabizos’ TER, 57.

VÍTIMA *s.f.* Persoa que sofre un dano ou mal: ‘a “*vítima*”, o que se dí, foi esta vez o “Pousón”, estudante de Dereito Administrativo’ HIS, 90. ***Ser vítima** (⇒ser vítima) *loc.v.*, resultar morto ou ferido: ‘Non te movas, brutarate, qui es *vítima*. ¿Tanta prisa tes de defuntarte? LUS, 46. Tm. ***vítima**.

VITRINA *s.f.* Expositor con portas e paredes de cristal: ‘O viril estaba nunha *vitrina* enriba da cómoda dos ornamentos’ TER, 307.

***viudo –a** (⇒VIÚVO –A) *adx. e s.* Persoa que perdeu o seu cónxuxe por morte e que non volveu casar: ‘Tamén as fillas i a *viuda* do morgado están fora de Galicia, aló na Cataluña, de onde era nativa a súa nai...’ TER, 134.

VIVENDA *s.f.* Casa ou lugar no que se habita: ‘Os cortellos están na mesma *vivenda* i os xatos meten o rabo no pote do caldo’ TER, 33.

VIVIR *v.t.* **1.** Ter experiencia directa [dunha cousa]: ‘teñen que sere pesimistas e cucos como tódolos que *viven* unha vida dura, señan labregos ou non’ TER, 55. // *v.i.* **2.** Ter vida: ‘Si *vivise* hoxe o maiorazgo, xa tería us cincuenta e seis anos’ TER, 134. **3.** Durar con vida: ‘Endexamais me esquenceréi, por moitos anos que *viva*, daquelas festas de Monforte’ HIS, 157. **4.** Conducir a propia existencia [dunha determinada maneira]: ‘Estaba afeitada a *vivir* soila. Mais faguía cinco anos qui estaba con fla súa afillada, a miña prima Rosiña’ LUS, 80. **5.** Gozar da vida: ‘¿E gañaría moitos cartos por aló?... ¿Non é verdade? / Don Pancho / Una buena cantidad a la semana, con mi cuenta corriente en el Banco Central. Y aún me sobraba una punta de pesos no más para tomar exquisita cerveza, par ir al biógrafo y para enfrascarme en la vorágine... / O músico / Iso sí que é *vivir*...’ PAU, 13. **6. fig.** Facer dalgunha cousa o fin ou o valor principal da existencia: ‘e seríamos alí ditosos *vivindo* nada máis que pra o noso amor’ LUS, 154. **7.** Manterse, obter os medios de subsistencia [dalgunha cousa]: ‘Dous fidalgos que *vivían* das súas rentas’ TER, 240. **8.** Residir [nun lugar determinado]: ‘Non fai falla decir que *vivíu* moito tempo nas Américas’ PAU, 9. **9.** Habitar, aloxarse: ‘Tamén estaba invitado o meu curmao Enrique, que *vivía* connosco’ LUS, 83. **Viva**, [seguido dun nome de lugar] expresa homenaxe entusiasta a ese lugar: ‘Cántase por ahí unha cántiga que dí asina: / *Viva* o Incio, *viva* o Incio / terra de lobos e xestas’ TER, 51. Tm. **vivire**.

vivire *v.i.* **VIVIR.**

VIVO –A *adx.* **1.** Que ten vida, que non está morto: ‘sabedes que había un home *vivo* drento da caixa’ LUS, 52. **2.** Que está en uso [no momento de que se trata]: ‘Non intresa un galego moi puro, moi antergo, formado i adubiado por trasfega de libro a libro, coma o latín da Renascencia, senón un galego *vivo*, falado, de todos e pra todos’ TER, 69. **3.** [Aplicado a persoa] que ten intelixencia e agudeza na percepción e comprensión das cousas: ‘ista filla era a Sabela, cecáis chamada asina, a Faísca, por ser *viva* coma unha chispa’ TER, 270. **4.** [Aplicado a un animal] que se irrita con facilidade: ‘E sempre que se marchaba iba no seu cabalo Luceiro e levaba candia il o seu can de perdices. O Luceiro *era* moi *vivo* de sangue, todo negro il, con unha estrela branca na *frente*’ TER, 142. // *s.m.* **5.** Persoa que vive, que aínda non morreu: ‘¿E se fora un *vivo* e non un difunto?’ LUS, 50. **En vivo** *loc.adv.*, con vida [aplicada á maneira de cazar animais]: ‘Eu, moitas veces, teño cazado nun día máis de vinte perdices. Os labregos cázanas *en vivo* con trapela ou ichó’

LUS, 18. **Nin vivo nin morto** *loc.adv.*, emprégase como negación enfática para significar que alguén ou algo non aparece a pesar de canto se fixo por encontros: ‘Cousa rarísima que non aparecese rastro do Luceiro *nin vivo nin morto*’ TER, 152.

[**VIXIAR**] *v.t.* Observar atentamente e con disimulo: ‘Sabedor o Rei dos Xamós de que o Filiberto estaba en Santiago, mandou aló ó Chumbito pra que *vixiara* á súa filla. Non seña que volvera facerlle as veiras HIS, 70. Tm. ***vixilar**.

***vixilar** *v.t.* **VIXIAR**.

VIZCONDADO *s.m.* Título ou dignidade de vizconde: ‘e que lle correspondía un *vizcondado* vinculado á súa familia dende tempos de Alfonso X’ HIS, 117.

VIZCONDE *s.m.* Persoa que posúe un título de nobreza de dignidade inmediatamente inferior ó de conde: ‘*Vizconde* de Padova, 1908’ CON, 27.

VOAR *v.i.* **1.** Sosterse ou trasladarse libremente unha ave suspendida no aire mediante a acción das súas ás: ‘*Voan* as águías i os falcós por riba dos tesos’ TER, 51. **2.** Moverse ou trasladarse polo aire: ‘Foi o segundo corpo do morto, que foi *voando* pró barco’ TER, 79. **3.** Manterse ou moverse no aire un obxecto lixeiro pola forza do vento: ‘O vento asopraba con carraxe lombando as árbores. Antre a area, *voaban* milleiros de follas de pradairos e tilos’ TER, 170. **4.** Transcorrer con moita rapidez: ‘Abofé que nos pasou o tempo *voando*’ CON, 128. **5.** Estourar mediante cargas explosivas: ‘Fixo tal estrondo a bomba, que os veciños da plaza de San Fernando creron mesmamente que *voara* o almacén onde estaba a cartuchería do reximento’ HIS, 136.

VOCABULARIO *s.m.* Conxunto de termos e expresións [que usa un falante]: ‘O *vocabulario* do labrego é probe’ TER, 65.

VOCACIÓN *s.f.* Inclinação natural para exercer unha profesión ou actividade: ‘Aduviñaba nil unha fonda *vocación* de escritor narrador’ TER, 191.

***vocal**¹ (⇒VOGAL) *s.f.* Son básico da lingua producido pola vibración das cordas vocais que non atopa ningún obstáculo na súa saída pola cavidade oral: ‘Tamén se di por eiquí “us”, e non “unhos”; i emprégase o “i” copulativo, case sempre diante de *vocal* que non seña “i”: us i autros’ TER, 70.

***vocal**² (⇒VOGAL) *s.m.* Persoa que nunha corporación ten dereito de voz, e ás veces de voto: ‘Ás cinco da tarde estaba candia a miña dona no Café Galicia. Merquéi La Noche de Santiago. Alí viña, na terceira páxina, a esquela mortuoria do Alberto Mendoza, abogado da Cruña e *vocal* do Colexio’ CON, 43.

VODKA *s.m.* Augardente de alta graduación alcohólica obtida por destilación de mostos procedentes da pataca, o centeo e outros cereais: ‘mentras il ceaba e bebía *vodka* mandou a Guardia que os puxera en coiros’ HIS, 75.

VOLANTE *s.m.* Peza en forma circular con que se rexe a dirección dos automóbiles: ‘Non fagas como o Paquiño, que mete medo cando leva o *volante*’ HIS, 27.

VOLTA *s.f.* **1.** Movement dunha persoa ou cousa que xira ou se fai xirar ó redor dun punto ou sobre si mesma, ata tomar a posición oposta á que ocupaba ou ata recobrala de novo: ‘Dímoslle *volta* ó corpo dúas ou tres veces’ TER, 275. **2.** Regreso, acción de volver ou regresar: ‘Chegaban de *volta* ó pazo co a noite pecha canando i embromándose us ós outros’ TER, 137. **3.** Paseo, acción e efecto de pasear: ‘Saímos todos xuntos a dar unha *volta* pola rúa inantes de nos deitare’ LUS, 63. **4.** Percorrido que alguén fai de xeito máis ou menos regular ata dar outra vez no punto de partida: ‘Din unha *volta* á Muralla cuns amigos’ HIS, 166. **5.** Percorrido que se cambia ou aumenta por algunha causa: ‘Veña de petar á porta da casa; mais ningún respondía. / Dímolle *volta* pola aira i entramos pola solaina’ TER, 207. **6.** Acción de xirar ou facer xirar a chave dunha pechadura para abrir ou cerrar: ‘Din dúas *voltas* á chave na pechadura’ LUS, 65. **7.** Cada movemento de rotación dun mecanismo que xira sobre un eixe: ‘erguín a torcida do quinqué dando *voltas* á rodiña’ LUS, 145. **8.** Redonda, porción de territorio próximo máis ou menos delimitado coñecido polos interlocutores: ‘Non había ningún arredor, en todo canto se vía en *volta* enteira’ TER, 348. **Á volta de** *loc. adv.*, pasado un tempo determinado, ó cabo de: ‘Mais pouco a pouco, *á volta de* us anos, fun impoñendo eiquí a eficacia i o prestixio da cencia’ TER, 37. **Dar unha volta** *loc.v.*, ir a un sitio [para inspeccionalo ou controlar o que nel sucede sen moito detemento]: ‘Fun *dar unha volta* po-la cociña, e falar coa miña muller’ CON, 64. **Dar a volta / dar volta**, 1) xirar, cambiar o sentido da dirección que se levaba: ‘*Dú a volta* e colléu cara á porta da eirexa’ LUS, 136; 2) regresar, volverse: ‘Cando eu cheguei eiquí, vai pra vinte anos, estiven para *dar volta* ó outro día’ TER, 44. **Dar voltas** *loc.v.*, andar dun lado para outro: ‘Empeza a *dar voltas* pol-a cociña. Vai de acó pra aló, sen deixare de falar’ PAU, 36. **Darlle voltas** (a algo) *loc.v.*, pensar insistentemente [nalgunha cousa]: ‘Estaba a *darlle voltas* á mesma idea, iba pra catro meses’ CON, 113. **Media volta** *loc.s.*, acción de volverse unha persoa de modo que o corpo quede de fronte en dirección oposta á que tiña antes: ‘o don Fernando díu *media volta*, achegouse ó aparador, abriu un caixón, (...)’ TER, 74. **Volta (a)**, expresión que indica repetición da cousa que se expresa: ‘*Volta* outra vez cas cordas i os ganchos’ TER, 189. / ‘E pra sentilo quí é a saudade, *volta a* ler ise tesouro da nosa lírica que se chama “Negra Sombra”’ TER, 65.

voltar *v.t. e v.i.* **VOLVER.**

VOLTURA *s.f.* Cambio no tempo: ‘¡Qué noxo de tempo! Non podemos botalo pé fora do pazo. E non hai trazas de *voltura*’ LUS, 92.

VOLUME *s.m.* Vulto, aspecto que ofrece un corpo que ocupa un espazo máis ou menos grande: ‘Ó poñe-la chaqueta, sentín que tiña moito *volume* no peto de adrento. Ripéi a carteira. Era coma si finchara de noite, namentras eu durmía. / Quedéime dunha peza, o que se di, cando vin tantos billetes drento’ CON, 120.

VOLVER *v.t.* **1.** Dirixir cara ó lado oposto ó que tiña: ‘ouvín tres ou catro petos secos, coma os que dá un cadiado no chao: ta, ta, ta. Segúen pra diante sin facer caso (...), seguía o peto tras min. *Volvín* a testa, mais non vín a ningún. Pareime’ LUS, 63. **2.** Devolver, facer que alguén volva ter unha cousa que posuía: ‘Se se negaba a pagarme, botaríalle mao ó cabalo, e non llo *volvería* mentres non me pagase os cen pesos do xato’ LUS, 111. **3.** Devolver, corresponder [a un favor, ofensa, broma, etc.]: ‘O que deberas faguer ti, rapaz, é gardarlles a volta e *volverlles* a broma’ LUS, 102. // *v.i.* **4.** Regresar ó lugar do que un partira:

‘Pasaron os anos, i o Moncho *volveu* de Cuba. Viña a casarse ca Engracia, resolto a todo’ HIS, 32. **5.** Dirixirse de novo a un lugar no que xa se estivo: ‘*Volvín* a Villalba, a fonda do Moscón. E doña Vicenta, que así se chamba a patrona, que era pequenota ela e cunha miaxa de bigote, díxome que un día despois de me ir eu da fonda apareceu por alí o home que deixara os queixos, pra levalos e pagar o hospedaxe’ HIS, 151. **6.** Vir dun lugar que se visitou ou ó que se foi facer algunha cousa: ‘A señora aínda non *volviera* dos baños, da Cruña’ LUS, 147. **7.** Reaparecer, rexurdir, manifestarse de novo: ‘O pasado, pasado, e que non *volva* endexamáis’ TER, 43. **8.** Reiniciar ou continuar [o asunto que se interrompeu]: ‘*Volvamos* ó conto. Xa sei ondia iba’ LUS, 35. **9.** Recupera ou recobrar [o coñecemento despois dun esvaecemento]: ‘Máis de dúas horas estivo sen sentido. Levárono ó leito. A forcia de fretas *volleulle* o acordo’ LUS, 142. // v.p. **10.** Cambiar unha cousa o seu estado noutro ou deixar de ser como era e ser da maneira que se expresa: ‘Foi como se a miña carteira *se volvese* de chumbo’ CON, 122. **Volver (a) + infinitivo**, perífrase verbal que expresa repetición: ‘*Volve a* laiar a curuxa’ PAU, 60. / ‘Imposible que non *volva andar* o trasno pola casa’ TER, 124. **Volver por si loc.v.**, recuperarse, recobrase: ‘dende que vai un ano que está eiquí xa parez outro home e ten outra color. Moito *volvéu por sí*... Si parecía unha ánima en pena’ PAU, 17. Tm. **voltar**.

[**VÓMITO**] *s.m.* Materia que se deita pola boca procedente do contido do estómago: ‘Tratábase dun caso de cáncer de pulmón con *vómitos* de sangue’ TER, 38.

VON Partícula que precede algúns apelidos nobiliarios alemáns: ‘asina facía eu na Alemaña (...). Insinoume a facelo o “demo da guardia” de *von* Ribbentrop’ CON, 116.

vontá¹ *s.f.* **VONTADE**.

vontá² *s.f.* Erro por **VENTÁ**.

VONTADE *s.f.* **1.** Disposición ou capacidade [para facer algo]: ‘É un home sin *vontade* para nada, testalán e de pouca maña’ TER, 165. **2.** Intención ou desexo [de facer algo]: ‘Díxome que era *vontade* do seu abó, que iba por tres meses que morrera’ TER, 233. **3.** Designio ou determinación: ‘Facer unha morte por *vontade* da Providencia’ DEC, 10. Tm. **vontá**.

VOS *pron.pers.* Forma átona do pronome persoal de segunda persoa de plural que se emprega como complemento directo ou complemento indirecto sen preposición: ‘E, se *vos* intresa, direivos que eu son Xocas de Lopo’ HIS, 49.

VÓS *pron.pers.* Forma tónica do pronome persoal de segunda persoa de plural que funciona como suxeito ou como complemento con preposición: ‘¿E *vós* non vos fixástedes, rapaces? / Eu non –dixo o Xesús’ TER, 110.

VOSO –A pos. **1.** Forma de segunda persoa que indica que o que expresa o substantivo ó que acompaña pertence a varias persoas ás que se dirixe o que fala: ‘Tamén podedes ver un catalexo que foi dun capitán dun barco negreiro, a quen aforcaron os Ingleses da Marina de Guerra da Súa Graciosa Maxestade o ano 1867. E chamaráos moito a *vosa* atención unha lata de conservas das sardiñas Miau, afuracada pola bala dun revolver Smith’ HIS, 127. **2.** Emprégase como forma de respecto dirixido a unha única persoa: ‘E dicíalle o cabaleiro [a Doña Violante], sentado no chao ós seu pes: (...) Todo o *voso* corpo é unha canción que

remata na chama de ouro de *voso* cabelo. *Vosas* maos son coma dúas pombas que fixeron o ño no meu corazón' LUS, 155.

VOSTEDE *pron.pers.* Forma tónica de cortesía e respecto da segunda persoa de singular que funciona como suxeito ou como complemento con preposición: 'A burrada elle non saber ter conta do viño, como lles pasa a il e tamén a *vostedes*, señoritos...' HIS, 26. Tm. **usted**.

[**VOTO**] *s.m.* Desexo daquilo que se expresa. **Facer votos** *loc.v.*, expresar un desexo favorable [a algo]: 'Ergo a miña copa de champán *facendo votos* porque tódo-los que me escoitan teñan un ventureiro ano novo, especialmente os señores da nobre casa de Ozores' CON, 61.

VOZ *s.f.* **1.** Son producido na larinxe polo aire que fai vibrar as cordas vocais: 'Váiselle a *voz*, perde o sentido' LUS, 39. **2.** Son emitido pola persoa ó falar, cantar ou berrar: '¿E quén era o que falaba con *voz* grossa' PAU, 50. **3.** Persoa indeterminada que fala: 'Vamos –contestóu unha *voz*– de camiño pra Bustelo' LUS, 47. **4.** Berro que se dá en sinal de algo: 'Á *voz* de ¡Fuego! dispararían todos' LUS, 157. **5.** Palabra, vocábulo: 'Hai milleiros de *voces* e centos de xiros da fala popular que inda non entraron no galego literario' TER, 68. **6.** Cada un dos tons, todos do mesmo acorde, que interveñen simultaneamente no canto dunha peza musical: 'Iles e máis eu cantamos a dúas *voces*' TER, 83.

vran *s.m.* **vrao**.

vrao (⇔VERÁN) *s.m.* Estación máis calorosa do ano comprendida entre a primavera e o outono: 'Os seus cumios están cubertos de neve hastra o *verao*' LUS, 17. Tm. **verao**, **vran**.

vraneo (⇔VERANEO) *s.m.* Acción de veranear e tempo que dura: 'Iba emprincipiar o *vraneo*. O Xusto estaba solo na casa. Invitounos a tomar, despois de cear, unha copa de coñac francés na súa casa' DEC, 12.

VULGAR *adx.* Corrente, común, ordinario: 'Drento tiña unha *vulgar* “pastilla de jabón de La Toja”...' TER, 293.

VULGARIZACIÓN *s.f.* Acción e efecto de divulgar ou dar a coñecer á xente non especializada [un coñecemento ou unha ciencia]: 'É moi dado a ler libros dos chamados de *vulgarización* científica' CON, 129.

VULGO *s.m.* O común da xente, o pobo: 'Un corrompemento da fala na boca do *vulgo*' CON, 100.

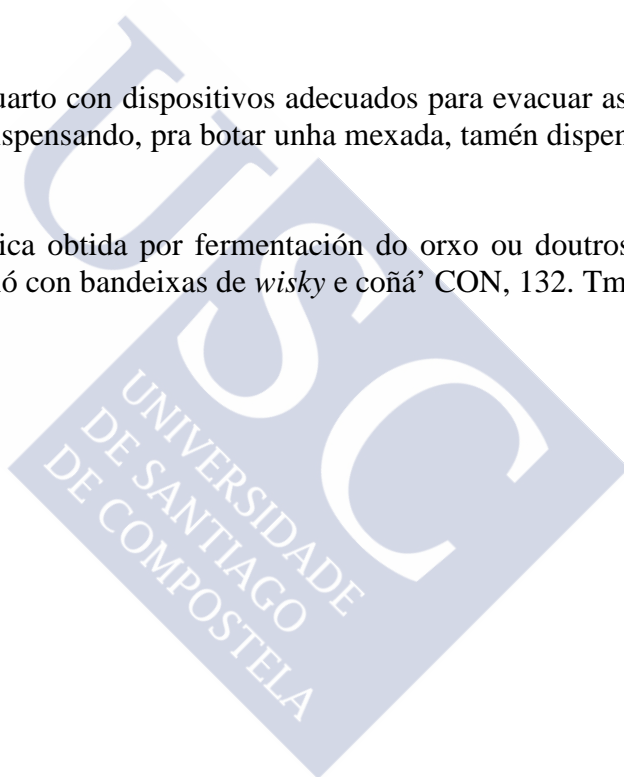
VULNERÁBEL *adx.* Que pode ser danado ou experimenta con facilidade algún efecto físico ou moral que pode prexudicalo: '¿Cal sería o seu punto *vulnerábel*, o seu talónde Aquiles?' CON, 117.

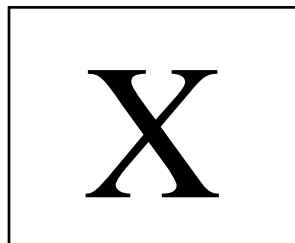

W *s.m.* Abreviatura de váter, cuarto con dispositivos adecuados para evacuar as necesidades: Eu saín un momento ó W., dispensando, pra botar unha mexada, tamén dispensando' CON, 85.

WHISKY *s.m.* Bebida alcohólica obtida por fermentación do orxo ou doutros cereais: 'Os camareiros iban de acó pre aló con bandeixas de *wisky* e coñá' CON, 132. Tm. **wisky**.

wisky *s.m.* **WHISKY**.

X *adx.* **1.** Non determinado: ‘Eu non ademito ise segundo corpo, mais sí ise “sentido X do misterio”, que eu pra min é unha especie de radar’ TER, 79. **2.** [Aplicado a raios] de moi pouca lonxitude de onda producidos por emisión de electróns e que atravesan certos corpos, orixinan impresións fotográficas e se empregan en medicina como medio de investigación e tratamento: ‘Ten moito medo de ter cáncer. Polo visto, vaise ver ós Raios X’ TER, 247.

XA *adv.* **1.** Expresa tempo pasado respecto a unha acción concluída: ‘Xa se fixera a vendima, i os cazadores andaban todo o día corceando por ises montes de Dios’ HIS, 23. **2.** Expresa tempo presente con relación ó pasado: ‘Eu xa non lle atopo tan bo saibo ás patacas, como cando se lles botaba esterco de cuadra’ HIS, 14. **3.** En tempo ou ocasión futura: ‘Xa falaremos dos tolos e dos tarados, que eu teño un bo repertorio’ CON, 48. **4.** Emprégase para afirmar ou confirmar o que se di: ‘Hoxe ten cirolas e mel, don Gasparo, prá merenda, que xa sei que lle gustan’ TER, 266. **5.** Denota que por fin se realiza un feito que se esperaba, que se desexaba ou que era natural que ocorrese: ‘Penso que o Moncho xa vai curado... iste é un aparato que trougo o meu fillo máis vello de Londres. Con il lle gastamos a broma a ise borrachón’ HIS, 98. **6.** Agora, neste mesmo momento: ‘Xa se vai o “Furelo”... Nin diu a propina nin saudou’ HIS, 10. **Xa que** *loc.conx.*, introduce unha oración causal e equivale a dado que, posto que: ‘Pois dígalle –dixo o Pepe– que llo recomendéi eu... Xa que viñen ver un enfermo...’TER, 301. **Xa que logo** *loc.conx.*, en consecuencia, polo tanto: ‘Si te vexo en diante pegarlle ó gato –díxolle a tía- estalícoche as orellas... Xa que logo, hoxe non che darei leite fritida con azucre’ TER, 108.

xabará *s.m.* **xabarín.**

xabarín ($\Leftrightarrow$ XABARIL) *s.m.* Mamífero paquidermo suiforme (*Sus scrofa*), de patas curtas, orellas ergueitas e aguzadas, pelo moi tupido e forte de cor gris anegrazada e grandes caninos no maxilar inferior: ‘Atravesar un distes bocos leva varias horas de camiño. Por alí andan o lobo i o xabarín’ LUS, 17. Tm. **xabará**.

XABÓN *s.m.* Produto deterxente que se obtén da acción química dun álcali sobre unha graxa e que se emprega para calquera operación de limpeza que se realice con auga: ‘O patrón sacou os espexuelos e púxose a ler o boletín de Lugo, namentras a fillastra botaba auga

quente do caldeiro nun balde. Mais non atopaba o *xabón* e dixo: “Que o demo me leve si non o levóu o tús-tús...” Na casa había un cadeliño novo que lle daba por esconder as cousas’ TER, 289. Tm. **xabrón**.

XABRE *s.m.* Tipo de terra moi areosa ou con barro que se emprega como material de construción: ‘hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como “testa”, “xabre”, “xarope”, “renarte”, “orxo”, “berce”, “corbella”...’ TER, 47.

XABREIRA *adx.f.* Fría e pouco soleada: ‘Tiña moito traballo, e si me viñen de aló, é porque aquela terra é moi *xabreira*; inda que o que Rubián ten de quente ben lle compre’ TER, 327.

XABREIRO *s.m.* Zona ou lugar pouco soleado e frío: ‘Era un ban de moita folganza, con piso e mobres de castiñeiro, e como estaba orientado cara o *xabreiro*, fagúase alí de noite media hora inantes de que aparecera a primeira estrela’ TER, 264.

xabrón *s.m.* **XABÓN**.

xabroneira (⇔XABOEIRA) *s.f.* Recipiente ou caixa para colocar ou gardar o xabón: ‘Abríu unha *xabroneira* de pasta que tiña unha pastilla de xabrón drento, a medio gastar, i un papel impreso...’ TER, 291.

[**XACINTO**] *s.m.* Planta herbácea bulbosa da familia das liliáceas (xéneros *Xyacinthus* e *Muscari*) de follas amplas e flores moi coloridas e recendentes, dispostas en acio: ‘*Xacintos* (plantas)’ LUS, 163.

***xamaiquino** (⇒XAMAICANO) *adx.m.* De Xamaica: ‘O cabo de dous anos de estar aló en Cuba, un negro *xamaiquino*, que din que son dos máis sanguinos e brutarates, espetóulle unha navalla no corazón’ TER, 95.

xámboa (⇔XAMBA) *s.f.* [Nunha cheminea] cada unha das dúas pezas verticais que sosteñen o lintel formando o oco: ‘A señora da casa, que levaba dous meses de casada, estaba de pé, medio apoiada nunha *xámboa* de cheminea. O señor cura metía leña no lume’ CON, 61.

XAMÓN *s.m.* **1.** Perna traseira do porco, particularmente cando está salgada e curada: ‘Matan un porco cativoiro, mais il vende os *xamós* i ou touciño, e comen todo o ano arreo caldo de berzas con pouco adubo’ TER, 47. **2.** Carne desa perna salgada e curada: ‘Iademáis que os nosos alimentos son de máis mantencia e teñen máis celme. ¿Ondia coméu vostede un *xamón* máis precioso que o d-iste pais?’ PAU, 17.

XANEIRO *s.m.* Primeiro mes do ano: ‘Era polo mes de *xaneiro*. Xa pasaran os Reises’ LUS, 27.

XANELA *s.f.* **1.** Abertura feita nunha parede, a unha determinada altura do chan, que serve para que entre a luz ou o aire: ‘Ten moitos balcóns de ferro, mais ningún de pedra. Por cada balcón hai polo menos tres *xanelas*. É un dos poucos pazos que non teñen solaina’ TER, 130. **2.** Armazón con vidros coa que se abre ou pecha esa abertura: ‘Erguinme. A *xanela* i a porta estaban pechadas. Non entendía aquilo’ LUS, 29.

XANTAR¹ *v.t. e v.i.* Comer ó mediodía: ‘Foise da casa pola mañanciña e non veu nin a *xantar* nin a cear, e pasóu toda a noite no monte’ TER, 343. Tm. **xentar**.

XANTAR² *s.m.* Comida que se toma ó mediodía: ‘Foi un bon *xantar*. Mais da metade das pitas e polos do pazo foron parar á cazola’ LUS, 158.

[**XAPONÉS**] *adx.* Do Xapón: ‘Non somentes do Premio Nobel Charles Richet, senón tamén de outros autores *xaponeses*, filandeses, daneses e da cas do demo’ HIS, 111.

XAQUECA *s.f.* Dor forte de cabeza: ‘A doña Mercedes, a pouco de se marchare o seu marido, fórase ó leito doéndose dunha forte *xaqueca*’ TER, 157.

***xaraneiro** (⇒TROULEIRO) *adx.* Amigo de divertirse e de andar de festa: ‘Fun unha vez comer candia us amigos a Monforte, á casa do Virrio. O Brais era moi *xaraneiro*. O Antón, non tanto’ CON, 85.

XARDÍN *s.m.* Terreo no que se cultivan flores e plantas de adorno: ‘Tiña un alciprés na esquina do *xardín*, un olmo, un texo e tres grandismas cerdeiras’ HIS, 102.

***xardiñeira** (⇒XARDINEIRA) *s.f.* Coche de cabalos, descuberto, con catro rodas e asentos laterais: ‘Había [no pazo] seis cabalos de tiro i autros tantos de montar; un landó, unha *xardiñeira*, unha “charrette”. E logo seu mozo pra atendelos cabalos, que non faguía outro labor en todo o día’ TER, 136.

[**XARDÓN**] *s.m.* Árbore da familia das aquifoliáceas (*Ilex aquifolium*) de madeira moi dura e compacta, follas onduladas e espiñentas, flores brancas en acio e froito en baga vermella: ‘Alí empeza a terra dos lobos, con uceiras, carpanzas e *xardós*, por riba dos souts da enconsta’ TER, 49.

XAROPE *s.m.* Medicamentos consistente nunha solución concentrada de azucre en auga, con algunha substancia medicinal: ‘hai moitas falas galegas que parcen algo francesas, como “testa”, “xabre”, “*xarope*”, “renarte”, “orxo”, “berce”, “corbella”...’ TER, 47.

xarra (⇒XERRA) *s.f.* **1.** Vasilla de boca ancha con asa e un bico no bordo para botar o líquido con facilidade: ‘Ramiliño bota viño da *xarra* i-acende un pitelo na chama do candil’ PAU, 36. **2.** Cantidade de líquido que cabe nese recipiente: ‘Eu non sei se xogaban cartos ou non, mais sei que estaban bebendo unha *xarra* de viño mao a mao’ LUS, 100.

xarro (⇒XERRO) *s.m.* **1.** Recipiente semellante á xarra, pero xeralmente máis pequeno: ‘En chegando alí, vin que estaba botando auga cun *xarro* sobor do montón de virutas que estaban a arder’ TER, 77. **2.** Cantidade de líquido que cabe nese recipiente: ‘Está moi costipado i o mellor é que beba un *xarro* de viño ben quente con mel’ TER, 289. Tm. **xarrote**.

xarrón¹ (⇒FLOREIRO) *s.m.* **1.** Recipiente xeralmente máis estreito na boca e na base ca no medio, que se emprega como adorno ou para colocar flores: ‘Ai, Rufiño, déixame un ramallo, que nista condenada serra non se ven máis que pinos. Quero metelo nun *xarrón* con auga e poñelo na mesa do despacho’ CON, 81.

xarrón² (⇔XERRA *s.f.*) *s.m.* Vasilla de boca ancha con asa e un bico no bordo para botar o líquido con facilidade: ‘En un curruncho un lavabo dises que lles chaman augamaniles cun espelliño, *xarrón* e dous pendes cheos de pelo’ TER, 200.

xarrote *s.m.* **xarro**.

XARUTO *s.m.* Cigarro puro: ‘O señor cura ergueuse, foise ó aparador e Trongol a botella de coñac. Tamén trouxo unha caixa de *xarutos*, que deixou enriba da mesa’ LUS, 142. Tm. **charuto**.

XASTRE *s.m.* Persoa que se dedica á confección de traxes de home: ‘O Bieito Fernández era o *xastre* que máis traballaba en Ferreira’ CON, 92.

XASTRICO *s.m.* [Despectivamente] *xastre*: ‘E ti, condenado *xastrico*, ¿non estabas morto? Todos os que traen eiquí deben estar mortos de veras’ CON, 95.

XATEIRO *s.m.* Tratante de gando, especialmente vacún: ‘Alumean a escea varios candiles de carburo e de gas. / Algús *xateiros* i-arrieiros petan co-as caxavas e co-as aguilladas nas mesas’ PAU, 39.

XATO *s.m.* Cría da vaca: ‘Eu quería saber se o carboeiro de Narón quería pagarme cen pesos que de debía dun *xato*, que lle vendera tres ou catro meses inantes’ LUS, 108.

***xaula** *s.f.* **GAIOLA**.

XEADA *s.f.* Estado da temperatura tan baixa que provoca conxelación da auga e, por extensión, temperatura moi baixa: ‘Arxemiño batía os dentes como un home despido unha mañá de *xeada*’ LUS, 60.

[**XEAR**] *v.i.* Haber unha temperatura tan baixa que produce xeo: ‘Era unha mañá estrelecida. *Xeaba*. Pronto saíu a lúa’ LUS, 31. Tm. **xiar**.

XEBRAR *v.t.* Separar ou apartar [unha cousa doutra]: ‘Inda rebule en min o espírito. Sinto que se me esganifan os fígados. ¡Cánto me custa *xebralo*!’ PAU, 46.

[**XEIRA**] *s.f.* Expedición, marcha ou viaxe dun día, con fins culturais: ‘E orgaizárase unha Asociación de Estudiantes que promovera ciclos de conferencias e *xeiras*. (...) / ‘*Xeiras* a Samos, a Santa Eulalia de Bóveda i a Sobrado dos Monxes. A cripta de Santa Eulalia descubrírase o ano anterior’ CON, 40-41.

XEITO *s.m.* **1.** Forma, modo ou maneira [de realizar unha acción]: ‘Mais non había *xeito* de fagueta devolver, e chamaron á meiga’ PAU, 27. **2.** Forma de actuar ou de comportarse [unha persoa]: ‘Tratéinos moito e viñen descubrir que entramos se tiñan xenreira porque moitas veces ún facía o que facía o outro. Porque se parecía moito nos seus *xeitos*. A concusión do cal é que antre os dous compuñan unha soía persoalidade’ CON, 51. **A xeito** *loc. adv.*, da forma adecuada: ‘A Faísca –dixo a Filomena– fregara as escaleiras... Quedaran ben *a xeito* pra que o seu padastro esbarase e se partise a crisma’ TER, 291. ***Ó**

seu xeito i antoxo ($\Rightarrow$ ó seu xeito e antollo) *loc. adv.*, segundo acostuma e segundo a libre vontade [da persoa que se trata]: ‘Quer mandar e dispoñer de todo, i a min non me podería mandar *ó seu xeito i antoxo*’ TER, 164. **Dar xeito de** *loc.v.*, solucionar, amañar [unha situación]: ‘Ó verme asina, sin *dar* outro *xeito de* min, o meu cadelo fitábame e ladrábame, coma si pensara il: “Seica toleóu o meu amo...”’ TER, 218. **De xeito que**, *loc.conx.*, 1) de modo que, da maneira adecuada para que: ‘E cando esteña na aira, pónase de carrelo prá casa *de xeito que* eu o vexa a vostede denque eiquí’ TER, 203; 2) e por tanto [indica consecuencia e resultado]: ‘Camiñaba en dirección contraria á do outro, *de xeito que* tería que cruzarse na mesma acera’ CON, 47. ***Sin xeito** ($\Rightarrow$ sen xeito) *loc.adv.*, sen medida, de forma non racional: ‘Baduar. Parolar *sin xeito*’ LUS, 163.

XEITOSAMENTE *adv.* Con xeito, de forma idónea ou apropiada: ‘Compuña versos tan hermosos como os dos segreles de máis sona daquil tempo, tanguía moi *xeitosamente* a arpa e cantaba con docísima voz de anxo tristentas canciós de amor’ LUS, 153.

XEITOSO –A *adx.* **1.** Mañoso, que fai ben as cousas: ‘Xa andaba polos cincuenta e tantos e ben tantos. Era unha muller moi limpa e *xeitosa*. Tamén era boa cociñeira’ TER, 101. **2.** Adecuado, axeitado, apropiado: ‘Daba unha espricación moi *xeitosa* dos movementos da Lúa, do Sol e das estrelas’ TER, 248. **3.** Que ten boas calidades, que reúne as características necesarias para ser do gusto: ‘Era un can ben *xeitoso*, branco con pintas de canela’ CON, 80.

[***xemeo**] ($\Rightarrow$ XEMELGO) *adx.* **1.** Igual, idéntico ou moi semellante: ‘A esposa do señor alcalde estaba verdadeiramente arrebatadora, alta ela, con aqueles seus ollos tan azúes, “dous *xemeos* zafiros”, como decía o millor poeta da vila’ CON, 132. // *adx. e s.* **2.** Cada un dos individuos nados dun mesmo parto: ‘Non poden ser outros que os irmaos *xemeos*, o Juan Carlos i o Fadrique de Luaces e Castro, que se supoñen descendentes dos condes de Lemos. Un par de *xemeos* iles que son unha verdadeira obra humorística da Natureza’ CON, 49.

XENEALÓXICA *adx.f.* Pertencente ou relativa á xenealoxía. ***Álbore xenealóxica**, ($\Rightarrow$ árbore xenealóxica) *loc.s.*, representación gráfica en forma de árbore na que figuran os membros, vivos ou xa falecidos, dunha familia: ‘Enriba dunha gran mesa de pes de tesoura, moi antiga, vese un pergameo cunha *álbore xenealóxica* con moitos dibuxos en cores’ TER, 131.

[**XENEALOXISTA**] *s.m.* Especialista en xenealoxía: ‘A carón do virtuosismo e tamén eruditismo señor cura de Anseade, que pasa por sere o primeiro dos *xenealoxistas* da nosa terra’ CON, 57.

*xeneración ($\Rightarrow$ XERACIÓN) *s.f.* **1.** Sucesión de descendentes en liña recta: ‘E seica pasóu por moitas disgracias. / –Disgracias arreo, en dúas *xeneraciós*’ TER, 133. **2.** Conxunto de persoas que teñen aproximadamente a mesma idade: ‘según sentín a un amigo, cada *xeneración* deixa unha gavela de verbas no camiño’ TER, 68. **3.** Grupo de escritores que poden agruparse por iniciaren ou daren cabo á súa traxectoria literaria arredor dun feito importante: ‘Valle foi un xenial descubridor da Galicia, como foron grandes descubridores da Hespaña os seus compañeiros da *xeneración* do 98, Baroja, Azorín, Unamuno e Antonio Machado’ TER, 64. ***Xeneración espontánea** ($\Rightarrow$ xeración espontánea) *loc.s.*, aparición de

seres vivos sen a intervención de proxenitores físicos: ‘O labrego non cre nos microbios nin ademite que a Terra seña redonda, e custa moito tirarlle da cabeza a *xeneración espontánea...*’ TER, 38.

***xeneracional** ($\Rightarrow$ XERACIONAL) *adx.* Relativo ou pertencente a unha xeración: ‘en Valle non se dá a nota típica *xeneracional* do 98 da descrición da paisaxe castelá, tan azoriniana e tan baroxiana, i a das antergas vilas, de vida encorada’ TER, 64.

XENERAL¹ *s.m.* Xefe militar de máis alto grao no exército de terra ou de aire, por enriba de coronel: ‘Hastra houbera unha folga, protestando po-la implantación do chamado Plan Callejo, do nome do ministro de Instrucción da Dictadura do *Xeneral* Primo de Rivera’ CON, 38.

***xeneral**² *adx.* XERAL.

XENERALIZADA *adx.f.* Xeral, común ou usual: ‘Pra nos entendere agora, abonda con saber qui [a saudade] é a mesma abundancia do noso sentir. A súa forma máis *xeneralizada* é, coido eu, a querencia da terra, o amor polos eidos nativos’ TER, 65.

XENIAL *adx.* **1.** Extraordinario, sensacional, dotado de xenialidade [aplicado a persoa]: ‘Valle foi un *xenial* descubridor da Galicia, como foron grandes descubridores da Hespaña os seus compañeiros da xeneración do 98’ TER, 64. **2.** Moi bo ou enxeñoso [dito dunha cousa ou acción]: ‘Chegara co tempo xusto prá presenciar os efectos do “telegrama homicida”. Un asesinato *xenial*... Fun sabedor dil polo mesmo Filiberto’ HIS, 72.

XENIO *s.m.* **1.** Disposición habitual ou ocasional do ánimo que leva a actuar sen reflexionar e a enfadarse con facilidade: ‘Tiña un *xenio* do demo, e cando lle entraba a carraxe, cispaban todos de diante dil’ TER, 142. **2.** Persoa de intelixencia e orixinalidade extraordinaria: ‘E il sería ou non sería un *xenio* o don Segundo Daponte?’ CON, 104.

XENREIRA *s.f.* Antipatía, manía, sentimento de aversión [contra unha persoa]: ‘Meu curmao Enrique levábame oito anos, i estaba estudando a médico. Tíñalle certa *xenreira* porque sempre se ría de min’ LUS, 83.

XENRO *s.m.* Marido dunha filla, repecto dos pais desta: ‘O señor Ramilo, en Groria esteña, o pai da rapaza, tíñao xa por seu *xenro* e deixábao que entrase na casa’ TER, 91.

[**xentar**] *v.t. e v.i.* **XANTAR.**

XENTE *s.f.* **1.** Conxunto ou pluralidade de persoas: ‘Vai da miña conta a convidada pra toda ista *xente*, e tamén o viño’ TER, 222. **2.** Conxunto de persoas que están, viven ou traballan nun determinado lugar: ‘A *xente* [no Courel] é sofrida, traballadora e seria. Son agarimosos co forasteiro, aínda que de poucas falas’ LUS, 22. **3.** Grupo de parentes próximos: ‘Foi cousa ben rara que nen il nen a *xente* da súa familia pensase no tolo Montero, sendo tan coñecido’ LUS, 36. **4.** Persoa, individuo: ‘Acendín o foco... Afé que me deu unha miaxiña de medo ver que aquil home tiña un antifaz posto... ¿Qué caste de *xente* sería...? Mais eu tiña confianza no meu amigo. Sabía que me quería coma un irmao’ TER, 331.

XENTIL *adx.f.* Atenta, amable ou cortés: ‘Doña Violante era dona tan belida como *xentil* e discreta’ LUS, 153.

XENTÍO *s.m.* Cantidade grande de xente: ‘As festas de verao duran varios días. As de máis *xentío* son a do Rosario en Pacios, a de San Miguel en Soldón, os Dolores na Seara, ias de Seoane e Folgoso’ LUS, 22.

XEO *s.m.* Auga solidificada por efecto do frío: ‘O enterrador sentiría que lle frotaban o lombo todo ó longo do carreguizo cun anaco de *xeo*, coído eu’ LUS, 36.

XEOGRAFÍA *s.f.* Conxunto de accidentes e fenómenos xeográficos [dun lugar]: ‘Fágase o que se faga na nosa terra, temos que ter en conta isa norma de aitividade que xa nos impón a *xeografía*’ TER, 58.

XEOGRÁFICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á xeografía: ‘As paisaxes son semellantes: fistérregas, bretemosas... Eiquí xoga o determinismo *xeográfico*’ TER, 66.

XERAL *adx.* De todo o conxunto ou da maior parte: ‘Toda fala ten as súas leises propias, i a máis *xeneral* da nosa é a da eufonía’ TER, 70. **En xeral** *loc. adv.*, en conxunto, sen atender casos especiais: ‘A nosa fala é *en xeral* soave e doce coma a nosa paisaxe’ TER, 67. Tm. ***xeneral**.

XERALMENTE *adv.* Dunha maneira xeral: ‘Campá. Campela, *xeralmente* con álbores’ LUS, 163.

XEREZ *s.m.* Viño branco, de calidade fina e moito aroma, elaborado principalmente na comarca do Xerez (Cádiz): ‘Levaba polo visto unha carteira disas que levan os viaxantes, cunha botella de viño, *xerez* e moitos pasteles’ LUS, 105.

XERGÓN *s.m.* Colchón feito de follato, herba seca ou outras cousas semellantes: ‘dormen en *xergós* de folla de millo, onde aniñan as pulgas por milleiros’ TER, 33.

XERMÁNICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á antiga Xermania [rexión do centro de Europa]: ‘Ou restaurades o Sacro Imperio Romano *Xermánico*, entendido ben, ou o Reino de Satán hase de estender por todo o mundo á volta dos anos’ CON, 115.

XERMOLAR *v.t.fig.* Nacer, aparecer, manifestarse: ‘Iste foi o suceso que fixo *xermolar* o soño de Caronte’ CON, 30.

XESTA *s.f.* Planta arbustiva da familia das leguminosas (*Genista sp.*) de talo leñoso de cor verde, con moitas pólas delgadas e flexibles, follas pequenas e escasas e flores amarelas ou brancas: ‘Atinálalle [ó lobo] na testa e no fuciño, e iba deixando un regueiro de sangue. Arrincaba cos dentes os cañotos das *xestas*. Cecáis non se me arrepuxo porque era de día’ LUS, 38.

XESTEIRA *s.f.* Lugar onde hai moitas xestas: ‘Un cazador atopa nunha *xesteira* unha calivera. ¿De quen sería?’ LUS, 39.

[**xiar**] *v.i.* **XEAR**.

XÍBARO *adx. e s.m.* Persoa inculta e bruta: ‘Xa vas pra trece anos e inda non fixeches a primeira comunión. Criácheste como un *xíbaro*’ TER, 103.

xiesta *s.f.* **SESTA**.

XIGANTE *s.m.* **1.** Persoa de estatura moi superior á normal: ‘Arxemiro non dixo nada, mais sorriu moi ledó. Dínlle unha forte aperta. A fé que parecía un *xigante*, pois chegaría ós dous metros’ LUS, 56. **2.** Persoa imaxinaria de estatura enorme: ‘E berraba: “¡Valéideme, que me persigue un *xigante* ca espada despida!”. Levounos moito traballo apazugalo. Decía que estabamos todos en combinación co *xigante*...’ HIS, 29.

XIGANTESCO –**A** *adx.* Sumamente grande: ‘O escelentísimo don Juan Manuel Ozores y Alvarado, que foi o que trougo das Américas isas dúas palmeiras, ise magnolio *xigantesco* i a araucaria que vístedes no xardín diste pazo-torre’ CON, 58.

XÍLGARO *s.m.* Paxaro cantor da familia dos frinxílicos (*Carduelis carduelis*), de cor parda no lombo, coa cabeza branca manchada de encarnado, ás escuras con manchas amarelas e brancas e peteiro cónico e delgado: ‘De vez en cando sentábame e púñame a ouvir as ledas cántigas dos paxariños. Non sei quen cantaba millor, si o auriolo ou a cochorra. Cecáis o *xílgaro*, pois alí non había reiseñores’ LUS, 132.

XINETE *s.m.* Persoa que vai a cabalo: ‘albiscámola sombra dun cabalo e dun *xinete* cun paraugas aberto’ TER, 148.

xionllo (⇔**XEONLLO**) *s.m.* Parte externa anterior da articulación do fémur coa tibia: ‘Púxome un *xionllo* enriba do peito e botóume as maos ás gorxas’ TER, 220. **De xionllos** (⇔*de xeonllos*) *loc. adv.*, cos xeonllos dobrados e o corpo descansando sobre deles: ‘Foise cara ó altare maior. Ó chegar á escaleira do presbiterio, púxose *de xionllos*. Logo, ergueuse e ripóu a espada da vaina’ LUS, 135. Tm. ***rodilla**.

*xiquer *adv.* ***siquera**.

[**XIRAR**] *v.t.* Virar, variar de posición: ‘Cando o máis groso estivo coma a trinta metros do enxoiro, *xiróu* a testa’ CON, 64.

[**XIRO**] *s.m.* Forma de expresión peculiar dunha lingua: ‘Hai milleiros de voces e centos de *xiros* de fala popular que inda non entraron no galego literario’ TER, 68.

XISTRA *s.f.* Chuvia ou neve acompañada de vento forte: ‘Abríu o pai a ventá i entróu a *xistra*, que abaneóu os papés da espeteira’ TER, 144.

XITANO *s.m.* Individuo dun pobo orixinario da India, habitualmente nómade, estendido especialmente por Europa, con lingua e cultura propias: ‘O Curuxo nunca ollaba de fronte. Era tan mouro, que había quen decía que era fillo dun *xitano*’ HIS, 103. Tm. ***gitano**.

xo *adv.* Erro por **XA**.

XOFRE *s.m.* Metalóide, de número atómico 16, de cor amarela, que se electriza doadamente e arde con chama azul producindo un cheiro acre característico: ‘Puxen outro vez os cornos diante da lus e despóis queimeí *xofre*, moito *xofre*. O fumo iba cara a cheminea e despóis envolvía a casa... Cheiraba a *xofre* coma no Inferno...’ PAU, 66.

[**XOGADOR**] *s.m.* Persoa que participa en xogos nos que se arriscan cartos: ‘Todoslos socios do casino estaban moi orgullosos da instalación de acetileno. / Un señor de bombín e madreñas, que tiña unha barba moi longa, iba e viña polo salón deténdose diante das mesas dos *xogadores*’ TER, 247.

XOGANTÍN *adx. e s.m.* Afeccionado ó xogo de cartos: ‘era sabedor de que toda a súa vida fora un perdidíño, bebedor e *xogantín*’ TER, 92.

XOGAR *v.t.* **1.** Arriscar no xogo: ‘Non habería rapaz coma il se non fora tan *xogantín*. *Xogaba* hastra a camisa. Unha vez, na cantina da Cruz, *xogóu* a besta con todoslos arreos, e perdeuna’ LUS, 39. **2.** Levar a cabo partidas de xogo: ‘*Xogaba* a miña partidiña, un día sí i outro tamén, no café do Roca’ TER, 327. **3.** Mover ou manexar: ‘Chamábanlle de mal nome o Falcón, pola súa valentía e coraxe nas liortas das romerías... Eu vinlle *xogala* cacha contra tres mozos xuntos’ TER, 91. // *v.i.* **4.** Facer algo como diversión ou entretemento: ‘*Xogaba* alí un neno, que fora aquíl vrao ós baños á Cruña’ CON, 28. **5.** Enredaren os animais: ‘Cando me vía arreala besta, o can rebuldaba coma un neno. Brincaba, *xogaba* co ila, e lambíalle os fuciños’ LUS, 16. **6.** Tomar parte nun xogo ou exercicio recreativo sometido a regras: ‘Estaban dous rapaciños morenos, *xogando* ó tute’ LUS, 100. **7.** Intervir: ‘As paisaxes son semellantes: fisterregas, bretemosas... Eiquí *xoga* o determinismo xeográfico’ TER, 66. // *v.p.* ***8. fig.** [Indebidamente como verbo pronominal] exporse a perder algo: ‘*Xógome* o pescozo –dixo o Bieito– a que ista calivera é a do corpo do xateiro que apareceu morto en Pacios’ TER, 226. Tm. **xogare**.

xogare *v.i.* **XOGAR**.

XOGO *s.m.* **1.** Exercicio recreativo sometido a regras e no que se pode gañar ou perder: ‘No primeiro piso do pazo están as salas: a sala de *xogo*, a biblioteca, o salón de festas i o chamado salón de caza’ TER, 130. **2.** Entretemento no que se arriscan cartos: ‘Levo unha racha de potra no *xogo*. Xa van dous mil pesos’ HIS, 139. **3.** Movemento [dunha cousa articulada]: ‘E despóis papexóu unhas falas e fixo un *xogos* coas maos’ LUS, 128. **Xogos Froráis** (⇔xogos florais) *loc.s.*, certame literario para premiar os mellore poetas: ‘Vou de mantenedor a uns *Xogos Froráis* a Mondoñedo’ CON, 18.

[**XOGUETE**] *s.m.* Obxecto para xogaren os nenos: ‘era o tío que eu máis quería. Iba a Lugo tres ou catro veces ó ano (...). Sempre me traguía roscas e *xoguetes* de aló’ LUS, 120.

XOLDA *s.f.* Diversión animada e ruidosa: ‘Vindo iles, *xolda* segura’ LUS, 25.

xonca *s.f.* **XUNCA**.

XON-XON *s.m.* **1.** Ruído da auga cando ferve: ‘A choiva nas parras e nas figueiras párcenos falar ó ouvido da quentura fogareña, do agarimo dos nenos e tamén dise *xon-xon* que fan os potes na lareira cando escachan a ferver’ HIS, 14. **2.** Rumor, murmurio de xente falando: ‘Eu sentín o *xon-xon* dos padrenuestros e avemarías’ CON, 69.

*xoraba *s.f.* Erro por ***xoroba**.

XORDO –**A** *adx.* **1.** Privado do sentido do oído [total ou parcialmente]: ‘Era unha vella algo *xorda*, con moitas rugas na cara’ LUS, 79. **2.** [Dito dun son ou dun ruído] apagado ou pouco sonoro: ‘Abranguíase todo o val do Mao nun soio golpe de vista. Prados, campas, soutos e searas de patacas e millo. Chegaba a nós o *xordo* rombar do río’ TER, 265. **3.** *fig.* Que non se manifesta exteriormente ou que non se manifesta con claridade: ‘Parecíame que toda a xente era feliz menos eu. Un *xordo* resentemento apodrecíame os miolos’ LUS, 62. Tm. ***sordo**.

[**xordo-mudo**] ($\Leftrightarrow$ XORDOMUDO) *s.m.* Persoa xorda de nacemento e, en consecuencia, privada da facultade de falar: ‘Entraton outros dous axentes. Tamén me chocou que falasen por señas, como os *xordo-mudos*’ HIS, 119.

XORNAL *s.m.* Periódico que se publica diariamente: ‘Cando quixeron arrincal-os aligustres, un cronista local puxo ista “coña” no único *xornal* da cidade’ DEC, 11.

[**XORNALEIRO**] *s.m.* Persoa que cobra un diñeiro fixado por cada día de traballo [particularmente no campo]: ‘Il non os podía atender porque estaba faguendo as contas dos *xornaleiros*. E dende logo deu permiso para que deixaran a caixa no curro, ondia non se mollara’ LUS, 48.

*xoroba ($\Rightarrow$ CHEPA) *s.f.* **1.** Avultamento na parte superior do lombo: ‘Outro dos criados máis vellos na casa, era Lombo de palla. Chamábanlle asina porque tiña un carrelo moi ancho, con *xoraba*’ LUS, 46. **2.** Convexidade notable: ‘Unha gran ponte de *xoroba* puña en comunicación o Burgo vello co Burgo novo’ TER, 238.

*xorobeta ($\Rightarrow$ CHEPUDO) *adx.* Que ten chepa: ‘Cando eu fun cobrar a un Banco de Sarria un cheque de cen mil réas, estaba na porta aquel suxeto, parolando cun individoo pequenote e medio *xorobeta*’ HIS, 127. Tm. ***xorobetas**.

*xorobetas *adx.* ***xorobeta**.

XOVES *s.m.* Día da semana que está entre o mércores e o venres: ‘Aquila noite tiven que cear unha hora despois do que tiña por costume. / Tal día era *xoves*. O sábado lin, nun xornal da Cruña, que se esfragara un auto alá na Costa da Sal’ TER, 336.

XUBILADO *adx.m.* Que deixou de traballar na súa profesión e percibe unha pensión: ‘O ateo de que che falo é mestre *xubilado*, do seu nome don Perfeuto’ CON, 128.

*xubón ($\Rightarrow$ XIBÓN) *s.m.* Peza de roupa, axustada ó corpo, con mangas ou sen elas, que cobre dende os ombreiros ata a cintura: ‘O sangue pingóu de roxo o *xubón* de terciopelo negro de doña Violante’ LUS, 155.

XUDAS *s.m.* Home traidor ou infiel: ‘De que somos trece, que é mal número. / –Pois a min non me gusta cousa. Cando hai trece homes xuntos, sempre hai un *Xudas*’ CON, 19.

xudeo *s.m.* **xudéu**.

xudéu –**ea** (⇒XUDEU –ÍA) *adx. fig.* [Acompañando ó substantivo *can*, aplicado a persoa] emprégase como insulto reflectindo desprezo: ‘Heite matar agora mesmo, *can xudéu*... E cando eu esteña a comer o caldo, ti xa levarás dúas horas no inferno, fol de calazas’ TER, 142. // **s. 2.** Persoa descendente do pobo hebreo orixinario de Palestina: ‘É unha cara de *xudea*, esguía e de moita fronte’ TER, 131. **3.** Persoa que profesa a lei de Moisés: ‘Ben sei que ti te cartas cun *xudeo* de Madrid, austriaco il, que se chama Moisés Frankl’ HIS, 153. Tm. **xudeo**.

*xuez (⇒XUÍZ) *s.m.* Persoa que ten capacidade legal para xulgar e ditar sentenza nun tribunal de xustiza: ‘O outro día, chegou a Xusticia ó pazo. O señor *xuez* arre que arre que había que lle faguer a autopsia ó cadáver’ TER, 158. ***Xuez de campo** (⇒xuíz de campo) *loc.s.*, o que arbitra un duelo ou combate: ‘Irían alí en tres autos negros, ó romper o día, os testigos, o *xuez de campo* –o mesmo Natillas– e máil-lo médico, que era eu mesmo’ CON, 55. ***Xuez municipal / xuez de paz**, (⇒xuíz municipal / xuíz de paz) *loc.s.*, o que, sen necesidade de ser letrado, exerce nun municipio ou distrito xurisdición penal sobre faltas, xurisdición civil nos asuntos de menor contía e actos de conciliación: ‘O *xuez municipal* sentouse na miña mesa e díxome... / –Xa saberá vostede o do probe don Agapito...’ TER, 248. / ‘Aló polo ano dezaioito, cando o remate da guerra europea, no tempo da peste da gripe, sendo eu *xuez de paz* era tamén xuez de 1ª instancia interino en Sarria. De algo me iba valer o meu título de abogado’ TER, 268. ***Xuez de primeira instancia / xuez de instrución** (⇒xuíz de primeira instancia / xuíz de instrución) *loc.s.*, o ordinario dun partido ou distrito, que coñece en primeira instancia os asuntos civís non sometidos pola lei ós xuíces municipais, e en materia criminal dirixe a instrución dos sumarios: ‘Aló polo ano dezaioito, cando o remate da guerra europea, no tempo da peste da gripe, sendo eu xuez de paz era tamén *xuez de 1ª instancia* interino en Sarria. De algo me iba valer o meu título de abogado’ TER, 268. / Don Saturnino estaba sentado antre o *Xuez de Instrución* i o alcalde’ CON, 84.

*xuici *s.m.* ***xuicio**.

*xuicio (⇒XUIZO) *s.m.* Procedemento polo que o xuíz ou tribunal chega a coñecer os feitos ocorridos e pode pronunciar sentenza: ‘¿E non lle parece a vostede moi raro que il fixera as cousas tal como as fixo? –perguntéille. / –Non o entendo... O chamalo a vostede, poñeríao de parte del no *xuicio*’ TER, 206. ***Xuicioral** (⇒xuízo oral) *loc.s.*, [nun proceso penal] período decisivo no que, despois de terminar o sumario, se poñen en práctica directamente as probas e alegacións ante o tribunal sentenciador: ‘Un ano despois foi o *xuicioral*. Eu mesmo lle buscara abodao ó Galo. E foi o meu testimoño o que o sacou libre’ TER, 232. Tm. ***xuici**.

[**XULGAR**] *v.t.* **1.** Opinar, formar un xuízo ou parecer [sobre algo ou alguén]: ‘sempre me tiven por agudo e ben agudo, o mesmo nos meus estudos, que foron moitos, que *xulgando*

á xente' CON, 120. **2.** Examinar e ditar sentenza: 'Non diréi que a oíu unha meiga, senón Dios mesmo que está no Ceo que nos ha *xusgar* a todos' HIS, 32. Tm. ***xusgar**.

[XUNCA] *s.f.* **1.** Planta herbácea da familia das ciperáceas (*Cyperus longus*), con canas triangulares ocas, follas longas, estreitas, serradas na marxe e flores verdosas en espigas terminais. É medicinal e aromática, sobre todo o seu rizoma, e medra en lugares húmidos: 'A escopeta de don Ramilo abaneábase coma unha *xonca* un día de vento' LUS, 104. **2.** Talo desta planta: 'Farruco iba diante cun farol aceso. Levaba unha capa de *xuncas*' LUS, 123. Tm. **xonca**.

xuncir (⇔XUNGUIR) *v.t.* Poñerlles o xugo ós bois ou ás vacas: 'Levan chocallos as vacas e bois pra que non se perdan na néboa. As parexas tiran todas a molida como en todosos sitios moi crebados. Cando se *xunce* unha soia parexa chámase isto *xuncir* á sinxela' LUS, 20.

XUNCO *s.m.* **1.** Planta herbácea da familia das ciperáceas (*Juncus sp.*) de talo recto, longo e flexible, que medra dentro da auga ou en lugares húmidos: 'Sentía que se me iban os folgos. Tremaba coma un *xunco*' LUS, 64. **2.** Talo desta planta: 'Según me dixo a Rebola, os dous homes aínda eran mozos. Un levaba unha capa de *xuncos* i o outro unha manta' LUS, 47. Tm. **xungo**.

xungo *s.m.* **XUNCO**.

XUNTA¹ *s.f.* Conxunto de persoas que teñen ó seu cargo o goberno ou administración dunha entidade: 'Ó día seguinte, depóis de xentar, funme tomar café ó Círculo. Non fixen máis que chegar cando sentín a un direutivo da *Xunta*, que berraba. / –É egua, besta brava, é egua!' CON, 33.

XUNTA² *prep.* Indica proximidade na localización espacial; xunto a, ó lado de: 'E quedóuse us intres *xunta* o balcón mirando pra o parque' TER, 169. Tm. **xunto**.

XUNTANZA *s.f.* Reunión de varias persoas [para tratar un asunto ou para divertirse]: 'Tiñamos *xuntanzas* cuase todo-los días cas Ferreirós ou cas Verruga, plaza do Campo e rúa da Cruz, respexitivamente' DEC, 10.

XUNTAR *v.t.* **1.** Poñer unha cousa en contacto con outra de xeito que se toquen: 'A Filomena *xuntóu* as maos como si rezara e dixo: / –¡Xusticia de Dios!' TER, 285. **2.** Colocar cousas nun mesmo sitio ou formando parte dun conxunto: 'Faga o favor, vostede, que conoz ben a casa, de *xuntarme* tódalas chaquetas e zamarras que atope do Galo' TER, 207. **3.** Reunir persoas nun lugar determinado: '*Xuntara* moita xente armada con fusiles, trabucos, gadañas, foutes e machados' LUS, 82. // *v.p.* **4.** Reunirse, agruparse varias persoas nun mesmo lugar: 'Unha vez *xuntáronse* os mozos da aldea, collérona i atárona despida a unha árbore' LUS, 127.

XUNTO¹ –**A** *adx.* **1.** Que está un ó lado do outro: 'I o rapaz berraba poñendo as maos *xuntas*' TER, 101. **2.** Que realiza unha actividade en compañía de: '¿Sei que te esquenciches de que fumos *xuntos* á escola' LUS, 56. **3.** Reunido: 'Un total de vinte mil setecentas pesetas. Poucas veces vira tanto diñeiro *xunto* e nunca no meu peto' CON, 120. **Xunto** *a loc. prep.*,

indica proximidade na localización espacial; xunta, ó lado de: ‘colléu a escopeta de dous canos, que penduraba dun cravo *xunto á* xanela’ LUS, 50.

xunto² *prep.* **XUNTA.**

XURADO *adx.m.* Que xura o seu cargo, oficio ou función antes de desempeñalo. **Guarda xurado** ($\Leftrightarrow$ garda xurado), persoa que se ocupa de labores de vixilancia, despois de prestar xuramento do seu cargo ou oficio, e que está habilitado para levar armas: ‘Mais o Pedro Golpe chegou a cidade do Cabo. Il mesmo me contou que fora *guarda xurado* nas minas de diamantes de non sei... / –De Kimberley –dixen eu’ HIS, 153.

XURAMENTADO *adx.m.* Comprometido mediante xuramento: ‘Abonda ca nosa palabra. Segredo *xuramentado*. O que non se descubriu en tanto tempo, tampouco se descubrirá hoxe’ TER, 229.

XURAMENTO *s.m.* Blasfemia, expresión inxuriosa: ‘Figúrese vostede a solpresa de don Jan María. Sentíu que o afogaba unha carraxe barbarisma. Botóu a man ó bastón e sacóu o estoque, decindo un *xuramento*, e púxolle a punta na gorxa. O Ramón recuóu hastra dar co carrelo na parede da torre’ LUS, 144.

XURAR *v.t.* **1.** Asegurar, prometer ou afirmar ante testemuñas: ‘*Xúrovos* polo que máis queirades que eu vin todo con istes mesmos ollos que han de comer os vermes’ TER, 93. // *v.i.* **2.** Blasfemar, maldicir, dicir xuramentos: ‘Asegún datos do Arquivo Municipal, aqueles restos eran dun enterrador no mes de outono do ano dezaioito, cando a peste de gripe, i o enterrador chamábase de alcume “Boca ladroa”, po-lo moito que *xuraba*’ CON, 92.

[**XURDIR**] *v.i.* Saír do interior e elevarse a unha certa altura: ‘Nunha dilas [das pinturas] *xurde* [a fada] do relanzo no medio dun feixe de escumas’ TER, 187.

xuriconsulto *s.m.* **XURISCONSULTO.**

XURISCONSULTO *s.m.* Persoa dedicada ó estudio, interpretación e aplicación do dereito: ‘Hastra dez eramos ceando cas do *Xurisconsulto* Lamas’ CON, 33. Tm. **xuriconsulto.**

*xusgado *s.m.* ***xuzgado.**

*xusgar *v.t.* **XULGAR.**

XUSTAMENTE *adv.* Exactamente, nin máis nin menos: ‘E il foi o que fixo que os dous se batiran a morte no chamado Campo da Veiga, na ribeira do Cabe, fai hoxe *xustamente* sete días. Un sucedo que quedará pra sempre na Historia do Humorismo Galego’ CON, 53.

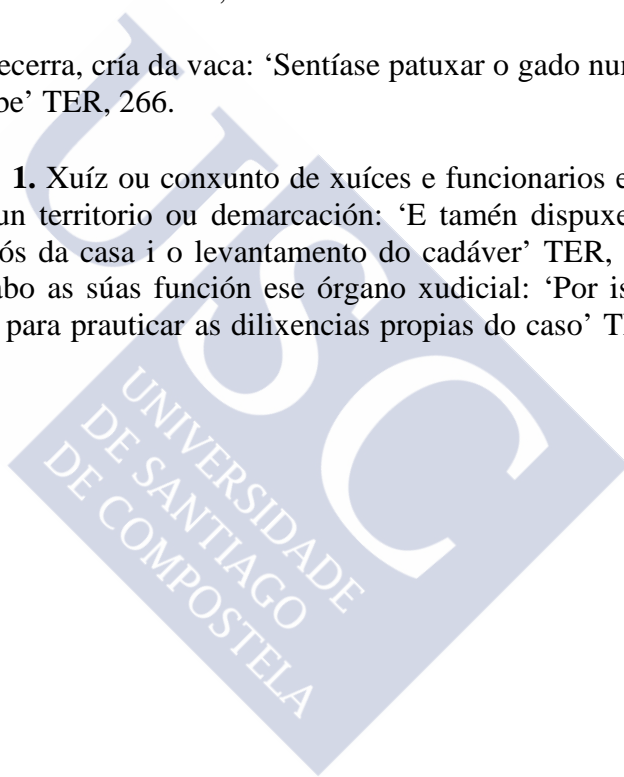
*xusticia ($\Rightarrow$ XUSTIZA) *s.f.* **1.** Aplicación da lei, controlando o seu cumprimento e castigando a quen a incumpre: ‘Unha voz de muller decía: / -¡*Xusticia* pra ise verdugo que oufegóu a súa muller’ TER, 208. **2.** Poder xudicial: ‘E outramente que sempre é aventurado andar en líos coa *xusticia*’ LUS, 146. **3.** Representante da lei: ‘O Lombo de palla quería sacalo do cadaleito, máis díxenlle que non, pois tiña que quedar todo como

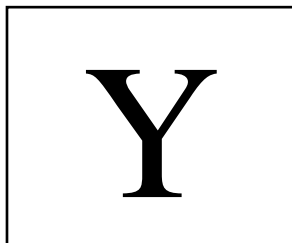
está hastra que chegara a *Xusticia*' LUS, 53. ***De xusticia** ($\Rightarrow$ de xustiza) *loc.adx.*, xusto, conforme ós dereitos dunha persoa, ó que merece e ó que lle corresponde: 'O alcalde considerou *de xusticia* a petición' CON, 93. ***Facer xusticia** ($\Rightarrow$ facen xustiza) *loc.v.*, outorgar a alguén aquilo que merece: 'Outramente, ben sei que vostede o que quer é que se *faga xusticia*' TER, 212.

XUSTO –**A adx.** **1.** Que é apropiado, que é tal e como debe ser: 'Parecíame ir perdendo a *xusta* concencia do espacio e do tempo' TER, 40. **2.** Exacto, que non lle sobra nin lle falta nada: 'Cecais fose a mesma do Xes de Restrepo, que acababa de chegar de Santiago un turismo. Eu vírao falar co mesmo ordenanza de Oficina de Telégrafos / Chegara co tempo *xusto* prá presenciar os efectos do “telegrama homicida”. Un asesinato xenial...' HIS, 72. // *s.m.* **3.** A cantidade exacta que se precisa: 'Agora sí que tiña que ir a San Martín e telefonar a Monforte pra que me mandasen fondos. Tan sóio me quedaba o *xusto* pra xantar, tomar café e cear en San Martín' CON, 88.

xuvenca ($\Leftrightarrow$ XOVENCA) *s.f.* Becerra, cría da vaca: 'Sentíase patuxar o gado nun trollo. Unha *xuvenca* brincou por unha sebe' TER, 266.

***xuzgado** ($\Rightarrow$ XULGADO) *s.m.* **1.** Xuíz ou conxunto de xuíces e funcionarios encargados da administración da xustiza nun territorio ou demarcación: 'E tamén dispuxen que fora o *Xuzgado* tomar decraración ós da casa i o levantamento do cadáver' TER, 270. **2.** Local onde está ou onde leva a cabo as súas función ese órgano xudicial: 'Por iso o chama ó *Xuzgado* o señor segredario, para prautilizar as dilixencias propias do caso' TER, 269. Tm. ***xusgado**.

[***yanki**] (⇒IANQUI) *s.m.* Persoa natural ou habitante dos Estados Unidos de América [en particular dos estados do Norte]: ‘Eu ben sabía que os *yanquis* eran moi raros’ TER, 325.

***yate** (⇒IATE) *s.m.* Embarcación a vela ou a motor destinada a recreo ou ó deporte: ‘veume facer unha visita certo cabaleiro que vaixaba en *yate* polo mar Caribe’ HIS, 77.

[***yurta**] (⇒IURTA) *s.f.* Tenda circular, con paredes verticais e teito en forma de cúpula, utilizada polos nómades do norte de Mongolia: ‘Inda que as casas dos nosos labregos non teñan moitas máis comodidades que as “*yurtas*” dos nómadas dos desertos fríos de Asia’ TER, 46.

Z

[**ZAFIRO**] *s.m.* Pedra preciosa da familia do corindón, de cor azul, moi dura [que se emprega en xoiería]: ‘A esposa do señor alcalde estaba verdadeiramente arrebatadora, alta ela, con aqueles seus ollos tan azúes, “dous xemeos *zafiros*”, como decía o millor poeta da vila’ CON, 132.

ZAMARRA *s.f.* Chaquetón de moito abrigo, feito de coiro ou pano groso: ‘Na manga dereita da *zamarra*, vimos un longo cabelo’ TER, 225.

[**ZANCADA**] *s.f.* Paso longo : ‘Lancañadas. *Zancadas*, grandes pasos’, LUS, 165.

zancar *v.i.* **AZANCAR**.

ZANFONA *s.f.* Instrumento musical de corda que se toca dándolle voltas cunha manivela a un cilindro que fai soar as cordas: ‘Saquéi fotos e dibuxei cegos tocando a *zanfona*’ HIS, 157.

[***zángano**] *s.m.* **ABELLÓN**.

ZAPATEIRO *s.m.* Persoa que fai, vende ou amaña calzado: ‘Pastoriza ten sona de ter moi bo ganado. Sempre o decía o don Casto Méndez, cando iba botar un vaso á tasca do Benedicto, que era tamén un bon *zapateiro*’ CON, 97.

[**ZAPATILLA**] *s.f.* Peza de calzado cómodo e lixeiro que se emprega para andar pola casa: ‘sempre parecía que iba en *zapatillas*, inda que calzase galochos ou zocos’ CON, 22.

ZAPATO *s.m.* Peza de calzado que cobre o pé, xeralmente de coiro e con planta de sola ou de goma: ‘Agarda, que se me desabrochou un *zapato*... –pregóulle o Ferrete–.’, TER, 251.

[**ZAPATÓN**] *s.m.* Calzado de goma alto e resistente, especialmente preparado para a chuvia ou para evitar a humidade: ‘I o patrón seguía falando, dirixíndose ó Sarillo. / –Traime tamén un bos *zapatós* de becerro do 44’ TER, 277.

ZARAPALLADA *s.f.* Cousa confusa ou enganosa, difícil de entender ou aceptar: ‘Iso de que Dios creóu o mundo en seis días non puido ser. Que me perdoen vostedes, pero iso é unha *zarapallada*’ CON, 130.

[**zarrallar**] ($\Leftrightarrow$ CERRALLAR) *v.i.* Furgar, ferranchar ou manipular [un obxecto metálico]: ‘Tamén traería armas de fogo. Sentín que me entraba o frío do medo no corpo... Tirrín, tin... ¿E ise outro ruidiño? Estaba *zarrallando* na pistola...’ HIS, 129.

zarzallada ($\Leftrightarrow$ ZARZALLO) *s.f.* Chuvia miúda e pouco intensa: ‘Eran sete os cas que aquela mañá do mes de maio con orballada e *zarzallada* iban cancia min’ HIS, 50.

[**ZARZALLAR**] *v.i.* Chover miudiño e con pouca intensidade: ‘Xentamos no cimo dun monte que xa non me acordo cómo se chama, co que levabamos nas nosas carabelas. *Zarzallaba* e facía frío’ HIS, 13.

ZAS *interx.* Emprégase para imitar o ruído dun golpe: ‘O Xocas, tan tranquilo, ripou dun peto do chileque una barra de lacre e un sello ou cuño. Alcendeu un misto Derritú o lacre. Botou algún na punta do plegue do sobre. Ergueu o cuño e ¡*zas!* O sobre quedaba cuñado’ HIS, 144.

ZOAR¹ *v.i.* 1. Producir un son ou ruído xordo e rouco: ‘Eu tiña que menazalo pra que se estivese quedo, faguendo *zoar* a fustra’ LUS, 16. 2. [Dito do vento] producir un son agudo ó soprar con forza: ‘Levantárase o vento. Sentíase *zoar* nas árbores do parque’ TER, 169.

ZOAR² *s.m.* Ruído agudo que produce o vento ó soprar: ‘O *zoar* do vento nos pinares fainos relembra o mare’ TER, 40.

***zócalo** ($\Rightarrow$ ZÓCOLO) *s.m.* Faixa de pouca altura que se coloca na parte inferior dunha parede [como decoración ou protección]: ‘O comedor tiña *zócalo* de castiñeiro i o cuarto de estar unha gran cheminea de cantería’ TER, 31.

[**ZOCA**] *s.f.* Calzado de madeira dunha soa peza rematada en forma de punta [que xeralmente se calza cos pés protexidos por carpíns ou zapatillas]: ‘Baixóu [a Faísca] media dispida, alumándose con mistos. E despois baixóu a Filomena. Ista baixara ás escuras i as apalpadas, tamén dispida. Nin unha nin outra tan siquer se puxera as *zocas*’ TER, 280.

ZOCO *s.m.* Calzado co piso de madeira e corpo de coiro que cobre o pé por riba do tornecelo e que ten amallós: ‘Acricóuse xunto ó difunto e desabrochóulle os *zocos*’ TER, 275.

ZOOLÓXICO *adx.m.* Relativo ou pertencente á zooloxía. **Parque zoológico** *loc.s.*, lugar en que se exhiben, coidan e ás veces se crían diversas especies animais [con fins didácticos ou de entretemento]: ‘Eu estiven moitas veces no *parque zoológico* da Habana’ CON, 131.

[**ZORRA**¹] *s.f.* Tipo de carro baixo e forte de catro rodas empregado para transportar grandes pesos: ‘Detívose alí un dises camiós chamados *zorras*, tirados por bois’ LUS, 62.

*zorra² (⇒PUTA) *s.f.* Muller raposeira que adoita prestar servizos sexuais por diñeiro ou por algún outro beneficio: ‘Arrédate godallo, que eu non nacín pra p... de ningún m... Pra *zorra*, a ladra da túa muller’ TER, 284.

ZORREGAR *v.t.* **1.** Tirar, pegar: ‘O Falcón, que matóu á Rola... *Zorregoulle* dous tiros cando a rapaza viña de sacala auga do pozo da aira’ TER, 94. // *v.t.* e *v.i.* **2.** Pegar, bater, dar golpes [a alguén]: ‘O maistro, don Benitiño, veña de *zorregarlle* diante de nós cunha vara de avelaneira’ TER, 100.

*zorro *s.m.* **RAPOSO.**

[ZOUPAR] *v.t.* **1.** Golpear, pegar ou bater [a alguén]: ‘Era un rapazote cativoiro il. Non tiña media losqueada. Díronme ganas de *zoupealo* alí mesmo’ LUS, 76. *v.i.* **2.** Bater, golpear cos pés ó andar: ‘I a boa da muller colléu cara Becerreá, *zoupando* polo bulleiro’ TER, 335. Tm. **zoupear**.

zoupear *v.t.* **ZOUPAR.**

zucra *s.m.* **AZUCRE.**

[ZUGADA] *s.f.* Acción e efecto de zugar [un cigarro]: ‘E veña darlle *zugadas* ó xaruto, que fumegaba como unha cheminea’ LUS, 143.

ZUGAR *v.t.* **1.** *fig.* Absorber ou consumir [unha cousa]: ‘tódolos que veñen de alá parez que lles *zugara* o sangue as calores’ PAU, 117. **2.** *fig.* Ir quitándolle ou consumíndolle os cartos a alguén: ‘Xa sabes que lle *zuga* o diñeiro a ladra da querida que tén en Leixazós’ LUS, 110. // *v.t.* e *v.i.* **3.** Soster cos beizos un cigarro aspirando o fume: ‘o Séneca *zugaba* do puro’ TER, 253. // *v.i.* **4.** Chuchar, sacar ou estraer cos labios e coa lingua o zume ou a substancia dunha cousa: ‘Un centolo (...) o Penecas crebara os osos do bicho co macico, e púxose a comer i a *zugar*’ TER, 118.

zunia (⇔ZUNA) *s.f.* Teima, idea obsesiva e fixa en que se persiste: ‘¿E ti, Tiberio, inda teimas de te marchare para a Guinea?... ¿Non se che tira isa *zunia* dos mioles?’ PAU, 10.

zurrio (⇔ZURRO) *s.m.* Líquido case negro e de cheiro forte que solta o esterco: ‘¡Que os emborquillen a todos no *zurrio* do cortello dos porcos!’ HIS, 177.

5. CONCLUSIÓN

Para realizarmos un obrigado balance da contribución de Á. Fole ó cultivo e á elaboración da lingua galega salientaremos o seu interese por recoller e rexistrar a lingua oral do momento. O centro do noso traballo foi a presentación e definición de todas as voces que no corpus que delimitamos emprega un escritor preocupado pola supervivencia da lingua e defensor do galego popular. A lingua de cultura que quixo axudar a construír tiña que ser continuadora da lingua falada e achegarse o máximo posible a ela. Fole reflicte no seu léxico un labor de recolleita continua desa lingua oral e concretízao na riqueza e variedade de formas que emprega.

A lingua popular é a base do galego que utiliza e a variedade dialectal da zona xeográfica na que localiza as obras é un compoñente significativo dentro do conxunto de trazos que caracterizan o seu modelo lingüístico. Puidemos comprobalo nos lemas e citas do Glosario, dos que extraemos algúns exemplos ilustrativos, a modo de síntese, sen pretendemos ser exhaustivos, que reflicten esa oralidade manifesta. Incluímos o número de rexistros que se documentan no corpus nalgúns casos, tamén a modo de exemplo, para corroborar a materialización dalgunhas preferencias claras do escritor pola solución máis próxima á variante oral.

Ánxel Fole non descoida o reflexo da pronunciación que el considera popular e característica da maneira de falar das xentes de Lugo e provincia e, por extensión, de todos os galegos. Representa graficamente unha serie de pronunciacións propias dos falantes que non sempre deixa percibir a ortografía convencional. Entre formas como *mellor* / *millor* mostra clara preferencia pola solución popular con *i* (da que contamos 105 rexistros en total), fronte á solución con *e* (28 rexistros). Das variantes *peor* / *pior* só fai uso da forma con *i*, pois non rexistramos a forma *peor*. Seguindo casos coma estes de alteración ou de vacilación do vocalismo átono, propios da lingua popular, encontramos usos como *adeviñar* e *aduviñar* xunto con *adiviñar*, *léngoa* e *língoa* xuntamente con *língua*, *somellar* e *semellar*, *aigue* e *aguia*, etc. Mesmo manifesta a alteración vocálica nos ditongos onde alterna casos como *eiquí* e *aiquí* (ademais de *aquí* e *equí*), e incluso mantén esta alternancia cando o ditongo está na posición tónica como *autro* e *outro*, *coarta* e *cuarta*, etc.

Na vogal final *-e* cando a seguinte palabra empeza por *e-* cambia *e* por *i*, aínda que non de forma sistemática, en formas como *qui é* ou *qui era* e tamén se percibe ese cambio noutras formas como *se* / *si*, *ondi-os* puxeches, etc. Como vimos nalgúns citas, el xustifica o uso desta variación pois considera que leva á harmonía na combinación de sons e que evita efectos desagradables na pronuncia de dous sons contiguos. Como di en *Terra brava*: “Toda fala ten as súas leises propias, i a máis xeneral da nosa é a da eufonía. O emprego dunha ou outra fala, ou do remate das que teñen dous, está condicionado pola fala dianteira ou polo que lle sigue. Si escoitamos a un petrucio –que lle chamaremos ideal– decantarémonos que di, poño por caso, “qui é” e non “que é”, de conformidade con isa lei da eufonía... E si di “se foramos”... di, en toques “si estivera...”, pra arredala cacofonía” (p. 70-71).

Non descoida os fenómenos de adición e supresión de vogais e rexistra abundantes casos de prótese (*ademostrar, adivertirse, afreitas*, etc.), epéntese (*admirábel, admirador, ademitir, aldeia, creio, ondia, partia*, mesmo por fonética sintáctica: *a iauga, a ialma*, etc.), paragoxe (*acordare, grise, irmae, ire, marchare, mare, matare, vere*, etc.) e supresións como *lampar* xunto con ‘*alampar*’, *aspro, fogax* e ‘*fogaxe*’ ou *rarisma*.

Documenta cambio de sílaba das vogais dentro da palabra, en formas como *podia, sepia*. Como di en TER, 71: “Nista comarca hai unha gavela de curiosas metátesis como “*podia*”, “*sepia*” por “*poida, saiba ou seipa*”. Destas formas, fóra desta cita so rexistramos o uso de *podia* (1 rexistro en TER, 45) e *sepias* (1 rexistro en PAU, 30).

Alterna graficamente o uso das dúas realizacións fonéticas da conxunción copulativa nas súas variantes *i* / *e* segundo a seguinte palabra empece por vogal ou por consoante e, de maneira xeral, usa *i* + vogal (agás que esta sexa *i*-) e *e* + consoante (*us i outros, e inda, zarzallaba e facía frío*), como na maioría das falas galegas. Mesmo chega a unir graficamente a variante *i* directamente coa palabra seguinte (*iademáis*) ou enlazala a ela co uso do trazo ou guión (*acendíao i-apagábao, i-eu, I-é tamén*), para indicar que moitas veces se agrupa coa vogal seguinte na fala.

Como fenómenos fonéticos consonánticos característicos da lingua oral documenta, entre outros, a metátese en formas como *adrento, drento, probe*, etc. (mesmo a metátese recíproca dalgúñas consoantes en formas como *precípita / prepícita* e *fígado/ fídagos*), e a alveolaridade do *-n* en formas como *non-o / nono* (‘¿E decímolo ou *non-o* decimos?’). Entre distintas variantes dialectais, usa, por veces, a que foneticamente lle pareceu máis distinta, mesmo sen ser a característica da zona e área lingüística e así, incluso no título dunha das obras, documenta *lus* en vez de *luz*.

Nos grupos consonánticos heterosilábicos, seguindo pautas fonéticas existentes na lingua popular, elimina nalgúns casos a consoante implosiva (*dina* fronte a ‘*digna*’) e en moitos casos vocalízaa (*adoitar, adoutar, aución, leución, leutor, leutura*, etc.). É frecuente, tamén, a rotatización da consoante líquida en grupos homosilábicos en casos como *craramente, crarexar, craridade; frol* ou *fror, frolecer* ou *freecer*, etc.

En cuestións morfolóxicas, como resultado da terminación latina *-ANUM* predomina a solución dialectal en *-ao* (característica, ademais doutras zonas de Galicia, do galego de Lugo): *chao, curmao, irmao, mao, pasamaos, verao, vrao*, aparece ocasionalmente a realización fonética de *-o* en *-u* (*mau*) e, en contadas ocasións, o sufixo *-án*, propio do bloque occidental galego: *irmán, man* ou dous casos da forma *vran*). Por ser un trazo dialectal ben significativo, sinalamos, a modo de exemplo, as porcentaxes das voces *mao / mau / man* e *chao / chan*. Da variante *mao* documentamos un total de 237 rexistros, 4 da variante *mau* e 26 da forma *man*. Entre *chan / chao*, documentamos 36 rexistros para *chao* fronte a 14 de *chan*. Para a terminación *-TATEM* encontramos as formas truncadas do galego común (*facultá*) e outras que conviven coas formas plenas (*calidá e calidade, mitá* xunto con *mitade* ou *vontá* xunto con *vontade*).

Mostra unha clara preferencia pola contracción da preposición *a* máis o artigo masculino *o* na súa solución *ó* (que é a que representa a pronuncia correcta e propia de todo o dominio

lingüístico galego) fronte a *ao*, que encontramos nunha ocasión, en TER, 71, cando dá conta de que “Pois moitas veces escribíense sóidos que non hai, como nas contraucións “coa” ou “aos”, que cuasi todos din “ca” e “ós”, e en 6 rexistros máis, concretamente en *Historias que ningún cre*. Como vemos na cita, no encontro da preposición *con* coa forma feminina do artigo *a* prefere *ca* fronte a *coa* aínda que, neste caso concreto, o uso de *coa/coas* é mais numeroso nos seus textos có da contracción anterior *ao* pois rexistramos 170 usos da contracción *ca(s)* fronte a 109 de *coa(s)*, o que nos fai pensar na vixencia das dúas solucións; con todo, comprobamos que é maioritaria a contracción *ca*. Representa, asemade, outras contraccións propias da lingua oral, que son debidas á fonética sintáctica, en formas como *afeito, co-ela, co-il, dacarón, dacó, dalgo, deilí, deiquí, poixa, praló, pratrás, pretrás*, etc.

Aínda que tamén hai casos en que non o fai, rexistra, de forma predominante, a variante alomórfica *-lo, -la* do artigo unida a unha palabra anterior rematada en *-s* ou *-r*, que grafa de diversas formas (*polo / po-lo/ pol-o, maila / mai-la / mail-a, todos / tódolos / todo-los / tódo-los / todol-os, tremé-la casa, acompañá-los cánticos, esfuraca-la testa, fun buscalo Tumarón á casa, preparalo augardente, traspasal-o Espírito*, etc.) nuns casos, como vemos, sen facer a segmentación que hoxe sería de regra e noutros facéndao de diversos modos en canto á ortografía. É consecuente coas afirmacións que fai en “Soleira” de *Contos da néboa*: “Sempre teiméi de escribire un galego que fose galego falado. E conserva-la súa fonética, non alterala na escritura. Por iso mesmo conservo os guiós, que lle dan á escritura do galego un certo aspecto ortopédico. Arrepresentar o galego según se fala é unha procura vella en min. Góstame ben máis, poño por caso, escribir tódolos días que todos os días. Se o ele soa na frase, penso que se debe conservar”. Outros casos de asimilación do *-s* final que se dan na fala, tamén os rexistra en casos como: *Diol-a teña* na Groria, *Que Diolo axude*, *Son móitolos anos*, etc..

Noutras cuestións morfolóxicas coma o plural dos nomes en *-n*, predomina a solución dialectal en *-s*, propia do Bloque Central (*canciós, cas, chorós, choupís, comús, corazóns, zapatós*), rexistra o plural dialectal do Bloque Oriental na forma *cais* (dúas ocorrencias) e tamén aparece, en menor frecuencia, a solución *-ns* do Bloque Occidental (*cans, leccións, vacacións*, etc.). Para o plural do indefinido un rexistramos *unhos, uns, us*.

No pronome persoal de terceira persoa e no demostrativo predominan as formas con *i-* para o masculino *il, iste, ise, aquil*, propias da maior parte de Ourense e do sur de Lugo, e en menor medida, quizais máis por diferencialismo ca por escoitalo no uso, o feminino *ila, ista, isa, aquila* aínda que tamén aparecen as formas con *e-*, estes casos si, en moita menor medida.

No verbo, alterna no copretérito, antepretérito e pospretérito dos verbos as formas paroxítonas e proparoxítonas que coexisten na fala viva, aínda que predominan as primeiras (*andariamos, calabamos, levabamos*, etc.). Di en LUS, 24 que no Courel as primeiras persoas do pretérito e do futuro dalgúns verbos rematan en *-in* (*fuín, cantein, agardarein*), pero non fai uso delas na súa narración. Fala, asemade, da convivencia na fala dos dous resultados para o subxuntivo presente do verbo *ser* (*seña* e *sexa*) e rexistra na narración as dúas con predominio da forma *seña* (43 rexistros fronte a 13 da forma *sexa*).

No léxico confirmase o seu interese por salientar a variedade de palabras que teñen presenza na lingua oral popular para designar un mesmo concepto. Fala da diversidade de formas en distintos lugares de Galicia, como *cimo / cumial, fitar / ollar, alustrar / lostregar /*

lustrigar, fenestra / fiestra / xanela / ventá. Percibe esta diversidade como un trazo singular do galego, como un tesouro, e recóllea na escrita. Á parte dos sinónimos xeográficos que el caracteriza e doutros sinónimos en xeral que encontramos no corpus, puidemos comprobar que son moitos os casos en que utiliza distintas variantes formais para unha mesma palabra, ás veces dentro da mesma páxina: **albore, *albre, arbre, árbore; *alborado, *alboreda, *alboredado, arboleda; lóstrego, lostrego, lóstrogo; alustre, alustro; acricarse, anicharse, anicrase* e que, se en moitos casos corroboran o seu afán por rexistrar na escrita solucións populares, noutros evidencia a falta de fixación da lingua no momento en que el escribe e que se manifesta, ademais das formas, na súa grafía.

No plano léxico, en *Á lus do candil* e en *Terra brava*, destaca palabras que teñen presenza na lingua oral e que el presenta como específicas de cada unha desas zonas, ben na forma, ben nalgún significado específico. Na primeira, formas como *cinguideiro, demouca, derramar, estragarse, facenda, liame, mata, morodo, subaixo, renarte, solerte, tarxa, velliños, vena, venaqueiro, xíbaro, túzaro, búlgaro, xuncir*. En *Terra brava* usa, entre outras, *alustrar, murador, muradeira, murear* e *murar*.

A esta actividade de observación e recolleita da fala popular hai que engadirlle a achega de palabras doutras linguas (*ballet, *barman, *vermut, whisky, *yanki, *yate,...* etc.), a creación de novos termos (*psicoscopio, metapsicoscopio*), o feito de darlle á palabra un uso figurado ou a ampliación semántica dalgúns termos (como en *adherente, alegre, alifafe, ametencia, ameter*, etc.).

Toda esta actividade de observación, recolleita e creación, non librou o escritor de incorrer no uso de formas impropias do galego. O pulo diferencialista tamen se deixou ver na escrita foleana. Seguramente é o que o leva a elixir, preferentemente, entre dúas solucións galegas a máis diferencial como por exemplo na terminación *-ble* e *-bel* entre as que predomina *-bel* ou a preposición *dende*, que ten máis frecuencia ca *desde*. Na súa intención de marcar diferenzas co castelán usa *rubir* co significado de *subir* (aínda que tamén co seu significado propio ‘gabearen as plantas’), grafa formas que non se dan en ningún falante, pero que el altera seguindo pautas fonéticas existente na lingua popular para certo tipo de palabras, coa clara intención de darlles un aire diferencial do español e porque tampouco eran alleas na escrita doutros escritores galegos, coetáneos ou que o precederon, que el ben coñecía. Así rexistramos: **aicidente, *aitividade, *aitual, *capíduo, *ilumiado, *insiñificante, *iñorancia, *léisico, *oficiña, *noiturnidade, *oucidental, *primaveira*, etc.

Tampouco se librou Fole de incorrer en castelanismos, nuns casos léxicos (**feligrés, *gafas, *granuja, *grasa, *maiordomo, *manada, *postre, *pulpo, *sanar, *según, *sello, *semilleiro*), e, en menor medida, morfolóxicos (especialmente no xénero dalgúns substantivos (*un beberaxe*) ou na formación dalgúns plurais dos nomes en *-l* (*candiles, capitales, fusiles*, en cambio *cadrís*), sintácticos (sorprende encontrar algúns usos como a omisión do artigo obrigado ante o posesivo –son moi poucos os casos e mesmo se pode pensar que sexa intencionado por parte do autor–, a preposición *a* na prerifrase verbal **ir+a+infinitivo*, o uso pronominal de certos verbos que en galego non o teñan e incluso algunha alteración na colocación do pronome átono) e semánticos como *roxo* co significado de *vermello*.

Así e todo, como podemos ver cunha simple ollada ó Glosario, estas formas ou usos non galegos que acabamos de citar non son os predominantes. Aínda que non fixemos un cómputo total, pola marca tipográfica con que as incluímos, precedidas de asterisco (*), observamos que o índice de aparición é pequeno, de o compararmos co de formas galegas hoxe estándar (incluídas en maiúscula negra) e outras solucións populares que non entran no estándar moderno (presentadas, como se viu, en letra redonda negra). De collermos como exemplo a letra **E**, de extensión medio alta, vemos que de 548 entradas só 65 aparecen precedidas de asterisco, o que supón un 11,8% e isto desde o rigor da normativa actual que nos leva a preceder de asterisco formas como **estrena*, **estrenar*, **estribación*, **estudio*, **estudiante* **espacio* e moitas outras que poderíamos exemplificar, que, en ningunha medida tiñan a súa solución fixada na época en que escribe Fole. Non había un modelo lingüístico de referencia no momento en que escribe, nin sequera unha tradición lexicográfica que axudase na elección de formas, porque, en palabras de A. Santamarina (2004: 21) os dicionarios galegos anteriores á década de 1980 inclúen igualmente unha ampla variedade de formas nas voces patrimoniais. Cómpre considerar que algunhas das formas que sinalamos desta letra **E**, que collemos como exemplo, (*estudio*, *estudiar*, *estudiante*) eran as consideradas normativas no galego moderno ata a última modificación das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (2003).

Cremos que tanto a actividade diferenciadora como a presenza do castelanismo hai que entendela dentro do contexto histórico e ideolóxico en que se produce a súa obra que, como xa dixemos era unha etapa de escolla (non de unificación) na que cumpría dar entrada a unha razoable variedade de formas. Por outra banda, o peso da tradición escrita tamén se deixa notar. A súa obra prodúcese nun momento de retomar o labor dos escritores que o precederan e isto fai que manteña algunha das características herdadas do pasado (a época das Irmandades da Fala, da Xeración Nós e do Seminario de Estudos galegos, na que o diferencialismo cobra un grande apoxeo). A esta orixe pódese atribuír o uso dalgúns dos hiperenxebrismos que rexistramos e mesmo algún escaso arcaísmo coma *coor* (xunto cos predominantes *color* e *cor*) ou *outo* e tamén moitas das deformacións de palabras que anteriormente citamos, como a vocalización dos grupos consonánticos nalgúns casos o o uso de formas como **oficiña*, **insiñificante*, etc. Son diversos os criterios que se mesturan e poden xustificar o uso dalgúns formas.

En calquera caso, cómpre insistir en que non son as manifestacións diferencialistas e o castelanismo os trazos que destacan no seu modelo lingüístico, senón que predomina máis ben o enraizamento na lingua popular que el ben coñecía desde neno e que reforza nas súas estadias na montaña luguesa. Non podía ser doutro xeito por parte de quen consideraba que o pobo é o que conserva o galego, quen o empregan “coma il cómpre” (TER, 68). Moitos dos termos e solucións, unhas veces dialectais e outras xerais, da lingua galega oral de onte e de hoxe están presentes na súa escrita.

Podemos concluír dicindo que na súa obra encontramos un caudal léxico copioso no que destacamos a riqueza de formas, tanto en palabras de orixe diferente para un mesmo concepto (*adibal* / *liame*; *barranca* / *fraga* / *derrubadoiro*; *concheiro* / *nogueira*; *estadullo* / *fungueiro*), coma noutras voces patrimoniais que, coa mesma orixe etimolóxica, presentan unha dobre, tripla ou máis solución no seu significante (*adral* / *adrio* / *adro*; *felgo* / *fento* / *fieito*). A esta riqueza e variabilidade de formas, sen esquecermos o peso da tradición escrita, sumamos como trazo distintivo e significativo a compoñente dialectal que recolle, como vimos nalgúns exemplos. A lingua popular de Lugo e das terras do Courel, O Incio e Quiroga é a base

fundamental do seu galego, hai trazos característicos destas bisbarras na súas voces, pero tamén do galego, en xeral sen responder a unha distribución dialectal concreta. O interdialectalismo tamén se ve na súa obra. Por citarmos algúns casos, ademais da forma común *raposo*, usa *golpe*, forma só rexistrada na área mindoniense; usa a forma *ouvir*, inexistente en Lugo, con maior número de rexistros ca *oír*. Hai maior número de rexistros da forma *nai* (55 en total) ca da forma *mai* característica de Lugo (3 rexistros). Non fai uso do suxeito pronominal *tu*, que cabería esperar en Lugo e provincia, senón que emprega *ti* tanto como suxeito coma complemento con preposición; é relevante o uso do radical *fagu-er* (máis propio da metade occidental de Ourense) fronte a *fac-er* e tamén o minoritario *tragu-er* fronte ó máis estendido no galego vivo *tra-er* etc.

Todos estes son datos que fan pensar que, aínda que usou o galego de Lugo e doutras zonas da provincia como base nos seus escritos, foino modificando e complementando con moitas adicións collidas das variedades doutras zonas galegas e da tradición literaria existente, tanto no relativo ó léxico coma noutros niveis da lingua. Non foi o obxectivo deste traballo facer un estudo xeral da lingua de Á. Fole, da que acabamos de dar algunhas anotacións, senón centrarnos na lematización e descrición do léxico que emprega que, coma nos casos anteriores, é moitas veces léxico propio da área lingüística do escritor e, en moitos casos, do galego común, con procedencia diversa, pero sempre tratando de ser fiel ó seu criterio de achegar o máximo posible a lingua literaria á lingua falada pola comunidade.

Alcanzamos, como demostra o Glosario, unha cifra considerable de entradas diferentes, que sen dúbida aumenta abondo pola profusión de variantes de todo tipo que inclúe o autor e que, en consecuencia, lematizamos. Cada variante ten a súa entrada pero establecemos unha xerarquía nas variantes marcada, especialmente, por criterios tipográficos e polo tipo de información que algúns lemas inclúen ó reducírmolos, nalgúns casos, a remisións. O teito de referencia foi o estándar actual galego definido basicamente nas *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (2003) e no *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (Volga) (2004), e seguindo como referencia ou modelo outros traballos de lexicografía cos que conta o galego hoxe en día.

Hai tres tipos de voces como entrada. Por un lado, as formas toleradas hoxe, das que hai unha boa representación e, na categoría de voces que foron secundarizadas diferenciamos dúas modalidades (voces galegas, aínda que non estándar, e voces non galegas). Sen dúbida é discutible a opción que eliximos en moitos casos nestas voces secundarizadas. Establecemos uns criterios xerais e tratamos de ser congruentes con eles.

Obviamente, barallamos outras alternativas coas que iniciamos o traballo e que fomos modificando e ampliando progresivamente no longo proceso da súa elaboración. Esperamos que o resultado final sirva para contribuír a incrementar o coñecemento do galego literario do que xa hai hoxe en día un coñecemento detallado; abonda examinar moitos estudos publicados sobre a lingua de escritores galegos, sen deixarmos de salientar o tesouro léxico que institucións coma o Instituto da Lingua Galega ten elaborado, ora mediante o baleirado das obras de moitos autores galegos, ora coa recolleita da lingua oral.

Como indicamos no apartado 2 deste traballo, tivemos o privilexio de contar cos datos de catro obras de Fole que figuran na Base de Datos do *Tesouro Informatizado da Lingua Galega (TILG)*, do Instituto da Lingua Galega, que xenerosa e desinteresadamente nos cedeu o

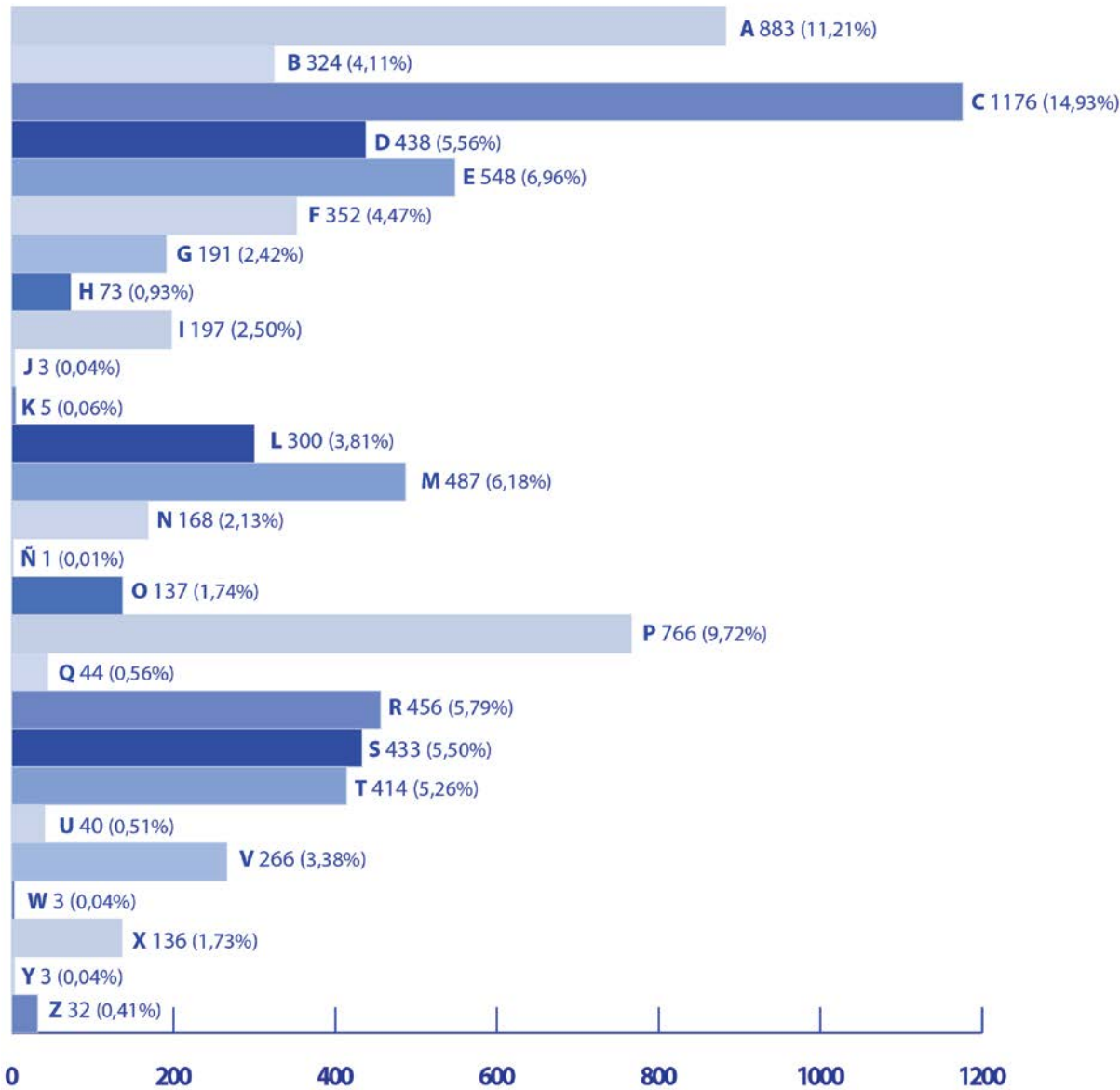
Profesor A. Santamarina, a petición do profesor director deste traballo Francisco Fenández Rei. Sen este material a tarefa sería moito máis difícil, por non dicir imposible, pois o caudal de léxico que Fole emprega é numeroso. O noso máximo agradecemento aquí explícito a ambos os dous profesores. A base de datos que nos foi cedida inclúe un total de 57.953 rexistros. A ese número de rexistros, cómpre engadir un total de 26.439 palabras que achega *Contos da néboa*, máis 24.055 palabras de *Historias que ningún cre*. Con todo este corpus puidemos elaborar un Glosario de 7.876 entradas.

Como remate destas conclusións, incluímos **dous gráficos** que nos permiten coñecer o número e a porcentaxe das entradas por letra. O primeiro reflicte a cantidade de lemas por letra, segundo a orde alfabética, e o tanto por cento que supón cada letra no total das 7.876 entradas do Glosario. O segundo representa esa mesma información pero distribuída por letras, de maior a menor (seguindo o gráfico consonte ó movemento das agullas do reloxo), comezando pola letra de maior número de entradas (letra C, 1.176 entradas) e rematando coa de número menor (letra Ñ, un só lema).

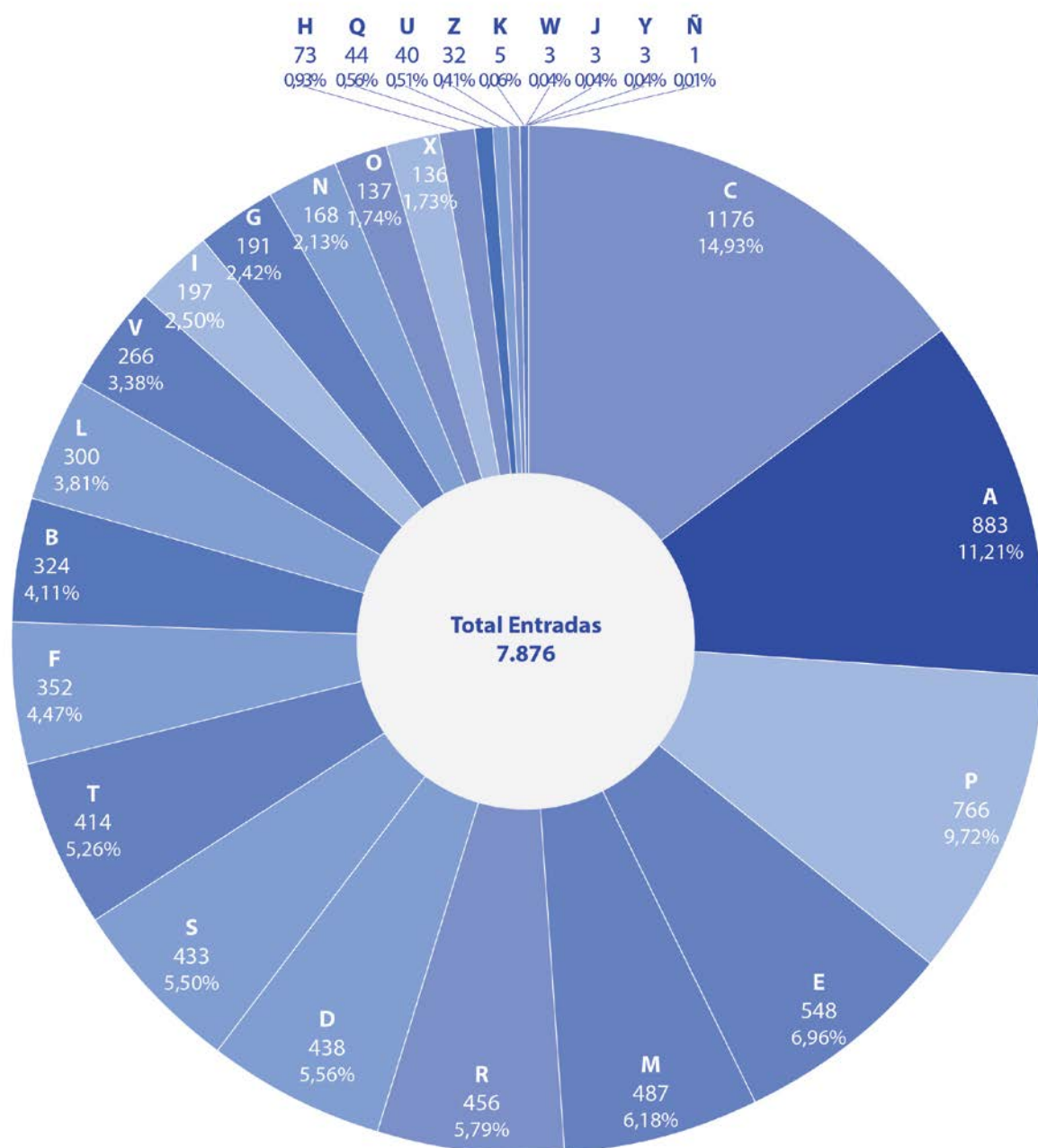
Puidemos traballar o léxico dun autor que quixo levar á literatura a lingua oral, á que se achegou non só como escritor, senón tamén cunha gran curiosidade de filólogo e dialectólogo que queda manifesta nas súas páxinas. Convértese Á. Fole nunha autoridade que, desde o noso punto de vista, acolle unha gran riqueza e frondosidade de formas galegas que, coa súa particularidade, vén sendo representativa da lingua que se pode encontrar no conxunto de publicacións dos anos nos que el escribe e que non dista en gran medida do galego actual.

GRÁFICOS DE NÚMERO E PORCENTAXE DE ENTRADAS POR LETRA

Número e porcentaxe de entradas por letra en orde alfabética

Distribución por letras segundo a cantidade de entradas

BIBLIOGRAFÍA

- AIRA GONZÁLEZ, R. e MARTÍNEZ BALEIRÓN, M. (2002): “As denominacións dos meses do ano: perspectiva lexicográfica”, en ÁLVAREZ, R. / DUBERT, F. / SOUSA, X. (Edirs.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 359-382.
- ALONSO ESTRAVÍS, I. (dir.) (1995): *Dicionário da lingua galega.*, 3 vols. Madrid: Alhena.
- ALONSO ESTRAVÍS, I. (dir.) (1995): *Dicionário da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco Edicións.
- ALONSO GIRGADO, L. (1987): “Aproximación á narrativa de Ánxel Fole”, en *Revista Grial*, 95. Vigo: Editorial Galaxia. Pp. 68-75.
- ALONSO GIRGADO, L. (1993): “Introducción” en FOLE, Á (1993¹¹): *Á lus do candil. Contos a carón do lume*. Vigo: Editorial Galaxia.
- ALONSO GIRGADO, L. e REQUEIXO, A. (1997): *Ánxel Fole e Á lus do candil*. Vigo: Nigra.
- ALONSO GIRGADO, L. (1997): “Contexto e sentido da obra de Ánxel Fole”, en RODRÍGUEZ FER, C.: *Ánxel Fole 1903-1986. Unha fotobiografía*. Vigo: Edicións Xerais. Pp. 149-161.
- ALONSO MONTERO, X. (1997) (Edir.): *Día das Letras Galegas. Ánxel Fole*. Santiago de Compostela: Departamenteo de Filoloxía Galega / Universidade de Santiago de Compostela.
- ALONSO MONTERO, X. (1997): “Presentación”, en ALONSO MONTERO, X. (Edir.): *Día das Letras Galegas. Ánxel Fole*. Santiago de Compostela: Departamenteo de Filoloxía Galega / Universidade de Santiago de Compostela.
- ALONSO RAMOS, M. (Edir.) (2006): *Diccionarios y fraseología*. Anexo 3 da *Revista de Lexicografía*. A Coruña: Universidade da Coruña.
- ALVAR EZQUERRA, M. (1976): *Proyecto de lexicografía española*. Barcelona: Editorial Planeta.
- ALVAR EZQUERRA, M. (1983): *Lexicología y lexicografía: guía bibliográfica*. Salamanca: Eds. Almar.
- ALVAR EZQUERRA, M. (1993): *Lexicografía descriptiva*. Barcelona: Biblograf.

- ÁLVAREZ BLANCO, R. (1988): “Escribir en galego: Otero Pedrayo”, en *Otero Pedrayo na revista Nós 1920-1936 (Escolma)*. Santiago de Compostela: Departamento de Filoloxía Galega- USC. Pp. 9-23.
- ÁLVAREZ BLANCO, R. (1994): “Gramática descriptiva e gramática prescritiva”, en *Cadernos de lingua*, 10. A Coruña: Real Academia Galega. PP. 19-35.
- ÁLVAREZ BLANCO, R. (Coord.) (1995): *Atlas Lingüístico Galego. Vol. II. Morfoloxía non verbal*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ÁLVAREZ BLANCO, R. (2001): “El vai ben así: pervivencia e construción de el invariable”, en *Cadernos de lingua*, 23. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 5-33.
- ÁLVAREZ BLANCO, R. (Coord.) (2015): *Tesouro do léxico patrimonial galego e portugués*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. Dispoñible en <http://ilg.usc.es/Tesouro/> [Consultado: 30/09/2015].
- ÁLVAREZ, R. e XOVE, X. (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- ÁLVAREZ, R. / MONTEAGUDO, H. / REGUEIRA, X.L. (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (1997): “As expresións fixas nos dicionarios galegos”, en *Cadernos da lingua*, 15. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 71-95.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (1999): “Variación e sinonimia nas unidades fraseolóxicas. Caracterización xeral e proposta de tratamento lexicográfico”, en *Cadernos da lingua*, 19. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 43-63.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (1999): “A formación de locucións verbais. Estudio sintáctico funcional”, en ÁLVAREZ, R. e VILAVEDRA, D. (Coords.): *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero*. Tomo I. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 229-247.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (Coord.) (2001): *Diccionario gallego-castellano, castellano-gallego*. Vigo: Editorial Galaxia.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2002): “Ó redor das colocacións e das solidaridades léxicas”, en LORENZO, R. (Coord.): *Homenaxe a Fernando R. Tato Plaza*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 37-48.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2003): “Fraseoloxía e estándar”, en ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. e GONZÁLEZ SEOANE, E. (Edirs.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 147-161.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2004): “As unidades fraseolóxicas na lexicografía galega”, en ÁLVAREZ BLANCO, R., FERNÁNDEZ REI, F. e SANTAMARINA, A. (Edirs.): A

- Lingua Galega: Historia e Actualidade*. Actas do I Congreso Internacional da Lingua Galega (Santiago 16-20 de setembro 1996). Vol. IV. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 447-484.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2005): “Glosario de locucións adverbiais do galego medieval”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 7. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Pp. 13-40.
- ARES, C. / CARBALLEIRA, X. / HERMIDA, C. / IGLESIAS, P. / LEMA, X. / LÓPEZ, R. (1996): “Proxecto e método do Gran Dicionario Xerais da Lingua”, en ALVAREZ BLANCO, R. / FERNÁNDEZ REI, F. / SANTAMARINA, A. (Edirs.) (2004): *A lingua galega: Historia e actualidade*. Vol. II. Actas do I congreso internacional 16-20 de setembro de 1996. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 527-537.
- ARES, C. e IGLESIAS, P. (2001): “O léxico rural en *Homes de Tras da Corda de C.G. Reigosa*”, en REGUEIRA, X. L. e VEIGA, A. (Edirs.): *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega. Verba, anuario galego de filoloxía*. Anexo, 49. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 25-46.
- ARES VÁZQUEZ, C. (2005): “Léxico da flora na obra de Ánxel Fole”, en *Investigación e innovación na Escola Universitaria de Formación de Profesorado de Lugo*. Conmemoración dos 50 anos da actual Escola Universitaria de Formación do Profesorado de Lugo (1954-2004). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 17-36.
- ARES VÁZQUEZ, C. (2005): “Da fala á literatura: Algunhas reflexións lingüísticas de Ánxel Fole”, en BOULLÓN AGRELO, I. / COUCEIRO PÉREZ, X.L. e FERNÁNDEZ REI, F. (Edirs.): *As tebras alumeadas. Estudos filolóxicos ofrecidos en homenaxe a Ramón Lorenzo*. Santiago de Compostela: Univesidade de Santiago de Compostela. Pp. 291-306.
- BAGALLÓ ESCRIVÁ, M. (2002): “Sobre la función sintagmática del ejemplo lexicográfico”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 39-52.
- BATTANER ARIAS, P. e LAHUERTA GALÁN, J. (2002): “Nombres femeninos en el diccionario: problemas de lematización”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 53-62.
- BATTANER ARIAS, P. (2008): “El fenómeno de la polisemia en la lexicografía actual: otra perspectiva”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen XIV, 2008. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 7-25.
- BUSTOS PLAZA, A. (2002): “Sintagmas verbales fijos en la lexicografía del español”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 63-73.

- CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J. I. (Edirs.) (2002): *De historia de la lexicografía*. A Coruña: Editorial Toxosoutos. Colección lingüística nº 4.
- CARBALLEIRA ANLLO, X.M. (Coord.) (2000): *Gran Dicionario Xerais da lingua*. Vigo: Edicións Xerais.
- CARBALLEIRA ANLLO, X.M. (Coord.) (2004²): *Dicionario Xerais da lingua*. Vigo: Edicións Xerais.
- CARBALLEIRA ANLLO, X.M. (Coord.) (2009): *Gran Dicionario Xerais da lingua*. (2 Volumes. Volume I: A-G. Volume II: H-Z).Vigo: Edicións Xerais.
- CARBALLO MARTÍNEZ, I. (2002): “Las marcas gramaticales que caracterizan las unidades pluriverbales en los diccionarios”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 85-95.
- CASARES, C. (1984): *Conversas con Ánxel Fole*. Vigo: Editorial Galaxia.
- CASARES, J. (1981²): *Diccionario ideológico de la lengua española*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.
- CASARES, J. (1992³): *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- CASTILLO CARBALLO, M. A. (1998): “El concepto de unidad fraseológica”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen IV, 1997-1998. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 67-79.
- CASTILLO CARBALLO, M. A. (2002): “El universo fraseológico. Algunos enfoques”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen VIII, 2001-2002. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 25-41.
- CASTILLO CARBALLO, M. A. e GARCÍA PLATERO, J. M. (Coords.) (2010): *La lexicografía en su dimensión teórica*. Málaga: Universidad de Málaga.
- CASTRO, M. e FREIRE, L. (1982): *Guía das setas ou cogumelos comestibles de Galicia*. Vigo: Edicións Xerais.
- CASTRO, M., FREIRE, L. E PRUNELL, A. (1990²): *Guía das árbores de Galicia*. Vigo: Edicións Xerais.
- CASTRO MACÍA, L. (2001): *Diccionario Xerais galego-castelán, castellano-gallego*. Vigo: Xerais (4ª ed. actualizada á normativa de 2003).
- CORBIN, P. e GUILLERME, J. P. (Dirs.) (1995): *Dictionnaires el littérature: actes du Colloque International “Dictionnaires el littérature. Littérature et dictionnaires (1830-1990)”*. Presses Universitaires du Septentrion.

- COROMINAS, J. e PASCUAL, J.A. (1980-1991): *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*. 6 vols. Madrid: Gredos.
- COSERIU, E. (1977): *Principios de semántica estructural*. Madrid: Editorial Gredos.
- COSERIU, E. (1981): *Lecciones de lingüística general*. Madrid: Editorial Gredos.
- DAVIÑA FACAL, L. (2000): *Diccionario das ciencias da natureza e da saúde*. 2 tomos (A-C). A Coruña: Deputación provincial.
- DE HOYOS, J. C. (2000): “La marca de transición semántica: sentido figurado”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen VI, 1999-2000. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 73-105.
- DOMÍNGUEZ DONO, X., RAJÓ PAZO, A.X. e VARANDAS GONZÁLEZ, B. (Coords.) (2004): *Diccionario de galego*. Vigo: Ir Indo Edicións.
- DUBOIS, J. C. (1971): *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*. París: Librairie Larousse.
- FAJARDO, A. (1997): “Las marcas lexicográficas: concepto y aplicación práctica en la lexicografía española”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen III, 1996-1997. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 31-57.
- FEIXÓ CID, X. (dir.) (1999): *Diccionario da lingua galega*. 3 vols. Vigo: Ir Indo.
- FEIXÓ CID, X. (dir.) (1999): *Diccionario Cumio da lingua galega*. Vigo: Edicións do Cumio (versión en papel e CD-ROM).
- FEIXÓ CID, X. (Coord.) (2007): *Diccionario fraseolóxico castelán-galego e de correspondencias galego-castelán século 21*. Vigo: Editorial Galaxia / Edicións do Cumio.
- FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F.: “Limiar”, en FOLE, Á. (1983⁴): *Á lus do candil. Contos a carón do lume*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F. (1996): *A xeración Galaxia*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F. (1997): “A narrativa e a paisaxe compañeiras de Fole” en RODRÍGUEZ FER, C. (1997): *Ánxel Fole 1903-1986. Unha fotobiografía*. Vigo: Edicións Xerais. Pp. 9-23.
- FERNÁNDEZ REI, F. (1977): “Notas lingüísticas sobre Fefiñáns-Cambados”, en *Homenaxe a Cabanillas no centenario do seu nacemento*. Santiago de Compostela: USC, Facultade de Filoloxía. Pp. 287-325.
- FERNÁNDEZ REI, F. (1982): “Anotacións ó léxico de Cunqueiro”, en *Homenaxe a Álvaro Cunqueiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 341-348.

- FERNÁNDEZ REI, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Edicións Xerais.
- FERNÁNDEZ REI, F. (Coord.) (1990): *Atlas Lingüístico Galego. Vol. I Morfoloxía verbal*, 2 tomos. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- FERNÁNDEZ REI, F. (1999): *Ramón Cabanillas, Manuel Antonio e o mar da Arousa. Dúas singraduras na construción dun idioma para unha patria*. Discurso de ingreso na RAG, lido o día 25 de setembro de 1999. A Coruña: Real Academia Galega.
- FERNÁNDEZ REI, F. (2002): “Do Ortegal ó Douro e de Fisterra ó Navia e ó Padornelo. Notas sobre léxico moderno da Gallaecia e do seu litoral”, en ÁLVAREZ, R. / DUBERT, F. / SOUSA, X. (Edirs.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 147-192.
- FERNÁNDEZ REI, F. (2002): “As estacións do ano en galego: o inverno, o verán e as primaveras” en LORENZO, R. (Coord.): *Homenaxe a Fernando R. Tato Plaza*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 129-143.
- FERNÁNDEZ REI, F. (Coord.) (2003): *Atlas Lingüístico Galego. Vol. IV. Tempo atmosférico e cronolóxico*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- FERNÁNDEZ REI, F. (Coord.) (2014): *Atlas Lingüístico Galego. Vol. VI. Léxico. Terra, plantas e árbores*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- FERNÁNDEZ REI, F. e HERMIDA GULÍAS, C. (2008): “O Arquivo do Galego Oral e o seu aproveitamento lexicográfico”, en GONZÁLEZ SEOANE, E. / SANTAMARINA, A. e VARELA BARREIRO, X. (Edirs.): *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 153-166.
- FERNÁNDEZ SALGADO, B. (Coord.) (1991): *Diccionario de dúbidas da lingua galega*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FERNÁNDEZ SALGADO, B. (dir) (2004): *Diccionario Galaxia de usos e dificultades da lingua galega*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FERRO RUIBAL, X. (1987): *Refraneiro galego básico*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FERRO RUIBAL, X. (1988) (Coord.): *Actas do I Congreso Galego de Fraseoloxía*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- FERRO RUIBAL, X. (2004): “Explicitación e implicitación fraseolóxica. Notas galegas”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 6. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Pp. 57-80.
- FERRO RUIBAL, X. (2008): “A fraseoloxía como fonte lexicográfica”, en GONZÁLEZ SEOANE, E. / SANTAMARINA, A. e VARELA BARREIRO, X. (Edirs.): *A lexicografía*

- galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 167-182.
- FOLE, Á. (1958): *Pauto do demo*. Buenos Aires: Editorial Citania (Colección Mestre Mateo).
- FOLE, Á. (1972): *¿E decímolo ou non-o decimos?* Lugo: Cartonajes Anmi.
- FOLE, Á. (1973): *Contos da néboa*. Vigo: Edicións Castrelos. Colección Pombal. Serie Narrativa.
- FOLE, Á. (1983⁴): *Á lus do candil. Contos a carón do lume*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FOLE, Á. (1976²): *Terra brava. Contos da solaina*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FOLE, Á. (1981): *Historias que ninguén cre*, Vigo: Edicións Xerais de Galicia. Colección Grandes Mestres.
- FOLE, Á. (1997): *Obra galega completa*. 2 volumes. Edición de C. Rodríguez Fer. Vigo: Editorial Galaxia.
- FONTOIRA SURÍS, L. (1977): “Vocabulario de *A rosa de cen follas* de Ramón Cabanillas”, en *Homenaxe a Cabanillas no centenario do seu nacemento*. Santiago de Compostela: USC, Facultade de Filoloxía. Pp. 189-286.
- FONTOIRA SURÍS, L. / GARCÍA RODRÍGUEZ, C. / HERMIDA GULÍAS, C. / VÁZQUEZ LÓPEZ, M. X. (1992): *Glosario de Celso Emilio Ferreiro*, en ÁLVAREZ, R. (Coord.): *Estudios dedicados a Celso Emilio Ferreiro*. Tomo II. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- FRANCO GRANDE, X.L. (1968): *Dicionario galego-castelán e vocabulario castelán galego*. Vigo: Galaxia, 1978⁴.
- FREIXEIRO MATO, X. R. (2006²): *Gramática da lingua galega*. Vol. 2: *Morfosintaxe*. Vigo: Edicións A Nosa Terra.
- FREIXEIRO MATO, X. R. (2006²): *Gramática da lingua galega*. Vol. 3: *Semántica*. Vigo: Edicións A Nosa Terra.
- GARCÍA ARES, M. (2001): “As unidades léxicas compostas na lexicografía galega”, en REGUEIRA, X. L. e VEIGA, A. (Edirs.): *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega. Verba, anuario galego de filoloxía*. Anexo, 49. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 143-156.
- GARCÍA, C. (1985): *Glosario de voces galegas de hoxe*. Anexo 27 de *Verba, anuario galego de filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- GARCÍA, C. (1990): “Xornadas e xeiras”, en *Cadernos de lingua*, 1. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 7-10.

- GARCÍA, C. (1991): *Contribución ó léxico de Cunqueiro*. A Coruña: Real Academia Galega.
- GARCÍA, C., GONZÁLEZ, I. e GONZÁLEZ, M. (Edirs.) (1995): *Actas do simposio de lexicografía actual: Elaboración de dicionarios*. Anexo 3 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega.
- GARCÍA, C. e GONZÁLEZ, M. (Dirs.) (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña / Vigo: Real Academia Galega / Edicións Xerais/ Editorial Galaxia.
- GARCÍA, C. e GONZÁLEZ, M. (Dirs.) (2004): *Diccionario castelán-galego da Real Academia Galega*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza / Real Academia Galega.
- GARCÍA, X. R. (1991): *Guía das plantas con flores de Galicia*. 2 Volumes. Vigo: Edicións Xerais.
- GONZÁLEZ AGUIAR, M. I. (2006): “La definición lexicográfica de las unidades fraseológicas”, en *Diccionarios y fraseología*. Anexo 3 da *Revista de Lexicografía*. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 221-233.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. e FERNÁNDEZ REI, F. (1982): “Anotacións á morfoloxía de Cunqueiro”, en *Homenaxe a Álvaro Cunqueiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 186-245.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. (1991): “Unha mostra do tratamento da homonimia nos dicionarios galegos”, en BREA, M. e FERNÁNDEZ REI, F. (Coords.) (1991): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Vol. I. Santiago de Compostela. Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 199-214.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. (2001): “A terminoloxía galega: un labor normalizador”, en REGUEIRA, X. L. e VEIGA, A. (Edirs.): *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega. Verba, anuario galego de filoloxía*. Anexo, 49. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 157-168.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. (2002): “A dialectoloxía ó servizo do estudo da estratigrafía do léxico”, en ÁLVAREZ, R. / DUBERT, F. / SOUSA, X. (Edirs.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 29-40.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. (2005): “Nomes xenéricos para designar os apeiros de labranza en galego”, en BOULLÓN, A.I / COUCEIRO, X.L. / FERNÁNDEZ REI, F. (Edirs.): *As tebras alumeadas. Estudos filolóxicos ofrecidos en homenaxe a Ramón Lorenzo*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 375-390.
- GONZÁLEZ, M. E SANTAMARINA, A. (Coords.) (2004): *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLGa)*. A Coruña / Santiago de Compostela: Real Academia Galega / Instituto da Linhua Galega. [Dispoñible en: <http://academia.gal/recursos-volg#http://academia.gal/Volga/>].

- GONZÁLEZ, M. e VARELA, B. (2002): “As denominacións de ‘chuvia miúda’: variedade diatópica e lingua literaria”, en en ÁLVAREZ, R. / DUBERT, F. / SOUSA, X. (Edirs.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 329-357.
- GONZÁLEZ PÉREZ, R. (2001): “La marca figurado en los diccionarios de uso”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen VII, 2000-2001. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 77-89.
- GONZÁLEZ SEOANE, E. (1994): “Variedade e empobrecemento do léxico”, en *Cadernos da lingua* 10. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 89-102.
- GONZÁLEZ SEOANE, E. (2002): “Léxico dialectal e estándar literario”, en en ÁLVAREZ, R. / DUBERT, F. / SOUSA, X. (Edirs.): *Dialectoloxía e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp.95-113.
- GONZÁLEZ SEOANE, E. (2002): “A lexicografía galega moderna”, en BOUZADA FERNÁNDEZ, X. e MONTEAGUDO ROMERO, H. (Coords.): *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Pp. 165-226.
[Dispoñible en http://consellodacultura.org/mediateca/extras/normalizacion_iii.pdf].
- GONZÁLEZ SEOANE, E. (2003): “A estandarización do léxico en Galicia: perspectiva histórica”, en ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. e GONZÁLEZ SEOANE, E. (Edirs.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 163-196.
- GONZÁLEZ SEOANE, E. / SANTAMARINA, A. e VARELA BARREIRO, X. (Edirs.) (2008): *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega.
- GRAÑA NÚÑEZ, X. (1990): “O léxico patrimonial galego: algúns aspectos do seu empobrecemento”, en *Cadernos de lingua*, 2. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 47-58.
- GRAÑA NÚÑEZ, X. (1991): “Aproximación ó castelanismo”, en BREA, M. e FERNÁNDEZ REI, F. (Coords.): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Vol. II. Santiago de Compostela. Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 69-81.
- GUTIERREZ ORDÓÑEZ, J. (1989): *Introducción a la semántica funcional*. Madrid: Síntesis.
- HERMIDA GULÍAS, C. (2004): *Gramática práctica (Morfosintaxe)*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco Edicións.
- HAENSCH, G. / WOLF, L. / ETTINGER, S. / WERNER, R. (1982): *La lexicografía. De la lingüística teórica a la lexicografía práctica*. Madrid: Editorial Gredos.
- HAENSCH, G. (1997): *Los diccionarios del español en el umbral del siglo XXI*. Salamanca: Universidade de Salamanca.

- HOUAISS, A. / DE SALLES VILLAR, M. / DE MELLO FRANCO, F. (dirs.) (2004): *Dicionário Houaiss da língua portuguesa*. Rio de Janeiro: Editora Objetiva (1ª reimpressão).
- LAROUSSE (1977⁷): *Gran enciclopedia Larousse*. 24 Vols. Barcelona: Editorial Planeta.
- LÓPEZ FERNÁNDEZ, R. (1990): “Sobre os dicionarios galegos”, en *A Trabe de Ouro. Publicación galega de pensamento crítico*, 3. Santiago de Compostela: Edicións Sotelo Blanco. Pp. 395-409.
- LÓPEZ TABOADA, C. e SOTO ARIAS, M. R. (1995): *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega. Aplicación didáctica*. A Coruña: Galinova.
- LÓPEZ TABOADA, C. e SOTO ARIAS, M. R. (2008): *Dicionario de fraseoloxía galega*. Vigo: Xerais.
- LORENZO, R. (Ed.) (1988): *Coloquio de lexicografía (Santiago de Compostela, 1986)*. Anexo 29 de *Verba, anuario galego de filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- MARIÑO PAZ, R. (1998): “Visión do galego na obra de Celso Emilio Ferreiro” en ÁLVAREZ, R. (Coord.): *Estudios dedicados a Celso Emilio Ferreiro*. Tomo I. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 327-335.
- MARIÑO PAZ, R. (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco Edicións.
- MARTÍNEZ LLEDÓ, M.A.: “La microestructura del diccionario especializado”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.) (2002): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 127-137.
- MOLINER, M. (1988): *Diccinoario de uso del español*. 2 vols. Madrid: Gredos.
- MONTEAGUDO ROMERO, H. e GARCÍA CANCELA, X. (Coords.) (1988): *Diccionario normativo galego-castelán*. Vigo: Editorial Galaxia.
- MONTEAGUDO ROMERO, H. (1991): “A modernización do léxico galego en *Sempre en Galiza* e a norma léxica do galego culto actual”, en BREA, M. e FERNÁNDEZ REI, F. (Coords.) (1991): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Vol. I. Santiago de Compostela. Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 293-320.
- MONTEAGUDO ROMERO, H. (1999): *Historia social da lingua galega*. Vigo: Editorial Galaxia.
- MONTEAGUDO, H. (2003): “Sobre a norma léxica do galego culto: da prosa ficcional de Nós ao ensaio de galaxia”, en ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. e GONZÁLEZ SEOANE,

- E. (Edirs.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 197-253.
- MOGORRÓN HUERTA, P. (2005): “As locucións verbais nos dicionarios”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 7. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Pp. 149-176.
- NAVAZA BLANCO, G. (Coord.) (2007²): *Dicionario Xerais castelán-galego de usos, frases e sinónimos*. Vigo: Edicións Xerais.
- OTERO, A. (1977): *Vocabulario de San Jorge de Piquín*. Anexo 8 de *Verba, anuario galego de filoloxía*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- PENA, J. (1995): “Formación de palabras, gramática y diccionario”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen I, 1994-1995. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 163-180.
- PENA, X. A. (dir.) (2004): *Gran dicionario Cumio da lingua galega*. Vigo: Edicións do Cumio.
- PENA, X. A. (dir.) (2005): *Gran dicionario Século 21 da lingua galega*. Vigo: Galaxia / Edicións do Cumio.
- PORTO DAPENA, J. A. (2000): “Metalenguaje y lexicografía”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen VI, 1999-2000. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 127-151.
- PORTO DAPENA, J. A. (2001): “Las letras como entradas del diccionario” en *Revista de Lexicografía*. Volumen VII, 2000-2001. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 125-154.
- PORTO DAPENA, J. A. (2002): “La estructura actancial como criterio separador de acepciones en el artículo lexicográfico”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.) (2002): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 171-190.
- PORTO DAPENA, J. A. (2002): *Manual de técnica lexicográfica*. Madrid: -arco / Libros.
- PORTO DAPENA, J. A. (2004): “La lematización de los pronombres en los diccionarios actuales”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen X, 2004. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 67-79.
- PORTO DAPENA, J. A. (2007): “Una descripción típica de los numerales: la del cálculo aritmético” en los diccionarios actuales”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen XIII, 2007. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 105-124.
- PORTO DAPENA, X. A. (2008): “A información gramatical nos dicionarios”, en GONZÁLEZ SEOANE, E. / SANTAMARINA, A. e VARELA BARREIRO, X. (Edirs.): *A lexicografía galega moderna. Recursos e perspectivas*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 57-81.
- PORTO DAPENA, J. A. (2009): *Lexicografía y metalexicografía. Estudios, propuestas y comentarios*. *Revista de Lexicografía*. Anexo 12. A Coruña: Universidade da Coruña.

- PORTO DAPENA, J. A. (2011): “La definición lexicográfica de contorno fluctuante”, en *Revista de Lexicografía*. Volumen XVII, 2011. A Coruña: Universidade da Coruña. Pp. 115-132.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1984): *Diccionario de autoridades*. 3 Vols. Edición facsímil. Madrid: Ed. Gredos [T. I: A-C; T. II: D-Ñ; T. III: O-Z].
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2001²²): *Diccionario de la lengua española*. T. I (a/g), T. II (h/z). Madrid: Editorial Espasa Calpe.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2005): *Diccionario panhispánico de dudas*. Madrid: Ed. Santillana
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORDE) [en liña]. *Corpus diacrónico del español*. <<http://www.rae.es> [Consultado: 25/06/2015].
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CREA) [en liña]. *Corpus de referencia del español actual*. <<http://www.rae.es> [Consultado: 25/06/2015].
- REAL ACADEMIA GALEGA / INSTITUTO DA LINGUA GALEGA (2003): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago de Compostela: Real Academia Galega / Instituto da lingua galega. [Disponible en: <http://academia.gal/documents/10157/ca6a779d-d429-415a-9d1a-b300c1bdba81>].
- REAL ACADEMIA GALEGA (2005): *Diccionario castelán-galego*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- REAL ACADEMIA GALEGA (2015): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en: <http://academia.gal/diccionario#inicio.do>. [Consultado: 30/10/2015].
- REGUEIRA FERNÁNDEZ, X. L. (1993): “Algunhas calas na riqueza léxica da lingua literaria: aproximación cuantitativa”, en *Cadernos de lingua*, 7. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 99-112.
- REGUEIRA FERNÁNDEZ, X. L. (Coord.) (1996): *Guía bibliográfica de lingüística galega*. Vigo: Edicións Xerais.
- REQUEIXO, A. (1994): “Sobre fraseoloxía galega: algunhas mostras da área mindoniense”, en *Cadernos de lingua*, 9. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 89-110.
- REQUEIXO, A. (1996): *Ánxel Fole. Aproximación temática á súa obra narrativa en galego*. Vigo: Edicións do Cumio.
- REQUEIXO, A. (1996): “A lingua galega de Ánxel Fole”, en ALVAREZ BLANCO, R. / FERNÁNDEZ REI, F. / SANTAMARINA, A. (Edirs.) (2004): *A lingua galega: Historia e actualidade*. Vol. III. Actas do I congreso internacional 16-20 de setembro de 1996.

- Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 677-684.
- REQUEIXO, A. (1997): “Sobre a lingua de Ánxel Fole”, en *Congreso Ánxel Fole*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Pp. 29-37.
- REQUEIXO, A. (1997): “Ánxel Fole e a lingua galega”, en *Ánxel Fole. Día das letras galegas 1997*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Pp. 61-73.
- REQUEIXO, A. (1997): “Ánxel Fole narrador e dramaturgo”, en RODRÍGUEZ FER, C.: *Ánxel Fole 1903-1986. Unha fotobiografía*. Vigo: Edicións Xerais. Pp. 163-172.
- RIVAS, P. (2000): *Fraseoloxía do mar na Mariña luguesa. Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 1. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- RODRÍGUEZ FER, C. (1981): *A Galicia misteriosa de Ánxel Fole*. Sada- A Coruña: Edicións do Castro.
- RODRÍGUEZ FER, C. (1997): *Ánxel Fole. Vida e obra*. Vigo: Edicións Xerais.
- RODRÍGUEZ FER, C. (1997): *Ánxel Fole 1903-1986. Unha fotobiografía*. Vigo: Edicións Xerais.
- RODRÍGUEZ FER, C. (Edir.) (1997): *O mundo lucense de Ánxel Fole*. A Coruña: Edicións do Castro.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, E. (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, 3 vols.: 1958 (1) / 1960 (2) / 1962 (3). Vigo: Galaxia, 1980, edición facsimilar.
- SANMARTÍN REI, G. (Coord.) (2012): *Sobre a calidade da nosa lingua*. A Coruña: Universidade da Coruña. Servizo de normalización lingüística. Servizo de publicacións. Dispoñible en http://www.udc.es/snl/documentospdf/Libro_Calidade_Lingua.pdf [Consultado: 27/8/2015].
- SÁNCHEZ LÓPEZ, I. (2002): “La ejemplificación en lexicografía. Los tipos de ejemplos en los diccionarios”, en CAMPOS SOUTO, M. e PÉREZ PASCUAL, J.I. (Edirs.) (2002): *Cuestiones de lexicografía*. Lugo: Editorial Tris Tram. Pp. 197-206.
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. (1991): “De lexicografía galega. Un diccionario máquina” en BREA, M. e FERNÁNDEZ REI, F. (Coords.): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Vol. I. Santiago de Compostela. Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 491-496.
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. (2000): “Diccionarios galegos”, en *Gran Enciclopedia Gallega*, tomo 34 (Apéndice 2000). A Coruña: Álvarez Conde, S.A. Pp. 35-48.

- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. (Ed.) (2003): *Diccionario de diccionarios*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza / Instituto da Lingua Galega. [Disponible en <http://ilg.usc.es/es/recursos>] [Consultado: 29/10/2015].
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. (2003): “O Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega (VOLG). Criterios de elaboración”, en ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. e GONZÁLEZ SEOANE, E. (Edirs.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 53-92.
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. (2004): “Criterios de elaboración”, en GONZÁLEZ, M. E SANTAMARINA, A. (Coords.): *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLGa)*. A Coruña / Santiago de Compostela: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega.
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. (Coord.): *Tesouro informatizado da lingua galega (TILG)*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <<http://ilg.usc.es/TILG/>> [Consultado: 09/06/2015].
- SECO, M. (1979): “El contorno de la definición lexicográfica”, en *Homenaje a S. Gili Gaya (In memoriam)*. Barcelona: Vox. Pp. 183-191.
- SECO, M. (1987): *Estudios de lexicografía española*. Madrid: Paraninfo. Colección Filológica.
- SECO, M. (1995): “La microestructura del diccionario del español actual”, en GARCÍA, C., GONZÁLEZ, I. e GONZÁLEZ, M. (Edirs.) (1995): *Actas do simposio de lexicografía actual: Elaboración de diccionarios*. Anexo 3 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 25-38.
- SECO, M., ANDRÉS, O. e RAMOS, G. (2004): *Diccionario fraseológico documental del español actual*. Madrid: Aguilar.
- SECO, M. (dir.) (2005): *Diccionario del español actual*. 2 Vols. [Vol. I: A-F; Vol. II: G-Z]. Madrid: Aguilar, 3ª reimpresión.
- SOUSA FERNÁNDEZ, X. (2003): “Léxico dialectal e estandarización”, en ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. e GONZÁLEZ SEOANE, E. (Edirs.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega. Pp. 129-146.
- SOUSA FERNÁNDEZ, X. (2009): “Voces de animais e voces humanas”, en CORRAL, E. / FONTOIRA, L. / MOSCOSO, E. (Edirs.): *A mi dizem quantos amigos ey. Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 645-651.
- TENREIRO LÓPEZ, U. (2001): “As etiquetas non gramaticais nos diccionarios”, en REGUEIRA, X. L. e VEIGA, A. (Edirs.): *Da gramática ó diccionario. Estudos de lingüística galega. Verba, anuario galego de filoloxía*. Anexo, 49. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Pp. 301-311.

- VV.AA (1991): *Vocabulario das ciencias naturais*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- VEIGA DÍAZ, M. (1996): “Pequena contribución á fraseoloxía galega”, en *Cadernos de lingua*, 14. A Coruña: Real Academia Galega. Pp. 85-100.
- XIZ, X. (Dir.) (1986): *Os escritores lucenses arredor de Fole*. Lugo: Concello de Lugo.
- XOVE, X. (Coord.) (1995): *Diccionario da lingua galega*. Vigo: Obradoiro / Santillana.
- XOVE, X. (Coord.) (2005): *Novo dicionario da lingua galega*. Vigo: Obradoiro / Santillana.
- ZULUAGA, A. (1980): *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt: P.D.Lang.

